

REGISTERED UNDER ACT 22 OF 1847

(The right of translation is reserved)

આ પુસ્તક લેખકશ્રી કલ્પનશિલ્પી ૧૯૭૭ ના ૨૦ મા
આદ્ય પાનાએ લેખકશ્રીઓમાં આવેલ છે.
અને
એનો તારખાનું કાચો છે તેથી નથી.

P R E F A C E

That a strong desire to visit Great Britain has for some years past been growing among the natives of India requires no demonstration, and the author of the following pages without taking up the time of his reader with a narrative of the desires which impelled himself to visit that great country, begs to say that early in 1858 he left the shores of this island for the purpose of travelling in Great Britain, with the object not only of making himself acquainted with the country under whose rule his native land is placed, but also with the view of obtaining information which he could lay before his countrymen in a useful as well as entertaining form

A visit to Great Britain would carry great advantages to the natives of India. There is no kingdom on earth to be compared to it in power, wealth, industry and commerce, and any moderate amount of money expended and time employed in travelling there, could never be said to have been lost. Admitting that we are enabled to form some idea of England by what we hear and read, there is a vast difference between the impressions made on our mind by anything of which we have heard or read, and by that which we have seen with our own eyes. It is impossible also to overrate the advantages to be gained in point of education and enlightenment by a personal inspection of the grand and various institutions of Great Britain. We are there thrown freely into intercourse with Englishmen as they should be seen, where they shine in all the bright qualities peculiar to them as a nation. By such intercourse, the people of England also become better acquainted with the views of the people of this country. The natives of India, on the other hand, from seeing the foremost and most civilized country in the world, will not only be enabled to judge of the room which exists for improvement in their own, but will also obtain a knowledge of the means by which the sought for ends could be accomplished.

It is unnecessary to dwell at length on this topic. In laying this volume (which is written in Gujarati, the vernacular language of a large section of the population of this Presidency) before the public, the author has to submit that, the work is not simply a narrative of his journey and a description of what he has seen, but that a portion of it has been devoted to an account of the form of government and of the laws, power, wealth and commerce of Great Britain. The latter information will, it is hoped, not only be useful to students, but be the means of conveying to the minds of the people generally that knowledge of THE POWER under whose rule they live, which is now accessible but to the small section of the natives who have received an English education.

The description of the palaces and public buildings of London, the parks and public gardens, the places of public amusement and instruction, as well as of the aspect of the country at large, and the rich and varied scenery of parts of England, Scotland, and Wales, and of the manufactures of Yorkshire, Lancashire and the midland counties will, the author trusts, increase the desire in many of his fellow countrymen to visit that great country, and it is needless to remark again that, the larger the number of natives of India who do so, the better will it be both for England and India.

Before concluding, the author thinks it right to guard the native reader against supposing that, what has found a place in this work is all that is to be seen in Great Britain. With due regard to the size of the book, attention has only been given to the most prominent objects which engage the attention of the traveller. The reader will form some idea of the vastness of the field for observation, when it is mentioned that volumes could be written where pages have been given. It is impossible to describe in a work of this nature thousands of objects which attract the attention and excite the curiosity of a stranger in a walk through one of the streets of the busy "World of London."

Lastly, the author deems it just to mention that he would not have been able to put forth such a laborious and costly publication without the valuable support of Government. The able Director of Public Instruction in this Presidency, Mr. Edward I. Howard, has from the beginning been anxious for the publication of such a work, and the author begs thus publicly to acknowledge his obligations both to Government and to that Gentleman for the support his work has received.

The author's thanks are due also to many native gentlemen who have handsomely subscribed to the work.

BOMBAY, 30th April 1861.

દીબાઓ.

આજ થોડાંએક વરણ થયાં, ગરેટ ખરીદનનો મુલક જોવા જવાની ખાહેરે હાંદુસથાનનાં ગાંમદીઓનાં દીલમાં ઘણી મજબુત જડ બેસાડીછે, તે વીશે કોઈ અંનબાણુ નથી, અને તેવી ખાહેર આ પુસતક લખનાંરનાં દીલમાં ઊતપન થયાથી, જે મુલકનાં રાજ હેલ આપણા વતનનું દેશછે, તે મુલકથી સારી પડે વાફેશ થવાની તથા તાંહાં જે જોવામાં આવે, તેનું આ દેશનાં લોકોને સમજ પડે અને ઊપીઓગી થાએ, તેવી રીતનું વરણન તેઓની આગલ રગ્ગુ કરવાની મતલબ થી, ઈસવી સને ૧૮૫૮ નાં વરણની શરૂઆતમાં તેણે આ રાષ્ટ્રનો કીનારો છોડીઓ હતા.

હાંદુસથાનનાં ગાંમદીઓ ગરેટ ખરીદન ખાતે જાએતા, તેમાંથી થોડા શાએદા નીપજનાંર નથી. અખતીઆર, દોલત, ઊદીઓગ અને વેપારમાં પુરયવીની સપાટી ઊપર કોઈખી મુલક ગરેટ ખરીદનની ખરાખરી કરી શકું નથી, અને તેવાં દેશ ખાતે મુસાફરી કરવા સારૂ જે કાંઈ ઘરેલો ખરચ કરીઓમાં તથા વખત રોકીઓમાં આવે, તે નકાંઓ ગએલો નહી કહેવાએ. એ મુલક વીશે આપણે જે કાંઈ વાંચીએછે તથા સાંભલીએછે, તેથી તેનાં વીશે ફટલોએ ક વીચાર કરી શકીએછે. પણ પુસતકો વાંચવામાં તથા કાંને સાંભલવામાં અને નજરે જોવા માં ઘણા ફરકછે. હેવાં દેશમાં જાતી સફર કરીને તાંહાંનાં તરેહવાર અને કીમતી ખાતાંઓ જો થાથી, હાંદુસથાનનાં લોકોની કેળવણી તથા માહેતગારીમાં વધારો થયા વનાં રેહનાંર નથી. તાં હાં આપણે ઈ'ગરેજોનાં સંબંધમાં વધારે આવીએછે, અને તેઓનાં જે ખુદ સારા ગુણેછે, તે આપણે તેઓનાં દેશમાં જોઈએછે. હાંદુસથાન અને ઈ'ગલંડ વચે હેવા વેહવાર ચાલીઓથી, ઈ'ગલંડનાં લોકો હાલમાં આ દેશનાં લોકોનાં વીચારથી જેટલા વાફેશછે, તેનાં કરતાં વધારે વાફેશકાર થાશે, અને તેથી હાંદુસથાનને ઘણા શાએદા થાશે. વળી પુરયવી ઊપર સરવેથી હીમતવાંન અને શુધરેલા મુલક ખાતે જાઈ આવીઓથી, આ દેશમાં જે જે શુધારાની અગતછે, તે માંલુમ પડશે, એટલુંજ નહી, પણ તે ખુદ કેમ પુરી પડી શકે તેનાં ઊપાએ જાણવાને પણ ખની આવશે.

એ ખાખદ ઊપર આ જગાએ લંખાણથી બોલવાની અગત નથી, કાંએજે સરવે સમગ્ગુ લોકો તે વાત કબુલ રાએછે, માટે હવે આ પુસતક અતરેનાં દેશીઓની હુનુરમાં ચેલતી લેલા એ, એટલું કહેવાની જરૂરછે કે, ગરેટ ખરીદનમાં તેણે જે જોયુંછે તેનાં વરણનથીજ આ પુસતક ક પુરં કીધુંછે એમ નથી, પણ તેમાં તે દેશની રાજ્ય રીતી, ધારા, અખતીઆર, દોલત અ ને વેપાર વીશે પણ લખીઓમાં આવીઈછે, આ ખાખદ વીદીઆરથીઓને ઊપીઓગી થા

શ એટલુંજ નહી, પામુ ઘણાખરા લોકો જેઓ ઇંગરેજ ભાશા નથી જાણતા, તેઓને જે રાજ માં તેઓ વસેછે, તે રાજ વીશે કેટલુંએક અગતનું ગનેઆન, મલશે.

લંડનનાં મેહુલો તથા ખીલ જાહેર ઈમારતો, ખાગ અને ખગીયા, ગમત તથા ગને આંત આપનારી તરેહવાર જગાઓ તથા દેશનાં દેખાવનું તથા ઈંગલંડ, સ્કાટલંડ અને વેલ્સ માં કેંટ્રાંણે કેંટ્રાંણે જે સુંદર ખુદરતી દેખાવોછે તેમનું તથા ચારકશાએર, લાનકાશાએર અને માહેલા પરાંતોનાં પરગણાઓ મધેનાં કારખાંનાંઓનું જે ખયાંન આ પુસ્તકમાં કીધામાં આવીગિંછે, તેથી આ લખનારનાં ઘણાએક દેશીઓનાં દીલમાં તે મોટો મુલક જોવા જવાની ખાહેશ વધારો કરશે, હવે હાલે રાખીઆમાં આવેછે, અને પ્રીથી કેહવાને જરૂર નથી કે, જેમ જેમ આ દેશનાં લોકો ઈંગલંડ તરફ વધારે જશે, તેમ તેમ ઈંગલંડ અને હીંદુસ્થાન એ બંધે દેશનાં હકમાં ઘણો ફાયદો થશે.

આ સતરો પુરી કરીઆની આગમજ, આ પુસ્તક લખનાર તેનાં વાંચનારાઓને એટલી ચિતવની આપવાને અગતની જાણેછે કે, જેટલું આ પુસ્તકમાં લખીગિંછે, તેટલુંજ ગરેટ ખરી દનમાં જોવાનુંછે, એમ ધારવું નહી. ઘણીએક ખાખલો જેઓનું વરણન કરવામાં હીઆં સજા રોકી આમાં આવીઆછે, તે ખાખલો ઊપર પુસ્તકો લખાઈ શકાએ, એટલું જાહેર જાણીઆમાં આવેછે, તારે તાંહાં કેટલું બધું જોવાનુંછે તેનો વીચાર કરવાને વાંચનારને ખની આવશે. વળી ઘણાએક જે દોઈખી મુસાફરનાં જોવામાં આવે, તે સઘળાનો હાવાં પુસ્તકમાં સમાસ થાઈ શકતો નથી, માતરે લંડનનાં એક રસતામાંજ ચાલીને જતાં હજારો ચીજો ઊપર પારકા શખસનું ધીઆંન દો રહે અને તેથી તેને અચરની ઊપજેછે, તે સઘળાનું ખયાંન કાગળ ઊપર કરવું માહાલછે.

છેલ્લે, એટલું કેહવાને આ લખનાર જરૂર જાણેછે કે, મુંબઈની સરકારની તરફથી આ પુસ્તકને પ્રીમતી અને સારો આપરો મલેઓછે, તેથીજ તેને મોટો ખરચ કરીને તથા ઘણી મેહનત લઈ ને ખાહેર પાડવાને ખની આવેછે. એ પુસ્તક બનેલું જોવાને આ પેરેસીડેનસીનાં કાખેલ, ટ્રેકટર આવ પખલીક ઈનસ્ટ્રક્શન્ મીઠો હાવરડે અસલથી ઘણી ખાહેશ દેખાવી હતી, અને તેની ભલામણ અને મારફતથી મુંબઈની સરકારનો જે સારો આસરો મલીઓછે, તે વીશે તે ગ રહસથનો તથા સરકારનો આ જોગવાઈએ આ લખનાર મોટો આભાર માંનેછે.

વળી જે દેશી શેદીઓની તરફથી આ પુસ્તકને ઘણો સારો આસરો મલીઓછે, તેઓ નો પણ આ જગાએ લાગે ઊપકાર માંનેઆમાં આવેછે.

મુંબઈ, ૨૦, એપ્રિલ ૧૮૬૧.

સાંકલી ઉં.

પ્રકરણ ૧ લું.

મુંબઈથી એડન.

૨૪.

ઇ. ૩૧૧૩ અને હીફસથાન વચ્ચે અગનીના સાચાથી આજતા વેડવારની કૂક તવારીખ—મીસતર હે'ર, મીસતર વાધકારન, કલન૧ મેસની અને મીસતર ટે'રની તારીફ લાગેલેક મેહનત—“ ફારઠ આવ કરેકરઠરઠ ” તથા “ મેરઠ આવ કનઠરો'ય ” વચેની બાનગઠ—મુબઇથી આગમોઠમા જે'ય એક'વાની શરૂઆત—પીનીન મુજર એનઠ એમીએનઠ'ય સ્લીમ નાવીગેસન ક વતી—ઇ. ૩૧૧૩ પોકચવાના ખારગો—મુબઇના બારાનો દેખાવ—આગમોઠ ઊપરનો કારોમાર—એડન—પારૂ—કુમરો—મુરજો—ગમનો દેખાવ—વરજાદની ખુઠ—માણી પુરૂ પાડવાના ઇ'તમ્મો—કુઆ, ટાકા તથા નેકર—સરકારી નીયાલ—એડનની આગમી ત વારીખ—એ થેડેર ઇ. ૩૧૧૩ના હાથમા કેમ આવીહો—તેની હમણાની હાજત—વેપાર, વસતી, ઇતીઆદી

૧—૧૨

પ્રકરણ ૨ લું.

મુએજ—કેરો—આલેકઝાન્ડરીઆ.

રેડ સી—મુએજ—રેતીનુ જગ'ય મીસર—ની'ય નદી—કેરો—અસ'ર કેરો—ખસલદ—મુમરાનો બાગ—કસાળ—અખીર ખએ અને મહમ્દ અખીની કમાઇ—કેરોનો દેખાવ—એક—કુકાન—ખરીના બચ્ચા શે'નલુ કરવાની રીત—શનસોના તમાચો—કોથેલની કીરીઆ—હીલીઓપો તીસ—તરીકાન મીનારા (પીરામીડ)—મીસરની અસ'તરીઓની હાજત આલેકઝાન્ડરીઆ—રેડેવાસીઓનો યોશાક—મોઠો કો ક—આલેકઝાન્ડરીઆની અસ'ત ખઠોજાની—હમણાની હાજત—પાખીસ પીલર—ક તીઓપાઠરાસ નીક'યસ—પાણીની મોઠી નેકર—આસપાસી થેડેરનો દેખાવ..... ૧૨—૨૫

પ્રકરણ ૩ લું.

માલદા—મારસેલ—શરાનસ.

માલદા—તેનો દેખાવ—ખ દર—ગોદી—સેઠ જનનુ દેવળ—ગવરનરનો મેહલ—કોઠ—કુનરની ઇનસો—માલદા છોડીઆ પછો જેડીરેનીઅન સખુદર પસાર કરતા મ'તવા દેખાવો. ખારસે'ત—તરતી ગોદી—શનસના મુક'મા શરવાને જરૂરનો પરવાનો—ખારસે'તનો દેખાવ—પ'તસ મેપો તીઅન—ઇટાલી જવાનો રસનો—પોઠોઅખાજ—પારીસ જનારી આગની માડી—લીઆ થેડેર—કરખાના—વેધશાળા—ખારસે લ્લો પારીસ મુ રીની સરર—મુખસુરત દેખાવ—શ'તવ જમીન—આદમીના ઊદીએગ—મારીસ..... ૨૬—૩૦.

પ્રકરણ ૪ લું.

પારીસ.

એ થેડેરની મુખસુરતી—ઊંચી જગા ઊપરથી દેખાવ—રાતની વેળાનો દેખાવ—લીવાળી—કુખનો—પોઠોઅ ખાના—કોટ'ય કુ હુવર—રેસોરા—કાશો પીવાના ઘરો—મુ તવારઠના મુખસુરત નેહ આ—રસતાએ મ ઘેનો જે. ૩૧—રોઊ ડી રીથેલી—સેલ્લનસ એક—પ'તસ હી લા કલનકરઠ—પલે રએજ—પ'તસ કુ શા ટે'ત—પ'તસ વેનદોઅ—કાવમ ડી લા બાસડી'ત—મુ આરા—અડેર પાગો—આજ ઇલોસીસ બાગ—તે મરે થાતી રખે—મુબઇ રી જેડેને લગતો બાગ—કુશાનો જેડેને લગતો બાગ—મુબ ડી મુને ન—ઇતીઆદી..... ૩૧—૩૮.

પ્રકરણ ૫ મું.

ગમતનાં કારખાનાં.

૨૨

નાઠકયાળા—તેમને સજાગાર—જોવા જનારાઓની ભીડ—નાઠકયાળાની આગેપત તથા ખરચ—સરકારની ખદદ—તમાયાના જુદા જુદા ઘરો મધિની તારીર લાગ્યેક ગોઠવચ—આગેપતને તમાયો કરવાના વ. રો—નાચ કરવાના કારખાના—ધીક કચરતના કારખાના—ઈમારતોની પુનઃપુરતી તથા સજાગાર—જુદે ર તમાયા—નેપાનીઓને રાજ કરવાનું શરૂ કીધું તેની યાદગારીને લેકવાર—કારતોવનાં લેકવાર—જિ. ઠા મોહકા સાથના નાચ—રસના મધિના દેખાવો—ભારીસની મોલની વચતી—જુદી જુદી ગમતની બ. આગે મળતાં રૂરતચ લેકાના ટોળા અને તેવા ટોળા થવાના કારણો..... ૩૬—૪૬.

પ્રકરણ ૬ મું.

ચેહુનો.

કુદરીનો ચેહુ—દીવાળ તથા સીરીંગ બિપરના ચીતારો—પુતળાં તથા તમચીરો—મખત—જુદાનો નવો ચેહુ લ—જુદાયાનો ચેહુલ—કામળનો ચેહુલ—સેટ કહુનો ચેહુ—શાનટોચેનો ચેહુલ—વારસે રનો ચેહુ લ—એ ચેહુલ મધિનો કીમતી સગરક—ચીતારો, બાગ, કુઆરા, પુતળા, ઈતીઆદી..... ૪૫—૫૨.

પ્રકરણ ૭ મું.

સંગરહસથાનો—પુસતકખાનાં.

વીરીઆ, એલમ અને હુ નરેમા પારીસનું આગવણ—દર વરસની ચોહસખના સગરહસથાનો—દર ૫ દર વર સનું મોટું સગરહસથાન—જુના કુવરનો મોટું તથા સગરહસથાન—‘મોડે ક પલા’ નો બાગાગેત તથા છરાગેત બાગ—એ બાગને લગત કીમતી સગરહસથાન તથા જનવરોનો સગરહ—વીરીઆ ત થા એવજનો ફલાવો કરનારી ખડગીઆ—પુસતકખાના—‘બાઇબીઆઇક ઈમપરીઅલ’ પુસતકખા નાનો હેવાળ..... ૫૨—૬૩

પ્રકરણ ૮ મું.

દેવજો—ધરખાતાં.

દેવજો—નોઠરહામનું દેવજ—માનથીઅ નનું દેવજ. દવાખાના—કરકા અરફ તથા ક્યારતોને રેહવાને વાસતે ક રેત ધરખાતા—કરકા ઈતધી જનવેત તથા નાવારેચ બાગકોની પરવરસી કરવાના ધરખાતા—ગરીચ તથા અચકત તથા ચોહકો ભોગવનારા લોકોના બાગકો તથા નાવારેચ બાગકોની પરવરસી કરવા ના ધરખાતા—ગરીચોને નાણાની ખદદ કરનારી ખડગી—ગરીચોને નાણાની ખદદ કરનારા તથા મો રહની વચનું તથા દવા આપવાના વરખાના આપના તથા બેકરા લોકો તથા બાગકોની પરવરસી કર વાના તથા ફેલવણી આપવાના ધરખાતા—હેવા એક ખાતાનો ડુક હેવાલ “હેટલ ડી ઈનવાપીડ” એટલે અચકત થાએલા સીપાકીએની પરવરસી કરવાનું ધરખાતું..... ૬૪—૬૬

પ્રકરણ ૯ મું.

પારીસ—વસતી, આગેપત, ખરચ, ઈતીઆદી.

વસતી આગેપત—જનીન, ઘરો તથા તે મધિના સામાન તથા પારીસો તથા તેઓના બાકા બિરરનો કર. ખરચ—કરજનું વીઆજ, આગેપત વચનું કરવાનો, કેળવણી ખાતાનો, દેવજોનો, લશકરી ખાતાનો, ખડેર કાચોનો, દવાઈ તથા બીજા કરખાનાનો, પુસતકખાના તથા હુનરના કારખાનાનો, તથા પો લીસ ખાતાનો ખરચ પારીસખા આગેપત ધધા તથા કારખાના—ટેલીસકરીના ખરતનું કરવાનું, કો રી તથા ચીની કામનું કારખાનું જુદી જુદી જનસીનો ખર—પારીસખા પાણી પોઠવતું કરવાના બિપા ચો—ગરેને રનો બેકા કુઆ—રસના, ચોહ લા તથા ઘરોની ગણતરી, તથા તેમને ચોખાતા અને ચો

૨ રાખવાના ઊપાયો—રોશની—લોહોડાની સડકો—ચાલંનચાહની ગાડી—ભાડુની ગાડીઓ—પોસ્ટ
ખારીસ—મંત્રો ૭૦—૭૬.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પારીસથી લંડન.

ચાલંનચા ખુશાસરી કરવા જનારને ચિતવણી. કેમેસ—“ બરીદીશ આનેવ ” કોવર—૧૬૫૦ ૮૦—૮૨.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

લંડન.

૯૬૦ નાં એક નાધથી ફનીઆછે—એ શેરેરને વીસતાર—હવા—૯૬૦ ની વચ્ચની—રસતાઓ મધની ભીડ—
રસતાઓની ગોઠવણ તથા બાધણી અને ખરચ—રસતાઓમાં ફરતી વખતે નકઠાથી મળતી મદદ
પુરો તથા ટેમસ ટનેવને નદીની નીચેથી બનારેસો અચરત શરીખો ખારગ ઇમારતો તથા ધરો, તે
ઓને દેખાવ અને તેઓમાંની ગોઠવણ—ગેઆસની રોસની—ગેઆસનું કારખાનું—પાણી પોઠોચનું કે
કરવાનાં ઊપાયો—નરખ દુર લઈ જવાની ગોઠવણ—દુધને અને તેઓને સોબઇતો દેખાવ—દુધનાદારો
ની માન વેચવાની ઝડપ—ખાડેની ગાડી—માધ ખોરાકને ખા—પરગણાઓ સાથે લોહોડાની સડક ત
થા વીજળીના તારની ખાશતનો સમાધ—લોહોડાની સડકથી ૯૬૦ નાં દર વરસ આવે જવ કરતાં આ
દનીઓની સખીઆ. ટેમસ નદી ઊપરની સેત—એ નદી ઊપર થાંતો વેહવાર—લુસારને ૯૬૦ ન જ
વાની સહીથી સરસ ચોડોસખ—તેને વાસતે વેહવાના પોઠોચખાના—શેરેરના જોવા લાગ્યેક તથા ગમત
ઊપજવનારી જગાઓ—ઇતીઆદી ૮૩—૧૦૦

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પાદશાહી મેહલો.

બકીગાંખ પાલેસ—અસખી ઇમારત તથા તેને લગતી કેટલીએક બીના—તેને બાહરેનો દેખ વ—ખારખા હા
લ—પુતખાથી સણુગારેણુ દીવાનખાનું—પુસતકખાનું—દારની બાધણી—ગરીન (લીવો) કાઈ ગ રૂખ—ત
ખત—દીવાનખાનું—તસવીરખાનું—ઇમ્પેયો (પોલો) કાઈ ગ રૂખ—જખવાનો જોરો ઓરડો—સધ
હી—ખાનગી ઓરડો—દેવ—મેહલની આસપાસના બાગ—રાણીને મસજીદ—દુનાવાની બગીચો સે
નઠ જોખસ પાલેસ—અસખી ઇમારત—દરવાજા ઊતરુ ઘડીઆવ—રાણીના અખતારોની આસપાસ—
ગારડ મેખનર—દરખારી ઓરડો—તખત વાણુ દીવાનખાનું કેનનીગઠન પાલેસ તથા તે મધેના સાંખા
ન વાઈટ હાલ પાલેસ વીડસર કેઆસખ—ખાઈરખ—સેનઠ જરજર હાલ—જુલકાત લેવાનું દીવા
નખાનું—વાટરનું મેખનર—ગ્રેસેનસ મેખનર—દાર—દેવ—બાગ—રાણુ—વરજનોઆ વાટર હાખ
પઠન કોરઠ પાલેસ—માગ—દરાખનો વેવો બકીગાંખ પાલેસ તથા વીનડસર કેઆસલને લગતા તમે
લા—રાણીની ગાડી તથા ઘોડા ઇતીઆદી ૧૦૧—૧૧૧

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પારલામેન્ટને મેહલ.

વેસ્ટ મીનસ્ટરને અસની મેહલ—નવા મેહલની બાધણી—બાધ—પોઠોયાઈ તથા ઊઆઈ—ખીનારા—
આ મેહલની વેહજી—આઈ પુણેનો ઓરડો—રાણીનો પોસાક મેહરવાનો ઓરડો—ખીનય એખ
ખર—રાણીનું પુતણુ અને તેના બતલેસ—ઊમરાઓની સખાનું દીવાનખાનું—રાણીનું ત
ખત—ખારીઓ તથા કાચની સખીઓ—ચાખા ઊપર બાહાવતા—સીલંગ—ગીઆવરી—કેટલીએક ઊ
ખરાવખીઓની પોતાનો હક જાવવાખા બતલાવેની હીમત બરેની ચા—દીવાનખાનાખા થકી તથા ગ
રખી લાવવાના ઊતર—રાણીનું ઊખર ઓની રખાસા જવ તથા બીરાજી—ખરસખાથી—આખ
ની સખાનું દીવાનખાનું—તેમાં રોશની તથા ભીડ ગોઠવણ—પુસતકખાના—વીજળીના તારનો સ
આ—એ મેહલ બાધવાનો ખરચ—તે જોવા જવાની પરવાનગી ૧૧૨—૧૧૮.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

દીલ્લો—માંનશન હાલિસ—ગીલકહાલ—ટંકશાલ—ખેંક આપ ઈ'ગલંક—
રાયલ એકસચેનજ—પોસટ આશીસ—ટાંઈમસ આશીસ.

૨૨

૧૬ નો કીલ્લો—અહીં પુરાણો માગ—દેવ—દશતરખાતું—દરવાજા—આગળ પાદશાહોનું રેઠાણ—નામી
આ શખસોનું દેખાતું—આદમીઓના તથા ધોડાઓને પેઢવાના આગળ વખતના બખતરોનો નગર—
દીવાલોને મારી નાખવાના હયીઆરો—પાદશાહી • ડેરિસ, માનચન હાલિસ—આહેરના માગ હાપર ચી
તારો—જીવશીઆન હાપ—પારક એચરનું સરગસ ગીલકહાલ—એ ઇમારતનો અરસ—દીવાનખાતું—
રાખસોના પુતળા—પારક એચરનું આજુ—પારક આવ એકસએકર—કામન કાલિનસીય એમનર—
આપડરેનેનોની સખાતુ દીવાન ખાતું—એમનરેનય પાદાર. ટંકશા ૧—ધાતુ પીગવાવવાની રીત—
લાક—પતરા—સીકકા પાડવાનો સાચો—ટચ કાલકવાની આવ, ઇતીઆદી એક આવ ઇમનક—
કારખારીઓની શેલ—મેક પારલર તથા બીજા ઓરકાઓ—નગરી—છાપેરી નેટો—નોટ છાપવાનું
કારખાતું—એ એક કેમ હાની યાલ—તેનો કારખાર, ઇતીઆદી રાયલ એકસચેનજ—અસની ઇમાર
તો—હાતની ઇમારત—દીવાનખાતું—રાચેડની નામીચી આશીસ—હવાની ખનર રાખનાર ઇચતર—
વરસાદ આવાતુ ઇચતર પોસટ આશીસ—વરતમાન પતરો તથા કામચેનો ચેટો જટો—એક ખા
લ હાપરથી બીજા ખા હાપર કામચેનો જટા પોડેઆડવાની ગોઠવણ—ટામર ઇકવાનો સાચો—
જુરા જુલા મધકોના કામનો છુટા પાડવા તથા પોડેઆડવાની રીત—લકનખા કામચેનો વેલચણી—
વેલચનરાઓને બેસવાની ગાડી—૧૬ નખા આવી પોડેઆડવાનો આગમન કામચેનો છુટા પાડવાની
ગોઠવણ—પોસટ હાશીસનો હીરામ, ઇતીઆદી. લકન ટાઈમસ—એ પતરનો વગ તથા ખાન—કે
મ વેચવાનો ઓરકા—દીવા એકસચેનજના ઓરકા 'ન્ટીરીઓહાપ' બનાવવાનું કામ—કામગીર્મીગ
વવાની રીત—છાપવાનો સાચો—એ પતર સખથી દેહલીએક જલુવા એકા વીગતો..... ૧૧૬—૧૪૧

પ્રકરણ ૧૯ મું.

દેવળો.

સે નહ પાવસ કપીરલ—આહણી—પાહેનો દેખાવ—ચોરાન કહેરાનો દેવાલ—પુતળા—અહીં જાડુ દીવા
નખાતું—કાચેર—પુસતકખાતું—ખાંડે ૩૫—વીસપૂર્ગી ગીઆપરી—ગોડાડન ગીઆપરી—માવ—
કરાસ—પારક—ડીઆ—કાચેર—એ ઇમારતને વીજળીથી બચાવવાની ગોઠવણ—એ દેવળની ટૂક
તવારીખ વેઝબીનરર આની—આહેરનો દેખાવ તથા અદરની કારીગરી—જાડુ દીવાનખાતું અને
તે અધેનો સુઝગાર—પાદશાહ અથવા રાહીને તાજ પેઢેરાવવાની કીરીઆ—કાચેર—કરાસપેઢ—પોચેર
સ કારનર—એક અસની અને કીખતી ચીતાર—આપેલ આવ હેનરી ધી ચેવ થ—એકવરક ધી કનફસ
રસ આપે ૧—નામીઆ શખસોની કમરો—ઇતીઆદી..... ૧૪૨—૧૫૫

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ખાગ બગીચા.

હાઈક પારક—કેનજીગટન ગારકનસ—સે નહ એમસ પારક—વીકટોરીઆ પારક—ગરીન પારક—સીએ નહ પા
સ—ખારરમી પારક—લીચક ૬ પારક—કીજી ગારકનસ કહુરતાનના બાગો... ૧૫૬—૧૬૬.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

સંગરહસથાનો—તસવીરખાંનાં.

મરીદીય બીજીઅમ—કેનજીગટન બીજીઅમ—ઇરક ઇનડીઆ કપીસ બીજીઅમ—પુનાંઈક સરવીસ
ઇનરદીડીલયન બીજીઅમ—સે સારી, વેલવરી, જુસનર વીરીઆતુ સગરહસથાન—સચેય કાચેર આ
વ શીલથીઅનસતુ સગરહસથાન—સચેય કાચેર આવ સરનસતુ સગરહસથાન—સેન બીજીઅમ
મ—સચેય એધીઆદીક સેસાદીસ બીજીઅમ—નેવ ૧ બીજીઅમ—સચેય સે સાદીસ બીજીઅમ

સર.

અમ નાથન ગીઆરી—મારગપરે હાલેય મધિની દરેનર તથા વરનન ગીઆરી—કલવીય ગી
આલરી—રાવિય આકાદિની આવ આરસનુ તસવીરખાનુ—સોસાઈરી આવ બરીડીય આરડીસરસનુ
તસવીરખાનુ—બરીડીય ઇનસાદીઠિયનનુ તસવીરખાનુ—વારર પેનરસનુ તસવીરખાનુ—હીંસાધાનને
લગતી બાપરોનુ તસવીરખાનુ—સોસાઈરીનુ તસવીરખાનુ—આદમીઆના મીનખા બનારેલા પુતલા
નો સુગરક ૧૬૬—૨૦૧

પ્રકરણ ૧૮ મું.

દેલવાણી ખાતાં.

દેલવાણીની બાપદમા સુકાર તથા વરનની કોલેય—દર વરસ એ કામ પછપાડે ખરમ—બાગીદારોએ રથા
પેતી નીચાએ—ધુનીવરસીડી કાવેલ તથા સુલ—કીમસ કાવેલ તથા સુલ—સેનઠ પાંગસ સુલ—
વેઝમીનઝર સુલ—ચારદર હાલેય—ખરમ નઠ દેવસ સુલ—સીડી આવ લડન સુલ, ઇતીઆરી
કસતથા પા—સીપચાકો લખખાર કરવાની ખરેસા લડન, આકસરડ, કેમપરીડન, એડીનપરે, સે
નઠ આનડકસ અને કબીલ ખાતેની ધુનોવરસીડી તથા ખરેસાએ ૨૦૨—૨૦૬

પ્રકરણ ૧૯ મું.

ધરમખાતાં.

ધર્મગુડના હોઠાની મખાવત—જુદા જુદા ધરમખાતાઓની સખીઆ, તેઓની ઊપજ અને ઊપીઓગીપજ—
ગરીમ, લાચાર અને નારાયેસ હોઠાઓને કેતવણી આપવાની નીચાળો—હાસપીડાવે તથા દવાધવાડ
ના ધરમખાતા—નાવારેસ બાળકોને સારવા તથા ાધે સીખવાના ધરમખાતા—મેહુરા તથા મુગા ત
થા હાથખાઓની પરવરસીને સાડ ધરમખાતા—દેવાનાઓને સાડ ધરમખાતા—ગરીનીય હાસપીડાવ—
એતસા હાસપીડાવ—સેનઠવસ દેખ, ઇતીઆરી ૨૦૭—૨૧૪

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ગમત અને મોંજનાં કારખાનાં.

ગમતના કારખાના જોવાનો સરસો બાવ—નાઠક તથા ગાએલુ અને નાચના કારખાના રાએલ છટાપીઅન
એપેસ તથા દર મોંજસીસ થીએદર એ બધે ખાતા મધે થાતી ઊંચી રમતો તથા ગાએલુ—
છાગરત તથા મેહડીની પ્રમસુરતી—એ ખાતાનો એક પાઠેસખને ખરમ, ઇતીઆરી પરીનસેય થી
એદર—એ જગાએ “સીધનરી” નો બારી ખરમ—મીલ થીએદરો “કાનસરસ” એદલે કકત ગા
એલના કારખાના—સીરેનેડસ—સોમ તથા લોગની રમતો—ઘોડાની તથા આદમીઓની કસરતના
મે—કરીચોરન મારકનસખા મતી તરેફવાર ગમત—નાચવાનો એદલે—પુતખાઓના નાચ તથા ના
ઠક—કસરતનો તખસિ—નાઠકનો મે—માલકોનો નાચ—“કામચોરાનીકવીલસ” ના મીતરો—ના
ગની પ્રમસુરતી અને તેજા રંગ સાડ કીધેલી તરેફવાર જગા—આનસપાલ, ઇતીઆરી વાકસાહલ
મારકનસ, કાલોશીઅમ—પડન ચેહેરનો દેખાવ તથા તરેફવાર ખીલ ગમત ગવેલ—વાલીટકનીક
ઇનસાદીઠિયન—એપસખ તથા આસકાહ ખાતે થાતી ઘોડાની સરતો રસતે રસતે થાતા તથાયા.. ૨૨૦—૨૨૮

પ્રકરણ ૨૧ મું.

ખીલોરી ચેહલ.

૧૮૫૧ ના ચેહલની ઊતપતી અને કેટલીએક હકીકત નવો બીચારી ચેહેલ, તેજુ કદ, બાધવાનો ખરમ,
ઇતીઆરી એ ચેહેલના ગરમી દાખા કરવાની યુકતી એ ચેહેલનો બાહેરનો દેખાવ—લડનથી પા
હાથવાની રીત—તેજા ધખત થવાનો બાવ અદર જગાને વાર નજરે પડતો દેખાવ પ્રદેશની તપાસી
ખના માગ—ધર્મગુડના પાદસાહેબની સખી—નેવ તથા તસનસેવર—ધલપસીઅન કસર—ગરીક કોર

૨—રોમન ફોર—આપાકામરા ફોર—આસીરીઅન ફોર—લીબનઈન ફોર—બરમન, ઇંગ્લીશ અને ફરેનચ ગેડીવ ૧ ફોર—રેનેસા ફોર—ઇલીબેથન ફોર—ઇસાનીઅન ફોર—ફેરેનતી ફોર—ફારફેર ફોર—ફોર આપ નીકો ઇનલેન્ડ નચ—મરખીગાં ફોર—શેરી ૧૩ ફોર—પામપીઅન ફોર—કાચ તથા ચીનીકામ ઇતીઆદી કનેડીઅન ફોર—પુસતકખાતુ—સાળીતુ દીવાનખાતુ—તરવી રખાતુ—વેચવાની તથા જોવાની વસ્તુએ—પુદરતી વસ્તુએ અને તેઆથી આદમીના ઊડીએઆદી પે દા માતી હનસે—ઇનડીઅન ફોર—આપા—આવાની જગા જુદી જુદી ગોઠાએએ એ ગેડેંગા મા તા દેખાવે તથા ગાએલુ એ ગેડેન્ની આરુપાએના બાગ—કુઆરા—પાણીના ચક્રમા—રમવાની જગા—આગતા જમાનાના જનવરેના આકારો ઇતીઆદી એ ગેડેલની આવક તથા ખર્ચ ૨૩૦—૨૪૮

પ્રકરણ ૨૨ મું.

ગરેટ ખરીદનનાં માહેવાં શેહેરો ખાતે સ્પર.

ગેનચેસ્ટર—રૂઠી અને કાપડનો વેપાર—કાપડ બનાવવાના કારખાના—પરેસ્ટન ખેડકો ગીલરતુ નાખીસુ કા રખાતુ—ખખખ તુ કાપડ બનાવવાના કારખાના ઇતીઆદી—કાપડની વખારો—આવ પેક કરવાની ગીત—લોહોડાના કારખાના—જહેર ઇમારતો લીવરપુ ૧—એ શેહેરના બે ઇનો વેપાર—રૂઠીની અડઆત—સેનક બરલચ કાન, ગ્રાજન કાન અને બોલ જહેર ઇમારતો લીકચ—ખનાતુ કાપડ બનાવવાના કારખાના—ગ્રાજન કાન—એ શેહેરના ઊડીએઆદી જાતજન માતી હનસોતુ સે ગરેસ્ટથાન ખરાડરડ—જુલેજ કાપડ બનાવવાના કારખાના—સાલેર ખેલુ થાકું કારખાતુ—તાહીતુ દેલજ અને સર પીર સા પદની સખાવત—હા પીકચ—ગાનીઆ બનાવવાનાં કારખાના નાર્દીગામ અને તાહાતુ “ હોથી અરી ” તુ કાપડ બનાવવાતુ કારખાતુ. શેરીપડ—છરી, કાદા, તાવાર અને તેવે બીજા કાલરીની સામાન બનાવવાના કારખાના કોવેનટરી—લીબન અને ઇડીઆપ બનાવવાના કારખાના ૨૪.૨૨૨—પીઆના, રકામી અને ચીનીકામનો સામાન બનાવવાના કારખાના બરખીગામ—લોહોડા કામના કારખાના—દાક ગોખાના કમીઆર બનાવવાના કારખાના—પરેડેડ તથા નકસી કામના કારખાના—નડન—સોએ—કાચની—ઝીલ પેન બનાવવાના કારખાના—પેપર માથ અથવા કાગળથી બનતા સામાનના કારખાના—ઇતીઆદી કાગસાની ખાન વારીક—કીલ્લો આકસરડ વેનસતુ પરગણુ ખીનાઇ સુસરેનચન ખરીડજનો સુલતાન પુત—વેલેની ગાકો પથાર થવાને સાક મોખડ બદ કીથેંગ “ કીઠીખી જાપર બરીડન ” ઇંગ્લીશ લેકચ અને તાહાનો સુખસુરત દેખાવ ૨૪૪—૨૬૫

પ્રકરણ ૨૩ મું

રેકાટલંડ

એડીનબરો—જુનો ભાગ—નવો ભાગ—સોખાના ગોઠાના—કીલ્લો—આનીજેનલચ અથવા ખુલ તા—કાલ ટન કીલ—જહેર ઇમારતો—ફેરીઆટ હાસપીટાલ—વાર તખેનક હાજિસ—કોરીક પાથેસનો પેલેજ—ચિત્રનરસતુ છાપાખાતુ—કાગર બનાવવાતુ કારખાતુ—હાથારનકેન—રોમલીન કેઅસલ—કાકરે ગ વાની નાખેના નાખીએ પાદની ગ તાસંગે—એ શેહેરનો વેપાર—ગોઠાક કામના કારખાના—કાપડ રંગ વાના કારખાના—છીડ છાપવાના કારખાના—રયાએલી હનસે બનાવવાતુ કારખાતુ—લીવવાના દોરા વણવાતુ કારખાતુ—જહેર ઇમારતો, ઇતીઆદી સેનક આનકસ આખરડીન—ગસનીટના વધરતુ કારખાતુ—જહેર ઇમારતો બાલગેરવ—સાણીના ગેડેંગ—બાલગેરવની પડોસના ગામકા અને તાહાના દેખાવો—કનકેલક—કીજિક આપ આપ તનો ગેડેંગ અને બાગ—બયેંગાવરી અને એ ગામ વચિના આરગનો દેખાવ—રેકાટલંડ ગપેના સરેવરો ૨૬૬—૨૮૦

પ્રકરણ ૨૪ મું

ખરીડીશ સરકારની રાજ્ય રીતી

પરખની મસખતથી એ દેખા અસતથી રાજ થતુ આવીલિછ—ઈંગ્લીશ “ પ્રીકિડય સીસ્ટમ ” તુ દાખ લ થતુ—હાજિસ આપ હાકસની સખાનો પાપો—અ ત લોકોને તે સખાનો લેવાની શરૂઆત—આ

૨૧.

મતે આસતે પારલાનેનની સખાનાં અખનીઆરતુ વધવું—એ સખાએ પરખને શરૂ ચેલવેલા હકો—
હાથના વખતમાં બરીલીય સરકારતુ રાજ કેવી રીતે આસે—“ હી થરી ઇસકેસ અપ હી રેલખ ”
એકલે રાજનાં તરણ ભાગ—પાદયાહ અથવા રાંછી—તખત ઊપર વારેસપણુ—ગાદી ઊપર પાદયાહ અ
થવા રાંછી હોએ તેના હકો તથા તેનો દરજ્જો—પાદયાહ, પરધાનો તથા પારલાનેનની સખાનો એક એ
ક ઊપર અટકાવ—રાંછીનો લવાજમ—પાદયાહી કુટુંબનાં હકો. રાંછીને સલાહ આપનારાઓ—પરીવીકાં
ઊસલ—કંઆબીનેટ કાંબીનસલ—પરધાનો—વીધસ તથા ટોરી, તથા રાડીકલસની ટોલકીઓ. હાઊસ
આવ લારકસની સખા—હાઊસ આવ કાંબનસની સખા—એ સખાનાં અધીકારોને સુઝી કાહાડવાની
રીત—એ સખામાં ધારા બાંધવાતું તથા બીલું કાંબકાજ—વરસ દાહાડાની આએપત તથા ખરચનો
હીસાબ, પરગણા, ચેહેરો, બરો તથા ઇલલાઓનો કારભાર—લડનના કારપારેસનની આએપત—ઇનસાર
ની અદાલત—પોલીસ ખાતાં—કેદાનાં ઇતીઆદી. ધારાની ખાહેતગારી ચેલવવાનાં મકાનો..... ૨૮૧—૨૮૬.

મકરણ ૨૧ મું.

ગરેટ બરીટનનો અખતીઆર—લશકર ખાતું—વાંહાંચોની શેજ—

આએપત, ખરચ, ઇતીઆદી.

ગરેટ બરીટનતું બલ તથા ચોરાઈ—ધુશાપણા વીશે ચેલવેલું ખાન—કઝિમત. અવસથાંનોની બોહોલાઈ, લ
શકરખાતું, તેની સંખીઆ અપને તેનો ખરચ. બીજા રાજવાસાઓનાં લશકરો સાથે મુકામસો. લશકરના
સીપાઈ તથા અખતદારો દાખલ કરવાની રીત. મીલીશીઆ—વાલંનદીઅર કાર. લશકરનો કારભાર.
વાંહાંચ ખાતાની શેજ, તેની સંખીઆ અપને ખરચ. ગરેટબરીટન ઊપર હોખસો કરવાતું બીકટપણુ.
કીબ્લા. લકાઇનો સાખાન બનાવવાતું “ કુલીચ આરસાનલ ” શું કારખાતું. સને ૧૮૬૦—૬૧ નાં
વરસનો ખરચ તથા આએપત. એ રાજનાં કરજની વીગત. વરસે વરસ વધતી આએપત. યુરોપખં
કનાં બીજા ચોઈ દેશવરોની વસતી, જમીન અપને આએપત સાથે મુકામસો..... ૨૮૭—૨૦૫

મકરણ ૨૧ મું.

ગરેટ બરીટનનો લેખાર.

સખાની ઇનસો અપને સખાના દેશો શાધનો બોહોસો લેખાર—ખાલની આપક—નીકાચ—દોલત ઇતીઆદી.. ૩૦૬—૩૧૧.

મકરણ ૨૭ મું.

સંસારી હાલત.

બરખ—કેસવલી તથા મુકરાઇએ બરીલીય લોકોની સંસારી હાલતમાં કરેલો ફરશાર—સી અને મરદોનાં એક
સરકા હક—ધરનાં મુખના સો ઊપર ચોટા આધાર—સી કેસવલી—સીઓનાં હાન્સપણાથી મરદો ઊ
પર અસર—લોકોની આપક તથા દીઆનતદારી—બીલનસારી—દોસની—પારકા દેશનાં લોકો ઊપર
ઊપકાર કરવાની ખાહેત..... ૩૧૨—૩૧૪.

ચીત્રોનું સાંકલીઉં.

૨૨૨.	
૧	માહારાણી વીકટોરીયા.....
૪૭	લુકશાંત્રબો મેહેલનું દીવાંનખાંનું.....
૪૯	વારસેલનો કુંઆરા સાથનો બાગ.....
૮૩	લંડન.....
૮૬	લંડનના રસતા મથેની ભીડ.....
૮૮	ટેમસ ટનેલ—નદીની નીચેનો રસતો.....
૮૮	રસતા ઉપર સણગાર—ટીડિક બાવ વેલ્ડીંગટનનું પુતળું.....
૧૦૨	બર્કીગૉમ પાસે.....
૧૦૭	વૉનદસર કેઆસલ.....
૧૧૨	પારલામેન્ટનો મેહેલ.....
૧૧૫	હાઉસ બાવ લારડસ—ઉમરાઓની સભાનું દીવાંનખાંનું.....
૧૧૭	હાઉસ બાવ કામનસ—આંત્રની સભા.....
૧૧૯	લંડનનો કીલ્સો.....
૧૨૬	ગીલડહાલ.....
૧૪૧	ટાઈમસ છાપવાનો પ્રેસ.....
૧૪૨	સેન્ટ પાલસનું દેવળ.....
૧૫૦	વેસ્ટમીનસ્ટર આબી નામનું દેવળ.....
૧૬૫	ક્રીક ગારડનસ.....
૨૩૦	બીલોરી મેહેલ કુંગાડવાની કીરીયા.....
૨૩૨	બીલોરી મેહેલ બંધ કૃષિ તે વખતનો દેખાવ.....
૨૩૩	નવો બીલોરી મેહેલ.....
૨૫૧	રૂઢના તાર કાહાડવાનો સાંચો તથા સુતરને ચાટીડાં ઉપર ચઢાવવાનો સાંચો.....
૨૫૨	કાપડ વણવાનો સાંચો.....
૨૫૨	સુતર વણવાનો સાંચો.....
૨૫૯	ભરતનું કાપડ વણવાનો સાંચો.....
૨૫૯	ગાલીચો બનાવવાનો સાંચો.....
૨૬૪	ત્રીનાંઈ સેટની ખાડી ઉપર બાંધેલો લોહોડાનો ઝુલતો પુલ.....
૨૬૫	આગની ગાડી નવા સાઝ લોહોડાનો બંધ પુલ.....
૨૬૫	ડરવેનટ અને બાસેનટવેથ સરોવરોની આસપાસનો દેખાવ.....
૨૭૩	છીટનું કાપડ છાપવાનો સાંચો.....

કુંભઘથી એકન.

ઈંગ્લેન્ડ અને હીંદુસ્થાન વચ્ચે અગતીના સાંચાથી આવતા વેલારની ટૂંક તવારીખ—મીસતર હેપર, મીસતર વાધહારન, ડૉ
નય એન્ડની અને મીસતર હેપરની તારીખ લાગેક ચેલનત—“કોગ્ટ આવ ડોક્ટરર” તથા “મોગ્ટ આવ કનરો ૧”
વચેની બાગડ—કુંભઘથી આગમોટાના ચેપ માકળવાની સરખાન—પીનીનસુપર એનડ મોરીએનર ૧ મીમ નાવી
ગેયન ક પની—ઈંગ્લેન્ડ પોલુસવાનાં ખારગો—મુલકના બાગનો દેખાવ—આગમોટ લીપરનો કાગેપાર—એકન—૫
૩—કુગરો—મુરો—ગાખનો દેખાવ—વરસાદની ખુ—માંણી પુર પાડવાના ઈંગ્લેન્ડ—કુઆ, રાકા તથા નેહર—મુરકા
રી નીશાવ—એકનની આગતી તવારીખ—એ બાગ ઈંગ્લેન્ડના હાથના કેમ આવીછી—તેની હ મણીની ટાવત—ને
પાર, વચ્ચની, ઇનીઆરી

વરાળ યંતર અથવા બાકના સાંચાએ હુનીઆમાં ઘણીએક રીતે મોટા ફેરફાર કરી નાખીએછે તેની
નહદથી આ મુલક અને યુરોપ વચેના સંબંધમાં પણ ઘણો ફાએરો થયોછે. પચીસ વરસની વાત ઉપર હીંદુસ્
થાન અને ઈંગ્લેન્ડ વચેનો આવ જાવ સડતાં બારકસોની મારકતે કેપ આવ શુડ હોપને મારગે થતો હતો,
અને તે વેળાએ અનરેથી ઈંગ્લેન્ડ પોહાયતા, અને ઈંગ્લેન્ડથી અતરે આવતા મારથી છ મહીના મુધીની
મુદત લાગતી હતી. આવી લાખી મફર જેમ ટીલની તેમ કંટાળા ભરેલી પણ હતી, તેથી હીંદુસ્થાન અને ઈ
ંગ્લેન્ડ વચે લોકોનો આવ જાવ ઘણો નહી હતો, તથા એ બે મુલક વચે સંબેધ ઘણો ન થીમો ચાલતો હતો
પાછળથી એ સંબંધ જેમ જેમ વધતો ગયો, તેમ તેમ તેઓ વચેનો વેહેવાર ઉતાવળો થાએ તેવા ઉપાયો મોધવા
માં ઘણાએક શખસોએ પોતાનું ધીઆન લગાડીકે ઈંગ્લેન્ડ અને હીંદુસ્થાન વચેનો વેહેવાર રેડ સી (રાતો
મમુદર) ને મારગે ચલાવવા વીશે સને ૧૮૨૪ ના સાલમાં અતરે પેહેલી ચરચા ચાલી હતી એ મારગ પેહે
લાં અતાવવાનું માન ઘણુ કરીને કપતાન જનસટનને આપવામાં આવેછે મીસતર હેલર, મીંઠ વાધહારન
અને કલનલ એસની નામના ચંચળ શખસોએ એ બે મુલકો વચે ટુંકો રસતો શોધી કાઢાડવામાં ઘણી નેહેન
ત લીધી હતી મીંઠ વાધહારનનો વીચાર પેહેલાં એવો હતો, કે સડના બારકસોને બદલે કેપને મારગે વરાળનાં
સાચાના વાહણો ચાલુ કરવા, અને એ વીચારમાં તેને કવકતાના મુરોપીઅન રેહેવાસીઓથી ટેકો મલીઓ હ
તો પાછળથી મીંઠ વાધહારને પોતાનો વીચાર ફેરવીને અસરાની નાલ (પરશીઅન ગલક) ને રસતે તુરકી
તથા ઈરાકે અરબીમાં થઈ યુરોપ મેલ મોકલવાનો મારગ વધારે દુરસત ધારીઓ. જારે મીંઠ વાધહારન એવો
વીચાર કરતો હતો, તારે મીંઠ ટેલર નામનો એક શખસ રેડસી અને મીસર દેશને મારગે યુરોપ માથે અવેરો
ચલાવવાના ઉપાએ તપાસવામાં ગુતેયો હતો. એ શખસે પોતાની ગોડવણ સીંગનના મુગેપીઅન રેહેવાસીઓ
ને તાં ૮ મી જુન સને ૧૮૩૦ ને દીને એક બહેર સભા ભરીને બચાવી હતી. એ સભામાં સીંગનની મુ
પરીમ કોરટના નાયાધીશો તથા બીજા મોટા સરકારી ઓફિસરો હાજર હતા, તેઓએ મીંઠ ટેલરની ગોડવણ પસ
દ કીધી. પણ પછવારેથી મીંઠ વાધહારને મીંઠ ટેલરનો વીચાર પસંદ કીયો, તારે મીંઠ ટેલર પોતાનો પેહેલો
વીચાર પડતો મેલી મીંઠ વાધહારનનાં આગલા વીચાર ઉપર ગયો, અને એવું ધારીકે, કે અસરાની નાલ અને
તુરકીનો મારગ વધારે સહેલોછે. એજ વખતે ઈંગ્લેન્ડમાં પણ વરાળ યંતરના બારકસોથી મેડીટરેનીઅન (ભ-મ
ધીઅ) સમુદરને રમતે હીંદુસ્થાન ખાતે સંબેધ ચલાવા વીશે ભારે ભાંજગડ થતી હતી. મારલામેનટની સભા

એ એ અગતની બાબત ઉપર ધીર્યાન આપવા માંડીઈ સને ૧૮૩૪ નાં સાલમાં તે સભાની "સીલેક્ટ કમીટી", એ ગ્રેડીટરનીઅન સંપુદરને મારમે હીંદુસથાન ખાતે મેલ રવાને કરવાની સરકારને મળ્યુત લલામણુ દીધી. એન વરસના આગસ્ટ મહીનામાં નામદાર રાણીની સરકારે "બોરડ આવ કનટરોલ" ના સરનશીનની મારફતે "કોરટ આવ ડરેક્ટરસ" ને નજીવીઈ કે ઈ'ગલંડની સરકાર અગનીનાં આંખાનાં બારકમેની મારફતે આલેકઝાનડરીઆ સુધી મેલ મોકલવાને તઈઆરછે, અને તે ખીસાવે ઉપલી સભાએ સુએન ખાતે, હીંદુસથાન તરફ મેલ લઈ જવાને વાસતે એક આગમેઠ તઈઆર રખાવવી. "કોરટ આવ ડરેક્ટરમે" એવો નવાખ વા લીએ કે, એ પરમાણુ સુએનથી હીંદુસથાન ખાતે મેલ મોકલવાનો ખરમ દર વરસે બાર લાખ રૂપીઆ થશે, અને એવો મોટો ખરમ હીંદુસથાનની આએપત ઉપર નાખવો થટારત નથી; મારે જે અરથો અરધ ખરમ ઈ'ગલંડની સરકાર આપે તો, તેઓ "બોરડ આવ કનટરોલ" નાં હુકમ પરમાણુ ચાલવાને તઈઆરછે. "કોરટ આવ ડરેક્ટરસ" ના આવા માંગવાથી તેઓ અને "બોરડ આવ કનટરોલ" વચે આસરે તરણુ વરમ સુધી કેટલીએક ભાંનગડ ચાલી, અને અતે પેહેલી સભાનું માંગણું બાહાલ રહીઈ. ગુણધર્મી સુએન ખાતે પેહેલી આગમેઠ, હીંદી લીનડસે, તારીખ ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૨૯ ને દીને હંદારીઆમાં આવી હતી. તાર પછી વળી એક વરસ સુધી કોઈ આગમેઠ ગઈ નહીં હતી. બીજી વાર આગમેઠની મારફતે જે મેલ સુ એન રવાને કીધો હતો, તે પણ હીંદી લીનડસેમાં તારીખ ૧ લી જાનેવારી ૧૮૩૨ ને દીને ગુણધર્મી રવાને કરવામાં આવીએ હતો. તારીજી વારનો મેલ ૧૮૩૪ ના વરસમાં મોકલીએ હતો. ગુણધર્મ અને યુરોપ તરફ દર મહીને રેડ સી અને ગ્રેડીટરનીઅનને રસતે આગમેઠના મેલ મોકલવાની ગોડવણુ સને ૧૮૪૦ ના વરસમાં પુરી થઈ હતી. મહીનામાં જે વખત મેલ મોકલવાની ગોડવણુ ૧૮૪૫ નાં વરસમાં અમલમાં આવી હતી સને ૧૮૫૧ નાં સપ્ટેમ્બર મહીનાં સુધી નામદાર કંપનીનાં વાહાણુ ખાતાનાં બારકમેની મારફતે મેલ મોકલવામાં આવતા હતા, અને ઉતાડીએ પણ જતા હતા, પણ તાર પછી સરકારે એ કામનો ઈંજોરો "પીનીનસુ લર એનડ એરિઅનટલ સ્ટીમ નાવીગેશન કંપની" ને આપીએછે. વાંહાંણુ ખાતાની કંપનીએઆ આએ કંપની સહથી મોટીછે હેણુ નજીએછે. સઘળાં મહીને તેનાં ૪૯ બારકમેછે, તેમાં સાઈમાંખપંદન, માલદા અને આલેકઝાનડરીઆ વચે સાત આગમેઠ ફરેછે, સુએન, એડન, સીયોન, મદરાન, અને કલકતા વચે સાત; સુએન અને મેલયુરંન વચે માર, ગુણધર્મ, સીયોન, હાંગકાંગ, એડન અને સુએન વચે દસ; એડન, મોરીસ અને મોરબોં વચે તરણુ; હાંગકાંગ, શાંનચાઈ અને કંનતાન વચે સાત; હાંગકાંગ અને મનીલા વચે બે; મારસેલ, માલદા અને આલેકઝાનડરીઆ વચે તરણુ; સાઈમાંખપંદન, વાઈગે, આપોરેટો, લીસમંન, કેડીન, અને છ બરાલદર વચે તરણુ આગમેઠ ફરેછે, તથા પરમુટણુ કાંબને સાડ બીજાં તરણુ બારકમેછે. એ કંપનીનાં ભાગીદારોને દર વરસે સેંહકડે આઠ ટકાનું વીઆન મળેછે.

હાલના વખતમાં અગનીનાં સાંખાના બારકમેથી, રેડ સી ખમાર કરીને ખીસરનો મારગ, જેને "એ વરલાનડ રૂટ" કહી કેહેછે, તે લીધાથી હીંદુસથાન અને ઈ'ગલંડ વચેની સફરમાં ઘણો ફેરફાર થઈ ગયોછે, તે સરવેને સારી પેઠે રોજાનછે. ગુણધર્મ અને ઈ'ગલંડ વચેની મુસાફરી માસ એકની અંદર થઈ શકેછે, અને વળી તે એવી રીતે કે મુસાફરને કોઈપણ કારણને લીધે કંટાળો આવે નહી. ગુણધર્મી નવારો મુસાફર હમણાનાં વખતમાં ઈ'ગલંડ ખાતે ઘણુ કરીને તરણુ રીતે જઈ શકેછે. આલેકઝાનડરીઆ સુધી તો સઘળા મુસાફરોને સાડ એકજ રસતોછે, અને તાર પછી જો જેને મેહણુ પડેછે, અથવા જો જેની મરજીમાં આવેછે, તેમ તે ખોતાનો ઠરાવ કરેછે. કોઈ આલેકઝાનડરીઆથી ટરીઅસ્ટ સુધી આગમેઠમાં જાયેછે, અને તાંહાંથી આગની માટીથી આસટરીઆ, યુરૂશીઆ, ન્દરમની અને ફ્રાન્સ થઈને ઈ'ગલંડ જાયેછે. કેટલાએક આલેકઝાનડરીઆથી પાશરા ઈ'ગલંડ જાયેછે. જ્યો એ મારગ પસંદ કરેછે, તેઓ ગ્રેડીટરનીઅન સંપુદરમાં માલદા,

અને જીવરાલદર તથા આટલાનદીક સપુદર મધે લીસબન અને આપોરડો થોડેરો પસાર કરી બીસડેનાં અખાત તથા ઇંગલંડ અને ફ્રાન્સ વચેની ખાડીમાં થઈને ઇંગલંડને કીનારે પોહાએ છે. વળી બીજાએ ત્રાલરા થઈને મારમેલનો રસતો પસંદ કરે છે, અને તે થોડેર ખાતે પોહાચીઆ પછી, ફ્રાન્સની લોહાંની સડકથી ૭૬ કલાકમાં લંડન જઈ શકે છે. સાથમાંપરતને મારગે મુંબઈથી ઇંગલંડ જતાં લગભગ એક મહીનો થાય છે, પણ ટીએરટ અથવા મારમેલનો મારગ પકડીઆથી, જે રસતામાં ખુસાફર ખોટી નહી થાયતો, ૨૪ દીવસમાં મુંબઈથી લંડન જવાઈ શકાય છે. હાલના વખતમાં ઘણા ખરા ઉતાડ્યો મારમેલનો રસતો પસંદ કરે છે, અને આએ ખુસતક લખનારે પણ તે રસતો લીધો હતો, કેમકે તેથી ધારેલી જગ્યાએ જઈ પોહાયાએ છે, અને ફ્રાન્સનો સોની તો તે જ નોવાની જોવાઈ જાય છે.

સરવેને સારી પેઠે રોશન કરે, દર પખવાડીએ ઇંગલંડ ખાતેનો મેલ અતરે આવે છે, તેમ અતરેથી મહીનામાં બે વખત ઇંગલંડ ખાતે જાય છે, અને એ જ મેલની સાથે ઉતાડ્યો પણ આવે છે તથા જાય છે. તારી ૫૯ મી એપ્રેલ સને ૧૮૫૮ ને દીવસે સાંહાંનનાં ઇંગલંડ ખાતેનો મેલ લઈને “અધરામ” નામની આ ગમેટ આપણા બારામાંથી ઉપડી હતી, તેની સાથે આ લખનારે આ ટાપુનો કીનારો છોડીઆ હતો.

આપણી સફર કરવાનું સફર કરીએ, તેની આગમ્ય આપણા બારામાં આગમેટ ઉપરથી આપણને અજબ તરેહનો દેખાવ લાગે છે. જે મજા, મોજ અને ખુશી ખુસાફરને વાસતે હજાર ફર ખોટી રહેલી છે, તેનો વીચાર તે થઈએ આવતો નથી, કેમકે આગમેટ ઉપરથી બારામાં એક મુંદર દેખાવ નજરે પડે છે, અને તેમ આપણું ધીઆન રોકાયે છે. એક ચીજ અથવા દેખાવ આપણે હંમેશ જોતા હોઈએ, તે વખતે તેની ખુબી આપણને નથી આવજ પડતી; કોઈ વખતે કોઈ આજીવાતા બનાવથી આપણી ઉપર જેવી અજબ અતરેહની અસર થાય છે, તેવી ઉપરે વખતે મુંબઈનાં બારામાં થયા વગર રહેતી નથી. આપણે ઘણીવાર બંદર ઉપર જઈ ઉભા રહીએ છે, તથા વારેધડીએ ખોટમાં ખેસી ફરવા જઈએ છે, તોપણ થોડાએએ પોતાની આસપાસનાં દેખાવ ઉપર વીચાર કીધો હશે. ફુનીઆમાં સઉથી સારા બારાં મધેનું એક બારું, જેમાં આજ ફુનીઆનાં સઉથી મોટાં બે મેળે, ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રેન્ચ, તેમની આખી “નેવી” અથવા લડાઈના વાહાણોની ફોજ મેહેલથી સજાઈ ગઈ—જાંહાં ગણતરી વગરનાં નાહનાં બારકમે વગેરે, આ પુરૂથવી ઉપરનાં સરવ ખંડો—શું ધુરોપ, કે શું એશીઆ—શું આફ્રીકા, કે શું અમેરીકાનાં સળખા મળી ૧૦૦ થી ૧૫૦ મોટાં બારકમે તેમનાં દબદબા ભરેલા મોટા ડોળો અને ફોજી મેઈન્ડ વાવડાએ સાથે ફર રોજ આપણાં દીકામાં આવે છે, અને તેએ આ ટાપુની દોલત તથા વેપારની નીશાન તથા ફુનીઆના સળખા બાજો સાથેનો સંબંધ દેખાડે છે. વળી આપણી આને ની જોદીમાં આવળીનાં છાપરાં સાથનાં બારકમે, કે જે હવે પછી આ ટાપુના વેપાર અને દોલતમાં વધારો કરે, તે આ બારાંને પોતાની બાજ અવસથાથી શાણગાર આપે છે. તેમની પહોસમાં એક મોટી માંડવી તથા તેની પામેનો કીલ્નો, આ ટાપુના મોટા ખપની અને કઉમતની નીશાણ જાહેર કરે છે. બીજી તરફ નજર પોહાં આડીએ, તો આહા ! શું મુંદર દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. ઉરણ, ધારાપુરી, રેવસ અને કનેરીના ટાપુએની હાર, સાંકળની માફક બધાઈ જાયેલી છે, અને જેની ઉપર ઉગતા સુરજ સાથે આકાશ ઉપરનાં વાદળા પોતાનાં ખુશનુમા દેખાવ આપણી આગળ મેલે છે. વળી સામેની બાજુ તરફ નજર ફેરવીએ, તો કોલાખાનું નાહનું ટાપુ તેનાં સોનીતા બંગલા અને ઉંચી દીવા દાંડી સાથે જુદી જ રીતે દેખાવ આપે છે. આ દેગને એક રહેવાસી ભરે પોતાના બારામાં ઉભા રહીને આવો રળીઆમણ તથા શોહામણ દેખાવ જોએ, તારે તેના દીવામાં ઘણો અનંદ ઉપજવના રહે નથી.

સળખા ઉતાડ્યો અહીં રહેઆ કે આગમેટ જલદીથી ઉપડવાની તાઈઆરી થાય છે. આગમેટ આ લી, કે તેની અંદરનો અથગો કાશેબાર માટે છે, તે જે શખમે આગળ કોઈ વાર ફરીઆની ખુસાફરી નહી કીધી

સુતેલા અથવા બગીએ, અથવા ખાવા પીવા બેઠા, અથવા ગમત અને ખુશીમાં ચુપાપાછે; જાણે સઘળી તરફથી આપણી ઉપર રહેતો: પણ આ ઘડીએ આવી હાલતછે, આવતી ઘડીએ શું થશે, તે કોઈથી કહેવાઈ શકાતું નથી. એક મોટું તોફાન થઈ આવીઈ, ફરીએ તળાવનાં જવો સ્થીર હતા તે જોશમાં આવીએ: અને તે નાં મોળ તુતક ધોવા લાગ્યા; વરોળીએ વાંહાણને સીધું જવા દેતા નથી, વાદળાં ઘેરાઈ આવીઆં, મનચુત અને મગર આગબોટ આણી ગમથી પેલી ગમ ડોળા ખાવા લાગી, રસતો અંધારો ઘઈ ગયો અને કશું સુખ પડતું નથી. જ્યો એક ઘડી આગમ્ય ભર ખુશી અને મોંજમાં હતા, તેઓ હમણા ગંભીની અને અકસોસના આવી પડીઆ; જ્યો ભર ઉમેદમાં હતા, તેઓના એરેરા ઉપર ના ઉમેદીના પરદો ફરી વલીએ; આ ઘડીએ કે પેલી ઘડીએ આગબોટ ખસાળા ઉપર જ્યો અથવા પાણીને તંલીએ જઈ બેસે, આવા બનાવો પરમેશવરનાં હાથમાંછે, તે હરેક સાધારણ વીચાર વાલું આદમી સારી પેઠે સમજેછે, તેથી મુસાફરને આદમીની ના કહ્યમતી અને તે સાહેબનાં કહ્યમત વીચે, જોવા આ જોએ નીતીના ધડો મળેછે, તેવો બીજો કંથે નહી મળતા હશે, માટે તે સાહેબને તે હરદમ ધ્યાન કરતો રહેછે. ફરીઆના મુસાફરને આવા વીચાર ઉત્પન્ન થાયેછે, તેઅતરે ટુંકમાં જાહેર કરવાને ફરસત ધારીછે.

મુંબઈ છોડીઆ પછી આગબોટ પેહેલું અંદર એકન ખાતે કરેછે. એ ગાંઠ અરબસતાનના દીનારા ઉપરછે, અને મુંબઈથી પશ્ચિમ તરફ અને જીજ દખાણ તરફછે. સારી મોસમમાં મુંબઈથી ઉપડેલી આગબોટ પાધરી પશ્ચીમ તરફ જાયેછે, પણ મોમાંસાની રૂતમાં પશ્ચીમ તરફથી પવન ઘણું ફુંકે તેની સામે આગબોટ રથી નવાઈ શકાતું નથી, તારે પેહેલાં દખાણ તરફ ઉતરીને પછી વાવીઅ કોણે જાયેછે. મોમાંસાની રૂતમાં આ પરમાણે હેરીઈ લેવાની ફરજ પડીઆથી આગબોટને ૮૦૦ માઈલ વધારે મંજલ કરવી પડેછે. એકન અને મુંબઈ વચે ૧૬૬૪ માઈલનો રસતોછે, તે સારી મોસમમાં ૭ દીવસની અંદર પસાર કરી શકાયેછે.

મુંબઈનું બારું છોડીઆ પછી સોકોટરા નાં ટાપુ આગળ આવીએ, તાંહાં સુધી કોઈ દીનારો આ પહોને દેખાતો નથી, માટે લગભગ એક અકવાડીઆં પછી જમીનનો દીનારો જોવાથી મુસાફરને ખુશી ઉપજેછે. કોએલા લેવાને સાડ આગબોટ ૨૪ કલાક સુધી એકનના બારાંમાં ખેટી રહેછે, તેથી મુસાફરને આ નાંહ નું ગાંઠ જોવાને તથા તે વીચે કેટલીએક પુછ પરછ કરવાને બની આવેછે. અરબસતાનનાં કોસતા ઉપર એકન નું બારું સઘળી સરસ ગણાયેછે, અને તાંહાં નામદાર ચાંણીની સરકારનાં કેટલાંએક બારકમો જાણક રહેછે. બારાંની અંદરથી ગામનો દેખાવ ખાતર પાહાડોની હાર મેવાએ વધારે દેખાતો નથી, કાન્તે તેની સઘળી બાજુએ ઉમા ડુંગરો ફરી વલેલાછે, અને એ ડુંગરો તેનો ખુદરતી અંચાવછે. અતરે સવારી કરવાને તથા માલ લઈ જવા લાવવાને ગોડાં તથા ઉટો કામે લગાડવામાં આવેછે, પણ આગબોટનાં ઉતારેએ એકનમાં જવા માહુતા, હોએ, તેઓને સાડ ઘોડાની ગાડીએ ખળી શકેછે. અંદરથી તરણ માઈલ દુર ગાંઠછે, તાંહાં બે રસતે નવાઈ શકાયેછે. એકનું નામ “લીટલ પાસ” કરીનેછે, અને એ રસતો બનાવવાને વાસતે આસરે ૫૦ ફીટ ખડક કાપવો પડીએછે. બીજા રસતાને “ગ્રેન પાસ” કરીને કહેછે, અને એ ખારને આપણે ગાંઠની અંદર જઈ શકીએછે. એ રસતાને વાસતે ૨૦૦ ફીટ ઉપર ખડક કાપેએછે, અને એટલો ખડક કપાવાના સળખથી બે પાહાડો વચે જે આજ પડીછે, તે માટે એ રસતાની ઉપર એક પાહાડ ઉપરથી બીજા પાહાડ ઉપર જવા સારું, એક મનચુત પુવ બાવેએછે, તે બારાંમાંથી દેખાયેછે. ગાંઠનો દેખાવ સારો અથવા ખુબસુરત નથી. તાંહાંના બે રસાં ઘરો ઘણા ખસાળ દેખાયેછે, નલીઆં ખવતાં નથી તેથી ચુનાનાં ધાબાંનાં છાપરાં બનાવીઆમાં આવેછે. સઘળી તરફ ખરાબીની નીસાંન ખાતુમ પડેછે, તથા ઘરો ભાગી પડેલા અને કોહોવાટ ઉપર આવેલાં દેખાયેછે. ગાંઠમાં ફરતા અરબો, મોમાંલી તથા પાહુદીઓનો દેખાવ ઘણા કંગાલ તથા દુખ ઉપજવા જોવા જોછે. સરકારી અમલદારોને રહેવાનાં અંગલા તથા પારસીઓની ફકનો કાઈએક સારી હાલતમાંછે. “મોલીટીકવ

હોયે, તેને ઘણાં રમુજ લાગે છે. આગમેષ્ટ આગરે ૨૦૦ અથવા ૩૦૦ આદમીની વસતીનું એક નાહતુ ટા પુછે કપતાન તથા માલમ, આ ફરતા ટાપુનો સઘળો કાગેબાર ચલાવે છે, અને એથી વધારે આદમીઓ, જે ધ રીએ તેઓના મોહોડાથી હુમ નીકળે છે, તે ઘડીએ માન સાથે બળવે છે. ઉતાડૂઓની બરદાસત લેવાનું મ રવેના ધીઆનમાં છે, કપતાનથી તે એક હલકામાં હલકી પદવીનો ખલાશી તેઓને સઘળી રીતે મુખમાં રાખવા ની ઈનતેજરી બતાવે છે. આ ટાપુમાં મુધાર, બુહાર, દરજ, બખરચી, બડીઆગે અને બીજા જરૂરના સઘળા કારીગરો છે, કસી વાતની ખુદ નથી. જેમ આપણા ઘરમાં આપણે મુખ ચેનમાં અને આરાસતગીમાં હોઈએ, તેમ અતરે પણ છઈએ, એવી આપણા ઘર છે. જે આપણી તબીઆત નાદરમન થઈતો આપણે વામતે દવા, વર્ધક અને ખીદમતગારો તઈઆર છે. જેમ ઘરમાં બરાબર વખત સર આપણુ ખાણુ આપણી આગળ આ વે છે, તેમજ બપે વધારે ચોકસાઈથી અનરે પણ મળે છે. આપ, મા, બેહેન, ભાઈ અને છોકરા જેમ ખુશાલી સાથે પોતાની ટેબન ઉપર સુકરાના કરી ભોજન કરે છે, તેમજ અતરે જાણે એક નોટ કુટુંબ દર રોજ પોતાના ઘ રમાં જમતુ હોયે તે પરમણે દીસે છે, અને એ પરમણે કેટલા એક દીવસ સુધી લાગત બનીઆથી એક બીજા ની બીજાસારી, હોસતી તથા મોહબતમાં ઘણા વધારો થાય છે. બદગીને વખતે આ તરતા ઘર મહેનુ આપુ કુટુંબ તેમાં સામેલ થાય છે, અને ઉતાડૂઓમાં જે કોઈ પાદરી નહી હોયેતો, કપતાન પોતે પાદરીનું કામ ચલાવે છે. ઉતાડૂઓની જમીન ઉપરની હાલતની અતરે એક ખરી નકલ છે. સઘળા ઉતાડૂઓ એક બીજાના મુખ ક ખમાં ભેંગા મે છે, કેમકે આ ટાપુ એવું છે, કે તેની આબાદીથી સઘળાને સુખ, અને તેની ખરાબીથી મઘળાને કુખ ઉપજે છે.

પણ જે ઘણી દરીઆમાં પેહેલી સફર કરવા નીકળીએ. હોયે, તેને આ સઘળી બાબત ઉપર પેહેલા એક બે દીવમમાં વીચાર કરવાને બનતુ નથી, કારણ કે વાહણના હીન્વાથી તેના શરીર અને મગજ ઉપર જે અસ ર થાય છે, તેથી તેને ઘણા ભાર આવે છે, અને કેટલીએક રીતે હેરાન થવું પડે છે. એ જાદગીને ઈ મંગેજના "મી સીકનેસ" કરી દે છે. ઘણા જણાઓ તેથી બહુ કટાગે છે, કેમકે તે વખતે ફેર બહુ આવે છે તથા ઉત્તરી ઘણી થાય છે અને ખાવા શુભવગ મળતુ નથી. જેઓ આ હાલતમાં આવે છે, તેઓ પેહેલા એવાતો કઠાળે છે, કે દરીઆમાં આવવાનો અક્ષોસ કરે છે, અને અનજ થાય છે, કે આ દરદની વર્ધાએ કશી દવા સોધી કાઢા ડી નથી. પણ એ જાદગીથી હારી જવું ન જોઈએ. જેમ બન તેમ હીમત પકડવી, તુતક ઉપર ખુદની હુવામાં ફરવું, અને બરાબર ખાવું, એજ તેની દવા છે, પેહેલા તેમ કરવા નહીં મને તોપણ આપણી ખુશીની વીરૂધ્ધ એ મ બીધાથી આપણે જલદી સારા થઈએ, અને પેહેલા જવા કઠાળતા હતા તેમ પાછળથી મેવડી ખુશાની દરી આની સફરથી ઉપજે છે.

કુનીઆના મઘળા જાનવગેમાં આદમી સરવેથી શક્તીવાન, હુનરમદ, અને જોરાવર છે, તેપણ તે પર મેશવરના હુમ અને ખુશી આગળ કસા હીશાબમાં નથી, આપણુ સખ અને કુખ, છવતર અને મરણ, એ મગજ તે માહેબની મરજ ઉપર છે, તે વીથેના એક મોટા ઘડો અથવા ઉપદેશ, દરીઆની મુસાફરી કરનારની આખ આગળ હરમ મે છે. તેની મેરેરબાનીને લાયકે થવાને તથા સતમત મેહેવાને, હર ઘડીએ અને હર વખતે પરાયના કરવાની આપણી ફરજ છે. હમણા દરીઆ તાગવના જોવા અધીર અથવા થય છે, તેના મોજનું જોર અને અવાજ કાઢ તથી, પવન આપણી તરફેણમાં અને ઘણા ધોગે મેહે છે, સાચા બરાબર કાએદામર આ લીઆ જાય છે, અને સરો દબદબા સાથે ઉડી, આપણી મજ અને ઉતાવળેથી કાપીને, જવા ધારેલી ભગાએ જ ન દીધી પેટોમાંડવાની ઉમેદ બતાવે છે, માથા ઉપર આખાશ ખુદતુ, વાદળ વગરનું અને નીરમળ દેખાય છે. ઘર ની અદર રોઈએ તેમ મઘળુ સતમન દીએ છે, તોપણ ગોગો આપણા બારકસને હરફત નહીં કે એવું તે મજ શુભ છે, અને દરીઆને પાદશાહ હોયે તેમ પોતાનો રમતો કાપતુ ચારીક જાય છે. વગર ધામતીથી આપણે

સુતેલા અથવા જાગીએ, અથવા ખાવા પીવા પેઠાએ, અથવા ગમત અને ખુશીમાં શુતાપાએ; જાણે સમગ્રી તરફથી આપણી ઉપર રહેમત: પણ આ ઘડીએ આવી હાલતએ, આવતી ઘડીએ શું થયે, તે કોઈથી કેહેવાઈ ગ ઠાતું નથી. એક મોઢું તોફાન થઈ આવેલું, દરીએ તળાવનાં જવો સ્પર્શ હોતો તે જગ્યામાં આવીએ અને તે નાં મોજા તુલક ધોવા લાગા; વડોળીએ વાંદાણને સીધું ભવા રેતો નથી, વાદળાં ઘેરાઈ આવીએ, મનશુભ અને મગર આગભેટ આણી ગમથી પેલી ગમ રોળા ખાવા લાગી, રસતો અંધારો થઈ ગયો અને કશું સુખ પડ તું નથી. જ્યે એક ઘડી આગમન બર ખુશી અને મોંજમાં હતા, તેએ હમણા ગંભીની અને અફસોમ માં આવી પડીએ; જ્યે ભર ઉમેદમાં હતા, તેએના ચેહરા ઉપર ના ઉમેદીના યરો ફરી વલીએ; આ ઘડી એ કે પેલી ઘડીએ આગભેટ ખસાળા ઉપર જ્યે અથવા પાણીને તંબીએ ભઈ બેઘે. આવા બનાવો પરમેશવ નાં હાથમાં, તે હરેક સાધારણ વીચાર વાલું આદમી સારી પેઠે સમજે, તેથી મુસાફરને આદમીની ના કડબતી અને તે સાહેબનાં કડબત વીધે, જવો આ જગ્યાએ નીતીના ધરો મળે, તેવા બીજા કંપે નહી મળતો હોય; માટે તે સાહેબને તે હરદમ ધ્યાન કરતો રહે. દરીઆના મુસાફરને આવા વીચાર ઉત્પન્ન થા એ, તે અતરે હુંકામાં જાહેર કરવાને ફરસત ધારીએ.

મુંબઈ છોડીઆ પછી આગભેટ પેઢેલું બંદર એકન ખાતે દરે. એ ગાંઠ અરબસતાનના દીનારા ઉપર, અને મુંબઈથી પશ્ચિમ તરફ અને જુન દખણ તરફ. સારી મોસમમાં મુંબઈથી ઉપરેલી આગભેટ પાધરી પશ્ચિમ તરફ જાયે, પણ ચોખાંસાની રૂતમાં પશ્ચિમ તરફથી પવન થયો હુંકે તેની સાંમે આગભેટ ટપી ભવાઈ શકાતું નથી, તારે પેઢેલાં દખણ તરફ ઉતરીને પછી વાવીએ કોણે જાયે. ચોખાંસાની રૂતમાં આ પરમાણે હેરીઈ લેવાની ફરજ પડીઆથી આગભેટને ૮૦૦ માઈલ વધારે મંજલ કરવી પડે. એકન અને મુંબઈ વચે ૧૬૬૪ માઈલનો રસતો, તે સારી મોસમમાં ૭ દીવસની અંદર પસાર કરી શકાયે.

મુંબઈનું બાઈ છોડીઆ પછી સોકોટરા નાં ઠાપુ આગળ આવીએ, તાંહાં સુધી કોઈ દીનારો આ પાણે દેખાતો નથી, માટે લગભગ એક અડવાડીઆં પછી જમીનનો દીનારો જેવાથી મુસાફરને ખુશી ઉપજે છે. કોએલા લેવાને સાડ આગભેટ ૨૪ કલાક સુધી એકનનાં બારાંમાં ખેટી રહે, તેથી મુસાફરને આ નાંહ તું ગાંઠ જેવાને તથા તે વીધે કેટલીએક પુછ પરછ કરવાને બની આવે. અરબસતાનનાં કોસતા ઉપર એકન તું બાઈ સહથી સરસ ગણાયે, અને તાંહાં નામદાર રાંણીની સરકારનાં કેટલાંએક બારકમો જથ્થક રહે. બા રાંની અંદરથી ગાંઠનો દેખાવ ખાતર પાહોડોની હાર જેવાએ વધારે દેખાતો નથી, કાંજ તેની સમગ્રી બાજુએ ઉંચા ડુંગરો ફરી વડેલા, અને એ ડુંગરો તેના ખુદરતી બંધાવે. અતરે સવારી કરવાને તથા માલ લઈ જ વા લાવવાને ગધેડાં તથા ઢોટા કામે લગાડવામાં આવે, પણ આગભેટનાં ઉતાડ્યો એકનમાં ભવા આહાતા, હાએ, તેએને સાડ પોડાની ગાડીએ મળી શકે. બંદરથી તરણ માઈલ દુર ગાંઠ, તાંહાં બે રસતે ભવાઈ શ કાયે. એકનું નામ “લીટલ પાસ” કરીએ, અને એ રસતો બનાવવાને વાસતે આસરે ૫૦ ફીટ ખડક કા પવો પડીએ. બીજા રસતાને “મેન પાસ” કરીએ કેહ, અને એ આસરે આપણે ગાંઠની અંદર ભઈ શ કીએ. એ રસતાને વાસતે ૨૦૦ ફીટ ઉપર ખડક કાપેલા, અને એટલો ખડક કપાવાના સમયથી બે પાહા ડો વચે જ પાંચ પડી, તે માટે એ રસતાની ઉપર એક પાહાડ ઉપરથી બીજા પાહાડ ઉપર ભવા સાડ, એક મનશુભ, પુલ બાંધેલા, તે બારાંમાંથી દેખાયે. ગાંઠનો દેખાવ સારો અથવા ખુબસુરત નથી. તાહાંના બો રકાં ઘરો ઘણા જ અસખ દેખાયે; નલીઆં મલતાં નથી તેથી સુનાનાં ધાનાંનાં છાપરાં બનાવીઆમાં આવે. સમગ્રી તરફ ખસાળીની નીસાંન આલુમ પડે, તથા ઘરો બાગી પેલાં અને કોહવાટ ઉપર આવેલાં દેખાયે. ગાંઠમાં ફરતા અરબો, સોમાંલી તથા પાહુદીઓનો દેખાવ ઘણા જ કંગાલ તથા કુખ ઉપજવા જગલા એ. સરકારી અમલદારોને રહેવાનાં બંગલા તથા પારસીઓની હુંકાં કાઈએક સારી હાલતમાં. “પોલીટીક્લ

એનંદ” નાં બંગલા અને પારસીઓની કુદ્રાંતોની વચ્ચે એક મોટો મોડેલ છે, તાંહાં હમણાં યુનાના પથરોનો એક મીનારો બાંધેલો છે, અને એવું નજીવીઆમાં આવીડિંગ કે આગળ એ જગ્યાએ એક મોટી મસજિદ હતી, તે બાગી પડીઆ પછી તેની નીસાંન દાખલ તે મીનારો બાંધેલો છે. એકનનાં પાહાડનાં ગ્રાંથા ઉપર આગલા તુરકીઓનાં વખતના કીલ્લા તથા યુરુએ બાંધેલો, પણ તે નાસ થયેલી હાલતમાં છે. એ ગાંત્ર સધળી તરફથી પાંછી અને પાહાડોથી ઘેરાઈ ગયેલું છે. અરબસતાનની મોટી જમીન ઉપર જવાને માત્ર એક જ રસ્તો છે, તેણી તરફ આ પવ્વી સરકારે ડુંગરની ઉપર એક ઘણેજ મન્યુત કીલ્લો બાંધીઓ છે, તે ખરેખર જેવા લાગે છે.

અસલનાં વખતમાં એકન તથે પાંછી પુરું પાડવાને વાસતે જે મોટા ટાંકાં બાંધીઆમાં આવીઆં હતાં, તે ઘણાંએક વરસ સુધી માડી અને નાસની હાલતમાં રહેઆં પછી હમણાં પાછાં મોટી કાહુડવામાં આવીઆં છે તથા કેટલેએક દરજ્જે સમારીઆં છે, તે ખચીત જેવા લાગે છે. એકનમાં વરસાદ ઘણેજ મોડે પડે છે તેથી પીવાના પાંછીની ખુટ ઘણી હોય છે. આસરે ૧૫૦ કુવા ખોદેલા છે અને તેમાંનાં ૫૦ કાંતમાં આવે તેવા છે, તોબી તે આથી ગાંત્રના લોકોને વાસતે પાંછી પુરું પડતું નથી. આવી હાલત અસલનાં વખતથીજ હશે, કેમકે ઉપર નજાં વેલા ટાંકાં લાંબાજમાનાનાં બાંધેલાં હોયે તેવું હોય છે. આખા અરબસતાનમાં સઠ્ઠી મોટું ટાંકું “બીલાદ એલજહ હાફ”નાં પરગણા તથે “મોરબ” શહેરમાં છે, તે આજથી ૩૫૫૨ વરસ ઉપર બાંધીઆમાં આવીડિંગ હશે, એવું ધારવામાં આવે છે. એવાં ટાંકાં એકનમાં આસરે ૫ થાય છે, અને તે વીશે એવું નજીવામાં આવીડિંગ કે ઇસવી અને ૬૦૦ ના સાલમાં, જે વેળાએ અરબસતાન ઉપર ઇરાનીઓએ બીજીવાર હોમયો કીધી હતો, તે વેળાએ બાંધીઆમાં આવીઆં હશે. સને ૧૮૩૫ નાં સાલમાં જારે કપતાંન હેનસ અરબસતાનનાં કીનારાની તપાસ કરવા સાડ તે તરફ ગયા હતા, તારે એ ટાંકાં કાંઈએક સારી હાલતમાં હતાં, પણ પછવાડેથી તે વીશે કશી ચોક્કસાઈ નહી રાખીઆથી ઘણાં ખરા પુરાઈ ગયાં હતાં. હાલમાં નજીવવાને ખુશાલી લાગે છે, કે મુંબઈની સરકારના હુકમથી ગયા માર વરસની અંદર એ મહેનાં પંદર ટાંકાં સાફ કરવામાં આવીઆં છે, તેમાં વરસાદનું ૮૦ લાખ ગીઆલન પાંછી શમાઈ શકે. સધળા ટાંકાં જે સાફ કરવામાં આવેતા તેમાં તરણ કરોડ ગીઆલન પાંછી માઈ શકે. આ ટાંકા કેવાં છે તેની વાંચનારઓને સમજ આપવાની જરૂર છે. જાંહાં પાહાડો એક એકની પડોસમાં આવીઆં છે તેમની વચ્ચેનાં જે બાજુ ઉંઘાડી રહેલી હોય છે, તે બાજુ પથરથી મન્યુત બાંધી લઈને બંધ કરી નાખી આમાં આવી છે, તેથી તાંહાં મોટા તકાવો બનીઆ છે. વરસાદનાં કાહાડામાં ઉપલા પાહાડો ઉપરથી આવતા પાંછીના થોત પેલા તલાવોમાં પડે છે, અને તેથી પાંછીના મોટા ભાગે ઝીલાઈ શકાય છે. વળી એવી ઝાડવણ કીધી છે કે, જે એક ટાંકું ભરાઈ જાયેતા તેમાંનું પાંછી બીજાં ટાંકામાં જઈ શકે. તારીખ ૨૩ મી અક્ટોબર ૧૮૫૭ ને દીને એકનમાં સારો વરસાદ થયો હતો, તે વખતે ઉપલાં ટાંકાં મહેનાં થોડાંજ સારી હાલતમાં હતાં, તોપણ તે દીવમે જે વરસાદ પડીઆ હતો, તેથી તેમાં જે પાંછી ઝીલાઈ હતું, તે એક વરસનાં ખપને પુરું પડે એટલું હતું કેટલાએક ટાંકાંની આગળ આજે જે વરસ થયાં નહોતા બાગે કરવામાં આવીઆ છે, તેથી સાહાંજને સને તાંહા કરવા જનારાઓને ઘણી ખુશી ઉપજે છે, કાંએક એ વેરાંજુ ગાંત્રમાં એ બાગે નવાઈ સરીખા છે.

એકનમાં વરસની અંદર જ અથવા સાત ઈંચથી વધારે વરસાદ પડતો નથી, તેથી કરીને આ ટાંકાંનાં પાણીના આધાર પણ વરસાદ ઉપર રહે છે. જ્યારે વરસાદન નહી હોય, તારે ટાંકાં પણ નકામાં રહે, તેથી ઇસવી સનેની ૧૫ મી સદીમાં અરબસતાનનાં પાદશાહ અનેક અલ માશુર તાજેદીન અબ્દુલ વાહુબ બીન તાહેરે, બોરે હામેદમાંથી એકનમાં પાંછી લાવવાને સાડ એક નહેર બાંધી હતી, પણ હાલ તેના સધળો નાસ થઈ ગયે છે. એકનની આસપાસનાં ગાંત્રોની હાલત તરફ નજર કરતાં એ નહેર પાછી સંભરાવવાનો મોટો ખર્ચ કરવાનું દરજ્જા રેખાનું નથી, માટે હાલમાં ઈંગ્લેન્ડ સરકારે બાંધતાં સાંચાની મદદથી ફરીઆનું પાંછી પીવા લા એક કરવાનો ઉપાયે ચલાવીઆ છે, અને તે કેટલેક દરજ્જે પાર પણ પડીઓ છે.

ઈંગ્લેન્ડ સરકારે એડનમાં એક નીશાળ સથાપી છે, અને તાંહાં છોકરાઓને ઈંગ્લેન્ડ તથા અરબીમાં કે જવણી આપવામાં આવે છે. એ નીશાળમાં છોકરાઓને જે કેળવણી મળશે, તેથી અલબત્ત કામ્યેદો થશે, અને કેળવણીનું કૃત્ય જેમ હંમેશાં આદર્શીને સુધારવામાં નીપજે છે, તેમ આ હુદીઆરથી તાંહાંનાં નંગલી તથા નનુંની લોકોની હાલતમાં સારો ફેરફાર થશે એવી ઉમેદ રાખવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત આ ગાંમમાં મુસાફરને સાફ વધારે જોવાનું કાંઈ નથી, માટે એડનની કેટલીએક જાંજુવાળાં તવારીખ તથા તે ઈંગ્લેન્ડનાં તાબામાં શી રીતે આવીકે તેની વીગત જણાવી આ ગાંમનો હવાલ પુરો કરીએ છે.

એડન આગલા વખતમાં અરબસતાન દેશનાં સરવેથી વખણાએલાં શહેરો માહેનું એક શહેર ગણાતું હતું. તે વખતે હાંદુસ્થાન, ઈરાન, અરબસતાન અને આફ્રીકા વગેરે તથા યુરોપ, ખીસર, અને ફીનીશીઆનાં જુદાં જુદાં દેશો સંગાથે જે વેપાર ચાલતો હતો, તે વેપારનું એડન એક સુખીઅથ અથક હતું. પુરવ તરફનાં જુદાં જુદાં દેશોથી નગરીના બારકસો રૅડ સી ને ખારજે ખીસર દેશમાં નવા સાફ એ શહેરનાં બારામાં આવતાં હતાં, તથા તરેહવાર જાતના ખાલથી લાધેલી વનજરોનો તાંહાં જમાવ થતો હતો, અને દુકાનાં કહીએતો, પુરવ તથા પશાત્રીમ તરફનાં સઘળાં વેપારીઓ એ શહેરમાં પોતાની પેઢીઓ ઉઘાડી અરબસતાનમાં તથા ખીજાં તે તરફનાં દેશોમાં ખાલ પુરો પાડતા હતા. એ પરમાણેની એ શહેરની આબાદ હાલત હતી, પણ જે પરમાણે ફુનીઆ મા ચાલતું આવીકે છે, તે પરમાણે તે આબાદીના પણ છેડો આવીએ. રોમ શહેરમાં જરે કલાડીઅસ સીનર રા ન ફરતો હતો, તારે એ શહેરનો રોમન લોકોએ નાસ કીધો હતો, એવું દીનવીનમેનટ નામનો ગરંથકાર ધારે છે. એડનનો નાસ કરવામાં રોમન લોકોની શું મતલબ હતી, તે સેહેલથી સમજ પડે છે. તે લોકો પેઢલાં અરબસતાનમાં આવીઆ તારપછી રૅડ સી ના કીનારા ઉપર તેઓએ પોતાની કોઠી રાખી હતી; પણ જરે કલાડીઅસે એ ડનનો વેપાર યોહાળો ચાલતા જોયો, તારે તે વેપાર પોતાના ખીસર દેશ માહેનાં સંસથાનો તરફ એવી લેવાની તેની ખરજ થઈ. એવે વેળાએ આલેકઝાનદરીઆ શહેરનાં એક યુનાની રેહવાશી નામે હીપાલમે ખીસરથી એ કદંમ હાંદુસ્થાનમાં આવવાનો ખારગ સોધી કાઢાડીએ હતો, તે ઉપરથી કલાડીઅસને એડન ઉપર હોમશો કરવાને વધારે હાંમત છુટી હતી. પછવાડેથી કાનસટનઝાઈન શાહનશાહના વખતમાં એ શહેર પાછું કાંઈએક સારી હાલતમાં આવીકે, અને રોમન લોકોની એ એક ક્તેહે છે, એવી ધ્યાદગારી કાએમ રાખવા સાફ ઉપલા શાહનશાહે તેને “રોમાનંમ એખેરોઅમં” એટલે રોમન લોકોનું વેપારનું અથક એવું નામ આપીકે.

ઈસ ૧૫૮૮ માં સુલેમાન પાદશાહે હાંદુસ્થાન ઉપર ચડાઈ કરી, તે વેળાએ તે પાદશાહની ફોજમાં વેનીસ શહેરનો એક સરદાર આકરી રહેઓ હતો, તે એડન વીશે આ પરમાણે લખે છે. “એ શહેર ઘણું મજબૂત અને દરીઆના કીનારા ઉપર છે, એની આસપાસ મોટા પાહાડો આવેલા છે, અને તેમને મથાને નાહ નાં કીલા બાંધેલા છે. ગામમાં અને કીનારા ઉપર નવાને વાસતે તાંહાં આસરે તરખુશો કદમ પોહોલો ભાગળનાં જેવો એક રમતો છે, અને તેને દરવાજા મેલેલા છે, તથા તેની દેવાલો પણ ઘણી સારી છે. શહેરની સાંને દરીઆમાં “શીરહા” નામનું એક નાંહનું રાખે છે, તેની ઉપર પણ બંદરના બંધાવને સાફ એક કીલો બાંધેલો છે, અને તાંહાં બે વાંમ પાંખો છે. તેની ઉતર દશાએ એક બીજું બંદર છે, કે જાંહાં પવનનું કાંઈ જોર નથી અને તેથી ખાલથી જરેલાં બારકસો તાંહાં સલામતી સાથે લંગર કરી શકે છે. એડનની જમીન ઘણી સુદી છે તેના સ બધી તાંહાં કોઈ જમીનનો પાક થતો નથી. વરસાદના પાંખી સીવાએ લોકોને બીજું સાફ પાંખી મળત નથી અને એ પાંખી તેઓ જમીનમાં નળદીક શો વાંમ યોદેવા ઉડા ખાડાઓમાં એકું કરે છે.”

યુરોપ ખંડ સંગાથે હાંદુસ્થાનનો વેપાર એડનને ખારજે સેલમી સદીશુધી ચાલેઓ; તારબાદ યુરોપ ખંડથી હંદુસ્થાનમાં બારકસોને હાંદુસ્થાનમાં આવવાનો કેપ આવ જુદ હોપનો ખારગ પોરદુખીસ લોકોએ સોધી કા હાડીઆથી એડનને ખારજે ચાલતો વેપાર ઘણો ખરો પુટી મયો.

ફરેનચ વેપારીઓની એક કંપનીએ સને ૧૯૦૮ માં જે કાકલા રેડ સીમાં મોકલીઓ હતો, તેના સરદાર એમ ડી એરવીલ જતરે એકડનાં ઉતરીઓ હતાં, તારે તેણે આપમે ગાંધીની આસપાસ ઉંચી દેવાડો નેહ હતી, હેલું તે નજીવે છે. તુરછી લોકો જ્યારે અરબસતાન છોડીને ગયા, તેવારે તેઓની પાછવાડે રહી ગએલી મોટાં કદની પીત્તનની તોપોની પાંચ અથવા છ બરેરીઓ એ કીલ્લાના બંચાવને સાડ તાંહાં હતી. જે જમીનનો કટકો એકડને અરબસતાન સાથે જોડેછે, તાંહાં પણ એક કીલ્લો હતો અને ગણે ગણે તાંહાં મોટી હતી. તાંહાથી એક તોપનો ગોળો જોડેલી વેગણાઈએ નઈ શકે, તેટલે દુર વળી એક બીજી કીલ્લો હતો, અને તાંહાં બરેરીઓ ઉપર ચી આડીસ મોટી તોપ ગોડવેલી હતી. એ કીલ્લાની તથા થોડેરની વચે વળી એક તીજી કીલ્લો હતો, અને તેના ઉપર બાર તોપ ગોડવેલી હતી. એજ સરદાર હેલું પણ જાહેર કરેછે કે થોડેરમાં કેટલીએક ખુબસુરત ઈમારતો તેની નજરે પડી હતી, પણ આસપાસની જુની અને નાસ પાંખેલી બીજી ઈમારતોને લીધે થોડેરનો દેખાવ કાંઈ સારો ન લાગતો હતો. એ સધળી ઈમારતોમાં વખાણવા લાએક ઈમારતો તે વેલાએ તાંહાંનાં હમામખાંનાં હતાં. એ હમામખાંનાં સંગે ખરખરનાં અને જસપરનાં પથરોથી બાંધેલાં હતાં, તથા અંદર રોશની દાખલ કરવા સાડ તેઓની ઉપરનાં શુંબજોમાં નોટાં ગખારાં રાખેલાં હતાં. અંદરની બાજુએ મોટા થાંભલાએ ઉપર ઉભી કીલ્લો ગીઆલરી નજરે પડતી હતી તથા હીવાંતખાંનાં અને બીજા મેડેરાબદર એરડા પણ હીડામાં આવતા હતા.

મીસતર સાલટ નાંખેના એક શખસ લખેછે, કે ઈં ૧૮૦૫ માં પણ વેપારની જગા દાખલ થઈ ન અગતું ગણાતું હતું. આફ્રીકાખંડના ઉતર અને પુરવની વચેના પરંતોમાંથી મોઝાલી લોકો ઝુંદરનો વેપાર કરતા હતા, તે વેપારનું એ થોડેર એક મોટું બજાર હતું. સરવેથી સરખ ફાફી પણ અતરે મગતી હતી. ગાંધીનાં જોકે ભાગા તુડાં ઝુંપડાં તથા નાસ પાંખેલી જગાએ હતી, તોપણ તેના આગળ દબાઈના કોઈ કોઈ નીશાણીઓ નજર આવીઆ વના રેહતી નહી હતી.

ઈં ૧૮૩૫ માં જારે કાપટન હેનસ એકડ ખાતે ગયો હતો, તારે તેણે એ થોડેર પુરી પાએમાલ થઈ ગએલી અવસથામાં જોયું. તે વખતે તાંહા સધળા મળીને ખાતરે ૬૦ થર પથરનાં બાંધેલાં હતાં, પણ તેઓ ઘણી નાંસકારક હાલતમાં હતાં. કેટલીએક ખસજોનો પણ એવોજ હાલ હતો, અને તેઓ અહીંથી ખાતરે એક ન તે વખતે સંજરાતી હતી. બાઈનાં ઘરો સાફરીનાં તથા કાંમડાનાં બાંધેલાં હતાં. એ થોડેરનો સધળી વેપાર બીલકુલ તુટી ગયો હતો, કુવાનાં પાંછી ખાસ હતાં, અને અંદરમાં તથા રસતાએ ઉપર કોઈ આવ જાવ કરતું ન હતું. તે વેળાએ તાંહાંની વસતી પાંચશોથી તે છશે આદમીઓની હતી, તેમાં ૧૮૦ યાદુરીઓ, ૮૦ અથવા ૪૦ વાંછીઆ, અને બાઈના અંજા તથા મોઝાલી લોક હતા. સુલતાન ઘણું કરીને લાહેજમાં રહેતો હતો, અને એકડને અખતીઆર એક શુબાનાં તથા મેડેમુલ એકડું કરનારનાં હાથમાં આપીએ હતા, તેઓના સવાયો નમાં ૫૦ અંજા યીપાહી હતા. વરસ દાહોડે કાઢતું મળીને ખાતરે બાર હજાર ડાલર મેડેમુલ એકડું થતું હતું. હવે એકડ ઈંગરેજોનાં હાથમાં ચી રીતે આવીડું, તે વીધે કુકામાં જણાવીએછે.

ઉપર કહીડે, કે કાપટન હેનસ અરબસતાનના દખલ પુરવ તરફનાં કોસતાની તપાસ કરવા સાડ મેડેનાં સને ૧૮૩૫ માં એકડ ગયો હતો. એ વેળાએ તેના વાહાલુના બે અમલદારો ઘાહેનના શુબાનાંને મલવા ગયા હતા, તેઓને તેણે ઘણું આદરમાન આપીડું, અને “કુટુંબી” જાતનાં કુટુમ્બાઓ જેઓએ તેના ગામ ઉપર હુમલો કર્યો હતો, તેઓની ઉપર તે ચડાઈ કરવાનો હાથેશ રાખતો હતો તેમાં ઈંગરેજોની ખદદ ખાંગી, પણ ઈંગરેજોએ તે ખદદ આપવા ના પાડી.

૧૮૩૧ માં વીટી ફરીથી તે કુટુમ્બાઓએ એકડ તુટીડું અને તરીસા હજાર ડાલરની કીમતનો અવેલ લઈ ગયા, તથા ગામ ઉપર કોઈએ એક કો ડાખરનો કર નાખીએ. અજાણથી હંકારેલું “દરીઆસોલત” નામનું

કરનાંટકનાં નવાબની ભતરીજી અહમદ એને નીચા બેગમનુ એક બારકસ ૪ થી જાનેવારીની સહવારનાં એડ નથી યોડા માઈલ દુર કુબેરસ નાંમનાં યાપુ આગળ આવી લંગરવાર થયું, તેમાં ઘણો કીમતી માલ લાવેલો હતો તથા જદે જનારા હાજીઓનો કાફલો ભરેલો હતો. મુરબ બાદર નીકલીઆ પછી એડનના અરબો તે ઉપર ચ હડી ગયા, અને સઘળો માલ લુટી લીધો, તથા તે ઉપર કેટલીએક આબરૂવાળી તથા કુળવાંન અસતરીઓ હતી, તેમની આબરૂ ઉપર ઘણો નીલાબરો હુમલો કરીલો. એવી બદનામીથી પોતાનો અંચાવ કરવા ભતાં, તે ત્રણ થી ૧૪ એરતોએ પોતાનો જીવ બોચો હતો. એ બનાવની ખબર મુંબઈની સરકારને પડીઆથી, તેઓએ તે વી થે સુલતાન પાસે ખુલાસો માંગીઓ, અને ઈંગ્લેન્ડની રાજ્યત સંગાથે ફરીથી કોઈ વાર એવી શુનાહ ભરેલી ચાલ નહી ચલાવવા બાબેનો અનુભવ બંદોબસત કરવાને કાપટન હેનસને પાછો એડન રવાને કરીલો. એ અમલદારને મુંબઈની સરકારે હેવો પણ અખતેઆર આપીઓ હતો કે, બને તો એડનનું ગાંઠ ખરીદ કરવાનો બંદોબસત કરવો, કે જ્યો રેડ સી ને મારગે ચાલતો વેપાર વધારે સુસતકીન પાયા ઉપર આવે, અને હીં ફસથાન અને ઈંગ્લેન્ડનાં મેલની આવતી જતી આગબોટોને કોએલા પુરા પાડવાને એક મુખીઅ અને સલાં મતી ભરેલું મથક કરવાને પણ બની આવે.

૧૮૩૭ ની ૨૮ મી દીમેમબરે કાપટન હેનસ એડન જઈ પોંહોતો, અને ૪ થી જાનેવારીએ જમીન ઉપર ઉતરી સુલતાનની મુલાકાત લીધી. જે તકસીર સુલતાન ઉપર મેલીઆમાં આવી, તે બાબે તે નામુનકર ગયો, પ છુ “હરીઆ દોલત” ઉપરનો લુટાએલો માલ બજારમાં ઢંઘાડી રીતે વેચાતો હતો, તેથી સુલતાનની તકરાર વધા રે વાર વળન પાંખી નહી, અને કાપટન હેનસે ઉપલી લુટનાં નુકસાંનનાં બદલામાં ૧૨ હજાર ડાલરનો કાવો દી થો, અથવા લુટાએલો માલ પાછો માંગીઓ. એ બાબે લાંબી ચકચાર ચાલીઆ પછી, જેમ તેમ ૭૮૦૮ ડાલર ની કીમતનો માલ સુલતાને પાછો આપીઓ, અને બાકીના ૪૧૬૨ ડાલરની બાર મહીનાની મુદતની એક હું ડી કાપટન હેનસને લખી આપી.

એ પછી તારીખ ૨૩ મી જાનેવારીએ કાપટન હેનસે સુલતાન પામેથી એવું લખત લખાવી લીધું કે, આવતા માર ચ મહીનામાં તેણે એડન ઈંગ્લેન્ડનાં સવાધીનમાં કરવું, અને તેનાં બદલામાં તેઓ તેને વરસ દાહડે ૮૭૦૦ ડાલરનો લવાજમો આપે. એ કોલકરાર બાબે ફરીથી કાપટન હેનસની તથા સુલતાનની મુલાકાત થનાર હ તી, પણ તે વખતે સુલતાનનાં છોકરાએ કાપટન હેનસને પકડવાનો તથા ઉપલા કોલકરારને લગતાં સઘળાં કાગ ન પતરો જપ્ત કરવાનો ઇરાદો કરીલો હતો, તે દમાની ખબર આગમયથી કાપટન હેનસને પડી, તેથી તેણે સુલ તાનની મુલાકાતે લેવાનું માંડી વાલીઈ અને પાછો તુરત મુંબઈ આવીઓ.

૨૪ મી અક્ટોબરે તે પાછો એડન ગયો, અને સુલતાન ઉપર એક રફો લખીને તેની આગલી કસુલા ત પુરી પાડવા વીશે કેહેવડાવીઈ; તેનાં જવાબમાં સુલતાને ઘણો અપમાન ભરેલો કાગળ લખીઓ અને ઘણી મ ગરૂરી ભરેલી ચાલ ચલાવી. સુલતાનના છોકરાએ કાપટન હેનસને લખીઈ કે “હું” મારા બાપથી તથા તારા “ થી ચહડતો છું. તું મારા દરવાજા આગળ આવેતો, હું તને અંદર આવવા દઈસ, અને પછી તારા માંથા “ ઉપર ચહડી મેસીસ; એવો અમો બેહુઈ ન લેકીનો કાએદોછે.” છુટો માલ જે આગળ પાછો આપી ઓ હતો, તે એડનમાંથી લઈ જવા દેવાને સુલતાને ના પાડી. તેણે બીજે એવો હુકમ કરીલો કે કાપટન હેન સનાં વાંહાંણને કોઈ બેરાક પાંહી પુક પાડે નહી, અને તેનાં શીપાહીઓએ તે વાંહાંણની બોટ ઉપર વગર કારણે બંદુકોનો મારો ચલાવીઓ, જ્યો ઈંગ્લેન્ડ સરકારનાં બે ખલાસી જરા ઘાએલ થયા.

એવા જીલમને લીધે કાપટન હેનસે અંદર બંધ પાડીઈ, તેથી સુલતાન ઘભરાયો, અને સુને હ કરવાને તરફ દાહડાની ખુટ માંગી લીધી. તે છુટ આપવામાં આવી, પણ તેનો ઘણો નીલાબરો રી તે સુલતાને લાલ લોલો. આફ્રીકાના જે કોસતા ઉપરથી કાપટન હેનસનાં વાંહાંણને બેરાક તથા પાંહી

પુત્ર પડતું હતું, તે તરફ તેણે એક બહોવા મોકલાવી તાંહાંનાં સોમાલીઓને ૨૦૦ ડોલરની લાંચ આપી, તે એનાં કોસતા ઉપર ને કોઈ ઈંગરેજો જાએ, તેમને કતલ કરવાની ઉચ્ચેરની કીધી. ૧૮ મી દીસેમબરે સરકારી મકુનર “ જાહી ” અને એક બીજું કોલેશાનું વાંહાંણુ એકનના બારાંમા આવી પોહોચીઆં, તે વખતે સુલતાનને તે સકુનર ઉપરથી પણ કહેવડાવીઈ, કે તે ને કયુલાત આગળ આપીછે, તે તારી પામેથી પુરી પડવા નો ઈંગરેજ સરકારે ઠરાવ કીયોછે, તે પણ તેણે સાંભલીઈ નહી. પછી ૧૧ મી જાનેવારીએ શીરહા નાંમનાં ઠાપની થોડેએક દુર ઈંગરેજો અને અરબો વચ્ચે લડાઈ થઈ, તેમાં ઈંગરેજોની તરફના બે ખલાસી જખમી થયા, અને આસરે વીસથી તે ત્રીસ અરબો અશકત થયા. ૧૬ મી જાનેવારીએ વળી ૩૦૦ ઈંગરેજ તથા ૪૦૦ ગા મરી શીપાહીનું એક બીજું લશકર જેનર મેલની સરકારી હેડલ તાંહાં આવી પોહાતું. તેઓ સંગાથે ૩૮ તો ૫ હુતી તેઓએ ફરીથી વળી સુલતાન ઉપર છેલ્લો સંવેશો મોકલીઓ, કે એકન ઈંગરેજ સરકારને સવાધીન રહું, તેપણ તેણે નહી સાંભલીઈ, તેથી તે ગાંઠ ઉપર તોપોનો આરો મલાવીને ઝીતવાની ફરજ પડી. ઈંગરેજો ની બાજુએ ૧૫ અને અરબોની તરફ ૧૫૦ આદમી ખારીઆં ગયાં તથા જખમી થયાં. એકનના લશકર ખાતાના તે વખતે ખાતરે ૭૦૦ શીપાહી હતા, અને ખાતરે ૬૦૦ આદમીની વસતી હતી, તેમાં ઘણો ભાગ યાહુદીઓના હતા. સુલતાન, તેનું કુટુંબ અને શેરૂરનાં બીજા કેટલાએક સુખીઅ લોકો લાહેજ તરફ નાંહરી ગયા. એ રીતે એકન ઈંગરેજ સરકારનાં હાથમાં આવીઈ.

એકન બરીદીશોના હાથમાં આવીઆ પછી તેમાં ને ફરકાર થયોછે તે ક્રેવોછે, તે નીચે જણાવેલી વીગ ત ઉપરથી વાચનારને સેહેલથી મનમ પડશે. ઈ૦ સ૦ ૧૮૩૯ માં એ શેરૂર ઈંગરેજોએ ફતેહ કીધું, તેવાર પછી તેની હાલત દર વરમે સુધરતી જાએછે. આગળ તમાંના ભાગાં તુરકાં ગામડાંની જગ્યાએ હાલ કાંઈથી સારો દે આવ નરે આવેછે. તાંહાની વસતી ને આગળ ખાતરે છયો આદમીની હતી, તેને બુદને હાલ પચીસ હજાર આદમી તાંહાં વમેછે. એટલી રૂકી સુલતામાં આ કાંઈ થોડો વધારો થયેયો ન સમજાવે. વળી વેપાર એટલો વધી ગયોછે, કે હાલના વરસ દાહાડે એક કરોડ રૂપીઆની ઉચલ પાચલ થાએછે. ઈ૦ સ૦ ૧૮૫૮ નાં મેએ મ હીનામા ને વરસ પુરું થયું, તેનો હીશાબ દાહાડીએ, તારે આશુમ પડીઈ કે, તે વરસમાં સથળો મળીને ૪૭૭૮૬૭૭ રૂપીઆનો ખાલ એકનમાં આવીઓ હતા, તથા ૨૨૪૧૭૯૮ રૂપીઆની નગદી આવી હતી, અને તેમ વરસમા ૨૮૩૬૩૭૪ રૂપીઆનો ખાલ તાંહાંથી બીજા દેશાવરો ખાતે ગીઓ હતા, તથા નગદી ૧૫૯૮૬૭૪ રૂપીઆની ગઈ હતી. એ વરસની આગમનનાં વરસનાં વેપાર સાથે આ રકમનો મુકાબલો કર તા આશુમ પડેછે કે, ૧૮૫૮ નાં વરસમાં ૨૬૩૦૬૯૮ રૂપીઆનો વેપાર વધારે થયો હતો.

રૂક વખતમાં એકનની આબાદાંનીમાં આટલો વધારો થયો તેનું સુખીઅ કારણ એછે કે, ઈંગરેજોનાં વાવડાને લીધે, પોતાના જાંન ખાલની સલાંમતી વીધે લોકોની ખાતરી થઈ, અને બીજુ એકે સથળાને વેપાર કરવા સાફ એ બંદર હીંદુસથાનની સરકારે ૧૮૫૦ નાં દસમાં કાએદાથી ઉંધાડું મેલીઈ, તેથી વેપારીઓને વર સના સથળા મળીનાં પોતાના બારકમોને સલાંમતીથી બંદરમા રાખવાને છુટ મળી. તુરકીનાં બંદરોમા ખરીદ કીરેવા ખાલ ઉપર નેમ કર લોકોમાં આવેછે, તેમ ઈંગરેજ સરકારે નહી કરીઆથી તથા તેવી બીજી કેટલી એક કસાગા ભરેલી અને નકામી જાંજલો કાહુડી નાંખીઆથી વેપારીઓને ખાતી ઘણો ફાએદો થયો અને તેઓને ખાત નરે ભાગે વેચાવા લાગે.

એકનનાં આગવા કીલ્લા સથળા ૨૬ કીધામાં આવીઆછે, અને તેમને બદલે એક જુરોન કીલ્લો બાંધીઓછે, તે ખમીત મનમુત અને રોનકદારછે. જાંહાં એ નવો કીલ્લો બાંધીઓછે, તે જગા કુદરની મનમુત હોવાના સખબદી તે ઉપર પુગાદળ ખરચ કરીને તથા સારા ઈંજનીઅરોની સલાહ લઈને તે ઉપરનો કોટ એટલોતો ઓ સમકીન બાંધીઓછે, કે તે ઉપર કોઈ હુમલો કરનાર એકએક ફાવી શકે નહી. એ કીલ્લો ને દોઈ હાથ ૬

રવા મંજેતો મન્યુત તોપખાંનાં સુધાંનાં એક યુરોપીઅન લસકર તથા ફોનની જરૂર પડે. ઈંગલંડ અને હીંદુસ્થાન વચેનાં આપ જાવનાં આ મુખીઅ મથક ખાતે ઈંગ્લેન્ડ સરકારે હાલો મન્યુત કીલ્લો બાંધીએ છે તે ઘણું ઠાઠાપણ કીધું છે.

ઉપર જણાવીડંટે કે એડનની વસતી હવડાં પચીસ હજાર આઢમીની છે, પણ જેમ હીંદુસ્થાનમાં ફરી આમાં આવે છે, તેમજ તાંહાંનાં મુસલમાનો પણ પોતાના ઘરમાંનાં ખાણુએની, તેમાં અકસર કરીને ખ્યારતોની, ખરી સંખીઆ કરી જણાવતા નથી, તેથી વસતીના બરોબર અડસરો જણવાને તરા મુશકેલ થઈ પડે છે. સને ૧૮૫૬ ની પેરેલી જાનેવારીએ નીચે જણાવીઆ પરખાંજુ એડનની વસતીની ગંજતરી કાઢાડી હતી. ખરીખ તી ૧૧૨૯; હીંદુસ્થાનના મુસલમાન ૨૫૫૭; અરબસતાનના મુસલમાન ૪૮૧૨; આફ્રીકાના મુસલમા ૧૦૩૨૦; બીજા જાતનાં મુસલમાન ૫૮; હીંદુ ૫૬૧૧; પારસી ૬૧; પાહુદી ૧૨૨૪; બીજા પરચુટણ જાત ૧૬૫૬; જુમરે ૨૦,૭૩૮. એ સંખીઆ પણ ઓછી છે, અને ઉપલી તરીખ પછી તેમાં વસતીના વધારો થયો છે, રેલું ખાંતવાને ઘણું કારણ છે. આ વસતીમાં જ્યોને ખરીસતી દાખલ જણાવીઆ છે તેઓ યુરોપી અંત શીપાહીઓ, તેમનાં કુટુંબ, સરકારના અમલદારો, અને યોડા વેપારીઓ છે.

હીંદુસ્થાનનાં મુસલમાનોમાં ઉપલી રકમનો બે તરતીઆંડંસ ભાગ અતરેથી મકે હુલ કરવા જનાંરા અથવા તાંહાંથી અતરે આવનાંરા મુસલમાનોના છે. બાકીના તરીને ભાગ બોહારા તથા મેમણ વેપારીઓ, શીપાહી, અને ઘરના માકરોના છે,

ખાતરે ૯૬૫ અરબો એડનનાં ખુદ વતનીઓ છે, બીજી મોરો ભાગ જીબીલીસની જાતના તથા ઈઅમ મથી આવેલા અરબોના છે. તેઓ તાંહાં બેગારીના ધંધો રોજગાર સોધવા સાડું આવે છે, અને બાકીનાં કુદ ધંધાગીર, દલાલ, માછી અને કોઈ બીજી તેવોજ રોજગાર કરનારા છે.

આફ્રીકાના મુસલમાનોમાં ૨૬૦૦ સોખાલીઓ છે. તેઓ તાંહાં જેમ તેમ પોતાનો જાંતખારો કાઢાડે છે, કોઈનેતો રેલેવાને ઝુપડાં પણ નથી મલતાં. તેઓ પામે કાંઈ જીવ પઈસા થયા, કે પાછા પોતાને રેશ જતા રહે છે. ચોરાએકજ એડનમાં પોતાનું ઘરખાર કરીને રહેલા છે. એ લોક બરવાડની જાત છે. તેઓને ખેતીવાડીનું કાંમ જુતલગ ખખર નથી, અને પોતાનાં જાંતવરોનાં કુખ અને બીજા પેદાસ ઉપર પોતાનો જીતરો કરે છે. આફ્રીકાનાં કીનારા ઉપર બરબેરા અને બીજા જગ્યાએ ઉપર વરમો વરમ જે મોટાં જગર બરાએ છે તાંહાં તેઓ મેદા, ગાંચે, દોર, ટકુ, ઘી, ગુંદર, આખડાં, અને એ વગરે બીજી ચીજોનું વેચાંજુ કરે છે, ઈઆતો સપ રેખખર મહીના પછી, એવો સધજી ખાલ પોતેજ એડનમાં લાવીને વેચે છે, અને જે મોસમમાં તેઓ તોફાંનની ધામતીને લીધે પોતાનાં કોટીઆં દરીઆમાં ફેરવી નથી શકતા, તે વખતે તેઓ આવતી મોસમને સાડું ઉપર કહેઓ તેવો તથા હારથીદાંત અને તે લીંગરે બીજી ખાલ મેળવવા સાડું આફ્રીકાનાં બીજા ભાગોમાં જાએ છે.

એ લોક જાતે આખસુ પણ સવળાવે સારા છે, તોપણ કોઈવાર ઘણા જલદી ગુસ્સે થઈ જાએ છે, તેથી હાથમાં લાકડી પણ લઈને ફરવાની તેઓને સરકારથી ખનાઈ છે. પોતાના રેશમાં તેઓ છુટ ફાંડેના ધંધો ઘણો કરે છે, અને એડનમાં પણ તેઓ પાકા ચોર તથા જીગારી ગણાએ છે, તેથી તેમની ઉપર ઘણી ચોકસ નજર રાખવામાં આવે છે. તેમના બદનનો બાંધો ખુબસુરત અને ઉંચો છે; તેઓના મોહાડાંની શીકલ કાકે શસનાં પાહાડી લોકોના જેવી છે. મોટી અડચણ અને રંજ ભોગવવાને તેઓ શક્તીવાંન છે, તોપણ તેઓ કાંઈ કડણ અને મેડેનતનું કામ એકાએક માંધે નથી લેતા. કેટલાએકતો વધતા પગારની લાલચથી, દરખાંન દાખલ તથા બારામાં લંગર ધમેલાં કેએલાનાં વાંહાંજોનાં ચોટીદાર દાખલ માકરીએ રહે છે. તેઓ પોતાના બાલને કોઈ જાતનો રાતો રંગ લગાડીને તથા તેમને સીદીનાં બાલની મીસાલે કરચલી વાળીને પોતાના ચેહરાને બદલુરત કરે છે.

સીદી લોકોની બીજી જાતનો મોટો ભાગ નાંદાસી આવેલા ગુલામોના છે, અને તેઓ કોંએલાની વખતોમાં અથવા ખલાસી દાખલ ચાકરી કરી પોતાનું ગુજરાન કરે છે. પરચુટણ જાતના લોકોનો જ મોટો ભાગ એકનમાં આવે છે, તેમને “ ખાદેમ ” એટલે ગુલામ અથવા ચાકર કરી કેહે છે, અને તેઓ અમરબોધી સઘની રીતે હલકા ગણાય છે.

સઘળા હીંદુઓ મળીને એકનની સરવ વસતીનો પાલાગ થાય છે. તેઓ ઘણું કરીને લસકરના શીખાલી હોય છે અથવા બીજાં સરકારી ખાતામાં ચાકરી કરે છે. હીંદુઓમાં બીજી જાત તવંગર અને આબરૂ વાળા વાણીયા વેપારીઓની છે. તેઓએ સેકડો વરસ થયાં આફ્રીકા ખંડના વેપારનો મોટો ભાગ હાથ કરી લીધો છે.

યાહુદીઓ જરૂરસભમાં કેદ પકડાયા હતા તે વખતથી, એટલેજે આજ લગભગ ૨૫૦૦ વરસ થયાં અમરબસતાનમાં આવી વસેલા છે. જોકે અતરે તેઓની આસપાસ તેમનાં દુશ્મનો દાખલ ઘણી જાતના ખુસલખાનો વસે છે, તોપણ તેઓ આ દેશમાં જટલી પોતાની અસલ રાહા રસમ જળવી શકેલા છે તેટલી બીજા કોઈ દેશમાં નથી જળવી શકેલા.

અકરણ ૨ જી.

મુએન—કેરો—આલેકઝાન્ડરીઆ.

રેડ સી—મુએન—રેતીનું જંગમ. ખીસર—નીલ નદી—કેરો—અમલ કેરો—મસજદ—મુબરકનો બાગ—ટકસાળી—અખીર એએ અને મહમદ અલીની કમાઈ—કેરોનો દેખાવ—ચોક—ફૂકાંન—મરહીનાં બધાં શેઘલ કરવાની રીત—શનસોનો તખાસો—કાશેહની કીરીઆ—હીલીઆપોલીસ—તરીદાન ખીનારા (પીરાખીડ)—ખીસરની અસતરીઆની હાલત. આલેકઝાન્ડરીઆ—રેક્રુવાસીઆનો પાચાક—ચોટો ચોક—આલેકઝાન્ડરીઆની અમલ જહોનબાલી—હમલાની હાલત—ખાંતપીસ પીલર—કલોઆપાદરાસ નીડલસ—પાંણીની ચાટી નેહર—બારાંબાંથી શેરેનો દેખાવ.

એડનથી કોએલા લીધા પછી મુએન બંદર ખાતે જવા સાડ આગબોટ ઉપડેછે. એડન અને મુએન વચ્ચે ૧૩૦૮, માઈલનો તફાવતછે, અને એ મંજલ ઘણું કરીને સાત દીવસમાં પુરી થાએછે. રેડ સી * (રાતો સમુદ્ર) માં દાખલ થયા પછી એક બે દીવસ સુધી બંધે બાજુનો કીનારો દેખાએછે. એડન છોડીને આસરે ૧૦૦ માઈલ કાપીઆ પછી “રેટરેસ આવ બાબલમાનડેબ” † નાંખતી નાંલ આવેછે. આ જગાએ ફરીઆ થ જો સાંકડોછે, કાંએકે બંધે કીનારાથી જમીન ફરીઆની તરફ ઘણી આવીછે, તે સાથે વળી વચમાં પીરીમ ‡ નું ટાપુ આવેલુંછે. રેડ સી માં ગરમી ઘણી પડેછે, અને જે ઇંગરેને પેહેલાં ઇંગલંડથી એ ફરીઆમાં જાએછે, તેઓને તેથી ઘણી ખીડા ખમવી પડેછે. હાંફસથાનની ગરમી ખાધેલા ઇંગરેન તથા ગામડીને પહું અતરે ની ગરમીથી કંઠાળો આવેછે. બાબેલમાનડેબની નાંલ ચેલીઆ પછી જે હવા ખુલ્લી હોએછે, તો મોખાનું શે

* એ ફરીઆને “રેડ સી” અથવા રાતો ફરીઆ એટલા માટે કહેવામાં આવેછે કે તેમાં જે ટાપુઓ તથા ખડકોછે તેઓની સપાટી હાવર લાલ રંગ દીસેછે

† એ શબ્દ અરબીછે, અને તેનો અર્થ “આમુનો દરવાજો” થાએછે આગલા જમાનામાં જરે ફરીઆ ખેડવા નો કુનર પુરો ન હતો, તારે અતરે ઘણા બારકસો જોખાયા હશે, તેથી આ નામ આપવામાં આવીજો હોએ એવું ધારી આમાં આવેછે

‡ રેડ સી અને ચેડીટરેનીઅન સમુદ્ર નેહરથી જોડાયે, અને ઇલિરોપ સાથે ખાંતે વેરેવાર આ ફરીઆની ખાર રહેતો આવે, તારે આ ટાપુ ઇંગરેન સરકારને ઘણું કામ લાગશે; કેમકે રેડ સી ની તે અંતે એક કુંગી હોએ તે ખીસા લેછે અતરે કયો ખોસક ખતો નથી, તેથી સપજો એડનથી લઈ જવો પડેછે. કુરીઆ મુરીઆના ટાપુઓ કે જાહાળી “મુખાનો” † વખતએવું ખાતર મલેછે, તે ટાપુઓ આ જગાથી ઘણા દુર નથી પીરીમનું ટાપુ આસરે રોડોડ માઈલ બાજુ છે, અને તેનું ખાડ સાડછે, કીનારેથી ૧૦૦ વારની વેગળાઈએ ૪૦ ચોડા બારકસો સેરેલથી લગર થઈ શકે તેવું છે. એ ટાપુ અને ૧૮૫૭ નાં સારંગના નામદાર “હમ્મદ બંદીઆ કપની” એ પોતાના હમતકબા લીધું હતું, તાકાં એક દીવા રાકી બા ધેવીછે, તથા કામ ચલાડી કીલ્લો બોજો કરી તોપખાતાની એક લગકરી ટુકડી તેમાં રાખેલીછે. રેડ સી ના ફરીઆનાં ચોટોડા આગળ આ ટાપુ આવેલુંછે, તેથી જો એ જગાએ ઘોડાં લડાઈના પાંડોંજો હોએતો, તે બારકસો ફરેક વખતે આખા ફરી આ બંધ કરી શકે.

હર કે જે કાફીને વાસતે વખણાવેલુંછે, તેનો કીનારો તથા કીનારા ઉપરના ઘરો આગમેટ ઉપરથી દુરબીનની મારફતે દેખાએછે. રેડ સી પસાર કરતા તેની અંદર આપણને ઘણાએક ટાપુ તથા ખડકો મળેછે. અરબસં તાનની જમીન ઉતરછે, તેમજ આપે ટાપુઓ તથા ખડકો પણ ઘણા ઉતરછે. એ ખડકો મુનાના તથા રે તીના પથરનાછે. એ ટાપુઓમાં આદમીની વસતી કાંઈ નથી અને દરીઆમાં ઉડતા પંખીઓ શીવાએ બીજા કોઈ જાનવરની વસતી તાંહાં હોએ તેવું પણ અજુબ પડતું નથી. અમલવચમાં બે ડુંગરો આવેછે તેઓ આકાર માં એટલા તો મળતાછે, કે તે બંનેને “ બે ભાઈઓ ” એવું નામ આપેલુંછે. સુમ્મેન તરફ ઘણા નવદીક આવી પોહ્યાંબીએછે, તારે બરે બાજુના કીનારાનો જે દેખાવ આપણે જોઈએછે તે કથોખુબસુરત લાગતો નથી. કીનારો ક્ષત કુગર અને રેતીના નંગલનાં જેવે દેખાએછે. ઉતર તરફથી આઈડ સીનાધનો ઉંચા પાહાડ આવીનેછે, તે આપણી નજરે પડેછે. આગમેટ કીનારાની ઘણી નવદીક નજર શકતી નથી, પણ બે આઈલ બે ગમે લંગર કરેછે, કેમકે સુમ્મેનની ખાડી ઉંડી નથી. મેલની આગમેટ જેવી લંગર કરેછે તેવી એક નાહની આગમેટ ઉતાડ તથા માલને કીનારે લઈ જવા સાડ તેની સોડે આવેછે. ઉતાડ્યો જેવા કીનારે ઉતરેછે, તેવા ન અરબો પખા, નારંગી તથા મોહાડાં ઉપર ઓઠવાને સાડ જલીદાર રૂખો લઈને તેઓની આગળ જાયેછે. મીસરના ખાશાએ સુમ્મેનમાં એક પોહચખાનું બાધીઉંછે, તે શીવાએ તાંહાં બીજું કોઈ પણ મુદા ન સાડ નથી મીસરથી હજ કરવા જનારાઓ સુમ્મેન થઈને મકે જાયેછે, તેથી એ ગામમાં અરબોનો આવજાવ ઘણો થાયેછે ઈ ગલંડ ખાતે જનારા ઉતાડ્યોને પણ આપે ગામમાં થઈ જવું પડેછે, તેથી તે હજાણ સારી પડે જાણીતું થયુંછે, અને જરે મીસરના નંગલનાં નેહર થયો, તારે વધારે વખણાવે તથા કામમાં આવશે એ જગ્યાએ પાણી ઘણું ખરાબછે, તેથી જ પાણીની તરસ લાગેતા “ સોડા વાટર ” પીવાને તથા નારંગી ખાવાને ભલામણ કરવામાં આવેછે. દીવસના ઘણી ગરમી અને શતના ઘણા કાર પડેછે, તેથી એ જગા તનદરોસતીને મુતલક લાયક નથી. કોઈ પણ દેહાણે લીનાતરી દીસતી નથી, અને આખું ગામ ઉતર દેખાએછે. સુમ્મેનની કુળ વસતી ૮૦૦૦ આદમીનીછે.

રેડ સીની મુસાફરી પુરી કરીઆ પછી આપણે એશીઆ ખંડ છોડીએ એવું સમજવું. સુમ્મેનમાં આવી તા હાં નંગવ તરફ આપણો રસતો માંડીએ એટલે આપણે આફ્રીકાખંડમાં આવીએ. એ ખંડ મેળના જેટલા ભાગની મુસાફરી કરવાનીછે, તે સઘની ખુશકીની શહેછે. આલેક્ઝાન્ડરીઆથી ફરી આપણને આગમેટની મદદ લેવી પડેછે સુમ્મેનમાં ઉતાડ્યોને ઘણોવાર ખોટી રાખવામાં આવના નથી. તેઓને કેરો ખાતે રવાને કરવાને વાસતે ઉતાવળેથી તાજ્યારી કરવામાં આવેછે એ શહેર નજર પોહાયતા એક મોટું રેતીનું નંગલ પસાર કરવું પડેછે જરે આપણે દરીઆમાં હોઈએછે, તારે આપણી આસપાસ પાણી શીવાએ બીજું કોઈ દેખાતું નથી, અને દુરથી દરીઆનો કીનારો આકાશની સાથે મળી જાયેગો હોએ તેમ દેખાએછે. તેમ મીસાએ, સુમ્મેન મેલીઆ પછી, આ રેતીનાં નંગલમાં જાણે આપણે રેતીનાં દરીઆમાં હોઈએ તે મીસાએ લાગેછે. ચારે બાજુએ બારીક રેતી વગર બીજું કાંઈ પણ દેખાતું નથી, અને દુરથી જાણે રેતીના કીનારા આકાશ સાથે મળી ગયા હો એ તેમ દેખાએછે. કોઈ કોઈ દેહાણે રેતીનો ભારે જમાવ થઈ જાયેગો હોએછે, તે જાણે રેતીના કુગર હોએ તે મ જાયેછે એક પણ ગાડ અથવા લીકું પાંતર ઉંચે કેરોની નવદીક આવીએ તાહા મુધી દેખાતું નથી. માલથી લાવેલાં ઉરો તથા વજુજરો કોઈ કોઈ વેળાએ મળે

એ નંગવ આટલું ઉતરછે તોપણ ભુસતર વીલીઆ (અખાગોજ) ના એલમ શીખનારને ઘણું કીમતીછે. તાંહા ગાડ પાણીની પેદાશ નથી, તેને બદલે તરેહવાર અગતના પથરોનો એક મોટો જમાવ થયેગો છે, અને તેની તપામ કરવામાં વીહવાન રાખસને ઘણી ખુશી ઉપજેછે. સાફ ચક્રમક, તથા તેની જાતનાં જસ પર નામના કીમતી પથરોનો અનરે એક મોટો ખજાનોછે. આ પથર પાલીસ કોંધાપછી ઘણો સારો બનેછે,

તેથી તેની ઘણીએક સોબીતી ચીજો જાનાવીઆમાં આવેછે. આગળ જાનાનામાં આ નંગલ આવડું વે રાંન નહી હશે કેમકે તે નંગલના ઘણીએક પથરો તપામનાં એવું આવન પડીકે છે કે તે આગળ લાકડાંનાં કૃત્રિમ હશે, અને એ લાકડું તે વખતે તાંદાં ઉગતા આરોનું હશે

હાલ સુમિત્રની કેરો સુધી ચોરડાની સડક બધાએલી છે, તેથી આગની ગાડીએ સફર થઈ ગઈ છે અને તેથી આગની ગાડી ઉતારીએને ઘણી મેટનત, રેલ, કંટાળો અને દીલ ખમવી પડતી નથી જારે લોહાડાંની સડક બાંધેલી નહી હતી, તારે ઉતારીએને યોગ્ય તથા ખચરની ગાડીમાં જવું પડતું હતું. એ ગાડીએ અતરેના બાદની સીંગમના નીચી હતી, અને તેમને "વાંનસ" કરીને કોરતા હતા. એ ગાડી એ ચવાને વાસતે પુલ આગળથી બે ખચર અને તેની આગળ બે યોડા ભેડના હતા. હાકનાંસ પોતાના હુનરમાં કાબેલ નહી તથા જાનવરો સાાર કંગવાએલા નહી, તેથી તેઓ વારે ઘડીએ આડાં કાઢી જાયે તેમને પાછાં મીધા રસતા ઉપર લાવવાને ઘણી મેટનત પડતી હતી. સઘડી ગાડીએ આથે દોડાવવાનો ધારો હતો, તેથી જો એકાદી ગાડી પાછવાડે પડી જતી અથવા આડે મારશે જતીતા બાકીની સઘડી ગાડીએને ઘોડી થવું પડતું, અને જારે એ ગાડીએ હારેખંધ દોડતી હતી, તારે જાણે તે સરવેની સરત મેલી હોયે તે મીમાને દેખાતું હતું, અને તે વખતે અંદર બેઠેલા ઉતારીએને ઘણી રખુજ થતી હતી. પદર દીવસ સુધી દરીઆમાં એક અરખી રી તે વખત ગુજરીઆ પડી જમીન ઉપર આવતાં પેટલ વેટ્ટે આવી રીતની મફર કરવાથી ઉતારીએને ઘણી ગમત ઉપજતી હતી પણ હાલ લોહાડાંની સડક બાંધવામાં આવીઆથી સુમેલ અને કેરો વચેની મુઆકરી ઘણી મેટલી થઈ સુમેલથી કેંગે જતાં ૭૫ માઈલનું નંગલ કાપવું પડે છે, અને તે ઘણું કરીને પાચથી ૬ કલાકની અંદર બની શકે છે.

કેરોમાં ઉતારીએને યોડાન કલાક રાખવામાં આવે છે. એ ચોરડની છેક લગલગ પામે આવીએ છે તાહા સુધી તેનો દેખાવ માલુમ પડતો નથી, પણ તે દેખાવ આપણી આખ આગળ આવતાં વારન આપણને મોટી ખુશી ઉપજે છે. રેતીનું નંગલ કે જાંહા નીચે જમીન અને ઉચે આકાશ શીવાએ બીજું કાંઈ દેખાતું નથી, તે મેલીઆ પછી જારે ચોરડની લીમિતરી તથા તગેહવાર ખુબમુરત અને ખુગાનુમાં ગાડો આપણી નજરે પડે છે, તારે આપણા દીલને જુદીન રીતની ખુશી ઉપજે છે. પદર દીવસના દરીઆમાં અને સુમેલથી કેંગે મધીના નંગલમાં એકજ રીતનો દેખાવ આપણી નજરે પડીઆ હતો, અને હવે ઉપલા ચોરડ ખાતે આવી આથી આપણને જુદી રીતનો ન દેખાવ દેખાએ છે. યુગેપ ખાતે જનારા અને તાહાથી હીંદુસ્થાન ખાતે આ જનારા, એ બરે મુસાફરોને આ ચોરડ ઘણીન ગમત આપે છે. યુરોપીઆનો પોતાનો ખડ મેલીઆ પછી મહુન દીઆન ચોરડનો ખુગે આકાર કેરોમાં જુલે છે, તે જ મીસાને આ સુલકથી યુરોપખડ ખાતે જનારા પણ કેરો ચોરડમાં તેઓની નજરે પડતા હંમેશના દેખાવ કરતા કાંઈ જુદુન જુલે છે.

મીસરમાં આપણે પેડા કે આપણને એવું લાગે છે, કે તે દેશ કોઈ વખતે ઘણું જ નામીયું હશે મોટા મીનારા, મોટી મસજીદો, તારીફ લાએક નેહરો અને અસલનાં વખતની નામીયી ઈમારતોની ભાગી પડેલી નીસાના આપણને દેખાડે છે, કે એ દેશ એક વખતે દબદબા ભંગેલુ તથા આબાદ હશે, પણ કરતા જમાનાએ તેની ઉપર અસર કીધાથી હાલ તે આ હાલતમાં આવીકે છે. મીસર અખલના વખતમાં ઘણું નામીયું હતુ અને તેના કેરો નામના પાદશાહ ઘણાન અખતીઆર વાળા હતા અસલના વખતમાં એ સુલકના સતા વાળાએએ યુગેપના બીજા જોસાવર સુલકો સાથે ઘણી વખત બરાબરી કીધી છે તે વખતે તેનો વેપાર પણ ડનીઆના ઘણા ખરા ભાગે આથે મોહણી ચાલતો હતો. એ દેશમાં જાહજો વરસાદ પડતો નથી, પણ નીલ નદીની રેલથી જમીન ક્લવત અને માતખર છે જે એ નદી તાહાં નહી હતે, તે મીસરનો આથો સુલક એક નંગલ જોવો હતે એ નદીના પાણીથી તાહાના ખેતરો કળવત યાએ છે, પાણીએને થીવાને પાણી પણ તેમાં

ધી મળે છે અને વળી એટલી ઉંડી છે કે તેની મારફતે આખા સુલકમાં બંદરે બંદર તથા દરીઆ સુધી માલ પો હોય શકે છે. આટલા બધા કૃષ્ણેદા મીસર દેશને એ નદીથી અસલથી યતા આવીઆ છે, તેથી પુરાતન વખત થી તે નદીને તાંહાંના હોકા ઇશવરી માન આપતા આવીઆ છે, અને એવું પણ જણાવીઆમાં આવીઉં છે, કે આ ગળા વખતમાં દર વરસ એ નદીના ફીનારા ઉપર એક કુંવારી કનીઆનો ભોગ આપવામાં આવતો હતો. આ જગાનાં મહમદીઆનો એવું કેહે છે, કે નીલ નદીના જવું મીઠું અને સાંડું પાણી કનીઆનાં કોઈ પણ બી જા ભાગ ઉપર નથી અને હેવા વીચારથી તુરકસતાનનો સુલતાન પોતાને તથા પોતાના કબીલાને વા સતે દર વરસે વાહાંણો ભરીને નાઈલનું પાણી ઇસતંમોલ ખાતે મંગાવે છે. રેલ આવવાના વખતની આગમ મ સધળી જમીન વેરાન જંગલના જેવી લાગે છે, પણ તેનાં ઉપર રેલના પાંછી ફરી વળીઆં, કે જાંણે ઇસવરી મદદથી એકાએક આબાદ બેતગે પેદા થાય છે. જાંહાં જાંહાં એ નદી વેહે છે તાંહાં જમીનના દેખાવ હમેસાં ક ળવંત અને રળીઆમણે હોએ છે, અને તેથી જોએ એ સુલકમાં સફર કરવા જાય છે, તેઓ એ નદીની અં દર મોટામાં બેશી ફરવાને ચુકતા નથી.

કેરો એ નામ માલુ રવાજમાં ઈંગરેજોએ આપેલું છે; એનું અસલ નામ અરબીમાં “અલકહીરે” એ ટલે કૃતેહમંદ કરીને છે. એક નવું કેરો અને એક અસલ કેરો છે. જેને હાથમાં અસલ કેરો કેહેવામાં આ વે છે તેનું આગળ “અલમસર” કરી નામ હતું. એ શેહેરની પડોસમાં અરબ લોકોએ ઈ ૦ સ ૦ ૯૦૩ માં ન વું કેરો વસાવીઉં હતું. ૧૫૦૦ નાં સાલમાં અરબોના હાથમાંથી તુરક લોકોએ તે છીનવી લીધું હતું, તે તેઓ ના હાથમાં ૧૭૮૮ સુધી રહેઉં, અને પછી ફ્રેન્ચનાં હાથમાં ગયું ફ્રેન્ચ અને ઈંગરેજોને મીસરમાં નીલ નદી ઉપર જે લડાઈ થઈ હતી અને જેમાં નામીયા નેલસને ફ્રેન્ચ લશ્કરની ઉપર પુરી કૃતેહ મેળવી હતી તે વખતે કેરો ઈંગરેજનાં હાથમાં આવીઉં. ૧૮૦૧ ના સાલમાં મહમદ પાદશાહને ઈંગરેજોએ ગાદી ઉપર બેસા ડીઓ. મીસરનો પાદશાહ ઘણું કરીને કેરોના રહે છે, તેથી એ દેશના પાએતખત દાખલ તે શેહેર ગણાય છે. એ શેહેર નદીની સપાટીથી ૪૦ ફુટ ઉંચું છે, અને જંગલને કીનારે આવેલું છે. તેની વસતી બે લાખ આદમી ની છે. શેહેરનો કીલ્લો જે ઇસવી સને ૧૧૭૧ નાં સાલમાં બધી કુચુક સાલાદીને બંધાવીઓ હતા, તે જોવા લાયક છે. એ કીલ્લાની ઉંચાઈ ઘણી છે તેથી તેની ઉપરથી દેખાતો નીચેનો દેખાવ ઘણો જ મુંદર દીમે છે. મીસરનો દખલનો ભાગ જાણે આપણી આગલ એક નકશાના આકારના પંથરાએવો હોએ એવો લાગે છે. એ ની કીલ્લાની ઉપર એક મોટી મસજીદ બાંધેલી છે, કે જેને બાંધતાં ઘણા વરસ લાગા હતાં, તે જોવા વગર કોઈ પ છુ સુમાફર એ શેહેર છોડતો નથી. એ મસજીદના વચો વચમાં એક મોટો મોક છે, તે બેઠો સંજેમરમરના બાંધે લો છે, અને તેની આસપાસ ફરતા મોટા અને ઉંચી કારીગરી સાથેના તીસ થાય છે. મોકની વચોવચમાં એક ઘણો જ ખુબસુરત કુંઆરો બાંધેલો છે અને આખી મસજીદનું કામ જેવું જનજુત અને સોભીતું છે, તેવું જ કારીગરી પુરું છે એ મસજીદની પડોસમાં પાદશાહનો મેહેલ છે, તેનો બાહરનો દેખાવ સારો પણ સારો છે, પ છુ અંદરના ભાગ ઉપર ઘણું નાણું ખરચીઆમાં આવીઉં છે. દેવાલની ઉપર ફ્રેન્ચ કારીગરોને હાથનાં ૩ છાંં એક મીતારો રમેલાં છે, તે પાણુ સુધરેલા સવાદને તેની અંદર કીધેત ખરચ પસંદ આવે તેવું ન થી. મહમદ અલી પાદશાહનો રહેવાનો મેહેલ તથા બાગ જેને સ્વરા કરીને કેહે છે, તે ખરખર નાદર છે તેની અંદર દાખલ થવાને એક મોટો દરવાજો છે, અને તે દરવાજાથી મેહેલની શીડી સુ ધી પેંહાયવાને વાસતે જે રમતો છે, તેની બધે બાજુએ સરવના તથા બીજાં સારાં હારેદાર ઝાડો રોપે લા છે, કે જોના છાયાથી તે જગા ઉપર તડકું પડે નહી અને તે મેહેલની આસપાસ નામીયા બાગો બનાવેલા છે, કે જાંહાં તરફ તરેહની ખુશોનાનાં ફુલ તથા મેવાનાં ઝાડો રોપેલાં છે. એ બાગની વચો વચમાં ગરમીના ઘણામાં બેસવાને વાસતે તંજુના જેવું કાચનું રંગીન અને ખુબસુરત મકાન બનાવેલું છે, અને તેની દેવાલ ઉ

પરના ચીતારો ઘણાજ સેભાએમાન અને જેવા લાએકરે. એક બીજું ઘણું સોભીતું મકાન કરી તેની ઉપર ત રેલુવાર કુંઆરા ઉડતા કરેલાછે. બાગની વચો વચમાં સંગેમરમરની દેવાલ સાથેનો એક હોલ બનાવેલોછે, તે ની આસપાસ સંગેમરમરના સીંદ્ર અને સુસવાટના મોહોડામાંથી કુંઆરા ઉડાડવામાં આવેછે, અને તે હોલ માં જનાનખાનાની ઓરતોને ફરવાને વાસતે સારી રંગેલી નાહની બોટોછે. એ હોલની અંદર સુનેરી રંગ ની તંધા બીજી ખુબસુરત માછલીઓને પાળેલીછે. મેહેલથી મોડેએક ફર એક ટંકચાળછે, તાંહાં દર વરમે વીસ લાખ રૂપીઆની કીમત સુધીનો શીક્કો પાડવામાં આવેછે. એ ટંકચાળની પટોસમાં એક નાખીચો કુવાછે તે ને “ જોએક્સ વેલ ” કરી નામ આપેલુંછે. એ કુવો ૨૬૦ ફુટ ઉંચોછે, અને તેને તળીએ સુધી જવાને સાડ તેની અંદર ફરતા દાદર બાંધેલોછે. કેરોમાં પાણી લાવવાને વાસતે જે નેહર બાંધેલીછે, તે પણ ફીલ્લા ઉપરથી દેખાએછે. એ નેહર પેટ્રેલાં ૧૧૭૧ નાં વરસમાં સાલાદીને બંધાવી હતી, તે ૧૫૧૮ નાં વરસમાં સમારોને નો દી કરવામાં આવી હતી.

જેઓ પાદશાહનો મેહેલ જેવા જાએછે, તેઓને તાંહાંથી એક જગા દેખાડીઆમાં આવેછે, કે જાંહાં ત વારીખમાં નોધાએલો એક જાણવા જોગ બનાવ બનીઆ હતો. મીસરનાં માંમલુખોનો કેટલોએક અખતીઆર મહમદ અલી પાદશાહે ઓછો કીવો હતો, તેનું વેર લેવાને વાસતે તેઓએ ઠરાવ કીવો હતો, અને મહમદ અ લીની ગેરહાજરીમાં તે ઠરાવ અમલમાં લાવવાને ધારીઈ હતું. મીસરથી જે સુસલખાનો હજ કરવાને મક્કે જ તા હતા, તેઓને અમલસતાનનાં વાહાબી લોકોએ એકથી વધારેવાર લુટીઆ ઉપરથી, તેઓને સજા કરવાને વા સતે મહમદ અલીએ અમલસતાન ઉપર હુમલો કરવાને ધારીઈ હતું. માંમલુખોએ આ જોગવાઈ ધીઆનમાં રાખી પોતાની ખતલખ પાર પાડવાની ગોઠવણ કીધી, પણ તેઓનો સંપ છુપો રહેઓ નહી, અને મહમદ અ લીને તે વીચેની ખબર પડીઆથી, તેણે માંમલુખોનો જે રીતે નાસ કીધો હતો, તે ઉપરથી ઉપલી જગા જાણાએ છે. એ કીતુરી સંપની ખબર જારે તેને પડી, તારે જાણે તે માનતો નહી હોએ, એવું તેણે ડોળ ધાલીઈ, અ ને માંમલુખોની સાંમે કોઈએ ઓટું મોહોતાંન જોડીઈએ એવું જાહેરમાં કહેવા લાગ્યો, પણ બાતેનમાં તેઓનો નાસ કરવાનો ઇરાદો કીવો. અમલસતાન ઉપર હોમલો કરવાની સઘળી ગોઠવણ તમામ થઈ, તારે મહમદ અ લીએ પોતાની ગેરહાજરીમાં દેશનો રાજકારોબાર ચલાવવાને સાડ પોતાનાં છોકરાને સનદ આપવાને બાંહાંને માંમલુખોનાં સઘળા સરદારોને ફીલ્લામાં તેડાં કીધાં, કે તેઓની હજુરમાં પોતાનાં છોકરાનાં હાથમાં અખતી આર સોપે. મહમદ અલીએ કરવા ધારેલા દગાની બમારા માંમલુખોને કશી ખબર પડી નહી, તેથી તેઓ સ ધળા કરબારમાં હાજર થયા. પાદશાહે તેઓની સુલાકાત ધણીજ ખુશી અને આદરમાંનથી લીધી અને મીનલસ ખરખાસત થયા પછી, પેલા માંમલુખો પોતાના થોડા ઉપર સવાર થઈ ફીલ્લામાંથી બાહરે જવા લાગીઆ તેવા માં તાંહાંનાં દરવાજા બંધ કીડા. ફીલ્લા ઉપરથી તેઓની ઉપર તરત ગોળીનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો અને ટપા ટપ આદમી અને થોડાએ પોતાનો પરાંણ મેલવા લાગ્યા. થોડા વારમાં સુવેલાં આદમી અને થોડાએનો ફી લલાનાં મોઢાંમાં એક મોટો ટગ થયો. મહમદ અલીના આવા ઘાતકીપણાથી ૪૨૦ પરાણીઓનો નાસ થયો, માતર એકજ શખસ અખીર મેએ આ આજ્ઞતમાંથી પોતાનો પરાણ જંચાવી શકીઓ હતો. તેને ખબર હતી કે ફીલ્લાની દેવાલની એક બાજુએ ધુળનો એક મોટો ટગ હતો, તાંહાં તે ગયો અને તે જગાએથી પોતાનો મોટો દેવાલની બાહરે કુદાવીઓ. એ કુદકો મારતાંજ થોડો ધણો જોખમાંપો અને તરત તરણ પામી ઓ, પણ અખીર મેએ સલામત રહેઓ, અને તાંહાંથી નાહસી એક સીપાહીનાં તંબુમાં ભરાયો અને પછી ઈ અઈમબલ ખાતે ગયો. જે જગ હાજુ દેખાડીઆમાં આવેછે, તે જાંહાંથી અખીર મેએ એ દેવાલ કુદાવી હતી તે છે.

કેરોમા કેટલાએક બાગ જેવા લાએકરે. એશીઆ તથા યુરોપના ખાલની ધણી એક ફુંકાનો તાંહાં છે.

જે જોઈએ તે આપણને તાંહાં ખજી શકેછે, પણ તેની કીમત ઘણી આપવી પડેછે. મુસાફરોને વાસતે પોંદુમ ખાંનાંછે, તાંહાં દર આદમી દૈક બીજાના અને ખોરાક સુધાનાં દર રોજ દસ થી પંદર રૂપીઆ લીધામાં આ વેછે. કેરોમાં જ મોટા ચોકછે તે ઘણા સારાછે. તેમના દેખાવ સધારવાને વાસતે સઘળી બાજુએ ઝાડોની હા ર લગાડેલીછે. એવા ચોકની આસપાસ જ ઘમેછે તે જ સારી બાંધણીનાં અને મોટાંછે, પણ શેહેરની અં દરને ભાગ તથા તાંહાંની ઇમારતોના દેખાવ ઘણા જ દરીદરી લાગેછે. તે ઘરો ઘણા જ બદગીફલ તથા આ ા અટારાંછે, અને મોટાલા એટલા તો સાંકડાછે, કે ઘરોની બંધે બાજુએથી કાઠાડેલી અગાસી આપણા, ખાથા ઉપર આવીઆથી રસતામાંથી આપણે માથે આસમાન દેખાતું નથી. રસતામાં ફરનારા ઘણા ખરા લો કો ફળદર અને નાચાર દેખાએછે. પણ ઉપર જણાવીઆ પરમાણું જે મોટા ચોકછે તે સારા અને ચોખીતાછે, અને તાંહાંને દેખાવ જોવા લાએકછે. ચોકમાંના આવ જવ એક મેળા જેવો લાગેછે. ખાલ તથા મેવો લઈ ફેરી ફરનારાઓ ઘણા ખરા આ જગાએ ભટકેછે તથા પરવારતા આદમીઓ ઘણા ખરા તાંહાં ફરવા નીકળેછે. ખરદો પોતાનાં દરજજ પરમાણું ઘોડા, ખચર અથવા ઘેડાં ઉપર સવાર થઈને રોડાવતા જાએછે. કોઈ શોખી હોએ તે વળી ઘોડા ઉપર બેઠો બેઠો પણ હુકો પીએછે. લસકરના કોઈ સરદાર ઘોડા ઉપર સવાર થઈ જતા હોએ તો તેની ઝડપ જોવા લાએક હોએછે. જેઓ ઘોડા રોડાવતા જતા હોએ, તેઓ કોઈને અથડે તેની કશી રાવ ફરીઆદ મને નહી. ઉંઆ દરજજની અસતરીઓ કીમતી પોશાકમાં લપેટાઈને તથા મોટાંછે ઉપર ઝીણા અને સફેદ કપડાને યુરમો નાખીને ખચર અથવા ઘેડાં ઉપર સવાર થઈને એક પીઆદા આકર સાથે વારે ઘડીએ જતીઓ દેખાએછે, તેથી તે રસતાની રચનામાં વધારો થાએછે. હલકે વાંથેની એરતો આસમાની રં ગતા સુતરાઉ કપડા અને મોટાંછે ઉપર યુરઆ સાથે પાંપુડી તથા બીજે સામાન લઈને જતી આપણને દેરે ડ ગને મનેછે. સવારીને વાસતે ભાડે ફેરવવાનાં રોળાબંધ ઘેડાં લઈને અરમો એણીગમ પેશીગમ ફરતા ફેરે છે. એ ઘેડા ચાલવામાં ઘણાં સારાં હોએછે. હાંકુસથાંનમાં એ જાનવરો ઉપર બેસવાની આલ નથી, પણ સઘળાં મહમદીઆં શેહેરોમાં સવારીને સાફ ઘેડાં ઘણું કીમતી જાનવર ગણાએછે. એ જાનવરો નીમાં હોવાથી અ ગત કરી એરતોને ઘણા કામ લાગેછે. ઉપલા ચોકની આસપાસ જે ડુકાનોછે તે ઘણી કીમતીછે. તેના માલે કો ખાથા ઉપર મોટી પાગડીઓ પેટ્ટેરી હાથમાં હુકો લઈને મેશેછે, તે એવા કે જરા પણ હીલતા નથી. જાણે ફેરોગરાકમાં પોતાની સખી પડાવતા હોએ તેમ થંબ મેશી રહેછે. તેઓનાં ખાલ લીથે આપણે જે કાંઈ પુછપર છ કરીએ તેનો જવાબ એવોતા હંડી રીતે આપેછે, કે જાણે ખાલ વેચવાની તેઓની ખરજ નહી હોએ. પુછ પ રજ કીધા પછી કાંઈ પણ ખાલ વેચાતો નહી લીધો હોએ, તો તેઓને ગુસ્સો ઉપજે, પણ કાંઈખી ખરીદી કીધી હોએતો, તેઓ આદરમાનથી ખીસીને આપણને પોતાની પામે મેશવાની જગા આપેછે. જમ મહમદીઆન શેહેરમાં ખસજીએ ઘણી હોએ, તે ખીસામે કેરોમાં એાછામાં એાછી ૪૦૦ ખસજીરોછે. પણ એક મોટી ખસજી શીવાએ બીજા જેવા લાએક કોઈ નથી. શેહેરના ઘણા ખરા બાજોમાં લાંબા ખીનારા તથા દેકાંણે દેકાંણે અ ણા જળવાની પવનચક્રીઓ આપણાં જેવામાં આવેછે. મહમદ અલીએ જે નીશાજો સથાપીછે, તે જેવા લા એકછે એ શેહેરમાં હાખપીટાલો તથા વર્ષદક શાસતર સીખવાની ખરેસા પાછું. એ ખરેસામાં એરતોને ઘઈનું કામ પણ સીખવવામાં આવેછે. જેઓ કેરો જાએ તેઓએ તાંહાં ખરદીનાં બચાંઓને શેવણ કરવાની જે અચરત સરખી રીતછે, તે જેવાને જીલ્લું નહી. એ કારણને સાફ એક લડી બનાવેલીછે, જાંહાં વરસ જા હોડે લાખો બચા શેવણ થાએછે. શેવણ કરવાની જગા એક અંધારી અને કચરાથી ભરેલી ઝુંપડીછે. એ ઝૂ પડીની આગળ એક રોશી પોતાની છાતી ઉપર એક બચું લઈને મેશેછે, તે અંદર દાખલ થનારાઓની પા મેથી બખ્શોસ મંગેછે એક સાંકડી આલને રસતે અંદર દાખલ થયા પછી જે બાજુએ તરણ તરણ એા રડીએ આપણી નજરે પડેછે, અને તેની ઉપર ઇડા મેલેલાં હોએછે. એ ઇડા ઉપર એક આદમી ચોકી કે

રેછે, અને તેમને ઘણી સાંભળથી વારે ઘડીએ ફેરવીઆ કરેછે. તે ઝોરડાની ગરમી ૧૦૦ અંગસ સુધી હોય છે. જમીન ઉપર ઇંડાના કોટલાં અને તરફડીઆં મારતાં બચાંએ નજર આવેછે, અને સઘળી જગા વીસ રી વાસ મારેછે. રાત અને દાહડો તાંહાં એક સરખી ગરમી રાખવામાં આવેછે, અને પેલા આદમી જે તાંહાં ઇંડાં ફેરવીઆ કરેછે તેને જે કમાણી થાયે તેનો અરથો બાગ મળેછે. તેને ચો ઇંડાં આપીઆં હોય્તો, ૫૦ બચાં આપવાને તે કચુલ થાયેછે.

કેરોમાં એક બેવકુડી ભરેલો તથા વેહેની તમાથો થાયેછે તેનું કુક બપાન કરવાની આ જગાએ અગત દીમ્પે. એ તમાથાને અંગરેજમાં “ ધી ફીસ્ટ આપ ધી લાંનટરનસ ” ઇઆને ક્ષનસોનો તમાથો કરી કેહેછે. એ તમાથાને દીને શેંકડો લોકો ઝાડોની વચે તંબુઓ મારી ભેગા થાયેછે. ઝાડની ડાંખળીએ ઉપર ઝુંનડા ત થા ઝોરાણી બાંધીને તરેહ તરેહનાં રંગીન ક્ષનમેમાં દીવા સળગાવીઆમાં આવેછે, તે એટલા બધા હોયેછે કે તેમનો જ્વલસ દુરથી આસપાસ ઉપર નજર આવેછે. દરએક તંબુમાં સુસલખાનોનાં ટોળાં એકઠા થાયેછે અને ગોળ અકરમાં ઉભા રહી તેઓ ઘડી ઘડી “ અહલા અહલા ” કરીને પોકાર મારેછે. એમ છુમે પાડતાં તથા ઘણી ગરમીના સખબથી કેટલાએકને ઉતપાત થઈ મોઢાંડે ફીણ આવેછે, અને જમીન ઉપર પડી જાયેછે. વળી તેમની જગાએ બીજાઓ આવી તેમનું કરેછે. આ પરમાણે સહુવાર સુધી ચાલેઆ કરેછે. જ્યો ઉપલી રીતે બુન પાડી રહેછે, તેઓ તાંહાં પછી સું વવાનુંજે તેની કશી દરકાર રાખતા નથી, પણ એકજ જગા ઉપર જાંહાં કાફી અને શરબત તઈઆર ફીધું હોયેછે તાંહાં જાયેછે.

સહુવાર કેરોના સઘળા લોક તાંહાં જ ફીરીઆ થનારી હોયેછે તે જોવા જાયેછે, અને તે ફીરીઆ ને “ ડોશેહ ” કરી કહેછે. દુરવેશોનું એક મોટું ટોળું થાયેછે, અને તેમનો વડો સહઅદ જને તેઓ ચેખ કરી કેહેછે, તે થોડે સવાર થાયેછે. તેની પછવાડે પછી પેડું દુરવેશોનું ટોળું ચાલેછે. એ ટોળામાં આર શખેઓ ઝનડા હાથમાં પકડી આગળ ચાલેછે. પેલા ચેખની આગલ એક લીસો ઝુંનડો રાખીઆમાં આ વેછે. સઘળાઓ એક ખુલ્લા મેદાનમાં આવી એકદંઠ ઉભા રહેછે, અને “ અહલા અહલા ” એમ પોકાર મારેછે. તાર પછી તે ટોળું બે બાજુએ વેહેવાઈ જાયેછે અને વચમાં ચાલવાની સાંકડી ગલી જટલી થોડી જગા રહેછે. પછી પેલા સઘળા દુરવેશો ઉંધે મોઢાંડે જમીન ઉપર ઘણું પામે પામે મુઈ જાયેછે અને વળી “ અહલા અહલા ” કરી ફરીથી પોકાર મારેછે. તાર પછી તરણ આર માણેઓ તેમની ઉપર ચાલી જઈને તેઓને લાતે લાતે સરખા કરેછે. તરીજ વખત જરે અહવાનો પોકાર ધણેજ જોરથી મારોઆમાં આવેછે, તેવારે પેનો શે ખ પોતાના થોડા સુધાં તેમની ઉપર ચાલેછે. થોડાથી એવા દંડગા રસતા ઉપર ચલાએ નહી અને તેથી ઉપરને સવાર પડે નહી, એ માટે તે થોડાને બે તરણ માણેઓ લગામ પકડીને ચલાવેછે. એ થાતડી ફીરીઆની વખતે ધણુઓના મોઢાં તથા હાત પગ કચકાઈ જાયેછે, તે બીચારાઓ તરફરે, બુમે પાડેછે, મોઢાડામાંથી ફીણ ની કળેછે, તોપણ તાંહાંનાં બેવકુડ લોકોતો એમજ કેહેછે, કે એ ફીરીઆથી કાંઈન કાંઈ ઇજ નથી થતી, કારણ કે પેલા થોડાને ઇસવરની મદદછે; પણ તે થોડો બીચારો આપાસ ઉપર ચાલતો હોયે તેમ પડતો ખડતો ચાલેછે.

મીસર અસલનાં વખતમાં દાનાઓથી પુર હતું, તે સામેત કરવાની અતરે જરૂર નથી. કેરોની પ ડોસમાં હીલીઓપોલીસ શેઠરમાં એક મોટી મદરેસા હતી, જેમ હાલમાં ઇંગલંડ ગયે સઘથી મોટી મદરેસા એનું મયદ આકસફરડ શેઠરમાંછે, તેમ હીલીઓપોલીસ અસલ મીસર દેશનું આકસફરડ હતું. ૪૦૦૦ વર સની વાત ઉપર અતરે પંડિતો રહેતા હતા. ખયેથે અને હીરાથેએ પોતાનાં એલમનો અબીઆસ એ શેઠે રમાં દીધો હતો. પણ હાલના સમયમાં ખુસાફરને અસલનાં એલમની કશી નીશાંન આ જગાએ દેખાતી ન થી. જ જગોએ મોટી મદરેસા હતી તાંહાં હમણાં આરેનજનાં ઝાડોનો એક મોટો બાગછે, અને તેની વચે વચમાં એક મોટો મીનારોછે.

મીસરના સરવેથી જોવા લાગેક પુરાતન ચીન કેરોની પ ડોસમાના પીરામીડો છે એ પીરામીડો પડારોકા અને તરીકો છુ આકારના મોટા અને ઉંચા એક જાતના મીનારા છે એ પી રામીડો કેરોની પશ્ચીમ દશાએ દસ માઇલ દુર છે આગળ એ મીનારા જોવા સાડ ત્રણાઈને ઘણેક ઉપર બેશીને જુવડ ટુ ૮૭, પણ હવડા તાહા જવા સાડ ગાડીઓ મળી આવે છે આસરે બે માઇલ દુર નીલ નદીને કીનારે પોહોચીઆ પછી બોટમા બેશીને નદી પરસાર કીધા પછી તાહા જવાએ નદી ના કીનારા આગળ દુરથી રોડતા કેટલાએક ભોમીઆ જાણે આપણને છુટવા આવતા હોએ, તે પરમાણે આવે છે એઓ માહેના એક બે આપણી સગાથે રાખવાની ઘણી જરૂર છે

પીરામીડોની આગળ ગયાથી તેઓ ઘણાન મોટા દેખાએ છે તેઓ સઘળા મળીને ચાર છે, તેમા તરણ મોટા અને એક નાહુનો છે, અને “ગીન્ડુ” ના પીરામીડને નામે યોજાખાએ છે જમીનથી ચાળી સ કુટ ઉંચે એક ચોતરા જેવી જગા કરી તેની ઉપર એ રાખશી મીનારા બાધેજા છે નજરે જોવા વીના તેમ ના કદનો પુરો વીચાર આપણા ધીઆનમા આવી શકતા નથી આપસના પીરામીડની દરએક બાજુ તેના ત બીઆ આગળથી ૭૪૬ કુટ લાખી છે, તથા તેણે સઘળી મળીને ૧૧ એકર જગા ઘેરી લીધેલી નીચેથી તે ઉપર સુધી તેના ટેળાવ ૬૧૧ કુટ ઉંચા છે, પણ તેની ખરી ઉંચાઈ ૪૬૧ કુટની છે, એટલે જ, તે ઇગ્લડના-સેન્ટ પાલના દેવલ કરતા ૧૧૭ કુટ અથવા આપણી કોલાખાની ડાડી કરતા ૪૦૦ કુટ વધારે ઉંચા છે એ પીરા મીડો કાહરે બધાએલા હો, તેની કશી ખબર નથી, પણ એવુ ધારીઆમા આવે છે, કે તેમને બધાપાને યોજા મા યોજા તરણ હજાર વરસ થયા હશે કેટલાએક યુનાની તવારીખ લખનારાઓ એવુ જણાવી ગયા છે કે, તે અને બાધવામા એક લાખ માણસો વીસ વરસ સુધી કામે લાગા હતા મીસર દેશના પાદશાહઓના એ જ દો બેવકુફીને નજુનો બીજો કોઈ નથી, કે આટલો વખત તથા આટલા માણસોની મહેનત બરબાદ કરાવી, આવી નામી અને વગર કાએદાની ચીન ઉભી દીરી

દુરથી એ પીરામીડોના દેખાવ સારો દેખાએ છે, પણ વધારે આગળ ગયાથી તેમની બાજુએ અપડા એલી તથા બાધ કામના પથરો કસાઈ પડીઆથી તેઓમા ખાડા પડેલા જાણુમ પડે છે એ ખાડા ચાહવા ના પગથીઆની મીસરે દેખાએ છે પણ જ ખરી પગથીઓ છે, તેઓ એક બીજાથી ઘણી વેગની છે, તેના સળબથી ઉપર ચાહવાને ઘણુ કડણુ પડે છે સઘળી મળીને ૨૦૬ પગથાઓ છે અને દરએક એક બી જાથી એકથી તે ચાર કુટ દુર છે અથાને પોહોચીઆ પછી તાહા ડર ચોરસ કુટ સાપાટ જગા છે એ પર માણે ઉંચુ રહેવાની જગા, ઉપરના પથરો તોડી પાડીઆથી થઈ છે, નહીતા અથાને કોઈથી ટણુ ન રહેવાતે ઉપર ગયા પછી હવા ઘણી સારી લાગે છે તથા આસપાસના દેખાવ ઘણા જ રમીઆમતો દેખાએ છે વધારે ખુશી એથી ઉપજે છે, કે એટલી ઉંચાઈ ઉપરથી ફળવત જમીન કેટલે સુધી છે તથા રેતીનુ જગત કાહાથી સડ થાએ છે, તે આપણને સાક દેખાએ છે નેટ રી જમીન ફળવત છે તે એકદમ એક જ બાજુ ઉપર આવી છે, તથા કોઈબી ઉનડ જમીન ઇઆ ટેકરીથી તે લીસતરીમા ખલલ નથી પોહી, અને જગલ સડ થયુ પછી સાવજુન ઉનડ રીમે છે

સરવેથી મોટો પીરામીડ બીલકુ ન બટ અથવા મગીન નથી, પણ તેમા અદર આડા અવડા કેટલા

એક ચોરડાછે, અને તેઓ માંહેલા કેટલાએકમાં ગુણુ મરડીએ ચાલીને જવું પડેછે. સરવેથી વમલામાં એ ક પથરની કબરછે, અને તેમાં ખીસરનાં એક આગલા પાદશાહની ખાક પડેલીછે. ઇનસાનની કેટલી મગરૂરી ! સુઆ પછી પોતાના કબરસતાનને સાડ આટલી બધી નકાંમી જમા રોકેછે.

બીજા પીરામીડ ઉપર ચહડવાની યુસાફરો કોથેસ કરતા નથી અને તે ઉપર જવાનું પેહેલા કરતા વધારે કઠણુછે. તેનું કદ એકે નાહનુંડે, તોપણ તે વધારે હંચી જમીન ઉપર બાંધેલાછે તેથી તે પેહેલાના જેટલો નોટો દીધેછે. તરીજોતો એ કરતાં પણ નાહનોછે. એ પીરામીડ ઉપર ચહડવાનું જેટલું કઠણુછે, તે કરતાં ઉતરવાનું વધારે બીકટછે. નીચે ઉતરીઆ પછી થાક તથા લુખ લાગેછે, અને આસપાસ કોઈનું રેહ કાણુ નથી, માટે આગળથી આપણી સંગાયે કાંઈ ખાવાનું લઈ જવાની જરૂરછે. એ પીરામીડોની આસપાસ કેટલીએક અસલ જમાનાની જેવા લાએક ચીજોછે, તેમાં એક પુતળુછે, જે અરધું ચોરતનું અને અરધું સોહનુંડે. તે આખું સંગીન ખડકમાંથી કાતરી કાહડેલું હોએ એવું દેખાએછે, માતર આગળ પગ તથા પીઠના થોડાએક ભાગ બાંધી લીધેલા ખાલુખ પડેછે. સીંહના બે પંજની વચે બંધગી કરવાની એક બેકક બનાવેલીછે, તાંહાં ભાગ આપતા હોએ એવું લાગેછે. એ પુતળું ૬૬ કુટ હંચુ અને ૧૦૨ કુટ લાંબુછે અને ચોપમાં જાંનવરની મારક હલુ રાખેલુંછે.

આપણે હરએક સુલકમાં જાઈએ તારે તાંહાંનાં મરદ તથા ચોરતોની ચાલ ચલણ તથા રેવાન વીશે ધણીએક પુછપરછ કરીઆ વગર રેહતા નથી. હરેક દેશની સીઓની હાલત ઉપરથી તે દેશની સુધરાઈનું સાક બીકું મળેછે, તેથી તેઓ વીશે ઘણીએક પુછપરછ કરવી આપણને ઘટારતછે. સઘળા મહમદીઆન સુલકોમાં ચોરતોની ઉપર કબજાછે, તે ખીશાલે ખીસર દેશમાં પણ છે, બલકે તાંહાં વધતીછે. એક મરદ પોતાનાં વાહલા ખીતરની સીનું નોહડું જોઈ શકતો નથી, એટલુંજ નહી, પણ પુરૂશોની વાતચીતમાં અથવા બે મતરોની વાત ચીતમાં પણ તેમનાં ઘરની સીઓનું નામ લેવાઈ શકતું નથી. કોઈ કદાચ ખબર અંતર પુછવાની ફરજ પડી હોએ, તો ઘણુંજ તપાસીને બોલવું જોઈએ, કે જોથી સામેના ખીતરને ગુસ્સો ઉપજે નહી. તે એ ખીશાલે કે “હુવું અથવા સંતાડેલું જહવેર” અથવા “આલમને નહી દેખાતી બાનુ કેમ છે.” એટલુંબી કોઈ ઘણોજ અત લગતો હોએ તે પુછી શકે, અને તેથી વારે ઘડીએ નહી પુછવું જોઈએ. જેમ ખીસરના પીરામીડો આજ હજારો વરસ ધપા સલામત છે, તથા તાંહાંનાં મીનારાઓ બદલાતા નથી, તેમ તાંહાંની રીતભાંતથી બદલાતી નથી. એક અથવા બે નહી, પણ જેટલી જોઈએ અથવા જેટલી શક્તી હોએ, તેટલી બધરી કરી શકાએછે. પાદશાહનાં જનાનખાનામાં ૨૦૦ ચોરતો હોએ, અને જેમ વાઘણ પોતાનાં બચાંઓની ઉપર ચોટી રાખેછે, તેમ આ ચોરતોની બરાખ ઉપર પેહરો રાખવામા આવેછે. વાઘણનાં બચાને આપણે પકડવા જાઈએ, અને આ પછો પરાંણ તાંહાં મેળીને આવીએ, તે ખીશાયે કોઈબી શખસનાં કબીલાની સી વીશે કાઈબી વીચાર કરવો અથવા બદ નજર રાખવી, એ જાંન જોવા બરાબર છે. મહમદે કહેલુંછે કે માખંનને તડકાંમાં મેલે તો પીગ લીઆ વનાં રેહે નહી, તે ખીશાયે ચોરત જાત મરદની ખીનલસમાં હાવાથી બગડેછે, માટે તેઓને જેમ અને તેમ પરરેપોસ, અને પરરેજ રાખવી, એજ ઘણપણું કામછે, હેવો જનુંની યુસલખોનોના વીચારછે. ખીસરમાં છીનાંલાંની સજ મોહાત વગરે બીજ કાઈ નથી. સરકાર વચમાં પડતી નથી. જો એક સી શુનાહમા આવી પડી હોએ, તો તે વીશેની બીજ દેશમાં હોહા ઘણી થાએછે, પણ ખીસરમાં તેમ થતું નથી. કોઈ કોઈની વાત ઉશારી કરવું નથી. આજે એક સીએ છીનાંલું કીધું, કે તેજ દીને અથવા આવતી દાલે, તેનો જાન ગમ્બેજાનછે. તે મીનો અંચાવ કરનાર કોઈ બારીમટર નથી, તેનો શુનાહ તપાસવાને વાસતે કોઈ પંચ નથી, તેનો ઇનખાફ કરનાર, તેને સજ કરનાર અને તેને છવધી ફતલ કરનાર તેનો ભરથારનછે. સીએ છીનાંલું કીધું એવું તેના માંડીનાં સાબલખામાં આવેલું, કે તે પોતાનાં હાથમાં છરી લેછે અથવા નીલ નહી તરફ નોહ

હું કરેછે; એટલેજ, જે સ્ત્રીઓ ઉપર આ અનીઆએ મેલીઆમાં આવીઓ હોય તેઓને કતલ કરવામાં હવ્યા તો નીલ નદીમાં છવતી કુબાડી નાખવામાં આવેછે. આ પરમાણુ ખુન કરનાર ઘણી પોતાનું ધાતકીપણું બળ વીચ્યા પછે, કોઈની રીતે અફસોસ અથવા પસતાવો કરતો નથી. તે સમજેછે કે મેં મારી ફરજ અદા કીધી, અને તે ફરજ અદા કરીઆ પછે, વળી થંડે પેટે તે વીશેની ખબર પેલી માડા બાએમની સ્ત્રીનાં માં બાપને પોં હાથોછે, તેઓ પણ પોતાના અનમાં તે વાતથી જાહજીંદગી દરદ લાવતાં નથી. કાંજ તેઓ એમ સમજેછે કે પેલા માદીનો કસો વાંક નથી, જે દીકરીએ આપું માડુ કરમ કીધું હોયતો, બાપ પણ તે દીકરીનો જાન પોતાને હાથે લેવાને તઈઆર થાયછે. એક યુસાફર કહેછેકે, એક વેળાએ તે કેરોના રસતામાં ફરતો હતા, તારે તેણે એક અરબને તેના હાથમાં લોહીથી ટીપાતી છરી લઈને ઘડતો જતાં જોયો, અને પુછ પરછ કીધા ઉપરથી તેને એવું જણાવીઆમાં આવીકે કે, તે શખસે પોતાનાં સૌને મારી નાખી હતી અને તે વીશેની ખબર તે સૌના માં બાપને આપવા સારૂ જતો હતા. આ મામલો સરવે કોઈ વગર અમરતીથી જોતા હતા. આ બાસ પાશાની બહરીઓમાંની એક બહરી “ફતીમાં” ઘણીજ ખુબસુરત હતી, અને આખા દેશમાં તેની વખાંણ થતી હતી, તે ઉપરથી એક શખસે તેને જોવાને દેડવ કીધો. ઘણી ઝુલ્લે તે પોતાની ઉમેદમાં પાર પડીઓ, અને ફતીમાંને બારીએ ઉભેલી જોઈ. પેલી નીરદોસ સૌના કમો વાંક નહી હતો, પણ પેલા શખસને તે દેખાઈ, તેથી તેને શું સજા ?—નીલ નદીમાં રાતનાં બાર કલાકને અમલે તેની કબર ધઈ—તે બીમારીને ખબરથી નહી હશે કે આ સજા તેને સાને સારૂ ધઈ, પણ એ વીશે કોઈથી કંઈ બોલાએ નહી, અથવા અકબાર ધઈ શકે નહી.

સ્ત્રીઓની આવી હાલત છતા, તેઓને એક રીતનું જે માન છે, તેથી આપણને કાંઈએક અમરતી ઉપજે છે, કોઈ યુનેહગારને ફાંસીની જગા ઉપર લઈ જાયછે, તારે રસતામાં તેની આખે પાટાં બાંધી મલાવેછે, અને તે વીશે પુછ પરછ કરતા એવું માણુમ પડેછે કે, જે તે યુનેહગારનો હાથ અથવા કપડાંનો છેડો કોઈની સૌને લાગે, તો તે યુનેહગાર પાશ પરમાણુ છૂટો થાયછે, અને તેના કાએરે જાંણી જોઈને તે યુનાહ કરનારો લીએ, માટે તેની આખ આ પરમાણુ બંધ કરવામાં આવેછે.

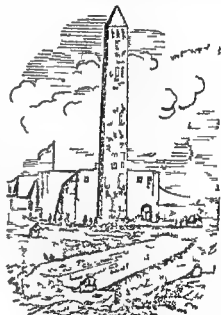
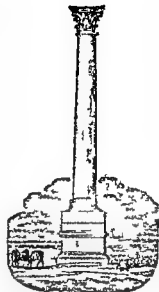
કેરોથી આલેક્ઝાન્ડરીઆ જવા સારૂ ફરીથી આપણને આગતી ગાડીની મદદ લેવી પડેછે. એ બે રોહરો વચે બીઆલીસ માઈલનો તફાવત છે અને તે સફર પુરી કરતાં લગભગ પાંચ કલાક થાયછે. કાફર ઈલેસ નાંમનાં ગાંમડા આગળ નીલ નદી આવીછે તેની ઉપર એક મોટો લોહડાંનો પુલ બાંધીઆમાં આવેછે, તે પુલ ઉપર અઢાર લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો. એ પુલ બંધાઈ તઈઆર થાયે તાંહાં સુધી ઉતાડ્યોને મોઢા મા પેને કીનારે લઈ જવામાં આવેછે, પણ તેમ કરતાં પાંચ મીનીટથી વધારે વખત થતો નથી. કેરો છોડીઆ પછી આપણે બુલાક નામના એક ગામડામાં આવીએછે, તે ઘણું ખુબ સુરત છે. શું તાંહાનાં ઝાડો, કે શું તાંહાનાં ખેતરો, કે શું તાંહાનાં ફુલ અને ફળો, આપણી આંખ અને દીલને એવાંતો ખુશી કરેછે, કે જાંણે આપણે એક બાગમાં હોઈએ. કેરો છોડીઆ પછી કેટલેક સુધી એવોજ સારો દેખાવ ચાલુ રહેછે. આલેક્ઝાન્ડરીઆમાં રેહનારા લોકો તુરકીની માફક પોશાક પહેરેછે. જે યુરોપીઅનો ધંધો રોજગારસર અતરે રહેછે, તેઓ પણ તે પોશાક કામમાં લાવેછે. થેરેના સઘળા બાગોમાં આપણને ખજૂરીનાં ઝાડો દેખાયેછે, પણ તે ઝાડો જે આપણે મુંબઈમાં જોઈએ, તેના કરતાં દેખાવમાં સરસ હોયેછે. ખાલથી લાવેલાં ઉંડોની હાર વારે ઘડીએ રસતાએ ઉપરથી જતી દેખાયેછે. આરતો હંમેશાં જુરમો મોટોડા ઉપર નાખીને ફરેછે. તેઓનું અદન અને મેરેરો આખે આસપાસની રંગનાં કપડાંથી લંકેઓ, અને જોવાને વાસતે આંખ આગળ બે છીર દીવેલાં હોયેછે. આલેક્ઝાન્ડરીઆમાં જે યુરોપીઅન આરતો રહેછે તેઓ સાંહાનને વખતે પેનાની મેબાઈતી ગાડીઓમાં મેસીફરવા નીકળેછે, તારે ખુરતે મેરેરે બેમેરે, અને તેઓની સામે તેઓની ધાની અને બદ સુરત ઘાઈઓ ઘણી જતનથી પોતાનું મોઢા

દુધાંકેલું રાખે છે, તે જોઈને આપણને હસવું આવીઆ વના રહેતું નથી. આલેક્ઝાન્ડરીઆનો સહીયો મોરો ચોક કે નહિં ઘણાખરા યુરોપીઅન રહેવાસીઓ રહે છે, તે ચોકમાં એકે ઘણી નાનીચી કારીગરીની ઇમારતો નથી, તોપણ તેનો દેખાવ ઘણે સારો લાગે છે. તેમની બાહરની દેવાલો ફરેડની જાતના એક સફેદ પથરની બાધેલી છે, અને તે પથર હંમેશાં સફેદ રહે છે, તેથી દેવાળો ઉપર જાણે સફેદ ચુનો ઘાલીએ હોએ તે મીસાલે લાગે છે. એ ચોકની વચમાં કેરોનાં સંજોગરમરના એક મીનારો છે અને તેની ઉપર પાંછીના કુખારો છે. જુદી જુદી સરકારના “કાનસલ” અથવા વકીલોના રહેવાના ઘરો આ ચોકમાં છે, અને તે ઉપર તેઓ પોતાની સરકારના વાવડા ઉડાડે છે. ફરેનચનાં વકીલની વાવડાકાંડી “કારક સકર” ના જવા એક દાદરની છે, અને તેને ત્રણે એક મોટું ઘડીઆબ છે તેની ઉપરથી લોકોને વખત મારુમ પડે છે. કુકાંનદારોનાં પાટીઆં ઉપર ના મો તથા બીજું જે કાંઈ લખી હોએ છે, તે સઘળું ચુનાની લાશાના વાકીઅમાં હોએ છે. જે ખુખીઅ પોંદાઅ ખાંના છે, તે પડુ એન ચોકમાં છે, અને શેરેના જુદા જુદા ભાગોમાં જવાના રસતા આ ચોક આગળથી કા હોડેલા છે. તવંગર અરબો તથા તુરકી લોકોના ઘર કાંઈપણ સારાં છે, બાકી આખી પરજ ઘણાન સાંકડા મો હોલવા તથા બદમુરત અને ભાગી પહેલાં મરોડીની દેવાલનાં ઘરોમાં રહે છે. થોડાએક મોટી કુકાંનો સારી છે, પણ ઘણાંખરાં બજારો કોહોતા ઉકરડા હોએ તેવાં જણાએ છે. થોડાએક યુરોપીઅનો તથા તુરકીઓ તેજ થો ડા અને કીમતી ગાડીમાં મેસીને ફરે છે તથા દરવવાં અરબો થોડાએક ઉપર સવાર થાએ છે, પણ ઘણા ખરા મોકો મીથડે હાલ અને બીજા માંગતા હોએ તેવા દેખાએ છે.

“આલેક્ઝાન્ડર ધી ગરેટ” જેને આપણા લોકો શેકંદર ફરીને કહે છે, તેણે એ શેરે બાંધી હું, અને અસલતા વખતમાં તે ઘણું આબાદ હતું, તથા જેમ હમણાના વખતમાં ઉગમણ તથા પશ્ચિમના દેશો વએ ના વેધારનું મથક છે, તેમજ તે વખતે પણ હતું. એક વખતે તેમાં પાંચ લાખ આદમીની વસતી હતી, પણ તે માંનાં અરબો અરબ ગુલામ હતા. એવું કહે છે, કે તે વખતે તાંહાં ૪૦૦૦ મેહલ, ૪૦૦૦ હુમામખાંના, નાટક તથા બીજા ગમતને વાસતે ૪૦૦ ઘરો તથા ફક્ત ભાજ તરકારી વેચવાને વાસતે ૧૨૦૦૦ કુકાંનો હતી. તે ના જાહેર પુસતકખાંનાઓમાં સાત લાખ કેતાબો હતી. મહમદીઆનોનાં રાજની મેદાદી જેમ જેમ એ શેરે ઉપર અને આખા મીસર દેગ ઉપર ચાલતી ગઈ, તેમ તેમ તે યુલકની અસલતની યુલંદી ઉપર ટાંકણું દેવાતું ગયું, અને જે કાંઈ વખાણવા જોગ હતું તેનો નાસ થતો ગયો. મીસરનો છેલ્લો પાદશાહ મહમદ અલી ઘણો જ હુશીઆર તથા ડાહ્યો શખસ હતો, તેના વખતથી એ દેગની હાલત પાછી સુધારા ઉપર આવી છે. આલેક્ઝાન્ડરીઆનો અસલતા વખતના હેવાલ વાંચીએ, અને હમણા તેની ઉપર આપણે જોઈએ તો, તેમાં આસમાન અને જમીન વએનો ફરક મારુમ પડે છે. અસલી શેરે પોતાનાં નામ અને આગલી જાહાનલાલીની ભાગી પડેલી નીસાનો શીવાએ, હમણાનાં રોહરને બીજે કયો વારસો આપીઆ નથી. આગળા વખતમાં એ શેરેની આસપાસ ૧૫ માઈલના ફરતા ઘેરાવાની મજબુત દેવાલ હતી, તેના એક કાંકરો પણ હમણાં દેખાતો નથી. હાલની સહીની રાહઆત સુધી એ શેરે સુધારવાનો કયો ઈલાજ થયો ન હતો, પણ મીસરનો છેલ્લો પાદશાહ મહમદ અલી ઘણો જ હુશીઆર અને ચંચળ હતો, તેણે એ શેરેની ખુખી પીછાંચી, અને જોડેક યુરોપ અને એશીઆખંડનો વેરેવાર દીવમે દીવમે હીઆંચીન વધતો જયો, અને જે ઉમેદ ચાર હજાર વરસ ઉપર એ શેરે વીશે બાધવામાં આવી હતી, તે હવે પછી મજબુતીથી અને વધારે ક્તેહ સાથે પાર પડ્યો. મહમદ અલી ના રાજમાં આલેક્ઝાન્ડરીઆ પાછું ટ્યાર થયું. ૧૮૦૦ ના સાલમાં તાંહાં માતર સાત હજાર આદમીની વસતી હતી, તે હમણા શીતર હજારની થઈ છે. હમણાં એ શેરેનાં બારાં તથા જોદી ઉપર નમર કરીએ છે, તો તેથી તેની વધતી આબાદી વીશે આપણને સમજ પડે છે. એ શેરેમાં હાલના વખતના ઘણું જોવાનું નથી, તોપણ જોઈએ તે અસલતી તવારીખ જાંજુનારને ઘણી ખુશી ઉપજવનાર છે. એ શેરેની અસલતી જાહાનલાલી

ની નીશાનો ઘણે દેકાણે જોવામા આવેછે અસલના વખતમા ડીઆ ઉઘી કારીગરીની ઈમારતો તથા સજેરમરના પથરના નાખીઆ મીનારાઓ ઘણા હુયે, ખરણુ દમણના વખતમા જાહા જાહા વેરાણુ જમીનછે, તેની ધુળ અથવા રેતીની અદરથી તે વીશિની ઘણી નીશાનો આપણા હાથમા આવેછે જે કોઈ આપેકજાનડરીઆ જાએ, તેણે “પામપીસ પીલર,” “કલીઓ પાટરાસ નીડલસ” તથા “માહુસુદી કનાલ” તથા પાદશાહનો મેડેલ જોવા મગર તે શેરેર છોડવુ નહી

“પામપીસ પીલર” ૨૫૦૦ વરસનોછે તેની ઉચાઈ ૯૮ ફુટછે એ મીનારો શતા ગરાનીટના પથરનોછે, અને શેરેરની દેવાલથી ૬૦૦ ફુટ દુરછે તેની ઉપરના ભાગનો એક કટકો ૭૩ ફુટનોછે અને તેની જડાઈ ૧૫ ફુટ અને આઠ ઇંચછે શેરેરને બીજે છેડે “કલીઓપાટરાસ નીડલસ” ના મીનારાછે એ મીનારા મધે એક ઉભો અને એક જમીન બરાબર બાધેનોછે, એકની લંબાઈ ૭૦, અને બીજાની ૬૫ ફુટછે એ મીનારા અસલ “કલીઓપોલીસ” મા હતા, તે રોમ ના એક પાદશાહ આલેખજાનડરીઆ ખાતે મોલાવીઆ દતા એ મધે મીનારા ઉપર “હીરોગલીફીક” ના ફસકતો કોતરેલાછે નીલ ન દીનો જે ભાગ વાહાઈથી ખેડી શમ્યોછે, તાહાથી આપેખજાનડરીઆ શેરેરને ૪૮ માઈલ લાખી અને ૮૦ ફુટ પોહાળી પાણીની નેહરથી જોડેછે એ નેહરનુ બાધમમ ઇંચ ૧૮૧૮ ના સાલમા શરૂ કરવા મા આવીઈ હતુ તે છ મહીનામા પુર થયુ હતુ આવી મોટી નેહર આટલી ઉતાવળથી કેમ બધાઈ તે વીશે અલબતા વાચનારને અચરતી ઉપનશે એવુ જણાવવામા આવીઈછે, કે એ નેહરને સાડે જમીન ખોદવાના મમમા એક લાખ, પચાસ હજાર, આદમી કામે લગાડી આ હતા એ નેહરની બધે બાજુએ ગ્રાડો રોપેાછે, તેથી તેના દેખાવ ઘણું સુદર લાગેછે પાદશાહનો મેડેલ ફરીઆના મીનારાની આગળછે, તે ઘણું મોલઈતા નથી, પણ સાદો અને સારોછે અદરના મોરડાની ગોડવણુ તારીફ લાએખે, અને તેની જમીન પાલીસ મીથેલા લાકડાનીછે તેથી તે મોરડાઓનો દેખાવ સુદર લાગેછે

આપેખજાનડરીઆ છોડીઆ પછી આપણે મેડીટરેનીઅન સમુદ્રમાથી અગમોટમા બેસી માલદા જઈએ બારામાથી આપેખજાનડરીઆનો દેખાવ સારો લાગતો નથી માતર એક તરફથી પાદશાહનો મેડેલ અને બીજી ગમથી અનાજ દલવાની પવનચળીએ દેખાએ બારામાથી ઓછામા ઓછો બંશો પવનચળી આપણે ગણી શકીએ જરા દુર ગયા, કે જમીન આપણી નજરથી યુગ થઈ જાયછે કેમકે મીસરની જમીન ઘણીજ નીમીછે આપેખજાનડરીઆ ખાતે દીનપર દીન વધતો વેપાર તાહાના બારામા લગર થએલા જુદા જુદા દેશના વાહાજો તથા વાવટાએ ઉપરથી તરત માનુષ પછે વળી સુએન અને એ શેરેર વધે લોહાની મડક બનાવાથી પણ એ શેરેરના વેપારમા ઘણું વધારો થશે સુએન અને આલેખજાનડરીઆ જોડાયાથી ઈગલને પણ રાનડુઆરી બાબદમા બેહુદ ફૂએલે થયોછે ગરેટ જરીટન અને તેના ઉગમણુ પરાતના સવનવાનો વચેના વેપારમા પણ તેથી વધારો થશે આ માહાભારત કામ ઉડાવો પાર પાડવાનુ માન મીસરના

સાઈઅદ પાશાને ઘટે છે. તેણે પોતાનાં દેશને અને તેનાં વેપારને ઘણો ફાયદો ફીવો છે. એ સડક થયાથી રેડ સી નાં વેપારમાં દેખાઈતા વધારો થયો છે. સુએન અને આલેક્ઝાન્ડરીઆ વચ્ચે લોહાડાંની સડક નહીં હતી, તે વખતની હાલત હંમણાંની હાલત સાથે સરકાવતાં હુંગાડી રીતે માલુમ પડે છે કે, એ બે બંદરો તથા રેડ સી નાં બીજાં બંદરો વચ્ચે માલ તથા ઉતાડ્યોનાં આવ જાવમાં અતી ઘણા વધારો થયો છે. રેડ સી ખેડવાને સાડ “ ઇલ્પશીઅન ઝેડલ્ડે કંપની ” ઉભી થાઈ છે તેને હવડાં સારી કમાણી થાય છે, કાંચેજે તુરકસતાન તથા બી સરથી જ્યો મકે હજ કરવા જાય છે, તેઓ ઉપર જણાવેલી લોહાડાંની સડક થયાથી ગાંઝડી ખારકસો પડતાં જે લી વધતો દર આપી ઉપલી કંપનીની આગ્રમોટોની ખારકતે જાય છે. સુએનથી આલેક્ઝાન્ડરીઆ સુધીની લો હોડાંની સડકને માથે (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ રૂપીઆ થયા છે અને તેની ઉપજ દર વરમે (૩૦૦૦૦૦૦) ત્રીસ લાખ રૂપીઆની થાય છે. વગી સુએનથી મોટી નેહર બાંધી વાહાણમાં આલેક્ઝાન્ડરીઆ ખાતે માલ લાવવાની હમણાં જ ગોઠવણ થાય છે, તે પાર પડશે, તારે આં શેહેરનું ઉપીઆગી પાણું અતીશે વધશે, અને હમણાના કરતા તે વધારે વખણાશે તથા તેની આબાદનીમાં વધારો થશે. એક વખત આલેક્ઝાન્ડરીઆ હું તેવું, બલકે પાછું તે કરતાં વધુ થશે.

મહરણ ૩૭

માલટા—મારસેલ—પ્રવાનસ.

મા ૧૪—તેનો દેખાવ—૫૬—ગોરી—સેટ બનતુ દેવળ—ગરબનો મહેલ—કાઠ—કુનરની ઇતસો—મા ૧૫ છાંડી
આ પછી મેકીરેનીઆન નખર પસાર થતા મળતા દેખાવો નાચે—તરતી જે હી—પ્રવાનસના ૮૧૩મા પ્રવાને ૪૨
રનો પ્રવાનો—મારસેલનો દેખાવ—પલાસ નેપોનીઆન—છંદાની જવાનો રજતો—પોટોઆન—પારીસ જનારી આ
ગની ગાડી—નીઆ શેહેર—કારખાના—વેઆખા—મારસેલથી પારીસ સુધીની સરે—પ્રમ સુરત દેખાવ—૪૧૫૮ ન
મીન—આદમીનો જોડીઆગ—પારીસ

આનેકાનડરીઆથી ઉપડેલી આગલોટ માલટા ખાતે જાયે છે અને તેઓ વચે ૮૧૬ માઈલનો તફાવત છે, તે પસાર કરતા આગલોટને તરણ દાટાડા જાયે છે નેલની આગલોટ માલટામા છ કલાક સુધી રહે છે, તે ઘોડા વખતને લીધે, તાહા ઘણુ જોવાઈ શકાતુ નથી જે રાતને સમે તાટા પોટોઆનીઆ હોઈએ, તો હીનારા ઉપર ઉતરવાને દરસન લાગતુ નથી કાએને તે સને કાઈ જોવાઈ શકાએ નહી, અને એટલા માટે ઉતાડે એા એસા દીવસને વખતે તાહા જવાને ઘણુ ખુશી રાએ છે માલટાતુ ટાપુ ઉડવા ઇંગરેજોના સવાધીનમાં છે અને તે સીસીલીના ટાપુથી ૬૦ માઈલ, અને આફ્રીકાના કોસતાથી ૨૦૦ મ ઇલ દુર છે તેની ઉંચાઈ ૭૦ માઈલ, પોટોઆઈ ૬ માઈલ અને ઘેરાવો ૧૬૦ માઈલ છે એ ઠેમાં જો જમીનની ઉંચાઈ ૬૦૦ ફુટની છે, તાહાની ૮૫ ઘણી સારી અને તનદરોસતી બેલી છે પણ હુનાલામા વધારે ગરમી માલુમ પડે છે સપ્ટેમ્બર મહીનામા કમણુ પુરવથી રોગી થવન કુકે છે ઘણુ કરીને તાટા પારાની સીમી સરાસરી ૬૭ ડીગ્રી (અગ્રસ) સુધી ચડે છે તાહાની જમીન દેખાવમા ઉતર છે, તોપણ તેની ઉપર દ્રાપ અને બીજી નેવો પુગામ પેદા થાયે છે અનાબ દગવા સાડ તાહા ઉંચી જગાએ ઉપર થવન મકીએ બાબેલી છે, તેના સબબથી એ ટાપુના દેખાવ દુરથી ઘણો રળીઆમણે લાયે છે તાટાના રેવાસીએ થોડી અરબી અને થોડી ઇરાલીની ભાશા ભેગમેલ બોલે છે તેમા અરબી શબ્દો વધારે વાપરે છે

માલટાના બારાના મે નોડા બદરો છે, અને તેમની વચે માઉટ જોરાસ નામનો એક પાટાડ આવે લો છે, તે ઠેકણે માલટાતુ પાએતખત ગેર વાનેડા છે મોડા બદરની બધે બાજુએ મે કીદવા બાબેલા છે અને એ ૬ કીદવા ઉપર મોટી દોવાદડી ઉભી કીધેલી છે એ નોડા બદરમા નાહાની ખાડીએ ધરી છે, અને જે જમીનના ભાગ એ પરમાણે દરીઆની નજદીક નીકળી આવેગા છે, તેઓ મારેલા એક ઉપર ગોદી, જમવા બેઠવાનો ચોક, તથા દુધીઆગે રાખવાની એક જગા, એટલી ચીજી બાબેલી છે હવડા તાહા એક તરતી ગોદી બાધી છે, તેની ઉપર સરખારને નજદીક એક કરોડ રૂપીઆનો ખરચ થયો છે એવીજ એક બીજી જગા પર વેપારીઓના બારમોને તથા માલને સાડ એક બીજી તરતી ગોદી તથા કેટલીએક વખારો બાધી છે માલટાના બદરમા હર વખતે બરીદીગ, અમેરીકન અને ફ્રેન્ચના લડાઈમા મોડા બારમો લાગરેલા જોધામા આવે છે, તેમા એક મોટુ બરીદીગ બારમસતો તાહા જાણુક પડી રહે છે ઉપર જાણવીકે છે કે નેવની આગનોટ નાલટામા થોડા કાલ રહે છે તેથી તાટા સજળી તરફ ફરી પુરતી માટીતગારી મેગવવાનો અતરેથી જતા અ

યત્ર અતરે આવતા સુસાફરને વખત મળતો નથી. ઉનાવબને લીધે તેનાથી ઇંદક જુન ચીજો માતરે જોવા ઇ શકાએ. તાંહાંનું ગેંદ જાનનું મોટું દેવજ ને જોવા લાએકછે, તે ૩૦૦ વરસનું પુરાંછે. બાહરથી તેના દે ખાવ સુસાફરને લલચાવે તેવો નથી, તેએપણ અંદરથી ઘણું ખુબમુરતછે. તેની અંદર રોહોડસનાં ટાપુમાંથી લાવેલા ઘણા સરસ વંદ રંગેલાછે. અંદરની જમીન સંજેમરમરના પથરથી તારીસ કરી લીધેલી અને તેમાં ખાલદાના કેટલાએક પેહલવાંન નાઈટાની ઘેરછે. અંદર સંજેમરમરમાં કોતરી કાઢેલાં તેમના પુતળાં પણ તાં હાં જોવામાં આવેછે. ને મેહલમાં તાંહાંનો ગવરનર રહેછે, તે ઘણું મોટો અને જોવા લાએકછે. તેના એક ભાગમાં હાલ જમાનાનાં લાઈટના દય હવર હુધીઆરો તળાઆરછે, અને તેઓ દુરત વાપરવામાં આવે તેવી હાલતમાંછે. બીજા ભાગમાં આગળા વખતનાં કેટલાએક જુના પણ વખાંણવા લાએક બખતરોછે. તેઓ માં હેલા કોઈની અંદર મુનેરી કામ પણ જોવામાં આવેછે. તરાંબાના પતરાંની બનાવેલી એક આડ અથવા દય પાંડેર તોપ પણછે, અને તેની ઉપર તાર કોપાંણું દોરડું મન્યુત વીટાળી લીધેનુંછે. એ તોપ એકવાર કોડ તાં ફાટી હોએ એકું દીછે, અને તે પતરાંની બનાવેલી તેથી એક બનીક હોએ એમાં નવાઈ પણ નથી. એ મેહલનાં પુરાનકખાંનામાં એકવાર ૭૦ હજાર પુસતકો હતાં. મેહલમાં વાગેદાના સંજેમરમરમાંથી કોતરી કા ઢાડેલી દેબો, બરહીએ અને એ વગરે બીજા સણગાર લાએક ચીજો જોવામાં આવેછે.

ખાલદાના કોટ કણુન મન્યુત બાંધેલાછે તથા તેઓમાં જવાનો રસતો ઘડેન આડો અવરોછે, તેઓમાં ના એકની અંદર બે હજાર માણેમો રહી શકે એટલી જગાછે. અંદરની અંદરનું પાણી એટલુંતો સ્કા છે, કે ત રીસ અથવા માળીસ કુટ નીએ તળીડે દેખાએછે. તાંહાંની એરતો મુનેરી અને તરેહવાર રંગીન રેશમી ભ રન ભરવામાં ઘણી હુશીઆરછે. તેઓ હાથે પેરેશવાનાં મોનાં પણ વખાણવા લાએક રીતે ઝુંબે. ખાલદાનાં ઝૂપાં તથા મોનાંની બારીક જનમ ઘણાં સારા હુનરથી બનાવીઆયા આવેછે.

હોનોએ આગળ કહીકે કે ઇંબલંડ ખાને જનારા મુમ્ફરો તરખ મારે જાએછે. કેટલાએક મારગ લને મારગે કરાનસમાં ઘડને અથવા ટરીએક્ટને મારગે જરમતીમાં ઘડને ઇંગલંડ જાએછે અને કેટલાએક મેડીટરેનીઅન સમુદર આખો પસાર કરી, જબરાલદરની નાલ કાપી, બીસકેનાં અખાટમાં ઘડ ઇંગલંડ અને ફ્રાંસની વચેનો ફરીએ પાર કરી, ઇંગલંડના કોમતા ઉપર સાહ્યામપટન ખાતે જાએછે. આ ઉનારુએ આ લેકઝાનરીઆ અથવા ખાલદાથી જુદા પડેછે એક આગનોટ ઉતારુએને મારમેલ અને બીજા સાહ્યામપટ ન લઈ જાએ. જ્યોને ટરીએક્ટથી જુડું હોએતેમાંને આસટરીઅન કંપનીની ઇસીમરની મદદ લેવી પડેછે.

ખાલદા છોડીઆ પછી મેડીટરેનીઅન સમુદરમાં આપણને મોટા તથા નાંહનાં બારકમો ઘણા મળેછે. એ બારકમે ઇલાહીના કોસતા, ફરીઆમાંનાં ટાપુએ, તથા કરેનચનાં કોસતા સાથેના વેપારને લગતાં હોએછે. મારમેલ લતાં ફરીઆમાં આપણી આગનોટની એક બાજુએ કારસીકા અને બીજા બાજુએ સારડીનીઆનાં ટાપુએ દેખાએછે, તેથી ઉતારને ઘણી ખુશી ઉપજેછે. મારસલનાં ટાપુ કે જેનો દાર ઘણો વખણુએકોછે તે પણ અતરેથી દેખાએછે. જેમ આપણે મારમેલ પોહાયવાની નજદીકઆ આવીએછે, તેમ રસતો વાંહાં છુ મેડનારને વાંકે તથા બીકટછે, પણ સુસાફરની આખંધને તે ઘણો ખુશી ઉપજવતારોછે. એ રસતો એટલો તો આડો અવળો અને નાંહનાં નાંહનાં ડુંગરોથી પુરછે, કે જો આ જગોએ કાપડને સાહુએતી નહી રાખી હોએ તો, બારકસ.આફતમા આવી પડે. આ દેકાણે એક ડુંગરનાં માંથા ઉપર એવો આકાર આવેલોછે, કે તે ને દુરથી જોએતો જાણે રીંછના આકાર હોએ તેણે લાગે, અને તેને “બીઅરસ હુ” કરી કેહેવાનાં આવે છે. સુસાફરને આ આકારની ખબર નહી હોએ, તેટલા માટે ખલાસીઆ તેમને તે જરૂર બનાવે. ખાલદા અને મારમેલ વચે ૬૫૯ માઈલનો તફાવતછે તેથી એ બે શેર વચેનાં આવજાવમાં ૮૩૧ દાહડા રોકાએછે.

મારમેલનાં બારામાં આવતાંને વાર તાંહાંની તરની મોદી જોઈ આપણને ઘણી અચરતી લાગેછે. જે

મહરજી ૩ જી.

માલદા—મારસોલ—પ્રાનસ.

મા ૧૪—તેનો દેખાવ—૫૬૨—ગોરી—સેટ જાનવુ દેવળ—અવરનરનો જેટ્ટા—પાટ—કુનરની દાનસી—મા ૧૪ છેડી
 ન પછી મેડીટરનીઆન સંપૂર્ણ પસાર થતા જતા દેખાવો મારસે—તરની ગોરી—જાનવુનું મુકાબા કરવાને બદલે
 રનો પરનાનો—મારસે—તેના દેખાવ—૫૧૪૪ નેપો નીઆન—ઈશની જ્યાનો રેટતો—પેટોચખાના—પારીસ જાનાની આ
 ગના ગાડી—તીઆ શેડર—કારખાના—વેચાળા—મારસે થી પારીસ મુખીની સરસ—પુત્ર મુરત દેખાવ—જલવત જ
 નીન—આદમીનો ઊરીઆમ—પારીસ

આનેકજાનડરીઆથી ઉપડેલી આગમોટ માલદા ખાતે જાએ છે અને તેઓ વચે ૮૧૯ માઈલનો તફાવત છે, તે પસાર કરતા આગમોટને તરણ દાઉડા લાગે છે નેલની આગમોટ માલદામા છ દલાક મુખી રેહે છે, તે થોડા વખતને લીધે, તાહા ઘણું જોવાઈ શકાતું નથી જે રાતને સમે તાઉ પોટોમીઆ રાઈએ, તેા દીના રા ઉપર ઉતરવાને દરસત લાગતું નથી કાએજ તે સમે કાઈ જોવાઈ શકાએ નહી, અને એટલા માટે ઉતાઈ નો ઉમેસા દીવસને વખતે તાઉ જવાને ઘણા મુશ્કી રાએ છે માલદાનુ યાપુ હવડા ઇંગરેજોના સવાધીનમાં છે અને તે સીસીલીના યાપુથી ૬૦ માઈલ, અને આફરીકાના કોસતાથી ૨૦૦ માઈલ દુર છે તેની લખાઈ ૭૦ માઈલ, પોટોમીાઈ ૬ માઈલ અને ધેરાવો ૧૬૦ માઈલ છે એ કેકાણે જમીનની ઉચાઈ ૬૦૦ ફુટની છે, તાહા ની ઉવા ઘણી સારી અને તનદરોસતી બરેલી છે પણ હુનાલામા વધારે ગરમી મારુમ પડે છે સપ્ટેમ્બર મહીનામા હખણ પુરવથી ગોળી થવન શુકે છે ઘણુ કરીને તાહા પાસાની સીસી સરાસરી ૬૭ ડીગ્રી (અગ્રાસ) મુખી મહુરે છે તાહાની જર્મીન દેખાવમા ઉનર છે, તોપણ તેની ઉપર દરાખ અને બીજો મેવો પુશખ પેદા થાએ છે અનનાજ હળવા સાફ તાઉ ઉંચી જગાએ ઉપર થવન મહીઓ બાવેલી છે, તેના સખમથી એ યાપુને દેખાવ દુરથી થયો રળીઆમણ લાગે છે તાહાના મેટ્ટવાસીઓ થોડી અરબી અને થોડી ઇટાલીની ભાશા ભેજમેલ બોલે છે તેમા અરબી શબ્દો વધારે વાપરે છે

માલદાના બારાના મે નોટા બદરે છે, અને તેમની વને માર્કટ જેવેસાસ નામનો એક પાહાડ આવે લો છે, તે કેકાણે માલદાનુ પાએતખત ચેહેર વાયેગ છે મોટા બદરની બવે બાજુએ મે કી ના બાવેલા છે અને મે ક કીલા ઉપર નોટી દોવાદારી ઉભી દીવે રી છે એ નોટા બદરમા તાહાની ખાડીઓ ઘણી છે, અને જ જમીનનો ભાગ એ પરમાણે દરીઆની નળદીક નીકળી આવેગ છે, તેઓ મારેલાએક ઉપર ગોદી, જમવા મેસ વાનો એક, તથા હુધીઆગે રાખવાની એક જગા, એટલી ચીજો બાધેલી છે હવડા તાહા એક તરતી ગોદી બાધી છે, તેની ઉપર અરમાને નળદીક એક કરોડ રૂપિયાનો ખરમ થયો છે એવીજ એક બીજી જગો ઉપર વેપારીઓના ખારકમેને તથા માલને સાફ એક બીજી તરતી ગોદી તથા કેટલીએક વખારો બાધી છે મા ૧ યાના બદરમા હર વખતે બરીટીંગ, અનેરીકન અને ફેનમના લડાઈના મોટા ખારકમે લાગેલા જોવામા આવે છે, તેમા એક નોડુ બીરીટીંગ ખારકસ તો તાઉ જાએક પડી રહે છે ઉપર જણુ વીડે છે કે નેનની આગમોટ માલદામા થોડા દલાક રેટે છે તેથી તાહા રાખળી તરફ ફરી પુરતી મહીતગારી મેગનવાનો અતરેથી જતા અ

થવા અત્રે આવતા ખુસાફરને વખત મળતો નથી ઉતાવળને લીધે તેનાથી કાઈક જુન ઝીંજી ખાતરે જોવા ઇ શકાયેછે. તાહાનુ મેટ બંનનુ મોટુ દેવલ જે જોવા લાગેછે, તે ૩૦૦ વરસનુ પુરાણ છે. આરથી તેના દે આવ ખુસાફરને લલચાવે તેવા નથી, તેઓપણ અદરથી ઘણુ ખુબસુરત છે. તેની અદર રોહાડસના ટાપુનાથી લાવેલા ઘણુ સરખ ઘટ ટાંગેલા છે. અદરની નીચીન સજેમરમરના પથરી તારીસ કરી લીધેલી છે અને તેમા માલદાના કેટલાએક પેહલવાન નાઈટની ઘોર છે. સફેદ સજેમરમરના કોતરી કાહારેલા તેમના પુતળા પણ તા હા જોવામા આવે છે જે નેહલમા તાહાનો ગવરનર રેહ છે, તે ઘણુ મોટો અને જોવા લાગેછે. તેના એક ભાગમા હાલ જમાનાના લડાઈના દશ હજાર હથીઆરો તઈઆર છે, અને તેઓ તુરત વાપરવાના આવે તેવી હાલતમા છે. બીજા ભાગમા આગળા વખતના કેટલાએક જુના પણ વખાણવા લાગેછે ગખતરો છે. તેઓ મા દેલા કોઈની અદર સુનેરી કામ પણ જોવામા આવે છે. તરાબાના પતરાની બનાવેલી એક આઠ અથવા દશ ખડકર તોપ પડે છે, અને તેની ઉપર તાર ચોપડેલુ દોરડુ મળ્યુત વીરાળી લીધેલુ છે. એ તોપ એકવાર ફેડ તા ફાટી ઠોચે એક ડીંગ છે, અને તે પતરાની બનાવેલી તેથી એમ બની હુએ એમા નવાઈ પણ નથી. એ નેહલના પુખતકખાનામા એકવાર ૭૦ હજાર પુસતકો હાતા નેહલમા વાગેદાના સજેમરમરમાથી કોતરી કા હાડેલી દેખે, બરછીઓ અને એ વગેરે બીજા સાણગાર લાગેછે ઝીંજી જોવામા આવે છે.

મા નગના કોટ ઘણુ મળ્યુત આવેલા છે તથા તેઓમા જવાનો રસતો ઘણો આવે. અવડો છે, તેઓમા ના એકની અદર બે હજાર માણસો રી ગકે એટલી નગા છે. અદરની અદરનુ પાણી એટલુતો સાફ છે, કે ત રીમ અથવા માળીમ છટ નીચે તળી હ દેખાયે છે. તાહાની ચોરતો સુનેરી અને તરેહુવાર રમીન ગેશની ભ રત ભરવામા ઘણી હુશીઆર છે. તેઓ હાથે પેરવાના મોજ પણ વખાણવા લાગેછે રીતે હુયે છે. માલદાના રૂપા તથા મોનાની બારીક જાનમા ઘણુ સારા હુનરથી બનાવીઆમા આવે છે.

હોએ આગળ કહી હ છે કે ઇગલડ ખાતે જનારા ખુસાફરો તરણ મારે જાયે છે. કેટલાએક મારમ લને મારે કુખનસમા થઈને અથવા ટરીએક્ટને મારે જરમનીમા થઈને ઇ ગલડ જાયે છે અને કેટલાએક નેડીએનીઅન સસુદર આપો. ખમાર કરી, જખરાલદરની નાલ કાપી, બીસફેના અખાટમા થઈ ઇગલડ અને હરાનસની વચેના ફરીઓ પાર કરી, ઇગલડના કોસતા ઉપર સાહ્યામપટન ખાતે જાયે છે. આ ઉતાડ્યો આ લેખાનડીઆ અથવા માલદાથી જુદા પડે એક આગમેટ ઉતાડ્યોને મારમેલ અને બીજા સાહ્યામપટ ન લઈ જાયે છે. જ્યોને ટરીએક્ટથી ભુવુ હાથે તેઓને આસટરીઅન ક પનીની ઇસટીમરની મદદ લેવી પડે છે.

માલગ છોડીઆ પછી મેડીરેનીઅન અસુદરમા આ રણને મોઠા તથા નાહુના બારકમે ઘણુ મરે છે. જે બારકમે ઇટલીના કોસતા, ફરીઆમાના ટાપુએ, તથા હરેનચના કોસતા સાથેના વેપારને લગતા હાથે છે. મારસે નતા ફરીઆમા આપણી આગમેટની એ નાજુએ કારમીમા અને બીજા બાજુએ સારડીનીઆના ટાપુએ દેખાયે છે, તેથી ઉતાડને લાગી ખુશી ઉપજે છે. મારમલતા ટાપુ કે જેને દાડ ઘણુ વખાણ્યો છે તે પણ અત્યેથી દેખાયે છે. જે આપણે મારસેલ પોહાચવાની નનદીમા આવીએ, તેમ રસનો વાહા પુ ખેડનારને વાકે તથા બીમટ છે, પણ ખુસાફરની આખને તે ઘણુ ખુશી ઉપજવનારો છે. જે રસતો એટલે તો આટો અવળો અને નાહુના નાહુના કુગરોથી પુર છે, કે જે આ જોએ કાપડને આડ્યેતી નાી રાખી હાએ તો, મારમસ આટમા આવી પડે. આ હાથે એક કુગરના માથા ઉપર એવો આખ આવે છે, કે તે ને દુરથી જોઈએતો જાણે રીછનો આકાર હાએ તેવુ લાગે છે, અને તેને “બોઅરમ દેડ” કરી કહેવામા આવે છે. ખુસાફરોને આ આકારની ખબર નાી હાએ, તેટલા માટે ખાસીઓ તેમને તે નજર બતાવે છે. મા નદી અને મારમે વચે ૬૫ - માઈલનો તફાવત છે તેથી એ બે શેર વચેના આવવનવમા હુની દાહડા રોડાયે છે.

મારમે ના બારમા આવવાને વાર તાહાની તરની મોઠી જોઈ આપણને લાગે છે અને

મ એક ગોડાવામાં એક એકની પાસે હારેદાર ઘર બાંધેલા રોએછે, તેમ આ ગોદીની અંદર વાટાણુને એક એકની પામે ગોડવીઆમાં આવીઆ હોએછે એ શેહેરનું આરું ને છે તે જાણે પાણીની અંદર લાકડાના ધ રોના મોડોશોએ એ ગોદી એવી બાધીએ, કે રસતાની અરોઅડ પાણી ધણુ ઉઠુ હોએછે, અને વાહાણુ તે ની અરોઅડ આવીને લાગર કરેછે, એક પગ રસતામાં અને એક પગ વાહાણુમાં મેલી શકાએ, એક વાં હાણુ લાગરે તે બીજાની એટલુ બધુ નજદીક કે માલ તથા આદમીઓને તેના ઉપર જવાને સાડ એક યોટ ફ રી શકે તે કરતા વધારે જગા નહી રોએ ગને તેવો પવન તથા તોફાન હોએ તેપણુ આવી ગોદીમાં બારકસો ને કશી નુકસાની થાએ નહી બે બારકસની વચમાં એક જગા હોએ અને તાહા તરીજી બારકસ લાગરવુ હો એ, તો આપણને ભારી અચરતી લાગેછે, કે પેલા બે બારકસોને અથડીઆ વગર પેતુ બારકસ અદર કેમ જ ધ શકશે પણ અણુનાણુઓ આટલી અચરતીમાં પડી જરાક વીચાર કરતા હોએ તેટલામાં તો તે બારકસ તાહા જઈને ઉત્તુન રેરેછે †

જાહા ઈંગરેજનુ રાજ રોએછે તાહા વગર હરકતે હરકોઈ ચખસ કોઈ પણ તરેહની રજા વગર ફરી શ કેછે, પણ યુરોપ મધે ફ્રાન્સ તથા બીજા રાજમાં એવો કારો નથી તે રાજોમાં ફરવાને વાસતે તેમની સર કારની પરવાનગી જોઈએછે એ પરવાનાને અંગરેજમાં “પાસપોર્ટ” કરીને કેહેછે, અને મુસાફર ને રાજની રધઅત રોએ, તાહાના હાકમ તથા એલચીની તથા ને રાજ વાળાના દેશમાં ફરવાનુ રોએ, તે રાજના હાક મની અથવા એલચીની સહી તે પરવાના ઉપર જોઈએ ખાટે જોએ ફ્રાન્સને મારે ઈંગલડ જવાના હો એ, તેઓને અતરેથી નામદાર ગવરનરની તથા ફ્રેન્ચના કાનસલની સહી સાથે પરવાનો લઈ જવો જોઈએ ને એ પરવાનો નહી હોએ તો મારસેલમાં તાહાના સતાવાળાઓ ઉતરવા દીએ નહી આ ધારાને લીધે જ દરમાં આગયોટ જેવી લગર કરેછે, કે તેની ઉપર ફ્રેન્ચની પોલીસનો અમલદાર આવેછે અને સરવેના પરવાના પોતાના હસતકમાં લેછે જોયુ કે સમજા ઉતાડ્યોના પરવાના બસબરછે તો પછી તેઓને બદર ઉ પર ઉતરવા દીએ બદર ઉપરથી ઉતાડ્યો તરત પોતાને ગમે તાહા જઈ શકે નહી તેઓને ખાડવીમાં લઈ જવામાં આવેછે, તાહા તેઓના સામાન તપાસવામાં આવેછે, કે તેહમાં જગતની કાઈ વસતુઓ હોએ નહી પછી તેઓને તેમના પરવાના પાછા આવેછે, પણ તેમ કરતી વેળાએ, એક પોલીસનો અમલદાર ને ના હસતક તે કામ હોએ, તે ધણીએક પુછપરછ તથા તળવીજ કરેછે, આપણે કયા દેશથી આવીઆ, કાહા જઈએ છઈએ, ધધો રોજગાર શુએ, ઉખર કેટલીએ, કયા પોટાઅખાનામાં ઉતરવાના છઈએ, એ પરમાણુ ધણા એક સવાલ કરેછે, અને તેના ઉતર ને મળેછે તે એક ચોપડીમાં નોખી લીએછે પછી આપણને જવાની રજા આપવામાં આવેછે

ફ્રાન્સના શેરેશ કેવા હશે તેના કાઈએક વીચાર આપણને મારસેલ પોહોચીઆથી આવેછે મુબઈ થી નીકળીઆ પછી એડન અને સુએજમાં આપણે એક રીતનો દેખાવ જોયો કરો તથા આંગેકાનડરીઆ મા બીજી રીતનો જોયો, માલદામાં વળી કાઈ જીડન જોયુ, અને મારસેલમાં આવીઆ કે ફ્રેન્ચ શેહેરનો ન મુનો પેટેલા આપણી નજરે પડેછે પથરની લાદીથી જડેલા રસતા તથા રસેટના છાપરા તથા કાયની બા રીની ફકાનો ને આપણે પારીસ તથા લડન અને ફ્રાન્સ અને ઈંગલડમાં શેહેરે શેહેર જોઈએછે, તે પેટેલા

† મુબઈના બાસમાં તરતી ગોદી બાંધવાને ઘણીવાર વીચાર કરવામાં આવીઆ હતો, પણ તે વીચારને અમલમાં લાવ વાને કશી તરેહની ગાડાવલ જણુ મુબી બીઆમાં આવી નથી. એવી ગોદીથી આપણને અત્રીસે શાએટો થયા વળા રહે ન હી નેા હુવી એક ગોદી અતરે હોતે તો અને રેટપજ ની ૨ લી નેમજબને રીને થાએ † જાહા તોફાને આપણા બારા મધે ના બારકસને ને ગુફસાન કરીદો હુ તે જાહી થાતે

અતરે દીકામાં આવેછે, અને એ પરમાણુ આગળનાં કરતાં હીંચ્યાં કાંઈ જુદું જણાયેછે, તેથી આપણા દીલમાં ઘણી ખુશી ઉપજેછે.

મારસેલમાં સુસાફરને ઝાળું જોવાનું નથી, એ શેરે ક્રાનસના વેપારને વાસતે વખણાયેલુંછે. જે ન ઇંગલંડનું લીવરપુલછે, તેમ ક્રાનસનું મારમેલ ગણાયેછે. એક ઉંચી ભગા કે જતું નાંમ પલાસ નેપોલી અંન કરીછે અને બાંહેડો કરવા જાયેછે તથા નેપોલીઅંનનું પુતળું ગોઠવેલુંછે, તાંહાંથી શેરેને દેખાવ ધણે સારો લાગેછે. આસપાસના ખુશનુમાં બાગે તથા માઈલા સુધી લીલાં અને આબાદ ખેતરો જે આપણી નજરે પડેછે, તે આપણને બતાવેછે, કે પરમેશ્વરની બખશેમે અને આદમીના ઉદ્યોગે તાંહાં દસી ખાંખી રાખી નથી. શેરેની આસપાસ કાંઈ નહીં પણ બાગેછે તથા દરાખનાં ખુબ સુરત વેલા તથા નારંગીના લપટ ભરેલાં ઝાડો ધણેનું સુંદર દેખાવ આપેછે. એ શેરેથી ઇલાલી સુધી જવાનો એક મોરો રસતોછે, તે જોવા લાયક તથા કરવા જોગછે, અને તેની બંધે બાળુએ ઘણા સારાં ઝાડો રોપેલાંછે. ક્રાનસથી છેક ઇલાલી સુધી જવાઈ શકે તેવી હોટ્ટેલાંની સડક બાંધવાનું કાંમ મારમેલથી શરૂ થયું છે તે થોડુંએકમાં તઈઆર થયો.

મારમેલમાં ઘણા પેંડાંઆખાંનાંછે, પણ તે પારીસ તથા ઇંગલંડના શેરેનોનાં જેવાં સારાં નથી, તેથી સુસાફરને તાંહાં વધારે દીવસ રેડેલા ગમતું નથી. જને ફ્રેનચ ભાષા નહીં આવડતી હોય તો તેને તો ઘણીજ આપદા ખમવી પડેછે, કેમકે તેને જે કાંઈ જોઈએ, તે વીશે તાંહાંના આકરો કાંઈ સમજ નહીં.

મારમેલથી પારીસ સુધી હોટ્ટેલાંની સડક બાંધેલીછે તેથી આગની ગાડીની મદદથી સફર કરી શકાયે છે. એ શેરેથી વચે ૭૬૨ માઈલનો તકાવતછે. એ શેરેથી પારીસ જવાને સાડાં બે જતની “ ટરેન ” ગાડી મળેછે. એક “ આરડીનેરી ટરેન ” અને એક “ એક્સપ્રેસ ટરેન ” હોયેછે. આરડીનેરી ટરેન રસતામાં સઘળા શેરેનો તથા ગાંમે ખાતે ખોટી થાયેછે, અને દરેક મથક આગળ ઉતાડ્યો છોડેછે તથા લેછે, તેથી તેને પારીસ પેંડાંઆખાં ઘણી ઊલ થાયેછે, પણ મારમેલથી નીકળેલી એક્સપ્રેસ ટરેન એક બે જરૂરી આત મથક આગળ ઉભી રહીઆ ચીવાયે છેક પારીસ સુધી એક જ જાયેછે, અને આખી સફર આસરે ૨૦ કલાકમાં કરેછે. જેઓ લંડન જવાના હોયે તેઓ આ ગાડી પસંદ કરેછે. એ ગાડી દીવસનાં તથા રાતનાં દસ વાગતે નીકળેછે, અને તેમાં પેહેલા વરગ વગરે બીજા કોઈ વરગનાં ઉતાડ્યો લીધામાં આવતા નથી, તેથી આપણી સાથે આકર અથવા કોઈ પણ આદમી હોયે તેની પણ પેહેલા વરગની ટીકીટ લેવી પડેછે.

મારમેલથી નીકળેલી ગાડી આસરે ૧૨ કલાક સુધી સફર કરીઆ પછી લીંચ્યાં શેરે આગળ નજીક પેંડાં કલાક સુધી ઉભી રહેછે, તાંહાં ઉતાડ્યોને ખાંધુ ખાવાને તથા બીજી રીતે આશાએસ લેવાને જોગવાઈ મળેછે. લીંચ્યાંનું મથક ઘણું મોટું અને રોતકદારછે. તેનું આખું છાપડું બીજાર કાચનું બનાવેલુંછે અને રાતને વખતે તેની નીચે “ ગીઆસ લાઈટ ” નાં ફાંસે સળગાવવામાં આવેછે, તારે એક સુંદર અને તર્લે સમાતી દેખાવ ધઈ પડેછે. હીંચ્યાંથી ક્રાનસની ઘણી ખરી સાખા સડકો છુટી પડેછે, તેથી લીંચ્યાંનાં મથકનો કારોબાર તથા આવજાવ ઘણો થાયેછે. ક્રાનસમાં પારીસથી ઉતરતું શેરે લીંચ્યાંનું ગણાયેછે. ક્રાનસની કારીગરી તથા હુંનરનાં ઘણાખરાં કારખાંનાઓ આ શેરેમાંછે. જેમ ઇંગલંડનું મેનચેસ્ટરછે તેમ ક્રાનસનું લીંચ્યાંછે. એ શેરે આગળ કરીને રેથમના કારખાંનાઓને વાસતે વખણાયેલુંછે. ક્રાનસની તારા વરતવાની સઉથી મોટી વેધશાળા (આબજરવેટરી) આ શેરેમાંછે. કેહેછે કે જરે હવા પુલ્લી હોયેછે, તારે એ વેધશાળા ઉપરથી આવવસનાં પાહાડ ઉપરની માંનટ બનાંનકની સઉથી ઉંચી ટેકડી દેખાયેછે. લીંચ્યાંથી પારીસ જતાં બે નદી આવેછે, તેઓ ઉપર મોટા મજબુત અને સોબઈતા પુત્રો બાંધેલાછે, અને એ પુત્રો ઉપરથી ગાડી જાયેછે, તે વેળાએ અંદર બેઠેલા ઉતાડ્યોને ઘણેજ રચના ભરેલા દેખાવ નજરે પડેછે. બંધે બાળુએ નદી અને કીનારા ઉપર ઘરો અને તેમની વચે દેવળો અને કારખાંનાઓનાં ઉંચા ધુવાડીઆં,

મ એક મોહાલામાં એક એકની પામે હારેદાર ઘર બારેલાં હોય્છે, તેમ આ જોદીની અંદર વાંહાંણોને એક
 એકની પામે જોડવીઆમાં આવીઆં હોય્છે. એ શેરેરનું બારું ન છે તે જાણે પાણીની અંદર લાકડાંનાં ધ
 રોના મોહાણોછે. એ જોદી એવી બાંધીછે, કે રસતાની અરોઅડ પાણી થણું ઉડું હોય્છે, અને વાહાણુ તે
 ની અરોઅડ આવીને લાંગર કરેછે; એક પગ રસતામાં અને એક પગ વાંહાણુમાં મેલી શકાયે. એક વાં
 હાંણુ લાંગરે તે બીજીની એટલું બધું નજીક કે માલ તથા આદમીઓને તેના ઉપર જવાને સારૂ એક મોટ રૂ
 રી થકે તે દરતાં વધારે જગો નહીં રોય્છે. ગમે તેવો પવન તથા તોફાન હોય્છે તોપણ આવી જોદીમાં બારકમે
 ને કશી નુકસાંની થાયે નહીં. બે બારકમની વચમાં એક જગા હોય્છે અને તાંહાં તરીતુ બારકસ લાંગરલું હો
 એ, તો આપણને ભારી અચરતી લાગેછે, કે પેલાં બે બારકમેને અથડીઆ વગર પેતું બારકસ અંદર કેમ જ
 ધ શકયે પણ અણજાણ્યો આટલો અચરતીમાં પડી જરાક વીચાર કરતા હોય્છે તેટલામાં તો તે બારકસ
 તાંહાં જઈને ઉભું રહેછે. †

અતરે દીકામાં આવેછે, અને એ પરમાણુ આગળનાં કરતાં હિંમ્માં કાંઈ જુડુંન દેખાએછે, તેથી આપણા દીલમાં ઘણી ખુશી ઉપજેછે.

આરસેલમાં સુસાફરને આજુ જોવાનું નથી. એ શેર ફ્રાન્સના વેપારને વાસતે વખણાવેલુંછે. જે મ ઇંગલંડનું લીવરપુલછે, તેમ ફ્રાન્સનું આરસેલ ગણાયેછે. એક ઉંચી જગા કે જનું નામ પલાસ નેપોલી અંન કરીછે અને ત્યાં લોકો ફરવા જાયેછે તથા નેપોલીઅંનનું પુતળું ગોઠવેલુંછે, ત્યાંથી શેરને દેખાવ ધણી સારો લાગેછે. આરસપાસના ખુશનુમાં બાગે તથા માઈલો સુધી લીલાં અને આબાદ ખેતરો જે આપણી નજરે પડેછે, તે આપણને બતાવેછે, કે પરમશવરની બખશે અને આદમીના ઉદીચાએ ત્યાંથી કસી ખાંતી રાખી ન થી. શેરની આસપાસ કાઈન નહીં પણ બાગેછે તથા દરાખનાં ખુબ સુરત વેલા તથા નારંગીના લપટ ભરેલાં આડો ધણીનું સુંદર દેખાવ આપેછે. એ શેરથી ઇટાલી સુધી જવાના એક મોટો રસતોછે, તે જોવા લાયક તથા ફરવા જોગ, અને તેની બંધે બાજુએ ઘણાં સારાં આડો રોપેલાંછે. ફ્રાન્સથી છેક ઇટાલી સુધી જવાઈ શ કે તેવી લોહાડાંની સડક બાંધવાનું કાંમ આરસેલથી શરૂ થયું છે તે થોડુંએકમાં તદખ્યાર થશે.

આરસેલમાં ઘણાં પોંડાખખાંનાંછે, પણ તે પારીસ તથા ઇંગલંડના શેરોનાં જવાં સારાં નથી, તેથી સુસાફરને ત્યાંથી વધારે દીવસ રહેવા ગમતું નથી. જેને ફ્રેન્ચ ભાષા નહીં આવડતી હોય તેને તો ઘણીન આપ દા ખખવી પડેછે, કેમકે તેને જે કાંઈ જોઈએ, તે વીશે ત્યાંના આકરો કાંઈ સમજ નહીં.

આરસેલથી પારીસ સુધી લોહાડાંની સડક બાંધેલીછે તેથી આગળી ગાડીની મદદથી સફર કરી શકાયે છે. એ શેરો વચે ૭૬૨ માઈલનો તફાવતછે. એ શેરથી પારીસ જવાને સાડાં બે જાતની “ ટરેન ” ગાડી બયેછે. એક “ આરડીનેરી ટરેન ” અને એક “ એક્સપ્રેસ ટરેન ” હોયેછે. આરડીનેરી ટરેન રસતા મા સમજા શેરો તથા ગાંધે ખાતે ખોટી થાયેછે, અને દરેક મથક આગળ ઉતાડ્યો છોડેછે તથા લેછે, તેથી તેને પારીસ પોંડાખખાં ઘણી ઊલ થાયેછે, પણ આરસેલથી નીકળેલી એક્સપ્રેસ ટરેન એક બે જરૂરી આત મથક આગળ ઉભી રહીઆ શીવાયે છેક પારીસ સુધી એક દમ જાયેછે, અને આખી સફર આ સરે ૨૦ કલાકમાં કરેછે. જેઓ લંડન જવાના હોયે તેઓ આ ગાડી પસંદ કરેછે. એ ગાડી દીવસનાં તથા રાતનાં દસ વાગતે નીકળેછે, અને તેમાં પેહેલા વરગ વગરે બીજા કોઈ વરગનાં ઉતાડ્યો લીધામાં આવતા નથી, તેથી આપણી સાથે આકર અથવા કોઈ પણ આદમી હોયે તેની પણ પેહેલા વરગની ટીકીટ લેવી પડેછે.

આરસેલથી નીકળેલી ગાડી આસરે ૧૨ કલાક સુધી સફર કરીઆ પછી લીઆં શેર આગળ નજીક પોણા કલાક સુધી ઉભી રહેછે, તાહા ઉતાડ્યોને ખાંણુ ખાવાને તથા બીજા રીતે આશાએસ લેવાને જોગવાઈ મળેછે. લીઆંનું મથક ઘણું જ મોટું અને રોનકદારછે. તેનું આખું છાપરું બીલાર કાચનું બનાવેલુંછે અને રાતને વખતે તેની નીચે “ગીઆસ લાઈટ” ના કાંનસો સળગાવવામા આવેછે, તારે એક સુંદર અને તર્ક સમાતી દેખાવ થઈ પડેછે. હિંમ્માંથી ફ્રાન્સની ઘણી ખરી સાખા સડકો છુટી પડેછે, તેથી લીઆંનાં મથકનો કારોબાર તથા આવજવ ઘણો થાયેછે. ફ્રાન્સમા પારીસથી ઉતરતું શેર લીઆંનું ગણાયેછે. ફ્રાન્સની કારીગરી તથા હુંનરના ઘણાખરાં કારખાનાઓ આ શેરમાછે. જેમ ઇંગલંડનું મેનએસ્ટરછે તેમ ફ્રાન્સનું લીઆંછે. એ શેર અગત કરીને રેશમના કારખાનાઓને વાસતે વખણાયેલુંછે. ફ્રાન્સની તારા વરતવાની સજીથી મોટી વેધશાળા (આબઝરવેટરી) આ શેરમાછે. કેહો કે જારે હવા ખુલ્લી હોયેછે, તારે એ વેધશાળા ઉપરથી આલપસનાં પાહાડ ઉપરની આંનટ બલાંનકની સજીથી ઉંચી ટેકડી દેખાયેછે. લીઆંથી પારીસ જતાં બે નદી આવેછે, તેઓ ઉપર મોટા જળચુત અને સોબઈતા પુલો બાવેલાંછે, અને એ પુલો ઉપરથી ગાડી જાયેછે, તે વેળાયે અંદર બેઠેલા ઉતાડ્યોને ઘણી રચના ભરેલા દેખાવ નજરે પડેછે બંધે બાજુએ નદી અને કીનારા ઉપર ઘરો અને તેમની વચે દેવગો અને કારખાનાઓનાં ઉંચા ધુંવાડીઆં,

એ સધાના એકઠો મજેનો દેખાવ ધણેજ ખુબસુરત અને સોહામણો લાગે છે લીઆથી આસરે ૧૨ ફ લાકની અદર પારીસ પોહાથી શકાયે છે

મારસેલથી પારીસ સુધીની સફર લાબી છે, અને ઘણા કલાક સુધી લાગત ગાડીમા બેસી રહેવું પડે છે, તોએપણ જે ધણી આખ ઉઘાડી રાખી પોતાની આસપાસ દેખાતી ચીજો ઉપર ધીઆન આપે, તે આ લાખી મનલથી કદી કટાવવાનો નથી ૨૦ અથવા ૨૧ કલાકની સફરમા જે રાતનો ભાગ આવે છે, તેવાજે અલખના અડચણ પડે છે, પણ ફ્રાન્સમા લોહાડાની સડક ઉપર ચાલનારી ગાડીઓ એવીતો કુશાલે છે, કે તેની અંદર નો ઉતાડ મહુજથી ઉઘ કાઢાડી શકે પણ જોણે દીવસને વખતે ઉઘ કાઢાડી, અને પરમેશવરે અખશેલી આખ કામે નહી લગાડી, તેના જેવા કમનસીબ ગખસ બીજે કોઈ ગણાયે નહી ફ્રાન્સનો આખો ખુલ્લુ ક એક બાગ છે તાહાની જમીન જેમ જાતે ફળવત છે, અને પરમેશવરે પોતાની મેહેરબાની તેની ઉપર ઘણા સખાવત ભરેલા હાથે રેડી છે, તેમ તેના આ ફુનીઆ ઉપરના બચાઓએ તેને પીછાણી પોતાનો ઉદીઓગ લગાડી, તેના લાભ લેવાને આજસાઈ કીધી નથી કેરે છે કે આખા ફ્રાન્સમા કોઈ કોઈ દેકાણે જમીન ઉઝડ હશે, બાકી આખો ખુલ્લુ લીલા અને આબાદ ખેતરોથી ભરેયો છે જહા જેઈશુ તાહા બાગ, બાગ અને બાગ, બાગ શીવાયે બીજી કશું નજર આવતું નથી એવા ખુલ્લની અદર ઉદર માર્બલ સફર કરવામા કટાળો ઉતપ ન થતો નથી આગની ગાડીની એક બાજુએ જેઈએ છે, તો બીજી બાજુનો દેખાવ બોઈએ છે એક બારી આગળ બેઠેલો કેહે છે કે, જુઓ જુઓ આ શુ સુદર દેખાવ છે, તો બીજી બાજુનો કેહે છે કે, અગે આ જુઓ જતું રહેશે એ પરમાણે બે બાજુના બાગની વચમા એક ચીજ જેઈએ છે, તો બીજી બોલી પડે છે આપણી ગાડીની નીચે લીલા ખેતરો, જરા દુર તરેહ તરેહના ઝાડો અને ગેપાઓ, કોઈ કોઈ વખત કેટલીએક વેગળા ઝાંચે લીંગતરીથી પુર નાખવા કુમરો, વારેવાર નાહની નદીઓ, નાના તથા નેહેરો પસાર થાયે, વળી જરા જ રા વખતમા નાહના ગામડાઓ તેમના નાહના પણ ખુબસુરત દેવળો સાથે આપણી નજર આગળ આવે, અને ફુકમા બોલીએતો, એ સફર એવીતો ખુશી ભરેલી થાયે છે, કે તેનું અપાન થઈ શકતું નથી સાધારણ વખતે ગાડીમા બેઠા પછી, ધારેને દેકાણે જલદીથી પોટાચવાની આપણે ઉમેદ રાખીએ છે, પણ હાવા રચતા ઉપર સફર કરતા આપણા ધારેલા મકાનને ભુલી જઈએ છે, અને આસપાસના દેખાવ ઉપર એટલાતો મોહી ત થઈએ છે, કે તે વખતે આપણી પડોસની આબાદની અને ઇશવરી ખુદરતના વીચારમા આપણે શુ મથ જઈએ છે એ વખતે આપણે એવું ચાહીયે છે, કે આપણી સફર લાખી થાયેતો વધારે સાડ આગની ગાડીના કરતા પોડાની ગાડીમા બેગ હતેતો વધારે ઠીક થતે, એવું આપણને લાગે છે ફુકમા કહીએ છે, કે હમા દેખાવનું વશણત કરવાને કવીની મ્લમ પણ નાતવાન છે તેની ખરી ખુખી પીછાણવાને પોતાની આખ જેઈએ છે, કે આપણે દેખાવનું વશણત વાચવામા અને તે નજરે જેવામા, જેટલો ફર આ કાગરમા અને તેની ઉપરની શાહીમા છે, તેટલો ફર ઉપમા દેખાવનું વશણત વાચવામા અને નજરે જેવામા છે જે ધણી રોશ વેરાન જ મનેમા વસીએ હોએ અથવાં એડન, સુએન અને તેવાજ બીજા ઉઝડ ગામમા પોતાનો જનમારો કાહાડીએ હોએ, તેને ફ્રાન્સની આબાદ જમીન ઉપર લાવી મેલીએ હોએ, તો તે અચળે પાખીઆ વગર રહેજ નહી તે પોકાર મારીને કહે કે અગે ? આ શુ ફરેસતાઓનું દેશ છે, કે મેટેસતનો બાગ છે ? પણ આ સધાતો આ ધણે ખુદરતની અખશેસનું જેષ અલખતા પરમેશવરે અખશેલી જોગવાઈ ઉપર આદમીએ પોતાનો સુધારો કરીએ છે, પણ આદમીએ પોતાની મેહેનતે, પોતાની મનશકતીએ, પોતાની અચલાઈએ અને તરેવાર ચુકતીએ કરીને ડેવુ કીધું છે, તે આપણે પારીમા જેઈશુ તારે આપણે ફ્રાન્સ વીશે વધારે હરતામા પડશુ

મકરણ ૪ થું.

પારી સ.

એ શેરોની ખુમસુરતી—જીચી જગા લાપરથી દેખાવ—રાતની વેળાનો દેખાવ—દીવાળી—દુકાનો—પોઢોચખાંના—હેરેલ
કુ જુવર—રેસ્ટોરા—કારી પીવાના ઘરો—ખુમસુરતના ખોદોદલા—રસતાઓ મધેનો બેલો—રીઝા ડી રીવાલી
સોબઈતા ચિાક—પલાસ દી લા કાનકારડ—પાલે રાએવ—પલાસ કુ શાટેલ—પલાસ વેનકામ—કાલમ ડી લા બાસકીલ—
કુ આરા—જેરે બાગો—આંજ ઇલીસીસ બાગ—તે મધે ધાની રમતો—કુઈલરી, જેરેલને લગતો બાગ—કુઈશામો જેરેલ
ને લગતો બાગ—બુઈ ડી બુસોન—ઇતીઆદી.

એક મોટા મેહલમાં જવાને વાસતે પેહેલાં તેનો બાગ પસાર કરવો પડેછે, તેમ ઉદર માઈલનો ફરાન
સેનો બાગ પસાર કરીઆ પછી આપણે જ મેહલમાં જઈ પોઢોચીએછે, તે મેહલ તેનાં બાગને ખરેખર લા
એકછે. પારીસ આવી પોઢોચીઆ પછી આપણે શું જોઈએછે ? જ તાંહાં આગળ નહી ગયો હયો, તેણે કુ
નીઆંના કોઈબી ભાગ ઉપર તેવું શેર જોયું નહી હયો. આ ફનીઆમાં આપણે વરડીએછે, અને મેહલસતનું
કોઈ બયાંન કરે તે આપણા ધીઆંનમાં ઉતરે નહી, અને આપણે એટલું જ ધારીએ કે, અલબત્તાં તે ઘણું સા
વું અને ઘણું મોટું હયો, પણ આપણે તેના ખીઆલ કરી શક્યું નહી, તેજ ખીસાલે પારીસ એવુંતો ખુમસુરત
અને રળીઆમનું શેરરછે, કે તેને જીયાની આગમચ આપણે તે વીશે કમો વીચાર બાંધી શકતા નથી. આખી
ફનીઆમાં પારીસ સહી ખુમસુરત શેરરછે, એવું જ કહેવામાં આવેછે, તેમાં કસો સંધે નથી. શું તેના મેહ
લોની બાંધણી તથા જહોનલાલી, શું તાંહાંનાં બાગોની ખુમસુરતી, શું તેના બેહુ બાજુએ રોપેલાં ઝાડ સાથે
નાં ધોરી રસતાઓનો દેખાવ, શું તેની ઇમારતોની ખુમસુરતી અને સોબા, શું તેની આરામ લેવાની અને
લોકોને બેસવાની કુશાર જગા, શું તેની કીમતી અને આરાસતમે કીલેલી કુકાંનો, શું તેઓનો ખાહર
નો દેખાવ, શું તાંહાંના તમાશાના તથા જોનના ઘરો તથા તેમની અંદરની ઝોડવણ, શું તેના નાખી
આ શખ્સોના સંગેમરમરનાં પુતળાંઓ, શું તેના બુલંદ દરવાજાઓ અને તેમની ઉપરની કારીગરીઓ,
શું તેની મેહલ ફરવાની જગાઓ અને તે ઉપર રાત અને દીવસ ઉડતા ખુમસુરત અને ખુશનુમાં કું
આરાઓ, શું તાંહાંના રસતે રસતે ખુશી જરેલા મેહરા સાથે લોકોના રોળાંઓ, તથા તરેહવાર ૫
લેસખાતી દેખાવો—એ સઘળું જોઈને કોણની નજર અને કોણનું દીલ અચરત નહી થાયે, અથવા
હરખ નહી પામે ? જ કોઈ શખ્સ એક સાધારણ ગાંમમાં રહેતો હોયે અને તેણે આ પુરથવી ઉપરના ૫
મલે વાંધેના શેરોને જોયાં હોયે, અને આપણે એમ કહીલ રાખીએકે તે શખ્સ મેહલસતને વાસતે વીચાર
કરવા બેમે, કે તે કેવું હયો, તો તેના ખીઆલની બાંધણી પણ, જ દેખાવ અતરે જિવાનાછે, તેની બરા
બર આવી શકમે નહી. એ બાબદ વધારે લખવાનું બંધ કરીએછે, કાંએજ આપણુ મગજ ઉપર જ અસર થા
એછે, તેનુ બયાંન કલમથી થતું નથી, અને પારીસ શેરરનો જ હેવાલ કલંમથી આપવા જોગછે, તે આપવાનું
શરૂ કરીએછ.

હરેક શેરરના જતાંજ પુસારને પેહેલાં તે શેરરનો આખો દેખાવ જિવાની ઘણી ખાહરા થાયેછે, તે

પુરી પાડવાને આ શેઠેર વીથે પુરતા ઉપાએ. “ નોટરડામ ” તથા “ પાનથીઅન ” નાં ઉંચા દેવળો તથા “ ટામર આફ સેંટ જાકસડી લાગેઅર ” તથા બીજી ઉંચી જગાએ તથા ઉંચા થાંભે ઉપરથી શેઠેરને આખો દેખાવ આપણી નજરે પડે. ઉપરો “ ટામર ” ૧૮૭ ફુટ ઉંચાએ અને તેની ઉપર પોંડામ તાં ૨૯૪ પગથીયાં અહડવાં પડે, તેથી અહડનાર થાકે, પણ ઉપર ગયા પછી તેની મેહનતને બદલે પુરતી રીતે મળે. આહા ! શું સુંદર દેખાવ !! મોટાં દેવળો ઘરોની વચમાં સરદારની માફક ઉભેલાં. એક બાજુએ સીન નદી વહેતી ચાલી જાયે અને તેની ઉપરનાં પુલો આદમી તથા ગાડી ધોડાનાં આવજવથી રળીઆમણા દેખાયે. રોનકદાર અને ખુબસુરત અને ઘણા માળનાં ઘરો અને સોભાઈતી દુકાંનવાળા મો હાલસા, રસતા, ચોકો, જગાએ જગાએ ઉભા કરેલા નાનીયા શમસોનાં પુતળાં, ખુબસુરત ડુંઆરા, જગે જ ગે અને ચકલે ચકલે, અને ચોકે ચોકે બાગો, અને રસતાની કોરેના ઝાડો આપણી નજર આગળ એક તલેસમાતી દેખાવ લાવી ઉભો કરે. જ શખસે આગલ પારીસની ખુબસુરતી વીથે સાંભલીઉં હોએ, તેને ઉપર જણાવીઆ પરમાણેના દેખાવ જોયાથી કાંઈએક ધીરજ આવે, પણ જ તેણે અતરેથી એક નજરે જોયું, તે નીચે ઉતરી છુટું છુટું જોવાને તથા દરેક ચીજની આગળ જઈ તેની ખરી ખુશાલી જોગવવાને અધીરો થાયે. એ શેઠેરનો દેખાવ દીવસમાં ખુબસુરત લાગે તેમ રાતને સમએ પણ હોએ. દીવસમા ઉતરફ, અને રાતનાં અંધાર, એમ એ શેઠેરમાં નથી. આખું શેઠેર પુર રોશનીથી રાતની વેળાએ નડ હીરાનડીત બની રહે. મુંબઈમાં તે પાંચ દાહાડાન દીવાળીએ, પણ પારીસમાં તે સદાકાળ દીવાળી ચાલુ રહે; વરસના ૩૬૫ દાહાડામા કોઈ દાહાડો દીવાળી વગરનો હોતો જ નથી. આપણી પાંચ દાહાડાની દીવાળી પારીસની હુમેશની દીવાળી આગળ કસા હીસામમાં નથી. મુંબઈમાં તે આપણે હાંડી, અને મુંબઈમાં દીવા સળગાવી તથા તરેવાર આરસીએ બાંધી દીવાળી કરીએ છઈએ, પણ પારીસની દીવાળી અજબ તરેહની. રસતાની બંને બાજુએ સરખે તકાં વતે રોનકદાર થાબલાઓની ઉપર “ ગીઆસ લાઈટ ” ના ફાંનમે સળગાવેલાં હોએ. ગીઆસની એક રોશની સાધારણ દીવાની તરણ રોશનીની બરાબર હોએ. એથી કરીને આખી રાત રસતા ઉપર જેવું જોઈએ, તેવું અનવાળું પડે. દુકાંનદારો પોતાની દુકાનની અંદર ઘણી સોભાઈતી રોશની કરે, અને તેઓની બાહરની બારી સળગી મોઝા કાચોની હોએ, તેણે કરીને તે દુકાંનમાં મેવેલો તરેહવાર અને ખુબસુરત ખાલ ઘણી દીપી નીકળે. એ દુકાંનની ઘણીખરી ઘરાકી રાતના થાયે, તેથી તેમનો દેખાવ સરસ કરવાને તેમ ના ખાયેકો ચુકતા નથી. જમ દુકાન ખુબસુરતી ભરેલી અને દેખાવમાં સરસ હોએ, તેમ તેની અંદર ઘરાકો વધારે ખેંચાયે, એવા વીચારથી દરેક જણ પોતાની દુકાંનને સુધારવાની કોસેસ કરે, તેથી કરીને દીનપર દીન એ બાબદમાં પારીસનો દેખાવ સુધરતો જાયે. ઇંગલંડનાં અને ફ્રાન્સનાં લોકોની સંસારી ચાલ એવે છામાં ઘણો ફરક છે તે હવે પછીની બાબદ વાંચીઆથી ધીઆનમાં આવશે. હવડાં કેહેવાની એટલી જરૂર છે, કે ફ્રેન્ચ લોકો ઘણાખરા પોતાનાં ઘરમાં જમતા નથી. રેસ્ટોરાં નામની જગાઓમાં જઈને ખાયે. એ ઘરો હુનેમાં ઘણા ખુબસુરત હોએ, અને રાતની વેળાએ તેના રોશની કરીઆ પછી તેમનો દેખાવ ઘણો જ તલેસમાતી લાગે. આખા ઘરમાં લંકા હોએ તેવું દેખાયે. એક પ્રાણને જ કાંઈ ભાવ કીવો હોએ, તે આપીને તાંહાં મરદ તથા ઓરતો અને આખાં કુટુંબો ખાઈ આવે, તેથી ઘરમા રાંધવાની જરૂર રહેતી નથી. એ રેસ્ટોરાંનાં મોટાં દીવાનખાંનાના શણગાર પાદ્યાહનાં મેહલનાં સણગાર જેવો હોએ. તેની આરસીએ, તેના મુંબરો અને તેમાંની તરેહવાર ગીઆમ લાઈટ, તેની દેવાલ ઉપરના ચીતારો તથા તરેહવાર રંગ ના મુનેરી થાંભળાં, એ સર્વથું જોયાથી આપણી નજર ઉપર એવીતો અસર થાયે છે, તેવું બધાંનું થઈ શકતું નથી. દરેક આદમી જુડું ખાવા ચાહેતો તેને વાસતે નાંહની ટેબોનાં કટકો હોએ. એક રોલી, અથવા એક કુટુંબ હોએતો, તેઓને વાસતે તે ખીસાવે ટેબલ હોએ; જમ જેના ચોખ અને જમ જેની મર

છ તે મીસાલે સગળી તરેહની ગોઠવણ કરેલી હોય છે. જરે સઘળાઓ ખાવા બેઠા હોય. તારે તાંહાં જે દે ખાવ થાયેય તે દબદબા જરેલો લાગે છે. કોઈ જાણતો નહીં હોય કે આ પોહાયખાંનું છે, તે એવું સમજે કે તાંહાં કોઈ પાદશાહની દરબાર નજવા બેઠી હશે. આખાં ચોરેઝનાં સઘળાં મલીને ૧૭૦૦ રેસેટોરાં છે, તે સાથે વળી તાંહાં કેટલાંએક મોટાં પોહાયખાંનાં પણ છે.

હોટેલ કુલુવર નામનું સહી મોટું પોહાયખાંનું છે, તે કોઈ પણ પાદશાહી મેહલની બરોબરી કરી શકે તેવું છે. તે એટલું તો મોટું છે, કે તેની ઈમારત બે ચોરસ એકર નજીન રોકે છે. રસતા ઉપરથી આ પોહાયખાંનાંમાં નવાને વાસતે એના બારણા આગળ આવીઆ, કે આપણે એક ઘણેાન ખુશનુમાં ચોક જોઈએ છઈએ, કે જેમાં એક નાંહના બાગ બનાવેલા છે, અને તાંહાંથી ઉપર નવાને ઘણો સોભી તો દાદર બાંધેલો છે. એ દાદરનાં પગથીઆં ઉપર કુલનાં કુંડા મેલીઆમાં આવીઆં છે, તેથી આપણે જાણે એક બાગમાં ચહડી જતા હોઈએ તેવું લાગે છે. આ ઈમારતની અંદર તરણ ચોક કરેલા છે, અને તેમાંનાં એકની ઉપર ઘણું સોભીતું કાચનું છાપડું બાંધેલું છે. પેહેલા ચોકને રસતેથી ઉપર ગયા પછી ૯૮ ફૂટ લાંબી અને ૨૬ ફૂટ પોહાળી અને ઘણા સોભીતા થાંબલા સાથેની ગીઆલરી ઉપર આપણે પોહાચીએ છઈએ. એ ગીઆલરીની સીલીંગ જે ઘણું ખુબસુરત રંગેલી છે, તેની ઉપર વરચનાં બાર માસ બતલાવનારા ચીતાર પાડેલા છે. આ ગીઆલરીની અંદરથી નજવાનાં મોટાં દીવાનખાંનાંમાં નવાઈ શકાય છે, અને તાંહાં જતાંને વારજ આપણે ઘણી અચરતીમાં પડીએ છઈએ. એ દીવાનખાંનું ૧૩૧ ફૂટ લાંબુ અને ૪૨ ફૂટ પોહાળું છે. તેની સીલીંગ ઉપર વરસની ચાર મોસમ બતલાવનાં ચીતારો છે, તથા મોટા ઝુમરો લટકેલા છે, અને દીવાલ ઉપરનાં સોભીતા ચીતાર તથા બારીઓ ઉપર કીમતી ગાલર તથા ખુબસુરત પરદા છે. એવું જણાવીઆમાં આવી જાય છે, કે આ ચોરસનાં જેવા ખુબસુરત ચોરસ ઘોડાન મેહલોમાં હશે. આ પોહાયખાંનાંનાં ચાકરોને તથા ઉતાડ્યોને સવલ યડવાને વાસતે ઘણા સારા ઉપાયો કરેલા છે. જે કોઈ શખસ પોતાનાં ચોરસમાંથી ચાકર ને બોલાવે તો તેની ખીદમતમાં તરત જવાને તેને બની આવવાને વાસતે સારી ગોઠવણ કરેલી છે. દરેક માળ ઉપર એક ચોરસમાં નાંહનાં ઘંટોની હાર જડેલી છે અને તે ઘંટોની ઉપર દરએક ચોરસનાં અંકિ પાડેલા છે, અને તે ઘંટોની આંકડી દેવાલની અંદરથી તેમનાં આંક વાળા ચોરસમાં લઈ જવામાં આવી છે. હવે કોઈ શખસને કોઈ ચાકરનું કામ પડે, તારે તે પેલી આંકડી ફેરવે છે, તેથી પેલા ચોરસમાં તરત ઘંટ વાગે છે. હવે આ ચોરસમાં એક આદમી બથુક રહે છે, તે તરત એક બીજા ચોરસમાં સઘળા ચાકરો ઉભા રહે છે તે મોતમાં એકને છેડે છે, કે જાએ ક્લાણ ચોરસમાં, તેવા તે ચાકર તાંહાં દોડે છે અને એથી કરીને ધંટ વળતીઆ પછી પાંચ અથવા સાત પલમાં બોલાવનારની હજુરમાં પેલા ચાકર જઈને ઉભો રહે છે. વળી આવી મોટી ઈમારતમાં ઘણા એક ઘડીઆળો જોઈએ અને તે સઘળામાં બરાબર એક જ વખત દેખાડવાની અગત છે, તેથી એવી ગોઠવણ કરી છે, કે જે સહી મોટું અને બરાબર ચાલનારું ઘડીઆળ છે, તેમાં જે વખત આવે, તેમ બીજાં ઘડીઆળોમાં પણ હવેશાં “ ઇલેક્ટ્રીસીટી ” અથવા વીજળીની મારફતે તે વખત દેખાડીઆમાં આવે છે. એ પોહાયખાંનાંમાં જુદા જુદા ચોરસમાં તથા ખાતામાં કોઈ હુકમ કરવો હોય, તથા ખબર આપવી હોય તો વીજળીનાં સાંચાની મદદથી તેમ કરીઆમાં આવે છે, તેથી કરીને ઘણેએક વખત અંચે પુસાફરોને માલ અથવા સાગાંન એક માળેથી બીજા માળ ઉપર સાંચાની મારફતે લઈ જવામાં આવે છે. બરાબરીખાંનું જમીનની અંદર બોંચેરાંમાં છે, તાંહાંથી પકાવેલા ખાંનાંની રકાબીઆ જમીનની અંદરથી કાઢાઈ લા ટોહોડાંની સડકનાં રસતા ઉપરથી ખુલ્લા ચોકની પાસેનાં ચોરસમાં લાવે છે, અને તાંહાંથી સાંચાની મારફતે જમવાનાં દીવાનખાંનાંમાં તે રકાબીઆ લઈ જવામાં આવે છે. જે રીતે આ રકાબીઆ ઉપર આવે છે, તે જ રીતે તેમને પાછી બજારીખાંનાંમાં લઈ જવામાં આવે છે. જે વખતે આપણને જોઈએ તે વખતે નળી

પુરી પાડવાને આ શેઠેર વીથે પુરતા ઉપાએ છે. “ નોટરડામ ” તથા “ પાનથીઅન ” નાં ઉંચા દેવળો તથા “ ટાચર આફ સેંટ જાકસડી લાગેચર ” તથા બીજી ઉંચી જગાએ તથા ઉંચા થાંભે ઉપરથી શેઠેરનો આખો દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. ઉપર “ ટાચર ” ૧૮૦ ફુટ ઉંચા છે અને તેની ઉપર પોટામ તાં ૨૯૪ પગથીયાં મહુડવાં પડે છે, તેથી મહુડનાર થાકે છે, પણ ઉપર ગયા પછી તેની મેહેનતનો બદલો પુરતી રીતે મળે છે. આહા! શું સુંદર દેખાવ !! મોટાં દેવળો ધરોની વચમાં સરદારની માફક ઉભેલા છે. એક બાજુએ સીન નદી વહેતી ચાલી જાય છે અને તેની ઉપરનાં પુત્રે આદમી તથા ગાડી યોડાનાં આવાજવધી રળીઆમણા દેખાય છે. રોનકદાર અને ખુબસુરત અને ઘણા ખાળનાં ઘરો અને સોભઈતી કુકાંનવાળા મો હોહલા, રસતા, ચોકો, જગાએ જગાએ હબા કરેલા નાચીયા શખમોનાં પુતળાં, ખુબસુરત ધુઆરા, જગે જગે અને ચકલે ચકલે, અને ચોકે ચોકે બાગો, અને રસતાની કોરેનાં ગાડો આપણી નજર આગળ એક તલેસામતી દેખાવ લાવી ઉભા કરે છે. જે શખસે આગલ પારીસની ખુબસુરતી વીથે સાંભલી છે હોએ, તેને ઉપર જણાવીઆ પરમાણેના દેખાવ જોવાથી કાંઈએક ધીરજ આવે, પણ જે તેણે અતરેથી એક નજરે જોયું, તે નીચે ઉતરી છુટું છુટું જોવાને તથા દરેક ચીજની આગળ જઈ તેની ખરી ખુશાલી ભોગવવાને અધી રો થાય છે. એ શેઠેરનો દેખાવ દીવસમાં ખુબસુરત લાગે છે તેમ રાતને સમયે પણ હોએ છે. દીવસમા ઉતરડુ અને રાતનાં અધાડ, એમ એ શેઠેરમાં નથી. આખું શેઠેર પુર રોચાનીથી રાતની વેળાએ નર હીરાભરીત બની રહે છે. ઝુંબઈમાં તો પાંચ દાહાડાન દીવાળી છે, પણ પારીસમાં તો સદાકાળ દીવાળી ચાલુ રહે છે; વરસના ૩૬૫ દાહાડામાં કોઈ દાહાડો દીવાળી વગરનો હોતો નથી. આપણી પાંચ દાહાડાની દીવાળી પારીસની હિમેશની દીવાળી આગળ કસા હીસાબમાં નથી. ઝુંબઈમાં તો આપણે હાંડી, અને ઝુંબરમાં દીવા સગાવાી તથા તરેવાર આરસીએ બાંધી દીવાળી કરીએ છઈએ, પણ પારીસની દીવાળી અબજ તરેહની છે. રસતાની બંને બાજુએ સરખે તક વતે રોનકદાર થાબલાઓની ઉપર “ ગીઆસ લાઈટ ” ના ફાનમે સજાગાવેલાં હોએ છે. ગીઆસની એક રોશની સાધારણ દીવાની તરણ રોશનીની બરાબર રાએ છે. એથી કરીને આખી રાત રસતા ઉપર જેવું જઈએ, તેવું અજવાળું પડે છે. કુકાંનદારો પોતાની કુકાંનની અંદર ઘણી જોભઈતી રોશની કરે છે, અને તેઓની બાહરની બારી સઘળી મોટા કાચોની હોએ છે, તેણે કરીને તે કુકાંનમાં મેગેલા તરેહવાર અને ખુબસુરત માલ ઘણી દીપી નીકળે છે એ કુકાંનોની ઘણીખરી ઘસાકી રાતના થાય છે, તેથી તેમના દેખાવ સરસ કરવાને તેમ ના ત્રાંચેકો ચુકતા નથી. જેમ કુકાંન ખુબસુરતી ભરેલી અને દેખાવમાં સરસ હોએ છે, તેમ તેની અંદર ઘસાકો વધારે ખેચાએ, એવા વીચારથી દરેક જણ પોતાની કુકાંનને સુધારવાની કોગેસ કરે છે, તેથી કરીને દીનપર દીન એ બાબદમા પારીસનો દેખાવ સુધરતો જાય છે. ઈંગલડનાં અને ફ્રાન્સના લોકોની સસારી માલ ચલણમાં ઘણા ફરકે છે તે હવે પછીની બાબદ વાંચીઆથી ધીઆનમાં આવશે. હવડાં કેહેવાની એટલી નરૂર છે, કે ફ્રેન્ચ લોકો ઘણાખરા પોતાના ઘરમાં જમતા નથી. રેસટોરાં નામની જગાઓમાં જઈને ખાય છે. એ ઘરો હિમેશાં ઘણી જ ખુબસુરત હોએ છે, અને રાતની વેળાએ તેમ રોશની કરીઆ પછી તેમના દેખાવ ઘણી જ તલેસામતી લાગે છે. આખા ઘરમાં લકા હોએ તેવું દેખાય છે. એક ખાણુનો જે કાંઈ ભાવ કીરો હોએ, તે આપીને તાંહાં મરદ તથા ઓરતો અને આખા કુટુંબો ખાઈ આવે છે, તેથી ઘરમાં સઘવાની નરૂર રહેતી નથી એ રેસટોરાંના મોટાં દીવાનખાનાનો શણગાર પાદશાહના મેહેલના સણગાર જેવો હોએ છે તેની આ રસીએ, તેના ઝુંબરો અને તેમની તરેહવાર ગીઆસ લાઈટ, તેની દેવાલ ઉપરના ચીતારો તથા તરેહવાર રંગના સુનેરી થાબળાં, એ સૌંદર્ય જોવાથી આપણી નજર ઉપર એવીતા અસર થાય છે કે, તેવું બધાન થઈ ગઈ ગું નથી દરેક આદમી જુડું ખાવા, ચાહેતા તેને વાસતે નાહતી રેખાના કટકા હોએ છે. એક ટોલી, અથવા એક કુડુંબ હોએ તો, તેઓને વાસતે તે ખીસાને રેખલ હોએ છે, જેમ જેનો શોખ અને જેમ જેની મર

૭ તે મીસાસે સગમી તરેહની ગોઠવણ કરેલી હોય છે. જારે સઘળાઓ ખાવા બેઠા હોયે, તારે તાંહાં જે દેખાવ થાયે તે દબદબા બરેણે લાગે છે. કોઈ જંજુતો નહીં હોયે કે આ પોહોચખાંનું છે, તે એવું સમજે કે તાંહાં કોઈ પાદશાહની દરબાર જમવા બેઠી હશે. આખાં ચોરેશમાં સઘળાં મલીને ૧૦૦૦ રેસદોરો છે, તે સાથે વળી તાંહાં કેટલાંએક મોટાં પોહોચખાંનાં પણ છે.

હોરેલ ડુલુવર નામનું સહથી મોટું પોહોચખાંનું છે, તે કોઈ પણ પાદશાહી મેરેલની બરેબરી કરી શકે તેવું છે. તે એટલું તો મોટું છે, કે તેની ઈમારત બે ચોરસ એકર જમીન રોકે છે. રસતા ઉપરથી આ પોહોચખાંનાંમાં જયારે વાસતે એના બારણા આગળ આવીઆ, કે આપણે એક ઘણા જુગતુમાં ચોક જોઈએ છઈએ, કે જ્યાં એક નાંહનો બાગ બનાવેયો છે, અને તાંહાંથી ઉપર જવાને ઘણો મોતી તો દાદર બાવેયો છે. એ દાદરનાં પગથીઆં ઉપર ડુલનાં કુંડા મેલીઆમાં આવીઆં છે, તેથી આપણે જાણે એક બાગમાં ચહીડી જતા હોઈએ તેવું લાગે છે. આ ઈમારતની અંદર તરણ ચોક કરેલા છે, અને તેમાં એકની ઉપર ઘણું મોતીનું કાચનું છાપડું બાંધેલું છે. પેટલા ચોકને રસતેથી ઉપર ગયા પછી ૯૮ કુટ લાંબી અને ૨૬ કુટ પોહોચી અને ઘણા જ મોતીતા થાંબલા સાથેની ગીઆલરી ઉપર આપણે પોહોચીએ છઈએ. એ ગીઆલરીની સીલીંગ જે ઘણી જ ખુબસુરત રહેલી છે, તેની ઉપર વરગનાં બાર માસ બતલાવનારા ચીતાર પાડેલાં છે. આ ગીઆલરીની અંદરથી જમવાનાં મોટાં દીવાનખાંનાંમાં જવાઈ શકાયે છે, અને તાંહાં જતાંને વારન આપણે ઘણી અમરતીમા પડીએ છઈએ. એ દીવાનખાંનું ૧૩૧ કુટ લાંબુ અને ૪૨ કુટ પોહોચું છે. તેની સીલીંગ ઉપર વરસની ચાર મોસમ બતલાવનાંમાં ચીતારો છે, તથા મોટા ઝુમરો લટકેલા છે, અને દીવાલ ઉપરનાં મોતીતા ચીતાર તથા બારીઓ ઉપર કીમતી ઝાલર તથા ખુબસુરત પરદા છે. એવું જણાવીઆમાં આવી ઉં છે, કે આ ઘોરડાનાં જવા ખુબસુરત ઘોરડા થોડા જ મેરુગમાં હશે. આ પોહોચખાંનાંમાં આકરોને તથા ઉતાડ્યોને સવલ પડવાને વાસતે ઘણા સારા ઉપાયો કરેલા છે. જે કોઈ શખસ પોતાનાં ઘોરડામાંથી આકર ને બોલાવે તો તેની ખીદમતમાં તરત જવાને તેને બની આવવાને વાસતે સારી ગોઠવણ કરેલી છે. દરેક માળ ઉપર એક ઘોરડામાં નાંહનાં ઘંટોની હાર જડેલી છે અને તે ઘંટોની ઉપર દરએક ઘોરડાનાં અંકો પાડેલા છે, અને તે ઘંટોની આંકડી દેવાલની અંદરથી તેમજ આક વાળા ઘોરડામાં લઈ જવામાં આવી છે. હવે કોઈ શખસને કોઈ આકરનું કામ પડે, તારે તે પેલી આંકડી ફેરવે છે, તેથી પેલા ઘોરડામા તરત ઘંટ લાગે છે. હવે આ ઘોરડામા એક આદમી બાજુ રહે છે, તે તરત એક બીજા ઘોરડામાં સઘળા આકરો ઉભા રહે છે તે ઘોરડામા એકને ફેરવે છે, કે જ્યાં ફલાણા ઘોરડામાં, તેવા તે આકર તાહાં રહે છે અને એથી કરીને ઘંટ વગડીઆ પછી પાચ અથવા સાત પલમા બોલાવનારની હજુરમાં પેલા આકર જઈને ઉભો રહે છે. વળી આવી મોટી ઈમારતમા ઘણા એક ઘડીઆળો જોઈએ અને તે સઘળામા બરાબર એક જ વખત દેખાવાની અગત છે, તેથી એવી ગોઠવણ કરી છે, કે જે સહથી મોટું અને બરાબર ચાલનારું ઘડીઆળ છે, તેમાં જેમ વખત ચાલે, તેમ બીજાં ઘડીઆળોમા પણ હંમેશા " ઇલેક્ટ્રીસીટી " અથવા વીજળીની મારફતે તે વખત દેખાડીઆમાં આવે છે એ પોહોચખાંનાંમાં જુદા જુદા ઘોરડામાં તથા ખાતાંમાં કાંઈ હુકમ કરવો હોયે, તથા ખબર આપવી હોયે તો વીજળીના સાચાની મદદથી તેમ કરીઆમાં આવે છે, તેથી કરીને ઘણાએક વખત બંધે છે. સુસાકરોને માલ અથવા સામાન એક માળેથી બીજા માળ ઉપર સાંચાની મારફતે લઈ જવામા આવે છે. બારથીખાંનું જમીનની અંદર ભેંચેલાંમાં છે, તાંહાંથી પકાવેલા ખાંનાંની રકાબીઓ જમીનની અંદરથી કાઢાડે રહે જમવાના દીવાનખાંનામા તે રકાબીઓ લઈ જવામાં આવે છે. જે રીતે આ રકાબીઓ ઉપર આવે છે, તે જ રીતે તેમને પાછી બબરચીખાંનાંમાં લઈ જવામા આવે છે. જે વખતે આપણને જોઈએ તે વખતે ની

એની મારફતે આપણુ એરડામાં થકું તથા ગરંથ પાંછી આવી શકે. આફનાં સંચાની ગરમીથી ખાંતુ પકાવીઆમાં આવેછે, અને તેજ મીસાલે કપડાં ધોવામાં તથા સુકવવામાં પણ આફનો સાંચો કાંચે લગાડી આમાં આવેછે.

આ પોટોમખાંનાંમાં સઘળા મળીને ૮૮૦ ટોલીઆછે, તેથી એટલા આદમીઓનો તાંહાં સમાવ થ શકે, તોપણ જે.મે તરણ દીવસ આગમનથી ખબર નહીં આપીઆમાં આવી હોએતો, તાંહાં ઉતારો ન બેવો ખુશકેલ પડે, કાંચેજ તે હમેશાં બરાએલુંજ રહે.

પારીસનાં રસતામાં ફરનારને ઉપર બયાંન કરેલાં રેસટોરાંના જેવાં બીજાં ઘણાં મકાનો દેખાયે તે “કાફે” અથવા કાફી પીવાનાં ઘરેછે, તે પણ કોઈ રીતે રેસટોરાં કરતાં ઉતરતાં નથી. એ રેસટોરાં તથા કાફીનાં ઘરે ઘણાખરાં “લુલવાર” નામનાં મોડોલલાઓમાં છે. એ મોડોલલાઓની વચમાંથી ગાડી નવાનો રસતોછે, અને આસપાસથી પગે ચાલવાનો ફરસબી રસતોછે, અને એ રસતાઓની બંને બાજુએ ઝાડોછે, તેથી ફરીને આખા રસતાની અંદર ઝાડોની ચાર હાર હોએછે. ઘરોનાં બારણાંની બાહર ખુરશી કાઢાડીને હારેદાર લોકો બેમેછે, તેથી મોડોલલાઓનો દેખાવ તમાશા જેવો થાએછે. લુલવારનાં મોડોલલાઓમાં ફક્ત ફરવાથી કેટલીએક ખુશી અને મજલુ લાગેછે. એવા મોડોલલાઓમાનો સઘળી મોટો નો હોલસો “લુલવારે ઇટાલીઆ” નામનોછે, તે આસરે તરણ માધલ સુધી ધણોજ રોનકદાર અને સીધો બાંધેલોછે, અને તેની અંદર એાછામાં એાછાં શો રેસટોરાં અને તેટલાંજ કાફી પીવાનાં ઘરો હોય; અને હીઆં જ કુકાનોછે, તે પણ ઘણીજ સોબીતી અને ખુબસુરત કરેલી હોએછે, તેથી આ મોડોલલાનો દેખાવ તાતની વેળાએ કેવો લાગતો હોય, તેનું બયાંન ફરીઆના કરતાં વાંચનારાઓનાં ખીઆલ ઉપરજ સોંડીએ. એ. આવી ખુબસુરત બગાઓની અંદર વળી મરદ એરસો અને બયાંઓનાં ટોળાં રાતને સમે ફરતાં ડગળે ડગળે મહેલે, તેથી પારીસમા ફરશેજ એક મોટો મેચો હોએલુંજ લાગે. જ ધણીને ખબર નહીં હોએ કે પારીસ હમેશાં આલું ખુશનુમાછે, અને તે ધણી જાહેર પેહલે આલું જોએ, તારે વીચાર કરેકે આએ કાંઈ તેડે વારના દીવસ હોય, પણ એ તેડેવારો એક દીવસનો નથી, હમેશાનોછે. રાતને સમએ સઘળી સરસ દેખાવ “રીડડી રીવોલી” તથા “પાસાયલ” નામના મોડોલલાઓનોછે. રીડડી રીવોલીનાં રસતાની એક બાજુ એ શાહાંનશાહાને રહેવાનો કુઈલરી નામનો બાગ આવેયોછે—અને ખીજ બાજુએ હડી માધલ સુધી હારેદાર ઇમારતો આવેલીછે. નીચેના બાગમાં એકજ આકારની કુકાનોછે, અને ઉપરના બાગો ઉપર રહેવાની જગા તથા પુસતકખાંના તથા પંથાદારીઓની હકીમેછે. આખા પારીસમાં એ રસતાનો દેખાવ સઘળી સુંદર છે. એ રસતો એવોનો સીવોછે, કે રાતને સમએ તેની એક બાજુએ ઉભા રહીને બંધે બાજુનાં થાંબા ઉપર ની શેશની જોઈએ, તો છેક દુર તે બંધે શેશની મલી ગએલી લાગેછે. આ દેખાવ એવોતો સારોછે, કે એ કે ક્રેકાલે ઉભા રહીને તે જોવાને પારકા શખસોને ભલામણ કરવામાં આવેછે. એ રસતો અને તેની બંધે બાજુનાં ઘરો બાંધવાને સાડે આસરે ૮૦૦ જુનાં ઘરો તોડી પાડીઆં હતાં, અને નવી ઇમારત તથા નવો રસતો બાંધતાં પાંચ કરોડ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો હતો. “પલાસ ડી લા કાનકરડ” નામનો એક આખા પારીસ શેરમાં વખાણવા લાએકછે. શું સહવારને વખતે કે શું સાંહાંનને વખતે, કે શું રાતનાં ચાંદનીની વખતે, આ જગા તાહાં જતારાનાં દીવને ઘણી ખુશી આપે. તેને જે નામ આપીડછે તેનાજ અર્થ “દીવપસંદ જગો” એમ થાએછે. એ એક આઠ ખુણાનોછે અને “ચાલ ઇલીસીસ” નાં નામી આ બાગ અને પાદચાલને રહેવાનાં કુઈલરી મહેલની વચમાંછે. તેની આડે બાજુએ ઘણા મોટા અને નાં મીઠા ખુનખાંઓછે. એ આઠ ખુનખાંઓ ફરાનસનાં આઠ નામીયાં શેરો—લીલ—સતરાટસબરગ—બોરડો—વાનટમ—મારથેય—બરેસટ—રૂએન અને લીઆંની નીશાંન દાખવ ઉભાં દોષાંછે. એ એકની વચમાં અસ

લના જમાનાની એક નાંખીચી નીશાંન છે. ખીસરમાં થીબસ ચેરેરનાં નાંખીચા દેરેયાંનાં દરવાજાની સાંભણે રા
તા ગરબીનાં પથરનાં બે નાંખીચા ખીનારા હતા, તે ખીસરનાં પાદશાહ ફેરેનચની સરકારને ભેટ આપીઆ હતા,
તેરેખાંને એક હીઆં લાવી ઉભા કીધા છે. આલેકઝાન્ડરીઆના કીલ્સા તથા વાંદાંણ ખાતું મનબુત કર
વાનાં ખીસરનાં સતાવાળાએને ફેરેનચ સરકારે મદદ કરી હતી; તેનાં બદલામાં તેઓને અસલના વખતની
આ નાંખીચી નીશાંન ભેટ આપીઆમાં આવી હતી. એ ખીનારો આખો એક જ કટકાને છે અને તેની ઉં
ચાઈ ૭૨ ફુટ, ૩ ઇંચ છે, અને પોરોળાઈ ૭ ફુટ ૬ ઇંચ છે; તથાજેથી પોરોળાઈ ૫ ફુટ, ૪ ઇંચ છે અને
તેનું આખું વજન (૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખ રતલ છે, અને તેની અસલ જગા ઉપરથી લાવી પારીસમાં બે
લવાને ખરચ આઠ લાખ રૂપીઆ થયો હતો. એ થાંખ મેલવાને વાસતે જ તાક બનાવેલું છે તે સદેશ ગ
રાનીટ પથરનું છે અને તેનું વજન (૨૪૦૦૦૦) બે લાખ એઆલોસ હજાર રતલ છે. જે સાંચાની મારફતે થી
બસમાંથી એ ખીનારો તેની અસલ જગાએથી આખો ધુરો પારીસે હતો, તે સાંચાનાં જુદા જુદા ભાગો એ
તાકની એક બાજુએ સુનેરી રંગમાં કોતરીઆમાં આવીઆ છે, અને બીજી બાજુએ પારીસમાં ઉભા કરતી બે
બાજે જે સાંચો કામે લગાડીઆમાં આવીઆ હતો તેના ભાગ કોતરેલા છે. બીજી બે બાજુએ એ ખીનારો
ફાનસમાં શી રીતે આવીઆ તે વીરો ફેરેનચ ભાયામાં બયાંન કરેલું છે. ખીસરની સીસાસતરીસ રાણી જે
આજથી ૩૫૦૦ વરસની વાત ઉપર થઈ ગઈ હતી તેણે એ ખીનારો થીબસમાં ઉભા કીધો હતો, તેની પાદગારીમાં
એ ખીનારા ઉપર “ હીરોગલીફીકસ ” નાં દસકતથી કાંઈ કોતરેલું છે, અને તેની બંધે બાજુએ ઘણાં ખુબસુરત બે
ફુંઆરા બાંધેલા છે. એ ફુંઆરા મચેથી ઉતરું પાંચી તેની નીચે બાંધેલા વાસણમાં પડે છે, તે વાસણને “ ડાયાબીટર ”
એટલે વીઆસ ૫૦ ફુટ છે. એ વાસણની ઉપર વળી પાંચી ઝીલાઈ રેવાને એક બીજું વાસણ છે, તેની આસ
પાસ ઘણાં સોભીતાં અને તરેહવાર અલબબનાં પુતળાંઓ પાડેલાં છે. ડાલ્ફીનસ તથા હાંસોના મોઢાંમાંથી
ફુંઆરા નીકળે છે, તે ઉપલાં પુતળાં ઉપર ઘડને તરેહવાર આકારમાં પડે છે, તે જોવાને હંમેશાં લોકોની દડ મલે
છે. એ ચોકની આસપાસ સોભીતા કદેરા કરેલા છે અને રોયનીને સાડ તેને ફરતાં જે થાંખલા મેલીઆ છે,
તે ઘણાં ઉંચી કારીગરીના અને કીમતી છે. એ ઉપરાંત, પારીસમાં બીજા ઘણાં ચોકો છે અને તાંહાં તરેહ
વાર ફુંઆરા ઉડે છે. એક જગાનાં ફુંઆરામાં ચાર સીંહનાં મોઢાં પુતળાં છે, અને તેઓનાં મોઢાંમાંથી પાં
ણી ઉડાડીઆમાં આવે છે, તેના દેખાવ ઘણો સારો લાગે છે. પાંચે રાખલ નાંખેના ચોક, જે રીંદડી રીવોલીની હા
રમાં છે તે ઘણાં ખુબસુરત છે. ચાર બાજુએ એક રોનકનાં અને એક જ ટપનાં ૩૯ ઘરો છે. એ ચોકની વ
ચો વચમાં ફાનસનાં પાદશાહ તેમાં હાઈનું ચોડસવાર પુતળું છે અને તાંહાં ચાર ફુંઆરા છે. પલાસ કુ શાટેલ
ઘણાં ખુબસુરત ચોક છે, તેની તરફ બાજુની લંબાઈ ૨૨૦ ફુટની છે અને તેની વચોવચમાં ૧૮૦૮ ના સાલ
માં એક ઘણાં સારો ફુંઆરો બાંધેલો છે. એ ફુંઆરાની નીચે ૨૦ ફુટ વીઆસનું ગોળ વાસણ છે અને તે વા
સણની વચમાં એક તાકની ઉપર બજારીનાં ગાંડનાં આકાર જેવો ૫૮ ફુટનો થાંખો બાંધેલો છે. તાકની ચાર બા
જુએ ચાર પુતળાં છે; દરએક પુતળું, ઇનસાફ, કલ્ચાત, દાનાઈ, અને સાહુએતીનુ સ્વરૂપ બતાવે છે. એ દરએક
પુતળાનાં હાથ એક એકના હાથમાં આપીઆ છે, તેથી તેઓ ગોળ આકારમાં ઉભાં હોયે તેવું લાગે છે. તે પુત
ળાંની વચમાંની જગાએમાં નેપોલીઅનની ક્તેહ ભરેલી લડાઈના નાંખો કોતરવામાં આવીઆ છે. ખુણાએ
ની અંદરથી માંહલીનાં થાંખા કાહારેલાં છે, અને તેમાંથી પાંચીના ફુંઆરા ઉડે છે. થાંખાની બે બાજુએ સુનેરી
ઘોરનાં ગરૂડ પખશીનાં પુતળાં છે, તેઓને “ લારેલ ” નાં પાતરાંથી વીડાડી લીધાં છે. વળી તેમની ઉપર એક
બીજું પુતળું છે, તેની અલબબ પવનની ઉપર આપણી કુનીઆને ગોળો અટ્ટી રહીઆ છે, તે અલબબવાની છે
અને તેની ઉપર ક્તેહનું એક બીજું પુતળું છે. એ ઉપરાંત પારીસમાં દરએક બાગ તથા બગીચામાં નાંખીચી કા
રીગરીથી સજાગરેલા પુતળાંઓ સાથે ઘણાં ફુંઆરા છે, તે સઘળાં વીમગતવાર બયાન કરવાની ગાજ અગત નથી.

પાલાસ વેનડોમ પાછુ ઘણું સારું ચોકછે, તેની વ્યાસપાસના ઘરો ઘણુંજ સારી બાંધણીના છે. હીં વ્યાં વચો વચમાં હુંઆરો નથી, તેમ એક ઘણુંજ સારો થાંબો ઉભો કીધેલો છે. વ્યાગગ એ ચોકની વચો વચમાં ૧૪ માં લુઇસું તરાંબાનું મોટું અને ઘોડા ઉપર એક પુતળું હતું. તે ૧૯૨૨ નાં વરસમાં ભાંજ ના ખીઆમાં આવીઈ હતું અને તેની જગાએ હાથણ એક થાંબો જોવામાં આવે છે. ૧૮૦૫ ના સાલમાં જર મનીની લડાઈમાં ફ્રેન્ચ લસકરે જે ફતે મેળવી હતી તેની યાદગારી કાએજ રાખવાને વાસતે નેપોલીઅં ન શાહનશાહે આ થાંબો બાધીઆ હતા. રોમ મધે " દરોજન " ની લડાઈની યાદગારીમાં જોવા થાંબો બાંધીઆમાં આવીઆ છે, તેની નકલ કરી આ થાંબો બાંધેલો છે. એ થાંબાને તાક તથા ઉપરનો ભાગ સમજો પથરનો છે, પણ તેની બાહેરની બાજુ સઘળી તરાંબાના પતરાંથી જડી લીધેલી છે. રૂશીઆ તથા વ્યાસટરી આ સાથની લડાઈમાં હાથ કીધેલી ૧૨૦૦ તેમને ગાળીને એ તાંજુ દાહાડીઈ હતું. નેપોલીઅને જે લસકરે ઉપર ફતે મેળવી હતી, તે લસકરોનાં પોશાક તથા હાથીઆરનાં મીતાર તાકની ઉપર પાડેલાં છે, કે તેથી ફ્રેન્ચની ફતેહની નીશાંન કાએજ રહે. તાકની ચાર બાજુએ ૫૦૦ રતલ વજનનાં ચાર ગરૂડ પખ્ખરીનાં પુતળાં છે. ફ્રેન્ચનું લસકર જુવોન હોહેરથી નીકલીઈ તારથી તે " વ્યાસટરલીટ " ની લડાઈ થઈ તાંહાં સુધી જે કાંઈ ભાંજવા જોગ લડાઈઓ થઈ હતી, તેના નાંમ આએ થાંબ ઉપર કોતરવામાં આવીઆ છે. તેને મથાળે નેપોલીઅનનું લસકરી પોશાકમાં પુતળું છે, અને તેની અંદર બાંહેલા એક જોળ દાદરથી તેને છેક મથાળે આ પાછળી જવાઈ શકાએ છે. એ થાબની કુલ લંબાઈ ૧૩૫ ફુટ છે, તેથી તેની ઉપરથી પારીસ હોહેરના દેખાવ સા રો દેખાએ છે. એ થાબ ઉપર સઘળા મળીને છ લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો હતો.

પારીસના દેખાજુ ભાગમાં એક બીજો થાંબ છે, તે ફ્રાન્સની તવારીખની એક જાણીતી નોંધ છે. ફ્રાન્સમાં એક એ વાર નહી, પણ ઘણીવાર રખતની તરફથી પાદશાહની સાંમે બળવો થયો છે, તે વીશે તવારીખ ના અભીઆશીઆ અણખાંજા નથી. ૧૭૮૯ નાં સાલમાં પારીસમાં જે બળવો થયો હતો તે વખતે આ થાંબની જગાએ " બાસટીલ " નામનું મોટું બંદીખાનું હતું. ઉપલા સાલમાં એ બંદીખાંનું ઉપર બળવાજોરોએ હો મનો કીધો હતો અને તેમાંનાં બંધવાઓને છોડીઆ હતા. પાછળથી એ બંદીખાંનું ભાંજ નાંખી તે જગાએ એક હુંઆરો બાંધવાને ધારીઈ હતું અને જે તેમ કરીઆમાં આવતે તો, તે હુંઆરો ઘણુંજ સારું અને સોભા હતા લાગતે, કારંજુ તાંહાં એક ઘણુંજ મોટું હાથીનું પુતળું બાધી તેની શુંડમાંથી પાંજીના હુંઆરો ઉરાડીઆમાં આ વતાર હતા. તે હાથીના પગનો ઘેરાવો ૧૮ ફુટનો રાખીઆમાં આવનાર હતો, અને તેનાં એક પગની અંદરથી જોળ દાદર બાધીને તે હાથીને મથાળે જઈ શકાએ તેવી ગોડવણ કરીઆમાં આવનાર હતી. ઉપલા બળવા પછી પાદશાહી રાજ પાછું ચાલુ થયું, તારે એ જગાએ પારીસ હોહેરની નીશાંન દાખલ એક ઘણુંજ સોભીતું અને મોટું પુતળું ઉભું કરીઆમાં આવનાર હતું, પણ ૧૮૩૦ માં જે બળવો થયો, તારે આ વીચાર પાડો ફરી ગયો. એ બળવા પછી આ થાંબ ઉભો કરવાનો ઠરાવ થયો, અને તે વરસનાં તરજુ દાહાડા જે પુતરેજ આ લી હતી, તેમાં જોઆ મારીઆ ગયા, તેહાનાં ૫૦૪ સવરેશાહીમાનીઓના નામ એની ઉપર કોતરવામાં આવી આ છે. એ થાબને મથાળે સપાટી કીધામાં આવી છે તે કાંસાના એક આખા દરકાની છે અને તેની આસપાસ લોકોને ઉભા રહેવાને વાસતે દરેક કરી લીધેલા છે. એ અગાસીની બાજુએ રીંહના મોહાડાં પાડેલાં છે અને અયાઓના હાથમાં હાર આપી ઉભા રાખેલાં પુતળા છે. અગાસીને મથાળે પુરૂષવીનો જોળો મેલેલો છે, અને તેની ઉપર એક પગથી ઉભાં રહેલા એક આદમીનું મોટું પુતળું ઉભું રાખેલું છે, તેની પાંખો ઉડતી હોએ તેમ પાડી છે, અને તેના ડાબા હાથમાં તોડી નાખેલી સાકળ, અને જમણા હાથમાં મસાલ આપેલી છે, તે આદારની મતલબ આદમીનું છુટાપણું બતાવવાની છે. એ પુતળા ઉપર અને જે જોળ દાડા ઉપર તે છે, તે ઉપર સોનેરી ઘોડા ચડાવેલો છે. એ થાંબ ૧૫૪ ફુટ ઉંચો છે અને તેની પોહાળાઈનો ઘેરાવો ૩૬ ફુટ છે, અને તેને મથા

જે નવા સાડ અંદરથી એક જોળ દાદર મેલીઆમાં આવીઓ. આ નજેથી પણ ચોરેરનો ઘણો સારો દેખાવ દેખાએ.

પારીસ ચોરેરમાં ફરનારને, પગે ચાલી સધળે દેકાંણે જવાને કોઈ પણ રીતે કંટાળા ભરેલું લાગવાનું ન થી, કંઈએ શું મોટા રસતાઓ, કે શું એકો લોકોની નનરને ગમત આપનારાં છે. જાહેર રસતાઓ અને મોટો જારે આવા સુંદર છે, તારે મોજ ફરેનવોને વાસ્તે ફરવાનાં બાજો કેવા હશે ? અલબત્ત વાંચનાર તરત વીચાર કરશે, કે તે પણ પારીસનાં નાંમને લાએકનાં હશે. ગાડીમાં તથા ઘોડા ઉપર તથા પગે ફરવાને વાસ્તે સડથી મોટી અને ખુશનુમાં જગા માંન ઈલીસીસનો બાગ ગણાયે. એ બાગ પલાસ ડી લા કાનકારડ નાંમનાં મોકની પડોસમાં આવેલાં છે, અને પાદ્યાહના દુઈલરી મેટલ ઉપરથી આપો દેખાયે. એ બાગની પેટલી સડઆત ૧૬૧૬ ના વરસમાં થઈ હતી. તે વખતનાં પાદ્યાહની મા મરાધા ડી મેડીસીએ તાંહાં એક બાગ બનાવી પોતાની ગાડી ફરવાને વાસ્તે રસતા બંધાવીઓ હતો. પાછળથી એ ખીલકત બીજાના હાથમાં ગઈ હતી, અને ૧૭૬૪ નાં વરસમાં તે બાગને વધારીને તેમાં ફરવાને ઘણુંએક રસતા ફરીઆમાં આવીઓ હતા, તથા તેની આસપાસ ફારે તથા રેસેટોરાં બાંધીઆમાં આવીઓં હતાં. ૧૭૭૦ થી ૧૭૮૦ ના વરસમાં માંન ઈલીસીસ મધે ઘણી ખરી પારીસ ચોરેરની તવંગર બેડીઓ ફરવા ભતી હતી. તવંગર વીધવા એ જાએ તાંહાંની બાલે ઝુનખ જાહેરમાં ફરી શકતી નહી હતી, તેઓને વાસ્તે એ બાગનો એક ભાગ જુદો કરેલો હતો. ૧૮૧૮ નાં સાલમાં એ બાગ ઘણો મોટો ફીપામાં આવીઓ હતો અને હાલમાં તે ઘણો ખુશનુમાં લાગે. ફર રવીચારે તથા તેહવારને દીવમે આ બાગનો દેખાવ ઘણેન રચના ભરેલો થાયે. ફરવારની બાંનુઓ તથા બીજી ઉમરાવ જાદીઓ મખમલનાં અને બીજા તરેહવાર રંગના સોબીતા પોશાક સાથે પોતાની ઉંચી ફારીગરીની અને તેજ ઘોડાઓની ગાડીઓમાં ફરવા નીકળે, તે એક જાતના જુવું દીશે. શું તવંગર કે શું ગરીબ, સરવે કોઈ ઉપલે દીવમે હીઆં ફરવા જાયે. કુકાંનદારો પોતાની નાંહની કુકાંને ગાડોનાં છાંયાં નીચે લાવી ખાંડે. બમાંઓને વાસ્તે તરેહવાર ગમતનાં રમકડાંઓ લઈ એછીગમ પેલીગમ લે મનાંરાઓ ફરે. એક જગાયે કોઈ મદારીનો નાંચ કરે છે તાંહાં કેટલુંએક રોળું એકડું થાયે; બીજા જગાયે કોઈ નાટક કરે, તે જોવાને વગી કેટલાએક લોકો જમાવ થાયે; વગી કોઈ કસરતને તમાશે કરે છે તાંહાં પણ લોકોની ભીડ થાયે; એક દેકાંણે કેટલાએકો ગાયેણ તથા નાંચનો તમાશે કરે છે તાંહાંબી લોકોની મોહુડી ઠક મળે. વગી આ મોહાલા બાગમાં પાંણીના ઘણુંએક કુંઆરા ફીધલાં છે, અને તેમની આ સપાસ ખુશનુમાં કુશોનાં નાંહનાં બાજો બનાવેલાં છે, કે જેની આસપાસ ગેઠલેલી લોડાંની ખુરસીઓ તથા લાકડાનાં બાંકો ઉપર હજારો લોકો બેમે, અને સઘળા ફરવા આપનારાંઓને વાસ્તે જગે જગે અને દેકાંણે દેકાંણે, ફાફી, વાઈન તથા ખુશ ખોરાકની નાંહની કુકાંને. બાગની આસપાસ તથા તેમાં ફીધલા રસતાની બાજુએ મોહાલાંના થાંબા ઉપર કાંનસની અંદર “ ગીઆસ લાઈટ ” ની રોશની ફરીઆમાં આવે છે તથા કુકાંને કુકાંન અને જગે જગે રોશની દેખાયે છે તેથી તાંહાં જમ સાંહાંને વખતે રળીઆમણો દેખાવ થાયે છે તેમ રાતને વખતે પણ આ બાગ ઘણેન ખુબસુરત દેખાયે.

દુઈલરીનો બાગ જે પાદ્યાહના મેટલને લગતો છે તે પણ ઘણો નાંમીઓ ગણાયે, અને તાંહાં ફરવાને લોકોને ખુરે. એ બાગની અંદર ઘણુંએક સોભઈતા કુંઆરા છે અને તેમની આસપાસ કુલો રોપેલાં છે. વસંત રૂતની મોસંમના આ બાગનો દેખાવ ઘણેન રળીઆમણો લાગે. એક ગમથી ગાડોની ઉપર આરેનજ, મેસનર તથા બીજા કુણે લટકેલાં, અને બીજા ગમથી જમીન ઉપરનાં નાંહનાં રોપાઓ રંગ બેરંગ હોયથી પુર, અને તેમની આસપાસ હજારો આદમીઓ, આરતો તથા બચાં, કોઈ વાત કરતાં, કોઈ ફરતાં, કોઈ રમતાં, એ સઘળાનો દેખાવ ઘણેન જોવા લાયક થાયે. એ બાગની અંદર સંગે મરમરનાં તથા બી

જા પથરનાં ઘણુંએક હંચી કારીગરીનાં અને સારી મતલબનાં ખ્યાસથી વધારે પુતળાંએ ગોડવેલાંછે, તેથી, તે નાં દેખાવમાં ઘણોજ સારો વધારો થાયછે. સહુવારથી તે સાંહાંજનાં અંધારૂ થવા આવે તાહાંસુધી એ બા ગમાં ફરવા દેવાની છુટે. જે વખતે પરધમ વજાડીઆમાં આવેછે, તે વખતે-સઘળાંએએ તાંહાંથી નીકલી નવું જોઈએ. પાલે રાએલનાં મેહલની સાંમણે, અને એ નાંમના ચોકની વચમાં પણ એક ઘણોજ ખુશનુમાં બાગ લોકોની ગમતને વાસ્તે હંધાડે મેલીઆગા આવેલોએ. તેની વચોવચમાં એક ઘણો સોભઈતા ફુંઆ રોછે. શેહેરનાં વચલા ભાગમાં રહેનાંરા ઘણુંખરા લોકો એ બાગમાં ફરવા જાયેછે. સેન નદીનાં દખલનાં કીનારા ઉપર રહેનાંરાએ ઘણુંખરા લોકશાંબો નાંમનાં મેહલની આસપાસનાં બાગમાં ફરવા જાયેછે. એ બા ગ પણ ઘણોજ ખુબસુરત ગણીઆમાં આવેછે. નીચેની જમીન ઉપર જાંછે ફુલોનું ઘાસછે, અને ઝાડોની ઉપરનાં ભાગ લટકતાં ફૂંજોથી પુર હોએછે. એ બાગમાં પણ ફુંઆરા તથા તળાવોછે, તથા જગે જગે ઘણું સા રાં પુતળોછે. બાગની અંદર દાખલ થવાને નવ તરફથી દરવાજાછે, અને આખા બાગની આસપાસ શોભઈ તા કઢેશ નડી લીધેલાછે. રસતાનાં દરવાજા આગળ સાંહાંનાં બે ઘણાંજ મોટાં પુતળાં મેળીઆમાં આવીઆં છે કાફી તથા રેસદોરાને વાસ્તે ઠેકાંછે ઠેકાંછે અથક ફીમેલાંછે. ઝાડો કેમ રોપવાં તથા કલંમ કેમ તથા ર કરવી, તથા બાગનાં શોખીઓને તથા ગાલીઓને પોતાનું કાંમ વધારે સારી રીતે બજાવવાને બની આવે તેવી ખબરનો ફેલાવો કરવાને સાફ ઉપલા બાગનો વડો ઉપરી વરસમાં કેટલીએક વાર જાહેરમાં મુકત ભાશાં છો કરેછે.

પારીસથી બે ગાઇલ છોડીને છુદ્ધ ડી છુલોન નાંમની જગો આવેછે. જેમ લંડનને તવંગર ભાગ પોતા ની ગાડીમાં “ હાઈડ પારક ” મા ફરવા જાયેછે, તેમ પારીસનાં મેહલે વાવેનાં લોકો છુદ્ધ ડી છુલોનમા જાયે છે એ બગીચામાં ફરવાનો રસતો પાંચ ગાઇલ સુધીછે, અને તેની વચમાં બે સરોવરછે અને તે સરોવર ની અંદર ટાપુ બનાવીઆમાં આવીઆંછે, તે ટાપુ ઉપર જવાને સાફ પુલ બાધેલાછે. એ સરોવરની અંદર નાં હની બોટો પણ ફેરવીઆમાં આવેછે. મોટા સરોવરની અંદર “ પરીનસ ઈમ્પીરીઅલ ” (શાહુનશાહનાં છો ફરા) ને ફેરવવાને વાસ્તે એક નાંહની આગમોટછે, તથા તે સરોવરની વચોવચમાં એક “ સુવીસ કાટેજ ” બાધેલુછે. એ જગોએ સાંહાંજની વેળાએ મોટી અને હંચી ગાડીએ તથા આવતાં જતાં લોકોની ભારે ઠ ઠ, ખુશી અને હુરખનાં મેહરા સાથે ઘોડતાં તથા રમતાં બાળકો, તથા સરોવરમાં ફરતી નાંહની બોટો જે પાથી આપણી આંખને ઘણીએક ખુશી ઉપજેછે. એ બગીચા મધે ઘણુંએક નવાઈનાં ઝાડો રોપીઆમા આ વીઆછે. ઝોકના આસરે સોલ ઝાડછે, એક છુચનું ઝાડછે તથા ગરંમ મુલકનાં ફેલવાંએક ઝાડો કે જે ફરાનસમા ઉગાડવાને તથા સંભાળી રાખવાને ઘણી મેહેનત પડેછે તેપણ હીઆ રોપેલાંછે. પણ એ બગીચા મધે એક સહથી સરસ દેખાવ આદમીઓએ પોતાની હીકમતથી કીગોછે. પાહાડની ઉપરથી પાણીનો ઘાત પડતો હોએ તેવું દેખાડવાને વાસ્તે, ઉચેથી જમીન ચહડતી ઉતરતી કાપીને, અથવા જેમ બને તેમ કુદર તી દેખાવને મલતુ આવવાની ગોઠવણ કરીને, પાણીના ઘાત પેલા સરોવરની અંદર ઉતારવામાં આવીઆછે. એ પરમાંછે જેમ બને તેમ કુદરતના આકાર લાવવાને, તથા બગીચાનો દેખાવ સુધારવાને અને આદમીનાં મન અને તંતને ગમત આપવાને જેટલી બની આવે તેટલી કળા અતરે કરીઆમાં આવીછે. કુદરતની બખશેસ અને આદમીની મેહેનત હીઆં મલીછે, તેનું બયાન સહમજ પડે અથવા ખીઆલમાં ઉત રે, તે ત્રીસામે દરવાને કુકત આદમીની કલંમ બસ નથી, તે જરોજર પીછાંણવાને ઈસવરે આપણને બખશે લી આખ પણ કાને લગાડવી જોઈએ. ઉપર જણાવીઆ ઉપરાત બીજા ઘણુંએક નાંહના તથા ઉતરતા બા ગોછે જે વીથે બપોં ફરી વધારે જગા રોકવાની અગત દીસતી નથી.

પ્રકરણ ૫ મું.

ગમતનાં કારખાનાં.

નાટકશાળા—તેમનો સંસ્કાર—જોવા બનારાઓની ભીડ—નાટકશાળાની આયોજન તથા ખર્ચ—અરકારની ખર્ચ—તમાશાના જુલ જુલ ધરો ખર્ચની તારીફ લાગેલ ગોઠવણ—ગાએલોનો તમાશો કરવાના ધરો—નાચ કરવાના કારખાના—ધાડ કમરતના કારખાના—છંપારતોની ખુચખુચતી તથા મણગાર—જાહેર તમાશા—નેશનીયને રાજ કરવાનું શરૂ કરી પુતેની યાદગારીનો તેજવાર—કારનીવલનો તેજવાર—મેડાં મેહડા સાથના નાચ—રજતા ખર્ચના દેખાનો—પારીસની ખર્ચની વસતી—જુદી જુદી ગમતની જગાએ ગમતા રજત્ય લોકોના ટોળા અને તેવા ટોળા થવાના કારણો.

છેલ્લાં પ્રકરણ મધે જણાવેલી સઘળી ગમત પારીસમાં બાહેર ખુલ્લી હવામાં મળે છે. ધરોની અંદર દેવી ગમતો હોય છે, તે હવે જણાવીએ. આ શેરેરમાં નાટકશાળા તથા નાંચ અને ગાએલોના બેથમાર કારખાનાં છે, આજે આપણે ચાહીએ કે નાટક જોવા જઈએ, તો તેહમાં આપણે નાં ઉમેદ યઈસું નહી, કાએલે દરોજ નાંટકો તથા ઉપર જણાવેલા તમાશા થાય છે અને તેથી કરીને મોજલા ફરેનચોને રાતનો કેટલોએક વખત એ ગમતમાં કાહાડવાને બની આવે છે. નાટકનાં તથા ગાએલોનાં તથા નાંચનાં ને ધરો છે, તેમની બાંધણીનું અને તે ખર્ચનાં સાચુગર અને રોગનીનું બધાંનું કરવું, તે એક મેહલ અને તેની અંદરનાં સાંખાંન અને તેની રોશનીનું બધાંનું કરવા બરોબર છે. પાદશાહને વાસતે જમ મેહલો છે, તેમ આએ લોકોનાં મેહલ છે, મેહલોની ધણવાડે કરોડો રૂપીઆ ખર્ચીઆમાં આવે છે, તેમ આ જાતના તમાશાનાં ધરો પછવાડે પવુ કરોડો રૂપીઆ ખર્ચ થાય છે, આ ગમતના નાંચીયાં કારખાનાઓ વીશે મોરોએક જાણવાનેગ હવાલ અતરે પરગટ કરવાને ફરસત પારીએ છે. ફરાનસમાં સઘળી જલીને ૩૬૧ નાંટકશાળા છે, તેહમાં ફક્ત પારીસમાં ૨૩, છે. એ ૨૩ ધરોમાં ગાણેસોને સમાવથી બેસવાની જુમરે ૪૦૦૦ જગા છે, અને દર રાતનાં કેટલા લોકો હવા તમાશા જોવા જાય છે, તેની ગણતરી ફરેનચની સરકારે કાહાડી છે, તે ઉપરથી માંહુમ પડી છે કે ૨૪૦૦૦ આદમી તેના લાલ લીએ છે. જોવા બનારાઓનાં ભીડને લીધે અંદર દાખલ થવાની તથા બાહેર નીકળવાની ગોઠવણ સારી છે. બારણાં આગળ પોલીસનાં કાનસરેબજો રહે છે, તેઓ ખર્ચે અથવા તરણ તરણ આદમીઓની હાર કરી લોકોને અંદર જવા તથા બાહેર નીકળવા દીએ છે, તેથી કસો ધાંજરા થાતો નથી. પારીસની ૨૩ નાટકશાળાની દર વરશે જુમલે આએપત (૬૦૦૦૦૦) સાહડ લાખ રૂપીઆ થાય છે. તેઓનો ખર્ચ પણ ભારી છે. ધરો સાચુગરવાના તથા સાંખાંન વેચાતો લેવાનો ખર્ચ અલાહોડો રાખતાં, એ નાટકશાળાઓમાં ને આદમીઓ કામે લગાડીઆમાં આવે છે તેમના લવાબખાનીનું એક મોટી રકમ થાય છે. ૨૩ નાટકશાળા વરશે ૪૦૦ “બાક્સ ટીપરસ” એટલે જોવા આવનારાઓને બેસવાની જગા દેખાડનારા તથા કેટલીએક મોક્સી રાખનારા છે, તથા ઉપલક્ષ કામને સાડ ૭૫૦ ગાણેસો છે, અને તેઓનો જુમરે પગાર દર વરશે (૩૦૦૦૦૦) તરણ લાખ સીતેર હજાર રૂપીઆ થાય છે. પોશાક બનાવનારા, સુધારો તથા પદદા ફેવનારા મલો જુમલે ૬૦૦ આદમી છે, અને દર વરશે તેઓનાં પગારના (૨૫૦૦૦૦) એ લાખ ખ્યાસ હજાર રૂપીઆ થાય છે. ગાણુરા તથા ખેલ કરનારાઓની ગણતરી ૨૦૪૩ ની જણાવીઆમાં આવી

છે, તેમાં ૧૧૫૨ મરદ અને ૮૯૧ સ્ત્રીઓ છે. એઓનાં પગારનાં દર વરસે (૧૭૦૦૦૦૦) સતર લાખ રૂપીયા થાય છે. નાંટકના ફાએલા વીશે લંબાંણુથી લખવાની આપમે જગા નથી, તેમ તેના વીશે લોકો અનનંદા પાણુ નથી, અને એ કારણસર ફરાનસની સરકાર નાંટકશાળાઓને ઉલટ આપવામાં તથા તેઓના સુધારે થા એ હેવી મદદ કરવાને પછાત પડતી નથી. નવી નવી રમત જોડી કાઢાડનારાઓને સરકારની તરફથી ધનંત્ર મળે છે. દર વરસે આસરે ૨૫૦ નવી રમત જોડાય છે તેમાંથી જે રમત સઉથી સરસ ઠહે તેમનાં બનાવનારને સરકારથી બધે હજાર રૂપીયા, અને તેથી ઉતરતી બીજી બે રમતનાં જોડનારાઓને પંદરશો રૂપીયા નુ ધનંત્ર મળે છે. એ ઉપરાંત પેહલે વાંધેની નાંટકશાળાઓને સરકારની તરફથી મદદ તરીકે દર વરસે જુમ લે (૬૦૦૦૦૦) લાખ રૂપીયા મળે છે. જ્યો સરસ રમત લખી કાઢાડે અને તે રમત રમવામાંથી જે ઉપજ થાય, તેમાંના કેટલોએક ભાગ તે લખનારને મળે છે, તથા તેઓની પછી ૩૦ વરસ સુધી તેઓનાં વારસે ને મળે છે, તેથી જ નેમ અને તેમ સરસ અને લોકને પસંદ પડે તેવી રમત જોડવામાં ઘણાં લોકો મેહનુત લીએ છે. જેમ રમત કરનારાઓ પોતાનાં ઘરાકોને ખુશી કરવાની સઘળી શક્તી કાંમે લગાડે છે, તેમ જે ઘરમાં તમાશગીરો મેક્ષીને તમાશો જુએ છે, તે ઘરોની બાંધણી પણ ઘણી જ કીમતી અને ખુબસુરત છે, એટલું જ નહીં, પણ અંદર બેસનારાઓને સઘળી રીતે શુખ આપનારી છે. “ફરેનચ આપેશ” નું જે ઘર છે તેમાં બેસવાની જગા ઘણી જ કુશાદે તથા સારી સજ્જારેલી છે. તેમાં આસરે ૧૫૦૦ થીતે ૨૦૦૦ આદમીઓ સેહલથી સત્રાઈ શકે છે. એ ઘરને આગ લાગેતો તેથી કોઈપણ પરંણીને નુકસાન નહીં થાય તેવી તારીફ લાએક ગોઠવણ કીધી છે. બાહેર નીકલવાનાં એટલાં બધાં બારણાં, કે પંદર મીનીટની અંદર આખું ઘર ખાલી થાઈ શકે. જે જગા ઉપર રમત કરીઆના આવે છે અને જાંહાં સાંભલનારા લોકો બેસે છે, તેઓની વચમાંની દીવાલ છેક છાપરાંની ઉપર લઈ જવામાં આવી છે, અને તેની વચમાંથી લોહાડાંનાં પતરાંને એક પરસો જડી લીરે લોહી તેની ખતલખ હેવી જાણાય છે કે, જે આપમે બે ભાગ મધેનાં એક ભાગમાં આગ સલગેતો પેલા પરસો જુરત નીચે નાખે, કે જ્યો એક ભાગની આગ બીજા ભાગમાં ફેલાઈ શકે નહીં. વળી તે સાથે ઘરનાં જુદા જુદા ભાગમાં (વેનટીલેટરસ) હવાની નલીઓની ખાંરકતે આગ લાગા પછી જોણીગંજ આપણને ગમે તેણીગંજ આપણે પવન લગાડી આગનો વધારો થવામાં અટકાવ કરી શકીએ. વળી છાપરાંની નીચે પાંણીનાં ટાંકાં છે, તે ટાંકાંનું પાંણી જુરત તે આગ ઉપર ફેડવાને બની આવે છે. એક બીજા નાંટકશાળાની બાંધણી સઘળી પથર આને હોહાડાંની છે, તેથી તેનેતો આગની ધાસતી નહીં. “આપેશ થીએટર” નાંમનાં નાંટકશાળામાં રમત રનારાઓ તથા નાચનારાઓ હંમેશાં ઘણેજ સોભળતો પોશાક પહેરે છે, તેઓથી તથા જોનારાઓની ભારી ઠઠ તથા ઘરના રોતકદાર દેખાવ અને નાંમીયા સજ્જારથી તે નાંટકશાળાનો દેખાવ એવા લાએક થાય છે. એક નાંટકશાળાખાતો દરગેજ દીવાલ ઉપર કુલ અને ફળનાં વેળા લગાડીઆમાં આવે છે, તેથી તેનો દેખાવ એક આગના જેવો બની રહે છે “થીએટર આપેશ કાંમીક” એ નાંમનાં તમાશાના ઘરમાં ભોએશમાં હેવી ગોઠવણની બાંધણી કરેલી છે કે તેહમાં હવા બરફથી થંડી થાઈને ઘરની અંદર આવે છે, અને ઘરમાંની હવાને વારેવાર બાહેર નીકડી જવાને વાસતે છાપરાંમાંથી રસતા કરેલા છે.

નાંટકશાળા વગેરે પારીસમાં ગમતની બીજી ઘણી જગાઓ છે. દરરોજ “ફ્રાન્સરટસ” એટલે ગાયે પુ થાય છે. વારેવાર “બાલ” એટલે નાંચ હોએ છે. નાંટકશાળા ઉપરાંત બીજા જાહેર ગમતની જગાઓની ગણતરી ૧૪૫ ની કરીઆમાં આવી છે, અને સઘળી જગાઓમાં ગળી તેનો દરરોજ લાભ લેનારાઓની ગણતરી ૨૫ થીતે ૩૦ હજાર આદમીની જાણવીઆમાં આવે છે. એ ઉપરથી વાંચનારને વીચાર કરવાને બની આવશે કે, તે ખાતાંઓના ગમત કેવી-તરેહની હોય કે તેનો લાભ લેવાને આટલા બધા લોકો દરરોજ જ આવ થાય છે. આ દેકાણે જણાવવાની જરૂર છે કે, ગમતનાં કારખાનાંઓની આએપત ઉપર સરકારે મેંદ

કરે દમ ટકા કર નાંખેલો, અને તેની ઉપર પારીસનાં દવાખાનાં તથા બીજાં ધરમખાતાં પછવાડે ખરચી આમાં આવેલે. ૧૮૫૭ નાં વરસમાં એ ઉપર લગભગ (૭૦૦૦૦૦) સાત લાખ રૂપીઆની યાજ હતી.

ગાએલેનો તમાગો કરવાને વામતે જે ઘરોંલે તેમનો સણગાર અને બાંધણી પણ ધણીખરી નાંટકશા બાએનાં જીવીન હોએ. ફરેનચ લોકો ગાએલે ઉપર ઘણું ગોખ રાખેલે, તેથી તે સાંભળવાને ધણું ટેકોની ઠડ મળેલે. કેટલાંએક ગાએલો જુલવી હવામાં પણ થાએ. કેટલાંએક દેહાંલે કમો લવાનમો લીધામાં આવ તો નથી, કદન તાંહાં કાઢીનું એક પીઆણું લઈને તેની કીમત આપવાની ફરજ. હવા દેહાંલુંમાં ધણી બી ડ થાએ. ઘોડા ઉપરની તથા બીજી કસરતને સાડ પણ પારીસમાં કારખાનાં. જાંહાં આ તમાગો મ ઉથી સરસ થાએ, તે ઘર મોલ બાજુનું અને અંદર દાખલ થવાનાં બારણાં આગળ એક કદાવર ઘોડાનું પુનડ મેલેલું, અને મોડે બાજુએ ઘોડાનાં માંધાનાં પુતળાં મેલેલાં. બેસવાની નજોનાં માંધા ઉપરની મી લીંગને ઘણી જ સારી રીતે રંગીઆમાં આવી, અને તેની ઉપર કસરત કરનાંસાએનાં ચીતારો પાડેલાં. એ સીલીમની વચમાંથી એક મુખર રાંચેલો, તે ઘણું જ મોલડતો અને દીમતીડે અને તેમાં હવા (ગીઆમ) નાં ૧૩૦ ફીચ મળે. સરકસની આસપાસ ૧૬ ફરતી પેડકોલે તેમાં જુમલે ૬૦૦૦ આદમી બેમી મકે.

ફરેનચેને નાંચવાનો શોખ ઘણો નેથી સળે વધેનાં લોકોને પોતાની ખુશી ખુશી પાડવાને વામતે જીવી પારીસમાં જોગવાઈ મળે, તેવી બોનાં કોઈ ઘેરમાં અતી નહી હયે. દર મોહસમે જુદા જુદા “બા લ” અથવા નાંચ થાએ. એ નાંચમાં હાનર થવાને તેડાંની અમત નથી. તેમાં દાખલ થવાનો દેવેથો દ રહે, તે આપીઆથી તાંહાં જવાઈ શકાએ. ઉંચા નાંચમાં જવાની તીકીરનો દર ૪ રૂપીઆથી વધારે ન થી અને ઉતરતા નાંચોના દર એક રૂપીઆ સુધી નાંટકશાબાએમાં પણ ધણી વખત નાંચ કરીઆમાં આ વે, પણ માંજ ઈલીસીસ તથા હુકમાંમો અને બીજા બગીચાએમાં નાંચને સાડ જે દેહાંલું કીલેલાં તે ખ રેખર ધણું સારાં પેહલા બગીચા મધેનાં બે દેહાંલુંની ધણી તારીફ થાએ. “જંરડીન ડી હીલર” ના મની નાચવાની નજો કીલેલી, તે જાંલે એક ઘેરની અંદર મોડો બાગ હોએ જેવી બનાવેલી. ઘોડાએક પ થરનાં થાંબ મીવાએ આખી ઈમારત ધણી ખરી લોહડાંનાં સલીઆથી બાધેલી, અને તેનું છાપડું કાચનું બ નાવેલું. નાંચવાને સાડ કીલેલા મોડા એટલાની આસપાસ સળો બાગ બનાવીએલે એટલું જ નહી, પણ તાંહાં પાંણીની નાંહની હોન તથા ફુંઆરા તથા સંજેમરમરનાં પુતળાં મેલેલાં. એ બાગની અંદર આરેનન ના ઝાડની હાર લગાદેલી તે તથા પાત્ર અને બનાનાનાં ઝાડો જે ગરમ દેશના થાએ તેપણ તાંહાં માહાવન તથી ઉગારીઆમાં આવે. વળી એક બાજુએ બારેના સુલકોના પખેરાંઓનાં જમાંવ કરીઆમાં આવીઆ છે. નાંચવાની નજોની આસપાસ લોહડાંનાં થાંબની વચમાં જાંહાં જાંહાં ફીચલે, તેની અંદર આરસીના તકતા નડી લીલેલા અને તેથી કરીને સળો દેખાવ બેવડો માલમ પડીઆથી જોનાંરને ધણી ખુશી ઉપજ છે. આ દેહાંલે કોઈવાર નાંહનાં બાળકોના નાચ કરીઆમાં આવે, તેવારે તાંહાં હોતા મોલડતો અને ખુ શનુમાં દેખાવ નજરે આવે, કે જાંલે તે જગા ફરેસતાઓનું રેહકાણ હોએ. નાંચવાનાં એટલાની બાજુએ લોહડાંનાં થાંબની ઉપર ગીઆલરી કાહારીઆમાં આવી, કે જાંહાં જોને ગમે તે જઈને બેમે. આ જગા પ લુ ફુલોથી સણગારીઆમાં આવી. “સાડુ ડી ફીલર” નાંમની બીજી જગાએ તેપણ ધણી ખુશનુમા. હીઆ નાંચની જગાએ, એટલું જ નહી પણ કાફે તથા રેસોરાંની, તથા જ્યોને રમવાનો શોક હોએ, તેઓ ને વારતે બીલરડ તથા બીજી તરેહવાર રમતો તઈઆર હોએ. ઈરોપ ખંડમાં પાંચનાં ઝાડો ઉગતા નથી તેથી તેમની પછવાડે ધણી મેહનત લઈ ઉગારવાં પડે, અને તેથી મેહનતનું ફલ કેટલાંએક દેહાંલે જોવામાં પ લુ આવે, પણ આ જગામાં ઝાડોની નકલ કરીને કારીગરીથી પામતા ઝાડો બનાવીઆમાં આવીઆ, તે આએહુ અસં હોએ તેવા લાગે. એ ઝાડોની ઉપર મીનાંઈ ફણમે સલગાવીઆમાં આવે, અને

તેથી તાંહાંનો દેખાવ બીજી જગ્યાએ કરતાં વળી જીદીજ રીતનો લાગેછે. જેમ બને તેમ દરએક બધુ પોતાની જગાને યજ્ઞીજ રહીઆંબાણી કરવાની કોરોસ કરેછે. કેટલેએક દેકાંજી નાંચ થાઈ રહેઆ પછી આતસખાજી પણ કરીઆમાં આવેછે.

પારીસનો સઘી સરસ દેખાવ કોઈ જાહેર તેહવાર હોએછે તાહરે બનેછે. એ જાહેર તેહવારો કોઈ ચોકસ દીવસો હંમેસાં પડતા નથી, પણ જે તોખમના પાદશાહાઓ તખ્ત ઉપર હોએ, તેઓ પોતાને મર્બદ પડતા બનાંચોને દીને જાહેર તેહવાર કરવાનું દેડેવેછે. હાલના શાંહનશાહ નેપોલીઅને ફ્રાન્સનું તખ્ત બીધું તેની ઇઆદગારીમાં ૧૫ મી આગસ્ટનો દીવસ જાહેર તેહવાર ઘખલ દેડેવેલોછે. પલાચ ડી લા ફ્રાંક રડનો ચોક જેનું બયાંન આગળ કરીઆમાં આવીડંછે તેને હેવોતો સણગારીઆમાં આવેછે, કે તે ખુશનુમાં જગોની હંમેસની રચનાંબા અતીથણી વધારો થાએછે. એ ચોકની વચમાં જે ત્રીનાંરોછે, તે આખો તરેહવાર રીતે સણગારીઆમાં આવેછે. આજ ઈલીસીસનાં બાગનાં જીદ જીદ બાગમાં દીવસને વખતે રારડાં ઉપર નાચનારાઓ, તથા ગારોડીઓ, તથા ખસખસાઓ, તથા નાંચનારાઓ, તથા નાંટકવાળાઓ પોત પોતાનાં તખા શા કરેછે. રાતનાં એ બાગમાં તથા હુફલરીનાં મેડેલ અને બાગની અદર લંકા કરીઆમાં આવેછે, અને તેની સાથે પાછલી રાતનાં આતસખાજીથી સઘળી ખુસાલીનું સેવટ લાવીઆમાં આવેછે. ફરેનચ લોકો આતસખાજીનાં ઘણાં શોખીછે, તેથી એ હુનરનાં કાંમમાં તેઓએ જેટલો વધારો ફીરોછે તેટલો કોઈ બીજી કામવાલા એએ દીધો નથી. જરે આએ તેહવાર હોએછે, તારે તેમાં એખલા પારીસનાં લોકો સામેલ થાએછે, એટલું જ નહી, પણ ફ્રાન્સ અને ઈંગલડ તથા ઈટ્રોપખંડનાં બીજા ઘણાં રથનાં લોકો એગર્ત કરીને તે જીવાને સાડ ઉપર કહેવે દીવસે પારીસ જાએછે, કાંએને જરે પારીસમા જાહેર તેહવાર હોએ, તારે તેના જીવો દેખાવ થાએછે, તેવો કોઈ બીજી વેળાએ થાતો નથી. જાહેર તેહવારને દીને આગળ આખાં ગામમાં જીને જીએ તેને ખોરાક તથા દારૂ સરકારથી આપીઆમાં આવતો હોતો, પણ તેથી તે દીવસો ઉપર છાકટપણું થઈ વધતું હતું, માંટે હવડા ખાંનગી રીતે ખુજપરજ કરીને ગરોબાનેજ દારૂ તથા ખાંણું મુક્ત આપીઆમાં આવેછે.

“ કારનીવલ ” નો તેહવાર જે ઈંગરેજ લોકોનાં “ આશ વેડનેસડે ” ની આગમનનાં પાંચ અથવા છ અડવાડીઆં સુધી ચાલુ રહેછે, તે વખતમાં પણ પારીસ જીવા લાએક થાએછે. એ તેહવારનાં દીવસો ઉપર પણ લોકો તરેહવાર ટોંગનો (ફિનસી) પોશાક તથા ખોટાં મોહાડાં પેટ્રીને રસતાઓની ઉપર ખુશી થાતા તથા ખસખરી અને ટોંગ કરતા ટોલાબંધ કરતા કરેછે, અને તેથી એ તરાંહનો તખાશો થાએછે, તે જીવાને સાડ વગી જથાબંધ લોકો ઘોડા ઉપર તથા ગાડીમાં સવાર થાઈ નીકળે. સરકારનાં હુકમથી ૧૭૮૦ ના સાલમાં આ તેહવાર કરવાનું બંધ થઈ હતું, પણ નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ જરે પેહલો કાંનસલ થયો, તારે આ તેહવાર કરવાનો પાછો હુકમ થયો હોતો, અને તેથી પારીસનાં રેહવાશીઓને ઘણા આનંદ ઉપજાએ હોતો. કેટલાએક વરસ સુધી આ તેહવાર બંધ પડીઆ હોતો, તેથી તે જરી થયા પછીના પેહલાં થોડાં વરસ સુધી ભારે ઉચટમાં તે કરીઆમાં આવીઆ હોતો, કાંએને તાર પછી લોકો હેવોતો સોલધતા અને દીમતી પોરાક પેહરતા હોતા અને ખુશીમાં આવતા હોતા, કે તેનું બયાંન થઈ ચકતું નથી. એક દીને મોટું સરથસ દાહાડી આમા આવેછે, તેવારે પેહલે ગાએજી કરનાંસાઓ તથા વાજાં વજાડનાસાઓ ચાલેછે, અને પછી આખાં શેરેરમાં સઘી અંતેલા એક જગદને ઘણાં કીમતી પોશાક સાથે સણગારીને તથા તેનાં આંધાં ઉપર લારેલ ગાડનાં પાતરાં લપેટીને મલાવેછે, અને તે બળદની પાછવાડે કસાઈઓ ટોંગી તથા કીમતી પોશાક પેટ્રીને, ટોંગાબંધ ચાલેછે. આ સરથસ મોહાડો મોહાડો કરેછે, અને તેની રચના જીવાને સાડ તેની પાછવાડે હજારો લોકો દોડે, તે વેળાએ આખું પારીસ શેરેર એક તખાશાનો નેહલ હોએ તેવું દીમેછે. આગળ વખતમાં બ

બદલી પીઠ ઉપર એક બાળકને બેસાડીઆમાં આવતું હતું, અને તેનાં એક હાથમાં રાત્રાંનીની લાટડી અને બીજા હાથમાં તળવાર આપીઆમાં આવતી હતી. આ ચાલ સને ૧૮૪૯ નાં વરસથી દાહાડી નાંખી આમાં આવી, અને હવેનાં એક ગાડીની અંદર એક બાળક ફક્ત બેમે છે, અને બગદની સાથે તે ગાડી પણ ચલાવીઆમાં આવે છે. ઉપવા બગદનું વર્ણ એાછામાં એાછું ૨૦૦૦ રતલ થાય છે.

આ તેહવારનાં દીવમે ઉપર પારીસની નાંટકશાળાઓમાં પણ ખોટાં મોટાં પેટ્ટેરીને નાંચ કરીઆમાં આવે છે. લેડીએને મોટાં અથવા ટોંગી પોશાક પેટ્ટેરીઆ વગર અંદર દાખલ થવા દીધામાં આવતી નથી. જરે એ નાંચ હોય છે, તારે નાંટકશાળાના રેખાવ હેવોતો થાય છે, કે તેથી આપણી આંખ હેરતમાં રહે છે. નાંટકશાળાઓનું બારે ૩૬, તેમની અંદરની ગચકતી રોશની, તરેહવાર અને શોભઈતા પોશાકો, માએણના ખુરા આવાને અને હસતા ચેહરાનાં ટોલાબંદ લોકોથી આપણી નજર આગળ જ રેખાવ થાય છે, તેનું જોડે બરોબર બધાંનું થાઈ શકતું નથી, તોપણ તે રેખાવ એકાએક આપણી આંખમાંથી જોવા મુશ્કેલ છે.

ફરેનચ લોકો અને તેમાં ગમત કરીને પારીસનાં રેહવાસીઓ ઘણાંન મોજલા તથા શોખી છે તેથી શું તેહવારને દીવમે કે, શું સાધારણ દીવમે, તેઓ હંમેસા ખુશી, મોન અને ગમતમાં પોતાને વખત ઘણાખરો ગુમાવે છે. પારીસનાં ગમતનાં કારખાંનાંઓની પેદાએસમાંથી આગમન જણાવીઆ પરમાંણે સરકાર મેંહુકડે દબ દક લીએ છે, તે ઉપરથી જ ગણતરી મળે છે, તેમાંથી હેતું માંલુમ પડે કે, પારીસમાં દર રોન પછિસા આપીને ગમત ભોગવનારાઓની સંખ્યા આ પચાસ હજારની છે. આમાં શેહેરની વસતી (૧૨૦૦૦૦૦) બાર લાખ આદમીની છે તારે આપી વમતીને ચોવીસમે ભાગ દરોન પછિસા આપીને જુદી જુદી ગમતમાં સાંમેલ થાય છે. એ ઉપરાંત બાગોમાં ફરનારા તથા એણીગમ પેલીગમ ફરી જવને આશાએસ આપનારાઓની સંખ્યા ઘણી હશે. જરે કોઈ પારકો સુસાકર પારીસમાં જએ અને દસ અથવા પંદર દાહાડા મુધી તાંહાં રેહવાને હોએ, તારે અલબત્ત તેટલી મુદતની અંદર પારીસમાં જેટલું જોવાનું હોએ છે, તે જોવાની તે ઈઉકતી કરે છે, તે વેળાએ તેને પારીસનાં મોન ભોગવનારા તથા પરવારતા ફરનારાઓની સંખ્યા વીશે વીચાર કરવાને બની આવે છે. એક બાગ જોવા તમે જએાતો, તે બાગમાં હજારે આદમીઓ તમેને ફરતાં જલસે. એક સંગ હરમખાંન જોવા તમે જએાતો, તાંહાં જ જોવા તમે ગયાછો તે જોવા આવેલા બીજા હજારો શખસોને તમે જમે. એક મેહલ જોવા જએાતો, જેમ તમે તાંહાંના બપકો જોઈ અચરત થએા, તેન ખીસાલે તમારી આક્રંડ તેવી અચરતીમાં ઉભેલાં હજારો લોકો તમારી આસપાસ ઉભેલાં તમેને ખાલમ પડશે. કોઈ મોટા કુઆરો જોવા તમે જએા, અને તાંહાં પણ હજારો-લોકો તમે જમે. કોઈ તમાશાનાં ઘરમાં જએા, અને તાંહાં પણ હજારો લોકો હશે. હજારો લોકો ફક્ત રસતાની મજલ અને રેખાવ જોવાને ફરતા હશે, અને હજારો લોકો કોઈ નહી પણ ફુકાંને ફુકાંન આંખને મજલ આપવા તથા કોથલી ખાલી કરવા ફરતા હશે. એ ઉપરથી પેલા પારકા સુસાકરના દીલમાં ખચીત આ સવાલ ઉતપન થાય છે, કે જાંહાં હું જઉં, તાંહાં આટલા બધા લોકોને જોઈશું, તારે શું એ લોકો એમ ફરવામાંન પોતાને વખત રોકે છે, અને તેમ હોએતો પોતાનું શુભરાંણ સી રીતે કરતા હશે. આ સવાલને નવાજ આપણને એમ મળે છે કે, પારીસની વસતી ઘણી ખરી મોન ફરનારાઓની જ છે. આખી વસતીમાં બેકાં ખાતા લોકોની ગણતરી વધારે છે. ઈંગરેજોને 'વાસતે કેહેવામાં આવે છે કે તેઓ અચરત થએ, અથવા મરે તાંહાં મુધી મેહનત કરે છે, તથા પોતાને ધંધે ચિલતા નથી, પણ ફરેનચ લોકો મોજલા છે, તેથી જ શખસની ખાસે એટલી દોલત થાય કે પછી તે પોતાને બાકીનો જન મારો મુખથી દાહાડી શકે, કે તે પોતાનું કામ કાન સમજી પોતાનાં છોકરાઓને સેફીને પોતે આશાએસમાં રેહે છે, તેથી હવા આસાએમ લેનારાઓની ગણતરી ઘણી થાય છે, તે સાથે ઈઉરોપનાં ઘણાએક ભાગમાંથી મો

તેથી તાંહાંને દેખાવ બીજી જગ્યાએ કરતાં વળી જુદી-જ રીતનો લાગે છે. જેમ બને તેમ દરએક જણ પોતાની જગ્યાને ઘણીજ રહીઆંઝણી કરવાની કોયેસ કરે છે. કેટલેએકે દેકાંણે નાંચ ઘાઈ રહેઆ પછી આતસબાજી પણ કરીઆમાં આવે છે.

પારીસનો સઘળી સરસ દેખાવ કોઈ જાહેર તેહવાર હોએ છે તાહેર બને છે. એ જાહેર તેહવારો કોઈ ચોકસ દીવસે હંમેસાં પડતા નથી, પણ જે તોખખનાં પાદશાહાઓ તખત ઉપર હોએ, તેઓ પોતાને યમદ પડતા બનાંબોને દીને જાહેર તેહવાર કરવાનું હેડવે છે. હાલના શાંહનશાહ નેપોલીઅને ફ્રાંસનું તખત લીધું તેની ઇઆદગારીમાં ૧૫ મી આગસ્ટનો દીવસ જાહેર તેહવાર દાખલ હેડવેલો છે. પલાસ હી લા કાંનકા રડનો ચોક જનું બયાંન આગળ કરીઆમાં આવીકે છે તેને હેવોતો સણુગારીઆમાં આવે છે, કે તે ખુશનુમાં જોગોની હંમેસની રચનાંજા અતીધણો વધારો થાએ છે. એ ચોકની વચમાં જે મીનાંશો છે, તે આખો તરેહવાર રીતે સણુગારીઆમાં આવે છે. ચાંન ઈલીસીસનાં બાગનાં જુદા જુદા બાગમાં દીવસને વખતે દોરડાં ઉપર નાંચનારાઓ, તથા ગારોડીઓ, તથા મસખરાઓ, તથા નાંચનારાઓ, તથા નાટકવાળાઓ પોત પોતાનાં તમાશા કરે છે. રાતનાં એ બાગમાં તથા દુધલરીના મેહલ અને બાગની અંદર લંકા કરીઆમાં આવે છે, અને તેની સાથે પાછલી રાતનાં આતસબાજી સઘળી ખુશાલીનું સેવટ લાવીઆમાં આવે છે. ફરેનચ લોકો આતસબાજીનાં ઘણાં શોખી છે, તેથી એ હુનરનાં કાંમમાં તેઓએ જેટલો વધારો કીચો છે તેટલો કોઈ બીજી કોમતોલાઓએ કીવો નથી. જારે આએ તેહવાર હોએ છે, તારે તેમાં એખલા પારીસનાં લોકો સામેલ થાએ છે, એટલું જ નહી, પણ ફ્રાંસ અને ઇંગલડ તથા ઇંગોપખડનાં બીજા ઘણાં દેશના લોકો અંગત કરીને તે જોવાને સાડ ઉપર કહેલે દીવસે પારીસ જાએ છે, કાએ જારે પારીસમાં જાહેર તેહવાર હોએ, તારે તેનો જોયો દેખાવ થાએ છે, તેવો કોઈ બીજી વેળાએ થાતો નથી. જાહેર તેહવારને દીને આગળ આખા ગાંમમાં જને જોએ તેને ખોરાક તથા દારૂ ખરકારથી આપીઆમાં આવતો હતો, પણ તેથી તે દીવસે ઉપર છાકટપણું ધણું વધતું હતું, માટે હવડાં ખાંનગી રીતે ખુબખરક કરીને ગરીબોને જ દારૂ તથા ખાંણું મુક્ત આપીઆમાં આવે છે.

“ દારનીવલ ” નો તેહવાર જે ઇંગરેજ લોકોનાં “ આશ વેડનેસડે ” ની આગમનનાં પાંચ અથવા છ અડવાડીઆં મુધી આવુ રહે છે, તે વખતમાં પણ પારીસ જોવા લાએક થાએ છે. એ તેહવારનાં દીવસે ઉપર પણ લોકો તરેહવાર ટોંગો (ફેનસી) પોશાક તથા ખોટાં મોહોડાં પેટરીને રસતાઓની ઉપર ખુશી થાતા તથા મસખરી અને ટોંગ કરતા ટોલાબંધ કરતા કરે છે, અને તેથી એ તરડોનો તમાશો થાએ છે, તે જોવાને આડ વગી જ્યાબલ લોકો ઘોડા ઉપર તથા ગાડીમાં સવાર થાઈ નીકચે છે. સરકારનાં હુકમથી ૧૭૮૦ ના સાલમાં આ તેહવાર કરવાનું બંધ થયું હતું, પણ નેપોલીઅન મોનાપારટ જારે પેહુલા કાંનસલ થયો, તારે આ તેહવાર કરવાને પાછો હુકમ થયો હતો, અને તેથી પારીસનાં રહેવાશીઓને ઘણો આનંદ ઉપજાએ હતો. કેટલાંએક વરસ મુધી આ તેહવાર બંધ પડીઆ હતો, તેથી તે જરી થયા પછીના પેહલાં ઘોડાં વરસ મુધી જારે ઉજટમાં તે કરીઆમાં આવીઆ હતો, કાએ જારે તાર પછી લોકો હેવાતો મોખઈતા અને દીમની પોશાક પેહરતા હતા અને ખુશીમાં આવતા હતા, કે તેનું બયાંન થઈ ચકતું નથી. એક દીને મોટું સરથસ કાહાડી આમાં આવે છે, તેવારે પેહલે ગાએલ કરનાંસાએ તથા વાંજ વજાનનાસાએ માંછે, અને પછી આખાં ચોટરમાં સઘળી ખાતેલા એક જગદને ઘણાં દીમતી પોશાક માથે સણુગારીને તથા તેનાં માંખાં ઉપર લારેલ ઝાડનાં પાતરાં લપેટીને ચલાવે છે, અને તે જગદની ધંધવાડે કરાઈઆ ટોંગી તથા દીમતી પોશાક પેટરીને, ટોંગાંબંધ માંછે. આ સરથસ મોરોએ મોટોએ કરે છે, અને તેની રચનાં જોવાને સાડ તેની પછવાડે હજારો લોકો દોડે છે, તે વેળાએ આખું પારીસ ચોટર એક તમાશાનો મેહલ રાએ તેવું દીમે છે, આગળા વખતમાં જ

ગદની પીઠ ઉપર એક બાળકને બેસાડીઆમાં આવતું હતું, અને તેનાં એક હાથમાં રાજધાનીની લાકડી અને બીજા હાથમાં તળવાર આપીઆમાં આવતી હતી. આ ચાલ સને ૧૮૪૯ નાં વરસથી દાહાડી નાંખી આમાં આવી, અને હવડાં એક ગાડીની અંદર એક બાળક કૂત બેસેછે, અને બળદની સાથે તે ગાડી પણ ચલાવીઆમાં આવેછે. ઉપલા બળદનું વર્ણુ એાછામાં એાછું ૨૦૦૦ રાલ થાય્છે.

આ તેહવારનાં દીવસો ઉપર પારીસની નાંટકશાળાઓમાં પણ ખેાડાં મોહોડાં પેરુરીને નાંચ કરીઆમાં આવેછે. લેડીઓને મોરોડાં અથવા ટોંગી પોશાક પેરુરીઆ વગર અંદર દાખલ થવા દીધામાં આવતી નથી. જરે એ નાંચ હોય્છે, તારે નાંટકશાળાનો દેખાવ હોવેતો થાય્છે, કે તેથી આપણી આંખ હેરતમાં રેરેછે. નાંટકશાળાઓનુ બારે કદ, તેમની અંદરની ઝગકતી રોશની, તરેહવાર અને શોભાઈતા પોશાકો, ગાએણના ખુશ આવાજો અને હસતા ચેહરાનાં ટોલાબંદ લોકોથી આપણી નજર આગળ જ દેખાવ થાય્છે, તેનુ જોકે બરોબર બધાંન યાદ શકતું નથી, તોપણ તે દેખાવ એકાએક આપણી આંખમાંથી નજો નુ શકેલછે.

ફરેનચ લોકો અને તેમાં ગમત કરીને પારીસનાં રેહવાસીઓ ઘણાંન મોજલા તથા શોખીછે તેથી શું તેહવારને દીવસે કે, શું સાધારણ દીવસે, તેઓ હંમેસ ખુશી, મોન અને ગમતમાં પોતાનો વખત ઘણાખરો ગુમાવેછે. પારીસનાં ગમતનાં કારખાનાંઓની પેદાએસમાંથી આગમન નણાવીઆ પરમાંણે સરકાર મેંદુકડે દમ ટકા લીએછે, તે ઉપરથી જ ગણતરી મળેછે, તેમાંથી હેવું તાંબુજ પડેચ કે, પારીસમાં દર રોજ પધસા આપીને ગમત ભોગવનારાઓની સંખીઆ પચાસ હજારનીછે. આખાં શેરુરની વસતી (૧૨૦૦૦૦૦) બાર લાખ આદમીનીછે તારે આખી વસતીનો ચોવીસમો ભાગ દરરોજ પધસા આપીને જુદી જુદી ગમતમાં સાંમેલ થાય્છે. એ ઉપરાંત બાજોમાં ફરનારા તથા એણીગમ પેડીગમ કરી છવને આશાએસ આપનારાઓની સંખીઆ ઘણી હશે. જરે કોઈ પારકો સુસાફર પારીસમાં જાયે અને દસ અથવા પંદર દાહાડી સુધી તાંહાં રેહવાનો હોએ, તારે અલબત્તાં તેટલી ખુદતની અંદર પારીસમાં જૅટલું જોવાનું હોએછે, તે જોવાની તે ઇઉકતી કરેછે, તે જોએ તેને પારીસના મોન ભોગવનાંરા તથા પરવારતા ફરનારાઓની સંખીઆ વીશે વીમાર કરવાને બની આવેછે. એક બાગ જોવા તમે જાએતો, તે બાગમાં હજારો આદમીઓ તમેને ફરતાં મલસે. એક સંગ હરસયાંન જોવા તમે જાએતો, તાંહાં જ જોવા તમે ગયાછો તે જોવા આવેલા બીજા હજારો શખસોને તમે જોએ. એક મેહુલ જોવા જાએતો, જેમ તમે તાંહાંનો ભપકો જોઈ અચરત થાએ, તેન મીસાલે તમારી માંકિક તેવી અચરતીમા ઉભેલાં હજારો લોકો તમારી આસપાસ ઉભેલાં તમેને માલમ પડશે. કોઈ મોટો ડુંઆરો જોવા તમે જાએ, અને તાંહાં પણ હજારો લોકો તમે જોએ. કોઈ તમાશાનાં ધરમાં જાએ, અને તાંહાં પણ હજારો લોકો હશે. હજારો લોકો કૂત રસતાની મજાહ અને દેખાવ જોવાને ફરતા હશે, અને હજારો લોકો કોઈ નહી પણ કુકાને કુકાંન આંખને મજાહ આપવા તથા કોયલી ખાલી કરવા ફરતા હશે. એ ઉપરથી પેલા પારકા સુસાફરના દીવસ ખચીત આ સવાલ ઉતપન થાય્છે, કે જાંહાં હું જાઉંજુ, તાંહાં આટલા બધા લોકોને જોઈજુ, તારે શું એ લોકો એમ ફરવામાંન પોતાનો વખત રોકેછે, અને તેમ હોએતો પોતાનું શુનરાંણ સી રીતે કરતા હશે. આ સવાલનો જવાબ આપણને એમ મળેછે કે, પારીસની વસતી ઘણી ખરી મોન ફરનારાઓનીજે. આખી વસતીમાં ખેડાં ખાતા લોકોની ગણતરી વધારેછે. ઇંગરેએને વસતે કેહવામાં આવેછે કે તેઓ અગ્રત થાયે, અથવા મરે તાંહાં સુધી મેહનત કરેછે, તથા પોતાનો ધંધો મેલતા નથી, પણ ફરેનચ લોકો મોજલાછે, તેથી જ શખસની પાસે એટલી દોલત થાયેકે પછી તે પોતાનો બાકીનો જન મારો સુખથી દાહાડી શકે, કે તે પોતાનું કામ કામ સઘણ પોતાનાં છાકરાઓને સોડીને પોતે આશાએસમાં રે હેછે, તેથી હેવા આસાએસ લેનારાઓની ગણતરી ઘણી થાયેછે, તે સાથે ઇઉરેપનાં ઘણાએક ભાગોમાંથી મો

જાના લોકો પારીસમાં જઈ પોતાના જનમારો ગુજારવાને ઘણા ખુશી છે, કાએજે તાહા પોતાના પાછાના ઘાડા ખુશીમાં પથાર કરવાને તેઓને બની આવે છે રૂશીઆનના કોઈ અમલદારને ખુશીઆમાં આવી હો એ કે, તારી મુરાદ શું છે, તો તે કહેશે કે “ એક સારી દોસ્ત અને પારીસમાં રહેવાનું ઘર ” એ ઉપરથી જોવામાં આવશે કે પારીસની મજાહ તથા મોજ ભોગવવાને સાચું ઇલેગેન્સ બીજા મુલકોના રહેવાશીઓ નેઓ પામે બેઠું ખાઈ શકાએ એટલી દોસ્ત હોએ તેઓ પોતાનું વતન છોડીને ફ્રાન્સમાં જાયુક પોતાનું ઘર કરવાને રાજ છે પારીસની વસતીની ગણતરી કાહાડી-માં આવે છે તારે ખાસ દેશના લોકોની સખીઆ ના પની પાતી નથી હુમમાં કહીએ છે કે આ શેહેર હેવુંતો રબીઆમણે કે ઇલેગેન્સ બીજા મુલકોના ને રહેવાશીઓમાં થકતી હોએ છે, તેઓ પોતાની જાનદેગીમાં એકવાર પાછા આ શેહેર નેએ છે, અથવા જોવાની ઉમેદ રાએ છે, તેથી હેવા હજારો મુસાફરોનું દરરોજ પારીસમાં આવવું જવું થાએ છે, અને તેઓ બાહર ફરતા દોલામાં ઘણાએક વધારો કરે છે

અકરણ ૬ હું.

મેહલો.

દુધ્ધરીનો મેહુય—રીવાય તથા સીર્વાગ ઊપરનાં ચીતારો—પુતળાં તથા તચ્ચીરો—તખન—હુતરનો નરો મેહલ—જુગ્યાનો નો મેહુય—કાંખીનનો મેહુય—ચેંટ કહુનો મેહુય—શાંનદેમેડાનો મેહલ—વાસચેપનો મેહલ—એ મેહુય મધેના કીમતી સંગમ—ચીતારો, ખાગ, કુઆરા, પુતળાં, ઇતીઆરો.

જે શખસ પારીસમાં જાએ તેને અલખત તાંહાંનાં નામીયા અને ખુલસુરત મેહુસો જોવાની ખાહુન થયા વીનાં રહે નહી, અને તે ખાહુસ પાર પાડવાને જે કાંઈ મેહુનત પડે, તેના તેમને જોપાથી પુરો બદ લો મળી શકે. પુરોપનાં કડઅતમંદ રાજેમાંનું કુરાનસ પણ એક ઘણું કડઅતમંદ રાજ ગણાયે, અને તેનાં પાદશાહો જે મત ધરાવે, તેથી ઇફરોપની ઉપર કેટલીએકરીતે અસર થાયે, તેવાં રાજનાં જે મેહુસો, તે ખરેખર તે રાજને લાયકેનાં છે. સરકારી તથા બીજા મોટી ઇમારતોની મેહુસો જીવીજ, પણ આ ઠેકાણે અમે જે જે કાંઈ લખીએ, તે શાંહુનશાહને રેહવાનાં મેહુસો વીમે લખીએ. એવા મેહુસો હાલમાં આસરે ૬ સછે, અને તે દરએકને જોપાથી આપણે વીચારમાં પડીએ કે સરસ કોણને દેરવીએ, કાંજ સથળા તારીફ લાયકે. હાલનો શાંહુનશાહ જારે ઘેરેમાં હાએ, તારે દુધ્ધરીનાં મેહલમાં રહે. એ મેહલની આસપાસ નાં ખાગનું વરણુન આગળ ફરીકે. ખાગમાં ફરીઆથી આપણે છવ નેટસો ખુશી થાયે, તે કુરતાં એ મેહલની અંદર ફરીને જોપાથી વધારે ખુશી ઉપજે. એક ઘણું સોબઈતા દરવાજાની અંદર થઈને એ મેહલમાં દાખલ થઈ શકાયે. આપણી ટાપુમાં ભાગરે તેવો એક દરવાજો, તેની વચમાંથી ગાડી જવાનો અમે આસપાસથી આદમી જવાનો રસતો. એ દરવાજાની આગળ હુંમેસ બે થોડસવારોને પેટરો રહે. એ દરવાજા મેહલ નકસીથી સજુગારેલો, અને તેને મથાત્રે કેટલાંએક પુતળાં છે. મેહલની આસપાસનાં ખાગને જે કટેશથી ઘેરી લીધો, તે કટેશ જોહોડાંનાં નકસીદાર સલીઆનાં છે. તેનો ઉપરો ભાગ ભાલાનાં આકાર જેવો અને તેની ઉપર સોનાંનો ધોર ચઢાવેલો. એ મેહલનાં તરણુ માળજે અને દરએક માળની ખાંધની જુદી તરેહની છે. જે ચોરડાએ શાંહુનશાહ અને ચાંણીનાં વાપરવાનાં કાખમાં આવે, તે દેખાડવામાં આવતા નથી. જે મોટું દીવાંનખાંનું, પાદશાહી “ખાલ” અથવા નાંચ આપવાના કાંખમાં આવે, તેની લંબાઈ ૧૪૦ ફુટ અને પોહોલાઈ ૩૫ ફુટ છે અને સીર્વાગની ઉપર ઘણું સારાં અને સોનેરી રંગનાં ચીતારો પાડેલાં છે. એ દીવાંનખાંનમાં હાલનાં શાંહુનશાહનું થોડા ઉપર બેસાડેલું એક પુતળું છે. બારીઓની સામેની બાજુએ જે દેવાલ આવે છે તેની ઉપર આરસીનાં તકતા જોડેલાં છે તેથી કરીને જારે બારી ઉગાડી હાએ, તારે બાહરનો સથળો દેખાવ તે આરસીઓમાં દેખાયે, તેથી ઘણું ખુશનુમાં લાગે. સને ૧૮૪૨ નાં વરસમાં હાલંડનાં પાદશાહએ હુધ ફીલીપને નેટ કરેલાં બે ઘણું મોટાં અને કીમતી ઝુમરનાં જોડા, કે જનાં ધાતુનાં ભાગ ઉપર સોનેરી ધોર, તે આ ઠેકાણે જોવામાં આવે. કુરાંનસ અને આસહરીઆ તથા ઇંગલંડનાં રાજે વડે એગ્રીમાં શેહર આગળ સુરેહ થયા પછી પારીસનાં રેહવાશીઓએ પેહલા નેપોલીઅનને “તુ લેહ” નું એક રૂપાંનું પુતળું નેટ આપીં હું તે સજીમરમરનાં બે સોબઈતા થાંભલાની વચોવચમાં મેલવામાં

આવીડે છે. એ ઔરડા મધેના બીજા સાંખાં નેવો કીમતી છે તેવો ખુબસુરત પણ છે. અતરેથી નીકળીઆ પછી બીજા માળ ઉપર આપણને એ ઔરડા દેખાડવામાં આવે છે તેનો ભપકો બેપાથીજ આપણી આંખને ચીતરી આવે છે. તે ભાગની સીલિંગની નક્કી અને તેનાં ઉપરનાં રમીન ચીતાર ઘણાજ વખાંણવા જોગ છે, અને તે સીલિંગની નીચે ઘણીજ સોભાઈતી ગીઆલરી કાઢાડવામાં આવી છે. જે ગીઆલરીના ભાગ બારીઓના માથા આગળ આવીઓ છે, તે ભાગને રેકાવ પગથીતે માંથા સુધી ચડાડવેલા સોનેરી ધારનાં પુતળાંઓની ઉપર રાખેલો છે. પેલુલા નેપોલીઅનનાં વખતમાં જે જે લડાઈઓ થઈ હતી તેનાં નાંમ આ ગીઆલરીની ઉપરની દીવાળ ઉપર કોતરીઆમાં આવીઆં છે. ગીઆલરીની નીચે આખા ઔરડામાં ફરાનસનાં લસકરી તથા દરીઆ ખાતાનાં અમલદારોનાં પુતળાં હારેદોર મેલવામાં આવીઓં છે અને બારીઓની સામેની દીવાલનાં ભાગ ઉપર ફરાનસનાં મોટા લસકરી સરદારોની સભીઓ છે. આ ઔરડા મધેની બારીઓનાં પરદા લીની અખ બલનાં છે, તથા જે કાંઈ સાંખાન છે તેની ઉપર સોનેરી ધોર છે. એ દીવાનખાંનું પણ નામના કાંમમાં આવે છે. જે ઔરડાના પાદશાહ તુલાકાત લીએ છે તે ઔરડો પણ ઘણું સોભાઈતા દીરેયો છે, તેની દેવાલ સરેઈ છે અને તેની ઉપર પાડેલા ચીતારો સોનેરી રંગનાં છે. બારીનાં પરદા લીલા રેશમી કુખાસનાં છે, અને સાંખાંન સથળે મોનેરી રંગનો છે. આ ઔરડામાં તથા તેની પાસેનાં બીજા તરફ ઔરડામાં જે ગાલીઆ પાથરેલા છે તે ઘણાંજ ઉચાં છે અને તેની કીમત આજ લાખ રૂપીઆની નજીવવામાં આવી છે. જે ઔરડામાં શાનશાહનું તખત છે, તે ઔરડો બેપાથી આપણા જીવને ખચીત ઘણાજ આનંદ ઉપજે છે. અતરે બારી અને દેવાલ ઉપર સોલાને સાડ જે પરદા છે તે ચતી અખબલનાં છે, અને તેની કોર "પાખ" નાં ઝાડનાં પાતરાં અને કુતોનાં હાર સાધનાં મોનેરી કમબધી ભરેલી છે. ઔરડાની વચોવચમાં બારીઓની સાંમે મોહુ કરીને તખત કરીઆમાં આવીડે છે, તાંહાં સોનેરી ધોરની એ કુરમીઓ છે, એક શાનશાહને સાડ અને બીજા શાહીને સાડ, તે કુર સીઓની ઉપરનું છતર સોનેરી કસમથી ભરેલું લાલ અખબલનું બનાવેલું છે, અને તે છતરની કોરનાં જુદા જુદા ભાગમાં નેપોલીઅનનું નાંમ બનાવવાને "એન" પાડવામાં આવી છે. તખતની આગપાસ જે જાહલર છે તેની ઉપર ઉડીઓગની નીમાન દાખલ, સોનેરી કસમથી અખાંમે ભરેલી છે જમીનથી તરફ ફાડીઆં ની હંમાઈ કરી તેની ઉપર તખતની કુરમીઓ મેરેલી છે, અને તે કુરસીની પછવાડે જે જાહલર છે તેની ઉપર કમબને એક મોટો જુદો પાડેલો છે અને તેની ઉપર આરપાર તલવાર તથા "સેપર" (સોનની લાકડી) પાડેલી છે. તેની વચેવચમાં ફરેનચનાં શાનની નીસાંન દાખલ ગડડખમથી પાડેલું છે, અને તેની આગપાસ ફરતો કુખનો હાર પાડેલો છે, અને તે હારને અથાવે "હેલમેટ" (ટોપ) છે, અને તેની ઉપર તાજ પાડેલું છે. જે ઔરડામાં શાહનશાહ આંજી આવે છે તેની લખાઈ ૧૭૬ કુર છે, અને પોહાલાઈ ૩૨ કુર છે. એ ઔરડાનો સ્થાન પણ ઘણો મુંદર છે, અને તેમાં ૧૪ માં જુદાં એક મોટા ઉપર પુતળો છે. ફર્લરીના મેહેલની જીજ વેગ લાઈએ "યુવર" નો નામીઓ મેહેલ છે. એ જે મેહેલની વચમાંની જગા બાધી લઈ બે મેહેલો જોડી નાખવામાં આવીઆ છે. એ મેહેલો જોડી નાંખવાનો વીચાર ૧૪ માં જુદાં વખતથી ચાલીઓ હતો, પણ તે અમલમાં લાવવાને વારેવાર અડચણો નીકળતી હતી. ટાલુને શાહનશાહ નેપોલીઅન ૧૮૫૨ નાં સાલમાં તરે "રીપબ્લીક" નો વડો હતો તારે તે કાંમ પાર પાડવાને તેણે હુકમ કરીો હતો અને હાલ તે કામ લગભગ પૂરું થયું છે, અને તેની ઉપર (૨૦૦૦૦૦૦૦) જે કરોડ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો છે. આ નવી ઈમારત બાહરેથી ઘણીજ ખુબસુરત દીમે છે. તેની આગપાસ જે બાગ કરવામાં આવીઓ છે તાંહાં ૧૪ માં જુદાં તથા પેરેલા નેપોલીઅનનાં યોડા ઉપર પુતળા મેલવામાં આવનાં છે. મેહેલની આંદર જે પુતળાં મેલેલા છે, તે યોડા નથી, જુદે જુદે દેકાને મની ઓછાંમાં ઓછા ૨૫૦ પુતળાં છે. આ નવી ઈમારતનાં પેરેલા માળ ઉપર "કુર" ૩૦૦૦૦૦૦૦ પુતળાં છે જે આગળ જુદાં દીકોપનું આંતરગી પુતળકખાનું ગણાવે હોય, અને જેમાં ૮૫૦૦૦) પુતળ

આવીડિછે. એ યોરડા મને બીજી સામાં નેવો કીમતીછે તેવો ખુબસુરત પાછુછે. અતરેથી નીકળીઆ પછી બીજા માળ ઉપર આપણને એ યોરડા દેખાડવામાં આવેછે તેનો ભપકો જ્યાથીજ આપણી આંખને ચીતરી આવેછે. તે ભાગની સીલોંગની નક્સી અને તેનાં ઉપરનાં રંગીન ચીતાર ઘણુજ વખાણુવા જોગછે, અને તે સીલોંગની નીચે ઘણીજ સોભઈતી ગીઆલરી કાહડવામાં આવીછે. જે ગીઆલરીનો ભાગ બારીઓનાં માથા આગળ આવીઓછે, તે ભાગનો ટેકાવ પગથી તે માથા સુધી ચઢાડવેલા સોનેરી ધોરનાં પુનળાંઓની ઉપર રાખેલાછે. પેલુલા નેપોલીઅનનાં વખતમાં જે જે લડાઈઓ થઈ હતી તેનાં નાંમ આ ગીઆલરીની ઉપરની દીવાલ ઉપર કોતરીઆમાં આવીઆંછે. ગીઆલરીની નીચે આખા યોરડામાં ફરાનસનાં લસકરી તથા હરીઆ ખાતાનાં અમલદારોનાં પુતળાં હારેદાર મેલવામાં આવીઆછે અને બારીઓની સાનેની દીવાલનાં ભાગ ઉપર ફરાનસનાં મોટા લસકરી સરદારોની સખીઓછે. આ યોરડા મધેની બારીઓનાં પરદા લીલી અખતલનાંછે, તથા જે કાંઈ સામાંછે તેની ઉપર સોનેરી ધોરછે. એ દીવાનખાનું પણ નાંચના કાંમમાં આવેછે. જે યોરડાના પાશ્વરુદ્ધ યુદ્ધકાંત લીએછે તે યોરડો પણ ઘણું જોલખતા દીરોછે, તેની દેવાલ સફેદછે અને તેની ઉપર પાંડેલા ચીતારો સોનેરી રંગનાછે. બારીનાં પરદા લીલા રેશમી કુખાસનાછે, અને સાંમાંન સઘજો સોનેરી રંગનાછે. આ યોરડામાં તથા તેની પાસેનાં બીજા તરફ યોરડામાં જે ગાલીઆ પાંધરેલાછે તે ઘણાજ ઉચાંછે અને તેની કીમત ચાર લાખ રૂપીઆની નજાવવામાં આવીછે. જે યોરડામાં શાંનશાહનું તખત છે, તે યોરડો જોપાથી આપણા જીવને ખચીત ઘણોજ આનંદ ઉપજોછે. અનરે બારી અને દેવાલ ઉપર સોભાને માડ જે પરદાછે તે રાતી અખતલનાંછે, અને તેની કોર “પાખ” નાં ગાડનાં પાતરાં અને કુબોના હાર માથનાં મોનેરી કસબથી ભરેલીછે. યોરડાની વચોવચમાં બારીઓની સાંને નોહ કરીને તખત કરીઆમાં આવીડિછે, તાંહાં સોનેરી ધોરની એ કુરસીઓછે, એક શાંનશાહને સાડું અને બીજા રાણીને સાડું. તે કુરસીઓની ઉપરનું છતર સોનેરી કસબથી ભરેલું લાલ અખતલનું બનાવેલુંછે, અને તે છતરની કોરનાં જુદા જુદા ભાગમાં નેપોલીઅનનું નાંમ બતલાવવાને “એન” પાડવામાં આવીછે. તખતની આસપાસ જે જાલદાર છે તેની ઉપર હદીઓગની નીમાંન દાખલ, સોનેરી કસબથી મધમાંજો ભરેલીછે જમીનથી તરફ ફાટીઆની ઉચાઈ કરી તેની ઉપર તખતની કુરસીઓ મેલેલીછે, અને તે કુરસીની પછવાડે જે જાલદાર છે તેની ઉપર કમખનો એક મોટો જુદો પાંડેલોછે અને તેની ઉપર આરપાર તલવાર તથા “સેપ્ટર” (રાજની લાકડી) પાડેલીછે. તેની લેવેલમાં ફરેનચના રાજની નીમાંન દાખલ ગરૂડખમશી પાડેલુંછે, અને તેની આસપાસ ફરતો કુપનો હાર પાંડેલોછે, અને તે હારને મધ્યે “હેલમેટ” (ટોપ) છે, અને તેની ઉપર તાજ પાડેલુંછે. જે યોરડામાં શાંનશાહ ખાંધુ આપેછે તેની લંબાઈ ૧૭૬ ફુટ છે, અને પોહાલાઈ ૩૨ ફુટ છે. એ યોરડાને સણગાર પણ ઘણું મુંદર છે, અને તેમાં ૧૪ મા છુડનું એક થોડા ઉપર પુનજુછે. હુલ્લીના મેહલની જીભ વેગ લાઈએ “હુવર” નો નામીઓ મેહલ છે. એ મે મેહલની વચમાંની જગા બાંધી લઈ બે મેહલો જોડી નાંખવામાં આવીઆછે. એ મેહલો જોડી નાંખવાનો વીચાર ૧૪ માં છુડનાં વખતથી ચાલીઓ હતો, પણ તે અમલમાં લાવવાને વારેવાર અડચણો નીકળતી હતી. હુલ્લીના શાંનશાહ નેપોલીઅન ૧૮૫૨ નાં સાલમાં જાહે “રીપબ્લીક” નો વડો હતો તારે તે કાંમ પાર પાડવાને તેણે હુકમ ફોજો હતો અને હાલ તે કામ લગભગ પૂરું થયુંછે, અને તેની ઉપર (૨૦૦૦૦૦૦૦) જે કરોડ રૂપીઆનો ખરચ થયોછે. આ નવી ઈમારત બાહેરથી ઘણીજ ખુબસુરત દીસેછે. તેની આસપાસ જે ભાગ ફરવામાં આવીઓછે તાંહાં ૧૪ માં છુડ તથા મેહલો નેપોલીઅનનાં થોડા ઉપર પુનજા નેલવામાં આવનાંછે. મેહલની ચંદર જે પુનજાં મેલેલાછે, તે થોડાં નદી, જુદે જુદે દેમાંજે મતી એ છાંમો આજી ૨૫૦ પુનજાંછે. આ નવી ઈમારતનાં મેહલો માળ ઉપર “હુવર” નું પુનઃકખાનું, કે જે આગળ હુલ્લીથીપનું ખાંમગી કુખાકખાનું ગણાતું હતું, અને જગા ૮૫૦૦૦) પુન

છુ માળછે. તેની આસપાસ એક મોટો બગીચોછે અને બગીચાની અંદર કેકાંછે કેકાંછે પુતળાંછે. એ મેહલ મથેનાં ચીતારો ૭ ભાગમાં વેહ્યાએલાંછે; તવારીખને લગતા બનાવો, નાંમીયા શખસોની તસવીરો, આપ પુતળાં તથા મોહાડાં, પાદશાહી મેહલોનાં ચીતારો, વાંદાંછોના ચીતારો, તથા નામીયા શખસોની કબરો ચીતારોછે. ફરાનસનાં લસકરે અસલનાં જાનાંથી તે હુમણાનાં વખત સુધી, જે લડાઈઓ ધીધીછે; તેનાં થા ફરાનસની તવારીખમાં અને જુદાં જુદાં સમયમાં જે નામીયા બનાવો બનીઆ હતા, તેનાં ચીતારો પે લા ભાગમાં મેલવામાં આવીઆંછે. સખીઓનાં ભાગમાં ફરમંદ પાદશાહથી તે ફરાનસનાં છેક છેલ્લાં પા શાહા સુધીની તથા નામીયા સરદારો અને પેહેલવાનો તથા બીજા ઘણાં વખણાંએલાં શખસોની સખીઓછે તેમ પરમાણે ૩૦૦ કુટની લંબાઈનાં ચ્યોરડામાં ફરાનસનાં સંખ્યા પાદશાહ તથા ઘણાંએક નામીયા શખસો પુતળાંછે. પાદશાહી મેહલોનાં ચીતારો જોવાથી આપણને ઘણીએક ખુશી પેદા થાએછે, કાંએજે એ મથેનાં ટકાએક આજે હુઈઆત નથી, તથા તે વખતની રેહવાની આલ તથા પોશાક તથા ઘરની ગોઠવણ આ ચીતારો ઉપરથી આપણાં ધીઆનમાં ઉતરેછે. આ ચીતારોના મોટા જમંવને તેમનાં પુરાતનપણા પરમાણે ગો વંવાની ધારણા થઈ હતી, પણ તેઓની સંખીઆ અતી ઘણીછે તથા કોઈ નાંહેના અને કોઈ મોટાંછે, તેથી હ રેહોર અનુકરન પરમાણે ગોઠવી શકાયાં નહી, મારે તેમનાં કદ પરમાણે ગોઠવવામાં આવીઆંછે. આ કે હુલમાં આવાં ચીતારો અને પુતળાંથી ભરેલા બગીચો વધારે ચ્યોરડાંછે, અને દર એક ચ્યોરડામાંથી નીકળીને બીજા ચ્યોરડામાં જતી વેળાએ આપણે ધાકેલાં હાઈએ, તોપણ તે સંખ્યા જેવા વગર આપણને તે મેહલ છેડવા ગમતો નથી, કાંએ દરએક ચ્યોરડાનાં ચીતારો જુદી જુદી ખુબી બતાવેછે.

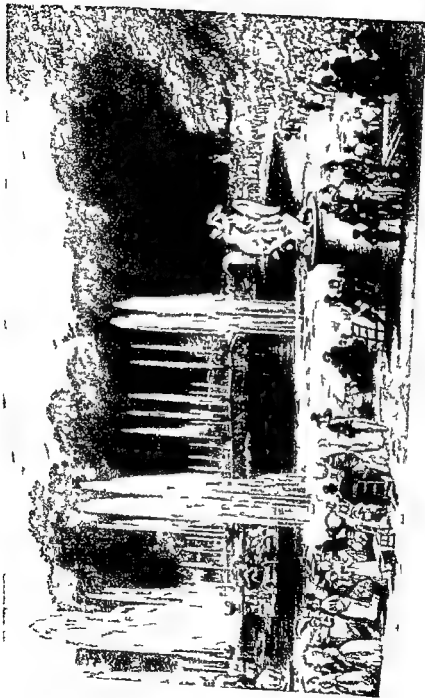
નેપોલીઅનને તાજ પેહસાવવાની જે કીરીઆ થઈ હતી તેના ચીતાર એક ચ્યોરડામાંછે, તે જોનારાએ ઘણાજ વખાંછે, જેને તે ચીતાર બનાવોઆંછે તેને ચાલીસ હજાર રૂપીઆ મળીઆ હતા. ૧૭૮૬ની વર સમાં ફરાનસમાં જરે બળવો થયો હતો તેમાં જેઓએ સુખીઅ ભાગ લીધો હતો, તેઓની સખીઓથી એક આ બો ચ્યોરડો ભરેલોછે. જેઓની સખીઓ આ જગ્યાએછે તેઓ જે વેળાએ શાહનશાહી રાજ થયું તે વેળાએ કેવા હતા, તેની પણ સખી જોલીઆમાં આવીછે. જેમકે નેપોલીઅન ૧૭૯૨ નાં સાલમાં લક્ટનેનટ કલનલ અને ૧૮૦૬ નાં સાલમાં શાહનશાહ—૧૭૯૨ નાં સાલમાં સબ લક્ટનેનટ મારસલ લા અને ૧૮૦૪ માં ડીકેડ ડી મોંટામેત્રો—૧૭૯૨ માં મારસલ સોલટ સારન્ટ અને ૧૮૦૪ માં ડીકેડ ડી ડાલમાં—૧૮૦૨ માં મુશ સબ લક્ટનેનટ અને ૧૮૦૬ માં નેપલસનો પાદશાહ. એ પરમાણે જેવા બળવામાંથી વધી ગયા હતા તે સંખ્યાની તસવીરો આ કેકાંછે જોવામાં આવેછે.

એવું જણાવીઆમાં આવીકેંછે કે જે આ મેહલખાનાં દરએક ચીતારનો અલીઆસ કરવાને વાસતે પંદર પંદર મીનીટ કોઈ શખસ ઉભો રેહતો, આખા મેહલ મથેનાં સંખ્યા ચીતારો જોતાં તેને કેટલાંએક અઢ વારીઆં થાએ. આ મેહલની અંદર પાદશાહને વાસતે એક નાંહનું દેવળ બનાવેલુંછે, તે પણ ઘણું સારી રીતે સાજુગારેલુંછે. એ મેહલની એક બાજુએ નાંટકને સ્થા એક મોટો ચ્યોરડોછે, તેની લંબાઈ ૧૪૪ કુટ તથા પોહાળાઈ ૬૦ કુટ અને ઉંચાઈ ૫૦ કુટછે. હીઆં બેસવાની જે જગ્યા કીધેલીછે તે ઘણીજ સારી રીતે સાજુગારીઆમાં આવીછે, અને તાંહાં ચ્યારસી તથા ઝુમરની દસી ખુટ દીસતી નથી. બારીની અને દીવાલની ઝાલરોની કોર સેનેરી કરાંબનીછે. વચે વચમાં એક જગ્યા કે જે ઘણી સારી રીતે સાજુગારીઆમાં આવીછે, તે પાદશાહને વાસતેછે, અને તેની આસપાસની કુરસીઓ પાદશાહનાં સુલકમાં એલચીએને વાસતે રાખેલીછે. જરે હીઆં કોઈ મોટો નાંટક અથવા ગાએણનો નાંચ થાએછે તારે ચાલીસ હજાર રૂપીઆના ખરચ થાએછે. આ ચ્યોરડો ઘણી વેળાએ મોટું ખાંણુ આપવાનું હાએછે તારે પણ કાંમમાં આવેછે. એવાં કાંમમાં એ જગ્યા પેટલાં જરે ૧૬ મો કાંઈ મરણીઆ હતો તારે આવી હતી અને ૧૮૫૫ માં આપણી રાણી નેપોલીઅનની સુ

લાકાતને વાસતે પારીસ ખાતે ગઈ હતી, તારે તે નામધારને તે શાંદનશાહે અતરે ખાંણુ આપીઈ હતું. એ વેળાએ જે ભાગને “પીટ” કરી કેહેછે તેને અને રખત કરનારાઓની નગાનો ભાગ એક સપાટ કરી નાંખી એા હતો, અને ચારશો મેનબાંને તાંહાં ખાંણુ ખાવાને બેઠા હતા, અને તે વખતે ૪૨ ગુમરો સલગાવીઆ માં આવીઆ હતાં. આ મેહેલમાં એક ઓરડો ૨૪૨ ફુટ લાંબો, ૩૫ ફુટ યોડેલો અને ૪૩ ફુટ ઉંચો, અને તે માં કોઈ મોટા કારણસર નાંચ આપીઆમાં આવેછે, તેનાં જેવા સણુગારેલા ઓરડા ફુનીઆમાં ઘોડાન જાંણી આમાં આવીઆછે. એ ઓરડામાં ઘણીજ ઉંચી કારીગરોથી બનાવેલી મેહેરાબની ૧૭ બારીઓછે અને એ બારીની સાંમે દીવાલમાં આરસીનાં તક્તા નહેલાછે, અને આખા ઓરડામાં રાતા સંજેમરમરના ૬૦ થાંબલા છે, કે જેનાં મધાળાં અને તળીઆનાં ભાગ ઉપર સોનેરી ધોર ચઢાવેલોછે. આપણી નાંમદાર શાંણીને નેપોલી અને અતરે નાંચ આપીઓ હતો, તે વેળાએ દાદર તથા બારીઓ, દીવાલ અને થાંબલાં ઉપર ઘણાંજ ઉમદા અને નવાઈ સરીખાં કુશોના હાર લટકાવીઆ હતા, અને તેથી તે ઓરડો એવોતો સોબી રહેઓ હતો, કે તે વખતે જેઓએ તે દેખાવ નજરે જોયો હતો તેઓ ધોતાની કલમથી તેનો ખરો ચીતાર આપી ગઈઆ નથી. આ મેહેલમાં ફરનારાનાં જોવામાં બે અચરત સરખી કળાનાં ઘડીઆલ આવેછે. એકની ઉપર ફરાનસનાં ૧૪ માં છુઈની તસવીરછે, અને બારે તેની ઉપર ઘડી વાગેછે, તારે અંદરથી ગાએણુનો સુર પણ નીકળેછે. બીજું ઘડીઆલ એથી પણ કીમતીછે. તેમાંથી આપણુને મહીનો, તારીખ, વાર, ચંદરમાની ચલણ, પુરંદવીનું ફરતું, અને ગરેહની માલ પણ માંણુજ પડેછે. શારલામેન પાદશાહા જે તાજ પહેરેતા હતો, તેનો સોનેરી ધોર સાથેના એક નકસો એક ઓરડામાંછે. એ ઉપરાંત આ મેહેલમાં બીજી બેહુદ ચીજો જોવાનીછે. આગ બા પાદશાહઓ જે ટોલીઆ ઉપર સુતા હતા, જે કુરમીઓ ઉપર બેસતા હતા, જે ટેબલો ઉપર લખતા હતા, તે સઘળી જેમ તેઓનાં વખતમાં હતી, તેમજ હજુર સુધી મેહુવા દીરીછે, અને તે કીમતી ચીજોને સંભાલી રાખવામાં ઘણીજ મહેનત લીધી હોએ એવું ખુદથી રીતે દીધેછે. હમણાં જરે શાંદનશાહ તથા તેનું કુટુંબ તાંહાં જાએછે, તારે તેઓનાં ઉપીઓગને વાસતે જે સામાનછે, તે પણ પાદશાહી દબદબા લાએકનોછે. કોઈ બી દાગીના બારી કીમત વગરનો છેજ નહી, અને જાંહાં જશે તાંહાં મોનેરી રંગ જશે.

વારમેલનાં મેહેલની આસપાસનાં બાગ વીગે એવું જણાવીઆમાં આવીઈછે કે, ફુનીઆનાં સડ થી સારા બાગો સાંહેનો આ એક બાગછે પારીસનાં બીજા બાગો સાથે સરખાવતા એ બાગ ઘણાજ સરસ થઈછે. એ બાગમાં જરે આપણે જઈએ, તારે એક તરફથી તાંહાનાં તરેહવાર ગાડો અને ફળો, તથા કુશો અ ને બીજી તરફથી ફેંકાંણે ફેંકાંણે કરેલા હોળે અને તેમાં ઉડતા બુલંદ ફુંઆરા, તથા થામે થામ નેલેલા મોઈબતા અને ટંચી કારીગરોનાં વાસણુ તથા પુતળાં જોઈને દહેઓ ભાગ વધારે પરાંઈ કરીએ, તેનાં લીઆરમાં આ પણ પડીએછે. પણ એ સઘળાંની નેલવણીથી આ બગીચો એવોતો રળીઆંમણો તથા શોહામણો લાગેછે કે જેઓ વારસેઢનો મેહેલ જોવા જાએછે, તેઓ કેટલોએક વખત તે બગીચામાં ફાહાડવાને સાડ અંદરનો કીમતી ખજનો ઉતાવડેથી જુએછે. કેટલાએક લોકો એક દાહાડો મેહેલ જોવામાં રોકેછે, અને બાગમાં ફરવાનું બીજા દાહાડા ઉપર રાખેછે.

બાગમાં દાખલ થતાંને વાર ફાંસાંનાં ચાર મોટાં પુતળાં આપણુને દેખાએછે અને તેમની આસપાસ સંજેમરમરમાં કોતરી દાહડેલાં ચીતારો સાથે સણુગારેલાં બે મોટાં સોબઈતાં વાસંણુછે. તારપછી બે રોજ આપણે જઈએછે કે જેનાં કીનારા ઉપર ૨૪ પુતળાંની હારછે અને તે હેજની વચ્ચેવચમાંથી ટોપકીનાં આ ફરનાં ફુંઆરા ઉડેછે. મેહેલની બરાબર સાંમે જે અગાસી બાંબેલીછે, તેને બંધે છેડે પાંણીનાં ફુંઆરા ચુકવામાં આવીઆછે, અને એ ફુંઆરાની આસપાસ જુદાં જુદાં જાંનવરોના પુતળાં નેલેવાંછે. એ જગેથી જરાક આ ગામ લાવીઆ કે સંજેમરમરનાં પથરથી બાંબેલી બીજા બે રોજ જઈએછે અને એ હોળેની વચમાંની નગામાં એ

L. 1891

પારચેત્રનો દુઆગ નાથનો મગ

(३३)

લાકાતને વાસતે પારીસ ખાતે ગઈ હતી, તારે તે નામદારને તે શાંહનશાહે અતરે ખાંણુ આપીકે હું. એ વેળાએ જે ભાગને “પીટ” કરી કેહેછે તેને અને રમત કરનારાઓની નગાનો ભાગ એક સપાટ કરી નાંખી એા હતો, અને ચારશો મેનખાંને તાંહાં ખાંણુ ખાવાને બેડા હતા, અને તે વખતે ૪૨ ઝુમરો સલગાવીઆ ખાં આવીઆ હતાં. આ મેહેલમાં એક ઓરડો ૨૪૨ કુટ લાંબો, ૩૫ કુટ યોડેલો અને ૪૩ કુટ ઉંચો, અને તે ખાં કોઈ મોટા કારણસર નાંચ આપીઆમાં આવેછે, તેમાં જેવા સણુગારેલા ઓરડા ફનીઆમાં યોડાન જાંણી આમાં આવીઆછે. એ ઓરડામાં ઘણીજ ડંચી કારીગરોથી બનાવેલી મેહેરાબની ૧૭ બારીઓએ અને એ બારીની સાંમે દીવાલમાં આરસીનાં તકતા નહેલાછે, અને આખા ઓરડામાં સતા સંગેમરમરના ૬૦ થાંબલા છે, કે જેનાં મથાળાં અને તળીઆનાં ભાગ ઉપર સોનેરી ધોર ચઢાવેલોછે. આપણી નાંમદાર રાણીને નેપાલો અને અતરે નાંચ આપીએા હતો, તે વેળાએ દાદર તથા બારીએા, દીવાલ અને થાંબલાં ઉપર ઘણીજ ઉમદા અને નવાઈ સરીખાં ફુલોના હાર લટકાવીઆ હતા, અને તેથી તે ઓરડો એવોતો સોભી રહેએા હતો, કે તે વખ તે જ્યેએ તે દેખાવ નજરે જોએા હતો તેએા પોતાની કલમથી તેનાં ખરો ચીતાર આપી શકીઆ નથી. આ મેહેલમાં ફરનારાનાં જોવામાં બે અચરત સરખી કળાનાં ઘડીઆલ આવેછે. એકની ઉપર ફરાનસનાં ૧૪ માં લુઈતી તસવીરછે, અને જરે તેની ઉપર ઘડી વાગેછે, તારે અંદરથી ગાએણુના મુર પણ નીકરેછે. બીજી ઘડીઆલ એધી પણ કીમતીછે. તેમાંથી આપણને મહીનો, તારીખ, વાર, ચંદ્રમાની ચલણ, પુરંદવીનું ફરવું, અને ગરેહની ચાલ પણ જાંણુ મ પડેછે. શારલામેન પાદશાહા જે તાજ પેરેરતો હતો, તેના સોનેરી ધોર સાથેના એક નકસો એક ઓરડામાં. એ ઉપરાંત આ મેહેલમાં બીજી મેહેલ ચીજો જોવાની. આગળ પાદશાહએા જે ટોલીઆ ઉપર સુતા હતા, જે કુરસીએા ઉપર બેસતા હતા, જે ટેબલો ઉપર લખતા હતા, તે સઘળી જો મએાનાં વખતમાં હતી, તેમજ હજુર સુધી રેહવા દીધી, અને તે કીમતી ચીજોને અંબાલી રાખવામાં ઘણીજ મેહેનત લીધી હોએા એવું ખુદશી રીતે દીખે. હમણા જરે શાંહનશાહ તથા તેનું કુટ બ તાંહાં જએા, તારે તેએાનાં ઉપીઓગને વાસતે જે સામાંનછે, તે પણ પાદશાહી દબલ્યા લાએાનો. કોઈની દાગીનો ભારી કીમત વગરનો છેજ નહી, અને જાંહાં જોએા તાંહાં મોનેરી રંગ જોશે.

વારમેલનાં મેહેલની આસપાસનાં ભાગ વીગે એવું જણાવીઆમાં આવીકે કે, ફનીઆનાં સડધી સારા બાગો માંહેના આ એક બાગછે. પારીસમાં બીજા બાગો સાથે સરખાવતાં એ બાગ ઘણીજ સરસ થડેછે. એ બાગમાં જરે આપણે જઈએ, તારે એક તરફથી તાહાંનાં તરેહવાર આડો અને ફૂલો, તથા ફુલો અને બીજી તરફથી દેઠાંણુ દેઠાંણુ કરેલા હોએા અને તેમાં ઉડતા ધુલંદ હુંઆરા, તથા થામે થામ મેલેલા મોહલતાં અને ડંચી કારીગરીનાં વાસણુ તથા પુતળાં જોઈને કહેએા ભાગ વધારે પસંદ કરીએ, તેનાં વીચારમાં આ પછે પડીએા. પણ એ સઘળાંની મેલવણીથી આ બગીચા એવોતો રળીઆંમણુ તથા શોહામણુ લાગેછે કે જેએા વારસેલો મેહેલ જોવા જએા, તેએા કેટલાએક વખત તે બગીચામાં કાહાડવાને સાડ અંદરના કીમતી ખજાનો ઉતાવળેથી જીએા. કેટલાએક લોકો એક દાહાડો મેહેલ જોવામાં રોકેછે, અને બાગમાં ફરવાનું બીજા દાહાડા ઉપર રાખેછે.

બાગમાં દાખલ થતાંને વાર કોસાંનાં ચાર મોટાં પુતળાં આપણને દેખાએા અને તેમની આસપાસ સંગેમરમરમાં કોતરી કાઢેલાં ચીતારો સાથે સણુગારેલાં બે મોટાં સોબહતાં વાસેણુ. તારપછી બે હોળ આપણે જઈએા કે જેનાં કીનારા ઉપર ૨૪ પુતળાંની હારછે અને તે હોળની વચેવચમાંથી ટોપલીનાં આ કારનાં હુંઆરા હરેછે. મેહેલની બરાબર સાંમે જે અગાસી બાંબેલી, તેને બધે છેડે પાંણીનાં હુંઆરા ચુકવાનાં આવીઆછે, અને એ હુંઆરાની આસપાસ જુદાં જુદાં જાંનવરોના પુતળાં મેલેલાં. એ જગેથી નરાક આ ગળી ચાલીઆ કે સંગેમરમરનાં પથરથી બાંધેલી બીજી બે હોળ જઈએા અને એ હોળની વચમાંની નગામાં એ

વીસ મોડાં સોલઈતા વાસણોછે. તારપછી બાગ મધેનાં એક લાગને “આરેન-નરી” કરીને નાંખ આપેલું છે તે દીકરાં આવેછે, તાંહાં નારંગીના આડોની હાર લગાડેલીછે, તેના રેખાવ ધણેજ પ્રથમમાં લાગેછે. એ બાગ એક ટેકડી ઉપર સ્થવામાં આવીઓછે, તેની ઉપર ચહુડવાને સાડ બધે બાજુથી ૧૦૩ ફાંટીઆની સી હીડી મુકેલીછે. અંદર દાખલ થવાનું જે બારણું છે તે પથરનું છે અને તેની ઉપર ધણી સારી નકસી પાડેલી છે. એ જગા ઉપર દાખલા ગઈમ ઘરો બાંધેલાં છે તેમાં ચીઆલાની રૂતમાં નારંગી તથા ઘડંબના જહાડો રાખીઆમાં આવેછે, કે જ્યોતે તે કુચો તે મોહસમમાં પણ મળેછે. હાંઆનાં નારંગીનાં આડ મધેનું એક આ ૬ ફરાનસનાં પાદસાહ પેહેલા ફરાસીસનાં વખતનું, એટલેજે ૪૩૬ વરસનું પુરાંણ છે, અને તે હજુર મુખી ૬ જ આવેછે. તેની હાંખરીઆને સીધી રાખવાને વાસતે ટેકા આવેછાછે. આ “આરેન-નરી” ના છેડાની બાજુએ જે જગા આવેલીછે, તાંહાં કુચોનાં બાગ કીધાછે અને તેની વચોવચમાં વળી કુંઆરાછે. તાંહાંથી બાગ બાલીઆ કે વળી કુચોનાં બાગ જોવામાં આવેછે અને તેની વચમાં બે કુંઆરાછે, તે એક પડાનાં આકારમાં ઉડેછે. વલી એક મોટો કુંઆરાછે તેમાં પડા રોકા આકારમાં ચાર બીજા કુંઆરા ઉડેછે, અને તેમની આસપાસ તરેહવાર પુતળાં મેલેલાં છે. એ કુંઆરાની આસપાસ જે આડેછે, તેની અંદર સંજેમરમરનાં આ ૪ પુતળાંછે, વલી જરાક આગળ ચાલીઆ, કે સંજેમરમરના બાંધેલા બે કુંઆરાછે, અને તેઓની વચે “ઈઉ” જાતનાં આડો રોપેલાંછે, અને તેમની આસપાસ બચાંઓની ટોલીનાં આડ પુતળાંછે. વળી એક બીજો લાગ છે કે જેની આસપાસ આડીઆ કાપીને રોનકદાર બનાવીછે, તાંહાં બાવીસ પુતળાં જોડેલાંછે. હાંઆંથી નીકરીઆ પછી એક બીજો કુંઆરાછે, તેમાં પડની પાંણીની ધાર ચાર માંછલી અને ચાર હાંસનાં પુતળાંનાં મોટાં હાંમાંથી નીકરેછે, એક કુંઆરાછે તેહમાં પાંખ સાથેનાં સાંક્રનાં મોટાંઆમાંથી પાંણી ઉડેછે, તેની ધાર ધણીજ ઉંચી જાયછે. પણ જે કુંઆરા “મેસીન ડી. નેપમીડન” એ નાંમથી જોલખાયેછે, તે સદથી સરસ ગણાયેછે. એ કુંઆરાની આસપાસ પુતળાંનાં પાંખ ટોલાંછે, અને તે સધલાની અંદરથી પાંણી ઉડેછે. વચોવચમાં બે મોટા સરખોતા મોહડાંમાંથી જે પાંણી ઉડેછે, તે ધણુંજ ઉંચે જાયછે. એ કુંઆરાની આસપાસ જે સોલઈતા વાસણોછે તેમાંથી પણ પાંણી ઉડેછે. હાંઆંથી નીકરીઆ પછે એક જોળ આકારનો બાગ જે હમ્પેછે, તેને ફરનાં “ઈઉ” ના આડો રોપેલાંછે અને તે આડોની વચે પુતળાંની હાર જોડેલીછે, તારપછી સીહી ડી ઉપર ચહુડી એક અગાસી ઉપર જઈએછે, તાંહાં સંજેમરમરનાં પથરનું એક ધણુંજ કીમતી મોલઈતું વાસણ છે, અને ૬૨ સીહુડીએ પણ વાસણો મેલેલાંછે. તાંહાંથી નીકરીઆ કે વળી એક ધણેજ પ્રથમમાં કુંઆરા આવેછે, તેમાં પડા રોકા આકારનાં પાંખ કુંઆરા એક એક ઉપર ઉડેછે, અને તેની આસપાસ ટેકા તથા ૬ મખાનાં પુતળાં, તેઓનાં મોટાંઆમાંથી જે ધાર નીકરેછે, તે મેહરાજનાં આકારમાં ધમને ઉડેછે, અને તે કુંઆરાને બે છેડેથી પાંણીની ધાર ઉડતી કરેલીછે, તે ધાર ઉંચાઈમાં ૩૦ ફૂટ મુખી જાયછે, તેથી આ કુંઆરા નો રેખાવ ધણેજ સારો લાગેછે. તારપછી બાગનો જે બાગ આવેછે, તાંહાં સંજેમરમરનાં બાર પુતળાં અને બાર વાસણોછે. તે મેચીઆ પછી વળી એક મોટો કુંઆરા આવેછે કે જે “મેસીન ડી. નેપમીડન” નાં ફરનાં જરાક નાંખેલાંછે. એની અંદર એક પુતળું છે તેમાં ચાર મેચીની ગડીમાં સવાર થાયેલા ઉગમે રીવસ પાડેલાંછે, અને તેની આસપાસ મોડાં જાંનવરોનું રોમું પાડેલું છે. ગરમીની રૂતમાં જેઓનો દાખ રોએ. તેઓને મોટાં ફરવાને બની આવે તેને વાસને ૧૮૪ ફૂટ મોટાની અને ૪૬૦૪ ફૂટ લાંબી પાંણીની એક મેચી જાંનવેલીછે. તારપછી મેચી તરફ પાછા ફરતાં એક ફરનાં બાગ બનાવેલા આપણા જોવામાં આવેછે, અને તેની આસપાસ સંજેમરમરનાં ૩૨ ધાંબા ઉના કીધેલાંછે. ૬૨એક ૬૦માં મેહરાજની જોડેલાંછે, અને તે મેહરાજની ઉપર કીમતી વસ્ત્રો મેલેલાંછે, અને ૬૨એક મેહરાજની વચમાં પાંણીનાં કુંઆરા કીધેલાંછે, અને તે બાગની વચોવચમાં એક મોટું પુતળું મેલેલું છે. આ જગા ઠાંડીઆ પછી બે કુંઆરાછે તેમાં વચમાં ૨૩ અને

હુંનાલો બતાવનારાં બે પુતળાં છે. વસંત રૂતુનાં પુતળાંમાં એક ચોરત પાડેલી છે અને તેની આસપાસ કુલોની ટોપલી નથાબંધ પડેલી છે, અને છોકરાંઓ ચાંચુમાં તથા ગલમાં કુલોનાં હાર નાંખી ઉભેલાં છે. હુંનાલાના પુતળાંમાં એક ચોરત ગાંડુનાં ખેતરમાં હાથમાં દાતરું લેધને ઉભેલી છે અને તેણીની આસપાસ બાળકો ઉભેલાં છે. તારપછી એક કુંઆરો આવે છે કે જેની વચેવચમાંની ધાર ૭૦ ફુટ ઉંચે ઉઠે છે. હીંઆંધી નીકલીઆ પછી જે બીજે કુંઆરો આવે છે, તે વળી બીજી તરેહનો છે. તેની આસપાસ આજે રોષેલાં છે, અને તેની વચમાં ખડક બાંધેલો છે. એક આદમી એ ખડક ઉમેડી નાંખવાની કોયેસ કરતો હોયે તેવું પુતળું પાડી ઉઠે છે, અને તેનાં મોઢાડાંમાંથી જે પાંછીની ધાર ઉઠે છે તે ૬૦ ફુટ ઉંચે જાય છે. તે આદમીનાં હાથમાંથી તથા ખડકનાં જીદા જીદા ભાગમાંથી પણ પાંછીની ધારો ઉઠે છે. એક બીજા કંકાંણે પણ આડોનાં બાગની ચંદર ખડક બનાવેલો છે, અને તે ખડકમાંથી નીકલતાં પાંછીથી તેની નીચે એક નેહર થઈ છે. એવું જણાવીઆમાં આવી ઉઠે છે કે જે દીને એ સપળા કુંઆરા ચલાવીઆમાં આવે છે તે દીને તેનાં ઉપર લગભગ પાંચ હજાર રૂપીઆનો ખર્ચ થાય છે. ઉપલા કુંઆરાઓની ખુબસુરતી વીશે જટલા વીશેસણા લગાડી બોલીએ તે પુરતાં નથી. ફક્ત નજરે જોયાથી જ તેમની ખુબી સમજ પડે છે. વારસેલનાં બાગનું બધાંનું કરવા બેસીએતો બાગ, બાગ અને બાગ; ફુલ, ફુલ અને ફુલ; કુંઆરા કુંઆરા, અને કુંઆરા, પુતળાં પુતળાં અને પુતળાં, એ બોલો એટલા આવે છે કે તેના બાગ નથી.

વારસેલનાં મેહેલને લગતો તબેયો છે તાંહાં શાંહુનશાહની મોટી ગાડીઓ આપણાં જોવામાં આવે છે. એ ગાડીઓની ઉપર તખાંમ સોનરી થાર છે અને જાંણે આખી સોનાંની બનાવેલી હોયે તેવી નજર આવે છે. શાંહુનશાહ પોતે પરણીએ હોતો, તારે જે ગાડી બનાવોઆમાં આવી હતી તે ખચીત ઘણી જ મુંદર છે, અને તેની કીમત એક લાખ રૂપીઆની જણાવીઆમાં આવી છે.

મકરણ ૭ મું.

સંગરહસથાનો—પુસ્તકખાનાં.

વીદીઆ, એલમ અને હુનરમાં પારીસતુ અગતપણ—દર વરસની મોહનમના ગ્રંથસંસ્થાનો—દર પંદર વરસતુ મોટું સંગરહ-સથાન—જુના હુવરનો મેડેય તથા ગ્રંથસંસ્થાન—“જરડે ૬ પગ” નો બાગાએત તથા હરાએત બાગ—એ બાગને લગતુ કીમતી સંગરહસથાન તથા જનવરોનો સંગરહ—વીદીઆ તથા એલમનો ફેલાવો કરનારી મંડળીઓ—પુસ્તક ખાના—“બાઇબલીઓથેક ઇમપીરીઅલ” પુસ્તકખાનાનો હેવાય.

પારીસ જેમ પોતાનાં મેડેલો, બાગો, દેવળો અને તરેહવાર ગમતોનાં કારખાનાંઓમાં સરસ છે, તેમ વીદીઆ તથા હુનરની બાબદમાં ઇઝરોપનાં બીજાં શેહેરો કરતાં કોઇથી રીતે ઉતરતો દરજ્જો ધરાવતું નથી. આ શેહેરે મોટા વીદીઆવાંનોને નર્મમ આપીએછે, અને વીદીઆ તથા હુનરને લગતી ઘણીએક મોથનું માં ન તેને ઘટે છે. હીઆનાં પુસ્તકખાનાં અને સંગરહસથાનો તથા વીદીઆ અને એલમનો ફેલાવો કરનારી મંડળીઓ ઇઝરોપ ખંડમાં પેહલે વાંધેનો દરજ્જો ધરાવે છે. મેડેલોનું બપોલ જે આગળ કીધામાં આવીડે છે, તે ઉપરથી દીડામા આવીડે હશે, કે દર એક મેડેલ એક સંગરહસથાન છે. વળી તે સાથે પારીસમાં સઘળાં મલીને બીજાં ૨૯ જાહેર સંગરહસથાનો છે, તથા ૯ ખાનગી છે, પણ લોકોનાં કાએદને સાડા દુગાડાં છે, તથા બીજાં ૬ છે, તે માએકોતી પરવાનગીથી જોઈ શકાએ છે, અને તેહમાં આરંભ જેમસ રાયસચાઇલડનું (આઇલ પેનટી ગસ) રંગનાં ચીતારોનું સંગરહસથાન ઘણું કીમતી છે. ઉપલાં સંગરહસથાનો અસલનાં તથા હાલનાં જમાં નાની કારીગરી તથા હુનરની તથા સઘળી વીદીઆ તથા એલમને લગતી બાબતોની વસતુઓથી પુર છે, અને તાંહાં જાઈ તેઓની તપાસ કરીઆથી તથા જોયાથી આપણાં જ્ઞાનમાં ઘણેએક વધારો થાએ છે.

વળી એવાં કીમતી અને જથ્થક ખાતાં હયાત હતા, દર વરશે કેટલાંએક સંગરહસથાનો તે વરસની નોહસમ મુખી દુગાડીઆમા આવે છે, એટલેજ, ગયાં વરસમાં હુનર તથા કારીગરીની જે જે વસતુઓ બની હાએ તેમના તથા દર એક નોહસંમતી કુદરતી ઉત્પત્તીની વસતુઓનો સંગરહ તે નોહસંમત રેખાડીઆ માં આવે છે. વળી આ પુસ્તકનાં ઘણાંએક વાંચનારાઓને ખબર હશે, કે સને ૧૮૫૪ નાં વરસમાં પારીસમાં આખી દુનીઆનાં હુનર અને ઉદીઓગતી વસતુઓનું એક મોટું સંગરહસથાન દુગાડીઆમાં આવીડે હતું. જારે આ પુસ્તક લખનાર પારીસમાં હતો, તારે એ સંગરહસથાનની ઇમારત ખાલી હતી, તેથી તે વીધેનું બપોલ આ જગાએ આપી શકતું નથી તથા એવાં સંગરહસથાનથી દુનીઆને કેવા અગણીત કાએદ થાએ છે, તેનું વરણું ઇંગ્લંડનાં બાગમાં કરીઆમાં આવશે, તેથી આ જગાએ વધારે મોલચાની અગત નથી. પણ જે આએ તે સંગરહસથાન જેવું હતું તેની તેમો ઘણી તારીફ કરી ગયા છે. દુનીઆમા ઉત્પત્ત થાતી સઘળી વસતુ તથા સખા હુનર અને કારીગરીનો તાંહાં એક ઘણેજ કીમતી સંગરહ બનીઓ હતો, આ મોટું સંગરહસથાન પારીસમાં દર પંદર વરસે દુગાડીઆમાં આવશે.

પારીસમાં મઝી સરસ સંગરહસથાન હાલમાં જુનાં હુવરનું ગપુંએ છે. જુનાં હુવરનો મેડેય નેનુ એક મોએતનીનું અને એ ખાલ છે, તે નદીનાં માથા ઉપર આવેલો છે, અને તેનો ખાદરનો રખા

૫ ધણેજ સુંદરછે. એ ઈમારતનો પેટલો પાથો સને ૧૫૨૮ ના વરસમાં નખાયો હતો, પણ ધણીએક અ
 ડમણોને લીધે તેનું પાંધકાંમ લાંબી સુદા શુધી પુરું નહી થયું હતું. સને ૧૮૦૨ ના સાલમાં છાપરાં શીવા
 એ સઘળું કાંમ પુરું થયું હતું. નેપોલીઅન બોનાપાર્ટે એ મેટલ તમામ કરાવીએ. નવમાં ચારલમે,
 તરીજ તથા ચોથા હેનરીએ, તથા તેમાં તથા પંદરમાં લુધએ, આ મેટલમાં પોતાનું રેહેવાનું મથક દીધું હ
 તું, પણ હાલમાં માતર સન્કારોબારનાં કોઈ મોટા કાંમસરજ તેને વાપરીઆમાં આવેછે, અને તેનો ધણો ખ
 રો ભાગ અસલનાં જમાનાની તથા નાનીચી કારીગરીની વસતુઓનાં સંગરહથી રોકવામાં આવ્યાંછે. એ મે
 ટલનાં આગળા ભાગની લંબાઈ ૫૨૫ ફુટછે અને ઉંચાઈ ૮૫ ફુટછે. વચેવચમાં ચેરડાની પોટાલાઈ ૮૮
 ફુટછે, એ મેટલની ઉગમણ તરફની બાજુનાં બાહરનાં દેખાવની ઘણી તારીફ થાયેછે. અડાવીસ બેવડા
 થાંખાની ઉપર એક ધણીજ ખુબશુરત ગીઆલરી કાઢાડેલીઁ. ભેંએતકીએ અંદર દાખલ થયા પછી નદીની
 બીજા બાજુ શુધી જ ચેરડાએ આવેલાછે, તેની ઉપરની સીલિંગ ધણીજ તારીફ લાયેકછે. દરએક ચેરડાની
 સીલિંગ ઉપર જુદી જુદી મતલબનાં સુંદર ચીતારો પાડેલાંછે, તે જેઈ આપણા જીવને ધણીજ આનંદ ઉપજે
 છે. એક ચેરડાની સીલિંગ ઉપર આકાસી આતસની મદદથી “પરોમીથીડસ” † આદમીને પરાંણ બખશ
 તો હેએ તેવો ચીતાર આપેલાછે. બીજા ચેરડાની સીલિંગની ઉપર નસાટીનીઅન, રોમના સુલકને ધારા
 આપતો રોએ, એવી રીતે પાડેલાછે. તરીજ ચેરડા ઉપર અસલનાં યુનાનીઓનાં ઘણાએક જીતપરસતી ચી
 તારોછે. ચોથામાં કુતેરની નીશાંન દાખલ “મીનરવાએ” આલીવનાં ઝાડની ઢાંખલી પકડેલીછે. પાંચમાં
 રોમની અસલી તવારીખનાં ફેટલાએક બનાવોનો ચીતાર આપીએછે. છઠ્ઠામાં હાલપણ અને નેકીની મતલ
 બ જાહેર કરનારા ચીતારો ધણીજ મંચલાઈથી પાડેલાં દીશેછે. આ સઘળાં ચીતારો જેકે ઘણા વરસનાંછે તોપ
 છુ નવાં અથવા થોડુએક થયું પાડેલાં હોએ તેવાં લાગેછે, તેમનો રંગ અને આકાર ધણીજ ખુબસુરતછે, અ
 ને ફરાનસમાં જે સદેથી નાનીચા કારીગરો થઈ ગયાછે તેઓનાં હાથની કારીગરીનાંછે. એ ચેરડાની ફીલાદે
 તથા ભેંએને સંગેમરમુના પથરોના આકાર આપવામાં આવીએઁ. એ ચેરડાઓમાં અસલનાં વખતની
 ચીમિતો ભારી સંગરહછે, તેમાં ૨૪૦ આદમી તથા જાનવરોનાં પુતલાં, ૨૩૦ અશ્વનાં પુતળાં, ૨૧૫ કો
 તર કાંમની વસતુઓ, ૨૩૫ નાનીચી કારીગરીનાં સોભાઈતા વાશજો; જીમ્મે ૯૨૦, પદારથોછે. એક બીજી
 મોટો ચેરડોછે તેની બન્ને બાજુએ લાકડાંની કબજો ગોડલીઆમાં આવીઁ, અને તે બન્ને કાંસાંની, ધાતુની ત
 થા બીજા ઘણી અસલી ચીમિતો સંગરહછે. એ ચેરડામાં ઘણાજ રોનકદાર, કીમતી અને ઉચી કારીગરીનાં
 તરણ વાગણોછે તેહમાં અગત કરીને વચે વચમાં જે ઘણુંજ સુંદર ગણાયેછે, તે બરલીન શેહેરમાં બનાવેલુંછે,
 અને પુરૂશીઆનાં પાદશાહે લુઈ ફીલીપને ભેટ આપીડું હતું. એજ ચેરડાનાં એક ખુંજા મધે કાચની એક પેટી
 માં ફેટલાંએક હથીઆરો જેવામાં આવશે, તે નવાં જીવનાં પેટલો પાથો જારે નાંખીએ હતા, તારે કાં
 ને લગાડેલાં હતાં. આ જગેથી નીકલીને જે ચેરડામાં નઈએછે, તે ચેરડાની સીલિંગના તરણ ભાગ કરી તે
 માં વખાંજીવા ભેગ ચીતારો પાડેલાંછે. વચમાં ચીતાર “જીપીટર” દરીઆની અને જમીનની પેદાસનાં ફા
 એદા બતાવતો હોએ એવી મતલબનું પાડેલુંછે, અને તેની આસપાસનાં ચીતારો લડાઈ તથા વેપારની મતલબ
 દેખાડેછે. એ ચેરડાની અંદર અસલ જમાનાની કારીગરીનાં મોલાએમ તથા “ટેપીસટરી” નાં ભરતનાં
 તથા કોરી તથા ચીની તથા હાથીદાંતનાં કાંમનાં નમુનાંછે. હાંઆ હાથીદાંતનો એક પરજોછે, અને તેનાં
 ૬૯ ભાગ દીધાછે, અને દર એક ભાગની અંદર બાઈબલમાં લખાયેલા બનાવોનાં ચીતારોછે. આ જગાથી ની
 કલીઆ પછી “પોરટરેટ ગીઆલરી” અથવા સખીઓનાં ચેરડામાં નઈએછે.

† યુનાની લોકોમાં એવી કાલજીંછે કે, આગળ ફનીઆમાં આતસ હતો નહી, તેને “પરોમીથીડસ” નામના દેને એ
 હરુતમાથી ચેરી લાવીને આ પુરુષવીઆ આપીએ હતા

મહી હતી, તેહમાંની ઘણીએક-હીઆંછે. ઉપલાં એ ઘેહરોમાં સંધવાનાં કાંઠમાં જે હુધીઆરો આવતાં હતાં, તે પણ હીઆંછે. આ નજેથી નીકળીઆ પછી જે પાંચ આરડાએ આવેછે, તેમાં ફરાનસનાં કેટલાએક પા દશાહુએની તસવીરોછે. એક આરડાની વચે વચમાં એક જાતના લાકડાંની એક નોટી કબજે, તેની અંદર તેમાં તથા ચઢતાં લુધ, બીજા ફરાંમીસ તથા બીજા તથા ચોથા દેનરીએ જે બખતરો પેહરીઆં હતાં તે મેલેલાંછે. તેની પડોસનાં આરડામાં એવીજ એક બીજી કબજે, અને તેમાં પણ નવમાં ચારલસ, પેહલા ફરાંમીસ અને બીજા તથા તરીજા દેનરીનાં બખતરોછે. એ આરડામાં ઘણીજ સારી કારીગરીના એક ટોલી એછે, કે જેની ઉપર ચોથો દેનરી સુતો હતો, અને એજ પાદશાહ જરે બાબક હતો તે વખતનાં આકારનું તેનું રૂપાનું પુતળું એ ટોલીઆ ઉપર હવડાં જોવામાં આવેછે. આ આરડાનાં સીલીંગનું કોતરકાંઠ ઘણુજ બા રીકછે. બીજા આરડાની અંદર એક કબજે તેમાં ઘણીએક કીમતી અને પુરાંણી વસતુએછે અને તેમાં એક સુખર અને ચારસી, કે જેમાં કીમતી હીરા નહેલાછે, અને જે વસતુએ વેનીસની મરકારે “ મેરી ડી મેડીસી” ને ભેટ દાખલ આપી હતી, તે પણ અતરે જોવામાં આવેછે. એજ કબજેમાં આગળ પાદશાહોની બંદગી કરવાની કેતાઓછે અને તેમાં ઇસવી સને ૭૮૦ નાં સાલની શારલામેનની બંદગી કરવાનું પુસતક પણ છે. બારીની આગળ લખવાની એ દેખાયે, તેમાંની એક અદરમાં લુધની અને બીજા લુધ ફીલીપની હતી. આ પાછલી દેખણની ઉપર ૧૮૪૮ નાં સાલનાં બલવાખોરોનાં હાથની નીમાંને દેખાએછે. પાંચમાં આરડામાં નેપોલીઅન યોનાપારટની રાખળી નીયાંનાછે. એ આરડાની સીલીંગ ઉપર નેપોલીઅનનું નામ લખેલુંછે, અને તેનાં રાજમાં વીલીઆ અને હુંનરનો જે વધારો થયો હતો, તેની મતલબ જાહેર કરનારા ચી તારોછે અને તેની દીવાલ ઉપર ઉદીએગની નીયાંન દાખલ મધમાંખીએનાં ચીતારો પાડેલાંછે. નોટી દરબાર હાએ તે વખતે નેપોલીઅનનો પેહરવાનો પોશાક, તથા તેનાં ઘોડા ઉપરની જાન અને લગાંમ, તથા તલવાર, અને મારેનગોની લડાઈને વખતે પેહરેસો ડામે, તથા એ શાહુનશાહ જાહેર પેહલા કાનસલ હતો તારે તેનાં કાંઠમાં આવતાં તલવાર તથા ૧૮૧૪ ની લડાઈમાં તથા સેંટ હેલીનામાં જે ટોપીએ તે પેહરેસો હતો તથા મરવાનાં બીજાનાં ઉપર પોતાનાં હાથમાં જે રૂબાલ તેણે રાખીએ હતો, તે વગરે એ સુરા પેહલવાન અને મોટા શાહુનશાહની ઇઆદગારી દાખલની બીજી ઘણી વસતુએ આ આરડામાં જોવામાં આવેછે, અને તે ઉપર નજર કરીઆપી નેપોલીઅનની મોહટાઈ જાણનારનું હાઈકું ભરાઈ આવીઆ વીના રેહું નથી. આ મેહેલની આગળ દશાનાં બીજા માળ ઉપર ૧૧ આરડાની એક હારછે, તે મધે જે સાંખાંનછે તે ખરેખર જોવા જોગછે. તાંહાં નાખીઆ અને વખણાએલાં વાંહાંણિના નમુનાછે. એક આરડામાં કાચની કબજેમાં જે સાંખાંથી મીસ રહેશ મધેનો મીનારો લાવી, પલાસ ડી લા કાંનકારડ નાં ચોકમાં મેલીએછે, તેનો નમુનો જોવામાં આવેછે. લકટેનેનટ બેક્કો, જે સર જાંન ફરાંનકલીનીની શોધમા મરણ પામીએ હતો, તે દેવાવર જીવાંનની ઇઆદગારી ને વાસતે ફરાનસમાં રેહનારા ઇંગરેજએ આ આરડામાં દીવાલની ઉપર નોંધ તરીકે કેટલુંએક વરણુન કરેલુંછે. વાંહાંણિનાં નમુનાં સાથે, હીઆં, ફરીઆની પુસાફરીનાં કાંઠમાં વાંહાંણુ ઉપર ઉપીએગનાં જુદાં જુદાં હુધી આરો તથા બાકના સાંખાંનાં નમુનાં પણછે. આ નજો છોડીઆ પછે જે તરણુ આરડા આવેછે તેમાંનાં પેહલામાં ચીની કાંઠની ઘણીએક જોવા લાએક જાનસો તથા એશીઆ ખંડનાં વચમાંનાં ભાગનાં સુલકોમા જે હુધીઆરો વાપરતા હતા તથા વાપરેછે, તેમાંનાં ઘણુએક નજો જોવામાં આવેછે. બીજા આરડામાં ચીનાંઈ અંતઃ તથા ઘોડેનાં નમુનાંછે. તરીજા આરડામા દખલ ખાહુસપુદનાં ટાપુનાં રેહવારીએ જે હુધીઆર વાપરેછે તથા જે જાનસો પેહરેછે તેમાંના ઘણુએક જોવા લાએક નમુનાંછે. એ આરડાની વચમાં હીંદુએનાં જગ રનાથનાં નાંમીયા દેહેડાનો નમુનોછે. એ જોઈ રહેઆ પછી તરણુ આરડામાં એસીરીઆના સુલકમાંથી કેટલીએક તખતીએને ફરેનચ કાંનસલ એલબોટાએ પારીસ મોકલાવી હતી, તે મેલેલી આપણા જોવામાં આવે

છે. એ ચોરડાની પહોસમાં એક મોટો ચોરડો છે તેમાં મીસરનાં અસલનાં વખતનાં ઘણાં કદાવર પુતળાં છે. જોકે એ પુતળાં આજ તરણ હજાર વરસ થયા પુરાણોં છે તો પણ તેમની ઉપરના રંગ જાંજો તરત નોબ હોય એવું દેખાયે છે અને તેથી જોનાંરને કેટલીએક અચરતી ઉપજે છે. એ ઉપરાંત બીજા આસરે પમાસ ચોરડા હશે તેમાં જુદા જુદા દેશની જોવા લાયક વસતુઓ છે.

હવે એક મોટું સંગરહસ્થાન બનેલું છે અને તેમાં જટલું જોવાનું છે તે ઉપર વીચાર કરતાં ઉપરું બ પાંચ ઘણું થોડું છે. હરકોઈ સુસાહર એક દીવસમાં આ સંગરહસ્થાન સઘળું જોઈ શકતો નથી, તેથી તે તે તાંહાં તરણ અથવા ચાર વખત જવું પડે છે, અને તે વેળાએ પણ ઉતાવળેથી ફરી જવું જોઈએ છે. દરએક બીજા છુટું વરણન કરવા જોગ છે, પણ તેમ આ પુસ્તકમાં બની શકતું નથી. એટલું જ કહેવું બસ છે કે, એ મોટાં સંગરહસ્થાન એકબી વસતુ એવી નથી, કે જે જોવાલાયક નહીં હોય, અથવા જે જોઈને આપણને કેટલીએક અચરતી તથા ખુશી નહીં ઉપજે. જે પારીસ ખાતે જાયે અને હવેરના મેહલ જોવાની ગફલત કરે, તે સુસાહરીનાં કાંબને લાયક નો નહીં કહેવાયે.

વળી એક બીજું નાંમીયું સંગરહસ્થાન છે, તે “ જરડે ડ પલાં ” નાંમનો એક આગામીત તથા જરા એત આગ, કે જે આડ પાંતની વીદીઆ સીખનાંરને ઘણાં અગતનો અને કીમતો છે, તેની સાથે જોડેલું છે, તે આગ તથા સંગરહસ્થાનનું બંધાન નીચે આપીએ છે.

એ સંગરહસ્થાન ક્ષાનસનાં પાદશાહ તેરમાં છુટું રચીલું હતું, અને તેહમાં સઘળી જાતનો સંગરહ કરવાને તે દેશનાં મોટા મોટા વીદવાંનેએ મદદ દીધી હતી. ઇસવી સને ૧૭૩૯ માં વખણાયેલા ફ્રી લસુક “યુકો” ને એ સંગરહસ્થાનનો ઉપરી દેરવીઆમાં આવીએ હતો તેણે તાંહાંનાં બાગને સુધારવાને ઘણી મહેનત લીધી હતી. તેની સાથે સાંમેલ થાઈ બીજા વીદીઆરથીએએ એ સંગરહસ્થાનનાં બીજા ભાગે ઉપર ઘણું બીઆંન આપીલું, પણ પછવાડેથી જવારે ૧૭૮૯ માં ક્ષાનસ દેશમાં મોટો બગેલો ઉડીએ, તે વખતે જોકે મદરેસાએ અને બીજાં વીદીઆ હુનરનાં ખાતાંઓની મીસાલે એ સંગરહસ્થાનનો તદ્દન નાસ થાયો નોહતો, તોપણ તે ઘણી પડતી હાલતમાં આવી પડીલું હતું અને તે હાલતમાં છેક ખોતાપારનાં વખત થુધી રહીલું. એ શાંહનશાહ તેને પાછું સુધારવાની કોયેસ દીધી હતી અને તેવાર પછી તે સારી અવસથામાં રહેલું છે, અને તેનો ખરચ સરકાર પુરો પાડે છે તથા એ ખાતાં ઉપર એક પરધાંનની સતા આવે છે.

એ સંગરહસ્થાનનાં પાંચ ભાગ કીવેલા છે. પેહલા ભાગમાં આડ પાનનો મોટો બાગ છે, અને તેમાં ગરમ દેશનાં શોપા ઉગાડવા સાથે જુદી જુદી જગાએ બાંધીને તાંહાં બાકીની મદદથી જરડેની ગરમી કાઢેમ શખવામાં આવે છે. બીજા ભાગમાં વનસપતીની જાંનવરી અને ધાતુઈ પદારથો એકઠેલી છે. ત્રીજા ભાગમાં સગમી જાતનાં જીવતા જાંનવરો રાખેલા છે. ચોથા ભાગમાં કુદરતી તવારીખને લગતું પુસ્તકખાંનું છે. પાંચ માં ભાગમાં તરેહ તરેહનાં દુધીઆરો, સાંચા, ભડીએ તથા વીદીઆ અને હુનરને લગતી જુદી જુદી બાજો ઉપર ભાચાણ કરવાનાં કારણમર જરડેના તથા તેવો બીજો સામાન રાખેલા છે. એ ભાચાંણે ક્ષાનસની જુદી જુદી મદરેસાનાં શીખચાણુએ કરે છે અને તે વીચે આગળથી ખબર આપીઆમાં આવે છે. એ આખું સંગરહસ્થાન ઉત્તું કરતાં (૧૬૦૦૦૦૦) સોલ લાખ રૂપીઆનો ખરચ થયો હતો. જરડે ડ પલાંનાં બાગમાં દાખલ થતાં પેટલી ને ઇમારત આપણાં જોવામાં આવે છે તેમાં જાંનવરી ચીજોનો મંગરહ કી ઘેગ છે. તેની જમણી બાજુ ઉપર પુસ્તકખાંનું તથા ધાતુઈ અને વનસપતીની પદારથોનો સંગરહ છે. ડાહાવી બાજુએ આગળ દહીલ છે, તેમ જમ ઘરે અને જીવતા જાંનવરોનો સંધરહ છે. તેમની વચે વચની જગામાં બંધે બાજુએ લીસુનાં તથા “એસનર” નાં આડે રોપેલાં છે. બાગમાં સરવે જાતનાં જાંજોનાં સંગરહની ગોઠવણ ઘણી સારી રીતે કીધેલી છે. તેમની ઉપર જુદા જુદા રંગની તીકીટો મારેલી છે. રાત્રી તીકીટ

વાળાં ઝાડો દવાઈનાં કાંઠામાં આવેછે, લીલી તીકીટવાળાં ખાધાનાં કાંઠામાં, જંબુરી તીકીટવાળાં હુંતરનાં કાંઠામાં, અને પીલી તીકીટવાળાં સાણગારનાં કાંઠામાં આવનારાંછે, તથા જે ઝાડો ઉપર કાલી તીકીટો વળ આવેલીછે તેઓ જેહરીછે. એ બાગ દરેક તરફથીત પાંચ વાગા શુધી લોકોને સાડું ઉંઘાડો રાખીઆમાં આવેછે. એ બાગમાં જે રેકડી દીકામાં આવેછે, તેમાંની એકને મથાળે પીતળનો એતોડો તંબુ મારેલોછે અને તેમાં બેકકો ગોઠવેલીછે. એ નગા ઉપરથી તે બાગનો તથા પારીસનાં કેટલાએક ભાગનો દેખાવ ઘણોન પુરાનુમાં લાગેછે. બીજી રેકડી જે પશ્ચિમ દશા તરફછે તેની ઉપર સરોવરની જાતનાં ઝાડો રોતક ભરેલી રીતે રોપેલાંછે, અને તેની હેઠલ શીખસાચુર્યોનાં તથા તાંહાંનાં ઉપરીઓનાં ધરોછે.

ભાશાણુ કરવાનાં એરડામાં ૧૨૦૦ માંણશો સમાંધ શકે તેટલી બેઠકોછે, અને વરસ દાહાડે સઘળા મહોને ૧૮૦૦ વીદીઆરથીઓ તાંહાં ભાશાણુ સાંભલવા સાડું જાયછે. બાગમાંથી વરસે દાહાડે નવમી દસ હજાર કોથલા જુદી જુદી જાતનાં બીધ તથા સાતથી આઠ હજાર નાંધલા રોપા નીકળેછે, તેમને જુદા જુદા ધંધાદારીઓ ઉપર મોકલીઆમાં આવેછે, કે તેઓ તેનો વધારે ફેલાવો કરી શકે. એ બાગમાં ભાંત ભાંતનાં ૧૨૦૦૦ હજાર રોપાછે અને તે લોકોની ગમતને સાડું દરેકને એક ચરધી રાત શુધી ઉંઘાડો રાખીઆમાં આવેછે. જ્યારે ૧૪ માં બુધ પાદશાહે વરસેલનાં મેહલને પોતાનું જાણુકુ રહેઠાણુ કીધું, તેવારે તેનાં બાગમાં એક નગાએ જવતાં જાનવરોનો સંગરહ કરવાને તેને વીદીઆ હોનરનો ફેલાવો કરનારી મંડળીઓ ભલાંમણુ કીધા ઉપરથી, તેણે હેવો એક સંગરહ કરવા માંડીઓ, પણ સને ૧૭૮૯ નાં વરસનાં બળવામાં ઘણા એક જાનવરો મરી ગયાં અને જે જવતાં રહેવામાં હતાં તેમને ૧૭૮૪ નાં સાલમાં આ સંગરહસથાનમાં લાવી રાખીઆમાં. હવડાં જે રેકડાંએ જે જવતાં પરાણીઓનો સંગરહછે તે નગા ઘણીન રમુજ ભરેલી લાગેછે, તથા મુસાફરનાં દીલને ઘણુંન પુરી કરેછે. એક જાતનાં જાનવરો બીજી જાતવાલાં સંગાયે ભેલાઈ નહીં જાય એટલા સાડું તેમની વચે લોહાડાંનાં સલીઆ આડા નડી લઈને તેનાં ઉપર લોહાડાંનાં તારની જાલી ચુંથી લીધીછે. જેનાર શખસ સઘળી તરફ ફરી શકે તેટલા માંડે ચાલવા સાડું વચમાં ખાલી નગાએ પણ રાખેલીછે. એ ગોઠવણુથી હરણો, બકરાં, મેહનડાં, ગાયો, ઠોર, છરાક, પંખશીઓ, મરઘાં, બતકાં, અને બીનાં પુશકલ જાતનાં જાનવરો એક બીજાથી છુટાં રાખેલાં આપણી નજરે પડેછે. હેની પડોસમાં એક બીજી નગા ઉપર તરહ તરહનાં સાંપ, શોસવાટ, ખવેડી, સરડા અને હેવાંન બીજા ઘણા એક પેટે ચાલનારાં જાનવરોનો સંગરહછે, અને તેઓને કાચનાં પીનરાંઓમાં રાખેલાંછે. એ જગોને હનેશાં બાફની મદદથી ગરમ રાખેછે, અને એ ઇમારતની બારીઓને તારની જાલીઓ નડી લીધીછે, તેથી આપણને નુકસાન કરીઆ વગર આપણે તેની અંદરનાં જેહરી જાનવરોને જોઈ શકીએ છઈએ. તરીજ નગા ઉપર જાત જાતનાં રાંછી મરઘાંછે, તેની સાંમને અમરો તથા મચેડાં રાખેલાંછે. વળી વધારે આગળ ચાલતાં એક મકાં ન ઉપર ગરૂડ પંખશીઓ, ગીદ, અને પોપટ તથા નુરીઓ આપણી નજરે પડેછે. એ મકાંને એક છેડે કાચ બની જાતનાં સઘળાં જાનવરો એકડાં કીધાંછે. તેની સાંમને અમેરીકાનાં હરણોનો સંગરહછે. નમણી બાજુ એ જતાં આફ્રીકા મંડળો એક જાતનો ડીંગણું કદનો, ટુકાં સીંગડોનો તથા ટુકાં બાલનો બકરો આપણે જોઈએછે. એ નગા છોડીઆ પછી ફાડી ખાનારાં જાનવરોને જાંહાં રાખેલાંછે તાંહાં આપણે જાઈએછે. એ નગા ઉપર શીંહ, વાઘ, રીંછ, ચીતા, ભુંડ ઇતીઆદી જાનવરો. તેઓમાં ગંગાલાનો પણ એક મોટો વાઘછે. હેની દખલ તરફ આફ્રીકા મંડળો એક પુણમુરત વાઘ રાખેલાંછે, તેની પછવાડેનાં ભાગમાં એક જાન મોટાં પાંજરાંઓમાં કુતરાં, વરૂ અને કોહલાં ભેલાયા આવેછે. ફાંડી ખાનારાં જાનવરોની સાને ની નગા ઉપર " એશીઆ માર્ધન " નાં મુલકનો એક મેહનડોછે. તેનું જાન ઘણુંન બારીક તથા તેની કુંજ મોટી અને મરબારછે. હેવા એક મેહનડાની કુંજમાંથી પંદર રતલ મરબી નીકળેછે. હેની પડોસમાં બીજી

જાતનાં મેહેનડાં, તથા બકરાં રાખીઆમાં આવેછે. તેઓની જમણી બાજુએ વાંદરાઓનું ટોલુંછે. એ જાન વરોથી તમાસગીર લોકોને ઘણુંજ ગમત મળેછે. અતરેથી આગળ માલીઆકે જરમનીની એક ગામ્મે તથા એક બળદ આપણાં જોયામાં આવેછે તેમના સંગમાં ઘણી દાંખલીનાં અને મોડાંછે, અને તેમની પડોસમાં જ રાફ નાંખનાં તરણ જાનવરછે. હીઆંથી નીકલીઆ કે બે હીપોપાટેમન, તથા એક ખસત હાથી આપણી નજરે પડેછે. એ જોયા પછી જાંહા આપણને લઈ જવામાં આવેછે તાંહાં જમીનના મોહોટા ખાડા ખોદેલાછે તેઓમાં તરણ કાલા અને એક સફેદ રીંછ રાખેલાછે તેથી પણ જોનારાઓને ઘણી ગમત મળેછે, એ ખાડાની જમણી બાજુએ હીંડમથાનનાં હરણો તથા આફ્રીકાનાં કોહોલાં આપણે જોઈએ છઈએ,

હવે એ સંગરહસ્થાનનાં એક બીજા ભાગમાં આપણે જઈએછે, તાંહાં આદમીનાં તથા બીજા સઘળી જાતનાં જાનવરોનાં પાંજરાં તથા તેમનાં બદનનાં જુદા જુદા ભાગો જમકે હાથ, પગ, માંથુ, છાતી, ભેજું એ પરમાંછે ગોઠવેલા આપણાં જોયામાં આવેછે, એ સઘલાં ખીણનાં બનાવેલાંછે પણ તેમની ખુબી એછેકે, તે ખીણનાંછે હેવું એકાએક કોઈથી પારખી નથી શકાતું. વળી કેટલીએક ચીને જને ખુલ્લી રાખી નહી શકાય, જમકે પેટમાહેનાં જુદે જુદે અહીનેનાં બચાં, કેટલાએક માસનાં ભાગ, કેટલાએક પેટે ચાલનાંરા જાનવરો, આંતરડાં, માંદો ઇતીઆદી તેમને (આલકોહલ) દારૂનાં અરકમાં બંધાવી રાખેલાછે.

એટલું જોઈને બાહર પડીઆ પછી બીજે કેઠાંછે વળી ફરીઆનાં સઘળી જાતનાં લોકનાં આકારનાં નકશા, તસવીરો, એતેલાં પુતળાં બાર ઝોરડાઓમાં ગોઠવેલાં આપણને દેખાએછે. એ સંધરહથી પીદીઆર થીને જુદી જુદી જાતનાં લોકનાં એડેરામાં શું કરેછે તે સારી પઠે જાણવાને તથા તેના અભીઆસ કરવાને બની આવેછે. એ જગામાં જુદાં જુદાં દેશના લોકોની આથાની ખોપરીઓ તથા આખાં માંધાં પણ રાખેલાંછે: એક કાચની કબટની અંદર “ઈથીઓપીઆ” નાં એક રેહવાસીને ચીરીને તેના બદનની સઘળી નેસો ખુલ્લી દેખાડેલીછે. એ આખો આકાર ખીણનો બનાવેલાછે. પણ કોઈ એક સમજેકે હવડાંજ તે આદમીને કાપીને તાજુ મેલેલુંછે, હવે ખુબીથી તે બનાવેલુંછે. એજ ઝોરડામાં એક બાજુએ કબરો ગોઠવેલીછે, તેની અંદર આફ્રીકા ખંડનાં જુદા જુદા ભાગનાં સીદીઓનાં બદનનાં માંધાંથીતે પગ શુધીનાં આખાં પાંજરાં રાખેલાંછે. એ ખેનેની એક કબટના ખીસર દેશનાં એક ઝુલેલાં આદમીનું આખું બદન દવાઓની મદદથી જ બની રાખેલુંછે, જેને “મમી” કરી કેરૂછે. એક ઝોરડામાં “મંગોલીઅન” લોકનાં બે પીતલનાં ઘણાં જ વખાણવા લાયક તથા ખુબસુરત આહાવલાં ગોઠવેલાંછે. ઉપર જણાવેલી કબરમાં એક અસલની ફરેનચ એ રતનું બદન જમીનમાં સેંકેરો વરસ પડી રહેઆથી પથર જેવું યાદ ગમેલું મનીઈ હતું તે મેળેલુંછે. ઉંઠ, હરણ, સાબર, ખચર, ઘોડા, છરાક, બે નડા, હાથી ઇતીઆદી એમના પાંજરાં પણ આ જગાએ રાખેલાછે.

એ સંધરહસ્થાનના એક બીજા ભાગમાં માંજુશોનાં તથા જાનવરોનાં હાડકાં, જુદા જુદા ભાગ અને પાંજરા ગોઠવેલાછે. વળી બીજા ગંજ એક મગરમખનાં તથા “કાચેલાટ” જાતના ૫૬ કુટ લાંબા એક મોટા જાનવર તથા બીજા દરીઆઈ જાનવરોના પાનજાનો જમોવ દીવેછે. આ સંગરહની પાથોનાં ઝોરડામાં ફરી આનાં સઘલા ભાગના રેહનારા આદમીઓના પાંજરાછે, તેમાં વેંહતીઆમાં આદમીઓ પણછે. એ જોયા પછી બીજા બાર ઝોરડા આવેછે, તેમાં જાત જાતના પખશીઓનાં, માછલીઓનાં અને પેટે ચાલનાંરા જાનવરોના જુદા જુદા ભાગ તથા આણુશનાં બદનનાં નમુના ગોઠવેલાછે. પેહેલા ઝોરડામાં તરેહવાર જાતના જાનવરોનાં માથાની ખોપરીઓ, બીજા ઝોરડામાં દરએક જાતનાં માંધાંનો એક એક ભાગ છુટો કરીને દેખાડેલો છે. તરીજા ઝોરડામાં ધાવતા જાનવરોનાં પગથી તે આથા શુધીના તંદન આખાં પાંજરાછે એજ ઝોરડામાં વાદરા તથા આદમીઓનાં પાંજરા સામા સામી મેલેલાછે. “અસદરીચ” નામનાં મોટાં પખશીનાં શરીરના દરએક ભાગ છુટા પાડી એક કાચની કબટમાં ગોઠવેલાછે. ગોથા ઝોરડામાં સઘળી જાતના પખશીઓનાં, અ

ને પાંચમાં તથા છઠ્ઠામાં મગર, માહી, કાચબા અને પેટે ચાલનારા જાનવરોનાં પાંજરા છે. સાતમાં ચોરડામાં મરઘીનાં પીલાંનાં પેટાખાંનાંની મીણનાં નમુનાં છે. આઠમાં ચોરડામાં એક આદમીનું ઓટી કાઢડેલું બાહ્ય વલું છે અને તેમાંની રંગોને કુદરતી રંગ આપેલા છે. નવમાં ચોરડામાં એક કાચની કબરમાં મીણનાં બનાવેલાં બાલકોનાં આંતરડાં છે. દસમાં ચોરડામાં આદમીઓનાં દીલમાં લોહી કઢી કઢી રંગોની મારફતે ફરે છે તે બતાવી દે છે. અગીઆરમાં ચોરડામાં મીણમાં પરચુટન જાનવરોનાં નમુનાં છે અને બારમાં ચોરડામાં નાં મીચા શપ્તોનાં માંધાની ખોપરીઓ અથવા તેઓનાં ઓટલાં માંધાં છે.

એ ભાગ છોડીને આગલ ચાલોઆથી એક ચોરડામાં પેસતાંજીવજીવંત કીલસુકનું સંજોગરમરનું બાહ્યવલું આપણે જોઈએ છે, તે ચોરડામાં અંદર ગયા પછી કાચબા, માંછલીઓ, પાંછીમાં રહેનારા પખશીઓ, સાંપ અને હેવાંજ બીજાં જાનવરોનો જમાવ કરેલો છે. કેટલાંએક દવાઓની મદદથી સુકવી રાખેલાં છે, અને બાકીનાં એને દારૂનાં ચરકમાં રાખીઆ છે. જે નમુનાં ઘણાં મોટા છે તેમને સીલીંગ ઉપરથી ઠોંગેલા છે. એ સંધરહ નાં તરીજ ચોરડામાં પેટે ચાલનારાં જીદી જીદી જાતનાં એ હજાર જાનવરો એકઠાં કરેલાં છે. જાત જાતનાં કીડા અને હેવાંજ બીજાં નાંધલાં જાનવરોને દારૂનાં ચરકમાં રાખેલાં છે. પાંચમાં ચોરડામાં એક જાતનાં વાંદરા રાખેલા છે. વળી એક ચોરડામાં ઈરોપ ખંડનાં સઘળી જાતનાં દસ હજાર પખશીઓના સંગરહ કરેલો છે. એ ચોરડામાં કુદરતી વીદીઓનાં વખણાએલા અભેઆસીઓનાં તરણ બાવલાં ગોડવેલાં છે. એ હજાર પાંચશો જાતની મલી પાંચ હજાર માંછલીઓના એ કેકાંજી સંગરહ છે. આખા સંગરહમાં જરૂર નમુનાં છે તે સઘળાની ગણતરી એ લાખની થાએ અને તે સઘળા ઘણાં તારીક લાએક રીતે ગોડવેલાં છે. વાદરાથી તે છે ૫ માંજીસ સુધી મહડતા દરજા પરમાંજી એક એક જાનવર ઘણુજ તારીક લાએક રીતે ગોડવેલું છે. એથી કરીને આપણને એકજ વખતે આખી ડુનીઆની જીવજંતી પેદાશ જોવાને બની આવે છે અને હાવાં સંગરહસંધાન નાં કાએદા વીરો વધારે જોલવાની કરી અગત નથી, કાએજ વાંચનાર પોતાની મેલે તે સમજશે.

ધાતુષ્ઠ તથા જમીનમાંથી ખોદી કાઢેલી બીજી ચીજોના સંગરહ એ જાલની એક છુટી ઇમારત ઉપર કરેલો છે, તેની લંબાઈ ૫૪૦ ફુટ, પોહલાઈ ૪૦ ફુટ અને ઈંચાઈ ૩૦ ફુટની છે. એ સંગરહનાં તરણ મોટા ભાગ કરેલા છે, અને વચલા ભાગમાં ભુરચ તથા ગણીત શાસતર, એ બંને વીદીઓનાં પુતળાં મેલેલાં છે. મોટાં દીવાં નખાંનાંની વચમાં નાંમીમા કુવીઅર કીલસુકનું સંજોગરમરનું પુતળું મેલેલું છે અને તેની સાંમજી ઘણીજ કીમતી સંજોગરમરની બનાવેલી ટેબલો મેડવેલી છે. એ દીવાંનખાંનાને છેડેની દીવાલો ઉપર ઘણુજ ખુબસુરત ચીતારો પાડેલા છે, તેમાં કેટલાએક બળતા પાહાડોનાં છે. કાચની કબરોમાં અને ખાંનાંઓમાં ભાંત ભાંતનાં પથરો હેવી રીતે ગોડવેલા છે કે તેમને એક એક પછી તપાસવાને એ વીદીઓનાં અભીઆસીને સેડલ પડે છે. એ સંગરહ માં છેક કોલસા થીતે પેલલાં પાંછીનાં હીરા સુધીનાં સઘળી જાતનાં રંગ ભેરંગ પથરો એકઠા કરેલા છે. ધાતુમાં મોહડાંની ઉપધાતુથી તે સોનાં સુધીની સઘળી જાતીઓ છે. એક સોનાંને લાદો નબદીક પમાશ તોલાને તાં હાં છે. આ જગામાં સઘળા મળીને ૬૦૦૦૦ નમુનાં છે અને તેની પછવાડે લગભગ (૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખ રૂપીઆનો ખરચ થાયો હોતો. એ જગા ઉપર જાનવરોના પથર ઘાઈ ગએલા જીદા જીદા ભાગો ઈઆ તેમનાં આખાં સરીર પણ જોધામાં આવે છે.

એ ભાગ છોડીઆ પછી આપણે એક બીજા ચોરડામાં આવીએ છે, તાંહાં આડપાંનનાં મોટા વીદી અપરથી “જીદીઓ” નું સંજોગરમરમાં કોતરી કાઢેલું પુતળું મેલેલું છે. આસપાસની દીવાલો ઉપર તાડ, માહી ર, ખજૂરી, કેળ, અને હેવીજ જાતનાં બીજાં આદો જમનાં પાતરાં કેળનાં પાતરાંની મીસાલ આડાં ચીરાઈ શકે છે તેમનાં ચીતારો પાડેલા છે. દીવાલોની અંદર કાચની કબરો જડી લીધેલી છે તેમાં સઘળી જાતનાં લાકડાંના નમુનાં તથા તેમની ઉપરની છાલ તથા સુલીઆં ગોડવેલાં છે. જાત જાતનાં ઘણાંએક ઉચાં કળો દારૂનાં

અંચરકમાં જળવી રાખેલાં છે. કેટલીએક જાતનાં આડપાંત્ર મીણનાં બનાવી રાખેલાં છે, તેઓ માંદલાં ઘણાં એક આસપડરીઆનાં શાંહનશાહએ તથા ફરાનસનાં પાદશાહ દસમાં ચારલસે બખ્ષેસ આપેલાં છે. બાહરનાં દેશોનાં કળ પણ મીણનાં બનાવી રાખેલાં છે. જુદી જુદી જાતનાં વસાંણા પણ બાટલીઓ તથા શીશીઆમાં ભરી રાખેલાં છે. ઘણાં વરસો થીથી જમીનમાં દટાઈ રહેઆથી પથર ધાઈ ગએલાં આંદોનાં નમુનાં પણ અતરે જોયામાં આવે છે. મુકવી રાખેલા રોપાની સંખીઆ (૩૫૦૦૦૦) તરંજુ લાખ પચાસ હજારની છે તથા જુદી જુદી જાતનાં લાકડાં, અનાંજ, અને ફળની સંખીઆ (૨૫૦૦૦) પીસતાલીસ હજારની છે. એ સગરહનાં એ રડાનાં એક નાંકાં ઉપર ૨૧ ૬૨ ઘેરાવાની એક જાતનાં લાકડાંની એક ટેબલ છે, અને તેની ઉપરનું પાટીડ એક આખા કટકાનું છે. એ પાટીઆં ઉપર જ રેખા દેખાએ છે તે ઉપરથી અંજુન પહે છે કે જે આડમાંથી તે કાપી કાઢાઈ હોય તે આડનું થડ ઘેરાવામાં એાછામાં એાછું ૪૨ ૬૨ હશે. આજ ઉપરના એરડાએ જાંહાં તખાં શગીર લોકને ભવાનો હોકમ નથી તાંહાં એક મોટું પુસ્તકખાનું છે તેમાં પચાસ હજાર જુદી જુદી જાતના રોપા એનાં નાંખ તથા બયાંત લખેલાં છે એ જગા ઉપર માંતરે આડ પાંતની વીંદીઆનાં અલીઆશીએાજ જાએ છે.

એ સંગરહખાંનને લગતાં પુસ્તકખાંનાંમાં કુદરતી તવારીખ ઉપર ઘણાં પુસ્તકો છે. એ કેઠાંજી ઝાડ પાંતનાં મોટા વીંદીઆરથીએએ બનાવેલાં પુસ્તકોની તેમનાં હાથની લખેલી નકસા, તથા આંદોનાં ફળ, ફલ તથા પાતરાએાના ઘણાંજ વખાંણવા લાએક હરણનાં ચાંચડાં ઉપર ચીતારેલા નકસા જોયાથી આપણને ઘણા અનાંદ ઉપજે છે. હેવા નકસા પાડવાનું કાંમ ૧૬૩૫ માં શરૂ થયું હતું અને હવડાં શુધીમા ૬૦૦૦ નકસા તઈઆર છે. આખાં પુસ્તકખાનાંમાં ૩૦ હજાર પુસ્તકો તથા ૧૫ હજાર ચોપાંનીઆં છે. આ મોટાં સંગરહસથાનનાં જુદા જુદા ભાગ જુદી જુદી વીંદીઆના શીખસાગરએાનાં હસતકમાં આપેવાએ અને તેએા તેમની પછવાડે સારી રીતે મેહનત લેઈને હોસ તેમને સુધારે છે.

પારીસમા જાહેર તથા ખાંનગી પુસ્તકખાંનાએાની કશી ખુટ નથી. દરએક મેહલ તથા દરએક મોટાં સરકારી ખાતાં તથા દરએક સંગરહસથાંન સાથે કીમતી પુસ્તકખાંનાં છે, એટલુંજ નહીં, પણ પરજાનાં કાએદા ને સાફ બીજાં ઘણાએક જાહેર પુસ્તકખાંનાં છે અને તે મહે હજારો કીતાબો છે. વીંદીઆ તથા એલખના ફેલાવો કરનારી પારીસમાં સુખીઆ મંડળીએા તરીસ છે અને હજીવપનાં બીજાં શેહેરો મહેની હેવી મંડળીએામાં તેએા પેહુને વાપેને દરજએ ધરાવે છે. જે કાઈ નવી સોધ થાએ છે, તે ઉપર તે મંડળીએાને લીચાર ઘણા અગતએા ગણાએ છે, અને હાલ જમાનાની નવી સોધમાં પારીસ પોતાને સરખો હીરસો આપે છે.

પારીસ મધેનું પાદશાહી પુસ્તકખાનું જેને " બાઈબલીએાથકે ઈમ્પીરીઅલ " કરી નાંખ આપેનું છે તે ખચીત જોયા વગર કોઈબી મુસાફરે પારીસ છોડવું નહીં. ફરાનસ દેશમાં ખરીસદી ધરખ ફેલાયો તારથી તે છેક સેંટ લુઈનાં વખત થીથી કોઈ જાહેર પુસ્તકખાંનું એ દેશમાં નહીં હતું કેટલાંએક ફકત ધરખનાં તથા થોડાએક લાટીન તથા ગરીક પુત્રનકો ફરવેશીની કોઈ કોઈ ધરખશાલાએામાં જોવામાં આવતાં હતાં. એ સવળી ચોપડીએા હાથથી લખેલી હતી, તેની ઉપવા સેંટ લુઈએ વધારે નકસા કરાવીને બીજા વધારે ધરખ શાલાએામાં વેહેાવી હતી. જાંન પાદશાહના વખતમાં પેહેલું પાદશાહી પુસ્તકખાનું બનું થયું, પણ તેમાં દસ અથવા બારથી વધારે પુત્રનકો નહીં હતાં. તેની પછીનાં પાદશાહ પાંચમાં ચારલસે તરેહવાર બાબદો ના નવા તરજુમાં તથા નકસો કરાવીને એ પુત્રનકખાંનાંમાં વધારો કરી, અને વીંદીઆનાં અલીઆસી એાને એ કેઠાંજી આવીને પોતાને અલીઆસ કરવાને બની આપે એટલા આર તાંહાં સંગેસ એક રૂપાને દી વો બાગીઆમાં આવતો હતો. છઠા ચારલમના વખતમાં એમાંની ઘણીએક ચોપડીએા લીખસાઈ ગઈ, અને બાગીની ડીડક આફ મેંદફરે ૧૦૦ રૂપીએા વેચાતી લઈને ઈંગલંડ મોકલી, પણ જરે જાંન અને ચારલસ એ બે શાહુજ્તદાએા ઈંગલંડ ગયા, તેવારે તેએાએ ઉપલી મોકલી ઘણીએક તથા બીજા ચોપડીએા ખરીદ કરી ૬

રાનસ લાવી બે પુસ્તકખાનાં સ્થાપીયાં, પછી આઠમા ચારલસે ૧૪૯૫ નાં સાલમાં નેપલસ ફતેહ કીધાથી જે પુસ્તકો લાવીએ હતા, તે તાંહાં બેલીને તેમાં વધારો કીધો. ૧૪૯૬ માં બારમાં લુધએ તે ચંરેને એક ક રી નાંખીઆ. પછી બીજા હેનરીએ એવો એક ધારો પસાર કીધોકે, જે કોઈ કાંઈ ચોપડી છપાવે, તેની એક નકલ એ પુસ્તકખાનાંને ભેટ કરે. વળી કાયેરાઈન ડી મેડીસી રાંછી ફ્લારેનસમાંથી કેટલાંએક જુનાં લેખનાં માંદ તથા હાથનાં લખેલાં પુસ્તકો લાવી હતી, તે સઘળું તેણીએ પાદશાહી પુસ્તક ખાનાને ભેટ કીધું. તેરમાં લુધએ એ પુસ્તકખાનું ઘણું વધારીઈ, અને તેનાં વખતમાં તાંહાં ૧૬૭૪૬ ચોપડીઓ એકડી થઈ હતી. સો લખાં લુધએ વહી એ કરતાં પણ તેમાં વધારો કીધો, અને તાંહાં લોકોને વાંચવા આવવાની છુટ આપી. એ પાદશાહના મરણની વેળાએ તાંહાં ૭૦ હજાર જુદાં જુદાં પુસ્તકો હતાં, તે પાછળથી વધીને એક લાખ થયાં હતાં. એવા બીજા ઘણાંએક ફેરફાર થયા પછી સને ૧૮૫૨ માં એ પુસ્તકખાનાંને “બીબલી એથકે ઇમ્પીરીઅલ” એવું નાંખ આપીઈ. છપાએલી તથા હાથની લખેલી ચોપડીઓ, જુનાં લેખાં, માંદ, પથરોની તથા તરાંબાની તખ્તીઓ અને એ વગરે બીજું ખરીદ કરવા સાડ દર વરસે એ પુસ્તકખાનાંને સરકારની તરફથી એક મોટી રકમ મળેછે. હાલમાં એ પુસ્તકખાનાંમાં સગળી મળીને (૧૩૦૦૦૦૦) તેર લાખ ચોપડીઓછે.

એ પુસ્તકખાનાંની લંબાઈ ૫૪૦ ફુટ તથા પોહળાઈ ૧૩૦ ફુટછે, અને તેની આસપાસના ચોક સરવે મળીને સઘળો વીસતાર ૨૮૪૦૦ ચોરસવારછે. એનો મોટો ચોક ૩૦૦ ફુટ લાંબો અને ૯૦ ફુટ પોહળોછે. તેને છેડે એક નાંહોનો આગછે તથા તાંહાં એક ખુબસુરત કુંઆરો ઉઠેછે.

એ પુસ્તકખાનાંનાં છ ભાગ કીવેલાછે. પેહલાંમાં છપેલાં પુસ્તકો, બીજામાં હાથનાં લખેલાં પુસ્તકો, તરીજમાં જુનાં લેખનાં માંદ તથા જુનું નહવેરાત, ચોથામાં કોતરેલી તખ્તીઓ, પાંચમાંમાં નકશા તથા ફતીખાંનાં અને આકાશનાં ગોળા અને છઠ્ઠામાં જુનાં લેખનાં સંગ્રહરમનાં પથરોછે.

છાપેલી ચોપડીઓનાં માળ ઉપર દાખલ થતાં અસલનાં પથરમાં કોતરેલા એક ઇંઉનાંની ચીતારનો મે હરાબ નભરે પડેછે. પેહેલાં એરડામાં વાલટેર ફીલસુફનાં પુતળોનો પલાસઠરમાં લીવેલો નચુનોછે. બીજામાં ખીસર ફેશના “પીરામીડ” નાં તથા બીજા ઘણીએક વસતુઓનાં નચુતાછે. તરીજમાં અસલી ચોપડીઓની સણગાર ભરેલી છલકનાં નચુનાંછે. છાપવાનો હુંતર શરૂ થયા તારથી તે હવડાં સુધી તેમાં જે રકતે રકતે ફેરફાર થતાં મળે, તે સઘળી જાતનાં છાપવાનાં નચુનાં તરીકે એક ઠેકાંણું કેટલીએક ચોપડીઓ મેસેલીછે, અને તેમાં એક ચોપડી ફરેન્ચ ભાશામાં લાકડાંનાં છાપથી છાપેલી તથા ઇંગીન ચીતરે સુધાંનીછે. ગીઆલરી ઉપર આવાતાં કનતાંનથી લાવેલાં મોટાડીનાં બે ચીનાઈ મીનારા જે ચઢેલા લુધને ભેટ દાખલ મળીઆ હતા, તે ન ભડે પડેછે. વળી એક બીજા કાંસાની મોટી તખ્તી જેવામાં આવેછે, તેની ઉપર ફ્રાન્સ ફેશનાં વખણાએ લા વીદવાંનોની તસવીરો કોતરેલીછે તથા બીજાં કેટલાંએક બાહાવલાં તાહાં મેલેલાછે.

એ ભાગ છોડીઆ પછી બીજા એરડામાં આવીએછે, તાંહા અસલી લેખોનાં માંદ તથા શીકા દેખાએછે. સઘળા મળીને તાંહાં (૧૫૦૦૦૦) એક લાખ, પચાસ હજાર શીકા તથા આદે અને તેઓ વળી ઘણાં નવાઈ જવાંછે. રોમન શીકા ખચીત વખાંલુવા મેગછે. અંદર દાખલ થતાં ડાબી બાજુએ એક કાચની કબટની અંદર બે રૂખાંની કોતરેલી ટાલછે, તે રોહીન નાંચની નદીમાંથી મલી હતી, તે વીશે જણાવીઆ માં આવેલીઈ કે, તે રોમનાં સરદાર સીપીઓની ટાલછે, અને બીજા કારણેનાં પેહલવાન હાનીબાલનીછે. વળી હાથીતાંતમાં કેટલાએક પાસીઓની તથા હાંકુસથાંનનાં સેતરજ રમનારાઓની નકશી કોતરેલીછે અને બાબીલોનથી લાવેલો એક ઈંડરોશા આકારનો મોટો પથરનો લખેટોછે તેની ઉપર બીયારોશા હરેકો કોતરેલાછે, તે સઘળું મોંઘને આપણને ઘણાંજ આનંદ ઉપજેછે. બીજા અંગીઆર કાચની કબટીમાં પથરનાં નક

૨૫ તથા મોહરોમાં કીધેલી આગલા તથા હવડાંનાં વખતની ધણી બારીક કોતરણીનાં નમુનાં રાખેલાં છે. ૨૬ હોનીઆના શાહજહાંએ લુધ્વી કીલીપને ભેટ કીધેલી બે “એટરશદન” બરણીઆ પેઢેલી કબરની બંધે બાજુએ મે લેલી છે. એજ ચોરડાની અંદર મઢિમાં તથા હટારમાં લુધ્વી માંથીથીતે પગ ચુપીની બે મોટી તસવીરો મે લેલી છે, તેથી તાંહાંનો દેખાવ ખુબસુરત લાગે છે. આ ચોરડાની સંજેનાં બે નાંહાં ચોરડામાં આગળા વખતનાં બાહવલાં, કોતરકાંમ, ચીનાઈ સામાન, બરથાલેખીકિતું બાહવલું, તથા આગળા જમાનાને લગતી બાબતોની કોટલીએક ચોપડીઆ દીકામાં આવે છે.

આ દેકાંણેથી નીકલીઆ પછી ડાબી બાજુએ એક બીજી ચોરડો છે, જાંહાં હાથનાં લખેલાં પુસ્તકોનાં મોટા સંગરહ કીધેલા છે. એ પુસ્તકો બે તબકે ગોઠવેલાં છે અને પેઢેલા તબકા ઉપર સરવે કોઈને ફરવાનો હુકમ છે. એ દેકાંણે (૧૨૫૦૦૦) એક લાખ પચીસ હજાર, ગરીક, લાટીન, ફરેનચ અને પુરવ દેખની ભાશા આના પુસ્તકો છે, અને (૩૦૦૦૦) ત્રીસ હજાર પુસ્તકો ફક્ત ફરેનચ તવારીખને લગતાં છે. એ પુસ્તકોનાં કોકાનાં જ ચોવીસ દફતર થયાં છે. પેઢેલા ચોરડામાં જમણા હાથ ઉપર એક કબર છે તેમાં અસલનાં વખતની ધણીજ દીક્ષતી જીલ્લો નનર આવે છે, અને તેઓ ઉપર હાથીદાંતની કોતરણીથી તથા ઉંચા જહોરોથી સજાગાર કીધેલા છે. હાથનાં લખેલાં પુસ્તકોનાં આ સંગરહમાં એક ચોરડો વીઠીઆનાં અબીઆસીઆને સાફ એલાહેદો રાખેલો છે. એક એકને લગતી ચીઆલીસ કુટ લાંબી તથા ૨૨ કુટ પોહળી ગીઆલરી ઉપર કેટલાં એક ઘણાજ દીક્ષતી પુસ્તકો છે. એક દેખની ઉપર પડીઆં ઉપર લાટીન ભાશામાં લખેલું છડી સદીને લગતું એક પુસ્તક, ગાલીલીઆને હાથની લખેલી ચોપડીઆ, પાદશાહ ચોથા હુનરીએ “ગાબરીએલ ડી એનતરીસ” ઉપર લખેલાં કાગળ, તથા વાહરડાનાં આમડાં ઉપર લખેલાં તરણ ચીઆર પાદશાહઆનાં ધરખ પુસ્તકો મેલેલાં છે. એ શીવાએ ઇરાની, હીંદુમથાની, ચીનાઈ, અરબી, ઇથીઓપીઅન, જપાનીસ, આરબીનીઅન, સાપાખીસ અને એ વીગરે બીજી જુબાનોમાં લખેલાં પુસ્તકો પછા છે. ઇસવી સને ૭૮૧ નાં સાલની તવારીખનું ચીનાઈ તથા સીરીઆક ભાશામાં લખેલું પુસ્તક જે ૧૫૨૮ માં ફતતાનથી હાથ લાગું હતું, તે પછા તાહાં રાખેલું છે, અને એ શીવાએ ઘણાંએક પાદશાહઆની તથા વીદવાંનોની હંદગીનાં તેમનાં પોતાનાં હાથનાં લખેલાં એહવાલોનાં પુસ્તકો પછા તાંહાં આપણાં જિવામાં આવે છે.

એ ભાગ છોડીને જાંહાં નકશા તથા પુરખવીના જોગા ગોઠવેલા છે તાંહાં આપણે જાઈએ. એ દેકાંણે (૩૦૦૦૦૦) તરણ લાખ નકશા, તથા જુદાં જુદાં દેશોનાં દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. ફક્ત પારીસ શહેરનાં તરહવાર દેખાવોના ૫૬ મોઝાં દફતર તાંહાં છે.

એ જગા ઉપરથી નીકલીઆ પછી આપણે વાંચવાનાં ચોરડામાં જઈએ. તાંહાં સખળી વીઠીઆનાં અબીઆસીઆ મરદ તથા ચોરડો એકડાં મે છે. ચોરડાની વચમાં દેખો ગોઠવેલી છે, અને તાંહાંનો દેખાવ ઘણાજ ગંભીર, ચુપ અને પસંદ પડતો લાગે છે. તાંહાં કોઈને મોટાંથી મોલવાનો હુકમ નથી. જે ચોપડી જોઈતી હોય તેનું, તથા તે ચોપડી માંગનારનું નામ, તથા જાંહાં તે મેદેલો હોય તે વીધે એક કાગળ નાં દટકા ઉપર લખીને તે પુસ્તકખાનાનાં એક ઉપરીને મોકલીઆથી તેને ચોપડી તરત મળે છે. પુસ્તકખાનાં નાંખાથી દીનામે બાહર લઈ જવાનો હુકમ નથી. પંછ જે વીઠીઆરથીઆ સારી આખરને વાસતે પરખીઆ તથાએલા હોય તેઓનેજ ઘરમાં અબીઆમ ફરવા સાફ ચોપડીઆ બાહર લઈ જવાની પરવાનગી મળે છે. વાંચવાનાં ચોરડાની પાસેના એક ચોરડામાં વેનીસમાં જનાંવેલા પુરખવોનાં બે મોઝા જોગા મેલેલા છે. એ જોગા મઢિમાં લુધ્વી ભેટ થાએલા હતા. તે તરાબાનાં જનાંવેલા છે અને ઘેરાવામાં નમરીક ૩૬ કુટ છે.

અતરેથી નીકલીઆ પછી જે ચોરડામાં તરાબાની પડે છે ઉપરથી છાપેલી તસવીરોની ચોપડીઆ છે તાંહાં આપણે આવીએ. એ દેકાંણે ૯૪૦૦ દફતરો છે અને તેઓમાં સખળી ગરીબ (૧૩૦૦૦૦૦) તેર લાખ છાપેલી

મંત્ર ૮ મુ

દેવળો—ધરંમખાતાં.

દેવળો—નોમરકામનુ દેવળ—પાલથીજ નનુ દેવળ દેવખાતા—ધરકા અરદ તથા યોરતોને રેકવાને વાસેતે કરે તા કરમખાતા—કુરામ ધનતથી જનમે તા તથા નાવારેશ બાળકોની પરવરસી કરવાના ધરમખાતા—ગરીમ તથા અચકત તથા ખાદી ભોગવનારા લોકોના બાળકો તથા નાવારેશ બાળકોની પરવરસી કરવાના ધરમખાતા—ગરીમોને નાણાની ખદદ કરનરી મકુળી—ગરીમોને નાણાની ખદદ કરનારા તથા યોરકની વચનુ તથા દેવ આપવાના ધરમખાતા આધ્યા તથા મેરડા લોકો તથા બાળકોની પરવરસી કરવાના તથા કંરવસી આપવાના ધરમખાતા—દેવ એક ખાતાનો કુડ હેવ ૧. “હોટે ૧ કી ધનવાનીક એકને અચકત થાએ તા સીવાહીઓની પરવરસી કરવાનુ ધરમ ખાતા

ખતલાવનારો. 'બારણાનાં એક ફરકાં ઉપર' કરાઈસટની માંને દલગીરીમાં મોહડાં ઉપર બુરખા સાથે પાડેલી છે. દેવાલની ઉપર જે થાંભા આવેલા છે તેની ઉપર કરાઈસટનાં બાર ચેલાના પુતળા છે. એ ઉપરાંત બાઈ બલ મેનોં ઘણાં એક બનાવેનાં બપાનમાં તરેહવાર ચીતારો આ દેવળની ઈમારતનાં બાહરનાં ભાગમાં પાડી આમાં આવીઆ છે. એક દેકાંણે "એડીઆક" ની ગાર નીશાંને તથા બારે મંદીનાની ખેતીનાં કાંમની ની શાંને પાડેલી છે. બીજી જગ્યાએ આદમીની છંદગી છ ભાગમાં વેહુચી જીવાંનીથી તે બુટાપો આવે તાંહાં થુ થીનાં ચીતારો પાડેલા છે. જે બીનાં સહનબવાને વાસતે આ ચીતારો પાડેલા છે, તે બીનાં ધીઆનમાં લીધી થી જરે આપણને તેમની મતલબ સહનબ પડે છે, તારે આપણને ઘણીએક ખુશાલી ઉત્તપન થાએ છે.

તરણુ બારણાંની ઉપર જે પેહલો માળ આવીઆ છે તાંહાં એક ગીઆલરી કાહડીઆમાં આવી છે અને તે ગીઆલરી ઉપર કરાઈસટની માનાં વડવાએ, જીડાનાં ૧૨ પાદશાહના પુતળાં છે. એ ગીઆલરી પછી જે બીજી ગીઆલરી આવે છે, તાંહાં મેરીનું ઘણું ખુબસુરત અને મોટું પુતળું છે અને તેની આસપાસ બે કરે સતા હાથમાં રોશનીનાં બુંમર લેઈને ઉભેલા છે અને તેઓની નમણી અને ડાબી બાજુએ આડમ તથા ઈવ નાં પુતળાં છે. એ દેવળની અંદર એક ઘણું મોટો ઘાંટ છે, તેનું વર્તન ૩૨૦૦૦ રતલ છે, અને તેની હથોડીનું વર્તન ૮૭૬ રતલ છે. એ દેવળની અંદર જે ઘડીઆલ છે તે પણ ઘણી કરાંમતનું છે. તેમાં ચાલતા વખતની ટકોરી ઘાંટની મારફતે વળડીઆમાં આવે છે. દીવાંનખાંનાંની અંદર ઘણું ઉમદા કોતરકાંમ તથા ઘણું નાદર ચીતારો છે. બારોઆ કાચની અને ઘણી ખુબસુરત છે, અને તેમાં ધરમ આચારીઓ તથા બી જાઓનાં રંગીન ચીતારો પાડેલા છે. એ દેવળ મેના મોટા દીવાંનખાંનાંની અંદર ૧૨૦ નબરદસત થાંભા છે, અને તેને ફરતી ગીઆલરી, ૨૯૭ થાંભલાની ઉપર આધાર રાખે છે. તેની નમીત સંગેમરમરની છે અને આ સપાસની દીવાલ ઉપર ઘણાં એક કીમતી ચીતારો છે. ગાએણની પેરી ઘણી મોટી અને કીમતી છે, તેની ઉંચાઈ ૪૫ ફુટ છે, પોહાળાઈ ૩૬ ફુટ છે અને તેમાં ૩૪૮૪ નલીઓ છે. જે ભાગને "કોમ્પેર" ફરી કહે છે, તે ઘણું ખુબસુરત છે. તાંહાંની બારીઓમાં પારીસના ૨૪ "આરચબીરાપો" ની રંગીન કાચની સખી છે. એ ઓરડામાં ઓકના લાકડાની કબરો છે તે મધે "રોમન ક્યેલીક" લોકો પોતાનાં ધરમની ફીરીઆમાં જે ઓજારો વાપરે છે તે છે. એ ઓજારો ઘણું કીમતી છે, કેટલાં એકની ઉપર સુનાંને ઘેર છે, તથા કીમતી નહવે રાત નહેલુ છે. નેપોલીઅનને માથે જારે તાજ મેલવામાં આવી હું, તે વેળાએ નવમાં પાપસ પેપી કસબી અને નડાવ તથા નહેવરાતને જે પોશાક પેહેરીઓ હતા તે પણ અતરે છે. એઆદતગાહની જગા પણ ઘણી સાચુગારેલી છે.

પાંનથીઅન નામનું દેવળ પણ ઘણું મોટું છે તેની અંદર ૧૩૦ અને બાહર ૧૨૮ મલીને જીમને ૨૫૮ થાંભા છે. તેની જીમને ઉંચાઈ ૨૬૮ ફુટ છે, અને તેના ધુબળ જે ઘણા મોટા છે તાંહાં પોહામવાને વાસતે ૪૭૫ ફાંડીઆ મહડવાં પડે છે. ધુબળની ઉપર જે ગોળો છે તેની ઉપર સોનેરી ઘેર મહડાવેલો છે. આ દેવળમાં અંદર દાખલ થયા આગમય જે મોટો ઓટલો આવે છે તેની ઉપર ૧૮ ફુટનાં પેરાવાના મોટાં થાંભા છે અને તે થાંભાંની ઉપર ઓટલાનાં ગાથા ઉપર તરીકાણુ આધારમાં જે દીવાલ છે તેહની ઉપર કોતરી કાહડેલાં ઘણાં સુદર ચીતારો છે. ફરાનસના મુલકની આસપાસ તેનાં દેલાવર પેહેલવાંને ઉભેલા છે, અને તેઓને ફરાનસ આમર અને ઇનાંમ બખશે છે. ફરાનસના પુતળાંની નમની બાજુએ માલેશરબ, મીરાબો, વાલરેર, રાશો, લાકેટ, કારનટ, મોનબ, માનુએલ અને ડેવીડની સખીઓ છે, અને ડાબી બાજુએ દેશના લસ કરનાં સીપાહીઓ પાડેલા છે, અને તેમાં નેપોલીઅનને સહી આગેવાંન પાડેલો છે. ફરાનસનાં ૫૭ આગમ તવારીખ તથા છુટાપણુ મોટાં અને દેલાવર આદમીઓનાં નાંગો મોથે છે તથા તેઓને ઇનાંમ આપવાને વાસતે કુલનાં હારો શુદે છે. દરવાજની ઉપર કોનરેજાં જે ચીતારો છે તે અકલ, લીલીઆ, હુનર, ઇનસાફ અને

સ્વદેશ હીતકારીપણું બતાવે છે. એ દેવળની રોનક પણ નોટરડાંમંનાં જેવી ઉંચી અને પ્રબલ્લિત છે. ગ્રામજનનાં દેશવાને વાસતે જ થાંભોછે, તેની ઉપર સને ૧૮૩૦ નાં સાલનાં બળવામાં જેઓ મરણ પામીયા હતા, તેઓનાં સોનેરી રંગમાં નાંમ કોતરેલાં છે. એ ગ્રામજનનાં સીલ્કીંગનો અંદરનો ભાગ ૩૭૨૧ ચોરસ ફુટ છે, અને તે એવાં ત્રણ ગામડાંની રંગીને સાણગારીઆમાં આવીઓ છે કે, જે ધણીએ એ કાંમ કીધું હતું તેને તેની મેહનતનાં બદલામાં પચાસ હજાર રૂપીઆ તથા ઉમરાવનાં એલકાળ મલીઓ હતા. અંદરની જમીન ન અવાર નવાર પથર અને સંજેમરમરની બનાવેલી છે, પણ ગ્રામજનની નીચેની જમીન સઘળી સંજેમરમરનાં પથરની છે. એ બાદતગાહની જગા ઉપર ઘણે જાતની સાણગાર કીરેલા છે. એ દેવળની નીચે એક મોટું ભોંયતેજું છે તેમાં કેટલાએક નાંમીયા શખસોની કબરો છે. આ તથા પારીસનાં બીજાં દેવળોમાં કોઈ ધરમની કીરીઆ થાતી હોય છે, તારે ઉમારતની બુલંદી સાથે કીરીઆનાં દબદબાથી અનન્ય તરાંહનો દેખાવ થઈ રહે છે. પાદરીઓ પોતાનાં ચલકતા અને કસબી પોશાકો પેહરીને તાંહાં હાજર થાય છે, અને તેઓની સાથે ઉતરતી પદવીનાં બીજા પાદરીઓ તથા કેટલાએક શખસો તો રોળું હોય છે. તેઓ કીરીઆ કરતી વેળાએ આખાં દેવળમાં ફરે છે અને મોટે અવાજે બોલે છે તથા ગાય છે, તે વખતે જોનારનાં મન ઉપર એક અનન્ય તરાંહની અમર થાય છે.

બીજાં મોટાં દેવળો છે તેમજ બધાંન કરવાનું મોકુફ કરીએ છઈએ અને ફરેનમનાં ધરમ ખાતાંનાં કેટલાએક હેવાલ આપીએ છે. સખાવત તથા ધરમ કરવામાં ફરેનમની સરકાર તથા ફરેનમ લોકો કોઈ ધર્મી રીતે બીજા દેશના લોકો કરતાં ઓછા નથી. ફરાનસમાં આપણે એક જ તરાંહનાં ધરમખાતાં જોતા નથી, પણ આદમી જાતનાં કુખનુ નીવારણ કરનારાં બાંત બાંતનાં ધરમખાતાં છે. પરમને દવા તથા સારી સલાહ આપવાને કામલ વધદોનાં ઉપરીપણામાં ગણતરી વગરનાં દવાખાંનાં છે. એ દવાખાંનાં વીશે લંબાણથી બધાંન કરવાની અગત દીસતી નથી, એટલું કેહવાને બસ છે, કે પારીસનાં દરએક હાલમાં જેઓને જરૂર હોય તેઓને મુક્ત દવા તથા સલાહ બોલે, તથા જેઓ દવાખાંનાંમાં શખવા જોગ હોય તેઓને તાંહાં ઉતારો પણ બોલે.

પારીસમાં એક બીજા જાતનાં ધરમખાતાં છે તેમને “હાસપીટીસ” કહી કેહવામાં આવે છે, તેઓની મતલબ ધણી સારી છે. એ ખાતાંઓમાં ઘરડા મરદ તથા ઓરતોની ધણી માહવજત લીધામાં આવે છે, હેવાં એક ખાતાંમાં ૮૧૫ ધોલીઓ છે, તેથી તેટલાં માણસો તાંહાં સમાઈ શકે છે. સાહુક વરસની અંદરની વચ્ચેનાં આદમીને તાંહાં દાખલ કરીઆમાં આવતું નથી. આ ધરમખાતાંમાં જેઓ પેહલાં દાખલ થાય છે, તેઓ પાસેથી એક રકમ લીધામાં આવે છે, પણ પછી કાંઈ લીધામાં આવતું નથી. વધુમાં વધુ એક જુદાં જુદાં પાસેથી રૂપીઆ એક હજાર લીધામાં આવે છે.

“ફાઉલ્ડર્સ હાસપીટીસ,” એટલે જે બાળકો હરાંમ ઇલતથી જનમીઆ હોય અને તેઓને તેમનાં માંબાપો રાખી નહી શકે, તેવાં બાળકોની પરવરસી કરવાનાં ધરમખાતાં છે. હાવાં ધરમખાતાં સઘળાં મોટાં શહેરોમાં અગત કરીને રાખવાં જરૂર છે, કાએને તેથી ઘણાએક પરાંણોનો અંચાવ થાય છે. વળી જે બાળકોનું તેમનાં માંબાપોથી પાગલ નહી થઈ શકતું હોય તેઓની પરવરસી કરીને ઉધારવાને વાસતે પણ ઘણું એક ધરમખાતાં છે. જેકે હાંઆ સઘળી રીતની સારી ગોડવણ છે, તેપણ આ વાત મોકસસે કે બાળકોની ઉપર તેમનાં માંબાપનાં જેવો પીઆર બીજા કોઈને કહી હોતો નથી, માટે જેઓ ગરીબાઈને લીધે પોતાનાં બાળકોને ધરમખાતાંમાં મોકલવા માંગે છે, તેમને નાંણની કાંઈએક મદદ આપી પોતાનાં ધરમાં રાખવાની ઉલટ આપે છે, અને તેથી ઘણાએક ગરીબ માંબાપોને પોતાનાં વાહલાં બાળકોને પોતાની નજર અને પોતાની મેહનતથી ઉધારવાને બની આવે છે, તેથી આ ધરમખાતાં સારો કેહવાય છે. જે બાળકો વગર માંબાપનાં અને

નાંવારેસ હોય તોયે તેઓને પણ ઉપલાં ધરખાતાંઓમાં દાખલ કરીઆમાં આવેછે. ફરાનસમાં સઘળાં ગળી હાવાં ખાતાં ૧૫૨ છે. વળી જે માંખાપો આજરી હોયે અને પોતાની માંદગીનાં વખત શુધી પોતાનાં બાળકોની બરદાસત નહી લઈ શકે, તેટલી સુદત શુધી તે બાળકોને રાખવાને વાસતે જીહાં ધરખાતાંછે. વલી ગરીબ લોકોને દીવસને વખતે પોતાનાં ધંધા તથા મજૂરીને લીધે રોકાવું પડે, તેઓનાં બાળકોને દીવસને વખત રાખવાને વાસતે પણ કેટલાંએક ધરખાતાંછે. સવારનાં તે બાળકોને તાંહાં મેલીને, સાંહાંજનાં પાછાં લઈ ન્યામાં આવેછે.

વળી ગરીબ લોકો જેઓ પોતાનાં ધરમાં રહે પણ કુરતી રીતે પોતાનું જીવનસંજીવ કરી શકતા નહી હોયે, તેઓને નાંજીની મદદ કરવાને વાસતે કેટલાંએક મંડળીઓ ઉભી થાયેલીછે, અને એ કારણસર જે પુછ થઈછે તેને વધારવાને વાસતે લોકો ઘણી મેહનત લીએછે. તવંગર અસતરીઓ પોતાનાં હાથની કારીગરીઓની વસતુઓ લીલાંઈ કરી વેચાવેછે, અને તેની જે ઉપજ થાયેછે તે ઉપલી પુછમાં આવેછે. એ પુછ વધારવાને વાસતે તરેહુવાર ઇંકતીથી શોરતીઓ પણ દાહાડીઆમાં આવેછે.

પારીસ શેહેરનાં બાર ભાગ કીધાછે, તે દરએક ભાગમાં ગરીબ લોકોનાં જીવનસંજીવને સાડ નાંજીની મદદ કરવાની તથા ખોરાકની વસતુઓ તથા સુકત દવા અને સલાહ આપવાનાં ખાતાંછે, તેઓને સરકારની તરફથી પણ ઘણી સારી મદદછે. સઘળાં મલીને ફરાનસમાં હેવાં ખાતાં લગભગ તરણ હજારછે અને તેની વરસ દાહડાની આએપત (૨૭૦૦૦૦૦) સતાવીસ લાખ રૂપીઆની થાયેછે અને ખરચ (૧૮૦૦૦૦૦) અટાર લાખ રૂપીઆનો થાયેછે. વળી કેટલાંએક ધરખાતાં જે ગરીબ અસતરીઓ હુમેલવાળી હોયે તેઓને મદદ કરવાનાંછે, તેમની પુછમાં લોકોની તરફથી વારેવાર વધારો થાયેછે. હાલનાં શાંહનશાહાની રાંજીએ પોતાનાં લગંનની વેળાએ એ ધરખાતાંમાં મીઆલીસ હજાર રૂપીઆ બખશેસ આપીઆ હતા.

મરદ તથા ઓરત, છોકરા તથા છોકરી, જેઓ આધળાં તથા બેહરાં હોયે, તેઓને વાસતે પણ ધરખાતાંછે, અને તાંહાં તે માંડા આએમનાં લોકોની ઘણીજ સારી બરદાસત લીધામાં આવેછે. જેઓ બેહરાં તથા આંધળાં હોયે, તેઓને અચરત સરીખી રીતે કેળવણી આપીઆમાં આવેછે, તથા ઉદીઓગ કરવાને સીખાડીઆમાં આવેછે. હાવી કીસમનાં ધરખાતાંઓનું વીગતવાર બપાંન ઇંગલંડનાં ભાગમાં આપીઆમાં આપનારછે, તેથી આ જગ્યાએ તેમ કરવાનું મોકુફ કરીએછે, કાંએને ફરાનસ તથા ઇંગલંડના આ ધરખાતાં ઘણા ખર્ચાં એકદમ કાએદાથી આવેછે, તોપણ આધળાં બાળકોની એક નીશાલ વીશે હીઆ થોડુંએક લખીએછે, જે ખાતાનું બપાંન નીચે આવેછે તેની ઇમારત અને તેને લગતો ભાગ જીમલે ૪૦૦૦ મોરસ કુટ જગા રોકેછે, અને તે ઇમારત આંધવા પછાડે (૭૦૦૦૦૦) સાત લાખ રૂપીઆનો ખરચ થયો હતો. આધળા મરદોને બરસ બનાંવવાનું તથા વણવાનું તથા રોપલી બનાવવાનું દાખ શીખવીઆમાં આવેછે. જેઓ આંધળા હોયેછે, તેઓનો ગાયેલ ઉપર ઘણો શોક હોયેછે, તે ઉપરથી તે બાબતમાં તેઓ ઘણી માહેતગારી નેલવેછે, અને ઘણાંએક જોતાં તથા સાંભલતા ગાણુરાઓનાં કરતાં હાવાં ખાતા મનેના આધળાંઓ ઘણું વધારે સાચું વળી તથા ગાંધ બંહેછે. તેમનાં સીખવનારા પણ આંધળાં હોયેછે. એ આધળાંઓએ પોતાનાં ખાતામાં એક છાપાખાનું સંધાપીઈછે, અને તાંહાં છપાતી ચોપડીઓ શીરુધથી છપાતી નથી પણ અણીદાર ડીબાધી કાગલની ઉપર દસકત ઉડાડીઆમાં આવેછે, કે જે ઉડાવ ઉપર તેઓ પોતાનો હાથ લગાડી પારખી શકે કે આ દસકત કહેઓ છે. એ છાપાખાંનાં છાપનારા તથા ડીબાં જોડનારાઓ સઘળા આંધળાં હોયેછે. વળી તે સાથે દરએક જણ પાંસે પોતાનાં હાથના નખ અથવા કોઈ અણીદાર વસતુથી કાગલ ઉપર ઉડાવ કરેલા દબકતની ચોપડી હોયેછે. આ ધરખાંને લખવાની રીત શોધી દાહડવાનું ખાન તે ખાતાંના શીખઆશુર મોરતીઓ લુઈ બરેલને ધરેછે. એ ઘણી આધળો જનમીઓ હતા અને તેજ હાલતમાં મરણ પાંખીઓ હતા. હતા.

બ કરવામાં પણ તેઓમાંનાં ધર્મ્યોએક ઘણીજ ચાલાંકી બતાવેછે. એ ખાતામાં જ્યો કુળવણી લીએછે તેઓ ની દર મહીનાનાં સણવારને દીને પરીખશા લીધામાં આવેછે, તાંહાં પારકા શખસોને ચીકીથી દાખલ કરી આમાં આવેછે, અને તેઓનાં અબીઆંશ જરે આપણે જોઈએ તારે આપણને અચરતી ઉપજેછે, કે જે એ કાને બેહુરા અને આખે આંધળાછે, તેઓ આટલી અહિતગારી કેમ નેલવી શકેછે, અને શીખવવાની રીત અને શીખસા ગુરુઓની તરખીઅન ઉપર આફરીન ફરીઆ વગર આપણથી રેહવાનું નથી. હવે એક બીજાં નામીઆ ધરમખાતાનો હેવાલ આપી આ બાબદ બંધ કરીએછે, અને ઉપર જે કાંઈ હુમોએ લખીઉંછે તે બોણીઆથી વાંચનારાઓ ફરેનગીની સખાવત વીશે ઉચ્ચ મત ધરાવીઆ વગર રહેશે નહીં.

ફરાનસનો લોકો પોતાની હીમત અને દલાવરી વીશે વખણાએલાછે. તેઓ સીપાહીગરીનાં ધંધા ધણીજાં જાન ભરેલા સહનજેછે, અને સરકારની તરફથી બીજી રહ્યેતનાં કરતાં કેટલીએક બાબદોમાં વધારે હક પણ ધરાવેછે. સીપાહીઓના ખપની ગાંમમાં કોઈ વસતુનો ભાવ વધતો હોએ, તોપણ સરકારની તરફથી તેઓને તે વસતુ કીફાએતથી પોટાવતી કરીઆમાં આવેછે. જાંહાશુધી તે સીપાહીઓ આકરી કરવાને શક્તીવાન રાએ, તાંહાંસુધી તેમને કાએદા બનેછે એટલુજ નહીં, પણ જ્યો પોતાનાં દેશની આકરીમાં અશક્ત થયા રાએ, તેઓને સારી હાલતમાં રાખવાને તથા તેઓની બરદાસત કરવાને જે ગોઠવણું કરવામાં આવેછે, તે ખરેખર વખાણવા જેગછે. પારીસમાં “હોટેલ ડી ઇનવાલીડ” નામની મેટેલ જેવી ૧૧૨ ફુટ લાંબી અને ચાર મોજની ઘણી સરસ બાંધણીની એક મોટી ઇમારતછે, તાંહાં સરકારને ખરેખર અશક્ત સીપાહીઓને રાખીઆમાં આવેછે. એ ઇમારતનાં મથાળાં ઉપર એક મોટો ગુંબજ કાઢાડીઆમાં આવેલીએછે, અને તે ગુંબજની ઉપર એક મોટો ધાબોછે, અને તેની ઉપર પુરંધવીનાં આકારનો ગોળ દરો અને “ફરાસ” છે જમીનથી તે “ફરાશ” ની ઉંચાઈ ૩૨૩ ફુટછે.

આ ખાતાં ઉપર લડાઈ ખાતાંનાં પરધાંતનો હુકમ આવેછે, અને તેનાં સઘળા કારોબાર ઉપર ઉપરી પણ રાખવાને કીજ કેટલાએક લસફરી અમલદારોની સભા દેરેલીછે. જે સીપાહીઓએ સરકારની આકરીમાં ૩૦ વરસ ગુજરીઆ હોએછે, ઇલા લડાઈમાં ધએલા જખમથી અશક્ત થયા રાએ, તેઓને આ ખાતાનો લાભ આપીઆમાં આવેછે. અથા વરસમાં તેમ કેટલાએક અમલદારો સુધાં ૩૩૦૦ આદમી હતાં, પણ ૫૦૦૦, આદમી સગવડથી સમાઈ શકે એટલી તાંહાં જોએછે તેમને રેહવાનું, ખાવાનું તથા પેહરવાનું સઘણું તાંદાજ બનેછે. આ મોટું ટોણું એક વખતે ખાઈ શકે નહીં તેથી તરણ ભાગ કરી તેમને વારાફરતી જમાડવામાં આવેછે એવાનું ભોજન ઘણું સુતરું અને સાફ હોએછે. નાંસતા ઉપર સીપાહીઓને રોટલી, સેરો, ગાએનું ગોસત તથા ભાજ તરકારી, અને સાંહાજનાં ખાણા ઉપર રોટલી, બકરાનું ગોસત, એવાં અને ભાજ તરકારી, તથા દર સુકરવારે પતીર આપીઆમાં આવેછે ગોસતનો લવાજમ દરએક આદમીનો ૦૧, રતલનોછે, અને દરએક ખાણાની વખતે તેઓને એક મોટું ટંબલર ભરીને દારૂ બેગે. અમલદારો અને સીપાહીઓના ખાણા વચે જાહજે ફરક નથી, ઘણીખરી ચીએ બેને વાસતે એકજ રીતની રાએછે, ખાતરે અમલદારોને વધારે વાણી મરેછે. દરએક આદમીને જુદાં ટોલીએ અને બીજાનું તથા તેનાં કપડા મેલવાને વાસતે જુદી કપડા આપીએ તેઓ પોતાની સુવાની જોએ ઘણી સાફ રાખેછે. જ્યો આ ધરમખાતાં જોવા જાએછે, તેઓને એવી બજારણુ કરવામાં આવેછે કે જે વખતે તે સીપાહીઓના ખાવાનો વખત રાએ તે વખતે જહું, કાએજ તેઓની ટેબલ ઉપર કેવું સાફ અને સુતરું ખાણુ મેલીઆમાં આવેછે, તથા તે છુટા અને નાતવાનેની કેવી બરદાસત થાએછે તથા સઘળાઓ કેવા સતુકાઈ અને આદરમાંથી ભોજન લેછે, તે જોવાને બની આવે ખાણુ ખાવાના મોટા ચોરડા તરંછે અને દરએક ચોરડાની લંબાઈ ૧૫૦ ફુટ અને ચોરડાઈ ૨૪ ફુટછે. જ્યો ગોસત નહીં ખાતાં હોએ અથવા દારૂ નહીં પીતા હોએ, તેઓને તેનાં બદ

લામાં તેટલું નાણુ આપીઆમાં આવેછે; જેઓનાં પગ લડાઈમાં જખમ આપાથી પીપાઈ ગયા હોયછે, તેઓને જોડાને બદલે નાણુ આપીઆમાં આવેછે. એ પરમાણુની સરકારની સખાવતથી તાંહાંનાં સીપાહીઓ ઘણાજ સુખી હાલતમાંછે. અલખતાં એથી કરીને સરકારનેજ કાએદોછે, કાંએજ ને સરકારમાં પોતાનાં જીનાં અને વકાદાર ચાકરોની પાછલા દાહાડામાં આ પરમાણુ બરદાસત અને ગાહાવનત લીધામાં આવેછે, તે સરકારની ચાકરી ઘણી દીઆંનતદારીથી અને હીંમતથી કરવાને તે ચાકરો કદી ખલલ કરે નહી.

પણ આ ધુલ અને નાંતવાંન સીપાહીઓને અતરે ખાવાનું, પેહરવાનું, તથા સુવાનું મલેછે, એટલુંજ નહી, પણ જેઓને પુસતકો તથા વરતમાન પતરો વાંચવાની શક્તી તથા શોક હોયછે, તેઓને વાસતે એ ખાતાંની સાથે ૧૭૦૦૦ ચોપડીઓનું એક પુસતકખાનું પણછે. તેઓએ પોતાનો જનમ સીપાહીગરીમાં અ ને લડાઈમાં કાહાડેલો હોયછે, તેથી તેમની ગમતને વાસતે આ ખાતાંનાં ઘણાએક એરડામાં નાંખીથી લડા ઇઓનાં તથા કીલલાઓનાં ચીતાર તથા નાંખીયા અમલદારોની સખીઓછે. જેમ પાદશાહી મેહલોની આસપા સ આગ હોયછે, તેમ ધુલ તથા નાંતવાંન સીપાહીઓને ફરવા હરવાને સાઝ ૧૨૪૦ ફુટ લાંબો અને ૭૨૦ ફુટ પોહાળો બાગ બનાવેલોછે, અને તે બાગની અંદર કેટલાએક નાંખીયા અમલદારોનાં પુતળાંછે. આ ઉપરાંત પારીસમાં બીજાં ઘણાએક નાંખીયા અને વખાંણુવા જેગ ધરંખખાતાંછે, પણ તે સઘળાનું બધાંન હીંઆં થાઈ શકતું નથી. એ ખાતાંઓની સઘળી જોડવંણુ કરાનસનાં મોટા રાજને લાએકનીછે. હાલનો શાહાંનશાહ હે વાં ખાતાંઓનો લાભ જેમ અને તેમ વધતા લોકોને પોહોએ તેમ કરવામાં તથા પોતાંની ગરીબ રહ્યોતને કુખ માથી દાગવાનાં એલાજ કરવામાં હંમેશાં ઇનતેજારછે.

૨ જે કર લીધામાં આવેછે તે નીચે જણાવેલા કાએદા પરખાણે હોએછે. જેઓ વરસ દાહડે ૯૯ રૂપીઆ અથવા તે રકમથી ઓછાં ભાડાંનાં ઘરમાં રહેતા હોએ, તેઓની પાસેથી કશું લીધામાં આવતું નથી. ૧૦૦ થી ૧૯૯ રૂપીઆનાં ભાડાંનાં ઘરમાં જેઓ રહેતા હોએ, તેઓની પાસેથી તે ભાડાંની રકમ ઉપર સેંદુકડે તરણુ ટકા લીધામાં આવેછે; ૨૦૦ થી ૩૯૯ રૂપીઆનાં ભાડાં ઉપર સેંદુકડે પાંચ ટકા; ૪૦૦ થી તે ૫૯૯ રૂપીઆના ભાડાં ઉપર સાત ટકા; અને ૬૦૦ રૂપીઆ અથવા તેથી વધતાં ભાડાં ઉપર સેંદુકડે નવ ટકા લીધામાં આવેછે.

ઉપર જણાવેલાં વરસમાં કુલ ખરચ (૨૫૮૮૦૦૮૬) બે કરોડ અડધાં લાખ, હેંસી હજાર, છીઆ સી રૂપીઆ થયો હતો. એ ખરચની વીગત જાણવા જોએ. સરકારનાં કરખનાં વીઆખનાં (૪૮૬૨૫૯૭) ઉરતાલીસ લાખ, આસટ હજાર, પાંચશો સતાનું રૂપીઆ; આમેપત વસુલ કરવાનાં તથા આદમીઓનાં પગાર નાં (૧૪૮૧૪૯૨) ચઢે લાખ, એકોઆસી હજાર, ચારશો બાનું રૂપીઆ; કેળવણી ખાતાનાં (૫૯૩૬૮૭) પાંચ લાખ, તાનું હજાર, છશો સીતીઆસી રૂપીઆ; રેવણો પછવાડે (૩૯૫૧૬) ઓગનચીઆલીસ હજાર, પાંચશો સોલ રૂપીઆ; લશકરી ખાતાનાં (૨૮૬૭૨૮) બે લાખ, છીઆસી હજાર સાતશો અડધીસ રૂપીઆ; જહર ઈમારતોની મરાંમતનાં (૧૬૭૭૭૩૬) સોલ લાખ, સીતોતેર હજાર, સાતશો એકતીસ રૂપીઆ; દવા ઈ તથા બીજાં ધરખખાતાંઓનાં (૨૫૯૧૨૬૦) ૫ચીસ લાખ, એકાંનું હજાર, અશો સાહાડ રૂપીઆ; પુસતક ખાતાનાં, ફરવાની જગાઓ, અને હુંનરનાં કાંત્રો પછવાડે (૧૧૮૮૮૮) એક લાખ, અઠાર હજાર, આઠશો ઈ ઠીઆસી રૂપીઆ; જહર તેહવારોનાં (૩૬૧૧૩૨) તરણુ લાખ, એકસટ હજાર, એકશો બતરીસ રૂપીઆ; પોલીસ ખાતાનાં (૩૮૫૧૭૨૯) આરતીસ લાખ, એકાંવન હજાર સાતશો ઓગનતીસ રૂપીઆ; અને નવાં જાહેરકાંત્રોનાં (૫૨૭૦૮૪૨) બાવન લાખ, સીતેર હજાર, આઠશો બેતાલીસ રૂપીઆ થયા હતા.

પારીસની “એમખર આવ કાંત્રસે” સને ૧૮૫૧ નાં વરસમાં જે પુછપરછ તથા તપાસ કીધી હતી તે ઉપરથી હેનું માલુમ પડીછે હતું કે, તે વરસમાં પારીસમાં સઘળા મલીને ૩૨૫ જાતનાં ધંધા ચાલતા હતા, તેમાં (૬૫૦૦૦) પાંસડ હજાર શોદા અથવા ત્રાલેકો, (૨૦૫૦૦૦) બે લાખ, પાંચ હજાર, અજફુરો, (૧૧૨૮૦૦) એક લાખ, બાર હજાર, આઠશો અસતરીઓ, (૧૬૬૦૦) સોલ હજાર છશો છોકરા અને (૭૭૦૦) સાત હજાર સાતસો છોકરીઓ ગુતેલી હતી. ઉપલા ધંધા મધેથી મોટી સંખીઆ પોશાક અથવા પેહરવાનાં કપડાં બનાવનારાઓની હતી, અને તેઓએ તે વરસમાં (૧૭૦૦૦૦૦૦૦) દસ કરોડ રૂપીઆનો માલ વેચીઓ હતો, તથા એજ વરસમાં ખાધ ખોરાકની (૯૦૦૦૦૦૦૦) નવ કરોડ રૂપીઆની વસતુઓનો ખર્ચ થયો હતો. ચીતા ર તથા હુંનરનાં ધંધાદારીઓએ (૬૦૦૦૦૦૦૦) છ કરોડ તથા સઘળી જાતનો સાંજાન બનાવનારા (૫૧૦૦૦૦) પાંચ લાખ દસ હજાર રૂપીઆનો માલ વેચીઓ હતો. જહવેસાતનો (૩૩૦૦૦૦૦૦) તરણુ કરોડ તીસ લાખ, કાંસાની બનાવેલી વસતુઓનો (૮૦૦૦૦૦૦) હેંસી લાખ, ટોપલી તથા બીજા નાંધલા ધંધાની ચીન્નિનો (૮૦૦૦૦૦૦) હેંસી લાખ; ટોપીઓનો, (૬૪૦૦૦૦૦) ચોસટ લાખ, અને હાથમાં પેહરવાનાં મોજાનો (૬૦૦૦૦૦૦) ચાહાડ લાખ રૂપીઆની કીમતનો માલ ખપીઓ હતો. એ ઉપરથી આપણને પારીસનાં દર વરસના ખર્ચનો અરસટો સારી પઠે મળેછે.

પારીસમાં સરકારને ખર્ચે ચાલનારા મોટાં કારખાનાં તરણુછે, તેમાં એક (ટીપીસટરી) ઉંન તથા રેશંમનાં ભરતનું તથા ગાલીઆ બનાવવાનું, બોજું કોરી તથા ચીની કાંમનાં વાસણો બનાવવાનું, અને તરીજું તંબાકુ તથા તપકોર બનાવવાનુંછે. પેહલાં બે કારખાનાં મધેના સાંજાન સરકારનાજ કાંમમાં આવેછે, અજરમાં તેનો કશો ખર્ચ થાતો નથી, પણ તરીજાં કારખાનાંમાં જે માલ બનેમ, તેનાં વેચાણથી સરકારને દર વરસે (૫૬૦૦૦૦૦૦) પાંચ કરોડ સાહાડ લાખ રૂપીઆની ઉપજ થાએછે. ૯૯૯-કારખાનાં શોએ, દોરા, કાટલાં, ફીત ધતીઆરી

મકરણ ૯ મું.

પારીસ—વસતી, આએપત, ખરચ, ઈતીઆદી.

વસતી આએપત—જમીન, ઘરો તથા તે મધેના સામાન તથા પારીસો તથા તેઓના બાકા જાવનો કર ખરચ—કરજનું પી બ્યાન્, આએપત વસુ ૧ કરવાનો, કેન્ડેલ્લી ખાતાનો, દેરજોનો, લયકરી ખાતાનો, જુરેર કામોનો, દવાઈ તથા બીજા ધર મ ખાતાનો, પુસ્તકખાના તથા હુનરના કરખાનાનો, તથા પોલીસ ખાતાનો ખરચ. પારીસમાં આમતા ધધા તથા કાર ખાતા—ટેપીસ્ટરીના ખરજનું કારખાનું—કારી તથા ચીનીકાખનું કારખાનું. જુરી જુરી લનચોનો ખપ—પારીસમાં પા લી પોહચનું કરવાના ઊપાયો—ગરેજનો જોડો કુઓ—રસતા, મોહલ્લા તથા ધરોની ગણતરી, તથા તેમને મોભઈ તા અને સાર રાખનાના ઊપાયો—રોચનો—વોડોઝની સડકો—થાઈનચાલેની ગાડી—બાહુની ગાડીઓ—પોસ્ટ આ શીસ—ખજરો

પારીસ શેહેરની વસતી બ્યાન્ આરથો વરસ થયા વધતી આવીછે. ૧૭૭૪ નાં સાલમાં એ શેહેરની વસતી (૧૫૦૦૦૦) એક લાખ, પચાસ હજાર આદમીની હતી, ૧૭૧૦ માં (૪૯૦૦૦૦) ચાર લાખ, નેવું હ જાર, ૧૭૯૮ માં (૬૪૦૦૦૦) છ લાખ, ચીઆલીસ હજાર; ૧૮૦૨ માં (૬૦૨૦૦૦) છ લાખ, મોતેર હજ ૨, ૧૮૧૦ માં (૭૧૩૮૬૬) સાત લાખ, તેર હજાર, નવચો છાસઠ, ૧૮૨૦ માં (૮૬૦૪૩૧) આઠ લાખ, નેવું હજાર, ચારચો એકતીસ, ૧૮૩૬ માં (૯૦૬૧૨૬) નવ લાખ, નવ હજાર, એકશો છવીસ, અને ૧૮૫૬ માં (૧૧૭૪૩૪૬) અગીઆર લાખ, મુમોતેર હજાર, તરણ્ણો છેતાલીસ આદમીની વસતી હતી એ ઉપરથી જોયામા આવશે કે, આરથો વરસની અંદર એ શેહેરની વસતી સાત ગણી વધી હતી. * આ વસતીમાંના અરધા અરધ મળડુરોછે, અને બાકીના ધંધાથી તથા પોતાની બીજ આએપતથી ગુજરાન કરેછે.

પારીસ શેહેરની કુલ આએપત, તારીખ ૩૧ મી મારચ ૧૮૫૫ ને દેને આખેર થાએલાં વરસમાં (૩૫૮૩૧૭૧૫) તરણ્ણ કરોડ, અડાવણ્ણ લાખ, એકતીમ હજાર, સાતચો પદર રૂપીઆની થાઈ હતી, તથા જ હેર કામોને વાસતે (૧૦૩૬૩૩૮૨) એક કરોડ, તરણ્ણ લાખ, તેંહસઠ હજાર, તરણ્ણો બીઆસી રૂપીઆ “લો ન” ની મારફતે કહડાવીઆમાં આવીઆ હતા એ મલે જમીન ઉપરના કરનાં (૩૨૦૦૦૦૦) બતરીસ લા ખ, તથા પેરો અને તે મધેના સાંમાન ઉપર લેતા કરેલા કરનાં (૧૭૨૦૦૦૦) સતર લાખ, વીસ હજાર રૂપી આ ઉપલઆ હતા. પારીસમાં ધરની બારીઓ દીક કર લીધામાં આવેછે, અને તેની ઉપજના ઉપલાં વરસ માં (૧૦૮૦૦૦૦) એક લાખ, ચીઆલીસ હજાર રૂપીઆ વસુલ થયા હતા. ધર તથા તે ખેતનાં સાંમાન ઉપ

* જરાનસની કુલ વસતી લગભગ (૩૬૦૦૦૦૦૦) તરણ્ણ કરોડ ચાસઠ લાખ આદમીની નલાવીઆમાં આવીછે, અને તે નીચે નલાવીઆ પરમાણે વેઠુઆએલીછે જેતીવાડીતા ધધામા રાકાએલા (૨૦૩૫૧૧૨૮) ને કરોડ, તરણ્ણ લાખ એ કાવન હજાર, છચો અઠાવીસ, કારખાના વાખાઓ (૨૦૬૪૩૭૧) વીસ લાખ, ચોસલ્લ હજાર, તરણ્ણો એકોતેર, કારીગરો (૭/૧૦૧૪૬) ઈકોતેર લાખ, દસ હજાર, એકશો સુખાવીસ, વેપારી, વણ્ણ, વડીત અને વીદીઆવાનો મની (૨૬૬૧૦૨૬) મોગલ્ણીઆવીસ લાખ એકાલ્લ હજાર, છવીસ, ધરના આકરો (૭૫૧૫૦૫) ચાત લાખ, પચાવન હજાર પાનચો પાચ, ૫ રજુલ (૭૮૦૬૬૬) ચાત લાખ દેવી હજાર, ચારચો છનુ

૨ જે કર લીધામાં આવેછે તે નીચે જણાવેલા કાએદ પરમાણે હોએછે. જેઓ વરસ દાહડે ૯૯ રૂપીઆ અથવા તે રકમથી ઓછાં ભાડાંનાં ઘરમાં રહેતા હોએ, તેઓની પાસેથી કશું લીધામાં આવતું નથી. ૧૦૦ થી ૧૯૯ રૂપીઆનાં ભાડાંનાં ઘરમાં જેઓ રહેતા હોએ, તેઓની પાસેથી તે ભાડાંની રકમ ઉપર સેંદુકડે તરણુ ટકા લીધામાં આવેછે; ૨૦૦ થી ૩૯૯ રૂપીઆનાં ભાડાં ઉપર સેંદુકડે પાંચ ટકા; ૪૦૦ થી તે ૫૯૯ રૂપીઆના ભાડાં ઉપર સાત ટકા; અને ૬૦૦ રૂપીઆ અથવા તેથી વધતાં ભાડાં ઉપર સેંદુકડે નવ ટકા લીધામાં આવેછે.

ઉપર જણાવેલાં વરસમાં કુલ ખર્ચ (૨૫૮૮૦૦૮૬) બે કરોડ અડાવંન લાખ, હેંસી હજાર, છીઆ સી રૂપીઆ થયો હોતો. એ ખર્ચની વીગત જાણવા જોએ. સરકારનાં કરજનાં વીઆજનાં (૪૮૬૨૫૯૭) ઉરતાલીસ લાખ, ખાસદ હજાર, પાંચશો સતાંનુ રૂપીઆ; આયોગ વસુલ કરવાનાં તથા આદમીઓનાં પગારનાં (૧૪૮૧૪૯૨) અઢ લાખ, એકીઆસી હજાર, ચારશો બાંનુ રૂપીઆ; કેળવણી ખાતાનાં (૫૯૩૬૮૭) પાંચ લાખ, તાંનુ હજાર, છશો સીતીઆસી રૂપીઆ; દેવળો પછવાડે (૩૯૫૧૬) ઓગનમીઆલીસ હજાર, પાંચશો સોલ રૂપીઆ; લશકરી ખાતાનાં (૨૮૬૭૨૮) બે લાખ, છીઆસી હજાર સાતશો અઢાવીસ રૂપીઆ; જહેર ઇમારતોની ખર્ચનાં (૧૬૭૭૩૭૧) સોલ લાખ, સીતાતેર હજાર, સાતશો એકતીસ રૂપીઆ; દવા ઇ તથા બીજાં ધરખખાતાંઓનાં (૨૫૧૨૬૦) પચીસ લાખ, એકાંનુ હજાર, અશો સાહાડ રૂપીઆ; ખુસતક ખાતાનાં, ફરવાની જગ્યાઓ, અને હુનરનાં કાંમે પછવાડે (૧૧૮૮૮૮) એક લાખ, અઢાર, હજાર, આઠશો ઇ ઠીઆસી રૂપીઆ; જહેર તેહવારેનાં (૩૬૧૧૩૨) તરણુ લાખ, એકસદ હજાર, એકશો બતરીસ રૂપીઆ; પોલીસ ખાતાનાં (૩૮૫૧૭૨૯) આરતીસ લાખ, એકાવંન હજાર સાતશો ઓગનતીસ રૂપીઆ; અને નવાં જ હેરકાંમેનાં (૫૨૭૦૮૪૨) બાવન લાખ, સીતેર હજાર, આઠશો બેંતાલીસ રૂપીઆ થયા હતા.

પારીસની “એમખર આવ કાંખરસે” સને ૧૮૫૧ નાં વરસમાં જે ખુષપરછ તથા તપાસ કીધી હતી તે ઉપરથી હેવું માલુમ પડીઠું હતું કે, તે વરસમાં પારીસમાં સઘળા મહીને ૩૨૫ જાતનાં ધંધા ચાલતા હતા, તેમાં (૬૫૦૦૦) પાંસદ હજાર શેઠો અથવા મહેકો, (૨૦૫૦૦૦) બે લાખ, પાંચ હજાર, અનુરો, (૧૧૨૮૦૦) એક લાખ, બાર હજાર, આઠશો અસતરીઓ, (૧૬૬૦૦) સોલ હજાર છશો હોકરા અને (૭૭૦૦) સાત હજાર સાતસો હોકરીઓ ગુતેલી હતી. ઉપલા ધંધા મધેથી મોટી સંખીઆ પોશાક અથવા પેહરવાનાં કપડાં બનાવનારાઓની હતી, અને તેઓએ તે વરસમાં (૧૦૦૦૦૦૦૦૦) દસ કરોડ રૂપીઆનો ખાલ વેચીઓ હોતો, તથા એજ વરસમાં આધ ખોરાકની (૯૦૦૦૦૦૦૦) નવ કરોડ રૂપીઆની વસતુઓનો ખપ થયો હોતો. ચીતા ૨ તથા હુનરનાં ધંધાદારીઓએ (૬૦૦૦૦૦૦૦) છ કરોડ તથા સઘળી જાતનો સાંભાંન બનાવનારા (૫૧૦૦૦૦) પાંચ લાખ દસ હજાર રૂપીઆનો ખાલ વેચીઓ હોતો. જહેરાતનો (૩૩૦૦૦૦૦૦) તરણુ કરોડ તીસ લાખ, કાસાની બનાવેલી વસતુઓનો (૮૦૦૦૦૦૦) હેંસી લાખ, ટોપલી તથા બીજાં નાંધવા ધંધાની મીજેનો (૮૦૦૦૦૦૦) હેંસી લાખ; ટોપીઓનો, (૬૪૦૦૦૦૦) ચોસદ લાખ, અને હાથમાં પેહરવાનાં મોજાંનો (૬૦૦૦૦૦૦) સાહાડ લાખ રૂપીઆની કીમતનો ખાલ ખપીઓ હોતો. એ ઉપરથી આપણને પારીસનાં દર વરસના ખપનો અરસદો સારી ધડે મળેછે.

પારીસમાં સરકારને ખર્ચ ચાલનારા મોટાં કારખાનાં તરણુ, તેમાં એક (ટીપીસટરી) ઉંન તથા રેશંખાં બરતનું તથા ગાલીચા બનાવવાનું, બીજું કોરી તથા ચીની કાંખનાં વાસણો બનાવવાનું, અને તરીજું તંબાકુ તથા તપકોર બનાવવાનું છે. પેહલાં બે કારખાનાં મધેનો સાંખાન સરકારનાજ કાંખમાં આવેછે, બજારમાં તેનો કચો ખપ થાતો નથી, પણ તરીજાં કારખાનાંમાં જે ખાલ બનેચ, તેનાં વેચાંણુથી સરકારને દર વરસે (૫૬૦૦૦૦૦૦) પાંચ કરોડ સાહાડ લાખ રૂપીઆની ઉપજ થાએછે. ૯૯૯-કારખાનાં ચોએ, રોરા, કાટલાં, ફીત ઇતીઆદી

સાંભાનનાં છે, શાલ બનાવવાનાં તથા વણકરનાં ૭૫૨ સાલો છે, પેહરવાનાં ૬૫૩ સીવવાનાં ૮૭૯; રેપીઓ બનાવવાનાં ૬૪૪; લાકડાંના સાંભાન બનાવવાનાં ૧૯૧૫; દીવાલ ઉપર ચોટાડાડવાના કાગળો બનાવવાનાં ૧૪૧; આરસી બનાવવાનાં ૧૨૦; અને ઘેર ચઢાડવાનાં ૪૨૦ કારખાનાં છે; તથા તાંબાના કંચેલાં પેહરવાનાં ૬૫૩ ની ૨૨૫ ટુકાનો છે; તથા દોરડાં તથા જાડાં ૬૫૩ બનાવનારા ૬૫૩; કોતરકાંમ કરનારા ૨૨૨; અને ઘર માડી આપનારા ૫૧૯ શખસો છે. પારીસમાં ૬૦૦ ભડીઆરા * ૫૦૦ ખાતકી તથા ૧૭૨૦ “રેશટોરા” (નમવાની નજો) અને ૩૧૮૨ ઘડનાં ટુકાનો છે.

ઉપર જણાવેલાં પેહલાં બે કારખાનાંના હેવાલ કીમતી જાણી અતરે પરગટ કરીએ છે. રેપીમટરી નાં ભરતનાં ચીતારો તથા ગાલીચા બનાવવાનું જે કારખાનું છે તે ખરેખર જેવા લાગે છે. એ કાખાનાં રમાં જે કીમતી કાંમ કરવામાં આવે છે, તેની કીમત ફક્ત પાદશાહીએ જ આપી શકે છે, કાંચે જ ને જે નત અને ખરચ તાંહાંના જાલ ઉત્પન્ન કરવામાં થાય છે, તે પરખાણનાં લાવની વસતુઓનાં ખરીદદાર ખા નગી લોકોમાંથી ખસવા સુરાકેલ છે. સુસાકરને પેહલાં પાંચ ચોરડામાં લઈ જવામાં આવે છે, તાંહાં રેપીમટરી નાં ઉંચાં ચીતારો તથા નાંખીયા ગાલીચાઓનો સંચર હોય છે. પેહલા કાંચેસીસ, ચઢેલાં અને પંદરમાં હુધ પાદ શાહનાં વખતનાં ચીતારો તથા ગાલીચાઓ વ્યા જો આપણા જેવામાં આવે છે. તારપછી આપણને બીજા કાંચે ચોરડામાં લઈ જવામાં આવે છે, કે જાંહાં કારીગરો તે ચીતારો ભરવામાં સુતેલા હોય છે. તેઓ જે કામ કરે છે તે જોવાથી આપણને ઘણી અચરતી ઉપજે છે. એવાં કાંમનાં ચીતારો હાંફુસથાનમાં જાહજા જોવામાં આવતા નથી, તેથી તે વીશે વાંચનારાઓને ખીઆલ આવવાને વાસતે આટલું કહેવું જરૂર દીસે છે કે, જેમ “ખરલીન ઉલ” માં ભરતનું કાંમ કરીઆમાં આવે છે તેમ જાહજા કનતાંનની ઉપર રેશમ અથવા ઉનનાં ભરત થી આદમીની સખીઓ તથા નાંખીયા બનાવનાં ચીતારો ભરીઆમાં આવે છે. એ ચીતારો લંબાઈમાં ૧૦ ફીટ અને પોહલાઈમાં ૬ ફીટ થી હોય છે. આ ભરતનાં કાંમમાં અચરત સરીખું જોયે છે, ભરનાર પોતે જે ચીતાર ભરતો હોય, તેની ઉલટી બાજુએ તે ખેસીને ભરે છે, અને કનતાંન ઉપર રંગની પાડેલી જે સખીનાં નચુ નાં ઉપરથી તે ભરતો હોય, તેને પોતાની પીઠે રાખે છે. તેનાં ભરતનાં ચીતારની સવલી બાજુ તેનાં દીઠામાં આવતી જ નથી, તેમજ તે બાજુ બરોબર સાફ અથવા જેવી જોઈએ તેવી જ આવી છે કે નહીં, તે તેને ઉલટી બાજુએથી જ માલુમ પડે છે. ઉંચ તથા રેશમનાં જે દોરા આ કાંમને વાસતે જોઈએ છે તે એટલી તો ભાંત ભાંતનાં રંગનાં હોય છે, કે જે રંગીન ચીતારના નચુનાં ઉપરથી ભરીઆમાં આવતું હોય, તેનાં રંગમાં અને આ ભરતનાં રંગમાં કશો ફરક રહેતો નથી.

આજ કારખાનાંમાં ઉંચા ગાલીચાઓ પણ હાથથી જ ભરીઆમાં આવે છે. કારીગર નચુનો પોતાથી કેટલોએક દુર મેલે છે, અને પછી તે ગાલીચો સુંદે છે. જે ગાલીચા હાંખાં બનાવીઆમાં આવે છે તે સફાઈ, રંગ, અને તરાંહુમાં “પરશીઅન” ગાલીચાઓનાં કરતાં વધારે સરસ વખાણુએ છે. વખતે એક ગાલીચો બનાવવામાં પાંચથી તે દસ વરસ લાગે છે, અને તેવા ગાલીચાની કીમત (૨૫૦૦૦) પરસી હબરથી (૭૫૦૦૦) પંચોતર હબર રૂપીઆ થી પીની થાય છે. સંઘી મોટામાં મોટો ગાલીચો જે આ કારખાનાંમાં બનાવીઆમાં આવે છે, તે મોટાંતરે કટકાનો છે, અને તેની કુલ લંબાઈ ૧૨૦૦ ફીટની છે. એ ગાલીચો હુવર નાં મેહલમાં છે. ઉપર જણાવેલી બંધે જાતની વસતુઓ બનાવવાનાં કાંમમાં આ કારખાનાંમાં જુમલે ૧૨૦ આદમી દરરોજ કાંમે લાગે છે. દરએક જુમલે પગાર દર મહીને ૪૦ થી ૮૦ રૂપીઆ થી મળે છે, અને જે ઉલેલાં વરસ થી ચાકરી કરીઆ પછી તેઓને બેઠો સુચારો મળે છે. એ કારખાનાંમાં જે માલ બને છે તે સર

* ચોટુમાં ભડીઆરાની જ ખીઆ ઠેરવવાનું ચકારના હાથમાં છે, અને આટો તથા પાછો વેચવાની કીમત પણ શરૂ કર દેરે તે પરખાણે લીધામાં આવે છે

કારી મેહુલોને વાસતેજ કાંઠ લાગેછે. પાદશાહાને રેહવાનાં તથા બીજા મેહુલોમાં ટેપીસટરીનાં ચીતારો આપણે હુનેશાં જોઈએછે. રંગેલાં ચીતારો લાંબી સુદત થયા પછી જાંહાખાં થઈ જાયછે, તેમ ટેપીસટરીનાં થતાં નથી, માટે હુમણા નાંખીયા શખસોની સખીઓ ભરાવીને મેહુલોમાં મેલવાનું વધારે પસંદ કરવામાં આવેછે †. ચી તારો ભરવામાં તથા ગાલીઆ વણવામાં જે ઉંઠ કાંઠ આવેછે, તે પણ એજ કારખાનાંમાં રંગેછે. રંગવાનાં કાંઠ માં રશાયેણ શાસતર કેટલું ઉપીઓગીછે તે વોથે ચતરે દર વરસે ભાશાણો પણ થાયછે, તે સાંભળવાને તે હુંનરનાં કારીગરોની ભારે ઠઠ મહેલે. જ્યો પારીસ જાયે તેઓને, આ કારખાનું તથા એક બીજું જુનું વરણ ન નીચે કરીએછે તે જોવા નવાને હુમે મનજીત ભયાંમણ કરીએછે.

પારીસથી આસરે ચાર માઈલની વેગળાઈએ કોરી કાંઠનાં વાસણો તથા બીજા તરેહવાર સાંમાન બ નાવવાનું એક ઘણુજ નાંખીયું કારખાનું સરકારનાં હસતકમાંછે તે જોવા નવાને ખુસાફરોને હુરછે. આ કાર ખાનાનાં તરણ ભાગ કીવેલાછે. એક ભાગમાં એ કારખાનાંમાં બનાવેલો સઘળો સાંમાન મેહુલોછે, બીજા ભા ગમાં અસલનાં તથા હુમણાનાં જમાનાનાં તથા રશે રેશનાં ઉંચા કોરી કાંઠનાં વાસણોને સંગરહછે, અને ત રીજ ભાગમાં, આ કારખાનાંમાં બનતી વસતુઓ કેહવા હુથોઆર તથા પદારથોથી બનેછે, તેના મોટા જથ્થો છે. ઉંચા કોરી કાંઠની વસતુઓ બનાવવાનો હુનર આ કારખાનાંમાં પુરણ હાલત ઉપર આવીઓછે, તે પે હેલા ભાગનાં છ ઓરડામાં મેહુલી તરેહવાર વસતુઓ જોવાથી † આપણી ખાતરી થાયછે. આહ પીવાનાં ત થા ખાંણુ ખાવાનાં વાસણોનાં જે સઢ હીઆં જોવાને વાસતે મેલેલાછે તે એવાંતો રોનકદાર અને કીમતીછે, કે દરએક સટની કીમત ૨૦૦૦ થીતે ૬૦૦૦ રૂપીઆ શુધીની ગણાયેછે. એ ઓરડાઓમાં કોરી કાંઠના રો નકદાર સોલહનાં વાસણો તથા ટેબલોછે. એ ટેબલોની ઉપર ખુબસુરત રંગથી એવાંતો નાંદર ચીતારો પાડેલાં છે, કે તેમાંની કેટલીએકની કીમત સોલ હજાર રૂપીઆ શુધીનીછે. એક મોટાં વાસણ ઉપર એવીતો સા રી કારીગરી હતી, કે તેની કીમત ચાર હજાર રૂપીઆની હતી. પણ આ કારખાનું જોવા નવાને અગત કરીને કોરી કાંઠનાં તકના ઉપર જે સખીઓ પાંડવામાં આવીછે તે જોવાથી ઘણી અચરતી ઉપજેછે. એ સખીનાં તક તાઓ હુડી કુટ લાંબા અને તરણ કુટ પોહોળાછે, અને તેની ઉપર પારેલી તસવીરોને રંગ એવાંતો બરાબર અને બારીકછે, કે તેવો રંગ કનતાન ઉપર આવી શકે નહી. આ સખીની કીમત ૧૦ હજારથી તે ૧૬ હજ ૨ રૂપીઆ શુધીનીછે. આ ઓરડાઓમાં રંગીન કાઓનાં જે નચુનાંછે, તે પણ જોવા લાયકછે.

બીજા માળ ઉપરનાં બાર ઓરડામાં ઉપલી જતની વસતુઓનું મોટું સંગરહસાંખાં † બનાવેલુંછે. હીઆં ચીની કાંઠનાં ઘણુએક વાસણો તથા તે વાસણો કેહવી વસતુઓથી બનેછે તેનાં નચુનાંછે, તથા આ કારખા નું ઉભું કરવામાં આવીકેછે, તારથી તે આજ દંન શુધી તાંહાં જે સાંમાન બનીઓછે તેનાં નચુનાંછે. સઘળી જતનાં, અને પુરથવી ઉપરનાં સઘળા રેશમાં બનતાં કોરી કાંઠની વસતુઓનાં નચુનાં હીઆં તેમનાં વરગ પ રમાણુ હારિદાર ગોડવેલાછે. એ નચુનાં સઘળી હલકાં કાંઠથી તે સઘળી ભારી કાંઠ શુધી ચહુડતા ઉતરતા છે, અને તેને બનાવવામાં જે હુથોઆર કાંઠમાં આવેછે, તેના પણ સંમરહ તાંહાં કીડેલોછે; તેથી કરીને એ સંગરહનો આ ભાગ તપાસીઆથી ફનીઆં ઉપરનાં સઘળાં કોરી કાંઠની તવારીખથી આપણે વાકેક ધઈ શ કીએછે. “ મોશીઓ એબેલમેન ” નાંમનાં નાંખીયા ફરેનચ કારીગરે મોટું જહુવેરાત બનાવવાની જે રીત રોા ધી દાહાડી હતી, તે પરમાંજે જે હીરા તથા માણેક બનાવવામાં આવેછે તેની ઘણુએક નચુનાં આડમાં ઓરડા માંછે. એ નચુનાં એવાંતો સારાછે કે, જેનાંમાં જહુવેરાત પરખવાની સખ નહી હોએ, તે શખસ તે નચુનાંને ખરા ફેરવીઆ વનાં રેહે નહી. જોએ તળીએ જે ઓરડાઓછે તાંહાં આપણે કારીગરોને તરેહવાર વસતુઓ

† હુમે જે વેગાએ આ કારખાનું જોવા ગયા હતા તે વેગાએ હુઈ નેપોલીઅન તથા તેની રાણી ઇCછનીની ચ બી બરાતી હતી.

અનાવતા નેદ્યએ. જે વસતુઓ ઘણી પાતલી અનાવવાની હોય છે તેનું એટીઆમાં આવે છે, બાકીની સઘળી રતા ચરખા ઉપર અનાવવામાં આવે છે. એટવાની રીત જે આપણે સાધારણ નેદ્યએ નેદ્યએ તેનાં કરતાં હીઆં જુદી રીત છે. પાંચી સાથે મટોડી સારી પદે મેળવીને પછી તેના રંગો મોહલની ઉપર રેડવામાં આવે છે. એથી કરીને તે રંગો મધેની મટોડીનું પાતળું પર તે મોહલ ઉપર નજીએ, પછી તે મોહલની નીચેની બાજુ થી પાંચીની જીહ્વા ધાર ચાલુ કરે છે તેથી પેલા રંગો મધે જે કાંઈ વધતું પાંચી અથવા મટોડી હોય છે, તે પાંચી સાથે વધારે પાતલી થઈને બાહર નીકળી જાય છે. મોહલ ઉપર જે મટોડી ચહડી હોય, તે સુધાયા પછી સેહલાધથી છુટી થઈ શકે છે, અને આખું વાસણ આપણા હાથમાં આવે છે. તારપછી તે વાસણને હાથ અથવા જે કાંઈ બીજી સાથે નેડવું હોય છે તે બેટીઆમાં આવે છે, અને પછી તે વાસણ એક ચોરડામાં ચોરડાનાં હાથમાં જાય છે. એ ચોરડા તે વાસણમાં કાંઈ ખોડ ખાંપણ આવી હોય તેને સુધારે છે, અને તારપછી તે ચીતારાનાં હાથમાં જાય છે. ચીતારાનાં ચોરડામાં આસરે ૨૦ આદમીઓ હોય છે. જે રંગ તેઓ કાંઈમાં લાવે છે, તે સઘળા કાતુનાં હોય છે, પણ ભૂંચવા સુધીઆ પછી વાસણ ઉપર જે રંગ રેખાય છે તે પેહલા રંગ કરતાં જુદી ન તરેહનો હોય છે. સુનેરી રંગ સુનાંને પથળાવીને લગાડીઆમાં આવે છે. તારપછી તે વાસણને એક થી વધારે વાર ભડીમાં બેટીઆમાં આવે છે તેથી તેની ઉપરની સફાઈ તથા ચલકાટ તથા રંગનો જહલકાટ નીકળી આવે છે, આ કારખાનાંમાં સઘળા મલોને ૧૮૦ કારીગરો છે. આ બધાંનું પુરું કરતાં એક વાર ફરી થી કેહેવું નેદ્યએ કે એ કારખાનું ઘણું જોવા લાયક છે. તાંહાં ઉત્પન્ન થતી વસતુઓની ખુબસુરતીનું બધાં ન કલમથી થઈ શકતું નથી. નજરે જોવાથી સમજ પડે છે.

જુદી જુદી જનસોનો પારીસ રોડેરમાં દર વરસે કેટલો ખપ છે, તે નીચે જણાવેલી વીગત ઉપરથી માં લુખ પડે. દરખાને દાડ (વાંઈન) દર વરસે ૨૬૯૮૪૧ પીપ અથવા (૧૯૬૦૦૦૦૦) એક કરોડ છતું લાખ રૂપીઆને ખપે; અરખાને દાડ (૯૮૬૪૨૮) નવ લાખ, છીઆસી હજાર, નવશો અડાવીસ ગીઆલં; સીડર નો દાડ (૫૫૭૯૫૨) પાંચ લાખ, સતાવેંન હજાર, નવશો આવેંન ગીઆલં; બીર (૨૬૬૫૪૪૦) છવીસ લાખ, પાંસદ હજાર, ચીઆરશોને ચીઆલીસ ગીઆલં, તથા સરકો (૩૫૩૨૩૨) તરણ લાખ, તેપંન હજાર, બશો અતરીસ ગીઆલં. ખાટકીનું ગોસ (૧૩૬૧૪૮૨૭૪) તેર કરોડ, એકસદ લાખ, ઉત્તાલીસ હજાર, બશો ચું મોતેર રતલ, કુકરનું ગોસ (૧૭૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ, સીતેર લાખ રતલ; હાંબ, કુકરનું આથેલું ગોસ તથા બીજા સાસો (૧૬૦૦૦૦૦) સોલ લાખ રતલ; તથાઆર પકાવેલું ગોસ (૧૫૦૦૦૦) એક લાખ, પચાસ હજાર રતલ; પનીર (૨૩૦૦૦૦૦) રતલ; રોટલી (૨૪૦૦૦૦૦૦૦) ચોવીસ કરોડ રતલ, દરખા (૧૭૦૦૦૦૦) સતર લાખ રતલ ખપે. દરીઆની માંછલી (૧૭૦૪૧૫૩) સતર લાખ, ચાર હજાર, એકશો તેપન રૂપીઆની કીજતની; નદીની માંછલી (૨૫૯૩૨૦) બે લાખ, આગનસાહાડ હજાર, તરણશો વીસ રૂપીઆની; કાલુની માંછલી (૫૫૬૪૩૮) પાંચ લાખ, છપંન હજાર, ચારશો ચારતીસ રૂપીઆની; ચરધી, બતક, તથા બીજા શેકાર (૫૮૦૭૬૦૦) અડાવેંન લાખ, સાત હજાર છશો રૂપીઆનો ખપે. માંખણ (૬૫૦૦૦૦૦) પાંસદ લાખ રૂપીઆનું; બેઠાં (૩૧૦૦૦૦૦) એકતીસ લાખ રૂપીઆનાં; આપલનાં કૂળ (૩૬૩૨૨૮) તરણ લાખ, તેંસદ હજાર, બશો અડાવીસ રોપલીઓ ભરીને; પેર (૧૦૩૦૦૦) એક લાખ તરણ હજાર રોપલી ભરીને; તરણ (૪૦૦૦૦૦) ચાર લાખ રૂપીઆનાં; બેર (૨૦૦૦૦૦૦) વીસ લાખ રૂપીઆનાં; ઇસટાબેરી (૨૦૦૦૦૦૦) વીસ લાખ રૂપીઆની; કાંદા (૨૩૭૨૫) તેવીસ હજાર, સાતશો પચીસ ગાડાં ભરીને; કોખી (૨૬૬૩૦) આગળતીસ હજાર, નવશો તીસ ગાડાં ભરીને; ગાનર (૧૧૬૮૦) અગીઆર હજાર, છશો હેંસી ગાડાં ભરીને; સલગમ (૧૦૨૨૦) દશ હજાર, બશો વીસ ગાડાં ભરીને; પટેલ (૭૦૦૦૦૦૦) સીતેર લાખ રતલ; ખાંડ (૨૫૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ, પચાસ લાખ રતલ; અચા (૨૫૨૫૦૦૦) પચીસ લાખ, પચીસ હજાર રોપલી ભરીને; બાંસ (૭૭૮૦૮૧૦) સીતેર લાખ,

હે'સી હજાર આઠશો દસ પુરી, પે'નરો (૧૨૯૪૦૭૪૩) એક કરોડ, ઓગણતીસ લાખ, ચીઆલીસ હજાર, સાતશો તે'તાલીસ પુરી; બાબરી (૩૦૦૦૦૦૦) તીસ લાખ શુભેલ; કુષ (૮૮૦૦૦૦૦) ઇંદીઆસી લાખ રૂપીઆનુ; ચા હે, ખાંડ તથા સાકર (૩૧૦૦૦૦૦૦) તરંછુ કરોડ, દસ લાખ રૂપીઆની; નીમખ (૮૦૦૦૦૦) આઠ લાખ રૂ પીઆનું; ભાજી તરકારી (૬૦૦૦૦૦૦) સાહાડ લાખ રૂપીઆની, તથા મેવો (૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખ રૂપીઆ નો ખપેછે. આ સઘળા ખપની જનસોની કીમતનો અરસરો (૧૪૦૦૦૦૦૦૦) ચઉડ કરોડ રૂપીઆનો થાયેછે,

પારીસમાં પીવાનું પાંણી લાવવાને વાસતે તરેહવાર ઉપાયો કરીઆમાં આવીઆછે. હાવાં ભારે વસ તીનાં શેહરમાં કુઆ ખોદી પાંણી પુરું પાડી શકાયે નહી, તેથી નેહરોની ખાંરકતે નદીનું પાંણી શેહરમાં લાવી મોટાં ટાંકાંઓમાં ભરીઆમાં આવેછે, અને એ ટાંકાં માહુથી નદીઓની ખાંરકતે શેહરનાં જુદા જુદા ભાગ માં પાંણી પોંદ્યાડીઆમાં આવેછે. સઘથી મોટી નેહર જેને " કનાલ ડી ઓરસ " નાંમ આવેહુંછે, તેની ખાંરકતે " ઓરસ " નદીનું પાંણી શેહરમાં આવેછે. એ નેહર લંબાઈમાં ૫૦ માઈલછે, અને પોહળાઈ માં ૩૧ ફુટછે, અને તેને બાંધતાં (૧૦૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો હતો. "કનાલ સે'ટ ખાર ટીન " નાંમની નેહર ઉપર (૫૭૦૦૦૦૦) સતાવન લાખ રૂપીઆ અને " કનાલ સે'ટ ડેનીસ " ઉપર (૩૨૦૦૦૦૦) બતરીસ લાખ રૂપીઆ લાગા હતા. સઘથી મોટાં ટાંકાંનું નાંમ " બેસીન ડી લા વીલ " કરી નેછે તે ૨૨૨૦ ફુટ લાંબુ અને ૨૨૧ ફુટ પોહળુંછે. " કનાલ ડી ઓરસ " ની નેહરમાંથી આ ટાંકાંમાં ૨૪ કલાકની અંદર ૧૩૫૦૦ ઇંચ પાંણી આવેછે. આ પરમાણેની માહાભારત ગોઠવણ કરીઆમાં આ વીછે, તોપણ પારીસની ભારી વસતી તથા રસતાઓ સીપવાનાં અને કુંઆરાનાં કારણસર પાંણીને ભારે ખપ હોવાને લીધે " સોમસુદ " નદીનું પાંણી પારીસમાં લાવવાને સતાવાળાઓ ધારેછે, અને જે એ કાંમ પાર પડ્યો તો તેની ઉપર (૨૫૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ, પચાસ લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો. શેહરમાં પાંણી સુકત ખલતું નથી. જ્યો દર રોજ ૧૮ ગીઆલન સાધારણ વાપરવાનું પાંણી લીચ્છે, તેઓ પાસેથી વરસ દાહાડે હડી રૂપીઆ લીધામાં આવેછે, અને જ્યો એટલુંજ પીવાનું પાંણી દર રોજ લીચ્છે, તેઓની પાસેથી વરસ દા હાડે આર રૂપીઆ લીધામાં આવેછે. પારીસમાં દરરોજ (૧૫૪૦૦૦૦૦) એક કરોડ, ચોપન લાખ ગીઆલન પાંણી ખપેછે. ૧૮૫૫ નાં સાલનો હીસાબ છપાચ્છોછે, તે ઉપરથી હેવું જોયામાં આવેછે કે, તે વરસમા પાં ણીની પેદાસ (૫૦૬૩૦૫) પાંચ લાખ, છ હજાર તરણુશો પાંચ રૂપીઆની થાઈ હતી. હજાર શુધી નહીચ્છો ની ખાંરકતે પારીસનાં દરએક ઘરમાં પાંણી પોંદ્યાવતું પાકવાની ગોઠવણ થાઈ નથી. આ સેહેલ ગોઠવણ હ જુર ખાતર ૪૩૦૦ ઘરોમાં કરીઆમાં આવીછે. ઉપર જણાવેલાં ટાંકાંઓમાંથી રસતામાં પાંણી સીપવાને તથા કુંઆરાનાં તથા મેહુઓ અને ઘરોમાં પાંણી પોંદ્યાડવાને વાસતે જ નહીચ્છો ગોઠવવી પડીછે તેની કુલ લંબાઈ ૧૩૨ માઈલની થાયે.

વળી ફરાનસમાં જાંહાં પાંણી નહી હોચ્છે, તાંહાં ઘણા કુઆ ખોદીઆમાં આવીઆછે, તેહવા એક કું આનું બપાંન અતરે કરવાની જરૂરછે. પારીસની પડોસમાં ગરેનેલ ગાંમમાં પાંણીની ખુટને લીધે એક ઘણોજ ઉંડો કુઓ ખોદીઆમાં આવીચ્છોછે, તે પારીસમાં ફરવા નનારાઓએ ખચીત જોવા જવું જોઈચ્છે. જુસતર વીદી આ નંજુનારાઓની શોધ ઉપરથી ખાલુમ પડીઈછે કે, જમીનની કેટલીએક ઉંડાઈએ જુદી જુદી જાતની વસતુ ઓનાં પર આવેછે, તાંહાં પાંણી ખલતું નથી, પણ ઘણુંજ ઉંડે ગયાથી પાંણીની ભાગ હાથ લાગીઆ વનાં રેહ તો નથી, તે સુખ ઇંદોખપંડાનાં ઘણાએક શેહરોમાં હેવા ઉંડા કુઆ ખોદીઆમાં આવેછે. હેવા કુઆને " આરટીઅન વેલ " કરી કેહવામાં આવેછે. જે કુઆનું નીચે બપાંન કરીએછે તે ગરેનેલ ગાંમનો કુઓ છે. એ કુઓ ખોદવાનું કાંમ સને ૧૮૩૩ નાં સાલમાં શરૂ કરીઆમાં આવીઈ હતું. હેવા કુઆ પોહળાઈ માં ઘણા આવતા નથી કાંજે જમ નીચે જાઈએ તેમ પોહળું ખોદી શકાયે નહી. ખારે આ કુઓ ૥

બનાવતા જોઈએ છે. જે વસતુઓ ઘણી પાતલી બનાવવાની હોય છે તેનું ઓટ્ટીઆમાં આવે છે, બાકીની સઘળી ફરતા ચરખા ઉપર બનાવવામાં આવે છે. ઓટ્ટીવાની રીત જે આપણે સાધારણ જગ્યાએ જોઈએ છે તેનાં કરતાં હિંચાં જુદી રીત છે. પાંછી સાથે મટોડી સારી પદ્ધતિ મેળવીને પછી તેનો રંગો મોહલની ઉપર રેડવામાં આવે છે. એથી કરીને તે રંગડા ગથેની મટોડીનું પાતલું પર તે મોહલ ઉપર વળાડે, પછી તે મોહલની નીચેની બાજુ થી પાંછીની જીહ્વા થી ચાલુ કરે છે તેથી પેલા રંગડા ગથે જે કાંઈ વધતું પાંછી અથવા મટોડી હોય છે, તે પાંછી સાથે વધારે પાતલી થઈને બાહર નીકળી જાય છે. મોહલ ઉપર જે મટોડી ચઢી હોય, તે સુકાપા પછી સેહલાઈથી છુટી થઈ શકે છે, અને આખું વાસણ આપણા હાથમાં આવે છે. તારપછી તે વાસણને હાથ અથવા જે કાંઈ બીજુ સાથે જોડતું હોય છે તે જોડીઆમાં આવે છે, અને પછી તે વાસણ એક ઓરડામાં ઓરડાનાં હાથમાં જાય છે. એ ઓરડા તે વાસણમાં કાંઈ ખોડ ખાંપણ આવી હોય તેને સુધારે છે, અને તારપછી તે ચીતારાનાં હાથમાં જાય છે. ચીતારાનાં ઓરડામાં આસરે ૨૦ આદમીઓ હોય છે. જે રંગ તેઓ કાંમમાં લાવે છે, તે સઘળા ધાતુનાં હોય છે, પણ ભૂંચવા સુધીઆ પછી વાસણ ઉપર જે રંગ દેખાય છે તે પેહલા રંગ કરતાં જુદી તરેહનો હોય છે. સુનેરી રંગ સુનાને પથળાવીને લગાડીઆમાં આવે છે. તારપછી તે વાસણને એક થી વધારે વાર ભડીમાં ચેલીઆમાં આવે છે તેથી તેની ઉપરની સફાઈ તથા ચલકાટ તથા રંગનો નહલકાટ નીકળી આવે છે. આ કારખાનાંમાં સઘળા મહોને ૧૮૦ કારીગરો છે. આ બધાંનું પુરું કરતાં એક વાર કરી થી કોલેરું જોઈએ છે કે એ કારખાનું ઘણું જોવા લાયક છે. તાંદાં ઉત્પન્ન થતી વસતુઓની ખુબસુરતીનું બધાં ન કલમથી થઈ શકતું નથી. નજરે જોવાથી જ સમજ પડે છે.

જુદી જુદી જનસોના પારીસ શેડરમાં દર વર્ષે કેટલો ખર્ચ છે, તે નીચે નજાવેલી વીગત ઉપરથી જાણી શકાય છે. દશખનો દારૂ (વાઈન) દર વર્ષે રૂ.૬૮૮૪૧ થીપ અથવા (૧૯૬૦૦૦૦૦) એક કરોડ છતું લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ; અરખનો દારૂ (૯૮૬૮૨૮) નવ લાખ, છીઆસી હજાર, નવચો અઢાવીસ ગીઆલન; સીડર નો દારૂ (૫૫૭૯૫૨) પાંચ લાખ, સત્તાવન હજાર, નવચો બાવન ગીઆલન; બીર (૨૬૬૫૪૪૦) છવીસ લાખ, પાંસટ હજાર, ચીઆસીએ ચીઆલીસ ગીઆલન, તથા સરકો (૩૫૩૨૩૨) તરણ લાખ, તેપન હજાર, અથો બતરીસ ગીઆલન. ખાટકીનું ગોસ (૧૩૬૧૪૮૨૭૪) તેર કરોડ, એકસટ લાખ, ઉત્તાલીસ હજાર, અથો ચું મોતેર રતલ, કુકરનું ગોસ (૧૭૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ, સીતેર લાખ રતલ; હાંમ, કુકરનું આથેલું ગોમ તથા બીજા સાસો (૧૬૦૦૦૦૦) સોલ લાખ રતલ; તાંબાકાર પકાવેલું ગોસ (૧૫૦૦૦૦) એક લાખ, પચાસ હજાર રતલ; પનીર (૨૩૦૦૦૦૦) રતલ; રોટલી (૨૪૦૦૦૦૦૦૦) ચોવીસ કરોડ રતલ, દશખ (૧૭૦૦૦૦૦) સતર લાખ રતલ ખર્ચે. દરીઆની માંછલી (૧૭૦૪૧૫૩) સતર લાખ, ચાર હજાર, એકચો તેપન રૂપિયાની કીમતની, નદીની માંછલી (૨૫૬૩૨૦) એ લાખ, ઓગતસાહાડ હજાર, તરણો વીસ રૂપિયાની; કાલુની માંછલી (૫૫૬૪૩૮) પાંચ લાખ, છપન હજાર, ચારચો આસતીસ રૂપિયાની; ખરચી, બતક; તથા બીજા શેકાર (૫૮૦૭૬૦૦) અઢાવન લાખ, આત હજાર છચો રૂપિયાનો ખર્ચે. માંખણ (૬૫૦૦૦૦૦) પાંસટ લાખ રૂપિયાનું; બેઠાં (૩૧૦૦૦૦૦) એકતીસ લાખ રૂપિયાનાં; આપલનાં કૂળ (૩૬૩૨૨૮) તરણ લાખ, તેસટ હજાર, અથો અઢાવીસ ટોપલીએ ભરીને; પેર (૧૦૩૦૦૦) એક લાખ તરણ હજાર ટોપલી ભરીને; તરણ (૪૦૦૦૦૦) ચાર લાખ રૂપિયાનાં, બોર (૨૦૦૦૦૦૦) વીસ લાખ રૂપિયાનાં; ઇસ્ટરબેરી (૨૦૦૦૦૦૦) વીસ લાખ રૂપિયાની, કાંદા (૨૩૭૨૫) તેવીમ હજાર, સાતચો પચીસ ગાડાં ભરીને; કોબી (૨૪૬૩૦) ઓગતસાહાડ હજાર, નવચો તીસ ગાડાં ભરીને; ગાંજર (૧૧૬૮૦) અગીઆર હજાર, છચો હેંસી ગાડાં ભરીને; સલગમ (૧૦૨૨૦) દશ હજાર, અથો વીસ ગાડાં ભરીને; પટેલ (૭૦૦૦૦૦૦) સીતેર લાખ રતલ; ખાંડ (૨૫૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ, પચાસ લાખ રતલ; મચરૂમ (૨૫૨૫૦૦૦) પચીસ લાખ, પચીસ હજાર ટોપલી ભરીને; ઘાંસ (૭૭૮૦૮૧૦) સીતેર લાખ,

(૧૨૪૪૦૦૦) બાર લાખ ચુંબાલીસ હજાર રૂપીઆ થાય છે. ઘરો ઉપર નંબર તથા મોહલાઓ ઉપર નાંખ વખવામાં (૩૨૦૦૦) ખતરીસ હજાર રૂપીઆ થાય છે. પારીસનાં રસતા પોહળા કરવામાં ગયાં પંચાવન વ રસમાં સરકારને (૮૦૦૦૦૦૦૦) આડ કરોડ રૂપીઆનો ખરચ થયો હતો. પારીસનાં રસતાઓનાં તરણુ ભાગ કરી તેમની ઉપર ધાતા આવ બવ પરખાણે તેમને સખારીઆમાં આવે છે. જે રસતાઓ ઉપર સઠથી વ ધતો ખરો છે, તેઓની ઉપર દર આઠ વરસે નવેસરથી લાદી બદલીઆમાં આવે છે; જેઓની ઉપર મધીઅમ ખરો છે તેમની ઉપર દર વીસ વરસે, અને જેઓની ઉપર ગામે ખારો નથી, તેમની ઉપર દર પાંતરીસ વરસે લાદી બદલીઆમાં આવે છે. જેટલા રસતાઓ ઉપર લાદી નેડેલી છે તે મધેની લાદીની સંખીઆ (૬૦૦૦૦૦૦૦) છ કરોડની છે. એ લાદીની કીમત દર હજાર ૧૮૦ રૂપીઆ છે, અને તરણુ ચોરસ કુટ લાદી નડવાનો ખરચ ૪ થીતે ૫ રૂપીઆ સુધીનાં થાય છે. મુખીઅ રસતાંઓ તથા “શુલવારડસ” નાં ખુબસુરત મોહલાઓ તથા ધક્કાને સારી હાલતમાં રાખવાને કીન્ન દર વરસે (૧૨૦૦૦૦) એક લાખ વીસ હજાર રૂપીઆનો ખરચ થાય છે.

રાતને વખતે રસતા ઉપર ચાલનારાઓને રોશનીનો ફાએદો આપવાને સાડ સરકારની તરફથી ઘણી સારી ગોઠવણ છે. રસતાની હારેદોર થોડી થોડી વેગળાઈએ ફાંણુસોની અંદર દીવા સલગાવીઆમાં આવે છે. ઘણીખરી રોશની “ગીઆસ” અથવા બળતી હવાની છે. પારીસમાં સઘળાં મલીને ૧૩૯૦૦, ફાંણુસ “ગીઆસ” ની રોશનીનાં અને ૧૫૬૫ ફાંણુસ તેલની રોશનીનાં છે. વરસનાં છ મહીનાં આ રોશની આખી રાત, અને બાકીનાં છ મહીનાં પેહલી રાત સુધીન રાખીઆમાં આવે છે. આ પરખાણે રસતામાં રોશનીનાં કારણુ સર દર રોન ૫૦૨૭૭ કીલોમીક કુટ “ગીઆસ” ખપે છે અને તે પુરી પાડવાનું કાંમ સને ૧૮૫૬ નાં વરસ માં એક કંપનીને ૫૦ વરસને પટે આપીઆમાં આવી છે. સરકારનાં તથા જહેર તથા ખાંનગી ખપને વાસતે એ કંપની દર વરસે (૧૦૦૦૦૦૦૦૦) ફસ કરોડ કીલોમીક કુટ “ગીઆસ” ઉત્પત્ત કરે છે. સરકારને જેટલી ગીઆસ તેઓ પુરી પાડે છે તેના દર તરણુ કીલોમીક કુટે ૧૫ શેકડા લેખે ભાવ લીએ છે, અને ખાંનગી શખસો પાસેથી એટલીન “ગીઆસ” નો ભેવડો ભાવ લીએ છે. આ કંપનીની નલીઓ રસતામાં જે જગો રો હે છે, તેને વાસતે તેઓ (૮૦૦૦૦) હેંસી હજાર રૂપીઆ સરકારને આપે છે. ઉપરો પટો પુરો થયા પછી, સરકાર એ કંપનીને (૮૦૦૦૦૦) આઠ લાખ રૂપીઆ આપી, તે કાંમ તથા તેઓનો સઘળો સાંખાન પોતાને હસતક લેશે. પારીસમાં “ગીઆસ” થી રોશની કરીઆમાં આવી, તેની આગમખ રસતાને એક નાંકેથી તે બીન્ન નાંકે સુધી મનખુત દોરકું બાંધીઆમાં આવતું હતું, અને તે દોરડાંની અંદરથી ફાંણુસો લટકાવીઆમાં આવતાં હતાં.

ફરાનસનાં જુદા જુદા ભાગો તથા થોહેરો વચે હવડાં લોહોડાંની સડકની ખારકતે ઘણો વેહેવાર આ લે છે. સઘળાં મુખીઅ થોહેરો લોહોડાંની સડકથી જોડાયેલાં છે. તરીસ વરસની વાત ઉપર ફરાનસમાં અગનીનાં સાંખાની ગાડી હતી નહી. હવડાં એ ત્રલકમાં સઘળી તરક લોહોડાંની સડક જ્યાંમાં આવે છે, તે ગયાં પમીસ વરસની ગ્રેડનતનું ફળ છે. પારીસમાં પેહલો રેલવે સને ૧૮૩૭ નાં સાલમાં ઉંધારીઆમાં આવી એ હતો. ફરાનસનાં જુદા જુદા ભાગ તથા થોહેરો ખાતે નવાની તથા આવવાની સડકોનાં પારીસ ખાતે દસ મધકો છે. એક કંપનીએ શાહાંનશાહ અને તેનાં રસાલાને વાસતે છ ગાડી ઘણીન દીમતી બનાવેલી છે, અને તે ગાડીઓને બાહેરથી “ગીઆલરી” કાહાડી એક એક સાથે જોડી છે, અને તેમાં શાહાંનશાહ તથા તેનાં રાંણીને સાડ જુદા જુદા ચોરડાં છે તથા તેઓને સાડ એક પુસતક ખાંનું છે. ફરાનસમાં હમણા ૩૦૦૦ તરણુ હજાર માઇલની લોહોડાંની સડક છે, અને તે બાંધવામાં (૧૨૦૦૦૦૦૦૦૦) એક અબજ અને વીસ કરોડ રૂપીઆનો ખરચ થાય છે, અને તેની દર વરસે લગભગ (૧૨૦૦૦૦૦૦૦) બાર કરોડ રૂપીઆની ઉપન થાય છે.

જોન સાંકળોછે. તેને જોદવાને સાડ ઇસકરૂનાં આકારનાં હુથીઆરો બનાવીઆમાં આવીઆં હતાં, અને જેમ ગરીમટથી આપણે લાકડાંમાં આંધણું પાડી શકીએછે, તેમ જમીનની અંદર આ કુઓ જોદીઆમાં આવીઆછે. જેમ જેમ ઉંડું જોદીઆમાં આવે, તેમ તેમ જોદવાનુ હુથીઆર ઉપરથી લાંબુ કરી વધારીઆમાં આવવું હું. આસરે ચાર વરસ થયાં તાહરે ૪૧૮ વાર ઉંડી જમીન જોદાઈ હતી, પણ તે વેળાએ એક મોઠો બનાવ એ બનીઓ કે જોદવાનો સલીઓ ભાગી અંદર પડીઓ અને તેથી આગળ વધવામાં અટકાવ થયો. પેલા સલીઆનાં કટકા જે ભાગીને અંદર પડીઆ હતા, તે પાછા નીકળે નહીં તાંહાં મુખી જોદવાનુ કાંમ આગળ ચાલી શકે નહીં, તેથી ઘણી મેહનતથી તેમને પાછા કાઢાડીઆ, અને એ કાંમ એટલુંતે બીકટ હું કે તે કરવામાં પંદર મહીનાં લાગા હતા. ૧૮૪૦ નાં સાલમાં ફરીથી નંહાં ચાકનો ભાગ આવીઓ હતા તાંહાં કોતરનાર હુથીઆર ભાગી જાઈ અંદર પડીઉં, તે સોધી કાઢાડવાને વળી કેટલાએક મહીનાં થયા હતા. અંતે આઠ વરસની બારે મેહનત પછી ૧૮૪૧ નાં વરસમાં જરે ૧૮૦૦ કુટ ઉંડું જોદાઈ તારે પાંછી નો ભાગ હાથ લાગો, અને જોદનાંરો સલીઓ એકદમ ઘણાએક વાર અંદર જતા રહેઓ. આ પરનાંજી પાંછીનો ભાગ હાથ લાગા પછી થોડા કલાકની અંદર પાંછી એકદમ ઉપર આવીઈ અને દર કલાકે (૬૦૦૦૦૦) ૬ લાખ ગીઆલંત પાંછી જમીનની સપાટી ઉપર ઉડવા લાગું. એ પાંછી જોસમાં ઉંચી ધારથી નીકળેતે તેથી નંહાં મુખી તે ધાર પોંડોએછે, તાંહાં મુખી નહીં બાંધી લીધામાં આવીતે. આ કુઆથી ગરેનેજમાં પાંછીનુ ઘણુ સુખ થયુંછે.

ઈઝરેપનાં ઘણાએક રોજોમાં હેવા કુઆ હવે જોદીઆમાં આવીઆછે. વગી વીદીઆવાંનેનું હું જ તછે કે, જેમ જેમ જમીનની ઉંડાઈએ જાડ્યે, તેમ ગરમી વધતી હોએછે, તે ઉપરથી જે ઘણાનું ઉંડા કુઆ જોદીઆ હોએ તો, ગરમ પાંછી પણ જલી ગઈ, અને તે વીગેની તેહકીક કરવા સાડ ફરાનસમાં જોડવણ પ છ કરીઆમાં આવીછે. જરે ૩ પલાંનાં ભાગમાં અરથો ખાઈલ મુખી ઉંડો કુઓ જોદવાને ફરેનચની સરકારે ધારીઈછે, અને એટલી ઉંડાઈએ ૮૮૦ અંસ ગરમ પાંછી જલી શકે હું ધારીઆમાં આવેછે, અને જે અંતે ઉમેદ પાર પડેતો એ ભાગમાં ગરમ ખુલકનાં ઝાડો ઉગાડવાનાં મકાનોને એ પાંછીથી ગરમ રાખવામાં આવગો.

. પારીસમાં સવળાં મલીને ૪૫૦૦૦ ઘરો તથા ૧૩૦૦૦ કુકાનેાછે. થેરુની દીવાલની અંદરનાં ભાગમાં ૧૪૬૪ નોહલાછે, ૨૧ ધોરી મોકુલા; ૧૦૫ ચોક; સાંકરા મોહોલા ૩૨; પોર ૩૭; પગ રસતા ૧૭૦; અંધારી ગલીઓ ૧૩૧; “સેન” નહીં તથા “કિનાલ મેંટ મારદીન” ઉપર જલી ખુલ ૩૫; ધક્કા ૩૬ અને અંદર ૭૬ છે. સપગા રસતાઓની જુમને લંબાઈ ગણીએતો ૨૨૫ ખાઈલની થાએ. દર વરસ રસતાઓ મુધારવામાં તથા પોહળા કરવામાં સતાવાળાઓ ઘણીધીઆં આવેતે. કેટલાએક રસતાઓ ઉપર લાદી નડી લીવેગીછે. થેરુનેના રેખાવ ખુબસુરત રાખવાને આર ઘરનાં જાએકોને સરકારની તરફથી હેવો હોકમછે, કે તેમને બાહર થી મુને લગાડીને અથવા સાફ કરીને હંમેસાં નવાં નવાં રેખાડે. જોછે દર વરસની અંદર એક વખતખી પોતાનાં ઘરને બાહરથી મુને લગાડી સાફ નહીં કરીયું હોએ, તેને સજા કરીઆમાં આવેછે. રસતાની અંદર કચરો નાંખવાનો હોકમ નહીં, અને દરએક ઘર વાળાને પોતાનાં બારણા આમચનાં આંગણાને સહવારનાં પોરોમાં કચરો કહડાવવાની, તથા હુનાંગાની રૂતમાં તાંહાં પાંછી સીપાવવાની ફરજછે. આ પરનાંજી ઘર વાળાએને માંયે કેટલીએક ફરજ નાંખીઆ છતાં, પારીસનાં રમતા તુથા મોહલા સાડ રાખવામાં સરકારને (૧૦૦૦૦૦) ૬ લાખ રૂપીઆનો ખરચ થાએછે. રસતા ઉપરથી જે કચરો કાઢાડીઆમાં આવેછે, તેમાંથી પણ ઉપન થાએછે. એ કચરો મોદી ખાહીઓમાં જમાંવ કરી કોહવાડીઆમાં આવેછે, અને પછી ખાતર તરફ લેમાએછે, તેનાં દર વરસ (૨૦૦૦૦૦) ૬ લાખ રૂપીઆ ઉતપન થાએછે. રસતાઓ ઉપર પાંછી સીપવાનો ખરચ દર વરસે (૪૬૦૦૦) છેતાથીસ હજાર રૂપીઆ થાએછે અને તેમની મરાંમત કરવામાં દર વરસે

(૧૨૪૪૦૦૦) બાર લાખ ચુંબાલીસ હજાર રૂપીઆ થાય છે. ઘરો ઉપર નંબર તથા મોહલાઓ ઉપર નાંખેલ ખવામાં (૩૨૦૦૦) બતરીસ હજાર રૂપીઆ થાય છે. પારીસનાં રસતા પોહલા દરવાખાં ગયાં પંચાવન વ રસતાં સરકારને (૮૦૦૦૦૦૦૦) આડ કરોડ રૂપીઆનો ખરચ થયો હતો. પારીસનાં રસતાઓનાં તરણુ લાગ કરી તેમની ઉપર થાતા આવ જવ પરખાણે તેમને સત્તારીઆમાં આવે છે. જે રસતાઓ ઉપર સઠથી વ ધતો ખારો છે, તેઓની ઉપર દર આઠ વરસે નવેસરથી લાદી બદલીઆમાં આવે છે; જ્યોની ઉપર મધીઆમ ખારો છે તેમની ઉપર દર વીસ વરસે, અને જ્યોની ઉપર આજે મારો નથી, તેમની ઉપર દર પાંતરીસ વરસે લાદી બદલીઆમાં આવે છે. જેટલા રસતાઓ ઉપર લાદી નેંડલી છે તે મધેની લાદીની સંખીઆ (૬૦૦૦૦૦૦૦) કરોડની છે. એ લાદીની કીમત દર હજારે ૧૮૦ રૂપીઆ છે, અને તરણુ ચોરસ કુટ લાદી નડવાનો ખરચ ૪ થીતે ૫ રૂપીઆ મુધીનો થાય છે. મુખીઆ રસતાઓ તથા “ચુલવારડસ” નાં ખુબસુરત મોહલાઓ તથા ધક્કાને સારી હાલતમાં રાખવાને કીજ દર વરસે (૧૨૦૦૦૦) એક લાખ વીસ હજાર રૂપીઆનો ખરચ થાય છે.

રાતને વખતે રસતા ઉપર ચાલનારાઓને રોશનીનો કુચ્છો આપવાને સાડ સરકારની તરફથી ઘણી સારી ગોઠવણ છે. રસતાની હારેદાર થોડી થોડી વેગળાઈએ ફાંણુસોની અંદર હીવા સલગાવીઆમાં આવે છે. ઘણીખરી રોશની “ગીઆસ” અથવા બળતી હવાની છે. પારીસમાં સઘળાં મઢીને ૧૩૬૦૦, ફાંણુસ “ગીઆસ” ની રોશનીનાં અને ૧૫૬૫ ફાંણુસ તેલની રોશનીનાં છે. વરસનાં છ મઢીનાં આ રોશની આખી રાત, અને બાકીનાં છ મઢીનાં પેહલી રાત મુધીન રાખીઆમાં આવે છે. આ પરખાણે રસતામાં રોશનીનાં કારણુ સર દર રોજ ૫૦૨૭૭ કીલોમીટ્ર કુટ “ગીઆસ” ખપે છે અને તે પુરી પાડવાનું કાંમ સને ૧૮૫૬ નાં વરસ માં એક કંપનીને ૫૦ વરસને પટે આપીઆમાં આવી છે. સરકારનાં તથા જહેર તથા ખાંનગી ખપને વા સતે એ કંપની દર વરસે (૧૦૦૦૦૦૦૦૦) દસ કરોડ કીલોમીટ્ર કુટ “ગીઆસ” ઉત્પન્ન કરે છે. સરકારને જેટલી ગીઆસ તેઓ પુરી પાડે છે તેના દર તરણુ કીલોમીટ્ર કુટે ૧૫ દોઢડા લેખે ભાવ લીએ છે, અને ખાંનગી રાખસો પાસેથી એટલીજ “ગીઆસ” નો ભેવડો ભાવ લીએ છે. આ કંપનીની નવીઓ રસતામાં જે જગો રો કે છે, તેને વાસતે તેઓ (૮૦૦૦૦) હેંસી હજાર રૂપીઆ સરકારને આપે છે. ઉપરો પટો પુરો થયા પછી, સરકાર એ કંપનીને (૮૦૦૦૦૦) આઠ લાખ રૂપીઆ આપી, તે કાંમ તથા તેઓનો સઘળો સાંભાન પોતાને હસતક લેશે. પારીસમાં “ગીઆસ” થી રોશની દરીઆમાં આવી, તેની આગમચ રસતાને એક નાંકેથી તે બીજી નાંકે મુધી મળજીત દોરકું બાંધીઆમાં આવવું હતું, અને તે દોરડાંની અંદરથી ફાંણુસો લટકાવીઆમાં આવતાં હતાં.

ફરાનસનાં જીદા જીદા ભાગે તથા શેહેરો વચે હવડાં લોહોડાંની સડકની ખારકતે ઘણું વેહેવાર આ લે છે. સઘળાં મુખીઆ શેહેરો લોહોડાંની સડકથી જોડાયેલાં છે. તરીસ વરસની વાત ઉપર ફરાનસમાં અગનીનાં સાંખાની ગાડી હતી નહી. હવડાં એ ચુલકમાં સઘળી તરફ લોહોડાંની સડક જોયામાં આવે છે, તે ગયાં પચીસ વરસની મેહેનતનું ક્ષણ છે. પારીસમાં પેહલો રેલવે સને ૧૮૩૭ નાં સાલમાં ઉંધાડીઆમાં આવી ઓ હતો. ફરાનસનાં જીદા જીદા ભાગ તથા શેહેરો ખાતે જવાની તથા આવવાની સડકોનાં પારીસ ખાતે દસ મથકો છે. એક કંપનીએ શાહાંનશાહ અને તેનાં રસાલાને વાસતે છ ગાડી ઘણી જીમતી બનાવેલી છે, અને તે ગાડીઓને બાહેરથી “ગીઆલરી” કાહાડી એક એક સાથે જોડી છે, અને તેમાં શાહાંનશાહ તથા તેનાં રાંછીને સાડ જીદા જીદા ખોરડા છે તથા તેઓને સાડ એક પ્રસતક ખાંનું છે. ફરાનસમાં હમણા ૩૦૦૦ તરણુ હજાર માઇલની લોહોડાંની સડક છે, અને તે બાંધવામાં (૧૨૦૦૦૦૦૦૦૦) એક અબજ અને વીસ કરોડ રૂપીઆનો ખરચ થાય છે, અને તેની દર વરસે લગભગ (૧૨૦૦૦૦૦૦૦) બાર કરોડ રૂપીઆની ઉપચ થાય છે.

પારીસમાં ભાડુતી ગાડીઓ પુથકળછે. રોહરની બાહર લાંબી મંજલે નવાને વાસતે “ડીલીન્નસ” નાંખની મોટી ગાડીઓ હોયછે, તેહમાં ૧૮ વ્વાદમી બેસી શકેછે. એ ગાડીમાં બે અથવા ચાર ઘોડા જોડે લા હોયછે. નવા પાઠા ઉપર આગની ગાડી ચાલેછે, તેવા લોહોડાંનાં પાઠા રસતામાં નડી લીધેલા હોયછે અને તેની ઉપરથી એ ગાડીઓ ચાલી જાયછે તેથી તેમની ચાલમાં ઘણો વધારો થાયછે અને એક કલાકમાં નવ માઈલ જઈ શકેછે. એ પાઠા હેવી રીતે બહેલાછે, કે બીજી ગાડીઓ રસતા ઉપરથી વ્વાડી અટાડી ચાલી જાય, તેમને કરી હરકત થતી નથી. રોહરની અંદરનાં વ્વાવ જાવને વાસતે સઘળી મલીને ૨૬૭૦ ભાડુતી ગાડીઓછે, તેમાં ૩૪૦ “આંખનીબસ” છે. એક “આંખનીબસ” ની અંદર ૪૦ વ્વાદમી સુધી બેસી શકે, અને બે અથવા ચાર ઘોડા તેહમાં જોડીઆમાં આવેછે. એ સઘળી ગાડીઓની ઉપર સરકારની તરફથી લેતા ફરેલા કરનાં (૧૭૩૦૧૨) એક લાખ, તેંતરે હજાર, અને બાર રૂપીઆ ઉપજેછે. ખાંનગી તથા જાહેર તથા ભાડુતી ગાડી મલી પારીસનાં મોડેલાઓમાં દર રોજ (૬૦૨૫૯) સાહુક હજાર, બશે ઓર્ગનસાહુક ગાડીઓ ફરેછે, અને તેમાં બેસનારાં વ્વાદમીઓની સંખીઆ (૨૦૦૦૦૦) બે લાખ વ્વાદમીની ગણીઆમાં આ વેછે. પારીસમાં સઘળા મલીને (૧૧૪૦૦૦) એક લાખ અને અઢિ હજાર ઘોડાછે. ભાડુતી ગાડી વાળાઓ વી શે સરકારની તરફથી ઘણો સારો બંરોજસતછે. એક અથકથી બીજે અથકે નવાનો, તથા માઈલ દર માઈલનો તથા કલાક દર કલાક તથા આખા રીવસનો દર સરકારની તરફથી બાંધેનાં, અને આપણે એક ભાડુતી ગાડી યોલાવીકે તેને પડવા ઉભું રહેવાની કરી નરૂર નથી. ગાડી વાળો આપણા હાથમાં એક છાપેલું કાગલ આપે છે, અને તેની ઉપર સઘળા ભાવ અને ગાડી ઉપરનો આંક તથા તેનાં ચાલેકનું નાંખ લખેલું હોયછે. જરે આપણે પાછા ઉતરીએ તારે પેલાં કાગલ મથેનાં ભાવ પરમાંણે ભાડું સુકાવી આપવું જોઈએ *. આ કાગલમાં ગાડી ઉપરનો આંક તથા ધણીનું નાંખ એટલા વાસતે લખીઆમાં આવેછે કે તે ગાડીમાં આપણે કાંઈ વસતુ મેલીને વીસરી ગયા હોઈએતો તે વીધે તે ગાડી ઉપરનો આંક નાંખીઆથી પોલીસમાં પુછ પરછ કરી શકીએ. એ ગાડીવાળાઓ ધણુ કરોને ઇમાનદાર હોયછે, કાંએને આપણે કોઈ વસતુ તેમાં ભુલી ગયા હોઈએતો તેને તેઓ તુરત જાહને પોલીસનાં સવાધીનમાં આપેછે, અને જે ગાડી વાળાઓએ ધણી ઇમાનદારી બતાવી હોય તેઓને સરકારની તરફથી ઇનાંમ પણ મળેછે. ૧૮૫૫ નાં સાલમાં આ પરમાંણે ગાડીમાં ભુલથી રહી ગયેલી ઝેકનાટ, ક્લું તથા રૂપાનાંકુ તથા બીજી વસતુઓ મલીને સરકારને (૬૧૬૨૬) એકસઠ હજાર, છશે, છવીસ રૂપીઆ મળીઆ હતા, તે તેમનાં ખાલેકોને પાછા આપીઆમાં આવીઆ હતા, અને એજ વરસમાં ૬૬ ગાડીવાળાઓને સરકારની તરફથી ઇનાંમ મલીઈ હતું.

પારીસમાં સઘળી મલીને ૨૦ પોસ્ટ વ્વાફીસછે, અને તે સાથે કાગલો લેવાને સાડ બીજી ૨૯૦) વ્વાફીસછે, તેથી સેહેરનાં હરએક ભાગમાં રહેનારાં શખસને પોતાનું કાગળ પોસ્ટની ખરકતે પોહોઆડવાને પોતાનાં ઘરમાંથી નીકળી ઘોડાં ડગલાં આગલ ચાલીઆથી એકબી પોસ્ટ વ્વાફીસ મળીઆ વગર રહેતી નથી. દરરોજ સાત વખત પોસ્ટ વ્વાફીસમાંથી કાગલ પોહોઆડીઆમાં આવેછે; એટલેને બધે કલાકને અંતરે જ ન જમ કાગલો આપવાનાં જાય, તેમ તેમ તુરત વેહેંચવાનું શરૂ કરીઆમાં આવેછે. પેહેલી વેહેંચણી સહ વારનાં પોણા આઠ વાગતે, બીજી સાડા નવે, તરીજી સાડા અબીઆરે, ચોથી બપોરનાં રોહોડ વાગતે, પાંચમી સાડા તરણે, છઠી પાંચ વાગતે, અને સાતમી સાતનાં નવ વાગતે કરીઆમાં આવેછે, તેથી કરીને આપ

* એક ઘોડાની મોટી ગાડી આખા દાહોડા બાંડે લીધી હોયેતો ૮ થી ૧૨ રૂપીઆ આપવા પડે, અથવા મલીનાં ની પડણ કીની હોયેતો ૧૬૦) થી ૨૦૦) રૂપીઆ આપવા પડે. બરોહી તથા નાથની શાઈટનાનાં કલાક ઝિકને રૂપી આ એક અથવા આખા રીવસના છ અથવા સાત રૂપીઆ આપવા પડે. “આખનીબસ” નાં ૨૦૦૦૦૦ ઘોડાનાં નગરની ને પાંચ રોડા આપવા પડે.

જે કોઈ ખીતરને લખેલો કાગલ પોસ્ટમાં મોકલીઆ પછી તરત કલાકની અંદર તેને મળે છે. એ પરમાંજે પોસ્ટ આફ્રીસની મારફતે કાગલો મોકલવાની રીત ચાલીઆથી, આપણે અતરે સીપાહીઓની મારફતે કાગલો મોકલી એ છે, અને તેથી જ વીલંબ લાગે છે, તેમ ઇંગ્લેન્ડમાં થાતું નથી. બે રોહાડીઆની કીમતની પોસ્ટની તીકીટ થી એક કાગલ પારીસનાં હરેક ભાગમાં મોકલી શકાય છે.

પારીસમાં સઘળાં મલીને ૫૨) બજાર છે, તેમાંનાં છ બજાર ઘણાજ મોટાં અને ઉમદા છે, અને તાંહાં ભાંત ભાંતની ચીજો અને વસ્તુઓ મળી શકે છે. બાકીનાં ૪૬) બજારોમાં ૨૨) નડાબંદ અને ૨૪) છુટક ખાલ વેચવાનાં છે. આપણે હીંદુસ્થાનમાં જેમ રોપલાઓમાં અને નાંહની દુકાનોમાં ઘણાજ બે કાએદે અ ને ખરાબ હાલતમાં ખોરાકીના ખાલ જોઈએ છે, તેમ પારીસમાં જોયામાં આવતું નથી. ખાટકી અને માછી નાં દુકાનોથી જોવા લાએક છે. એ દુકાનો મધેની ટેબલો ઉપર સંગેમરમરનાંતા પથરો નડેલા છે, કે જોયો માછ લી તથા ગોસ ખરાબ થાયે નહી. ફુલનું બજાર ખચીત જોવા લાએક છે. તરેહવાર જાતનાં ફુલોની ગોઠવણી, તથા તરેહ તરેહનાં તુરા તથા ફુલોનાં હાર હેવાતો અકલ અને રીતીથી ગોઠવેલા ટાએ છે, કે તે જોઈનેજ તે બજારમાંથી કાંઈથી ખરીદ કરવાને આપણા ચોક થયા વનાં રહે નહી. પારીસની પડોસમાં ખોરાકની ભા છ તરફારી ઉગાડવાની જ નગા છે, તેની દર વરસે (૨૫૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ પચાસ લાખ રૂપીઆની પેદાસ છે, અને તે કાંમ ઉપર પચાસ હજાર આદમી રોકાયે છે. પારીસની અંદર અને શેહરની બાહર તરત પડોસમાં ફુલનાં ૨૦૦) બાગ છે—તે સઘળામાં ઉતપન થાતાં ફુલો પારીસમાં ખપે છે, અને શેરેરમાં જારે તેહવાર અથવા મોટા નાંચોની મોહોસંમ હોએ છે, તારે દરરોજ ૧૨૦૦૦ થીતે ૨૫૦૦૦, રૂપીઆની કીમતનાં ફુલો ખપે છે. ઇંગ લંડનાં કરતાં ફ્રાન્સમાં ફુલો વધારે ખુબસુરત તથા ખુશબોદાર થાયે છે, તથા તુરા બનાવવાને હુનર પારીસ માં ઘણાજ પુરી હાલતમાં છે, તેથી ઘણો વેળા લંડનમાં લગન અથવા કોઈ ખુશીનાં વખતમાં બખશેસ દાખ લ એક ખીતરને તાંહાંથી બીજા ખીતરને તાંહાં પારીસથી તુરો મંગાવી મોકલવાની મોટી ઉકમાઈ નાંહીઆ માં આએ છે.

મકરણ ૧૦ મું.

પારીસથી લંડન.

ફ્રાન્સમાં ખુસાફરી કરવા જનારને ચેતવણી. કોલેજ—“ બરીટીશ ચોનેજ ”—ટાવર—૫૬ ન.

ઉપલા સફાઈમાં પારીસ ચોરે વીથે જે હવાલ પરગટ કરીઆમાં આવીઓછે, તે ઉપરથી એ ચોરે કુલુંછે, તે વીથે આ પુસતકનાં વાંચનાંઓને કાંઈથી સમજ પડીઆ વનાં રહેશે નહીં. જેટલું બયાંન હીઆં કીધામાં આવીકાંછે, તે નજરે જોવાને સાઝ જે ખુસાફર આસરે વીસ દાહાડા સુધી પારીસમાં રહે અને સહ વારથી સાંહાન સુધી તેજ કાંમમાં ગુતેલો રહે, તે પોતાની ઈછા પુરી પાડી શકશે. આ ચોરે વીથે વધારે બોલવાને હોમોને અગત દીસતી નથી, પણ ઉમેદ છે કે જે કાંઈ બયાંન ઉપલા સફાઈમાં કરીઆમાં આવીકાંછે, તેથી વાકેફ થયાથી વાંચનાંઓ હમારા ખતમાં સાંમેલ થાયેકે, પારીસ એક લાજુબ દબદબા ભરેલું, ખુબસુરત અને મોંઝાનું ચોરેછે.

પણ પારીસ અથવા ફ્રાન્સનાં હરએક ભાગમાં ખુસાફરી કરનાર શખસની સાહુચેતીને કીન્ન, આ જ ગાએ કહેવાને દરૂસત પારીસે છે, જાંહાંસુધી ફ્રાન્સમાં રહેલું હોએ, તાંહાંસુધી તાંહાંની સરકારનાં કોઈ બી કામની વીરૂધ્ધ ખત આપણે આપણું નહીં. ફ્રાન્સનાં રાજમાં ઈંગલંડનાં રાજનાં જેવું, બોલવાનું તથા લખવાનું છુટાપણુ નથી. સરકારની વીરૂધ્ધ જે કોઈ ખત આપે, તેની પછવાડે જામુમો લાગેલા રહેછે, અને તે એને કેટલીએક આપણા ખંખી પડેછે. ફ્રાન્સમાં શાહાંનશાહ પોતાની મરજી પરમાંજી રાજ ચલાવનાંરહે, અને તેનાં કાંમની વીરૂધ્ધ જાહેરમાં કોઈથી બોલાએ નહીં, આટલે ફ્રાન્સમાં ખુસાફરી કરનારે પોતાની ખુસાફરીની ખતલબ બર આપે, તેવી રીતે પોતાનું કાંમ કરીઆ જવું. આ પુસતકમાં ફ્રાન્સની રાજધાની વીથે કાંઈ લખવાને ખતલબ રાખી નથી, આટલે એ રાજને સધળી રીતે તપાસી જોવાની હોમોને હીઆં અગત નથી, પણ ફ્રાન્સના ભાગનું સેવટ લાવતી વેળાએ, આ દેશના જે લોકો તે સુલકમાં ખુસાફરી કરવા જાએ તેઓને ઉપલી અગતની ચેતવણી આપવાની હોમોને ફરજ પડીછે. અને હવે આપણે ઈંગલંડજવાની કોશેસ કરીએ.

ફ્રાન્સ અને ઈંગલંડની વચે જે ખાડી આવેલીછે, તેને “ ધી બરીટીશ ચોનેજ ” કરી નાંખ આપે હુંછે, અને તે ખાડી પસાર કરીઆ વનાં પારીસથી લંડન જાઈ શકાએ નહીં. ફ્રાન્સનાં એતાર કીનાંરા ઉપર જુગોન અને કોસ નાંખનાં જે ચોરેછે, તે બધે ચોરેરોનાં બંદરેથી ઉતાડ્યોને ઈંગલંડનાં કીનારા ઉપર જાવવાને દરરોજ આગબોટ ઉપડેછે. જુગોનથી જે આગબોટ ઉપડેછે, તે પોતાનાં ઉતાડ્યોને ઈંગલંડનાં કીનારા ઉપર ફેકસાઈનાં બંદર ઉપર ઉતારેછે, અને કોસથી નીકળેલા ઉતાડ્યોને ડોવરનાં બંદર ખાતે જાએછે. જોઈ પારીસથી લંડન જનાંસા ઉતાડ્યો લોહાડાંની સડકની મારફતે પારીસથી કોલેજ અથવા જુગોન સુધી જાએછે, અને તાંહાંથી આગબોટમાં બેસી ઉપર જાવેલી ખાડી પસાર કરી ઈંગલંડ જાએછે. જુગોનથી ફેકસાઈન અને કોસથી ડોવર જતાં ખાડી પસાર કરવામાં અગતનાં ફેકસાઈ કાંઈ નથી, ફક્ત પાછલી સફર આખરે અરપો દશક વેલેલી યાઈ શકેછે, તેમ તે આગબોટનાં દરમાં લગભગ દશ રૂપીઆ વધતા આપવા પડેછે. કોસથી ડોવર જતાં ૨૧ માર્ચ ખાડી કાપતી પડેછે અને જુગોનથી ફેકસાઈન જતાં ૩૦ માર્ચ ખાડી કાપ

વી પડેછે, માંટે જ્યો દરીઆની સફરથી કંટાળેછે, તેજો ઉપલો વધતો દર આપીને પણ કાંઈએક ટુંકી સફર પસંદ કરેછે. આગની ગાડીની ખારકતે પારીસથી કેલેસ જતાં સાત કલાક થાયેછે, અને તાંહાંથી આગબોટ માં બેસી ઉપર નજીવેલી ખાડી પથાર કરી ઇંગલંડનાં કીનારા ઉપર ડોવર બંદરે ઉતરતાં બે કલાક લાગેછે.

ફ્રાંસસનો કીનારો છોડીને આપણે આગબોટ ઉપર ચઢીઆ, કે આપણને નવી રીતનો જીવ આ વેછે. ઇંગલંડ કે જેને વાસતે આપણે આટલું બધું સાંભલીડે, તેના કીનારા ઉપર જવાની ઇંછા જે આપણા મન ઉપર મન્યુત બેઠેલી હોયેછે, તે પુરી પાડવાનો વખત જેમ નજીક આવેછે, તેમ તે વીચેની ઇનતે જોરી આપણા મગજ ઉપર ઘણી અસર કરેછે. ડોવરનાં કીનારા ઉપરનાં ચાકનાં ડુંગરો કુરથી આપણને દેખાએછે અને જાંજી ત્રીતરાચારીની રાહ આપણને તેડું કરતા હોયે તેમ લાગેછે. ઇંગલંડની તાહાડનો કેટલો એક નયુનો આ ખાડીમાં આપણને મહેલે, અને ઇંગલંડનાં લોકો ઘટ્ટી મગજરી સાથે આ ખાડીમાં બેસી, એમ પણ બોલેછે કે, ઇંગલંડનાં છુટાપણની હવા હવે તેઓને વાગેછે. આ ખાડીમાં આપણે બે કલાકની સફર કરીએછે, તેટલા વારમાં તે ખાડીમાં ફરતી એટલીતા આગબોટો તથા બીજાં બારકસો આપણને મલેછે કે ઇંગલંડનાં કોસતાનાં મોટા વેપાર વીશે આપણને તરત ચાહુદત મહેલે. આપણી આગબોટ જતી હોયે તેની જીન વેગળાઈએ ડબ્બો બારકસો આપણે જોઈએ છઈએ, અને એ પરમાણે જતી આવતી બોટોથી આ ખાડીનો દેખાવ ઘણેજ ખુબસુરત લાગેછે.

ડોવરમાં આપણે પગ મેલીએ કે ઇંગલંડની જીભ ઉપર ઉતરીઆ. હીઆંથી આપણને તરત લંડન લઈ જવાને વાસતે આગની ગાડી તઈઆર હોયેછે. ડોવર શેડરની તરફ જાણુએ ચાકનાં ડુંગરો આવી આછે અને શેડરની ઉગમજી તરફનાં ડુંગર ઉપર દરીઆની સપાટીથી આસરે ૩૨૦ ફુટની ઉંચાઈએ અસલ નો એક ઘણેજ મન્યુત કીલ્લો બાંધેલાછે, અને તેની આસપાસ જે મન્યુત દીવાલ છે તે સઘળી મલીને ૩૫ ચોરસ એકર જમીન રોકેછે. આ શેડર ફ્રાંસસનાં કીનારાની સઘળી નજીક છે, તેથી આ કીલ્લો ઘણેજ મન્યુત કરેલોછે અને એ બંદરની આસપાસ જાંહાં જાંહાં સારી ઉંચાં આવેલીછે, તાંહાં કીલ્લા બાંધેલાછે. એ શેડરથી " ઇલેક્ટ્રીક ટેલીગ્રાફ " વીનલીનો તાર દરીઆની નીચે ધઈ ફ્રાંસસ લઈ જવામાં આવીએછે, અને એ તારની મદદથી ફ્રાંસસ અને યુરોપનાં બીજાં જીલ્લા સાથે વીનલીનાં સાંચાંથી સંમેશ ચલાવવા ને બની આવેછે. ફ્રાંસસ તથા યુરોપનાં બીજાં જીલ્લાનાં યુસાફરો ઘણાખરા એ બંદરથી ઇંગલંડ જાયેછે, તેથી તાંહાં ઘણાએક સારાં પોહામખાંનાંછે. ડોવરની વસતી ૨૩૦૦૦ આદમીનીછે. ડોવરથી આગની ગાડીની ખારકતે લંડન પોહામખાં હડી કલાક લાગેછે.

જેમ ફ્રાંસસની આગની ગાડી વીશે હુમેએ આગલ જણાવીડેછે કે તાંહાં બે જાતની ગાડી રાંહેછે, એક " એક્સપ્રેસ ટ્રેન, " અને બીજી આરડીનરી ટ્રેન " તે મીથાલે ઇંગલંડમાં પણુછે. જ્યો ડોવરમાં આવીઆ પછી વગર ટીકે લંડન જવાને ચાહતા હોયે, તેજો પેહલી ગાડીમાં જાયેછે, અને એ ગાડી એક બે જગા શીવાએ બીજા કોઈ કેટલાં ઉભી રહેતી નથી, પણ પાધરી લંડન જાયેછે. ગાડીની બારીએ બેસીને આપણે ઇંછા ભરેલી નજરથી ઇંગલંડનાં નાંધલા ગાંઝાંઓ કે જેની પાસેથી આપણે વીનલીની ચાફ ઉતાવલા પસાર થઈએછે, તે જોવાથીજ આપણને ઇંગલંડ વીશે કાંઈએક સારો વીચાર આવેછે. દરએક જીભીઆ ગાંઝાં કે જાંહાંથી આપણે પસાર થઈ જઈએછે, તાંહાં જે " રેલવે સ્ટેશન " અથવા અથક હોયેછે, તે નાંધ લુ પણ ખુબસુરત હોયેછે. રાતને સમે જારે એ " સ્ટેશન " માં રોશની થઈ હોયેછે અને આપણે તેની પાસેથી તરત પસાર થઈ જઈએછે, તાહરે જાંજી આપણી પાસેથી એક ખુબસુરત દેખાવ આવી ગમે હોયે તેમ લાગેછે, જેમ જેમ આપણે લંડનની નજીક આવતા જઈએછે, તેમ તેમ આપણને એક સરકી રીતે ખુશી તથા અચરતી ઉપજેછે. મોટા અને મન્યુત પુત્રો આપણે પસાર કરીએછે. એક ભારે મારાના રસતા

માં આપણે ગાડીમાં બેસીને જતા હોઈએ, અને તારે આપણી આગલથી બીજી ગાડીઓ ચાલી જાય, તે મી શાલે આપણે લંડનની નજદીક આવી પોંટોચીઆકે જે સડક ઉપર આપણી ગાડી હોય છે, તેની પાસેની બીજી સડકો ઉપરથી બીજી આગની ગાડીઓની હારો ઝડપમાં જતી અને આવતી દેખાય છે, અને તેથી આપણને લંડનનાં બોહોલા કારોબારની કેટલેએક દરજ્જે તરતજ સમજ પડે છે. એ પરમાંજી આગની ગાડીઓ આવતી જતી જોવાનું પણ રમનાં બરેલું છે, અને અગત કરીને જોયો પેહલ વેહલલા લંડન જાય છે તેઓને તેથી ઘણીએક રજુજ તથા ખુશી ઉત્પન્ન થાય છે. લંડનની નજદીક આવીઆથી આગની ગાડીમાંથી આપણને જે લાખો ધુમાડીઆ દેખાય છે તથા પાસે પાસે ઘરોની ઠઠ મહેલી માલમ પડે છે, તેથી લંડનનાં મોટાં કા રખાનાં અને તાંહાંની ભારી વસતી વીશે આપણને તરત વીચાર આવે છે.

“ લંડન બરીડન સ્ટેશન ” માં આવીઆકે લંડનમા આપણે ઉતરીઆ. આ મથક જોઈને આપણે હેરાત થાઈએ છ. હીંડુસથાંનનું સહથી મોટું “ રેલવે સ્ટેશન ” આ મથક આગલ જુદાં બરોબર છે. લંડનમા આપણે પોંટોચીઆકે ફુનીઆનાં એક સહથી સરખ ચોહેરમાં આપણે છઈએ હેતું સમજણું, અને આ હુમા જૂં મત કેટલે દરજ્જે ખરું છે તે હવે પછીનાં સફાઓ વાચીઆ ઉપરથી ખાલુંમ પડશે.

NO. 1011

મકરળ ૧૧ મું.

લંડન.

લંડન એક નાંખી ફુનીઆ છે—એ શેહેરનો વીચતાર—હવા—લંડનની વચતી—રસતાએ મધની મીઠા—રસતાએની ગો
ફણ તથા બાધણી અને ખરચ—રસતાએના રસની વખતે નકચાથી ખવતી ખદ પુરો તથા દેખત દેનના નદીની
નીચેથી બનારેયો અચરત શરીરો ખામ છખારતો તથા ધરે, તેઓને દેખાવ અને તેઓનાની ગોઠવણી—ગેઆસની
રેલની—ગેઆસનું કારખાનું—પોણી પોણેશનું કરવાનાં ઊપાયો—નરખ દુર લઈ જવાની ગોઠવણ—દૂધનો અને તેઓનો
ચોખ્ખો દેખાવ—ફાંતદારોની ખાલ વેચવાની ગણ—ખાડેની ગાડી—ખાધ ખોરાકનો ખપ—પરગણાએ સાથે લોહોડા
ની ઝડક તથા વીજળીના તારનો ખારતનો સખધ—લોહોડાંની ઝડકથી લંડનના દર વરસ આવ જવ કરતા આવેલી
એની સખીઆ દેખત નદી ઊપરની સેવ—એ નદી ઊપર થાતો વેલાર—પુચારને લંડન જવાની સઘીથી સરસ
ચોહોસખ—તેને વાસતે રેલવાના પોહોઆનાં—શેહેરના જોવા લાએક તથા ગખત ઊપજવનારી જગાએ—ઇતીઆરી

જારે એક યુસાફર કોઈ નવાં શેહેરમાં પોહોએ છે, તારે તાહાંની આશચરીઅકારક તથા ગખતની બી
નાએથી વાકેફ થાવાને, તથા તેમને પોતાની નજરે જોવાને તે ધણો ખાહુશખંદ થાએ છે, પણ લંડન શેહેર આ
તે જાઈ પોહોઆનાર યુસાફરની એવી ખાહુશની હુદનું બધાંન ધાઈ શકતું નથી, કાંએને લંડન કાંઈ એક થા
ધારણુ શેહેર નથી. કેટલાએક શેહેરો આપણે થોડા દીવસમાં સારી પડે જોઈ શકીએ, પણ આખુ લંડન શે
હેર ખોલતાં, અને તેના જે જોવાનું છે તે સખણુ જોતાં, વરથો થયા વનાં રહે નહી. લંડન વીશે એવું કેહવામાં
આવીઉ છે કે, તે કાંઈએક શેહેર નથી, અથવા પરગણુ નથી અથવા દેશ નથી, પણ એક ફુનીઆ છે, અને
એ ફુનીઆમાં ફરી વલતા ધણો વીલંબ લાએ છે. અસલતા વખતમાં બાબીલાંનનું શેહેર સખળી રીતે મોટું
ગણાતું હતું, તે ઉપરથી કેટલાએક લખનારાએએ લંડનને આ જગાંનાં જાબીલાન કરી નામ આપીઉ છે
કોલરીડલ નામનાં નાંખીઆ ગંધકારે લંડનને રાખથી શેહેરનો ખેતાખ આપીએ છે, પણ હવડાંના વખતના
ગંધકારો લંડનને એક ફુનીઆં થાખલ ગણે છે, અને એક કેહવામાં તેઓ કોઈળી રીતે લલ કરતા નથી.
લંડન ખરેખર એક ફુનીઆજ છે. પુરખવી ઉપર વસનાંરી સખળી કોખેના લોકો તાહાં જોવામાં આવે છે. ફ
નીઆમાં ઉતપંન થનારી કોઈળી વસણુ તાહાં જોવામાં નથી આવતી હેવું નથી. તાહાંનો ઉદીઓગ અને
વેપાર હદ વગરનો છે, અને યુસાફરને ગખત, ખુશી અને અકલ આપનારી જગાએની સંખીઆની ગણત
રી શેહેલથી થાતી નથી. એક શેહેરના અથવા ગામમાં આપણે કરવા નીકલીઆ હોઈએ, તે તાહાંથી પાછા
કેહવારે કરશું, તે આપણાથી કેટલેએક દરજ્જે ચોક્કસ કહી ગકાએ, પણ જારે આખી ફુનીઆંની યુસાફરી
કરવા નીકલીઆ હોઈએ, તારે તે કામ પુરું કરી પાછા કેવારે કરશું, તે વીશે આપણથી કાંઈ કેહેવાઈ શકાએ
નહી, તેજ મીશાલે જે લંડન ખાતે કરવા નીકલીઆ હોઈએ તો, તાહાંથી આપણે પાછા કેહવારે કરશું, તે
કેહવાને ધણુ બીકટ પડે છે. તરીસ વરગનો લંડનનો રેહવાશી કધી ખાતરીથી એજ નહી કહી શકથે કે, તેણે
આખું લંડન જોયું છે, તારે તાહા કુક પ્રથતની યુસાફરી કરનારની સામને કેટલું બીકટ કામ છે, તેનો વીચાર
શેહેલથી ધાઈ શકથે.

ટેમસ નદીના મોહાઈથી પચાસ માઈલ દુર લંડન શેહેર છે અને એ નદી આખા શેહેરમાં વહે છે. આ શેહેર લંબાઈમાં ૮ માઈલ અને પોહાલાઈમાં ૬ માઈલ છે અને સઘળાંના વીસતાર ૪૮ ચોરસ માઈલ છે. આજે જેટલા ભાગને લંડન કહેવામાં આવે છે, તે જેટલા ભાગને આગળ લંડન કહેતા હતા, તેટલો નથી. જેટલો ભાગ હાલમાં “સીટી” કરીને કહેવાય છે, તે આગળ લંડન હતું, પણ હંમણાંનાં વખતમાં વેસ્ટ મીન રસ્ત, સાઉથવર્ક, ફીનસબરી, મેરલીબોન, ટામ્પર હાંમબેટસ, અને લાંમબેથ તથા સરે અને મીડલસેક્સ, અને નાં કેટલાંએક ગામડાંઓ લંડનની અંદર, અને એ શેહેરનાં ભાગ દાખલ ગણીઆમાં આવે છે. એથી કરીને એ શેહેરનું કદ ઘણું વધી ગયું છે, અને જેમ જેમ તેની વસતી વધતી જાય, તેમ તેમ તેનું કદ વધશે હેતું ધારી આમાં આવે છે.

આ શેહેરમાં વરસાનો ઘણો ખરો ભાગ થઈ રહે છે. વરસામાં ચાર રૂત બદલાય છે તેમાં મારચ, એ પ્રીલ તથા મેએમાં વસંત રૂતની મોહાસંમ રહે છે અને પાછલા બે મહીનામાં આરો ઉપર ખુબસુરત મોહારો જોવામાં આવે છે. જુન, જુલાઈ તથા આગસ્ટ મહીનાં ગરીબીની રૂતનાં ગણાય છે અને એ રૂતમાં ઈંગલંડના તથા લંડનનાં જેવાય ઘણાં જ સરસ થાય છે. આરો ઉપર સઉથી સરસ કુલો એ મોહાસંમમાં લાગે છે. સપ્ટે મબર, અક્ટોબર અને નવેમબર મહીના પાંખર અને ચોમાંબાની રૂતનાં ગણાય છે. પેહલલા બે મહીનામાં વરસાદ ઘણો પડે છે, અને છેલ્લા મહીનામાં અતીસે ધુમસ પડે છે. સઉથી વધતો ધુમસ ઘણું કરીને નવેમબર ની ખીલ અથવા તરીલ તારીખે પડે છે, તાહરે આપણીથી તરણ અથવા ચાર દગમાં આગલ ચાલનાંરને આપણે ચાલખી શકતા નથી, એટલું બંધાવે તે વખતે પડે છે, અને તારે ગાડીઓની સાથે બલતી મસાકો લઈને ફોડવું પડે છે. એ મહીનામાં અને શીઆબાની રૂત જે ડીસેમબર, જાનેવારી અને ફેબ્રુઆરી મહીનાં થી આવે છે, તારે દીવસને વખતે પણ આફ્રીસો અને ઘરોમાં દીવા સલગાવીઆ વગર કાંમ થાઈ શકતું ન થી. શીઆબાની રૂતમાં આકાસ ઉપરથી કડાં અને બરફ પડે છે, અને નાંધળા નાંળા તથા પાણીનાં ચસમાં બંધાઈ જાય છે. જારે બરફ પડે છે, તારે શેહેરનો જેવાય સઘળો સફેદ થાઈ જાય છે. ઘરનાં છાપરાં અને જે તરોની સપાટી તથા આંકોની દાંખલીઓ સઘળી સફેદ લાગે છે. સઉથી વધતી થંડી જાનેવારી માસમાં પડે છે, તારે પારો ૨૦, ડીગરી શુધી ઉતરે છે, અને સઉથી વધતી ગરમી જુલાઈ મહીનામાં પડે છે, તારે પારો વધુ માં વધુ ૮૧, ડીગરી શુધી મહુડે છે. લંડનની હવામાં પાંચોનો ભાગ વધારે છે.

છેલ્લા હીસાબ પરમાણે એ શેહેરની વસતી (૨૩૬૨૨૩૬) તેવીસ લાખ, બાસટ હજાર, બશે ■ તરીસ આઠમીની હતી, તે મધે (૧૧૦૬૫૫૮) અગીઆર લાખ, છ હજાર, પાંચો આઠવંન મરદ અને (૧૨૫૫૬૭૮) બાર લાખ, પંચાવન હજાર, છયો ઇકોતેર ચોરતો હતો. વગર પરણેલા મરદોની સંખીઆ (૬૭૭૩૮૦) ■ લાખ, આગ્રનાહે શી હજાર, તરણુશે હેશીની હતી, અને વગર પરણેલી અસતરીઓની સંખીઆ (૭૩૫૮૭૧) સાત લાખ, પાંતરીસ હજાર, આઠયો એકોતેરની હતી. આ પરમાણે લંડનની બારી વસતી છે, તોપણ એ શેહેર એટલુંતો મોહાઈયું છે, અને દર રોજ એટલાંતો ઘરો બંધાતાં જાય છે, કે રહેવા નું ઘર મેલવવામાં આજ અડચણ પડતી નથી. હેનરી મેલુ નાંમનો ગરંધકાર હેતું કહે છે કે, વગર શકે આખી ડુનીઆમાં સડથી મોટું શેહેર લંડન છે. ડુનીઆમાં જે મોહલાં અને મોટી વસતીનાં શેહેરો ગણાય છે, તે મની વસતી સાથે આ શેહેરની વસંતી સરકાવતા ખાલંમ પડીકે છે કે, લંડનની વસતી ચીનનાં પાચેતખત પીકીન શેહેર કરતાં એક અધુરતાંઉસ વધારે છે—ફ્રાંસનાં પાચેતખત પારીસની વસતી કરતાં બે તરીતીઆં ઉસ વધારે છે—તુરકીનાં પાચેતખત ઇસ્ટઅબોવ કરતાં એવડી છે, રૂશીઆનાં ખુલકના પાચેતખત સેન્ટ પીટ રસ બરગ કરતાં ચોગણી છે—આસારીઆના પાચેતખત વીએનાં કરતાં પાંચ ઘણી છે—સ્પેનનાં પાચેતખત મદ્રીદ તથા આમેરીકાનાં નીઉ યારક શેહેર કરતાં પાંચ ઘણી છે—પ્રુશીઆનાં પાચેતખત બરલીન કરતાં સા

ત ઘણી છે—હાલંડનાં પાંચેતખત આખરરડામ કરતાં આઠ ગણી છે—ઈટાલીનાં સુખીય શેર રોમ કરતાં નવ ગણી છે. હીંદુસ્થાનનાં તરંછુ મોટાં શેરો સાથે સરકાવતાં લંડનની વસતી કલકત્તાના કરતાં તરંછુ ગણી, મુંબઈનાં કરતાં માર ગણી—અને મદરાસનાં કરતાં પાંચ ઘણી છે. હેવા અડસરો કાહાડીઆખા આવીએ છે કે, જે લંડનની આખી વસતીની બધે આદમીને સામે ઉભા રાખીને એક હાર કરોઆખાં આવેતો, લંડનનાં રહે વાસીઓની તે મોટી કોબની લંબાઈ ૬૭૦ માઈલની થાએ. એ શેરમાં દરેરોજ આસરે ૧૭૫ આદમી મરણ પામે છે અને આસરે ૬૨ પાંચ મીનીટ એક બાળક અથવા દર રોજ ૨૮૦ બાળક જનમ પામે છે. હમાણા લંડનની વસતીની જે રાંખીઆ છે, તે ચીઆલીસ વરસની અંદર બેવડી થાઈ છે, અને હવે પછીનાં બીજાં ચીઆલીસ વરસની અંદર તેના કેટલો વધારો થાય, તે કેહેવાઈ શકાતું નથી. લંડનની ભારી વસતી વીશે કોઈબી ચોક્કસ ગણતરી કાહાડીઆ વગર રસતામાં ફરીઆથીજ આપણને તેના સેહેલથી વીચાર આવે છે.

એક ગરથકાર હેવું કેહે છે કે, એક સુસાદર લંડન જાઈને તાંહાંનાં એક ભારી ઠક વાલા રસતા મથેનાં ધરની બારીએ ઉભો રહે, અને નંહાંશુધી તે રસતામાં આદમીઓનું ટોણું, જે જવું આવતું દેખાતું હતું, તે કંમ થાએ તાંહાંશુધી બારીએ ઉભો રહેવાને તેણે કેડાવ દીધો. એ પરમાંણે કલાકોના કલાક તેને તાંહાં ઉભું રહેવું પડીતું, કાંચિને જે ટોણું રસતામાં તે જોતો હતો, તે એણું થાતુંજ નહીં હતું. હજારો લોકો આવે અને હજારો લોકો જાએ; એક પલ શુધી પણ રસતાનો આવજવ પાતરો થાએતો તેની નજરે આવીએ નહીં, તેથી તેને ઘણી અચરતી ઉપજ અને અજરાટમાં પડી તેણે હેવું પારીડું કે, જે તરફથી લોકો જતાં આવતાં હતાં તાંહાં કાંઈબી બનાવ બનીએ હશે અને તે વીશે પુછપરછ દીધી. તેને હેવું જણાવીઆખાં આવીડું કે, તે બાબદમાં અચરત થવા જોગ કાંઈ હતું નહીં, એતો લોકો પોતાંને કાંમે આવ જવ કરતા હતા. આ સારો જવાબ શાંભલી પેલા સુસાદરને ઘણીએક અચરતી ઉત્પન્ન થાઈ.

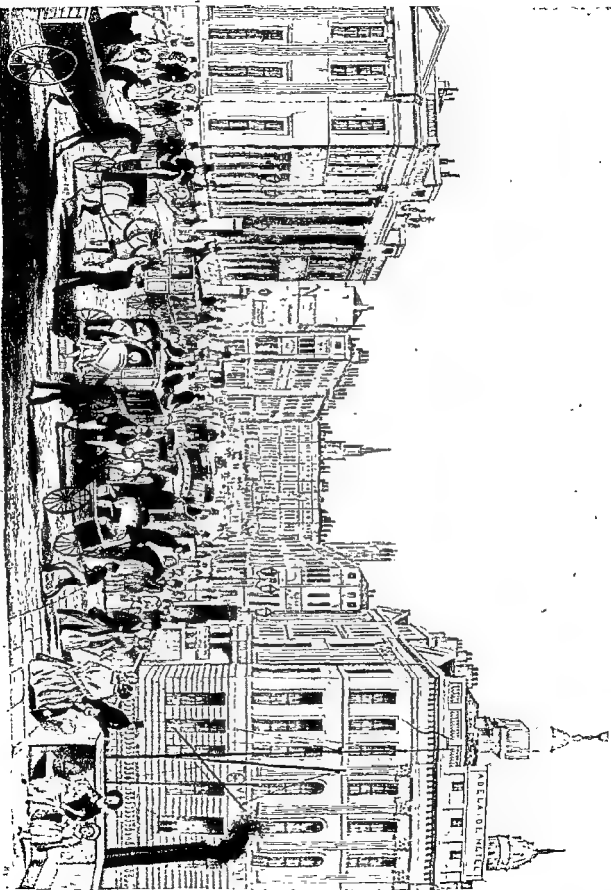
રેહવાનાં તથા મોડા વેહવારનાં મોહલ્યાઓમાંતો મોડીજ ભીડ માર્લમ પડે છે, પણ જંહાં મોટા કારભારો માલે છે, તાંહાંનાં રસતાઓ ઉપરની ભીડને, આપણાં શેરોમાં જતારા હાએ, અને તેની ભીડ થાએ, તેવો દેખાવ આપણને માર્લમ પડે છે. હેવા રસતાઓ ઉપર પડે આવી જનાંરાંઓને વારેવાર એક એક સાથે અથડાવું પડે છે, અને ગાડીઓ જોરમાં હાંકી શકાતી નથી, પણ ધીમે ધીમે ચલાવવી પડે છે. વલી કોઈ વખત ગાડીઓ નો રસતાઓ ઉપર એટલો બધો મારો થાએ છે કે, તેમની વચમાં થાઈને એક બાજુથી બીજી બાજુએ આ પણને જવું હોએતો, ગાડીઓની લાંબી હાર અને ભારી ઠકને લીધે, કેટલીએક મીનીટ શુધી મોટી થાવું પડે છે. લંડનનાં રસતાઓમાં પોતાંને કાંમ કાંચિ જતાં લોકોની જે ભીડ થાએ છે, તેનો પણ સુસાદરને એક જોવા લાએક દેખાવ થાએ છે. જેમ ભરતીને વખતે ફરીએ ભર જોસમાં દેખાએ છે, તે મીશાએ દીવસને વખતે, લંડનનાં કેટલાએક રસતાઓમાં આદમીઓની થાતી ભરતીથી, તે રસતાઓનો દેખાવ ઘણોજ દબદબા ભરેલો લાગે છે. ડાકટર.જનસન હેવું કહી ગયો છે કે “આદમીની પુર ભરતી” જેવી હોએતો લંડનના રસતાઓમાં દેખાયો. જોએએ કુનીઆના ઘણાંએક ભાગોમાં સુસાદરી કરી છે તેઓ હેવું કેહે છે કે જેવી ભીડ તેઓએ લંડનનાં રસતામાં જોઈ છે, તેવી ભીડ બીજાં કોઈ શેરમાં તેઓના દીકરામાં આવી નથી. “બેંક આવ ઇંગલંડ” તથા “રાએલ એક્સચેન્જ” તથા “સેન્ટ પાલસ” નાં દેવલની આસપાસનાં તથા “મેરેંગ કરાસ” તથા “રીજન્ટ સરકસ” નાં રમતાઓ, જંહાં ગાડીઓ અને આદમીઓનાં આવ જવનો મારો સહથી વધતો છે, તાંહાં કોઈ ઈંચી જગા ઉપર ઉભા રહીને નીચેના દેખાવ જોઈએતો, ભીડનાં સખબધી આપણને રસતા ઉપરની ખાલી જમીન કોટી દેખાયો, અને જંહાં આદમીઓ અને ગાડીઓયો રસ્તો પાંથરી લીધો હોએ તેવો દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. રાએલ એક્સચેન્જની સોડેનો કીંગ વીલીઅમ સીટ નાંમનાં મોટા લાખાં હંમેશાં અતીઘણી ભીડ થાએ છે, તેનો નકસો હીંઆં આપીએ છે, તે જોયાથી બીજા રસતાઓ ઉપ

રની ભીડની પણ સમજ પડશે. હીંઆં ગાડી યોડા એટલાતો એકડા થાએ છે કે ગાડીઓથી ઘેરીને નવાડું નથી અને આદમીઓને પણ ઘણું સંભાલથી ચાલી જવું પડે છે.

જે રોડેરમાં આદમી ભારી વસતી, તે રોડેરમાં રસતાઓની ગોંઠવણ ઘણી સારી નેહ્યે, તે મીથાને લંડનમાં છે. ઘણુંખરા રસતાઓ પોહોલાછે પણ હાલમાં કેટલાએક ઘણી ભીડનાં રસતાઓ નેટલા નેહ્યે તેટલા પોહોલા નથી, તેનું કારણ એ છે કે, તે અસલનાં વખતમાં છે, પણ હાલનાં વખતમાં જે નવા રસતા બાધીઆમાં આવે છે, તે અંગત ધરિને લંડનની દર રોજ વધતી વસતી અને ભારી ઠંડને માફક આવતા બાધી આમાં આવે છે. એ રસતાઓની બાંધણી ઘણી સારી અને સોભાઈતી હોય છે. જે જે રસતાઓ ઉપર ગાડી નો મારો ભારી છે, તે ઉપર લાદીએ જડી લીધેલી છે. જાંહાં કામ કાનનો અથવા વેપારનો મારો નથી, પણ ફક્ત રેલ્વેવાનાં ઘરો છે, તાંહાં બાંધણી હીંદુસ્થાનનાં જેવા છહનાં પથર તથા મટોડાંનાં બાંધેલા રસતા છે. પણ લંડનનાં રસતાઓનો મોટો ભાગ લાદીથી જડી લીધેલો છે. ગાડીને સાફ વચે વચમાં પોહોલો રસતા છે અને આદમીઓને સાફ બે બાજુથી ગાડીનાં રસતાથી અરધી અથવા પોણી છુટું ઉંચા મારગો બાંધેલા છે, અને તેની ઉપર પેરબંદરનાં જેવા પથરની સાફ લાદીઓ નેડેલી હોય છે. હેવા પગે ચાલવાનાં રસતાઓ પોહોલાઈતા પાંચથી સાત-છટ્ટ શુધી હોય છે, અને ઘરની બાજુથી તે ગાડીના રસતાની બાજુ શુધી નરાક દરા વનાં આકારમાં બાંધેલા છે, કે જેથી વરસાતનું પાણી તેમની ઉપર રહે નહી, અને પગે ચાલનારા લોકોને કશી રીતની અડચણ પડે નહી. સપળાઓ પોતાના ઘરની અથવા ફક્તની સાંમનેનાં આ પગ રસતાએ દરરોજ સવારનાં સાફ કરે છે તથા પાંણી અને સાણ વટીક થોય છે, તેથી પગે ચાલનારા લોકોને એ રસતાઓ ઉપર ચાલવાની કશી અડચણ પડતી નથી, બલકે ખુશી ઉત્તર્પન થાય છે. વચમાંનાં રસતા જે ઉપરથી ગાડી ઓ ચાલી જાય છે, તેની ઉપર લાદી નડવાનું કારણ એ છે જે, તેઓની ઉપર એટલાતો મારો ચાલે છે, કે જે શાધાંજી રસતાની માફક મટોડું અને છહનાં પથરથી તે રસતા બાધીઆ હોય છે, તેવા મારાની અંદર તે રસતાઓ એક માસ પણ રહે નહી, તેથી તેમની ઉપર પથરની લાદી જડીઆમાં આવેલી છે. લંડનનાં લાદી નેડેલાં રસતાઓની ગણતરીને હીસાબ પારલામેન્ટની સભાનાં હોલમાંથી સને ૧૮૫૬ નાં વરસમાં છપાએ હતો, તે ઉપરથી હેવું માલમ પડે છે કે, પાંચ હજાર કરતાં વધતા રસતાઓ ઉપર લાદી નેડેલી અને તેઓને બાંધવાને ખર્ચ (૧૪૦૦૦૦૦૦૦) ચઉદ કરોડ રૂપીઆ થાયો હતો, અને વહી તેમને સારી હાલતમાં રાખવાને સાડ દર વરશે (૧૮૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ અને હેથી લાખ રૂપીઆ ખર્ચ થાય છે. ઉપલા પાંચ હજાર રસતાઓની જે હારેદોર લંબાઈ ગણીએતો જે હજાર માઈલ થાયે. “ક્રીઆર્ન સીટ વેરેટ” નામનો રસતો કે જે સેન્ટ પાલસનાં મોટા રેલથી “લંડન બરીડન” શુધી છે, અને જેહની ઉપર ગાડી તથા આદમીઓને અતીસે મારો શત અને દીવસ ચાલુ છે, તે એખરો રસતો બાંધવામાં (૨૦૦૦૦૦૦) વીસ લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થાયો હતો. દરરોજ વધતી વસતી અને વેહવારને કીજે હવે લંડનમાં નેટલા રસતા છે તે પુરા પડતા નથી, તેથી નવા નવા રસતાઓ હુગાડવાના વીચારમાં સરકાર ગુનેલી છે. વહી નવા રસતાઓ બનાવવાને જગાની ઘણી તંગી છે તથા ઘરો અને ઈમારતોના ચાલેકોને તે ઘરો ભાજી નાંખવાને અને જંગા સરકારને આપવાને સાડ મોટો બલ્યો આપવો જોઈએ, તેના ભારી ખર્ચથી પણ ઉપલી ખતલખ પાર પાડવામાં ઘણીએક અડચણ આવી પડી છે. હવડાં હેવા વીચાર ચાલીએ છે કે, લંડનનાં એક છેડેથી તે બીજે છેડે શુધી જમીનની અંદરથી લોહોડાની સડક બાંધવી, કે જેથી લોકોને રોડેરનાં હરેક ભાગમાં તેની મદદથી જવાને બની આવે અને ઉપરના રસતા તથા ઈમારતોને હાથ લગાડવો પડે નહી. જે આ વીચાર અમલમાં આવશેતો લંડન રોડેર હાલમાં ડુનીઆમાં જે મોટાઈ ધરાવે છે, તેમાં એક નવો વધારો થાયો.

લંડનનાં રસતાઓની ગોઠવણ ઘણી સારી છે. જેમ આદમીનાં સરીરમાંની નાથલી રંગો મોટી રંગોમાં

KING WILLIAM ST

થી છુટી પડેલી છે, તે મીચાલે લંડનને પેહલલે થોડાં એક લાંબા રસતાઓમાં વેંહ્યી ઉંછે, અને પછી તે લાંબા રસતાઓની બંધે બાજુએથી જમ જમ જરૂર હોયે અથવા સવલ પડી ઉંછે, તેમ તેમ બીજા રસતાઓ તથા ગલીઓ કાઢાડવામાં આવી છે. જે તરફ ઘરોની ભેળી બાંધણી તે તરફ જુદી રીતનાં નાંખ આપીઆમાં આવીઆંછે. લાંબા મારગોને “સીટસ” નાંખ આપેલાંછે; જે તરફ ઘરોની હાર એક ચોરસનાં આકારમાં આવી હોયે, ઈમાને એક ચોરસની ચાર બાજુએ ઘરોની હાર કીધામાં આવી હોયે અને વધે વધમાં ખાલી જગા અથવા બાગ હોયે તેને “સ્ક્વેર” કરી કેહેછે; જે તરફથી સાંમાં સાંમાં ગલી ચાર રસતા જોડાયા હોયે, તે જગાને “સરકસ” કેહેછે. હાલમાં ઇંગલંડમાં નવા રસતા બાંધતી વેલાએ જાંહાં જે રસતા જોડાતા હોયે, તાંહાં ઘણું કરીને ગોલ આકારમાં વલાંજી રાખીઆમાં આવેછે, કે જ્યો કરીને એક રસતા ઉપરની ગાડી બીજા હાત ઉપરનાં રસતા ઉપરથી આવતી ગાડીની સાથે એકાએક અથડે નહી, અને તેવી વલાંજીનાં રસતાઓને “ક્રોસેન્ટ” કરી કેહેછે; રેલવાનાં ઘરોનાં મોહલલાઓમાં તરણ તરાંહનાં નાંખછે. જે ઘરોની સીધી હાર કોઈ મોટા રસતાની પાસે આવી હોયે તેને “પ્લેસ” કરી કેહેછે, અને તે જગા બાગ લઈ રસતા કપાયા પછી જે મોટી સીધી હાર બીજા આવે તેને “ટર્સ” કરી કેહેછે, અને મોહલલાને છેડેનાં જે ભાગ ઉપર જળ્યાંવીઆ પરમાંજે વલાંજીનાં બાંધેલા હોયે તેને “ક્રોસેન્ટ” કેહેછે અને તે તરેહવાર જગાએ વલી જુદાં જુદાં નાંખથી ઝોલખાએછે. જે ઉપરાંત નાંધલી ગલીઓ તથા પોરો હોયેછે, તેમજ તેમનાં નાંખથીજ ઝોલખાએછે. જે સઘળી જાતના રસતાઓની ગણતરી આસરે ૧૧૦૦૦ ની થાયેછે. હેવું કેહેવામાં આવીઉંછે કે, લંડનનાં કોઈથી શખસ અથવા જુનાંમાં જુનો રેલવાથી હેવો નહી હશે કે, જે લંડનનાં દરએક મોહલલા અથવા ગલીમાં ફરી વલવાને ગરવ રાખતો હશે.

ઉપરો હેવાલ વાંચીઆ પછી કેટલાએકોનાં ધીઆંનમાં હેવું આવશે કે, જે શખસ લંડનમાં પેહલલીવાર જાયે, તે તાંહાંનાં રસતાઓ ઉપર ફરવાને ઘણો ગુંજવારામાં પડે, પણ તેવી ધાસતી રાખવાનું કશું કારણ નથી. જે શહેરમાં ફરનારને વાસતે તાંહાંના રસતા તથા મોહલલા તથા ગલીઓ અને થાંમે થાંમની જગા બતાવનારા નકસા આવેછે, તે નકસો એક જે દીવસ શુધી સારી પડે ધીઆંનમાં લીધાથી લંડનના રસતાઓ અને તેમની વેંહ્યણી કેવી તરાંહની છે, તે આપણું ધીઆંનમાં સારી પડે ઉતરેછે, અને પછી તે નકસાની મદદથી આપણે લંડનના જે ભાગમાં જવું હોયે, તાંહાં સેહલથી જાઈ શકીએછે. જમકે આપણે એક રસતા ઉપરથી નીકલીઆ, અને જે માઈલ દુર એક કેકાંજે આપણને જવુંછે, તારે જાંહાંથી આપણે નીકલીઆ હોઈએ, તે જગા પેલા નકસા ઉપરથી જાઈ કાઢાડવી, અને પછી આપણે જવા ધારેલી જગા ઉપર જતાં, કેટલા તથા કેવા રસતા આવેછે, તે પેલા નકસા ઉપર રસતાઓના નાંખની લીટીઓ સાથે દેખારો, તે મારગ ઉપર ચાલુ રેહવું અને આપણને જાંઈતી જગાએ પોંહ્યતાં કશું હગઈ પડનાંર નથી. જેમ નકસાની લીટીઓ ઉપર નાંખ હોયે, તેમ મીચાલે રસતાઓની ઉપર પાટીઆં મારેલાં હોયેછે, તે વલી એટલા શુધી કે, રસતાની શરૂઆતમાં અને તે રસતા પુરો થાયે, તે બંધે જગાએ તે નાંખ હોયેછે, કે જ્યો કોઈ ભુલાવામાં પડે નહી.

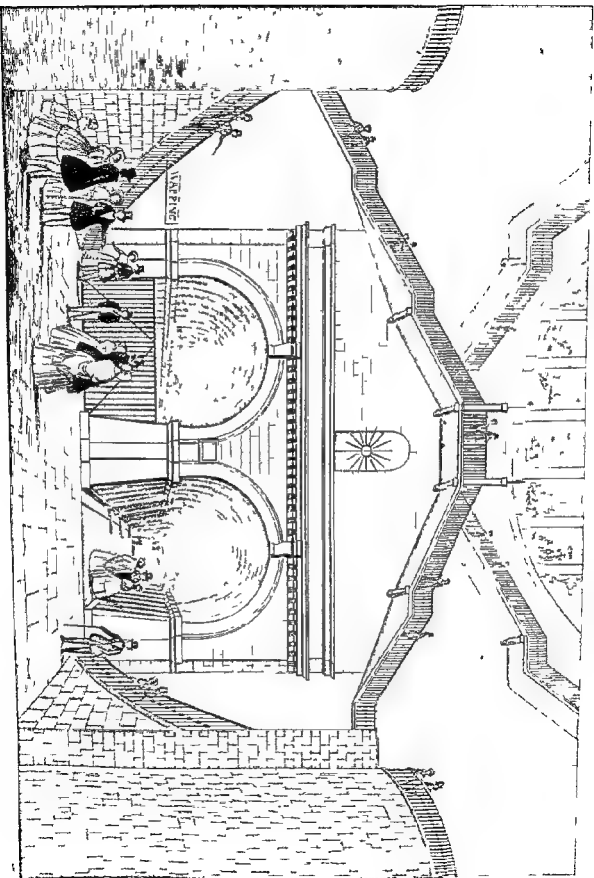
રેસ નદી લંડન શહેરની વચમાંથી વેહતી ચાલેછે, તેથી શહેરના એક ભાગ ઉપરથી બીજા ભાગ ઉપર જવાને લોકોને અડચણ નહી પડવા સારૂ, મોટો દરવ ખરચીને તે નદીની ઉપર જુદી જુદી જગાએ મોટા અને માહાભારત પુરો બાંધીઆમાં આવીઆંછે. જે પુરો જેમ ઇંગલંડનાં લોકોના હુનર તથા તાંહાંના ઇનજનીઅરોની કામીલીઅત બતાવનારાંછે, તેમ શહેરના એક સણગાર પછે, અને તેમનું ટુક બધાંની નીચે આપીએછે.

લંડન ખરીડન નાંખને પુલ જે પારીસથી લંડન આવતાં આપણને પેહલલો પસાર કરવો પડેછે, તે પુલ

ધણીન મોટો અનુ અચરત સરીખો છે. તેની લંબાઈ ૯૨૮ ફુટ છે અને પોહોલાઈ ૫૪ ફુટ છે. એ પુલ પાંચ આરકાંની ઉપર ગરાંનીટનાં પથરથી બાંધેલો છે, અને તેની વચે વચમાંનું આરકુ ૧૫૨ ફુટ પોહોલું છે, એ પુલ ભરતોને વખતે પાંજીતી સપાટી ઉપરથી પણ લગભગ ત્રીસ ફુટ ઉંચો રહે છે અને તે બાંધવામાં (૨૦૦૦૦૦૦૦) એ કરોડ રૂપીઆનો ખર્ચ થાયો હોય. એ પુલ ઉપરથી દરરોજ આસરે પંદર હજાર ગાડી જાય છે અને તેમાં તથા ચાલતા નતા આવતા શખસોની દરરોજની ગણતરી પોતો લાખ ઉપર આદમીની થાય છે. એ પુલની ઉપર રોશનીનાં ફાંનસને વાસતે જે લોહોડાંનાં થાંખા છે, તે ડીકેક આવ વેલીંગટને લડાઈમાં જીતેલી રોય ગાલીને બનાવેલા છે. યુરોપખંડનાં બીજાં સુલકોથી જેઓ ઇંગલંડ જેવા જાય છે, તેઓ હંમેસાં પેહલમાં લંડન બરીડન ફેરેશન આગલ આવે છે, અને શેહરમાં દાખલ થયાની આગમન તેઓને લંડન બરીડનને પુલ પેહલે પથાર કરવો પડે છે, તેથી લંડનની ભારે વસતી તથા લોકોનાં આવ જવનાં ભારીભારની સમજ તેઓને પેહલ વેહલમાં આ પુલ ઉપરથી જ કેટલેએક દરજ્જે મળે છે. એ પુલ પથાર ઈધા કે તેની આસપાસનાં ૨ શતાબ્દો પણ ઘણા બીડનાં આવે છે, અને તે જ્યાંથી પેહલ વેહલો ઝુસાફર એકદમ અચરતીમાં પડે છે. સાઉથવરક બરીડન નાંખતો પુલ જેવા લાયક છે. એ પુલ નદીની બંદર પથરનો પાયો બાંધી તેની ઉપર બીડનાં લોહોડાંનાં ભંખનદાર આરકાં કરી બાંધેલો છે. એ કાંખને વાસતે ૫૦૦૦ ટન લોહોડું ખપીઈ છે. એ પુલની વચે વચમાંનાં આરકાંની પોહોલાઈ ૪૦૨ ફુટ છે. આ પોહોલાઈ કાંઈ થોડી નહીં કેહવી. એ અને હેવા પોહોલાં આરકાંનો પુલ કુનીઆમાં બીજાં કેયે નથી. એ પુલ પહવાડે (૮૦૦૦૦૦૦) હેંશી લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થાયો હોય. બીજાં એક મોટો પુલ છે તેનું નાંખ વાટરલુ બરીડન કરીને છે. તેની લંબાઈ ૧૩૦૦ ફુટ છે અને પોહોલાઈ ૪૩ ફુટ છે અને તેને બાંધવાનો ખર્ચ લગભગ (૧૦૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ રૂપીઆ થાયો હોય. એ પુલ ઉપર જેઓ આવ જવ કરે તેની પાસેથી એક એક ફીઈ લીધામાં આવે છે અને એ પરખાંણે વરસ દાહડે પચાસ હજાર રૂપીઆની ઉપજ થાય છે. બલાક ફ્રાન્સેરસ બરીડન નાંખતો પુલ ૯૯૫ ફુટ લાંબો છે અને તેની ઉપર તેર લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થાયો હોય. વાકસાલ બરીડન નાંખતો પુલ ૭૯૮ ફુટ લાંબો અને ૩૬ ફુટ પોહોલો છે. એ પુલ ઉપરથી આવજવ કરનારાઓ પાસેથી એક એક ફીઈ લીધામાં આવે છે. પારલામેન્ટનાં મેટ્રેલની આગલ જે પુલ આવેલો છે, તેને વેસ્ટમીનસ્ટર બરીડન ફેરે છે. એ પુલ ઘણો પુરાંણો છે અને તેને બદલે હુમણાં બીજાં બંધાયે છે. એ ઉપરાંત બીજાં નાંખવા પુલો છે તેમનું બધાંનું કરવાની અગત નથી.

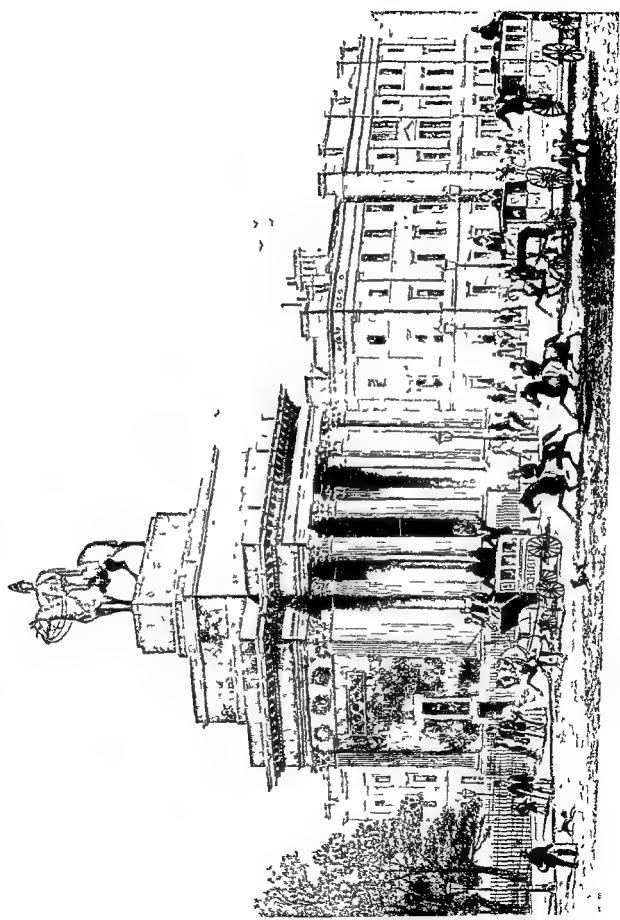
ટેમસ નદીની ઉપર હાલમાં જે સસપેનશન બરીડન એટલે ઝુલતા પુલો છે. હંગરફ્રેડ સસપેનશન બરીડન અને મેલસા સસપેનશન બરીડન. પેહલેલો પુલ બાંધવામાં (૧૧૦૦૦૦૦) અગીઆર લાખ રૂપીઆ થયા હતા. એ પુલ ૧૩૫૨ ફુટ લાંબો છે અને પગે ચાલી જનારાઓને વાસતેનું હુંગાડો છે અને આવજવ કરનારાઓ પાસેથી એક ફીઈ લીધામાં આવે છે. મેલસા સસપેનશન બરીડન બાંધીઆને આજ લગભગ ચાર વરસ થયાં છે અને લંડનમાં ટેમસ નદી ઉપર તે એક ઘણું જ ખુલસુરત પુલ છે તેમાં કશો શક નથી.

પણ લંડનની ભારી વસતીનાં આવજવને સાચું મોટા ખર્ચથી માહોભારત પુલો બાંધીઆમાં આવી આવે તથા બીજાં જે જે ગોડવલો કરીઆમાં આવી છે તેમાં સઘી અચરત ઉપજવનારી યુક્તી ટેમસ ટનેલ છે. ઇંગલંડની અચરત સરીખી વાતોમાં આપણાં લોકો એમ કેહે છે કે, તાંહાં હેવા રસતા છે કે ઉપરથી ગાડી જાય અને નીચેથી વાંહાંજી જાય, તેતો આપણને સારી પહે સમજ પડે છે કે, મોટા અને ઉંચા પુલો ઉપરથી આદમીઓ અને ગારીઓ જાય અને નીચેથી વાંહાંજી જાય. પણ જરે આપણે એમ કહીએ કે નીચેથી આદમીઓ જાય અને ઉપરથી વાંહાંજી જાય તારે એ વાત કેમ અને તે વીરો અંતબાણ્યોને સમજ પડતી નથી. એ અચરતી ટેમસ ટનેલ જ્યાંથી સમજ પડે છે. આગલ જણાવીઆ પરખાંણે ટેમસ

THE CHINESE FUNERAL.

248 250—1000 1000 1000—(11)

નદી ગોદરની વચમાંથી વેહતી ચાલે છે તેથી લંડનનાં એક ભાગમાં એક દીનારેથી બીજી દીનારે પગથી જવાનો નદીની નીચેથી રસતા કાઢાઈ લે છે. એ કાંમ ઘણું હુગર અને ખાહાભારત છે. આ જગ્યાએ ટેમસ ટનેલ નો નકસો આપીએ છે તે ઉપરથી જોવામાં આવશે કે, રસતા ઉપરથી ટનેલના આરમ્બની નીચે આવવાને સા રૂ સોભાઈતા દાદર બાંધેગા છે. એ દાદરની આરમ્બ નીચે આવીઆ પછે આરકાંનાં આકારમાં જે દરવાજા દે ખાએ છે, તે આ ટનેલનો આરમ્બ છે, અને તે પગાર કરીઆ પછી નદીને બીજી દીનારે જઈ પોહાંચીએ છઈએ, તાંહાં પાછા ઉપર આવવાને સા રૂ આગલનાં જવાજ સોભાઈતા દાદર છે તેની આરમ્બ રચતા ઉપર આવી શ કાએ છે. આ ટનેલની અંદર અજવાણ પડવાને સા રૂ ગીઆસની રોશની બાલીઆમાં આવે છે, તેથી તાંહાંથી આલી જવાને ઘણું સવલ પડે છે. વલી એ આરમ્બની બંધે બાજુએ ફેંસી વસતુઓનાં કુકાંનાં છે અને કેટલે એક કેકાંણે કાસમોરાનીક દેખાવો પણ દેખાડીઆમાં આવે છે, તેથી કરીને આ ટનેલ હુંદર અને કારીગરી ની એક અચરત શરીખી બીનાં દાખલ જોવા લાએક છે એટલું નહીં પણ તેમાં આલી જનારને બીજી ઘણી રીતે ગમત ઉપજે છે. આ ટનેલ ૧૨૦૦ ફુટ લાંબી અને ૩૮ ફુટ પોહાંચે તથા ૩૨ ફુટ અને ૬ ઇંચ લાંબા છે. નદીની સપાટીથી ૭૬ ફુટની ઉંડાઈએ તે ખોદેલો છે. કારીગરી અને હુંદરથી બાંધેલા આ નાંખીએ આરમ્બ જેની પછવાડે (૫૦૦૦૦૦) પચાસ લાખ રૂપીઆ ખર્ચ થયો છે, તે બાંધવાનું ખાંડ સર આઈ કે બરેનેલને મલગું થયે છે, કાએ જ એ ટનેલ બાંધવાના પેહલવો વીચાર તેણે કીધો હતો, તથા તેનાં ઉપરીપણાં હેઠલ તે બંધાયો હતો. નદીની ઉપરથી એ ટનેલ બાંધતાં જે પાંણી ગરગું હતું તેથી ઘણી અડચણ પડતી હતી અને એકવારસો તે ટનેલ આપો પાંણીથી ભરાઈ ગયો હતો, પણ તે પાંણી તેમથી પાછું કાઢાડી નાંખીઆમાં આવીઈ હતું. આ ખાહાભારત કાંમ સને ૧૮૨૩ નાં વરસમાં શરૂ કરીઆમાં આ વીઈ હતું, તે ૧૮૪૩ નાં શાલમાં પુરું થયું હતું અને એ વરસનાં આરમ્બ મહીનાંની ૨૫ મી તારીખે લોકો નાં આવજવને શરૂ તે ટનેલ ઉઘાડીએ હતો. ઇંગરેજ લોકોની ભારે હાંમતના અને હુંદરના આ ટનેલ એક ઘણા જ સરસ નમુને છે અને તેથી યુરોપનાં બીજાં પ્રલોકોનાં લોકોની ઘણી જ અચરતી પામે છે.

લંડનનાં રસતાઓ ઉપર તથા કેટલાએક ચોકોમાં કેટલાએક પાદશાહોનાં તથા નાંખીઆ શખસોનાં સંગેમરમરનાં તથા કાંસાનાં ધાતુનાં બાહાવલાં મેલેલાં છે. જે જે જગ્યાએ હવાં બાહાવલાં છે, તાંહાં રસતાનો દેખાવ ખુબસુરત લાગે છે. " માંનીઉમેનટ " માં ચોરનાં ભાગમાં લંડન માંનીઉમેનટ નાંમનો મોટો ધાંબ છે તે લંડનમાં ૨૦૦) વરસની વાત ઉપર આગ લાગી હતી તેની ઈધાંણી દાખલ ઉભો દીધામાં આવીએ છે. તેની ઉંચાઈ ૨૦૨ ફુટ છે, અને તેની અંદર બાંધેલા દાદરની આરમ્બ ઉપર જઈ શકાએ છે. એ દાદરનાં ૩૪૫ ફાંદીઆ છે, અને ઉપર ગપાથી લંડનનો એક ઘણો જ ખુબસુરત દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. ડીક ક આપ પાંચ દાલમત નાંમનો ધાંબ જે વાટરણ પહેસ આગલનાં ચોકમાં છે તે પણ ઘણો ખુબસુરત છે અને તેની ઉપરથી લંડનનો દેખાવ ઘણો સારો દીશે છે. લંડન ગમે જે " તરાએમફલ આરમ્બ " નું માંનીઉમેનટ છે તે ઘણું સોભાઈતું છે. તેની ઉપર ડીક આપ વેલીગટનનું યોડ સવાર પુતલું છે. આ માંની ઉમેનટનો નકસો હાંખાં આપીએ છે અને જે જગ્યાએ તે છે તાંહાંનાં રસતાનો દેખાવ તેથી સોભી રહે છે. નેલસન કાલમનનું બધાં " નાશનલ ગીઆવરી " ની બાબદમાં સદે ૧૯૩ જે વાંચીઆમાં આવશે. એક બાબદમાં લંડનની ખાંખી નજર આવે છે, તે એ છે જે પારીસની ગ્રાફ જાહેર રસતાઓ ઉપર કાંમે કાંમ સોભાઈતા અને ખુશનુમાં કુંઆરા જોવામાં આવતા નથી. આખા લંડનમાં તરણ અથવા ચારથી વધારે કુંઆરા નથી. લંડનમાં સઠી સરસ એક નફાલગર સ્કુઅર ગણાએ છે તાંહાં જે કુંઆરા છે અને તેની આસપાસ પાદશાહોના તથા કેટલાએક નાંખીઆ શખસોનાં બાહાવલાં છે, તેથી તે ચોક ખુશનુમાં લાગે છે, અને તાંહાં સાંહાંને વખતે લોકો આસાએસને વાસતે એકઠા પણ ચાએ છે.

લંડનની ઈમારતો તથા ઘરો સોભાઈતાં, અને તેમાં રેહવાની ગોઠવણ સુતરી અને સારીછે. લંડનમાં માલિકો પોતાનાં ઘરો જેમ પોતાની મરજીમાં આપે, તેવા દેખાવનાં બાંધી શક્તા નથી, એક મોહલનાં સઘળા ઘરો, એકજ આકારનાં અને ઉંચાઈનાં જોઈએ. અંદરથી તમારે ગમે તેવી ગોઠવણ રાખી શકાએ, પણ બાહરનો દેખાવ અને બાંધણી આસપાસનાં ઘરોનાં જેવીજ રાખવી પડેછે, નેથી કરીને દર એક મોહલના દેખાવ એક ચાલીનાં જેવો લાગેછે. કેટલાએક અસહના મોહલવાછે, તાંહાં ઉંચાં નીચાં તથા એક એકથી ફેરફાર આકારનાં ઘરોછે ખરાં, પણ શેહેરનો દેખાવ સુધારવાને તથા વધારે ખુબસુરત કરવાને કીજી હુંમણાં સરકા આકારનાં ઘરો બાંધવાનો ધારો કાઢાડેલોછે. હુંમણાં લંડનમાં ઘણુ કરીને ઈમારતો તથા મોટી ચાલો તથા આખા મોહલના બાંધવાનું કાંમ “કંપની” એ આંધે લીએછે, અને પછી તેમાંથી તેઓ છુટક અથવા એકથી વધારે ઘરો સાથે વેચેછે. કેટલીએક કંપનીઓ હેવાં કાંમને માટેજ ઉભી થાએલીઓછે, અને તેઓ નકસા કરીને આખા મોહલનામાં બંધે બાજુએ એક સરકી રીતના ઘરો બાંધેછે, ઈંગલંડનાં ઘરોનો બાહરનો દેખાવ તથા બીજી બાંધણી હીંદુસ્થાનનાં ઘરોથી જુદી રીતનીછે. જેમ અતરે વરસાદને વાસતે છજી આં હોએછે, તેમ ઈંગલંડના ઘરોને છજીઆં છેજ નહી, તથા ઘરોની ઉપર છાપરાં દેખાતાં નથી. છાપરાં સસેટનાં અને છુડાઉં હોએછે. કાચની બારીઓ આપણાં ઘરોની માફક ધાંકવાની આવતી નથી, પણ દીવાલની અંદર ઉપરથી અથવા નીચેથી ઉતારવા અથવા ચઢાડવાની આવેછે.

હીંદુસ્થાનનો રેહવાસી જે આખો દીવસ પોતાનાં અને પોતાનાં પડોશીઓનાં ઘરનાં બારણાં અને બારીઓ હુંગાડી જોતો આવીઓ હોએ, તે ઈંગલંડ ગયાથી, દીવસને વખતે પણ બારણાં અને બારીઓ બંધ જુએ, તેથી પેહલ વેહલાં તેને કાંઈએક અચરતી ઉપજાયા વગર રહેતી નથી. ઈંગલંડની હવા પરમાંછે તાંહાં બારી બારણાં હુંગાડાં રાખી શકાએ નહી. કાચની બારીઓ જે આગલ જણાવીઆ પરમાંછે જેટલી જોઈએ તેટલી ઉંચી ચઢી શકેછે, તે થોડી ઘણી ચઢાડાવી ઓરડામાં હવા લેવી હોએ તે વેલાએ, પણ જે આખી બારી હુંગાડી રાખી હોએતો, અંદર આવતો પવન તબીબતને નુકસાન પેંડાયાડે, એટલા માટે ઉપલો રવ ધીએ તાંહાં આણે. ઘરમાં લાખલ થવાનાં બારણાં પણ બંધ રાખીઆમાં આવેછે તે પણ ઘણુ કરીને ઉપલાં કારણ ઉપરથીછે, પણ એ પરમાંછે બારણાં બંધ રાખવાથી ઘરની અંદરનો બંચાવ પણ ઘાઈ શકેછે. જેમ અતરે આપણાં લોકોનાં કુટુંબનાં બાએડી છોકરાંઓ ઘણુ કરીને ઘરની ખડકીમાં આખો કાહડો રહેછે, અથવા તેઓની ગેરહાજરીએ કોઈ પણ આદતી તાંહાં ખેસેછે, તે ખીશાએ ઈંગલંડનાં ઘરોમાં નથી. ઘરમા રેહનારાં એ પોતાનાં દીવાનખાનાંમાં અથવા કાંમનાં ઓરડામાં રહેછે, અને આકરો પોતાની રાંધણીમાં રહેછે, અથવા પોતાના બીજાં કાંમ ઉપર રોકાએછે, તાહરે લંડન જેવી ગોહાલી અને તરેહવાર લોકોની વસતીનાં શેહેરમા બારણાં હુંગાડાં રાખવાનું કાંમ કાહાપણુ ભરેણું કેહવાએ નહી. જે એમ એક ઘર લંડનમાં એક આખો દીવસ હુંગાડું રાખીઆમાં આવેતો, બીજે દીને તેમાંની એક વસતુ પણ સલાંમત રહે નહી. ઈંગલંડનાં ઘરોમાં હંમેસાં એક ગાલ જમીનની અંદર બાંધીઆમાં આવેછે, અને તાંહાં બજારખીખાનું તથા તેને લગતો સાંભાંન રાખવાની જગા તથા આકરોને સાડા ઓરડાઓ હોએછે. એ ગાલનાં આગલનાં ભાગની બાજુએ વસાંજ રાખેલો હોએછે, અને બાહરથી બારીઓ હોએછે, તેથી તેમાં અંદર અજવાણું તથા હવા દાખેલ ઘાઈ શકેછે. હીંદુસ્થાનમાં એ પરમાંછે એક ગાલ જમીનની અંદર આપણે બાંધવા માંગીએ તો તેમ બની શકે નહી, કાંએજ આ દેશની ગરમી પરમાંછે તાંહાં કોઈ પરાંણીથી રેહવાઈ શકાએ નહી, પણ ઈંગલંડની ધંડી હવાને લીધે તેવી અડચણ તાંહાં ગાલનાં પડતી નથી. આ આકરોના મકાનમાં જવાને સાડા રસતો પણ બાહરથી રાખેલો હોએછે. ઉપર જે વસાંજ જણાવીએછે તેની અંદર રસતો ઉપરથી ઉતરવાને સાડા સીંદુડી બાંધેલી હોએછે, અને આકરો તથા તેઓને અલવા આવનારાંઓને આવવ જાવનો રસતો પણ એજછે.

ઉપલી બીનાંથી વાંચનારનાં ખીચાલમાં કદાચ હેવું આવશે કે, જાહેર ઘરમાં નવાનાં બારણાં આવ્યા હીવસ બંધ રહેલે, અને ઘરનાં આદમીઓ પોત પોતાનાં કાંતમાં હોયેલે, તારે કોઈ મલવા અથવા કાંઈ કાંત સર આવવીઈ હોયે, તે બારણું કોટ્ટીઆ કરેકે ? પણ નહી તેમ નથી. ઇંગલંડનાં અને યુરોપ ખંડનાં બીજાં સુલકોનાં ઘરોમાં ઘંટ એક મોટું મુખજે. બારણાંની બાહર એક કહું હોયેલે, તે ખેંચીઆથી જાંહાં ચાકર હંમેશ રહેતા હોયે, તાંહાં ઘંટ વાગેલે, એટલે તે ચાકર પોતાની જગેથી આવીને બારણું ઉઘાડીને જે કોઈ આવવીઈ હોયે તેને પુછ પરછ કરી ઘરમાં લખલ કરેલે. બારણાંની બંધે બાજુએ બે કલાં હોયેલે તેમાં એક ની ઉપર "વીન્ટર" અથવા મલવા આવનાર ગરહસથ, અને બીજાની ઉપર "સરવંટ" અથવા ચાકર એ ખીશાસે નાંમ પાડીઆમાં આવેલે. એમ કરવાનું કારણ એજ, જે કોઈ શખસ અથવા ચાકરને ઘરમાં નાં ચાકરને મલવું હોયેતો તે ચાકરનોજ ઘંટ વજાડે, કે જેથી ચાકર જાણે, કે આતો કોઈ મહુનેજ પુછેલે, અને જે ઘરનાં ધણીને કોઈ મલવા આવવીઈ હોયેતો તે "વીન્ટર" નો ઘંટ વજાડેલે. પણ આખા અર માં આ બે ઘંટોજ એમ નહી સમજવું. ઘરની દેવાડોની અંદર ઘંટોનાં તારનો થાગ નથી. દરએક ઝોરડા ની અંદર ઘંટનું કહું હોયેલે, અને તેનો તાર લઈ જાઈને ચાકરનાં ઝોરડામાં બાંધેલા ઘંટોની સાથે જોડેલો હોયેલે. ચાકરનાં ઝોરડામાં જટલા ઘંટ હોયે, તે સઘળાની ઉપર ઝોરડાનાં આંકો પાડેલા હોયેલે તેથી જોડેલા પેલા ઝોરડા મથેનો ધણી ઘંટનું કહું ખેંચે, કે તે ઝોરડા વાલા આંકોના ઘંટ વાગે અને પેશા ચાકર જે ને આદમીની નજર હોયે તેની પાસે જાઈ હોઈમ લેવાને વાસતે ઉભો રહે. હાવી જોડવંણથી આપણાં મરદો તથા અસતરીઓ મોહુદેથી ચાકરોને નાંમ સાથે હાક આરેલે, કે જે પડોશીઓ તથા રસતાનાં લોકો સાંભળેલે તે ખીશાસે ઇજોરોપનાં સુલકોમાં કરવાની નજર પડતી નથી.

લંડનમાં સઘળા મલીને (૩૩૦૦૦૦) તરંણ લાખ અને તરીસ હજાર ઘરોલે અને દર વરશે ૪૦૦૦ નવાં ઘરો બંધાયેલે, કે જેમાં દર વરશે એ શેહેરમાં આવનાંશ ૪૦૦૦૦ નવા શખસોનો સમાવ યાઈ શકેલે.

હીંદુસથાંનાં લોકોને તરંણ મોટી અગતની ખુટને લીધે ઘણીએક અડચણ તથા પીડા ખમવી પડેલે, તેમ ઇંગલંડ તથા યુરોપના બીજા સુલકોમાં તથા ખુખીઅ શેહેરોમાં નથી. જમીનની અંદર તરંણ જાતની નહીઓલે; એક રોશનીને વાસતે "ગીઆસ" ની—બીજા પાંણી પોંડોચનું કરવાની, અને તરીજ નરખને તેની જગેએ પોંડોઆડવાની. રસતાઓમાં તથા ઘરોમાં ગીઆસની રોશની કરવાની જોડવંણથી મણુથ જાતને ઘણુ મુખ ધયુંલે. બીણખતી તથા તેલની જગા ગીઆસે લીધીલે, અને તેથી રોશનીનાં ખરચમાં ઘટાડો થયો છે એટલુંજ નહી, પણ તેથી વધારે સારી અને સોભાઈતી રોશની મલેલે. લંડનનાં રસતાઓની ઉપર રાતને સમે જે રોશની થાયેલે તે સંધી ગીઆસનીલે, અને ગીઆસનાં એક હીવાની રોશની સાધારણ તરંણ હીવા ની રોશની બરોખરલે, તેથી રાતને સમે રસતાઓ ઉપર કરવાનું તથા ગાડી યોડાઓને આવ જલ કરવાને ધ હું સવલ પડેલે. નહીઓની ખારકુતે તે ગીઆસને ઘરોમાં લીધામાં આવેલે, અને લંડનનાં ઘણાખરાં ઘરો માં ગીઆસનીજ રોશની બનેલે. ગીઆસ બનાવવાનાં કારખાંનાં શેહેરથી કેટલાએક માઈલ દુર હોયેલે, અને તે કારખાંનાંઓ મથેથી આખા લંડનમાં ગીઆસ પોંડોચતી ધાડવાને સાડ શેહેરમાં રસતાઓની નીચે જમીનની અંદર ને નહીઓ જોડવેલીલે તેની કુલ લંબાઈ મણીએતો ૧૯૦૦ માઈલ થાયે. એ ગીઆસ બનાવવાને સાડ જુદી જુદી ચઉદ કંપનીઓ અને તે મથે (૪૦૦૦૦૦૦૦) ચાર કરોડ રૂપીઆની થાપણ રોકા ઇલે. આખા શેહેરમાં રસતાઓ ઉપર દર રાતનાં (૩૬૦૦૦૦) તરંણ લાખ સાહુડ હજાર રોશની બલેલે, અને તે કારણ સર દર રોજ (૧૩૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ તરીસ લાખ કીટબીક કુટ ગીઆસ ખપેલે, અને એ રો શની માંટે સરકારને દર વરશે પાંચ લાખ રૂપીઆ ખરચ થાયેલે. "લંડન ગીઆસ કંપની" નુ કારખાં નુ જે વાકસાલ મથેલે, તે સઘી મોટું અને જોવા લાયકેલે. પેહલ વેહલાં મોટી ભડીઓમાં કોલસા ખાલી

ને હવા કે જને " ગીઆસ " કહેછે તે ઉત્પન્ન કરીઆમાં આવેછે. કોલસા બાલીઆ પછી, જે વસતુ કે લસાના જીવીજ રહેછે, તેને " કોક " કરી કહેછે, અને એ જાતનો કોલસો બાકનાં સાંચા ચલાવવામાં થ જો અગતનોછે, તેથી ગીઆસ બનાવનારી કંપનીની આપેપતનો તે એક અગતનો ભાગ ગણાએછે. કોલસા બાલીઆ પછી જે હવા થાએછે, તે હવાને બીજ નગા ઉપર લઈ જઈને પાંછી અથવા હવાથી ઘંડી કરી આમાં આવેછે. તાર પછી તે ગીઆસને સાફ કરવા સાફ પાંછીમાંથી પસાર કરીઆમાં આવેછે. તે પછી ગીઆસમાં કારખાનીક આસીડનો જે ભાગ હોએ તે કાદવી નાંખવાને સાફ, તેને ચુનાનાં પાંછીમાંથી પસાર કરેછે, તાર પછી તેમાં જે કાંઈ ગંધકનો ભાગ હોએ, તે કાદવી નાંખવાને સાફ " પર આક્રસાઈડ આવ આપરન " માંથી પસાર કરેછે. તાર પછી તે સઘળી ગીઆસને એક ટેંકાંજી લઈ નવામાં આવેછે, તાંહાં થ ગીઆસનાં જો એક સાંચો આપણને બતાવેછે કે, આજે કેટલી ગીઆસ બનાવવામાં આવી. તાર પછી તે ગીઆસને મોટા જોળ લોહડાંનાં કોડાએ, કે જે સઘળી બાજુથી તથા માંધા ઉપરથી બંધ હોએછે, તેમાં દાખલ કરીઆમાં આવેછે અને તેમાંથી પછી ચોરેનાં જુદા જુદા ભાગમાં પોંદાંચતી કરીઆમાં આવેછે. હવા દર એક મોટા કોડામાં (૭૦૦૦૦૦) સાત લાખ કીડબીક કુટ ગીઆસ માંઈ શકેછે. જેમ કારખાનાંમાં બંન તો ગીઆસનો હીસાબ ઈઅંતરથી ખપાએછે, તેમ મીથાલે દરએક ઘરમાં કેટલી ગીઆસ દર રોન પોંદાંચેછે, તેનો હીસાબ પણ દરએક ઘરમાં ઈઅંતરથી ખાંધખ પડેછે.

લંડનમાં પાંછીને સાફ કુઆ ખોદેલા નથી. " ટેમસ " તથા " લીઈ " નાંખની નદીઓ તથા એક કારીગરીથી વેહતી કીવેલી નદી જને " નીડ રીવર " કરી નાંખ આપેલુંછે તેમાંથી નજની ખારકતે ચોરેનાં પાંછી લાવીઆમાં આવેછે, અને એ પરમાંજી પાંછી પોંદાંચતું પાડવાને સાફ નવ કંપનીઓ ઉભી થાએલીછે, તે વો દરોજ આગલ જણાંવેલી જે નદીઓમાંથી આસરે (૨૦૫૦૦૦) જે લાખ પંચોતેર હજાર ઘરોને અને નીડ રીવરમાંથી આસરે (૮૫૦૦૦) પંચીઆસી હજાર ઘરોને પાંછી પોંદાંચતું કરેછે. ઘરોનાં સઘળા ભાગોમાં પાંછીની નજીઓ લીધાથી બંદાં જોઈએ તાંહાં આપણને પાંછી અલી શકેછે, તેથી કરીને ઘણી એક મેહનતનો ખયાવ થાએછે. " નીડ રીવર " નાંખની નદી જે કારીગરીથી વેહતી કીવેલી, તે ૩૯ માઈલ લાંબી ૧૮ કુટ પોહલી, અને ૪ કુટ ઈંડીછે અને તેનું બાંધ કાંચ પુરું કરવામાં બાર વરસ લાગાં હતાં. લંડનમાં દર રોન આસરે (૫૦૦૦૦૦૦) પાંચ કરોડ ગીઆસનું પાંછી ખપેછે.

લંડનનાં રેહવાશીઓને બીજું ખુશી થવાભેગ એછે કે જેમ હીંદુસ્થાનમાં ગટરો ઈંધાડીછે, તથા નરખ લઈ જવાને વાસતે ટેડાછે, તેમ નથી. નરખ તથા ગટરો મથેની ગલીઓ સારી અને પકી બાંધણીની જો ઈંધવંછી મેલેલી નદીઓની ખારકતે ટેમસ નદીનાં છેક નીચેનાં ભાગોમાં લઈ જવામાં આવેછે, એ પરમાંજી દર રોન (૬૫૦૦૦૦૦) પંચાણ લાખ કીડબીક કુટ નરખ નદીની નીચે ખલાસ થાએછે. હાવાં ભારી વસતી વાળાં ચોરેનાં જે હાવી સારી મોડવંછુ નહીં હોએ તો, ઘણાંએક મરજેનો ઉપદ્રવ થયા વનાં રહે નહીં. લંડનની ભારી વસતી પરમાંજી તાંહાં રોજોનો ઉપદ્રવ ઘણો નથી તેનું કારણ ઉપર જણાંવેલી અને બીજી સફાઈએછે.

ઘરમાંની મોડવંછુ ઉપરથી બાહરનાં રેખાવ ઉપર આપણે જાઈએ. કોઈએ હેલું ધારલું નહીં કે આ ખું લંડન મોટી ઈમારતોથીજ ભરેલુંછે. કેટલોએક ભાગ જોઈને જેમ આપણે અચરતીમાં પડીએછે, તેમ કે ટોએક ભાગ લંડનના નાંખને લાએકનો નથી. હરેક ચોરે સઘળું પુરું અને સોભાઈતું હોએ હેલુંના બનલું મુશકેલછે, તોપણ એ ચોરેના ઘણાખરો ભાગ સારોછે, અને હીંઆં જેટલી મોટી અને નાંખીની ઈમારતો છે, તેવી કુનીઆનાં બીજાં થોડાં ચોરેનામાં હોય. જે જે ઈમારતો ખુબસુરત તથા નાખીની ગણાએછે, તેમજ બનાં તેમને લગતી નગાએ કરીઆમાં આવીછે, માટે તે વીશે હીંઆં લખવાને જરૂર નથી. લંડનનો

પશ્યમનો ભાગ કે જેને “વેસ્ટ એન્ડ” કહી કહે છે, અને જાંહાં લંડનના મોહલલા વરગનાં ઘણાં ખરા લોકો રહે છે, તાંહાંનાં એક આકારનાં અને સીધાં તથા એક સરખાં ઘરોનાં મોહાલલા ઘણાં જુવનસુરત દેખાએ છે, અને તેવા મોહલલાઓમાંથી માલી જવાને પણ આપણને ઘણી ખુશી ઉપજે છે. જો મોહલલાઓને “સ્કુઅર” કહી કહે છે, તાંહાં વચમાં બાગ પણ હોએ છે તેથી તે બાગની આસપાસ રેહનારાઓને એક અગતનો ફાયદો થાય છે.

પણ લંડનનાં જે રસતાઓ અને મોહલલાઓમાં ફુકાનો છે, તાંહાંનો દેખાવ ખરેખર ઘણાં જુવનસુરત લાગે છે. ફુકાનો હંમેશાં ઘરનાં નીચેનાં ભાગમાં હોએ છે, અને કેટલાએક રસતાઓ ઉપર કાંઈ જ ન હોય પણ ફુકાનો જ છે. એ ફુકાનોની બાહરની બારી તથા બારણાં કાચનાં હોએ છે, તથા તે મધ્યે જે ખાલ જોઈ શકાય તેવાં આવે છે, તે હેવી રીતે મહડતો ઉતરતો જોડવીઆમાં આવે છે કે, બારીઓમાંથી સધળો દેખાઈ શકે. અવેરી પોતાની ફુકાનમાંનાં હીરા મોતીથી નડેલા તથા સોનાં રૂપાનાં ઘમીનાં નખુનાં તરેહવાર રીતે જોડવીને પોતાની ફુકાનની બારીની સોડે મેલે છે, અને રસતથી માલી જનાર શખસ દરએક ઘમીનો પેલા કાચની અંદરથી શોહલથી જોઈ શકે છે. એ પરમાંજે જાંહાં અવેરીની ફુકાનો હારેદાર લાગી હોએ છે, તાંહાં જાણે સારો દેખાવ લાગે છે. કાપડ વેચનાર રંગ બે રંગ રેશમી તથા સુતરાઉ કાપડનાં નખુનાં તેજ મીશાલે દેખાઈતા મેલે છે; મોમી, વેચવાનાં જોડા; રમકડાં વાંછે, તેનાં રમકડાં; ટોપી વાંછે, ટોપી; એ પરમાંજે ઇતીઆ દી સાંમાંન વાલઆ પોત પોતાનાં સાંમાંન દેખાઈતા મેલીઆથી, હેવી ફુકાનોના મોહલલા તથા રસતાઓમાં માલી જતાં, આપણે જાંજે તરેહવાર માલોની વખારમાં માલી જતા હોઈએ તેવું જાણ્યું પડે છે, તથા જેવા રસતા ઉપરથી માલી જતાં આપણને કોઈની રીતે અનંગમનું લાગતું નથી. આપણે કાંઈ કાંઈને વાસ તે જતા હોઈએ, તો આસપાસની ફુકાનોનાં જુવનસુરત દેખાવથી આપણી મંજલ કાપવામાં ફૂસો દેશો ઉપજતા નથી.

જુવનસુરત માલોથી જરેલી અને સહથી સારા દેખાવની ફુકાનો “સીનિયર સીટ” નામના રસતા ઉપર છે એ રસતો ઇંગલંડમાં સહથી સરસ ગણાયે છે અને તે મધેની ફુકાનો પણ સહથી ચોખાવંત છે. “આકસ ફરડ સીટ” તથા “પીકાડીવી” તથા “બાન્ડ સીટ” નામનાં રસતાઓ ઉપરની ફુકાનો પણ ઘણી જુવનસુરત છે, અને કોઈ શખસ ગમે તેવાં પોતાનાં કાંઈને માટે જતા હોએ, તોપણ તે રસતાઓ મધેની ફુકાનો તેની આંખને પોતાની તરફ લલચાવીઆ વગર રેહતી નથી. એ ફુકાનદારોની મોટી ખુબી એ છે કે, સફાઈને તેઓ પોતાનાં ધંધામાં ફૂટે મેલવવાનું એક અગતનું હુધીઆર સમજે છે. મોમીની ફુકાન પણ સફાઈમાં અવેરીનાં ફુકાન દરતાં ઉતરતી નથી આવતી. એજ મીશાલે તરેહવાર બોરાકની તથા પોશાકની ફુકાનોમાં સફાઈ તથા જુવનસુરતી જોવામાં આવે છે.

ફુકાનો સવારના આઠ અને નવ વાગતાંની વચમાં ઉઠે છે, તે રાતના નવ અથવા દશ વાગતાં સુધી હુંગાડાં રેહ છે. રાતને સમે એ ફુકાનોના દેખાવ ઘણાં જ સરસ વાગે છે, કાંએજ તેમની અંદર ઘણી જ સારી રોશની કરીઆમાં આવે છે. રોશનીનાં સળબધી જે જે ફુકાનોમાં ફાગુના ખાલ હોએ છે, તથા જાંહાં જાંહાં રંગ બે રંગ સાંમાંન હોએ છે, તે ઘણો દીપે છે અને જે મોહલલા તથા રસતાઓમાં હારેદાર ફુકાનો છે તાંહાં હંમેશા રાતનાં જતરા અથવા દીવાલી જેવું લાગે છે.

જેમ પારીસ વીશે જોલતાં આગલ છંદુ કે દરએક ફુકાનદાર પોતાને તાંહાં ઘરાકોને ખેંચવાને સારૂ પોતાની ફુકાનને જેમ અને તેમ સાચુગારે છે તથા જુવનસુરત કરે છે, તેજ મીશાલે લંડનનાં ફુકાનદારો વીશે કહી શકાય છે, તેઓ પણ એ બાબદમાં કોઈ રીતની કસર કરતા નથી. આ જુવનસુરત ફુકાનો વીશે વાત કરતાં આ લખનારને એક ઈંગ્લેન્ડ મીતરે હેવું જણાવીકે હવું કે, એક દંનજીસ શખસને કોઈવાર કાંઈને ખાતર

તેવી ફકાંનોનાં રસતા ઉપરથી નહું પડતું તો, તેને ઘણો બલાપો થાતો હતો. રસતાની બંધે બાજુએ ઘણી શો બઢતી ફકાંનો, તેથી જે બાજુથી તે ચાલે તાંહાં તેહનો છવ લલચાએ, તેથી તે ઘણી હંમેશાં જેમ બને તેમ સીધું જોઈ ચાલતો, અને ફકાંનો તરફ નજર કરતો નહીં હતા, કે રખે અંદર જવાને તેને લાલચ થાએ, અને જ્યો કરીને તેના તોગ ગળવામાં હાથ ધાલવો પડે. વાસતે જે ફકાંનોનાં દેખાવથી કંજુસો લલચાએ, તે ફકાંનોનાં ખરચાણને જવાને કેટલો વીલંબ લાગે, તે સોહલથી વીચારી શકાએ.

લંડન જેવા મોટા ધંધાનાં શહેરમાં ઘણા ખરા લોકો જ્યોને પોતાનાં કાંબનાં સખબથી દીવસને વખતે ફકાંનોમાં જઈ ખાલ ખરીદ કરવાને બની આવે નહીં તેઓ હંમેશાં તાંહાં રાતને સમે જાએ, તેથી રાતના દશ વાગતાં થુધી એ ફકાંનો ઉંઘાડાં રાખીઆમાં આવે. ફકાંનોમાં ખાલનો વેચનાર ઘણી તથા તે હનાં આદમીઓ હંમેશાં ધરાકની તરફ ઘણું સાડું ધીઆન આપે. ફકાંનોના ઘણી અથવા તેનાં આદમીઓ હંમેશાં પોતાનાં ધરાકની સાથે " સાહેબ " શબ્દ બોલીઆ વગર વાત કરતો નથી. જનસોનાં લાવે કેહવા માં તથા ખાલ દેખાડવામાં અતિશે લાચેરી તેઓ વાપરે, અને ધરાકનું દીલ ખુશી થાએ અને તેને ખાંન ખેલે હેવી રીતે તેઓ સઘળી વાતો કરે. જે આખરફાર ફકાંનોએ, તાંહાં ખાલની ઉપર તેનો લાવ હંમેશાં નોથેસો હોએ, તેમાં કાંઈબી રીતનો ઘટાડો થાતો નથી. લંડનની ફકાંનો વીશે હેવું કેહેવામાં આવે, કે ધરાકોને હંમેશાં આખરફાર ફકાંનોમાં જવાથી જાએ. હેવી ફકાંનોમાં આપણે હરેક જનસોનો લાવ કાંઈએક વધારે આપીએક ખરા, પણ તે ખાલ સારોજ હોએ તેમાં શક નહીં. કેટલીએક ફકાંનોમાં ખાલ સ સતો લાગે, અને બાહરથી તે ખાલનો દેખાવ પેલા મોઢા ખાલનાં જેવાં હોએ, તોપણ તેમાં કાંઈપણ હેવું તરફ હોએ, કે જ્યાં આપણે ઠગાયા વગર રહીએ નહીં. કેટલાએક ફકાંનોદારો પોતાનાં ખાલ ઉપર હેવી રીતે લાવ ખાંડે, કે જે આપણને ઘણો સસતો લાગે, પણ સઘળી ગણતરી કરીએતો તેજ ખાલ આપણને એ ક આખરફાર ફકાંનોદારને તાંહાંથી ચાર ગણી ઓછી કીખતે મલી શકે. વાસતે ધારકા શખસે અગત કરીને ખખર કાહાડીને સારાં નાંખ ધરાવનારી ફકાંનોમાં જવું.

લંડનનાં ફકાંનોદારો પોતાની ફકાંન અને તે મથેનાં ખાલને જાહેર કરવાને વાસતે તરેહવાર ઉપાયો કરે, વરતખાંન પૂતરોની ખારકતે જાહેર ખખર છપાવવાનાં તથા છુટી ખખર છપાવી વેંહ્યવાનાં તથા પોતાની ફકાંન ઉપર સોબઈતાં અને મોટાં પાટીઆંઓ ખારવાનાં અરચમાં તેઓ કશી રીતની બખીલાઈ કરતા નથી. અંખડની કોઈ ફકાંનોદાર અથવા પેહડીવાલો વરતખાંન પતરમાં એક જાહેર ખખર છપાવે છે તો તેણે તે વરતખાંન પતર ઉપર ઉપકાર કીધો હોએ, એજ તે સમજે છે પણ લંડનમાંતો કોઈબી ધંધાદારી જાહેર ખખરો છપાવવામાં ઘણીએક અરચ કરીઆ વગર પોતાની ઉમેદમાં રૂતે મેલવવાની આશા રાખતોજ નથી. પોતાની ફકાંનોનો જાહેરનો દેખાવ તેઓ હેવો કરે, કે, જ્યો રસતે જનારને તે ફકાંનોમાં શું મળે, તેની તરત સમજ પડે, અને તેવી ખતલખ જલદીથી જાહેર થાઈ શકે, તેવાં ચીતારનાં પાટીઆં ખારવામાં તેઓ ઘણીએક અરચ કરે. પેહરવાનાં ચોશાક વેચનારાઓ મોટાં પાટીઆં ઉપર ડગલા, ટોપીઓ ધતીઆરી પાડે; જલંગ વાલાઓ મોટાં પાટીઆં ઉપર પડંગનાં ચીતારો પાડે; ખુરશી વેચનાર ખુરશી પાડે, ઘોડા તથા ગાએટોરને ખાવાનો જોરાક વેચનાર પોતાની ફકાંનોનાં આંધાં ઉપર એક મોટાં પાટીઆં ઉપર ખાતેલા ઘોડા તથા ગાએ પાડે; ચસગો બનાવનાર મોટા ચસમાં પાડે; છરી કાતર બનાવનાર છરી, અને કાતર પાડે; અસતરા વેચનાર અસતરા પાડે; હજમ જખકમાં ઉઘો રહી દાહડી મોરતો હોએ એવો ઘણો ખુખસુરત ચીતાર તે પોતાની ફકાંનોનાં આંધાં ઉપર મેલે. ઉતનાં કપડાં વેચવાની ફકાંનો વાલો પોતાની ફકાંનોનાં આંધાં ઉપર મુનેરી ધાર સાથળ એક મોડું મેંદુનું ટાંચે, તેની ખતલખ એજ મેંદુન ડાનાં ઉતનાં બનાવેલાં કપડાં, તે ફકાંનોમાં વેચીઆમાં આવે. જુરવાલાની ફકાંન ઉપર લાકડાંનું અથવા પા

પુત્ર બનાવેલું હેતુતો મોટું જીવ મેલેછે, કે તે ઘણુ દુરથી દેખાઈ આવે, અને તેમાં એકદમ પચીસ પગ માં એ. છતરીવાલો એક મોટી છતરી પોતાની ફુકાં ઉપર યાંચેછે, અને વગી કેટલાએક નાણુ એક મોટું ચીત ર યાંચેછે, અને તેમાં બે વ્યાકાર પાડેછે. બર વરસાદમાં બે નાંચુને ઢોલા રાખેછે, એકને છતરી ચોટારેલી હોએછે, તે કોરડો અને કકરતો દેખાએછે, અને વગર છતરી વાલો બીનાંએલો અને યરથર કાંપતો ખાલ મ પડેછે, તેથી કરીને વગર છતરી વાલાને છતરી લેવાની ઉલટ થાએછે. વરસાદમાં છતરી વગર ચાલે તેવાં ખખરનાં કપડાં વેચનાર પોતાનાં કપડાં વાલા ચખસને વરસાદમાં વગર અડચણે ચાલતો અને પાંખીની દર કાર નહી કરતો પાડેછે. દાંત નડનાર એક મોટાં પાટીઆં ઉપર એક મોખો ચખસ પાડેછે અને તેન ચખસ દાંત નડીઆથી કેવો જીવાંન થાએછે તેનો ચીતાર તેનીન પાસે મેલેછે. જાહેર ખખરનાં કાગડો આપણુ ને રસતામાં ચાલતાં આપેછે, તથા આપણા ઘરમાં નાંખી જાએછે. એ પરમાંજી તરેહવાર ધંધાદારીઓ પો તાનો ધંધો બતલાવનાર નક્કસ પોતાની ફુકાં અથવા વખારની ઉપર દેખાડેછે તથા જાહેર ખખરો અને બીજી રીતે તે વીશેની ખખરો ફેલાવેછે. આપણે હીંદુસથાંનમાં હેતું સાંભળતા આવીઆ છઠ્ઠમે કે, પરીરે સર હોલોવે પોતાની ગોલી અને અલંત્રની જાહેર ખખર છપાવવામાં સઉથી વધારે ખચ્ચ કરેછે, પણ તે વી ચાર ઇંગલંડ ગમ્યાથી નીકલી જાએછે. હોલોવેનાં કરતાં ઘણુ દુરબળ મોટા જાહેર ખખર છપાવના રા ઇંગલંડમાંછે. " મોસીસ એનડ સંનસ " નાંમનું નાંખીઆ ફુકાંનદારોછે, તેઓની જાહેર ખખરનો કશો પાર નથી. ગરેટ બરીટન અને આયેરલંડનાં કોઈબી પરગણાંમાં જાએ, અથવા શેહેરમાં અથવા ગાંમડાંમાં જાએ, અને તમે તાંહાં " મોસીસ એનડ સંનસ " ની જાહેર ખખર જોશો, એ ટહુંબ નહી પણ દરએક શેહેર અને ગાંમડાંમાં જાંહાં જાંહાં ઘણાં લોકોનો આવજાવ થાતો હોએ, તથા દરએક " રેલવે સ્ટેશન " ઉપર તેની ખખરનાં મોટાં પાટીઆં ખારેલાં જોશો. કેટલાએક ધંધાદારીઓ શેહેરનાં જીદા જીદા ભાગ ઉપર હેતું લખીને પાટીઆં ખારેછે કે, ફલાંણી વસતુ સઉથી સારી અને સ સતી જોઈતી હોએતો, ફલાંણી કેકાંણી જાએ, જમકે તમેને સારી માટે જોઈતી હોએ તો ફલાંણી પછીની ફુ કાંન અને ફલાંણી કેકાંણી જાએ; તમેને કાંશો થાશે હોએ, તો ફલાંણી કેકાંણી કાંશાની ગોલી મલશે. વલી કેટલાએકોતો જાંણે તેઓ વતરોજે બીજા કોઈ સારો અને સસતો ખાલ વેચતા નહી હોએ, તે ખીશાલે મોટાં પાટીઆં અથવા દેવાલો ઉપર રંગથી લખેછે કે, જરે આટલો સસતો અને સારો ખાલ ફલાંણીને તાંહાંથી મ લેછે, તારે બીજા કેકાંણી નવાનું શું કાંમછે ? એ પરમાંજી તરેહવાર ઇલેકતીઓ પોતાનો ખાલ ખપાવવામાં ધં ધાદારીઓ કાંમે લગારેછે.

જે શેહેરમાં વેચવાને વાસતે આવતા ખાલની હુદ નહી, અને જાંહાં ધંધાદારીઓની સંખીઆની ગ છતરી નહી, તાંહાં ઘણાંએકો પોતાનો ખાલ વેચાએ, હેવી ઇલેકતી કરવામાં આડા ખારગોબી કાંમે લગાડે, તેમા અચરત સરીખું કાંઈ નથી. ફુકાંનદારો પોતાનાં પહોસીથી સરસ થવાને અને વધારે ધરાક મેલવવાને તરેહવાર ઉપાયો કરેછે, અને તેથી કરીને અલભતાં ઘણાંએક ભોલા અને અનજાણુઓ કમીએછે. જમકે કેટલાએકો હેવી ખખર આપેછે કે " આ ફુકાંનદારો ખાલ ઘણી નુકસાંની સાથે તુરત વેચી નાખીઆમાં આવનાર છે. " આ પરમાંજીની ખખર કોઈ અનજાણુનાં જોવામાં આવે, તારે તે સંમજ કે હીંઆંથી ઘણો સસતો ખાલ મલશે, અને તેવી ધારણાંથી તે ફુકાંનમાં જાએ, અને કાંઈએક ખાલ ખરીદ કરે, પણ જે ભાવ તાંહાં તેની પાસેથી લીધામાં આવેછે, તે બજાર ભાવ કરતાં બેવડો હોએછે. પેશા ખરીદદારો ખીચારો એમન સ મજે કે, ઘણી નુકસાંની સાથે હીંઆં ખાલ આટલી કીમતે વેચાએછે, તાહેરે બજારમાંતો તેનો ઘણો ભાવ હશે. કેટલાએકો પોતાની ફુકાં ઉપર સાફ બેહાઈ સાથે હેવી ખખર ચોહડાડેછે કે, " તરત નવો ખાલ આ વેલોછે તે નવલીથી ખપાવવાને વાસતે અરધી કીમતે વેચી નાંખીઆમાં આવેછે. " હેવી ફુકાંનમાં જાંધને

જે ભોક્ષો શખસ હરથી કીમતે ખાલ ખરીદ કરે, તે હંમેશાં બેવડી કીમત આપી આવેછે. વલી એક રસ તા ઉપરથી ચાલી નતાં આપણી નજરે કોઈ દુકાન પડેછે, કે જેની ઉપર હેતુ લખેલું હોય કે આ દુકાન મથેના સાંભાંન જેમ જાયે તેમ વેચી નાંખીઆમાં આવેછે. આ ઉપર તમારી નજર પડીઆથી તમે સંમજે કે, હીઆં સસતો સાંભાંન મલશે, પણ અંદર જાયો કે તમેને મોઢો મલીઆ વગર રહે નહી. એ પરમાણે તમે જાહેરે તે દુકાન આગલથી જાયો, તારે તમેને તેમ ખબર પાછી દેખાયે, છ તહીનાં પછી, વરશ પછી એ વરશ પછીથી તમે જોશોકે હજુર આ દુકાન ઉપર ઉપલોખ ખબરછે, અને પછી તમેને તે કગાઈ વીથે સ ખબ પડે, અને તમે તે દુકાનદારને તે ખબર મારવા વીથે પ્રુછો, તારે તે તમેને થડે કહેલે કેહેશે કે, “ગાં ખમાં મથલાયો જેમ પોતાથી ખાલ વેચાયે તેમ વેચેછે, અને હમેથી જેમ વેચાયે તેમ વેચીએછ, પછી કો ઇ તે વીથે જાહેર ખબર મારેછે અને કોઈ નથી મારતું.” હમેએ આગલ નજીવીઈએ કે, કેટલાએક દુકાનદારો પોતાની જીનસોની ઉપર ઘણા સસતા ભાવ મેલેછે, પણ તેમાં કેટલીએક તરફાંની કગાઈછે. હવે એ સસતા ભાવો ઉપર જે લોકોનુ ધીઆન નહી પેહિચાવું હોયેતો તે નજરે પાડવામાં પણ દુકાનદારો પોતાની અ કલને કંમે લગાડેછે. દુકાનોની બાહરની બારી અને બારણાંનાં કાચ ઘણાં કીમતી અને શોભાઈતા આવે છે, તેવા કાચમાંના સફી કીમતી અને શોભાઈતા કાચ ભાંજ નાંખવાને પોતાનાં કોઈ આદમી અથવા રસ તે નનારને શીખવેછે, અને જાહેરે તે કાચ ભાંજઆમાં આવેછે, તારે પેલો દુકાનદાર કેટલોએક ધભરાટ ઉ ઠાવેછે, અને તેથી કરીને તે દુકાનની સોડે લોકોનુ ટોંલું થાયેછે, અને તારે પેલો સસતો ભાવ તેઓની ન નરે પડેછે, અને તે ઉપરથી કેટલાએકોને તે “સસતો” ખાલ લેવાને ઉલટ થાયેછે, પણ સસતો ખાલ લેવા નતાં આગલ કહુંછે તેમ બેવડું આવેછે, તેનું ધીઆન તેઓ રાખતા નથી.

આ દુકાનદારોની ધરાક જેલવવાની યુક્તીના એક અમરત સરીખો દાખલો નાણાંવીઆમાં આવીએ છે. પેહરવાની રોપીનાં એ કારખાંનાં વાલાઓએ ખેત પોતાની તારીફમાં ખબરો છપાવીઆ પછે, એક એ કતી અને અરસ પરસનાં ખાલની વીરૂષ છપાવા લાગા તે એટલા થુપી કે ગાલા ગાલી ઉપર આવીઆ. એ કે કેહેલે અસલ અને સારો ખાલ તેનોછે અને બીજે કેહેલે અસલ અને સારો ખાલ તેનોછે, એ પરમાં જે વારેઘડીએ મારામારી કરીઆથી તથા ધંદરા ફેરવીઆથી, તથા “હેનડબોલ” ફરતાં કરીઆથી, બંધે દુકાનદારો વીથે ગાંખમાં ઘણી ખબર ફેલાવા લાગી, કોઈ એકને ખાંને અને બીજે બીજાને ખાંને, એ પરમાંજે તે બં ધે દુકાનમાં ધરાકો ખેઆવા લાગાં. અંતે તે દુકાનદારોએ પોત પોતામાં એટલુંતો વેર દેખાડીં કે ભર રસ તાની અંદર એક બીજાની રોપીઆતા ખરાબ આકારનાં ગાડાં બનાવી ફેરવવા માંડીઆં, અને વલી તેમને એક એક સાથે અથડાવી મારા મારી કરવાનુ શરૂ કરીધું. ઉપલા વાંધાથી લોકોને પેહલસાંતો રજુન પેદા થા ઇ હતી, પણ પછવાડેથી ઘણો કંટાલો આવીઓ. આ પરમાંજે અંતે કેટલાંએક વરશ થુપી ચાલીં, અને પછી માણેએકે આ અમરત સરીખી ખબર માર્વન પડી કે, તે બંધે દુકાનોનાં માલેકે એકજ હતા, અને તે એએ લોકોનુ ધીઆન પોતાની દુકાન ઉપર પેહિચાડવાને વાસતે હાથ પણ ઉપાયે કીધા હતા !!

વાંચનાર કદાચ પોતાનાં મનમાં હેતુ વીચારશે કે, ઉપર નજીવેલાં તરકરો હંમેશાં ચાલુ રેહેછે તેથી લંડનનાં રેહવાસીઓએ તેમાંનાં ઘણાંખરાથી બંધીતા રેહવું જોઈએ, અને જાહેરે લોકો તે તરકરોથી વાકેકે હોયે તારે તે વધારે મુદત થુપી શી રીતે માલી ચકેછે, પણ જ્યો લંડનની મોટી વસતી તરફ તથા દરોજ શેહરમાં આવતાં નવાં લોકો તરફ ધીઆન રાખી આ બાબદનો વીચાર કરો તેઓને સમજ પડશે કે, પ છાએક ભોળા તથા અનજાણ્યો તે તરકટીઆ દુકાનદારોનાં મેકાર ચાઈ પડે તેમાં નવાઈ જેવું નથી. ઇમાંદાર અને આખરદાર દુકાનદારો વીથે એકવાર ઉપર મોલીઆ છઠ્ઠે તેથી હીઆં જે કહુંછે તે સાથ આ દુકાનદારોને લાગુ પડેછે, તેવું કોઈ શખજો નહી, હેવી હમેને આચાછે, અને ફરીથી કહીએએ કે, જે

ખરેખર સારો અને સસતો માલ લેવો અથવા ખરીદ કરવો હોય્તે આગરૂદાર કુદાનદારો ધણા છે. તેઓને તાંદાં નવાધી કોઈની રીતે ઠગાવાની ધાસતી રહેતી નથી.

લંડનની ભારી વસતી કે જે વીગે ઉપલા સમુદાય ઉપરથી વાંચનારે પોતાનાં વીચાર બાંધીએ હશે તે યોનાં કાંચને સાડ કેટલી ગાડીએ ખપમાં આવેછે તેની વીગત ગાંધવા બેગ છે. ભારેની ગાડી જેવી થોડેલથી લંડનમાં મલી શકેછે, તેવી ફુનીયાનાં થોડાંલ થોડેલાંમાં મલી શકતી હશે. તમેને જે વખતે અને જે જગ્યાએ ગાડી બેઠાં, તે વખતે અને જગ્યાએ તે ગલી શકશે. ભારેની ખાલી ગાડીએ ઉભી રહેવાને વાસતે ગેહ રતાં જુદા જુદા ભાગોમાં દેકાંણું કરી આપેલાં, તેવાં દેકાંણુ આપનાં લંડનમાં ૩૦૦ થી વધારેછે, અને તેમાં નાં કોઈની ઉપર પણ જારે તમે જાઓ તારે માલી ગાડી ઉભી મલીઆ વગરે રહે નહી, તે સાથે વળી ખાલી ગાડીએ રસતામાં ભાડું થોપતી કરેછે, તેથી કરીને જારે આપણને જોઈએ, તારે કોઈન વખત ગાડી નહી મળે. પણ લંડનનાં રસતાઓ ઉપર પોતાનાં કાંચ દાનને સાડ સુસાકરી દરનાંરાઓને “આમનીબસ” નાંચની બે અથવા તરણુ થોડાની મોટી ગાડી ઘણીન ઉપીઓગની છે. એ ગાડીમાં બાર શખસ અંદર અને અંદર શખસ બાર ગાડીનાં ગાંધા ઉપર દરેલી મેક ઉપર બેસે. એ ગાડીએ થોડેરનાં સથળા ભાગે ઉપર આપો દીવસ અને મોટી રાત શુધી કરેછે. આ ગાડીનાં ઘણીએ તેજને હેવી મોડવણથી ફેરવેછે કે, તેથી તેઓને પણ કાંઈક ધાંચે, અને લેકોને ઘણુ સવલ પડેછે. થોડેરનાં જુદા જુદા ભાગે ઉપર ફરવાને જુદી જુદી “આમનીબસ” છે, અને તે ગાડીએ કાંદાં કાંદાં કરેછે, તે જગ્યાઓનાં નાંચ પણ તે ગાડીની ઉપર ફરથી વંચાઈ શકાએ તેવા મોટા હુકમી લખીઆમાં આવેછે. એક લાંબા રસતાને નાંકેથી એક આમનીબસ નીકળે તે ઉલટી કાંદાંથી પાછી ફરશે, તે આપણે તરત જાંહી શકીએ, તેથી તે આમનીબસની લીટી અથવા હુકમાં જેને જવું હોય તે બેસે, અને જે જગ્યાએ તેને ઉતરવું હોય, તાંદાં તેને ઉતારીઆમાં આવેછે. એ પરનાંજી એ ગાડીઓનાં જે ગુખીઅ અથકો ફોરેલાં હોય, તાંદાંથી પસાર થવાનાં મારગનાં આવ જવ પરનાંજી પાંચ પાંચ મીનીટ અથવા દશ દશ મીનીટ અથવા પા અથવા અરધા અથવા એક એક કલાકને અંતરે તે ગાડીએ નીકળેછે અને પાછી ફરવાને વાસતે ડેડેરે અથકે બાઈ થોડુંકીઆની આગમન થી હુકડો ઉતાર્યોને લીએછે અને ઉતારેછે. એ ગાડીએ આતરથી કમણુ અને ઉગમણથી પરાચત તરફ સથળા ગુખીઅ રસતાઓ ઉપર ફરેછે. એક ગાડીનાં ડેડેલા આપના મારગમાં ગમે તેટલી સફર કરીને ઉતરે, પણ તેનો દર ૭ પેનસ અથવા પા રૂપીએ આપવો પડે. એ એક નાંકેથી નીકળીને બીજી નાંકે ઉતરીઆ હોઈએ તો પણ પાવેના આપવો પડે, વધુ આપવું પડે નહી. કેટલીએક આમનીબસને હેવી ધારોછે કે એક માઈલની અંદર ઉતરે તો માર પેનસ અથવા આડ કૂદીઆંલ આપવો પડે. એ ગાડીએ હંમેશાં ઘણી ઉતાવળથી થોડેછે અને વારે ઘડીએ ઉતાર્યો લેવા અને ઉતારવાને વાસતે ઉભી રહેછે તોપણ એક કલાકમાં થોડેલથી આડ માઈલ જઈ શકે. લંડનમાં સથલી મલીને હાવી આસરે ૯૦૦ ઉપર ગાડીઓ છે. એ સંખીઆ મલીની ૬૦૦ ગાડીએ એક કંપની કે જે “લંડન નનરલ આમનીબસ કંપની” ને નાંચે આલખાએછે તેની છે. એ સથળી ગાડીએ તેને લગતા થોડા તથા સાંચાન માથે એક આગલી કંપની પામેથી ઉપર જાણવેલી પનીએ (૨૦૦૦૦૦૦) ચીઆલીસ લાખ રૂપીઆ બદલે, અથવા દરએક ગાડીને માથે ૩૦૦૦૦ આપીને ખરીદી હતી. એ સથળી ગાડીએ એક દીવસ અને રાતમાં જેટલી સફર કરેછે, તેના હુગાળ દાહારીએ, તે ઉપરથી હેવું જોવામાં આવેછે કે, એક ત્રાસમાં એ ગાડીએ (૧૧૧૧૦૧૬) અગીઆર લાખ, અગીઆર હજાર અને શેલ માઈલ કરેછે, અને આપણી પુરથવીના ગોલ ફેરાવો (૨૫૦૦૦) પચીસ હજાર માઈલનેા છે તે ઉપરથી આપણે એક ધારીએ કે એ ગાડીએ એક માગની અંદર પુરથવીનાં ગોલાની આસપાસ ચુંબાલીસ વખત ફરી શકે. ઉતાર્યોના હીસાબ ઉપરથી હેવી ગણતરી મલીએ કે એક ત્રાસની ગુદ

લંડનની વસતીના આધારે જોવામાં આવે છે, તે નીચે જણાવેલી વીગત ઉપરથી જાણવામાં આવે છે, અને એ વીગત ઉપરથી લંડનની મોટી વસતીના પાંચ વ્યાપકતાને વીચાર આપશે. એ વસતીમાં દર વરશે જોવામાં આવેલા કિંદ્ર (૨૪૦૦૦૦) જે વાખ ચીઆલીસ હજાર બલદ; (૧૦૦૦૦૦૦) સતર લાખ જે હનદાં; (૩૫૦૦૦) પાંતરીસ હજાર ફુકર; (૨૭૫૨૦૦૦) સતાવીસ લાખ, જેતાલીસ હજાર ત્રણ તથા (૨૫૦૦૦૦૦) પચીસલાખ બીજા જાતનાં શેકારનાં બપછે. માંદીનીતે ગણતરી નથી, બીજા જાતની માંદીની ગણતરી પડતી મેલતાં કુલ સામંતની માંદીની સંખ્યા (૩૦૦૦૦૦૦) તરીકે લાખની જણાવીઆમાં આવી છે. બેદાંની ગણતરી કાહડી શકાતી નથી. ઇંગલંડનાં જુદા જુદા ભાગોમાંથી લંડનમાં બપને સા રૂ કરોડો બેદાં જામે છે, તેટલાં પુરાં યાતાં હોય તેવું લાગતું નથી, કાંચે કરાંતસ તથા પુરોપ ખંડનાં બીજાં મુલકોમાંથી દર વરશે લંડનમાં (૭૫૦૦૦૦૦૦) સાત કરોડ, પચાસ લાખ બેદાંની અમલ્યાત ધામે છે. લંડનની વસતીને દુધ પુરું પાડવાને વાસતે શેકરમાં (૧૩૦૦૦) તેર હજાર ગામે છે. સઘડીઓ તથા કારખાંનાંઓ ના બપને સા રૂ દર વરશે (૩૦૦૦૦૦૦) તરીકે લાખ ટંન કોલશે લંડન ખાતે લાવવો પડે છે, અને તે કાંમ માં આખરે ૧૦૦૦ બારકસો.કામે લાગે છે. લોહાડાંની સડકે જે કોલસો આવે છે, તેનીના ગણતરી જુદી જ છે. લંડનમાં દારૂનાં બપની એક વરસની ગણતરી નીચે જણાવીઆ પરખાં છે. (૧૫૦૦૦) પાંસટ હજાર પીપ દારૂનાં દારૂનાં; (૨૦૦૦૦૦૦) વીસ લાખ ગીઆલંત અરકનો દારૂ; (૪૨૨૦૦૦૦૦) ચાર કરોડ, અતરીસ લાખ ગીઆલંત પોરટર તથા એલ. લંડનની મોટી વસતીને સા રૂ પેહરવાના પોશાક બનાવતા (૨૩૫૨૦) તેવીસ હજાર પાંચસો વીસ દરજ્યા, (૨૮૮૦૦) અડાવીસ હજાર અડાશે જોડા બનાવનારાંઓ, અને (૪૦૦૦૦) ચીઆલીસ હજાર પોશાક વેચનારાં તથા બનાવનારાંઓ છે. ધરતું કાંમ કામ કરનાં રા આકરો (૧૦૦૦૦૦) એક લાખ સીતેર હજાર છે. ઉપલી વીગતો ઉપરથી લંડનની મોટી વસતી અને તેનાં બોહલા કારભાર વીશે વાંચનાંને તરત સમજ પડીઆ વગર રહેશે નહીં.

ગરેટ બરીડનનાં આ પાંચે તખતને તે મુલકનાં જુદા જુદા શેકરો સાથે સાત લોહાડાંની સડકોથી જોડેલું છે, અને એ સડકોની આરકતે લંડનમાં દર રોજ આવતા તથા જતા આદમીઓ તથા માલની સંખ્યા આ ઘણી ભારી છે. લંડન બરીડન આગલની લોહાડાંની સડકનાં અથક આગલથી એક વરસમાં (૧૧૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ, અગીઆર લાખ આદમીઓ આવજાવ કરે છે, તેજ પરખાં બીજા અથકો આગલથી પાંચ નીચે જણાવીઆ પરખાં ભારી આવજાવ ધામે છે. સાલ્ય વેસ્ટર્ન રેલવેથી (૩૫૦૦૦૦૦) પાંતરીસ લાખ; શારડીટમ રેલવેથી (૨૩૦૦૦૦૦) તેવીસ લાખ; મુરદન રુક્યેર આગલથી (૧૦૦૦૦૦૦) દસ લાખ, પાડીગર્નથી (૧૫૦૦૦૦૦) પંદર લાખ; કીંગસ ક્રાસ આગલથી (૮૦૦૦૦૦) આઠ લાખ; અને ફેનચરમ ક્રીડ આગલથી (૮૧૦૦૦૦૦) એડીઆશી લાખ આદમીઓ આવજાવ કરે છે. એ સંખ્યા ઉપરથી લંડન અને ગરેટ બરીડનનાં બીજાં શેકરો સાથેનાં સંબંધ વીશે સમજ પડશે. એ સઘલી સડકોની બાજુથી વીનલીનાં તારો ચલાવેલા છે, અને તેની આરકતે દર પહે અને દર ઘડીએ આખા મુલકમાં સંપેશા ચાલે છે. કોઈ બી અગત ના બનાવ મુલકમાં હોવા બંનતા નથી, કે જે તરતજ તેનાં પાંચે તખતમાં બપર પડે નહીં. સંધી વાતે લંડન ગરેટ બરીડનનું પાંચે તખત છે. કોઈ કાંમને વાસતે આપણને તરત લંડન છોડવું પડી હોયતો, આગની ગાડી દીવસમાં ઘણાંપણ શેકરો તરફ એટલી બધી વખત જામે છે, કે જેથી આજનાં ઓછા વીલંબથી તરત રવાને થવાને આપણને બની આવે છે. તેમજ ગરેટ બરીડનનાં કોઈ બી શેકર સાથે તમોને સંપેશો ચલાવવાના હોય તો, વીનલીના તાર તમારી આકરી કરવાને તઈઆર છે, અને થોડી મીનીટમાં તમારું કાંમ થયા વગર રહે નહીં.

લંડન શેકરની રચનાં જોવાને શા રૂ હોવી પાંચ બલંબજુ કરીઆમાં આવે છે, કે ટ્રેસેં નંદીમાં ફરતી

રી નાધલી આગમોટોઆ મવાર થાઈને તે નદીની બે બાજુ ઉપર શેરનો દેખાવ જોવાને સાડ ફરવુ કે જોધી એ નદી ઉપર ફરનારી પુણકવ આગમે ઠો તથા ઉનારુઓની ઠો જોવાને તથા વેપારનો અડચટો કાઢી રવાને તથા એ નદી ઉપરના મોગ પુરો જોવાને બની આવે લડન મથેના મોટા અને નાનીના પુરોનુ બ પાન બીજા અકુઓઆ જોવા ન આવમે, મારે હીઆ તે વીશે કાઈ જોવાની જરૂર નથી પણ અમગત પ્રીને નુઆકે ઉપર જણાવીઆ પરમાણે નદીઆ સેવ કરીઆથી તેને ઘણીએક ચીજ જોવાને બની આવવે, તથા કે ઠલીએક તરેહની ગમન લેપન થાયે, કે જે અધનાનુ વીગતવાર બયાન હીઆ થાઈ અમુ નથી લડનનો ધ જોએક મરભાગ આ નદી ઉપર થાએ છે લડનના એક ભાગ ઉપરથી બીજા ભાગ ઉપર જવાને રસતાએ ઉપર ઉનારુઓ તથા માવ ૮૪ જવા લાવવા મા ગીઓ ફરે છે તેમજ લડનના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગ ઉપર જવાને ઘણાએક શખસો આગમેટ મને લગાડે છે, મએજે તેના જાડીના કરતા મસતુ પડે છે નાર કુ દીઆ આપીઆરી એ નદીન મોટા ભાગ ઉપર આપાડુ ફરી મપીએ છે તેમજ નદીના કીનારા ઉપર મશયે મેનડ છે ને કમખો છે અને લડન બરીડનના પુવ આગવધી આ મમો જે તાહાથી તરીમ માર્ગ વુર છે, તાહામુધી નદીમા અકુર પ્રીઆથી અએખર લડનના મોહાલા વેપર વીશે મુમાફરન ધીઆનમા બમેબર વી માર લેપન થરા વના મેહેનાર નથી સસતા ભાડને સાડ જોએ ૮૮નના એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં જવાને સાડ આગમેટની મદદ લીએ છે, તેવા શખમે ની દર રોન ૧૫૦૦૦ આદમીની મ ખીઆ થાએ છે આખા મરેટ બરીડનના વેપાર વીશે એક મુકુ પ્રખરણ મેપીઆમા આવીડ છે, પણ લડનના મોહાલા વેપાર વીશે વાચનારને મમજ આપવાને વામને આઠતુ હીઆ કેલવાને અગતુ છે કે, લડનના બદરને લ ગતા ૩૦૦૦ મડના અને ૩૫૦ બાકીના બચાના બારમોડે, અને આ ૩૩૫૦ બારમોઆ ૩૫૦૦૦ આ દમી મેજમે લાગે તા છે આ મોટા કાગલ રધી આહઆત મલની મ વીની નગત દર વરને (૧૧૦૦૦૦૦૦૦) અગીઆર મગેડ રૂપીઆથી વધ રે થ એ છે, અને એ બદરમાંથી થાતી નીમ બની નગત પણ એટલીજ નજા વીઆમા આવતી છે આખા મરેટ બરીડનના વેપારનો અરધો હરધ વેપર ૮૮નના બદરે થાએ છે હેવુ નજા વીઆમા આવતી છે

નાંમાં ઉતરવું હોય્તો, અગત ક્રીને જે પોહાયખાંનાં આબરૂદાર ગણાતાં હોયે તાંહાંન જવું. તાંહાંનો બા વ બીજા તેવી ક્રીસંમનાં ઘરો કરતાં કાંઈએક વધતો હોયે ખરો, પંચ ઘણું સસતાં પોહાયખાંનાંમાં આપણે સડથી વધતું આપી આવીએ હેવું બનેછે. જ્યોને ખરમની દરકાર નહીં હોયે, અને જ્યોને લંડનના સારી હવાનાં ભાગમાં રહેવું હોયે, તેઓએ સેનટ જમસનાં મેહલની પહોસનાં મુખીઅ મેહલવાઓમાં જે પોહાયખાંનાંછે તેમાં ઉતરવું. લંડનનાં આ ભાગમાં “નીઉ બાંડ સીટ” નાંમનાં મેહલવામાં “દલારેનડન હોટેલ” છે; “અરુક સીટ” નાંમનાં મેહલવામાં “મીવારટસ હોટેલ” છે; “આલબીમારલ સીટ” માં ગરીલંનસ હોટેલછે; “સેનટ જમસ સીટ” માં ફેનડન હોટેલ—ક્રીસટીસ હોટેલ—હામીનસ હોટેલ તથા એલીસ હોટેલછે. જરમંન સીટ—ડોવર સીટ અને બાંડ સીટ નાંમનાં મેહલવાઓમાં પંચ ઘણાંએક આબરૂવાલા પોહાયખાંનાંછે. કારક સીટ મે વેરલીંગન હોટેલ અને કુઈનસ હોટેલછે, તે કુઈન સાથે રહેવા લાએકનાંછે. પીકાડીલી નાંમના મેહલવામાં હાટચેટસ હોટેલછે, તે પંચ ઘણુ સાંજે, અને તાંહાંનો બા વ પંચ કાંઈએક કીકાએત વાલોછે. “કોવેનટ ગારડન” આગલ રીચરડસન હોટેલ, ટાવીસટાક હોટેલ, ની ઉ એનડ એલડ હમંમસ હોટેલ, અને મેટફીડ હોટેલ પણ સારાંછે. લંડનના શેહેરના ભાગ કે જાંહાં ધ હો ખરો વેપાર વનજનો કારભાર ચાલેછે, તેજ ભાગમાં રહેવું હોય્તો બરીડન હાઉસ હોટેલ, ધી કુઈનસ હોટેલ, અને કાસટલ એનડ ફાલકન, એ સઘલા સારાં પોહાયખાંનાંછે. જ્યોએ શેહેરનાં ભાગથી છેક દુર પથમંન રહેવું હોયે, તેઓને વાસતે “ધી ગરેટ વેસ્ટરન હોટેલ” સડથી શાંજે, અને લંડનમાંનાં સડથી સારાં અને સડથી મોટાં પોહાયખાંનાં મધેતું એક વખણાંએલું પોહાયખાંનુંછે. જ્યો પથમંનનાં ભાગની અને શેહેરનાં ભાગની વચેવચમાં રહેવાને ખુશી હોયે, તેઓને વાસતે કાકસપર સીટમાં યુનીઅન હોટેલ, તથા બરીડીશ હોટેલ, તથા ચેરીંગ ક્રાસમાં મારલીસ હોટેલ સડથી સારાંછે.

ઉપર જણાવેલાં પોહાયખાંનાં સઘળાં આબરૂદારછે અને તેમાંનાં કોઈની ખુસાફરને કોઈ રીતની અડચણ પડે હેવાં નથી. એ પોહાયખાંનાંઓમાં ખાકસાર રહેવા ચાહીએતો તે બની શકે, અને વધતો ખ રમ કરવા માંગીએતો તે પણ બની શકે અને જે નિઘએ તે આપણને મે, પથશા ખરમીએતો શાહાજ દાની ખાકક પણ રહેવાએ, અને હેવી ગોડવંજનાં પોહાયખાનાથી સઘળી જાતનાં અને સઘળે વાંધેનાં ખુસાફરોને એ શેહેરમાં ઘણુ સવલ પડેછે. એ પોહાયખાંનાં મધેનાં ધણીએ તથા તેમનાં હાથ તલેનાં માણુથો હમેશાં નમનતાઈ બરેલી રીતે અને આબરૂથી ચાલેછે, અને જે આપણાં ઘરમાં આપણે સુખથી રહેતા હોઈએ, તેમ તાંહા રહેવાને આપણને બની આવેછે. જે પોહાયખાનામાં રહી શકીએ, તેમ કેટલાએક આ અરૂદાર કુઈઓ પણ એ તરંજ શખસોને પોતાનાં ઘરમાં, રાખવાનો તથા સરેસતા પરમાંજે ખોરાકનો લવાનમે લેતો ફરીને રાખેછે, અને જે લાંબી ખુલ્લ શુધી કોઈ પારકા શખસે લંડનમાં રહેવું હોયે તો, આ ગોડવંજ વધારે પરંદ કરવા જોગછે.

હમેએ આગલ જણાવીઉંછે કે, લંડનમાં ખુસાફરને વાસતે ઘણું જોવાનુંછે. આપણી આંખ હેરાન રહે તેવા પાઠ્યાહી મેહલો તથા ઉમરામીનાં ઘરો—બારી દબદબા અને ઉંની કારીગરી સાથની સરકારી અને બીજા જેવા લાએક અને વખણાએલી જહેર તથા વેપારી ઇમારતો—ગોટીએ—ખુશનમાં બાગ તથા બગીચાએ—ઉંચા તથા તારીક લાએક કારીગરીનાં દેવલો—ઈનસાફની દરબારો—નાંટકશાલા તથા ખુશી, ગમત અને મોલનાં બીજા તરેહવાર કારખાંનાં—એલજ હુનર બતાવનાંસા અને જનીઆંન વધારનાંસા સંગરહ સ્થાનો, નાંમીમાં ધરંમખાતાં અને બીજાં તરેહવાર ખાતાએ, અને જગ્યાએ એટલી બધીછે કે, તે સઘળાંને બરાબર જોવાને જે ખુસાફર ચેડાવ કરે તેની સાંમને કાઈ શેહરું કામ નથી. તોપણ લંડન ખાતે ફરવા નીકલેલા ખુસાફરે સુકાનાં કરવા જોઈએ કે, તેની સાંમે જે બીકટ કાંમછે, તેને ઇજલંડનાં છાપાખાંનાં વાલા

એએ કેટલેએક દરજ્જે સેહજું કીધુંછે. જે જે જગા, ઇમારત તથા વસતુ જેવા લાએકછે, તેનાં બધાંનનાં છાપેલાં ચોપાંનીઆં તથા કાગલો આગમનથી આપણાં હાથમાં આવેછે, અને તેથી આપણી મતલબ હાંસલ કરવામાં એક મોટી મદદ આપણને મલેછે અને હરેક જગા જેવા આપણે જવું હોએ તે વીશે આગમનથી તેનું બધાન મેલવી વાંચવાથી થલોએક કાએદો થાએછે. એ ચોપાંનીઆ તથા કાગલોની જુજ કીમત આપ વી પડેછે પણ તેટલો ખરચ જેમ અગતનોછે તેમ તેનો બદલો થલે દરજ્જે વધતો મલેછે. જે આપણે જો મા જાધએછે, તે એક એકથી શરસ દીશેછે. કોઈ દીવસ આપણો વેરથ ગએલો કેહવાશે નહી. હરેક ચી જ જેવામાં આપણી આંખ શારી પઠે કાંને લગાડવી અને તેથી આપણને ગમત અને ગનેઆંન બંને મ લશે. હમોએ આગલ કહેહુંછે, તેમ વરસોનાં વરસ લંડનમાં રહીએતો આપણે ધરાઈએ નહી, અને સધજું નેહ શકીએ નહી, પણ આપણી ફરજે કે, ટુક મુદતમાં જેટલું વધતું જેવાએ તેટલું જેવું. લંડન જેવું, કે આખું ગરેટ બરીંદન જેવું એમ થાતું નથી. કાપડ બનાવવાનાં અને બીજાં મોટાં કારખાંનાંએ ઇંગલંડનાં બીજા શેહેરોમાંછે, તથા લંડન છોડીઆ પછી એ મુલકનો સોલધતો દેખાવ બીજગંમ જેવામાં આવેછે, તે સધજું મુસાફરનું ધીઆંન રોકવા લાએકછે. હાલ તરત હીઆં આ પ્રકરંજ બંધ કરીએ છઈએ અને લંડન માં તથા ગરેટ બરીંદનનાં બીજા ભાગોમાં શું શું જેવાનુંછે તેનું બધાંન આ પછેનાં સફાઓમાં કરીએછે.

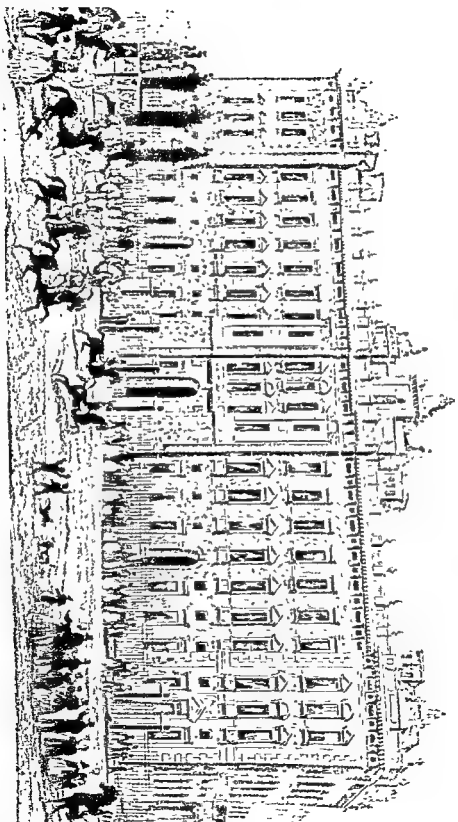
પાદશાહી મેહુલો.

બર્કીમાં પાલેસ—અમલની ઇમારત તથા તેને લગતી કંટલીએક બીના—તેનો બાહરનો દેખાવ—પાસબલ હાલ—પુતકાંથી સજ્જમારેક દીવાનખાંતુ—પુસતકખાંતુ—દાદરની બાંધણી—ગરીબ (લીસો) કસાઈંગ રૂમ—તખત—દીવાનખાંતુ—તરબીર ખાંતુ—ધમસો (પીસો) કસાઈંગ રૂમ—ન'ખવાનો ષોટો ઓરડો—સપ્પી—ખાંતી ઓરડો—દેવલ—મેહુલની અમલના સુનો બાગ—રાંછીનો અમલો—હુતાંબાની બંગલો. સેન્ટ જોનસ પાલેસ—અમલની ઇમારત—દરવાજા ઉપરનું ઘડીઆ લ—રાંછીનાં અમલદારોની આરીસ—ગારડ એમબર—દરબારી ઓરડો—તખત વાણું દીવાનખાંતુ. ફેન્ટીમટ'ન પાલેસ તથા તે મથેનો સાંખાં. વાઈટ હાથ પાલેસ. વર્ડસર કેઆસલ—બાગરૂમ—સેન્ટ નાસલ હાલ—હુતાકાત લેવાનું દીવાનખાંતુ—વાઈટ એમબર—મેસેનસ એમબર—દાદર—દેવલ. બાગ—રાંછુ—વરછનીઆ વાઈટ હાંમપટ'ન કોરટ પાલેસ—બાગ—દરાખનો વેસો. બર્કીમાં પાલેસ તથા બીનડસર કેઆસલને લગતી તમેલા—રાંછીની ગાડી તથા પોડા ઇતીઆદી.

લંડનમાં જતાંનેવાર પાદશાહી મેહુલો કરતાં બીજા બાબદો ઉપર ગુસાફરનું ધીઆંન મેહુલમાં પોંડાયે છે, તેનું એક ઉધાડું કારણ એછેકે, આપણે જ વખતે મેહુલો જોવા જવાને આહુતા હાઈએ, તે વખતે તે બની શકતું નથી. જો રાંછી મેહુલમાં રહેતી હાએ તો, તે જોવાને પરવાનગી મળતી નથી, તેથી પાદશાહી મેહુલો જોવાનું કાંઈ હંમેશાં ગુસાફર કેટલુંએક શુધી પછાત રાએછે, અને પોતાનો વખત નહીં જોવાને સાફ બીજા બાબદો જ મેહુલો જોવી જાએછે, તે ઉપર પોતાનું ધીઆંન આપેછે, તો પણ લંડનમાં જ જ ઇમારતો જોવા લાએકેછે, તેમનું પુસતકમાં બધાંન કરવામાં પાદશાહી મેહુલોને મેહુલો જોએ આપવી નડરછે, અમે ખરેખર એ મેહુલો કોઈબી રીતે ઉતરતા નથી, અને જો લંડનમાં જતાંને વારસ તે જોવાને જોગવાઈ મલેતો, તે હાથથી જવા દેવી પણ નહીં જોઈએ.

લંડન અને તેની પડોસમાં પાદશાહી મેહુલોએ તેઓનાં નામ—બર્કીમાં પાલેસ—સેન્ટ જોનસ પાલેસ—ફેનસીંગટન પાલેસ—વાઈટ હાલ પાલેસ—વીનડસર કેઆસલ અને હાંમપટ'ન કોરટ પાલેસ. આ પછી અખતાવર રાંછી વીકટોરીઆ જાહરે લંડનમાં હાએછે, તાહરે બર્કીમાં પાલેસમાં રહેછે, અને સેન્ટ જોનસ પાલેસ કે જ ઉપલા મેહુલની પડોસમાંજે, તાંહાં પોતાની દરબાર ભરેછે, તથા નાંચ અને ખાંનાં આપેછે. તરીજા મેહુલમાં આન કેટલાંએક વરસ થયાં રાંછી રહી નથી પણ તેમાં કેટલીએક જોવા લાએક વસતુઆછે. વાઈટ હાલના અમલની મેહુલનો થોડોએક ભાગ રહેલોએ તે કાંઈ પાદશાહને રહેવા લાએક નથી.

વીકટોરીઆ રાંછી ઇંગલંડની જુદી જુદી મેહુલમાં પરખાંલે જમ તે નાંમદારને હવા પસંદ આપેછે, તેમ જુદે જુદે કેંકાંલે રહેછે, લંડનની હવા સારી હાએછે, તારે બર્કીમાં પાલેસમાં રહેછે. વરસનો કેટલોએક ભાગ લંડનથી રજા માઈલ દુર વીનડસર કાસલના અમલની તથા નાત્રીઆ મેહુલમાં તથા આઈલ આપ વાઈટનાં ટાપુમાં “આસબોરન હાઉસ” માં રહેછે. આગસ્ટ, સપ્ટેમ્બર તથા અક્ટોબર મહીનામાં એ નાંમદાર સ્કાટલંડના છેક ઓતરના ભાગમાં બાલ્મોરલ મથેના મેહુલમાં રહેછે. છેલ્લા એ મેહુલો નાંમદાર શં

Д Д С К (П С У А М Д А Т А С К)

(1 9 2 1)

М Д С К (П С У А М Д А Т А С К)

આ મેહેલની આગલી બાજુથી ભોંયતલીયાં સાથે બીજા બે માલ દેખાએછે. મેહેલનાં દંપાઉનડની આસપાસ ઘણા સોભઈતા કંટારો, અને તેમાં દાખલ થવાને વાસતે (૩૧૫૦૦) એકતરીસ હજાર પાંચ રો રૂપીઆ, ખરમીને ઘણો ખુબસુરત દરવાજો બાંધેલોછે. લોહડાંનાં દરવાજા ઉપર સુનેરી ધાર ચઢાડેલોછે અને તેને લગતાં થાંભળોનાં માંધા ઉપર સીંહ તથા એક સીંગડાનાં એનડાનાં અને બીજાં પુતલાંએછે. એ મેહેલના આગલા ભાગની બંને બાજુએ જે ઈમારત ખેંચી કાઢેલીછે, તેનાં મથાંલાં ઉપર સહુવાર, બપોર, અને રાતનો વખત અને જુદી જુદી મોઢાસંખ્ય બતલાવનાંરાં ખુબસુરત પુતલાંએછે. વચેવચનાં ભાગનાં મથાંલાં ઉપર બરીટાંનીઆ તથા સેંનટ જાનજનાં તથા બીજા તરેહવાર પુતલાછે.

બારીઓની આગલ બાહરથી ખુબસુરત થાંબાંછે તથા આખી ઈમારત ઉપર બાહરથી તરેહવાર જાતની નકશી તથા કુશો પાડેલાંછે, તેથી સઘળો દેખાવ ઘણો ખુબસુરત લાગેછે. બાગની આગલનો આ મેહેલનો બાહરનો ભાગ જેની કુલ લંબાઈ ૩૪૫ ફુટછે તે મણીજા ખુબસુરતછે અને તેની ઉપર ડાહપણ, પરેજ, હીંમત, આકીન, ઉમેદ અને સખાવત બતલાવનાંરાં પુતલાં બનાવેલાંછે તથા ઘણીજા ખુબસુરત અગાસી કાઢી છેલીછે. આ મેહેલનાં ઉગમણ તથા આગલા ભાગની લંબાઈ ૩૬૦, ફુટ અને ઉંચાઈ ૭૦ ફુટછે; છેક અંદરના ભાગની કુલ ઉંચાઈ ૯૦ ફુટછે. હવે અંદરનો ભાગ કે જે ખરેખર ખુબસુરત અને દમદમ ભરેલો અને જેવા લાએકછે તેનું બધાંન શરૂ કરીએછે.

મેહેલની અંદરના ભાગમાં દાખલ થવાનો દરવાજો પછી ઘણીજા રોજકદારછે અને તાંહાં ખેડવાનો હુન્દ તથા વેપાર બતલાવનાંરાં પુતલાંનાં રોલાં ગોડવેલાંછે. પેહલવાં અંદર દાખલ થતાં આપણને એક મોટું દીવાંનખાંતુ મળેછે જેને “ખારખલ હાલ” કરી કહેછે. એ દીવાંનખાંતુ ઘણુંજા સોભઈતુંછે. તેની ભોંયે તરેહવાર રંગનાં સંજોરખરનાં પથરની બનાવેલીછે અને તેની વચે વચમાં ઘણાજા સારી કારીગરીના ચીતારોછે. એ દીવાંનખાંતુની સીલીંગ ચુંખાલીસ થાંખો ઉપર આધાર રાખેછે. એ થાંખો સંજોરખરના પથરનાંછે, અને દરએક થાંખ આખા એક કંટકાંનોછે, અને તે થાંખોનાં તાક અને મથાંલા ઉપર સુનેરી ધોરછે. આ દીવાંનખાંતુની પછવાડે પાદશાહી ખાંનદાંનના શખસોનાં તથા નાંખીઆ પરખાંનિનાં પુતલાંએકાંથી સાજુમારેલું એક બીજુ દીવાંનખાંતુછે તાંહાં પછી ઉપર જણાવેલા જેવા બતરીસ થાંખાંછે. આ જગાએથી નીકળીઆ પછી “લાઈબરેરી” અથવા પુસ્તકખાંનાંમાં જવાઈ શકાએછે. એ પુસ્તકખાંનાંની જગા બોહલીછે, જેઓ રાંછીની ખુલાકાતને જાએછે, તેઓને જાંહાં શુધી રાંછી મલવાને તઈઆર થાએ, તાંહાં શુધી તાંહાં બેસાડીઆમાં આવેછે. માલ ઉપર જવાનો જે મોટો દાદરો, તેની ખુબસુરતીની ઘણી વખાંણ થાએછે, તેનાં કાઠીઆં સઘળાં સફેદ સંજોરખરનાં પથરનાંછે અને કંટારો સુનેરી રંગ સાથે ચીતારથી પુરછે. આ દાદરનાં માંધા ઉપર સુનેરી રંગની સીલીંગછે અને વળી તેની ઉપર સહુવાર, બપોર, સાંહુજ અને રાત બતલાવનાંરાં સોભઈતા ચીતારો પાડેલાછે. એ દાદર આગલ નાંમદાર રાંછી અને પરીનસ આલખરડનાં સંજોરખરનાં બાલલાંછે અને દીવાલ ઉપર સુત્રેહ અને લડાઈનાં ચીતારોછે. માલ ઉપર એક મોટું દીવાંનખાંતુ જેને “બી ગરીન (લીસો) ડરાઈંગ રૂમ” કરી કહેછે, તે જોયાથી આપણે ખરેખર હેરત યાદએછે. એ દીવાંનખાંતુ ૫૫ ફુટ લાંબુંછે અને તેની ઉંચાઈ ૩૨ ફુટછે, અને તેનાં નાંખ સુખજ તેમાં આપણને સઘળું લીલુંજા દેખાએછે. દીવાલનો રંગ લીલોછે; તેમાં ટાંગેલા પરદા તથા ગાલરો લીલા રંગની સાટીનનીછે, તેમાં મેલેલી દરએક વસતુ તથા સામાંનનો રંગ લીલોછે; પછી દીવાલ પરદા અને સ્થાંખાંનની કોરો સુનેરી રંગનીછે, તેથી કરીને સઘળો દેખાવ ઘણીજા સરસ લાગેછે, તથા આખને મજાહ આપેછે. બારણાં અને બારીઓનાં ગોઠાંની ઉપર આરસીઆ નડી લીધેલીછે, તેથી કરીને આરડાનો દેખાવ, જે તે મથેથી આપણે જોઈએછે, તે ખરેખર ખુશનુમાં લાગેછે. જાહેર નાંમદાર રાંછી મોઢા નાંચ આપેછે, તેહારે આ દીવાંનખાંનાની એક બાજુ ઉપર રીપુ સાહેબવાલો કીમતી

અને ખુબસુરત તંબુ ઉભા કરીઆમાં આવેછે, અને તેમાં એક મોટું ઝુમર, કે જેના વીસતાર ૮ ફુટ છે તે સલગાવીઆમાં આવેછે તાહરે તે તંબુનો દેખાવ અચરત સરીખો થાઈ રહેછે અને તાંહું “ રીફરેશમેન્ટ ” ને વાસતે ટેબલ ગોડવીઆમાં આવેછે.

જે દીવાંનખાંનાંમાં નાંમદાર રાંછીનું તખ્ત કીલેછે, તે ખમીત જોવા લાગેછે. જેમ ઉપર જણાવેલાં દીવાંનખાંનાંમાં રંગ લીલાછે, તેમ આ દીવાંનખાંનાંમાં રંગ કીરમજ છે. તેમાંનાં પરદા અને ગ્રાલરો સઘળી તેમ રંગનાં પટાની સાદીનહીં. દીવાલ તથા પરદા અને ગ્રાલરોની કોરો સુનેરીછે. સીલીંગ ઘણીજ ખુબસુરત રીતે રંગેલીછે, અને તેનાં ઉપર પંદરમી સદીની ઇટાલીઅન ધપ પરખાંણે ઘણાંજ કીમતી ચીતારો પાડેલાંછે. આ દીવાંનખાંનાંને છેડે દીવાલમાં બે સોભઈતા થાંખાંછે, અને એ થાંખાંની વચમાં નાંમદાર રાંછીનું તખ્ત કરીઆમાં આવીડેછે. એ તખ્તનાંમાં થાંખા ઉપર પાંખ સાથનાં બે પુતલાંઆનાં હાથમાં કુડોના હાર આપેલાંછે, અને તેની ઉપર નાંમદાર રાંછીની ઘણીજ સોભઈતી રીતે V. R. ની સહી પાડેલીછે. નાંમદાર રાંછીને બેસવાની ખુરસી સુનેરી ધાર સાથનીછે, અને રાંછીની ખુરસીની ડાબી બાજુએ તેના નાંમદાર ૨ ભરધાર પરીનસ આલબરટની ખુરસીછે. હેવું જણાવીઆમાં આવીડેછે કે, જારે નાંમદાર રાંછી પાદશાહી પોશાક સાથે આ તખ્ત ઉપર બેસેછે, અને તેની ડાબી બાજુએ પરીનસ આલબરટ બેસેછે, અને તેઓની આસપાસ ભારી દબદબાનાં પોશાક સાથે ઉમરાજદીઓ ઉભી રહેછે તથા પરખાંણે હાનર રહેછે અને તખ્તની બંને બાજુએ દરબારનાં ધારા પરખાંણે કેટલાંએક ગરહસોથો તેમનાં દરબારી અને ભપકાદાર પોશાક સાથે પોતાની ખાધ ઉપર એક બાથો લઈને ઉભા રહેછે, તાહરે તાંહું એક ઘણાંજ જોવા લાગેક દેખાવ બનેછે. આ દીવાંનખાંનાંમાં નાંમદાર રાંછીની પરીવી કોનસલની સભા પણ ભરાયેછે.

આ દીવાંનખાંનાં મહેલો નીકળીઆ પછી, જે જગ્યાએ “પીકચર ઝીઆલરી” એટલે તશવીરખાંનું છે તાંહું આપણને લઈ જવામાં આવેછે. આ ઝોરડો ૧૬૪ ફુટ લાંબો અને ૨૮ ફુટ પોહોલોછે. તાંહું ઘણાં ખુબસુરત ચીતારોછે, તે મહેલું એક વાંહાંણુ બાંધનાર અને તેની બાંએડી વીંચેછે, તેની કારીગરીની ઘણીજ વખાંણુ દાંએછે, અને પાદશાહ જોથા ભરજે (૧૨૫૦૦) બાવંન હુજાર પાંચથો રૂપીઆ બદને તે ખરીદ કરી ધું હટું. ખીજ ઘણાંખરા ચીતારો પણ ઘણાંજ ખુબસુરત, કીમતી અને પાદશાહી મેહેલના સણગારને લાગેક નાછે. એક મોટું ચીતારોછે, તેમાં એક છાકરી પોતાના હોટ ઉપર આંગલી મેલી, હરો કાંઈ સાંભળવા જતી હોએ, તે ખીચાયે એક અંધારા અને ગોલ દાદર ઉપરથી ઉતરતી પાડીછે, તે વીંચે નેઓ નેએછે, તેઓ ઘણી તારીફ કરેછે. નાંસા ગોસાની રમતનું એક ચીતારોછે, તે પણ ઘણું મુંઝરોછે. એ ચીતારોની ખુબીનું બપાંન ૬ રવાને કલમ શકતીવાંન નથી, આંખજ તેમની પીછાંન કરી શકેછે. આ ઝોરડામાં ઇરિરખખંડ મરેના સણ ગા વરગના “નાઈટ” ના “રુટાર” અથવા નીચાંણુ ચીનારેલીછે.

ઉપલી જગ્યાએથી નીકળીઆ પછી જે દીવાંનખાંનાંમાં આપણે જઈએ છઈએ, તે આખા મેહેલમાં સડધી સરસ ગણીઆમાં આવેછે. લીવા તથા કીરમજ રંગનાં દીવાંનખાંનાંમાં આપણે મેલી આવીઆ, તેમ આ દીવાંનખાંનાંમાં અને તે મહેલાં સઘળાં કાંમનો રંગ પોતોછે. એની લંબાઈ ૪૮ ફુટ અને પોહોલાઈ ૩૫ ફુટ છે. એ ઝોરડાની અંદર ઘણાંજ ઉંચા સંગેઝરમરના સોભઈતા થાંખાંછે, અને તે દર એકની ઉપર પાદશાહી ખાંનદાંનનાં શખસોની તસવીર પાડેલીછે. આ દીવાંનખાંનાંમાં દીવાલ ઉપર ઘણાંએક કીમતી ચીતારોછે. એ ચીતારો પીઆર આપણા છવને ઝેઝ કરવાને વાસતે જોડેરતો રોએ, આપણો છવ કોઈ ઘણીજ ખુશીમાં હોએ, સણગાર દરવાખી ઉપર થાતી ખુશી, ગાંએનની શોષ અને તેથી ઉપજતી ખુશી; નાચવાની ગમત, અને હેવી બીજ ઘણીએક મતવજ ભવવાવનારાછે. એ દીવાંનખાંનાં મહેલા સાંમાન ઉપર મથળો સુનેરી ધારેછે. આ દીવાંનખાંનું જોથાથી ખરેખર આપણા છવને ખુશી ઉપજાઆ વનાં રહેતી નહી, અને હરેક જગા ત

યા વસતુની ખુબસુરતી વધારવામાં પધ્ધસા અને અકલ સાથે તલીઆથી કેટલું બની શકે છે, તેનો દાખલો આ મેહેલમાં આપણને મળે છે. “સહુન” તથા મેહેલના દખલનાં ભાગમાં જે દીવાનખાનું છે, તે પણ ખુબસુરતી અને તેમાંનાં કીમતી સણગારમાં કોઈબી રીતે ઉતરતું નથી. જાંહું જાઈએ તાંહાંનાં તરેહવાર ચી તારો જોયાથી આપણો જીવ મર્ધન થાય છે.

મેહેલનાં છેક દખલનાં ભાગમાં જમવાનો મોટો ઝોરડો આવેલો છે, તે ૬૮ ફુટ લાંબો અને ૮૫ ફુટ પોહોલો છે. એ ઝોરડાની બારીઓ ભાગની તરફ આવેલી છે અને બારીઓની વચમાં જે દીવાલ છે તેની ઉપર આરસીઓનાં તકતા નહીં લીધા છે. સીલિંગની ઉપર પણ ઘણા મુંદર ચીતાર છે. એ ઝોરડાનાં દખલ છેડાની અંદર દીવાલમાં અંદરથી એક ગાલો કરી તેમાં ઘણીજ મોટી અને મુંદર આરસી નહેલી છે, અને જા હરે રાંણી મોટું ખાંતુ અથવા નાંચ આપે છે, તારે આ આરસીની સાંહાંત્રણે સુનાંનાં ધોરતુ “મંદે” મેહે છે, તાહરે તે જગાએ એક જોવા લાએક દેખાવ થાય છે. આ ઝોરડાની ઉગમણની બાજુએ ઈંગલંડનાં આગ લા પાદશાહનાં કુટુંબોનાં શખસોની તસવીરો છે.

જુદા જુદા દીવાનખાનાંઓની અંદર ગરમીને સાડ જે સઘડીએ બાંધેલી છે, તે સઘડી સંગમરમરનાં પથરની અને તરેહવાર સણગારથી બાંધેલી છે, અને તે જોયાથી આપણને કેટલીએક અચરતી ઉપજે છે. આ મેહેલમાં જેટલો ભાગ રાંણીનાં ખાંત્રી વાપરવાસને સાડ રોકાયેલો છે, તે કધી કોઈને દેખાડીઆમાં આવતો નથી, પણ તે ભાગની પાદશાહી કાંમ અને દખલનાં લાએકનો હથે, તેવું કેલવાને કસો આમકો લાગતો નથી.

રાંણી ભગતી કરવાને વાસતે જાહેર દેવળોમાં કોઈજ વાર જાય છે, કાંએ તેને તથા પાદશાહી કુટુંબ ને દર રવીવારે બંદી કરવાને બની આવે તેવું કરવા મેહેલની સાથે નાંધલાં દેવળો બાંધેલાં હોય છે, એ જગા સુસાકરને દેખાડીઆમાં આવે છે. બર્ફીગાંમ પાલેસનાં મેહેલની સાથે જે દેવળ છે, તે અંદરથી ઘણુંજ સોભડું અને મુંદર છે. નાંમદાર રાંણીને મેસવાને વાસતે જે જગા કીધેલી છે, તે તેની રોણક અને ખુબસુરતી ઉપરથી તરત ઓલખાઈ આવે છે.

આ મેહેલની આસપાસ ૪૦ એકર જમીનનો ભાગ કીધેલો છે, અને તેમાં પાંચ એકર જમીન ઉપર પાંણીનો ચસમો છે. આ ચસમાંને એક છેડે હુંનાંલાની મોહોસંમમાં રાંણીને આસાએસ લેવાને સાડ એક નાં ધલી બંગલી બાંધેલી છે, અને તેની ઉપરનું છાપડું ચીનારાનાં આકારમાં છે. એ બંગલીની લએવચમાં આઠ ખુનાંનો એક ઝોરડો કાહોલો છે, અને તેમાં મધરાત તથા બાંમદાદ બતલાવનાંરા, તથા નાંમીયા કવેસર મીલંદનાં કવેતો મધનાં બનાંવે બતલાવનાંરા ચીતારે છે. આ ઝોરડાની જમની અને દાખી બાજુએ જે મુંદર ઝોરડો છે, અને તે મળે પણ ઘણુંએક કીમતી ચીતાર તથા વખાંપુવા જોગ સણગાર છે. બર્ફીગાંમ પાલેસના મેહેલ તથા તેની આસપાસનાં ભાગ અને તરેહવાર સોભડલાં બ્રોડો તથા આ બંગલીનો છાપે પેલા ખુશનુમાં ચસમાં પડે છે, તે મધગાંના દેખાવ એ બંગલીમાંથી ઘણો સરસ દીશે છે, અને તેથી આપણા મગજ ઉપર જે અચર થાય છે, તે ખરેખર આપણા મગજમાં રહે છે, ગમે તેહની મનજી ત કલંમ હોએ તે આપણાં ચાંથામાંનો વીચાર કાહાડી કાગલ ઉપર મેલી શકતી નથી—આપણને ખબર નથી કે મેહસતની અંદર શું છે; પણ આ બંગલીમાં જાઈને ઉભા રહેતું, અને આ ફનીઆ ઉપરનું મેહસત તેજ આપણને તાલંમ પડે. જે બયાંન ઉપર કીધામાં આવીડું છે, તે એક નખલી કલંમનુ બયાંન છે, અને નજરે જોવામાં અને લખવામાં કેટલો ફકર છે, તે એ બંધે કાંમ કરનાંર સઘડી વધારે સંમજે છે, તે ઉપરથી કે હુંવાને હુમે આમકો ખાતા નથી, કે આ બયાંન વાંચીઆ પછી વાંચનાર તે મેહેલ વીશે પોતાનાં મનમાં જે બીઆલ કરે, તે એ મેહેલની ખરી ખુબીને પાહીસે પણ પોહોચનાર નથી. આપણી બખતાવર રાણી

નાં આ મુખીએ મેહેલનું બધાંનું પુરું કરતી વેળાએ, એક વફાદાર પરબ તરીકે, હમો એટલું જ કહીએ, કે જે નાંખદાર રાંછી તેમાં હવડે રહેછે, તેને તેનાં ભરથાર અને વાહુલાં કુટુંબની સાથે, અને ખેતાંની રકમો તેનાં પીઆરની અંદર, બીજાં ઘણાંએક વરગ અને લાંબી ઉમર શુધી વાપરવાને પરવારેગાર સલામતી બખ શે, અને દરએક વાંચનાર આ સતરો વાંચીને—“આમીન” બોલીઆ વગર રહેશે નહી, હેલો હમોને પ કો ભરોશો.

રૌનટ જેમરા પાતેરા.

જે જગા ઉપર આ મેહેલ હાલુછે તાંહાં ઇંગલંડનાં નારમન પાદશાહીએ રાજ કરવાનું શરૂ કીધું તે ની આગમન દરદી અસતરીએને વાસતે એક ધરમનું દવાખાનું હતું, અને તેનાં ખરમને વાસતે મેહેલનાં ટોકાએ જમીન તથા નાંછું આપીડું હતું. ઇ.સ. ૧૫૩૨ નાં શાલમાં ઇંગલંડનાં પાદશાહ આડમાં હેનરી એ એ ઇમારતને ખેતાંનાં ધણીપણામાં લઈને તેને બદલે સરોકમાં કેટલીએક જગા આપી, અને તે ઇમારતને તોડી પાડી તે જગાએ ખેતાંને રહેવાને સાડ એક મેહેલ બાંધીઓ. પાદશાહ મેહેલા મારલસે આ ઇમારતમાં કેટલાંએક વધારો કરીઓ. આ મેહેલની અંદર જે નાંધણું દેવળછે, તે આ પાદશાહનાં વખતમાં બં ધણું હતું. ઇંગલંડની તવારીખનાં જાણનારને ખબરછે, કે મેહેલલા મારલમને ગરદન આરીઆમાં આવીઓ હતા, અને જે દીને તેની ઉપર આ સૌતંબ જુમરીઓ હતા, તે દીને સહવારનાં જે દેવળમાં તે બંદગી કરવા ગયો હતા, તે આ દેવળછે. ઇ.સ. ૧૬૬૭ નાં શાલથી આ મેહેલમાં પાદશાહી દરબાર ભરાતી આવીછે, અને તેહલા ઉપરથી ઇંગલંડની દરબારને “કોરટ આવ રૌનટ જેમરા” થી ઓલખીઆમાં આવેછે. પાદશાહ મેહેલો જરબ ખતરે રહેતા હતા. ૧૭૬૧ નાં વરથમાં પાદશાહ તરીખ જરબનાં લગન આ મેહેલમાં થયાં હતાં, અને તે વેળાએ એ મેહેલનાં દીવાંખાનાંઓમાં ઘણેએક વધારો તથા ફેરફાર કરીઆમાં આવી ઓ હતા. ૧૮૧૪ નાં શાલમાં જાહેર રૂશીઆને સાહનશાહ અને યુશીઆને પાદશાહ ઇંગલંડની દરબાર ની બેઠ લેવાને ગયા હતા, તાહરે તેઓને આ મેહેલમાં ઉતારો આપીઆમાં આવીઓ હતા.

આ મેહેલની અંદર દાખલ થવાનાં મોટા દરવાજાની ઉપર ૧૭૩૧ નાં શાલનું એક ઘણું પુરાણ ઘડી આલછે. એ ઘડીઆલ અધેની ઘડી અને પા ઘડીઓ તરંછુ ઘડેની ઉપર લાગેછે. આ મેહેલ અધે રાંછીનાં લારડ ચેમબરમેન તથા લારડ રુઝમરડ અને બીજા અમલદારોની આફીસોછે. પગથંખનાં ભાગમાં રાંછીનાં કુટુંબને વાસતે કેટલાંએક ઓરડાછે, અને જે મોટા દરવાજા દીવાંખાનાંછે તે દખલ બાજુ ઉપરછે. એ દીવાંખાનાંઓમાં જવાને વાસતે એક મોટો અને ઘણો જ ખુબસુરત દાદર પથાર કરવો પડેછે. દાદર પથાર કીધા પછી “ગારડ ચેમબર” નો ઓરડો આવેછે, તે જોવા લાગેછે. હીઆની દીવાલ ઉપર તરેહવાર જાત નાં હુધીઆરો ઘણાં રોજુકથી ગોઠવેલાંછે અને જાહેર મોટી દરબાર હોએછે, તાહરે રાંછીનાં મેહરાનાં અમલદારો હીઆં ઉભા રહેછે. આ ઓરડો પથાર કરીઆ પછી જે ઓરડામાં જાઈએછે, તાંહાં ટેપીસટરીનાં ભરતો કે જેની ખુબસુરતી વીતે પારીખનાં ભાગમાં (સર્કે ૭૨) વીજતવાર બયાંન કીવેલુંછે, તેની તથા રંગની કેટલીએક તસવીરોછે. ઇંગલંડના પાદશાહનાં ગરલ પછી ગાદી ઉપર આવનારા પાદશાહની “પરીવી કાઉન સીલ” ની તરફથી મેહેલો ગુલાકાત આ દીવાંખાનાંમાં લીધામાં આવેછે, અને હીઆંની મોટી બારીઓમાં થી પોક્કર કરીને નવા પાદશાહનું નાંખ નીચેનાં મોટા વરાંછમાં ઉઘેલી રકમોતને જણાવીઆમાં આવેછે. આપણી હાલની રાણી વીક્ટોરીઆ વીશે ઉપલી કીરીઆ તારીખ ૨૧ બી જુન ૧૮૩૭ ને દીને થાઈ હતી, તારે જે દેખાવ થયો હતા, તે ઘણો જ જોવા લાગેક થયો હતા, હેવું તે વખતનાં લખનારાઓ જણાવેછે.

જે દીવાંખાનાંમાં તખ્તછે તેની બારીઓ ઉપરની અમલની ડાલરો મેહલ તારીફ લાગેકછે, અને તેમની ઉપર મુનેરી કોરોછે, તથા એ દીવાંખાનાં અધેનાં બીજા સામનાં તથા સલુગાર ઉપર મુનેરી ધોરછે

અને સઘળું સંછીનાં તખ્તનાં દીવાંખાંનાં નાંખને લાગેકનુંછે. તખ્તનાં પોતાંનાં ભપકાથી આપણી આંખ દીપેછે. હીંઆની સુનેરી ઘોરની ખુરશીઓ ઘણી ફુશાદે, તેઓની ઉપર કીરમજી રંગની મખમલનું સુનેરી કોર સાથનું એક ઘણું સોભઈનું છતર બનાવેલુંછે, અને તેની ઉપર સુનેરી ફસબથી તરેહવાર ભરત તથા તાજ ભરેલુંછે. આ દીવાંખાંનાંમાં વાટરજી તથા વીટોરીઆની લડાઈનાં ઘણુંજ સુંદર ચીતારોછે. આ ગલ નજાંવીઆમાં આવીઉંછે તેમ આ મેહલમાં હવડાં આપણી સંછી રહેતી નથી, પણ દરબારે ભરવામાં તથા ખુલાકાત લેવામાં વાપરેછે. આ મેહલની પડોસમાં “કેનટ જેમસ પારક” નો મોટો બગીચો આવેલોછે તેનું બપોંત ઘટ્ટી બગીચે બેયામાં આવશે.

કેનટી'ગટન પાલેસ.

આ મેહલ હમણા કોઈબી કાંમતર વાપરીઆમાં આવતો નથી, તોપણ તે જોવા લાગેકછે. આ મેહલ એક ખાલનોછે અને કેનટી'ગટન નાંખના મોટા બાગમાંછે. બાહરથી તેનો દેખાવ ખુબસુરત નથી, તથા કેટલોએક આડો અટારોછે, કાંએજ ઘટ્ટી ગોડવણ કરીઆ વગર તેમાં જુદી જુદી વખતે વધાર ઘટાડ કરી આમાં આવીઉંછે. પાદશાહ તરીને વીલીઅમ તેમાં રહેતો હતો. આપણી હાલની સંછીનાં બાપ ડીઉક આ વ કેનટે આ મેહલમાં પોતાનું રહેવાનું કીધું હતું, અને તારીખ ૨૪ મી મારચ ૧૮૧૯ ને દીને આ નાંખવ ર વીટોરીઆનો જનમ તાંહાં થયો હતો, અને એ નાંખદાર સંછીએ તખ્તતચીન થયા પછી તારીખ ૨૦ મી જુન ૧૮૩૭ ને દીને પોતાનાં પરધાંની પેહલી સભા આ મેહલમાં ભરી હતી. એ બનાવનું વીલકી નાંખ નાં એક કારીગરે ઘણુંજ સુંદર ચીતાર પાડીઉંછે.

આ મેહલનાં ખાલ ઉપર જવાનાં દાદરની બાંધણીની ઘણી તારીફ કરીઆમાં આવેછે. તેનાં ફાંડીઆં કાલા તથા સફેદ સંજિમરખરનાં પથરનાંછે અને તેનાં કટેરા લોહાડાંનાં અને ઘણીજ સુંદર નકશીનાંછે. આ સપાસની દીવાલ ઉપર ઘણુંજ ઉમદા ચીતારો પાડેલાછે. આ મેહલનો બાહરનો દેખાવ સારો નથી, તોપણ તેની અંદર બાર મોટાં અને સોભઈનાં દીવાંખાંનાંછે અને તે મધેનો સામાં પ્રણે સરસછે, અને તેમની સી બીજો ઉપર સુંદર ચીતારો પાડેલાછે, અને દીવાલ ઉપર ટેપીસટરીનાં ભરતની અને રંગની તરેહવાર તસવી રોછે. એક દીવાંખાંનાંમાંની સઘડીની બાંધણી ઘણીજ રોષકદારછે, અને તેની આસપાસ કુલ, ફૂલો અને તરેહવાર ચીતારો પાડેલાછે. એક ચોરડાની સીલીંગ ઘણી સરસછે, તેની સફેદ ભોંએની ઉપર રાતા, આસ જાની અને સુનેરી રંગથી સોભઈતા ચીતારો પાડેલાંછે. એક દીવાંખાંનાંની અંદર સુનેરી ઘોર સાથનાં કેટલાંએક નોટાં બાહાવલાં તથા અરધાં પુતલાંછે.

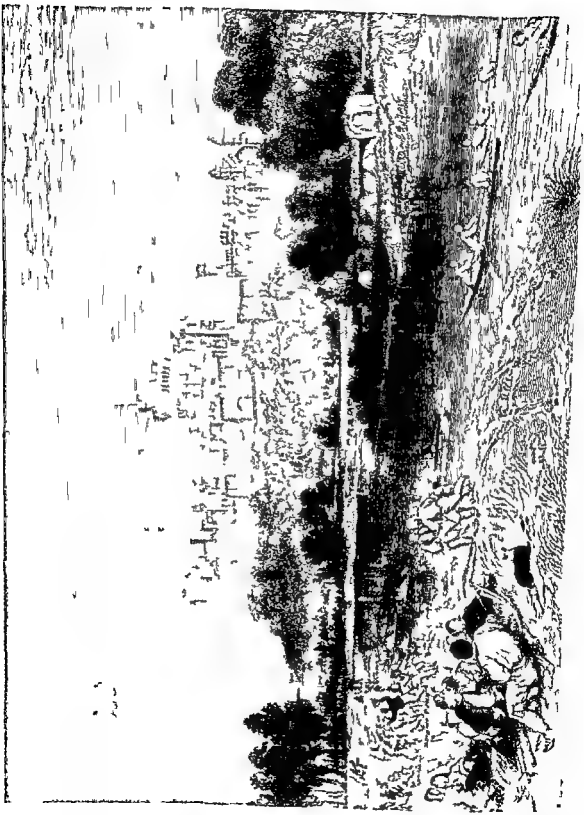
વાઈટહાલ પાલેસ.

આમાં હેનરીનાં વખતથી તે તરીજ વીલીઅમનાં વખત શુધી, આ મેહલનાં ઇંગલંડનાં પાદશાહો રહેતા હતા. છેલલા પાદ્યાહના વખત પછી તેનો મોટો ભાગ આગથી બહી ગયો હતો, અને હમણા તેમાં નો કાઈ જીજ ભાગ રહેછે, તાંહાં થોડીએક જોવા લાગેક વસતુએ વીગરે બીજું કાંઈ નથી. ઇંગલંડનાં પાદશાહ પેહલલા ચારલસને ગરદન ત્રારીઆમાં આવીઆ હતા તે આ મેહલનાં બારણું આગલ.

વી'નકસર કેઆસલ.

ઇંગલંડનાં પાદશાહોનો આ એક સઘી પુરાણો અને નાંખીજો મેહલછે. ઇંગલંડની ત વારીખનાં ઘણાએક બનાવો સાથે એ મેહલ તાજુક રાખેછે. જેમ એ મેહલ અસલનાં વખતમાં પાદશાહોને મંત્રગંમતો હતા, તેમજ હવડાંનાં વખતમાં આપણી નાંખદાર સંછી પણ વરસનો કેટલો

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
500 5TH AVENUE
NEW YORK 17, N.Y.

એક ભાગ તાંહાં ગુજરેછે. એ મેહેલ લંડનથી ૨૧ માઈલ દુર છે અને લોહાડાંની સડકથી એક કલાકનાં તાંહાં બાઈ શકાએછે, તેથી રાંછી તાંહાં રહે તારે જાણે લંડનમાં હોય તો વાગે. એ મેહેલ કીલ્લાનાં આકારમાં છે અને તે કીલ્લા જેવો મજબુત પણ છે અને તે કાંઠામાં આવી શકે તેવો પણ છે. પાદશાહ “વી લીઅંબ થી કાંનકર” આસરે ૮૦૦ વરસની વાત ઉપર તે બાંધીએ હતા, તાર પછી તરીજ એડવરડનાં વખતમાં તેના કેટલોએક ભાગ ભાંજ નાંખી તે ફરીથી બાંધીએ હતા. તેની પછીનાં પાદશાહોએ તેમાં કેટલોએક વધારો કીધો હતો. સઉથી વધતો ફેરફાર તેમાં ચોથા જરજે કીધો હતો, અને એ પાદશાહે પોતાનાં પાછલા ઘાહડા ધણીખરા હાંઆં કાઢાડીઆ હતા. એ મેહેલ જે અસલ બાંધીઆમાં આવીએ હશે, તેને પાછલથી શુધારવામાં એક કરોડ ઉપર રૂપીઆનો ખર્ચ થયો.

એ મેહેલ જેવા બવાને વાસતે લંડનથી લારડ એમખરસેનની પરવાંનગી લેવી જોઈએ. નાંમદાર રાંછી જવારે એ મેહેલમાં નાંખ આપેછે, તારે જે દીવાંનખાંતુ તે કાંઠામાં લીએછે તે ઘણું મોટું અને સોભાઈતું છે અને તાંહાંની આખી દીવાલ પાદશાહ તથા નાંખીયા શખસોની તસવીરોથી ભરાઈ ગઈ છે. જે ઓરડાને “સેન્ટ જર્જસ હાલ” કહીને કહેછે તે ૨૦૦ ફુટ લાંબો અને ૩૪ ફુટ પોરોલો છે અને તાંહાં નાંમદાર રાંછી “નાઈ આંવ થી ગારડ” નો ખેતાબ બખરેછે, તે ઓરડો ખરેખર જેવા લાએક છે. હાંઆં રાંછીને વાસતે એક તખત ફીરેલું છે, અને એ ઓરડાની દીવાલની ખંબે બાજુએ જે જે ગરહસથોને આખીતાબ મલીઆ છે, તેઓનાં નાંખ અને તેઓનાં અલખતનાં ચીતારો પાડેલાં છે. જરે રાંછી કોઈ મોટું ખાંતુ આપેછે, તારે આ ઓરડો તે કાંઠામાં વાપરીઆમાં આવેછે. આ ઓરડામાં ઈંગલંડનાં પાદશાહ પેહલા જમસથી ચોથા જરજ શુધીની તસવીરો છે. તરાવનકોરનાં રાજાએ કેટલાંએક વરસની વાત ઉપર રાંછીને સાડે એક ખુબસુરત પાલકી, તથા એક અંખારી તથા એક રેંકડો મોકલીએ હતા, તે આ મેહેલનાં એક ઓરડામાં જોયામાં આવેછે. એક ટોપ હાંઆં જોયામાં આવેછે, તે દીપ્ત સુવર્ણનાં સુલક ઈંગરેજે હાથ કીધે તે વખતે તાંહાં આલતા પાઈસનાં પાતુને ગાલીને બનાવેલી છે.

જે દીવાંનખાંનાં નાંમદાર રાંછી યુલાકાત લીએછે, તે ઘણું સુંદર છે. સીડીંગની ઉપર બરીયાંની આ રાખલ રાંછી ક્યેરાઈનને પાડી છે, અને તેને એક ગાડીમાં બેસાડેલી છે, તે ગાડી હાંસો જેવે છે, અને તેની આસપાસ ફરેસતા પાડેલા છે. દીવાલની ઉપર ટેપસટરીનાં ભરતની ઘણીએક તસવીરો છે. એ દીવાંનખાંનાં પાસેનાં ઓરડામાં જે સઘડી છે, તેની ઉપર તરીજ જરજ પાદશાહની મોટા બાનાં પોશાક સાથેની રંગીન કાચમાં તસવીર છે. એક દીવાંનખાંને “વાદરજ એમખર” તું નાંખ આપેલું છે, તાંહાં એ લડાઈની વખતે યુરોપમાં જે પાદશાહ તથા નાંખીયા પરધોને તથા સરદારો હતા તેઓની તસવીરો છે. વાદરજની લડાઈ થયા પછી લંડન ખે પરવરેગારને ઉપકાર આંનવાને વાસતે જે દીરીઆ થાઈ હતી, તે રીને ડીડેક આવ વેર્લોઈને જે પોશાક પેહરીએ હતા, તે પોશાક સાથેની તેની તસવીર હાંઆં છે. એક બીજું દીવાંનખાંતું જેને “પ્રેસેનસ એમખર” કહી કહેછે, તાંહાં ટેપસટરીનાં કોમની ભરતની તસવીરો છે. “ગારડ એમખર” નાંમનાં ઓરડામાં તરેહવાર અસલી હાંઆં છે. જ આખા આકારને બખર પેહરાવીને તથા તેઓનાં હાથમાં ભાલા આપીને ઉભા રાખેલા છે. વીક્ટરી નાંમનાં વાંદાંઉ ઉપર નેવસંન ખરખ પાંખીએ હતા તેનાં આગલા રોલનાં એક ભાગની ઉપર નેવસંનનું અપરું બાહાવરું ઝોલવીઆમાં આવીઈ છે, અને તેની બંધે બાજુએ પંખતબની લડાઈની વખતે લારડ હારડીને કબજા દીરેવી રોપો મેલેલી છે. વેલીમટન તથા ખારલખ રોનાં બાહાવરો પજ હાંઆં છે. આ મેહેલનાં જે ઓરડામાં રાંછીની મુનેરી પડે રાખવામાં આવેછે, તે ઓરડાઓની બાંધણી રેવી છે કે આ મેહેલમાં આગ લાગે તોપણ તે ઓરડાઓને કમું નુકમાં થામે નહીં. એ મેહેલને દાર થોળે રોજકદાર અને તાંહાં ચોથા જરજનું એક બાહાવરું છે. દારની ઉપરનાં

ભાગ આગલ જુદી જુદી જાતનાં હુથીઆરો ગોઠવેલાંછે, તેથી તે જગાનો દેખાવ ઘણો સારો લાગેછે. એ મેહેલને લગતા જે-મોટો અન હોયો “ટાઅર” અથવા કીલ્લોછે, તેની ઉપર જતાં માલ ઉપરથી એકરોધી વધારે ફાંડીઆં ચડીડવાં પડેછે. એ જગેએ આગલ પાદશાહી કેદીઓ સખીઆમાં આવતા હતા. હાંઆં છેક ઉપરનાં ભાગમાંથી દીવાલની અંદર એક ટોપ જેવી રીતે ગોઠવેલીછે કે તેથી આખા દાદરનો મારગ સંભાલી શકાએ.

એ મેહેલને લગતું એક નાંધલું અને સોભઈતું દેવલછે. સઘળા નાંધઈનાં વાવટા હાંઆં હારદોર ઠાંચેલાછે. એ દેવલનો એક ભાગ પાદશાહી કુટુંબની કબરને સારૂછે. જે ઓરડામાં પાદશાહી આંતદાંનનાં બાલકોને “બાપટોનમ” આપીઆમાં આવેછે તે પણ આપણને દેખાડીઆમાં આવેછે.

આ મેહેલને લગતા બગીચો ૫૦૦ એકરથી વધારે જમીન રોકેછે, અને ઘેરાવામાં આખરે ચાર માઈલ છે. એ બગીચાની પછી ૧૮૦૦ એકર જમીનનું એક મોટું રાંણુછે તાંહાં એકનાં તથા બીજાં મોટાં ઝાડોછે. એ રાંણુમાં હજારો હરણોછે. †

જેઓ વીનડસર કેઆસલનો મેહેલ જેવા જાએછે, તેઓ તાંહાંથી છ માઈલ દુર “વરજનીઆ વાટ” નાંમની જગા જેવા જવાને લુલતા નથી, કાંએજે એ જગા ઘણીજ તંદરોસતી બખરાનારી તથા ખુશ નુમાંછે. તાંહાં જતાં એક લાંબો અને સીધી લીટીનાં જવો મારગ પસાર કરવો પડેછે, અને તેની બંધે બા જુ ઉપર તરેહવાર અને ખુબસુરત ઝાડોછે. એ મારગ પુરો થાએછે, તાંહાં પાદશાહ બોધા જરજનું એક ઘોડસવાર પુતલુંછે. એ જગાને વરજનીઆ વાટર કરી એટલા વાસતે કેહ્યામાં આવેછે કે, તાંહાં મંડલ આકારમાં એક નાંધું બનાવેલુંછે. એ નાંધાંને એક છેડેથી નીકલતાં જે તેનાં દાબા હાથ ઉપરથીજ ચાલીઆ કરીએતો પાછા જાંહાંથી નીકલીઆ હોઈએ તાંહાંજ આવી પોંહાચીએ. આ નાંધાંનું પાંણી વધીને જાંહાં વે હોછે, તાંહાં ખડકનાં મોટા પથરો ગોઠવીને એક યુક્તીક ધોત બનાવેલોછે. એ નાંધાંની અંદર સોભાને વાસતે કેટલીએક નાંધલી મોટો ફરતો મેચેલીછે, અને તેનાં કીનારાનાં એક ભાગ ઉપર મીનાંઈ આકારનો એ સોભાઈતો ઓટલો બાંધેલોછે. ઝરાંનીટ તથા બીજા પથરોની જાંણુ એક ઈમારતનો નાંસ થાપો હોએ, તેનું દેખાડીને આ જગાને અસલી દેખાવ આપવાને સારૂ એક બાંધણી કરીઆમાં આવીછે. દુકાંમાં કહીજાએ ચ કે એ જગા ઘણીજ ખુશનુમાંછે.

હાંમપર્ટન કોર્ટ પાલેસ.

† ટેમ્સ નદીનાં ઓતર કીનારા ઉપર લંડનથી ૧૩ માઈલ દુર આ મેહેલછે. આજ ઘણા વરંસ થયાં તે પાદશાહી વાપરવાસમાં આવતો નથી, પણ સઘળી રીતે તે મેહેલ વખાંણવા લાએકછે. તેનાં આગલા ભાગ શવાએ બાકીના ભાગ ઘણીજ ખુશનાંછે. એ મેહેલ અસલ કારડીનલ પુલસીનો હતો, તેણે પાદશાહ આઠમાં હેનરીને ભેટ આપીઆ હતો. તેનાં પછી તરીજ જરજનાં વખત શુધી પાદશાહો તેમાં રેહતા હતા. એ મેહેલ જેતી વખતે પારીસનાં વારસેલ મેહેલની યાદ આવેછે; કાંએજે તે મથે વારસેલ વાલાની માંકક ટેપસટરીનાં જરતની તથા રંગની તસવીરોનો ઠાગ નથી. પચીસથી વધારે ઓરડા એ પરખાંણુ તસવીરોથી પુરછે. આ મેહેલમાં કેટલાએક ઓરડાઓ આગલા પાદશાહ તથા રાંણીઓ જેમ વાપરતાં હતાં, તેમજ રેહ

† વીનડસરથી આ માઈલ દુર ટેમ્સ નદીમાં એક નાંધલું યાંણુ, તાહા ઇ.જ.નાં પાદશાહ જને તારીખ ૨૫ મી જુન ૧૨૧૫ ને દીને “જેગના ચારડા” નાં સનદ ઉપર સહી કરી હતી, તે ઉપરથી તે યાંણુ જેગના ચારડા યાંણુ કરી કેહવામાં આવેછે “ઇન કાંએજે” ની નાંખીથી અને પુરાંણી મરેશા જે ૧૪૪૦ નાં સાવળાં પાદશાહ છઠા હેનરીએ સથાપી હતી, અને જેમાં ઇ.જ.નાં સહીથી નાંખીઆ અને વખણાએલા શખસોએ કેલવણી લીધીછે, તે વીનડસરની પડોશમાં, તે જગા વા આવેછે.

અંદરની લેલીન રાત્રી ગજગલનીછે અને તેની કોરો ઉપર સુનેરી લેસ નડેલીછે તથા તરેહવાર સોભ ઈતા બુરાછે. આ ગાડીની લંબાઈ ૨૪ ફુટ, પોહોલાઈ ૮ ફુટ ૩ ઇંચ, ઉંચાઈ ૧૨ ફુટછે અને પુલ ૧૨ ફુટ અને ૩ ઇંચ લાંબોછે. આખી ગાડીનું વર્ગન ૪ ઇંચછે. એ ગાડી બનાવવામાં સુધાર તથા હુ હારકાંમતનાં રૂપીઆ ૧૬૩૦૦, કોતરકાંમતના રૂપીઆ ૨૫૦૦૦, ઘેર ચહુડાવવાનાં રૂ૯૩૫૦, રંગવાનાં રૂપીઆ ૩૧૫૦, લેલીન ઉપર કસબનાં રૂપીઆ ૦૩૦૦ તથા બીજા પરચુઈન કાંમતનાં રૂ૧૪૦૬૦ મળી, જુમલે એ ગા ડીની કીમત રૂપીઆ ૭૫૩૦૦ ની નણુંવીઆમાં આવીછે. એ ગાડી ૧૭૬૨ નાં શાલમાં, બનાવેલીછે. એ તમેલામાં બીજી મીઆંલીસા સુંદર ગાડીઓછે. નાંમદાર રાંછીને જે ઘોડાઓ બાહેરથી નનરાંણા દાખલ મલીઆછે, તે ઘણાખરા આ તમેલામાંછે. ઘોડાનાં હારનીસ રાખવાને બોરડો જુદોછે, અને તાંહાં રાખેલા હારનીસની ખુબસુરતી અને ગોડવણ જોયાથીન આપણને અચરતી ઉપજછે. સઉથી મોટી પાદશા હી ગાડીમાં જોડવાનાં આઠ ઘોડાઓનાં હારનીસો રાતાં ચોરાકોનાં આમડાંનાંછે, તે જોવા લાચેકછે. તેઓ ની ઉપર ધાતુનું જે કાંમતે તે સથળ નકસીનું અને રૂપાંનુંછે, અને દરએક હારનીસ વર્ગનમાં એક ઇંચ થાચેછે, તે ઉપરથીન તેની કીમતનો વીચાર થોડેલથી આપણાં ખીઆલમાં ઉતરેછે.

વાનડસર કેઆસલને લગતો તમેલો પણ જોવા લાચેકછે. રાંછીમાં પોતાનાં વેચાતા લીધેલા તથા ભે ટ થાચેલા ઘણાએક ઘોડા હીઆંછે. ખીસરનાં પાશાએ તથા સારડીનીઆનાં પાદશાહ વીકટર ઇમાંનીઉંને ભેટ કીધેલા ઘોડા ઘણાજ ખુબસુરતછે. એ ઘોડાઓનાં નાંમ, તેમને ભેટ કરનાર ઉપરથી આપીઆમાં આવી આછે. ફરાંસનાં પાદશાહાએ નાંમદાર રાંછીને એક મોટી ગાડી ભેટ કીધીછે, અને જેમા વીસ આદમી બેશી શકેછે અને છ ઘોડા વગર બેઆતી નથી, તે હીઆં મેલેલીછે. રાંછીની સફર કરવાની ગાડીઆ જા છી કુસારેછે. આગલા ભાગમા બેકકછે અને પાછલા ભાગમાં સામાન મેલવાની જગાછે. જે ગાડીમાં ૫ રીનસ આવ વેલસે આસરે આર વરસની વાત ઉપર યુરોપમાં સફર કીધી હતી, તે હીઆછે. નદી બંધાઈ જાય તારે તેની ઉપર ઘસડવાની ગાડી જે રૂશીઆનાં શાહાંનશાહ નીકોલાસે રાંછીને ભેટ કીધી હતી, તે પ છ હીઆંછે. એ તમેલાને લગતી એક "શાઈડીંગ ફકુલ" છે તે એક ઘણો લાંબો અને પોહોલો બોરડોછે. હી આ રાંછીનાં હોકરાંઓને ઘોડા ઉપર સવાર થવાને સીકવવામાં આવેછે, અને તે વેલાએ રાંછી પોતે તાંહાં હાનર રેહ્છે. અરે બાહેરની હવા સારી નહી હોએ, તારે રાંછી પોતે પણ એન તમેલામાં સવારી કરેછે.

વા દીધામાં આવીઆછે. તેઓનાં મુવાનાં પલંગો તથા બેસવાની ખુરસી તથા ટેબલો જેમ આગલ હતી, તે મળ હંમણાં પણ હીઆં આપણે જોઈએ. જે મોટી ગાડીમાં મેલીને ડીકે આવ વેલીગંદનનુ મુરક સેનટ પાલસ કપીડરલનાં દેવળમાં દાટવાને સાડ લઈ જવામાં આવીઈ હતું, તે ગાડી હીઆં એક ચોરડામાં સર વેને જેવા સાડ મેલીઆમાં આવીછે.

આ મેડેલને લગતો બાગ ઘણેજ સુંદરછે. તાંહાં એક ઘણેજ ખુબસુરત ડુંઆરો પણછે. એ બાગ માં દરાખને એક ઘણેજ દીમતી વેલાછે, અને તેમાંની સઘળી દરાખ રાંણીને સાડ જમેછે. કેહેછે કે એ વેલા ખરે જેવી દરાખ થાએછે, તેવી મોટી અને સારી દરાખ મુરોપખંડ ખરે દોઈ દેકાંણે થાતી નથી. એ બાગમાં ગમતને સાડ, ઉંચા અને જડા વેલાની અંદર આડો અડાડો રસતો કરીએછે, તેની અંદર અંન જાંજાએ દખલ થાએછે, તે પાછા નીકલી શકતા નથી, કાંએજ તેઓ ગમે તેટલા અંદર કરેછે તોપણ તાંહાં નાં તાંહાં કરીઆ કરેછે. એથી કરીને ઘણી ગમત થાએછે. જે કે ઘણી દુક જગાની અંદર આ ખારગો ક રીઆમાં આવીઆછે, તોપણ કેટલાએક શખસોતો કલાકનાં કલાક અંદર કરીઆ કરેછે તોખી તેઓના છેડો આવતો નથી.

સને ૧૮૫૭ તથા ૫૮ નાં વરસમાં ઉપલા મેડેલોની મરાંમત ઉપર (૮૬૯૧૦૦) આઠ લાખ એંગ નોતર હજાર અને એકશો રૂપીઆ થયા હતા.

રાંણીના મેડેલોનુ બયાંન પુરું કરતી વેલાએ, તે મેડેલોને લગતા તબેલા વીથે થોડુંએક નજાવડું નડ રછે. બર્ફીગાંમ પાલેસને લગતો તબેલો જેવાને કોઈએ જુલડું નહી, કાંએજ તાંહાં તે નાંમદારની સવારીની કીમતી અને ખુબસુરત ગાડીએ તથા થોડા જેવાને બની આવેછે. એ તબેલા જેવા જવાને વાસતે "માસ ટર આવ થી હારસ" ની રજા મંગાવવી જોઈએ. ગાડીએ સઘળી એક તબેલામાં રાખીઆમાં આવેછે, અને બીજામાં થોડાએને. જરે નાંમદાર રાંણી પારલામેન્ટની સભામાં બીરાજવાને જમેછે, તારે જે ગાડીમાં સવારી કરેછે, તે ખચીત જેવા લાએકછે, અને તેની ઉપરની નકસી અને બીએ સણગાર જે પાદશાહ જ દી અંદર બેસેછે, તેને લાએકનોછે. એ ગાડીનાં પછડાં, અસલનાં વખતમાં ક્રોલેની ગાડીનાં પછડાં જેહવાં બ નાંવીઆમાં આવતાં હતાં, તેવાંછે. તેનો વચમાંનો મોટો ખુલ જાલાનાં એક મોટાં બંડલનાં જેવેછે, ગાડીનુ છતર નાલીએરીનાં ગાડનાં જેવા આઠ થાંબા ઉપર આધાર રાખેછે, અને આ આઠ થાંબાની આગલનાં ખુનાંમાં બરીદંનની ક્રોલેનાં ચીતારોછે. છતરની વચે વચમાં ઈંગલંડ, સ્કોટલંડ અને આયેરલંડનાં છતોનાં ચીતારો પાડેલાંછે, અને તેઓનાં હાથમાં તાજ તથા તલવાર અને રાજની લાકડી તથા " નાંઈટુડ " નુ અલગત આપેલુંછે. તેઓનાં શરીરમાંથી કુચાનાં હાર કાઢાડેલાંછે, તે ગાડીનાં ચાર ખુનાં મુખી પોહાંએછે. ઉપર નજા વીઆ પરમાંણે નાલીએરીનાં આઠ થાંબાંછે, તેની વચમાંની જે જગાછે તેની ઉપર આરસીનાં તકતા નડેલા છે, અને નીચેનાં ભાગ ઉપર તરેહવાર ચીતારોછે. આગલા ચોકડાંનાં બાહરેનાં ભાગ ઉપર તખતની ઉપર બરીટાનીઆને બેસાડેલીછે, તે છુટાપછાને કુલનો હાર બખેછે, અને તેની સાથે ધરંમ, ધનસાફ, હાહાપણ, હીમત, દેલાવરો, વેપાર, આબાદની, અને કુતેનાં ચીતારોછે. જમની બાજુનાં બારણા ઉપર હદીએંગ અને ॥ લા ઈંગલંડનાં બચાંએને ચોતાંની બખેસ કરેછે, અને તેની બાજુનાં ચોકડાં ઉપર તવારીખ ક્રોલેનુ બયાંન કરેછે, અને સુકેહ લાઈનાં હથીઆરોને આગથી બાજેછે. પાછલાં ચોકડાં ઉપર નેપચીન થોડાની ગાડી માં દરીઆમાં સવાર થાઈને આખી ડુનીઆની તરફથી ઈંગલંડને વાસતે નજરાણું લાવેછે. પછવાડેનાં ચોક ટાંનાં ઉપરનાં ભાગમાં પાદશાહી અલગતોછે. ઘણી બાજુનાં બારણા ઉપર ખારસ, મીનરવા અને જુધનાં ચેતારાએ પાદશાહી તાજને ટેકો આપેછે, અને તેની બાજુનાં ચોકડાંએ ઉપર હંડર અને વીદીઆનો બ માવ પાડેલોછે.

અંદરની લેલીન રાતી મખમલનીછે અને તેની કોરો ઉપર સુનેરી લેસ નડેલીછે તથા તરેહવાર સોભ ધતા બુટાછે. આ ગાડીની લંબાઈ ૨૪ ફુટ, પોહોલાઈ ૮ ફુટ ૩ ઇંચ, હંધાઈ ૧૨ ફુટછે અને પુલ ૧૨ ફુટ અને ૩ ઇંચ લાંબેછે. આખી ગાડીનું વર્ગન ૪ ટનછે. એ ગાડી જનાંવવામાં સુધાર તથા હુ હારકાંમતનાં રૂપીઆ ૧૬૩૭૦, કોતરકાંમતના રૂપીઆ ૨૫૦૦૦, ઘેર ચહડાવવાનાં રૂ૯૩૫૦, રંગવાનાં રૂપીઆ ૩૧૫૦, લેલીન ઉપર કસમનાં રૂપીઆ ૭૩૭૦ તથા બીજા ધરચુદન કાંમતનાં રૂ૧૪૦૬૦ મલી, જીમલે એ ગા ડીની કીમત રૂપીઆ ૭૫૩૦૦ ની જણાવીઆમાં આવીછે. એ ગાડી ૧૭૬૨ નાં શાલમાં, બનાવેલીછે. એ તમેલામાં બીજી ચીઆલીસ સુંદર ગાડીઆછે. નાંમદાર રાંછીને જે યોડાઓ બાહરથી નજરાંછા દાખલ મલીઆછે, તે ઘણાખરા આ તમેલામાંછે. યોડાનાં હારનીસ રાખવાને ઓરડો જુદોછે, અને તાંહાં રાખેલા હારનીસની ખુબસુરતી અને ગોઠવણ જ્ઞેયાથીજ આપણને અચરતી ઉપજેછે. 'સહથી મોટી પાદશા હી ગાડીમાં જોડવાનાં આઠ યોડાઓનાં હારનીસો રાતાં મોરકાંનાં આમડાંનાંછે, તે જોવા લાગેછે. તેઓ ની ઉપર ધાતુનું જે કાંમછે તે સઘળું નકસીતું અને રૂપાંનુંછે, અને દરએક હારનીસ વર્ગનમાં એક ટન થાએછે, તે ઉપરથીજ તેની કીમતનો વીચાર થોડેલથી આપણાં ખીઆલમાં ઉતરેછે.

વાનડસર કેઆસલને લગતો તમેલો પણ જોવા લાએકછે. રાંછીનાં પોતાનાં, વેચાતા લીધેલા તથા જે ટ થાએલા ઘણાએક યોડા હીઆંછે. મીસરનાં પાશાએ તથા સારડીનીઆનાં પાદશાહ વીકટર ઇમાંનીહિલે ભેટ દીધેલા યોડા ઘણાજ ખુબસુરતોછે. એ યોડાઓનાં નાંમ, તેમને ભેટ કરનાર ઉપરથી આપીઆમાં આવી આંછે. ફરાંનસનાં પાદશાહાએ નાંમદાર રાંછીને એક મોટી ગાડી ભેટ દીધીછે, અને જેમા વીસ આદમી ખેશી શકેછે અને છ યોડા વગર ખેંચાતી નથી, તે હીઆં મેલેલીછે. રાંછીની સફર કરવાની ગાડીઓ ધણી કુસારેછે. આગલા ભાગમા એકછે અને પાછલા ભાગમાં સામાન ચેલવાની જગાછે. જે ગાડીમાં ૫ ચીનસ આવ વેલસે આસરે ચાર વરસની વાત ઉપર યુરોપમાં સફર દીધી હતી, તે હીઆંછે. નદી બંધાઈ જાએ તારે તેની ઉપર ઘસડવાની ગાડી જે રૂશીઆનાં શાહાંનશાહ નીકોલાસે રાંછીને ભેટ દીધી હતી, તે ૫ ઘણી હીઆંછે. એ તમેલાને લગતી એક "શઈર્ડીંગ સ્કૂલ" છે તે એક ઘણું લાંબો અને પોહોલો ઓરડોછે. હી આં રાંછીનાં છોકરાંઓને યોડા ઉપર સવાર થવાને સીકવવામાં આવેછે, અને તે વેલાએ રાંછી પોતે તાંહાં હાનર રેડેછે. જારે બાહરની હવા સારી નહી હોએ, તારે રાંછી પોતે ધણી એજ તમેલામાં સવારી કરેછે.

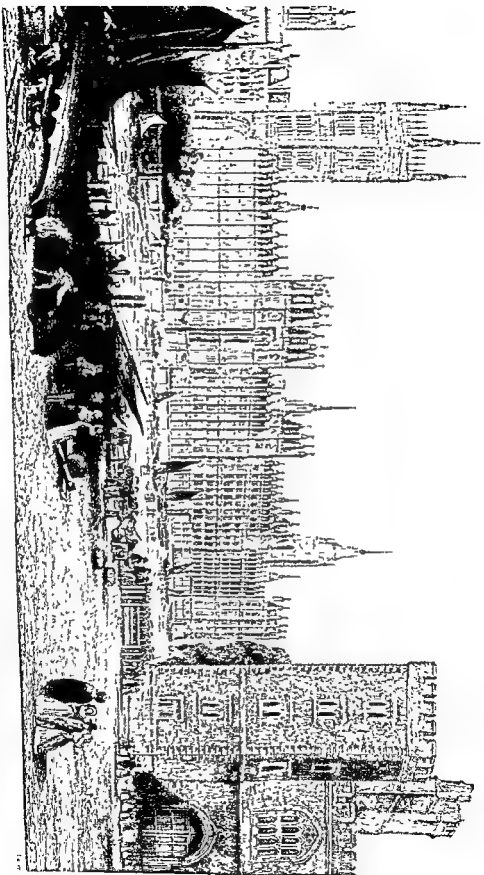
મકરણ ૧૩ મું.

પારલામેન્ટનો મેહેલ.

વેસ્ટમીનસ્ટરનો અસહી મેડેન—નવા મેહેલની બાધણી—લ'બાઈ—પોટોલાઈ તથા ઊંચાઈ—મીનારા—આ મેહેલની પેઠે અણી—આઠ પુલોનો ઓરડો—સંણોનો પાટાક પેટરવાનો ઓરડો—ગ્રીનચ એબલર—સંણીનુ પુતકું અને તેના બત લાવેલી ખતલમી—ઊમરાઓની સમાનુ દીવાનખાંનુ—સંણીનુ તખત—બારીઓ તથા કાચની સખીઓ—ધાબા ઊપર બા હાવશા—સીલિંગ—ગીઆલરી—કેટલીએક ઊમરાવળીઓની પોતાનો ફક બલવવામાં બતલાવેલી હીખત બરેલી ચાલ—દીવાનખાંનમાં થંડી તથા ગરમી લાવવામાં ઊપાએ—સંણીનુ ઊમરાઓની સમાખા નરું તથા ખોરાનપુ—પીઅરસ લાખી—આખની સમાનુ દીવાનખાંનુ—તેમાં રોચની તથા બીજ ગાંધવલુ—પુસતકખાંનાં—વીનલીના તારનો સંચો—એ મેડેન બાધવાનો ખરચ—તે જેવા બવાની વરવાંગી.

નાંમદાર સંણીનાં મેહેલનાં બધાંન પછી, આ પુસતકમાં સહથી અગતની જગા પારલામેન્ટનાં મેહેલને ધરેછે. ફકત લંડનના નહીં એટલુંજ નહીં, પણ આખી દુનીઆમાં હોવા મોટો અને ખુબસુરત મેહેલ છેજ નહીં. એ મેહેલની યોહાલાઈ, ખુબસુરતી, બાહરની તથા અંદરની કારીગરી, એ સઘળું આખી દુનીઆમાં ઉપર જે સહથી કઠમ્મતવાલું રાજ ગણાયેછે, તે રાજના નામને લાયકેનુંછે. ઇંગલંડની પારલામેન્ટ પોતાનાં અને પોતાને લગતાં યુલકોનેજ રાજકારભાર ચલાવેછે, એજ નથી, પણ તેના અવાજથી દુનીઆ ઉપર નાં બીજાં રાજો ઉપર અસર થાયેછે, તેવી સમાનો મેહેલ પણ દુનીઆમાં સહથી સારો, મોટો, અને ખુબ સુરતછે. સરકારી કાંમકાજ ચલાવવાને સાડ તે અથે બનાવેલી ગોઠવણ, રોચની, હવા, પાંણી પુરું પાડવાના ઉપાયો, તથા આગ લાગે તો તેમાંથી તેનો બંચાવ કરવાની યુક્તીઓ, એ સઘળું એટલુંતો પુરૂંછે, કે આખી દુનીઆમાં તેહવી કોઈ બીજ ઈમારત નથી. આ મેહેલ દેખસ નદીની બાજુથી આવેલોછે, અને તેનો સહથી સરસ દેખાવ તે જોયેથી દેખાયેછે. સું તેની બાહરની કારીગરી, ઉંચાઈ અને ખીનારાઓની ખુબસુરતી, એ સઘળું એકદંબ આપણી નજરે પડેછે, તારે આપણી નજર હેરાંન રહેછે. તેનાં બાહરનાં દેખાવ વીથે લંબાણથી મોલવાની કસી અગત નથી. એ ઈમારત નજરે જોયાથી, તેનો ચીતાર લખવાની કલંમથી હુમેા નબલી રીતે ઉતારી શકીએ, તેનાં કરતાં પણ સરસ વીચાર આ પુસતક વાંચનાંરને, એ મેહેલનાં બાહરનાં દેખાવ વીથે, અતરે આપેલા ચીતાર ઉપરથી આવશે, અને જે નજરનું કાંમછે તે કલંમ નથી કરી શકતી, એ પું હુમેાએ એકથી વધારેવાર કહુંછે તેના દાખલો મલશે.

આ મેહેલને પારલામેન્ટનો મેહેલ અથવા વેસ્ટમીનસ્ટરનો નવો મેહેલ કહેછે. આ પાછલું નાંમ આપવાનું કારણ એછે કે, જે જગાએ આ મેહેલ હમણાંછે તાંહાં આગલ એક પુરાણો મેહેલ હતો, તેનું નાંમ વેસ્ટમીનસ્ટર પાત્રસ કરીને હતું. પેહલે નરમંત પાદશાહ વીલીઅમ્ જને ઈ૦ સને ૧૦૬૬ નાં વર સમાં ઇંગલંડમાં રાજ કરવાનું શરૂ કીધું હતું, તે પોતાનાં પરધાંનોની મળા તે મેહેલમાં ભરતો હતો. પાદશાહ હ જાને પરજનાં છુટાપણનો સનદ “મેગનાં ચારટા” ઇંગલંડનાં લોકોને આપીઓ હતો, તે પાદશાહ તરી જ રુનરીએ તે મેહેલમાં બાહાલ રાખીઓ હતો. ૧૨૩૮ ના સાલમાં દેખસ નદીની રેલથી તે મેહેલ લગ ભગ હુખી ગયો હતો, અને તેનાં મોટાં દીવાનખાંનાંમાં બોટો ફરતી થાઈ હતી, અને ૧૨૫૮ નાં સાલમાં

NEW HOUSES OF PARLIAMENT.

From London, 1852.

1852.

पार्लियामेन्ट हाउस—(११२)

આગથી તેનો નાંસ થયો હતો, પણ પાદશાહ બીજા એડવર્ડે તેને ફરીથી બાંધીએા હતો. ૧૫૧૨ નાં સાલમાં તેનો મોટો ભાગ ફરીથી બળી ગયો હતો. આઠમાં હેનરીએ તેને ફરીથી બાંધીએા, તે ૧૮૩૪ મા ફરીથી આગથી બળી ગયો હતો જે મોટી ઇમારત હવડાં તાંહાં જેવામાં આવેછે તે આ છેલ્લી આગ લાગા પછી તાંહાં બાંધીઆમાં આવીછે. આ નવો મેડેલ કેવી રીતે બાંધવો, તેને વાસતે જુદા જુદા ગખસોની તરફથી ૯૭ નક્સા તઈઆર કીધામાં આવીએા હતા, અને તેમાંથી ૩૦ ચારલસ બારી નાંમનાં એક શખ સનો નક્સો સને ૧૮૩૬ નાં સાલમાં પસંદ કીધામાં આવીએા હતો, અને તે ઉપરથી આ મેડેલ બાંધેલોછે, અને તે નક્સાનાં બનાવનારને “નાંઈટ” નો ખેતાબ આપીઆમાં આવીએા હતો. તારીખ ૨૭ મી એપ્રીલ ૧૮૪૦ ને દીને એ ઇમારતનો પેહલો પાયો નાંખીએા હતો. પાયો ૧૨ ફૂટ પોહોલોછે. ઇમારતનો બાહરેનો ભાગ સફેદ ચુનાનાં પથરનોછે, અને અંદરનો ભાગ “ક્રેએન” નાં પથરનોછે. નદીની બાજુનો બાહરેનો ભાગ ગરાંનીટનાં પથરનોછે. અંદરનાં દીવાંનખાંનાંએાની દીવાલો સારી ઇટડીએાની છે અને છાપડું સથળું લોહાડાંનુંછે. એ પરખાંજી આ આખી ઇમારતનાં છાપરાંમાં લાકડું પુતલગ વાપરી આમાં આવીઈ નથી. આ આખો મેડેલ ૮ એકર જમીન રોકેછે, અને તેની ચાર સુખીઆ બાજુએા દાહડેલીછે. જે બાજુ નદીની તરફથીછે તેની લંબાઈ ૯૪૦ ફૂટછે. આ મેડેલની બાધણીમાં ૧૧ ખુલ્લા એાક છે અને પાદશાહી દીવાંનખાંનાં તથા “હાઉસ આવ લારડસ” તથા “હાઉસ આવ કાંમનસ” ની સભા ભરાએાછે તે, તથા વચમાંનાં દીવાંનખાંનાં સીવાએા બીજા ૫૦૦ એારડાછે. આ સગલી બાંધણીમાં (૯૦૦૦૦૦) નવ લાખ ટંન પથર, (૨૪૦૦૦૦૦૦) એ કરોડ મીઆલીસ લાખ ઇટરડી અને (૫૦૦૦) પાંચ હજાર ટંન લોહાડું ખપીઈછે.

આ મોટી ઇમારતનો દેખાવ તે અંધે બાંધેલાંઈ આ મીનાંરાએાથી ઘણો સોભી નીકળેછે. એ અંધેનાં તરણુ સુખીઆ મીનાંરા ઘણાજ ખુબસુરતછે, આ બધાંન સાથે આપેલા નક્સામાં દાખી બાજુએા જે મોટો મીનાંરા દેખાએાછે, તે મીનાંરાની નીચેના દરવાજાથી નાંમદાર રાંણીની ગાડી એ મેડેલમાં દાખલ થાએાછે, તેથી તે મીનાંરાને “વીક્ટોરીઆ ટાચર” કરી નામ આપેલુંછે, અને જમણી બાજુએા જે સઉથી ઉંચો મીનાંરા દેખાએાછે તેની ઉપર ઘડીઆલછે તેથી તેને “કલાક ટાચર” નાંમ આપેલુંછે. વચેવચમાંનાં મોટા મીનાંરાને “સેનટરલ ટાચર” કરી નાંમ આપીઆમાં આવીઈછે. “વીક્ટોરીઆ ટાચર” ની ચારે બાજુ ૭૫ ફૂટછે, અને તેની ઉંચાઈ ૩૪૦ ફૂટછે. રાંણીને દાખલ થવાનાં દરવાજાનું આરકુ ઉંચાઈમાં ૬૫ ફૂટછે. દરવાજાની અંદરનાં ભાગને ઇંગલંડ, સ્કોટલંડ અને આયરેલંડના સુખીઆ “સેનટ” નાં પુતલાંથી સણગા રેલાછે. એ જગા ઉપર વીક્ટોરીઆ રાંણીનું બાહાવલુંછે, અને તેની આસપાસ ઇનસાફ અને દયા ભતલાવનાં પુતલાંછે. ઘડીઆલવાલા મીનાંરાની ચારે બાજુ ૪૦ ફૂટછે અને તેની ઉંચાઈ ૩૨૦ ફૂટછે. એ મીનાંરા ઉપર ચારે બાજુથી ઘડીઆલ દેખાએાછે. વચેવચમાંનાં મીનાંરાની ઉંચાઈ ૩૦૦ ફૂટછે અને એ મીનાંરાની નીચે આઠ બાજુનું દીવાંનખાંનું બાંધેલુંછે તેનો વીઆસ ૬૦ ફૂટછે.

આ મોટોરા મેડેલ અંધેનાં સઘલા ચોક, દીવાંનખાંનાં અને એારડા તથા બીજા ભાગોનું પુરેપુરું બધાંન દરવાનું કાંમ ધણુ હથડુંછે, તોપણ જેમ અને તેમ તેનાં સુખીઆ ભાગોનું વરણન હોમો નીચે આપીએા છઈએ. આ ઇમારતનો દેખણનો અથવા “કલાક ટાચર” તરફનો ભાગ ઉમરાએાની સભા ભરવાના તથા તેએાનાં પુસતકખાંનાં તથા આસાએાસ લેવાનાં એારડા અને તેએાનાં બીજાં કાંમને લગતી આફીસોથી રોકાએાછે, અને એારડોનો અથવા “કલાક ટાચર” તરફનો ભાગ આંમની સભાનાં અને તેએાને લગતી આફીસો તથા કાંમની જગાએાથી રોકાએાછે. આ મેડેલ જેવા જનાંર ઘણુ કરીને અસલી મેડેલનાં વરાંજીમાંથી અથવા “વેસ્ટમીનસ્ટર હાલ” નાં દીવાંનખાંનાંમાં થઈને દાખલ થાઈ શકેછે. એ દીવાંનખાં

તુ આગલા મેહલનો એક ભાગ છે અને તે હજુ સલામત છે. તેની યશયમ દશાની બાજુએ ઈનસાફની અદાલત છે, કે જે આ મેહલની ઈમારતમાં દાખલ કરીઆમાં આવી છે. આ દીવાનખાનું ઉપર જણાવીઆ પર માણે ઘણું પુરાણ છે. ઈ. સ. ૧૦૯૭ નાં વરસમાં વીલીઅમ રૂસે તે બાંધી ઉત્તું અને પાદશાહ બીજા રીચરડનાં વખતમાં તેમાં કેટલેએક શુધારો કરીઆમાં આવીઆ હતા. આ દીવાનખાનું ૨૩૮ ફૂટ લાંબુ, ૯૮ ફૂટ પોહાલું અને ૬૦ ફૂટ ઉંચું, તોપણ વાંચનારને બાંધવાથી અચરતી ઉપજશે કે, તેનાં છાપરાંને ટેકો આપવાને સાડાં એકબી થાંભો તાંહાં ઉભો કરીઆમાં આવીઆ નથી. તેનું છાપડું ચેસનટ લાકડાંનું છે અને તેમાં ઘણી સુંદર નકશીઓ છે, અને ફરેસતાઓનાં આકાર કોતરેલા છે. હેંવું જણાવીઆમાં આવીઉં છે કે, આ મોટા દીવાનખાનાંમાં પાદશાહ બીજા રીચરડ કરીસ્ટમસનાં તેહવાર ઉપર કેટલાએક દીવસ શુધી દર રોજ બે હજાર શખસોને મેજબાની આપતો હતો, અને તે વેલાએ ખોરાકને સાડાં દર રોજ ૨૮ બલક, ૩૦૦ મેંહનડાં અને ગણતરી વગરની ખરદીનો ભોગ થાતો હતો.

હીઆંથી પશાર થયા પછી આઠ ખુનાંનો એક ઘણો સોભાઈતો ઓરડો આવે છે, તે ઓરડાની જમની બાજુનાં રસતાથી ઉમરાઓની સભાનાં ઓરડામાં, અને દાબી બાજુથી આંતની સભાનાં ઓરડામાં જ વાઈ શકાય છે, એ ઓરડામાં એક ઘણો મોટો મુંખર છે, તે જમીનથી ૩૨ ફૂટ ઉંચો ઠાંગેલો છે, અને જોવા લાયક છે. આગલ જણાવીઆ પરમાણે રાંછી પારલાભેનઠ સભામાં બીરાજવાને સાડાં બીજા રસતે જાય છે. વીક રોડીઆ ટાવ્વરનો દરવાજો પશાર કીધા પછી જે જગા ઉપર તે નાંમદાર આવી પોહાયે છે, તાંહાં દીવાલ ઉપર ઘણું સુંદર ચીતારો છે, અને તાંહાથી જમની બાજુથી નાંમદાર રાંછીનો “રોબીંગ રૂમ” અથવા મોટો દરબારી પોશાક પેહરવાનો ઓરડો આવે છે. એ ઓરડામાં ઘણાએક સારાં ચીતારો છે તેમાં કેટલાંએક સખાવતની અને ધરમાં પાશીઅત ઉત્પન્ન કરનાં રાંછો. પોશાક પેહરીઆ પછી, નાંમદાર રાંછી એક બીજા મોટા દીવાનખાનાંમાં પશાર થાય છે, તે દીવાનખાનું ૧૧૦ ફૂટ લાંબુ, ૪૫ ફૂટ પોહાલું અને ૪૫ ફૂટ ઉંચું છે. હીઆંની બારીઓમાં રંગીન અને ખુબસુરત કાચો જડેલા છે. હીઆંથી નીકલીઆ પછી રાંછી “પરીનસ ચે ખમર” નાંમનાં ઓરડામાં આવે છે, તે ઓરડો પણ ઘણો ખુબસુરત છે. દીવાલની ઉપર એકનાં લાકડાંમાં ઘણાએક સારાં ચીતાર તથા નકશી છે. બારીઓની ઉપર તરેહવાર કુલોનાં ચીતાર છે. આ ઓરડામાં રાંછી તુ એક ઘણું ખુબસુરત પુતળું છે. તે નાંમદારનાં એક હાથમાં તેનાં અમલની નીશાંણ દાખલ રાખી લાકડી અને બીજા હાથમાં કુલોનો હાર છે, તે જોયો તેની બખરોસને લાયક હોય, તેઓને ઈનાંમ આપવાને તે ખાડેશમંદ છે હેંવું બતાવે છે. રાંછીની એક બાજુએ ઈનસાફ બતલાવનાં અને બીજા બાજુએ રેહમ દેખાડનાં પુતળું છે. જે તાકની ઉપર રાંછીનું પુતળું બેસાડેલું તેની આગલી બાજુએ દરીઓ અને વાંહાં છુનો આકાર પાડી વેપાર બતલાવેલો છે; જમની બાજુએ એક છોરો લુગલ વીલીઆનો અલીઆસ કરતો પાડેલો છે, તે વીલીઆ બતાવે છે; અને દાબી બાજુએ બાફનું ઈઅંતર, વીલીનું ઈઅંતર, લોહોડાંની સડક બતલાવનાં ચીતારો છે, કે જ્યાં હુનરનો વધારો માર્ગ પડે છે. આ ઓરડામાંથી ઉમરાઓની સભાનાં દીવાનખાનાંમાં જઈ શકાય છે. અંદર દાખલ થતાં તેનાં પીતલનાં મોટાં બારણાં પેહલવા આપણને અચરતીમાં નાંખે છે. તે વખતમાં દાહડ દંન, અગીઆર ફૂટ ઉંચા અને ૬ ફૂટ પોહાલા છે. આ દીવાનખાનાંમાં આપણે દાખલ થયા કે પછી તાંહાંનો દબલો, સુનેરી રંગનો ઝલકાર, નકસોની ખુબસુરતી અને તરેહવાર રંગનો સણગાર ઈતીઆદી, હેવોતા છે કે કેટલાએક કલાકો શુધી લાગત જોવા કરીએ. એક વખત ઓરડામાં આપણે જાઈને ઉભા રહીએ, તો આપણે કદાચ વીમારમાં પડીએ કે આ હું મું જોઉં—હું જાણું કે સપનો જોઉં. તાંહાં નજર ફેરવીએ તાંહાં કાંઈ નહીં પણ ઝલકાર અને ખુબસુરતી આપણી આંખો ઉપર હોમતો કરે છે. આ બારી, આ થાંબ, આ સીલીંગ, આ દીવાલ, આ મેકક, આ ચીતાર, આ

નકશી, એ સઘળું આપણે જોયું, તેમાં એકથી વધારે સરસ બીજું કહુંછે, તે આપણીથી કેહવાતું નથી. દર એક વસતુ, દરએક સણગાર પોતાની કીમત અને ખુબી અને તેનાં કારીગરની ભારે સક્તી બતાવેછે. આ ઓરડો અને તે ખે જે છે તેના દેખાવ કેવો સારોછે, તેની સમજ આપવાને સાડા હરેક ભાશામાં પુરતાં વી શેશન નથી.

આ ઓરડામાં સઘી સરસ અને અગતનો ભાગ નાંમદાર રાંણીનું તખ્તછે. એ તખ્ત ઘણુ જ સો ભઈતું તથા ખુબસુરતછે. તરણ પગતીની ઉચી જગા કરીઆમાં આવીછે, અને તેની ઉપર ઘણે જ કીમતી અને સોભઈતા રાતા રંગનો ગાલીચો જડી લીધેલોછે. એ ગાલીચાની ઉપર શીંહનાં અને ફુલોનાં ખુબ સુરત ચીતારોછે, અને તેની કોર સઘળી સુનેરી કસબનીછે. આ બેઠકની ઉપર માહાગનીનાં સઘી સરસ લાકડાંની તરણ પુરસીઆછે, તેઓની ઉપર તમાંજ સુનેરી ધોરછે. વચમાંની પુરસી રાંણીને વાસતેછે, તેની ખુબસુરતીનું બધાં જ શકતું જ નથી. એ પુરસીનાં દરએક ભાગમાં તરેહવાર અને એટલી જાત લઘો બતલાવનાંરી નકશીછે, કે તેનું બધાં જ હીઆં થાઈ શકતું નથી. પુરસીનાં આંધા ઉપર તાજ મેલેલુંછે, અને પીઠ આગલ હીરા જડેલાછે. પુરસીની આગલ પગ મેલવાને વાસતે જે દુલછે, તે પણ ઘણુ જ સોભઈતું નકશીદારછે. રાંણીની પુરસીની બંને બાજુએ એક એક પુરસીછે તેમાં એક રાંણીનાં ભરધાર અને બીજી વડા પુતરને સાડે અને તેઓની ઉપર પણ સુનેરી ધોર અને તરેહવાર સણગારછે. આ તખ્તની ઉપર ઘણુ જ સુંદર છતર બનાવેલુંછે. આ બેઠકની પીઠ પછવાડે રાતી ભોંયેની ઉપર સીંહના ચીતારો પાડેલા છે, અને તેની ઉપર ઈંગલડનાં રાજની કેટલીએક બીજી નીશાણું પાડેલી છે અને તેની આસપાસ સોભઈતા દસકતથી "ખોલ અને માહારો હુક" હેવા સખો પાડેલાછે.

આ દીવાનખાનાંની ઉગમણ અને પશ્ચિમ બાજુ મલી બાર મોટી બારીઆછે. એ બારીઓ અમ્ય રતી ઉપજાવનાંરીછે. દરએક બારીની ઉપર રંગીન કાચમાં ઈંગલડનાં પાદશાહ અને રાંણીઓની સખી પાડેલી છે. આ સખીઓ જે કે રંગીન કાચનીછે, તોપણ ખુબસુરતીમાં કોઈથી બતતી બીજી સખીઓ કરતાં ઉતરતી નથી. આદમીનાં બદન અને પોશાકનો દરએક ભાગ જેવા રંગનો હોય, તેવા રંગનાં કાચોનાં કઠકા એકઠા મેલવી બરાબર ભાગ પરમાંણે કાપી હેવાતો કારીગરીથી જોડીઆમાં આવીઆછે કે હાવી કાચની સખીઓ બનાવતાં હજારો રૂપીઆ થાયછે. એ બારીઓથી આ દીવાનખાનાંની ખુબસુરતીમાં ઘણું વધારો થાયછે. રાતને સમે એ બારીઓની પછવાડે રોશની કરીઆમાં આવેછે તેથી તે ચીતારો ઘણુ જ ડીપી ની કહેછે. દખણ અને ઓતર તરફની બીજી જે બે બાજુએ તોહાં આરકાં કરી દીવાલની ઉપર ઘણુ જ સુંદર ચીતારો પાડેલાછે. બારીઓની અને ઉપર જણાવેલાં આરકાંઓની વચમાં જે થાય આવેલા છે, તેની ઉપર જે અઠાર નાંખેલા ઉમરાઓએ પાદશાહ જાન પાસેથી જનરલસતીથી છુટાપણા નો (મેગનાં ચારટા) સનદ લીધે હતા, તેઓના કંસાનાં ધાતુમાં ઓટી કાઢાડેલાં બાહાવલાં બનાવેલાછે. આ દીવાનખાનાંની સીલિંગ ઘણી જ નાંદર અને ખુબસુરતછે અને મોટા ભારવટીઆઓથી તેનાં અઠાર ભાગ કીધાછે અને તે દર એક ભાગને વહી ચાર ભાગમાં વહેચીઆછે, અને એ દર એક ભાગ ઉપર તરેહવાર ચીતારોછે તથા નાંમદાર રાંણી—પરીનસ આલજરટ તથા પરીનસ આવ વેલસનાં નામે માડેલાંછે. ભારવટીઆઓની ઉપર હેવાતો સારી પદે સુનેરી ધોર ચઢાવેલોછે, કે જાણે તે ધાતુનાં બનાવીઆ હોય તેવા લાગેછે, અને તેઓની બાજુ ઉપર વજ્રદારી અને ધરંમની નશીબતો કોતરેલોછે. આ ઓરડાની અંદર ચાર ગીઆલરી કીધેલીછે. રાંણીની તખ્તની સામેની બાજુ ઉપર વરતમાંન પતરોનાં રપોરટરોને સાડા એક ગીઆલરી બાધેલીછે, અને તેની પછવાડે એક બીજી ગીઆલરી પારકા રખસોને સાડે. એ બંને જગાની ગોડાવણ પણ ઘણી સારીછે. એ ગીઆલરીનાં આગલા ભાગ આગલ ઈંગલડનાં પાદશાહની નીશાણું પા

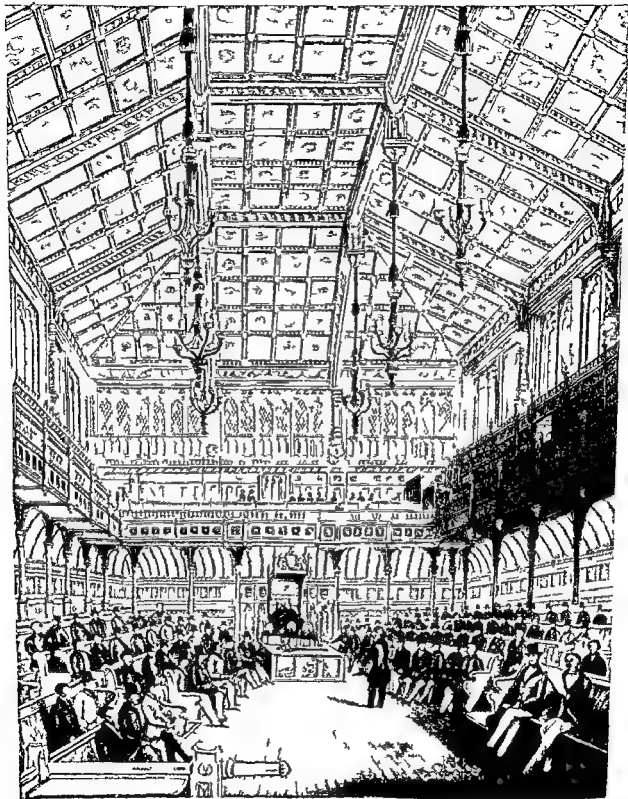
હેલી, અને તાંહાં ને આરકાં આવેલાં છે તેની ઉપર ઇંગલંડનાં સાકશન, નાંરમન, પલાંનશનનેટ, ટીડર, સ્ટુઅરટ તથા હાંનાવરનાં ખાંનધાંનનાં પાદશાહોનાં (કોટ વ્યાવ આરંમસ) અલમતો પાડેલાં છે. હાંઆં એ ક ધણુન કીમતી ઘડીઆલ છે, તે આ ઓરડામાં સરવેને વખત જાહેર કરે છે. ઉમરાવજીઓને સાડ ને ગી આલરી કીધી છે, તેની નીચેની સીલિંગની ઉપર સુનેરી ધોર છે, તથા ઇંગલંડનાં વારડ ચાંનસેલરોની નીશાણો છે. †

ઉમરાઓની સભાનાં કાંમ સર આ ઓરડાની વચ્ચેઅમાં ઓકનાં લાકડાંની એક ટેબલ છે અને તેની આસપાસ ચહુડતા ઉતરતા લાલ ચામડાંની ગાડીની બેડકનાં કોમ્પો મેલેલા છે. તાંહાં ૪૫૦ ઉમરાઓ ની બેચક કીધેલી છે. લારડ ચાંનસેલરને વાસતે ખુરશી જીદી હોએ છે. હાઉસ આફ લારડસની સભા નું કામ રાતને સમે ચાલે છે તેથી કરીને એ ઓરડાનાં ચાહરે ખુનાંમાં ઇશયાંન ઉપર મોટા સુમરો છે, તે પી તલનાં બનાવેલા છે, અને ૧૭ ફુટ ઉંચા છે અને વર્ગનમાં ૧૧૫ હંફરવેટ થાએ છે. એ મોટા સુમરોમાં તથા બીજી બતીઓમાં ગીઆસની ખારકતે એટલીતા રોશની થાએ છે કે, રાતની વેલાએ તાંહાં સઘળી રીતનું કાંમ કરવાને કથી અડચણ પડતી નથી. હાંઆં પાંચરેલાં ગાલીઓ ઘણાન કીમતી છે અને આસખાંની રંગની ભોંએ ઉપર સુનેરી રંગનાં ફુલો પાડેલા છે. આ ઓરડાનાં માંથા ઉપરની સીલિંગ અને તેનાં છાપરાં વચ્ચે આ સરે તરીસ ફુટનેા ઉંચો ગણા છે, અને તેનાં બે ભાગ કરેલા છે અને, જેમ જરૂર પડે તેમ ઉમરાઓને સાડ તે ઓરડામાં ઘંડી અથવા ગરમી લાવવાને સાડ ગોડવંણ કરેલી છે. એ ઓરડામાં ગરમી દાખલ કરવાને સાડ તેની નીચે પણ મોઢું ભોંએડું કીધેલું છે અને તેમાં ગરમ હવાનો જમાવ કરીઆમાં આવે છે. જારે રાંણી પારલામેન્ટની સભામાં બીરાજવાને આવવાની હોએ છે, તારે બે કલાક આગમનથી તેની અંદર જાઈ તપાસ કરીઆમાં આવે છે. ૧૬૦૫ નાં સાલમાં ગાઈ કાંકસે દાડ ગોલાની ખારકતે પારલામેન્ટની સભાને ઉઠારી નાંખવાનું ટરકટ કીધું હતું, તે ઉપરથી એ ભોંએડૂ પાદશાહ આવે તેની આગમન તપાસીઆમાં આવવું હતું, તે ચાલ હજુર શુધી આણ છે.

આ ઓરડો ભરતમાં ૯૧ ફુટ લાંબો, ૪૫ ફુટ યોહલો, અને ૪૫ ફુટ ઉંચો છે તાંહાં સઘળા મલી ૧૧૦૦ આદમી સેહેલથી સખાઈ શકે હેવું જણાવીઆમાં આવીકે છે.

ઉમરાઓનાં ઓરડાનું બધાંન ખુડું કરીઆ પછી નાંમદાર રાંણી જારે તાંહાં આવે છે, તાંહારે કેવો બ

† ઇ. સ. ૧૭૩૮ નાં સા.ખાં લેડીઓને પારલામેન્ટની બધી સખાખા હાનર થવાની ખનાઈ યાઈ હતી, તે ઉપર થી ક્રાલીએક પહેલેવાંથી ઉમરાવજીઓએ ઘણી જ હાંખથી પોતાંનો હક લીધો હતો, તેની લીગત આ જગાએ પરગ કરવા જોગ છે. ક્રાલીએક ઉમરાવજીઓએ હેવો થેણ વીધો, કે હાંવો હેકાંમ થયો છે તોપણ તેઓએ તાંહાં જવું, અને તે થે ડાવને તેઓ ઘણી હાંખથી અખલમાં લાવીઆં. એક દીને સવારનાં ઉમરાઓની સખા બેડી હતી, તે થેલાએ તેઓ તાં હાં ગયાં અને અંદર જતા હતાં, તેવામાં તેમનો અડકાવ કીધામાં આવીઓ, તે છતાં તેઓએ બોહોસથી અંદર જવા નાં ગીજી. એ વીસે ઉમરાઓને ખચર થયાથી તેઓએ હેવો હેકાંમ કીધો કે, તેઓની સાંખને ખાસલ બંધ કરવા. એ પરખાંલે થયું તોપણ તે અસતરીઓ તાહાથી ગઈ નહી, અને જીદીથી પાછલા પોઠોરનાં પાંચ વાગા તારા મુઠી જુખાં અને તરસીઆં તેઓ તાંહા રહેઆ, અને વારે ઘડીએ જોરથી ખાસલ અપસીઆ કીધાં છેલ્લે સરવાલે તેઓએ એક મુકતી કીધી અને અપધી કાંક શુડી સુડીલાં રહેઆં, કે જ્યાં ઉમરાઓ એમ સખજે કે તેઓ જતાં રહાં હશે. આ વીચાર ખરો દીઓ, અને જેવું ખાસલ હુંગાડીજો કે તેઓ ખરોખર અંદર દાખલ થાઈ પોતાની જગાએ બઠને બેથી ગયા, અને તાં હાં રાતનાં ૧૧ વાગતા શુડી રહેઆ. એ જગાએથી તેઓએ ઉમરાઓની દસી તથા આંખોથી ખચબેરી કરવામાં ખાડી રાખીજો નહી, અને તે રીનથી રીથી અસતરીઓને અંદર જવાની છૂટ ખરી હતી આ લેડીઓનાં, લેડી કંડીગડન—ડોએસ આવ મુકનસેરી—ડોએસ આવ આનકાસટર—લેડી વેસ્ટમારવાંડ—લેડી દાખાખ—લેડી આરોટ એડવોન—લેડી આરોબીખાંડ હાખીનન અને તેની છેકરી—ખીસીસ કાકા તથા ખીસીસ પેનકાસવીસ અને લેડી સંકાંસનન દનાં. આ પરખાંલે અસતરીઓનાં હાંને વાસતે તેઓએ ઘણી કીમતી પોતાંને ઘણા જોખમનાં નાખીઆં હતાં.

INT. VIEW OF THE HOUSE OF COMMONS

રટરો તથા જોવા આવનારાઓને સાડ ફરતી ગીઆલરીઓએ. જે ગીઆલરી લેડીઓને વાસતે, તેની ઉપર પીતલની બારીક જારી નહેલીછે, કે જેથી આ દીવાંનખાનાં મધેનું સઘળું તેઓને દેખાએ, પણ તેઓ કોઈને દેખાએ નહી. હાલસે આવા કામનસનાં “સ્પીકર” ની ખુરસી ઘણીજ નકસીદાર અને સોભઈતી છે. અધીકારીઓને વાસતે ફરતા કોચો મેલેલાછે. રાંછીનાં પરધાનો સ્પીકરની જમની બાજુનાં કોચની પે હલી હાર ઉપર બેસેછે, અને તેઓની સાહાંમણે ધ્યાને સ્પીકરની ઘણી બાજુએ પરધાનોની વીરૂધની ટો લઈનાં વડાઓ બેસેછે. આ ઓરડાની સીલીંગને ઘણીજ સારી રીતે બનાવેલીછે અને તેમાં કાચનાં ચોકડાં નહેલાંછે અને કાચની ઉપર ફુલોનાં તથા બીજાં ચીતારો પાડેલાંછે. આ દીવાંનખાનાંમાં જે રોશની મા એછે, તે આ કાચની સીલીંગની અંદર કરીઆમાં આવેછે, અને તેથીજ સઘળું અજવાલું ઓરડામાં પડે છે. એ ઓરડાની નીચે હવા ગરમ થવાને વાસતે બોએજ બનાવેલુંછે, અને તેમાંથી જે હવા ઓરડામાં આવેછે, તે પાછી સીલીંગની વાટે નીકળી જાયે હુવી ગોડવણ કરીઆમાં આવીછે. આ ઓરડાની બાંધણી હુવીછે કે, જે તેમાં આગ લાગે તો ફક્ત તાંદાંનાં બાંકો તથા સામાન બહી જાયે, પણ ભોએ, દીવાલ અને સીલીંગ સઘળી સલાંમત રહે. દીવાલની ઉપર પણ ઘણાંએક સારાં ચીતારોછે. આ ઓરડો બેઈ રહેઆ પછી તેની બાહર એક કહુંછે, તે આપણને દેખાડીઆમાં આવેછે. મોડી રાત થાયેછે અને અગતની તકરાર થાઈ રહી હોએ, તાહરે કેટલાંએક અધીકારીઓ આશાએસને સાડ પોત પોતાનાં ઓરડામાં જઈને બેમેછે, અને જારે જત લેવાનો વખત આવેછે, તારે પેલું કહું ખેંચેછે, તેથી દરએક ઓરડામાં ધંટ વાગેછે તેથી પેલા અધીકારીઓ તરત પોતાની જગા ઉપર આવીને બેસેછે, અને પછી પોતાનાં જત આવેછે. જ્યેએક બાજુએ જત આવવાનાં હોએ, તેઓ એક હલાએલા ઓરડામાં એકડા થાયેછે અને બીજા બાજુ ના જત વાલા બીજા ઓરડામાં એકડા થાયેછે, તાંદાં જતોની સંખીઆ ગણીઆમાં આવેછે. આંખની સભાના તથા ઉમરાઓની સભાનાં પુતલકખાનાં પણ ઘણાજ દીગતી અને સુંદરછે. જે દીવાંનખાનાને સે નટ સ્ટીવંનસ હાલ કરી કેહેછે, તે ૬૫ ફુટ લાંબો અને ૩૦ ફુટ પોહોલોછે, અને ઘણોજ સારી રીતે પાર લામેનટનાં નાખીઆ અધીકારીઓનાં પુતલાંથી સજ્જારેલોછે. આ મેહેલમાં સઘળાં મહીને ૪૫૦ પુતલાંછે. આ મેહેલનાં એક ઓરડામાં “ઇલેક્ટ્રીક ટેલીગ્રાફ” અથવા વીજળીનાં તારથી સંધેશો મલાવવાની આક્રીસેછે અને તાંદાંનો તાર વડી આક્રીસ કે જે “સેન્ટ જોનસ ચીટ” નાંખનાં મોહોહલામાંછે તાં હાં લઈ જવામાં આવીઓછે. એ તારની મદદથી પારલામેનટની સભામાં જે કોઈ કાંમ માલેછે તે વીશે નો સંધેશો રક્તે રક્તે વડી આક્રીસમાં જાયેછે, અને તાંદાંથી છપાઈને લોકોની અંદર ફેલાયેછે. આવી સા રી ગોડવંણથી ઉપડી સભામાં જે કોઈ બનાવ બનેછે, તે સંકેતો થોડા વખતમાં આખાં લંડનમાં જાહેર થાયેછે. પારલામેનટનો આ મેહેલ આઘવામા (૧૫૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ અને પચાસ લાખ રૂપીઆ ખર્ચ થયોછે, હેલું જણાવીઆમાં આવીડંછે.

જે વેલાએ આખની તથા ઉમરાઓની સભા ભરાતી હોએ, તે વેલાએ તાંદાં ચાલતો કારભાર જરૂર મેલે જઈએછે. જેમ તેઓનાં દીવાંનખાનાં પુખ્તરૂતછે, તેમ તાંદાંનો ધનસાફ અદલછે, અને દરએક બાં શાંછુ ફરતાની શક્તી, અને મેલવાની ટપ તપાસવા જાયે” ઉમરાઓની સભામાં જવાને વખતે કોઈબી ઉમરાવનો હોઈમ જઈએ, અને આખની સભામાં જવાને વખતે તે સભાનાં કોઈએક અધીકારીનો હોઈમ જઈએ. બીજા વેલાએ મેહેલ જેવા જવાની પરવાંનગી લારટ મેગ્યરવેનની આક્રીસમાંથી મેલવી શકાયેછે

નાંવ થાએછે, તે વીરો નજાવવાની અગતછે. જ દીને તે નાંમદાર પારલામેન્ટમાં જાએછે, તે દીને આ મેડેલ તરફ સહવારનાં દશ વાગતેથી ગાડી યોડાઓની દોરા દોરી ચાલેછે. જ્યો તે દબદબા ભરેલો દે આવ જવાને જાએછે, તેઓની પારલામેન્ટનાં મેડેલથી એક માઈલ દુરથી ગાડી દોડી શકતી નથી, પણ બીડનાં સબબથી આસતે આસતે જેમ સરગસ ચાલતું હોએ તેમ હારેદાર ગાડીઓમાં આસતે આસતે જ વું પડેછે. એ વેલાએ રસતાઓમાં એક અન્ય દેખાવ થાએછે. બર્ફીગાંમ પાવેસથી તે પારલામેન્ટનાં ને હેલ થુધીનાં રસતાની હારેદાર લોકોની ભારે ઠક થાએછે. દરએક જણ રાંછીનાં મેહુરો જોવાની ઉમેદમાં ક લાકો આગમનથી ઉભા રહેછે. જેવી રાંછીની ગાડી આવી, કે લોકો ઘણા ખુશીમાં આવી પોતાની ટોપી ઓ તથા હાથો અને રૂબાલો ફેરવેછે, અને “રાંછીની ઉમર દરાજ હોએ” એ ખીશાએ વારેવાર પોદાર ખારેછે.

રાંછી બર્ફીગાંમ પાવેસમાંથી બરોબર પોંચા બે વાગતે નીકલેછે, અને તે વખતનું સરગસ ઘણું જ વા લાએક થાએછે. બે યોડાની જોડીની જુદા જુદા અખલદારોથી ભરાએલી છ મોટી ગાડીઓ મેહલએ ચાલેછે. તેઓની પછી નાંમદાર રાંછીનાં “મારશલમેન” તથા “કુટનેન” તથા “યોમેન ગારડ” ની એક ટો લકી ભારે દમાંનાં પોશાકો સાથે પીઆદા ચાલેછે. તેઓની પછવાડે કદમે કદમ નાંમદાર રાંછીની મોટી ગાડી કે જેમાં આઠ અફેદ ગોડા જોડેલા હોએછે, તે ચાલેછે. નાંમદાર રાંછીની સાથે પરીનસ આલબરટ, ખીસ્ટરેસ આવ ધી રોયસ અને ખાસતર આવ ધી ગઝમસ બેથેછે. રાંછીની ગાડી “વીકટોરીઆ ટામ્બર” આગલ આવી પોંછાએછે, એટલે ટોપોનાં અવાજ નીકલેછે, તેથી સરવેને ખબર પડેછે, કે રાંછી આવી પો હોતી. રોપીંગ રૂમમાં દરબારી પોશાક અને તાજ મેહરીઆ પછી રાંછી ઉમરાઓનાં ઓરડામાં જાએછે, તા રે સઘળાઓ ટોપી કાહોડીને આદરમાંથી ઉભા થાએછે. નાંમદાર રાંછી તખત ઉપર બેડા પછી સરવેને બેસવા ને કહેછે, તારે તેઓ બેસેછે. તારપછી આમની સભાનાં અધીકારીઓને તેડું મોકલેછે, તારે તેઓ આવેછે. એ વખતે રાંછીનાં દાહવા હાથ ઉપર રાંછીનાં એક પરધાંન નાગી તલવાર લઈને ઉભા રહેછે, અને બીજા હાથ ઉપર બીજી પ્રધાંન “કાપ આવ મેનટેનન્સ” લઈને ઉભા રહેછે, અને એક પરધાંન અખમલની ગા ડીની ઉપર મેડેલ તાજ લઈને ઉભા રહેછે. તારપછી લારડ માંનસેલર શુકપુ મરડી ઉભા રહીને, રાંછીને એ ક લખેલુ ભાશાંણુ આપેછે, તે તે નામદાર ધીરા અને સાફ આવાજથી વાએછે. પછી તુરત સભા બરખાસત થાએછે. જારે આ મોટી સભા મેએછે તારે નાંમદાર રાંછી અને પરધાંનાં જ્યો સઘળા દરબારી પોગાકમાં હાજર થાએછે, તે સઘળાને દેખાવ દીવાંનખાંનાં ખુબસુરતીની અદર બેલાઈને હવેતા બનેછે, કે જોનાંર એક સપના જેતા હોએ તેડું બનેછે. ઈંગલંડનાં રાજનાં કહ્યંતને આએ એકજ દાખલો નોટાછે કે રાં છી જ ભાંશાણુ કરેછે, તે વીનલીનાં પારની ખારકતે થોડા કલાકમાં આખા યુરોપખંડમાં ફેલાએછે, અને તે નાં એક સખુનથી કુનીઆં ઉપર ઉલટ પાલટ થાએછે. ઉંમરાઓ હંમેસાં જ ઓરડામાં થાઈને ઉ પલા દીવાંનખાંનાં આએછે તે પણ ઘણા સોભઈતાછે. એ ઓરડાને “પીઅરસ લાખી” કરી કહેછે. તેની બંધે બાજુએ મોટાં આરકાંછે, અને તેની ઉપર ઈંગલંડના સાકસન, નોરમન, પલાંનટાનનેટ, રીઉડર, સ્ટુઅ રટ અને હાંનેાવરનાં આનદાંનનાં પાદશાહોનાં અલમતછે, અને તે દરએકની ઉપર પાદશાહી તાજ પાડેલાં છે. આરકાની ઉપર ગોલાબનાં ફુલો પાડેલાંછે, અને તેની અંદરનાં ભાગ ઉપર સુનેરી રંગથી એકનાં ઝા ડના પાતરાં પાડેલાંછે.

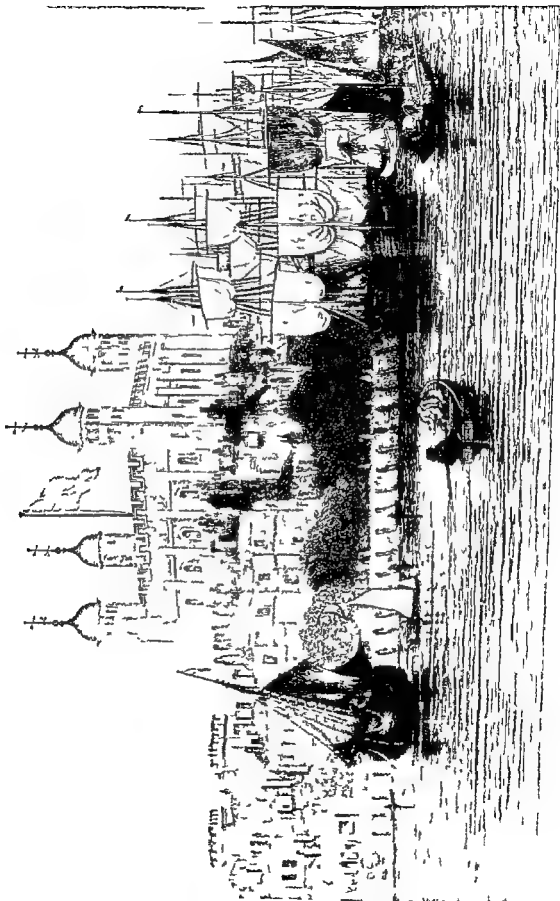
હવે “હાઉસ આવ કામનમ” અથવા આંમની સભાનાં દીવાંનખાંનાં બંધાન કરીએછ. એ દીવાંનખાંનું જે કે ઉમરાઓનાં દીવાનખાનાના જેવું કીમતી નથી, તે પણ ઘણુ સોભઈતું અને ભરતમાં ૭૫ ફુટ લાંબુ, ૪૫ ફુટ પોહોલું અને ૪૧ ફુટ ઉંચું છે. એ ઓરડાની બે બાજુએ રંગીન કાચની બારીઓ છે, અને તેની ઉપર પારલામેન્ટનાં અધીકારીઓના પરગણનાં અલમતોના ચીતારોછે. એ ઓરડાના રો

મકરૂણ ૧૪ મુ

કીડલો—માંનશન હાઊસ—ગીલડહાલ—ટકશાલ—એક આવ ઈ'ગલંડ—
રાયલ એકસચેનજ—પોસ્ટ આફીસ—ટાઈમસ આફીસ.

લંડનનો કીડલો—સહિથી પુરાણો ભાગ—દેવન—દક્ષતરખાનુ—દરવાખ—આગલા પાદશાહોનું રહેણાણ—નામીયા શખસોનું
કુદખાનુ—આઈર્લેન્ડના તથા ઘોડાઓને પેહરવાના આગના વખતના વખતરોનો સંગ્રહ—રીયાયીને ખારી નાખવાના
કધીઆરો—પાદશાહી જહાજોના ભાગશન હાઊસ—પાહેરના ભાગ હાપર ચીતારો—ઈજીપ્શીઅન હાન—ભારત એવ
રતુ સરગસ ગીનહાન—એક ઇમારતનો ખરચ—દીવાનખાનુ—રાખસોના પુતલા—ભારત એવરતુ ખાદુ—ફારક
આવ એકસચેનજ—કામન કાઠિનસીલ એમબર—આલડરમેનોની મળાનુ દીવાનખાનુ—એમરનેનસ પારલર ટકશા
લ—વાતુ પીગનાવવાની રીત—લાહા—પતરા—સીકકા પાડવાનો સાચો—અથ કાઢવાની ચાન ઇતીઆદી એક આ
વ ઇગનડ—કારખારીઓની શાખ—એક પારતર તથા બીજા એકરડાઓ—નમ્હી—છાપેલી નોટો—નોટ છાપવાનું કા
રખાનુ—એક એક કામ ઊની યાદ—તેનો કારખાર ઇતીઆદી રાખલ એકસચેનજ—અથ ઇમારતો—હાલની ઇમા
રત—દીવાનખાનુ—લાએકની નામીચી આફીસ—હવાની ખચર રાખનાર ઇચ્છતર—વરસાદ આવવાનું ઇચ્છતર પાસ
ટ આફીસ—વરતમાન પતરા તથા કાગળોનો નોટો જડા—એક ચાન હાપરથી બીજા ખાલ હાપર કાગળોના જડા પાહે
આડવાની ગોઠવણ—અથમ ટેકવાના સાચો—જુદા જુદા મથકોના કાગળો જણ પાડવા તથા પાહોચાડવાની રીત—લ
ડનમા કાગળોની વેહણી—વેહણનારઓને એસનાની ગાડી—લડનમા આવેલી પાહોચવાની આગમન કાગળો ઇચ્છ
પાડવાની ગોઠવણ—પોસ્ટ આફીસનો હીસાબ ઇતીઆદી લડન ઇચ્છમસ—એ પતરનો વજ તથા ખાન—કાગળ પે
ચવાનો એકરડો—હીયા જોડનારઓના એકરડા—સીરીઓઠાઈબ બનાવવાનું કામ—કાગળ બીગવવાની રીત—
છાપવાનો સાચો—એ પતર સ બધી ફેટલીએક બહુવા જોમ વીગતો

લંડન શહેર મધે ખુસાફરનું બીઆન એ બનારી બીજી ફેટલીએક ઇમારતનું બધાન આ ખુશખુશા ક
રીઆખા આવીલ છે એ દરએક ઇમારતો તથા તે મધેની વસતુઓ જેવા લાએકછે લંડન જેવા ભારે
વસતી કહેવત, વેપાર અને હાલતવાલા શહેરનો દીલ્લો કાઈ જોવો તેવો ટુંડો હેવતો વાચનાર કધી સમજ
ગ ની એ કીડલો ટેમસ સીટના ખાહુલવાને છેડે નહી આગલથી બારેનોએ એ કીડલાને ચીતાર જો
હોઆ આપીએછે, તે હાપરથી જોયામા આવશે કે તેનો દેખાવ ઘણો શારોછે એ કીડલો ૧૨ એકરથી વધ
તી જમીન રોકેછે અને તેની મજબુતી વીશે ઘણું શાસ્ત્ર અત આપીઆમા આવીલ છે તે હવેની રીતે બાધી
આમા આવીએછે કે ટેમસ નદીને રસતે આવતા કુશમેનની હાપર હોમનો કરી શકાએ અથવા ગોઠરના
કાઈ બજારો થાપે હોએ, તો તે બજારો બેસાડવાને પહુ બની આવે આ કીડલાના ઘણાએક ભાગએ અ
ને તેને જુદા જુદા નામ આપેછે હેવુ જણાવીઆમા આવીલ છે કે એ દી લાખાનો સહથી પુરાનો ભા
ગ વચમા ચાર હમા મીનારા સાધનો જે ભાગ દેખાએછે, અને જેને 'હાઈટ રાચર' કરી નામ આપે
લુછે તે છે, અને હેવુ કહેવામા આવીલ છે કે ઇંગલડના પેહલા નારમન પાદશાહ વીલીઅને તે બાધીએ
તો, તાહુએ એ કીડલો આસરે ૧૮૦૦ વરસનો પુરાનો ગણાએછે અસલના નારમન પાદશાહની વખ
તની બાધણીનું એક નાખનું સોલઈવુ દેવલ પણ એ કીડલામાછે, તે હાલ સરકારનું દક્ષતરખાનુ આફીઆમા

આવીઈંછે. આગલા વખતમાં તેમાં દાખલ થવાનાં ચાર દરવાજા હતા. એક દરવાજો જેને “લાયનસ ગેટ” કહી કેહેછે, અને જે હાલમાં કાંબને વાસતે ખુખીઆ દરવાજો, તે આગલ એ કીલ્લામાં નંગલી જાં નવરોને રાખવામાં આવતાં હતાં તેઓનાં કાંબને દરવાજો હતો. બીજો દરવાજો નદીની બાજુથી ખોટો તથા નાંધલાં વાંહાંઓમાંથી સામાં ઉતારવાને કીજી હતો. તરીજો દરવાજો લોહોડાંનો અને ઘણા જ મનુષ્ય હતા, કે જે કોઈન વેલાએ હુંગાડીઆમાં આવતા હતા, અને ચોથો દરવાજો મોટા અને પાદશાહી બંદીવાં નો, જેઓને એ કીલ્લામાં કેદ કરીઆમાં આવતા હતા, તેઓને અંદર દાખલ કરવાને શાસ્ત્ર હતો. એ કીલ્લાનો આગલ એક મોટા ચરથી બંચાવ કીલ્લો હતો, પણ હાલમાં તે જગ્યાએ એક બાગ બનાવેલો છે.

ઇંગલંડની તવારીખ ઉપરથી હેલું જોવામાં આવેછે કે, આ કીલ્લો ઘણી વખત મેડેલ તથા બંદીખાં નાં દાખલ વાપરીઆમાં આવીઓછે. પાદશાહ સ્ટીવનસ ૧૧૪૦ નાં શાલમાં ભારી દમાં સારે પોતાની દરબાર એ કીલ્લામાં ભરતો હતો. તરીજા હેનરીએ વચેવચમાંનાં કીલ્લાને ઘણાએક મનુષ્ય કીલો હતો, અને એ પાદશાહનાં વખતમાં તેનાં બલવાખોર ઉમરાઓએ તેની સાંમને એ કીલ્લો કેટલીએક વખત હાથ કીધો હતો. પાદશાહ બીજો એડવર્ડ પોતાની રજાએતનાં બલવાથી નાહસીને એ કીલ્લામાં ભરાયો હતો. સ્કાટલંડનાં પાદશાહ ડેવીડને અને ફ્રાંસનાં પાદશાહ જાંનને તેનાં છોકરા કીલીપ સાથે આ કીલ્લામાં કેદ રાખીઓ હતો. વાટ ટાઈલર નાંમનાં રાખસે જાહેરે લંડનમાં બલવે ઉઠાવીઓ હતો, તાહરે બીજો રીચર્ડ પોતાનાં ૬૦૦ ઉમરાઓ સાથે બંચાવને સાડા હાંઆમાં ભરાયો હતો. પાદશાહ ચોથા એડવર્ડે ભારી દમાં સારે પોતાની દરબાર હાંઆ રાખી હતી. છઠા હેનરીને બે વાર હાંઆમાં કેદ કીધામાં આવીઓ હતો, અને તાંહાં તેજુ મરણ પણ થાઈઈ હતું. આઠમો હેનરી ઘણીવાર એ કીલ્લામાં રહેઓ હતો. એ પાદશાહની રાણી આન બુલેન અને કાયેરાઈન હાવરડને એ જ કીલ્લામાં ગરદન ચારીઆમાં આવી હતી. લેડી જેન ગરેને પણ આ કીલ્લામાં ચારી નાંખીઆમાં આવી હતી, રાંણી એલીઝબેથને તેહની મેડેનનાં રાખમાં કેદ કરીઆમાં આવી હતી તે પણ હાંઆમાં. પાદશાહ મેડેલો જોસ હાંઆમાં રહેતો હતો, અને તે ને નંગલી જાંનવરોની લડાઈ જોવાનો ઘણો ચોક્ક હતો, તેથી આ કીલ્લાનાં એક મોટા ચોકમાં શીલ્ડ તથા રીછની સાથે ફેતરાઓને લડાઈ કરતાં એઈને ઘણો ધમન થાતો હતો. પેહલા વીલીઅમનાં વખતથી જ બીજા ચારલસનાં વખત શુધી ઇંગલંડનાં પાદશાહો પોતાનાં આંધા ઉપર તાજ મેલીઆ પછી ભારે દમાં સારે આ કીલ્લામાંથી નીકળીને શેડેરમાં પશ્ચાર થાઈને વેસ્ટમીનસ્ટર ખાતેનાં મેડેલમાં જતા હતા. ઇંગલંડની તવારીખ જાંજુનારને સારી પડે ખબરછે કે યાતકી પાદશાહ તરીજા રીચર્ડે ચોથા એડવર્ડનાં બે ઘણા નાંધલાં વચેનો શાહાજાઓને બીછાંનાં ઉપર ઝુંગરાવીને ચારી નખાવીઆ હતા, તે બાંબે પણ આ કીલ્લામાં જ બનીઓ હતો. એ ઉપરાંત ઇંગલંડની તવારીખને લગતા બીજા સેંદકડે જાંજુવા મેગ બનાવે હાંઆમાં બનીઆ હતા, તે સંઘાણું બધાંન દરવાની જગા નથી.

વચનાનો કીલ્લો ૧૭૬ કુટ લાંબો અને ૬૬ કુટ પોહોલો તથા ૯૨ કુટ ઉંચો છે. એ કીલ્લાની બાહરની બાજુની દીવાલ ૧૦ થી ૧૨ કુટ અને અંદરની દીવાલ ૭ કુટ જડીછે. ઝર વાલર રાણીને આ કીલ્લામાં કેદ રાખીઆમાં આવીઓ હતો, તે આ જડી દીવાલમાં એક ચોરો ખોદીને રાખીઆમાં આવી એ હતો, કે જેથી અંદર જવાનાં નાંધલાં બારણા શીવાએ બીજા કોઈ જગેથી તેમાં રોશનો દાખલ થાએ નહી. એ ચોરો આજ દીને પણ આપણને દેખાડીઆમાં આવેછે. એ જ ચોરોમાં સર વાલર રાણી એ આખી ફનીઆંની તવારીખ લખી હતી

હાઈટ ટાચરનાં ઓગરનાં ભાગ ઉપર આગલ લશકરી હાંથીઓ રાખવાને આડ ૩૪૫ કુટ લાંબો એક ધમારુ બંધેલી હતી, તેમાં આખરે તરીજા લાખ રૂપીઆની કીમતનો લશકરી સાંમોન રહેતો હતો.

એ ઈમારત તથા તે મહેનો સામાન ૧૮૪૧ નાં સાલમાં આગથી બહી ગયો હતો, તેની જગાએ હવેલુ ૧૦૦૦ સીપાઈઓ સમાઈ શકે તેવી બરાખ બાંધીઆમાં આવીછે.

પણ આ કીલ્લા મહેનું એક દીવાનખાનું કે નાંહાં અસલનાં વખતનાં ધાતુનાં બખતરો હારેરોર અ ને ઘણાં સોબઈતી રીતે ગોઠવેલાંછે, તે ઘણું જોવા લાગેકછે. લડાઈનાં કાંમમાં દારૂ ગોડો નહીં વાપરીઆ માં આવતો હતો, તારે સીપાઈઓ તથા સરદારો જે બખતરો પેહેરતા હતા, તેના એક ઘણાં દીમતી સંગ રહુ હોંઆં ફરીઆમાં આવીઓછે. પેહલાં એ બખતરો વગર તારીખે મેલેલાં હતાં, પણ ૧૮૨૬ નાં સાલમાં ૧૫૦ કુટ લાંબા અને ૩૪ કુટ પોટોલા ઓરડામાં મળ્યાં બખતરો તેમનાં પુરાતમપણા મુજબ ગોઠવીઆમાં આવીઆં હતાં, તેથી અસલી બીનાંઓની શોધ કરનારને એ બાબદમે ઘણુંએક સવલ પડીછે. આ ઓરડાની બારીઓ રંગીન કાચનીછે, અને તેની ઉપર અવનતો પાડેલાંછે, તથા બીજાં અસલી ચીતારોછે. દીવાલ તથા કોર્સીંગની ઉપર લડાઈમાં જીતેલા વાવટાઓ તથા બીજાં ફતેહની વસ્તુઓછે. ઇંગલંડનાં પાદશાં હ પેહલા એડવરડનાં વખતથી તે બીજાં જેમસનાં વખત શુધી યોડા તથા આદમીઓને પેહેરવાનાં બખત રો, યોડાનાં તથા આદમીઓનાં પુતલાં ઉપર પેહેરાવાંને, આ ઓરડાનાં વચે વચમાંનાં ભાગમાં ગોઠવેલાંછે. આડમાં હેનરીએ તથા પેહલા ચારલસે જે બખતર પેહેરીઆં હતાં, તે હોંઆં આપણને દેખાડીઆમાં આ વેછે. આડમે હેનરી ઘણાં રોંગો અને દદાવર હતો, તેનું બખતર પણ ઘણું જોડુંછે. એ બખતરો કેવાં છે તેની સમજ આપવાને વાસતે તેનાં જુદા જુદા ભાગ નીચે નજાવીએછ. હેલમેટ, માંથાનો ભાગ—ગોર જેટ, ગરદન ધાંકવાનો ભાગ—પાલડનસ, ખભાં સંભાલવાનો ભાગ—રીઅર બ્રેસીસ, ઉપરની બાજુ ધાંક વાનો ભાગ—વાંમ બ્રેસીસ નીચેની બાજુ ધાંકવાનો ભાગ—એલબો પીસીસ, કોપરીઆં ધાંકવાનો ભાગ—ગાંનટબેસ, હાથ ધાંકવાનો ભાગ—બેસ્ટ પેચટ, અને બેક પચેટ, છાતી તથા પીડ ધાંકવાનાં ભાગો—ટેસ્ટ એનડ ટાસેટ, પેટ ધાંકવાનાં ભાગો—ગારડ ડી રેનસ, કંઠર ધાંકવાનો ભાગ—ટેલર, કંઠર અને પેટની બાજુ ધાંકવાનો ભાગ—જીનુસેર, ગુડા ધાંકવાનો ભાગ—ગ્રંબસ, ટેંઝાં ધાંકવાનો ભાગ—સાલેરટ, લોહોડાં ના જોડા. એ પરમાંજે પંદર જુદા જુદા ભાગનું આખું બખતર બનેછે તે સળા આપણે હોંઆં જોઈએછે. કેટલાએક ભાગ વહી બેવડા પણ આવેછે. યોડાને વાસતે નીચે નજાવીઆ પરમાંજોછે. આંનકરન, માંથાં ને સાડ—પાઈનેલ, છાતીને સાડ—આંનેફેર ગરદનને સાડ—ફ્લાંચારડ પાંસરી અને ટેંઝાંની વચેનાં ભા અને સાડ અને કડ્ડીએર જંગને સાડ.

આ સળાં બખતરો ઘણાં પુરાંનાંછે, તેપણુ હેવી રીતે સાડ રાખીઆમાં આવીઆંછે કે, નાંજો આને કાંમ આવી શકે. કેટલાંએક બખતરો ઉપર ઘણાં સારો ધોર ચઢાડવેલોછે, તથા અવનતો અને બીજાં નક્કરીઓછે. આ બખતરો જોવાથી આપણને અચરતી ઉપજાવા વનાં રેહતી નથી, કે તે આટલાં ભારી છતાં તેનાં પેહેરનાંરોએએ તેમને આંગ ઉપર કેમ ઉંચકીઆ હશે, એટલું નહીં, પણ તે પેહેરીને શી રીતે લડાઈ કીધી હશે. પણ આદત ઘણુ કરી શકેછે, અને હરેક વાતની ટેવ જે છે, તે બીજાં કુદરતી શક તીછે. હાલનાં સમેમાં લડાઈમાં દારૂ ગોલાનું કાંમ નીકલીઆથી બખતરોની ચાલ નીકલી ગઈછે, પણ આ ગલા વખતમાં જહરે લડાઈનું મુખીએ હથીઆર તલવાર હતું, તાહરે આ બખતરો બંચાવને સાડ ઘણા કી મતી ગણાતાં હતાં.

આ ઓરડામાંથી નીકલીઆ પછી એક બીજા ઓરડામાં આવીએછે, તે ખચીત જોવા લાગેકછે. તાંહાં લડાઈનાં હથીઆરોનું એક સંગરહસથાનછે. એ ઓરડાને “કુફન ઇલીબલેથસ આરમરી” ફરી નાં મ આપીઆમાં આવીડેછે, તેનું કારણ એછે કે હોંઆં જે કાંઈ હથીઆરોછે, તે ઘણાખરા એ રાંછીનાં વખ તનાંછે. દારૂ ગોલાનાં હથીઆરો નીકલીઆં તેની આગમન યુરોપખંડમાં લડાઈમાં કેવાં હથીઆરો વપરા

તાં હતાં તેના પછી એક કીમતી સંગરહ આ ચોરડામાંછે. સેંહકડો જાતનાં હુથીઆરો જે આપણે હીંઆં જોઈએછ, તેથી આપણને આગલા જમાનાનાં હુથીઆરો વીશે ઘણીએક માહતગારી મલેછે. એ ચોરડાને છેડે રાંણી એલીજબેથનું થોડા ઉપર એક બાહાવલુંછે.

બંધવાએને રીબાવવા અથવા રીબાવીને ખારી નાંખવાનાં આગલા જમાનાનાં કેટલાંએક હુથીઆરો આ ચોરડાનાં વચેવચમાંનાં ભાગમાંછે. હાથનાં આંગલા દાખવાને ઇસકરૂ—ગરદન મંડવાને ઇસકરૂ જે ૧૫૫૮ માં ઇસપાનીઅરડ સાથની લડાઈમાં લીધે હતા—હાથ, પગ તથા ગરદન એ સઘળાં એકડાં ક રીને દાખવાને સાંઘે, તથા એવા બીજા ઘાતકી સાંઘાએ હીંઆં જોયામાં આવેછે. આઠમાં હેનરીની રાંણી આંત જીવેત તથા અરલ આવ એસેકસ નાંખનાં ઉમરાવને જે ટીમરાં ઉપર તથા કોટારાથી ગરદન મા રીઆમાં આવીઆં હતાં, તે ટીમરૂં અને કોટારો આ ચોરડામાંછે, તે આપણને દેખાડીઆમાં આવેછે. એ લાકડાંની ટોપ કે જે આઠમાં હેનરીએ જીલ્લાનની લડાઈને વખતે કાંમમાં લગાડી હતી તે પછી હીંઆંછે. આ કીલ્લામાં જીનામાં જીની એક ટોપ પીતલનીછે, તે સાતમાં હેનરીનાં વખતની અથવા પંદરમી સદીને છેડેની બનાવેલીછે.

લંડનના કીલ્લાનો દરવાજો રાતના બંધ કરીઆમાં આવેછે, તે વેલાએ પુરાંની રશમ પરમાણે દબદ બા ભરેલી કીરીઆ કરીઆમાં આવેછે. રાતનાં અગીઆર વાગતાની થોડી મીનીટ આગમજ, એ કીલ્લાનો એક અમલદાર રાતો જોભા પેહરીને પોતાનાં હાથમાં કુંચીએના મોટા ઝુમખો લઈને પેહરાગીરીની જગા આગલ જાએછે, અને તે વેલાએ તેની સાથે એક બીજો અમલદાર હાથમાં ફાંનસ લઈને ચાલેછે. પેલા પેહરાનાં મકાંન આગલ આવી તેઓ પોકાર કરી બોલેછે કે “કીલ્લાની કુંચી” તેવામાં પેલા પેહરાગીરી બાહર નીકળી તેઓની સાથે સાંમેલ થઈ બાહરનાં દરવાજા શુધી જાએછે. એ પરમાણે દરવાજો બંધ કીધા પછી તેઓ ફરીથી પેહરાગીરીનાં મકાંન આગલ જાએછે, તાહરે તાંહાં જે સીપાઈ હાએછે, તે જરૂરી જમીન ઉપર પોતાંનો પગ અફરીને પુટેછે કે “એ કોણ જાએછે ?” તેઓને જવાબ મલેછે કે “કુંચી” ફરીથી પુછીઆમાં આવેછે કે “કોણની કુંચી” ? જવાબ દીધામાં આવેછે કે “રાંણી વીકટોરીઆની કુંચી.” તારે પેલા સીપાઈ બોલેછે કે “રાંણી વીકટોરીઆની કુંચી લઈને જાઓ, સમજી બરાબરછે.” આ વેલાએ “ઇએમ્પાન પોરટર” બોલેછે કે “રાંણી વીકટોરીઆની ઉમરદાર જાએ” તેને પેહરાનાં સીપાઈઆ જવાબ આપેછે કે “આમીન.” પછી પેલી કુંચીએ કીલ્લાનાં રખેવાલ અમલદારનાં ઘરમાં લઈ જાઈને પુછીઆમાં આવેછે, અને તે પછી તે કીલ્લામાં કોઈથી જવાબ નથી, અને હુઓ પછી એ કીલ્લાનુ બધાંન હીંઆં પુરં કરીએછે.

પાદશાહી જહોરાત.

ઉપલા કીલ્લાનાં હીવાંનખાંનાંમાં પાદશાહી જહોરાતછે, તે સઉથી સરસ જોવા લાએકછે. એ ક મોટા ચોરડાની અંદર ઘણુંજ સોભાઈતી રીતે કાચનાં એક મોટા કેસમાં ગરેટ બરીદનનાં તાજ નુ પાદશાહી જહોરાત બોઢવેલુંછે, તે જોવાને વાસતે દર રોજ લોકોની ભારે ઠડ મલેછે. એ કીલ્લામા જ હુવેરાત રાખવાનું ઈં ૨૦ ની ૧૩ મી સદીથી ચાલતું આવીડંછે, પણ જે જગા ઉપર હુમજા જહોરાત બોઢવેલુંછે, તે જગા ૧૮૪૧ નાં સાલમાં બાંધીઆમાં આવીછે. ઇંગલંડનાં પાદશાહ પેહલા ચારલસની આગમ જ. પાદશાહતનુ જહોરાત ઘણુંજ કીમતી અને પુરાકલ હતું, પણ તે માંડા બાએગતર પાદશાહનાં વખતમાં એ દશ મને માહોમાંહેની જે લડાઈ ચાલી હતી, તે વેલાએ તેમાંનું કેટલુંએક વેચી નાંખીઆમા આવીડં હું. હુમજા પાદશાહતનુ જહોરાત નીચે જણાવીઆ પરમાંછે.

આપણી હુમજાની નાંમદાર અને અખતાવર રાંણી વીકટોરીઆ જાહરે તખતનશીન થાઈ હતી, તા

રે તે નાંમદારને વાસતે જ તાજ બનાવીઆમાં આવીઈ હતું, તે સઘળા જલ્દોરાતની વચે વચમાં મથાલેથી ઝાડવીઆમાં આવીઈછે. જેમ આખા ખુલકમાં રાંછી સરવેથી નેક, દળદળા ભરેલી અને જલકાટ ભરેલીછે તેમ તેનાં માંધા ઉપર મેલવાનું તાજ, આ જલ્દોરાતખાનામાં સઘળી સરસ રીધી નીકડેછે. એ તાજ લાલ રંગની ત્રખમલતુ બનાવેલુંછે અને તેની આસપાસ રૂપાનાં પટાનાં બાહ્યીદાર આરકાં પાડેલાંછે અને તેની ઉપર તમામ જીહનાં હીરા નડી લીધેલાછે, અને તેને મથાલે એક ડરો તથા “કુસાંસ” નો આકારછે. કરાસની ઉપર તરંજુ, મોટાં મોતીછે, તથા એક ઘણુંજ કીમતી લીલંમ કે જે કદમાં લગભગ બે ઈંચ ચોરસછે, તથા છાતીનાં આકારનું એક ઘણુંજ કીમતી પાનુંછે, કે જે પેહલ વેહેલે “એડવરડ થી બલાક પરીનસ” પેહરતો હતો. એ તાજનાં બીજા ભાગેમાં પણ કીમતી હીરા નડેલાછે અને તેમાંના. સઘળી મોટા ચારની કીમત (૪૦૦૦૦૦) ચાર લાખ રૂપીઆની જાણવીઆમાં આવીછે. આખાં તાજની કીમત (૧૧૮૦૦૦૦) અગીઆર લાખ, આગીનીસ હજાર રૂપીઆની જાણવીઆમાં આવીછે. વર્તનમાં એ તાજ પોનાં બે રતલછે.

એક બીજું તાજછે તે પેહલ વેહેલું બીજા ચારલસને વાસતે બનાવીઆમાં આવીઈ હતું અને એ તાજ તેની પછી દરએક પાદશાહ જે ઈંગલંડની ગાદી ઉપર બેઠો હતો તેના માંધા ઉપર પેહલે તાજ પેહરાવવાની કીરી આની વખતે મેલવામાં આવતું હતું. પાદશાહ અથવા રાંછીનાં માંધા ઉપર ઈંગલંડનો સઘળી વડો પાદરી પેહલે જે તાજ મેલેછે, તે એ તાજછે. ઈંગલંડનાં સીક્રાની ઉપર જે તાજ પાડેલુંછે, તે આ તાજનો આકારછે. એ તાજ સુનાંતુ બનાવેલુંછે અને તેની ઉપર સોભઈતી રીતે કીમતી હીરા, માંનેક, પાંનાં, મોતી તથા લીલંમ નડેલાછે. પરીનસ આવ વેલસ, અથવા પાદશાહ અથવા રાંછીનો વડો છાકરો જે ગાદીનો વારસ હોએ, તેને વાસતે પણ એક ઘણુંજ કીમતી તાજછે, તે આખુ સુનાંતુ બનાવેલુંછે, પણ તેમાં જલ્દોરાત નડેલું નથી. જરે તખત ઉપર પાદશાહ હોએ, તારે તેની જે રાંછી હોએ, તેને વાસતે પણ એક સુનાંતુ તાજછે, અને તેની ઉપર કીમતી હીરા તથા મોતી નડેલાંછે. પાદશાહ બીજા જેમસની રાંછીને વાસતે બનાવેલું સુનાંતુ તાજ પણ હીઆંછે, અને તેની ઉપર પણ કીમતી હીરા તથા મોતી નડેલાંછે. સેંટ એડવરડસ સ્ટાફ નાંમતી ચાર કુટ અને સાત ઈંચ લાંબી અને વળનમાં નવ રંતલની એક સુનાની લાકડીછે, તેને મથાલે દડો અને કરાસ છે. એ લાકડી પાદશાહ અથવા રાંછીનાં માંધા ઉપર તાજ મેલવાની કીરીઆની વખતે લઈ આગલ ચાલીઆમાં આવેછે, એક બીજી લાકડી કે જેને “રાયલ સેપટર” કીરી નાંમ આવેલુંછે, તે પણ સુનાંનીછે અને બેકુટ, નવ ઈંચ લાંબીછે. એ લાકડી ઉપરઘણુંજ કીમતી હીરા નડેલાછે, અને તાજ મેલવાની કીરીઆની વખતે પાદશાહની નંમની બાજુએ તેને મેલીઆમાં આવેછે. એજ વખતે દાબી બાજુએ જે લાકડી મેલીઆમાં આવેછે અને જેને “રાડ આવ ઇલવીડી” કીરી કહેછે, તે તરણ કુટ, સાત ઈંચ લાંબીછે, અને તેની ઉપર કીમતી હીરા નડેલાછે. એ લાકડીને મથાલે ઉડતાં ખજુતરનું એક સુંદર પુતલું નડેલુંછે. એક બીજી લાકડી જેને “કુફનસ સેપટર” કીરી કહેછે, તેની કારીગરી ઘણીજ સુંદરછે અને તેની ઉપર હીરા નડેલાછે. બીજી બે લાકડીઓ પણ ઘણીજ સોભઈતી અને કીમતીછે. એક સુનાંનો દડો કે જેનો વીઆસ છ ઈંચછે, તેની ઉપર મોતી નડી લીધેલાં છે, અને તેને મથાલે સુનાંનો ફસબછે. એક બીજો દડો હેવોનછે, પણ કદમાં જરાક નાંધેલોછે. એક તલ વાર કે જેને “સોરડ આવ મરસી” અથવા દયાની તલવાર કીરી નાંમ આવેલુંછે, તે છેડેથી જુદીછે, અને તેની ઉપર સુનેરી સણગારછે. બીજી તરણ તલવારોછે, તે પણ ઘણી કીમતીછે. એક ઘણીજ કીમતી સુનાંની બરેસલેછે, તેની ઉપર મેલાબનાં કુલની નકરીછે, અને છેડે મોતી નડેલાંછે. સુનાંનાં કાંઠા કે જે પાદશાહ અથવા રાંછી તાજ પેહરાવવાની કીરીઆની વખતે પેહેરેછે. એક સુનાંતુ વાસણછે તે ઘણુ પુરાંતુંછે, અને ગરૂડ પખશી પોતાની પાંખ પાહરી કરી ઉડી જતું હોએ તેવા આકારનુંછે. એક સુનાંનો ચંમચો કે જેની અંદરથી પાક તેલ પાદશાહને તાજની વેલાએ લગાડીઆમાં આવેછે. એક ઘણીજ કીમતી નીખખઈનીછે, તે

એકજીર શેઠેરનાં લોકોએ પાદશાહને બખ્શોશ કીધી હતી. એક રૂપાનાં ધોરનું મોટું વાસણ છે, તે પાદ શાહનાં કુટુંબનાં બાલકોને “બાપટીન્મ” આપતી વેલાએ કાંમમાં લાવીઆમાં આવે છે, અને તે ચાર કુટુંબ ઈચું છે. એ વખતે કાંમમાં આવતા વાંઈન (દાડ) ને વાસતે એક રૂપાને કુંઆરો છે, તે પક્ષીમય શેઠેરનાં લોકોએ પાદશાહ બીજા ચારલસને ભેટ આપીઓ હતો. એ ઉપરાંત બીજી ઘણીએક સુનાંની તથા રૂપાંની જ નસો છે, કે જેનું વીગતવાર બપાંન હીઆં યાદ શકતું નથી. પણ આટલું કેહવામાં આવે છે કે, જેઓ આ જ હવેરાત જીએ છે, તેઓનો જીવ ઘણો ખુશી થાએ છે. જીદાં જીદાં તાજેની ખુબસુરતી, તે ઉપર જરેલાં કીમતી જહુવેરાતનો ચલકાટ, અને બીજી સઘળી કીમતી જનસો જે સોભાઈતી રીતે બોડવેલી છે, તે સઘળાનો એ ક્રોડો મલેસો દેખાવ ઘણો જ તયેસમાંતી લાગે છે. આ સઘળા જહુવેરાતની કુલ કીમત તરજુ કરોડ રૂપીઆની જણાવીઆમાં આવી છે.

ઉપલાં બપાંન મધેનું બીજું તાજ ચોરવા સાડ એક વખતે કલનલ ઉલડ નાંમનાં એક શખસે ઘણી જ હીમત ભરેલી કોરોમ કીધી હતી તેની વીગત ઘણી જાંણવા જોગ છે.

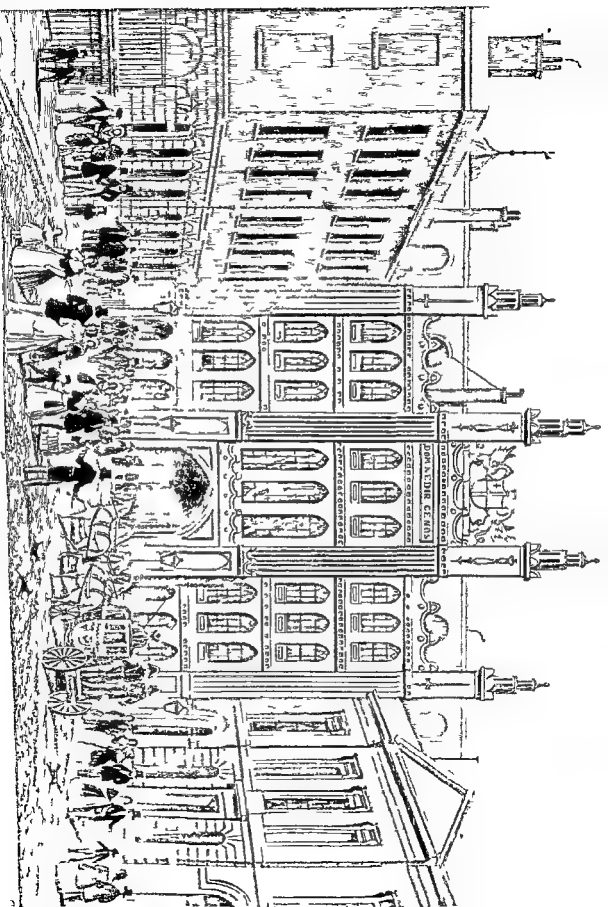
હેનું જણાવીઆમાં આવીઈ છે કે, આ શખસ ઘણો જ લોભી હતો. કોઈબી રીતે તેને કાંઈ મુશ્કેલી થતો હોએ, અને તેમાં ગમે એટલો જોખમ હોએ તોયો, તેણે કાંમ કરવાને તે કદી આચકો ખાતો નહી હતો. ઉપર જણાવેલું કીમતી તાજ ચોરવાની એ શખસની ઈલા થયાથી, એક દીને તે પાદરીનો પોશાક પે હરીને આ જહુવેરાત જોવા ગયો, અને પોતાની બાએડી દાખલ સાથે એક અસતરીને લઈ ગયો. આ અસતરી તે જહુવેરાત જોવાનાં ચોરડામાં ચરત કરીને આજરી પડી, તેથી તે જહુવેરાતના ચોરડાને રખેવા લ દયા કરીને તેને પોતાનાં ચોરડામાં લઈ ગયો, અને એ વખતથી કલનલ ઉલડ અને તે રખેવાલનાં કુટુંબ વચ્ચે એવાખાંધુ યાદ, તે તેણે આસતે આસતે સારી પેઠે વધારી. છેલ્લે સરવાલે એ દોસતીમાં એટલો લોભો વધારો થયો કે તે રખેવાલની છોકરી સાથે પોતાનાં ભતરીજનાં લગન કરવાને ઉલડે ગોઠવીઈ, અને એ બંધે જોડાની એવાખાંધુ કરાવાને વાસતે એક દાહોડો ચુકર કીધો. એ દાહડે પેલા પાદરીનાં લેખાસ સાધના ચોરે ઉપર જણાવેલું તાજ ચોરવાની ગોઠવણ કીધી હતી. પોતાનાં ભાનિજ અને બીજા પે દોસતોની સાથે પીસટોલો તથા લાકડીની અંદર ગુપટીઓ અને ખંખર સંતાડીને તાંહાં ગયો. એક દોસતને કોઈ બાંહણુ કાઢીને બારણુ ઉલલ ચોકી કરવાને સાડ ઉભો રાખીઓ, અને પેરો ચોર પોતાના દોસતોને જહુવેરાત દેખાડવાને બાહોણે ઉપર ગયો. અંદર પોંહોમતાને વાર તેઓએ તે ચોરડાનું બારણુ બંધ કીધું, પેલા રખેવાલને પકડીને બાંધીઓ, અને તેનાં મોહડાંમાં કુમા ધાલીઆ, અને જણાવીઈ કે જે તે ચુપકીરી ધરશે તો સલામત રહેશે, પણ તે બચારો વફાદાર હતો, તેથી જોમ બને તેમ જીમ પાડી અને અંતે ઘણા જોખમ થી લોહી છુદાંન થયો, તારે મેટોસ થયો. આ વેલાએ ઉલડે પેણું તાજ પોતાનાં દગલાનાં પરમાં સંતાડીઈ અને તેના બીજાં દોસતો બીજું જહુવેરાત એકડું કરવા લાગા. એવાંમાં પેલા રખેવાલનો છોકરો તાંહાં આવી પોહોમીઆથી ગભરાટ થયો, અને પેલા ચોરો નાહાસવા ગંડી ગયા. તેઓને કીલ્લામાંથી નીકલતાં એક પે હરાગીરે અટકાવવાની કોરોસ કીધી, પણ તેને તેઓએ તરત ગોલીથી મારી નાંખીઓ. કીલ્લાની બાહર તેઓનાં યોડા રાખેલા હતા, તેઓની ઉપર તેઓ તરત સવાર થયા, અને પોતે પણ “ચોરને પકડો” હુવો પોકા ર કરતા દોડતા ગયા, તેથી રસતામાં તેઓ ઉપર કોઈ થક લઈ ગયું નહી અને તેઓને અટકાવવાની કોરોસ કોઈએ કીધી નહી. પણ અંતે પેલા રખેવાલના જમાંઈએ યોડસવાર યાદને ઉલડને પકડીઓ. ઉલડે આ શખસને ગોલીથી મારવાની વેતરજી કીધી પણ તે તેને લાગી નહી. જહુરે ઉલડ પકડાયો, તારે તે એ જ બોલીઓ કે “આ કોરોસ સાને વાસતે હતી ! તાજને વાસતે, જેકે તેમાં હું રૂતે પાંખીઓ નહી તોપણ તે ઘણી હીમત ભરેલી હતી.” વાંચનારને તરત જાંણવાને ઈલા યાચે કે, આ જીનાંહને વાસતે ઉલડને શું સ

જા કરીઆમાં આવી હતી, પણ તેને અચરતી ઉપજશે કે, એ શખસને કોઈ શખ થાઈ નહીં હતી, પણ પા દશાહ બીજા ચારલસે તેની ઉપર મેહુરખાંની રાખી હતી. કેટલાએકો એવું ધારેછે કે, બલડે પાદશાહને ધા સતી આપી હતી કે જે તેને કાંઈબી ઈજા કીધામાં આવશે તો, તેનાં ઘોસતો પાદશાહનો જીવ લીધા વગર રહેશે નહીં.

માંનશન હાજિરા.

લંડનનો જે અસલ ભાગછે અને જેને હાલમાં “સીટી” અથવા શેરૂર કરીને કહેવામાં આવેછે, તાંહાંને પોલીસખાતાંનો તથા જાહેર શુધરાઈ ખાતાંનો તથા બીજા સઘળા દીવાંની કાંમનો કારભાર અસલ નાં વખતથી “ટાઉન કાઉનસલ” ને નાંમે શેરૂરનાં કેટલાએક ગરહસયો ચલાવતા આવીઆછે. શેરૂરનાં રેહ વાશીઓ “કાઉનસલર” ચુંટી કાહાડેછે, અને તે કાઉનસલરોમાંથી કેટલાએક “આલડરમેન” ચુંટી કાહાડી આમાં આવેછે. એ આલડરમેનો પોત પોતામાંથી દર વરશે એક વડો ચુંટી કાહાડેછે તેને “લારડ મેયર” કહેવામાં આવેછે. એ ગરહસય “ટાઉન કાઉનસલ” ની સભાનો સરનશીન તથા લંડનનો સઉથી વડો કો ટવાલ ગણાએછે. લંડન શેરૂરનાં લારડ મેયરનો ફરનજો ઘણા પુરાંણો તથા મોટા અને હંમેશાં ભારે કામો ન તથા ખરચ સાથે જાલવીઆમાં આવેછે. શેરૂરમાં પાદશાહથી ઉતરતો લારડ મેયર ગણાએછે. જરે પા દશાહ મરણ પાંમે તારે લારડ મેયર પરીવી કોનસલમાં જાએછે, અને નવા પાદશાહને તખ્ત ઉપર બેસાડવાની સનદ ઉપર સઉથી પેહલે તે શહી કરેછે. તેનો પગાર વરશ દાહડે (૮૦૦૦૦) હેંશી હજાર રૂપીઆ નોછે, પણ તેનો હોધો જાલવવાને સાફ ને ભારી ખરચ રાખવો પડેછે, તેમાં તેનાં પગાર કરતાં વધારે ખર્ચ થાએછે. એ હોધો આખર અને માંનને સાફ લીધામાં આવેછે. એ અમલદારને સાફ રેહવાને શેરૂર માં જે મકાનછે, તે ઘણું જોવા લાએકછે. ઈં ૧૮૫૭ નાં સાલમાં તે બાંધીઆમાં આવીઈં હું, અને તેની ઉપર (૭૧૦૦૦૦) સાત લાખ, દશ હજાર રૂપીઆનો ખરચ થયો હતો. દર વરશે જે લારડ મેયર થડે તે હુંઆં રહેછે. આ ઘરનો બાહેરનો દેખાવ ઘણો જ સારોછે. તેનાં આગલા ભાગમાં એક સોલ ઇંતા “પોરટીકો” કાહાડેલોછે, અને તેની ઉપર છ મોટા ખુબસુરત થાંબાછે, અને તે થાંબાની ઉપર જે બાંધણી તેની દીવાલમાં સારાં ચીતારો કોતરેલાંછે. એ ચીતારમાં વચેવચમાં લંડન શેરૂરને એક સ્ત્રીના આ કાર આપીને તેનાં ફશનનોને તે પગ તલે ચાંપતી હોએ, તેમ દેખાડીઆમાં આવીઈંછે. આ સ્ત્રીની જમની બાજુએ એક પુરશ અને છોકરો છુટાપણુની નીશાંણુ હાથમાં લઈને ઉભેલાછે અને તેઓની બાજુએ “નેપ ચીડન” તથા ફરીઓ ખેરવાની નીશાંણુ પાડેલીછે. ફાબી બાજુએ એક સ્ત્રી અને બે છોકરાઓનાં હાથમાં આલીવનાં ઝાડની દાંખડી આપેલીછે, અને એ ચીતારનાં ખુનાંનાં ભાગમાં વેપારની નીશાંણુ દાખલ પીપ, માંસડી, ઇંતીઆદી, પાડેલાંછે.

લારડ મેયરનાં મેહલની આંદર જે દીવાંનખાંનોને “ઈલ્ઝાબેથીઅન હાલ” કરી કહેછે, તે ઘણું જ ખસુરતછે. તેની લંબાઈ ૯૦ ફૂટ અને પોહાલાઈ ૬૦ ફૂટછે અને તેની ઉપરનું છાપરૂ ગોલ આકારમાંછે તે ની ઉપર ઘણો જ ચારો સાંપુગારછે. એ ઓરડામાં લારડ મેયર “ઈસ્ટર મંડે” નાં તેહવાર ઉપર આસરે ૫૦૦ આદમીનું ખાંતું કરેછે, તે વેલાએ સંહીનાં પરધાંનો પણ તેનાં મેજખાંન થાએછે, અને રૂવાં એક ખાં નાંની ધાંમધુન જોવા લાએકછે. એ વેલાએ તેજલ ઉપર જે રૂપાંનો સાંખાન મેલીઆમાં આવેછે, તે ઘણો જ મુંદરછે અને તેની કીમત (૨૦૦૦૦૦) જે લાખ રૂપીઆની જાણવીઆમાં આવીછે. એજ દીને જે દીવાં નખાંનાંમાં બાલ અથવા ગાંચ કરીઆમાં આવેછે તે દીવાંનખાંનું પણ ઘણું સણગારેલુંછે, અને તેમાં કેટલાં એક સંજેમરમરનાં પુતલાંછે.

THE GREAT DIAL.

આ ધરમાં એક ચોરહોજી તાંહાં લારડ મેચર ફોજદારી ઇનસાફ કરેજે, તાંહાં પણ એક વેલાએ મુ સાફરને જવાની બલામણુ ફરીઆમાં આવેજે.

દર વરશમાં નવેમ્બર મહીનાની ૯ મી તારીખે લારડ મેચરને તેનાં ટોપા ઉપર નેમીઆમાં આવે છે અને એ દીને એ મોટો અમલદાર “આનસેલર આવ ધી એક્સએક્ટર” (રાંછીત્તા એક પરધાન) ની આ ફીસમાં જાઇને સોગંદ લીએજે, તે દીને એક મોટી રચનાં થાએજે અને તે દીવસને “વારડ મેચરન ડ” શી નામ આવેજુંજે. એ દીવસે સહવારનાં લારડ મેચર “ગીલડહાલ” મથે આલડરમેનોની આથે નાંસ તો કરેજે અને બપોરનાં મોટા સરગસ સાથે વેસ્ટમીનસ્ટર ખાતે જાએજે. એ વેલાએ લારડ મેચર પોતાનાં હોધાનાં કીમતી અને દબદબા ભરેલા પોશાક સાથે એક ઘણી-જ મોટી અને કીમતી ગાડીમાં સવાર થાએ છે. એ ગાડીની કીમત દશ હજાર રૂપીઆની જાણીઆમાં આવીજે અને તેને સારી હાલતમાં રાખવા ને વાસતે તેની ઉપર દર વરશે ૧૦૦૦, રૂપીઆનો ખરચ થાએજે. એ સરખમમાં આલડમેરનો, શેરીફ અને બીજા ઘણુએક એપેદારો પોતાનાં હોધાનાં પોગાકો પેહરીને મોટી ગાડીઓમાં સવાર થાએજે, તથા તેઓ ની સાથે ટર્મપેટ વળડતા સીપાઇઓ ઘોડા ઉપર અને પીઆદા હોએજે, તેથી લારડ મેચરનું સરગસ જોવા લાએક થાએજે. એ વેલાએ રશતાની ઉપર ભારી ભીડ થાએજે, અને આંખનીબસો તથા ભાડેની અને બીજી ગાડીઓનો આવજાવ અંધ ફરીઆમાં આવેજે. રસતામાં લોકોની ઠઠ થાએજે, એટલું-જ નહીં, પણ ધરો ની બારીઓ અને છાપરાંઓ ઉપર લોકો તે તમાસો જોવાને મહડેજે. વેસ્ટમીનસ્ટર મથે સોગંદ લીધા પછી તેવીજ ધાંમધુમ સાથે તે સરગસ પાહું શેરેર મથે જાએજે.

ગીલડહાલ.

આ ઇમારતની બાહરની બાધણી જે ધણી ખુબસુરતજે, તે લંડન શેરેરનાં ટાઉન હાલ દાખલ ગણાએજે અને લારડ મેચરનાં હોધા તથા શેરેરનાં કાંમ કાનને લગતીજે. અસલ જે ગીલડહાલની ઇમારત હતી તે ૬૦ સ૦ ૧૪૧૧ નાં વરશમાં બાંધેલી હતી, પણ તેના ૧૬૬૬ નાં વરશમાં આગથી નાંસ થપાથી તેની જગાએ બીજી ઇમારત બાંધીઆમાં આવી હતી, અને તે હમણા આવપણે જોઇએ છઇએ. આ ઇમારત શેરેરનાં નાંમને લાએક કરવાને વાસતે કેટલીએક ફંપનીઓએ ઘણું નાંણુ ભરીઈ હતું. લોકો ઉપર કેટલાએક દર નાંખીઆમાં આવીઆ હતા, તથા અંધવાઓ જેઓ ફોજદારી અનેઆએને મોટું કેદ હતા તેઓની પાસેથી દંડ લઈ તેમનો યુનાહ માફ ફરીઆમાં આવીઆ હતા, અને એ રીતે મોટી થાપણ એ ફરી ફરીઆમાં આવી હતી. એ ઇમારતનાં સણુગારમાં વધારો કરવાને સાફ કેટલાએક ખાનગી ગરુસથો એ સખાવતની રહે પણ મોટી રકનો અખચેસ દાખલ આપી હતી. કેટલાએક દરવવાં આલડરમેનોએ બારીઓને સણુગાર વધારવામાં તથા શેરેરની કેટલીએક નીશાણો તે ઉપર પાડવાને સાફ પોતાની ગીરોને ખરચ ફીધો હતો. એ ઇમારતનાં બાહરના દેખાવનાં સોભાઈતા થાંખાઓથી તરણ ભાગ દેખાએજે, અને વચમાંના ભાગમાં શેરેરના અલમતો પાડેલાંજે. અંદર જતા જે સઘી મોટું દીવાનખાનુંજે, તે ૧૫૩ ફુટ લાણુ, ૫૦ ફુટ પોહોલું અને ૫૫ ફુટ ઉંચુજે, અને તેમાં છ થી સાત હજાર આદમી શમાઈ ગકે તેડુજે. એ દીવાનખાનનાંની ઉગમણ અને પરાચમની બાજુ એક એક મોટી બારીઓ બનાવેલીજે, અને તે બારીની અંદર સોભાઈતા થાંખાઓથી નકશીદાર આરકા પાડેલાંજે, અને તેની ઉપરનો ભાગ રંગીન કાચનોજે અને તેનાં ઉપર પાદશાહી અલમતોના તથા બીજા ઘણુંએક ચીતાર પાડેલાજે. ઉગમણ તરફથી બારીની આગલ પાદશાહ છડા એડવરડ તથા રાણી એલિઝબેથ અને પાદશાહ પેહલા આરલસનાં સંજેમરમરનાં પુતલાજે, દબો બાજુની બારી આગલ ઉંચા તાક બનાવીને તેની ઉપર એ મોટા રાખજોનાં પુતલાં મેસેલાજે.

એ પુતલાં ઉંચાઈમાં ૧૫ ફુટ લાંબાછે અને તેઓની દાહડી મોટી અને કાલી પાડેલીછે. એમને નાં એક રાખશનાં માંથા ઉપર પીછા સાથની “હેલમેટછે”, તેની બાજુએ મોટી તલવારછે, અને હાથમાં એ ક ધાલ અને ભાલોછે. બીજા રાખશની બાજુએ તલવાર બાંધેલીછે, અને તેની ખાંધ ઉપર તીરકાંમઠા બાંધેલાછે અને તેનાં હાથમાં એક મોટી લાકડી આંધેલીછે, કે જેની સાથે બાંધેલી સાંકલ સાથે એક ગોલ દરો કે જેની આસપાસ સળળા કાંચાછે, તે લટકેછે. એ દીવાંનખાંનાંની આસપાસ બીજા ઘણા પુતલાંછે, તેમાં અરલ આવ બાંધાંમ, મીઠ પીટ તથા લારડ નેલસાં નાં પણ જોયામાં આવેછે.

લારડ એવર જે દીવસે પોતાંનો હાથો પોતાંને સવાધીન લીધેછે (તારીખ ૯ મી નવેમ્બર) તે દીને રાતનાં રાંણીનાં પરધાંનોને તથા બીજાઓને તે અમલદાર મોટું ખાંતુ આપેછે, તે આ દીવાંનખાંનાંમાં થાએછે. એક રાતનાં આ મોટા ખાંતોના ખરમ (૨૨૦૦૦) બાવીસ હજાર રૂપીઆ થાએછે, તેમાંથી દશ હજાર રૂપીઆ લારડ એવર આપેછે, અને બાકીનાં બાર હજાર રૂપીઆ તે વરશનાં બે શેરોક, જેઓનેબી લારડ એવરની સાથે દર વરશે ચુંટી દાહડીઆમાં આવેછે, તેઓ આપેછે. હાંફસથાંનથી ગએલા ખુસાફરને આ ખાંતોના દેખાવ અમરત શરીખો લાગીઆ વનાં રહેશે નહીં. લારડ એવર તથા શેરોક અને આ લડરમેંના સળળા પોતાનાં હાથનાં મોટા નળા પેહુરીને નંમવા બેશેછે તથા તે વેલાએ આસરે ૧૨૦૦ ગર હસથો હાએછે. “ટરમપેટ” વળાડીઆમાં આવેછે તારે સળળા તેજલ ઉપર બેશેછે, અને નંમતી વખતે પણ કેટલીએક અસલની કીરીઆ થાએછે, તે સળળું જોયાથી આપણને ઘણીએક અમરતી ઉપજ્યા વનાં રહેતી નથી. આ દીવાંનખાંનાંમાં લારડ એવરોએ પાદશાહોને પણ ખાંનાં આપીઆંછે. ૧૮૧૪ નાં સાલમાં પાદશાહ ચોથો જરજ જાહેરે “રીન્ડનટ” દાખલ રાજ ચલાવતો હતો, તાહેરે તેને તથા તે વેલાએ રૂશીઆનાં શાંનશાહ આલેક્ઝાંડર તથા ખુશીઆનો પાદશાહ ફ્રેડરીક વીલીઅમ, જેઓ લંડનની દરબારની બેઠેલાને આવીઆ હતા, તેઓને લારડ એવરે આ દીવાંનખાંનાંમાં એક મોટું ખાંતુ આપીઈ હતું, તેની રચનાંની બારે તારીક કરીઆમાં આવીછે. એ વેલાએ ખાંતોના ખરમ (૨૫૦૦૦૦) બે લાખ, પચાસ હજાર રૂપીઆ થયો હતો, અને તે વેલાએ તેજલ ઉપર મેલેલી કીમતી પલેટોની કીમત (૨૦૦૦૦૦૦) વીશ લાખ રૂપીઆની જણાવીઆમાં આવીછે. સને ૧૮૫૧ નાં વરશમાં લંડન અધે સળળા રેશોની કારીગરીનું જે મોટું સંગરહસથાંન ઉંચાડીઆમાં આવીઈ હતું, તેની ખુબારકબાદીમાં શેરૂનાં લોકોની તરફથી તે વરશની તારીખ ૯ મી જુલાઈને દીને ઉપલાં દીવાંનખાંનાંમાં રાંણી વીક્ટોરીઆને જે ખાંતુ આપીઆમાં આવીઈ હતું, તેનો (૫૧૨૦૦) એકાવંન હજાર બશે રૂપીઆ ખરમ થયો હતો. આ ખરમાંજે ખાંનાં ઉપર મોટો ખરમ કરીઆમાં આવેછે, તે ઉપરથી વાંચનાંરને સમજ પડશે કે, તે ખાંનાંની વખતે કોઈ તલેસમાંતી દેખાવ થાતો હશે. જરે આ દીવાંનખાંનાંમાં પાદશાહોને ખાંનાં આપીઆમાં આવેછે તારે તેનાં સળળારમાં વધારે કરવાને કશી રીતની કશુર રાખીઆમાં આવતી નથી. પાદશાહ અથવા રાંણીને વાસતે સોભાઈતાં છતર સાથની ઘણીનું મુંદર બેડક બનાંવીઆમાં આવેછે. દીવાંનખાંનાંની બંને બાજુઓની મોટી બારીઓ ઉપર ગીઆસની રોશનીની આસરે ૭૦૦૦ જોત સલગાવીઆમાં આવેછે, તથા દીવાલો ઉપર સેતારાઓ અને બીજા આકારો રોશનીની જોતાથી કરીઆમાં આવેછે તથા “રીફ્લેક્ટરસ” ની ત્રારફતે એક મોટો શુરજ બનાંવીઆમાં આવેછે. દીવાંનખાંનાંમાં જાંહાં જાંહાં નકશીછે તાંહાં ગીઆસની જોતે સલગાવીઆમાં આવેછે, અને તેવી જોત આસરે પાંચ હજાર થાએછે. સીલીંગને માંથેથી બે મોટા ખુંમરો ટાંગીઆમાં આવેછે. એ દરએક ખુંમરનો વીઆસ બાર ફુટછે, અને તેમાં પણ ગીઆસથી દીવા બેલેછે. જે આ દીવાંન ખાંનાંમાં ૪૬૦૦૦ ગીતબતીની રોશની કરીઆમાં આવેતો તેથી જરેલા ઉજસ પડે, તેટલા ઉજસ ઉપર જણાંવીઆ ખરમાંજે ગીઆસની રોશનીથી પડેછે.

“ આ ઇમારતની અંદર ” કોરટ આવ એકસએકર ” તથા “દાંખન કાંઠનસલ ચેમબર” તથા આલ ટરમેનોની સભાના ઓરડાઓ જેવા લાગેકે. પેહલા ઓરડામાં રંગમા ઉતારેલી કેટલીએક સળીઓછે, તે માં એક ફરેનચનો પાદશાહી લુઈ ફીલીપ, જે ૧૮૪૪ નાં સાલમાં લંડન ગયો હતો, તાહરે તેને તાંહાંનાં રેફ વાશીઓએ એક માંનપતર આપીઈ હતું, તે વખતનાં દેખાવનું એક ચીતર એજ પાદશાહે આ ઓરડામાં મેલવાને સારૂ ભેટ દાખલ મોકલીઈ હતું, તે ઘણું તારીફ લાગેકે. આ ઓરડામાં ફેટલાએક પાદશાહ તથા લારડ મેચરની પણ રંગમાં સળીઓછે. બીજા ઓરડામાં પણ ઘણીએક રંગમાં ઉતારેલી મુંદર સળીઓ છે, અને તેમાં એક નાંખદાર રાંછી વીકટોરીઆનીછે. લારડ મેચરનાં ખાંનાં તથા શેહેરની બીજા કંપની ઓની ફીરીઆનાં ચીતારો પણ આ ઓરડામાંછે. આલ ટરમેનોની સભાના ઓરડો રંગથી અને સુનેરી ધાર થી ઘણો સારી પઠે સણુગારેલોછે, અને તેમાં લંડન શેહેરનાં તથા હાહાપણ, ધનસાફ, પહરેલ અને હીમત બ તાવનાં ચીતારેલો. આ જગાએ શેહેરનાં કાંખ દાખ તથા દારબારને વાસતે લારડ મેચર તથા આલ ટરમેનો ની સભા તથા શેરીફ અને બીજા અધીકારીઓની સભા ભરાયેછે.

“ ચેમબરલેનસ પારલર ” નાંખનાં એક ઓરડામાં જ્યા વગર જેવા જનારે પાછું ફરવું નહી. લંડ ન શેહેરનું છુટાપણુ તથા એ શેહેરની તરફથી સાબાશીઓ કોણને મલીછે, તથા કોણ કોણને ઉપકાર માંની આમાં આવીઓછે, તેની બેવડી નોખ ઘણાં સોભાઈતા દશકતથી તે ઓરડામાં રાખીઆમાં આવીછે.

કોરટ આવ કામન પલીસ, અને કુઈનસ બેન્ચની અદાલતો પણ આ મહાનમાં ફીલેલા ઓરડાઓ માં ભરાયેછે, તે વેળાએ તાંહાં હાજર થયાથી ઇંગલંડની અદાલતોમાં કેમ ધનસાફ થાયેછે તે માર્બન પડશે.

દંકશાલ

આખી કુનીઆમાં સઘી પુરી, સઘી સરસ અને મોટી દંકશાલ લંડનમાંછે. ગરેટ બરીટન ત ધા આપરલંડનાં મુલક ખાતેના ચલણનો સીકો આ દંકશાલમાં પાડીઆમાં આવેછે, એટલુંજ નહી, પણ બ રીટીશનાં રાજને લગતા જુદાં જુદાં રવસથાનાનો સીકો પણ એજ દંકશાલમાં પડેછે. સાંમાની મદદથી સ ઘલા સીકા પડેછે, તે સાંચાઓની ગોઠવણુ તથા જહડપ અને સીકાઓ પડીઆ પછી તેમને તપાસવાની તરેહવાર અને બારીક રીતે અગત કરી જેવા લાગેકે. એ દંકશાલ જેવા જવાને વાસતે દંકશાલનાં વ ડાની આગમજથી પરવાંનગી મેલવવી જિંદગી.

એ દંકશાલ દેખાડવામાં હુમેશાં એક આદમી આપણી સાથે ફરેછે, તે પેહલેથી તે છેલ્લે શુધી દર એ ક કામ આપણને દેખાડેછે, તથા રાંખજવેછે. પેહલ વેહલલાં આપણને એક ઓરડામાં લઈ જ્યામાં આવેછે, કે જાંહાં સુનાનાં તથા રૂપાનાં તથા તરાંબાનાં સીકાને શાફ મુંતું તથા રૂપું તથા તરાંબુ ગળાએછે. મોટા જડા અંધ મુંતુ અથવા રૂપ પીગલેલું કાંઈ વારેવાર આપણા જોયામાં આવતું નથી, તેથી આ દંકશાલમાં મુંતુ ગલાઈને ઘોતની માફક મોટા વાશાંજમાં પડેછે, તે જોયાથી આપણને ખુશી ઉપજ્યા વનાં રેહતી નથી. એ પરમાંજો પીગલેલાં ધાતુનાં પછી લાચા બનાંવીઆમાં આવેછે. સીકો સુનાંને અથવા રૂપાંને અથવા તરાંબાં નો હોએ તોપણુ તેને યાડવાની રીત એકજ—વાસતે હવે તે સીકો કેમ પાડીઆમાં આવેછે તેનું દુકમાં બયાંન કરીએ છઈએ.

પીગલેલાં ધાતુનાં લાચા બનાંવીઆ પછી તેને સાંમાની મદદથી ચાલતા ફરતા પરેસોની અંદર પશાર કરીઆમાં આવેછે તાંહાં તેનાં પતરાં બનેછે. એ પતરાં સીકાની જડાઈ બરાબરનાં થાયેછે. આ પતરાંમાં જો કોઈની ટેકાણે જરૂર કરતાં વધારે જડાઈ હોએ, અને અગત કરી પાંઉનડનાં સીકામાંતો તેની કીમતમાં ઘણો ફરક પડે, તેથી કરીને એ પતરા સઘલી બાજુથી પાડવાનાં સીકાની જડાઈનાં છેકે નહી, તે એક ધ

છાજ બારીક સાંચાની ખારકતે તપાસીઆમાં આવેછે. એ પરમાણુ જોઈતી જાણનાં પતરાં થયા પછી તે પ તરંગોને એક બીજા સાંચામાં પશાર કરીઆમાં આવેછે, તેથી સીક્કાનાં ગોલ કટકા થાયછે. તાર પછી એ દર એક કટકો ઘટકા વજનનાં છે કે નહીં, તે તપાસીઆમાં આવેછે. વજનમાં તપાસ કરીઆ પછી, તે સીક્કા એને એક સાંચામાં નાંખીઆમાં આવેછે, તાંહાં તેમની ફરતી કોર જરાક ઉભી થાયછે, અને તાર પછી તેમની ઉપર છાપ ખારવાને વાસને વળી બીજા સાંચામાં પશાર કરીઆમાં આવેછે. ટંકશાળ જેવા જનાંર ને સહી અમરતનો લાગ આ જગાયેછે. દર એક સીક્કો છાપની જગાયે આવીને પડેછે, અને તાંહાં ઇ સકરૂની ખારકતે ઉપર તથા નીચે છાપ પડેછે, એટલુંજ નહીં, પણ તે સીક્કાની કાપાદાર કોર પણ તાંહાંજ પડેછે. એ ઇસકરૂનાં સાંચાની ગોડવણ હુવીછે કે તે ઇસકરૂનાં નીચેનાં ભાગમાં તીખાં લોહડાંને એક “ડાઇ” રેહ્છે, જેની ઉપર સીક્કાનાં છાપની નકશી હોયછે, અને ઉપરનાં ભાગમાં બીજી “ડાઇ” રેહ્છે. એ જેની વચે જરે સીક્કો ચંપાયેછે તારે ગંધે તરફ ઘરેછે છાપ પડેછે. એ પરમાણુ એક સીક્કાની ઉપર છા પ પડીઆ કે તે સીક્કો તરત બાહર પડેછે અને તેની જગાયે તરત બીજી આવીને ઉભો રેહ્છે. હાથથી સી ક્કા મેલવાની અગત પડતીજ નથી. એક છપાથો કે તે નીકલીઆ, અને બીજી તેની જગા ઉપર આવેલા જછે. એ પરમાણુ ઘણા ઇસકરૂ સીક્કા છાપવાનાં કાંઠ સરઆ આરડામાં કાંઠમાં લગાડેલાછે, અને જે જ હુડપથી તાંહાં કાંઠ ચાલેછે, તે જોઈને આપણે અચરત થાઈએ છઈએ. દર એક કલાકમાં પાંચથી છ હજાર સીક્કા એ પરમાણુ તઈઆર થાયછે. આ પરમાણુ ટંકશાળમાં સીક્કા તઈઆર થાયછે, તેની ઉપર રાંછી ની તરફથી ટેડવેલા ટચ કાહાડનાંરની તરફથી તપાસ થયા વગર તેમને બાહર પાડીઆમાં આવતા નથી. રાંછીની તરફનાં ટચ કાહાડનાંરની તપાસ થયા પછી દર એક વખત છપાયેલા જડા મધેથી એક સીક્કો જુ ડો પાડી તેને એક કોથલીમાં નાંખેછે, અને તેની ઉપર તરણ રૂસી જારીઆમાં આવેછે, તથા જે બાકસમાં તેને મેલીઆમાં આવેછે, તેને તરણ તાલાં જારીઆમાં આવેછે, તેમાંની એક કુંચી ટંકશાળનાં વડાની પાથે, બીજી કુંચી રાંછીનાં ટચ કાહાડનાંર પાથે અને તરીજ કુંચી “ચાંનસેલર આવ ધી એકસચેકર” પરધાંન પા થો રેહ્છે. તે સીક્કો પછી “વેરટમીનરટર આબી” નાં ફેવળનાં એક આરડામાં ઉપલા પરધાંન અને (ગો લડસત્રીય કંપની) સોનીઆની કંપનીનાં બે અધીકારીઆની હજુરમાં ફરીથી તપાસીઆમાં આવેછે.

એ ટંકશાળનાં હોલો ધારોછે કે લેપારી જેટલી નગદી મોકલે તેટલો સીક્કો વગર ખરચે તેને પાડી આ પવો. સને ૧૮૫૭ નાં શાલમાં એ ટંકશાલ મધે પાંડેથી તે પેનસ થુધીનાં પાડેલા જુદા જુદા સીક્કાની કીમત (૫૨૩૫૪૪૧) બાવંત લાખ, પાંતરીસ હજાર, છશો એકતાલીસ પાંડેડ અથવા પાચ કરોડ, તેવીશ લા ખ, છપંત હજાર, ચારશો દશ રૂપીઆની થાઈ હતી.

બેંક આવ ઇંગ્લેન્ડ.

આ બેંકમાં આખાં ઇંગલંડનું નાણું રેહ્છે, એટલુંજ નહીં, પણ યુરોપખંડના ઘણાએક સુલકોનાં નાં છાની તાંહાં સંભાલ થાયછે. એ બેંક કુનીઆમાં-સહી મોટી જાણીઆમાં આવેછે. ગરેટ બરીડનના નો ડા વેપાર અને તાંહાંનાં લોકોનાં ભારી દરવ ગુજબ આ બેંકનું કાંઠ ઘણુંજ મોહોલુંછે. ઇંગલંડની સરકારનાં ખર્જાંનચીનું કાંઠ પણ એજ બેંક કરેછે. સરકારનાં કર જે વસુલ થાયછે, તે હુઆંચાં રાખીઆમાં આવે છે, તથા સરકારી નોટોનું વીઆજ પણ તેનાં ધરાવનારોએ સરકારની તરફથી એજ બેંકમાંથી આપીઆ માં આવેછે. એ બેંકની ઇમારતની બાહરની બાંધણી ખુબસુરતછે, અને તેનાં મોહલા કારભાર માફક અં દરની ગોડવણ ઘણી સારીછે. જે ભારી જોખાંજ એ બેંકમાં રેહ્છે, તેને આગથી અંચાવ કરવાને વાસતે, તે ની ઇમારત ઘણી ખરી પથરની બાંધેલીછે તથા બીજી હુવી બાંધણી કીવેલીછે, કે આગની અસર તેની ઉપર થા એ નહીં. એ ઇમારતની ચાર બાજુની લંબાઈ નીચે જણાવીઆ પરમાણુછે, તે ઉપરથીજ તેની મોહલાઈને વી

આર સેહેલથી આવશે. દમણ તરફથી ૩૬૫ ૬૮, આંતર તરફથી ૪૧૦, ઉગમણ તરફથી ૨૪૫, અને પશ્ચિમ તરફથી ૪૪૦ ૬૮ છે. અંદર ૯ ખુલ્લા ચોક કીરેલા છે અને આફ્રિકાનાં કાંત્રસર અને અમલદારોનાં રેહવાને કીર્ણ પુશકલ આરડા છે. વચેવચમાંનો ન સંકીર્ણ મોટો ચોક છે, તાંહાં એક પુશનુમાં બાગ કીધામાં આવીઓ છે, અને તેની વચમાં પાંખીના એક સોભધતા હુંઆરો છે. એ મોટી ઇમારતની કીમત વીશે સર જાન સોન નાંમનાં નાંમીયા એનજીનીઅરનું મત પુછીઆમાં આવીઈ હતું, તારે તેણે રૂબું કહઈ હતું, કે ને એ આખી ઇમારત ભાડે આપીઆમાં આવેતો તેનાં વરથ દાહડે (૩૫૦૦૦૦) તરંણ લાખ, પચાસ હજાર રૂપી આનું ભાડું ઉપજે, અને તેનાં રપેર તથા બીજા કાંમમાં વરથ દાહડે (૫૦૦૦૦) રૂપીઆનો ખરચ થાયે.

બેંકને લગતાં દર એક કાંમનાં જુદા જુદા ભાગ છે, અને એ દર એક ભાગમાં આપણે દાખલ થઈએ છે, તારે તાંહાં મેહતાઓની એક મોટી ફોન આપણી નજરે પડે છે. ને આરડામાં જઈએ, તાંહાં મેહતાઓનું ટોલું દીશે છે, તેથી એ બેંકનાં બોહાલાં કાંમની આપણને સેહેલથી સમજ પડે છે. સધળા મલીને એ બેંકમાં ૧૧૦૦ શખસ આકરી છે, અને તેમાં દર વરથે પાંચથો રૂપીઆથી તે ૧૨૦૦૦ રૂપીઆ શુધીનાં પગારનાં કારભારીઓ છે. એઓને પગાર આપવામાં બેંકને (૨૫૦૦૦૦૦) પચીસ લાખ રૂપીઆનો ખરચ છે. એ કારભારીઓના કાએદાને શાઝ એક પુસતકમાંનું પણ બેંકને ખરચે એક આરડામાં ઉલું કીરેલું છે.

એક મોટા ગોલ આરડો છે અને જેની ઉપર આસરે સતાવેન ૬૮ વીઆસનો એક ખુબસુરત ઝુંબ છે તાંહાં વેંહચણી આપવાનું કાંમ ચાલે છે. જાહેર એ વેંહચણી આપવાનો વખત આવે છે તારે આ આરડામાં થાતી બીડ જોવા લાએક થાયે છે. ને દીવાનખાનાંમાં એ બેંકનાં ડરેકદરો બેશે છે, અને જેને “ બેંક પારલર ” ફરી કહે છે, તે દીવાનખાનું ઘણું ખુબસુરત છે. ને આરડામાં મોટાનાં નાંણા પગાર કરીઆમાં આવે છે, તે આરડો ૭૫ ૬૮ લાખ અને ૫૦ ૬૮ પેરોલો છે.

ઉપર જણાવેલા બે મોટા આરડા તથા કારભારીઓનાં કામનાં આરડા સીવાએ, એ બેંક જોવા નનાંર ને ને આરડામાં નગદી રાખીઆમાં આવે છે તે, તથા ને આરડામાં બેંક નોટોના નકા રાખીઆમાં આવે છે તે, તથા તાંહાં બેંક નોટો છપાએ છે, તે દેખાડીઆમાં આવે છે. એ બેંકમાં ને સુનું લીધામાં આવે છે તે ઘણું કરીને ૧૬ રતલનાં લાથાનાં આકારમાં લીધામાં આવે છે. એ દરએક લાથાની કીમત ૮૦૦૦ રૂપીઆની થાયે છે, અને જેમ આપણા ઘરમાં લાકડાંના ભારા પડેલા હોએ છે, તેમ આ આરડામાં હાવા સુનાંનાં લાથા પડેલા આપણા જોયામાં આવે છે. બેંકમાં ને સુનનું તથા રૂપું આવે છે, તેને તોલવાને સાઝ ઘણી જ સારી ગોઠવણનાં તરાજુઓ છે. એક તરાજુ ને મીઠ બેટ નાંમનાં એક શખસે પોતાની અધલથી બનાવીઈ છે, તેમાં ૫૦ રતલથી ૮૦ રતલ શુધી રૂપાનાં લાથા તોલાઈ શકાયે છે, સર જાન બારદને એક તરાજુ બનાવીઈ છે તેમાં થોડા આંકસથી ૧૮ રતલ શુધી સુનાંનાં સીકા તોલી શકાયે છે, તથા મીઠ બેટ એક બીજું તરાજુ બનાવીઈ છે, તેમાં ૭૨ રતલ શુધી તોલે તોલી શકાયે છે. એક બાલબર પણ ફરક પચાર થાયે નહી તેવાં એ તરાજુઓ છે. એ બેંકમાં એક બીજું તરાજુ છે તેની ઘણી તારીફ છે. વેપારીઓ સાવરેન અથવા સુનાંનાં સીકા બેંકમાં ભરવા મોકલે છે, તેમાંના કોઈબી સીકાને ઘમાયાથી અથવા વપરાયાથી અથવા બીજાં કોઈબી કારણથી હલકા થાયો હોએ, તે તપાસવાને વાસતે ઉપલું તરાજુ ઘણું કીમતી છે. ૮૦ થી ૧૦૦ સીકાની મોર એક નલીની અંદરથી મેલીઆમાં આવે છે, તેમાંના દરએક સીકા વારાફરતી નહડપમાં પેલાં તરાજુની એક રકાબીની ઉપર આવીને પડે છે, અને ને વનનમાં બરાબર હોએ, તે એક બાજુનાં વાગાંજુમાં પડે છે, અને ને વનનમાં એક બાલ બરાબર પણ કંમતી હોએ, તે પોતાની મેડે બીજી બાજુએ એક બીજાં વાગાંજુમાં પડે છે. એથી કરીને કાંઈબી મેરનત વગરે હલકા સીકા તરત પરખાઈ આવે છે. આ તરાજુમાં એ પરખાઈ આપા દાહડામાં ૨૫૦૦૦ સીકા તપાસીઆમાં આવે છે. ને સીકા વનનમાં એ

છા ઉતરીઆ હાએ તેમને મંડી નાંખીને પેલા વેપારીને તાંહાં પાછા મોકલીઆમાં આવેછે, તેઓ પછી તેને ગાલીને સુનનુ કરેછે. ઉપલા સીક્કા મંડવાનું કાંમ પણ એક સાંચાથી થાએછે, તેમાં દર મીનીટે ૨૦૦ સીક્કા મંડાએછે. હવકા સીક્કા તોલવાનાં ઉપર જણાવેલા જેવાં છ તરાજુએ, તેમાં પાંચ વરશની અંદર (૪૮૦૦૦૦૦૦) ઉતારાલીસ કરોડ સાવરેન તોલીઆમાં આવીઆ હતા. દર વરશે એ પરમાણુ બેંકમાં આ સરે (૯૦૦૦૦૦૦) નેવું લાખ સાવરેન જાએછે, તેમાંના પા ભાગ હવકા સીક્કા નીકરેછે. રૂપાનાં સીક્કાની કોથલીઓમાં એકશે સાવરેનની કીમતનાં સીક્કા ભરીઆમાં આવેછે, અને સુનાનાં સીક્કાની કોથરીઓમાં એક હજાર સાવરેન નાંખીઆમાં આવેછે, અને પછી તેમને એક મજબુત ઓરડામાં જાંહાં લોહડાંની કબ રોછે, અને જેને તાલાં કુંચીના ડાગ નથી, તેમાં મેલીઆમાં આવેછે.

જે ઓરડામાં બેંક નોટોનાં જા રાખીઆમાં આવેછે, તાંહાં નોટોનાં બંડલો માંએ તેવાં પુનાંઓ ની કબરોની હાર લાગેલીછે, તેમા સઘળી નોટો ભરેલી હાએછે, અને તેનાં કરોડા પાંઉંડ થાએછે. એક બેંક નોટ દશ લાખ પાંઉંડ અથવા એક કરોડ રૂપીઆનીછે, તે પણ બેંક જેવા બનારેને દેખાડીઆમાં આવેછે.

બેંક આવ ઇંગલેંડ હેવા ધારો રાખેલાછે કે, એક વાર એક નોટ બાહરે જઈ આવી હાએ, તે નોટ ફરીથી બાહરે પાડવી નહી. જે નોટ એકવાર બાહરે ગઈ અને પાછી આવી, પછી તેજ દીને હાએ, તો બી તેને ૨૬ ફરીઆમાં આવેછે. નંબર આગલથી તે નોટોને વચનાથી કાતરીઆમાં આવેછે, અને તેમ નાં બંડલો ફરી એક ઓરડામાં ગોઠવીઆમાં આવેછે. ગયાં દશ વરશ શુધીનાં હેવાં બંડલો જરવી રાખી આમાં આવેછે, અને વરશે વરશ એક વરશ આગમનનાં બંડલો બારી નાંખીઆમાં આવેછે. એ ૨૬ થા એલી નોટોને હેવીતો સારી ગોઠવણથી રાખીઆમાં આવીછે કે, ગયા દશ વરશની અંદરની તમોને જે નંબરની નોટ જોઈએ, તે પેલા દશ વરશની એકઠી થાએલી નોટનાં જામાંથી પાંચ મીનીટની અંદર કાહડી આપીઆમાં આવેછે. બેંક આવ ઇંગલેંડની નોટમાં “ક્લાર્કની” અથવા કોઈ ખોટી બનાવટ કરવામાં સેલુકથી ફાવે નહી તેવું કરવાને વાસતે આ ગોઠવણ કરેલીછે. ખોટી નોટ બનાવનારને શી રીતે ખબર પડે કે, આ નંબરની નોટ બેંકમાં ગયાથી ૨૬ થાએલી કે બાહરેજતથી કરીને તેને કેટલાએક સંબે તો પેહલે ખોટી નોટ બનાવતાં જાતપન થાએ. નોટ લઈને નાંહા આપનારા કારભારીઓની હેવી ચાલાકીછે કે, તેઓનાં હાથમાં નોટ જતાંને વારજ તેઓ કહી શકે કે, આ નંબર બાહરેજે કે અંદર આવેલુંછે.

જે જગાએ બેંક નોટ છપાએછે તાંહાં પણ આપણે કેટલીએક અચરત થવા જોગ ગોઠવણ જોઈએ છે. નોટનાં કાગળની બનાવટ તથા તેમાંના “વાટર મારક્સ” હેવાછે કે તેવું કાગળ કોઈ તરફડીઆથી બની શકે નહી. દશ અથવા બાર બેંક નોટો એકદંત્ર જાપાએછે. છાપવાનાં પરેસો જે સાંચાથી ચાલેછે, તેમાં એવી સારી ગોઠવણુ છે કે, એક નોટ છપાઈ રહી કે તે કાહડાડતી વેલાએ તરત પરેસની અંદર તે પછી આવ તી નોટોના નંબરો પોતાની મેલે બદલાઈ જાએછે, તેથી કરીને દર એક નોટનાં નંબરો હાથે મેલવાની જરૂર પડતી નથી. એ પરમાણુ એકથી તે એક લાખ શુધીનાં નંબરો પોતાની મેલે જ રહે. એ પરેસમાં બીજા હેવી ગોઠવણુ છે કે, તેમાં દર એક કાંમ જે થાએછે તેની નોખ પોતાની મેલે થાએછે, તેથી તેમાં છપાતી નોટોમાં કોઈબી રીતનુ કશું તરફડ થાઈ શકવું નથી. દર રોજ પાતરીસ હજાર નોટો જે પરમાણુ છપાએછે. બેંક માંથી દર રોજ પાંતરીસ હજાર નોટો આસરે દશ લાખ પાંઉંડની કીમતની બાહરે જાએછે, અને પાતરીસ હજાર નોટો ઉપર જણાવીઆ પરમાણુ અંદર આવીને ૨૬ થાએછે.

એ બેંકમાં એક મોટું ઘડીઆલછે, તે ઘડીઆલની સાથે આખી બેંકમાંનાં જુદા જુદાં ઘડીઆલોને પીતલનાં તારની મારફતે જોડેલાછે, તેથી કરીને જે વખત તે મોટાં ઘડીઆલમાં દેખાએછે, તેજ વખત બીજાં સઘલાં ઘડીઆલોમાં ચાલંમ પડેછે.

આપી હતી ત્યાં મધેની આ સડથી મોટી બેંક પેલું વેલું ૧૬૯૪ નાં સાલમાં સ્થાપીઆમાં આવી હતી. ઇંગલંડની સરકારને તે વેલમાં નાંખુ જોઈતું હતું, તેથી એક દંપતી એકઠી મલીને (૧૨૦૦૦૦૦) આર લાખ પાંડડની થાપણ કરીને સરકારને તે રકમ વીઆન્ જીની ત્યાપી. બે વરસ પછી તેઓ એ પોતાની અસલની થાપણમાં વધારો કરી જુમ્મો ૨૨૦૧૨૭૧ પાંડડ અથવા (૨૨૦૧૨૭૧૦) બે કરોડ, વીશ લાખ, આર હજાર સાતથો દશ રૂપીઆની થાપન દીધી. એ બેંકનું કાંમકાન હાલમાં એક ગવરનર તથા એક ડીપીઠટી ગવરનર અને ચોવીસ ડેરેક્ટરો મલાવેલે. જેની પાસે ૪૦૦૦ પાંડડ શુધીનાં શેર હોય, તેમ ગવરનરનાં હોધા ઉપર થકી શકેલે, અને ડીપીઠટી ગવરનરનાં હોધા ઉપર તથા ડેરેક્ટર ધડવાને ૩૦૦૦ અને ૨૦૦૦ પાંડડની પુંજ શેરમાં ભેધએ.

ઇંગલંડની સરકાર એ બેંકને જટલી રકમની દેવીછે, તેટલી રકમની કીમતની તથા બેંકમાં જટલી નગદી હોય, તેટલી સખીઆની મોટો ફેરવવાને એ બેંકને સતા આપીઆમાં આવીછે. ઇંગલંડની સરકારને (૭૭૪૦૦૦૦૦૦) સીતાતેર કરોડ ચીઆલીસ લાખ પાંડડનું કરજછે તેનું વીઆન્ (૨૫૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ, પચાસ લાખ પાંડડ થયું, તે સરકારને હસાબે આ બેંકમાંથી આપીઆમાં આવેલે. સધળા સરકારી ખાતાંઓનું નાંખુ હીઆમાં વશુલ કરીઆમાં આવેલે, તથા તેઓના ખરચ પણ હીઆમાંથી આપીઆમાં આવેલે. એ સધળી મેહનતનાં બદલામાં એ બેંકને વરસ દાહડે (૧૨૦૦૦૦) એક લાખ વીસ હજાર પાંડડ મળેલે. હુંડીઆ તથા જમાનત ઉપર એ બેંક (૨૫૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ પચાસ લાખ પાંડડ શુધી ધીરધાર રાખેલે. સરકારને એકાએક કોઈ મોટો ખરચ આવી પડેછે તારે સરકારની હુંડી પણ એ બેંક વડાવેલે. ખાં નગી વેપારીઓ તથા ગરહમથો અને બીજા બેંકનું નાંખુ પણ એ બેંકમાં રહેલે, અને તે રકમ (૪૦૦૦૦૦૦) ચીઆલીસ લાખ પાંડડ અથવા આર કરોડ રૂપીઆથી કોઈ દીને ઓછી થાતી નથી. હુંડી અને જમાનતો ઉપર એ બેંક ને ધીરધાર કરેલે તેમાં આ નાંખુ વાપરેલે તે પારકાં નાંખાની ઉપરન એ બેંકને વરસ દાહડે (૧૬૦૦૦૦) એક લાખ શાહડ હજાર પાંડડ અથવા શોલ લાખ રૂપીઆ મળેલે. એ બેંક પોતાનાં ભાગીદારોને સેંકડે સાત ટકાની વેંહમણી આપેલે.

મોટી બેંક નોટ બનાવનાંઓનાં તરકટથી આ બેંકને એકથી વધારેવાર ભારી નુકસાંન ખંમણું પડીછે. ૧૭૫૮ નાં વરસમાં એક કાપડ વેચનાંરે એક મોટી નોટ બનાવી હતી તેની ઉપર શુનાંહ સામેત થયાથી તેને ગરદન મારીઆમાં આવીઓ હતા. રાખરટ આસતવેટ નાંમનાં એક શાખસનાં તરકટથી એ બેંકને (૩૨૦૦૦૦) તરણ લાખ વીશ હજાર પાંડડનું અને ફાંનટસાએ નાંમનાં શખસનાં તરકટથી (૩૬૦૦૦૦) તરણ લાખ શાહડ હજાર પાંડડનું નુકસાંન ખંમણું પડીલું હતું. એ બેંકની ઉપર એકથી વધારેવાર નાંખાંની તાંન થાઈ હતી, પણ તેની આંટનો અંચાવ સારી રીતે થાયો હતો.

બજારની વખતે અથવા કોઈમી તેવી અગતની વખતે એ બેંક મધેનાં સધળા કારભારીઓને સીપાઈ બનાવવાનો ધારોછે કે જેથી તેઓ બેંકનો અંચાવ કરી શકે, અને તેવાં કાંમને વાસતે એ બેંકનાં એક મોરડામાં હધીઆરખાંનું દીધેલુંછે, તે પણ ખુસાફરને દેખાડીઆમાં આવેલે.

રાયલ એકસચેનન.

યુરોપનાં ઘણાખરા ખુલકોનાં મોટાં શેરેરોમાં વેપારીઓનાં મેલાપને વાસતે જહર મકાંનો બાધેલાંછે, તે જગાએ એક દેડવેચે વખતે વેપારીઓ તથા દલાલો એકઠા મળેલે, અને વેપાર બજાર વીશે તાંહાં ઘણીએક પુછપરછ તથા આમન આમન ખબર મળેલે, તથા ઘણાએક માલનાં વેચાંણ થાયેલે. હેવા મકાંનોને “ એકસ ચેનન ” નું નાંમ આપીઆમાં આવીલેલે. લંડનનાં જેવું વેપારનું મોટાંલુ શેરેર કોઈ નથી, તેથી ઉપડી મત

લખને મલતી ને ઈમારત લંડનમાં છે, અને તેને રાયલ એક્સચેન્જનજ કરી નામ આપેલું છે, તે ઈમારત બેંક આ વ ઈંગલંડની પહેલમાં અને લંડનના વેપાર અને હોલતને લાએકની છે. જે જગ્યાએ હાલ આ એક્સચેન્જ છે, તે જગ્યાએ તેવી જ કીરામતી બે ઈમારત આગલ બંધાઈ હતી. પેહલી ઈમારત રાંણી એલિઝબેથનાં વખતમાં સર ટાંમસ ગ્રેશામ નામનાં એક વેપારીએ પોતાને ખરચે બાંધી હતી. ૧૬૬૬ નાં વરશની લંડન ત્રથે થાએલી મોટી આગમાં તે બલી ગઈ હતી. તાર પછી એ જ જગ્યાએ (૧૬૬૦૦૦) છ લાખ શાહુડ હજાર રૂપિયાને ખરચે ફરીથી એક્સચેન્જ બંધી ૧૬૬૯ નાં વરશમાં હુગાડીઆમાં આવી હતી. ૧૮૩૮ નાં સાલમાં ફરીથી આગ લાગાથી તે ઈમારતનો નાંસ થયો હતો. એ બનાવ પછી આસરે ચાર વરસે ફરીથી એક્સચેન્જ બંધવાનું શરૂ થયું હતું, અને ૧૭ મી જાનેવારી ૧૮૪૨ ને દીને પરીનસ આલબરટે તેના પાયો નાંખીએ હતા. તરણ વરસની ટુંકી ખુદતમાં તે ઈમારત પુરી થાઈ હતી, અને તેને બંધવાનો ખરચ (૧૮૦૦૦૦) અઠાર લાખ રૂપિયા થયો હતો. તારીખ ૨૮ મી અક્ટોબર ૧૮૪૪ ને દીને નાંમદાર રાંણી વીક્ટોરિયાએ ભારે દમાખ તથા કીરીઆ સાથે એ ઈમારત હુગાડી હતી. એ વેલાએ લારડ મેચર તથા આલડરમેનો અને શેહેરનાં બીજા અધીકારીએ પોતાનાં મોટા પોશાકો સાથે રાંણીનાં રથાલા સાથે મલીઆ હતા, અને તે વેલાએ ઘણાં સોભાઈતા દેખાવ થયો હતો. એ ઈમારત મધે જે મોટો ખુલ્લો ચોક છે, તાંહાં નાંમદાર રાંણીએ પોતાનાં પરધાનો તથા બીજા સેક્ટો અખલદારો વચે ઉભી રહીને કહ્યું કે “માહરી ખુશી અને હાઈમ હેવો છે કે, આ ઈમારતને “રાયલ એક્સચેન્જ” નું નાંમ આપવું.” રોમ મધે પાંતધીઅનની નાંખી આ ઈમારત છે તેની નકલ કરીને આ ઈમારત બંધેલી છે. તેના પાયો કેટલેક જગેથી ૧૮ ફુટ પોહોલો છે અને આખી ઈમારત પોરટલંડનાં પથરની બંધેલી છે. એ ઈમારત તરણુઓ આઠ ફુટ લાંબી અને ૧૭૫ ફુટ પોહોલો છે. તેમાં પશ્ચિમ તરફથી દાખલ થવાનો દરવાજો તાંહાં એક ઘણાં ખુબસુરત પોરટીકો કાઢેલો છે, તે ૯૬ ફુટ પોહોલો અને ૭૪ ફુટ ઉંચો છે. તેની હરોલમાં આઠ સોભાઈતા થાંબો છે તે દર એક થાંબોના વીઆસ ૪ ફુટ બે ઈંચ છે. થાંબાની ઉપર સુનાનાં પથરની બંધેલી છે અને તેની ઉપર ૧૭ આકાર કો તરેલા છે. વચેવચમાંના આકાર વેપાર બતલાવે છે, તેની પાસે દશ ફુટ ઉંચું વેપારનું તાજ છે, અને તેનાં હાથમાં એક્સચેન્જનો સન છે. તેની જમની બાજુ ઉપર તરણ બરીટીશ વેપારી દાખલ લારડ મેચર, આલડરમેન અને કાંસલમેન પાડેલા છે, તથા બીજાં દેશનાં વેપારની નીશાંજ દાખલ, એક હીંડ, એક ખુસલખીન, એક ઇઝાની અને એક ફૂકી વેપારી પાડેલા છે. દાબી બાજુએ બે બરીટીશ વેપારી, એક ઇરાની, એક મીનો, એક ખુસલખીન ખલાસી એક બરીટીશ ખલાસી, એક સુપરકારજો, અને એક રીધી પાડેલા છે. બંને બાજુનાં ખુનાંઆમાં કંગરો તથા ગાંસડીએ અને પીપો પાડેલાં છે. આ સઘલા આકારો લંડનનાં મોહોલો વેપાર બતાવે છે. આ ઈમારતની તરણ બાજુ તરણ રસતા ઉપર આવીઆથી ખુલેલી છે, અને તે સઘલી સોભાઈતી બંધેલીની છે. ઉગમંણની બાજુ ઉપર આહરથી એક કીમતી ધેડીઆલ છે તે વખત દેખાડવામાં ઘણાં જ રાખર છે. એ ધેડીઆલનાં કાંમતી સાથે ઘંટોની ખારકતે રાગ વજાડવાની પલ્લ ગોડવણ છે, તેમાંથી ઘેડવેને વખતે સુંદર રાગો નીકળે છે.

ઉપલા પોરટીકોમાં થાઈને રાએલ એક્સચેન્જમાં દાખલ થવાનાં વચે વજામનાં બારણાની ઉપર પાંદ શાહી અલખતો પાડેલાં છે. બારણાનો દરવાજો લોહાડાંનો છે. તેની ઉંચાઈ ૨૨ ફુટ, ૬ ઈંચ છે અને પોહોલો લાઈ ૧૧ ફુટ, ૪ ઈંચ છે. આ બારણામાંથી આપણે એક મોટા હાલમાં જાઈએ છે. એ હાલ મધેનો વચે વચમાંના ભાગ ખુલેલો છે અને ચારે બાજુથી ફરતી સીલીંગ છે, તેની ઉપરના સણગાર શારો છે. મોડ અને આ ઠંડેલા ભાગને સોભાઈતા થાંબો તથા આરકાંથી છુટા પાડેલા છે, તેથી આખા હાલનો દેખાવ ઘણાં જ રો લાગે છે. ચોકની વચે વચમાં નાંમદાર રાંણીનું એક રજેખરખરનું પુતલું છે, અને હાલનાં, બે ખુનાંઆમાં

રાંણી એલીજાબેથ અને પાદશાહ બીજા ચારલસનાં પુતલાંછે, કાંએજ આગલ જે બે ઈમારત બની ગઈ હતી તે તેઓનાં રાજનાં બંધાઈ હતી. આ હાલનાં ચાર પુત્રનાં એડવરડ થી ફ્રાંસિસ તથા તરીજા એડવરડ, તથા રાંણી એલીજાબેથ અને પાદશાહ બીજા ચારલસનાં ચલમતો કોતરેલાંછે. દીવાલની ઉપર યુરોપનાં બીજા દેશોનાં ચલમતો કોતરેલાંછે. હીંઆં પાછલા પોહારના વેપારીઓ તથા દયાળે વેપાર વનજની ખબર ચાંતર ને વાસતે એકઠા મલેછે, અને તેં વેલાએ યાતી બીડ આ શેરનાં મોટા વેપારની એક નીશાંણુ બતાવેછે.

આ ઈમારતના પેહલો ત્રાલ ઉપર લાએડવાલી નાંબીચી વીમાની આફ્રીસ, તથા બીજા બે વીમાની આફ્રીસોછે. કોઈબી વેપારીએ લાએડનું નાંમ સાંભલીડ નહી હયે, હેવું નથી. લંડનના દર એક વેપારી તથા દલાલ લાએડનાં "એકસએનજ" માં દરમાહેએ આપીને સાંનેલ યાએછે. લાએડનાં એકસએનજનાં વેપારની તથા વાંહાંણુની સધલી ખબરોનાં સડયી ઉતાવલા સમાચારો મલેછે. એ કંપનીની આફ્રીમમાં જવાનો દરવાળે ઉમમણુ તરફથીછે. ઉપર જવાનો દાદર પથરનો અને ઘણો સોભઈતાછે. એક એક પગતીની લંબાઈ ૧૪ ફુટછે અને દરએક પગતી ગરાંનીટનાં આખા પથરનીછે. દાદર ઉપર ચહુડી રહ્યા કે પરીનસ આલખરડનું સંગેમર મરમાં એક પુતલુ આપણા જોયામાં આવેછે. લંડન ટાંઈમસનાં નાંબીયાં પતરે ૧૮૪૨ નાં વરગમાં એક મોટું તરકટ હુંગાકુ પારીડું હતું, અને જ્યો વેપારીઓનાં હકમાં ઘણો ફાએરો થયો હતો, તે બનાવની પાદ ગારીમાં અને ટાંઈમસને માંન તરીકે ઉપલા બનાવનાં બયાંનની એક તકતી આ દાદર આગલની દીવાલ ઉપર મારીઆમાં આવીછે. પરીનસ આલખરડની શોડે જે બીજું પુતલું જોયામાં આવેછે તે ખીં હાશીસનનું છે. એજ જગાએ ખીં જાંન લીડેકદ નાંમનાં ગરહસથે નાંચાર ખજાસીઓનાં ફાએડાને વાસતે (૫૮૦૦૦૦) પાંચ લાખ, હેંશી હજાર રૂપીઆની એકરકમ ધરમ ખાતે આપી હતી, તેની પાદગારીમાં એક પુતલું છે. લાએડનાં હસતકમાં તરણુ મોટા દીવાંનખાંનાંછે તેમાં સમસકરાઈખરસ રૂમ, વેપારીઓનાં ઓરડો, અને કપતાંન નો ઓરડો. પેહલયો ઓરડો ૧૦૦ ફુટ લાંબો અને ૪૫ ફુટ પોહોડોછે. એ ઓરડાનાં સગલા લાલ મેલવવા ને જે સામેલ યાએછે, તેને વરસ દાહડે ૪૨ રૂપીઆ આપવા પડેછે. એ ઓરડામાં વાંહાંણુની પોહીમ, તથા બાગાની તથા બંચેલાં ત્રાલની અને વાંહાંણુને લગતી બીજા મધલી ખબરો જે દેશેદેશથી અને ગાંમેગાંમથી લા એડનાં આડતીઆઓની મારફતે આવેછે, તે દીવાસો ઉપર મોહોટાડીઆમાં આવેછે. એ ઓરડાની અંદર હવાની ખબર રાખનાર ઈઅંતર " એનાંમીટર " ની એક ઘણીજ સારી ગોડવણુ છે. એકસએનજનાં છાપરાં ની ઉપર એક મોટો ડોલછે, અને તેની ઉપર પવનચઢીનાં આકારનો એક મોટો પંખોછે, તેની સાથે જોડેલી એક ધાતુની પચેટ હેવી રીતે મેચેલી છે, કે તેનું મોહડું પવનની સાહાંમણુ રેહે. આ પચેટની સાથે કખાંને જોડેલી છે, અને એ કખાંનોની સાથે જોડેલા ધાતુનાં સક્કીઆ પેલા ઓરડાની દીવાલ ઉપર ઉતારીઆમાં આવીઆછે, અને તેની સાથે પેનસીયા જોડેલી છે. દીવાલની ઉપર કોરા કામચો મોહોટાડેલાં હોએછે. ઉપર પેલા સક્કીઆ મચેની પેનસીયા, ઘડીઆલના જોવા કાંમતી ગોડવણુથી, પેલા કામલની ઉપર ફરેછે, અને તેથી પવનનો મારગ નોધાએછે. જરે પવન ઘણો જોરમાં હોએછે, અને પેલી છાપરાં ઉતરની પચેટ ઉપર વાગેછે, તારે તેની સાથે જોડેલી કખાંન દબાએછે, અને તે કખાંન ડબાપાથી પેલા સક્કીઆ નીચે ઉતરેછે, અને દેવાલની ઉપરનાં કામજ ઉપર પેલી પેનચીવધી લીટી પડેછે, તેથી માંજ પડેછે કે પવન જોરમાં ફુકે. પેલાં કોરાં કામજની નીચે એક બીજા પેનસીયા ફરેછે તેની મદદથી પડતી લીટીઓ પવન કહી તરફનોછે તે બતાવેછે. જે કામલની ઉપર આ પરખો લીટીઓ પવનનું જોર તથા ફરવું રેખાડેછે, તે કામલની ઉપર મોનીસ મોરસ પુનાં પાડેલાંછે, અને પેનસીયા જે ફરેછે, તે દર એક કખાંને એક એક મોરસમાં ફરી રેહેછે, તેથી કરીને દર એક કખાંક માં પવનનું ફરવું તથા જોર કેટલું હતું, તે જુડું જુડું માર્ગ પડેછે. એ મારગજ પેલા સક્કીઆની સાથે ઘડીઆવ ની મોહવણુ જોડેલી છે તેથી પારપડેછે. આ ઓરડામાં "રેન એવ" પણ ઉતારીઆમાં આવેછે, તેથી દર રોજ કે

દેલા વરસાદ પડે છે તેની નોંધ પણ તાંહાં થાએ છે. આ ઝોરડાનો લાભ લેવાને ૧૯૦૦ સબસક્રાઇબરો છે અને તે ઝોરડાનાં માંધા ઉપર એક બીજા ઝોરડો છે, તાંહાં મોટા નકશા તથા ચારટો છે. વેપારીઓનાં ઝોરડામાં એક ઉપરી હોએ છે, તે હમેશાં ઘણીખરી ભાષા જાંલે છે. એ ઝોરડામાં આગલા ઝોરડા મથેની વાંહાંણુ તથા બીજી ખબરોની નોંધોની નકલો હોએ છે, તથા ફુતીઆનાં ઘણાખરા ભાગોનાં વરતમાન પતરોની કાંઈલ છે. એ ઝોરડાનો લાભ મેલવવાને વાસતે વરસ દાહડે ૨૧ રૂપીઆ આપવા પડે છે. કપતાંનનાં ઝોરડામાં વેપારીઓ વાંહાંણુનાં કપતાંનો સાથે મેલે છે, તથા તાંહાં વાંહાંણુનાં વેચાંણુ થાએ છે. એ ઝોરડાનો લાભ મેલવવા ને વાસતે દર વરસે ૧૦૧૧ રૂપીઆ આપવા પડે છે.

પોસ્ટ આફીસ.

લંડનની પોસ્ટ આફીસ એક અચરત સરીખુ કારખાંનું છે. કરોડો કાગલો મેલવવાં અને તેમને ઘટ્ટી બજાએ પોહાઆડવાની જે ગોઠવણ તાંહાં છે, તે જોવાથી આપણને અચરતી ઉપજે છે. આ પોસ્ટ આફીસનો જે હેવાલ નીચે આપીઆમાં આવીએ છે, તે ઉપરથી વાંચનાંરની ખાતરી થશે કે, એ ખાતું જેવા લાએ છે.

લંડનની સઘલી જાહેર તથા સરકારી ઇમારતો બાંધવામાં તેમની બાહેરની ખુબસુરતી તથા અંદરની સારી ગોઠવણ ઉપર ખરચની કસુર રાખીઆમાં આવી નથી, તેજ મીચાલે પોસ્ટ આફીસ વીશે પણ કહી શકાએ છે. જેમ તેના બાહેરનો દેખાવ સારો છે, તેમ અંદરનાં ભાગમાં લાખો કાગલોને તેમની ઘટ્ટી બજાએ પોહાઆડવામાં તથા તે કાંમમાં શુતેલા હજારો આદમીઓને કોઈબી રીતની અડચણ નહી પડે, તથા તેઓની તબીબતમાં બીગાડો નહી થાએ, તેવી ગોઠવણ કરીઆમાં આવી છે.

આ પોસ્ટ આફીસની ઇમારત બાંધવાનું કાંમ ૧૮૨૪ નાં સાલમાં શરૂ કીધામાં આવીઈ હતું તે ૧૮૨૯ માં પુરું થાઈ હતું. તેનાં આગલા ભાગમાં સોબઈતા તરણુ પોરટીકો કાહીડીઆમાં આવીઆ છે, અને હારેદોર સોબઈતા થાંખાથી બાહેરનો દેખાવ ખુબસુરત કીરેલો છે. વચલા પોરટીકોની અંદરથી જવાનાં બારણાનાં માંધા ઉપર સારી કળાનું એક ઘડીઆલ છે, જેની ઉપરનો વખત રાતને વેલાએ તેની ઉપર પોતાની મેલે થાતી રોશનીની મારફતે દેખાએ છે. વચલા બારણાની અંદરથી આપણે એક મોટા હાલમાં જઈ શકીએ છે જે ૮૦ ફુટ લાંબો અને ૬૦ ફુટ પોહોલો છે. એ હાલમાં તરણુ બારીઓની અંદર ઈંગલંડનાં તથા બાહેરનાં મુલકોનાં કાગલો તથા વરતમાન પતરો લીધામાં આવે છે. તેની દખણ દશાએ લંડનમાં પોહાઆડવાનાં કાગલો લીધામાં આવે છે. નહી જડનાંર ધણીઓનાં તથા પાછાં આવેલા કાગલોની આફીસનાં ઝોરડા તથા સકરેદારી અને બીજા અનલલદારોની આફીસનાં ઝોરડા હલાએતા છે. સઘલી ગોઠવણ હેવી છે કે કોઈબી તરેહનો ગભરાટ ઉઠે નહી. પોસ્ટ આફીસમાં જે સઘલી સરસ દેખાવ જોવાનો છે, તે શુક્રવાને દીને શાંહાંજનાં ઉપલા હાલમાં થાએ છે. પોસ્ટ આફીસ જેવા જનાંરે શુક્રવાર એટલા સાડૂ લેવો જોઈએ છે, કે લંડનમાં દર અઠવાડીએ પરમટ યનારા ઘણાખરા વરતમાન પતરો સનીવારની તારીખ ધરાવે છે, પણ શુક્રવારને દીને પાછલા પોહારનાં છપાઈને પોસ્ટ આફીસમાં જાએ છે, કે જેથી તેમનાં ઘરાકોને સનીવારને દીને મલી શકે. એ દારણ ઉપરથી શુક્રવારને દીને આ આફીસમાં સઘલી વધતી ભીડ થાએ છે. આ હાલની ઉપર જે માર આવેલો છે, તાંહાં ઉભા રહાથી આ જગાએ બનતો દેખાવ ઘણેજ રચુજ નજર આવે છે. કાગલો તથા વરતમાન પતરો નાંખવાની જુદી જુદી હારેદોર બારીઓ છે. ધાંચ અને છ વાગતાંનાં વખતની અંદર સઘળાં વરતમાન પતરોની આફીસમાંથી ચુલનાં મોટા કોથરા બરાઈને આવે છે. એ કોથરાઓ થુધાં તે પતરો પેની બારીની અંદર નાંખીઆમાં આવે છે, અને જેમ એક જગાએ પેહેલે જવાને વાસતે લોકો એક એ

કને આચકા મારેછે, તેમ આ હેલકરીઓ પોતાનાં માંધા ઉપરનાં વરતમાં પતરના કોથરાઓ નાંખવાને સા રૂ બારી આગલ આપવાની જહડપ કરેછે અને કોથરાની ઉપર કોથરા પડેછે, તે એટલા શુધી કે, તેમને ખી માડવાને સા રૂ બારીની અંદર કેટલાએક માંછસો લાગેલાં રહેછે. પેલા કોથરાઓ ઉપર દરએકની આડીસનાં નાંખ હોએછે, તે નાંખ ઉપરથી બીજી દીને તેઓ તાંહાં જાઈને પોતાનાં કોથરા તપાસી લીએછે. એજ પરમા છે કાગલની બારીઓ ઉપર પણ ઘણેજ જોવા લાએક દેખાવ થાએછે. એ બારીઓમાં એટલાંતો જહડપમાં કાગલો પડેછે કે, દર એક અથવા બે મીનીટે કાગલોનો મોટો જહો થાએછે. તાંહાં એક આદમી ઉભેલું હો એછે, તે આપણા રસતાઓ ઉપર નેતરની જહડપથી કચરો સાફ કરીઆમાં આવેછે, તેવી મોટી જહડપ લઈ ને ઉભો રહેછે, અને દર મીનીટે કાગલોનો મોટો જહો થયાથી તે જહડપથી તેમને એકડાં કરી નેતરનાં મોઢા ટોપલાઓમાં નાંખેછે. એ પરમાંજી આવીને પડતાં કાગલો તથા વરતમાં પતરોનો થોડા થોડા વારમાં બં નતો જહો જોયાથી આપણને લંડનનાં લોકોનાં કાગલ પતરનાં વેહવાર વીશે ઘણું મોટો વીચાર ઉતપન થાએ છે. ખમીત એ વખતે હીઆ હોવોતા રમુજ દેખાવ થાએછે કે, જ્યો દર રોજ કાગલો તથા પતરો નાંખવા પોસ્ટ આડીસમાં જાએછે, તેઓ પણ હંમેસ થોડી મીનીટ આ તમાસો જોવાને સા રૂ લલચાઈને મોટી થાએછે. એ બારીઓ ઉપર હોવી ગોઠવણ કરેલીછે કે, જો વખતે પોસ્ટ અંધ થવાનો હોએ તે વખતે તાંહાં પરદા પડી પોતાની મેલે અંધ થાએછે, અને જો ઘણી મોટો આવે તે નાંસીપાસ થાઈ પાછો જાએછે.

સઘનાં કાગલો તથા પતરો એકડા થયાં કે તેમને ઘરે તે ઘેડાંજી મોકલવાની સઘળી ગોઠવણ કરવાની જુદી જુદી નગાએ ફીરીઆ થાએછે. દર એક માર જુદાં જુદાં કામને વાસતે રાખેલોછે. એ દર એક માર ઉપર નવાનુ તથા કાગલો પોડીઆડવાનુ કાંમ ઈઆરીઓ કે જો સાંચાથી ઈંચકાએછે તથા નીચે ઉતરેછે, તે યોની મદદથી બનેછે, જોએતલીએ જો હાલ છે તેની અંદર લોહોડાંની સડકે, તેથી કરીને એક ભાગમાંનો સામાં બીજા ભાગમાં તે સડકની મારફતે મોંઢાપાડીઆમાં આવેછે. આ ઈમારતને મરમ રાખવાનો સાં મો પણ તે જોએતલીઆમાંજો.

કાગલો તથા વરતમાં પતરો ઉપર જો રટાંમપ અથવા ટીકીટ હોએછે, તે છેકવાનો ધારોછે, તેમ કરવા ને વાસતે સને ૧૮૫૮ નાં વરસ શુધી ૨૦, આદમીઓ કાંમ લાગતાં હતાં, અને તેઓનુ કાંમ એજ હજું. એઓએ પોતાનાં કાંમમાં એટલી ઝડપ મેલવી હતી કે, દર એક જણ દર કલાકમાં ૩૫૦ કાગલ ઉપરની ટી કીટ છેકતા હતા, પણ હજાણ એક સાંચો બનાવીઆમાં આવીઓછે તેથી કરીને દર એક કાગલ ઉપરની ટી કીટ તેમાં છેકાએછે, અને તેથી કરીને હાથથી જાંહાં સેંહકડો કાગલ ઉપરનાં રટાંમપ છેકાતા હતા, તાંહાં હ મણુ હજારો છેકાએછે, અને એથી કરીને પોસ્ટનાં બીજા કાંમમાં કેટલોએક વધતો વખત મલીઓછે. એ ફીરીઆ થયા પછી દર એક કાગલ કાંહાં નવાનું, તેની તપાસ થાએછે. લંડનથી ગાંમેગાંમનો પોસ્ટ જુદા જુદા રેલવેથી જાએછે, તેથી કરીને ગાંમે ઉપરથી જો જો રેલવેની મારફતે કાગલો રવાનાં કરવાનાં હોએ, તે પરમાજી જુદાં પાડીઆમાં આવેછે. રેલવેની મારફતે જતાં કાગલો થોડેઆથી, તે રેલવેથી જતાં જુદાં જુદાં શેડે રોનાં કાગલો છુટાં પાડીઆમાં આવેછે, અને તાંહાં વહી તે કાગલો ઉપર તેમનાં વળન મુજબ ઘરેતો રટાંમ પછે કે નહી, તે પણ તપાસીઆમાં આવેછે. એ કાગલ તોલનાંસએને પોતાનાં હાથમાં એટલી અજનાંસ આવીછે, કે સર સર કાગલ નાંખતાંજો તેઓ જાંજી, કે આ કાગલ ઉપર બરાબર ટીકીટ છે કે નહી, અને કો ઈવાર તેને ચક પડેછે તારે તરાજી સાંહાંમને હોએછે તેની મદદ લીએછે.

એ પરમાજી દરએક શેડેરનાં કાગલો જુદાં પાડીઆ પછી તેમને દંનતાંનનાં મોટા કોથરાઓમાં બાધી આમાં આવેછે, અને તેની ઉપર શેડેરનુ નાંખ લખી સીવ કરીઆમાં આવેછે. એવા દર રોજ આસરે ૮૦૦ કોથરા થાએછે. એ કોથરાઓને દરએક માલ ઉપરથી રસતા ઉપર ઉભેલાં ગાડાંમાં મોકલવાનો અલાન થ

છો સેહેલથી દીવેલો. દીવાલની અંદરથી ઘેરાવનાં આધારના એક ગોલ નગા બાંધી લીધેલી, તેમાંથી તે કોથરાઓ શેરવી નાંખીઆમાં આવેછે અને આ મોટી નલોનું મોઢું બરાબર ગાડું ઉભું રહી શકે તાંહાં, તેથી તે કોથરા આબાદ તાંહાં આવી પડેછે. તાહુર પછી ગાડાં દરએક રેલવેનાં મથક ઉપર જાયછે. એ પરમા છો દર રોજ લાખો કાગલો તથા વસ્ત્રનાં પતરો પોસ્ટ આફ્રીસમાં એકઠાં થયા પછી બે અથવા ત્રણ કલાકની અંદર પોતાને મારગે જતાં થાયછે, એથી જ લંડનની પોસ્ટ આફ્રીસની ઝડપ વીથે વાંચનાંરને, સમજ પડશે. વડી પોસ્ટ આફ્રીસ તથા લંડનનાં જુદા જુદા ભાગમાંની પોસ્ટ આફ્રીસો મલી ૩૨૦૦ આફ્રીસો લંડનનાં રેલવાસીઓની શેવા બજાવવાના ગુતેલાછે.

લંડનમાં કાગલોથી સંચેરો મલાવવાનાં લોકોને આ પોસ્ટ આફ્રીસની ગોઠવણથી ઘણી સારી મદદ મળેછે. લંડનનાં એક ભાગમાંથી બીજા ભાગમાં મોકલવાનાં કાગલો પણ પોસ્ટ આફ્રીસનાં નાંખીઆમાં આવેછે, કાંએ જ મારગથી કાગલો તેમનાં ધણીને સઘથી વેહુલાં અને બરાબર પોહાયેછે. આપણા મુલકમાં આકરો તથા સીપાઈઓ પાસે આપણે કાગલો મોકલીએછે, તેવી માલ લંડનમાં ધણી જ જુલુ હશે. અથવા સુતલગ નથી. લંડનમાં કાગલો લેવાની નગને સાડ, ઉપર જણાવેલી પોસ્ટ આફ્રીસ એખલી, એમ નહીં સમજવું. એ મોટી પોસ્ટ આફ્રીસનાં સેંદુકડો બચાં તથા કયાં લંડનનાં ભાગમાં વેહુઆએલાં. લંડનનાં દરએક ભાગમાં નાંધલી પોસ્ટ આફ્રીસ, એટલું જ નહીં, પણ પોસ્ટનાં કાગલો નાંખવાનાં થાંમે થાં મ થાંબાં, તથા બંને તરણ તરણ મોહુલવાને આંતરે ફકાંનદારોને તાંહાં તેની ફકાંનનાં બાહરનાં ભાગ ઉપર પોસ્ટનાં બાકસો રાખીઆમાં આવેછે, તાંહાં લોકો પોતાનાં કાગલો નાંખેછે. એ પરનાં આખાં લંડન શેહરનાં પ્રોસ્ટનાં કાગલો લેવાને સાડ સઘળાં મલીને આસરે ૪૦૦ મકાંનછે. હાંઆંથી બંને અથવા તરણ તરણ કલાકે કાગલો લઈ જઈને, તેમની ઘટ્ટી જગાએ પોહાયાડીઆમાં આવેછે. લંડનમાં વેહુચ વાનો પોસ્ટ દીવસમાં કશ વખત કાહાડીઆમાં આવેછે. પેહલલી વેહુચણી સવારનાં ૮ વાગતે થાયેછે, બીજી વેહુચણી ૧૦ વાગતે અને તરીજી વેહુચણી ૧૨ વાગતે, તાહુર પછી ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬ અને ૮ વાગતે થાયેછે. હાવી ગોઠવણથી જ શખસે ઉપલી વેહુચણીનાં વખતની શેહો વખત આગમન લંડનનાં હરેક ભાગમાં રેહનાં પોતાનાં ઘોસત ઉપર પોહાયાડવાને કાગલ જુખીઅ અથવા વડી પોસ્ટ આફ્રીસનાં મોકલીએ હાયે, તે કાગલ એક અથવા બે કલાકની અંદર પેલા શખસને પોહાયેછે, સાખા પોસ્ટ આફ્રીસ મનેનાં કાગલ એકઠાં થાઈને વડી આફ્રીસમાં જાયેછે, અને તાંહાંથી વેહુચાવાને બાહર પડેછે, તેથી તેને નરાક વધતો વીલંબ લાગેછે. પણ જો વડી પોસ્ટ આફ્રીસમાં કોઈ શખસે સવારનાં આઠ વાગતાંના કાગલ મોકલીએ હાયે તો, કશ વાગતાંનાં તે કાગલ તેના મીતરને મલે, અને જો તે શખસ તેને ઉતર અગીઆર વાગતાંનાં મોકલે, તો તે જવાબ પેલા શખસને બાર વાગતાની અંદર પાહો મલે. લંડનનું શેહર ૮ માઈલ લાંબુ અને ૬ માઈલ પોહોલું, તાંહાંનાં હરેક ભાગમાં લખેલાં કાગલને આ પરનાં જ નલદીથી જવાબ ફરી વડે તે અચરત શરીયુડે, અને એથી ફરીને એ શેહરમાં કાગલને સઘળો વેહુવાર પોસ્ટ આફ્રીસની મારફતે થાયેછે. કાગલો વેહુચવામાં એક બીજી ગોઠવણ ઘણી સારી રાખેલી વેહુચનારાઓને ધેડવી આપેલા દરએક લતા ઉપર જવાને સાડ ઉતાવલી ચાલનાં ઘોડાની હલકી ગાડીએ હાયેછે, તેમાં ૧૪ આફ્રીસો પોતાનાં કાગલોનાં કોથરા સાથે બેથી ગકેછે. રેવી સેંદુકડો ગાડીએ વડી આફ્રીસ આગલથી ઉપર જણાવેલે વખતે નીકસે. ગાડીએમાથી ઉતરવાનું બારણુ પાછલી ગંમથી હાયેછે, અને જમ લતા પેહલલા આવતા હાયે, તે પરનાં જો તે વેહુચનાંરોએ બેથે, કે જ્યથી ફરીને ઉતરતી વેલાએ કોઈને ખીમડું પડે નહીં. એ ગાડીએ ઘણી ઝડપમાં જાયેછે, અને ઉતરવાની જગાએ એક કડું હાયેછે, તે કાંનાંથી બે માઈ શકાયેછે, તે ફરીને રોડની ગાડીએ જોના લતા આવીએ હાયે તે ઉતરે. ઉપલાં કાગલો પેગે રોડ

તી ગાડીએ ઉતરનાર પડતા નથી, કાંચેજ તેને ઉતરતાં જ વખત થાયે તેમાં પેલુ કડું જેંઆયાથી તેનાં હાથમાંજ રહેછે, અને તેણે તે છોડી દીધા પછી પાછું અંદર જેંઆયેછે.

ગરેટ બરીટનનાં બીજા શેઠેરો અથેથી લંડન ખાતે આવતાં કાગલોને તેમનાં ઘણીએને તાંહાં વેહલાં પોહામતાં કરવાની એક બીજી જોઠવણ ઘણી સારી કીધામાં આવીછે, તે એછે જ, જ શેઠેરથી તે કાગલો આવેછે, તેજ શેઠેરની પોસ્ટ આફ્રીસનાં કારભારીએ લંડનનાં જુદા જુદા ભાગનાં કાગલો છુટા પાડી તેમની જગા પરમાંણે બંડલ બાંધેછે. જાંહાં એમ, નથી બંનતું તાંહાંનાં કાગલો આગની ગાડીમાં આવતાં વખત થા એછે તે વખતમાં પોસ્ટ આફ્રીસનાં કારભારીએ આગની ગાડી ઉપર રાખેલા હોએછે, તેએ કરેછે. લંડનમાં દર રોજ વેંહચવાને સાઝ બીજા શેઠેરો ખાતેથી આવતાં મોટા જઠા ગથેનાં રોહડ લાખ કાગલો એં પરમાંણે બાહારો બાહર છુટાં પાડીઆમાં આવેછે. એથી કરીને એમ સવલ પડેછે કે, લંડનમાં જેવાં કાગલો આવી આં કે તે બંડલો લઈને પોસ્ટનાં માંણુરો વેંહચવા નીકલી પડેછે. એજ બીથાલે ગરેટ બરીટનનાં જુદાં જુદાં શેઠેરો ખાતે તેમનાં વ્યગતપણા સુખજ નરૂરની સારી જોઠવણો રાખેલીછે. ગરેટ બરીટનમાં જાંહાં જાંહાં સો હોડાંની સડકે ફેલાવો કીધોછે, તાંહાં પોસ્ટ આફ્રીસનાં સતાવાલાએએ પોતાનાં પાકીટો મોકલવાને સાઝ તેની કંપનીએ સાથે બંદાબસત કીધેલાછે, અને એથી કરીને ગરેટ બરીટનને એક નાંકથી બીજા નાંકે શુધી કાગલ પતરો ઘણાજ રુક વખતમાં મોકલી શકાએછે. લંડન અને એડીનબરો વચે ૩૦૦, માઈલનો તફાવતછે, પણ લંડનથી સોમવારે સાંહાંજનાં લખેલાં કાગલનો જવાબ આપણને બુધવારે મલી શકે. જાંહાં જાંહાં રેલવે નથી તાંહાં પોડાની ગાડીએથી મેલ મોકલીઆમાં આવેછે. જાંહાં જાંહાં લોહોડાંની સડકથી મેલ જએછે તે સઘળી સડકની એકદંબ લંબાઈ ગણીએતો ૨૮૬૯૨ માઈલ થાયે, એટલે જ દર રોજ મેલ એટલા માઈલ સો હોડાંની સડક ઉપર સફર કરેછે. પોડાની ગાડીમાં જ મેલ જએછે, તે દર રોજ જુમરે ૩૨૭૨૧ માઈલ સફર કરેછે.

સને ૧૮૫૭ નાં વરસનો પોસ્ટ આફ્રીસનો જ હસાખ છપાયોછે, તે ઉપરથી નીચે જણાવેલી જાણ વા જોગ લીગત મેલેછે. એ વરસમાં ગરેટ બરીટન તથા આપરલંડ મલી જુમરે ૧૨૦૦૦ પોસ્ટ આફ્રી સો હતી, અને તેએ મથે સઘળા મલીને જુમરે (૫૦૪૪૨૧૦૦૦) પચાસ કરોડ, સુંઝાલીસ લાખ, એકવીસ હજાર કાગલો પચાસ થયાં હતાં, તેમાંનાં ઇંગલંડ અને વેલસની પોસ્ટ આફ્રીસમાં (૪૧૦૦૦૩૦૦૦) એકતા લીસ કરોડ, અને તરંજુ હજાર, રેકારલંડની પોસ્ટ આફ્રીસમાં (૫૧૬૧૨૦૦૦) પાંચ કરોડ, થોલ લાખ અને બાર હજાર અને આપરલંડની પોસ્ટ આફ્રીસમાં (૪૨૮૦૬૦૦૦) ચાર કરોડ અડાવીસ લાખ અને છ હજાર. ગરેટ બરીટન અને આપરલંડની વસતી સાથે કાગલોની ઉપલી સંખીઆનો સુકાબજો કરતાં ઇંગલંડ માં દર એક આદમી દર રોજ ૨૧ કાગલ લખતો હોએ, રેકારલંડમાં ૧૬ અને આપરલંડમાં ૭ એવો અર સરો આવેછે. ફક્ત લંડનનીજ પોસ્ટ આફ્રીસમાં જતાં કાગલોનો અરસરો તાંહાંની વસતી સાથે શરકાવી એછ, તો લંડનમાં દરએક આદમી દર રોજ ૪૧ કાગલ લખતો હોએ તેવો અરસરો મેલેછે, તેથી સઘળી વા તો કાગલ પતરોનો વેહવાર લંડન સાથેછે હેતું હુંગ્રાડું દીયેછે. હાંસિથાં અને ગરેટ બરીટન વચે કાગલો તથા વરતમાંન પતરોનો જ આવ જવ થાયેછે તેની સંખીઆ આસરે (૨૫૦૦૦૦૦) પચીસ લાખની જણાવીઆમાં આવીછે. ઉપલી સઘળી પોસ્ટ આફ્રીસમાં (૭૧૦૦૦૦૦૦) સાત કરોડ, દશ લાખ વરતમાંન પતરો અને (૬૦૦૦૦૦૦) સાહડ લાખ ચોપડીએ પચાસ થાઈ હતી. એ વરસમાં આખા સુલકની પોસ્ટ આફ્રીસની આ એપત (૨૯૨૮૮૫૮૦) બે કરોડ, જાંનું લાખ, ઈડીઆથી હજાર, પાંચરો હેંશી રૂપીઆની થાઈ હતી અને ખરચ (૧૦૨૦૮૧૫૦) એક કરોડ, ચોતેર લાખ, આડ હજાર, પાંચરો દશ રૂપીઆનો થાયો હતો. સઘળી આજા વળનનો કાગલ, ણ ઉંસ, ગરેટ બરીટનનાં હરેક ભાગમાં એક પેની અથવા બે ફીઆનાં રદોપ

થી, જાઈ શકે છે. આટલો ઝોછો દર લેતાં પણ ઇંગલંડની સરકારને પોસ્ટ આફીસમાંથી (૧૩૨૨૨૩૭૦) એક કરોડ, ખતરીસ લાખ, બાવીસ હજાર, તરણુગો સીતર રૂપીઆનો નફો મેલે છે. ઉપર જણાવેલા ખરચની વીગત નીચે જણાવીઆઈ પરખાંછે છે. ધગારનાં રૂપીઆ ૯૪૮૫૭૩૦; ધખારતોનાં ૨૯૩૬૭૦; લોહો ડાંની સફડને ખારગે મેલ મોકલવાનાં ૪૨૦૦૦૦૦; યોડાની ડાકે મેલ મોકલવાના ૧૬૫૦૦૦૦; વેપારીનાં વાં હાણીમાં મેલ મોકલવાનાં ૧૨૨૯૮૦; પોસ્ટનાં રંધંપ બનાંવવાનાં ૨૮૫૬૬૦, પરચુટન ૧૦૯૬૭૨૦ રૂપીઆ.

ઇંગલંડની સરકારે પોસ્ટ આફીસની શાયે એક ઘણીજ સારી ગોઠવણ કીધેલી છે અને તેથી એ મુલક નાં ગરીબો તથા બીજાઓને ઘણુ શુખ થયું છે, એટલુંજ નહીં, પણ તેમાંથી આએપતની રાહ સરકારને ફાએરો પણ થાય છે. એ ગોઠવણ હેવી છે કે હરેક શખસને એક ગાંમથી બીજે ગાંમ કાંઈ નાંછુ વાલનું હોએ તે તે પોસ્ટ આફીસની ખારફતે બની શકે છે, તે એ રીતે કે, પોસ્ટ આફીસમાં તે નાંછુ આપવું અને કાંઈ ઘણીજ જીન વશવ લઈને તાંહાંથી એક “મની આરડર” જેવી કે હુંડી, જે ગાંમમાં નાંછુ લેવાનું હોએ તાંહાંની પોસ્ટ આફીસ ઉપર આપીઆમાં આવે છે. એ હુંડી જેવી પોસ્ટ આફીસમાં રૂપાડીઆમાં આવે છે, કે તેનું નાંછુ પેલા ઘણીને આપીઆમાં આવે છે. હાવી ગોઠવણથી નાંધલી રકમનું નાંછુ ગાંમે ગાંમ ઘણુ શેહલથી મોકલાઈ શકાએ છે. સને ૧૮૫૭ નાં વરસમાં સઘલી પોસ્ટ આફીસોની ખારફતે જીનમે ૬૩૮૯૭૦૨ હુંડી (૨૨૧૮૦૨૭૨૦) ખાર કરોડ, અઘાર લાખ, બે હજાર સાતશો વીશ રૂપીઆની કીમતની આપીઆમાં આવી હતી. આ કાંમને લગતો સરકારનો ખરચ બાદ કરીઆ પછી (૨૪૧૭૫૦) બે લાખ, એકતાલીશ હજાર સાતશો પચાશ રૂપીઆનો નફો થયો હતો. આ ગોઠવણ અગત કરીને સરકારે ગરીબ લોકોનાં ફા મેદાને આઝ કાહાડેલી છે. કરીમીઆની લડાઈની વખતે એ ગોઠવણ બાલાકલાવા તથા રકુદારી અને કાંનરંધાં નદીનાપલમાં પણ ફીધી હતી તેથી કરીને ગરીબ સીપાઈઓને પોતાનાં ધગારમાંથી પોતાનાં ફુટોને વાસતે નાં છુ વાલવાને ઘણુ સવલ પડીઈ હતું. હેવું-જણાવીઆમાં આવીઈ છે કે, તે વેલાએ સીપાઈઓએ આ ગોઠવણથી (૭૧૦૦૦૦) સાત લાખ દશ હજાર રૂપીઆ શુધી નાંછુ વાલીઈ હતું, કે જે નાંછુ ને ઉપર જણાવી આ પરખાંછે જોગવાઈ નહીં થાતે તો, તેવો લડાઈનાં મેદાંનમાં આડી રીતે વાપરી દેતે અને તેઓની બાએ ડીએ અને છોકરાંઓનાં હકમાં મોટી નુકસાંની તથા ગેરફાએરો થાતે.

લંડન ટાઇમ્સ.

આ પતર જેમ કદમાં જુલંદ છે, તેમ તેની આફીસ પણ ઘણી મોટી છે, અને તે જેવા જવાને વાસ તે લંડન ખાતે જનારાઓને હમેશાં ખાહેશ થયા વના રહેતી નથી. એ પતર કેવું હોશીઆરીથી અ ને હાંમતથી ચલાવીઆતો આવે છે, તથા તેનો એખતોઆર કેટલો છે, તે સરવે કોઈ જાંછે છે. કદમાં આટલું મોટું પતર અને તેની (૬૦૦૦૦) શાહાડ હજાર નક્કો દર રોજ સી રીતે છપાતી હશે, તે અચરતી પુરી પાડવાને વાસતે, બીજાં જાહેર ખાતાઓની જોઆફેક ટાઇમ્સ આફીસ જેવાને સાડ પણ લોકો જાએ છે. † સાવલ એકસમેનન મધે લાએડની આફીસમાં જેવી તકતી છે, તેવીજ આ આફીસમાં દાખલ થવાના દરવાજાના માથાં ઉપર લંડનના રહેવાસીઓની તરફથી સંજોગરખરની એક તકતી ખારેલી છે, અને તેમાં લંડન ટાઇમ્સે સને ૧૮૪૨ ના સાલમાં જે મોટું કાવતરું હુંધાડું પાડીઈ હતું, અને જ્યો કરીને વેપારીઓ ને તેઓને થાતાં મોટાં નુકસાંનમાંથી બંચાવીઆ હતા, તેથી કરીને લંડનના રહેવાસીઓ ઉપર એ પતરથી થાએ લા ઉપકારનું બખાંન કરેલું છે. એજ વખતે લંડન ટાઇમ્સને જે ભારી ખરચ થાયો હતો, તે બાખદમાં એક ઉ

† એ આશીસ તરજ જના એક ગરીબ રોમન લોકો બરીડનમાં અલીઆ હતા તે વખતની અચલી ધખારતનો યોડીએક રીવાજ જાણી છે, તે આજુ નેપામાં આવે છે.

ધરાણુ કરી તેની રકમ એ પતરના માલિકોને તેઓના ખરચના બદલામાં આપવાને ફેડવેર્થ હતું, પણ તે ક જીલ રાખવાને તેઓએ ના પાડી, અને કહેઈ કે વસ્તમાંન પતરનાં બનાવનારે હુંનેશાં પરજનાં લાલ તરફ નજર રાખવી જોઈએ, તેમ હુમેએ હુમારી ફરજ આદા કીધીછે. એ ઉપરથી તે નાણા મધેથી ટાંબસનું ના મ કાએમ રાખવાને વાસતે આકસ્પરૂડ તથા કેમબરીડનની મદરેસાઓમા “સ્કાલરશીપો” સથાપીઆમા આવીછે. એટલું એ પતરનું જાન અને ખરતબોછે.

આ આફ્રીસમાં અંદર દાખલ થતાંનેવાર એક મોટા ઓરડામાં આપણે દાખલ થાઈએછે, તાંહાં સ હુવારના પોહારમાં બહુ ભીડ થાએછે. જેમ સુંબઈમા વસ્તજાન પતર વાલાઓ પોતાના ધરાકોને ધર પત રો પોહાથતાં કરેછે, તેમ લંડનના વસ્તજાન પતર વાલાઓ કરતા નથી. ચોપડીઓ તથા કાગલ વેચનારાં આ ટાંબસની ફેરવેલી કીમતમાં કાંઈ જીન તફાવતે ન્યાયબંધ પતરો પોતે ખરીદ કરેછે, અને પછે તેઓને તાંહાં ને કોઈ ધરાકોનાં નામ નોધાએલાં હોએ, તેઓને તે પુસ્તક તથા કાગલ વેચનારાઓ તે પતરો પોહા થતા કરેછે. હેવા સેંહકડો તથા હજાર શખસો ટાંબસની ચેંકડો તથા હજારો નકલ લેવાને, દર રોન આ ઓરડામા એકડા થાએછે, તે વખતે તાંહાં એક જોવા લાએક તમારો બનેછે. વલી દર રોન રસતામાં હ જારો ખુટક નકલો લેયાએછે.

હીઆંથી નીકલીઆ પછી “કમપાલટર” એટલે ડીખાં ભરનારાઓના ઓરડામાં આપણે નઈએછે. એ ઓરડાઓના ડીખાં ભરવાના સેંહકડો કેસો આપણા જોવામાં આવેછે, અને તાંહાં ચેરેલા ડીખાં ભરના રાઓની ચાલાકી અચરત થવા જોગછે. જેમ બને તેમ ઓછાં માણસો રાખવાને વાસતે સઘથી સરસ આદમીઓનેજ રાખવામાં આવેછે, કે જેથી તરણ માંણશનું કાંમ એક માણસ કરી શકે. ડીખાં ભરનારા ઓનાં જુદા જુદા ઓરડાછે, જેમકે જાહેર ખબર ભરવાના તથા પારલેમેન્ટની સભાના હેવાલના, તથા ખ બરોના તથા બાહેરથી આવેલાં કાગલો ભરવાના જુદા જુદા ઓરડાછે, કે જેથી એક કાંમના ડીખાં ભરના રાઓ અને તેઓનું કાંમ સાથે લેલાઈ જાએ નહી. રપોરટરો તથા કરેક્ટરોને વાસતે જુદા જુદા ઓરડાછે.

હીઆંથી નીકલીઆ પછી એક ઓરડામાં આપણને લઈ ભવામાં આવેછે, કે તાંહાં દર રોન છપા તાં ટાંબસ પતરને સાડ “સ્ટીરીઓગ્રાફ” બનાવીઆમાં આવેછે. હુમારા કેટલાએક વાંચનારાઓને ખ બર હશે કે, જરે હરેક પુસ્તકની નકાબંધ નકલો છાપવાની હોએછે, તારે તેવું પુસ્તક “સ્ટીરીઓગ્રાફ” ઉપર છાપેછે, એટલેજ છાપવાના પાનાં પેટેલે ડીખાંમાં ભરીઆમા આવેછે, અને પછે તેની ઉપરથી ધાતુની પલેટો ઓડીઆમાં આવેછે, અને હેવી પલેટો ઉપરથી પુસ્તક છપાએછે, તેવા છાપવાને સ્ટીરીઓગ્રાફ” કરીને કેહેવામાં આવેછે. લંડન ટાંબસની હજારો નકલ પણ એજમ છાપીઆમાં આવેછે. બીજે દીને પ તરમાં પરગટ થનારી સઘળી બાબતોને ડીખાંમાં ભરીઆ પછી “ફારમ” અથવા પતરના આધારમાં બાં ધીઆમા આવેછે, અને પછી તેની ઉપર એક જરડું કાગલ * કે જે તે કારણને વાસતેજ બનાવીઆમાં આવેછે, તેને મેલીને સાંચામાં દબીઆમાં આવેછે, તેથી પેંગ આખો ફારમ તે કાગલ ઉપર દબાએછે. છ હી એ કાગલોને તાંહાંથી ઉચ્ચી લઈને એક મોહાલમાં મેલીઆમા આવેછે, અને તેની ઉપર તવાએલું ધાતુ રેડીઆથી દસકતો સાથની ન પલેટ બનેછે તેને “સ્ટીરીઓગ્રાફ” કરી કેહેછે, અને પછે એ પલેટો ને છાપવાના પરેસોમા મેલીને કાગલો છાપીઆમાં આવેછે. ધાતુ ગને તેવું ગરમ થાએછે, તોપણ પેવું કાગલ બળતું નથી, અને દરએક દમકત સાડ અને બારીક ઉઠેછે. છાપવાની આગમજ કાગલો ભીંગવીઆમા આ વેછે, તેથી કરીને દર રોનના ટાંબમનો નહે ભીંગવવાને સાડ એક થણીન મેહેલી ગોડવણ કરીઆમા આવીછે. એક સાંચો હેવો બનાવીઆમાં આવીઆછે કે, તેની એક બાજુએ ટાંબસના પતરની ચોડ ન

* આ કાગલની બનાવટ સુધારજરૂર ડાન એક રેવાસીએ શેલી કાઠાડેલી, અને તે વીજે તેને પેટના ખીલો

ધરાણુ કરી તેની રકમ એ પતરના ખાલેકોને તેઓના ખરચના બદલામાં આપવાને ઠેડવેઈ હતું, પણ તે ક જીવ રાખવાને તેઓએ ના પાડી, અને કહેઈ કે વરતમાં પતરનાં બનાવનારે હંમેશાં પરજનાં લાભ તરફ નજર રાખવી જોઈએ, તેમ હુમોએ હુમ્મરી કરી આદા કરીધી. એ ઉપરથી તે નાણા મધેથી ડાઇનસનું નામ દાખ્યેમ રાખવાને વાસતે આકસફરડ તથા કેમબરીડનની મદરેસાઓમા “ફાલરશીયો” સથાપીઆમા આવીછે. એટલું એ પતરનું ખાત અને મરતબોછે.

આ આફ્રીસમાં અંદર દાખલ થતાંનેવાર એક મોટા ઓરડામાં આપણે દાખલ થાઈએછે, તાંહાં જી હવારના પોહારમાં બહુ લીડ થાએછે. જેમ મુંબઈમા વરતમાં પતર વાલાઓ પોતાના ધરાકોને ધર પત રો પોહાચતાં કરેછે, તેમ લંડનના વરતમાં પતર વાલાઓ કરતા નથી. ચોપડીઓ તથા કાગલ વેચનારાં આ ડાઇનસની ઠેરવેલી કીમતમાં કાંઈ જીન તફાવતે બધાબધ પતરો પોતે ખરીદ કરેછે, અને પછે તેઓને તાંહાં જે કોઈ ધરાકોનાં નામ નોધાએલાં હોએ, તેઓને તે પુસ્તક તથા કાગલ વેચનારાએ તે પતરો પોહા ચતાં કરેછે. હેવા સેંહકડો તથા હજાર રાખસો ડાઇનસની ચેંકડો તથા હજારો નકલ લેવાને, દર રોન આ ઓરડામા એકઠા થાએછે, તે વખતે તાંહાં એક જેવા લાએક તમારો બનેછે. વલી દર રોન રસતામાં હ જારો છુટક નકલો લેયાએછે.

હીઆંથી નીકલીઆ પછી “કમપાણ્ટર” એટલે હીયાં ભરનારાઓના ઓરડામાં આપણે નઈએછે. એ ઓરડાઓમા હીયાં ભરવાના સેંહકડો કેસો આપણા જેવામાં આવેછે, અને તાંહાં એટલા હીયાં ભરના રાઓની આલાકી અચરત થવા નેજાછે. જેમ બને તેમ ઓછાં માણસો રાખવાને વાસતે સડથી સરસ આદમીઓનેજ રાખવામાં આવેછે, કે જ્યો તરણ માંછથનું કાંમ એક માંછુશ કરી શકે. હીયાં ભરનારા ઓનાં જીદા જીદા ઓરડાછે, જેમકે જાહેર ખબર ભરવાના તથા પારલેમેન્ટની સભાના હવાલના, તથા ખ બરોના તથા બાહેરથી આવેલાં કાગલો ભરવાના જીદા જીદા ઓરડાછે, કે જ્યો એક કાંમના હીયાં ભરના રાઓ અને તેઓનું કાંમ સાથે લેલાઈ જાએ નહી. રપેરટરો તથા કરેક્ટરોને વાસતે જીદા જીદા ઓરડાછે.

હીઆંથી નીકલીઆ પછી એક ઓરડામાં આપણને લઈ ભવામાં આવેછે, કે જાંહાં દર રોન છપા તાં ડાઇનસ પતરને સાડ “ફરીરીઓટાઈપ” બનાવીઆમાં આવેછે. હુમારા કેટલાએક વાંચનારાઓને ખ ખર હશે કે, જારે હરેક પુસ્તકની નકલો છાપવાની હોએછે, તારે તેનું પુસ્તક “ફરીરીઓટાઈપ” ઉપર છાપેછે, એટલેજ છાપવાના પાનાં પેટલે હીયાંમાં ભરીઆમા આવેછે, અને પછે તેની ઉપરથી ધાતુની પત્રેટા ઓટીઆમાં આવેછે, અને હેવી પત્રેટા ઉપરથી પુસ્તક છપાએછે, તેવા છાપવાને ફરીરીઓટાઈપ” કરીને ફેલવામાં આવેછે. લંડન ડાઇનસની હજારો નકલ પણ એજન છાપીઆમાં આવેછે. બીજી દીન પ તરમાં પરગટ થનાંરી સળળી બાબકોને હીયાંમાં ભરીઆ પછી “ફારમ” અથવા પતરના આકારમાં બાં ધીઆમા આવેછે, અને પછી તેની ઉપર એક જારું કાગલ * કે જે તે કારણને વાસતેજ બનાવીઆમાં આવેછે, તેને મેલીને સાંચાંમાં દાખીઆમાં આવેછે, તેથી પેંચે આગે કારમ તે કાગલ ઉપર દખાએછે. પ છી એ કાગલોને તાંહાંથી ઉંચકી લઈને એક મોટાલમાં મેલીઆમા આવેછે, અને તેની ઉપર તવાએલું ધાતુ રેડીઆથી દસકતો સાથની જે પત્ર બનેછે તેને “ફરીરીઓટાઈપ” કરી કેલેછે, અને પછે એ પત્રેટા ને છાપવાના પરોમા મેલીને કાગલો છાપીઆમાં આવેછે. ધાતુ ગમે તેનું ગરમ થાએછે, તોપણ પેનું કાગલ બગતું નથી, અને દરએક દસકત સાફ અને બારીક ઉંછે. છાપવાની આગમન કાગલે ભીંગવીઆમાં આ વેછે, તેથી કરીને દર રોનના ડાઇનસને નહે ભીંગવવાને સાડ એક થાલોન સેલેલી ઝાડવલુ કરીઆમાં આવીછે. એક રાંચો હેવો બનાવીઆમાં આવીઓછે કે, તેની એક બાજુએ ડાઇનસના પતરની મોડ ન

* આ કાગલની જાતેજ મુદ્રાભવનના એક મેકાઈની જેમ કાઢાવીછે, અને તે વેંચે તેને પેરન મળીગીટ

મીનની અંદર એક ભોંયેટું કરીને તે સાંચાની સપાટી બરાબર લાવીને મેલેછે, પછે તેમાંથી એક એક અથવા બધે કુચ્છાએ દાગલો પોતાની મેલે પેલાં સાંચામાં ખેંચાએછે. એ સાંચાની વચોવચમાં એક ગોલ “સીલિનડર” છે, તેની એક બાજુએથી બીજી બાજુએ જતાં પેલાં દાગલો પોતાની મેલે ભાંગાએછે, અને જમ જમ પેલાં ચોરાં ચોછા થતો જાયછે, તેમ તેમ તે ઉપર ચડેછે, અને હમેશા સાંચાની સપાટી બરાબર રહેછે. એ પર ખાંચે સાહુક હજાર નકલ એક કલાકમાં ભાંગાએછે, જે કાંમ હાતથી આખે દીવસે બને નહી.

એ પછે જે ચોરડામાં કાગલ છપાએછે, તાંહા આપણને લઈ જવામાં આવેછે. હાંઆં એક મોટો પરેસ ઉભો દીધેલાં છે, કે જે “રટીંગ એનજીન” અથવા બાકુના સાંચાની મદદથી ચાલેછે. “એ સાંચાનું ચીતર આ સફા સાથે આપીઉંછે, તે ઉપરથી જોયામાં આવશે કે, એ સાંચો ફરતા ગેલના જેવોછે, અને તેમાં કાગલ ઠાંડું અને ફરતું છપાએછે. એ પરેસની વચોવચમાં એક ઘણો મોટો ગોલ “સીલિનડર” છે તેની ઉપર પેલી ધાતુથી એટલી પહેરો બેસારેલી હોએછે. પરેસની આસપાસ બીજા નવ નાંધલા “સીલિનડરો” છે કે જેઆ કાગલ મેલેલાં કેરાં કાગલો પોતાના પંચમાં ખેંચેછે, અને તાંહાંથી મોટા સીલિનડર ઉપર મોઢે છે, તાંહાં તેઓ તુરત છપાઈને બીજા ગમ પરેછે. આ પરમાંજી નાંધલા સીલિનડર ઉપરથી મોટા સીલિનડર ઉપર જઈને તે કાગલો એટલાંતો ઝડપમાં છપાએછે, કે તે ફરતા પરેસ ઉપર આપણી નજર ઠરતો નથી. આ મોટા પરેસ ઉપર એક કલાકમાં બારથી તે પંદર હજાર સુધી નકલ છપાએછે. આ પરેસમાં જે કાંઈ પાણુ હરકત નજર આવેતાં તુરતજ કાંઈથી બીગાડ થાયાની આગમન તેનું ચાલવું અટકાવી સંપન્નએછે.

આ પતર વીગે નીચે જણાવેલી વીગત જાણવાનેગછે. તેની દરેકજા સાહુક હજાર નકલ ખપેછે, કે જેનું વજન નવ ટન થાયછે. એ સાહુક હજાર નકલને એક એકની ઉપર મેલી હોએતા ઉંચાઈમાં તરણુ માલ ના ધરના જેટલી અથવા મુડતાલીસ ફૂટ થાયછે. એક અઠવાડિયાનાં જથ્થો કાગલની ઉપર કાગલ મેલીઉં હો એનો ઉંચાઈમાં આપણા મુંબઈનાં દોરનાં દેવલની તરણુ ગણી ઉંચાઈ થાયે, અથવા એક અઠવાડિયાનાં કાગલો પોહારાં કરીને હારેંચેર મેલીઆમાં આવેતા લંડનથી ડોવર અથવા મુંબઈથી ચાલે સુધી પોંદાયે. ૧૮૫૮ ના આખાં વરસમાં (૧૭૨૭૨૫૨૫) એક કંગોડ, બોતેર લાખ, બોતેર હજાર ચારશો ચોવીસ નકલો ખપી હતી. નામીએ ડીઉક આવ વેલોગટન અણુ પાંચીઆ, તેની પછી બીજે દીને તેના જનમનાના હેવાલ સાથ નું જે યાંત્રસ પરગટ થાયું હતું, તે દીને એ પતરની (૭૦૦૦૦) સીતેર હજાર નકલ વેચાઈ હતી, તથા આ પછી નાંમદાર રાણીની વડી શાહજીરી પરણી તે દીરીઆના હેવાલનું યાંત્રસ જે દીને પરગટ થાયું હતું, તે દીને એ પતરની (૬૯૫૦૦) એગણોતેર હજાર પાંચશો નકલ ખપી હતી. આ કારખાંનાં સમજા મલીને તરણુઓ ચાલીસ આઠમીઆ કાંને લાગેલાંછે સગળા મલીને નવ પરેસછે, તેમાં બે પરેસમાં એક કલાકમાં પાચથી છ હજાર નકલ છપાએછે; બીજા બે પરેસમાં એક કલાકમાં એછામાં એછાં દસ હજાર કાગલ છપાએછે; બીજા મેમાં એક કલાકમાં બાર હજાર; બીજા એકમાં એક કલાકમાં તેર હજાર પાંચસે; બીજા એકમાં પંદર હજાર, અને બીજા એકમાં એક કલાકમાં અતાર હજાર કાગલ છપાએછે. જે પરેસોમાં એક કલાકમાં તેર હજાર પાચશો તથા પંદર હજાર કાગલો છપાએછે, તેંદરએક પરેસોની કીમત એક એક લાખ રૂપી આનીછે. દેશે દેશ અને શહેરે શહેર આ પતરનાં આડતીઆએછે, અને સરકારી ખજોરો પણ સરકારનાં કર તાં વેહેલે નેને મલેછે, હેવી તેની સારી જોડવણોછે. એ પતરની હુગરાણી ચઢહતી રહેતીજ નથી, કાંએજે જાહેર ખજોરો જે પરગટ થાયેં, તે રોકડાં નાંણા લીધા વગર થાતી નથી, તથા કાગલ અને પુસતક વેચનાંરો આ પાસેથી પણ દર અઠવાડિયાં તથા મહીને નાંણા સુકવી લીધામાં આવેછે. હવું કહેછે કે આ પતરની આખેપત જરમનીનાં સુલક મેની એક રાજ્યાણીનાં જેટલીછે.

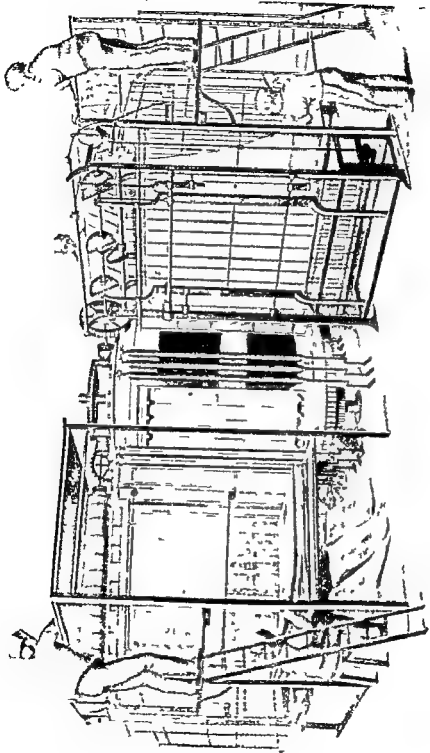

Figure 1. A large room in the building.

ST PAUL'S CATHEDRAL

મહરણ ૧૫ મું

દેવળો.

સે નટ પા ૧૪૩ કથીડર ૧—માવણો—બારડોચી દેવાવ—સોટાના કહેરાની દેવાવ—પુત ૧—જહી થોટ દીવાનખાનુ—૧૬
૨—પ્રસતખાનુ—ખાડે ૧ ૩૫—વીસપરિગ્રહ ગીઆલરા—૭૧ ૧૬૦ ગીઆ રી—બા ૧—કમસ—ધાઠ—ધડીઆ—ભો
૩—૩૬ ઇમારતને વીજનીથી બ આપવાની ગાદવણ—એ દેવળની ટુક તવારીખ વેસ્ટમીનસ્ટર આખી—ખાડેરો
દેવાવ તથા આ દેવળની મરીગરી—જોટ દીવાનખાનુ અને તે બધેનું સુદગાર—પાદશાહ અથવા રાહીને તા ૧ પેટ્રાવળ
ની કીરીઆ—૧૬૨—૨૧૦૧૧૨—પાદેશ કારનર—૩૬૩ નસની અને મીગતી ચીતાર—આપ ૧ આવ હેનરી થી
સેવ થ—૩૬૩૨૩ થી કનરેસરસ આ ૧—નાખીના શખસોની કબરો—ધનીઆદી

લડનની અસલી, ખોટી હાથી મરીગરીની અને વખાણવા તથા જેવા લાએક ઇમારતોમાં, એ શેહે
રના દેવળો કોઈથી રીતે ઉતરતી પદવી ધરાવતા નથી આ શેહેરમાં સેંદુરો દેવળોછે, તે સંધળા થોડા અથ
વા ઘણા સારી બાંધણીના અને ખરેખરની ભગતી કરવાના કામને લાએકનાછે એ બધેના કેટલાએક થ
પા પુરાનાછે, અને જે કે તેમાં જાઓ નતો ગયો તેમ ફેરફાર તથા મુખારો કરીઆમાં આવીએછે, તોપણ
તેમની ઘણીએક અસલી નીશાણ આજ દીને આપણા જોવામાં આવેછે અસલના વખતના દેવળોના જે
જે ભાગછે, તે જોઈને તે વખતના લોકોની કારીગરી અને હુનરની જટલી તારીફ કરીએ તેટલી થોડીછે લ
ડનના દેવળો અને એ સહીધો મોટા અને નાનીઆ દેવળોનું બ્યાન નીચે કરીઆમાં આવીડેછે

સે નટ પાવસ કથીડર ૨

કોઈથી મુખાર લડન જાઈ પોતાના કોઈ ખીતરને પેટલે દીવસે પુછે કે, તે શેહેરમાં મું જોવાનુંછે,
તો કેટલીએક ઇમારતો તથા વસતુઓ જે ઘણી અગતની અને જેવા લાએક મણાએછે, તેના નામ રેતી જે
લાએ તે શખસ 'સે નટ પાવસ કથીડર' નું દેવળ કથી જુલો નવાર નથી તરણ આર દીવસ મુધી રહે
આ પછી, જે કોઈ ખીતર આપણને ગમે, અને તે જાણે કે આપણે એટલા દીવસ થયા લડનના છડએ,
તો જો આપણને તરત સવાલ કરશે કે, "તનેએ સે નટ પાવસ કથીડર ન જોયું ?" ગરેટ ખરીડનના ખાદે
લા શેહેરોમાંથી ખાતર એક બે દીવસને વાસતે પોતાના કોઈ કામ કાલ ખાદે જ્યો લડન જાએછે,
તેઓ તે ટુક વખતમાં પણ તે દેવળ જ્યાં વગર ધાણ નતા નથી વહીએ સાથે એ દેવળ પોતેન તેના
મોટા અને સોભાતા આકારથી મુસાફરને પોતાનું અગતપણ દેખારેછે ઇમવી સને ૧૬૬૬ ના વરસ
ના લડન મધે મોટી આગ લાગી હતી અને જે વેલાએ તે શેહેરનો એક મોટો ભાગ બગી ગયો હતો તા
૧૨ પછી શેહેરને ફરીથી બાંધવાની જે ગોઠવણ થાઈ હતી તે વેલાએ શેહેરના જુદા જુદા ભાગ ઉપર જવા ન
ના ઘણા ખરા રસનાઓ આ દેવળની શેડી કાઢીઆમાં આવીઆ હતા, તેથી હરકોઈ શખસ લડન
જાઈ એક બે દીવસ પોતાના કામને ખાદે કરે, તોખી સે નટ પાવનું દેવળ તેના જોવામાં આવીઆ વગર,
તથા તે જોવાને તેટલા દીવસ અતીએ ખાહેસ ઉપન થયા વગર રહેશે નહીં લડન શેહેરના રહેક ઉમાં

ભાગ ઉપર જાઇને તમે બા રહેાતો, તમને આ દેવળ પોતાનાં મોટા અને દબદબા ભરેલા આકાર શાયે દેખાયા વગર રહેશે નહીં. જેમ પાદશાહ પોતાની દરબારની મીનલસમાં અમલદારોની વચમાં દીપી ની કમેછે, તેમ આખા લંડન શહેરમાં આ મોટું દેવળ સઘળી તરફથી બારી દબદબા સાથે દેખાઈ આવેછે. તેમ સ નદી ઉપરથી એ દેવલનો દેખાવ ધણેજ સારો મલકે પડેછે. જેઓ “ઇલસ્ટ્રેટેડ લંડન નીઉન” વાંચતા હશે, તેઓને હમો લલાંગણ કરીએછે કે, તે પતરાનાં પેહલવા સફા ઉપર મથાલે જે ચીતારછે તે જુએ. એ ચીતાર તેમસ નદી ઉપરથી લંડન શહેર કેહવું દેખાએછે તેનોછે, અને તે ચીતારની અંદર સેનટ પાલસ કથીડરલ કેવું તરત પરખાઈ તથા દેખાઈ આવેછે, તે જ્યામાં આવશે. જે વરણુન હમો નીમે કરીએ છે, તે વાંચીઆથી એ દેવળ કેવું જોવા લાએકછે, તેનો ખેઆલ કરવાને બની આવશે.

અસલનાં વખતમાં ગ્રેટ બરીટન મધે જે મોટાં દેવળો “ક્રાસ” નાં આકારમાં બાંધીઆમાં આ વતાં હતાં, તે મુજબ સેનટ પાલસનું દેવળ પણ તેહવા આકાર ઉપર બાંધીઆમાં આવીઠુંછે, એટલેજ, જાણે એક દેવળ ધણુજ મોટું અને તેની આસપાસ ક્રાસનાં આકારમાં બે બીજાં નાંધલા દેવળો મેલીઆં હોએ તેવું લાગેછે. એ દેવળ આખું “ગ્રોટલંડ” નાં પથરથી બાંધેલુંછે, અને તેનો બાહરનો દેખાવ કેટલો દબદબા ભરેલો તથા મોટો લાગતો હશે, તેનો કાંઈએક વીચાર આવવાને તેની બરત, લંબાઈ, પોહલાઈ, તથા ઉંચાઈની વીગત નીમે આપીએછે. દેવળની ઈમારતે રોકેલી જગા ૮૪૦૨૫ ફુટ—બાંધેલી ઈમારતનો ઘેરા લે ૨૨૯૨ ફુટ—રસતાની સપાટીથી ક્રાસ સુધીની ઉંચાઈ ૩૭૦ ફુટ—જોએશાની સપાટીથી તે ક્રાસ સુધીની ઉંચાઈ ૪૦૪ ફુટ—ઉગમણથી તે પસચમ સુધી સઠથી વધતી લંબાઈ ૫૧૦ ફુટ—એાતરથી દબલુ સુધી સઠથી વધતી પોહલાઈ ૨૮૨ ફુટ—બંને બાજુનાં દરએક ગુંબજની ઉંચાઈ ૨૨૦ ફુટ—કુલ મોટા ગુંબજની ઉંચાઈ ૬૦ ફુટ તથા મોટા ગુંબજનો ઘેરાલો ૪૨૦ ફુટછે. એ દેવળને બાંધતાં પાંતરીસ વરસ લાગ્યાં હતાં, અને તેની પછવાડે (૧૨૨૨૪૩૭૦) એક કરોડ, બાવીસ લાખ, ચોવીસ હજાર, તરણુઓને સીનેર રૂપીઆનો ખર્ચ થાએઆછે. †

ઉપલી વીગત ઉપરથી વાંચનારને કેટલેએક દરબજે વીચારવાને બની આવશે કે, એ દેવળને આકાર કેવો જુલંદ હશે. શહેર મધેનાં ઘરનાં ધુમારીઆમાંથી નીકલતા ધુમારાથી તથા તાંહાં પડતા કાલા ધુમસ થી, એ દેવળને બાહરનો દેખાવ સઘળો કાલો થાઈ ગયેછે, તેથી જાણે એ ઈમારત આખી કાલા સંગેમર મરથી બાંધી હોએ તેવી લાગેછે. વલી જારે ધણો બચક પડેછે, અને તેથી તેની ઉપર બચકનું સફેદ પર થાએછે, તાહરે આ માહાભારત ઈમારત જાણે આખી સફેદ સંગેમરમરથી, બાંધી હોએ તેવી લાગેછે, અને તે વખત તેનો દેખાવ જોવા લાએક થાયેછે.

હવે એ દેવળની અંદરનો કેટલેએક હેવાલ આપીએછે. ઈમારતની આસપાસ મોટો કંમપાડનડછે, અને તે લોહાડાનાં કટોરાની દેવાલથી ઘેરી લીએલોછે. એ કટોરાની દેવાલને સાડ ૨૦૦ ફૂટ અને ૮૧ ર તલ લોહડું ખપીઠું હતું, અને ખાતર આ કટોરા પછવાડે એક લાખ, બાર હજાર અને વીસ રૂપી આ તથા ચાર આનાંનો ખર્ચ થાયો હતો. એ દેવળની અંદર જવાને વાશતે ચાહરે દશાથી બારણાછે, અને આસપાસ કાલા સંગેમરમરનાં પથરની શીઠ્ઠીએછે. શીઠ્ઠી અને દેવાલની વચેનો સગળો ઝોટલો કાલા સંગેમરમરનોછે, તથા ઝોટલા ઉપર તથા ફરતી બાજુએ સંગેમરમરના મોટા દબદબા ભરેલા અને ઉંચી પ્રીગરીથી સણુગારેલા થાયેછે. એ દેવલ ઇંગલંડની રાંણી આનાનાં વખતમાં બંધાઈ તઈઆર થાયુ હતું, તે

† ચેનટ પાલસ કરતા ઇલિસેમ્ડના બીબ તરણુ દેવળન વધારે ઊંચાઈ હેવુ નહોતીઆમા આવીઊઠે આસી આ મુકમાં વીએના શહેરના જે મોટું દેવળ, તેની ઊંચાઈ ૪૬૫ ફુટછે—સાટસખરનું દેવળ ૪૫૬ ફુટ ઊંચું, રોમ મધેનું ચેનટ પીરસનું દેવળ ૪૩૭ ફુટ અને ૬૫૫ ઊંચું.

થી તેનાં પશ્યમ તરફનાં દરવાજા આગલ તે રાણીનું સંગિમરમરનું પુતલું મેલેલું છે. સુસાકરને હંમેશાં આતર તરફનાં દરવાજાથી પસાર કરીઆમાં આવે છે. અંદર ગયા પછી ઉગમણ તથા પશ્યમ તરફની બાજુએ સંગિમરમરનાં પુતલાંની હાર આપણાં જોવામાં આવે છે. સઘળાં મલીને ૫૦ “ માંનીકમેનટ ” છે; તે મધે રર લશકરી—૨૦ વાંદાંજી ખાતાનાં—૨ પાદરીનાં—એક સવરેશ હીતકારી ગરહસથ—૧ વીદીઆવાન—૧ ન ડગ—૨ ડાકટર અને ૧ મીતારાનું છે. આ દરએક પુતલાં ઘણા સોભઈતાં છે, અને જે જાતલયથી બનાવી આવે છે, તે જાતલય તેનાં બનાવનાર દારીગરોએ ઘણી સારી પઠે દેખાડી છે, તે સઘળાં બધાનું આપી શકાતું નથી, તોપણ એ પુતલાં કેવી તરાંહનાં છે, તેની સમજ આપવાને એક અથવા બેનાં બધાંનું હીંઆં કરવાની જ રૂઝ દીશે છે, ઇંગ્લંડનાં દરીઆઈ ખાતાનાં આગલા સરદાર લારડ નેલસનનું નામ સહ કોઈ સારી પઠે જાણે છે. એ નાંમદારની યાદગારીમાં હીંઆં એક “ માંનીકમેનટ ” છે. નાંદલની લડાઈને વાસને ટરકીનાં સુલતાને નેલસનને જે (રોય આવ હાંનર) જાઓ આપીએ હોતો, તે પેડુરીને તેની દરીઆઈ ઓપાની તથા તેની દરીઆઈ ક્ષેત્રની નીચાંજી દાખલ વાંદાંજીનાં લાંગરની સાથે અહીંગોને ઉભા રહેલો છે, અને તેનાં ૫૫ આગલ દોરડાંની કલો છે. જે “ પીડેસટલ ” ટાક ઉપર નેલસન ઉભા રહેલો છે, તેની એક બાજુએ ઇંગ્લંડનાં તાલ ની નીચાંજી દાખલ (બરીદીશ લાખન) શીંડુ છે, અને બીજી બાજુએ બરીદાંનીઆ ઓરતનાં આકારમાં બે જીવાં છોકરાઓને નેલસન તરફ હાથ બતાવી તેના દાખલો લેવાને તથા તેની દેલાવરીની નકલ કરવાને શીખાંમણ દીએ છે. નેલસને દરીઆઓમાં કીચેલી ક્ષેત્રની યાદગારીમાં યપુની ઉપર નારથ સી, જરમન ઓ સંન, મેડીટરેનીઅન સી, અને નાંદલ નદીની નીચાંજી છે. “ દારનીસ ” ની ઉપર કોર્પનહેંગન, નાંદલ, અને ત્રાકલગરનાં નાંમ કોતરેલાં હતાં. એ સમજી ધીઆંનમાં લઈ જોવાથી વીદીઆરથીએ આગલ વાં ચેલી તવારીખ તેનાં દીલમાં તરત તાજ થાએ છે. જે છોકરાઓને બરીદાંનીઆ નેલસનના દાખલો લેવાને જે બલામણ કરે છે, તેથી એ પુતલું જોવા બનાંરાઓમાંનાં કેટલા જીવાં છોકરાઓ ઉપર સારી અસર કરતું હશે, તે આપણીથી કેહવાઈ શકાતું નથી. હેવાં પુતલાંએ જેમ સાધારણ જોનારનાં રીચને ગમત આવે છે તથા તવારીખનાં અભીઆશીની ઈઆદ તાજ કરે છે, તેમ નીતીની રાહે તથા દેલાવરી, હુશીઆરી અને હીમતની ઉલટ આપવામાં પણ ઘણા કામેદા કરે છે. હીંકુસથાંનનાં આગલા ગવરનર બનારલ લારડ દારંનવાલીસનું એક પુતલું છે, તેની સાથે યુરોપ અને હીંકુસથાંનમાં ઇંગરેજોના અમલ છે, તે પીછાંનીઆમાં આવે, તેવી તરાંહનાં કેટલાએક આકાર આપીઆમાં આવીઆ છે. જમની બાજુએ ઓરતનાં આકારમાં બરીદાંનીઆ મેલેલી છે, અને લાગી બાજુએ હીંકુસથાંનની ભાગોરથી નદીની નીચાંજી દાખલ હીંકુ અસતરીઓના એક આકાર પાડે લો છે. એ પરમાજી ઘણાખરાં પુતલાંઓ સારી જાતલયથી ઉભાં કરીઆમાં આવીઆ છે. એ સઘળાં બારીકીથી જોતાં તેમની ખુબી પીછાંનતાં ઓછાએ ઓછા તરણ કલાક લાએ છે. ઉપલાં ૫૦ માંનીકમેનટ યજ્ઞવાડે ૫૬ લાખ રૂપીઆનો ખચ થાએ છે.

પુતલાંઓ જોઈ રહેઆ પછી આપણે સઘી મોટા હાલમાં જાઈએ છે. એ હાલ એટલોતો મોટો છે કે તે મધે કીચેલી ધીએટરની બેઠકમાં વીચ હજાર આદમી સમાઈ શકે છે. હાવી બારી ૬૬ વરસમાં બે વખત આ દેવળમાં મલે છે. પાદરીઓની વીધવા તથા તેઓનાં નાંવારેસ છોકરાંઓનાં લાભને માટે એક મોટું ફંડ છે, તે ફંડનાં કામેદાને વાસતે દર વરથ એએ મહીનામાં “ મીડલ્ક મીટીંગ ” ગાએણ સભા ભરાએ છે. તે વખતે હજારો લોકોની ૬૬ તાંહાં મલે છે, અને ગાએણ સાંભલવા આવનાંરાઓને વેચાએલી રીફીટની ૨૬ મ ઉપલા ફંડમાં ભરાએ છે. બીજી ૬૬ જે જીવ મહીનાનાં પેડુલલા ભરેસપતવારને રીને મલે છે, તે વધારે ને વા લાએક થાએ છે. લંડન મેડેરમાં નાંવારેસ છોકરાંઓને વાસતે નેટલી “ ચારીટી સ્કુલ ” ધરંમની ની શાલો છે, તે સઘળાની વારચીક પરીખથા કરીઆ પડે, જે “ એડલ્કબીચાંન ” થાએ છે તે દેખાવનાં જોવા આ

ખાં ઇંગલંડમાં બીન્ને કોઈ દેખાવ થાતો નથી. દેવળનાં મોટા ગુંબજની નીચે થીએટરની માફક બેઠક ફરીઆ માં આવેછે, અને તાંહાં આસરે દશ હજાર બાલકોને તેમની નીશાલનાં જુદા જુદા કેડવેલા પોશાક સાથે બે સાડીઆમાં આવેછે. તેઓની સાંહામણે આસરે દશ હજાર જેવા આવનારાઓને સાડી બીજી બેઠક ફરીઆમાં આવેછે. પાદરીએ બંદગી તથા એક ટુકડાં ભાશાંજી ફરીઆ પછે, ઉપર જણાવેલાં દશ હજાર બાલકોની પાસે કેટલાંએક ગીત ગવારીઆમાં આવેછે. દશ હજાર બાલકો એકજ અને ધીરા અને અધુર અવાજથી ખોદાની બંદગીનું તથા બીજું ગાએજી ગાએછે, તે સાંભળી દરએક આદમીનું હીલ ઘણુ ખુશ થાએછે. એ દેખાવ જોયાથી તથા તેઓને ગાતાં સાંભળી આપણા હીલમાં કોઈએક તરાંડનો હોવોતા નેસ સો થાએછે, કે તેનું બપાંન કરવાને આ કલમ અસરકારીવાંનછે. જે ઘણી હાવો દેખાવ પેહલ વેહલવાં જો એછે, તેનાં હીલમાં પગ થોતે આથા સુધી ગળની ભરાઈ આવીઆ વગર રહેતી નથી. હેવું જણાવી આમાં આવીજે કે, ફરીઆનો આગલો શાહનશાહ નીકોલાસ જરે ઇંગલંડ ગયો હતો, તારે ઉપરો દેખા વ તેણે પોતાની નજરે જોયા હતા, અને તેથી તેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવીઆં હતાં.

આ મોટાં હીવાંનખાંનાંની ફરસબંદી ઘણીજ સોભઈતીછે. અવાર નવાર કાલા તથા સફેદ સંગેમરમ રનાં પથરની લાડીઓથી તે બનાવેલીછે, અને તેની વચેવચમાંનો ભાગ “મેરીનરસ કંમપસ” ની માફક બ નાવેલોછે, કે જેમાંથી કંમપસનાં બતરીસ ખુનાં બરાબર આલંમ પડે. જે ભાગ ગુંબજની બરાબર નીચે આ વીઓછે તાંહાં પીતલની મોટી ખવેટ જરેલીછે અને તે પથેટની નીચે બોએરાંમાં લારડ નેલસન તથા તેહ નાં બે નામીઆ અમલદાર લારડ કાર્લીંગવુડ અને લારડ નારથેશકની કબર જોયામાં આવેછે. હેવું જણાવી આમાં આવીજે કે, લારડ નેલસનની કબરની સાથે તે નાંમદારનો વાવરો પણ મેલીઆમાં આવનાર હતો, પણ જે સેલરોએ નેલસનની કબર ઉંચકી હતી, તે સઘળાઓના હીલમાં એકાએક હોવોતા નેસસો આવી ઓ કે, તે વાવરો જરેલો નીચો ફરીઆમાં આવીઓ તેહવો તેઓએ તેને તરત ફાડી નાંખીઓ, અને તે માંનો નાંધલો નાંધલો કટકો તે મોટા નાંમદારની પાદગારી દાખલ પોતાની પાસે રાખીઓ.

એ દેવળનો દખણનો ભાગ જેને “કોએર કરી કેહેછે, તે ઘણોજ સુંદરછે. એ ભાગમાં જે કોતરકાંમતે તે પુરથવી ઉપર સઘી સાંજે, હેવું જણાવીઆમાં આવેછે. પાદરીનું તખત તથા તેની સાધારણ બેઠક, ત થા લારડ એમરની બેઠક, અને તેના હોધાની નીશાંજો તથા નાંધલા પાદરીઓની બેઠકની કોતરનીને વામ તેજ એક નાંમીઆ ફારીગરને ૧૪૦૦૦ રૂપીઆ આપીઆમાં આવીઆ હતા. મોટા પાદરીને વાસતે ઉભો રહી બંદગી કરવાને જે જગાછે, તેનાં આથા ઉપર પીતલની અંદર ગરૂડ પખરીનો આકાર કોતરેલોછે, અને તેની ઉપર મુનાને ધોર ચઢાવેલોછે તેથી તે પ્રખશી ઘણુજ સોભઈનું દેખાએછે. એ દેવળમાં જે “આ રમન” વાંજની પેટીછે તેની કીમત વીચ હજાર રૂપીઆનીછે.

એ પરમાણે નીચેનો ભાગ જોઈ રહેઆ પછે, ઉપરનાં ભાગમાં લાઈબરેરી, ખાંડ રૂમ, વીસપરીગ ગીઆલરી, ગોલડન ગીઆલરી, બાલ, દરાસ તથા ઘંટ અને ઘડીઆલ જેવામાં આવેછે. વીસપરીગ ગીઆલરી ઉપર જવાનાં દાદરનાં ૨૬૦ ફાંડીઆછે. ગોલડન ગીઆલરી ઉપર જવાને જાંબી ૫૬૦ ફાંડીઆં પશાર ૩ રવાં પડેછે, અને તારપછી બાલ ઉપર જવાને ૬૧૬ ફાંડીઆ ચઢડવાં પડેછે. વીસપરીગ ગીઆલરી ઉપર જતાં હુધવચમાં એક એરડો આવેછે, તાંહાં પુસતકખાનુછે. એ પુસતકખાનું કાંઈ ઘણુ મોટું નથી, માતર ૭૦૦ કેતાઓછે, પણ તે સઘળી પુરાંણીછે. એ એરડો અગતં કરીને મુસાફરને એટલા વાસતે દેખાડીઆ માં આવેછે કે, તે એરડાની પાટીઆની ભેંએ ઘણીજ અજબઅજ સરીખી રીને બનાવીઆમાં આવીછે. એ ભેંએ એક લાકડાંનાં પાટીઆનાં ૨૩૭૬ કટકાથી બનાવીછે, પણ અચરત સરીખું એકેકે, આટલા બધા પા ડીઆં એકબી મુંક અથવા લોકડાની ખીલીની મદદ વગર એક એક સાથે ઘણુજ અનુચિત જડીઆમાં આ

વીઆંછે. એક બીજી ઝોરડોછે તેને “માડેલ રૂમ” એટલા વાસતે કહેછે કે “સર કરીસરોફર રેન” જનાં ઉપરીપણા હેઠલ આ મોટું દેવળ બાંધીઆમાં આવીઈં હનું, તેણે આ દેવળ કેવા પલાંન ઉપર બાંધવું, તે નો લાકડાંનો “માડેલ” નચુનો બનાવીઆ હતા, તે નચુનો આ ઝોરડામાંછે. આ ટેકાંણે જણાવવું જોઈ એછે કે, હમણા જ દેવલછે તે ઉપલા નચુનાં પરમાણે નથી, કાંએજ તે નચુનો તે વખતે કમીટીને પસંદ પડીઆ નહીં હતો, પણ હમણા જ કાબેલ શખસો તથા હુનરમંદ કારીગરો એ નચુનો જોએછે, તેવો વગર આમકો આવે હેવું તત આપેછે કે, જો તે નચુનાં પરમાણે આ દેવળ બાંધીઆમાં આવતે તો, ખચી ત તે ઇમારત હંમણાની કરતાં વધારે સૌજાઈતી યાતે. એ બાબદનો વાંક તે વખતનાં ગ્રનુંની પાદરીઓને ખાવે લાગુ પડેછે, કાંએજ જ કમીટી સર કરીસરોફર રેનનો પલાંન તપાસવા બેઠી હતી, તે ખવે ઘણાએક પાદરીઓ જોએ બાંધકાંમતનાં હુનરમાં કાંઈ શંકજ નહીં તેવા હતા, તેઓએ પોતાની ગ્રનુતમાં એજ થેડવી ઉં કે, એ દેવળ કરાસનાં આધારમાંજ બાંધવું જોઈએ. જો આ પાદરીઓએ “કરાસ” ની ગ્રનુત છોડી દીધી હતેતો, સેન્ટ પાલસ કથીરણ જ હંમણાછે, તેથી પણ સરસ થડતે, અને એ દેવળથી લંડન શેડર આ જ જ મગફરી ધરાવેછે, તેમાં એરબી વધારે થતે. ઉપલા ઝોરડામાં બીજી ઇમારતોનાં પણ નચુનાંછે, તેનું અતરે બપાંન કરવાની જરૂર નથી. આ ઝોરડા આગલથી આપણે એક એલ ચકરનાં દાદાર ઉપર જઈ એછે, કે જને “જીએમેટરીકલ રોરેસ” કરીને કહેછે. એ દાદરની બાંધણીની ખુબી એછે કે, તેનાં સઘળા મલીને જ કાંડીઆંછે, તે સાથે કાંડીઆના આધાર માતર સઘથી નીચેના એકજ કાંડીઆ ઉપરછે, બાકી દરએક કાંડીઆ માતર એક એકની સાથે જાંણે વરગાવી લીધાં હોએ તેવું લાગેછે. આપણે ચકરી દાદરોને વ ચત્રાંથી થાંબાનો ટેકાવ જોઈએછે, તેવો ટેકાવ આ દાદરને મુતલબ નથી. જરે આ દેવળ બાંધીઈ હનું, તા રે પુસતકખાનાંમાં જવાને વાસતે તે ખાંતગી રસતે બનાંવીઆમાં આવીઆ હતા.

હીઆંથી નીકલીઆ પછે, આપણે “વીસપર્સીંગ ગીઆલરી” ઉપર જઈ પોંડાચીએછે. એ ગીઆલરી અંદરની બાજુથી દેવળનાં મોટાં ગુબજની નીચેછે અને તેની આસપાસ ફરી વલવાને વાસતે હોહડાંનાં કદેરા સાથે ગોલ રસતો કીમેજોછે, એ ગીઆલરી પર૦ કુટછે, અને તે હેવી રીતે બાંધીઆમાં આવીછે કે, જો તેની ફરતી દેવાલની એક બાજુએ મોહડું ફરી કોઈ શખસ ઘણુજ હણથીઈ કાંઈ મોલે, તો તેજ ગીઆલરીમાં તેની બરાબર શાંહામણી બાજુનાં ભાગ ઉપર કોઈ પોતાંને કાંન દેવાલ આગલ ધરે તો તેને પેલા એલ નાંરનાં સખુત સંભળાય વગર રહે નહીં અને એટલા માટે તેને “વીસપર્સીંગ ગીઆલરી” નુ નાંમ આપી આમાં આવીઈછે. એજ ગીઆલરીની એક બાજુએ વલી એક બારણુ હેવુંછે કે તે જો આપણે હું ગાડીએ તો પોતાની મેલે તરત બંધ થાઈ જાએછે, અને બંધ થાતાં એટલોતો મોટો ગોંધાટ કરેછે, કે તેમાંથી રોપના ગોલાનાં જોવા અવાજ નીકલેછે. આ બારણુ હુંગાડીને બંધ કરવાની ચાલ હમણા મોકૂફ કરીછે, કાં એજ ઇનજનીઅરોએ હેવું તત આપીઈછે કે જો દરએક જોનારને વાસતે એજ બારણુ હુંધાડ થાંક કરીઆ માં આવશે તો, કોઈ દીને આ મોટી ઇમારતને નુકસાંન પોહાયશે. પણ ઇંગલંડના લોકો પારકા મુસાફર સાથે ઘણા ખાપાલુ રીતે ચાલેછે, તેથી જોવા દુર દેશથી મુસાફરી કરવા ગયા હોએ, તેઓની ઇછા પુરી પાડવાને વાસતે ઉપડું બારણુ હુંગાડીઆમાં આવેછે આ ગીઆલરી ઉપરથી ગુબજનાં અંદરનાં ભાગનો દે આવ ઘણોજ સારો લાગેછે. ગુબજનાં આડ ભાગ ફરી દરએક ભાગમાં સેન્ટ પાલના નંનમારાનો દેવાલ માલંમ પડે હેવાં ચીતારો રંગીઆમાં આવીઆંછે, એ ચીતારોનો મું આધાર કે મું રંગ, મું તેમની ખુબી અ ને મતલબ, એ સઘળું જોઈ આપણે અચરત યાયા વગર રહેતા નથી.

વીસપર્સીંગ ગીઆલરી અંદરથીછે, તેમ તેજ જગાએ બાહરથીએક બીજી ગીઆલરીછે, તેને “રોન ગી આલરી” ફરી કહેછે, કાંએજ તે સાથળી પથરથી બાંધેલીછે. એ ગીઆલરી રસતાની સંપાટીથી ૩૦૦ કુટ ઉંચી

છે, તેથી એ જગાએથી લંડન શેઠેરનો દેખાવ સારો નજરે આવેછે. એથીની ઉંચે જતાં “ગોલડન ગીઆલરી” આવેછે, તેને આ નામ એટલા વાસતે આપીલેછે કે, તે ગીઆલરીનાં લોહાડાંનાં કટેરા ઉપર સુનાં નો ધોર ચહાડવેલોછે. એ ગીઆલરી ગુંબજની આસપાસ આવેલીછે, અને તેની ઉપર જવાને વાસતે અંધ ધારામાથી બીકટ દાદર ઉપર યાદ નવું પડેછે. આ જગા ઉપરથી લંડન શેઠેરનો દેખાવ ઘણેજ સારો લાગે છે. શેઠેરના મોઢા અને ઘણા મારનાં ઘરો જુકરાં જવાં દેખાએછે—રસતામાં ચાલનાંરા આદમીઓનાં મા તર માંધાંજ નજર આવેછે—મોઢા રસતાઓ અને પુષો જાંજી લીટીઓ દોરી હોયે તેવા લાગેછે—નાંધલા રસતાઓતો સુતલગ માલંમ પડતા નહી, અને જંબે જાજુનાં ઘેરો એક એક સાથે મલી ગયાં હોયે તેમ દેખાએછે—રસતા ઉપર ફરનાંરાં મોઢાં આમનીજસો તથા ગાડીઓ જાંજી “બચ્ચા બાલેકા ખેલ” ની નાંધલી ગાડીઓ હોયે તેમ દીશેછે. ઘરોની તથા કારખાંનાંઓની ઉપરનાં ધુમારીઆંઓ તથા દેવળનાં ગુંબજ એક એક ની શોડે નાંધલા શોડા હોયે તેમ દેખાએછે—ટેમસ નદી જે આખાં લંડન શેઠેરમાં ફરી વળીછે, તે એક રેલાની માફક નજર આવેછે, અને તેની ઉપર ફરતી આગમોટી છોકરાઓ વરસાદનાં હાહાડાંમાં આપણા મેદાંનાં કાગલનાં વાંદાંજો તરાવેછે તેટલા આકારની દેખાએછે—કેટલાએક માઈલ સુધીનાં ઘેરાવાનાં “પારક” બાગ જાંજી એણીગમ પેલીગમ નાંધલી લીલી સાદરીઓ પાંધરી હોયે તેવા લાગેછે. એ જગાએથી શેઠેરનો વીશ માઈલ સુધીનો ઘેરાવો આપણી નજરે પડેછે, અને જેમ આપણે એક “માપ” નકસો જમીન ઉપર પાંધરીને જોઈએ, તે પરમાણે ઉપલી ઉંચાઈથી લંડન શેઠેરનો દેખાવ આપણી નજર આગલ નીચે એક મોટો નકસો પાંધરીઓ હોયે તેવા લાગેછે.

ગોલડન ગીઆલરી ઉપરથી આપણે બાલ તથા કરાસ જે સઉથી ઉંચો ભાગછે તાંહાંસુધી જાઈ ગઈએ છે. એ જગા ઉપર ચહાડવાનું શેઠલું નથી. ‘આગમોટો અથવા વાંદાંજોનાં દોલ ઉપર ચહાડવાને વાસતે દો રડાંનાં નાંધલા અને સાકરા દાદર કરીઆમાં આવેછે, તેજ ત્રીશાલનાં લોહાડાંનાં સલીઆનાં દાદર હીંઆંજ, અને આ જગેથી જો કોઈ નીચે પડીએતો તેનાં સરીરનો લુકે લુકો થઈ જાયે, તોપણ અસાફર પોતાંનો શોખ પુરો પારવાને હંમેસ હીંમત કરેછે. “શું હીંઆંવેર આવીએ, અને હવે હીંમત છોડું ?” એમ દરએક જોવા જનાર વીચાર કરેછે. જ્યો સરીરે રોગા હોયે, તેઓને આ જગા ઉપર જવાને ભળામણ કરીઆમાં આપણની નથી. જેમ વાંદાંજ ઉપર કપતાંન ઉંચે રહીને દોલ ઉપર જનાંરા ખલાસીને કીરજ અને હીંમત આપેછે, તેમ ઉપલા બાલ ઉપર જનારા શખમને આ દેવળનો એક રખેવાલ હીંમત આપેછે અને કે હેઠેકે “હજુર જાઓ—ગભરાતાના—કાઈ ચંતા નથી—હવે જરાકજ બાકી રહેલુંછે—કશી ફકર નથી.” આ પરમાણે હીંમતનાં સુખનો જેમ આપણે સાંભલતા જાઈએછે, તેમ ઉપર જવાને આપણને પણ શુર છુટે છે, અને જવારે બાલ ઉપર ચહાડી રહીએછે અને તાંહાની નાંધલી બારીઓમાંથી શેઠેરની બાહરનો ઘણાં એક માઈલ સુધીનો દેખાવ જોઈએછે, તાહરે—હા ! સું સુંદર દેખાવ આપણી નજરે પડેછે—તેનું બયાંન કલમથી યાદ શકે નહી વાસતે જ્યોએ તે મજાહ જોવી હોયે તેઓએ ઇંગલંડ જાઈ તેના ખરો સવાદ લેવો—એજ હમારી ભળાંમણ. આ બાલની અંદર માતર બાર આદમી સમાએ એટલીજ જગાછે, અને તેનું વચન ૫૬૦૦ રતલછે. બાલની તરીસ કુટની ઉંચાઈએ ખરીચટી ધરમની નીશાણ દાખલ કરાસેછે. કરાસનું વચન ૩૩૬૦ રતલછે, અને જોકે તે ૧૫ કુટ લાભેછે, તોપણ આપણને રમતામાંથી રોટલી કરવાનો તવા થો હોયે તેટલો દીછે.

આ દેવળનાં કદ પરમાણે તેનું ઘડીઆલ પણુ, અને દખણ પરાચમ તરફનાં મીનાંરાની અથવા અંતે નેરુંજે. દેવળની પરાચમ તથા દખણ તરફ લોકોનો આવજાવ ઘણોછે, તેથી વખત દેખાડવા માટે એ બંધે બાજુ “ડાએલ પહેટ” ધબ્બાને ઘડીઆલની તખતી નેલીછે. એ પહેટનો ઘેરાવો ૫૧ કુટ છે તથા

તેની ઉપર ઘડી ખાલમ પડવાને વાસતે જે આંક પાડીઆમાં આવીઆછે તેની લંબાઈ બે ફુટ અને હડી ઇંચ ચહે. પણ જણાવવાનો કાંટો ૯ ફુટ—૯ ઇંચ લાંબોછે અને તેનું વજન ૭૫ રતલછે. ઘડી જણાવવાનો કાંટો ૫ ફુટ—૯ ઇંચછે અને તેનું વજન ૪૪ રતલછે. તેની અંદરનું કાંમ જેમ સાદું તેમ ઘણું સરસછે. તેનાં ચક્ર ગાડીનાં આક કરતાં મોટાંછે. “પેનડીઉલમ” અથવા લુલક ૧૬ ફુટ લાંબુછે અને તેની નીચેનાં ડુંગરાનું વજન ૧૮૦ રતલછે. એ ડુંગરો આટલો ભારીછે તોપણ જે તાર સાથે તેને લટકાવીઆમાં આવી આછે, તે તારની જાડાઈ અરધા રૂપીઆની જાડાઈ કરતાં વધારે નથી, જેમ શાધારણ ઘડીઆળોનાં લુલક એ ૬ બાજુથી બીજાં બાજુએ દરએક પળમાં એક વખત જાયછે, તેમ આ લુલક કરતું નથી—તેનો દર એક રૂં રાવો બે પળે થાયછે, ઇંચાને દરએક મીનીટની અંદર ૬૦ ને બદલે ૩૦ વખત ટકારી ખારેછે. આ ઘડી આલ ઇસવી સને ૧૭૦૮ માં બનાવેલુંછે.

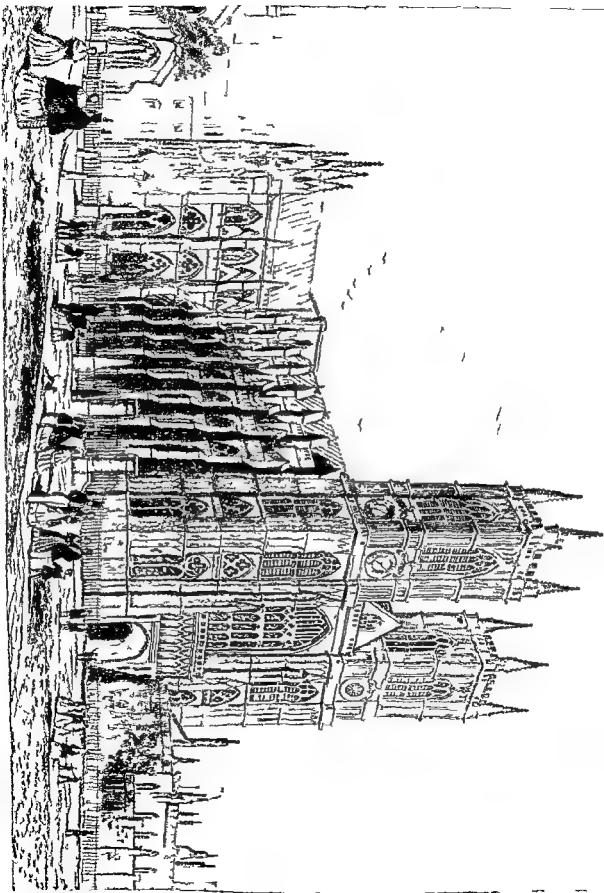
એ ઘડીઆલ ઉપરનો વખત ચેહેરમાં જણાવવાને વાસતે દર ઘડી તથા ૦૧ ઘડી મોટા આવાબધી અ ને દુર સુધી સંભલાયે, તેણું કરવા ખારે સારી ગોઠવણ કરીઆમાં આવીછે. એ કારણસર એક ઘણો મોટો ઘંટછે કે જે દેવળની જમીનની સપાટીથી ૪૦ ફુટ ઉંચાઈએ ટાંગેલોછે. ઘડીઆલનાં સાચાની સાથે એક જ જથ્થત તાર નોડીને આ ઘંટની હુથોડી સાથે લાગુ પાડેલોછે. જાહેરે ઘડી વજાડવાનો વખત થાયે, તારે પેલી હુથોડી પેલા તારની અદધથી ઉંચકાઈને નેટલા વાગા હોયે તેટલી વાર ઘંટની ઉપર જરેથી પડેછે, તેથી મોટા આવાબ સાથે લોકોને વખત ખાલમ પડેછે. આ ઘંટ દશ ઇંચ અથવા લગભગ એક ફુટ બરછે, અને તેનું કુલ વજન ૧૧૪૭૪ રતલછે. તે એટલો મોટોછે કે, જો તેને જમીન ઉપર મેલીઓ હોયે તો ૩૫ ફુટનો ઘેરા વો રોકે. જે હુથોડી એ ઘાંટ ઉપર પડેછે, તેનું વજન ૧૪૫ રતલછે. અને જે ઘડી વાગેછે, તેને અવાબ એટલો તો મોટો થાયેછે કે, અધ રાતને વખતે આપણી બખતાવર રાંછીનો વીંનડસર મથેના મેહલ જે લં ઇંચની લગભગ ૨૧ માઈલ દુરછે તાંહાં સુધી સંભલાયે—ઇંચાને જે તે ઘાંટ ઝુંબાલાવી આપણાં કોટમાં નાં દેવળમાં મેલીઓ હોયે, તો રાતને વખતે તે ઘાંટ ઉપર વજાડેલો વખત થાણે સંભલાયે. મોટા ઘંટની પાસે વલી બીજ બે નાંધલા ઘંટોછે તેની ઉપર ૦૧ ઘડી વાગેછે.

એ દેવળની ઉપરનો સમજો ભાગ બેઈ રહેઆ પછે, આપણને તેનાં ભોંયેરામાં લઈ જવામાં આવે છે. એ ભોંયેરાનાં તરણ મોટા ભાગ કીચેલાછે. દર એક ભાગ ૪૦ ચોરસ ફુટછે અને તેની વચેવચમાં મો ા અને સોભાઈતા થાંબાછે. બાહેરની વસાંછુની દેવાલમાં જે બારીઓછે, તેની ખારકતે આ ભોંયેરામાં અ જવાણું પશાર કરીઆમાં આવેછે, પણ તેની વચે વચનો ભાગ દીવાની રોશનીની અદધ વગર બેઈ શકાતો નથી. એ ભોંયેરું ઘણું ફરીને નામીમાં શખસોની કબર કરવાને વાસતેછે. સર કરીસરોફર રેન જેને એ નાં મીચું દેવળ બાંધીઉછે, તેની કબર હીંઆંછે. નેલમનની કબર પણ આ જગ્યાએછે તે વીશે આગલ જણાવીઉછે.

હાવી મોટી ઇમારત ઉપર કોઈ વાર વીજ પડેતો તેથી મોટી ખરાબી થાયે, તેનો અટકાવ કરવા માં ટે કરેલી ગોડવણ સારીછે. કેટલેએક બંચાવતો એ દેવળની બાંધણીથીજ થાઈ સકેછે. લોહડું તથા શીગું અ થવા હરેક બીજા ધાતુ હંમેશાં વીજને બેંચેછે, તે પરખાંતે દેવળનો કરાસ જે લોહડાંડોનાંછે તેની ઉપર વીજ આવેતો, તે દેવળનો સડથી ઉપનો જાલ ભાગછે કે જેને “બાલ” ફરીને કહેઆમાં આવેછે, તેને ટેકો આ પવાને વાસતે અંદરથી જે લોહડાંડાં થાંબાછે તેની અંદર ઉતરે—પછી તાંહાંથી એક તાર મોટા ડુંબજ જે અંદરથી લાકડાનો પણ તેની બાહેરની બાજુ ઉપર શીયાંનું પરછે, તે શીયાં સાથે મેલવી તીધોછે—તાંહાંથી વલી વરસાદનું પાંછો ઠાણડી નાંખવાને ન લીએછે, તાંહાંસુધી તાર લાગુ પાડીએછે, અને તેહાર પછી દેવળમાં પાંછો પ્રૂ પાડવાને વાગતે શીયાંની જે નલીએછે, તે નલીએની ખારકતે વીજ જમીનની અંદર જાઈ શકે. એ ઉપરથી જણામાં આવશે કે છેક ઉપરથી તે નીચે સુધી “ઘંડર રાહ” (વીજ બંચાવવાને વાગ

તે લોહારાનો સલીઓ) ગોઠવીઆને બદલે, એજ ઇમારત ખેલી વરસાદની તથા પાણી પેંદાચતું પાડવાની નલીઓથી તે ખતલજ પાર પાડીઆમાં આવીછે.

આ નાંખીઆ દેવળની ટુક તવારીખ આપીને તેનું બપાંન બંધ કરીએછે. હાલ જે જગાએ સે' નટ પાલસ કથીડરલ છે, તેજ જગાએ આગલ ઘણા દેવળ બંધાયાં હતાં, પણ જમાનાંની ગીરદસથી એક પછી એકના નાંસ થાયો હતો. જે જગાએ આ મોટું દેવળ હજાણે, તાંહાં પેહલ વેહલું દેવળ રોમન લોકોએ બાંધીઈ' હતું, હેવું સામેત થાયુંછે, કાંએજ હજાણની ઇમારતને વાસતે બારે સર કરીસંટોફર રેને પાયો ખોદીઓ હતો, તારે જમીનની અંદરથી ઘણીએક અસલી ઇમારતની નીચાંણ મલી હતી, તે અસલનાં રોમન લોકોનાં બાંધ કાંએને ખલતી આવતી હતી. આ દેવળનો પાછલથી ડાયેકલીસન પાદશાહનાં વખતમાં નાંસ થાયો હતો. તાહર પછી એજ જગાએ ખરીસટીઆનોનાં રોશત પાદશાહ કાંનરટનટાફને એક દેવળ બંધાવીઈ' હતું, તેનો નાંસ ઇંગલંડનાં છુતપરશતી સાકરાંન પાદશાહના વખતમાં થાયો હતો. તાહર પછી ઈસવી સને ૬૦૩ નાં સાલમાં સાકસનની એલાહના પેહલલા ખરીસટી પાદશાહ એથલબરટનાં વખતમાં ફરી થી એ જગા ઉપર દેવળ બાંધીઆમાં આવીઈ' હતું. ઈસવી સને ૧૦૮૬ નાં સાલમાં લંડન ખે મોટી આગ લાગી હતી તેમાં એ દેવળનો ફરીથી નાંસ થાયો હતો. તાહરપછી વલી તેને બાધવાને વાસતે કેટલાએક પાદરીઓએ મેહનત લીધી હતી, તેહમાં ઇંગલંડનાં પાદશાહ પેહલલા હેનરીએ સારી મદદ ધીધી હતી, અને ૧૨૨૧ નાં સાલમાં તે ફરીથી તઈઆર થાયું હતું. હજાણ જે દેવળછે તેનાં જેટલું આ દેવળ ઉંચું નહી હતું, તોપણ લંબાઈમાં ઘણુ વધતું હતું—તેની સઘથી વધતી લંબાઈ ૬૨૯ યુટ હતી અને હાલના દેવળની લંબાઈ ૫૦૦, યુટછે, એ દેવળની અંદર જે “આલટર” ઇઆને કુરબાનગાહ હતો, તે સોનાં તથા જહવેરાતથી સણગારેલો હતો, અને તે સીવાએ એ દેવળને અસલનાં પાદશાહથી ઘણી ઈમતી ભેટ યાઈ હતી. ફ્રાંસનો પાદશાહ જાંન જાહેરે ઇંગલંડ ગયો હતો, તાહરે તેણે આ દેવળને સોનાંનાં ચાર મોડાં વાસણો ભેટ આપીઆં હતાં. ઈસવી સને ૧૫૬૧ નાં વરસમાં એ ઇમારતની ઉપર વીજ પડીઆથી ઘણીએક ખરાબી યાઈ હતી, પણ તે સમારવાનું કામ લાંબી યુદત પછી સડૂ ઈધામાં આવીઈ' હતું, તે ૧૬૩૩ માં યુડ થાયું હતું. તેહરપછી એ ઇમારત ડહ, વરસ સુધી સલામત રહી. ૧૬૬૬ નાં વરસમાં લંડન જેહરે ખે જે મોટી આગ લાગી હતી, તેમાં ફરીથી એ દેવળનો તમાંમ નાંસ થાયો હતો. એ આગ પછી જે દેવળ બાંધીઆમાં આવીઈ'છે તે હઈઆતછે અને હાલ આપણે જોઈએછે. તેનો પાયો ૧૬૭૫ નાં વરસમાં નાંખીઓ હતો અને ૧૭૧૦ માં તે બંધાઈતો તમાંમ થયું હતું. એ ઇમારતનો પાયો નાંખતી વેલાએ એક ઘણોજ સારો સગન મલીઓ હતો, તે એજ સર કરીસંટોફર રેને પાયો ગોઠવતી વેલાએ એક બેગારીને એક ચોરસ પથર લાવવા કહેઈ', તે ઉપરથી જે પથર તે લાવીઓ, તે અખલનાં દેવળમાં કોઈની કબર ઉપરનો હતો, અને તેની ઉપર “રીનરગંમ” લખેલું હતું. એ સખદ લાટીનછે અને તે નો અરથ “પાણું ઉઠો” એમ થાએછે. એ ઉપરથી તે વખતે સારા સગન એમ જાંણીઆમાં આવીઆ કે, તે બોલ “પાણું ઉઠો” કરીને હતો, તેથી આ દેવળ ખચીત પાણું ઉઠે, ઇઆને વલી એકવાર વધારે બંધાઈને તઈઆર થાગે. આ મોટું દેવળ બાંધતાં ૩૫ વરસ થયાં હતાં, તોપણ પેહલથી તે આખર શુધીનું કાંમ એકજ બાંધનાર, એકજ પાદરી અને એકજ ઉપરીનાં હાથ તપે થાયું હતું. આગલ જાણવીઈ' કે, આ દેવળની પછવાડે એક દેરોડ, બાવીસ લાખ, બોવીસ હજાર, તરણોને સીતેર રૂપીઆનો ખરચ થાયો હતો. આ મોટો ખરચ રહેરમાં જેટલા કોલસા આવે તેની ઉપર જગાત ભેતી કરીને તેની ઉપજમાંથી તથા બાકી નો સરકારી ખર્ચનાંમાંથી પુરો કરીઆમાં આવીઓ હતો. આગલ કહ્યું કે એ દેવળની સઘથી વધતી લંબાઈ પાંચમો યુટતીછે. આપણી યાપુ ખે સઘથી મોટી ઇમારત ટાંનહાલછે અને તેની કુલ લંબાઈ આસ

WISCONSIN (F) ABILE

રે તરણસો કુટ છે—વાસતે જે આ ઠાંઠનહાલની ઈમારત જેવી પોણાબે ઘણી ઈમારત આપણાં ધીઆનમાં લઈએતો એ દેવળનું કદ આપણા ધીઆનમાં આવે. સેન્ટ પાલસની ઉંચાઈ ૪૦૪ ફુટ છે, આપણા કોટ માંનાં દેવળની ઉંચાઈ ૧૪૦ ફુટ છે—માટે જે લગભગ હેવાં તરણ દેવળ એક એક ઉપર ચડાવીઆં હો એ તો, સેન્ટ પાલસની બરાબર થાય.

આખું દેવળ જેવા જનાંરને ચાર શીર્ડીંગ અને બે પેનસ આપવી પડે છે.

વેસ્ટમીનસ્ટર આળી.

આ દેવળ લંડનનાં વેસ્ટમીનસ્ટર ભાગમાં છે, અને તેની કારીગરી અને પુરાણાપણાને વાસતે ઘણું વખણાયેલું છે. જે જગાએ આ દેવળ હુમણા છે, તે જગાએ ઈસવી સનેની સાતમી સદીમાં એક દેવળ બાંધીઆમા આવીઈ હતું, પણ તેનો ડેનસ લોકોએ નાંસ કીધો હતો. ૧૦૫૦ નાં સાલમાં પાદશાહ એડવરડ ધી કનફેસરે તે જગાએ ફરીથી એક દેવળ બાંધીઈ હતું, અને ઈંગલંડનાં પાદશાહોને તાબા પેહરાવવાની ફીરીઆ તાંહાં કરવાની ખતલબથી, તે દેવળનાં ખર્ચનાં ખાતે દીખતી પોશાક તથા સુંતાનું એક તાબ અને તેજ ધાતુની એક લાકડી, તથા બીજી છત્રોસો બખસોસ દાખલ આપી હતી. આ પાદશાહે કીરેસો થેડાવ આજ દીન શુધી વખતમાં લાવીઆમાં આવીઓ છે, કાએને ઈંગલંડનાં પાદશાહ હારલડ અને “વીલીઅમ ધી કાનફરર” થી તે આપણી હાલની નાંખદાર રાંછીને અંથે તાબ નેલવાની ફીરીઆ એજ દેવળ અરે ફરી આમા આવી છે. ૧૩ મી સદીની વખતમાં એ દેવળનો ઘણો ખરો ભાગ બહી ગયો, પણ પાદશાહ પેહલા અને બીજા એડવરડનાં વખતમાં તેને પાછો બાંધીઆમાં આવીઓ હતો. પાદશાહ તરીજ એડવરડ અને બીજા રીચરડનાં વખતમાં એ દેવળનાં ઘણોએક વધારો ફરીઆમાં આવીઓ હતો. પશ્ચિમ તરફનો ભાગ કે જે હીઆં આવેલા નકશામાં પાડ્યો છે, તે તરીજ રીચરડ તથા આતમાં હેનરીનાં વખતમાં બંધાયો હતો. એ બાજુએ જે બે મોટા અને ખુબસુરત મીનારા જેવામાં આવે છે, તે સર ફરીસટોફર દેનનાં નકશા ઉપરથી બાંધેલા છે. પેહલલા અને બીજા જારજનાં વખતમાં બારણા ઉપરની જે મોટી બારીઓ દેખાએ છે, તે ફરીથી બાંધીઆમાં આવી હતી ૧૮૦૯ નાં સાલ પછી પણ આ દેવળનાં દેખાવમાં વારેઘડી એ ફેરફાર કીધામાં આવીઓ છે. આને આપણે જે જોએ છે, તે એક પુરાતન ઈમારત વારેઘડીએ થાએલા ફેરફાર સાથે જોએ છે. પણ તેની અંદરની ઘણીખરી બાંધણી અને તેમાંની કારીગરી, જે જેવાથી એ દેવળ જેવા જનાંર ઘણોએક ખુશ થાયે છે, તે પુરાનાં વખતની છે, અને તે ઘટતી તપાસથી જેવાથી આપણી ખાતરી થાયે છે, કે આગળ વખતમાં આ દેશમાં ઉંચી કારીગરીની કશી ખુટ હશે નહીં. એ દેવળનો સઘની તરફથી બાહરનો દેખાવ ખુબસુરત છે. તેની બારીઓ ઘણોજ મોટી અને ઉંચી જાતનાં કોતરકાંબથી પુર છે, અને કેટલીએકમા રંગીન કાએ જડેલા છે, તેથી તેમનો દેખાવ ઘણોજ મોએ છે. ઘણાખરા દેવળોની માફક એ દેવળ પણ કરામતનાં આકારમાં બાંધીઆમાં આવી છે. ઉગમનથી પશ્ચિમ શુધી એ દેવળની લંબાઈ ૩૦૫ ફુટ, અને યોતરથી દેખણ શુધી ૨૦૦ ફુટ છે. બોએત રીએથી છાપરાં શુધીની ઉંચાઈ ૧૫૦ ફુટ છે, અને મીનારાઓની ઉંચાઈ ૨૨૪ ફુટ છે.

ઈંગલંડનાં ઘણાખરા પાદશાહોની કબરો આ દેવળમાં છે. શાહજાદા, ઉમરાઓ, અને લશકરી અગ્રણીઓ, નાનીઆ પરધાનેા અને પાદરીઓને પણ હીઆં દાદીઆમાં આવીઆ છે. કેટલુંએક થયું મેન્ટ પાલસનાં દેવળમાં મોટા મોટા લશકરી અગ્રણીઓને દાટવાનું ચર કીધામાં આવીઈ છે. તેમ આ દેવળમાં હવે ઘણું ફીરે જેઓ રાજદરબારી કાંમમાં તથા ધરમ ચાસતરમાં તથા કવેન દાખલ તથા વીલીઆ અને એ લંબની બાહરતારીમાં તથા તેનો ફેલાવો કરવામાં નાંખ મેલવીઈ હોએ, તેઓની જગા ફરીઆમાં આવે છે. જે

વા શખસોની કબરો તથા તેઓની યાદગારી રાખવાને સારૂ ઉભી કીધેલી નીશાંણો આ દેવળનાં દરમ્મક ભાગમાં જોવામાં આવશે. હેવી કબરો અને નીશાંણો, કે જે દેખાવમાં ઘણી ખુબસુરત કીધેલી છે, તે જોવાથી શાધારણ જોનારને ખુશી ઉપજે છે તેનાં કરતાં તવારીખનાં અભીઆશીઆને આગલા બનાવોની દુઆદ આવીઆથી, તથા તેમને પોતાનાં મગજમાં તાજ્જી કરીઆથી વધારે ખુશાલી લાગે છે.

વેસ્ટીનસ્ટર આખી જોયા એક ઘણુજ મોટું દેવળ છે અને તેમાં બીજા ઘણાએક “ચાપેલ” અથવા નાંધનાં દેવળો છે તેમને જુદાં જુદાં નામ આપીઆં છે, તેથી તેઓ એવાખાએ છે. જે કોઈ અનર્જાણી શખસ ભોખીઆની મદદ વગરે વેસ્ટીનસ્ટર આખી પોતાનીજ મેલે જોવાની કોચેસ કરેતો, અંદર તે ભુલે ૫ ડીઆ વનાં રેહુ નહી. જેવા જનાંરની સાથે ફરવાને તથા દેખાડવાને વાસતે ભોખીઆ રાખેલા છે, તેઓ થોડાં આદમીઓને જમાંવ થાતો જાયે, તેમ તેઓને ફેરવીને સઘળું દેખાડે છે, અને તે જોવાને સારૂ દર એક આદમી દીક છ પેનસ અથવા પાવલે લીધામાં આવે છે. આ દેવળમાં જેવા જનાંરને સવલથી સઘળી બાજુએ ફરી વળવાને સારૂ “પ્રોએટસ કારનર” આગલનાં બારણાથી દાખલ કરીઆમાં આવે છે, અને સ ઉથી મોટું દેવળ જે સઉથી વધારે જેવા લાગે છે, તે છેલ્લે દેખાડીઆમાં આવે છે, પણ આ જગાએ બધાં ન કરતી વેલા હોમે તે મોટાં દેવળથી થારૂ કરીએ છે.

પશચ્ચનાં બારણુ આગલથી દાખલ થયા કે એ મોટાં દેવળમાં આપણે જાઈ શકીએ છે. તેમાં જે બાજુથી હારેદોર ઘણાજ મોટા અને સોભઈતા થાંખાએ બાંધેલા છે કે જથી કરીને વચમાં એક મોટો હાલ નીકલીઆ છે જેને “નેવ” કરી કહે છે. થાંખાની બંને બાજુના ભાગ જે “નેવ” નાં જટલાન લાંબા છે તેને “એનલ” કરી કહે છે. આ નેવ તથા એનલ લંબાઈમાં ૧૬૬ ફુટ છે તથા તે બંને મ લી પોહાલાઈ ૭૧ ફુટ છે તથા ઉંચાઈ ૧૦૨ ફુટ છે તેથી આ દીવાંનખાનાંને દેખાવ ઘણાજ બુલંદ દીરો છે. હીઆની બારીઓ નસતરનાં જવી કખાંનનાં આકારની છે અને તેમની ઉપર રંગીન કાચનાં ચીતારો તથા બીજા કારીગરીની નકતી છે તેનાંબધાંનમાં જટલી તારીકૂ કરીએ તેટલી થોડી છે. સાંમને આપણને વળનતર ની પેટી તથા દેવળની એક દેખાએ છે તથા જગાએ જગાએ નાંખીઆ રાખસોની યાદગારીનાં પુતળાં તથા બીજા નીશાંણો જે આપણે જોઈએ છે, તેથી તાંહાં એક અનજ દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. પશચ્ચ તર ફનાં બારણુ આગલ ઈંગલંડનો નાંખીઆ પરધાંન, વીલીઅંખ પીટ, જે ૧૮૦૬ નાં સાલમાં ખરણ પાંખીઆ હોતે તેની યાદગારીમાં પરજાની તરફથી રૂપીઆ ૬૩૦૦૦ ને ખરચે સંજિમરમરનાં પથરમાં એક બાહાવલું ઉભું કીધેલું છે તેમાં મી૦ પીટને “આનસેલર આવ ધી એકસએકર” ના પેશાકમાં ઉભો રાખેલો છે, તેની જ મની બાજુએ તવારીખ તેના અમલનાં વખતમાં બનેલા બનાવોની નોધ લીએ છે, અને દાબી બાજુએ જ લેવો સાંકલની અંદર બંધાઈને તેનાં પગ આગલ પડેલો છે. મી૦ કાકસ, જે મી૦ પીટનાં વખતમાં બીએ નાં ખીઆ પરધાંન ગણાતો હોતો તેનું બાહાવલું ઉપનાં બાહાવલોની બાજુએ છે. એજ જગાએ પરજાની તરફથી લારડ હાલંડની યાદગારી રાખવાને વાસતે એક ઘણુજ કીમતી પુતલું છે. હીઆં બેન જાનસનની કબર જેથા માં આવે છે. અર વીલીઅંખ ટેમ્પલ, તેની બાએડી, અને છેકસાની યાદગારીમાં તથા રાહી આંનનાં નાંખી આ પરધાંન સીડની અમલ આવ જોડાલફીનની યાદગારીમાં ખુબસુરત પુતલાઓ ઉભાં કીધેલા છે. દરીઆની તથા ખુશકી ઉપરની લડાઈઓમાં જે સુરા અમલદારોએ વખાંણ મેલવી હતી તેઓની તથા નાંખીઆ પરધાં નોની યાદગારીની નીશાંણો જો જો આ હાલમાં જોવામાં આવે છે. દર એક જણનાં ગુણે પુતલાનાં અથ વા તકતીનાં આકારમા ઘણુ સારો પડે જણાવીઆમાં આવીઆં છે, તે સઘળાંનું વીગતવાર બધાંન આપવા ની જે આ જગાએ કોચેસ કરીએતો ઘણાએક સફા ભરાએ.

ગરેટ બરીટનનાં વખત ઉપર જરે નવો પાદશાહ અથવા રાહી બેથનાંર હોએ છે, તારે આ જગા જે

જાતે ધણીજ સોભઈતીછે, તેનાં દેખાવમાં વધી અતીધણી શુધારો થાએછે, કાંએજ પાદશાહનાં મરણ પછી તખ્ત ઉપર બેશનાંર બીજા પાદશાહને માંથે પેદલ વેઢેલે તાજ મેલવાની કીરીઆ, જે ઇંગ્લંડને વડો પાદરી આરમ બીરાપ આપ કાંનટરબરી કરેછે, તે હીઆં થાએછે. તે વેલાએ પરધાનો તથા બીજા અમલદારો તથા ઉમરાવો અને ઉમરાજદીઓ પોતાનાં દરબારી પોશાકોં શાયે, તાંહા બીરાજે, તથા હાઉસ આપ કામનસનાં અધીકારીઓ અને બીજાઓની જે કક મલેછે, તથા તાંહાં જે મોટી કીરીઆ બનેછે, તે સધળાનો દેખાવ ધણીજ દબદબા ભરેલો લાગેછે, જેનું નજીવીઆમાં આવીકેં. આપણી બખ્તાવર અને નાંમદાર રાંણી વીક્ટોરીઆને માંથે તારીખ ૨૮ મી જુન ૧૮૩૮ ને દીને તાજ મેલવાની જે કીરીઆ ધાઈ હતી તે હીઆં કીધામાં આવી હતી. એ વખતે નેવની અંદર થાંબાની શોડેથી તથા પરાચમનાં દરવાજાને માંથેથી જે નાંરાઓને સાડી ગીઆલરી બનાંવીઆમાં આવી હતી. “ટરાંનસેપટ” નાં આતરનાં ભાગમાં ઉમરાજોને વાસતે અને દખ્ખણનાં ભાગમાં ઉમરાજદીઓને વાસતે ગીઆલરી કીધામાં આવી હતી, કુરબાંન ગાહનાં માંથા ઉપર હાઉસ આપ કાંમનસનાં અધીકારીઓની જગા કીધી હતી, અને વનંતરની પેટીની સાંહાંમને ૪૦૦ ગાંનાંરાઓને સાડી બેક કીધામાં આવી હતી. કોએર અને ટરાંનસેપટની વચમાં નાંટકની બેકકનાં આધારમાં એક જગા બનાંવી હતી અને તેની વચોવચમાં કીમતી ગાલીયા તથા કસબી તાકા પાંથરેલા હતા અને તેની ઉપર “બેર આપ હાંમેન” ની ખુરશી હતી. એ જગાની સાંહાંમને લગભગ આતર તરફ વડા પાદરીને ઉભો રહી અંદગીં તથા ભાશાંણ કરવાની જગા હતી. એ વેલાનાં દેખાવનું બખાંન જે કીધામાં આવીકેં, તે ઉપરથી જેનું ધારવામાં આવેછે કે તે વખતે એક અનંબ દેખાવ ધારો હશે. તાજ પેદરવાની વખતે જે ખુરશી હાંમેસ વાપરીઆમાં આવેછે અને જે આપણી નાંમદાર રાંણીની વખતે પણ કાંમનાં આવી હતી, તેનું બખાંન ઘટ્ટી જોએ વાંમીઆમાં આવશે.

આ મોટા હાલના ઉગમણનાં છેડા ઉપર જે ભાગ આવેલોછે, તેને કોએર કરી કેહેછે, એ જગાની ભોએ ધણી ખુબસુરત દેખાએછે. કાંએજ અરધી ઇંચથી તે ચાર ઇંચ શુધીનાં જુદી જુદી જાતનાં અને તરેહ તરેહ રંગનાં સંગેમરમરનાં પથરનાં કટકાથી તરેહવાર નકશી દેખાએ તેવો આધાર કાઠારેલોછે. એ જગાએ ધણીજ સુંદર વનંતરની પેટી ઉભી કીયેલીછે, કે જે લકતીને વખતે વજડીઆમાં આવેછે. આ જગાએ સર આઈસાક નીઉંટનનું એક ઘણું સોભઈતું પુતલુંછે. એ નાંમીયા કીલસુકને અડીગીને બેઠેલો પાડીઓછે અને તેનો અંમનો હાથ તેને રચેલાં કીમતી પુસતકોની ઉપર પડેલોછે. રીઅર આડમીરલ ટાઈરેલની યાદગારીમાં જે પુતલુંછે તે ધણીજ ખુબસુરતછે. એ અમલદાર દરીઆમાં મરણ પાંખીઓ હોતો, તે બતાવવામાં તથા તેનાં પરાંણ બેઠેસત તરફ જતો દેખાડવાને વાસતે તેનાં પુતલાની શોડે ઘટતા આધાર પાડેલોછે. મેનર ન નરલ સર સ્ત્રીનર લારેનસ જેને ૧૭૪૬ થી ૧૭૫૬ નાં વરસ શુધી હીંડુસથાંનનાં કોરોમાંનડેલ કોસતા ઉપર ધણી બાહાડરી બતાવી હતી, તેની યાદગારીમાં એક પુતલું મેલેલુંછે. એ ઉપરાંત હીંઆં બીજા ધણી હેવી યાદગારીની નીશાંણોછે.

હીંઆંથી નીકલીઆ પછી જે જગાને “ ટરાંનસેપટ ” કરી કેહેછે તાંહાં આપણે જાઈએછે. હીંઆં પણ નાંમીયા રાખસોની યાદગારી કાએમ રાખવાનાં ઘણાંએક કીમતી પુતલાંઓછે. પેદલલા તથા બીજા પાદશાહ મારલેસનાં વખતનાં ઊંઠક તથા હોસ આપ નીકીકાસટલની, તથા સર પીટર વારેન અને આડમીરલ વરનનની યાદગારીનાં પુતલાંછે. મોટા લારડ ચાટમની યાદગારીનું પુતલું જે પાદશાહ અને પારલા મેનટનાં હોડંમથી ૧૦૦૦૦ રૂપીઆની કીમતે ઉભું કીધામાં આવીકેં હતું, તે હીંઆંછે. તારીખ ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૭૮૨ ને દીને રાડનીની મોટી ક્નેહને વખતે દરીઆની લડાઈમાં તરણ શુરા અમલદારો મારીઆ ગયા હતા, તેમની યાદગારીમાં પાદશાહ અને પારલામેન્ટનાં હોડંમથી ૪૦૦૦૦ રૂપીઆને ખરચે ઉભી કીયેલી

નીશાંણુ પણ હીઆં જોયામાં આવેછે. મોટો લારડ માંનસકીલડ ઇનસાફને વાસતે ઘણો વખણાવેલો હતો તેનું પણ એક પુતલું હીઆં દીકામાં આવેછે. એ ઉમરાવનું બાહાવલું બનાવેલું, તેની એક બાજુએ દાહાપણુ અને બીજી બાજુએ ઇનસાફ દેખાડેલો, અને એક યુનેહગાર છોકરાને વચમાં પાડેલો, તે એ મીશાલે કે, દાહાપણુ તેને પકડીને ઇનસાફને સપુરદ કરેછે. આ પુતલું એક ખાંતગી ગરહસયે પોતાંને ખરચે ૨૫૦૦૦ રૂપીઆ ને ખરચે મેલીડેછે. ફ્રાંસસીસ હારનર, જારજ કીઆંનીંગ, સર જોન માલકમ તથા જનરલ કલક્ટનાં પુતલાં પણ હીઆં દીકામાં આવેછે. ઇંગલંડનાં બે નાંમીયા પરધાંન પીટ અને ક્રાકસ, જેઓનાં પુતલાં બીજી જગ્યાએ છે, તેઓની કબર આ જગ્યાએ છે. પાદશાહ આડમાં હેનરીની સાત રાંણીમાંની એક રાંણી આંન આવ કલીવસની કબર પણ હીઆં છે. ટ્રાંસસેપટનાં દખણનાં ભાગની આગલ જે જગ્યા છે તેને “ગ્રાએટસ કારનર” કરી નાંમ આપીઆમાં આવીડેછે કાંએને તાંહા કવેતોની કબરો છે. હીઆંથી આગલ આકીઆ પછી ૧૪ મી સદીનાં વખતનું એક રંગીન ચીતાર કે જે આગલા વખતમાં “આલટર” આગલ મેલીઆમાં આ વતું હતું તે કાચની કબરમાં મેલેલું છે, તે દેખાડીઆમાં આવેછે. એ ચીતારમાં કરાઈસટને હાથમાં પુરથવીનો ગોઠો આપીને આશીરવાદ દેતો પાડેલો, અને તેની બંધે બાજુએ ફ્રેસતાએને નાંલીઅરીનાં આડની દાખલી હાથમાં આપી લેખાખેલા છે. એ ઉપરાંત તાંહાં બીજા આકરો હયે, તે હુમણા દેખાતા નથી. એ ચીતારનાં કેટલાંએક ભાગમાં તેને ખુબસુરતી આપવાને સાડ રંગીન કાચો તથા હીરા પણ બડેલા હતા હેવું જણાવીઆમાં આવીડેછે.

આગલ જણાવીઆ સુખ વેરેટીનરટર આળીની ઇમારતમાં આ મોટાં દેવળ સીવાએ બીજા ઘણા એક આપેલ છે, તે સઘળાંની અંદરની બાંધણી તથા કારીગરી ઉંચી છે અને તેઓમાં પણ પાદશાહો તથા નાંમીયા શખસોની કબરો તથા પાદશાહી રાખવાને સાડ ઘટતા આકરનાં પુતલાંઓ તથા તકતીઓ ઉભી કીધેલી જોયામાં આવેછે. એ મધે સઘી સોભઈનું અને જેવા લાએક પાદશાહ સાતમાં હેનરીનું આપેલ છે. એ પાદશાહ પોતાંની તથા પોતાનાં કુટુંબની કબરને સાડ (૨૦૦૦૦૦) વીસ લાખ રૂપીઆ ખરચીને એ ભાગ બાંધીઓ હતા, અને પાદશાહ પેહલલા ચારલસનાં વખત થી હીઆં પાદશાહી ખાંતદાંનનાં શખસો સીવા એ બીજા કોઈને દાદીઆમાં આવીઆ નહી હતા. એ આપેલમાં દાખલ થવાનો દરવાજો એકનાં લાકડાં નો છે, અને તેની ઉપર તરેહવાર નકશી તથા તાજ પાડેલાં છે. એ દરવાજાને દરએક ભાગ પીતલનાં પતરાં ની પરીધી પાંકેલો છે. એ પીતલની ઉપર આગળ સુનેરી ઘેર ચહડાવેલો હતો, તેની નીશાંણુ હજુર થી દેખાએ છે. સીલીંગની ઉપર તરેહવાર નકશી તથા ચીતારો છે, તે જોયાથી આપણને અચરતી ઉપજે છે. દીવાલની ઉપર પણ ઘણાએક ચીતારો છે, તથા ઘણેએક ઢેકાંજી બાઈબલમાંથી ક્ષેપા ઉતારી સણગારનાં ફસકતો થી લખીઆ છે. બારીઓ પણ ઘણી જ સોભઈતી છે. અસલ તાંહાં રંગીન કાચોમાં ચીતારો હતાં, પણ હવે તે જોયામાં આવતાં નથી. એકજ બારીમાં સાતમાં હેનરીની સખી છે, તથા કેટલેએક ઢેકાંજી પાદશાહી અલખતોનાં ચીતારો રહેલાં છે. એ જગ્યાએ ફ્રેસતાનાં રૂપનાં કેટલાંએક પુતલાં પણ છે. એ દેવળનો બાહરનો ભાગ ઘણાએક ખરાબ થઈ ગયાથી. ૧૮૦૩ નાં સાલમાં (૪૨૦૦૦૦) ચાર લાખ વીશ હજાર રૂપી આ ખરચીને સમારીઆમાં આવીએ હતા. એ આપેલની વચે વચમાં સાતમાં હેનરી અને તેની રાંણી ની કબર છે. એ કબરની ઉપર કારા સજેમરમરનાં પથરનું ખુબસુરત તાક છે, અને તેની ઉપર તે પાદશાહ તથા રાંણીનાં તરાંખા આટી દાહડેલાં બાહાવલાં છે. તેઓ બંદગી કરતાં હોએ તેમ ઉભેલાં છે. જરે એ પુતલાં મેલવામાં આવીઆં હતાં, તારે તેમની ઉપર સુનેરી ઘેર ચહડાવેલો હતો, અને તેમને માંધે તાજ પણ હતાં, પણ તે તાજ હંજણાં જોયામાં આવતાં નથી, તથા સુનેરી ઘેર હવે દેખાતો નથી. એ કબરની આસપાસ પીતલની નકશીદાર જાલી કીધેલી છે. એ જગ્યાએ દેવળની બેઠક તથા વર્જનતરની પેટી છે. “નીલીટારી

આરડર આવ ધી બાથ " નાં ખેતાઓ આપવાની કીરીઆ આ ચાપેલમાં ફરીઆમાં આવતી હતી, તેથી હીઆં તે નાંઈટોની નીચાંજો તથા વાવડાઓ ટાંચેલા આપણા જોવામાં આવેછે. હીઆં પાદશાહ બીજા જ રજ તથા તેની રાંણીની કબરછે. એ પાદશાહ અને રાંણી બંને એકજ કબરમાંછે, કંચેન તે પાદશાહ તરણની આગમન પોતાની રાંણી ને આગમનથી તરણ થાંભલી હતી તેની માથે દડાવાની ખાદેશ નજાવી હતી.

જે ભાગને " એડવરડ ધી ફાઈનસરસ ચાપેલ " ફરીને કેહવામાં આવેછે, તે ભાગ અગત ફરીને જોવા લાગેછે. એ પાદશાહ એડવરડ, ૧૩૦૭ નાં સાલમાં તરણ પાંગીઓ હતો, તેની કબર સંગેતરતરની પેટીનાં આકારમાં પાદશાહ તરીજ હેનરીનાં હોદ્દાથી હીઆં મેલીઆમાં આવીછે, અને તેની ઉપર ઘણીજ સારી કારીગરીનું કાંમ ફીવુંછે. તેની ઉપર સુનેરી અને રૂપેરી પુતલાંઓ તથા ઝવેરાત મેલીઆમાં આવી હોતું. એડવરડ પાદશાહનું શરીર ખુગથો ભરીને જાલવી રાખીઈ હતું તેથી તેનાં તરણ પછી ૪૬૭ વરજાને અંતર થયા પછી, સને ૧૩૭૪ નાં સાલમાં તેની કબર હુંગારીઆમાં આવી હતી, તારે તેનાં શરીર નાં જાહેરનાં દેખાવને કોઈબી રીતની નુકશાની થાએલી નબર નહીં આવી હતી. મોહાડાંને આકાર ને વોને તેવોજ હતો. એ પાદશાહનાં આંધાં ઉપર પતરોનું તાજ હતું કે જેની ઉપર સંનરી ધોર હતો. તેનાં જમનાં હાથમાં તરાબાની પણ સુનેરી ધોર સાધની રાજની લાકડી હતી, અને ડાહબા હાથમાખી તેવીજ પણ ખજુતરનાં પુતલાંનાં માથાં સાથેની લાકડી હતી. આ કબર પાછી બંધ કરતી વેલાએ જે જ આગવ હતું તેજ સઘળું પાછું નેલીઆમાં આવીઈ હતું. પાદશાહ તરીજ હેનરીની કબર પણ આ ચાપેલમાંછે, અને તેની ઉપર તે પાદશાહનું કાંસામાં આટલું પુતલુંછે. પાદશાહ તરીજ એડવરડની કબરની ઉપર તેનું પુતલુંછે અને તેની ઉપર છતરછે. એ પાદશાહ જરે ફ્રાંસ ગયો હતો તારે તેની હરોલમાં ને ધાવ તથા તલવાર ઉંચકાવતો હતો, તે આ છતર સાથે ડાગેલીછે. એ તલવાર ૭ ફુટ લાંબીછે અને વજનમાં ૧૭ રતલછે. પાદશાહ બીજા રીચરડ તથા તેની રાંણીની કબર પણ હીઆંછે, તેની ઉપર લાકડાનું છતરછે અને તેની ઉપર કાષ્ટસ્ટ તથા તેની માં મેરીનાં ચીતારો પારેલા હતાં તે હજુર દેખાએછે. આ જગ્યાએ એક કબરની અંદર, ડીકડ આવ પાર્દીગામ ને સને ૧૭૩૫ નાં સાલમાં તરણ પાંગીઓ હતો, તેનું મીનમાં બનાવેલું પુતલું હજુર જોવામાં આવેછે. પાદશાહ પાંચમો હેનરી જેહુ ફ્રેન્ચ લોકોની સાથે આજનકોરતની લડાઈમાં નોદું નાંખ મેલવીઈ હતું, તેની કબર પણ હીઆંછે. આગલ એ કબર ઉપર તે પાદશાહનું બાહાવલું હતું, તેનું માથું રૂપાનું હતું અને આકીનાં ભાગ ઉપર રૂપાનો ધોર હતો. આ માંજુ ૧૬ મી સદીમાં ચોરીઆમાં આવીઈ હતું. એ પાદશાહની ટેલમેટ, ધાલ, અને ધોડા ઉપર સવાર થવાનું જન હીઆં નેવેવુંછે.

હીઆં જે ખુરશીઓ આપણા જોવામાં આવેછે કે જે પાદશાહની આગલ તાજ પેહરતી વખતે આ છતર આગલ મેલીઆમાં આવેછે અને જેની ઉપર પાદશાહ મેળેછે. પાદશાહ પેહલલો એડવરડ જેહુ ૧૨૯૭ નાં સાલમાં સ્કાટલેન્ડનાં પાદશાહ મેલીઅલની ઉપર ઘણીએક દેસે, મેવવી હતી, તેવારે તે ખુલકમાંથી તાંદાં નાં પાદશાહેને માથે તાજ મેલતી વખતે ખોતલા રગનો એક રેતીનો પથર જેની ઉપર તેઓ મેસના હતા, તે કબર ફરી લાવીઓ હતો, તેને જોડવાને વામને ને ખુરશી તેનાં હોદ્દાથી બનાવીઆમાં આવવી હતી, તે ઉપરથી જે ખુરશી ખેતી એકછે, અને તેની ઉપર સપમા પાદશાહ તથા રાંણી તાજ પેહરતી વખતે મેડાંછે. ઉપરો પથર ૨૬ ઈંચ લાંબો, ૧૬ ઈંચ પોડોળો, અને ૧૧ ઈંચ જાડોછે. બીજા ખુરશી ને ઘણી પુરાંણી નથી, તે પાદશાહ તરીજ વીલીઅમની રાંણી મેરીને તાજ પેહરાવવાની કીરીઆની વખતે બનાવીઆમાં આવી હતી. તાજ પેહરાવવાની કીરીઆની વખતે એ બંને ખુરશીઓની ઉપર સુનેરી વરખ ચોટાટાડીઆમાં આવેછે. આ ઉપરાંત બીજાં નાંધલા દેવળોછે તે પણ ફરી જોવા લાએકડે, પણ તેઓનું બધાંનું પણ ઉપર નજા

વીઆ પરમાંણે કરવું પડેછે. સઘળી જગાએ કળરોં અને યાદગારીની નીચાંણુછે. એ દેવજોનાં નાંમ આ પેલ આપે સેન્ટ બેનીડીક્ટ—ચાપેલ આપ સેન્ટ એડમંડ—ચાપેલ આપ સેન્ટ નીકોલાસ—ચાપેલ આપ સેન્ટ પાલ—ચાપેલ આપ સેન્ટ ઇરાસમસ—અને ચાપેલ આપ સેન્ટ જન ધી બાપ્ટીસ્ટ. એ સઘ જાં ફરી વલવા લાગેછે.

આ દેવળ પછવાડે અવલથી તે હંમણા શુધી પચાસ લાખ રૂપીઆથી વધતો ખર્ચ થયોછે અને ગરેટ બરીટનની સહયો નાંખીથી ઇમારતો મથેની એક ઇમારત ગણાયેછે. એ દેવળ મથે જ ને પાદશાહો તથા ઉમરાવો તથા નાંખીયા શખસોની કબરો તેઓનાં નાંમ પુરાતત્ત્વપણા પરનાં એકદંત નીચે નણાવીએછે, કે જે થીતવારીખતાં અભીઆશીની યાદ પણ કેટલેએકે દરજ્જે તાલ્ય થાયે. પાદશાહોનાં—સેવરડ; એડવરડ ધી ફર્થ નફેસર; તરીન્જે હેનરી; પેહલો એડવરડ અને તેની રાંણી ઇલીઝાબેથ; તરીન્જે એડવરડ અને તેની રાંણી ફ્રી લીપા; બીન્જે રીચરડ અને તેની રાંણી; પાંચમો હેનરી; પાંચમો એડવરડ; સાતમો હેનરી અને તેની રાંણી; આંન આપ કલીવસ; છઠો એડવરડ; મેરી; મેરી સ્કાટલંડની રાંણી, રાંણી એલીઝબેથ; પેહલો જન સ અને તેની રાંણી; પેહલા જનસની છોકરી બોહીમીઆની રાંણી; બીન્જે મારલસ; તરીન્જે વીલીઅમ અને તેની રાંણી મેરી; રાંણી આંન; બીન્જે જન અને તેની રાંણી કારોલાઇન. નાંખીયા પરધાનો—લારડ આંનસેલર કલારેનડન; લારડ હાલીફાક્સ; સર વીલીઅમ ટેમપલ; કરાગસ; અરલ આપ બાય; મોટો લારડ ચાઇન; પીટ; ફાક્સ; કીઆર્નિંગ અને કીઆસ્ટર્લરી. નાંખીયા લશ્કરી અમલદારો—અરલ આપ પેમ બરોફ; સર ફ્રાંસીસ વીઅર; પરીસ રૂપરડ; હીકલ આપ આલબીઆરલ; વીલીઅમ ડીકલ આપ કંમબર લંડ, કલોડનની લડાઇનો પેહલવાન; તથા મારશલ વેડ. નાંખીયા દરોઆઈ ફોર્જનનાં સરદારો—આડમીરલ ડીન; સર ડબ્લીક્ટ સપરાગ; આંનટોગ, અરલ આપ સાંનડવીચ; અને કલોડસસે શાવેલ. નાંખીયા કવીઓ—ચાસર; સ્પેનસર, બોમનટ; બેન જનસન; મીકલ હેરેન; સર રાજરડ એડન; સર ડબ્લીક્ટ ડેવનાં કવીઓ—ચાસર; સ્પેનસર, બોમનટ; બેન જનસન; મીકલ હેરેન; સર રાજરડ એડન; સર ડબ્લીક્ટ ડેવનાં રીડન તથા ટાંમસ ક્રેમપેલ. નાંખીયા નાંટક કરનારાઓ—બાટરન; મીસતરીસ બોલડ ફીલડ; મીસતરીસ સ બ્રેસગરડાલ; મીસતરીસ સીબર, મીસતરીસ બારી; હેનડરથન તથા ડેવીડ ગીઆરીક. નાંખીયા ગાયે છુ કરનારાં—હેનરી લાબ; પરસેલ; દાકતર બ્લો તથા હાંનડેલ. નાંખીયા પાદરીઓ—દાકતર બારો; દાકતર સાલ્થ. નાંખીયા અસલીશોધ કરનારાઓ કાંમડેન; સ્પેલમાન; આરચ બીશપ અથર. બીજા નાંખીયા શખસો તથા એમરો—આંનટ જાએ અરલ આપ ડેવનશાયર; આસબેલા સ્ટુઅરડ; સાતમો હેનરીની માંએ; લેડી જન ગરેની માંએ; લારડ ડારનલીની માંએ; રાંણી મેરી તથા રાંણી આંનની માંએ; પરોટ્ટર સાંમરસે ટની માંએ; મોટા લારડ બરગલીની બધરી; સર રાજરડ સીસીલીની બધરી; વીલીઅમસ ડીકલ આપ બર્કી ગાંમનો આપ તથા માંએ; પેહલો ડીકલ આપ બર્કીગાંમ અને તેનાં બે છોકરા; એસ આપ રીચમંડ; બીજો ડીકલ આપ આરમંડ; બીશપ આપ રાચેસ્ટર; હાકલીઅત; સર આંધસાંક નીડન, દાકતર બુગબી; દાકતર જનસન; ટાંમ કીલીગર, એમ સેન્ટ એવરમાંડ તથા છેલ્લો અરલ આપ આકસફ્રડ.

સેન્ટ પાલસ કપીડરલ તથા વેસ્ટમીનસ્ટર આગી જગ્યાથી લંડન જોનાર બીજાં દેવજો જોવાની આહે શ કદામ કરશે નહી, પણ જે તે પોતાનો વખત બીજાં દેવજો જોવાનાં રોકશેતો તેથી તેને દલગીરી ઉપજવા ની નથી. હજુર બીજાં પુરાંના દેવજોછે, કે જે પોતાની ઘણીએક ખુબી ધરાવેછે, પણ તે સઘજાનું બચાંનું રવા પેસીએતો બીજા બાબદોની જગા રહે નહી, માંડે આ પ્રકરણ બંધ કરતી વેળાએ વાંચનારને ઉપર જણાવેલો જવાબ છુ કરવાની હુમ્મત ધારીએ.

મકરણ ૧૬ મું.

બાગ બગીચા.

હાઈડ પારક—કેનશીગર્ટન ગાર્ડનસ—સેન્ટ જોનસ પારક—વીક્ટોરીયા પારક—ગરીન પારક—રીન્નટ પારક—બાટરફી પારક—રીચમન્ડ પારક—કીંગી ગાર્ડનસ. કલ્ચરસ્ટાનના બાગો.

લંડનમાં ભારી વસતી અને ધીમીધીમી ઘેરો છતાં, એ શહેરનાં લોકોની તંદરોસતી બીજા શહેરોનાં લોકોની કરતાં સારી રહેછે, તેનાં ઘણાંએક કારણોમાં એક અગત્યુ કારણ એ પણ છે કે, એ શહેરનાં કેટલાંએ એક ભાગ ખુલ્લા બાગ તથા બગીચા બનાવવામાં રોકેલોછે. હેવી નગરોએ જે આ ભારે અને ધીમી વસતી નાં શહેરમાં નહીં હોયે તો, પછી તાંહાંની હવા ખરાબ રહે, અને તેને શુધારવાનાં કશો ઉપાયે થાઈ શકે ન હી. હજારો બલકે લાખો લોકો આખો દીવસ પોતાનાં કાંમમાં રોકાયા પછી ખુલ્લી હવાનાં આ બાગ બગીચાઓમાં આસાએસ લેવાને તથા ફરવાને જાયેછે, અને આખા દીવસની તેઓની થાક તાંહાં ઉતરી જાયેછે. એક નાંમીયા પરધાને કહેઈ હતું કે, એ બાગ અને બગીચાઓ “લંડન આવ લંડન” છે, એટલેજ લંડનનાં આંતરડાંછે, કે જેની અંદરથી ડંમ લેવાને બની આવેછે. ખરેખર જે હેવી ખુલ્લી નગરોએ લંડનમાં નહીં હોયે, અને તાંહાં પણ ઘેરો બાંધીઆમાં આવેતો, એ શહેરની હવા ખરાબ થયા વનાં રહે નહીં, અને તેથી લોકોની તંદરોસતીમાં બીગાડ થાયે. જે સરકારનાં અખતીઆરમાં હોયે અને શહેરથી બની આવતુ હોયે, તો હજાર હેવી નગરોએ વધારે પણ ઘટાડે નહીં, એટલી બધી અગત્ય લંડનને હવા બાગ બગીચાઓનીછે. વસતીનાં હીસાબ પરખાલે યુરોપખંડનાં બીજાં પ્રલોકનાં પ્રખીઅ શહેરો કરતાં લંડન સઠથી વધતું તંદરોસતી વાલું ગણાયેછે, તેનુ કારણ એછે કે, હવા તથા બીજા ઉપાયો લોકોની તંદરોસતીને સારૂ એ શહેરમાં ઘણાંછે.

એ બાગો અને બગીચાઓ ઉપર આદમીની હીકમત અને પરમેસવરની બખશેસ એકઠી મલીછે, અને એ બંધેની પીછાંન કરવાને તથા તેની ખરી મેન્જ લોગવવાને વાસ્તે તે નગરોએ જાળને ઉભું રહેલું તથા ફરવું જોઈએછે. લંડનનાં પચાચમ ભાગમાં જાંહાં લંડનની વસતીનેજ ઘણો ખરો ઉપયોગ વરગ રહેછે, તાંહાં હાઈડપારક, કેનશીગર્ટન ગાર્ડનસ, સેન્ટ જોનસ પારક અને ગરીન પારકછે. એાતરે પચાચમ તરફનાં ભાગમાં રીન્નટ પારક, એાતરે ઉગમણ ભાગમાં વીક્ટોરીયા પારક અને દખણ પચાચમ ભાગમાં બાટરફી પારકછે. પેટલયા માર બાગ એક એકની પટોસમાં આવેલાંછે, તે હેવી રીને કે એકમાં દાખવ થાઈનિતો આ રોની અંદર સદાખર ફરી શકાયે. હવે એઓનુ બધાંન ચારૂ દરીએછે.

હાઈડ પારક.

આ મોટો બગીચો સપ્તમી મચીને ૪૦૦ એકર નજીન રોકેછે, અને તેમાં પચાચી તથા એકા ઉપર સવાર થાઈને તથા ગરીમાં મેથીને ફરવાનાં જુદા જુદા રસવા કાઢેલછે. પચ ઉપર ફરવાનાં ને નેર સતામેછે, તેઓની આસપાસ કુલેનાં ગાડો લગડેલાંછે તથા હેવી રીને બીજાં ગાડો રોકેલાંછે કે, ન્ખી દરીને

બપોરને વખતે પણ તાંહાં ચાલનારને છાંંએડો મલી શકેછે. પગે ચાલનાર અને ઘોડા અને ગાડીમાં સવાર થાએલાંએને એક એકથી અડચણ નહી થવાને વાસતે, ગાડી અને ઘોડાનાં રસતા જુદાંછે કે જેને “સેંડન રોએ” કહી કહેછે. હીંઆં હુનાંલાની મોહસમમા ઉમરાએા તથા ગરહસથો તથા નાંમીમી લેડીએાની સવારીએા નીકલેછે. ચાર અથવા પાંચ વાગતાંનાં વખતમાં એએોનો જમાંવ ધણો થાએછે. એ વખતે એકદમ એક હજાર ગાડીએા ફરતી હાએ, તેવી ગણતરી મલીછે. સહથી સોબદતી ગાડીએા અને સહથી તેજ ઘોડાએા જે ઉમરાએા તથા દરવવાંનો વાપરેછે, તે જોવા હાએતો પાછલા પોહારનાં એ જગાએ ગયાથી દેખાશે. ઘો ડા ઉપર તથા ગાડીમાં ફરવાનાં રસતાની હારેદોર, આપણા ચર આગલ લાકડાંનાં કટેશાછે, તેવા કટેશા બાં ઘેલાછે, તેથી પગે ફરવાનાં રસતા તથા મેદાંન ઉપર ગાડી ઘોડા આવી શકે નહી. હાઈડ પારકને બગીચો પશાયમથી ઉગમણ તરફ જતાં એક મોટા ઘોરી રસતાની દોરેથી લાગેલોછે, તેથી ફરીને જએા પગ રસતે સ હવાર અથવા બપોર અથવા સાંહાંજનાં પોતાનાં કાંમસર તે રસતેથી જવાનાં હાએ, તેએા ધણાખરા ઉપલા બાગ મધેનાં પગ રસતાનો લાલ લીએછે. હેવી જગાથી આલી જવામાં આપણને કસો વખત મલંમ પડતો નથી, તથા થાક લાગતી નથી. એ પગ રમતાએા ઉપર વલી સાંહાંજને વખતે મેશીને આશાએસ લેવાને ત થા જએા આલતા થાકી જએ તેએાને થાક લેવાને સાડ, થાંને થાંમ બાંકો ગોઠવેલાછે. જરે આપણી નાં મદાર રાંણી એ બાગમાં ફરવા જએછે, તારે તેને જોવાને સાડ લોકોની મોટી ઠડ મલેછે, અને “ગાડ સેવ ધી કુધન” “પરવરદેગાર રાંણીને સલાંમત રામે” હેવા સઘળી તરફથી અવાજે નીકલેછે. રાંણીની ઉપર પ રજનેા પીઆર એટલો બધોછે, કે રાંણી તાંહાં ફરવા જવાની હાએ, તે વીશેની ખબર જે આગમનથી એક મોટો દરવાજો હુંધાડીઆથી ફેલાએછે, તારે હજારો લોકોની તાંહાં ઠડ મલેછે. સઘળાએા ખુશલીથી પોતા ની રાંણીની તરફ જુએછે, અને રાંણી પણ પોતાની રધએતની સલાંમો મોહજત અને પીઆરની રાહે ક ખુલ રામેછે.

હાઈડ પારકની અંદર હીકમતથી એક નાંધલું નાંલું બનાવીઆમાં આવીહંછે, તેને “સરપેનટાઈન” કહી કહેછે, કાંએને તે સરપની માફક આડું અવડુંછે. એ નાંલું આસરે ૫૦ એકર જમીન રોકેછે. એ નાંલાંની અંદર ધણાએક ઝરા પછુએ, અને અસલ તેને લંડનનાં પશાયમ તરફનાં બાગમાંથી નદીની મદદ પણ મલતી હતી, પણ હાલમાં એ નાંલાંના મોરાકને સાડ “મેલસા વાટર વરકસ” માંથી કેટલુંએક પાંણી મલેછે. ઉગમણ તરફથી એ નદીમાથી ૧૮૧૭ નાં સાલમાં હીકમતથી એક થોત બનાવીઆમાં આવીએાછે, અને તે મધેનુ પાંણી એક ઉંડા તલાવમાં પડેછે, અને પછી તે નાંલું ટેમસ નદી સાથે મલેછે. એ નાંલું હાઈડ પારકની અંદર ૧ થી ૪૦ ફુટ થુપી ઉંડુંછે. “ક્રેનસીંગટન ગારડનસ” તરફ જવાને વાસતે આ નાંલાંનાં પગ મજ તરફનાં ભાગ ઉપર પથરનેા એક સોલહતો પુલ બાંધેલોછે, તે જગાએ સરપેનટાઈન સહથી વધતી ઉંડીછે. એ પુલ બાંધવામાં (૩૬૫૦૦૦) તરણ લાખ, પાસટ હજાર રૂપીઆ થયા હતા. એ આપુ નાંલું ઉંડું ફરવા માં (૨૦૦૦૦૦) જે લાખ રૂપીઆનો ખરચ થાયો હતો. હુનાલામાં એ નાંલાંમાં લંડનનાં લોકોને નાંહવા મી છુટછે, તેથી એક વરસમા આસરે જે લાખ આદમીએા હીંઆં નાંહેછે. શીઆખાની રૂતમાં એ નાંલું બં ધાઈ જએછે, તારે તેની ઉપર “સ્કેટીંગ” લોકડાંનાં જોડા પેહરી સરી જવાની રમત કરીઆમાં આવેછે. એ નાંલાંમાં કેટલીએક મોટો રેહછે, તેમાં પાવલો તથા અરસો રૂપીઆ આપીઆથી આપણને અરધો કલા ક અથવા કલાક ફેરવીઆમાં આવેછે. એ નાંલું પેહેલ વેહલવા પાદચાહ બીજા જરજની રાંણી કારોલાઈ નનાં હાંકમથી દીપામાં આવીકે હવું. એ જગાએ અસલ એક ખુદતી નાંલું હતું, પણ તે સુધાઈ ગયાથી તે ને પાછું તાજું કરવાને સાડ ઉપલો અલાન કરીઆમાં આવીએા હતો.

હાઈડ પારકમાં એક મોડું ખુલ્લુ મેદાંનછે તાંહાં લશકરનાં સીપાઈએાની “પરેડ” કરીઆમાં આ

વેછે, તે વેલાએ યાતા પુંવસુરત દેખાવ જોવાને હજારો લોકોની ઠઠ મચેછે. એ પરેડ ઘણુકરીને હુનાલાની મોહસંભમાં અથવા જીન અને જીલાઈ માંસની વચમાં થાએછે.

હાઈડ પારકમાં ફરવા નર્નારને દખાણુ-ઉગમણુ તરફનાં ભાગમાં ગરાંનીટનાં પથરનાં એક મોટા તાક ઉપર અઘાર છૂટાં એક પુતલું દેખાએ. રોમ મથેનાં એક પુતલાં ઉપરથી આ મોટાં અને કદાવર પુતલાં ની નકલ લીધીછે, અને નાંખીયા પેહલવાંન ડીક્રિક આવ વેર્લીંગટન અને તેનાં બાહાદુર સોબતીએની યાદ ગારી રાખવાને વાસતે ઇંગલંડની સ્ત્રીએએ પોત પોતામાં (૧૦૦૦૦૦) એક લાખ રૂપીઆનું ઉઘરાંણુ કરી ને ઉભું કીધુંછે. તાકની ઉપર એમ કોતરેલુંછે કે “આરથર ડીક્રિક આવ વેર્લીંગટન અને તેનાં લશકરનાં બીજા બાહાદુર સોબતીએની યાદગારીમાં તેઓની રશો સ્ત્રીએએ આ “આમીલીસ” નુ પુતલું કે જે સાલામાંનકા, વીરોરીઆ, ફોસાન અને વાટરલુની લડાઈમાં હાથ કીચેલી રોપોનાં ધાતુમાંથી એટીઉંછે, તે ઉભું કીધુંછે” તે ની નીચે એમ લખીઉંછે કે, “આ પુતલું તારીખ ૧૮ મી જુન ૧૮૨૨ ને દીને આ નગાએ પાદશાહ ચોથા જાનરનાં હોકમથી મેલીઉંછે.” આ ભાગમાં એક ઠેકાણુ સરકારનુ હાજીઆનુંછે તાંહાં દશ લાખ ગોલી આ તથા ખાલી કારટરીડનછે, કે જે અગતને વખતે તુરત ધાંમ આવી શકે.

ફનીઆનાં સપળા ભાગે ઉપરની કારીગરી, હીકમત, હુનર, અને ઉઠીએગની જીનસોનું સને ૧૮૫૧ નાં વરસમાં લંડન મથે જે સંગરહસથાન હુંગાડીઆમાં આવીડું હુનું, તે આ પારકમાં હુનું, અને તેથી એ બગીચાની રમનાંમાં અતીથણે વધારો થાયે હતા. તે સંગરહસથાનનો કાંઈએક હુવાવ હવડાંનાં બીજારી મેડેલ વીશેનાં પ્રકરણમાં જોયામાં આવશે.

આ પારક મથે દાખલ થવાનાં ઘણી તરફથી દરવાજાછે, તેમાંનાં બે ખુખીઅછે. આકસફરડ સ્ટ્રીટ મથેથી દાખલ થવાનો મોટો દરવાજાછે, તેને “આરબલ આરમ” ફરીને નાંખ આપેલુંછે, કાંચેજ તેની સપળી બાંધણી સંગેમરમરનાં પથરનીછે. એ દરવાજા અસલ બર્ફીગાંમ પાસેસને લગતો હતો, પણ જારે તે મેહેલનો હાલનો ઉગમણુ તરફનો આગરો ભાગ બાંધીઆમાં આવીએ હતો, તારે તાંહાંથી તેને દાહાડીને આ નગાએ મેલીએાછે. એ દરવાજા પછવાડે અસલ ખરમ (૮૦૦૦૦૦) આડ લાખ રૂપીઆનો થાયે હતો, અને તેને ઉપલાં મેડેલ આગલથી લાવીને આ નગાએ મેલવાનો ખરમ (૧૧૦૦૦૦) એક લાખ દશ હજારનો થાયે હતો. બીજે દરવાજા પીકાડીલીનાં રસતા ઉપરથીછે, તે પણ ધણેજ સોભડતાછે. હીઆં ગાડી નવાને વાસતે હારેદાર તરણુ દરવાજાછે, અને તેમની બંધે બાજુએ મથે નવાનાં દરવાજાછે. આ તરણુ દરવાજાને ગાસે ગાસે ધણેજ સોભડતા થામાંછે, અને તે સપળા દરવાજા મથે તે બાજુની લંબાઈ ૧૦૦ છૂટ થાએછે. એ ઉપરાંત એ પારકમાં દાખલ થવાનાં બીજા દરવાજાછે, તેમાં વીકટોરીઆ મેટ પણ સોહડાંનાં કરેસાને ધણેજ સોભડતા દરવાજાછે, અને એ પારકનો દખાણુ તરફથી દાખલ થવાનો કેનસીંગટનનો નવો દરવાજા જે ૧૮૫૮ નાં સાલમાં મેલીઆમાં આવીએાછે તે પણ ધણેજ સોભડતાછે. આ આખા પારકને તોહડાંનાં કરેસાથી ઘેરી લીધેલાછે.

કેનસીંગટન ગાર્ડન્સ.

હાઈડ પારકની બરાબર પડોશમાં આ બગીચા આવેતોછે, અને ભરતમાં તે આસરે ૩૦૫ એકરનાં ખીન રોકેછે. જેમ હાઈડ પારક મથે ગાડી તથા યોડા નવાની છુટછે, તેમ હીઆં નથી. પણ હાઈડ પારક કરતાં આ બગીચાનો રેખાવ વધારે સારોછે. હીઆં નગરનાં જવાં મોટાં ગરોની વચમાંથી તથા ખુદ નુખાં ભાગની અંદરથી ફરવાનાં રસતાએ દાહાડેલાછે. બધે રનાં જારે સુરજ સારી પડે પરકાઇતો રોએ, તારે પણ આ ભાગ મથે ઉઘેલાં મોટાં ગરોથી આપનુંને કાંચેરો મરેછે. મોટાં ગરોની વચમાંથી ૫૦ છૂટ

પોહવાં રસતા કીચેલાછે. હુંનાલાની મોહાસંજમાં આ બાગમાં આખો દીવસ લોકો આવ જવ કરેછે. રવી વારને દીને તાંહાં બંનતા દેખાવનુ બયાંન કરવામાં કવીએએ પોતાની કલમ કાંમે લગાડેલીછે. સવારથી તે સાંહાંજ શુધી તાંહાં એક તમાચો યાદ રહેછે. નાંધવામાં નાંધવાં બાલકોથી તે ચહડતી ઉમરનાં બાલકો સો બઘતા પોશાકો સાથે તેમની દાઈનાં સંભાલમાં હસતાં, રંમતા, દોડતાં અને તરેહવાર મોજ ભોગવતાં દીશેછે. ખરદો તથા બીએ દેવજમાં નવાની આગમન, અથવા તાંહાંથી ફારગ થયા પછી, સારા અને સુંદર પોશાકો સાથે તાંહાં ફરવા જાયેછે. ફરમે મેંહનડાંઓ લીલાં ઘાસ ઉપર ચરેછે, અને બટકો પાંછીનાં યસમાંમાં ખુ શી સાથે તરેછે. પંખેરાંઓ આડોની ઉપર બેશી લીલા રંગનાં પાતરાંની વચમાં પોતાનાં રંગ બેરંગ આકારથી આડોનાં દેખાવને વધારે ખુબસરત કરેછે, અને આસપાસની હવાને પોતાનાં અધુર રાગથી ખીટી કરેછે. આ ખુદરતી દેખાવ અને ખુબસરતીનાં વચમાં સોબઈતા પોશાકો સાથે ફરવા આવાનાંસાએ તેમાં અગત કરી બાલકો અને જીઓનાં મોહાડાંઓની ખુબસરતી અને તરેહવાર રંગનાં પોશાકોથી, સઘળા દેખાવમાં એક અનબ હુબેરાં યાયેછે. કોઈ રમેછે, કોઈ બેઠુંછે, કોઈ ચાલેછે, કોઈ દોડેછે, એ મીસાલે સઘળી તરફ ખુ શાલી દેખાયેછે. કોઈ દલગીર હાએ, તો તેહની ગંઝગીની પણ તાંહાં ગયાથી કેટલેએક દરબજે એાછી થયા વગર રહે નહી, હુવી એ નગાછે.

સરપેનટાઈન જે હાઈડ પારકમાંછે, તે હીંઆં પણ લાગુ પાડેલીછે, અને તેની ઉગમણ બાજુએ કેટલાંએક ઘણાન પુરાણાં, અને મોટા ર્ધાંનીશ એસનરનાં આડોનાં છાંએડ તલેથી ફરવાનો એક ઘણાન ખુરાનુમાં મારગ કીધેલાછે. એ નાંલાં ઉપર પથરોના જે પુલછે તેની ઉપર યાઈને હાઈડ પારકમાં આવજવ કરી શકાયેછે. આ બાગ મધે જે મેહુલછે, તેનુ બયાંન આગલ કીધેલુંછે, તે મેહુલની સાંમને કુલોનો એક ઘણાન ખુબસરત બાગ બનાવેલોછે અને તે બાગ અને મેહુલની વચમાંની નગામાં કેટલાંએક જુનાં એલમનાં આડોછે. આ બગીચાનાં દેખાણનાં બાગ ઉપર નાંખીયા તથા નહી મલતાં કુલોનો એક બાગછે અને તેની શોરેથી આ લવાંનો રસતો કાહાડેલોછે, તાંહાં ફરીઆથી નજર અને આડપાંછુની વીદીઆ, એ બંધેનાં શોખીને ઘણી ખુ શી ઉપજેછે. હીંઆં કીમતી તથા નવાઈનાં કુલો તથા રોપાછે, તેમની ઉપર તેઓના ઈંગરેજમાં તથા લાટીન માં જે નાંખોછે, તેની ટીકીટો ખારેલીછે તથા તે રોપા અસલ કહા દેશનાંછે, તે પણ નણાવીઆમાં આવી ઉંછે, તેથી આડ પાંછુની વીદીઆનાં શોખીને તેનાં અભીઆશમાં આ બાગથી કેટલીએક મદદ પણ યાઈ શકેછે. આપણે એક શાધારણ નગામાં એકથી વધારેવાર જાઈએ, તો તેથી આપણને કેટલેએક કંઠાલો ઉપજે, પણ આ બગીચામાં આપણે વરસનાં ૩૬૫ દાહાડા જાઈએ, તો તેથી આપણને દરરોજ વધારે ખુશી ઉપજશે પણ એાછી નહી. લંડનનાં પથથન બાગનાં રેહનારાએને આ બાગમાં ફરવા નવાનુ ધણુ સવલ પડેછે, તેથી તે સઘળાએ તેનો લાભ લીએછે. મોટાં અને પુરાંનાં અને પાતરાંઓથી પુર આડોના છાંએડા તલેથી એ બગીચામાં ઘણાએક રસતા કાહાડેલાછે, તેથી હજારો આદમીએ તાંહાં ફરવા જાયેછે તોપણ તાહા કોઈ રીતની ઠઠ માલંમ પડતી નથી જેમ આદમીને દર રોજ ખોરાક જરૂરછે, તેમ આ બગીચાની પ રોગમાં રેહનાંસાએને તાહાં દર રોજ જાઈ તાંહાંની હવાનો દંમ લેવાની અગત યાઈ પડીછે. જ્યો દુર રે રહે અને જ્યો કોઈવાર હીંઆં ફરવા આવે, તેઓને મંનશે કે તાંહાં નવાને દીને તેહવારછે, એટલો અથો એ બગીચો એકોને ગંઝતોછે. આ બાગ મધે અડવાડીઆમાં બે વાર જા વાગતાં થીતે દા વાગતાં શુધી વા જુ વજડીઆમાં આવેછે, તે વખતે તાહાં બેવા લાએક રચના બનેછે. જ્યો આપણા પાલવાના મેદાન ઉપર વાંજુ વાગતું સાંભળેછે, તાંહાંનો દેખાવ પોતાની નજરે જુએછે, તેઓ કેનસર્ગીગટન મધેનાં વાંજની ગ મત તથા તાંહાં બતતા દેખાવ વીશે સપનાંમાં પણ અચરચેા નહી કરી શકશે. વોજુ વજડનાંસાએ જ્યોની સંખીઆ આસરે પચાસ આદમીઓની હાએછે, તેઓ પોતાનાં લાભ અને સઘળા પોશાક સાથે

અને ચંપેલી જવાં ખુશખોદાર કુલ ઇંગલંડનાં મલતાં નથી તથા આપણા શુલાબની ખુશખોની ચરધા ચરધ ખુશખો ઇંગલંડનાં ગોશાબની નથી, તોપણ એ સુલકનાં બીજાં કુલો ખુબસુરતીમાં તથા તેમનાં તરેહવાર રંગમાં આપણા કુલો કરતાં કોઈબી રીતે ઉતરતાં નથી. એ કુલોની ખુબસુરતી વલી જે રીતે તેમને ઉપલા દેખાવની વેલાએ ગોઠવીઆમાં આવેછે તેથી અતીધણી વધી મરેછે. તરેહ તરેહની જાતનાં કુલનાં ૨૦૦ અથવા ૩૦૦ કુડાં એકડાં કરવાં અને સોબી નીકરે હેવી રીતે તેમને ગોઠવવાં, તેમાં કાંઈ થોડી હીકમત અને હાશીઆરી જોઈતી નથી. દરએક કુડાંની ઉપર તેનાં ઘણી અથવા ત્રાલી અને કુલનાં નાંખની ટીકોટો ખારીઆમાં આ વેછે, તે સાથે તેને વાસતે પેલુલવા અથવા બીજા અથવા તરીજા વરગનું જે ઇનામ આપીઆમાં આવીઈ હે એ, તે પણ જણાવીઆમાં આવેછે. જે નમુનાંને સાડ ઇનાંમ નહીં આપીઆમાં આવીઈ હેએ, પણ તે ૫ શંદ પડતા થાયો હોએ તેને વીશે પસંદગીની ટીકોટ ખારીઆમાં આવેછે. હેવા દેખાવને વાસતે લંડનનાં તથા ઇંગલંડનાં બીજાં મેરોનાં બાગોમાંથી કુલોનાં હજારો કુડાં આવેછે, તેમાંનાં સઘી સરસજ હીઆં દેખાડી આમાં આવેછે. આ દેખાવની વેલાએ એક લશકરી વાજું પણ તાંહાં ગાએણને સાડ હાજર થાએછે, અ ને કુલોનાં બાગની વચે ગાએણને ખુર રાગ ફેલાયાથી, તે વખતે જ્યો તાંહાં હાજર હાએછે, તેઓને એ હ અનજ તરેહની ખુશાલી ઉપજે.

આ બગીચાનાં એતર પશચમ ભાગ ઉપર “બુઓલાજકલ ગારડનસ” અથવા ફુનીઆનાં સઘળા બાગો ઉપરનાં જાંનવરોનો સંગરહ કીધામાં આવીએછે. જે કોઈ શખસને હેવોજ શોક હોએ કે, ફુનીઆ માં પેલા થાએલાં સઘળા જાંનવરોને જોવાં, અને તે વાસતે તે આખી ફુનીઆમાં સફર કરવા નીકરે, તે નાં કરતાં લંડનના જાંનવરો આ સંગરસયાંન જોયાથી તેની ઘણી ખરી મતલબ પાર પડીઆ વનાં રેહ નહીં મોટામાં મોટાં પરાંણી હાથી તથા જેનગથી, ઝીનાંમાં ઝીના જાંનવર તથા પખશીનો જમાંવ આ સંગરહ સયાંનના જોયામાં આવશે. દરએક જાતનાં જાંનવરોનો સંગરહ જુદો જુદો કીધામાં આવીએછે, અને દરએકને તેનાં ઘટતા વરગમાં મેલવાને ઘણીએક ચોક્કશી રાખીઆમાં આવીછે. કડઅતવાલાં તથા ફાડી ખાંનાંશ જાંનવરોને લોહડાંનાં કંદેશનાં મજબુત પીંજરાઓમાં રાખીઆમાં આવેછે. જે જાંનવરોથી કોઈને કુખ થવાની ધામતી નહીં હોએ, તેઓને ફક્ત એક હુદની અંદરઆખીઆમાં આવેછે. જાત જાતનાં પંખે રાએ જ્યો સાથે રહાથી એક એકને કુખ નહીં કરે, તેઓને લોહડાંનાં તારનાં સલીઆઓના મોટા અને લાખા પીંજરામાં સાથે રાખેલાંછે. એ પીંજરાઓમાં ઝાડની રાંખલીએ ઉભી કીરેલીછે, તેની ઉપર તેઓ રમેછે તથા ઉડેછે. પીંજરાની સપાટી ઉપર તેઓનાં ખોરાકને વાસતે દાનાં નાંખીઆમાં આવેછે, તથા રા તની વેલાએ એસવાને સાડ ધાસ તથા તેવી બીજી હુંક્ર આવવાની જાતસો રાખીઆમાં આવેછે. જે જ ગાએ પખેશંઓ રાખેલાછે તે જગાએ તેઓનાં અવાજની આપણા કાન, અને તેઓનાં ખુબસુરત આકાર અને રંગથી આપણી આખને ઘણીએક મજાહ લાગેછે. એ સંગરહઅધાનના થોડા વખતના ફુનીઆ ઉપર પેલા ઘતાં ઘણાખરા જાંનવરો એક નજરે આપણે જોઈ ગઈએછે, તેથી આપણને ઘણીએક ખુશી ઉપજે છે, અને હેવા સંગરહસથાનોથી આદમીનાં જાનેઆનમાં, તેની અકલમાં અને વાકેકગારીમાં ફેરો વધારો થાએછે, તેનો આપણને તરત વીચાર આવેછે. જે કાંમ આપણે મોટી સફરથી નહીં કરી શકીએ, તે હા હું એક સંગરહસથાન જોયાથી થાએ, એ કાંઈ થોડો ફાએલો નથી. મોટા ચોપમાં જાંનવરથી તે નાંખલાંમાં નાંખલાં જાંનવર તથા પખશી શુધી જે જે આપણાં દીકામાં હીઆં આવેછે, તેની ગણતરી કરવા મેશીએનો, હજારોની થાએ અને તે દરએકનું બયાંન આ ખુસતકના થાઈ ગકડું માહાલછે. તોપણ આ સંગરહસથાં નમાં મું મું છે, તેનો કાંઈએક વીચાર આવવાને સાડ થોડીએક વીગત નીચે આપીછે. આંતરેકાનાં એ તર ભાગમાં કારોલાઈનાં પકડેલા બે સોસવાટ હીઆંછે, અને તેઓને રાખવાને સાડ એક નાંખેલો તલા

વ ક્રીધામાં આવીએ. હીપોપાટેમસ નાંમનાં મોટાં દરીઆઈ જાનવરનો એક જોડો ત્રીસરનાં પાદશાહ આ સંગરહસ્થાનને ભેટ આપીએ હતા, તે એક મોટા તલાવની અંદર જોયામાં આવે. એ જાનવર ઘણું મોટું અને ભારી આવે, અને જમીન ઉપર તથા પાણીમાંથી તે રહી શકે. ઘણાએક મુરગ પણ હીંઆં જોયામાં આવે. ઝરનાંર અરલ આવ ડરખીએ ધલાંડસ નાંમનાં ખુબસુરત જાનવરો, સને ૧૮૫૧ માં ભેટ ક્રીધાં હતાં, તે હજુર થુધી તાંહાં. આપણે સઘળાએએ કીડી ખાનાંર જાનવરની વાત સાંભલી, તે જાનવર હીંઆં જોયાથી આપણને કેટલીએક ગમત ઉપજે. એ જાનવર પોતાની જામ બાહર કાઢાડીને બેશે, અને તે ઘણી ચીકણી અને મીઠી, તેથી સઘળી કીડીએ તેની જામ ઉપર આવીને બેશે, અને જરે મોટો જોડો એકઠો થાએ, તારે તે પોતાની જામ અંદર ખેંચી લઈને, સઘળી કીડી ખાઈ જાએ. એ જાનવર ૨૦૦૦ રૂપીએ ખરીદ ક્રીધામાં આવીઈ. એક હુધી તથા તેનું બચું. હાથીની પાસે તેને ખોરાક આપનાંર વગર ધાસતીથી જાઈ શકે. જોવા જનાંરાએ તેને પાંઉનાં નાધલા કટકા નાંખે, તેને તે ઘણી જ રીતે પોતાની ચુંનથી ઉંચકીને ખાઈ જાએ. રીંછાનું એક મોટું રોહું. સને ૧૮૩૬ નાં વરસમાં ૨૩૦૦૦ રૂપીઆની કીમતે જરાક નાંમનાં ચાર ઉંચા અને ઉંચી રોહનાં જાનવરો વેચાતા લેખને હીંઆં રાખીઆમાં આવીઆં હતાં. એ સધેની માંદાએ અગીઆર વરસની અંદર જ નર જાણીઆ હતા. આસરે એક ડબલ સીંહ, તેમાં એક નર અને એક માંદા જુનરાતનાં જંગલમાંથી પકડેલી, આ સીંહની જોરને આપણી ધોપુનાં આગલા વડા નેઆએધીસ સર એરસકીન પેરીએ તે સંગરહસ્થાનને ભેટ ક્રીધી હતી, અને તે અતરેથી જાઈ હતી, તારે ઘણાએક જાણનાં જોયામાં પણ આવી હતી. એક જોર એજ ખાગમાં જાનવરો હતી, અને એક બીજા જોર આફ્રીકાનાં જંગલ મધેથી પકડેલી ઘણી જોડી. કાબરમીતરા અને ખુબસુરત વાણે પણ હરેહોર જાનવર પીંજરામાં. તેમાં એક જોર સને ૧૮૫૧ ના વરસમાં વરોદનાં ગાએકવાડે અતરેથી મોકલેલી આપણા દીકામાં આવે. એક સીંગડાને એક મોટો મેનડોથી હીંઆં જોયામાં આવે. હરણ, બકરાં, અને બીજા ઘણાએક ચોપગાં જાનવરો. જ જગાએ વાંદરાએ રાખેલા, તાંહાં ઘણી જાનવર પડે. વાંદરાએની ખાશીઅત સરવે કોઈ સારી પકે જાણે, તેથી જાંહાં એ જાનવરોનું એક મોટું રોહું જામ અને તેમ થોડી જગામાં એકદું દરીઆમાં આવીઈ, તાંહાં કેવો દેખાવ થાતો હશે, તે વીધે વાંચનારને સેહેલથી સમજ પડશે. એ વાંદરાએને તેમની ચાલ પર ખાણે તારનાં મોટા ઘેરમાં બંધ રાખેલા, અને તેમાં જાહડનાં દાખલાંઓ તથા થાંબા ઉભા કીધેલા, તેની ઉપર તેઓ આપે દીવસ ફરે, તથા નાંચે. હીંઆં હંમેસાં જોનાંરાએનું મોટું રોહું થાએ. ઉંચાંગાં ગની જાતનાં માંચુસનાં આકારને કાંઈએક મલતા કેટલાએક વાંદરાએ પણ હીંઆંએ તેમાંના એક ચાલાક તથા ઘણા જ ગરીબ, અને સારી પકે પાલીઆમાં આવીએ, તેને ખોરનીઆનાં ટાપુમાંથી મેલવીઆમાં આવીએ. અણુતરી વગરનાં પંખેરાં. હરેહોર પીંજરામાં લગભગ દરએક જાતનાં પોનેસો પોપરો. કાકાટઆ, મુરી, હીરામલ, અને તરેહવાર પંખેરાંએ. ફાડી ખાનાંરા પંખીએમાં ખલીલ, ગરૂડ પખ્શરી અતીઘણ, અને તેટલી સંખીઆ બીજા કોઈ સંગરહસ્થાનમાં નથી. નીલ ઝીલંડ મધે કીવી નાંમનું કોઈ જ વખતે મલતું પખ્શરી એક હીંઆંએ, તેને ઘણી બરદાસતથી રાખીઆમાં આવીઈ. દરીઆઈ પેદાશ દેખાડવાને સાડ એક મોટો તલાવ કીધો અને તેની અંદર સઘળી જાતની માછલીએ નાંખેલી. મોટી માંછલી અને નાંધલી માછલી સઘળી સાથે. જો દરીઆમાં એ વસતી રેરે છે તથા તે નો વધારો થાએ, તેમ હીંઆં પણ થાએ. મોટી માંછલી નાંધલી માંછલીએને ખાએ, અને વધી ખુદરતી કાએડાં પરખાણે તેઓની વરધી પણ થાએ. એ પરખાણે જીવતી માંછલીએને એક નાધો દરીઆ આદમીની હીકમતથી બનાવીઆમાં આવીએ, તે જોયાથી બહુ આનંદ ઉપજે. બીજા જાનવરો

જેવાં કે ઉદર, ઘસોદી, દેડકા અને બીજાં જેટલાં માલનાં જાનવરોનો પણ મોટો સંગરહ છે. સરખોનો મોટો જાનવાળો, અને જીવતા સરખોનો જોડેલો સંગરહ હાલમાં કીધામાં આવ્યો છે, તેટલો બીજો કોઈ દેકાંજી નથી હોતો જણાવીઆમાં આવ્યો છે. હાલમાં રાખેલા એક નાંજે આ બાગનાં એક રખેવાલને દંખ દીધો હતો તેથી થોડા કલાકમાં તે અચ્છ પાંખીયાં હતાં. કેટલાએક અજાણ પણ છે તેમાંનાં એકે એક વખત એક મોટી ધાબરી આપી ગયો હતો. એ અજાણ આપું બેઠું ગલી જવામાં વાર લગાડતો નહીં હતો. સાત કુટ, આઠ ઈંચ ઘેરાવાનો ૧૮૦ વરસની વયેનો એક કાચો છે તે જોયાથી આપણને ઘણી અચરસી ઉપજે.

એ સંગરહમાં જોવા જવાને સાડી લોકો પાછલા પોહારનાં ચાર વાગતાં વખત પગલ કહે, કાચેજ તે વખતે સીંહ અને વાઘ અને બીજાં ફાડી ખાનાં જાનવરોને ખોરાક આપીઆમાં આવે છે. એ વખતે તે જાનવરો જુખાં હોય છે, અને આવનાં વખત થાય છે તેથી ઘણાં દોશીઆરીમાં તથા જોમનામાં આવી ધમરાટ કરે છે, અને જુખો પાડે છે. વાઘ અને સીંહને આસરે ૨૨૦૦ નાંજાનાં કેટલા નાંખી આમાં આવે છે, તે તેઓ એક પલમાં ખાઈ જાય છે, અને પછી બીજા દીવશે તેજ વખત આવે તાંહાંજી તેમને કાઈ જલતું નથી.

દર વરસે એ સંગરહમાં નવો વધારો થાય છે, અને જાનવરોને રાખવાનો ખર્ચ દર વરસે ચીઆ લીસથી પચાસ હજાર રૂપીઆ થી થાય છે. આમાં વરસમાં જોવા જનાં આપોની રાંખીઆ પાચડી છ લાખ આદમીની થાય છે.

ખાટરસી પારક.

આ બગીચો થોડું જ થયું તદ્દખાસ થયો છે, અને તેને બનાવવામાં (૩૦૦૦૦૦૦) તરીસ લાખથી વધારે રૂપીઆને ખર્ચ થયો છે.

રીચર્ચ પારક.

લંડનથી નવ માઈલ દુર આ મોટો બગીચો છે. એક બારજીથી તેમાં દાખલ થયા તો બરાબર સીધા ના સીધા આસરે તરણ માઈલ થી ચાલીઆ પછી બાહરે નીકળવાનો દરવાજો આવે છે. એ બગીચામાં તેજવારને અથવા ફરસુદને દીવશે ઘણાં લોકો ફરવાને જાય છે. હાલમાં ઘણાએક પુરાનાં અને મોટાં છાએરાનાં ઝાડો છે તથા ઝાડનાં મોટાં ઝાડો હાલમાં ઘણા દીકાના આવે છે. મોટાં ઝાડોનાં જંગલમાં આપણે દોઈ એ તેજા દેખાવ આ જગ્યાએ આપણને લાગે છે. આ બગીચાની જગ્યા લંડનની જમીનની સપાટી કરતાં ઉંચી છે, તેથી તાહાની કેટલીએક તેકડીએ ઉપરથી કેટલાએક માઈલ થી ઘણાં સરસ દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. એક દેકાંજી દેખસ નહીં અને તેની આસપાસનો દેખાવ નજર આવે છે, તે દેખાવની હદથી તારીફ થાઈ શકતી નથી જેલી ગંજ દેખસ નહીંના ભાગ ચલકે છે, અને તેની અદર ફરતાં બારકસો આપણી નજરે નાથલા પડે છે, અને એ નદીની પહોરામાં આવેલી લંડનની મોટી ઈમારતોના અને દેવળોનાં મીનારા દેખાય છે. સાંહામણે નાથલા અને લીલા ડુંગરો આકાશની સાથે ચલી ગયેલા દેખાય છે, અને બીજી તરફ રીએમ્સો વીનસરના પાદશાહી મેહલનાં મીનારા આપણી નજરે પડે છે. રીચર્ચ પારક ગામડું જો સરેના પરગણામાં આવ્યો છે, તે પરગણાના કલવંત ખેતરો આ જગ્યાએ આપણને સારી પડે દેખાય છે. લંડન ને વા બારી વસતીનાં જોહરની થોડી જ વેગવાઈ હાવા જુગજુગ દેખાવનો અને દેખાવ આપનારો બાગ આ વીઆથી હજારો લોકો આગમોટ, અથવા રેલવે, અથવા આમનીજસથી તાંહાં જાય છે, લંડનના રેલવાસીએ એક દીવસ રીચર્ચમાં કાહાડીએ હોય, તો તેણે પોતાનો વખત ખોએલો કેહવાતો નથી, હવે તે જગ્યાની તારીફ છે. આ બગીચો ઘેરાવામાં આઠ માઈલ છે, અને સઘળી મલીને રરપટ એક જમીન રોકે છે. હાલ

KEW GARDENS

कीट शाला

માં એ બાગમાં એક મેડલ “પરીનસ આવ વેલસ” રાંણીનાં વડા છોકરાને સાંજે, તથા લારડ જાન રથલ નો રેહવાનો મેલવં પણ તાંહાં છે. અસલનાં વખતમાં તાંહાં એક પાદશાહી મેડલ હતો. પાદશાહ પેલલ લો તથા બીજી અને તરીજી એડવરડ, એઓ સથળા તેમાં રહ્યા હતા. બીજી રીમરડ પણ હીઆં રહે તો હતો અને તેની રાંણી આન કે જેણે રીઓને સાંજ યોડા ઉપર એકજ બાબુથી સવાર થવાની રીત તથા તે કસાણસર જનની અનાવત પેલવી કાહાડી હતી, તે આ મેડલમાં ખરણ પાંખી હતી. ૧૮૯૯ નાં સાલમાં તે મેડલ આગથી બલી ગયો, તે પાદશાહ સાતમાં હેનરીનાં વખતમાં ફરીથી આગવનાં કરતાં વધારે મોટો બાંધી આમાં આવીઓ હતો. પાદશાહ આડમો હેનરી પણ થોડું શુધી તાંહાં રહે હતો, રાંણી એલીઝબેથ ૧૬૦૩ નાં સાલમાં તે મેડલમાં ખરણ પાંખી હતી. પાછલથી એ મેડલમાં કોઈ પાદશાહ રેહવાનું નહીં કીધાથી આ સતે આજતે તેનો નાંસ ધાઈ ગયો. હજણા ઉપર જણાવેલા એ મેડલ જે તાંહાં છે તે હાલ જમાનેનાં છે.

કીડી ગારડનર.

આ બાગ લંડનથી છ માઈલ દુર છે, અને કીડનાં ગાંઠડાંમાં આવેલો છે. યુરોપનાં સઠથી સરસ બા જોની સાથે આ બાગનો ઝુકાબયો ફરીઆમાં આવેલો તે ઉતરતો નીકલે નહીં. તાંહાં એટલીતો સફાઈ ત થા તકેદારી રાખીઆમાં આવેલે, કે જોવા જનાંરાઓની સાથે કાંઈની સાંભાન તથા બોરાક લઈ જવા કીધા માં આવતો નથી. એ બાગનાં વડા ઉપરીને વરસ દાહાડે ૮૦૦૦ રૂપીઆનો પગાર મલે છે, અને એ શખ સ હંમેશાં ઝાડ પાંતની લીલીઆનો કોઈ દાખલ શીખયાગુર હોએ છે. આ બાગમાં આપણે દાખલ થયા કે, જાંણે આપણે એક લીલી સાદરી ઉપર જ ચાલીએ છઈએ. આખા બાગની સપાટી લીલાં ધાસની હોએ છે, અને આખી સપાટી ઉપરનું ધાસ ઇઅંતરની મદદથી એક સરકુ કપાએલું હોએ છે. ધાસ કાપવાનો એક સાંચો આવેલે તેનાં નીચેનાં બાગમાં એક લાંબી છરી આવેલે, તેની મદદથી તે ઇઅંતર ચાલતું જાય, તેમ એક સરકુ ધાસ કપાતું જાય, અને એ રીતે કાપેલાં એક સરકાં ધાસની કીડનાં બાગમાં ઘણીજ સરસ એક ખુદરતી લીલી સાદરી બને છે, તેની ઉપર મેસવાને તથા તે જગા ઉપરથી ચાલવાને આપણને અતીથણી આનંદ ઉપજાવ્યા વનાં રહેતો નથી. સથળી હવા અને સથળા દેશનાં ઝુલકનાં ઝાડો તથા રોપા હીઆં ઉગાડવામાં આવેલે, અને તે ઉગાડવાની કળા અને ઝોઢવણ ઘણીજ તારીફ લાએક છે. ખુદરતી આકાર અ ને ખુદરતી ખુબસુરતી કાગલ ઉપર કપી ઉતરતી નથી, તોપણ આ સફા સાથે એ બાગનો જે નકશ આપે લો છે, તે ઉપરથી કેટલેએક દરજ્જે એ બાગની ખુબસુરતી વીશે વાંચનાંરને વીચાર આવશે. આ નકશ માં જે ઉંચી ઇમારત દેખાએ છે તે આખી કાચની બાંધણીની છે અને તેમાં ગરમ દેશનાં રોપા તથા ઝાડો રોપેલાં છે. એ ત્રણ નાંલીઅરી તથા ખજુરી અને કેલનાં તથા ગરમ દેશનાં બીજાં ઝાડો જે યુરોપમાં થતાં નથી, તે ઉગાડીઆમાં આવીઆં છે. એ ઝાડો ઇંગલંડમાં ખુલ્લી અને થંડી હવામાં ઉગે નહીં, તેથી કાચની ઇમારત બાંધી તેમાં અગતની ગરમી દાખલ કીધાથી ઉગે છે. તેમાં આપણે દાખલ થઈએ તારે આપણને ગરમ વરાર મારે છે. નાંલીઅરી અને કેરનાં ઝાડો જે ઝુલકના ખુદરતી ઉગે છે, તાંહાં તેમને આપણે જોતા પછુ નથી, પણ આ ઝુલકમાં તે નવાઈ સરીખાં છે, અને હીંદુસ્થાનનો રેહવાસી પણ પોતાનાં ઝુલકનાં આ ઝાડોને આટલે મોટે તક્ષવતે અને નવાઈની રાહે અને મેંહનતથી ઉગાડેલું જોઈને, ખુશી થાએ છે. આ કાચની ઇમારત ૩૨૬ ફૂટ લાંબી, ૧૦૦ ફૂટ પોટાલી અને ૬૬ ફૂટ ઉંચી છે. તેને બાંધવાનાં કાંમમાં આ સરે પચાસ હજાર ચોરસ ફૂટ કાચ કાંમના આવેલો છે, અને આખાં બાંધકામ પછવાડે (૩૦૦૦૦૦) તરણ લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો છે. બીલોરી મેડલ બાંધીઓ તેની આગમજ લંડનમાં સઢી મોટી કાચની ઇમારત આ ગણાતી હતી. આ બાગમાં દશ મારનાં ચીનાઈ દેહડાનો એક નખુનો બાંધીઓ છે, અને તેની

કુલ ઉંચાઈ ૧૬૩ ફુટ છે. હીંઆં પાંછીનાં ખુસનુમાં ચસમાં પણ કાહાડેલા છે, કે જીથી એ બાગ પુરો લેહન તદાર બનીઓ છે. આ બાગ આગલ પાદશાહનાં ખાંનગી વાપરવાસ તથા મોજને સાડ હતો, પણ ૧૮૪૦ નાં સાલમાં આપણી પરજાહેતુ રાંછીએ સઘળી રધએતની મોજને વાસતે તે વરસથી હુંગાડો મેલીઓ છે, અને રવીવાર તથા તેહવાર અથવા ફરસુદને દીને તાંહાં મોટી ઠઠ મલે છે. ખરેખર હવા બાગમાં ફરવાન યાથી આદમીની તંદરોસ્તીમાં વધારો થયા વનાં રેહે નહી.

એ બાગને લગતું એક સંગરહસથાન છે તેમાં કુતીઆમાં ઉગતા સઘળા ફળો અને બીનાં ધણેજ તા રીફ લાએક સંગરહ કીધામાં આવીઓ છે. જે ફળો ખુલ્લી હવામાં બીગડી બએ, તેમને ઘટતા અપરકોમાં રા ખીઆમાં આવીઓ છે. હીંઆં ગરમ દેશનાં ગાંધીની કુકાંનમાંની સઘળી જનસોના પુરે પુરો સંગરહ આ પછી નજરે પડે છે.

બાગો વીશે બોલતાં આટલું કેહવાની અગત છે કે, સુરદાં દાતવાની જે જે જગા કીધેલી છે, તે જગા ઉપર પણ આરા બાગો બનોવેલા છે. હેવી એક જગા ઉપર ફરવા જવું અને બાગમાં જવું બરાબર છે, તેમાં અગત કરીને જે દાતવાની જગાને “કેનસાલ ગરીન સીમેટરી” કરી કેહે છે તે ખરેખર એકવાર જાઇને જો વા લાએક છે. તાંહાં ઘણાએક નાંખીયા શખસોની પણ કબર છે, અને તેઓનાં ખરજીની પાદગારી ની તખતીઓ છે. હીંઆં સથાન આતે નાંખ મેલવેલા એક અખલદારની કબરની ઉપર એક છતર છે, તે આ ર બંગાલીઓનાં પુતલાં પાડી તેઓનાં માંથા ઉપર આપીડં છે. દેવળોમાં સુરદા દાતવાની ચાલ જમ બને તે મ હવે લંડનમાંથી કાહાડી નાંખીઓમાં આવી છે. ઉપલી જગા એક કંપનીએ બાંધી છે અને તેમાં દાતવા નો લવાનમો લીધામાં આવે છે. એ કંપનીનાં બાગોદારોને સારી વેંહુચણી થાએ છે, હેવું જાણવીઓમાં આ વીડં છે. હીંઆં સુરદાંઓ બાગની અંદર સુતેલાં છે, કાંએને તે જગાને સઘળું બાગનુ રૂપ આપેવું છે. હીંઆં આપણે એક બાગમાં ફરીએ છે એટલુંજ નહી, પણ બાગની અંદર ફરતાં આસપાસ સુતેલાઓને જોઈ ને આપણા દીલમાં ઘણીએક ગંભીરાઈ ઉતપન થાએ છે. આપણને આદમીની દુંદી હાઈઆતી વીશે વીચાર આવે છે. આપણે પણ એજન સુઈયું, કોણ જાણે કે આ પતે અથવા ઘડીએ, કે અજાન દીને, કે આવતી કા લે, વાસતે તે સાહેબને આપણા કાંમે વીશે જવાબ આપવા જવાને વાસતે હમેશાં તઈઆર રેહવું જોઈએ. એ જવાબ આપવાની ધાસતીથી આપણે જે ખોડા કરમ કીધા હોએ તેની દલગીરી લાગે છે અને સારાં કરમે ફરવાની અગત વીશે આ બાગમાં જેવી આપણને જેની નથીહત થાએ છે, તેવી બીજા બાગોમાં થતી નથી.

મકરણ ૧૭ મું.

સંગરહસથાનો—તસવીરખાંનો.

બરીલીય ખીજીલઅમ—કેનશીગરન ખીજીલઅમ—ઇશ્ક ઇનડીઆ કંપનીસ ખીજીલઅમ—ચુનાઇડેક ઝરવીસ ઇનરેટી
 ઊયત ખીજીલઅમ—સંચારી, પેહવારી, ગુચતર વીરીઆતુ સંગરહસથાન—રાએલ કાલેન આપ રીલયીઅનસુતુ
 સંગરહસથાન—રાએલ કાલેન આપ સરનનસુતુ સંગરહસથાન—ચોન ખીજીલઅમ—રુએલ ઐશીઆડીક સોસાઇ
 ટીસ ખીજીલઅમ—નેવન ખીજીલઅમ—રાએલ સોસાઇટીસ ખીજીલઅમ. નાંચનલ ગીઆજરી—મારલબરો હાજી
 સ ખેની ટરનર તથા વરનનં ગીઆજરી—કજીચ ગીઆજરી—રાએલ આકાડેબી આપ આરહસુતુ તસવીરખાંતુ—
 સોસાઇટી આપ બરીલીય આરહીસહસુતુ તસવીરખાંતુ—બરીલીય ઇનરેટીઊયત તસવીરખાંતુ—વાર પેનરસુતુ
 તસવીરખાંતુ—હાંદુસથાનને લગતી બાબતેતુ તસવીરખાંતુ—શેટાઝસાશીતુ તસવીરખાંતુ—આદખીઆનાં બીનખાં બનયિ
 લાં કુતખાંનો સંગરહ.

શુધરેલા દેશોમાં સઘળી બાબદમાં સમપુરણ હાલત લાવવાની ભારે કોચેસ, કરીઆમાં આવેછે, તે
 ખીસાલે લંડન શેહેર અથે હેવી કોઇખી બાબદ નથી, કે જેને પેહલલે દરબજે તથા ફુનીઆમાં સઘળી સરસ,
 અથવા ફુનીઆમાં જે સઘળી સરસ હોએ, તેમાંની એક, કરવાને અતીચે કોચેસ કરીઆમાં આવતી નહી
 હોએ. જાંહાં જાંહાં આપણી નજર પોંટાઆડશું, તાંહાં આપણે હંમેસાં પેહલલે વાંધેનીજ વસતુ જોમું. જે
 જે કામ પરજાતાં લાભતું હોએ, અથવા જે કાંમ ઉઠાવીઆથી દેશની માટેબરી નાણાંતી હોએ, અથવા જે
 માં હુવડાંની તથા હુવે પછીની ઓલાદનો ક્ષમેરો હોએ, તે કાંમ પછવાડે સરકાર તથા પરજાની તરફથી જે
 હનત કરવામાં તથા ગણતરી વગરનો દરવ ખરચવામાં કશી કશુર રાખીઆમાં આવતી નથી. કોઇખી બા
 બદ ઉઠાવવી હોએ તો, તે ઇંગરેજનાં મોટાં અને કઠવ્યતવાલા રાજ અને લંડન શેહેરના નાંખને લાએકની
 થવી જોઇએ, એવી મતલબ હંમેસાં થીઆંનમાં રાખી કાંમ કરીઆમાં આવેછે, અને તેનાં કુજ ઇંગલંડ દેશ
 અથે યુસાફરી કરનાર પોતાની નજરે જોએછે. દરએક બીજ આપણે જોઇએછે, તે કાંઇજ નહી, પણ તારીફ
 કરવા લાએકછે. જેમ મેટ્રોકો પાદશાહી દબદબાને લાએકનાંછે, જેમ પારલામેન્ટનો મેટ્રલ ફુનીઆ અથેની
 સઘળી મોટી રાજદરબારી સભાનાં નાંખને લાએકનેાંછે, જેમ સરકારી આફીસો તથા બીજાં ખાતાં ઇંગલંડનાં
 રાજને લાએકનાંછે, જેમ દેવજો તાંહાંનાં ધરમ પાલનાંરાએની હોલત અને હીમત પરખાણે મોટાં તથા ખુ
 બસુરતછે, અને તાંહાંનાં બાગો આખી ફુનીઆનાં પાએતખતનાં લાએકનાંછે, તેમ એ શેહેરનાં ગમત અ
 ને ગનેઆંન આપનાંરો સંગરહસથાનો ફુનીઆનાં બીજ કોઇ બાગ ઉપરનાં તેવાં કારખાંનાંથી ઉતરતો
 દરબજે ધરાવતાં નથી, બલકે સઘળી સરસ ગણાઇ શકે તેવાંછે. એટલુંજ કહીને યુખીઅ સંગરહસથાનોતુ
 બયાંન કરવાતુ શરૂ કરીએ.

બરીલીય ખીજીલઅમ.

ઇંગલંડ દેશ ખાતે યુસાફરી કરવા આવનારે નવાઈ સરખી, અચરત ઉખળવનારી, અને તે સાથે
 ગનેઆંન આપનારી બીનાએ જોવાની ઇઆદદસતમાં બરીલીય ખીજીલઅમને સઘળી પેહલલે નાખતું જોઇ

એછે. એ સંગરસથાનને જો “ધી વરલડસ મીઠિલચમ” એટલે જ આખી ફુનીઆનું સંગરસથાન કરીને નાંખ આપીઆમાં આવીઈ હોએ તો, તે કોઈથી રીતે ખોટું નહીં કેહવાએ, કાએજ એ સંગરસથાન આખી ફુનીઆની ગોપા અસલની તથા હમણાની તવારીખછે. સું અસલનાં કે સું હમણાનાં વખતમાં ફુનીઆની સપાટી ઉપર સઘળા ભાગોમાં જ હુનર, ઉદીઓગ અને કારીગરી હતી, અને હમણાછે, તે સઘળાનાં નયુનાં આ સંગરસથાનનાંછે. આ પુરથવી ઉપર જ આગલાં દેશો અથવા રાજ્ય યાદ ગયાંછે, તેઓની અસલી અથવા જાંબુવાળેગ નીશાનો તમોને જોવી હોએતો બરીદીસ મીઠિલચમમાં ગયાથી તમારી ઇલા પુરી પડશે. કલાંથી ચીન ફુનીઆનાં કહેઆ ભાગમાં અને કેવી રીતે થાએમ, તે તમારે જાંબુ હોએ તો, જાવો બરીદીશ મીઠિલચમમાં, તાંહાં તમોને તે પોતાની મેલે દેખાશે. આખી ફુનીઆમાં અસલનાં અને હમણાનાં વખતમાં જમીન, પાંણી અને હવા અથવા આકાશમાં વસનાંરા કેવાં અને કેટલી દીસમનાં પરાંણીઓ હતાં તથા હમણાછે, તે વીશે તમારે ગનેઆન મેલવવું હોએ તો, જાવો બરીદીશ મીઠિલચમમાં, તાંહાં તે વીશે તમોને પુરતી માહિતગારી મળશે. એ તમારે હેતું પુસતકખાનું જોવું હોએ કે જાંહાં સઉથી પુરાંણી, સઘળા ધરંમની, સઘળી ભાશાની, સઘળા રાજીની, અને સઘળી વીગતની કેતામે હોએ તો, તે તમારી ખાહેશ બરીદીશ મીઠિલચમમાં સારી પડે પુરી પડશે. હાવી રીતનું નાંખીયું અને ખોહું સંગરસથાન કાંઈ આજ કાલ નું અનેહું નથી, પણ તેની હમણાની હાલતમાં લાવતાં એક બરીદીશ વધારે યુદ્ધ યાદમ, એ સંગરસથાનનાં જુદા જુદા ભાગોનું કેટલુંએક અગતનુ અધાંન નીચે આપીઈછે, પણ તેમ કરેઆની આગમજ તેની ઉપધંતની તવારીખ ઘણીજ અગતની અને જાંબુવાળેગછે, તે વાંચનારને પેહલણે જણાવવાની જરૂરછે.

એ સંગરસથાનની ઉત્પત્તી.—ઈસવી સને ૧૭૫૩ નાં વરસમાં સર એચ રોલન નાંખને એક નાંખીઆ વીદીઆવાંન ગરહસથ મરણ પાંખીઆ, તેનું પોતાની ગીરેતુ એક ઘણ જાંખીયુ સંગરસથાન હું, અને તે સંગરસથાન એકદુ કરવામાં તેને (૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખ રૂપીઆ બેઠા હતા. એ ગરહસથ પોતાનાં વશીઅતમાં હેતું લખીઈ હું કે, જો ઇંગલંડની સરકાર પોતાને ખરચે એક કોશાદી ઇમારત ખરીદ કરી, તાંહાં તેનું સંગરસથાન પરજનાં કાએદાને વાસતે રાખે તો, તે સઘળું સંગરસથાન ૫૦૦૦૦૦ રૂપીઆનું હું પણ ૨૦૦૦૦૦ રૂપીએ તેનાં વારેસોએ સરકારને હવાલે કરવું. આ કરખાસત તે વખતની પારલામેન્ટે ઘણી ખુશીથી કબુલ રાખી, અને અરલ આવ હાલીફાકસની એક નાંખીઆ ઇમારત “આનંદેગ હાઉસ” (૧૦૨૫૦૦) એક લાખ, એ હજાર પાંચશે રૂપીએ ખરીદ કીધું. એજ વખતે ઇંગલંડની સરકારે હાથનાં લખેલાં ઘણાએક કીમતી પુસતકો (૧૦૦૦૦૦) એક લાખ રૂપીએ ખરીદ કીધાં. આનંદેગહાઉસને સંગરસથાનને લાએક કરવામાં તથા સમારવાને ખરચ મલી, તે ઘર ઉપર જોએ (૨૩૦૦૦૦) એ લાખ, તરીસ હજાર રૂપીઆ બેઠા. એ પરખાણે સરકારને સઘળો મલોને (૫૩૦૦૦૦) પાંચ લાખ, તરીસ હજાર રૂપીઆનો જે ખરચ લાગે, તે રકમ સોરતીથી ઉપજવીઆમાં આવી હતી. એ પરખાણે જોડવણ થાપા પછી ૧૫ મી જાનેવારી ૧૭૫૬ નાં વરસમાં “બરીદીશ મીઠિલચમ” નાં નાંખથી એ સંગરસથાન આલખને વાસતે હુંગારીઆમાં આવીઈ હું. એ દીતથી આજ શુધી અખશેસ અને બરીદીથી તેમાં દર રોજ વધારો થાતો આવીઓછે, અને તેમાં હમણા કે તામેનો તથા હુનર, ઉદીઓગ અને કારીગરીનાં નયુનાં તથા નવાઈની ચીજોને જ નકો થામેછે, તે ખરે ખર ઇંગલંડનાં મોટાં નાંખ અને રાજને લાએકનોછે.

નવું ઘેર.—જેમ એ સંગરસથાનની અંદર જુદા જુદા પદારથો વધતા ગયા, તેમ પેહલવું ઘેર નાંખવું પડતું મળું, અને પેહલલે જ ઘેર જોઈએ તે દરતાં વધારે મોટું હું, તે પાછલથી બીલકુલ નાંખવું પડીઈ, તેથી એ સંગરસથાનને લાએકવું એક મોટું ઘેર નાંખવાનું સને ૧૮૨૩ નાં વરસમાં શરૂ કીધું હું. તે થોડાં વરસમાં પૂરું થાયાથી આખું સંગરસથાન તાંહાં લઈ નવામાં આવીઈ હું. એ ઘેર અસલનાં ગરીક અથવા ઇંડના

ની લોકોની નાંખીચી ઇમારતોની લઠન ઉપર બાંધેલુંછે. તેના આગલો ભાગ પોટોલાઈમાં ૩૭૦ ફુટછે. એ ઇમારત પછવાડે આજ દીન શુધી (૮૦૦૦૦૦૦) હેન્ડો લાખ રૂપીઆ થાયછે, એટલુંજ જાણીઆ ઉપરથી તે ઇમારતનું કદ, તેની ખુબસુરતી અને આહાભારતપણ વાંચનારનાં ધીઆનમાં આવશે. એ ઇમારતની અંદર મોટા દરવાજામાંથી પેસતાં ઘણાજ મોટા અને ખુબસુરત વસાંછે, કે જેની ઉપર ઉગતું લીલું ઘાસ જેવું દેખાડેજ કે જાંજી હીઆં એક ખુદરતી સાદરી પાંથરેલીછે. એ વસાંજ પથાર કરીઆ પછી પથરની ઘણીજ પોહલી બાર પાચેરીની એક સોહીડીથી, તે નાંખીચી ઇમારતની અંદર દાખલ થવાએજ. સંગરસથાંતની અંદર જવાનો રસતો ઇમારતની વચે વચમાંથીછે, અને અંદર દાખલ થવાનું બારણુ એકનાં લાકડાંનું નકસી દાર બનાવેલુંછે. એ બારણુ નવ ફુટ, ૬ ઇંચ પોહાલું, અને ૨૪ ફુટ ઉચુંછે. અંદર જતાં તરતનો મોટો હાલ ૬૨ ફુટ લાંબો, ૫૧ ફુટ પોહાલો, અને ૩૦ ફુટ ઉંચોછે, અને એ હાલમાં સંગેમરમરના તરણુ નાં ખીયાં બાહાવલાંછે તથા ખીસર લેખરડની નીમરાડથી લાવેલી કેટલીએક તખતીઓછે. એ સંગરસથાંતનો નીચેનો, એટલેજ જોએ તલીએનો ભાગ એક હાથ ઉપર અસત્રી નીચાંજોથી, અને બીજા હાથ ઉપર પુસતક ખાંનાંથી શેકાએલોછે. તેનાં પેહલા ખાલ ઉપર ઉદીઓગ, હુંનર અને કારોગરીનાં નમુનાં તથા જાંનવરોનું સંગરસથાંતછે, તે સંખાંનું એક પછી એક હવે વરણુ કરીએછે.

ગરકી રોમન ગીઆલરી.†—આ ગીઆલરીનાં એરડાઓમાં અસલનાં ગરકી તથા રોમન લોકોનાં વખતની કારીગરી તથા હુંનરનાં સંગેમરમર તથા બીજાં પથરનાં બનાવેલાં ખાલુસનાં પુતલાંનાં નમુનાં મેલેલાંછે, તે ઇલાલીમાં રોમન લોકો પોતાની ભર પાદશાહીમાં હતા તે વખતનાંછે, જેવું ધારીઆમાં આવેછે. અસલનાં રોમન તથા ગરકી લોકો ૧૨, “એલામીમપીઅન ડીઈડીસ” યોદાએને જાંનતા હતા, તેઓનાં તે વખત નાં ઇલનાંની કારીગરોને હાથનાં બનાવેલાં પુતલાં આ એરડામાં મેલેલાંછે. એ ઉપરાંત એ વખતનાં બીજાં ધણાં નાંખીચા શખસોનાં પુતલાંની હીઆંછે, કે જે જોયાથી તે વખતનાં બાહાવલાં બનાવવાનાં હુંનરની આપણીથી તારીફ કરીઆ વગર રહેવાનું નથી.

નીનીવી ગીઆલરી.—બરીદીશ મીઠિલઅમનના આ ભાગ ખરેખર જોવા લાએકછે. ઉગાથુ પરાંત નો નાંખીચો ખુસાફર ખી૦ લેખરડ, જેનું નાંખ હીંડુસથાંતનાં ઘણાખરા લોકોએ આગલ સાંભલીઈ હશે, અને જે ગરહસથ આર વરસની વાત ઉપર હીંડુસથાંત અપે થાએલા બજવાનાં કારણો તપાસવા સાડ હીંડુસથાંત તરફ આવી ગયો હતો, તેણે ઇરાંન તથા સીરીઆ, ટરકી, અને બીજાં દેશોમાં ઘણી ખુસાફરી કરીછે. તે વેલાએ તેણે અસલની ઘણી એક નીચાંનો એકડી કરી હતી, તે સઘળી તેણે બરીદીશ મીઠિલઅમનને ભેટ કરીછે. ખીસતર લેખરડની એકડી કીધેલી ઘણી ખરી જનસો, મોટાં અને કઢાવર પુતલાં, તથા પાહોડો અને મેલેલો ઉપર કાતરેલી તખતીઓછે. આ ગીઆલરીમાં જે જોવા લાએક પુતલાં મોડવીઆમાં આવીઆંછે, તે ઠાઈગરીસ નદીનાં કીનારા ઉપર મોસલ નાંખનાં ચેહેરથી પચીસ આઈવની વેગલાઈએ એક મોટી ઇમારતમાંથી મોટી કાહોડેલાંછે. જે જગાએથી એ ચીન્ચે મોટી કાહોડીઆમાં આવીછે, તાંહાં અસલનાં વખતમા મોડું ચેહેર હશે, જેવું ધારીઆમાં આવેછે. ખીસતર લેખરડે જે નાંખીચા મેલેલાં બધાં દીપુંછે તથા તેને તાંહાં મેલેલાં આહાભારત પુતલાં તથા તખતીઓની જે વીગત જણાવીછે, તે ઉપરથી આપણે કહી શકીએછે કે તે પુતલાં તથા તખતી સીરીઆની પાદશાહીનાં સડધી આગલા વખતની હશે. આટલી વાતનો ખાતરી થી કહી શકાએછે કે, એ નાંખીચી કારીગરીની અને આહાભારત તખતીઓ આસીરીઆ દેશનો સેનાંચરોમ

† જુદી જુદી વચણને સાડ જે એરડાએ ધુડા પાડેલાંછે તેને “ગીઆલરી” તથા “ટલુન” તથા “રૂમ” કી નામ નોડેલાંછે તે નામો અવજ વડાને અડ હવે પણ હીંઆ વાપરીઆછે.

પાદશાહ, કે જે આસરે ૨૫૬૩ વરસ ઉપર થાઈ ગયો હતો, તેની આગમનની હોય, કાંએજ તેની પછી એક સદીએ આસીરીઆની પાદશાહી પડી ભાગી, તે યુદ્ધતની અંદરથી હાવા માહાભારત કાંમો બની શકે તેવું લાગતું નથી. નીમરાડનાં મેહુલની દેવાયો કે જેની ઉપરથી એ તખ્તીઓ મોઢી દાહાડેલીછે, તે દેવાયો જ ટોડીની હતી, પણ તેની અંદર જે તખ્તીઓ હતી, તે સંગેઝરમરના આઠ ઇંચ જાડા અને સાત અથવા આઠ ફુટ પોટોલા પથરે ઉપર કોતરીઆમાં આવી હતી. જેની તખ્તીઓ થોડી નહી હતી, પણ મેહુલની દેવાયોની સઘળી બાજુઓ ઉપર હતી, અને તેઓની ઉપર દર એક પાદશાહ શેકારમાં અથવા લાઈમાં બતલાવેલી દેવાવરીના નકશો તથા ખીલારોડી હરફમાં તેનું બપાંન કોતરીઆમાં આવીઈ હતું. મીસતર લેઅરડે મેલવેલી તખ્તીઓ તથા પુતલાંએને જેજ જેમ આપણે બારીકોથી તપાસીએ, તેમ તેમ તે વખતનાં કારીગરોની કામેલીઅત ઉપર આફરીન કરીઆ વગર આપણીથી રેહવાતું નથી. આદમીઓનાં તથા જાનવરોનાં જે બાહાવલાં બનાવેલીઆમાં આવીઆંછે, તેમાં જે રીતે બદનનાં જુદા જુદા ભાગો તથા નેસો દેખાડીઆમાં આવીછે, તે ઉપરથી આપણીથી ખાતરીથી કહી શકાએ, કે તે વખતનાં કારીગરોની કામેલીઅત જેવી ઉંચી હોય, તેમ પરમાણે તે વખતમાં “આંનાટગી” એટલે શરીરની વીદીઆને સારો ફેલાવો થાએયો હોય. દર એક પુતલાં તથા તખ્તીનું બપાંન કરતાં આ જગ્યાએ ઘણું લંબાણ થાએ, વાસતે તેમ કરવાને પરવડતું નથી, તોપણ એક મોટો “ધીલર” થાએ કે જે ઉપર જણાવેલા એક મેહુલમાંથી મેલવીઆમાં આવીઓછે અને જે બરીદીશ મીઠિલઅમનનાં જે આરડામાં મીઠ લેઅરડે એકડી કીચેલી નવાઈની વસતુએ મેલેલીછે, તેની વચોવચમાં ગોઠવીઆમાં આવીઓછે, તેનું ટુક બપાંન હીઆં આપીએ. એ થાંબે આદારમાં મોખુનછે. તેની દરએક બાજુની પોહલાઈ થાંચ ફુટછે અને ઉંચાઈ આસરે ૨૦ ફુટછે. એ આખો થાંબે કાલા સંગેઝરમરનોછે અને તેની દરએક બાજુએ ચીતાર તથા ખીલારોડી હરફોછે. ચીતારો સંખળા મલીને વીંચછે, અને હરફોની ૨૧૦ એણછે. એ હરફો અને ચીતાર આખા ફીન શુધી હોવી હાલતમાં રહેલાછે, કે જાંણે આજે કોતરી કાહાડીઆ રાએ. એક મુખીઅ ચીતારની અંદર પાદશાહ કોતરેલોછે, તેની બાજુએ તેનાં બે ખીદમતગાર ઉભેલાછે. તેનાં પગ આગલ એક બંધવેછે, અને તેનાં વજર અને બીજા હાથેદારો, કેટલાંએક માણુઓ, જેઓ પાદશાહને સાડ જાનવરો તથા બીજા નજારોણની ચીજો લાવીઆછે, તેઓને પાદશાહની હજુરમાં હાજર કરેછે. જાનવરો પાદશાહને નજર કરીઆમાં આવીઆંછે, તેમાં હાથી, ગેનદો, બે ખુનતું ઉંઠ, જંગલી ગોધો, સીંહ, સાંબર અને જાત જાતનાં વાંદરા દેખાડીઆમાં આવીઆંછે. પાદશાહને નજારોણની વસતુઓમાં હાથીદાંત, શાલ, દીમતી ધાતુઓનાં વાશણો, મેવો, તથા નવાઈ જેવા અને નહી મલતાં લાકડાંનાં ભારા જેવામાં આ વેછે. આ તથા એ થાંબા ઉપર જે બીજા ચીતારોછે, તે ઉપરથી મીઠ લેઅરડ હેવું ખત બાંધેછે કે, આ “માંનીકેનેનટ” આસીરીઆનાં રાજે હીંદુસથાન ઉપર અથવા આસીરીઆની ઉગમણ તરફનાં કોઈબી દેશ ઉપર કંતેહ મેલવી હોય, તેની નોંધ દાખલ ઉત્તું કરીઆમાં આવીઈ હોય. એજ પરમાણે બીજા ચીતારો, તથા પુતલાંએ તથા તખ્તીએછે, તે ઉપરથી વખતનાં આસીરીઆ દેશનું ખલ તથા તવારીખ જણાવેછે. જે મેહુલમાંથી મીઠ લેઅરડે ઉપલી તખ્તીઓ અને પુતલાં મેલવીઆંછે, તેમાંથીજ તેને તરાબાનાં તથા બીજાં ધાતુનાં વાશણો કે જે તે વખત તે દેશનાં વાપરવાસમાં હોય, તે જડીઆંછે, અને તેથી આ સંગરસથાનમાં મેલીઆંછે. તે વખતનાં લોકો ધાતુનાં તથા હાથીદાંતનાં બીજા સણગારો પેહરતાં હોય, તેનાં પણ દેટલાએક નમુનાંછે. બરીદીશ મીઠિલઅમનને મીઠ લેઅરડે આ પરમાણે કીમતી કીધુંછે, અને તેણે પોતાની મુસાફરી અને મેહુલતથી જે અચરત સરીખી વસતુઓ મેલવીછે, તેથી તેણે અસલની વસતુઓ તથા તવારીખ જાંણવાનાં શોખીએને મોટા આભારમાં નાંખીઆંછે. જાંહાં શુધી બરીદીશ મીઠિલઅમન રહેલો, તાંહાં શુધી આ વસતુઓ તેનો એક મોટો અગતનો ભાગ ગણાયે, અને મીસતર લેઅરડનું નાંમ કાએજ રહેલો.

એલગીન સહુન.—જે યોરડાઓમાં આ જોવા લાગ્યેક પુતલાંઓ મેલીઆમાં આવીઆંછે, તે ભાગ ને એલગીન સહુન કરીને એટલા દાસતે નાંજ આપીઆમાં આવીઈછે કે, તે પુતલાં અરલ આપ એલગીને એકડાં કીધાં હતાં. સને ૧૮૦૪ નાં સાલમાં એ ઉમરાવ ટરકી ખાતે એલચી હતો, તે વખતે તેણે આથેનસનાં એક દેવળમાંથી પારથેનાંનસનાં અરમે (૩૫૦૦૦૦) તરણ લાખ પમાથ હજાર રૂપીઆ અરચી ને અસલનાં વખતમાં પારથેનાંનસનાં દેવળનાં સઘળાં પુતલાંઓ ખરીદ કીધાં હતાં. પારથેનાંનસનું દેવળ ઘણું પુરાણું ગણાતું હતું, કાંચેજે ઇસવી સનેની ૪૫૦, વરસ આગમન તે બાંધીઆમાં આવીઈ હતું, અને તે મથેનાં પુતલાંઓ તે વખતનાં સહુથી નાંમીઆ કારીગર કાંઈડાસનાં ઉપરીપણા હેઠલ બનાવીઆમાં આવી આં હતાં. એ પુતલાંઓ, જે તે વખતનાં ઇઝનાનીઓના ખોદા તથા પેહલવાંનોનાંછે, તેઓને આપણે સારી પઠે તપાસીએછે તો, તે વખતે કોતરવાનાં હુંનરની અતીથે તારીક કરીઆ વગર આપણીથી રેહવાતું નથી, અને તે અસલના વખતની કારીગરીનાં ઘણાં સુંદર નયુનાં ગણીઆમાં આવેછે. એ યોરડામાં પારથેનાંન સનાં હેઠડાંના એક “મોડેલ” નયુનો પણછે.

લાઈશીઅન સહુન.—એલગીન સહુનની અંદર જે નાંમીઆ પુતલાંછે તેનાં કરતાં આ યોરડામાંનાં પુતલાં, કોઈબી રીતે ઉતરતાં નથી. એ પુતલાંઓ સર સી ફેલોન નાંમનાં એક નાંમીઆ વીદીઆવાંને “એ શીઆ માઈનર” નાં દખણ પશચમ તરફનાં લીશીઆ નાંમનાં પરગણાનાં અસલ પામેતખત જનતમ થે હેરમાંથી સને ૧૮૪૧ ના સાલમાં શોધી કાઢાડીઆં હતાં. ઇસવી સને શરૂ થાપાની ૫૪૫ વરસ આગમન અસલનાં ઇરાનીઓએ આ મુલક પોતાને હાથ કીધો હતો, તાહરથી તે કાંનસ્ટનરાઈન થી ગરેટનાં વખ ત થુધીમાં બનેલાં પુતલાં તે શેહેરમાંથી ઉપલા શખસને હાથ લાગ્યાં હતાં, તે ઇંગલંડની સરકારને અરમે મંગા વીને આ સંગરહસથાનમાં મેલીઆમાં આવીઆંછે. આથેનસના પારથેનાંનસ મથેનાં હેઠડાંનાં પુતલાં કર તાં આ પુતલાં તરણુશો વરમ વધારે પુરાંનાંછે. હુંનર અને કારીગરીનાં નયુના લખલ તે સરસછે, એટલું જ નહી, પણ એ પુતલાંઓ તથા તે ઉપર કોતરેલી બીનાંઓ વાંચીઆથી લીશીઆ પરગણાની અસલની કે ટલીએક તવારીખ કે જથી આપણે અનંજાણા હતા, તે પણ માલંમ પડી આવીછે.

ઇલપશીઅન સહુન.—ઇલપટ કે જેને આપણા લોકો ખીસરને નાંમે જાણેછે, તે મુલક મથેથી અ સલનાં વખતનાં પુતલાંઓ તથા બીજાં જાંલુવા અને જોવા જોગ વસતુઓ, આ યોરડામાં મેલીઆમાં આ વીછે. એ મથેનાં કેટલાંએક પુતલાંઓ એટલાંતો પુરાંનાંછે, કે ઇસવી સને શરૂ થાયો, તેની લગભગ પંદરશો વરસ આગમનનાંછે, અને તેથી સાફ માલંમ પડેછે કે, ઇઝનાની લોકોમાં શુપરાઈ શરૂ થાઈ તેની ૫૦૦, વર સ આગમન ખીસર દેશમાં એલંબ અને હુંનરનો ફેલાવો થાયો હશે. એ યોરડામાં જે જે વસતુઓ મેલે લીછે, તે ઘણીજ બારીકીથી તપાસવા લાગ્યેકછે, કાંચેજે તેથી ખીસર દેશનાં ઘણા પુરાનાં વખતની આપણ ને તવારીખ મેલેછે. ઘણા અર્ધ પુતલાંઓ ખીસરનાં ઓતર ભાગમાંનાં થીગરા શેહેરમાંથી મેલેલાંછે. સઘ ણાં પુતલાંઓ એક જતનાં નથી, પણ કેટલાએક રૂપાંનાં, કેટલાંએક તરાંબાનાં તથા મોડી તથા ખીન તથા લાકડાંનાં બનાવેલાંછે અને તેમાં કેટલાંએક પુતલાંઓનાં આકાર એટલાંતો મોટાછે કે, દરએક પુતલું ઓછાં માં ઓછું ૧૫ ફુટ જમા રોકેછે. તે વખતે ખીસરનાં લોકોના વાપરવારામાં આવતા ઘેર સાણગારનાં સામાન તથા પોશાક તથા સંધવાનાં વાથરો તથા બીજાં ઘણીએક વસતુનાં જોવા લાગ્યેક નયુનાં જે ઉપલાં પુતલાં ઓની સાથેજ હાથ લાગ્યાંછે, તે પણ આપણને અચરતી ઉપજવેછે. અસલનાં વખતમાં ખીસર દેશનાં લો કો પોતાનાં મરણ માંમેલા લોકોને દાટતા નહી હતા, પણ તેઓનાં પેટમાં ખુચથો ભરી “મખી” કરીને હ નેશાં ઘરમાં રાખતા હતા. તે મથેની છેક પુરાનાં વખતની મેલેલી “મખી” આ હાંઆં મેલેલીછે. જે જાંન વરોને ખીસરનાં લોકો પવીતર ગણતા હતા, તેમને પણ તેઓ દાટતા નહી હતા, અને “મખી” દરતા હતા,

તેનાં પણ ઘણાં નમુનાં છે. કુતરાં, બીલાડાં, ઘોષા, મેહનડાં, બકરાં, સાંક, કામળા અને બીજાં જાનવરોની “મમી” હીંચ્યાં આપણે જોઈએ, અને એ ભાગ ખરેખર જોવા લાગ્યે છે.

બરાંતન રૂમ.—આ ઔરડામાં અસલનાં રોમન તથા ઈજિપ્તનાં લોકોનાં તરાંબાનાં પુતલાં, તથા સોળ ઈંતાં વાશણે છે. ખુબસુરતી અને હુંતરમાં તે ઘણાં સરસ છે.

ફીગાલીઅન સલુન.—આ ઔરડામાં સંગ્રહરમનાં જે નાંખીયાં પુતલાં છે, તે આરકેડીઆનાં પરગણામાં ફીગાલીઆ ગેઝેરની નજદીકના કુંગર ઉપર આપાણું દેવળ હતું, તેમાંથી મળીઆં છે. એ પુતલાં પણ ઘણાં ખુબસુરત છે.

બરીદીય રૂમ.—આ ઔરડામાં મેલેલી વસતુઓ ઇંગરેજ લોકો ઘણાં ધીંચ્યાંતથી જુએ છે, કાચે જે તે તેઓનાં દેશને લગતી છે. રોમન લોકોએ બરીદન ઉપર હોમરો કરીએ, તેની આગમનનાં વખતથી તે વીલીઅમ ધી કાંનકરે ઇંગલંડ ફેરે દીધું, તે યુદ્ધતની વચમાંનાં હુથીઆર, પોશાક, છરી, કાંઠાં તથા બીજાં વસતુઓ આ ઔરડામાં છે. રોમન લોકોએ ઇંગલંડ ફેરે દીધું, તેની આગમનની જે કાંઈ વસતુઓ હાથ લાગેલી છે, તેથી તે કબર બરેલી છે. બીજાં કે કબરોમાં રોમન લોકોએ ઇંગલંડમાં રાત્રી દીધું તે વખતની વસતુઓ છે. પાચ કબરોમાં ઘોડાનો સાત તથા પીતલનો સણગાર છે. જે કબરોમાં શાકસન લોકોનાં વખતનાં હુથીઆરો તથા બીજાં સાંભાનો. બાકીની ઘોડીએ કબરોમાં ૧૧ મી તથા ૧૨ મી સહીનાં તથા તે પછેના વખતનાં પેટરવાનાં જરીઆં તથા લગાઈનાં હુથીઆરો છે.

એથેનોગરાફીકલ રૂમ.—ગ્રીક ભાષામાં એથેનોસ બોલેના અર્થ પરજ અથવા ગનેઆત કરીને થાય છે, તે ઉપરથી પરજ અથવા ગનેઆત પીછાંનવાની વીલીઆને ઇંગરેજમાં “એથેનોસોલ” કરી કહે છે. આ ઔરડામાં જે કાંઈ મેલીઆમાં આવી છે, તે હેલ્ડું કે તે ઉપરથી આપણે કહી શકીએ કે, આ વસતુ કહેઆ લોકોને લગતી છે, તથા આદમીઆના જે કાંઈ આદાર છે, તે ઉપરથી તેમની જાત પીછાંની શકા છે, ખાંટ મીઠાચમનાં આ ભાગને “એથેનોગરાફીકલ રૂમ” કરી નાંખ આપીઆમાં આવી છે. દર એક જુદી જુદી પરજની ચાલ ચલણ, હુંતર તથા કારીગરી બતાવનાં રીતે હીંચ્યાં ગોઠવીઆમાં આવી છે. એ ભાગ ઘણાં જોવા લાગ્યે અને કીમતી છે, કાચે તેમાં આપણી નાંખર શાંદી તથા લારડ ડડલી અને બીજા નાખીયા શખસોએ ઘણીએ અખગેસ કીધી છે. એ ઔરડામાં મેલેલી વસતુઓની ઘોડીએ વીગત હીંચ્યાં આપણે, તેથી બરાબર સમજ પડે. હીંડુથાંનનાં કમ અથવા કાંસીગર લોકોના આદારનાં નમુનાં છે, કરનાંટીક મધે એક દેહડું હતું, જે જાંહાં જોઈએ તાંહાં લઈ જવાએ તે હુંડું હતું, તેમાં એક નમુના છે. નીંગા આગલ ચીનાનાં એક દેહડું મધેનાં ધાંટે છે. હીંડુસથાનના રાજાની દરબારના એક નમુના છે, બરમી લોકોનાં દેવ “ગાડમાં” ના લાકડાંના બનાવેલા એક મોટા આદાર છે, તેની ઉપર મુનાંનો ઘોર ચડાવેલો છે. પટની દેવીનું એક મોટું પુતલું છે. સાઈબીલીનાં દેહડાંને જુમ્યા બનાવેલા નમુના છે. એસકુધમાં લોકોના તરેહવાર પોશાક તથા આમેરીકાનાં યોતર તરફ રેહનારા લોકોનાં વાપરવાસની ઘણીએ વસતુઓ, આ ઔરડામાં મેલેલી છે, તે સાથે હીંડુઓનાં તથા ચીનાંઓનાં અને જુદાં લોકોનાં જે તથા બીજાં આદારો કે જો જુદી જુદી જાત પરઆએ તેવા ઘણાંએ પુતલાં છે. જુદી જુદી કોમમાં વપરાતા વાશણ તથા હુથીઆર પણ હીંચ્યાં છે.

નાંચરલ હીસ્ટરી મીઆલરી.—બરીદીય મીઠાચમના આ ભાગ જેમ વીલીઆવાંને અને શોષ રનારાઓને અભીઆસ કરવા જોઈએ, તેમ સાધારણ જોનાંરને પણ ઘણાં જમત આપનારો છે. આદમી વગરે દુનીઆની સપાટી ઉપર સધળી જાતનાં જીવજંતોનાં હીંચ્યાં આદાબારત સંગરહ છે. મોટાંમાં મોટાં મોખમાં જાનવરથી તે તે વગરનું નાંખવાંમાં નાંખું જાનવર હીંચ્યાં છે. માંછડીમાં મગરથી તે નાંખવામાં નાં

ધલી કોલમી હીંઆંછે. પંખેરાંમાં મોટામાં મોટાં પંખેરાંથી તે શેએની અની નેટલાં ઝીનાં પખશીછે. મોટામાં મોટા અનદાથી તે નાંધલામાં નાંધલા કીડાછે. મીઠિઅખનનાં આ ભાગમાં પેશતાને વારન ભ યંકાર આકારનાં અને મોટાં કદનાં બેનડા તથા હાથી, સીંહ, વાઘ, વર, ઘોષા, છરાફ, હીપોપોટેમસ, ઉંઠ, ઘોડા, ઘધેરાં, સાંબર, હરણ, ઇતીઆદી જાનવરોછે. એ સઘળાં જીવતાંછે હેવું નહીં સમજવું. તે સઘળાનાં આજડાંમાં ધાસ ભરી જાંછે જીવતાં હોએ, હેવાં દેખાડીઆમાં આવીઆંછે. એ સઘળાં જાનવરો તપાસીઆથી જીદાં જીદાં દેશોમાં કહી તરેહનાં જાનવરો પેદા થાએછે, તથા એકજ જાતનાં જાનવરો જીદાં જીદાં દેશમાં પેદા થાએછે, તેનાં આકારમા કેટલા ફરકછે, તે સઘળું આપણને ખાલમ પડેછે. એજ મીશાલે મગરમછથી તે સઘળી જાતની માંછલીઓ તપાસીઆથી ફનીઆનાં જીદાં જીદાં ભાગે ઉપર કહી માંછલીઓ મહેછે, તે આ પણને ખબર પડેછે. દેવાલની સાથે કાચમાં નડેલા કેસોમાં આ માંછલીઓ હારબંદ ગોઠવેલીઓછે, તેથી તે દેખાવ ઘણાજ સારો લાગેછે. જે માંછલીઓ જીવાને આપણા સપનામાંથી આપણે ધારીએ નહીં તેવી માંછલીઓ હીંઆં જીવામાં આવેછે. સઉથી સોહાંમણી અને ખુબસુરત દેખાવ જે હારબંદ ચોરડાઓમાં સઘળી જાતનાં અને ફનીઆનાં સઘળા ભાગે ઉપરનાં પંખેરાં ગોઠવીઆમાં આવીઆંછે તે છે. માંછલીઓની માફક આ પંખેરાંઓ પણ દેવાલની સાથે નડેલા કાચનાં કેસોમાં ગોઠવીઆમાં આવીઆંછે, અને ભાંત ભાંત અને રંગ એ રંગનાં અને જીદાં જીદાં કદનાં જે પંખેરાંઓ હીંઆં આપણી નજરે પડેછે, તેથી આપણી આંખ આગલ ઘણી જીવા લાએક દેખાવ થાએછે. કુદરતની ખુબસુરતીની આગલ સઘળું રહ્યે, તેના મન જીવંત દાખરો હીંઆં મહેછે. હીંઆં હેવાં ઘણાએક પંખેરાંછે કે જેહનાં તરેહવાર અને સોભઈતા રંગ અને ખુબસુરત આકારની તારીફ કરવાને ખુરતા સમથો નથી, અને એ ચોરડામાં જેઓ આવેછે તેઓ તરણ તરણ વખત સઘળી બાજુએ ફરી જાએછે, તે પણ તે દેખાવ છોડી તાંહથી તેઓને જવા મગતું નથી. આ જગોએ જાંણવું જોઈએકે કે એ સઘળાં પંખેરાં “સ્કટ” કીરેલાંછે પણ આએહુજ જીવતાં હોએ તેહવાં દેખા એછે. તેઓની જાતી ખુબસુરતીમાં કશો ઘટાડો થાયો નથી, માતર તેઓમાં જીવ ચુકવાનોજ બાકીછે. એ ચોરડાઓની વચોવચમાં જે કેસોછે, તે મધે ફનીઆનાં સઘળા ભાગે ઉપર વસનારા પંખીઓનાં ઇંડાં ગોઠવીઆમાં આવીઆંછે, કે તેથી દરએક પંખીનાં ઇંડાંના કેહવા આકારછે તે આપણને ખાલમ પડે. વલી પંખેરાંઓનાં માળા જેલવીને તે પણ હીંઆં જેલીઆમાં આવીઆંછે, તેથી જીદી જીદી જાતનાં પંખેરાંઓ કેહવી રીતે અને કેહવી ગોઠવણથી પોતાનાં માળા બનાવેછે, તે જીવાને આપણને હીંઆં બની આવેછે. પોતાનાં ફુશબેનોથી બંધાવને વાસતે પંખેરાંઓ પોતાનાં માળામાં કેહવી ગોઠવણ અને ઇકતી કરેછે, તેની કેટલીએક તરેહ જોયાથી આપણને થોડી અચરતી નથી ઉપજતી, તે સાથે ધરમેશવરે હલકાં જાનવરોને “ઈન સ્ટીકટ” સમજ ચુકીછે તેને તેઓ કેહવી રીતે વાપરેછે, તે પણ આપણે હીંઆં અચરતીથી જોઈએછે. ભજ રાઓને માળા સઉથી જીવા લાએકછે, તેમાંનાં ઘણા નખુનાં હીંઆંછે, પણ તે મધેની ગોઠવણ આપણને બરાબર સમજ પડવાને વાસતે એક “માટેલ” નખુના બનાવી હીંઆં જેલીઆમાં આવીઓછે, તેથી ભજરાનાં માળાને દરએક ભાગ સેટલથી સમજ પડેછે. વલી કેટલાએક ચોરડાઓમાં સાંપ તથા “રેપટીલસ” અને બીજાં ઘેરે ચાલનારાં ઝીના જાનવરોના તથા દરીઆ કીનારે “કોરલસ” તથા આકાર વગરની પણ ઇમ લેનારી માંછલીઓ મહેછે, તેના પણ મોટાં સંગરહછે. ટુકાંમાં કહીએએકે કે “નાંચરલ હીસ્ટરી” ખુદરતી તવારાંખ સીખનારને પોતાને અભીઆસ કરવાને આ કરતાં સરસ ચુકાંજ ફનીઆનાં કોઈ ભાગ ઉપર મલથો નહીં.

મોટાંનીકલ રૂઝ.—આ ચોરડામાં ગાડપાંણુનાં થોડીની ગમત તથા વીદીઆરથીનાં અભીઆસને સાચે ઘણાએક સોભઈત નખુનાંછે. એ ચોરડામાં ફરતી વેલાએ આપણે જાંછે એક બાગમાં હોઈએ તેવું લાગેછે.

કાસીલસ.—હરેક વસણુ, ફળ, અથવા જાનવર એકાએક જગીનમાં ડટાઈ જાએ, તે લાંબા જમનાં

પછી કોઈ બનાવથી અથવા બોલીઆથી નીકળી આવે, અને તેહરે તેનો આકાર જે કદત્ર મટોરી અથવા પથરનાં જેવો બની ગયો હોય, તેને “ફાસીલસ” કહી કહેછે. આ ઓરડાઓમાં અસલનાં જમાનાનાં ઝોડા તથા નાંધનાં જાનવરો તથા ખાંચલી, કૃષ્ણ અને બીજી વસતુઓનાં અને આદમીઓનાં ફાસીલસછે, તે જોયાથી આપણને ઇતિહાસિક અચરતી ઉપજે. જાનવરોનાં જે ફાસીલસછે, તે જાનવાં જાનવરો હજારોનાં જમાનામાં પેદા થાતાં નથી, અને તે કહેવા જમાનામાં પેદા થાયાં હોય, તે કહેવાને બીકટ પડેછે, પણ હેતુ ધારીઆમાં આવેછે કે, ડુનીઆની શરૂઆતનાં વખતમાં તે હાલમાં હોય.

ધાતુઓનો સંગ્રહ.—આ વસતુઓથી તરણ મોટા ઓરડા રોકાયછે. રથાએતુ શાસતરનાં વીટી આરથીની હીઆં એક નીચાલછે. સુનનું, રૂપું, લોહડું, તારાંજી, શીસું, પારો અને બીજાં ધાતુઓ, તથા રથાએતુ પદારથો ખાંતે મધેથી કેવી કેવી હાલતમાં મળેછે, તેનાં તરેહવાર નમુનાં હીઆંછે. જેમકે તે ધાતુઓ જુદી જુદી વસતુઓ સાથે ભેળાએલાં હોય, તાહરે કેવી હાલતમાં હોય, તથા ખાંતમાંથી બોખી હાલતમાં નીકળેછે, તાહરે કેવાં હોય, તે સમજું આપણને હીઆં મેલેલા નમુનાં જોવાથી માલમ પડેછે. જે વસતુમાંથી હીરા, માંજીક, પાંનાં, ઇતીઆદી બનેછે, તેની અસલ તથા જુદી જુદી હાલત પણ હીઆં આપણે જોઈ શકીએ. કેટલાએક નમુના ઘણા કીમતી સોભાઈતા અને મોટાછે. આ બાબદને લગતા એક કેસમાં હાલનાં જમાનામાં જે નાંખીઆ હીરા જણાયેછે તેમની સફેદ કાચથી બનાવેલી નકલોછે. કોહીનુરનો નાંખીઆ હીરો જે ૨૮૯ રતીનેછે, તેનો આબેહુબ કાપેશો નમુનો હીઆંછે તથા મુરોપખંડનાં સુલકાનાં જે પાદ શાહોનાં હસતકમાં લગભગ ૨૦૦ રતી કુપીનાં નાંખીઆ હીરાછે, તેનાં નમુનાં પણ હીઆંછે. આ બીનાં વાંચનારાઓમાંનાં કેટલાએકને ખબર હોય કે, જહરે કોહીનુરનો નાંખીઆ હીરો આપણી નાંમદાર અને બખતાવર રાંણી વીક્ટોરીઆનાં સવાધીનમાં આવીએ હતા, તાહરે તેને આકાર ફેરવીને તેને વધારે ખુબ સુરત કરવાને ધારીઆમાં આવીક’ હવું, પણ તેમ કરતાં રતીમાં ચોટા થાય, વાસતે તે વીચાર પડતો મેલીઆમાં આવીએ હતા. પણ કોહીનુર કે જે હજારો અરધાં ઇંડાંનાં આકારનેછે, તેને કાપીને ખુબસુરત કેમ કરીઆમાં આવે, તેનો નમુનો હીઆં મેલેયોછે.

લોહાંચુંમળકનાં પથરો આસનાં ઉપરથી પડેય, તે વીથે અલબત્ત ઘણા જણાએએ સાંભલીક’ હોય. હેવા પથરોનાં આ ઓરડામાં કેટલાએક નાંખીઆ નમુનાંછે. લોહાંચુંમળકનો એક મોટો પથર કે જે વજનમાં ૧૪૦૦ ચઉંદરો રતલછે, તે “બીઉનો એરેથ” માં આકાસ ઉપરથી પડીએ હતા, તે આ ખીલિઅનને વાસતે “સર વુડબાઈન પારીથો” મોકલીએ હતા. એ પથર સરવે કોઈ ભારી અચરતી સાથે જુએછે. બીજા પથરો એ કરતાં કાંઈએક નાંધવાછે, તેમાં એક પેનાંતરણ હંડરવેડેનોછે. એ પથર ૧૪૯૨ નાં સાલમાં જે વખતે શાંહાંનશાહ મેક્સીમીલીઅન ફ્રેંચનાં લશકર સાથે લડાઈ કરવાની તઈઆરમાં હતા, તે વખતે આદસેસનાં પરગણામાં “એનસીસંગ” ચેટ્ટરમાં પડીએ હતા. મોહીમીઆ, ગાસકની તથા બીજા રથોમાં પડેલા પથરો પણ હીઆંછે. એક પથર ૫૬ રતલનો ઇસવી સને ૧૭૯૫ નાં સાલમાં ઇઆરકશાએરમાં પડીએ હતા.

ચાંન તથા સીકા.—સર હાંનસ સ્ટોન તથા સર ચાનરટ કાટન એએએ આ ખીલિઅનને પેહલ તે ચાંન તથા સીકાની ભેટ કીધી હતી, તે ઉપરથી આ ઓરડાઓનો પાથો નખાવો હતા. ઇંગલંડનાં પાદ શાહ ચોથા જરજે તેહમાં ઘણેએક વધારો દીધો હતા. એ ઓરડાઓમાં પુરાનાં તથા હજારોનાં વખતનાં સીકા તથા ચાંનો જોડવીઆમાં આવીઆ. ઇંગ્લાંનીઓમાં જે સીકાઓનું ચાલુ હવું, તે સમગ્ર તેમનાં પુરાતત્ત્વપણા પરમાણે જોડવીઆમાં આવીઆ, તે સાથે રોમન સરકારથી જે પાદશાહો, પરગણા તથા ચેટ્ટરો અસલના વખતમાં આપઅખતીઆર હતા, અને જેએએ પેતાનાં સીકા ઇંગ્લાંની હરથી સાથે

પછી કોઈ બનાવથી અથવા બોરીઆથી નીકળી આવે, અને તેહારે તેનો આકાર જે ક્રૂટ ઝરોડી અથવા, પથરનાં જેવો બની ગયો હોય, તેને “ફાસીલસ” ફરી કહે છે. આ ઘોરડાઓમાં અસલનાં જમાનાનાં મોટા તથા નાંપલાં જાનવરો તથા ખાહલી, કૂબ અને બીજા વસતુઓનાં અને આદમીઓનાં ફાસીલસ છે, તે બે યાથી આપણને ઘણીએક અચરતી ઉપજે છે. જાનવરોનાં જે ફાસીલસ છે, તે જાતનાં જાનવરો હાજાનાં જ જમાનામાં પેદા થતાં નથી, અને તે કહેવા જમાનામાં પેદા થયાં હોય, તે કહેવાને બીજા કહે છે, પણ હવે ફાસીઆમાં આવે છે કે, કુનીઆની શરૂઆતનાં વખતમાં તે હાજમાત હોય.

ધાતુઓનો સંગ્રહ.—આ વસતુઓથી તરણ મોટા ઘોરડા રોકાયા છે. રશાએક શાસતરનાં વીધી આરથીની હીઆં એક નીથાલ છે. સુનનું, રૂપું, લોહડું, તારણ, શીસું, પારો અને બીજાં ધાતુઓ, તથા રશાએકી પદારથો ખાંન ગ્રેથી કેવી કેવી હાલતમાં મળે છે, તેનાં તરેહવાર નમુનાં હીઆં છે. જેમકે તે ધાતુઓ જુદી જુદી વસતુઓ સાથે ભેળાએલાં હોય, તાહરે કેવી હાલતમાં હોય, તથા ખાંનમાંથી બોખી હાલતમાં નીકળે છે, તાહરે કેવાં હોય, તે સઘળું આપણને હીઆં મેલેલા નમુનાં જોવાથી જાણ મળે છે. જે વસતુમાંથી હીરા, માંજોક, પાંનાં, ઇતીઆદી બને છે, તેની અસલ તથા જુદી જુદી હાલત પણ હીઆં આપણે જોઈ શકીએ. કેટલાએક નમુના ઘણા કીમતી સોભાઈતા અને મોટા છે. આ બાબદને લગતા એક કેસમાં હાલનાં જમાનામાં જે નાંખીયા હીરા જણાએ છે, તેમની સફેદ કાચથી બનાવેલી નકલો છે. કોહીનુરનો નાંખીયા હીરો જે ૨૮૯ રતીનો છે, તેનો આબેહુબ કાપેનો નમુનો હીઆં છે તથા યુરોપખંડનાં ખુલકોનાં જે પાદ શાહોનાં હસતકમાં લગભગ ૨૦૦ રતી થુધોનાં નાંખીયા હીરા છે, તેનાં નમુનાં પણ હીઆં છે. આ બીનાં વાંચનારાઓમાંનાં કેટલાએકોને ખબર હોય કે, જાહરે કોહીનુરનો નાંખીયા હીરો આપણી નાંખદાર અને અખતાવર રાણી વીકટોરીઆનાં સવાધીનમાં આવીઓ હતા, તાહરે તેનો આકાર ફેરવીને તેને વધારે ખુબ સુરત કરવાને ફાસીઆમાં આવીઈ હતું, પણ તેમ કરતાં રતીમાં એકો થાયે, વાસતે તે વીચાર પડતો મેલીઆમાં આવીઓ હતા. પણ કોહીનુર કે જે હાજમા અરધાં ઇંડાનાં આકારનો છે, તેને કાપીને ખુબસુરત કેમ ફરીઆમાં આવે, તેનો નમુનો હીઆં મેળે છે.

લોહાંચુંઅળકનાં પથરો આસખાંન ઉપરથી પડે, તે વીધે અલબત્તાં ઘણા જણાએ એ સાંભલીઈ હોય. હવા પથરોનાં આ ઘોરડામાં કેટલાએક નાંખીયા નમુનાં છે. લોહાંચુંઅળકનો એક મોટો પથર કે જે વલનમાં ૧૪૦૦ ચઉંચો રતલ છે, તે “બીઉનો ઘેરેશ” માં આકાસ ઉપરથી પડીઓ હતા, તે આ બીજીઅખને વાસતે “સર ગુડબાઈન પારીશે” મોકલીઓ હતા. એ પથર સરવે કોઈ ભારી અચરતી સાથે જુએ છે. બીજા પથરો એ કરતાં કાંઈએક નાંખલા છે, તેમાં એક પોનાંતરણ હંડરવેડનો છે. એ પથર ૧૪૯૨ નાં સાલમાં જે વખતે શાહાનશાહ મેક્સીમીલીઅન કરેખનાં લથકર સાથે લડાઈ કરવાની તઈઆરીમાં હતા, તે વખતે આલેક્સેસનાં પરગણામાં “એનસીસંમ” ચેહેરમાં પડીઓ હતા. કોહીમીઆ, ગાસકની તથા બીજા રથોમાં પડેલા પથરો પણ હીઆં છે. એક પથર ૫૬ રતલનો ઇસવી સને ૧૭૯૫ નાં સાલમાં ઇઆરકશાએરમાં પડીઓ હતા.

માંન તથા સીક્કા.—સર હાંનસ સ્પેન તથા સર રાજર કાટન એએએ આ બીજીઅખને મેહલ લે માંન તથા સીક્કાની બેટ કીધી હતી, તે ઉપરથી આ ઘોરડાઓનો પ્રાયો નખાયો હતા. ઇંગલંડનાં પાદ શાહ ત્રોથા જરજે તેહમાં ઘણીએક વધારો કીધો હતા. એ ઘોરડાઓમાં પુરાનાં તથા હાજમાના વખતનાં સીક્કા તથા માંન મોકલીઆમાં આવીઆ છે. ઇઉનાંનીઓમાં જે સીક્કાઓનું અળણ હતું, તે સઘળા તેમનાં પુરાતત્ત્વપણા પરમાણે મોકલીઆમાં આવીઆ છે, તે સાથે રોજન સરકારથી જે પાદશાહો, પરગણા તથા ચેહેરો અસલના વખતમાં આપજીખતીઆર હતા, અને જેઓએ પોતાનાં સીક્કા ઇઉનાંની હરશે સાથે

અથવા બોપાનીઆ છપાયાં હતાં, તે તરીજા જરજે આ પુસતકખાંનાંને બખશીઆં હતાં. એક પાદરી નાં મે રેવરંડ ક્રાકરોડે (૧૦૦૦૦૦૦) દશ લાખ રૂપીઆનું પોતાનું નાંમીયુ પુસતકખાંનું બરીદીશ મીઠિલવ્યમ ને આપી દીધું હતું. ઇંગલંડનાં પાદશાહ તરીજા જરજે પોતાનાં મેલેલાં કીમતી અને નાંમીયાં પુસતકોનો સારો સંગરહ કરેલો હતો, તે સઘળાં પુસતકો બોથા જરજે બરીદીશ મીઠિલવ્યમને બખશેસ કીયાં. ઇસવી સને ૧૮૪૬ નાં સાલમાં રાઈટ હાંનરેબલ ટાંમસ ગરેનવીએ એ પુસતકખાંનાંને વીસ હજાર કેતાબો બખશે સ કીધી હતી, કે જેની ઉપર તેને (૫૪૦૦૦૦) પાંચ લાખ ચીઆલીસ હજાર રૂપીઆ લાગા હતા. એ ઉપરાંત એ પુસતકખાંનાંને બીજી મોટી તથા નાંધલી ઘણી બખશેસ થાઈછે, તથા વલી તેનાં પોતાનાં ખરચે દર રોજ ઘણીએક કેતાબો વેચાતી લીધામાં આવેછે. હાથ દસકતથી લખેલાં અસલનાં નાંમીયાં પુસતકો મેલવવામાં બરીદીશ મીઠિલવ્યમને (૨૧૦૦૦૦) બે લાખ દશ હજાર રૂપીઆ ખરચ લાગેછે. એ પુસતકખાંનાંમાં જુદી જુદી જાતની સઘળી કેતાબો મલી આઠ લાખ પુસતકો—તે સાથે તરણ હજાર રોલછે— નકશા તથા ચારટ, દશ હજારછે—હાથ દસકતથી લખેલાં પુસતકો, ઓર્ગનતીશ હજાર—લાકડાંની છાલ તથા બરૂની ચીપ પર હાથ દસકતનાં દસતાવેજો, બથો—તથા અસલનાં નજાનાંની નાંમીચી મોહુરો આઠશોને પ આશછે. હુકામાં કહીછએછે કે, એ પુસતકખાંનાં મથેની સઘળી કેતાબોને જ્યેએક કબટની હારમાં બરીઆમાં આવેતો તે કબટ સોલ ખાઈલ અથવા ઝુંબઈથી ભાંડુપ, શુધી પોંડેંચે. હેવો એ પુસતકખાંનાંનાં ટરસટીઆંએ હીશાખ કાહાડીએછે. વલી આ મોટા સંગરહની ઉપર દર વરસે વીચ હજાર કેતાબોનો વધારો થાતો જ એછે. જ્યેએ ઇંગલંડમાં કેતાબ છાપે અને “કાપી રાઈટ” નો હક મેલવે તેએએ એક કેતાબ આ પુસતકખાંનાંમાં યુક્ત મોકલવી હેવો પારલેમેન્ટ સભાએ ધારો બાંધીએછે. આ પરમાણે દર રોજ વધતાં પુસતકખાંનાંને વાસતે હેવી નગા કરવી કે જેમાં કધી યુટ પડે નહી, તે વીચે ટરસટીઆંનું ધીઆંન ઘણાએક વરસ શુધી લાઈ હતું, અને હુમણા એ કારણને વાસતે જે નગા થાએલીછે, તે બીજાં પચાસ વરસ શુધી પુરી પડે હેવીછે. પુસતકખાંનાંમાં વાંચવા નંનારાએને વાસતે જે હાલ અથવા દીવાંનખાંનું બાંધીઆમાં આવીઈછે તેજ ક્રકત જોયાથી આપણી નજર હેરાંન રેહેછે, કાંએજે તેનું ખાહુખારતપણ, તેની ખુબસુરતી, તેમાં બોપરી એની ગોઠવણ, વાંચનારાએને સાડ મેકક, એ સઘળું હેલુંતો નાંમીચી રીતથી કરીઆમાં આવીઈછે કે, તે સઘળાંની ગોઠવણ કરનાંરની અકલવીચી તારીફ કરીઆ વગર આપણીથી રેહવાતું નથી. વાંચવાનાં ઓરડાને આઠાર ગોઠછે, અને તેને લીઆસ ૧૪૦ ફુટછે. એ ઓરડાની ડંચાઈ ૧૦૬ ફુટછે અને તેનું છાપડું ઝુંબળનાં આકારમાંછે. બરાબર અબવાણ પડવાને વાસતે ઝુંબળ ઉપર ૪૦ ફુટની “રકાઈ લાઈટ” એરેલે કાચનું છાપડુંછે, અને વલી તેની આસપાસ વીસ મોટી અને સોલછતી બારીએ કીધેલીછે. ઝુંબળને બાકીના ભાગ નાંમીચા અને સોલછતા રંગનાં ચીતારોથી સાણગારીઆમાં આવીએછે. પુસતકો મેલવાને વાસતે કાંઈ લાકડાંની કબડો નથી, પણ લોહાડાંનાં સલીઆનાં “શેલવસ” સઘળી તરફ જડી લીધાંછે. ઉપલા ગોલ ઓરડાની દેવાલ સાથે જેમ પુસતકો ગોઠવીઆમાં આવીઆંછે, તેમજ તે દેવાલની બાહુરની બાજુએ પણ પુસતકો ગોઠવેલાંછે, અને વલી તેની આસપાસ તેજ પરમાણે ખાતર લોહડાંનાં સલીઆનાં “શેલવસ” થી બીજી દેવાલો કરતી કરી તાંહાં પણ પુસતકો ગોઠવીઆમાં આવીઆંછે, તેથી જાણે પુસતકોથીન કરતી વાલ બાંધી લીધામાં આવી હોએ, હેવો દેખાવ આપણી નજરે પડેછે. આ પરમાણેની ગોઠવણ ૧૮૫૦ વરસથી થાએલીછે અને એ પરમાણે કરવામાં તથા વાંચનારાએને વાસતે ઉપર કહેલું દીવાંનખાંનું બવામાં (૧૦૦૦૦૦૦) દશ લાખ રૂપીઆનો ખરચ થાયોછે. એ ઉપરાંત પણ અસલ હતું તેમ બીજાં ઓરડામાં હજારો કેતાબો ગોઠવેલીછે, પણ તાંહાંની જેમ અને તેમ થોડી નજામાં ઘણા પુસતકો સખાએ હે ગોઠવણ કીધેલીછે.

વાંચવાનાં ઝોરડામાં બેઠેલા ગરહસથાને જે પુસતક જોઈએ, તે સેહલથી મલી આવવાને વાસતે ધ જોલ વખાણવા લાગેક બંદોબસતછે. ઝોરડાની વચોવચમાં એક ઉપરી બેથેછે અને વાંચનારને જે ક્રેતાબ જોઈએ તેની ધ્યાદદાસત તે ગરહસથને આપીઆથી, હાવાં બોહાવાં પુસતકખાનાંમાંથી એક અથવા બે મી નીટની અંદર તે ક્રેતાબ મલી શકેછે. દરએક બાબદનાં સઘળાં પુસતકો જુદા જુદા ભાગમાં ગોઠવીઆમાં આવીઆછે, જેમકે તવારીખનાં સઘળાં પુસતકો સાથે, અરથ વીઢીઆ ઉપર લખાએલાં સઘળાં પુસતકો સાથે, ગણીત શાસતર ઉપર ધરગટ થાએલાં સઘળાં પુસતકો સાથે, રચાએલુ શાસતર વીશેનાં સઘળાં પુસતકો સાથે, ધરમને લગતાં તથા ઇતીઆદી પુસતકો સાથે. વલી એ પરખાલુ દરએક બાબદનાં ભાગોની દર એક કબટ ઉપર મુલ અખશરોની નીશાંણુછે. જેમકે તવારીખનો ભાગછે તેમાંની પેહલલી કબટ ઉપર એ, બીજી ઉપર બી, તરીજી ઉપર સી, ઇતીઆદી. એ પરખાલુની નીશાંણુની કબટો મધેની ક્રેતાબો ઉપર જુદાં નંબરોછે તેથી હરેક ચોપડી સેહલથી મલી શકેછે. પુસતકખાનાં મધેની સઘળી ક્રેતાબોનો તેમનાં ભાગ પ રમાંલુ “આલકામેદીકલ કાટલગ” છે તેથી જને કોઈ ક્રેતાબ જોઈએ, તે પેસા કાટલગ હુંગાડેછે. તવારીખ ની ક્રેતાબ જોઈએતે તે ભાગ હુંગાડી, તરત પોતાની ચોપડી શોધી કાઢેછે, અને તે ચોપડીનાં નાંમ ની સાંહાંમને તે કહા ફસકતવાલી કબટમાંછે, અને તેની ઉપર નંબર દેહ્યાછે, તે નોધેલુંછે, તે જોઈને તુ રત તેની ધ્યાદદાસત કાગળ ઉપર ટપકાવીને પેલા ઉપરીને આપેછે, તે ગરહસથ તરત તે ધ્યાદદાસત જે ખાતાની ક્રેતાબ હોએછે, તેનાં ઉપરીને આપેછે, તે શખસ એક મીનીટની અંદર તમોને જોઈતી ક્રેતાબ લા વી તમારી નનર આગલ હાનર કરેછે. આ ઝડપ ખચીત અચરત થવાં જોગછે.

વાંચવાનાં મોટા ઝોરડામાં સેહલકો ગરહસથો અભીઆસમાં ગુંતેલા જોયાથી આપણી નનરને એક ધજોલ સારો દેખાવ મેલેછે. ઘણી વખત ઝોરડામાં શોધી વધારે ગરહસથો હોએછે, પણ તાંહાં એક મલી આનાં સાહાડ જેટલો આવાજ થાતો નથી. દરએક નજુ પોતાનાં કાંમ અને અભીઆસમાં એવેતો મશગુલ રહેછે કે, બીજી કોઈ બાબદ ઉપર તેઓનું ધીઆન દોડતું નથી. આવતા જતા લોકોનાં પગનાં આવાજથી જેવો વાંચવા બેઠેલા હોએ, તેઓને હરકત નહી થાએ તેને વાસતે તે ઝોરડાની ભોંએ (ગટાપરચા) રખરનાં જેવો એક વસતુની બનાવેલીછે, તેથી આલી જનારનાં પગને કશો આવાજ નીકલતો નથી, એ ઝોરડામાં એકદમ ઘણા શખસો જમાંવ થાએછે, તેથી તંનદરોસતીનો બગાડ થાએ, હેલુંબી નથી, કાંએજ ગરમી હોએ તા રે એ ઝોરડામાં હવા કાખલ કરવાની તથા સરદી હોએ તારે ગરમી લાવવાની સારી ગોઠવણુછે. એ ઝોર ડામાં બાર લાખ પચાસ હજાર કીઢીક કુટ હવા રહેછે, હેવો હીશાખ કાહાડેલોછે. દરએક આદમી ચાર કુટ જગા રોકે તો તેમાં ૩૩૬ ગરહસથો સેહલથી પોતાનો અભીઆસ કરી શકે.

નરતોસતી ધરમનાં પુસતકો.—પારસીઓને હેવો વીચારછે કે, તેઓની પાદશાહી ગયા પછી તેઓ નાં ધરમનાં કેટલાંએક પુસતકો, જે હાલ તેઓની પાસે રહ્યાં નથી, તેમાંનાં કોઈમી યુરોપખંડનાં નાંમીયાં શે હોરોનાં વખણએલાં પુસતકખાનાંઓમાંથી મલી આવશે. એ વીચાર લુલ બરેલોછે, હેલું બરીદીશ મીઠિલઅમ તથા પારીસ, મીઠીનક, બરલીન અને કોપનહેગનનાં નાંમીયાં પુસતકખાનાંઓ મધે કરેલી તપાસ ઉપરથી મા લમ પડેછે.

બરીદીશ મીઠિલઅમમાં નરતોસતીઓનાં ધરમને લગતાં પુસતકો કેટલાંછે, તેની વીગત નીએ નજુ વીઆ પરખાલેછે. એ પુસતકખાનાંમાં ધરમની હેવી કોઈ ક્રેતાબ નથી કે જે નરતોસતીઓ પાસે હીંક સથાનમાં નહી હોએ. આ બાબદ જાંહીઆથી પારસીઓને કાંઈએક દલગીરી ઉપજશે, પણ ખરેખરી વીગ ત જાહીઆથી જે બોટો ભરમછે તે નીકલી જયાથી કાંએક થાશે. આ પુસતકખાનાંમાં જે ક્રેતાબો તેની વીગત.

- ૧—વંદીદાદ નંદ ભાણામાં—એ પુસતક હાથથી લખેલુંછે, અને ઇસવી સને ૧૬૫૦ અને ૧૬૭૫ ની વચમાં લખાએલું લીધેછે. ડાક્ટર ફારબસ હેવું મત આપેછે કે, ઇસવી સનેની સતરમી સદીના પાછલા ભાગમાં એ પુસતક લખેલુંછે.
 - ૨—ઈબ્નશની નંદમાં—એ પુસતક ઈબ્નનદનરદી ૧૧૦૫ અથવા ઇસવી સને ૧૭૩૭ માં લખાએલુંછે.
 - ૩—ઈબ્નશની નંદમાં—એ કેતાબનાં બે વાલંમ પારીસમાં એમ બરનુરે છાપી પરગટ કરીઆછે.
 - ૪—ખોરદે અવસતાનો કેટલાએક ભાગ, ઈબ્નનદનરદી ૧૦૪૨ અથવા ઇસવી ૧૬૭૩ નાં સાલમાં લખેલોછે.
 - ૫—હોરમનદ ઈબ્નશત, ફારસીમાં, ઇસવી સને ૧૮૦૯ માં લખેલીછે.
 - ૬—અમરદીખેલુસત ઈબ્નશત, ફારસીમાં—ઓગનીસમી સદીની ચરૂઆતમાં લખેલીછે.
 - ૭—પતેત ઇરાની, ફારસીમાં—ઈસવી સને ૧૮૦૮ માં લખેલીછે.
 - ૮—એક કેતાબ નંદમાં—તેમાં આફરંગન, ફરવરદીન ઈબ્નશત, ગહુંનબારનું આફરંગન, ગાથા આફરંગા ન તથા ઈબ્નશનીનો થોડોએક ભાગછે.
 - ૯—વીસપરદ નંદમાં—તારીખ ખાલંમ પડતી નથી.
 - ૧૦—નંદ—સંનમકરૂત તથા ફારસી (વાકાબીઉલરી) ફરંગ.
 - ૧૧—પેહલવી—નંદ—તથા ફારસી (વાકાબીઉલરી) ફરંગ.
 - ૧૨—નંદ—ફારસી તથા પેહલવી ફરંગ—એ કેતાબનાં દીબાચા ઉપરથી હેવું ખાલંમ પડેછે કે, હીંદુસથાન નાં પાદશાહ સુલતાન ચેકંદરનાં વખતમાં શેક મહમદ ઇબને જુઆબીદીન નાંમનાં એક કામેલ ગખસે હીબરી ૯૧૯ નાં સાલમાં બતાવેલીછે.
 - ૧૩—સદદરે નંદમાં—એ કેતાબ ઇસવી સને ૧૬૪૦ અથવા હીબરી ૧૦૫૦ માં લખેલીછે.
 - ૧૪—કેતાબે સદદર—ઈસવી સનેની ૧૮ મી સદીનાં છેલ્લા ભાગમાં લખાઈ હોએ, હેવું લાગેછે.
- પારીસનું પુસતકખાંનું.—પારીસની પાદશાહી લાઈબરેરીમાં આપણા ધરમને લગતાં પુસતકો વીશે પુછપરછ કરી આ લખનારે જે તપાસ કીધીછે, તે ઉપરથી ખાલંમ પડેછે કે, તે પુસતકખાંનાંમાં આપણા ધરમને લગતું, હેવું કોઈ પુસતક નથી, કે જે પારસીઓ પાસે નથી. નંદમાં વંદીદાદની તરણ નકલો તાંહાછે, અને તે તરણ નકલો જુદા જુદા વખતમાં લખાએલીછે, અને તે તરણકે કેતાબોમાં ફેરછે. એ મથેની બે કેતાબ આનકુટીસ કુ પેરો સુરતથી લઈ ગયો હતો. બીજી એક ઈબ્નશનીની કેતાબછે, તથા જુદી જુદી બાબત ઉપર થોડાએક જુબ આપણી ટાપુના ચેક માંજેકજી ખરચેલ શરફ એ પુસતકખાંનાંને ભેટ કરેલાછે. એ વતરોએ હીંઆં બીજું કંઈ નથી. આ જગોએ બાંણવાને અમગતનુંછે કે, બહુરે આ લખનાર પારીસની પાદશાહી લાઈબરેરીમાં ગયો હતો, તાહુરે તાંહાં એક ફરેનચમન જરતોસતીઓના વંદીદાદનું પુસતક થોડાએ છાપેયા જુબ સાથે તપાસતો હતો, તે જોયાથી અલબતાં આ લખનારને અચરતી ઉપજી, અને આ લખનારને ફરેનચ અવાવડતી નહી હતી, તેથી તેજે દોબાશીઆની ગારફતે પુછીં કે, આ વંદીદાદને તે શું કરેછે. તે ફરેનચે ઘણી ખુશી અને સાલેસાહીથી જવાબ આપીઓ કે, જરતોસતીઓના ધરમ પુસતકો તપાસવાના તેને ઘણો ચોક્કસ, ખારે તે ઘણી મેહનતથી નંદ તથા પેહલવી પોતાની એલે શીખીઓછે. તેના ઇરાદા ફરેનચમાં વંદીદાદ પરગટ કરવાનોછે, તેથી પેરેફેસર સ્પીગલના છાપેલા વંદીદાદની સાથે તે ઉપલા વંદીદાદ એ લવી ફરક કાહાડતો હતો. એજ ફરેનચમને કહેલું કે ઉપલી લાઈબરેરીમાં વંદીદાદની જુદી જુદી તરણ ન

કેલોછે, તે ઘણે થેડાંણે એક એક સાથે ફરક પરાવેછે, પણ જાંહાં તેને જે વાત શાધારણુ ચમકલ સાથે મલતી દીશેછે તે, કમુલ રાખેછે. †

યુરોપખંડમાં છપાએલાં અસલી પુસ્તકો.—પુસ્તકખાતાંને લગતા બીજા તરણુ ઓરડાછે, તે મધે જે મીલેછે, તે પણ હરેક વોદીઆરથીને અલીઆસ કરવા જોગછે, વાસતે તે વીશે હીઆં લખવાની અગતછે. હીઆંથી છાપવાના હુંનર શરૂ થયો તેની આગમન લાકડાંનાં લીમરાની ઉપર દસકતો કોતરીને કેતાબો છાપી આમાં આવતી હતી, તે વીશે ઘણા નણુને સારી પટે ખબરછે. હેવી રીતે અસલનાં વખતમાં છાપેલી કે તાબોનાં ઘણાએક નચુનાં ઉપલા તરણુ મધેનાં એક ઓરડામાંછે. હેવી રીતે છાપેલી કેતાબોમાં સઘળી પુરા નીમાં એક કેતાબ જે પંદરમી સદીનાં પેહલા ભાગમાં છપાઈ હતી તે છે. એ કેતાબ મધે ચીતારોબી છા પેલાછે, પણ તેમા રંગ હાથથી પુરેલોછે. એ કેતાબ તે વખત ખરીસટી લોકોને વાસતે પટવાની બાઈબલ હુ તી અને તે જરમનીમાં છાપેલી હોએ, હેવું ધારીઆમાં આવેછે. વલી હીઆંથી છાપવાના હુંનર શરૂ થયો તે વખતમાં છપાએલી કેટલીએક કેતાબો હીઆંજી જીદી બતાવીઆમાં આવેછે. એ કેતાબો મધે સઘળી પુરા ની કેતાબ એનટજ શેરેરમાં ૧૪૪૫ નાં વરસમાં ગટેનબરગ તથા ફસ્ટ નાંમનાં શખસોએ છાપેલી બા ઇબલછે. એ બાઈબલ કારડીનલ માનરીન નાંમનાં પાદરીનાં પુસ્તકખાતાંમાંથી મલી હતી, તેથી તેને મા જરીન બાઈબલ કરીને કેહેછે. ઇંગલંડનાં પાદશાહ તરીજ જરજનું પુસ્તકખાતું જે બરીટીશ મીઠુલચ્ચનને લેટ કીધામાં આવોઈ હુંન, તેમાંથી એ પુસ્તક મલીઈછે. એ ઉપરાંત બીજાં તરેહુવાર પુસ્તકો કે જેનું બ ધાંન કરતાં લંબાંણુ થાએ, તે ૧૪૫૫, ૧૪૫૬, ૧૪૫૭, ૧૪૫૮, ૧૪૬૨, ૧૪૬૫, ૧૪૬૮, ૧૪૭૧, નાં વર સમાં છાપેલાંછે. એ પુરાંની કેતાબો જોયાથી આપણને ઘણા હરખ ઉપજેછે, અને તેઓને બારીકીથી તપા સીઆથી છાપવાના હુંનર આસતે આસતે કેમ વધીઓ તથા યુધરીઓ હશે, તેનો વીચાર કરવાને આપણુ ને બની આવેછે. આ અસલી કેતાબો રૂખાડવાની ગોડવણુ ઘણી સારીછે. જરમનીમાં જેટલી ચોપડીઓ છપાઈ હોએ, તે સઘળી સાથે મેલીઆમાં આવોઈ, તેજ પરખાણે ઇટાલી, ફ્રાંસ તથા ઇંગલંડમાં છપાએ લી કેતાબો જીદી જીદી ગોડવેલીછે. ઇંગલંડ મધે છપાએલી કેતાબો મધેના સઘળી પુરાંનો નચુનો સેતરનનની રમત વીશે છપાએલી ચોપડીછે. એ કેતાબ કીઆકસટને ૧૪૭૪ નાં વરસમાં વેસ્ટમીનસ્ટર આબી મધે છાપી હતી.

એ ઉપરાંત અસલનાં વખતમા કાગલ તથા માંમરા ઉપર છપાએલી સોબઈતી કેતાબોના તથા લાકડાં તથા તારાંબાની પખેટ ઉપર છાપેલાં ચીતારોનાં પણ ઘણા સારા નચુનાંછે. વલી અસલનાં વખતમાં કેતાબો ની સોબઈતી જલદનાં પણ ઘણાએક નચુનાંછે.

ઉગમણુ પરાંતનાં પુસ્તકો.—ઉગમણુ પરાંત તથા હીંડુસથાંનમાં હાથથી લખાએલી નાંમીઓ તથા સોબઈતી કેતાબો અથવા દસતાવેજોના પણ હીઆં એક સારો સંગરહછે. તેમાંની થોડીએકનું ટુક વરણુન બાંધુવા જોગછે લાકડાંની છાલ ઉપર ઘણાજ બારીક દસકતથી સંસકરૂત ભાશામાં ભગવત ગીતાનાં તરણુ રેલછે. એ રેલ ઉપરનાં દસકતો એટલાતો ઝીનાંછે કે, ભગવત ગીતાની આખી કેતાબ આ તરણુ નાખ

† મીઠુનીક, ખરવીન, કોપ નહેગન તથા વીએના શેહેરના પુસ્તકખાતા આ લખનારના જોયામા આવીઆ નથી, પણ પેહલા તરણુ શેહેરો ખાતે યુસાઈરી કરતી વેળાએ એક મીતરે તાકા હોપરી બાપદના ઘટતી તપાસ કરી હતી, અને તે તપાસ ઉપરથી તેણે કેટુ મત આપીછે કે, એ પુસ્તકખાતાઓમા પણ જરેતોસતી જરમને લગતુ કેટુ કોઈ પુત્ર તક નથી કે જે હીંડુસથાનમા પારસીઓ પાછે નહી હોએ. ઇઆનજીવરી ૬૯૨ અથવા ઇસવી ૧૯૨૯ નાં સાંખમા લખા એના વદીરાદ તથા ઇનસાનીના પુસ્તકો પરાંરેસર ઇસઅમર રાસક જે ૧૮૨૦ નાં સાલમા અવરે તથા ઇસાન ખાતે રંગી મયો હોના, તેણે કોપનહેગનના પાદશાહી પુસ્તકખાતામા ચેવીઆછે

લા રોલમાં સમાવીઆમાં આવીછે, અને તે દસકતો જે ઘણીની આંખ નરાકબી ખરાબ ધાઈ હોએ, તે વાંચી શકે નહીં એટલા ઝીનાંછે. સીનગાલી દસકતમાં જીહદી ભાશાનુ “શાતીપતાંન શુક” નું પુસ્તક સુનાં નાં ધૈર સાધનાં તરંગાનાં પતરાંની પડ, ચીપ ઉપર લખેલુંછે. વલી એક બીજું પુસ્તક સીનગાલી દસકત થી રૂપાંનાં પતરાંની રપ, ચીપની ઉપર લખેલુંછે. પલમાઈરાનાં પાતરાં ઉપર સુનાંનાં ધૈર ચહુડાવી તે ઉપર જીહદી ભાશામાં “કાંમાં વીકા” નું પુસ્તક લખેલુંછે. એજ પુસ્તક વલી હાધીદાંતની ચીપો ઉપર ઘણાજ આરીક દસકતથી લખેલુંછે. “શીવ કાવચ” નાંમનુ સંસ્કૃત ભાશામાં કવીતાનુ પુસ્તક રૂપાંનાં ઝીનાં દસકતથી લખેલુંછે. હીંદુઓની દેવી દુરગાની વખાંલમાં “દેવી ગાહાતમાં” નાંમનું કવીતાનું પુસ્તક ઘણુજ સો ભઈતુંછે. એ પુસ્તક ઘણાજ ઝીનાં દસકતથી આસખાંની રંગીને એંએ ઉપર સુનાંનાં દસકતથી લખેલુંછે. ચીનાં લોકોનાં અંનત્તરનાં પવીતર ગાડની છાલ ઉપર જીહદી ભાશામાં “કંવાંનટલ” નાંમનું એક સુંદર પુસ્તકછે. એ પુસ્તકમાં ચીનાંઓનાં ખોદાઓની તસવીરો આપેલીછે, અને તેની સમજણ સુનાંનાં દસકતોની એબારતથી આપેલીછે. આઉદનાં છેલલા પદભથટ ધાએલા પાદશાહ ૧૮૫૫ નાં સાલમાં “એશક” ઉપર કવીતાનાં આકારમાં ૧૩૦, સકાનુ એક પુસ્તક બનાવીક હોય તે હીંઆં મેલેલુંછે. એ પુસ્તક રંગીન કાગલ ઉપર સુનેરી રંગનાં ઘણાજ ચોભઈતા દસકતથી હીંદુસયાંનીમાં લખેલુંછે. શાહનાંમુ, તથા બીજી નાંત્રી ચી ફારસી ફેતાખો જેનાં દસકતો ઘણાજ ચોભઈતા તથા ચીતારો સુનેરી રંગનાંછે, તેવાં એકથી વધારે પુસ્તક કોછે, પણ તેનાં બધાંનથી જગા રોકવાની અગત નથી.

આરોગરાફ, એટલે નાંત્રીયા શખસોનાં હાથનાં દસકતો.—ઉપલા આરડાઓનાંથી નીકળીને પછી આપણે જે આરડામાં જઈએછે, તાંહાં જે જોવાનુછે તેથી જોનાંરનાં દીલમાં કેટલોએક જોસસો ઉપજ્યા વનાં રહેતો નહીં. અસલનાં વખતનાં દાખેલ અથવા બીજી રીતે નાંત્રીયા ધાઈ ગએલા શખસોની આપણે તવારીખ વાંચીએછે, તેવારે આપણા મનમાં તેઓનાં આકાર તથા બીજી ખાસીઅત વીશે તરેહવાર વીચાર ઉતપન થાએછે, અને જે તે શખસો છવતા આપણા જોયામાં આવેતો આપણે તેઓને ઘણા હરખ તથા અચરતીથી જોઈએ. પણ તેમ બનતું નથી, તેથી આપણે તેઓની સખી જોઈને કેટલોએક દરજજે દરાઈએછે, તેજ મીસાલે મોટાં માણુઓના “આરોગરાફ” હાથ દસકતો જોવાને ઘણાએક આદમીએ અતીશે આહેશમંદ થાએછે, વાસતે જે આરડામાં સું ઈંગલંડનાં કે સું બીજા દેશોનાં નાંત્રીયા શખસોનાં “આરોગરાફ” હાથ દસકતછે, તે આરડો હજેગાં જોનાંરાઓની બીડથી ભરાએલો રહેછે. એ આરડામાં સેંહકડો આરોગરાફછે, પણ સાધળાઓનુ બધાંન હીંઆં ધાઈ શકતું નથી. પુરાંનાં જનાંનાંનાં પાદશાહ તથા શખસોનાં કેટલાં દસકતો હીંઆં રાખેલાછે, તે નીચે જણાવેલી વીગત ઉપરથી દેખાશે. ઈંગલંડનાં પાદશાહ વીલીઅમ ટ્રસે સેંનટ આંનટરનાં દેવળને એક બખસેસ કીધી હતી, તેનું અસલ ખત તે પાદશાહની સહી સાથતુંછે. એ ખતની તારીખ ઇસવી સને ૧૧૦૮ ની છે. એજ પરખાંજી ૧૧૨૨—૩૫ નાં સાલની વચે ઈંગલંડનાં પાદશાહ પેટ્રલા હેનરીએ બીજાં એક દેવળને બખસેસ કીધી હતી, તેનાં દસતાવેજ તે પાદશાહની સહી સાધનાં છે. ઈંગલંડનાં રાજની તવારીખનાં અબીઆરીની સારી પડે માલુમછે કે, એ રાજનાં છુટાપણુનાં પેટલસો પાપો પાદશાહ જાંનનાં વખતમાં ૧૨૧૫ નાં સાલમાં “મેગનાં ચારટા” થી નખાપો હતો. એ અસલ “મેગનાં ચારટા” આ આરડામાં આસરીમાં જરેલોછે, તે જોયાથી હરેક વીલીઆરથીને તથા ઈંગલંડનાં રાજ કારભારના છુટાપણુને સમજનાંર અને પીછાંનનાંરને ચોડી ખુશી નથી ઉપજતી. ઇસવી સને ૧૨૧૪ નાં સાલમાં રોમનાં પોપ ઇનોસેંનટ થી થરડે ઈંગલંડનાં દેવળો તથા ધરમ સંબંધી બાબતો ઉપર પોતે અખતીઆર લીધો હતો, તે વીશે તેણે લખેલું હોકમનાંમુ જોહની ઉપર પાદશાહ જાંનનુ સીલ હતું, તે અસલ હોકમનાંમુ ઉપલા આરડામાં આપણા જોયામાં આવેછે. ઈંગલંડનાં પાદશાહ આડમાં હેનરીને રોમનાં પોપ લીઓપોલ

કે જે હોકમનુંમાંથી “ડીફિનડર આવું થી ફે” નો ખેતાબ આપીઓ હોતો, અને જે ખેતાબ આન શુધી ઇંગલંડના પાદશાહો વાપરતા આવીઓ, તે અસલ હોકમનુંમાં આજે આપણે હીઆં જોઈ શકીએ. નાંમીયા શેક્સપીઅરે પોતાનું ઘેર ગીરવી આપવાને જે ખત પોતાને હાથે ફીધું હતું, તથા જીલ્લતને પોતાનું “પારાડા ઈન્ વાસટ” નું નાંમીયું પુસતક વેચવાને વાસતે ૧૭ મી એપ્રિલ ૧૬૬૭ ની તેરીખનેા જે કબાજો ફીરો હતો, તે બંધે અસલ ફસતાવેજે આપણી આંખે જોતાં આપણા દીલમાં જે ખીઆલ ઉતપન થાએ, તેનું અર્થાંન કરવાને આ કલમ અસકત છે. ઇંગલંડની ઘણાખરા પાદશાહોના અસલ સહી સાધનાં ઘણાએક ફસતાવેજે હીઆં છે. ઇસવી સનેની અગીઆરમી સદીની શરૂઆત પછી સું ઇંગલંડ, કે સું ઇરોપખંડનાં બીજા ભાગોમાં જે નાંમીયા પાદશાહો યાદ ગયા છે તેઓની “આટોગરાફ” સહી પણ હીઆં છે, અને તે સઘળી મેલ વવાને વાસતે થોડી મેહનત નહી પડી હશે. પાદશાહોનાં હાથ ફસકતનાં કાગળોમાં એક કાગલ પુરૂશી લામૅનટની સભામાં કાંઈ મોટી ચક્રચાર યાદ હશે, અને પછી તેનું સેવર પાદશાહ તરીજ જારજનાં ખત પર ભાજે આવીડું હશે, તે ઉપરથી એ પાદશાહે તેજ દીને રાતનાં પોતાં આડ વાગતાંને અમસે ખુશીમાં આવીને જનરલ કાંનવેને એક કાગલ લખીઓ હતો, તે અસલ કાગલ આપણે હીઆં જોઈએ. બીજા પાદશાહોની જનરલ કાંનવેને એક કાગલ લખીઓ હતો, તે અસલ કાગલ આપણે હીઆં જોઈએ. બીજા પાદશાહોની જનરલ લાક, ફ્રાંસીસ બેકન, સર વાલટર રાલી, સર ફીલીપ સીદની, બેનજમીન ફ્રાંસકલીન, જનરલ વાર્શી ગઈન, વીલીઅમ પીટ, એડમંડ બરક, ખી૦ ફ્રાંકસ, દોક્કે આવ વેલીંગ્ટન, નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ અને બીજા સેંહુડો નાંમીયા શખસોની અસલ સહી હીઆં આપણા નેપામાં આવે છે.

મોહરો.—જે ચોરડામાં સહીઓ છે, તે ચોરડામાં એક કામના ફેસમાં ઇંગલંડના પાદશાહ વીલીઅમ થી કાંનકરથી તે હજણાં વખત શુધીનાં દરએક પાદશાહનાં સીલ અથવા મોહરો છે. એ મોહરો તપાસીને જોવા લાએ છે. દરએક પાદશાહની મોહર જુદી જુદી તરેહની છે. સઘળી મોહરો પડતી મેલી આપણી નાંમદાર રાંણી વીક્ટોરીઆનાં સીલની વીગત તપાસી જોવા લાએ છે. આગલી મોહરો કરતાં એ મોહર દેખાવમાં ઘણી ખુબસુરત છે.

ઉપરો હેવાલ વાંચીઆથી આ નાંમીયાં સંગરહસ્થાનનાં માહાભારતપણા વીરો ઘણા નહીતા થોડા પણ અદક્ષો કરવાને સરવેને બની આવશે. એ કાંમ કાંઈ આન કાલનું બનેલું નથી, પણ એક સદી ઉપરની મુશ્કેલી મેહનતનું ક્લ છે. સર એચ સ્લોન જેની મેહલવી બખ્શેસથી એ સંગરહસ્થાનનેા પાથે ન આશે હતો, તેણે પોતાની પછીની ઓલાદને મોટા આભારમાં નાખી છે. વધતાં વધતાં એ સંગરહસ્થાન એટલુંતા વધી ગયું છે, કે તે આખું જોવાને વાસતે થોડા કલાકનો સું, પણ થોડા દાહડાઓ બસ નથી થાતા.

કેનલીગટન મીઝીજીઅમ.

એ સંગરહસ્થાનની ખુબ ખતલબ વીદીઆ તથા હુંનરને લગતી નીસાજોના વીદીઆરથીઓને તેમના અબીઆસમાં જદદ કરવાની છે. હરેક ચીજનેા અબીઆસ કરનાર જેવારે પોતાની સાંહાંબને તે ચીજ જોએ છે, તથા તેને સઘલી રીતે તે તપાસે છે, તારે તેના અબીઆસ ઘણાજ પકો અને ઉતાવળે થાએ, એ ને તે ચીજ પછી તેની નજરમાંથી કોઈ કાવે ખીસતી નથી. એ કારણાર ઉપરું સંગરહસ્થાન ખતરો લોક ની ગમતને સાંહું નથી હુંગાં નેલીડું, પણ તે આંહેલી ઘણીએક ચીજે ઇંગલંડના જુદાં જુદાં પરગણાઓ ની નીસાજોના વારા કરતી ફેરવીઆમાં આવે છે, તથા હરેક વીદીઆરથી જે તાંહાં જઈને હરેક બાબદમાં

ખાલી દેવાલો ઉપર નથી પડતી, પણ તાંહાં યંજેલી વસતુઓની બરાબર જોતાં હરથો કલાક લાગે છે. એ સંગરહસ્થાનનાં દખ્ખણીય ભાગ તરફનાં માંભા ઉપર ગીચ્છાથી કાચની કળટ તથા કેસોમાં જુદી જુદી જાતનાં મૅલ્ટનડાઓની ઉંન અને તેઓમાંથી બનાવેલું કાપડ આપણી નજરે પડે છે. એ સઘળી જાત જાતની ઉંન કેટલી લાંબમી તથા તેનો કુમાસ કેવો હોય છે, તે તથા ઉંનને મૅલ્ટનડાંતા બદલ ઉપરથી કાપી આ પછી તેનું કપડું બનાવવા સાડું તેની ઉપર કેટલી તરેહની ફીરીઆ દ્રીધામા આવે છે, તે સઘળાંને એક નમુનો તથા કલાનેલ, સક્લાય અને બીજાં સઘળી જાતનાં ઉંનનાં કપડાંને એક એક નમુનો, એ સઘળું તાં હાં ધણીજ રોનકદાર રીતે ગોઠવેલું છે, તથા જે નમુનાં તાંહાં મેલીઆ છે તે અમીત વખાણવા લાયક છે. જુદાં જુદાં ઉંનનાં કપડાં, કલાનેલના મોજાં, તથા બીજાં તેવાં જુદાં અધ્યાંમાંથી નવાં ઉંનનાં કપડાં બનાવવાની એક નવી કલા સૌથી કાહાડેલી છે, તે કલાથી બનાવેલાં કપડાંના નમુનાં પણ તાંહાં જોવામાં આવે છે, અને તેમને જોઈને કદીની કોઈ હેવો વીચાર નહી કરે કે, એ કપડાં શરેલાં ચીથરાંઓ માંહેથી બનાવેલાં છે.

એ સંગરહની પાછો માંછુસ, થોડા, ઉંઠ અને બીજાં જાંનવરોનાં બાલનાં નમુનાં, તથા બાલમાંથી કેટલી સણસારને ઉપિઓગી તરેહવાર ચીજો બની શકે છે, તે ચીજોના નમુનાં ગોઠવેલા છે, તેમાં એક વર્લદા જેવો તની ઝોરતે બાલથી ઝુંથેલું કપડું બનાવીઉં છે, તે અમીત તારીફ લાયક છે, તથા એક બીજો નમુનો ઉંનના બાલમાંથી બનાવેલી ખખખલો છે તે જોયાથી તેનાં બનાવનારની કારીગરી ઉપર આપણથી આશ્ચર્ય કરી આવનાં રહેવાનું નથી.

તારમાઢ જાંનવરોના રૂઆં તથા પખશીઓનાં નરખ પીછનાં તથા તેઓમાંથી બનાવેલી ધણીજ અજમેબ જવો ચીજોના નમુનાં આપણે જોઈએ છે. જે જાંનવરોનાં રૂઆં વીશે આપણે સપનામાં પણ વીચાર નહી કરીએ કે, તેઓ હાવી રીતે માંછુસના છંત્રની ચીજો બનાવીઆમાં વપરાતાં હશે, તેવાં જાંનવરોનાં જવાં કે ઉંદર, બીકાડી, ખલેડી, છતીઆદી, તેમજ રૂઆમાંથી ઝોરત જાત જવો નાંજીક પંથને ડંડીની લાયકે હાપે લપેટવાના મક, તથા ગરે બાંધવાનાં ધણીજ ખુમસુરત ગલેબંદો, ડગલા, મોજાં અને તેવીજ બીજાં નાંજીક ચીજો બનાવેલી તાંહાં મેલેલી છે. પખશીઓના પીછની બનાવેલી ચીજો કાંઈ થોડી વખાણવા લાયક નથી. તેઓમાંથી પણ ઝોરત જાતને સાડ મક, ગલેબંદો, ખુમસુરત અને રંગ બેરંગી કુલો, માયાં ઉપર લવાનાં તાજ તથા તેવાજ બીજા સણસારો, અમેરીકાના જંગલીઓના હાથની બનાવેલી કલગીર છતીઆદી ચીજોનાં ધણીજ સરસ નમુના ગોઠવેલા છે. એ ખાતાની પાછે રેશમ તથા રેશમી જાત જાતનાં કાપડોનાં ખાવ દીધેલા છે, તેમાં કેટલીએક રેશમી ચીજો તથા જરથી જરેલાં કપડાંતા ધણીજ સરસ છે. ટુંકામાં કહીએ તો, એ રૂઆ, બાલ, પીછ, અને રેશમમાંથી બનાવેલી ચીજો એટલીતા ખુમસુરત છે કે, તેમની આગલ આપણને જરાક ખીસવા ગમતું નથી કાએજ આપણી નજર તેમને જોતા ધરાતો નથી.

હાથીદાંત, સીંગડાં, હાડકા, “વેલ્ડોના,” (એટલે મગરમજનું હાડકું) કચકડું, કાચનાં હાડકું તથા અન્ય એ ચીજોમાંથી બનાવેલી જાત જાતની બારીક કારીગરીની અને ખુમસુરત ઉપિઓગી વસતુઓનો પણ આ સંગરહસ્થાનમાં જગાંવ છે. એ દેકાણે જે નડાના સીંગડાંમાંથી બનાવેલાં પેચાલા તથા એક બેએ બીજા તેવાં જાંનવરોની ચીજો પણ જોવામાં આવે છે. ઉપલી વસતુઓમાંથી જે પેચાલા, પંખા, લાકડીઓ તથા બીજા ચીજો બનાવીને હીંઆં મેલેલી છે, તે સઘળી સાધારણ ચીજો હશે હેવું સમજવું નહી. તે ચીજોને એવોતા સારો દેખાડે છે તથા આકાર આપેલા હોય છે કે, તેઓ અમીત હાવાં સંગરહસ્થાનમાં મેલવા લાયકના આપણને જોતાં નાં વારમાંજ માણુમ પડી આવે છે

વલી એજ ઝોરડાઓમાં એક બાજુથી ચીણ તથા ચીણની તથા માણુની બનાવેલી ચીજોના સંગરહસ્થાનમાં આવે છે. મગરમજમાંથી કાહાડેલી ચરખીમાંથી બનાવેલી ધણીજ સફાઈદાર અને સફેદ ચીજો હોવામાં આવે છે.

પોતાનું ગનેઆંત પકું કરવા ઈચ્છા વધારવા ચાહેતો તેમ તે સેહુલથી ફરી શકે. એ સંગરહસ્થાન એટલું મોટું તથા તાંદાં એટલી બધી ચીજો જોવાની છે કે, સાત ઈચ્છા આઠ કલાકમાં તાંદાંની સઘળી ચીજો ફક્ત ચાલતાં ચાલતાં ફરીને જોવાઈ નહીં શક્ય, તેવારે જ ચીજોનો અભીઆસ કરનાર શખસોનેતો તાંદાં કે ટલા બધા ઝાંસ જીવડાવે. આ સંગરહસ્થાનના બે મોટા ભાગ કીધામાં આવીઆ છે. એક ભાગમાં હુંનરને લગતી સઘળી ચીજો, અને બીજામાં વીદીઆને લગતી સઘળી ચીજોનો જમાવ કરેલો છે. પેટલા ભાગની અંદર એક ચોરડામાં હુંનરની બાબત ઉપર લખેલી ૭૦૦૦, ચોપડીઓનું પુસ્તકખાનું છે. બાંધકાંમત અને બીજા ધેર સાણગારને લગતા કાપર પથેટથી છાપેલા તથા ફોટોગ્રાફીથી લીધેલા તથા હાથના પાટલા થ છા વખાણવા ભેગ ચીતારો પણ તાંદાં ટાંચેલા છે. એ પુસ્તકખાનાંમાં હુંનરને લગતા કેટલાએક હેવાં પુસ્તક કોછે કે જે ઇંગલંડના કોઈબી બીજા ભાગમાં મળી નથી આવતાં, અને એ પુસ્તકો કેટલીએક મદરેસાઓમાં ફેરવીઆયા આવે છે.

એક ભાગમાં હુંનરને લગતી નમદીક સાત હજાર તરેહવાર જત જતના સણગારોની ચીજોનો સંધરહ કરેલો છે, અને તે ચીજો ઉદરેખખંડને તથા હાંફુસથાંન, ચીન, જાપાંન, અને સાએઅને લગતી છે. એક જગો ઉપર રોમના મોટાં સેન્ટ પીટર દેવળનો તથા ઇંગલંડના મોટાં સેન્ટ પાલનો નચુના દીકામાં આવે છે. સેન્ટ પાલનાં દેવળનું બધાંન કરતી વેલાએ હમોએ કહેલું છે, કે એ દેવળ હમણા છે તેનાં કરતાં વધારે સરસ બાંધવાને સર કરીસટોફર રૅને બલામણ કીધી હતી, તે પાદરીઓની અનુત આગલ ચાલી નહી, તે સર કરીસટોફરનો લાકડાંનો નચુનો હાંઆં જોયામાં આવે છે. ગરક ગમેલાં પાંખપીઆઈ શેટરને પાછું ખોલતાં તાંદાંથી જે હુંનર તથા સાણગારની ચીજો મળી આવી છે, તેમનાં ચીતાર પણ આ કેકાંજી દેવારો ઉપર ટાંચેલા છે. એ કેકાંજી વધી કેટલુંએક અજાએજ જેવું કોતર કાંમ તથા અસલી રોમશેટરની કામની સેંકડો ચીજો મેલી છે. વધી એ જગાએ ઇલાલી તથા સીસીલીના કેટલાંએક ઝાંસ પાંખેલાં દેવળોના બુચના બનાવેલા નચુનાં ઝાડવીઆ છે. એ સીવાએ બીજા સેંકડો ચીજો તથા વખાણવા લાએક કોતર કાંમ તથા સુનેરી તથા રૂપેરી ધોર તાંદાં જોયા મા આવે છે. જેમ બરીદીશ બીઠજીઅમમમ ઝીસર દેશનાં યુરહંઓની “મમી” છે તેમ આ જગાએ પણ છે.

જે કેકાંજી બાંધ કાંમનો સંગરહ કરેલો છે, તાંદાં કેટલીએક હાલની ઇંગલંડની નીસાજો તથા મદરેસા ઓનાં નચુનાં મેલેલા છે કે જ્યાં વીદીઆરથી ઈચ્છા તમાસગીરને તે નીસાજોની કેવી ઝાડવણી છે તે એકઈમ મા હુમ પડી આવે. દેવારો ઉપર ફાંનસ અને જરમનીની કેટલીએક નીસાજોનાં ચીતારો ટાંચેલા છે. એ કેકાંજી દયા હજાર કેતામેનું એક બીજું પુસ્તકખાનું છે. એ પુસ્તકખાનાંથી ટાલી બાજુએ જતાં રૂ. રેયમ, અને ધાતુની કેટલીએક ચીજો તથા તેમને બનાવવાનાં જુદાં જુદાં ઈઅંતરોનાં નચુનાં જોવામાં આવે છે. માનચેસટર ની “કાટન સપલાઈ આયોગીએશન” નાંમની મંડલીએ રૂનાં કપાસ, તથા તેનું તેલ તથા તે કપાસનો ખોલ, (જે દોરને ખવાડીઆમા આવે છે) ફુનીઆનાં અથળા ભાગનો રૂ. જંગલી રૂનાં ઝાડનાં ફળ અને કા ચા રૂપી તે છેક તેના ઝીણાં દારા શુધી મું મું ચીજો બને છે. તેમનાં નચુનાં ઇતીઆરી જે એ સંગરહસ્થાનને ભેટ દીધા છે, તે એક કાચની કબજમાં જોયામાં આવે છે. તેની પાછો જત જતની કારીગરીથી તથા તરેહવાર મનલખને લાએક બનાવેલાં રમકડાંઓનો જમાવ કરેલો છે. આગલ ચાલતાં યુગોં તથા મેરેસાં અને આધ્યાંમાં ખાંજુરોને કેલવણી આપવાનાં હાંધીઆરો તથા ચોપડીઓ જોવામાં આવે છે. આંધલાંઓને સી ખવવાની આઠ જુદી ખનાંવડની અને ઉપશાએમાં હરફની ચોપડીઓ તારાં છે. તારખાદ ધર સાણગારની, જેનો કે રાપવાના વામણો, જાગ જાગની સપરી તથા મુલા, ઇતીઆરી, તથા થણા ખુબમુરત રાગના હાંધી આરો જોયામા આવે છે. એ કેકાંજી અને સંગરહસ્થાનનાં હરેક જોગ ભાગમાં દેવારો ઉપર જત જતનાં વીદીઆ હોનરને લગતાં થણા સરસ ચીતારો ટાંચેલો છે. દારૂ ઉપર ચડેલાં પણ જોનારની નજર

નાં વારમાંના યાજુષ પડી આવેલે.
વડી એન ઝોરડાઝોમાં એક બાળુથી ત્રીજી તથા ત્રીજીની તથા ચાલુની બનાવેલી મીંગેનો સંગર
હુ જોયામાં આવેલે. મગરમજમાંથી કાઢાડેલી મરળીમાંથી બનાવેલી ઘણીન સફાઈદાર અને સફેદ ત્રીજીન

તમ્મિ, સાયુની બનાવેલી બરણી, ખીલુના કુલ, ફલ, પાતરાં તરેહવાર જાતનું ખીલુ અને તે શીવાએ ખીલુ તથા સાયુની ખીલુ ચીજો હોવાં કલાથી બનાવેલીછે, કે જાંજી આપણનેતોં તે ખરેખરી કુદરતીન નમર આ વે. સીપની તથા ખીલુ ખાઈલીઓનાં કોટલાંની બનાવેલી ખુબસુરત ચીજોના પણુ હેની પાથેન જગાંવ કીમે લોછે તેમા પેટી, કુલ, શાંકડી, જોડા, ટોપલીઓ અને એ વગેરે ખીજીં ઘણુ કોતરકાંમ જોઈ આપણા જીવને આનંદ થાએછે.

એ ભાગ છોડીઆ પછી આપણે ખોરાકીના સંગરહસ્થાંન આગલ આવીએછે. એ ઠેકાંજી ઝોસના કટકા, જાત જાતની તરકારીના પકવાંનો, ફુલ, તરેહવાર જાતનો દારૂ અને અરકો, જીદી જીદી જાતના ફળો, સુકા મેવો, જીદાં જીદાં દેશની ખીડાઈ, અને એ શીવાએ ખીલુ ઘણી જાતનાં ખોરાકનો જગાંવ કીમેછાછે, એ ચીજો ખાંતરે તાંહાં તમાસગીર લોકને જેવાને સાડૂ મેલી નથી, પણ વીદીઆનાં અભીઆસીઓને વાસતે મે લેકીછે. રશાએજી શાસતરથી એ ખાહેલી એકકી ચીજને તપાસતાં તે કીઆં કીઆં તતવોથી બનેલીછે, તથા તેમાં તે તતવોને વનન કેટલોછે, તે સઘળું તેમનાં તોલ અને વનન શુધાં આપણી નમર આગલ ખોલજું કરીને મેલેજુંછે, તે સાથે વલી એ ખોરાકની ચીજો કેમ અને કાંહાથી મળેછે, તથા જે દેશની તે ચીજો હો એછે, તે દેશનાં લોક તેમને કેમ વાપરેછે, તેના સઘળો હેવાલ પણ ધણુ ઠેકાંજી લખી ઇઆ છાપીને પાઠીએ ઉપર ચોંટાડેલોછે. ઝેરી પદારથોના પણ એક ઠેકાંજી સંગરહ કીમેજોછે અને તેમને ખવાસ તથા ઉતારના હેવાલ પણ આપીએછે. એ ખોરાકના સંગરહમાં લોહીથી બનાવેલી કેટલીએક ખીડાઈ આપણા જોવામાં આવેછે, અને તે ઉપર જે લોહીની ખીડાઈ કરીને લખીક નહીં હામેતો, કોઈને પણ જીવ તે ખાવાને લ લયાયા વીનાં રહે નહી. કહી કહી ખોરાકની ચીજોમાં કાવતરાં કરીઆઆ આવેછે તથા તે કાવતરાંની ચીજો મુંજે, તે પણ સઘળું આ ઠેકાંજી આપણી નમર આગલ ખોલજું કરીને મેલેજુંછે. જે ખોરાક ખરાબ થાઈને વાસ મારી આવે તેવા હોએછે, તેમને એ ઠેકાંજી હેવો ખાહાવનતથી રખેછે કે, તે જલદીથી ખીગડી જા એ નહી અને જે ખીગડેછે તેને કાહાડીને તેજ જગો ઉપર ખીજી તાજી મેલીઆમાં આવેછે. ઇંગરેન, ફરેં મ, તથા વલંદા લશકરી શીપાઈઓને કેવી જાતનો ખોરાક આપીઆમાં આવેછે, તે ખોરાક તથા તેમાથી બદન ને કેટલું કુવત મેલેછે, તેનાં હીસાબનો કોઠો પણ એક જગો ઉપર રખેજોછે.

એ ઠેકાંજીથી નીચે ઉતરીઆ પછી આપણે એક ખોરડામાં દાખલ થાઈએછે કે જાંહાં સઘળી જાતની બાંધકાંમતી હાલની તથા અસલનાં જમાનાંની ચીજો જીવીક ઇતરડી, ફરસબંદી કરવાના પથરો, રંગ બે રંગી તથા કોતરકાંમતી સણુગારેલા કાચ, જાત જાતના નલીઆં, કોડી કાંમનાં બનાવેલા હોએ તેવાં પણ ખરેખ રાં મટોડીનાં નમુના, સંગેમરમરનાં પથરો, તરેહવાર જાતના લાકડાં તથા લોહારાં કાંમ અને સુવીન બી જ ચીજો તાંહાંછે. હીઆં ફરસનમાં એક ખોરા દેવળના કાંસાનાં કરવાજ ખાહેથી ઓતી કાડેલો લોહારાં નો નમુનો, જેવા લાએકઠે. કેટલીએક ફરેંનમ તથા અસલી રોજ મેલેરમાં વપરાતી પોક્લ ઇતરડીઓનાં ન મુનાંછે, તેને સાડૂ કેહેછે કે, એ ઇતરડીઓ આગમાં કાંટતી નથી, તથા જે નીચેનો ભાગ તાતી જાએછેતો ઉપલો ભાગ તાતતો નથી. હવે જે હેવી ઇતરડીથી જમીનની ફરસબંદી કીધી હોએતો આગની વેલાએ તે મણીન ઉપીઓગી થાઈ પડે.

આ સંગરહસ્થાંનનાં એક હલાએદા ભાગમાં તરેહવાર યંતરો તથા માંચાએ જેવામાં આવેછે. જે આએ કોઈ નવી શોધ કીધી હોએ અને તે વીરો તેઓને સરકારની તરફથી " પેટેન્ટ " મલીક હોએ, તે શોધનાં નમુનાં હીઆં તેમનાં જથાંન સાથે મેવેલાછે, તેથી આ ભાગ સાચા તથા યંતર બનાવનારાઓને ધણે અગતનોછે.

હાજું કીમતી સંગરહસ્થાંન જેવા જવાને ફકત એક પાવનો આપવો પડેછે.

ઈસ્ત ઈનડીઆ કંપનીના મીઠિલચમ-

તારીખ ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૫૮ ને દીને હીંદુસ્થાનનું રાજ નામદાર રાંછીનાં તરત તાંબામાં ગયું, તે ની આગમન તે ઈસ્ત ઈનડીઆ કંપનીનાં હાથમાં હું, તે કંપનીની લંડન ખાતેની મુખીઆ આફીસની ઈમારત નેને “ઈસ્ત ઈનડીઆ હાઉસ” કરીને કેહવામાં આવેછે, તે ઘરનાં એક ભાગમાં એક ઘણુન કીમતી સંગરહસ્થાનછે. એ સંગરહસ્થાનનું બધાંન કરીઆની આગમન તે ઈમારતનું ટુક બધાંન કરવું નરૂંછે, કાં એને હીંદુસ્થાનને રાજકારભાર સંભળે ઈસ્ત ઈનડીઆ કંપનીનાં વખતમાં તાંહાં ચાલતા હતા. આ ઘર લંડનનાં એક ભારી ઠકનાં રસતા ઉપરછે, અને બાહરથી તેનો દેખાવ ઘણેજ દબદબા ભરેલોછે. રસતાની બાજુ ઉપરનાં ભાગ આગલ એક ઘણેજ સોભાઈતા ઓટલો કાઢાડેલોછે, અને તેની ઉપર મોટા અને ઉંચી કાશીગરીનાં થાંભા ઉભા કીધેલાછે. થાંભાની ઉપરની દેવાલ ઉપર કેટલાએક ચીતારો કોતરેલાછે, તેની મતલબ ઈસ્ત ઈનડીઆ કંપનીના લાભ પાઠશાહ તરીજા ભરજે ભલવીએ હતા તે દેખાડવાનીછે. બરીઠાંનીઆ અને છુટાપણાને એક એકની સાથે જોડેલાંછે. એક બાજુએ “મરકરી” (ચુધ) ફરીઆ ખેડવાનાં હુનરની સાથે જોડાઈને એશીઆખંડ દેખાડેછે, અને બીજી બાજુએ સુલેહ, ધરમ, અને ઈનસાફ, ઈમાનદારી આને હદીઆગની સાથે જોડાએલાં પાડેલાંછે. પુનાંનાં ભાગમાં ગંગા નદી તથા ટેમસ નદીની નીસાણો દેખાડીઆમાં આવીછે. ઓટલાને મથાલે બરીઠાંનીઆનું પુતલું પાડેલુંછે, તેની નજની બાજુએ એશીઆખંડને એક ઉંઠની ઉપર બેસાડેલોછે, અને દાબી બાજુએ યુરોપખંડને ઘોડા ઉપર પાડેલોછે. આ ઈમારતનાં અંદરનાં ભાગમાં એકશોધી વધારે ઓરડાછે. જે દીવાંનખાંનાંમાં ઈસ્ત ઈનડીઆ કંપનીનાં ભાગીદારોની સભા મેલેછે તાંહાં ઘણો સારો સજ્જગારછે.

એટલું કહેઆ પછી હીંઆનાં સંગરહસ્થાન વીશે બોલીએ છઈએ. આ સંગરહસ્થાનમાં હીંદુસ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાતી વસતુઓનો જોડો સઠથી વધતોછે, કાએને અગત કરીને આપણાં યુલકની ધણીએક વસતુઓ સંગરહવા પછવાડે વધારે ધીઆંન આપીઆમાં આવીડેછે. આ સંગરહસ્થાન જોવાથી આપણને એક રીતે ખુશાલી ઉપજેછે, અને બીજી રીતે દલગીરી ઉપજેછે. ખુશાલી એટલા વાસતે કે આપણાં યુલકની પેદાશ તથા ઉત્પન્નતીની જનસોનો સંગરહ ઘણેએક ખરચે અને મેહનતે હીંઆં કરીઆમાં આવીએછે તે આપણે તાંહાં જોઈએછે. દલગીરી એટલા વાસતે કે આપણાં પોતાનાં યુલકની પેદાશ તથા ઉત્પન્નતી ગુંછે, તે દેખાડવાને વાસતે આપણાં પોતાનાં યુલકમાં હેવું એક સંગરહસ્થાન નથી અને તેથી આપણને શરમાવું જોઈએછે. હીંદુસ્થાનનાં રેહવાસીને આ સંગરહસ્થાન ઘણુન અચરતી સાથે જોતાં જોઈને, તાંહાં ઉમેલા ઈંગરેજને કેટલીએક અચરતી ઉપજેછે, કે પોતાનાં યુલકની વસતુઓને એટલા ધીઆંનથી જુએછે, તેનું કારણ શું હશે. એ કારણ ઉપર જણાવીડેછે. હીંઆં કામની કબરમાં હીંદુસ્થાનની જુદી જુદી ગને આતનાં તેમનાં પોશાક સાથે પુતલાં ગોઠવેલાંછે, તથા જુદી જુદી કીસમનાં ધંધાદારીઓનાં તેમનાં ધંધાનાં દાંખમાં શુલેલા હાએ તેવા આકારોછે. આ પુતલાં ઘણુ કરીને આપણે પુનાંમાં જોઈએછે તેવાંછે, તોપણ જુદા જુદા પોશાક અને ધંધાની રીત બેધાથી જે ઈંગરેજે હીંદુસ્થાનમાં નહીં આવી ગયા હાએ, તેઓને ગમત મલેછે. ગાંમડી રાજાઓની દરબારોને પણ એક નજુનો હીંઆં પાડેલોછે. રાજાને પલાંડી વાલીને કસબી પોશાક સાથે પાડેલોછે, તેની આસપાસ તેના વજરો તથા ઉમરાઓ અને સરદારોછે, અને તેઓની સાહામને ગાએણુ કરનારા અને રાંમસગરો ગાવામાં તથા નાંચવામાં શુલેલીછે. એ જોવાથી ઈંગરેજને ગાંમડી રાજાની મેકડનો વીચાર આવેછે. બાબીલાન મધે પથરોની ઉપર અસલી જુનાંનમાં કોતરેલી કેટલીએક તખતીઓ આ જગાએછે, તેમની ઉપરનું કોતરકાંમ હેવુંતો સાચ રહેલુંછે કે જાણે આજે દીધું હાએ. એ તખતીઓ સર

હારકરડ જોતસે બગડાડ મધેથી ચેલવી હતી. જસપરનાં કીમતી પથરનાં બે કુટ લાંબા એક તકતા ઉપર પણ કાંઈ અસલી દશકતોમાં કોતરેલું છે. આકાંશનીસયાંન મધેથી ઇંગરેજને મલેલી કેટલીએક અસલી વસતુઓ પણ હીંઆં છે. મીનાંઓનાં બાગ તથા રેહવાનાં બંગલાનાં પણ કેટલાએક નમુનાં છે. હીંડુસયાંન, મલાકા, જાવા, અને આબીસીનીઆનાં રેહવાસીઓનાં પોશાકો તથા તેઓનાં સણગારની જનસો અને હથીઆરોના એક સારો સંગરહ છે. એથીઆખંડનાં જુદાં જુદાં મુલકોમાં બાંધીઆમાં આવતાં બારકશોનાં નમુનાં છે. લાહોર શેરેનો એક જોવા લાએક નકશો છે. દીપુ સુલતાનની સાથેની લડાઈમાં ઇંગરેજએ જીતની વેલાએ તેની વસતુઓ જે હાથ કીધી હતી, તેમાંની કેટલીએક આ સંગરહસયાંનમાં જોવામાં આવે છે, તેમાં વાવટા, હથીઆરો, અને બખતરો છે. દીપુ સુલતાનના તખતની આગલ પગ ચેલવાને સાડ જે સુનાં તુ ટુલ હતું તે હીંઆં ચેલીઆમાં આવીડ છે. તેની ધાલ જે મક્કાનાં કુઆમાં મોરી દાહાડેલી છે, તે પણ હીંઆં છે. દીપુ સુલતાનને ઇંગરેજની ઉપર ઘણી ચીહડ હતી, તે તેણે પોતાની ગમતને સાડ બનાવેલાં એક મોટાં રમકડાં ઉપરથી બાંધું પડે છે. એક મોટો વાઘ બનાવેલો છે, તેનાં પંજમાં એક ઇંગરેજ સીપાઈ આવી ગયો છે, તેને તે ઘણો ગેસસાધી ફાટી નાંખે છે. વાઘનાં સરીરની અંદર એક સાંચો મોઠવેલો છે, તે ફેરવીઆથી તેમાંથી વાઘનો ગેસસા જારેલો અવાજ અને માંજસતું મોટી રડીને પોકાર મારતું નીકળે છે. જરે આ રમકડું દીપુ સુલતાને પોતાની ગમતને સાડ બનાવીડ હશે, તારે તેણે મોટો વીચાર કીલો હશે, કે તે પોતે અને તે પુતલું બંધે ઇંગરેજોનાં હસતકમાં જશે. દીપુનાં હાથીની ઉપરની અંઝારી તથા તેની ઉપરનું પંખિરાનાં આકારનું છતર પણ હીંઆં છે. પંખિરાની આંખમાં હીરા નહેલા છે. “આર્મનંટા પાસ” આગલનાં ખડકમાં કોતરી દાહાડેલાં રેહડાંની રેવાલ તથા સીલીંગ ઉપર આસરે ૨૦૦૦ વરસની વાત ઉપર હીંડુ તથા બુદ ધરમ બતાવવાનાં ચીતારો હતાં, તે મધેની કેટલીએક તખતીઓ હીંઆં છે. એક મોટો આરડો ઉગમણ પરાંતોમાં થાતાં પંખિરા તથા બીજાં જનવરોનાં સંગરહથી ભરીઆમાં આવીઆ છે.

હીંડુઓની પુનવાની ઘણીએક યુરતીઓ છે તેમાં કેટલીએક સુનાં તથા રૂપાંની પણ છે, તથા તેઓનાં ધરમનાં હાથનાં લખેલાં પુસ્તકો પણ છે. હીંડુ તથા બુદધા સીપાઈઓની તલવારોનાં નમુનાં છે. સીક્ષાનાં આગલા રાજમાં પાદશાહનાં મેલેલ સાથે જે જલાલ રેહતો હતો, તેની એક તલવાર હીંઆં દીકામાં આવે છે. કારકરસં નાંખનાં વાંહાંજુમાં તરાંબાનાં પતરાંમાં થાઈને એક મોટી જાહી જેનું ઇંગરેજમાં “આર્નાઈડ” કહીને નાંખે છે, તેનું મોટું સીંગું અંદર જોડાયું હતું, તેલો તે વાંહાંજુનો ભાગ હીંઆં છે, તે સરવે કોઈ અચર તીથી જોએ છે. ભરતપુરનું રાજ છીનવી લેનાર ફરગનશાહની પાદશાહી અમારી પણ હીંઆં છે. નાંદરશાહની એક સખી પણ હીંઆં મેલેલી છે.

આ સંગરહસયાંનમાં હીંડુસયાંનનાં જુદા જુદા ભાગમાં ઉત્પન્ન થતી વસતુઓ તથા કારીગરી અને ઉદ્યોગથી બનેલી જનસોનો ઘણો સારો સંગરહ છે. હાથથી વણવાનું કાંચ હીંડુસયાંનનાં મુલકમાં ઘણું વખણાયેલું છે, તેની સામેતોમાં આ સંગરહસયાંનમાં ઘણાએક નમુનાં જોવામાં આવે છે. એ નમુનાં ઉપરથી આપણા રેશ વીશે આપણને કેટલીએક અગતની ખબર મળે છે. કહો ભાગ શું પેદા કરે છે, તે આપણા જાંજીઆમાં આવે છે. મદરાજ ઈલાકામાં વણવાનો હુંનર ઘણો સારો છે હવું માલમ પડે છે, કાંચે રેશમ તથા સુતરમાં તોહાંનાં વણેલા ઘણાએક કીમતી નમુનાં છે. ડાકાની મસલીન જેની તારીફ આપણે ઘણી સાં ભલી છે તેનાં ખુબસુરત તાકા હીંઆં મેલેલા છે. હીંડુસયાંનની લાકડાંની કારીગરીનાં નમુનાં બતાવવાને સાડ પણ કેટલોએક સામાન હીંઆં છે. અંમદવાદની કસબી તથા સુરતી અને મીનાંઈ રેશમી ખીનખાનો તથા ચીંદનની સારીઓ હીંઆં જોવામાં આવે છે. એ ઉપરાંત બીજી ઘણીએક વસતુઓ છે, કે જેનું વીગતવાર બંધાન થાઈ ચકડું નથી. હીંડુસયાંન તથા ઉગમણ પરાંતનાં બીજાં મુલકોનાં આગલા ચગલનાં સીકાનો પ

છુ એક સારો સંગરહ હિંઆં જોયામાં આવેછે. હિંઆંસથાંનના ઓતર ભાગમાં હીમાલીઆ પરવત આં ગલથી નહેલાં “ ફાસીલસ ” નો એક સારો અને ખુદરતી તવારીખનાં અભીઆસીને તપાસવા લાગ્યેક નહેાછે. અસલનાં જાનાંમાં એક જેનદો યાતો હંશે, કે જે હમણા નથી, તેનું તથા એક મોટા કાસબાનું ફાસીલછે. હિંઆંસથાંન તરફ ચલતી આહીઆનો પણ સંગરહ હિંઆંછે. હાલમાં હિંઆંસથાંનનાં ગાંમઠી સી પાધ્યાંને જાંન લાગ્યેક પાંચ જાતનાં જે “ મેડલ ” આંન આપીઆમાં આવેછે, તે કેહવાછે તે જાણવાને સારૂ તેનાં નયુનાં હિંઆં સરવેને દેખાડીઆમાં આવેછે.

ધરૂ ઈનડીઆ કંપનીની આકરીમાં જે અમલદારોએ હિંઆંસથાંનમાં આંન મેલવીહિં, તેઓની યાદ ગારી કાંએમ રાખવાને તેઓનાં પુતલાં તથા સખીઓ આ દેકાંછે ઉભી કીધેલીછે. લારડ કલાઈવ, જેને હિં આંસથાંનમાં કંપનીનાં રાજને પાષો પેહલલાં નાંખીઓ હતા, તેની તથા મેજર લારેનસની યાદગારીમાં પુતલાંછે. લારેન હેસલિંગસ, આરકુઈસ આવ વેલેસલી, ડીકેક આવ વેલિંગટન, તથા મીઠો કોલમચકનાં આ હાવલાંછે.

આ કંપનીનું પુસતકખાંનું જે સંગરહસથાંન જોવા જનાંરને દેખાડીઆમાં આવેછે, તેમાં ઘણીએક પુ રાંની કેતાઓછે, તથા હિંઆંસથાંનની બાબદોથી છપાએલાં પુસતકો ઘણાંછે. આ પુસતકખાંનની દેવાલ ઉપર એક આરસીની અંદર હાથનું લખેલું એક કાગલછે. મીસરમાં નાંઈલ નદીની લડાઈમાં ઇંગલંડનાં અમર થાએલા દરીઆઈ સરદાર નેલસને ફરેનચની ફોજ ઉપર જે ફતેહ મેલવી હતી, અને જ્યો હિંઆંસથાંન ઉપર ફરેનચ લોકોની તરફથી હોમલો યાવાની ધાસતીનો અંત આવીઓ હતા, તે માંદે કંપની સરકારે નેલસનને એક લાખ રૂપીઆની અથશેસ કીધી હતી, તેનાં જવાબમાં નેલસને જે ઉપકાર આંનીઓછે, તે ઉપર જણાવેલી આરસીમાં મેલેલોછે.

યુનાઈટેડ સરવીસ ઈન્ટરટીરીગિયન મીજિલિઅમ.

વીદીઆ, હુંનર, અનેખુદરતી તવારીખને લગતી વસતુઓ તથા તેમને લગતાં પુસતકો તથા હસતાવેજે રાખવાને વાસતે અને તે બાબદો ઉપર ઘટ્ટાસખકો આપવાને કીજ સને ૧૮૩૦ નાં સાલમાં આ સંગર હસથાંન સથાપીઆમાં આવીઈ હતું. હિંઆં અસલનાં વખતમાં વપરાતાં અખતરોનો એક ઘણોજ સારો સંગરહછે. મીનાંઓનાં હાથની તથા રેશે દેશની કારીગરીની ઘણીએક જનસોછે. ડુનીઆનાં સઘળા ભાગો આં અસલનાં વખતમાં જે હુધીઆર વાપરીઆમાં આવતાં હતાં તથા હમણા વાપરીઆમાં આવેછે, તેનો જાણ સારો નહેા હિંઆં દીકામાં આવેછે. અસલજાં વખતની કેટલીએક તલવારોછે. ૧૬૪૯ નાં સાલમાં ડ રાયેડાની લડાઈને વખતે આલીવર કરાંખવેલે રોપલીનાં આકારનાં હાથાની તલવાર વાપરી હતી, તે હિંઆં આપણા દીકામાં આવેછે. જનરલ ગુલફ ૧૭૫૯ નાં વરસમાં કુએએકની લડાઈમાં જે તલવાર વાપરી હતી, તે પણ હિંઆંછે. ઓવાહી ખે કપતાંન કુક જે યથા ઉપર પડી જરહ પાંખીઓ હતા, તે હિંઆં આપણે જોઈએ છઈએ. “ વીક્ટરી ” નાંખનાં વાંહાંછુ ઉપર નેલસનને જોખી લાગી હતી, અને તુતક ઉપર જે જગાએ તે પડીઓ હતા, તે તુતકનો ભાગ આ સંગરહસથાનમાં મેલેલોછે. નેપોલીઅન યોનાંપારટનો હજાં મત દરવાને બાકસ તથા વાટરલુની લડાઈનાં મેદાંમાંથી મેલેલી બીજી ઘણીએક જનસો હિંઆંછે. ઇંગ લંડનાં પાદશાહ બીજા જમસાધી ઓથા વીલીઅમનાં વખત શુધીનાં દારૂજોલાનાં હુથીઆરો તેમનાં પુરાતનપણા ત્રાકક જોડવેલાંછે, તે જોવા લાગ્યેકછે. વાટરલુ ખે જે યોડા ઉપર નેપોલીઅન યોનાંપારટ સવાર થયો હતો, તે યોડાનુ આખું પાંખરૂ હિંઆં ઉલું કીધેલુંછે. ઓતર દર ઉપરનુ એક વરૂ તથા રીજ જે સર જનરલ બેકે જો લીધી ત્રારીઆં હતાં, તે હિંઆં જોઈએજ. મીનાંઓ કુદીઓને લાકડાંનાં પીંજરામાં બંધ કરેછે, તેમાંનુ એક હિંઆંછે. જરીટીયની વાંહાંજુખાતાંની ફોજનાં સીપાઈઓને વાસતે જે પેહલવેહલલાં પોશાક કરીઆમાં

આવીઆ હતા, તેના તે વખતનો એક નચુનો આ નગાએ ઘીડામાં આવેછે. ફનીઆં ઉપર વસનારી સઘળી કોમનાં વાંદાંણાનાં નંચુનાં હરેદોર ગોઠવેલાછે તે ધીઆંનથી જોવા લાગેછે. લારડ નેલસનની ટોપી— તરેહવાર દેખાવોની ચીનાંઈ આરસી તથા બીજી તેવી ઘણી જોવા લાગેછે વસતુએાછે. મોટી લડાઈએાનાં કે ટલાંએક ચીતરોછે. ટીપુ સાએબની એક પીસટોલ તથા તે ઇંગરેજને હાથે ખરણુ, પાંખીઆ તે વખતે તેનાં સરીરમાં જે પોશાક હતો તે, તથા સર જન ક્રાંતકલીન વાલા વાંદાંણુ ઇરીખસ તથા રેર અધેથી જે જન એ વારેવાર શોષ કરીઆથી ખલી હતી, તેમાંની કેટલીએક હીઆંછે. આ સંગરહસંધાનમાં કેટલીએક મોટી લ ડાઈઆ આને છાવનીએાનાં નચુનાંછે. લીનજની મોટી છાવણીના તથા વાટરહુની લડાઈનો પથર ઉપર મો ટો નકસો પાડેલોછે. છેલ્લો નકસો દરએક માઈલનાં નવ કુટનાં આડસટા ઉપર પાડીઆછે અને એ નકસો ૪૪૦ ચોરસ કુટછે. જોછે વાટરહુની લડાઈ નજરે નહીં જોઈ હોએ તેને આ નકસાથી તેની સારી પઠે સમજ પડીઆ વનાં રેહ નહી. બરીટીસ તથા ફ્રેંનચ અને પ્રસીઅન લશકર એક એકથી કેવી બાજુએ હતા તે સારી પઠે દેખાડીઆમાં આવીઈછે, એટલુંજ નહી, પણ તોહાનાં ગામડાં, ઘરો, ખેતરો અને આડો પણ દેખાએછે અને એ સઘળું બતાવવાને સાડ (૧૯૦૦૦૦) એક લાખ, નેત્રું હજાર ધાતુનાં દીખાં ગોઠવીઆમાં આવીઆંછે. આ નકસો કપતાંન સીપોરન નાંખનાં એક અખલદાર બનાંવીઆ હતા તેને (૪૦૦૦૦) ચી આલીસ હજાર રૂપીઆ ખરચ થયો હતો. તેની પાસેથી વેચાતો લઈને આ સંગરહસંધાનમાં મેલીઆમાં આવીઆછે, તે સઘળાએ ઘણા ધીઆંનથી જુએછે. સભાસરેપોલનાં દીલ્લાનો પણ એક મોટો નકસો હી આં મેલેલોછે. ઇંગલંડનાં કીનારા ઉપર કોઈ વાંદાંણુ માંડી અવસથામાં આવેછે તેમાંનાં પરાંણીએાનાં અંચા વ કરવાને જે યુક્તી કાંચે લગાડીઆમાં આવેછે તેના એક નચુનો હીઆંછે.

લુચ્ચતર વીદીઆનું સંસારી, વેહવારી સંગરહસંધાન.

સંસાર વેહવારમાં લુચ્ચતર વીદીઆ કેટલી ઉપીઆગીછે, તે જણાવવા સાડ આ સંગરહસંધાન બનાંવી આમાં આવીઈછે. સને ૧૮૩૫ નાં સાલમાં તે સથાપીઆમાં આવીઈ હતું, અને તેની ઇમારત પછવાડે તરણુ લાખ રૂપીઆનો ખરચ થયો હતો. જુદી જુદી ખાંનો અધેથી નીકલતી વસતુએાને અભીઆસ કરવાને આ એક નીશાલછે. એ સંગરહસંધાન અધેનો સઘળી મોટો ઓરડો જે ૯૫ કુટ લાંબો અને ૫૫ કુટ પોહોલોછે, તેનું છાપડું લોહડાંનુંછે અને તેની ઉપર જડા પથેટનાં કાચ નડેલાછે. હીઆં ગરેટ બરીટન અને ફનીઆનાં બીજા બાગે અધેની ખાંનો અધેથી નીકલતાં લોહડાં, તરોંબા, કલ્લાઈ, શીસું, સુરમો, માનગની સા, કોબાલટ ઇતીઆદીનાં નચુનાં ગોઠવેલાછે. આ ધાતુએાને તેમની ખાંનો અધેથી સી રીતે અને કેવાં હુધીઆરો અને ઈઅંતરોની મદદથી કાહુડીઆમાં આવેછે, તેનાં નચુનાં તથા તે ધાતુએાને બજારમાં લાવી આની આગમન કેવી રીતે રૂપ આપીઆમાં આવેછે, તે વીથેનાં ઘટતા નકસા તથા ચીતારો, તથા એ વસતુએા આપણા સંસારી તથા વેહવારી કાંમમાં કેવી અને કેટલી રીતે આવેછે, તે સઘળું આપણે આ નગા એ જોઈ શકીએછે. છેક ખાંનની અંદરથી ધાતુ કાહાડવાનાં ઈઅંતરનાં જે નચુનાં હીઆંછે તેએાની ગોઠવણુ તથા તેએા કેમ ચાલેછે તે પણ આપણને હીઆં દીખાડીઆમાં આવેછે. ઇંગલંડ, જરમની, રૂશીઆ અને મેક્સીકો અધેની ખાંનોમાં જુદી જુદી તરેહનાં હુધીઆરો વાપરીઆમાં આવેછે, તેમનાં નચુનાં પણ છે. એ નગાએ સુનાં, રૂપાં, પીતલ અને કંસામાં બનાવેલા ઘરેણુ તથા સજ્જારોછે, તે ઉપરથી એ ધાતુએા અસલનાં વખતથી કેવાં કેવાં ઘરેણુના વાપરીઆમાં આવતાં હતાં તે વીથે જનેઆન મેલવવાને પણ આપણને બની આવેછે. ધાતુએાને કેમ ઓટીઆમાં આવેછે, તથા લોહડાંનું તીખું કેવી રીતે બનેછે તેનાં તથા જુદા જુદા ઘેર મહાડાવાનાં દાખલા તથા ધાતુનાં પુતલાંએા આપણે આ નગાએ જોઈએછે. હીઆં અસ

લતાં વખતનાં કાચો અને તેમાં બનાવેલી વસતુઓને એક ઘણાં સારો સંગરહ છે. એક ચોરડાની અંદર રેશે દેશનાં અને અસલનાં અને હમણાંનાં વખતનાં ખેડોડી તથા ચીની કાંમનાં વાશણે ગોઠવીઆમાં આ વીઆં છે, તેથી એ હુંતરની તવારીખથી આપણે વાકેફ થઈ શકીએ છઈએ. મોટા ચોરડાની આસપાસ બે ગીઆલરીઆ કીધેલી છે તેમાં ગરેટ બરીટન મધે અસલી વસતુઓનાં મલેલાં ફાસીલસને એક મોટા અ ને કીમતી સંગરહ કીધેલો છે. આ સંગરહસથાનનાં બોએતલીઆનાં ચોરડામાં ગરેટ બરીટન મધે ધમારતો બાંધવાનાં તથા સણુગારનાં કાંમનાં વાપરીઆમાં આવતા પથરોનાં નમુનાં છે. હીંઆં દાખલ થવાનાં દરવા જાની હારમાં ડરબીશાએરનાં પરગણામાં આલાઆસટરનાં સફેદ પથર દીકામાં આવે છે, અને એ દીવાનખાં નાંમાં જે થોમી જોયામાં આવે છે, તે સ્કાટલંડનાં ગરાંનીટ, આએરલંડનાં સરપેનટાઈન, અને ડરબીશાએર અને ડેવનશાએર પરગણાનાં સફેદ પથરનાં છે. આબરડીનનાં ગરાંનીટ પથરમાં કોતરેલું એક ઘણું સો ભઈતું વાશણ તથા બીજા તરેહવાર વાશણ તથા પુતલાંઆ આ જગાએ જોયામાં આવે છે.

આ સંગરહસથાનને લગતો એક ચોરડો તાંહાં હાલમાં વપરાતી ખાતો તથા આગલા વખતની ર દ થાએલી ખાતોનાં નકસા પાડેલા છે. એ સંગરહસથાનની સાથે, તેમાં જમાંવ કીવેલી વસતુઓની બાબદ ને મલતું એક કીમતી પુસ્તકખાંતુ છે તથા જુસતર વીદીઆં અને તેનું ગનેઆંન સંસારી તથા વેહવારી કાં મનાં કેવું અગતનું છે, તે વીધે વારેવાર ભાશાંણ કરવાને વાસતે એક ચોરડો છે, તોહાં ૫૦૦ થી વધારે આદમીઆ બેસી શકે છે. અઠવાડીઆનાં તરણ દાહડા આ સંગરહસથાન લોકોને વાસતે જાહેરમાં અને બીજા તરણ દીવસ ફેકત વીદીઆરથીઓને વાસતેજ હુંગારું રાખીઆમાં આવે છે.

રાએલ કાલેજ આવ કીજીશીઅનસનું સંગરહસથાન.

વર્ધદાને લગતાં લંડન મધેનાં બે અગતનાં ખાતાં, રાએલ કાલેજ આવ સરજનસ અને રાએલ કાલે જ આવ કીજીશીઅનસ વીધે અલખતાં ઘણાં જણાં બાંહેલીતા છે. એ ખાતાઓની સાથે વર્ધદ શાસતરને લગતી બાબદોનાં કીમતી સંગરહસથાનો છે. કીજીશીઅનસ કાલેજનાં સંગરહસથાનમાં સઘી અગતની જોવા કાએક વસતુ છ મોટી તેમજ ઉપર પાંધરેલી છે. જેમ એક સાંચો ગોઠવીને એક ઈઅંતર આપણે બરાબર અ લાવીએ છ, તે મીશાલે આદમીનાં શરીરમાં રંગે તથા લોહોની બીજા નલીઓની મારફતે લોહીનું ફરતું થા એ છે, અને જોથી આપણે પરાંણ સલાંમત રેહે છે, તે બીનાં જે દીનેથી માર્ગ પડી છે, તે દીનેથી વર્ધદ શા સતરમાં એક અગતને શુધારો થયો છે. એ તેમજ ઉપર આદમીનાં શરીર મધેથી દરએક રંગે તથા લોહીની નલીઓ કાહાડીને જેમ આપણા શરીરમાં છે તેમ પાંધરી છે, તે સારી પડે થીઆંનથી તપાસીઆથી આપણા દીલમાં લોહી કેવી રીતે ફરે છે, તે આપણને બરાબર માર્ગ પડે છે. એ લોહીનું ફરતું નાંમીઆ દાકતર હાર વીએ સને ૧૬૧૬ નાં વરસમાં થોધી કાહાડીઈ હતું. તે બાબદમાં એ કાએલ દાકતરે આ કાલેજમાં જે ભાશાંણ કીધાં હતાં તેની તેનાં હાથની લખેલી અસલ નકલ હાલમાં બરીટીશ મીડીઅમનનાં સંગરહસથાનમાં મોજુદ છે. એક બીજા નાંમીઆ દાકતર બેલીએ આદમીનાં શરીરનાં સઘળા બાજોને હીંઆં ગોઠવીઆ છે, તે જોયાથી આપણા શરીરની અંદરની હાલત આપણે જાણ શકીએ છઈએ.

રાએલ કાલેજ આવ સરજનસનું સંગરહસથાન.

ઉપલાં સંગરહસથાનનાં કરતાં આ વધારે મોટું છે. એમાં પણ ઉપર જણાવીઆ પરમાણે લોહીનું ફરતું બતાવનારા નમુનાં છે. એ સંગરહસથાનમાં ખુદરતી તવારીખ, વાહાડ કાપની વીદીઆ, તથા જુદા જુ દા રોગને લગતી જનસો છે. જન હુંતર નાંમના એક નાંમીઆ દાકતર જે ૧૭૯૩ નાં સાલમાં મરણ પા મીઆ હતા તેનું ખેતાનુ એ બાબદને લગતું ઘણું નાંમીયું સંગરહસથાન હતું, અને તેમાં સઘળા મલીને ૬

શ હજાર નમુનાં હતા. એ સંગરહસથાન પારલામેન્ટનાં હોદ્દામથી (૧૫૦૦૦૦) એક લાખ પચાસ હજાર ૩ પીએ વેચાતુ લઈને આ કાલેજની સાથે જોડીઆમાં આવીઈ હતું, અને પછવાડેથી તેના બીજાં ઘણાંએક ધારો થયો હતો, અને હાલુ સઘળાં મળીને તેમાં ૨૫૦૦૦ નમુનાંછે. આ સંગરહસથાનને બે ભાગનાં ગોઠવીઆમાં આવીઈછે. એક ભાગમાં શરીરનાં તંદરોસત બાગેછે, અને બીજા ભાગમાં તે બાગે ઉપર થા એવાં દરદો દેખાડીઆમાં આવીઆંછે. આદમીના શરીરનાં જીદ જીદ ભાગનાં કીમતી નમુનાં શીવાયે બીજા ઘણાંએક જોવા લાએક વસતુઓ હીઆંછે. આરમીલા નાંમનુ જે જાનવર હાલુ થાએછે, તે જાત નું એક ઘણુજ મોટું જાનવર જે હાલ જાનાંનામાં નથી થાતું, તેનુ તથા માઈલોકાંન નામનુ અસલ એક મોટું "સલાથ" જાનવર થાતું હતું, તેનાં ફાસીલ હીઆં જોવામાં આવેછે. હીપોપોટેમસ અથવા દરીઆઈ ઘોડાનાં તથા મારલસ એ બરીએન નાંમનો એક આએરલડનો રાખશ રેહવાસી જે વીસ વરશની વયેમાં મરણ પાંખીઓ તારે આઠ કુટ ઉંચો હતો, તેનાં પાંખરા ઉભાં ફીરેલા હીઆં આપણાં જોવામાં આવેછે. એક બીજા આઈરીશ રાખશ, કે જે આઠ કુટ, સાત ઈંચ ઉંચો હતો તેનો પલાસટરમાં એટોસા હાથેછે. આ બરીએનનાં હાથમાં પેહરવાનાં મોજા જે એક નાંધલા કોથરા જેવાં લાએછે તે પણ હીઆંછે. સીસીડી મરે એક વેંહડીઈ છોકરી જે દશ વરશની ઉમરે ફક્ત ૨૦ ઈંચ હતી, તેનાં શરીરનુ પાંખરૂંછે. નીડઝીલંડ મરે હાઈનારનીસ ગાઈમાંનદીઈસ નાંમનુ અસલ જે મોટું પંખેરૂ થાતું હતું, તેના હાડકાંનાં પલાસટરમાં એટોસા આકારેછે. અસલ એક મોટું હરણ થાતું હશે તેનુ પાંખરૂ આએરલંડ મરે એક મોટી ખાહી ખોદતાં મલીઈ હતું એ હરણ સાત કુટ, છ ઈંચ હશે. એક મોટાં જરાકનુ તથા હાથીનુ પાંખરૂ પણછે. એ હાથી અમલ ૯૪૫૦ રૂપીઆની કીમતે "કોવેન્ટ ગારડન થીએટર" વાલાઓએ, નાટક કરતી વેળાએ હાનર કરવા સા રૂ વેચાતો લીધો હતો. તાહર પછી તે હાથીને રીજીનટસ પારક મધે જીવતાં જાનવરોનાં સંગરહમાં રાખીઆ મા આવીઆ હતો. આ જગાએ તેણે ઘણી મસતી કરવાનુ શરૂ કીધું, અને તેનું કારણ હેતું માલમ પડી ઉં કે, તેના આગલ મેંદાંતની અંદર તેને કાંઈ દરદ થાઈ હતું, તેનાં કુખથી તેને ઘણાં ગોસસો આવતો હતો. જરે નહીં રખાઈ શકાયો, તારે તેને જોલીથી ખારવાના ચેડાવ થયો હતો, અને આસરે ૧૦૦ ગોલી વાગી તાહાં શુધી તે મરણ પાંખીઓ નહી. તે હાથી આગલ ઘણાજ ગરીબ હતો, અને હેતું જણાવીઆમાં આવી ઉંછે કે, ગોલીનો વરસાદ તેની ઉપર પડતો હતો, તાહરે તેને જોલી બરાબર વાગવાને સાડ તેનો રખેવાલ તેને શુડન મરીને ઉમે રહી માંધ આગલ ધરવાને કેહતો હતો, તે હોકમ પરમાંછે તે ઉમે રેહતો હતો. એ હાથી હીંડુસથાનથી ગયો હતો, અને તેનું નાંમ સુની કરીને હતું મારી નાખીઆમાં આવીઆ પછી તેનુ યુરૂ આ સંગરહસથાનને સાડ ૧૦૫૦ રૂપીએ વેચાતું લીધામાં આવીઈ હતું. તેનાં શરીરમાંનુ સઘળું ખામ દાહાડી નાંખીને વરજેલાં હાડકા શુધાંનુ પાંખરૂં હીઆં ઉઠું કીમેજીછે. તેનાં સઘળાં હાડકાંનુ વજન ૮૭૬ રત, અને તેના આખા માંમડાંનુ વજન ૧૯ હંદરવેટ થાઈ હતું. એક જીવાંન શીધીનું પચાસટર માં એટોરું બાહાવણ, તથા એક આદમી જેનાં બેજાંમાં પાંજી થયાથી મરણ પાંખીઈ હતું, તેનું પાંખરૂ હીઆં દીકામાં આવેછે. એ આદમીનાં માથાનો ઘેરવો ૪ કુટ હતો. બંગાલ મરે બે માંથાનુ એક બાજકે જનમીઈ હતું, તે માર વરશની વયેમાં સાંકનાં દંખથી મરણ પાંખીઈ હતું તેનુ માંધછે. આ બાજકને માર આખ હતી, તે એકજ વખતે જીદી જીદી બાજુએ ફરતી હતી. કેટલીએક મમી પણ હીઆંછે તેમાંની એક પીર નાં એક અમીરનીછે, હેતુ પારીઆમાં આવેછે. એક જાતની માંછલીનાં મીનમાં બનાવેલા આકારેછે. આ ગા નીડઝીલંડ મરે પાંખ વચરનુ એક મોટું પંખેરૂ થાતું હતું, તેનાં હાડકાંનાં ફાસીલે. મારાગામકારનાં મુલકમાં આગલ એક મોટું પંખેરૂ થાતું હતું, તેનાં મેરનાં એટી દાહાડેલા નમુનાંછે. એ મેરૂ ઘણુજ મોટું છે કાંએન તે એક મેરૂ મધે સીપુરગનાં ૧૨ અથવા મરધીનાં ૧૪૦ અથવા "હર્મિગ બરડ" નાંમનાં પંખેરૂ

નાં ૧૦૦૦૦ બેડાં મધેની વસતુ માંદું થકે. એ ઉપરાંત બીજાં ઘણાંએક જાનવરો તથા પખ્શીઓનાં પાંચરાછે. જુદો જુદો જાતનાં જાનવરોનાં હાથથી બનાવેલા કેટલાંએક મેહુરા હીંચાં મેલેલાછે. આ સંગરહસ્થાનને સારી પદ્ધતિ ધીઆંતથી જોવાથી તથા તપાસીઆથી આદમી તથા પુરથવી ઉપર થાતાં ઘણાંએક જાનવરોનાં શરીરોની અંદરની બાંધણી વીગે આપણને આહીતગારી મળેછે.

સોન મીઠિલગમ.

આ સંગરહસ્થાનનું નામ તેનાં અસલ ઘણી ઉપરથી રાખીઆમાં આવીહુંછે. ઘર તથા ઇમારતો બાંધવાનાં કામમાં સર જાન સોન નામનો એક પુરવીન કારીગર હોતો. તે એક કડીઆનો છોકરો હોતો પણ પોતાનાં હુંતરમાં તેણે અતી ઘણી માહેતગારી મેલવી હતી, અને હાલુ લંડન શેરેની ખુબસુરતીમાં હુમેરો કરનારી ઘણીએક ઇમારતો એ ગરહસથે બનાવેલા નકસા ઉપરથી બાંધીઆમાં આવીછે. એ શખ્સે ઘણી મેહુતતથી અને (૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખ રૂપીઆ ખર્ચાને એક કીમતી સંગરહસ્થાન બનાવીહું હતું. તેનાં મરણ પછી પારલામેન્ટની સભાએ થેડવેલા તરસડીઓનાં હસતકમાં તે ગયું હતું, અને એ તરસડીઓનો હાકમ મેલવી આથી વગર ખર્ચે તે જોવાને સરવે કોઇને છુટછે. આ સંગરહસ્થાન ૨૪ ચોરસ રોકેછે. સર જાન સોને જે ટલી ઇમારતો બાંધીછે, તે સઘળીનાં ચીતારો એક ચોરડાની અંદર મેલેલાછે. અસલનાં વખતની રોમ તથા ગરીસ મધેની ઇમારતો જે હાલમાં તે દેશમાં સમારીઆમાં આવીછે, તેનાં સફેદ મટોડીનાં નમુનાં બનાવીઆમાં આવીઆછે. પાંખપીઆઈ શેરેનો ભુચમાં નમુનો બનાવેલોછે. હોમર, રોકસપીઅર, મેન જાનસન અને બીજા નામીયા શખ્સોનાં પુતલાંછે. ઇંગ્લેન્ડની તથા બીજાં સોભાતા વાશાણોનેા સારો સંગર જાનસન અને બીજા નામીયા શખ્સોનાં પુતલાંછે. ઇંગ્લેન્ડની તથા બીજાં સોભાતા વાશાણોનેા સારો સંગર હુંછે. સર જોશુઆ રેનલડશે પાસની અંદર પડેલા સરખનેા પાડેલા ચીતાર, સર જાન સોને ૫૫૦૦ રૂપીએ વેચાતો લીધો હોતો તે હીંચાંછે. વેનીસનાં બારાંતુ એક ઘણુંજ ખુબસુરત ચીતારછે. પારલામેન્ટનાં અધીકારીઓ ટુંટી કાહાડીઆમાં આવેછે, તે બનાવનાં ચાર ચીતારોછે, તે સતર હજાર રૂપીએ સર જાન સોને ખરીદીયાં હતાં. બીજાં ઘણાંએક કીમતી ચીતારોછે, તે અસલ મોટી કીમતે ખરીદીયાં હતાં. એક ભાગમાં જુદાં જુદાં દેશોની ઇમારતનાં નમુનાંછે. આલાબાસતર અથવા એક જાતનાં સફેદ સંગેમરમ રનાં પથરની ૯ ફુટ, ૪ ઇંચ લાંબી, ૩ ફુટ, ૮ ઇંચ પોહાલી, અને ૨ ફુટ, ૮ ઇંચ ઠંડી એક પેટીછે. તેની અંદર તથા બાહર, નહીં વાંચી શકાએ તેવા ફસકતો કોતરેલાછે. જે કે આ પેટીનો પથર હડી ઇંચ જ ડોછે, તોપણ તે પેટીની અંદર રોશની મેલી બંધ કીધી હોએ તો, તેમાંથી અબજવાલું થડેછે. એ પેટીનાં તલી આમાં એક આકાર પાડેલાછે તે બીસરનાં લોકો એક જોઇને જાનતા હતા, કે જે મરણ પાંમેલાઓની ઉપર નજોહબાંની રાખતો હોતો, તેનોછે. એ પેટી વીશ હજાર રૂપીઆની કીમતે સર જાન સોને વેચાતી લીધી હતી. એક કબરની અંદર અસલનાં વખતનાં કેટલાંએક હીરાછે. સર કરીસટોફર રેન કે જોએ સેન્ટ પાલસ તથા બીજાં દેવજો તથા ઇમારતો બાંધી હતી તેનું ઘડીઆળ તથા ગાંપની લાકડી તથા કંપસાછે. સી રીંગાપટામ મધે ટીપુ સાહેબનાં મેહુલમાં હાથીદાંતની એક ટેબલ તથા ચાર ખુરશી હતી, તે પણ હીંચાંછે. એક કીમતી પીસટોલ આપણા જોયામાં આવેછે, તે આજાફ આગલ દુરકી લથકરનાં એક સરદાર પાસેથી રીશીઆનાં આગલા શાહાંનશાહ પીટર ધી ગરેટે લીધી હતી. એ પીસટોલ આલેકઝાંનડર શાહાંનશાહે નેપોલીઅન બોનાપાર્ટને આપી હતી. તે તે શાહાંનશાહ સેન્ટ હેલીનાં ખાતે પોતાની સાથે લઈ ગયો હોતો, તાં હાંથી એક ફ્રેન્ચ અગલદારને મલી હતી, તે હાલુ હીંચાંછે. એ પરમાંજો નાંખીમી વસતુએ મેલવવામાં ઉપલા ગરહસથે ઘણાંએક ખર્ચ કીધો હોતો. આ ઘરનાં બોઅરોનાં ચોરડાની અંદર અસલનાં વખતની કબરોનાં ભુચમાં બનાવેલા નમુનાંછે.

રામ્પેલ એશીઆટીક સોસાયટીસ મીઝીજીઅમ.

ઉગમણ પરાંતની વીઢીઆ તથા એલમની ખોલ કરવાને સાત્ર ૧૮૨૩ નાં સાલમાં રામ્પેલ એશીઆટીક સોસાયટી નાંમની એક મંડળી સ્થાપીઆમાં આવી હતી. એ મંડળી મહીનામાં એક અથવા બે વાર મળેછે, અને તાંહાં અગતની બાબતો ઉપર બાશાંણે થાયેછે. એ મંડળીનું સંગરહસ્થાનછે તેમાં અગત ૪ રીને નીચે જણાવેલી વસ્તુઓ જોવા લાયકેછે. મલાહી ભાલા જેની ઉપર મુનેરી નકસીછે, ધરાંની બખ તર કે જેની અંદરનો સધળો ભાગ મુનાંનેછે, એક બંગાલી ખંજર, સીસાન મધે બંગાલી કુદરોનો ચોકાર કર વાનાં ભાલા, લાહોરનાં લોકોનાં તીરકાંમકા, લાહોર મધેનાં એક રેહડાં મધેનો ખુબમુરત ધાંબ જેની ઉપર નકસી કોતરેલીછે તથા કુરગ, મુરગા અને છુધનાં પુતલાંઓછે.

નેવલ મીઝીજીઅમ.

આ સંગરહસ્થાન સાંમરસેટ હાઉસ નાંમની એક મોટી ધમારત જે સરકારી આફીસોનાં કાંમમાં રોકાયેલીછે, તેનાં એક ભાગમાંછે. એ ભાગને “મોડેલ રૂમ” કરીને પણ કહેછે. ગરેટ બરીટનમાં જે કાંઈ મોટાં લડાઈનાં બારકસો બંધાયાછે, તે સધળાનાં લાકડાંમાં બનાંવેલા નમુનાં હીંઆં મેલીઆમાં આવીઆછે અને તેટલા ઉપરથી ઉપલાં નામો એ સંગરહસ્થાનને આપીઆમાં આવીઆંછે. આસરે ૨૦૦ વરસની વાત ઉપર જે વાંહાંણો બાંધીઆમાં આવીઆં હતાં, તેમાંનાં કેટલાંએક નાંમીયા બારકસોનાં નમુનાં પણ હે અજા આ જગાએ આપણે જોઈએછે. એ ઉપરાંત કુરાંનસ તથા ચીન અને બીજાં દેશોનાં લડાઈનાં બારક સોનાં પણ કેટલાંએક નમુનાંછે. આપણી નાંમદાર રાંછીને બેશી કુરવાની કદરનો એક ધણો મુંદર નમુનોછે. એ કદર કલાક એકમાં દશ માઈલ જાઈ શકેછે, હેવી તેની બાંધણીછે. વાઢીઆઓને અગતકરી આ સંગરહસ્થાન ધણુ કીમતીછે.

જે ઘરમાં આ સંગરહસ્થાન તથા સરકારી આફીસોછે, તે આગલ એક મેહેલ હતો. હવડાં એ ધ મારતમાં ૩૬૦૦ બારીઓએ અને તે સધળી ગણવામાં એક શખસને તરણ દીવસ લાગા હતા. ઉપલાં સં ગરહસ્થાન વીગરે આ ધમારત પણ જોવા લાયકેછે.

રામ્પેલ સોસાયટીસ મીઝીજીઅમ.

૧૬૬૩ નાં સાલમાં પાદશાહી સનદથી રામ્પેલ સોસાયટીની મંડળી સ્થાપીઆમાં આવી હતી. પાદશાહ બીજી બારલસ, તથા પાદશાહ બીજી જેમસ તે મંડળીમાં અધીકારી રાખલ સાંમેલ થયા હતા. નીઉટન, રેન, હાલી, હરથેલ, ડેવી અને વાટ જેવા મંચલ ફીલસુફી તથા નાંમીયા શખસો પણ તેનાં અધીકારી હતા. હાલમાં એ મંડળીમાં આસરે ૮૦૦ ગરહસ્થો સાંમેલછે, અને તેઓ પોતાના નામને છેડે “એક આર એસ” કરી લખેછે. એ મંડળીમાં જેઓએ વીઢીઆ તથા હુનરમાં કોઈબી રીતે નાંમ મેલવીડાં રાખે, તેઓને અગત કરીને રાખલ કરીઆમાં આવેછે, અને એ મંડળીની તતલજ વીઢીઆ અને હુનરની શોધ તથા ફેલાવો કરવાનીછે. એ મંડળીનું એક સંગરહસ્થાનછે, તાંહાં એક ધણીન મુંદર રૂપાંની મેસ અથવા લા કડી, જે આપણા જોવામાં આવેછે, તે પાદશાહ બીજી જેમસે આ સખને બેટ આપી હતી. નીઉટન જરે છોડરો હતો, તારે તેણે પોતાને હાથે એક “સોલર ટામ્પેલ” બનાંવીડાં હતું તે, તથા ૧૬૯૧ નાં વરસમાં એક ફરબીન બનાંવી હતી તે હીંઆં આપણે જોઈએછે. આ નાંમીયા ફીલસુફીનાં સર્ફે રૂપેરી બાલનું એક ઝકડું જે મણુ સંખાલીને રાખીઆમાં આવીડાંછે તે તથા તેનાં બેહસાનો મટોડીમાં લીરેલા આકાર હીંઆંછે. જે મીઆલ તે વાપરતો હતો, તે પણ છે. સાર હંમશરી ડેવીએ “સેફ્ટી લાંપ” અથવા કોલસાની ખાંનમાં વગર

ધાસનીએ લઈ જવાનું રોશનીનું ફાંતસ બનાવીઈ હતું, તેનો તે ફીલમુકનાં હાથનો બનાવેલો અસલ નમુનો હીઆંછે. એ ઉપરાંત હીઆં કેટલીએક પુરાંની તથા કીમતી વસ્તુઓએ. સર આઈસાક નીકિટન તથા સર હંમફ્રી ડેવી અને બીજા તેવા નાંખીયા શખસોની રંગીન તસવીરો પણ આ સંગ્રહસંધાનમાં ટંગેલીછે.

ઉપર જટલાં સંગ્રહસંધાનોનું બધાંન કીધુંછે તે મુખીઅ ગણાએછે, પણ તેઓ ઉપરાંત લંડન શહેરમાં બીજાં ઘણાએક નાંખલા સંગ્રહસંધાનોએ, તથા કેટલાંએક ખાંનગીએ તેનાં માલેકો પણ જ્યેા જોવા જતએછે તેમને સંખ્યાવતની શહે દેખાડેછે. હવે તસવીરખાંનએાનું બધાંન ચરૂ કરીએછ.

નાથનલ ગીઆલરી.

આ તસવીરખાંનું લંડનનાં એક સહથી સરસ ભાગમાં અને ઘણી સોભાઈતી ઈમારતમાંછે. એ ઈમારત “ત્રફાલગર સ્કુઅર” નાંખનાં ખુબસુરત ચોકની એક બાજુએછે. પારીસમાં પલાસ ડી લા ફાંતકારડ નો ચોકછે, તેમ આ લંડનનો ચોકછે, તોપણ આટલું કેહવું જોઈએછ કે, ખુબસુરતીમાં પારીસનાં ચોકની આગલ તે કસસા હીસાબમા નથી, તોપણ લંડનમાં તે સહથી સરસછે. એ ચોકની અંદર બે ઇંખારાછે તથા ઇંગલંડનાં સુરા પેહલવાંન નેલસનની યાદગારી રાખવાને સારૂ એક મોટો મીનાંરોછે, અને તેની ઉપર તેજ પેહલવાંનનું ૧૮ ફુટ ઊંચું પુતલુંછે. આ મીનાંરો ૧૮૪૩ નાં વરસમાં ઉભો કીધામાં આવીએા હતા. પુતલાં શુધાં તેની કુલ ઉંચાઈ ૧૬૨ ફુટછે. આ મીનાંરાનાં તાકની ચાર બાજુએ નેલસનની ચાર મોટી લ ડાઈ બતાવનાંરા ચીતાર કોતરેલાંછે. જે ભાગ નાથનલ ગીઆલરીની સાંખને આવેલોછે, તેની ઉપર નાઈલ નદી ઉપરની લડાઈનો ચીતારછે. એ લડાઈમાં નેલસનને ઝાંધામાં ઝાલી લાગી હતી તે દેખાવ તાંહાં યાડે લોછે. એક ડાકતર તે વખતે એક જખમી થાએલા ખલાસીનાં જખમ સાફ કરતો હતો, પણ તેને પડતો મેલીને નેલસનને મદદ કરવા ગયો, તેવામાં તેને તે સુરા પેહલવાંને કહેઈ કે, “નહી ચારી વારણ આવે તાહરે પેહલે પેલા ખલાસીને તપાસ.” બીજા બાજુએ ત્રફાલગરની લડાઈમા નેલસનનું મોઢાંત થયું તેનો ચીતારછે. એ ચીતારની નીચે નેલસનનાં નાંખીયા સમરો કોતરેલાંછે કે “ઇંગલંડ ડેવી ઉગ્રે રાખેછ કે દરએક આદમીએ પોતાની ફરજ અદા કરવી.” તરીજા બાજુએ કોપનહેગન અને ચોથી બાજુએ સેનટ વીનસેનટની લડાઈનાં ચીતારોછે. એ મીનાંરો ઇંગલંડની પરજની તરફથી હુગરાંણ કરી બાંધીઆમાં આવીએાછે. તે નો સંધજો ખરમ આસરે (૩૩૦૦૦૦) તરણ લાખ તરીસ હજાર રૂપીઆનો થયોછે, તેમાં એક લાખ વીશ હજાર રૂપીઆ સરકારે આપીઆ હતા. પાંચ હજાર રૂપીઆ રૂશીઆનાં શાંહાંનશાહે ભરીઆ હતા આ ચોકની એક બાજુએ ખાદશાહ ચોથા જરજનું ઘોડસવાર પુતલુંછે. એજ ચોકમાં સર ચારલસ નેપીઅર તથા જર્નિંગસનાં પુતલાંછે.

નાથનલ ગીઆલરીની ઈમારતનો બાહેરનો દેખાવ ઘણેજાન સારોછે. આઠ સોભાઈતા થાંબા સાથેનો એક મોટો એયલોછે, તેની ઉપર ચહુડીઆ પછી આપણે અંદર દાખલ થાઈ શકીએછે. અંદર જતાં ચહુડવાનાં મોટા દાદરની બાજુએ નાંખીચી અને ખુબસુરત રંગીન તસવીરો તથા પુતલાંએ આપણા જોવામાં આવેછે. લંડનમાં હાંડું એક જાણક તસવીરખાંનું સથાપવાનો પારલામેન્ટની સભાની તરફથી ૧૮૨૪ નાં સાલમાં હોકમ થયો હતો. એજ વરસમાં મીઠો આનગરરટેન નાંખનાં એક ગરહસંધનાં ૩૮ રંગીન ચીતરો (૫૦૦૦૦) પાંચ લાખ સીતર હજાર રૂપીએ વેચાતા લીધામાં આવીઆં હતાં. ૧૮૨૬ નાં સાલમાં સર જરજ મોમંનટે (૭૮૦૫૦૦) સાત લાખ, સીતીઆસી હજાર, પાંચશો રૂપીઆની કીમતનાં ૧૬ ચીતરો આ તસવીરખાંનને ભેટ આપીઆં હતાં. હાલમાં આ જગાએ આસરે તરણશો ચીતરોછે તેમાં કેટલાંએક ભેટ મહેલાંછે, અને બાકીના મોટી કીમત અપીને ખરીદ કીરેલાંછે. આ તસવીરખાંનમાં ખરીસદી ધરં ખની ચોથીમાં લખેલા બનાંવેનાં ઘણાએક ચીતરોછે.

વેનીસનાં પાઇબનાં મેડેલ મધે ઇરાંનનાં દારાં પાદશાહનાં તંજુનું એક ચીતર હતુ, તે ૧૮૫૭ નાં સાલમાં (૧૪૦૦૦૦) એક લાખ, ચીઆલીસ હજાર રૂપીઆની કીમતે વેચાતું લઈ હીઆં મેલીઆમાં આ વીઉંછે. વાંચનાંર પોતાનાં મનમાં હોવે સવાલ કરશે કે, શું એક ચીતરની કીમત એક લાખ ચીઆલીસ હજાર રૂપીઆ ! હોવાં ચીતરોનુ બધાંન કલમથી કરવું આહલછે. તેની મોટી કીમત ઉપરથીજ તેનો અટક લો થાઈ શક્યે, અને નજરે જોવાવનાં તેની ખુબી ગાલમ પડવાની નથી. બીજા જે ચીતરોછે, તેમાંનાં જે મોટી કીમતનાછે, તે હોમો હીઆં જાણવીએછે અને તેમની ખુબી વીશે કીમત ઉપરથીજ વીચાર કરવાની ભલામણ કરીએછે. લાજરસને કરાઈસટે સારો કીધો હતો, તેથી તેને અચરતી ઉપજા હતી, તે દેખાવનાં ચીતરનાં ૩૫૦૦૦ રૂપીઆ; આલેકઝાંનડરીઆ વાલી સેન્ટ કાયેરાઈનની તસવીર ૫૦૦૦૦ રૂપીઆ; કરાઈ સ્ટ, તેની માં અને બે ફ્રેસતા, ૪૦૦૦૦ રૂપીઆ; કરાઈસ્ટનાં આંધા ઉપર દારાંનુ તાજ પેહરાવીને તેનાં ૬ સમેનો એક નેઆએધીસ પાસે લઈ ગયા તે બનાવનાં ચીતરનાં ૧૦૫૦૦૦ રૂપીઆ; કરાઈસ્ટની માં અ ને એક ટોપલી પાડેલીછે તેનાં ૩૯૦૦૦ રૂપીઆ; એક બંદરનુ ચીતર, ૪૦૦૦૦ રૂપીઆ; લડાઈ અને સુએહનુ ચીતર, ૩૦૦૦૦ રૂપીઆ, દુરથી એક જગાનાં દેખાવનાં, ૧૫૦૦૦ રૂપીઆ; ચીલાંન મધે શાંહાંનશાહ થીએ કોશીઅસને સેન્ટ આંબ્રોશીઅસ નાંમનાં એક પાદરીએ દેવળમાં દાખલ થવા દીધો નહી હતો, તેનુ ચીતર, ૧૬૦૦૦ રૂપીઆ; છીનાંલુ કરતાં પકડાએલી સ્ત્રી, ૫૨૫૦૦ રૂપીઆ; રુપેનને પાદશાહુ યોથો ફ્રીલીપ નંગલી દુકરને શેકાર કરેછે, ૨૨૦૦૦ રૂપીઆ; " હોલી ફેમેલી " ૩૦૦૦૦ રૂપીઆ; સેન્ટ જાંન અને મેહુનકું, ૨૧૦૦૦ રૂપીઆ; પારીસ ઉપર ઉતરેલો ઇનસાફ, ૪૨૦૦૦ રૂપીઆ. એ ઉપરાંત બીજા ઘણાએક મોટી કી મતનાં ચીતરોછે. કોઈબી ચીતર એક હજાર રૂપીઆની અંદરનું નથી. આ પરમાણુ મોટા ખરચે હાવા ચીતરો એકડા કરીઆમાં આવેછે, તેથી ચીતરો રંગવાનો હુનર ઇંગલંડમાં કેટલો પસંદછે, તથા તેને વધેલો જોવાને કેટલી ખાહેશછે તેનો અડસટો ઉપલી વીગત ઉપરથી ચલશે. આ તસવીરખાંનાં દીવાંનખાંનાંમાં રંગેમરમરનુ એક મોટું વાશણુછે, તે ખચીત જોવા લાએછે. એ વાશણને "વાટરજી વાલ" કરી નાંમ આ પેહુછે. તેની ઉંચાઈ ૧૬ ફુટ, વીઆસ ૧૦ ફુટ અને વજનમાં ૨૦ ટનછે. આ વાશણુ રંગેમરમરનાં તર છુ મોટા કટકાંનુ બનાવીઆમાં આવીઉંછે. તે કટકા પેહલજે નેપોલીઅન બેનાંંપારટે પોતાની લડાઈએની યાદગારીમાં એક વીશણુ બનાવવાને વાસતે મેલવીઆ હતા, પણ તે પોતાની ઉનેદમાં પાર પડીઆ નહી હતો. એ પ્રયત્નો ટસકનીનાં ડીઉકે પાદશાહુ યોથા જરજને બેટ આપીઆ હતા, તે ઉપરથી આ મોટુ વાશ છુ નેપોલીઅન બેનાંંપારટનાં પડી ભાગવાની યાદગારી રાખવાને બનાવીઆમાં આવીઉં હતું.

આ તસવીરખાંનુ સપટેમખર મહીનાનાં બે અડવાડીઆં તથા આખા અક્ટોબર મહીનાં વગરે આ ખું વરસ હુંવાડું રહેછે. ચીતરો ખરીદ કરવાનો ખરચ જુરો ગણતાં તેની પછવાડે દર વરશે દશ હજાર રૂપી આ ખરચછે. એક વરસમાં માંચ લાખ આદમીઓ એ તસવીરખાંનાની બેટ લીએછે.

ટરનર તથા વરનન ગીઆલરંી.

નાંચનલ ગીઆલરંી મરેનાં કેટલાંએક ચીતરો જે જગાની કોતાઇને લીવે તાંહાં સમાઈ શકી આં નથી, તે આ તસવીરખાંનાંમાં મેલીઆમાં આવીઆંછે. જે ઘરમાં આ તસવીરખાંનુછે તેને " ગારલ બ્રો લુકિસ " કહેછે, કંમિએ આગલ તે ડીઉકે આવ ગારલબરેનો રહેવાનો મેડેલ હતો. ૧૮૧૭ નાં સા વમાં એ મેડેલ પાદશાહની તરફથી પરીનસેસ ગારગેટ તથા પરીનસ લીઓપોલડને વાસતે વેચાતો લીધાં આવીઆ હતો. પાદશાહુ યોથા વીલીઅમની રાંણી હીઆં છેલી રહી હતી. હાલમાં એ મેડેલ પરીનસ આવ વેલસને વાસતેછે, પણ તેમાં હાલ તરત રાંણીનાં હોઈમથી તસવીરો મેલીઆમાં આવીએ. બી૦ વરનન

તથા મી૦ ટરનર નાંખનાં બે ગરહસયોએ પોતાની પાસની સઘળી તસવીરો જાહેરમાં હુંગાડી મેલવાને વા સતે સરકારને બખશી હતી, તે સુખ્ય તે સઘળી હીઆં મેલીઆમાં આવીછે. વરતને ૧૬૨ તસવીરો આ પી હતી. ટરનર પોતે ઘણો કાબેલ તસવીર પાડનાર હતો, અને તેની પાસે જેટલી હતી તે સઘળી તેનાં મરણ પછી પરજને આપીઆમાં આવી હતી. તેનાં પોતાનાં હાથનાં ચીતરો ઘણાજ વખાંણવા લાગ્યેક અને કીમતીછે, અને ટરનર અને વરનનની બંનેની બેટની લાખો રૂપીઆથી વધારે કીમત થાએછે.

ડલવીચ ગીઆલરી.

લંડનનાં “વાટરલુ બરીડન” નાંખનાં પુલથી પાંચ માઇલ દુર ડલવીચ ગ્રામે “ગ્રાડ ગીફ્ટ કાલેમ” નાં ખની એક ગદરેસાછે, તેને ફ્રાંસીસ બરનેઈસ નાંખનાં એક કાબેલ અને વીદીઆવાંન રાખસે મોટી કીમ તનાં ૩૫૪ ચીતરો બખશેસ કીધાં હતાં, તે સરવેને જોવાને વાસતે એ ગદરેસાને લગતી ઇમારતમાં હુંગાડાં મેલીઆમાં આવીઆછે. એ ચીતરો મેલવાની ઇમારત બાંધવાને વાસતે એક લાખ રૂપીઆ, અને ચીતરોને તથા ઇમારતને સારી હાલતમાં રાખવાને સાડી બીજ વીસ હજાર રૂપીઆ પણ તે ગરહસયે આ પીઆ હતા. આ ચીતરોની પણ ઘણી તારીફ થાએછે. એ પરખાંણે ખાંનમી ગરહસયોએ લાખો રૂપીઆ નો પોતાનાં માલ પરજનાં કાએદા અને ગમતને સાડી બેટ કીધાછે, તેજ ઉપરથી તેઓની સખાવત અને પોતાનાં દેશ ઉપરનાં હેતની નીસાંણુ માલંમ પડેછે. હજારો લોકો દર રોજ હેવાં તસવીરખાંનાંઓ જોવા જાએછે, તે ઉપરથી હેવા હુંગર ઉપર લોકોને ભારી શોક તથા ઉલટછે, તેની સાબેતી મહેછે.

રામ્યેલ આકાડમી આવ આરટસનુ તસવીરખાનું.

ઉપર જણાવેલાં બધુક હુંગાડા તસવીરખાંનાં સીવાએ, વરસનાં કેટલાએક ભાગમાં થોડી મુદત શુધી તસવીરખાંનાં દેખાડીઆમાં આવેછે, તે પણ ઘણા જોવા લાએકછે. ચીતરો પાડવાનાં હુંગરમાં શુધારો તથા વધારો કરવાની, તથા એ હુંગરનો શોક વધારવાની મતલબથી “રામ્યેલ આકાડમી આવ આરટસ” નાં ખની એક મંડળીછે, તેમાં ૬૬ અધીકારીઓછે. એ અધીકારીઓ રાંછીનાં હોકમ સીવાએ થડતા નથી, અને તેઓની ઉપર રાંછીનોજ હોકમ ચાલેછે. એ મંડળીનાં હસતકમાં ચીતરો પાડવા સીખવવાની એક મદ રેસાછે, તેમાં દાખલ કરવાનો કાએદો ઘણો સકેતછે. જે શખસે રામ્યેલ આકાડમીમાં વીદીઆરથી માફક દાખલ થયું હોએ, તેણે પેટલ વેટલાં પોતાનાં હાથનુ એક ચીતર અથવા નયુનો અધીકારીઓની મંડળી ઉપર મોકલવો જોઈએ, તે સાથે સારી આબરૂ વીધે ખાતરી કરવી જોઈએ, અને તેઓને તે ઉપરથી હેણું માલંમ પડે કે, તે ઘણી ચીતર પાડવાનાં કાંમમાં સારો માહાવરો ધરાવશે, તે એ મંડળીનાં હસતકમાં જે ચીતરો રોછે, તેની ઉપરથી નકલ કરવાને તેને છુટ આપીઆમાં આવેછે. હીઆં જે ચીતર તે પાડેછે, તે ફરીથી તે મંડળીને રજુ કરીઆમાં આવેછે, અને જો તે પસંદ પડે, તે તે શખસને એ મંડળીનાં વીદીઆરથી દાખલ ગણીઆમાં આવેછે, અને પછી તેને તાંહાં જવાને હુંગેસાં છુટ મહેછે. જો ઉપરું ચીતર પસંદ નહી પડે, તે ફરીથી તેને તાંહાં દાખલ કરીઆમાં આવવો નથી. એ પરખાંણે જેઓ આ મંડળીનાં વીદીઆરથી દાખલ નાંમ ધરાવેછે તેઓને ઘણુ ખાંન મહેણું ગણીઆમાં આવેછે. એજ પરખાંણેનાં કાએદો બાહાવલાં બનાવનાંસાએ તથા પાતુની પહેલ ઉપર તસવીર કોતરનાંસાએને લાગુ પાડેલોછે.

એ સભાની તરફથી દર વરશે હુંગાંલની મોહાસમમાં એક મોટું તસવીરખાંનું હુંગાડીઆમાં આવે છે, તાંહાં ગયાં વરસમાં જે ચીતરો પાડીઆમાં આવીઆં હોએ, તે મોહાડીઆમાં આવેછે. ગાંમમાં જેટલા તસવીર પાડનારા હોએ, અને તેઓએ વેચવાને વાસતે જેટલાં ચીતર પાડીઆં હોએ, તેમને જાહેરમાં દેખાડવાને તેઓ હીઆં મોકલેછે. પણ ઉપલી મંડળીનાં અધીકારીઓએ હેવાં ધારો રાખેલો કે, જે ચીતર

સાઝું હોયે તેજ તાંહાં મેલવું. કોઈ સાધારણ ચીતર મોકલેતા તે લીધામાં આવવું નથી. જેટલાં ચીતરો મોકલીઆમાં આવેછે, તેમાંના તરીજી હીસસો પસંદ રાખીઆમાં આવેછે. જે ચીતર એક વખત બાહર દેખાડીઆમાં આવીકે હોયે, તેને દાખલ કરીઆમાં આવવું નથી. દરએક કારીગરને આઠ ચીતર દેખાડવાની છુટ્ટે. આ ગોઠવણથી ચીતર પાડનાંશયોને અને ખરીદ કરનાંશયોને બંને ફાયદો થાયેછે. જે એથી જુલાઈ મહીનાં શુધી ઉપર જણાવીઆ પરખાણે તે ચીતરો દેખાડીઆમાં આવેછે, અને તેમની દરએકની કીમત તસવીર પાડનાંરે ઉપલી મંડળીનાં સકરેદારીને આપેલી હોયેછે, તેને પછીઆથી ખાલંમ પડેછે. સઉથી સરસ ચીતરોજ તાંહાં હોયેછે, જેવી લેનાંરની ખાતરી થાયેછે, તથા હાવા તસવીરખાંનાંમાં ગણાયી તેને એ ટલાંતા ચીતરો જોવાને અને પોતાને પસંદ પડતું ખરીદવાને બની આવેછે, કે તેવી જોગવાઈ બીજી કોંકાંજી મલની નથી. જરે એ તસવીરખાંનું બંધ થાયેછે, તારે ખરીદ કરનાંશયો પોતાનાં ચીતરો લઈ જાયેછે, અને જે નહી વેચાયો હોયે, તે તેમનાં માલેકોને તાંહાં મોકલીઆમાં આવેછે, પણ થણુ કરીને દર વરસ તાંહાં ગયેલાં થણુ ખરાં ચીતરો વેચાયા વગર રેહતાં નથી. ચીતર વેચવાનું આ એક સાઝું બજારછે, એમ સમજવું, અને આ તસવીરખાંનાંને હુંગાડવાનો વખત આવેછે તેની આગમન જે અંચલ કારીગરોછે, તે તાંહાં વેચવાને વાસતે કીમતી ચીતરો બનાવવામાં શુલેલા રેહછે, કાંએજે સારા નમુનાં વેચવાની જગા એ જછે. આ તસવીરખાંનું નાંશનલ ગીઆલરીનાં એક ગાલામાંછે અને જે દરવાજોથી તેમાં જાઈ શકાયેછે, તે જ દરવાજોથી હીઆં પણ જવાયેછે. જેટલી તસવીરો હીઆં દર વરસે દેખાડીઆમાં આવેછે, તેની જીમ લે કીમત ગણીએતા લાખો રૂપીઆની થાયે. આ તસવીરખાંનાં અંધે જે જે ચીતરો દેખાડીઆમાં આવે છે, તે દર વરસે જુદાં જુદાં હોયેછે, તેથી તેમાંનાં કોઈ ચોક્કસનુ વરણુન કરવાની આ જગાએ જરૂર નથી. ૧૮૫૮ નાં વરસમાં જરે આ લખનાંર તાંહાં હતો, તારે તાંહાં સલખાં મલીને ૧૧૬૦ ચીતરો અને સંજોમર તર તથા બીજા પથરનાં ૧૬૦ પ્રતલાં દેખાડીઆમાં આવીઆં હતાં.

આ મંડળીનો સલખો ખરચ આ તસવીરખાંનાંમાંથીજ નીકલેછે. જોવા જનાંશયો પાસેથી દર આ દમી દીક અરથો રૂપીઆ લીધામાં આવેછે, તથા જેટલી તસવીર તાંહાં હોયેછે, તેની દીપનુ ચોપાંનીક છા પી દર એક નકલનાં અરથો રૂપીઆને ભાવે વેચેછે, તે બંને મલી દર વરસે ૬૦૦૦૦ રૂપીઆની આવેપત થાયેછે.

ઉપલી મંડળીનું જે જાણક તસવીરખાંનુંછે તે સકરેદારીનાં હોકમ વગર દેખાડીઆમાં આવવું નથી. તેને લગતું એક પુસતકખાંનુંછે, તાંહાં કોઈ કોઈ વાર ચીતરો રંગવાનાં હુંનર ઉપર ભાશાંજી પણ કરીઆમાં આવેછે, તે વખતે જે તસવીર પાડનાંશયોનાં ચીતરો આ તસવીરખાંનાંમાં દાખલ થયાં હોયે, તેઓને તાંહાં જવાને છુટ્ટે.

સોસાઈટી આવ બરીદીશ આરટીસટસનુ તસવીરખાંનું.

ઉપલીજ મતલબને લગતી બીજી થણીએક મંડળીઓછે. “સોસાઈટી આવ બરીદીશ આરટીસટસ” નાંમની મંડળી પણ પોતાનુ તસવીરખાંનું દર વરસે “સરોક સૌદ પાલ ખાલ” નાંમનાં મોહોલખામાં એક ઘર માં હુંગારેછે. હીઆં પણ થણાજ કીમતી ચીતરો દેખાડીઆમાં આવેછે, અને જોવા જનાંશયો પાસેથી જ ચીતરોની દીપનાં ચોપાંનીઆનો જીમ ભાવ લીધામાં આવેછે. સને ૧૮૫૮ નાં વરસમાં હીઆં ૯૧૬ ચીતરો દેખાડીઆમાં આવીઆં હતાં.

બરીદીશ ઇનસાદીદીગિશનનુ તસવીરખાંનું.

આ તસવીરખાંનાંમાં ફક્ત અસલનાં વખતનાં કારીગરોનાં અને જરણુ પાંચેલા ઈંગરેજ કારીગરોનાં

ચેચાતી લેવાનો હાકમ સફરદારીની સાથે નોંધાયેલો હતો. હાંઆં ને નકલ મેલવી હોય છે, તે વેચીઆ પેં આપતી નથી, પણ તેમનાં ધણીને ખબર કરીઆથી બીજા જેટલી જોઈએ તેટલી નકલો છાપી આપી શકાયાં આવે છે, કાંએ ને કાચો ઉપર અસલ “નેગટીવ” તસવીર લીધી હોય છે, તેમને તેઓ હંમેસાં સં લીધે રાખે છે.

આદમીઓનાં મીનમાં બનાવેલા પુતલાં-

પથરમાં કોતરેલાં પુતલાં અને રંગમાં ઉતારેલી તસવીરો આપણે જોઈ, પણ હરેક આદમીના ખરેખરો આપણા ધીઆંનમાં ઉતારવાને સાડાં મીનમાં પુતલાંના ને નાંમીયા સંગરહ માર્ડમ દુશાનાં દીવાં નાંમીમાં કરીઆમાં આવીએ છે, તે ખરેખર જેવા લાગે છે. જે કોઈ અંનંતરૂ શખસને આ દીવાંન આંખે કાંએક લઈ જઈને ઉભો રાખીઆમાં આવે તો, તે ખચીત ગભરાઈને એમ પુછે કે, આ મોટી મી નલઆંને વાસંતે એકડી બલી છે. હાંઆં દરએક નાંમીયા શખસો તથા મોટી સ્ત્રીઓનાં પુતલાં છે. નાં મદારગી તથા યુરોપનાં બીજાં સુલકનાં પાદશાહોથી તે ને કોઈ ઉમરાવ અથવા ઉમરાનદી અથવા શખ સ અ સી, જેને કોઈથી રીતે નાંમ મેલવીડે હોય, તેનાં પુતલાં છે. એ પુતલાંએ છવતાં આદમીનાં કદનાં ૧ દરએકનાં આપણે આકારનાં છે. તે પુતલાંએ ને પોશાક પેહરાવીઆમાં આવીઆ છે, તે ક પડાંનાંધને ઘણુ દરીને ને ઘણી ને જાતાનાં અને નેવી રીતનાં કપડાં પેહરતો હોય, તેવાં કપડાં તે પુ તલાંને પેહરાવીઆમાં આવીઆ છે. એ પુતલાંએની તારીફ અગત કરીને એમ ઘણી થાય છે કે, જેનુ ને પુતલુ તેનાં આકારને બરાબર જલગું આવે છે, અને તેની માકકનોજ પોશાક તે પુતલાં ઉપર આવી આપી, તેજ સુકવાનું બાકી હોય તેવું લાગે છે. એ સંગરહ રાતનાં આડથી દશ વાગા શુધી હુંગા ડો રાખી આવે છે, અને ગીઆસની રોશનીથી સઘળો દેખાવ સોબી નીકરે છે. દીવસનાં વખતના ક રતાં રાતને તે એ પુતલાં વધારે સારાં દેખાય છે. ઝુંબઝમાં થોડાંએક વરસની વાંત ઉપર કેટલાંએક હે વા પુતલાં પેહરાવીઆમાં આવીઆં હતાં, તે ઉપરથી આ પુસતક વાંચનારાએને સમજ પડશે કે, હમે કે વાં પુતલાંએ લખીએ છે, પણ આટલું કેહવાની જરૂર છે કે, માર્ડમ દુશાને સંગરહ કેવો કીમતી છે, અ ને તે નોપાપણને કેટલી ખુશી અને ગમત ઉપજે છે, તેના અટકળો થોડાં પુતલાં ને આ ટાપુનાં આદમીઆમાં આં હતાં, તે ઉપરથી થાઈ શકવાને નથી.

એ પ. મોટા મોરડાઓમાં સોભાઈ રીતે, અને બરાબર જેવાઈ શકાય, તેવી રીતે મોડવી આમાં આવી સઘળી મોટો મોરડો ૨૪૦ ફુટ લાંબો અને ૪૯ ફુટ પોહોલો છે. હાંઆં આપણે દા ખલ થયા કે પ, રાણી, નાંમીયા ઉમરાવો તથા મરહસથોનાં પુતલાં આપણી નજરે પડે છે, અને જાંણુ કોઈ ઘણી મેને નાંમીયા મંડળી અથવા બેકમાં આપણે હોઈએ તેવું લાગે છે. ને પુતલાંએ હાં આં છે, તે જેવા જાણી શકેલા હોય છે, અને એ પુતલાંએનાં આકાર તથા તેઓનાં પેશાકની એ ટલીત તારીફ, નાંકે જેવા ઉભેલા શખસો બીજાં નાંકે ઉભેલા શખસોના અને તે તરફ મોડેલાં પુતલાંનાં છવતાં ૧ કોણુ અને પુતલાં કેહવાં છે, તે વીચે એકદમ કહી શકતા નથી. એટલા ઉપરથી ને પુતલાંએની ખબર નથી. ને પુતલાંએ ગયા વખતનાં નાંમીયા શખસોનાં છે, તેઓની ઉપરનો પોશા ક તેમનાં વખતને અને એ પરમાણુ સઘળી રીતે ખરે આકાર બતાવવાની કોચેસ કરીઆમાં આવી છે, તેથી આ પુતલાં સંગરહસથાં ઘણુ કીમતી તથા લંડનનાં લોકોને ઘણુ પસંદ પડતું થાયું, અને દરરોજ હજારો લોકો વાને જાય છે. પાદશાહોનાં પુતલાં ઉપર ખરેખરા કીમતી પાદશાહી પોશાકન છે. પાદશાહ મોથા જરૂર તાજ મેલીઆમાં આવીઈ હું, તે વખતે તેણે ને મોટો જો મેહરીએ હ

માતી લેવાનો હાકમ સફરદારીની સાથે નોંધાયેલો હતો. હાંઆં ને નફા મેલેલી હોય છે, તે વેચીઆ ને આવતી નથી, પણ તેમનાં ધણીને ખબર કરીઆથી બીજા જટલી જોઈએ તેટલી નફો છાપી આપી નામાં આવેલે, કાંએજ ને કાચો ઉપર અસલ “નેગેટીવ” તસવીર લીધી હોય છે, તેમને તેઓ હંમેસાં સં લીને રાખે છે.

આદમીઓનાં મીનમાં યનાંવેલા પુતલાં-

પરમાં કોતરેલાં પુતલાં અને રંગમાં ઉતારેલી તસવીરો આપણે જોઈ, પણ હુરેક આદમીના ખરેખરે અથ આપણા ધીઆંનમાં ઉતારવાને સારૂ મીનનાં પુતલાંના નેનાંમીઓ સંગરહ માર્ડમ દુસાનાં દીવાં નખાંમાં કરીઆમાં આવીઓ છે, તે ખરેખર જોવા લાગે છે. જે કોઈ અનન્યતા શખસને આ દીવાંન ખાંખાં એકાએક લઈ જઈને ઉતારાખીઆમાં આવે તો, તે ખચીત ગભરાઈને એમ પૂછે કે, આ મોટી મી નલઆંને વાસંતે એકઠી જણી છે. હાંઆં દરએક નાંમીયા શખસો તથા મોટી સ્ત્રીઓનાં પુતલાં છે. નાં મદારગી તથા યુરોપનાં બીજા યુવકનાં પાદશાહોથી તે ને કોઈ ઉમરાવ અથવા ઉમરાજદાર અથવા શખ સ અ સ્ત્રી, જેને કોઈમી રીતે નાંમ મેલવીડ” હોય, તેનાં પુતલાં છે. એ પુતલાંઓ જીવતાં આદમીનાં કદનાં ૩ દરએકનાં આબેહુબ આકારનાં છે. તે પુતલાંઓને ને પોશાક પેહરાવીઆમાં આવીઆ છે, તે પડાંનાંધને ઘણુ કરીને ને ધણી ને જાતનાં અને જોવી રીતનાં કપડાં પેહરતો હોય, તેવાં કપડાં તે પુ તલાંને પેહરાવીઆમાં આવીઆ છે. એ પુતલાંઓની તારીફ અગત કરીને એમ ધણી ધાએ છે કે, જેનુ ને પુતજી, તેનાં આકારને બરાબર જલતું આવે છે, અને તેની માફકનેાન પોશાક તે પુતલાં ઉપર આવી આથી, જેવુ યુકવાનું બાકી હોય તેવું લાગે છે. એ સંગરહ રાતનાં આડથી દશ વાગા થી હુંગા ડો રાખી આવે છે, અને ગીઆસની રોશનીથી સઘળો દેખાવ સોબી નીકરે છે. દીવસનાં વખતનાં ક રતાં રાતને તે એ પુતલાં વધારે સારાં દેખાય છે. અંબામાં થોડાંએક વરસની વાંત ઉપર કેટલાંએક હે વાં પુતલાંઓ પાડીઆમાં આવીઆં હતાં, તે ઉપરથી આ પુતલક વાંચનાંરએને સમજ પડશે કે, હુમે કે વાં પુતલાંઓ લખીએ છે, પણ આટલું કેહવાની જરૂર છે કે, માર્ડમ દુસાનો સંગરહ કેવો કીમતી છે, અ ને તે નિયાંપણને કેટલી ખુશી અને ગમત ઉપજે છે, તેનો અટકળો થોડાં પુતલાં ને આ ટાપુમાં દે ખાડીઆમાં આં હતાં, તે ઉપરથી થાઈ શકવાનો નથી.

એ પુ. મોટા એરડાઓમાં સોભાઈતી રીતે, અને બરાબર જોવાઈ શકાય, તેવી રીતે ગોડવી આમાં આવી: સઘળી મોટી એરડો ૨૪૦ ફુટ લાંબો અને ૪૫ ફુટ પોહોલો છે. હાંઆં આપણે દા ખલ થયા કે ૫, રાંણી, નાંમીયા ઉમરાવો તથા ગરહસોનાં પુતલાં આપણી નજરે પડે છે, અને જાંણે કોઈ ધણી ને ને નાંમીઓ મંડળી અથવા મેડકમાં આપણે હોઈએ તેવું લાગે છે. ને પુતલાંઓ હાં આં છે, તે જોવા જાયો ગુતેલા હોય છે, અને એ પુતલાંઓનાં આકાર તથા તેઓનાં પોશાકની એ ટલીતો તારીફ છે, નાંકે જોવા ઉભો શખસો બીજા નાંકે ઉભો શખસોમાં અને તે તરફ ગોડવેલાં પુતલાંમાં જીવતાં ૩ કોણે અને પુતલાં કહેવાં છે, તે વીરે એકદમ કહી શકતા નથી. એટલા ઉપરથી ને પુતલાંઓની જાંવી ને પુતલાંઓ ગયા વખતનાં નાંમીયા શખસોનાં છે, તેઓની ઉપરનો પોશા ક તેમનાં વખતને અને એ પરમાં જો સઘળી રીતે ખરો આકાર બતાવવાની કોસેસ કરીઆમાં આવી છે, તેથી આ પુતલાં સંગરહસથાન ઘણુ કીમતી તથા વંદનનાં લોકોને ઘણુ પસંદ પડતું થાયું છે, અને દરરોજ હજારો લોકો વાને જાય છે. પાદશાહનાં પુતલાં ઉપર ખરેખરા કીમતી પાદશાહી પોશાક છે. પાદશાહ મોઘર તાજ મેલીઆમાં આવીડ” હતું, તે વખતે તેણે ને મોટો જો પેહરીઓ હ

સર ચારલસ જેમસ નેપીઅર અને લારડ ગ્રફ; આમેરીકાનાં ઇંગ્લાંડિટ રટેટસનો વડો; હંગરીનો આગ્રો ગવર્નર હુઈ કાસથ જેણે પોતાનાં દેશનાં છુટાપણને સાડ પોતાનાં જાન અને ખાલ ઉપર તરેહવાર જોખ મ ખેંચીઓછે, ફ્રાંસની નાંખીચી જોખાંન આપ આરક જેણે ફ્રાંસનાં લસકરની તરફથી ઇંગરેજ લસ કર સાથે આહાદુરીથી લડાઈ કીધી હતી; લારડ બરોહાંમ; આમેરિકાનાં છુટાપણને વાસતે લડનાર દેનીઅ ઓ કોનેલ; શેક્સપીઅર; વાલટેર; ઇંગલંડની ફીઆઈ ફોનો મુરો સરદાર નેલશન; અમર થાએલાં મનેા ડીઉક આવ વેર્લીગટન. ઇંગલંડનાં આગલા નાંખીચા પરધાનો—ચારલસ જેમસ ક્રાકસ, વીલીઅમ ફે, તથા સર રાબરટ પીલ; નાંખીચો ગાનાર પીગાનીની; નાંટક કરનાર બ્રુક તથા ચારલસ કીન ન ; સર વાંટર રુકાટ, કારડીનલ પુલસી; કારડીનલ વાઈનમેન; આફ્રીકા અથે આલજઅરસનાં મુલકનેા પેહલવાંન અફુલ કાદર; વખણાએલી ગાનારી જેની લાંડ; કારસનેા પેહલવાંન જનરલ વીલીઅમસ; પારલામેંનટનેા વખણાએલો અધીકારી રીચરડ કાબરેન; લારડ લીનડરસટ; હાંફુસથાંનનેા આગવો ગવર્નર જનરલ મારકુઈસ આલેએમલી; પારલામેંનટનેા આગ્રો હીમતવાંન અધીકારી જોસેફ હીડમ; એક માનદુખ જેણે નેપો લીઅં બોનાંપારટનેા મીસરમાં જીવ અંચાવીઓ હતો; વાંન બુલચર; જાન નાંકસ; મારડીન લુથર જેણે પ રાટેસન ધરંમનેા પાથે નાંખીઓ હતો; વખણાએલો ચીના વેપારી હોકુઆ જે ઇંગરેજનેા ધણો દાસત ગણતોફો, પંતજબનેા લફટેનનટ ગવર્નર સર જાન લારેનસ; આડ કુટ પાંચ ઇંમ હંચો એક રૂશીઆં ન રાખ . એ શખસનાં એક હાથમાં એક શાધારણ કદનુ બચું આપીહં, તેને હંચકીને તે રમાડેછે, તેથી તેનું કદ તીલણુ વધતું દેખાએછે. આ સંગરહમાં બીજાં બે પુતલાંછે, તેથી જોવા જનારાઓને ધણીએક ગમત ઉત્ત થાએછે. એક છુટા આદમીનુ પુતલું એક ખુરશી ઉપર બેસાડીહં, તેને મસમો પેહરાવેલો છે, અને ની રોકમાં હેલી હીકમત કીધેલી છે કે, જેમ જીવતું આદમી પોતાની રોક એણીગંમ પેલીગંમ ફેરવી શકે, તેા તેની રોક ફેરે. એ પુતલું હેલી જગાએ મેલીહં કે તેની આગલથી ચાલી જનાર શખસ જે શાહુએતી નો રાખેતો જરાક અધડીઆ વગર રહે નહી, એમ ઘણુ લોકો તેને અથડે પછુ છે, અને કેટલા એકો પેલું રો ફરતું જોવાથી એમ સમજેછે કે, હાંઆં કોઈ બુરો મરદ થાકી ગયો હશે તે બેહોછે, અને તેને અથડવાનાં રાખ ઉપરથી તેની પાસે આંક માંગેછે! એક બીજું પુતલું એક હુંગાએલી અંસતરીનુંછે. જારે આદમી હુંગાંછે, તારે તેની છાતી દંમ લેતી માર્જમ પડેછે, તેમ આ પુતલાંમાં આપણને દેખાએછે. બી જાં બે પુતલાંછે, તે સરવે કોઈ ઘણાજ ધીઆંથી જીએછે. ડીઉક આવ વેર્લીગટનને તેનાં સઘળા માંનનાં પોશાક અને ખેલોની નીશાણ સાથે એક છતરની નીચે સુવારીઓછે. એ નાંખીચા પેહલવાંનને મરણ પછી જે રીતે નખીઓ હતો, તેની આ નકલછે. એક બીજું પુતલુંછે તેમાં નેપોલીઅન બોનાંપારટને મરણ પાનેલો સુવાર; પાડેલોછે, અને તેની આગલ ડીઉક આવ વેર્લીગટન ધણો ધીઆંથી હોચો રહી તેને જોતો હોએ તેમ જોએ. કેરેછે કે હાંઆં ડીઉકનુ પુતલું પાછલથી મેલીઆમાં આવીહં, કાંએજ ન મી શાયે હમણાં તેને પડેલોછે, તે મીથાને તે દર મહીને એક વખત પછુ તાંહાં જાઈને બોનાંપારટને જોતો હોતો. માડમ રુથાનુ જાનાનુ પુતલું પછુ હાંઆંછે.

માડમ રુથાના સંગરહસથાંનમાં જેમ વખણાએલા શખસોનાં પુતલાંછે તેમ જોએનાં નાંમ ખરાબ કાં મધી ઘણુ જાંણીતું મારફુછે, તેઓનાં પુતલાં પછુ એક જુદાં આરડામાં ગોડવેલોછે. એ આરડાને વાજખીની રાહે “એમખર આવ હરસ” નુ નાંમ આપેલુંછે. હાંઆં નીચે જાણવેલાં પુતલાંછે. વીલીઅમ પાંમર નાં મનેા એક દાકતર જેણે મસીકનીઆ” નાં જરેથી ઘણુ જાણ્યોને મારી નાંખીઆં હતાં, અને જેની ત

† આ શખસનાં જીવનકાલુ ફેલ “પરીનચેઝ મીઅર” ઘણુ જામ મેળવીછે, તે વીરેનો દેવા ગમતનાં કારખા નાનાં પ્રકરણમાં જોવામાં આવેછે

કેલવણી ખાતાં.

દેવળીની બાબદખા સુકાર તથા પરબની કાયેસ—દર વગર એ કાષ પછવાડે ખરખ—બાગીદારોએ ચારેવી નીચાએ—
 સુવરસીદી કાયેસ તથા રકુપ—કીંગસ કાયેસ તથા રકુપ—સેન્ટ પાપસ રકુપ—વેન્ટ બીનસર રકુપ—ચારસર
 કીંગસ—ખરખ નંદ રેવરસ રકુપ—સીદી આપ લડન રકુપ, ઇતીઆદી. કથરતથાવા—ચીપચકા નડખાર કરવાની ખરેસ
 લ મ, આકસરસ, કેમચીડન, એડીનચરો, સેન્ટ આનડરસ અને ડચીન ખાતેની સુનીવરસીદી તથા ખરેસાએ.

ગરેસ સરકાર પોતાનાં રેશનાં લોકોની કેવણી પછવાડે અતીથણુ ધીઆન આપે, તે સામેન ક
 રવાને પ્સતે આ પ્રમતકમાં લંબાણથી લખવાની અગત દીસતી નથી, કાંએન તે વાતથી કોઈ નાવાકેક ન
 થી. એ પરકાર પોતાનાં તાબાનાં રવસથાનાંમાં કેલવણીના રેલાવો કરવાને થણી ઇછા બતાવે, તે પોતાનાં
 ન સુલકર તેનો વધારો કરવાને કેટલી આદેશમંદ હશે, તેના સેહેવથી વીચાર કરી શકાએ. આ પ્રકરણ
 માં લંડન જેની દરએક નીમાગ તથા ખરેસાનું બધાં કરવાને ધારીડ નથી, કારણકે તેવાં ખાતાં થણાં, અને
 ને નંનાજો તથા ખરેસામાં કેવી રીતે કેલવણી આપીઆમાં આવે, તેથી વાકેક થઈ હોએ. તે આ
 તા નર્ધને ગેગ વગર થતી વાકેકકારી બલતી નથી. આટે આ મુદ્દાઓમાં ને લીગત નલાવવાને દુરમન
 ધારીડ, તે પરથી વાંચનારના જોયામાં આવશે, ઇંગલંડની સરકાર અને ઇંગરેસ લોકો પોતાનાં રેશની
 કેલવણીને વાંચે કેટલું કરે. ગરેટ બરીટન તથા આયેરલંડમાં કેલવણીના રેલાવો કરવાને વાંચને સરકાર
 પોતાથી બંને મદન કહે ખરી, પણ તે ઉપરાંત તે રેશના લોકો પોતે જેમ બીનાં પરખનાં અને રૂડાં કાં
 મો ઉપાવે, તે આ કાંમમાં મદન કરવાને પછાત પડીઆ નથી. એ કાંમને સાડ તરેલવાર જંડીએ ઉ
 બી થાઈ, આ કેલવણીનાં કામને સાડ તેઓએ જાહેર ઉપરાંણથી લંબો રૂપીઆ એકા કીપા. સરકાર
 રી તથા ખાંતગી નીસાગ તથા ખરેસાએ અડીને ગરેટ બરીટન અને આયેરલંડમાં દર રોજ બાલની
 (૫૦૦૦૦) પચાસ હજાર નીમાગ, તથા દર રવીવારે બાલતી આસરે (૩૦૦૦૦) તરીસે હજાર નીસાગ, અને
 તેમના ખરખ વાંચને સરકારના લવાખમાં અને લોકોનું ઉપરાંણ અડી ૪૪ વરસે (૧૧૫૦૦૦૦૦) એ
 ક હરેડ પંદર લાખ રૂપીઆ ઉપર જામવ થાએ. વહી કેલવાએક તર્વગર લોકો પોતાનાં ખાતોને મોટા પ
 ગારના શીખમાગર : સામી વરમાં કેલવણી આપે.

લંડન ખે ખતીવાલા હોકસાએને કેલવણી આપવા સાર કેટલાએક બાગીદારોએ અડીને સુનીસર
 સીદી કાયેસ, તમા રેડ તથા કીંગસ કાયેસ તથા રકુપ જેવી નીસાગો તથા ખરેસાએ અધારી. એ આ
 નીસાગે તે કેલવણી આપમાં જાંચસે હોકસાએના આખાપે ને એએ. વ રી સરકારની તરફથી તથા પરખત
 શખમેની તરફથી કેટલાએક નીસાગો ને અધારીઆમાં આવી, તાંમાં પણ વધારે લઈને રૂકતીવાલા દોક
 ર આંત લીપામ આવે, અને રેવી નીમાગોની સંખ્યા આસરે (૨૫) પચીસ.

લંડન ખે સુનીસરસીદી કેવ તથા રકુપ અને કીંગસ કાયેસ તથા રકુપ બાગીદારોથી સખાવેનાં ખ ને. એ
 ની તથા જોખ અને નવજો અ બે શીખે, રેવી બે તરણ નીચાએની રૂક ધીમા રાંધ્યા આપેને હાંમે

ગીદારને એક વખતે મદરેસામાં અથવા નીસાળમાં એ છોકરાઓ સાથે, અથવા એક મદરેસામાં અને એક નીસાળમાં મોકલવાનો હુકમ. નીસાળમાં ઘટતી આદેશગારી મેલવળીયા પછી મદરેસામાં દાખલ કરીઆમાં આવેછે.

સેન્ટ પાલસ રજુલ.

આ નીસાળ ધણી પુરાંણી છે. સને ૧૫૧૨ નાં સાલમાં સેન્ટ પાલના દેવળનાં એક પાદરીએ ૧૫૪ છોકરાઓની કેલવણીને સાડ સધાપી હતી. હાલમાં એ નીસાળ ધણી વખણાયેછે. ઇંગરેલ લોકોનાં અ ન થાઈ ગયેએ કવી જનન મીલટન એ નીસાળમાં સીખીએ હતા. મોટો ડીક્ર આવ ખારલખરો અને વીઠાકરણુ ખનાંવનાર લીલી પછુ હીઆં વીદીઆરથી હતા.

વેસ્ટ મીનટર રજુલ.

આ નીસાળ પેહલસે ૧૫૬૦ નાં વરસમાં રાંણી એલીઝબેથે મીઆલીસ છોકરાઓની કેલવણીને સાડ સધાપી હતી, પછુ હખણ તેને કાએલે વધના લોકોને આપીઆમાં આવેછે, બીજા ને કોઈ પ માર પીને તાહા સીખવા જવાને આહતા હોએ, તેઓને તેમ કરવામાં અડચણ નથી. ને રાંણીએ આ નીસાળ સધાપી હતી તેની મતલબ પરમાણુ ને મીઆલીસ છોકરા કેલવણી લીએછે, તેઓને "કુઇનસ રકાલ રસ" થ કુહુછે અને દર વરસ ને પરીખસા થાયેછે, તેમાંથી સહથી સરસ આઠ વીદીઆરથીએને મુંડી કાહાડીઆર નણુને ટરીનીટી કાલેન કેમખરીડન અને આર નણુને કરાઈસટ ચરચ આકસકરડની મદરે સામાં વરે એતમ કેલવણી આપવા સાડ મોકલીઆમાં આવેછે. આ નીસાળમાં વીઆકરણુ, કવીના, અને લામ તથા ગરીક ભાસા સીખવવામાં આવેછે. બેન જનસન, કુલેટચર, કાઉલી ડરાઈડન, ચરચી લ, કાઉપરકાઉથી તથા બીજા નાંમીયા કવીઓ આ નીસાળમાં વીદીઆરથી હતા. સર કરીસટોફરેન ને ને સેન્ટ નસ કધીડરલ તથા બીજા નામીયા ઇમારતો બાંધીછે તે, તથા બીજા શખસો નેઓએ પાછલથી સારા નામ લવીઆંછે તેઓએ અસલ હીઆં કેલવણી લીધી હતી.

આરટી હાંડિયા.

આ નીસાળમાં મીઆલીસ છોકરાઓને પ્રકૃત કેલવણી આપીઆમાં આવેછે, અને ટાંમસ સટન નાં મના એક મરખનની સખાવતથી ઇસવી સને ૧૬૧૧ ના વરમત્રા એ કેલવણી ખાતું સધાપીઆમાં આ વોક હતું. મીસાળમાં પછુ સકતીવાલા છોકરાઓને લીધામાં આવેછે, અને એ કેલવણી ખાતાં મધેથી ઇંગલડને આ વોકે નેઆએધીમ લારડ એલેનજરો તથા આમલો વોકે પરધાન લારડ લીવરપુલ તથા નામીયો ગરથકાકરે તથા ઇડનાનની નામીયો તવારીખ લખનારા ચરવાલ તથા ગરોટ જેવા વીદીઆર થીએ નીકલીઆ હતા. સર હેનરી હેવેલાક જેણે સને ૧૮૫૦ નાં વરસમાં હીંદુમધાનમાં થાએલા બલ વામા મોહું નામ લવીક હતું, તે પછુ હીઆં નીસાળીઓ હતા.

"મરચનલર રજુલ" ધણી પુરાંણી છે. એ નીસાળમાં સીખવા જનાર છોકરાઓ પાસેથી દર વરસે ૧૦૦) રૂપીઆ લીધાં આવેછે. "સીટી આવ લંડન રજુલ" ને આખરુદાર લોકો વેપારના તથા ધનધાન મુનેલા હોએ, તેઓ છોકરાઓને કેલવણી આપવાને વાસતેછે. "ક્રાઈસ્ટ હાસપીટલ" ની નીસાળમાં ગરી બે નાવારેસ છોકરાઓ પરખ ખાતે કેલવણી આપીઆમાં આવેછે. એ નીસાળ પેહલ વેદી પાદશાહ છડા એડવરડે ૧૫૫૩ નાં સાલમાં સધાપી હતી.

એ સધની નજો તથા મદરેસામાં ને કેલવણી આપીઆમાં આવેછે, પ્રકૃત વાંચવા લખવા ત થા વીદીઆ એલખની હેતગારી મેલવવાની નથી, પછુ વીદીઆરથીઓનું મન અને સારો એ બધે સ

વાંન છોકરાઓને આપણે જોઈએ, તેમાંનાં કેટલાએક દુનીઆનાં રાનકારભારમાં પાછડથી મોટો ભાગ લે નાશ નીકલે. હીંઆં સીખનાંરા વીદીઆરથીઓ બીજાઓની મઠક શાધારણ પોતાક પેહરતા નથી, પણ રાદરીનાં જેવા બભા અને એક ટોપી જેનું મથાણુ લખવાની રંગેટનાં જેવું હોએ, તે પેહરે, શીખમકો ને તેવોન પોશાક પેહરે, અને શીખસકોનાં તથા દરએક મદરેસાનાં વીદીઆરથીઓનાં પોશાકો જુદી જુદી નીશાંણુથી ઓલખાએ. માંનસેલર તથા વાઈસ માંનસેલરનાં પોશાકો ઘણા દબદબા ભરેલા હોએ છે આ સઘળી મદરેસાઓની ઇમારત ઘણી ખુબસુરત. આકસફર અને કેમબરીડન શેહેરોને એઈમારતથીન સોભા. દરએક મદરેસાની સાથે નાંધણું દેવળ હોએ અને વીદીઆરથીઓ હંમેમાં સાથે રહે તેટલા સાથે પણ એક મોટું દીવાંનખાનું હોએ. દરએક મદરેસાને લગતાં કીમતી પુસ્તકખાનાં છે, ઇમારતની વચે વચમાં હંમેમાં ખુલલા બોટ હોએ અને તાંહાં ખુશનુમાં બાજો કરેલા. એ બાજો ખુબ ખુબસુરત. અને સંકત અભીઆસ કરીઆ ધણી વીદીઆરથીઓની આશાએસને વાસતે ઘણા મરનાં. સઘળા વીદીઆરથીઓ એ મદરેસાઓમાં સાથે રહે, સાથે ખાએ અને સાથે રમત તથા ખતમાં ફરે, તેથી દરએકને કાએદો થાએ અને તેઓની ખીતરાચારીમા પણ અતીધણી વધારો થાએ.

કેવલી મદરેસાઓમાં કેલવણી આપવાનાં કાંચને સાથે દરએક બાબદના જુદા જુદા પુરવીન શીખ સાથે રહે, તેઓ તેમને લગતી બાબદો ઉપર સબકો આપે, અને દરએક વખતનાં સબકોને જે લવાન મ તે મજાથી ધરેલા હોએ, તે તેઓને વીદીઆરથીઓ ખાસેથી મલે.

મકરણ ૧૯ મું.

ધરમખાતાં.

ઈંગ્લંડના લોકોની સંખ્યા—જુદા જુદા ધરમખાતાઓની સંખ્યા, તેઓની ભવન અને ડાપીઓગીવણ—ગરીબ, લાચાર અને નાંવારેસ છોકરાઓને કેવળી આપવાની નીચાળી—હાસપીટાલો તથા દવાઈદારના ધરમખાતા—નાંવારેસ બાળકોને શુદ્ધરવા તથા ધણી સીંચવાના ધરમખાતા—મેટ્રીસ તથા મુગા તથા હાંપાઓની પરવરશીને સાડ ધરમખાતા—દેવાનાઓને સાડ ધરમખાતા—ગાંભીર હાસપીટાલ—એલચા હાસપીટાલ—ગ્રેનવરેસ હોમ છતીઆદી

લંડન શેહેરમાં જમ મોંઝ, ગમત, હુંનર, ઉદીઓગ તથા કેલવણીનાં અને બીજાં તરેહવાર ખાતાંઓ ઉપર મુસાફરનું ધણુએક ચીત રોહાએછે, તેજ મીશાયે તાંહાંનાં તરેહવાર ધરમખાતાંની તપાસ ઉપરબી અગત કરી ધીઆંન આપવું જોઈએછે, કાંએજ તેમ કરીઆથી ઈંગરેજ લોકોની સંખ્યાવત, તથા ગરીબ, લાચાર અને દરદીઓનાં કાએદાને ફીજ તેઓએ પોતાની અકલ અને રોલત થી કેવી ઇઉક્તી અને ઇલાજે કાંએ લગાડીઆ છે, તે વીશે આપણને સમજ પડેછે. ઈંગલંડના લોકો સંખ્યાવતમાં પેહલે દરજ્જેનેા અરતમેા ધરાવેછે, હેવું જ હુનેા કહીએછે, તે વીશે નીચે મરગટ કરેલી વીગત જાણીઆથી વાંચનારની ખાતરી ધારે. એખલાં લંડન જાહેરમાં લગભગ ૫૫૦, ધરમખાતાંછે તેમાં સઘળા દરદોની દવાઈદાર કરવાને વાસતે ૧૨, મોટી હાસપીટાલ છે તથા ૪૬, હાસપીટાલ જુદાં જુદાં અને એકસ દરદોની દવાઈદારને વાસતેછે, જમકે તાવના રોગવાલાઓને વાસતે હાસપીટાલ જુદી, ખહીના રોગવાલાઓને વાસતે હાસપીટાલ જુદી, દીવાનાં લોકોને વાસતે જુદી, બાળકોને વાસતે જુદી, છતીયાદી. એ બધે જાતની હાસપીટાલોમા દરદીઓને રાખીઆમાં પણ આ વેછે. એ ઉપરાંત લંડનમાં ૩૪, "ડીસપેનસરી" એટલે જાંહું દરદોજ દવાઈદાર લેવાને વાસતે લોકો જાએછે, તેવા દવાખાંનાંએ આ તરણુ જાતનાં દવાઈદારાં ધરમખાતાને સાડ જાહેર હુગરાંણુમાં લોકો દર વરસે (૨૬૬૬૨૫૦) છવીસ લાખ, ઓગનેતર હજાર, બશેા મયાસ રૂપીઆ ભરેછે. લોકોનેા જીવ બંચાવવાને સાડ તથા તંદરોસ તી અને નીતીમાં વધારો કરવાને વાસતે બાર મંડળીઓ ઉભી થાઈછે, અને એ ખાતાની દર વરસે (૩૫૭૧૭૦) તરણુ લાખ, સતાવન હજાર, એકશે સીતેર રૂપીઆની આવક થાએછે. જેઓએ એકવાર ધણુ પાપી તથા શુનાહ ભરેલા મારગ મુકડીઓ હાએ, તેવા લોકોને સુધારવાને સાડ ૧૭, મંડળી ઉભી થાઈ છે. એ મરેની એક મંડળીએ એક "ફાઉનડર્લીંગ" એટલેજ હુરાંમ ઇલતના છોકરાઓની પરવરશી કરવાને વાસતે ધરમખાતું સથાપીઉંછે, તેમાં દર વરસે ૫૧૦ છોકરાંઓની પરવરશી થાએછે. છોકરીઓને સુધારવાને વાસતે ૧૧, ધરમખાતાંછે તે સઘળાંમાં ૧૦૦૦ ઉપર છોકરીઓને આસરે જ લેછે. છુરેલા શુનેહમારોને મદદ કરવાને વાગતે તથા બંધવાઓને બંદીખાનાંમાં જઈને સુધારવાને તથા તેઓને નાંણુનેા કાંઈએક આસરે આપવાને તરણુ ખાતાંછે, તથા હેવીન ક્રીસમની મદદ કરવાને બીજાં કેટલાંએક ધરમખાતાંછે, તેમની વરસ દોહાડાની આવક (૩૯૪૮૬૦) તરણુ લાખ, ચોરાણુ હજાર, આડસો સા હડ રૂપીઆ થાએછે. ગરીબ લાચાર અને નાંવારેસ લોકો જેઓ ઘરનાર વગરના કુખથી રમતામાં ભડકે, તેઓની મદદને સાડ ૧૩ મંડળીઓ ઉભી થાઈછે. તેઓ ગરીબ લોકોને નાંણુની મદદ કરેછે, તથા સીઆ

બાના દીવસમાં રાતની વેલાએ રેહેવાને ધર આપેછે, તથા કોલસા તથા પટેલ-અને ખોરાકની બીજી અગતની ચીજો આપેછે. એ મંડળીઓની વરસ દાહડે (૧૮૩૨૬૦) એક લાખ, તેઓની હુજાર, બજો સાહાક રૂપી આની આવક થાયછે. એ પરમાણેના ધરમ કરવાના ખરચ લાગતી રકમ દર વરસે ફરકાર થાયછે, અને જેમ અને તેમ હુવો આસરે દર વરસે વધતો આપીઆમાં આવેછે. બીજી ૧૪, મંડળીઓએ, તેઓ દેડવે લી બાબતોના ધરમ કરવાને વાસતે ઉભી થાયછે. જેમકે જેઓ એકાએક કાંઈ નુકસાન થાયથી હુખમાં આવી પડીઆ હોય, તેઓને મદદ કરવાને વાસતે ધરમખાતાંએ; બે ધરમખાતાં વીધવાઓની મદદને વાસતે છે; બે ધરમખાતાં નાંધલા કરજદારોને વાસતેછે; તરણ ધરમખાતાં લાચાર ખલાસીઓને વાસતેછે; એક ધરમખાતું ગરીબ રક્ષામ્ય લોકોને વાસતેછે; એક ધરમખાતું દુર દેશથી આવેલા ગરીબ લોકોને સાંચે. બે ફરેંચ લોકોને સાંચે; એક જરમન લોકોને સાંચે; અને એક દરૂના લોકોને સાંચે. એ ધરમખાતાંઓની વરસ દાહડાની આવક (૨૭૩૮૭૦) બે લાખ, તોહિતર હુજાર, આહસો સીતર રૂપીઆની થાયછે. જે ગરીબ લોકો ઉદીયોગમાં હોય, અને જેઓને નાંધાની કાંઈએક મદત જોઈએ, તેવા લોકોને વગર વેચાણ નાંધા ધીરવાને વાસતે, તથા કેટલીએક મદદ કરવાને સાંચે ૧૬, ધરમખાતાંએ, તેનાં ખરચને સાંચે દર વરસે લગલગ (૧૦૦૦૦૦) એક લાખ રૂપીઆની આવક થાયછે. લાચાર લોકોને ઘેર બેઠાં મુશારો પોહોંચાડવાને ૧૨, ધરમખાતાંએ તેમાં દર વરસે (૨૪૦૦૦૦) બે લાખ ચીઆલીસ હુજાર રૂપીઆ ભરાયછે. 'ગરીબ ધાંદલીઓની મદદને વાસતે ૧૫, ધરમખાતાંએ, તેમાં દર વરસે (૩૫૦૦૦૦) તરણ લાખ, પચાસ હુજાર રૂપીઆ ભરાયછે; ધંધા તથા ઉદીયોગમાં રોકાયેલા ગરીબ લોકોને મદદ કરવાને વાસતે ૫૨, ધરમખાતાંએ, તેમાં દર વરસે આસરે (૮૦૦૦૦૦) આહ લાખ રૂપીઆ ભરાયછે. ઉમરે પોહોંચેલા ઘરડાં આહમીઓને ૫૪ મધે આસરે તથા ખોરાકી પોશાકી આપવાને વાસતે ૧૨૬, ધરમખાતાંએ, તેમાં વરસ દાહડે આસરે (૧૦૦૦૦૦૦) દસ લાખ રૂપીઆ ભરાયછે. આંધલા, બેરૂંઠાં અને ગુંગાઓની મદદને સાંચે ૯, ધરમખાતાંએ, તેમાં વરસ દાહડે (૨૫૦૦૦૦) બે લાખ, પચાસ હુજાર રૂપીઆ ભરાયછે. આ બાપ વગરના બાળકોની પરવરશીને વાસતે ૧૩, ધરમખાતાંએ, તેમાં દર વરસે આસરે (૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખ રૂપીઆ ભરાયછે. જે મા બાપો ગરીબ હોય પછુ પોતાના બચાઓની પરવરશી નહીં કરી શકતાં હોય, તેવાં બાળકોની પરવરશીને વાસતે ૧૬, ધરમખાતાંએ, તેમાં દર વરસે આસરે (૧૦૦૦૦૦૦) દસ લાખ રૂપીઆ ભરાયછે. એ ઉપરાંત લંડન થોરુના દરએક છુલ્લાના ગરીબ લોકોની મદદને વાસતે તાહાંનાં તર્વગર રેહેવાસીઓએ કેટલાંએક ધરમખાતાંઓ ઉભાં કીધાંછે, તથા બીજાં ઘણાંએક મુરચુલુ ધરમખાતાંએ, તેઓની વીગત આપી અતરે લંબાય કરવાની અગત દીસતી નથી. પોતાના યુલકમાં ખરોસદી ધરમની સહુમળ આપવાને વાસતે તથા દુર દેશોમાં એ ધરમનો ફેલાવો કરવાને વાસતે ૬૨, ધરમખાતાંએ તેમાં દર વરસે (૮૦૦૦૦૦૦) હેંસી લાખ રૂપીઆ ભરાયછે. એ પરમાણે પાંચશોથી વધારે ધરમખાતાં લંડન થોરુર મધે છે, તેઓની મારફતે લાખ રૂપીઆ ભરાયછે. બે કરોડ રૂપીઆનો ધરમ થાયછે. ઉપલી વીગત લંડનનાં ધરમખાતાંઓનાં એક દર વરસે (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ રૂપીઆનો ધરમ થાયછે. ઉપલી વીગત લંડનનાં ધરમખાતાંઓનાં એક વાલનાં ૧૮૫૪ નાં વરસમાં છપાયેલાં એક પુસ્તક ઉપરથી લીધીછે, પણ તારપછી દરએક ખાતાનું અગતપણુ વધારે માંલુખ પડીઆથી તેનું કાંમ બોહોંલું થાયથી આજના વખતમાં દરએક ખાતાનો ધરમ વધીઓ હશે, અને આજે દર વરસે સઘળાં ધરમખાતાંઓમાં (૩૦૦૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ રૂપીઆ ભરાતા હશે તેમાં કશો શક નથી.

ગરીબ, લાચાર અને નાંવારસે છોકરાંઓને લંડનનાં તર્વગર અને સખી તખેના લોકો કેલવ છી આપીઆ વગર રેહેવા દેતા નથી. એઓને વાસતે લંડન મધે આસરે ૪૦, નીસાળોએ, તેમાંની ઘણીએકમાં તે બાળકોને ખોરાકી પોશાકી પણ પોહોંચાડીઆમાં આવેછે. એ ઉપરાંત પણ લંડનના દરએક

પારીશ તથા છલ્લાના ભાગમાં તાંદુલાનાં રેહેવાશીઓની તરફથી નાંછુ ઉપરાવીને તે ભાગમાં રેહેનારા ગરીબો નાં છોકરાંઓને કેલવણી આપવા સાડૂ નીસાળો સથાપેલી છે. એ પરમની નીસાળોની મતલબ કેવી છે તથા તેઓ કોણને કાંચેરા કરે છે, તે નીચે નજીવેલી દુંધ વીગત ઉપરથી જાણું પડશે. પાદરીઓના નાંવારેસ છોકરા તથા છોકરીઓને કેલવણી આપવાને વાસતે નીસાળો છે. નાંવારેસ તથા નાંદસત છોકરીઓને વાસતે ની સાળો છે. નાંવારેસ છોકરીઓને ઉદીઓગ સીખવવાને વાસતે નીસાળો છે. આજવાગાં માળાપોના નાંવારેસ છોકરાંઓને ઓતમ કેલવણી આપવાને વાસતે નીસાળો છે. પાદરીઓ તથા લશકરી અને દરીઆઈ સ રદારોની નાંવારેસ છોકરીઓને મોટાં કુટુંબોના ગવરનેસનું કાંમ ચલાવવાને લાએક ઓતમ કેલવણી આપવાને વાસતે નીસાળો છે. કેટલીએક નીસાળોમાં બાળપણથી તે અડે વરસની ઉંમર સુધીના મેંદુકરો છોકરાંઓને કેલવણી તથા બોરાદી પોશાદી મેડે છે. એક નીસાળ ને છોકરાંઓના માળાપો કોગલીઆના રોગથી મરણ પાંખીઆં હોએ તેઓને વાસતે છે. કેટલીએક નીસાળો સીપાઈ તથા ખલાસીઓના નાંવારેસ છોકરાંઓને કેલવણી તથા બોરાદી પોશાદી આપવાને વાસતે છે. એક વાર નેએ દોલતમંદ હોએ, પણ પછવાડેથી માદાં ભાએગને લીધે ગરીબી હાલતમાં આવીઆં હોએ, તેઓનાં બાળકોને કેલવણી આપવાને વાસતે પણ એક નીસાળ છે. કેટલીએક નીસાળમાં ગરીબ લોકોની છોકરીઓને ધરગતુ તથા સીવવાનું તથા રાંધવાનું અને કપડાં ધોવાનું તથા વાંચવા લખવાનું કાંમ સીખવીઆમાં આવે છે. “ ફરીમેસના ” નાં નાંવારેસ છોકરાંઓને બોરાદી પોશાદી સાથે કેલવણી આપવાને એક જુદી નીસાળ છે. એ ઉપરાંત ઘણીએક નીસાળોમાં ગરીબોનાં છોકરા તથા છોકરીઓને સુક્ત કેલવણી આપીઆમાં આવે છે; અને છોકરા તથા છોકરીઓની નીસાળો હમેશાં એલાહેદી હોએ છે. ઉપર નજીવેલી નીસાળો મથેની ઘણીએકમાં નાંવારેસ છોકરાંઓને વાંચવા લખવા સાથે અગત કરીને ઉદીઓગ તથા હુંનર સીખવવામાં આવે છે, ન્હી તેઓને પાછલથી માંન અને આમર સાથે પોતાનું જીવન ચલાવવાને બની આવે, અને હેવી ઉદીઓગશાળાઓ ઈંગલંડ ખાતે યુસાફરી કરનારે અગત કરીને જોવી જોઈએ. આંધળા, યુગ્મ તથા બેરુદાઓને કેલવણી આપવાને વાસતે પણ નીસાળો છે, તાંહાં તેઓને હેવી તરબીઅતથી કેલવણી આપીઆમાં આવે છે કે તે જોવાથી આપણને ખચીત અચરતી ઉપજે. હેવે કેટલાંએક અગતના ધરખખાતાંઓના એહવાલ આપવાને શરૂ કરીએ.

હાસપીટાલો.

દરદીઓને હાસપીટાલમાં રાખવાને તથા બાહેરના આજારીઓને દવા આપવાને વાસતે સેન્ટ બરથા લોનીઉ હાસપીટાલ છે. હીઆં ૫૮૦ દરદીઓ રહી શકે એટલી જગો છે, અને દર વરસે (૭૦૦૦૦) સીતર હજાર આદમીઓને દવા દવાખાંનાંથી કાંચેરા થાય છે. ફક્ત જીલાબની દવાના કારણસર વરસ દાહોડે ૨૬૦૦૦, છવીસ હજાર રૂપીઆનો ખરચ થાય છે, તથા આસરે તરણ હજાર રૂપીઆ રહેનારા દરદીઓને પાવાના “ પોરટ વાંદન ” નાં થાય છે. એ હાસપીટાલમાં દરદીઓની સઘળી રીતની આહુવત થાય છે. સેન્ટ ટાંમસ હાસપીટાલ પણ ઘણી ઓટી છે, અને તાંહાં પણ આપવામાં આવતી દવા દારૂથી લોકોને ઘણે કાંચેરા થાય છે. ઇસવી સનેની અઘરમી સદીની શરૂઆતમાં ટાંમસ ગાઈ નાંમના એક શખસે પોતાનાં ધધામાં અતીઘણી કમાઈ મેલવીઆથી “ લંડન બરીડન ” આગલ આસરે (૧૯૦૦૦૦) એક લાખ નેહું હજાર રૂપીએ એક હાસપીટાલ બાધી હતી, અને તેના ખરચને સાડૂ લગભગ (૨૨૦૦૦૦૦) બાવીસ લાખ રૂપીઆ આપીઆ હતા. એ ઉપરથી એ હાસપીટાલનું નાંમ ગાઈસ હાસપીટાલ કરીને રાખીઆમાં આવીઉં છે. હીઆં પણ દરદીઓને રાખીઆમાં આવે છે. એ પરમાણેની બીજી હાસપીટાલોના નાંમ નીચે નજીવેલી ૫ રજા છે. બેરટમીનસ્ટર હાસપીટાલ, સેન્ટ જર્જ હાસપીટાલ, લંડન હાસપીટાલ, ચીડલસેકસ હાસપી

ટાલ, ચેરીંગ કરાસ હાસપીટાલ, રાએલ ફ્રી હાસપીટાલ, કીંગસ કાલેજ હાસપીટાલ, યુનીવરસીટી કાલેજ હાસપીટાલ, સેન્ટ મેરીસ હાસપીટાલ, લંડન ફીવર હાસપીટાલ, ઇતીવાદી.

નાંવારેશ બાળકોને શુધારવા તથા ધંધે સીખવવાનાં ધરમખાતાં.

જે બાળકો નાંહની વયેમાં કાંઈ શુનાંહ કરતાં પદ્ધતિ હોએ, અને જ્યોની ઉપર શુનાંહ કરવાને અનીઆ સામેત થાયે હોએ, તેઓને માલસટરેટ બંદીખાતાંમાં મોકલતા નથી, પણ “રેફરેન્સરી” હવે નાંમ નાં ક્રેટલાંએક ધરમખાતાંછે, તે હાવા છોકરાઓને શુધારવાને સાડ્ ઉભાં કીધેલાંછે. નાંહની વયેનાં છોકરાઓ બંદીખાતાંના મોટી ઉમરનાં અને પક્કા ચોરોની સંગતમાં આવીઆથી શુધરીઆને બદલે બીગડે, તે ઉપરથી તેઓને સાડ્ હાવા ખાતાં સથાપવાની અગત પડીછે. વળી ક્રેટલાંએક ધરમખાતાંછે, તાંહાં શુનાંહ કરેલાં છોકરાં નહી, પણ રસતામાં રખડતાં રખડતાં જે છોકરાઓ અલે તેઓને વાસતેછે. એ બરે ખાતાંને કારભાર એકજ રીતનાંછે, તથા તાંહાં કેલવણી પણ ઘણી ખરી એક સરકીજ આપીઆમાં આવેછે. ફક્ત એ બંધે ખાં તકાવત એટલેજાંછે કે, પેહલવે જણવેલાં ધરમખાતાંમાંથી છોકરાંઓથી પોતાની મેલે નીકરી બંધાએ નહી, અને બીજાંમાં છોકરાંઓને તેમની જરૂજની વીરૂધ રખાએ નહી. એ બંધે તરોહનાં ખાતાંએ આ લખતારનાં તપાસીઆમાં આવીઆછે, અને તાંહાં એ માઠાં ભાએગનાં છોકરાંઓને જે માથાનુ રીતે રાખીઆમાં આવેછે, તથા તેઓને શુધારવાને સાડ્ જે અનેક પરકારનાં ઉપાયે કાંમે લગાડીઆમાં આવેછે, તે જોઈને આપણને અચરતી ઉપજઆ વનાં રેહતી નથી. જે ધરમખાતાંમાં રસતામાં રખડતાં રખડતાં છોકરાં જાએછે, તેવાં લંડન મથેનાં એક ખાતાંને “હાઉસ આવ આકુપેશન” કરી કેહવામાં આવેછે, હીઆં ૧૨૦ છોકરા અને ૧૨૦ છોકરી રહી શકે એટલી જગાછે. એ ખાતાંનાં ખરચને સાડ્ નવ લાખ રૂપીઆની પુંજછે અને દર વરશે દોઢો તેમાં ઘણુએક નાંણુ બરેછે. પેહલવે વેહલવે છોકરાઓને પકડીને હીઆં લાવેછે, તારે તેમને લખવા તથા વાંચવાનુ સીખવેછે, અને તેહાર પછી, જને જવો ધંધે પસંદ પડે, તેવો ફરજ ના, અથવા મોમીને અથવા સુધારનો, અથવા સાદરી બનાવનાંરેનો ધંધે સીખવવામાં આવેછે. જે છોકરાઓને ફરીઆઈ જનઅરો પસંદ આવવો હોએ, તેઓને “રાએલ નેવી” નાં વાંહાંણુ ઉપર ચાકરી રાખી આમાં આવેછે. આ જગાએ હોલ તથા સડ સાધની એક મોટ મેલેલીછે, તેની ઉપર છોકરાઓ ચઢડેછે અને વાંહાંણુ ઉપર ચાકરી જ્યાની આગમજ ખલાસીનાં કાંમની કેટલીએક માહુનગારી મેલવેછે. છોકરીઓને પણ વાંચવા લખવા સાથે તેમને લાએક દરજનનાં અથવા બીજા ધંધા સીખવવામાં આવેછે. એ છોકરાંઓને મોરારી પોશાકી પણ હીઆંજ પોહિંઆડીઆમાં આવેછે. રાતને સમે સંઘળાઓને એક મોટા મોરડામાં હારેદોર સુવાડીઆમાં આવેછે, અને દરએક જણને જીડ્ બીજાંનુ હોએછે, તે તેઓ પોતાને હાથે દર રોજ પાંધરેછે. જે છોકરાંઓ આ ખાંતામાં રહેઆં હોએ, તારે સારી ચાલ બતાવી હોએ, તેઓને તાંહાંથી જતી વેલાએ સારી ચાકરી મેલવવામાં તાંહાંનાં કારોબારીઓથી ઘટતી મદદ મળેછે, એટલુંજ નહી, પણ તેઓને એ કે જોડી પોશાકની મળેછે. આ ખાંતામાં રહેઆં પછી જ્યો ધંધે અથવા ચાકરીએ લાગાં હોએ, તેઓ જો પોતાનાં ઘણીએ પાસેથી સારી ચાલની “સરટીફિકેટ” લાવે તો, તરણ વરસ શુધી તેઓને આ ધરમખાતાંમાંથી દર વરશે એક પાઉડ અથવા દજ રૂપીઆનું ઇનાંમ આપીઆમાં આવેછે. એ પરમંજે આ તથા બીજાં હવા ખાતાંથી ગરીબ બાળકોનાં હકમાં મેહદ ફાએદો થાએછે.

બેહરા, મુંગા તથા હાંધલાઓની પરવરશીને સાડ્ ધરમખાતાં.

આપણા દેશમાં જવો માઠા ભાએજે મુંગા તથા મેહરાં હોએછે, તેઓ હંમેસાં અગનીઆન તથા હેવાં ના જોવી હાલતમાં રેહેછે. પણ ઇંગલંડ અને યુરોપખંડના બીજાં શુધરેલાં દેશોના તેઓને તેવી માંડી અ

વંસથામાંથી કેટલેએક દરબજે ટાલવાને અતીલણી કોથેસ કરીઆમાં આવેછે. હું બણાવીઆમાં આવીકે
કે, જ્યો લનમથી બેહરાં હોએછે, તેઓ લનમથી મુંગા પણ હોએછે, અને જ્યોમાં આ બંધે દુખ એકડાં હો
એછે, તેઓને કેલવણી આપવાનું કાંમ પણ બીક્ટ પડેછે. એ કાંમ ગમે તેટલું બીક્ટછે, તોપણ તેઓને ગમે
આંત આપવાને તથા કેલવણી આપવાને જમ અને તેમ કોથેસ કરીઆમાં આવેછે. બેહરાં તથા મુંગા છો
દશ અને છોકરીઓને સાડ કેટલીએક નીસાળોછે, અને આ માંડા દુખમાં ફરેલા જ્યો ગરીબ અથવા નાં
વારેસછે, તેઓનીતા તે નીસાળમાં બોરાકી યેચાકી સાથે પરવરશી પણ થાએછે, એ છોકરાંઓને અગત
દરીને નીસાણ તથા અસારતથી બધું સીખવવામાં આવેછે. એઓને કેલવણી આપવાને સાડ પેટલી નીસા
ળ વાંદન મુખે ૧૭૭૨ નાં સાલમાં હુંગાડીઆમાં આવી હતી. "એલડ કેન્ટ રોડ" નાંમનાં રસતા ઉપર
દુખણા જે મોટી નીસાળછે, તે ૧૮૦૯ નાં સાલમાં જાહેર દુગરાંણાથી બાંધીઆમાં આવી હતી. હાંમાં
૩૦૦ મુંગાં તથા બેહરાં બાળકો કેલવણી લીએછે. તવંગરનાં મુંગાં તથા બેહરાં બધાંઓ પણ હાંમાં કેલવ
ણી લીએછે, પણ શતનાં તેઓ પોતાને ઘેર જાએછે, અને ગરીબ તથા નાંવારેસ બાળકો હાંમાં રહેછે. પે
હલ વેહલાં એ બાળકોને અખશરો પારખવા તથા તે અખશરો બોલની વખતે કેવો અવાજ નીકરેછે, તે
હાથની તથા મોહડાંની નીસાંણોથી સંમજવીઆમાં તથા સીખવવામાં આવેછે. હંગરેજ ભાશાનાં ૨૬ મુલ
અખશરોછે, તે દરએક અખસર બતાવાને તથા સમજવાને હાથનાં આગલાંથી નીસાંણો વેહવેલીછે, તે ની
સાંણો વારેડીએ બતાવીઆથી તથા તે નીસાંણો દરતી વેલાએ તે અખશર સ્પેટ ઉપર લખીને તથા મોહા
રાંથી બોલી હાટ ફેવી રીતે હીલેછે તે બતાવીને પેલાં બાળકોને અખશરોનું ગનેઆંત આપીઆમાં આ
વેછે. એ પરમાણુ અખશરોનું ગનેઆંત આવીકે કે, પછી તેઓને નાંધલા નાંધલા શબ્દો સીખવવામાં
આવેછે. એ શબ્દોમાં આવતા દરએક અખશરની વોરાશરતી હાથનાં આંગવાંથી નીસાંણુ કરીઆથી, તે
શબ્દો તે બાળકો ધીઆંતમાં લીએછે, તથા તે શબ્દોનો મું અરથ થાએછે, તે અસારતથી અથવા વસતુએ
જેયાથી તેઓને સમજ પડેછે. જેમકે "ઈટ" એટલે ખાવું, તારે મોહડાંમાં કાંઈ ખાવાનું મેલી ખાઈ જાઈ
ને બતાવે કે આ મોલનો અરથ ખાવાનો થાએછે; અથવા "થુક" એટલે કેતાળ, તે એક કેતાળ દેખા
ડીને સમજાવે કે તે શબ્દનો ખાંઓનો કેતાળ થાએછે. વધી એવી સમજ આપવાને સાડ કેતાનો પણ છા
પીને પરગટ કરીઆમાં આવીકે, તેમાં આપણા સંસારી તથા વેહવારી તથા બીજા કાંમકાનમાં આવતી સધ
ળી જનસોનાં તથા ફનીઆ ઉપરનાં સધળા પરાંણીઓનાં આકાર છાપીઆછે, અને તેમની નીચે તેનાં નાં
મો છાપીઆંછે, તે નાંમે જોઈને આ માંડાં ભાએજનાં બાળકો સમજેછે કે ક્યાંથી ચીન ક્યાંથી ચીનને કે
હેછે. એ નીસાંણુ ધણે અભીઆસ થાયાથી જરે શબ્દોનાં અરથ તેઓનાં ધીઆંતમાં ઉતરેછે, તારે તેઓ
વાકીઅ સમજવાનું, તથા લખવાનું તથા વાંચવાનું શરૂ કરેછે, અને એમ કરતાં કરતાં તેઓનાં અભીઆસ વધેછે.
પેહલવેહલવું મંડાંન સધળું હાથની નીસાંણુ ઉપરછે. એકવાર તેઓ દસકતો પારખી મનમાં વાંચવા સીખી
આ, કે પછી બીજું કાંમ સેહલું થાએછે. જે મોપડીએ તેઓ વાંચે, અને તેમાં તેઓ મું સમજાવ્યા તે તેઓ
પણ પોતાનાં હાથનાં આંગવાંની નીસાંણુથી પોતાનાં શીખશકને જણાવેછે, તથા તેઓને જે કાંઈ સવાલ શી
ખશક પુછેછે, તેનો જવાબ પણ તેજ રીતે આપેછે. કેટલીએક બાળકો ઉપર એ છોકરાઓ પાસે નાંધલા ૨
શાલા પણ લખાવીઆમાં આવેછે અને પછી તેઓનાં શીખશકો તે શુધારેછે, તેથી તેઓમાં કેટલેએક દર
બજે વીમાર કરવાની શકતી વધેછે, અને ભાશા લખવાનો કાએદો પણ સીખેછે. એ મુંગાં તથા બેહરાં છો
દશઓ પોત પોતા વચે વાતો કરેછે, તે પણ હાથનાં આગલાંઓની નીસાંણુથી અને તે વધી એટલી ઝડપથી
કે આપણે વાત કરતાં હોઈએ તેથી વધતો વખત લાગે નહી. એ મુનબ આસતે આસતે તે બાળકોને લ
ખવા તથા હીસાળો તથા ધરમ શાસતર તથા જુજ તવારીખ તથા લુગોલ પણ સીખવવામાં આવેછે. એ

પરમાણુ તેઓને કેલવણી આપીઆ પછે, કોઈ ધંધાદારીને તાંહું તેઓને રાખીઆમાં આવેછે, તાંહું તેઓ ઉદમ સીખેછે, અને પછી તે ઉદમથી પોતાનું ગુનરાંણુ કરી શકે. આ છોકરાંઓને હીંઆં ને સીખવીઆમાં આવેછે, તે નજરે દેખાડીને અથવા ને સમજ આપવી હોએ, તે તેને લખીને નણાવીઆથી બનેછે. આ પરમાણુ જે એ બાળકોને કેલવણી આપીઆમાં નહીં આવી હોએ તો, તેઓ કાંહું જનમીઆછે અને આ દમી શું ચીનછે અને ખોદા કોણુછે, તે પણ સમજઆ વગર જેમ જનમે તેમ મરણ પામે, અને કુનીઆ મા કોઈજ કાંમને લાએકાં થાએ નહીં, વાસતે આ ધરમખાતુ કાંઈ થોડા પુનનું કામ નથી. એજ ખાતા માં છોકરીઓની પણ નીસાળછે, તાંહા સઘળી કેલવણી જેમ છોકરાઓને આપીઆમાં આવેછે, તેમ તેઓ નેબી આપીઆમાં આવેછે, તે વતરોએ તેઓને જરવાનું, તથા શુંથવાનું તથા સીવવાનું સીખવીઆમાં આવેછે.

વલી જેઓ જનમથી આંધળાંછે, તેવાં બાળકોને કેલવણી આપવા તથા તેઓની પરવગી કરવાને સાડ, તથા ને ગરીબ મરદ તથા મોરતો આધળા થયા હોએ, તેઓની પરવરશીને વાસતે ને ધરમખાતા સ થાપીઆમાં આવીઆંછે, તાંહું જઈ તે જોયાથી ગમે તેટું સખત દીલ હોએ, તેપણ પીગલી જાએ. જેઓ આએ આધળા, તેઓ આ કુનીઆનું કોઈ શુખ હારાલ કરી શકતા નથી, તેઓની હાલત જેમ બને તેમ સુ ખી કરવાની કોશિસ કરવી, એ મોટું પુનનું કામછે. આ માડા ભાએગના લોકોને પેહલવાં કેલવણી આપીઆ મા આવેછે. તેઓને સાડ લાકડાંનાં દીખાંનાં દસકતો કરીઆમાં આવીઆંછે, તેની ઉપર હાથ ફેરવી તે દ સકતો પારખવાને તેઓને સીખવીઆમાં આવેછે, અને એ પરમાણુ દસકતો તથા શખદો વાચવા સીખી આથી તેઓની કેલવણીનું કામ આગલ વધેછે. હવડા ઈંગવંડ મરે તેઓને સાડ કાગલ ઉપર ઉઢેલા દમક તોના પુસતકો છાપીઆમાં આવીઆંછે અને તે પુસતકની લીટીઓ ઉપર આધલાઓ હાથ ફેરવતા જાળને વાંચે છે એઓને સાડ હવા દસકતોથી આખી આધળલ છાપીઆમાં આવીઁ. આધળાઓને અગત કરીને તેમ નો વખત વગર કંટાલો આવવે રોકવાને બની આવવાને સાડ, તેઓને ગાએણુ ગાવાને તથા “આરગન” વાજાંની પેટી વળડવાને સીખવીઆમાં આવેછે. હવે પેટીઓ એકથી વધારે હોએછે, તેથી ઘણાં નણાઓને વારા ફરતી તે ગમતમાં રોકવાને બની આવેછે. આ શખસોને કેટલીએક તરબીઅતથી કેટલાએક હુંનર, ને મકે સાદરી બનાવવાનું, તથા સાધારણ સુધારનું, તથા હાથે કાપડ બનાવવાનું કામ સીખવીઆમાં આવેછે અને તેમા તેઓ ખુશીથી પોતાનો વખત કાહાડેછે કેટલાએક આંધળાઓને મોચીનું કામ પણ સીખવીઆમાં આવેછે અને જે કે આ મોચીઓના બનાવેલા જોડા બજારમાં નહીં ખપે, તોપણ તે ખાતાંમાં કામ લાંગી શ કે તેવા બનેછે. જેઓ મેહનત કરેછે, તેઓ સારી તંદરોઅતી ભોગવેછે, તેથી ઘણાં નણુ કાંઈખી મેહનત કરવાને આલશી કરતા નથી. આધળી અસતરીઓને ઇસટાકોન તથા ટોપી તથા બીજું શુડવાનું કામ સીખવીઆ માં આવેછે, અને તેઓને વાસતે પણ સઘળી રીતની સારી ગોડવણુછે. એઓની માહવજતને વાસતે તેઓ ને લગતા ખ તામા અસતરીઓનેજ આકરી રાખેલીછે.

બેથેન હાસપીટાલ † દેવાનાંઓને સાડ ધરમખાતુ.

એ હાસપીટાલમાં દેવાનાંઓને સુધારવા સાડ ઘણાં શુણગાર ઉપાયો કરીઆમાં આવેછે, તેથી તે ધરમ ખાતુ જેવા લાએક થાયુછે, અને તેમા અગત કરીને પારકા દેશનાં સુમાફરને તે જ્ઞેવાથી ઘણીજ અચર

† પરીસીટીઆન લોકોના પેગ મખર છાવણ ફ્રાઈસઓને જનમ બેથેન ક્રિસ્ટના થાયો અને જાડા ઉમળા ના રાંડ પીટાનું તે જાઓએ આગળ રોમન કથેલીક પાર્ટીઓના હસતકના એક ધરમખાતુ હતુ, અને તે ધરમખ તા મધે જેઓ ની પરમ્પરી થાતી હતી તેઓ એમ જાનો “આર” અથવા નીસાણુ પેહરતા હત, તે ટાપમ્પી પાછલથી જુદરે એ જાડા ટા ૫૨ આ હારીટાન ખાપીઆમાં આપી, તારે તેને બેથેન હાસપીટાનું નામ આપીઆમાં આપીએ હતુ

તી તથા ખુશી ઉપજે. જે દેશમાં તાંહાંનાં દેવાનથી પારકા પોશાક સાયનાં બીજા દેશાવરનાં લોકોને આવ વ્યવ થોડો હોય, તે દેશમાં અલખતાં કોઈ કોઈ વાર પારકા લોકો દેખાયે, તારે તેઓને જોવાને રસતામાં લોકોની કડ મહે, અથવા મસખેરીની થાયે તેમાં નવાઈ જવું નથી, તે મીથાએ જારે આપણા પારસીઓ લંડન નાં રસતામાં દેખાયે, તારે આપણી (તાંહાંનાં લોકોને મનસે અમરત સરીખી) પાઘડી જોવાને લોકો એ કડા થાયે, અને ઘણી વેલા મસખેરીની રાહે “હુ ઈજ ઈયાર હાટર” એટલેજ તમારી પાઘડી બતાવનાર કોણુએ, એ પરમાંહોના સવાલ સાયનાં પોકાર પણ મારે. આ રીતનાં કડાનાં મુખ્યને સાંભળવાની જે પારકા મુસાફરને આડત પડી હોય, તે તાંહાંનાં દેવાનાંઓની હાસપીટાલ જોવા જવાને હોય, તેની આગમ જ ખચીત હોય વીચાર કરે કે, તેની પાઘડી તથા બીજી પોશાક જોઈને તે દેવાનાંઓ ઘણાજ હસશે, તથા ગ બરાટ કરી નાંખશે, તથા સેંહકડો વખત “હુ ઈજ ઈયાર હાટર” કરી પુછશે. જે શખસ આ પરમાણુ વી ચાર કરે તેનો આપણીથી કસો વાંક કહડાએ નહી, પણ ઉપલી હાસપીટાલ મથેની ગોઠવણુ હોવીતા મારી, તથા દરદીઓને તાંહાં દાખલ કરીઆ પછી તેઓની હાલત અને ચાલ મલખમાં એટલોતા ફરકાર થાયે, કે તે ખાતું જોવા જનાર શખસ પોતાનાં આગલા વીચારની તરત લુલ જીએ; અને જે તે આગમનથી જાણતો નહી હોય કે, તે દેવાનાંઓની વચમાં, અને વગર જાણે તેને તાંહાં લઈ જઈ મેલીઆમાં આવી ઓ હોય, તે શખસ કપી હોય વીચાર નહી કરશે કે, તે દેવાનાંઓની હાસપીટાલમાં, પણ હેવું ધારશે કે લંડન શેર મથે ગનેઆન અને ગમત આપનારા સેંહકડો ખાતાં, તેમાં આ પણ એક હશે. કેટલાએક લોક જાણે પોતાનાં સાધારણ કાંમમાં ગુતેલા હોયે તે મીથાએ દેખાવ અંદર દાખલ થતાં વાર આ પછી નજરે પડે. જોવા જનારની તરફ કોઈની દરદી પોતાનું કીઆન દોડાવતો નથી, વખતે સલામ કરી પોતાને મારગે ચાલતો થાયે. રસતામાં ફરનારા લોકો હજાર પારકા લોકોને તીકે, તેઓની તરફ જોઈ ને હશે, અથવા મસખેરી કરે, પણ આ દેવાનાંઓએ એટલુંબી નથી કરતા. આ પરમાણુનાં મારગે જોઈ ઘણાએક મુસાફરો હેવું મેલી ગયાં કે, શેરમા કરતા મીથાવલા શખસો કરતાં આ દેવાનાંઓ વધારે શોઆણુપણુ ધરાવતા ખાતું પડે.

આ હાસપીટાલમાં ભેંએ તલીઆં સાથે બે ખાલ, અને મહુડતા ઉતરતા મરજ પરમાણુ દરદીઓ ને ગોઠવીને તેમને દરએક ખાલ ઉપર સમાવ કરીઆમાં આવીએ. એક ખાલ ઉપરનાં દરદીઓને બીજા ખાલ ઉપર જવાની છુટ નથી, કાંએ જે મ અને તેમ એક સરખાં મગજની હાલતનાં શખસોને સાથે રાખ વાને કાંએ ખાતું પડીએ. જેઓ ઘણાજ દેવાની હાલતમાં હોય, તેઓને ભેંએ તલીએ રાખીઆમાં આવે, જેઓ કાંએક શુધરીઆ હોયે અથવા જેઓનો જરજ વચલે દરજેનો હોય, તેઓને પેલલે તા લે રાખીઆએ અને જેઓએ દેવાનાંપણુની અંદર ખુન કીધાં હોય, અથવા તેવું કરમ કરવાની કોશિસમાં પકડાયા હોય, તેઓને બીજા ખાલ ઉપર રાખેલા. એ સઘળા દરદીઓ પોત પોતાનાં ખાલ ઉપર છુટા કરે છે, કોઈને બેડી અથવા કસી રીતની બંદી નથી. જેમ જેનો શોખ હોય, તેમ કોઈ વાંચે, કોઈ લખે છે, કોઈ ગાયેણુ કરે, કોઈ ઉદીઓગમાં રોકાયે. આ બીનાં જોયાથી આપણને અલખતા અમરતી ઉપ જી કે, જેઓ પોતાનાં કાંમે વાસતે જીખમ ધરાવતા નથી, તેઓને આ પરમાણુ સી રીતે છુટા રાખી આમાં આવે. પણ એ વીશે જાણાસો એજે, આગલા વખતમાં દેવાનાં આદમીઓને બાધી રાખતા હ તા, પહેલ કરતા તથા માર મારતા હતા, તેથી તે શીખશાની ધાસતી અથવા તેથી ઉપજતા જોમસાથી દર દીઓનાં મગજ ઉપર વધારે ખરાબ અગર ધાતી હતી, અને તેઓની હાલતમાં શુધારો થાયાને બદલે એ ર વધારે ખરાબી ધાતી હતી. અનજાએસથી હમણા હેવું ખાતું પડીએ કે, દેવાનાં શખસને જેમ જે મ તેનાં મારગસર રેહવા દઈએ અથવા તેનાં જાતી અથવા ખુદરતી શોખની મીજ આગવ તેને મેલી

તેને ગમે તેમ તેનું ધીઆંન રોકવાની જોગવાઈ આપીએ, તેમ તેમ તેની સુધ દેકાંણે આવતી જાયે, અને તેનાંમાં સુધારો થાતો જાયે. જો કોઈ શખસ તોફાન કરે, તો તેને કોઈની રીતના મારની શીખસા થાતી નથી, પણ તેને માતર એક ઓરડામાં એક અથવા બે કલાક સુધી એખલો રાખીઆમાં આવે. એ ઓરડાની જમીન તથા ચાહેર બાજુ ઉપર નરમ બીજાંનાં બડી લીધેલાં, તેથી પેસો શખસ દેવાલ અથવા જમીન સાથે ગમે તેટલો અથડે, તેથી તેનાં શરીરને કશું નુકસાન થાયે નહીં. એ વગરે બીજો કોઈ વધારે સખત ઇલાજ તાંહાં કરીઆમાં આવતો નથી, અને હુનેસાં હેતું બનેછે કે, પેસા ઓરડામાં એક અથવા બે કલાક રહેઆ પછી પેસો દરદી પોતાની મેલે સુધમાં આવી બાહર નીકલવાને વાસતે કાલાવાલા કરે છે. ઉપર જણાવીએ છે કે દેવાનાં શખસનું ધીઆંન તેનાં ખુદરતી શોખ ઉપર લાગાથી શુધરે, માટે તે વીશે થટા ઉપાયે એ આતાંમાં કરીઆમાં આવીઆએ. વરતમાંન પતરો તથા કેતાબો વાંચવાનાં શોખીએ ને સાઝ દરએક ખાલ ઉપર પુસતકખાંનાં; ગાયેલુનાં શોખીએ ને સાઝ “પીએનોદોર” વાળંની પેટીએ છે; પંખેરાનાં શોખીએ ને વાસતે મોટાં પીનરાંઓમાં તરેહવાર જવતાં પંખેરાંઓને નજાંવડે; આડ પાંચુનાં શોખીને વાસતે કુલનાં તથા બીજાં તરેહવાર ગ્રાહનાં રોપાનાં કુંડાંની હાર મેલેલી; લુસતર વીલીઆનાં શોખીને સાઝ તાંહાં એક સંગરહુસખાં છે; લડાઈનાં શોખીને સાઝ મોટી અને નાંખીની લડાઈઓનાં ચીતાર તથા લડાએક પેહલવાંનાની સખીઓ; ધરમી અને કુટંબના શોખીએ ને સાઝ બંદગી અને એઆદતમાં શુતેલાં ટોલાંનાં તથા બીજાં સારાં ચીતારો; રમતનાં શોખીને સાઝ રંજવાનાં પાંનાં તથા બીજરડ તેબલ તથા બીજાં તરેહવાર રમત દાવનાં હુધીઆરો. એ પરખાણેની ગોઠવણુથી કેટલાએકો કેતાબ વાંચવામાં શુતે, કેટલાએકો વરતમાંન પતરો વાંચે, કેટલાએકો વર્ગનતર વગડે, કેટલાએકો પંખેરાંઓ સાથે ગમત કરે, કેટલાએકો કુલ અને આડ પાંચુ સાથે વખત કાહાડે, કેટલાએકો રમતમાં શુતેલા હોએ. વલી એ ઉપરાંત આ હાસપીટાલની સાથે સુધારનું તથા હુહારનું તથા કાપડ વનવાનું એક નાંખણું કારખાનું જોડેલું, તેથી જનાં ધીઆંનમાં મેહનત તથા ઉદીઓગ કરવાનું આવે, તે તાંહાં જાઈને પોતાનો વખત રોકી શકે. જાહેરે આપણે આ સઘણું એક વખતે એક નજરે જોઈએ, તારે ઉપણું ખાતું દેવાનાંઓને સાઝે અથવા તે ધરમાંનાં રેહવાશીઓ દેવાનાં, હેતું સંવલગ લાગતું નથી, પણ એક મોરો મેહલ માણું મડે, કે જતાં દરએક ગરહુસખ પોતાનાં શોખ પરખાણે રોકાએલો દીશે. ઇમારતની આસપાસ એક મોરો વરાણું અને તેમાં સારો બાગ બનાવેલો તાંહાંપણુ જોએની ખુશીમાં આવે તે શેડવેલે વખતે જાઈને કરી શકે. હાવી રીતે દેવાનાં આદમીઓનું મન રોઝાપાથી ગસતી તથા તોફાન કરવાનું તેમને સુખ પડતું નથી, અને તેમનું મગન દેકાંણે રહી આસતે આસતે શુધરે. આપણા લોકોમાં હેલા વીચારે કે દેવાનાં આદમીને થણો ખોરાક નહીં આપવો જોઈએ, અને એ વીચાર આગલ ઇંગરેજોમાં પણ હોતો, તે વીચાર હજાણની અન્યાયસેથી ખોરો કડીઓ. આ હાસપીટાલમાં જને જોઈએ તેટલો ખોરાક આપીઆમાં આવે, પણ તે ખોરાક સારો અને સુતરો હોએ. એ આતાંની સાથે હુનેસાં એકથી વધારે ડાકટરો રહે, તેઓ દરરોજ દરદીઓને તપાસે અને જો કોઈ બીજો મરન નહીં હોએ તો, દરએક દરદીને એક પેટ બીર આપવાનોથી તે ડાકટરોનો હોકમ છે. એક મોટી ટેબલ ઉપર સગળા દેવાનાંઓ સાથે ખાએ, અને સર્જાં આદમીની ગ્રાફ પેહલમાં બંદગી કરે અને પછી ખાએ. તેઓની આગલ જ છરી કાંટા મેલીઆમાં આવે, તે ધાત્રનાં નહીં પણ હાડકાંનાં બનાવેલા હોએ, અને એ ગોઠવણુ સાહુચેતીથી દાખલ કરીઆમાં આવી.

આ ઇમારતને લગતો એક બીજો બાગ છે તાંહાં દેવાંની ઓરતોને રાખીઆમાં આવી. ઓરતોનાં આતાંમાં ડાકટર સીવાએ એકબી મરદ ચાકરી નથી. ઉપરી તથા સગળા ખોદમતગારો ઓરતજો. મરદોનું ધીઆંન રોકવાને સાઝ જોવી ગોઠવણુ તેઓનાં આતાંમાં, તેવીજ ગોઠવણુ આ આતાંમાં, અને તેનાં કાએ

છાની જીવી સારી અસર મરદો ઉપર થાયછે, તેવીજ ઓરતો ઉપર પણ થાયછે. હરીઓગી મરદોને વાસતે કારખાંનાંછે તેમ ઓરતોને સીવવાની તથા ચીકન ભરવાની તથા રટાકીન ગુંઠવાની જિગવાઈ આપીઆમાં આવેછે. આ જગ્યાએ એક મોટું દીવાનખાંનુંછે તે નાંચ તથા ગાંધેણનાં કાંચમાં વાપરીઆમાં આવેછે. એ ઓરડામાં અથવાડીઆમાં એક અથવા બે વાર નાંચ કરીઆમાં આવેછે. જે મરદો તથા ઓરતોને નાંચવાનો શોખ હોય, તેઓને એ ઓરડામાં જવાની પરવાનગી મલેછે, અને તાંહાં તેઓ પોત પોતા વચે નાંચેછે, અને તાંહાંનાં ઉપરીઓનું એવું મતછે કે, જ્યો તે નાંચમાં ઘણા ખુશી અને ઉલટથી સાંમેલ થાય છે તેઓ બીજી દીને સારી સુખાકારી પાંમતા આવે પડેછે. દર સંનવારે સારંગી સાધનું ગાંધેણ થાયછે, તેમાં પણ મરદ ઓરતોને સાંમેલ કરીઆમાં આવેછે, અને એ બે વખત વતરોએ મરદ અને અસતરીઓને તેઓની હલાયેદી જગ્યાએ રાખીઆમાં આવેછે.

ઉપર જણાવેલી વીગત ઉપરથી આ હાસપીટાલની ગોઠવણ તથા તે મધે દરદીઓની માહુવજત કેવી કરીઆમાં આવતી હશે, તે વીશે વીચાર કરવાને વાંચનાંરને બની આવશે. હવે એ હાસપીટાલની કાંઈએ ક તવારીખ દુકમાં જણાવવાની જરૂરછે. ઇસવી સને ૧૪૦૨ નાં સાલમાં આ હાસપીટાલ દેવાંનાંઓને વાસતે હતી હેતું વાંચીઆમાં આવેછે. મેહુલવાં પાદરીઓ જે ઇમારત વાપરતા હતા, તે બાગી કુટી હાલતમાં આવી પડીઆથી ૧૬૭૫ નાં સાલમાં (૧૭૦૦૦૦) એક લાખ સીતેર હજાર રૂપીઆનાં ખર્ચથી બાંધી આમાં આવી હતી. પાછલથી એ હાસપીટાલ દેવાંનાંઓનાં કાંચને લાંબેકની નહી જણીઆમાં આવીઆથી ૧૮૧૫ નાં સાલમાં ફરીથી બાંધીઆમાં આવી હતી, અને એ નવી ઇમારત જે લંબાઈમાં ૮૯૭ ફુટછે તેની ઉપર (૧૨૨૫૭૨૪) બાર લાખ, પચીસ હજાર, સાતશેને ચોવીસ રૂપીઆ ખર્ચ થયો હતો. એ મોટી રકમ સરકારની તથા લોકોની બખશેસથી જમાવ થાઈ હતી. સને ૧૮૪૫ ના સાલમાં જે ઇમારતની વચે વચમાં એક ગુંબજ બાંધીઆમાં આવીઓ હતો તે ગુંબજની જમીનથી ડંચાઈ ૧૫૦ ફુટછે.

આ હાસપીટાલમાં હમણા જીવી સારી ગોઠવણછે તેહવી અસલથીજ હશે, હેતું કોઈએ સમજવું નહી. ઇસવી સને ૧૪૦૩ નાં સાલમાં એ ખાતાંનો હસાખ જોઈએ, તો તેમાં લોકોડાંગી બેડી તથા સાક લો અને તેવાજ બીજા સામાનનો મોટો ખર્ચ થાયેલો જોયામાં આવેછે. ૧૫૯૮ નાં સાલમાં એ ખાતાંની હાલત હેવીતો ખરાબ હતી કે, તાંહાંનાં દરદીઓને બંદીવાન કેહતા હતા, એ વખતમાં જે શખસ તે ખાનું જોવા જાય તેની પાસેથી એક પેની અથવા બે ફીઆં લીધામાં આવતાં હતાં, અને એ પરખાણુની ઉપજનાં દર વરશે આર હજાર રૂપીઆ થાતા હતા. આ ચાલ હમણા કાહાડી નાંખીજોએ સારા આદમી હોયે તેઓને સુકત જોવા દીધાગા આવેછે, અને આગલી ચાલ જ્યો એક પેની ખર્ચી હરકોઈ શખસ તાંહાં જતો હતો અને તેથી દરદીઓને ઘણું હીનું લાગતું હતું તે મોકુફ કરીઆમાં આવીછે. સને ૧૮૧૪ નાં સાલમાં પણ એ હાસપીટાલની હાલત ઘણી ખરાબ હતી. તાંહાંનાં ઓરડાઓ કુતરાં બાંધવાનાં તમેલા જોવા લાગતા હતા. દેવાલની અંદર જોડેલી સાંકલોની રાચે ઓરતોનો એક પગ અથવા હાથ બાધીઆમાં આવતો હતો તથા તેઓનાં આંગ ઉપર વસતર દાખલ થાબરીના એક જોએ મેહુરાવીઆમાં આવતો હતો અને જમીન ઉપર માતર પેનડાનું ઘાસ પાંથરીઆમાં આવતું હતું. મરદોનાં હાથમાં તથા પગમાં બેડી અને કંમરમાં સાંકલ નાંખી તેઓને દેવાલ રાચે બાધીઆમાં આવતા હતા. એ હાસપીટાલમાં “નારીસ” નાં મનો કોઈએક મસતોખોર શખસ હતો તેને ગલાંબાંથી સાંકલ રાચે બાંધી તે સાંકલ દેવાલમાં જડીઆમાં આવી હતો તથા તેનાં હાથે અને પગે બેડી હતી અને તેની કંમરની સાંકલ એવી રીતે બાંધી હતી કે દેવાલ થી ફક્ત બાર ઈંચ શુધી તે હીલી સમે. હાવી હાલતમાં તે બાર વરસ શુધી રહેઓ હતો, તોપણ તે દરરોજ પરતમાં પતરો વાંચતો હતો, તથા અકલથી વાત કરતો હતો. તેની આ હાલતમાં તસવીર જોરીઆમાં

આવી હતી અને પારલામેન્ટની સભાનાં ઘણાંએક અધીકારીઓ તેને જોઈ ગયા હતા, અને તે ઉપરથી શેહેરમાં જે ધોંગાટ થાયો, અને પારલામેન્ટમાં ચક્રચાર ચાલી, અને તે સઘળાંનું ફલ એ નીપજઈ કે હુમણા એ ખાતામાં જે ઉત્તમ શુધારો તથા શુષ્કોતે શરૂ થાયું. દરદીઓની ઉપર ઘણી બંધી રાખવાનાં નુકસાનમાં હેવો એક દાખલો બતાવીઆમાં આવીઓ કે તાંહાં એક અસતરી હતી તેને પણ ઉપલા ચાખસની માફક આડ વરણ શુધી બાંધી રાખી હતી, કાંએને હેતું ધારતા હતા કે, જે તેને છુટી કરીઆમાં આવેતો કાંઈને ખારી નાખશે, પણ જેમ જેમ તેની ઉપર બંધી થાતી હતી તેમ તેમ તે ધવારે ચીરડાતી હતી. જરૂરી તેને છોડીઆમાં આવી તારથી તેની હાલત શુધરી અને આખી હાસપીટાલમાં એરડાનું બારણું બંધ કરીઆ વગર શુધાની પરવાનગી તેનેજ હતી, કાંએને તેનાં દીલમાં કદાચ હેવો વીચાર આવે કે મહુને કેદ કીધીજતા તે વીશેનાં જોખસાધી તેની તંદરોસતી પાછી બીગડે. અંતે એ અસતરી એટલીતો શુધરી ગઈ કે પાછલધી તે કાંઈ કરતી નહી હતી, પણ આખો દાહડો એ “ડાલ” પુતલાંની સાથે રમીઆ કરતી હતી, અને એમ સમજતી હતી કે તે તેનાં છોકરાં છે. એ ઉપરથી માલુંમ પડે છે કે, દેવાંનાંઓની હાલત સુધારવાને કેહવા ઈલાખ કરવા જોઈએ.

શુનાંહ કરીઆ પછી સરકારની તરફથી જે દરદીઓને આ ખાતામાં મોકલીઆમાં આવે છે તેઓને માંથે દર વરશે ચીઆલીસ હજાર રૂપીઆનો ખરચ થાએ છે. દરએક દરદીને માંથે દર વરશે ૩૫૦, રૂપીઆ થાએ છે હેવો અરશરો કાહડેલો છે. શકતીવાલા દરદીઓનો ખરચ તેમનાં સગા વાહાલાં પુરો પાડે છે. વલી ગરીબ નાંચાર દરદીઓને વાસતે હેવીજ એક બીજી હાસપીટાલ છે તેના ખરચ સરકાર તથા લોકોનાં હુગરાં છામાંથી પુરો થાએ છે. એનું નામ હાંનવેલ હાસપીટાલ કરીને છે અને તાંહાં ઘણુ કરીને ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ દર દીઓ હોએ છે. ઈંગલંડ અને ઈસકાટલંડનાં બીજાં મોટાં શેહેરોમાં પણ દેવાંનાંઓને સાડી હાસપીટાલો છે, તે ઉપરથીજ વીચાર કરવાને બની આવશે કે, આ વાંધેનાં કમનસીબોને સાડી ઈંગલંડનાં લોકો કેટલી મદદ તથા મેહનત કરે છે.

ગ્રીનીચ હાસપીટાલ.

જેઓની ઉપર ઈંગલંડનાં મોટાં નાંમનો આધાર છે, જેઓ ઈંગલંડની ઉપર આવતી હુગરાઈને વખ તે પોતાની દેલાવરી બતાવવામાં પોતાનાં જાનને ભારી જોખમમાં નાંખે છે, તથા ફુનીઆનાં સઘળા ભાગો ઉપર ઈંગલંડની સંતાને સાડી માંન મેલવે છે, તેઓ જાહરે અશકત અથવા જુલ થાએ, તારે તેઓની માંન ભરેલી રીતે પરવરશી કરવાને ઈંગલંડની સરકાર એક મોટું ધરખખાતું સથાપીલું છે. પાદશાહની દરીઆઈ ફેજનાં લ ગઢરનાં સીપાઈઓ તથા “શાએલ નેવી” નાં ખલાસીઓએ અમત જોગ વરણ ચાકરી કીધા પછે, અથવા અશકત થયાથી વધારે ચાકરી નહી કરી શકે, તારે તેઓને સુખ અને આદરમાંથી રેહવાને બની આવવાને સાડી ઉપલું ધરખખાતું ઉલું કરીઆમાં આવીલું છે. એ સીપાઈઓને દરરોજ એક શીર્લાંગની પેનશન મહે છે, પણ જેઓ આ ખાતાંનો લાભ લીએ છે, તેઓને ઉપલી રકમ છોડવી પડે છે, કાંએને તેઓની ખોરાકી ખોશા કી ઉપર હાંઆં વધારે ખરચ થાએ છે. આ ધરખખાતાંની ઈમારત લંડનથી જ માઈલ દુર ગ્રીનીચ ખે બાંધેલી છે, અને તેની આસપાસ એક મોટો બાગ કીરેલો છે. ટેમસ નદી તેની જીજ વેગલાઈએ વેહે છે, અને આ ધરડા પેહલવાંને જેમ બને તેમ સારી અને ખુશનુંમાં હવામાં રાખીઆમાં આવે છે. આ ઈમારત માં આસરે તરણુ હજાર આદમીઓ સમાઈ શકે છે. તેમાં કેટલાંએક મોટાં દીવાંખખાનાં કરી પછે તેમાં હા રેશર નાંધળા એરડા કરીઆમાં આવીઆ છે, અને દરએક એરડામાં એક જાણુ રેહે છે, અને તાંહાં એક દબલ અથવા પેટી અને એક નાંધળો ઘોલીઓ રહી શકે તેટલીજ જગા હોએ છે, પણ જેવા રેહનારને કોઈ રીતે અડચણ પડે તેવું નથી. તેઓનાં મોટા સામાનની મોડવણુ અને સફાઈ જેવાથીજ આપણને ખુશી ઉપજે છે. દરએક જાણુનાં એરડામાં લડાઈનાં અથવા વાંહાંજીનાં નાંધળા ચીતરો હતાં. જે વખતે હમે આ

ખાતું નેવા ગયા હતા, તે વેલાએ તાંહાં ઘણાએક ધરડા સીપાઈએ હતા, તેમાંના એક ૧૧૦ વરસના હતા, પણ તે ઘણો આઝરી હતા. બીજા બે ૭૯ વરસની વયેનાં હતા, તેમાંનાં એક ત્રણલગરની લડાઈમાં જે વાંહાંણ ઉપર લારડ કાર્લીગ્મરોક સરદાર હતા, તે વાંહાંણમાં આકરી કીધી હતી, તેની સાથે કેટલીએક વાત ચીત કીધા ઉપરથી હેતું મારુંમ પડીઈ કે, આ લાંબી ઉમરે પણ તેને પોતાનાં આગલા જનમારાની સઘળી વીગત યાદ હતી. જે જે લડાઈઓમાં તે ચુંતા હતા, તેનું વીગતવાર બધાંન તેણે કીધું, અને સરકારની આ કરી તેણે સારી પઠે બજાવી હતી, તે વીચારથી તે ઘણો હરખમંદ દેખાતો હતા. એ શખસને હોમોએ પુછીઈ કે, હવે લડાઈમાં જવાને તે ખુશીછે ? તારે તેણે જવાબ આપીએ કે નહી, હવે મારી વયે ઘણી પેં હોયી, અને હવે જીવાંન શખસોનુ એ કાંમછે. પણ હોમોએ તેને ફરીથી પુછીઈ કે, કુર દેશની લડાઈતા નહી, પણ કલાપી ઈંગલંડની ઉપર, ફરેંનચ બધવા બીજે કોઈ રાજવાલો હુમલો કરે, અને ઈંગલંડની સરકારની તર ફીધી હોયો હોકમ થાયે, કે દરએક આદમી જેનાંમાં કાંઈની શક્તી હોએ, તેણે આકરીમાં આવડું તો તે સું કરે ? એ ઉપરથી તે ભારે જોસસામાં આવીએ, અને બોલીએ જે સું ? ઈંગલંડની ઉપર હોમલો ? જો એ મન હોએતો આ ઘડીએ હું તઈઆર થાઈ અને બુધો છેઈ તોપણ ઘણાએક જીવાંનાનાં કરતાં સારી આકરી કરું, અને જે માહુરીથી વધતું નહી બનેતો, આ જોરડાનાં કરતાં હેવી લડાઈમાં મરવું બેહતર સખજુંછ. આ વીગત ઉપરથી વાંચનાંનાં જોયામાં આવશે કે, ઈંગલંડનાં લોકોના પોતાનાં દેશ ઉપર કેટલો પીઆરછે. આ ઉમરે પણ, પોતાનાં દેશને માટે લડવાને સાડ પેલો સીપાઈ તઈઆર થયો. હેવા દેલાવર શખસોનાં પા છલા દાહડા સુખ અને નીરાંતમાં કાહડવાને આ ધરખખાતું સથાપીઆમાં આવીઈછે તેથી સરકાર અને તે સરકારની આકરીમાં રેહનાંરાએ, એ બંધેને માંનછે. એજ ખાતાંમાં ૭૯ વરસના બીજે શખસ હતા, તે લારડ નેલસનના આકર હતા, અને તે કેહતો હતા કે, જારે નેલસનને વાંહાંણ ઉપર ગોલી લાગી, તારે તે તેની પાસે હતા, અને નેલસનને છેલણ કાઠીનુ કપ તેણે પાધું હતું. જે જે લડાઈમાં નેલસન ચુંતેલો હતા, તેના સીલ્લા છાપા ઉપર છાપેલાં ચીતારો તેનાં જોરડામાં ટાંચેલાં હતાં, અને એ સઘળા ચીતારો મરેનાં બ નાંવનુ વીગતવાર બધાંન તેણે હમારી અરજ ઉપરથી કીધું હતું.

આ સીપાઈઓને દર રવીવારે બંદગી કરવાને કુર નહી જવાને વાસ્તે તેજ ઈમારતને લગતું એક દેવળ બાંધીઆમાં આવીઈછે. તેઓને કસ્ટોદનો વખત જીજરવાને દંટાલો નહી આવે, તેવું કરવાને સાડ તાહાં એક પુસતકખાંતું પણ બનાવીઆમાં આવીઈછે, તાંહાં સારાં પુસતકો તથા દરરોજનાં વરતમાંન પતરો ગેલીઆમાં આવેછે. આ ઈમારતમાં એક મોટી દીવાનખાંતુંછે તેને “પેનટીંગ હાલ” કરી કેહેછે, તેનાં તરણ લાગ કીધેલાછે. એ મથેનો સહથી મોટો લાગ જેને “ગ્રાંનડ હાલ” કરી કેહેછે તે ૧૦૬ ફુટ લાંબો અને ૫૬ ફુટ પેહોલોછે, તેમાં નાંખીઆ દરીઆઈ સરદારોની તસવીરો તથા સમુદરોમાં થાએલી મોટી લડાઈઓનાં ચીતારોછે. સહથી નાંખીઆ દરીઆઈ સરદાર નેલસન જાહરે પંદર વરસની વયેના હતા, તાહુરે બરફથી બંધાઈ ગીએલા દરીઆમાં એક રીછની ઉપર હોમલો કરવાને દોડીએ હતા તાહુરથી તેની દેલાવરી મારુંમ પડી હતી, તે બનાવ પછી જરેલી લડાઈઓમાં તે ચુંતેલો હતા તે દર એક લડાઈઓનાં ચીતારો આ દીવાન ખાનાંમાં ગેલીઆમાં આવીઆંછે, તેજ ઉપરથી જે કોઈ શખસ નેલસનની તવારીખ લખવા માહુતો, આ ચીતારો જોયાથી કેટલેએક દરજે બની શકે. ૧૭૯૮ નાં વરસમાં નાઈલ નદીની લડાઈની વેલાએ જે પોશા ક નેલસને પેહરીએ હતા, તે આ દીવાનખાંનાંમાં જાલવી રાખીએછે. ત્રણલગરની લડાઈની વેલાએ જે ડગલો નેલસને પેહરીએ હતા, અને જેની અંદર થાઈને તેને ગોલી લાગી હતી, તે ડગલો પણ આ જગાએછે. તેની અંદર પેહરેલાં વાસકુટ ઉપર લોહીનાં દાગ હજુર દેખાએછે.

સર ફ્રાંસીસ ડરેક નાંખેના નાંખીઆ દરીઆઈ સરદાર, જેણે આખી પુરૂચવીની આસપાસ દરી

આઈ સફર દીધી છે તેણે ને “આસ્રયેબ” એટલે દરીઆમાં શુરન તથા સેતારાઓની ઉંચાઈ તપાસવાનું યંત્ર વાપરીઈ હતું તે હીંઆં વ્યાપણ દીકામાં આવે છે. સર નાન ફરંનકલીનની શોધ કરતી વેલાએ, તે સુરા અમલદારની કેટલીએક છનસો નેમકે છરી, કાંટા, એક નાંધલી ચોપરી, તથા ઇંગરેટ સીકા વીમરે બીજ છનસો ઠાકર રેએને મલી હતી તે હીંઆં નોધામાં આવે છે.

આ ઇમારતમાં રેહનારા સીપાઈઓની સંખ્યા ઘણી મોટી છે, તેથી તેઓને સાડ ખાંણ પકાવવાનું બમરચીખાંનું નેવા લાએક છે. સઘણ ખાંણ બાફની ગરમીથી પકાવીઆમાં આવે છે. વ્યાપણ લોકોનાં ની આતનાં જમણને સાડ વાણ વાપરે છે, તેનાં કરતાં પણ મોટા વાણોમાં ઉપલા શર્પસોને સાડ સેરવો તથા પુડીંગ બનાવીઆમાં આવે છે. તેઓને ખાંણ સાડ અંને સુતરું મેકે અંને તે સાથે બીર તથા પોરર પણ આપીઆમાં આવે છે. એ પરમાણેની સઘળી માવજતથી દરએક નણ સરકારની લાંબી ચાકરી દીધા પછી પોતાનાં બાકીનાં દીવશ શુખ અંને સંતોશમાં ગુજરતા હતા. ને સેલરોની બધરીઓ દ્રોએ, તેઓને તાંહાં રેહવા દીધામાં આવતી નથી, પણ તાંહાં આવીને તેઓને મલવાને પુરતી છુટ છે.

ને ઇમારતમાં આ ધરમખાતું છે, તે પેહલવાં એક પાચાહી મેટલ બનાવવાને ધારેલી હતી. એ ઇમારત ઘણી ખુબસુરત છે અંને ચાર બાજુથી ચાર લાંબી હાર છરી વચમાં એક મોટો મોક કાહારેલો છે. એ ઇમારતને એક બાગ પેહલાં સરકારનાં ખરમધી (૩૬૦૦૦૦) તરણ લાખ શાહાડ હજાર રૂપીએ બંધાયેલો છે, તાહર પછી નરે હીંઆં ઉપરું ધરમખાતું સધાપવાને થડીઈ, તારે લોકોએ તે કાંમની મદદમાં (૬૦૦૦૦૦) છ લાખ રૂપીઆ ભરીઆ હતા. આ ધરમખાતાનાં ખરમને સાડ દર વરસે (૧૬૦૦૦૦૦) ચક્ર લાખ રૂપીઆની આવક છે, તેમાં બે લાખ રૂપીઆ દર વરસે પારલામેન્ટનાં હોકમથી સરકારની તરફથી મેલે છે, તથા દાંનચોરીથી નેવા મલ પશાર કરે છે તેઓને થાતા દંડ એ ખાતામાં જાય છે. કાપતં કીડ નાંમ નાં એક મોટા દરીઆઈ ચોરની મતા ને સરકારે જપત કીધી હતી તેનાં ૬૪૦૦૦ રૂપીઆ તથા ૧૭૧૦ નાં શાલમાં સરકારે કોલસા ઉપર ને જઠાત લીધી હતી, તેનાં ૬૦૦૦૦ રૂપીઆ તથા અરલ આવ ઉરવેનવાટર નાંમનાં ઉમરાવે પાદશાહની સાંમને બલવો ઉઠાવીએ હતો, તેને મરદન મારીઆ પછી તેની વરસ દાહડે ૬૦૦૦૦ રૂપીઆ ઉપર, તેટલી વ્યસકીઆંમત આ ધરમ ખાતાની થાપણમાં આપીઆમાં આવી છે. રામરટ આસબલસદં નાંમના એક શંખસે આ ખાતાને (૨૦૦૦૦૦) બે લાખ રૂપીઆની અખચેસ કીધી હતી, તે પણ અસલ થાપણમાં દાખલ કીધી છે. આ હાસપીટલની પડોસમાં ખલાસીઓનાં આસરે ૧૦૦૦ નાવારેસ છોકરા તથા છોકરીઓની પરવરસીને સાડ એક ધરમખાતું છે.

ચેલસા હાસપીટલ.

નેમ વાંહાં ખાતાનાં ખલાસીઓ અથવા સીપાઈઓને વાસતે ઉપર બજાવેલું ધરમખાતું છે, તેમ લશકર મા ચાકરી કીધા પછી નાંકઉપત તથા અશક્ત થાયેલા સીપાઈઓની પરવરસીને સાડ ચેલસા હાસપીટલ છે. આ ધરમખાતાની ઇમારત બાંધવામાં (૧૫૦૦૦૦૦) પંદર લાખ રૂપીઆનો ખરમ થાયો છે. તે મધેની સઘળી મોડવણ ચીનીય હાસપીટલનાં જેવી છે. આસરે ૪૦૦ સીપાઈઓ તાંહા રહી શકે છે, પણ આસરે ૭૬૦૦૦ બુટા સીપાઈઓને એ ખાતાંમથી દરેજ માવલો, છ આનાં તથા અરધા રૂપીઆને હસામે મદદ મેલે છે, તેથી તેઓ બાહર રહી પોતાનું ગુજરાણ કરે છે. જેઓ ધરમખાતામાં રેહે છે તેઓને સાડ માથા દીડ દર મહીને ૩૦ રૂપીઆ થાય છે.

ગ્રેનજરૂ હોમ.

આ ખાતા વીશે હીંડુસથાનનાં લોકોએ અગત કરીને બાંધવું જોઈએ છે. હીંડુસથાન, આરબસથાન, આફરીકા, ચીન, મલાકા, મોજંમળીક તથા પરીકીક સમુદ્રનાં દખણ બાગના ટાપુનાં ગરીબ લોકો જેઓ

હંડનમાં જાએ, તેઓનાં ઉતારાને સાડાં “ચેનનરસ હોમ” એટલે “પારકા લોકોને સાડાં ઘર” એવે નામનું એક ખાતું સથાપીઆમાં આવીડંછે. ઉપલા રેશો ખાતેથી વાંદાંજોમાં ને ખલાસીઓ નતા હતા, તેઓ ને પાછી ચાકરી નહી મળીઆથી તાંદાંન રખડતા ફરતા હતા, અને તેઓની પાશે કાંઈ જુન નાંછુ હોએ તેનો તેઓ સંભાલ પણ કરી શકતા નહી હતા, તેથી કરીને તેઓની અવસથા ઘણી માંડી યાતી હતી, અને તે ભયાથી ઇંગરેજોના દીલખા દયા ઉતપન થાઈ અને આસરે એક લાખ રૂપીઓ ખરચીને “વેસ્ટ ઇન ડીઆ ડાક રોડ” નામનાં રસતા ઉપર એક મોટી અને સોભાઈતી ઇમારત બાંધીછે. એ ખાતું સને ૧૮૫૦ નાં વરસનાં હુંગાડીઆમાં આવીઈ હતું. જો કે એ ખાતાંમાં જોએ જાઈને રહેછે, તેઓ ધરમ ખાતે રહે છે હેતું કેહવામાં આવે નહી, કાંએજ તેઓ પાસેથી જુન લવાનમો લીધામાં આવેછે, તોપણ જે લવાનમો તાંદા લીધામાં આવેછે, તે હેવોછે, કે તે ભાવે કોઈબી કેકાંજો તેઓને રહેવાનું તથા ખાવાનું મહે નહી દર એક આદમી દીક દર અઠવાડીએ ૪ રૂપીઆ લીધામાં આવેછે. અને તેટલા ભાવમાં દર રોજ તરણ વખત ખાણુ મચેછે. ડાકટરનો તથા ઘોળી તથા નાંદવાનો ખરચ પણ ઉપલીજ રકમમાં આવીઓ. આ ખાતાંને લાભ વાંદાંજોનાં ઘણાખરા ખલાસીઓ લીએછે અને આખાં વરસનો હીસાબ ઠાહાડતાં તાંદાં દર રોજ ૫૫ થી ૬૦, આદમી રહેછે હેતું માર્જુમ પરછે. તારીખ ૧ લી જુન ૧૮૫૦ થીતે તારીખ ૩૧ મી મેએ ૧૮૫૮ શુધીનાં વરસના સઘળા મહીને ૪૯૫ આદમીઓએ આ ખાતાંને લાભ લીધો હતો. આ ગરીબ માંજોસો પાસે ને કાંઈ હોએ, તે જાલવવાને પણ એ ખાતાંના કારોબારીઓ મેહનત કરેછે, તથા તેમને દેશ મોકલવા સાડાં વાહાજોમાં ચાકરી મેલવવાને પણ ઘટતી કોચેસ કરેછે. આ ગરીબ લોકોની આ પરમજો માહાવનત યપાથી તેઓ ઇંગરેજ લોકોના ઘણો ઉપકાર માનેછે, અને જોએ એ ખાતું જોવા જાએછે તેઓ ની આગળ તે ઉપકાર ઘટતા સખરોમાં કહી સંભલાવેછે.

અકરણ ૨૦ મું.

ગમત અને મોંઝનાં કારખાનાં.

ગમતનાં કારખાનાં જોવાનો સસતો ભાવ—નાંટક તથા ગામ્પેલુ અને નાંચનાં કારખાનાં. રામ્પેલુ છટાનીઅનં આપેરા તથા હર માન્ડેસ્ટીસ-થીએર. એ બંધ ખાતાં બધે થાતી જાયી રમતો તથા ગામ્પેલુ—છપારત તથા પેકકોની પુનમ્પુર તી—એ ખાતાંનો એક મોહોસખનો ખરચ, છટીઆરી, પરીનસેસ થીએર—એ જગાએ “સીઇનરી” નો ભારી ખરચ—ખીળ થીએરો. “કોનસરસ” એટલે રકક ગામ્પેલુનાં કારખાનાં—સીરેનેકરસ—સોંગ તથા ટોગની રમતો—ઘોડાની તથા આદમીઆની કસરતનો ખેલ—કરીપારન ગારકનસખા મલતી તરેફવાર ગમત—નાંચવાનો આટલો—પુતલાઓનો નાંચ તથા નાંટક—કસરતમો તખાસો—નાંટકનો ખેલ—ખાપકોનો નાંચ—“કાસમેરાખીકવીકસ” નાં ચીતરો—ખાગની પુનમ્પુરતી અને તેમાં રમત ચાક કીધેલી તરેફવાર જગા—ખાનસ ખાચ છટીઆરી વાકસાહલ ગારકનસ કાસોરીઅ ખ—લડન શેહેરનો દેખાવ તથા તરેફવાર ખીલ ગમત ગચોખ—પાલીટકનીક ઇનસ્ટીડીકીશન—એપસખ તથા આ સકાટ ખાતે થાતી ઘોડાની સરતો. રસતે રસતે થાતા તખાચા.

હરેક શેહેરમાં જાઇએ, તાંહાંનાં ગમત અને મોંઝનાં કારખાનાં જોવાને આપણને, ઘણી ઉલટ થાએ છે, અને અગત કરીને પારીસ તથા લંડન જોવાં શેહેરમાં તેવી ઇછા વધારે છુટે છે. જેટલી ગમત અને મોંઝ પારીસમાં મલે છે, તેટલી લંડનમાં મલતી નથી, તોપણ આ શેહેર ખાતે સારી ગમત અને મોંઝ પુરી પાડવાનાં પુરતાં ખાતાં છે. વળી એ ગમતનાં કારખાનાં હેવી રીતે બનાવીઆમાં આવીઆં છે કે, તેમાંથી આપણને પુણી અને અકલ એ બંધે મલે છે. એ મોંઝ અને ગમતનાં કારખાનાંઓ જોવા જવાને આપણને જે દર આપવો પડે છે, તે કાંઈ ઘણા મોંઝ પડતા નથી. જેમ આંછો કોમત કરીઆમાં આવે છે, તેમ વધતા લોકો જોવાને જાએ છે, તેથી ખેલ કરનારને વધારે નફો થાએ છે, તે ઉપરથી જેમ અને તેમ સઘળી જગાએ આંછો ભાવ ફરીઆમાં આવે છે, અને તેથી તવંગર અને ગરીબ, સઘળાઓને તે મોંઝ અને ગમત નો લાભ લેવાને બની આવે છે. આપણી ટાપુમાં ઉંચે દરબજેની ગમતની કેટલી ખુરે છે, અને જોવારે કોઈ સારી ગમત ખેલવવાની જોગવાઈ બને છે, તેવારે તેનો લાભ લેવાને કેટલું મોંઝ પડે છે, તે આપણે સારી પડે જાણીએ છે. અતરે થાતા સારા નાંટકો જોવા જવું હાએતો તરણથી વધારે રૂપીઆ આપીઆ વગર છુટકો નહી. ઘોડા ઉપરની કસરત જોવા જાએ તો તેમજ વધારે નાંચ કાઢાડવું પડે. કોઈ હાથ ચાલાકીનો ખેલ નાર આવીએ તો તેની તીકેટનો ભાવ આપણને પરવડે નહી. વળી તે સાથે આપણને હાંઆં જે ગમત મલે છે તે ઇંગલંડની સસતામાં સસતી ગમત આગલ કસા હીસાબમાં ગણીઆમાં આવી શકે નહી. જે ઇંગલંડમાં આપણે અરધા રૂપીઆમાં જોઈ શકીએ છઈએ, તે મુંબઈમાં દશ રૂપીઆ આપવાને આપણે ઘણા સમજાએ નહી એટલેતો ગમતની અંદરજ ફેરે છે. ખીસારી મેહેલ જેવી આખી પુરપરીમાં નાંખી છપારત એક અરધા રૂપીઆમાં જોવાઈ શકાએ છે. ગામ્પેલુ તથા નાંચ અને નાંટકનાં મોટાં કારખાનાંઓમાં મેટક પરખાંણે ચઢડતા ઉતરતા ભાવે છે, તેમાંનાં કેટલાએક મોંઝા છે તો પણ મેસવાની જગાની પુનમ્પુરતી તથા ઉંચી ગમત તરફ નેગાહ કરતાં તે મોંઝા ગણાતા નથી. આકો બીજાં ઘણા ખરાં ખાતાંઓનો અરધા રૂપીઆ માંજ જોઈ શકાએ છે.

નાંટક તથા ગામ્હેણ અને નાંચનાં કારખાનાં.

“કોલેન્ટ ગારડન થીએટર” અથવા, “સમ્મેલ ઇટાલીઅન ઓપેરા” તથા “હર ઓનિસદીસ થીએટર” નામનાં નાંટકનાં જે બે મોટાં ખાતાં છે, તે ખરેખર મેહેલ જવાં છે. એઓની અંદરની બાંધણી તથા રમત કરનારાઓની અને તમાસગીરોની બેઠકની નગાને સણગાર જોઈને બાપણે ઠક થાઈ જાઈએ છે. તરેહ વાર રંગ અને સુનેરી ધોર સાધનાં સણગારે સધળી બાજુએ આપણી નજરે પડે છે. આપણી ટાપુમાં નાંટકનું જે ધર છે, તે આ નાંટકનાં મેહેલોની આગલ ઝૂકડી બરાબર છે. ઉપલા બે થીએટરોમાં પાંચ માર છે અને દરેકની ઉપર “બાકસ” એટલે નાંધલા નાંધલા ઓરડાઓની હાર બનાવી છે, અને હેવા દર એક “બાકસ” ની અંદર છ નજુને દાખલ કરીઆમાં આવે છે. એ નાંધલા ઓરડાઓની બાજુએ રેશમી સાદીતની આવરો હોય છે, તથા બીજી સણગાર પણ ઘણા સારો હોય છે. ઉપર નજુવેલા બે થીએટરમાં જે રમત તથા ગામ્હેણ કરીઆમાં આવે છે, તે ઇટાલીઅન ભાશામાં થાય છે તેથી જ્યો તે બોલી સમજતા નહીં હોય, તેઓ તે રમતને બરાબર સમજ શકે નહીં, તોથી દરરોજ હજારો લોકો તાંહાં જાય છે. જે નાંટક હોવામાં થાય છે, તે ગામ્હેણનાં રાગમાં થાય છે, અને જ્યો નાંટક કરે છે તેઓ હંમેસાં સઠ્ઠી સરસ ગાણારા હોય છે, તેથી કંઈ ગામ્હેણીય ન આપણો ભવ ખુશી થાય છે, અને જ્યો રમત નથી સમજતા તેઓ પણ તાંહાંથી ખુશ થાઈને જાય છે. જ્યો હોવામાં રમત કરે છે, તેઓને એક એક રાતની મેહનતના મોટા લવાજમો મળે છે. હાલમાં સમ્મેલ ઇટાલીઅન ઓપેરા એ જાતનું સઠ્ઠી મોડું ધર છે, અને તેના આલેખ તેમાંથી મોટો ફોલતર્મ શખસ થાય છે. ઘણી વખતે સાંહાંજનાં મોડેથી ગયા હોઈએ તો તીકીટ મળે નહીં, વાસતે હેવાં ખાતાં જેવા નવાની તીકીટ એક દાહડો આગમનથી અંગાવવી જોઈએ. આ ઇમારત બાંધવામાં આર લાખ રૂપીઆથી વધારે ખર્ચ થાયો છે. આથી ઉતરતો હર ઓનિસદીસ થીએટર ગણીઆમાં આવે છે, તાંહાં પણ સધળી રમત તથા ગામ્હેણ “ઇટાલીઅન” માં થાય છે. એ નગાએ માટેમોઈનલ પીકેસોમીનીનાં ગામ્હેણની અતીથે તારીક ધાતી હતી, અને હરેક રમતમાં તેનું નાંચ નજાવીઆમાં આવેલું કે હજારો લોકોની ઠક તે દીને તાંહાં ખેંચાએલી જ છે. આ ગાણારીનાં ગીતની કીમત તથા ખુબીમાં આ એકન કાખલે જાણવાને બસ છે કે, એક વેલા ડબલીન શેહેરનાં એક થીએટરની રમતમાં તે સાંમેલ થાઈ હતી, તારે તેનાં ગાવાથી લોકો એટલા તો ખુશ થયા હતા કે રમત ખલાસ થયા પછે, તેની ગાડીનાં થોડા છોડી નાંખીને પાને ખેંચતા ખેંચતા તેને ઘર લઈ જઈ ખેંચાયાડી હતી. એ જ થીએટરમાં આગલ જની લીડ ગાતી હતી, તે વેલાએ તાંહાં ખલતી ઠકનો પાર નહીં હતા. એ થીએટરો હંમેસાં આખાં બરાઈ જાય છે. સઠ્ઠી સરસ નગા મેહુલલા આર ઉપરનાં બાકસોની ગણીઆમાં આવે છે, પછી ઉપરનાં મારોની અને પછી આંતરૂથીએટર અને ગીઆલારીની. ગીઆલારીનો ભાવ સઠ્ઠી ઓછો હોય છે. રમત કરનારાઓની સપાદીને લગતી “ફટાલ” ની જે બેઠક છે, તાંહાં ખુશીએ મોડવીઆમાં આવે છે, તે નગા પણ ઘણી સરસ છે અને તાંહાં બેસનારાઓ પાસેથી આદમી દીક એક ગીની લીધામાં આવે છે. કોઈ વાર એ ભાવ અરધો કરીઆમાં આવે છે. એક એક બાકસ જેમાં છ નજુ બેસી શકે તેનાં આર પરમાંલે તરીસથી હેંશી રૂપીઆ લીધામાં આવે છે. વખતે કેટલા એક લોકો આગમનથી હેવા બાકસો આંડી રાખે છે, અને પછી રમતને દીને વધારે ભાવે જેને ગરબ હોય તેને આપે છે, એટલી ભીડ એ નગાએ થાય છે. આંતરૂથીએટરમાં નગા પરમાંલે હુડીથી પાંચ રૂપીઆ અને ગીઆલારીમાં તેથી ઉતરતો ભાવ છે. એ પરમાંલે તવંગર અને ગરીબ સધળાઓ આ ઉંચે દરજ્જેની મંમત નો લાભ લઈ શકે છે. હર ઓનિસદીસ થીએટરમાં આસરે ૧૮૦ બાકસ છે અને સમ્મેલ ઇટાલીઅન ઓપેરા માં ૨૦૦ થી વધારે છે અને દરેકમાં તરણ હજારથી વધારે આદમીઓ થમાઈ શકે છે. હાવા એક ખાતાંનો એક મોહસબનો ખર્ચ નીચે નજાવીઆ પરમાંલે છે. ગામ્હેણ સાધનાં નાંચનાં ૧૦૦૦૦ રૂપીઆ; આલેટનાં

નાંચનાં ૧૦ ૦૦૦૦ રૂપીઆ; ગાણારાખોનાં ૩૫૦૦૦ રૂપીઆ; જે રમત હોય તેનાં બનાવેા પરદા ઉપર રંગવ નાં તથા તે પરખાંજી રમત કરનાંરાખોનાં પોશાકનાં ૬૦૦૦૦ રૂપીઆ; રોશનીનાં ૧૩૦૦૦ રૂપીઆ; પગાર તથા ખાંણસોનાં ૩૦૦૦૦ રૂપીઆ; ખારણા આગલ લશકરી સીપાઈઓ રેહુછે તેનાં ૧૫૦૦ રૂપીઆ; જીનલે એક મોટાસખનો ખરચ ઉપર જણાવીઆ પરખાંજી આસરે (૨૫૦૦૦૦) બે લાખ પચાસ હજાર રૂપીઆનો થાયછે.

બીજા ધીએટરો નીચે જણાવીઆ પરખાંજીછે; પરીનસેસ ધીએટર, ડર્રીસેન ધીએટર; હે ગ્રારકેટ ધીએટર, આરેલધી ધીએટર; લાઇધીઅમ ધીએટર; વીક્ટોરીઆ ધીએટર; સરે ધીએટર; સેન્ટ જમસ ધીએટર; સોહો ધીએટર; ઓલીમ્પીક ધીએટર; સીટી ધીએટર, ઇતીઆદી. આ સળગા ધીએટરો અકવાડી આનાં ઘણાખરા દીવશ ચાલુ રેહુછે. પરીનસેસ ધીએટર દર રોજ ચાલુ રેહુછે અને જે ધીએટરોનુ કાંમ ઇંગરેજ જીખાંનમાં માણેછે, તેમાં આ સહીધી સરસ ગણાયેછે. નાંચદાર રાંણીની વડી હોકરી પરીનસેસ રાખેલ ઉપરથી એ ધીએટરને ઉપજું નાંમ આપીઆમાં આવીઉંછે. 'એ નાંદકશાખાને વડો કારખારી ખીં મારલસ કીન કરીને હોતો તેણે તેને સાડ મોટું નાંમ મેલવીઉં' હજું. એ ધીએટરમાં ઘણુ કરીને શેક્સપીઅર ની રમતો કરીઆમાં આવેછે, અને રમત કરનાંરાખો હંમેસાં ઉંમી શક્તીનાં શખસો હોયેછે. ખીસતર તથા ખીસતરીસ કીન પોતે ઘણાજ સરસ રમત કરનાંરાંછે, અને નાંદકનાં કાંમમાં તેઓની શક્તી મેહલલે દરજ નીછે. ખીસતર કીનનાં વખતમાં એ ધીએટરમાં જે જે રમત થાતી હતી, તે રમત કરવામાં હોશીઆર શખસો કાંમે લાગતા હતા એટલુંજ નહી, પણ જે જે રમત થાયે તેને લગતા બનાવોની "સીઈનરી" રખાવેા આખેહુખ અને ઘણાજ સોભાઈતી રીતે રખાડીઆમાં આવતા હતા. ખીસતર કીન પોતે જાતે એક મોટો વીદીઆ અભીઆસીછે, અને જે જે રમત તે લાવતો હતો, તે બાબદમાં ઘટતી ખેલ તથા તપાસ કરી તે વખતની જગા તથા તે વખતનાં પોશાકો વીધે ખાતરી કરી, તેજ પરખાંજીનાં પોશાક તથા બનાવેા સાથે લોકોની આગલ સઘળી રમતો મેલતો હતો. જેમ કે એક બનાવ બજારમાં બનીચો હોયે તો તે વખતે આપણે ખરેખર "ફેટ" રમત કરવાની જગા ઉપર બજાર માંડેજું જોઈજું—જે કોઈ બનાવ રાતની વેલાએ તોફાંનમાં બનીચો હોયે, તો તે ભાગ આવે તાહુરે તાંહાં ખરેખર મોટું તોફાંન અને ગાજ અને વીનનાં અવાજે થાયેછે અને આપણે ખરેખર એક મોટાં તોફાંનનીજ વચમાં હોઈએ તેવું લાગેછે—પાહાડ ઉપર મહુ ડી જવાની તથા નદીમાં મેશી જવાની વાત આવી હોયે તો તે સઘળા બનાવેા આખેહુખ આપણી નજરે પડેછે. જે કોઈ બનાવ લડાઈનો થાયો હોયે, તો તેનો બરાબર ખીઆલ આપવાને સાડ તેજ પરખાંજી હુધીઆરબંધ લશકરો અને કીલ્લાઓ આપણાં જોવામાં આવેછે. જે કોઈ બનાવમાં ફરેસતાઓ રખાડવા હોયેતો તે પણ આખેહુખ નકલ કરીઆમાં આવેછે. પાંખો સાથની પરીઓ આપણે જોઈએછે અને એક ગમથી બીજી ગમ તેઓ ઉડે પણછે. એ પરખાંજી આંખ, મન અને કાંન એ સઘળાને ખુશી કરવામાં ખીં કીન હ જારે રૂપીઆનો ખરચ કરતો હતો, તેમ હજારો તમાસગીરો તાંહાં ગયાથી હજારો રૂપીઆ તે પેદા કરતો હતો, શેક્સપીઅરની રમતો આપણે ગમે તેટલી વાર વાંચીએ, પણ તે રમતોની-ખરેખરી સમજ આપણા મનમાં મેસતી નથી, પણ જે એક વાર તેવી રમત હીઆં જોઈ હોયેતો, તે આપણા મગજમાંથી કધી ખીસવાની નથી, અને એ રમતો એ પરખાંજી કીધેલી જોયા વગર શેક્સપીઅરની અક્લ અને તેની બનાવેલી રમતોની ખુબી બરાબર આપણે પીછાંની શક્તા નથી. આ ધીએટરમાં દાખલ થવાનો ભાવ ઘણો નથી. બાકસોને ભાવ' બેથી તરણુગીનીછે, રટાલમાં એક ખુરશીનો પાંચ શીર્લાંગછે અને પીટનો બે શીર્લાંગછે અને ઝીઆલ રીનો ભાવ તેથીબી ઉતરતોછે. બીજા ધીએટરોછે તે પણ સારાછે અને તેમાં દાખલ થવાનો ભાવ ઉપર કરતાં પણ ઓછોછે. ઘણા ખરા ધીએટરોમાં નાંચદાર રાંણીને સાડ બાકસ જીદા હોયેછે અને તેઓને સાણગાર ઘણાજ કારસ હોયેછે.

ધીમ્પેટરો વગરે લંડનમાં ગમત અને ખોલની બીજી ઘણી જગ્યાએ છે. ફક્ત ગામ્પેલનાં શોકીઓને સાફ ઘણા ખાતાં છે તેને “ફાંનસરટસ” કરી કેરુ છે. હેવા ઘણાખરા “ફાંનસરટસ” અરધા રૂપીઆમાં જોઈ શકાએ છે. “સીરેનેરેસ” એનાં ગામ્પેલ તથા સોંગ જેવા જનનાંરમ્યા તાંહાં હરખમંદ થયા વગર પાછા ફરતા નથી. ખીસતર તથા ખીસતરીસ હાવરડ પાલ, તથા ખીસતર અને ખીસતરીસ જરખન રીડ તથા એવા બીજા ચાલાક શખસો નાંધલી નાંધલી રમતા કરે છે, અને તેમાં ઘણીએક તરાંહનાં સોંગ લાવે છે, તથા ચાલુ રવાન અને લોકોની આંખો તથા સારી માંડી ચાલનાં હસવા સરીખા ટોંગો સાથે ફેટડી કરે છે, તેવી જગ્યાએ પણ દર રોજ તમાસગીરોની ભારી ઠડ ગમે છે. “આસટલીસ આખડી થીએટર” માં આદમીની તથા ઘોડાની કસરતને અન્યએ અલગ દેખાડીઆમાં આવે છે, કે જેવો આપણે દુનીઆનાં કોઈ બીજા ભાગમાં જોઈ શકીએ નહીં. ઘોડાઓ હેવા ફેરવેલા હોએ છે કે બચાંને તાએએ રહી શકે, અને આદમીઓની કસરત જોઈએ તો જાણે તેઓનાં દીલમાં હાડકાં નથી. રખરનાં બનાવેલા રમકડાંને જેમ આપણે ગમે તેમ ખરડી તથા ફેરવી શકીએ તેમ વલીને તેઓ કસરત કરે છે. સાત ઘોડાઓને એક એકને સાથે ઉભા રાખી તે ઉપરથી કુદી જવું તે કાંમ તેઓને મનશે જેમ આપણે દાદર ઉપર મહડીએ છે તેવું સોંહણું છે. એ સઘળી રમતો તથા કસરતો બરાબર પીછાંનવાને સાફ નજરે જોવી જોઈએ છે.

કરીયારન ગારડનસ.

ખોલનાં શોકીને આ ભાગમાં જેવી ખુશી ઉપજે છે, તેવી કોઈ બીજા કોણે ઉપજતી નથી. આદમીની મેહેનત અને ખુદશી દેખાવથી આ ભાગ હેવાતો રળીઆમનો બનીઓ છે, કે લંડનનો કોઈબી રેહવાસી એક વેલા તાંહાં જ્યાં વગર રહેઓ નહીં હશે. હીઆં ઘણીએક રમતો થાએ છે, તે સઘળી જેવા લાએક છે. અરધા રૂપીઆની કીમતે આપણે તાંહાં દાખલ થાઈ શકીએ છઈએ, અને ખુલલી હવામાં જાઈ રમત થાએ છે, તે સઘળી તે ભાવમાં આપણે જોઈ શકીએ છે, બાકી બીજા જે કાઈ રમત તથા નાંચ થાએ છે, તેનો જીજા છુટે દર આપણે પડે છે. એ ભાગમાં એક ઘણાજ સોભયતા જોલ એટલો બાંધેયો છે, તેની ઉપર એ ભાગમાં આપણનાં જરદો તથા એરતોને નાંચવાને છુટે. વચ્ચે વાથે કરતાં ઉતરતા લોકો તથા ગરીબોને નાંચવાનો ગોક ધણે હોએ તેઓને તે શોક તાંહાં પુરો પાડવાને બની આવે છે. હીઆં ખરદો તથા એરતો એક એકને એલખીઆ વગર સાથે નાંચે છે. એ ભાગમાં એક થીએટર છે, તાંહાં નાંટક તથા ગામ્પેલની રમત કરીઆમાં આવે છે. હીઆં “મેરીઓનેટ” અથવા પુતલાંઓનો નાંચ કરીઆમાં આવે છે, તે જેવા થી આપણને ઘણી ખુશાલી ઉપજે છે. એ રમતમાં જેમ આદમીઓ નાંટક કરે છે, તેમ પુતલાંઓ બોલે છે, હી લે છે, ચાલે છે તથા હશે છે અને બોલતાં તથા ચાલતાં સઘળી એસારતો આદમીની આફ કરે છે. જ ધણી ઘણે દર હોયે તેતો એમજ સમજ કે, આદમીઓ પેયા નાંટક કરે છે. હેવી ગોડવણ કરેલી છે કે “ફેરેનની” ઉપર મેલેનાં પુતલાંઓને તેઓની ઉપરનાં ખાલ ઉપર ઉભેલાં આદમીઓ, તરેહવાર દારીઓથી ખેંચીઆથી જેવી રીતે ચાલવું તથા હીલવું હોએ, તેમ તેઓને ચલાવી તથા ફેરવી શકે છે, અને પેલાં પુતલાંઓનાં હોત અમસથા હીલે છે, પણ જે અવાજ તેઓનાં મોઢાંમાંથી નીકળે છે, હેવું આપણે સાંભલીએ છે, તે પેલા દારી ખેંચનાંર અથવા ખેંચનાંરઓનાંજ અવાજ છે. તેઓ આપણી નજરે પડતા નથી. એ પુતલાંઓ જારે નાંટક કરે છે, તારે તેમાં લવ જેલવાનું જાકી છે એવું લાગે છે. એ તમાસો જેવા પછે ફાંનસરટસ અથવા ગામ્પેલ જોઈએ છે, તાહર પછી “બાલેટ” એટલે નાંધલા બાળકોનો ખુલસુરત અને ફેનસી પોશાકો સાંધેના નાંચ થાએ છે. પછી કેટલીએક કસરતનો ખેલ થાએ છે. પછી એક સરકસ દીવેલો છે, તાંહાં ઘોડાની ઉપર કસરત કરીઆમાં આવે છે. એ ભાગમાં એક જગ્યાએ “ફાસમોરાનીક વીલ્સ” નાં કેટલાએક ચીતરો આપણે

જેમ “શરીરોએસકોપ” ની મારફતે આપણે નાંધણા ચીતરો જોઈ શકીએ, તેમ આ મોટાં ચીતરો જોઈ શકીએ. જ્યોત્સના દેખાવ હોય તેમ રાત અથવા દીવસ, તોફાન અથવા બરફ પડતા હોય, તે પરમાણુ આપણે આપણને સઘળા દેખાવો નજરે આવે. એ દેખાવો મોટાં શેરો તથા મેટલોની અંદરનાં નાંચો તથા દેવળોની અંદર થાતી મીસનો તથા આબાદ અને નાંચ પાંચેલાં શેરોનો હોતો. † વેનીસ મધ્યે જ સઘળી મોટી નેરુરે તેના તથા પારોસનાં ક્રાંતિયુગ મેટલમાં જ નાંચ થાયો હોતો, તેના દેખાવ ઘણોજ સરસ. વેલુમીએને આ આગમાં ખેંચવાને વાસતે તાંદાં એક નસીબ જોનાર રહે, તે જ્યોત્સના સવાલ પુછે તેનાં જવાબ આપે. પુછનાર અને સવાલ કરનાર એક એકને જોતા નથી. એ જ વાચો કાંઈ ખરા પડતા નથી, પણ પેટા ઠગારો તે જવાબો લખવામાં ઘણાખરા સાધારણ બનાવો બધાં કરે, તેમાં દરએક આદમીને કાંઈથી પોતા વીશે ખરું લાગે, તેથી વેલુમીએ ઠગાયે. આ ઠગારાનું નાંચ મીસતર થાલાખા કરીને હવે પછી કેલવાને ખુશાલી ઉપજે કે આ ઠગાર એક બે વરસ થયાં મેટલસતરેટનાં હાકમથી કાહાડી નાંખીઆમાં આવી.

આ આગમાં તમાસગીરોને તો કાંમકાની રમત કરવાને વાસતે તથા બીજી કસરતો કરવાને સાફ હલાયેલી જગ્યા કીર્તેલી. હીઆં તમાસગીરોની મરજમાં આવે કે તેમનું તોલ કેટલું તે એક ક્લીફ આપીઆથી તે માલુમ પડે, કાંએક એક સુલતી ખુરશી ઉપર બેસીઆથી તેની સાથે જોડેલું એક તરાણ આપણુ વળન કેટલું તે જાણવે. હીઆં એક સાંચો, અને તેની ઉપર પોથી ગાદી નેડેલી, તેની ઉપર આપણે જોઈ એક મુકી મારી હોય, તે મુકીનું જોર વળનમાં કેટલા રતલ થયું, તે ઉપલાં સાચાંની સાથે બાજુએ માંડેલા આંકડા ફરીઆથી તુરત માલુમ પડે. થોડુંએક શુધી એક આદમીએ આગનાં ભારી બંધતામાં આવી જવાની ખબર આપી હતી તે જોવાને હજારો લોકો જતા હતા. આવલીની સાંકલી ગલી ફરીને તેને આગથી સલગાવી નાંખીઆમાં આવતી હતી અને પેલા આદમી તે આગની વચેવચમાં ફરી આ કરતો હોતો. એ શખસે પોતાનાં આંગળે નહીં બંધે હેવી વસતુથી લપેટી નાંખી હવે. રાતનાં બાર અથવા એક વાગે તાંદાં આતસમાલ થાયે, અને બહુન હવાની ઉપર જાયે. એ પરમાણુ આ આગની અંદર તરેહવાર ગતત મેલે, તે સઘળાનું વીસતારીને આ જગ્યાએ બધાં કરવાની જરૂર નથી. આ સઘળો તમાસો રાતની વેળાએ થાયે અને તાંદાં કીધેલી રોશની આગના રહીઆમના દેખાવમાં જોવાથી તે જગ્યા ઘણીજ ખુશ બને. આગમાં જુદે જુદે દેખેલાં મોટાં “પાંચોશમીક” ચીતરો મેલેલાં. હીઆં ખાવાની તથા પીવાની સઘળી વસતુઓ તુરત મલી આવે. કુઆરા તથા નાંધણા કુંગરોનાં જવા આકારો કાહાડી આગને ઘણાજ ખુશનું કીરેલા. કુકામાં કહીલ્યે કે એક રાત ફરીમારનમાં કાહાડેલી નકાંમની નહીં કેલવાયે. દર રોજ હજારો લોકોની તાંદાં દઠ મેલે.

વાકસાહાસ મારડનસો.

ઉપલા આગની મતલબને મતલબ આ આગ, અને તાંદાં પણ નાંચવાને વાસતે એક મોટો અને સોલમટો મોટલો. જ્યોત્સના ફરીમારનમાં થાયે, તેવીજ ઘણીખરી હીઆં પંજુ થાયે, મારે આ જગ્યાએ વધારે લખવાની અગત નથી. તોપણ જો ફરીમારન જ્યોત્સના હોય, તેજ આ આગ અને તે મધેની રમત જોવા જવાને જુલવું નહીં.

કાલોશીઆમ.

હમોએ આગલ કહેલું કે, લંડનમાં જ જો તમાસનાં કારખાંનાં, તે સઘળાંમાં અમસધી મગહ અને ખુશીજ મેલે હવે નથી, પણ તેમાંથી આદમીનું ઘણું એક ગનીઆં વચે. હેવી રીતની મગહ આ

† એ પરખલિત દેખાતો કાંડનાં ઘણેએ કહેલો જ અથવા આ કીર્તિ જોઈને દેખાતીઆમાં આ પેટ

ગત કરીને " કોસોશીઅન, ગરેટ ગયોઅ અને પાલીટેકનીક ઇનસ્ટીટીયુશન નાંમનાં ખાતાંઓમાંથી મળે, તેઓનો શોરોએક હેવાલ આ પ્રકરણમાં આપવાને નર નાંજીએ. કોસોશીઅનમાં દીવસને વખતે બપોર થી શાંદાન શુધી તરેહવાર રીતે આપણને ગમત મળે, અને તેન પરમાણુ રાતની વેલાએ પણ ગમત મળે. બપોરનાં તમાસો નીચે નાંજીવીઆ પરમાણુ. અંદર દાખલ થતાંને વાર ડુંગરોનો ચહુરતો ઉતરતો દેખાવ અને તેમાંથી પરતા પાંજીનાં ધોત આપણાં જોવામાં આવે. એ ડુંગરનો અને તેમાંથી પરતા ધોતનો દેખાવ હેવોતો ખુદતને મલતો આવે છે કે, જે કોઈ આદમી આ ઘેરમાં છે તે લુહી જાય, અને એમ સમજે કે હું નંગલમાં ડુંગર આગલ ઉભેલો છું" અને આ ધોત છેક ઉંચેથી આવે, તો તેને આપણે કપડો આપી શકીએ નહી. જે ડુંગર દેખાડીઆમાં આવે છે તે શીયાનાં પતરાંનો કીધામાં આવીએ, અને બીજા તર કીધી સાંચાની ખારકતે તે પાહાડ ઉપરથી ધોત ચલાવીઆમાં આવે. એ ધોત દર કલાકે ૯૦ ટન પાંજી આ પે. હીઆંથી નીકળીઆ પછી આમાં લંડન શેરનો દેખાવ "પાંનોરાંમાં" દેખાડીઆમાં આવે. એ દેખાવ (૪૮૦૦૦) ઉતારાલીસ હજાર ચોરસ ફુટ નગા રોકે છે અને ફરતી દેવાલ ઉપર કંનનાંનનુ કપડુ નરી તેની ઉપર ચીતારેલો. તરણ ખાર ચહુડીઆ પછી, વગે વચમાં એક મીઆલરી કીધામાં આવી, તાંદાં ઉભું રહીને એ દેખાવ જોવાનો. ને એક આદમી જોણે "પાંનોરાંમાં" નાં દેખાવો આગલ નહી નેપા હાએ, તેને આંખે પાટા બાંધીને, એકાએક બીજા દેશથી આ શેરમાં લાવી, ઉપલી જગાએ ઉભા રાખી પુછી "હાએ કે, તુને હીઆં મું દેખાએ, તો તે ખરેખર કહેશે કે, આ એક મોટું શેર દેખાએ. તે એમ નહી સમજશે કે માહારી સાંહાંજણે ચીતારે, તે એમન સમજશે કે હું ઉંચી જગાએથી આ એક ખરું શેર જોઉં. જોણે હેવા દેખાવો જોયા નહી હાએ, તથા જને બારીકીથી જોવાની રેવ નહી હાએ, તે આ મીશાલે છેતરાએ તેમાં નવાઈ નથી, કાંએ જ તે દેખાવ ધણેજ આમોહણ. લંડનની વગે વચમાં સઉથી ઉંચી જગાએ જાઈને ઉભા રહીને આપણે તે શેરનો દેખાવ જોઈએ, તેજ મીશાલનો દેખાવ હીઆં આ પછી નજરે પડે. મોટા મોહલવા જુદી જુદી ગલીઓમાં કેવી રીતે વેહ્યાએલા, તે હીઆં ખુબી રીતે આપણને દેખાએ—વલી આપણે જોઈએ કે જાંણે આ ઘેરોની હાર ખરી બાંધેલીજ—રસતા ઉપર ગાડીઓ તથા આંમનીઓ માંજીસોથી જરાઈને જોરમા દોડતી હાએ હેવું ખચીત આપણી આંખે દેખાએ. જુદી જુદી જગાનાં બાજો તથા લીલાં ખેતરો આપણને હેવોતો દેખાએ કે જાંણે આપણે ખરાં ખેતરોથી દુર નહી હોઈએ. લંડન શેરમાં રેમસ નહી દોડે, તે જાંણે તમારી આગલથી ન વેહે—તમે જુએ છે જાંણે નહીમાંથી આગળોટો ઉતારએ સાથે સર સર ચાલી જાય, અને વલી નહીની ઉપર બાંધેલા ખુબ સુરત પુકા ઉપરથી આદમીઓ અને ગાડીઓ ચાલતી જાય. જે ધણી લંડન શેરથી પુરી રીતે વાકેફ હાએ તે આ ચીતાર ઉપરથી અણજાણને ધણીએક રીતની સમજ આપી શકે. એક જગાએથી બીજા જ ગાએ જવું હાએતો કીએ કીએ રસતે જવું તે પેલા સાંમણનાં ચીતાર ઉપરથી સેહલથી સમજાવી શકાએ. કલાંજુ ઘેર કોણનું—ફાંજાની કુકાં કાંહાં—ફાંજા દેવળ કાંહાં—ફાંજા મેહલ કીઓ—તે સંઘનાંની જ ગા કાંહાં, તેજ આપણે જોઈ શકીએ, એટલું નહી, પણ તે ધમારતો પોતે તાંદાં ઉભેલી હાએ એ મીશાલે આપણને દેખાએ, અને શેરનો જ ભોમીઆ હાએ તે એક તરાકામાં એ સઘળું પારખી શકે. વલી એ ચીતારની ખુબી હેવી છે કે, દરએક બીજા બાંધેલી હાએ તે મીશાલે દેખાએ. જાંણે હમણાજ તમે આ નરી આગલની શીહડીમાં ઉતરી શકો—જાણે હમણાજ તમે આ ગલીમાં જાઈ શકો—જાંણે હમણાજ તમે આ ગાડીમાં બેસી ચાલતા થાએ—જાંણે હમણાજ તમે આ ઘરનું બારણું ઉઘડે છે તમા દાખલ થો—નદી ઓની ઉપર બાંધેલા પુલનાં આરકાંની અંદરથી જાંણે હમણાજ આ આગળોટ પસાર થાઈ જશે. એ પરમાણુ આપણી નજર આગલ એક તલેસમાંતી દેખાવ લાગે. સેન્ટ પાલસનાં મોટા દેવળનાં સઉથી ઉંચા બા

ગ ઉપરથી ને દેખાવ દેખાએ છે તે આ ચીતારમાં આપેગા છે. એ દેખાવની ખુબીમાં આ જગાએ જોઈવું લખીએ તેટલું થોડું છે. ને જગાએ તે ચીતારેલો છે તેની ઉપર એક નોટો ગુંજન બતાવેલો છે અને તે ગુંજનને અંદરથી હેવી રીતે રંગીઓ છે કે, ઉપર ચીતાર ને શેહેરનાં જોવા છે તેની ઉપરનાં આકાશને મક્કતો આવે. જાંજી આપણે ગુંજન જોતા નથી, પણ આકાશ જોઈએ છે તેવું લાગે છે. આ દેખાવ પુરો થાયા પછી વલી એક દીવાંનખાનામાં આપણને લઈ જયામાં આવે છે, ત્યાં એક ફરેશમન ટાપ સાલાકીના કેટલાએક ઘણા ન અચરત ધવા જોગ અખતરા કરી બતલાવે છે, તે કામ ઠા અથવા અરથા કલાકની અંદર ૫૩ કરીઆમાં આવે છે. પછી તાહાંથી નીકલીને તમાસગીરને બીજા ઓરડામાં જવું પડે છે, ત્યાં વલી એક નવીન રીત ની ગમત મેળે છે. હીઆં ચીનાં લોકોની ચાલચલણ, તેઓનાં ધરમ અને હુંતર સબંધી કેટલાએક તાહાં રત “હીસાવલીંગ વીડમ” ચીતારો દેખાડીઆમાં આવે છે, એટલું નહી, પણ આપણી આહામજી ને ને દેખાવ આવે છે, તેનું કુક બયાંન અરવેને સમજ પડે, તેવી રીતે કરીઆમાં આવે છે. વલી એ પુરું થયા પછે, એક બીજા ઓરડામાં સધળાઓ જાએ છે, ત્યાં “મેસનેરોનમ” અથવા “કમેરેવાએનસ” નાં કેટલાએક અખતરા કરી બતાવીઆમાં આવે છે. એથી અણતંજાઓને ઘણી અચરતી ઉપજે છે, અને ને યુક્તીથી સવાહોનાં જવાબો હીઆં આપીઆમાં આવે છે, તેથી જ્યો નાંવાકેફે, તેઓ “કમેરેવાએનસ” ખરું માને છે. તારપછી જોતીશ શાસતર ઉપર એક નાધલું પણ ઘણું ચાઈ ભાશાંજી કરીઆમાં આવે છે, અને તેના સુરજ ત થા અંદરમાં તથા શેતારાઓ એક એકની કહી બાજુએ છે તથા કેટલી વેગલાઈએ છે તે તથા બીજા કેટલીએક જાણવા જોગ વીગત કહી સંભલાવીઆમાં આવે છે. તાહારપછી વલી એક શખમ આવીને અમલના ફંગે ને લોકોની કેટલીએક ચાલ ચલણ તથા ઘેર રાખવાની રીત તથા તેવો પોતાનો વખત કેમ કાહડતા હતા તે વીશે એક નાધલું ભાશાંજી કરે છે, કે જ્યો આપણને ખચીત કેટલીએક જાણવા જોગ બીનાં ખાલમ પડે છે તે થાઈરુઆ પછી વલી એક ઘણાન અચરત શરીઓ દેખાવ આપણા જોયામાં આવે છે. ઉંઢોરપખંડની ત વારીખનાં અભેઆસીને સારી પડે અચરત કે ૧૮૨૦ નાં સાલમાં પેરટુગલના પાએતખત લીસખન મે ધરવીકોપ તથા મોઈ તોફાન થાઈ તે શેહેરનો ઘણોએક ભાગ બલી ગયો હતા. તવારીખને લગતો એ બના વ જન બનીઓ હતા તેમ ખુદરતને નક્કલ કરીને હીઆં બતાવીઆમાં આવે છે. જન મેહલને લઈ ન શેહેરના ચીતાર જોધો તેમ હવે લીસખનનો ચીતાર આપણી નજરે પડે છે. પાદશાહનાં મેહલો અને બી જા ધજારતો તથા ફરીઓ અને બારાનાં વાહાંજી એ સંઘળા આવેહુબ પાડેલાં હતા. એ દેખાવ પણ ૪૮૦૦૦ બન શેહેર જોધુ હોએ તે તરત કહી ગકે કે, એ તે શેહેરજા છે. સધળા મેહલો તથા રસતાઓ તથા દેકાણા અને ધરો આ નકશા ઉપરથી તે પારખી શકીઆ વનાં રહે નહી, હેવી તે ચીતારની ખુબી છે. એ આખું શેહેર ને તે ચીતારમાં ઘણું શેનકદાર અને મોભઈવું દેખાવું હતું તે આપણે જોઈ ખલાસ થાઈએ છે તેટલામાં જરાક વીનહીના ચમકાટ આપણા જોયામાં આવે છે. એકાએક વાદળ થાઈ આવી વીનહી અને ગગરાટ વધી જાએ છે. એ દેખાવ જોઈને તથા ગગરાટ સાંભલીને કોઈ હેવું નહી કહી શકે કે, આતો આદ ચીનું કામ છે. પેલાં શેહેરની ઉપર ને વીનહી પડે છે તે ખરી વીનહી પડતી હોએ તેવું લાગે છે. વાદળનો અવાજ ને આપણે સાંભલીએ છે તેમાં અને ને અવાજ હીઆ સાંભલીઆમાં આવે છે તેમાં કસો ફરક લા ગતો નથી. વલી એકાએક આગ લાગી આવી, તે જાંજી આપણી નજર આગવ બલતાન બજેમ. વલી આપણી નજર આગવ લીસખનનું બાઈ દેખાએ છે તેમાં મોઈ તોફાન થાએહું, અને તેની અંદર વાંદાહો મોટા મોંહકા સાથે એક એકની સાથે ભારે જ્વરથી અથરે છે, તેના તથા ભારી ઉછલતા મોજાઓને સાહાદ પણ આપણે કાને સંભલાએ છે. એ પછે આસતે આસતે તોફાન નરમ પડવા લાગે છે, આગ હોવાવાઈ ન

એણે અને પછી તે નાંસ પાંમેલાં શેહેરનો દેખાવ જ નોંધ્યો. તે ઘણાં દરમિયાન લાગે છે. આગમાં બળી ગયેલા આખા મોહલવાળા આતસના જેવા લાલ દેખાવે છે અને આપણે એક તરફ આગથી બળેલા મોહલવા આગલ ઉભા હોઈએ, અને બીજા તથા બારી બારણા આતસના રંગનાં જેવા લાગે તે જ ત્રીશાસે હાથમાં આપણી તરફ આગલ સમગ્ર દેખાયે છે. ફરીઆની અંદર કુભેલા ગાણેશ તથા વાંદાંણના કટકે કટકા એણીગમ પેલીગમ ઘસડાયેલાં આપણા દીકામાં આવે છે. એ દેખાવ એટલે તો ખુદ તને મલતો કીધામાં આવીએ છે, કે તે સમગ્ર જોતી વેલાએ જાણે આપણે પોતે હમણા એક શેહેર કે જાંહાં આગ, તોફાન અને ધરથીકાપ યાતો હોએ, તોફાં ઉભા હોઈએ. ધરથીકાપ આગ અને તોફાનથી કેટલી ખરાબી થાયે છે તેનો ખરો વીચાર આ દેખાવ જોયાથી આપણા મનમાં કેટલેએક દરજ્જે ઉતરે છે.

આ પરમાંણે બપોરના બાર વાગતા થીતે પાછલા પોહારનાં પાંચ વાગતા શુધી જીવને તથા મનને તરેહવાર ગમત હાથમાં મલે છે અને વલી એક દેખાવ ઉપરથી બીજા દેખાવ જેવા નવાને થોડી થોડી જીની ટનો અંતર હોએ તોફાં ગાયેણનાં અધુર સગથી આપણને ખુશી ફરીઆમાં આવે છે. એ પરમાંણે એક શીર્ષાંગીની દીકીટની અંદર આપણે કેટલી ખુશી અને ગનીઆંન મેલવી શકીએ છે તેનો વીચાર હવે વાંચનારે કરવો.

આ પરમાંણે કોશીશીઅમ તથે દર રોજ રમુજ ચાલુ રહે છે. થોડે થોડે ત્રહીને કેટલીએક ગમતમાં ફેરફાર ફરીઆમાં આવે છે, અને ઉપર જ એક દીવસની ગમત નજીવી છે, તે જમ આ લખનારે એક દીવસે જોઈ હતી તેમ છે. રાતને વેલાએ પણ એ જ રીતે કાંઈ કાંઈ ફેરફાર સાથે રમત ફરીઆમાં આવે છે. જમ દીવસમાં લંટનનો ત્રીતાર દેખાડીઆમાં આવે છે, તેમ રાતની વેલાએ પારીસ શેહેરનો દેખાવ દેખાડીઆમાં આવે છે, તે પણ ઘણાં ખુબસુરત તથા આમેલુખ છે. એ જગા જેવા નનાંરા પાસેથી અરશે રૂપીઆ લીધામાં આવે છે. રાતે નનાંરાએ પાસેથી પણ તે જ ભાવ લીધામાં આવે છે. આ ખાતું ઉલ્લેખ કરવામાં તેનાં અમલ માલિકને મોટો ખર્ચ થાયો હતો. પાછલથી તે ચાર લાખ રૂપીઆની કીમતે વેચાઈ હતું, તે હમણાના માલિકે બે લાખ, પચાસ હજાર રૂપીઆ લીધું છે.

ગરેટ ગલોથ.

કોલોશીઅમનાં જીવીન મતલબનુ એક બીજું ખાતું છે તેને ધી ગરેટ ગલોથ કરીને કેલવામાં આવે છે. આ જગાએ પણ કેટલાએક દેખાવો આપણે જોઈએ છે તથા ગમત અને ગનીઆંન આપનાંરા ભાશાંણ સાં જલીએ છે. આપણી પુરથવીનાં ગોલ આકારનો એક મોટો નમુનો હાથમાં દેખાયે છે. ૧૦ ફુટ અને ૪ ઇંચ વીઆસનો એક મોટો ગોલ આકારો આપણે હાથમાં જોઈએ છે, અને તેની ફરતી દેવાલમાં એકબી બારી નથી, પણ તેની ઉપર બાંધેલા ગુંબજની અંદરથી દીવસને વખતે રોશની દાખલ થાયે છે, અને રાતની વેલાએ ગીઆસની રોશનીથી વાંદાં ઉમરકું ફરીઆમાં આવે છે. પુરથવીનો આપણે જે ગોલ “ગયોબ” જોઈએ છે તેની ઉપર બાહરની બાજુથી નકસો હોએ છે, પણ હાથમાં ઉપલા ગોલ આકારની અંદરની બાજુથી સમગ્ર પાડેલું છે. અંદરનો ગોલ થેરાવો આસરે ૨૦૦, ફુટ છે અને તેની સપાટીની ઉપર આપણે એક નાંધથી પુરથવી જોઈએ છે. સનુદરો, પાહાડો, નદીઓ દેશો અને શેહેરો સમગ્ર ખુબી રીતે દેખાડીઆમાં આવીઆં છે એટલું જ નહીં, પણ તે દેશોમાં જંગલ કાંઈ છે, ફલપંત જગા કહી છે, ફલાણુ દેશની ઉતપંતી કેલવી હશે તે સમગ્ર સેલુલથી, આપણાં જોયામાં આવે છે. આ ગલોથને સમગ્રી તરફથી બરાબર જોઈ શકવાને તેની આસપાસ ફરતો દાદર છે. આ ખાતામાં જુદી જુદી ગનેઆતનાં લોકોનાં મટોડીનાં તથા લાકડાંનાં પુતલાં છે અને તેમની ઉપર ખરેખરા પોશાકો પેહરાવેલા છે તે જોયાથી પણ આપણને ઘણીએક ગમત ઉપજે છે. આ ખાતામાં પણ રીસાલવીંગ વીડસનાં

ઘણીએ 'ડરબીની સરત નહી જોઈ હાએ, તેણે ઇંગલંડ જોયું એમ કહેવાએ નહી' અને એ વીચાર માટેલાં બરતનો એખલાનો હોતો એવું નથી. સરવે કોઈના વીચાર એવોજ છે. વાંચનારને અચરતી ઉપજશે કે, એ અરતમાં આટલું બધું મુંઝે કે જોણે એ સરત નહી જોએ તેણે ઇંગલંડ નહી જોયા બરાબર છે, પણ એ અચરતી ના ખોલાસો એક કાગલ ઉપર થાડી અને કલમથી દીધેલા બયાનથી કંઈ થનાર નથી. આખમ તેના ખોલાસો કરે છે. વધારે કહી શકાતું નથી, આસકાટમાં જ સરત થાએ છે તે પણ સારી થાએ છે અને તે જોવા પણ હજારો લોકો જાએ છે.

લંડનનાં રસતાઓમાં આવતા હાલતાં પણ આપણને ઘણી ગમત મળે છે. રેહવાનાં મોહલાઓમાં લોકો વાજાંની પેટીઓ વળડે છે તથા ગાએણ ગાએ છે. કસરત કરનારાઓ પોતાનાં ખેલો રસતામાં કરે છે. સી રેનેડરસો મોહલને મોહલને પોતાનાં ટોંગ કરે છે. આઠ દશ આઠમીઓ પોતા વચે ટોલી કરીને સીમોડી તથા પરમમ અને વાજાં સાથનું વાજું વળડે છે. એ સઘળાઓ રસતામાં જ રમત કરે છે તેનાં બદલામાં તે મોહલવાનાં રેહવાસીઓ પોતાની ખુશી સુખ્ય પાવલો અથવા અરથે રૂપીઓ તેઓને આપે છે, અને મોહલવા માં જરે વાજું વાગે છે તાહરે તાંહાં ઘરમાં રેહનારાઓને ઘણી ખુશી ઉપજે છે.

પણ આઠમીને ગમત આપનારાં ખાતાઓમાં સહીયી સરદાર બીલોરી મેહુલ ગણાએ છે તેનું બયાન આ પછેનાં સફાઓમાં જોવામાં આવશે.

બીલોરી મેહલ.

૧૮૧૧ નાં મેહલની બિનરતી અને ફેરબીચક હકીકત. નવો બીલોરી મેહલ, તેણે કદ, બાંધવાનો ખાચ, ધતીઆરી એ મેહલમાં ગરમી લાખા કરવાની સુધતી એ મેહલનો બાહરનો દેખાવ—જડનથી પાછુંચવાની રીત—તેમાં લાખા કરાવે આવ. અંદર બાંધે વાર નવરે પડેના દેખાવ. ખુરની તવારીખનો ખાગ—છ ગરડનાં પાદશાહનો સખી—નેવ તથા તર્ગનચેર—છંછપશીઆન કોર—મરીક કોર—રોખન કોર—આલાહખખરા કોર—આચીરીઆન કોર—ખીઆન કોર—જોખન, ઈંગનીચ અને રંગચ મેડીવવ કોર—જેનેસ કોર—છંધીઅનેથન કોર—છંધાનીઆન કોર—જોધનરી કોર—હારડરેર કોર—કોર આવ નીચી છનનેચાનસ—ખરખીઆંખ કોર—ચેરી'ચ કોર—પાખીઆન કોર—કાચ તથા બીનીકાંખ, ધતીઆરી—ફેનેડીઆન કોર—પુચતખાંતુ—સંજીતુ રીવાંખાંતુ—તસવીરખાંતુ—પેચવાની તથા જોવાની વસ્તુઓ—ખુરની વસ્તુઓ અને તેમાંથી આલેખનાં બીકીએગથી પેલા થાની ટનચે—છન ડીઆન કોર—સાંચા—આવાની જગા. જુરી જુરી મેહલને એ મેહલમાં થતા દેખાવ તથા માંચેલ એ મેહલની આસપાસનો ખાગ—કુઆરા—પાંટીનાં ચથમાં—રખવાની જગા—આગળ જમ નનાં બંબરેનાં આકરો ધતીઆરી. એ મેહલની આવક તથા ખર્ચ.

“આરેબીઆન નાંધરસ” ની વારતામાં આલાહીનનાં કાંતસની વાત સરવે કોઇએ વાંચી હશે. એ કાંતસનાં ચખતકારથી ને મોટા મેહલ નીકડીએ હતા, અને તેનું બધાંન આલેખીએ પોતાની અકલનાં બ લધી પોતાનાં જગજગાંન ઉજું છીજું હજું, તે મેહલનું બધાંન ઇંગસંડના ખરેખરા અને હસની પાંચેલા બીલોરી મેહલ આગલ કસા હીસાખમાં નથી. ફરેસતાઓનાં મેહલો અને પરીઓનાં ફેલ્દાંનેનાં બધાંન આ ને પણ વાંચતી વેલાએ આપણે સમજાવે છે કે, તે સપગા લખનાંરનાં ખીઆલએ અને તેણે બનજું સુચકે છે, પણ તે ખીઆલોખી આ ખરેખરી ઇમારત ને બીજાં ધરાની ગાફક જમીન ઉપર ઉમેરી, તેની આગળ કસા હીસાખમાં આવતા નથી. અસલનાં તથા હાલનાં વખતનાં મોટા મેહલોને મોની ખાગ અને હીસાખા અને તેમાં મોઢાં નાંમે આપીઆંઉ, પણ તેઓ કાંઈ મોતી અને હીસાનાં બનાવેલાં નહીં હતા, પણ હાલમાં લંડનમાં ને બીલોરી મેહલ કહેવામાં આવે છે, તે ખરેખર આપો બીલોરનોખ બનાવે છે. એવા મેહલ કુનીઆનાં બીજા કોઈ ખાગ ઉપર નથી. ને ધણી એ મેહલ પેહલ પેહલ એવા બને છે, તે એકાખ એકાએ અચરતીમાં ગરક થાએ છે, કે તે અચરતીનું બધાંન ચાઈ ચકતું નથી. હાલમાં ને બીલોરી મેહલ લંડનથી જુન વેગલાઈએ સીરેનહાંમનાં ગાંધાંમાં છે, અને ને મેહલ ૧૮૫૧ ના વાસમાં હાઈડ પારકનાં ખ ગીયામાં ઉભા ફીરો હતા, તે બે જુદાં છે. હાલ ને મેહલએ તે જાકડાંએ અને તે ૧૮૫૧ નાં મેહલ ઉપરથી બાંધીએ છે, અને આગળ મેહલ હવેનાં તવારીખમાં આવે છે. હાલના મેહલ કે ને આગળ મેહલ ઉપરથી જનમ પાંચીએ છે, તેનું બધાંન કરવાનું થઈ ફરીઆની આગમન ૧૮૫૧ ના મેહલ કેમ ઉભા પડે, તે તો કહ્યું લખી નહીં કરવાની અગત રીતે.

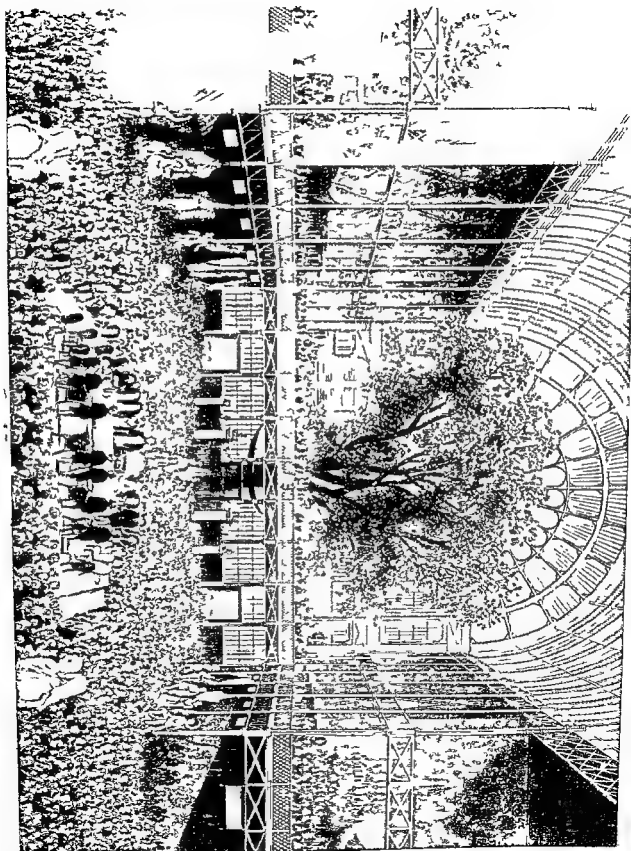
પ્રોપર્જમાં હરેક તરીકે લેખ કરવામાં ફરેનમ લેકો બીજા કાંઈ કરના વધારે વખતે મેહલ છે, પણ કોઈ તરીકેના કે તેનો ઉપર હાલ કુદરો કરવાનું હોય છે, જરૂરી તરખાર હોય છે, તેમ બી.

આમાં જગા મેલવી. ૧ લી જાનવારી ૧૮૫૧ ને દીને એ ઇમારતનું કાંઠા એટલુંતો પુરું થાવા આવીઈ' હું કે બાંધનારાઓએ તેને કમીશનરોનાં હસતકમાં આપી હતી. આ ઇમારત બાંધવામાં મુનાં અથવા ૫૫ ૨ અથવા ઇંટરડી મુતલબ કાંઠે લગાડી હતી નહીં. લાકડું, લોહડું અને કાચ સીવાયે તેમાં બીજું કશું હતું નહીં. દેવાસો સઘળી કાચની હતી અને એ કારણસર (૯૦૦૦૦૦) નવ લાખ છુટ કાચ ખપીઓ હતો. એ ઉપરથી આ ઇમારતને બીજારી મેહેલનું નામ આપીઆમાં આવીઈ' હતું, અને તે ખરેખર બીજારી મેહેલ જ બનીઓ હતો.

આખી ફનીઆનું સંગરહસથાન, આખી ફનીઆમાં આ સહી સરસ અને નવાઈ સરીખી ઇમારત અને હુંગાડવાનો દીવસ ૧ લી મેએ ૧૮૫૧ નો થેડવીઓ હતો, તે મુજબ બારબર તે દીને નામદાર રાંછીએ પોતે હાજર થાઈને તે વીચેની કીરીઆ કરી હતી. એ કીરીઆ ઘણીજ દબદબા ભરેલી થાઈ હતી, અને તેના દેખાવ ઘણેજ રહીઆમનો લાગતો હતો, હેતુ તે વખતનાં લખનારાઓ જણાવેછે. આ સંગરહસથાનના નીચે જણાવીઆ પરમાણે ચાર ભાગ કરીઆમાં આવીઆ હતા. ૧, ખુદરતી પેદાશની વસતુઓ; ૨, સાંચા, ૩, કારીગરીની વસતુઓ; ૪, પુતલાં તથા બીજા હુનરનાં નમુનાં. વલી કેટલાએક ભાગે જુદાં જુદાં દેશ પરમાણે થેડવીઆ હતા, તાંહાં દરએક દેશના નમુનાં સાથે હતા. હીઆં સઘળી વસતુઓ હારેહાર હેવી રીતે ગોઠવી હતી કે, તે સઘળી તપાસવાને સારૂ સઘળી હાર ફરીએતો દશ માઇલની ટુસાફરી થાયે. તાંહાં મેલેલી જનસોમાંથી જે વસતુઓ સરસ નીકળે તેમના બનાવનારાઓને ઘટનાં ફનાંમ આપવાને સારૂ એક કમીટી થેડવીઆમાં આવી હતી, અને તેઓએ અપખસપાતીથી સઘળા ચુકાદા કીધા હતા. જે દીને નામદાર રાંછીએ આ સંગરહસથાન હુંગાડીઈ' હતું, તે દીવસ ઇંગલંડની તવારીખમાં સહી નાંખીએ નોધાયેછે. એ દીને ઇંગલંડની ખરેખરી મોટાઈ માહુમ પડી હતી, અને ઇંગરેજોજ હેવાં કાંમ ઉઠાવી શકે, તે સાબિત થયું હતું. જે કુક મુદતમાં સઘળી ગોઠવણ થાઈ અને ઇમારત ઉભી થાઈ, જે રીતે ફનીઆનાં સઘળા ભાગે ઉપરની કારીગરી તથા હુનરની વસતુઓ તાંહાં ઉતાવલેથી આવી મોહોમી હતી, તથા તાંહાં ગોઠવીઆમાં આવી હતી, જે રીતે તે મેહેલ હુંગાડીઆમાં આવીઓ હતો, અને લાખો લોકો તેની ઉપર ઇંતેજારીથી જોતા હતા, તથા હજારો લોકો મેહેલ દીવસે તાંહાં એકઠા થાયા હતા, તે કાંઈજ નહીં, પણ ઇંગલંડની એક મોટી ક્રેતેહ થાઈ હતી. સંગરહસથાન હુંગાડતી વેળાએ રાએલ કમીશનરોની તરફના ઉવાલ જે નામદાર રાંછીની હજુરમાં વામી સંભાલીઆમાં આવીઓ હતો, તેમાં આ પરમાણે લખીઈ' હતું કે "આ કાંમ જે ઉઠાવી આમા આવીઈ'છે, અને જેની ખતલખ હેવીછે કે, આદમી જાતનાં સઘળી તરેહનાં ઉદીઓગમાં વધારો થાયે, અને ફનીઆ ઉપર વસનારી જુદી જુદી કાંમ વચે મુએહ અને ખીતશચારીનાં ગાંઠ બંધાયે, તે કાંમથી ખો દાની મેહરબાંનીથી તમે નામદારની પરજાનાં મુખમાં વધારો થાયે, અને તમે નામદારનાં મુએહ ભરેલાં અને શુખી રાજમા સહી નાંખીએ બનાવ દાખલ એ બીનાં બવેદાંન શુધી ઇઆદ રહે, હેવી હમારી દીસા જાંનથી કુઆછે." આ સંગરહસથાનનું કલ હેવુંજ નીખજો તેમાં કયો સંને નથી.

હાવું મોટું સંગરહસથાન જોવા બવાને કેટલો મોટો લવાજમો લેતો કરીઓ હશે, તે વીચે ઘણા જણા એ જાણવા માંગશે. તેઓ હેવું ધારશે કે અલખતાં હાવું અગતનું અને મોટું ખાવું નાંધલી રકમ આપીઆ થી જણામાં આવે નહીં, પણ તેઓને જાણવાથી અચરતી ઉપજશે કે, આખી ફનીઆ મથેનાં હુંનર અને કારીગરીનું બીજારી મેહેલમાં કીમેલું આ સંગરહસથાન તવંગર અને મરીબોને સઘળાને જોવાને બની આવે તેવી રીતે ભાવ થેડવીઆમાં આવીઓ હતો. જે મરદોએ એકદમ તરણ પાંડિનડ અને તરણ શીર્વીંગ એટલે ૩૧૧ રૂપીઆ આપીઆ હતા, તેઓને જાંહાં શુધી તે સંગરહસથાન હુંગાડુ રહેઈ' હતું, તાંહાં શુધી ૬૨ રોજ બવાની છુટ હતી, અને મીઓને એવોજ હક ૨૧ રૂપીઆ લેતા કરીને આપીઓ હતો. એ સંગરહસથાન

લે ૧૮૫૧ નાં વરસમાં લંડન મધે બીજારી મેહુલમાં આખી પ્રથવીનું જે સંગરહસ્થાન હુંગારીઆમાં આવીડું હતું, તે વીધે કેહવાઈ શકાએ. ૧૭૮૮ નાં વરસમાં ફ્રાંસમાં એક મોટું સંગરહસ્થાન હુંગારીઆમાં આવીડું હતું, અને તેહારપછી થોડે થોડે વરસને આંતરે તે જારી કરીઆમાં આવીડું હતું. ૧૮૪૪ નાં સાલમાં ફ્રાંસમાં હુંગારીઆ સંગરહસ્થાને ઘણુ ખાન અને મોટું નામ મેલવીઆધી, ગરેટ બરીટનનાં લોકોનાં દીવમાં તેણું એક સંગરહસ્થાન પોતાનાં રેશમાં હુંગારીઆને બારી ઉઘટ આવી. ઈંગરેજ લોકો જારે ૬૬૪માં આવેલે, તારે કેવાં મોટાં કાંમે ઉઠાવેલે, તે આપણે સારી પઠે જાણીએ, તે સાથે વહી હરેક બીનાં ઉપર શુધારો કરવામાં ઈંગરેજે ઘણા વખણાએ, તે મીથાએ એ લોકોએ પોતાની રાલન, અને અકલતુ બસ એકદમ આ બીજારી મેહુલ ઉભા કરી તાંહાં આખી ડુનીઆં ઉપરનાં હુંનર અને ઉદ્યોગ અને કારીગરી થી ઉત્પત થાતી જનસોનું સંગરહસ્થાન સથાપવામાં કાંમે લગાડીડું. વહી ઈંગરેજ લોકોની તારીફમાં આ બીનાં પણ જાણવા જોગલે કે, યુરોપખંડમાં જમ ફ્રાંસ અને બીનાં યુલકોમાં સરકારની મદદ વગર કોઈ મોટું કાંમ ઉભુ થાઈ શકતું નથી, તેમ ઈંગલંડમાં નથી. ઈંગલંડનાં લોકોને એક કાંમ દરસત લાગું અથવા પસંદ પડીડું કે, પછી તે પાર પાડવામાં ખાનગી લોકો પોતાનાં દરવ સાથે બાહ્ય પડવાને કસો વીંચળ લગાડતા નથી. ૧૮૫૧ નાં જે મોટું સંગરહસ્થાન હુંગારીઆમાં આવીડું હતું, તેમાં સરકારની તરફથી નાંજાની મદદ કાંઈ થાઈ નહી હતી. લંડનમાં જે મંડલી "સોસાઈટી ઓફ આરટસ" ને નાંમે આપાએ, તેની તરફથી આ આહાભારત કાંમ ઉઠાવીઆમાં આવીડું હતું, અને આપણી નાંમદાર રાંણી વીક્ટોરીઆનો જાર થાર જે તે મંડલીનો સરનશીન હતો, તેણે તે કાંમને પોતાથી બનતી મદદ દીધી હતી. આ બાબદ નાંમદાર રાંણીનાં ધીઆન ઉપર લાવી, તે કાંમ શરૂ કરવાને તે નાંમદારની પરવાનગી માંગી, તે તેણે મોટી ખુશીથી આપી અને તે કાંમ ઘટતી રીતે પાર પાડવા સાથે "રાએલ કમીશનરો" યેડવીઆ. તાહરપછી લોકોમાં ઉઘરાણુ કરવાનું શરૂ કરીઆમાં આવીડું, અને થોડી યુદતની અંદર (૭૫૦૦૦૦) સાત લાખ, પચાસ હજાર રૂપીઆ એકકા થયા, તેમાંનાં (૪૦૦૦૦૦) આર લાખ રૂપીઆ એખલાં લંડન મેહુલમાં જરાયા હતા. એ ઉપરાંત "રાએલ કમીશનરોએ" તથા આ કાંમનાં બીજા રાસતોએ પોત પોતામાં (૨૩૦૦૦૦૦) તેવસ લાખ રૂપીઆનું એક જાંમીનગીરી ખાતું ઉભું કરીયું અને એ જાંમીનગીરી ઉપર બેંક આપ ઈંગલંડ વખતે વખત જરૂર નાંજુ જોઈએ, તેહણું નાંજુ આપવાને કજીલ કરીયું. (૨૦૦૦૦૦) જે લાખ રૂપીઆ ઇનાંમે આપવાને છુટા પાડીઆ હતા. આ કામ ઉઠાવવામાં અને તેને પાર પાડવામાં, જે ઝડપ બતાવીઆમાં આવી હતી, તે અરેખર વખાણવા જોગલે. ૩ જુન ૧૮૫૦ ને દીને નાંમદાર રાંણીએ "રાએલ કમીશનરો" યેડવીઆ, તાહરપછી નાંજાની બાબદ વીધે રૂક યુદતમાં ઉપર જણાવીઆ જુન્ય મોડવણ થાઈ, અને જે આહાભારત ઈમારત ઉઠાવીઆમાં આવનાર હતી તેનાં નકસા જાહેર ખબરથી કમીશનરોએ તાકીદથી માંગીઆ. એ ઉપરથી કમીશનરો ઉપર ૨૮૫ નકસા ગયા, પણ તેમાંનાં એક પસંદ આવીઆ નહી. અંતે મીઠો પાકસટન નાં ખનાં એક ગરહસમે જે નકસા પાછલથી મોકલીએ તે પસંદ પડીઆ. એ ઈમારત ૧૮૫૧ કુટ લાંબી હતી અને તેનો સડધી મોહુલો ભાગ ૪૫૬ કુટ હતો. એ ઈમારતનાં તરણ તાર હતા અને દરએક ખાલની ઉંચાઈ ૨૪ કુટ હતી. નકસો તજ્યાર થયા પછી તે ઈમારતનું બાંધકામ જરમીયામ વાલા મેશરસ કાકસ તથા હેનડરસનને સોંપીઆમાં આવીડું હતું. આ ગરહસથાએ હેવી બોલી કીધી હતી કે, સંગરહસ્થાનની યુદત પુરી થયા પછી તે ઈમારત બાંધવામાં રોકાએલો સઘજો સાંમાન તેઓને પાછો હસતક કીધામાં આવે તે, તેઓ તે ઈમારત (૭૯૮૦૦૦) સાત લાખ અડાંતું હજાર રૂપીએ બાંધી આપે, અને અગરજે તે સાંમાન તેઓને નહી મળે, તે બાધવાના (૧૫૦૦૦૦૦) પંદર લાખ રૂપીઆ પડશે. આ બોલી કમીશનરોએ ૨૬ મી જુલાઈ ૧૮૫૦ ને દીને કજીલ સખી અને ચાર દીવસની અંદર તેઓએ એ કારણસર હાઈડ પારકનાં બગી

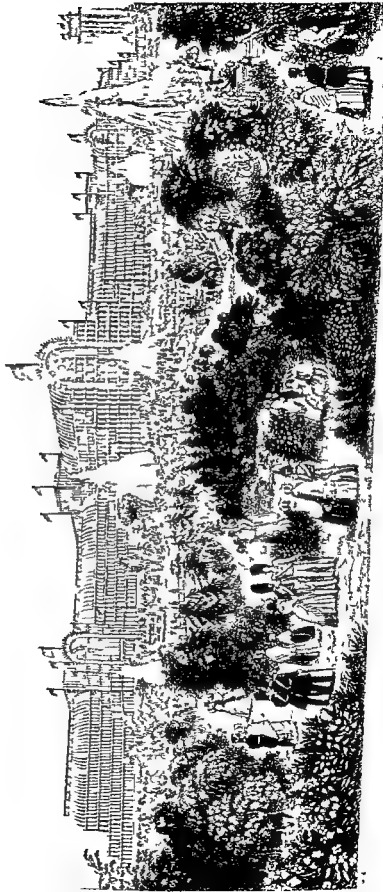

જે દીને હુગડીડ, તે દીને આ ટીકીટ ધરાવનારાઓને જ દાખલ થવાની છુટ હતી. બીજાં અને ત્રીજાં દીને દરએક આદમી દીડ રૂપીઆ ૯૧ લીધામાં આવીઆ હતા, ચોથે દીને ૨૫ રૂપીઆનો લાવ થયો હતો. તે ૨૬ મી નેએ શુધી ચાલીઆ પછી, આવાડીઆના ચાર દીવસ એટલે જ સોમ, મંગલ, શુક્ર અને બુધવાર વારને દીને દર એક આદમી દીડ અરધો રૂપીઆ, અને સુક્રવારને દીને ૧૧ રૂપીઆ અને સતીવારને દીને ૨૫ રૂપીઆ લીધામાં આવતા હતા. એ ઉપરથી વાચનારાનાં જોવામાં આવશે કે, આ નામીઓ મેદાન, તેમાં ની કીમતી વસ્તુઓ શુધા, જોવાને સરવે વાળેના લોકોને જોવામાં મળી હશે નેએ મહીનામાં આ મગરહ સંધાન હુગડીડ, તે મહીનામાં સંધાન મહીને ૭૩૪૭૮૨ લોકો તાહા ગયા હતા, જુનમાં ૧૧૭૩૧૧૬, જુલાઈમાં ૧૩૧૪૧૭૬, આગસ્ટમાં ૧૦૨૩૪૩૫, સપ્ટેમ્બરમાં ૧૧૫૫૨૪૦, અને અક્ટોબર મહીનામાં ૧૧ દી વસમાં ૮૪૧૧૦૭ મળી જુમને (૬૨૦૧૮૫૬) બામટ લાખ, એક હજાર, આઠસો છપત આદમીઓએ આ સંગરહસંધાન જોયું હતું. એક દીવસે સઘથી વધતી સખીઆ તારીખ ૭ મી અક્ટોબરને દીને થાઈ હતી એ દીને (૧૦૯૯૧૫) એક લાખ, નવ હજાર, નવસો પંદર આદમી આ બીજોરી મેદલ જોવા ગયા હતા. આ સંગરહસંધાનની કુને આજેપતને જ હીસાબ છાપીઆમાં આવીઓ હતા, તે ઉપરથી જોવામાં આવે છે કે, "સીનન ટીકીટ," એટલે જાણક ટીકીટના (૬૭૦૦૦૦) છ લાખ, સીતર હજાર રૂપીઆ, બારણાં આગળ છુટક લઈને દાખલ કરવાનાં (૩૫૬૭૫૭૬) પાતરીસ લાખ, શહસ્ટ હજાર, પાચસો છોતર રૂપીઆ, આ મા હાબારત કામની મદદને સાફ મેદલને ઉપરાણું કરીઆમાં આવીડ હતું તેના (૬૭૨૬૮૬) છ લાખ, મોતર હજાર, નવસો છીઆશી રૂપીઆ, "રીફરેનેનટ," આવા પીવાના ઈન્જનાનાં (૫૫૦૦૦) પચાવન હજાર રૂપીઆ, કાટ ૧૫ વેચવાનાં ઈન્જનાનાં (૩૨૦૦૦) બતરીસ હજાર રૂપીઆ, થાકને વાસતે મેમવાની ભગા ઈતી આદીનાં (૩૩૫૦૬) તેતરીસ હજાર પાચસો છ રૂપીઆ, "એક્સચેન્જ બીડ" ના વીઆજનાં (૨૦૫૬૭૦) બે લાખ પાચ હજાર છસો મોતર રૂપીઆ મહી જુમને (૫૨૩૬૭૪૦) બાવન લાખ, છતરીસ હજાર, સાતસો બીઆરીસ રૂપીઆ ઉપરઆ હતા. ખરેખર ઈગલડના લોકો હાવા ખાતાઓની કીમત પીછાનેછે અને તેના લાભ કેમ લેવો તે સમજે છે. એ સમજી ઉપલી વીગત ઉપરથી જ દેખાએછે, તે વીશે વધારે લખવાનાં અગત નથી. તારીખ ૧૧ મી અક્ટોબરને દીને આ સંગરહસંધાન બધ કરીઆમાં આવીડ હતું તેની અદરને સામાન જોએએ વેચાતો બીગો હતો તેઓને તાહા, તથા જ માલ નહી વેચાશે હતા તે તેઓના મા લેકીને તાહા નોકલવાનો હોઈમ થાયો હતા, અને બીજોરી મેદલના બાધ કામનો સામાન ઉચકી લઈ જવાની પરવાનગી આપીઆમાં આવી હતી. આ પરમાજી ફનીઆમાં સઘથી મોટી અને નામીયાં ઈમારત એક વખત બનતી ગઈ, તે ઇવડા નથી, તોપણ તવારીખમાં હમેસા અમર રહેશે.

ઉપરો મેદલ બાધવામાં મીસતર ઈફીબીટ, મીડ ફાક્સ અને મીસતર પામ્સટને થઈ ચાલાકી બતાવી હતી, મારે તેમને નામદાર રાહીએ "નાઈટ હુડ" નો ખેતાબ આપીઓ હતો.

નવો બીજોરી મેદાન.

જે મેદલનું ઉપર બધાન કીયુડે, તે મેદલ મેશરસ ફાક્સ તથા હુનડરમને ટુરી મોલીથી બાધીએ હતો કે, સંગરહસંધાનની મુદત પુરી થયા પછી, તે ઈમારત બાધવામાં રોષાએનો સઘજો સામાન તેઓને પાછો હસતક કીધામાં અવેતો તેઓ તે ઈમારત ૭૬૮૦૦૦ રૂપીઆ બાધે, અને જો સરખાર અથવા કોઈબી મે તાના ઇનતકમાં તે લીએતો તેઓને ૧૫૦૦૦૦૦ રૂપીઆ આપવા જાહેર ઉપર જાણવેલું સંગરહસંધાન બધ કીધામાં આવીડ, તારે તે બીજોરી મેદલનું મુ થાયે, એનો સમગ્ર લોકો વીચાર કરવા લાગા. સઘથી તરફ થી હેવી ખાહિયા થાઈ કે, એ મેદલ જાણક મેદલા દેવો અથવા એ મેનો મામાન ઉપેરી બીજા મન કરીધી

THE NEW (255) PALACE AT SYDNEY.

બાંધવો. ઇંગલંડની સરકારે એ બાબદમાં વચે પડવાને દરૂસત ધારીઈ નહી, અને પેહલસો મેહેલ જમ લોકોની જ ઉલટ અને મદદથી ઉત્તો થાયો હતો, તેમજ બહુકનો મેહેલ બાંધવાનું પાણુ લોકો ઉપરજ રાખવાને દરૂસત ધારી ઈ. જે મજાહ અને ગમત લોકોને હાઈડપારકનાં બીલારી મેહેલથી મલી હતી, તે તેઓ કધી વીસરીઆ નહી, અને હેવી મજાહ અને ગમત બહુક મલે તેવું કરવાને વાસતે તરેહવાર વીચારો ચાલવા લાગા, અને ખીઠ લીચ નાંમનાં એક શખસને હેવું સુચઈ કે, એક દંપતી કરીને આ મેહેલ વેચાતો લઈને કોઈ લાએક જગા ઉપર ઉત્તો કરવો. ખીઠ લીચનો આ વીચાર કેટલાએકોને પસંદ પડીઓ, અને નવ ગરહસથોએ એ કક્કા થઈને તે ઈમારત મેથરસ ફાકસ અને હેનડરસન પાથેથી વેચાતી લીધી, તેહારપછી તેઓએ એક “કં પતી” ઉભી કરવાની મેહેલ નજર પરગટ કીધી, અને તેને “કરીસટલ પાલેસ દંપતી” કરીને નાંમ આપીઈ અને તેની થાપંણ (૫૦૦૦૦૦૦) † પચાસ લાખ રૂપીઆની કીધી તેમાં દરએક શેર અથવા લાગતી કીમત ૫૦ રૂપીઆ કીધી હતી. થોડા દીવસની અંદર ઘણાખરા શેરો બરાઈ ગયા, અને જ્યોએ વ્યાગથો મેહેલ બાંધવાનાં ઘણીખરી મદદ કીધી હતી, તેઓનેજ આ મેહેલ ઉત્તો કરવાનું કાંમ સોંકીઆમાં આવીઈ હતું. વધી એ મેહેલ મથે મેલવાની વસતુએ ચુંટી કાહાડવાને વાસતે વીધીઆ, એલમ અને હુંનશમાં પેહેલે વાયે નાં નાંમ ધરાવનાંરા કામેલ શખસોને ચેડવોઆમાં આવીઆ હતા. ‘કેટલાએક ગરહસથોને એ કાંમને સાઝ યુરોપખંડનાં બીજાં યુલકોમાં અસલની અને નવાઈની વસતુએ મેલવવાને ચોકલીઆમાં આવીઆ હતા, એ પરમાણે નવો બીલારી મેહેલ ઉત્તો કરવાને વાસતે સથળી તરફથી તારીફ લાએક ઉતાવલ કરીઆમાં આ વી હતી.

આ નવી ઈમારત ઉભી કરવાની જગા શોધતી વેલાએ આ વાત ધીઆંતમાં રાખીઆમાં આવી હ તી કે, જેમ બને તેમ એ મેહેલ જાંહાં ખુદરતી દેખાવ સારો હોએ, જાંહાં હવા હંમેસાં સારી અને તાજ હોએ, અને જાંહાં જવાને સાઝ લોહાડાંની સડકની મદદ મલે, તેવી જગા ચુંટી કાહાડવી, આ સથળી મ તલબ લંડનથી પંદર માઈલ દુર સીડિનહાંમ નાંમનાં ગાંમડામાં પાર પડે હેવું લાગું, અને તેથી દુરત તાં હાં આ મેહેલ બાંધવાનો થેડાવ થાયો, અને એ મેહેલને હવડાં “સીડિનહાંમ કરીસટલ પાલેસ” કરી કેહેલે. હાઈડ પારક વાલા તેનાં આગલા બાઈ કરતાં, આ મેહેલની બાંધણીનો બાહરનો તથા અંદરનો દેખાવ કોઈ બી રીતે ઉતરતો નથી, બલકે વધારે સરસછે. આ મેહેલ બાંધવામાંખી મોરો લાગ લાકડાં, લોહાડાં તથા જા ચનોછે. આગલા મેહેલને ઉખેડતી વેલાએ મલેયો સથળો સાંમાંન પાછે હુઆં કામે લગાડેઓ. તેમાં કાંમે લાગેલાં કુલ સામાંનની વીગત નીચે જણાવીઆ પરમાણે. લોહાડું ૬૬૪૨ ટન; ૨૫ એકર, અથવા ૫૦૦ ટન કામ; એ કામનાં તકતા હારેશર મેલીઆમાં આવેતો તેઓની લંબાઈ ૨૪૨ માઈલ થાએ. બારણાઓની કલ અને ખીજાંગરાંન સથળાં એકડાં કરીએ તો તેઓનું વર્ગન ૧૭૫ હંદરવેટ થાએ; ફકત એ ઈમારતમાં મારેલા ખીલાનું વર્ગન ૧૦૩ ટન અને ૬ હંદરવેટ થાએ. એ ઈમારતની કુલ લંબાઈ ૧૬૦૮ ફુટછે, તથા તે ઈ મારતની એ “લોગ” અથવા બાજુ કીધીછે તેની લંબાઈ સાથે મેલવીએતો કુલ લંબાઈ ૨૭૫૬ ફુટ થાએ, અને સડથી વધતી પોહાલાઈ ૩૮૮ ફુટછે તથા ઉંચાઈ ૧૭૪ ફુટછે. આખા મેહેલનો જુદી જુદી ગીચાલ રીએ શુધાં ક્ષત્રફલ (૮૬૪૬૪૦) આડ લાખ ચોશટ હજાર, છયો ચાલીસ ફુટ થાએ, અથવા મેહેલ અને તેને લગતો બાગ ૨૦૦ એકર જમીન રોકેછે, આ સડ સાથે આપેલા નકસા ઉપરથી જ્ઞેયામાં આવશે કે તેનો બાહરનો દેખાવ કેવો ખુબસુરતછે. હરેક નવું કાંમ એક વખત પૂર્ણ કરીઆ પછી તેમાં શુધારો કરવા નું ઘણુએક સુખ પડેછે, તે પરમાણે હાઈડ પારકનો મેહેલ ગમે તેવો સારો હોતો, તોપણ તે મથે જે જ આ

† આ થાણુ પાછળથી ખૂબી પડી નહી અને આ નવા બીલારી રહેવાને તેની સ્થળી સોખા સાથે બચા કરનાં (૧૪૧૦૦૦૦) એક કરોડ, બીજાનાંનીસ લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થાયો

મીએ હતી તે આ મેડેલ બાંધતી વેલાએ સમારીઆમાં આવીછે. આ મેડેલ જાણે તરણુ ખારનો હોએ તેવા લાગેછે. એ મેડેલનો સઉથી નીચેનો ઈઆને ભોંએ તપીએનો ભાગ લાંબોનો લાંબો બાંધેલોછે. પેહલસો ખાર આ ઈખારતનો સઉથી સરસ ભાગછે અને એ મેડેલની સઉથી વધતી ગતતા તાંહાં મેલેછે. આ ખાર મેલીઆ પછી ધરોની માફક સધલા ખાર આવતા નથી પણ બાબુએથી એક એકની ઉપર ગીઆલરીએ દીવેલીછે, એ રહે બીજા ખારો ગીઆલરીનાંજ છે એમ સમજવું. એ ગીઆલરીએ પોકલ થાંખા અને ભારવતીઆએની ઉપરજ આધાર રાખેછે અને અમલ મેડેલનાં જે નક્કસ આગલ આપીઆછે તે ઉપરથી એ ગીઆલરીએની બાંધણીની સમજ પડે. એ ગોડવણથી પેહલસો ખાર ઘણેજ ખુબસુરત લાગેછે, કાંએજ સઉથી ઉંચુ કામનું છા પડું તાંહાંથી બરાબર આપું દેખાએછે, અને પેહલલા ખારની ઉભરણી ઉંચી દેખાયથી તે જગાની, ખુબસુરતીમાં અતીધણી વધારો થાએછે.

ઈંગલંડ જેવાં થંડી હવાનાં ખુલકમાં હાવી ઈખારતમાં થંડી ઘણી લાગે તથા શીઆલાની રૂતમાં તાંહાં ઉંચું રહેવાએજ નહી, તે ઉપરથી તાંહાં ગરમી દાખલ કરવાને સાડ પખાંજીવા જોગ ગોડવણ કરીઆમાં આવીછે. આ ઈખારતનાં ભોંએનાં અંદર હારેદોર બાવીસ “બાઈલર” મેલીઆમાં આવીઆછે, તેમાં એક લાખ એકવીસ હજાર ગીઆલેન પાંજી માઈ શકેછે. એ બાઈલરોની સાથે લોહડાંની ચાર પોકલ નલીએ જોડેલીછે, તેમાંથી એ નલીએની ખારકતે તે બાઈલરોમાં થાનું ગરમ પાંજી દર એક ચાલની જમીનની નીચે મેલેલી નલીએમાં ફરી વહેછે, અને બીજી એ નલીએની ખારકતે પાંજું તે બાઈલરમાં આવીને ગરમ થાએછે. એ પરમાંજી ક્રકત ગરમીનાં જોરથી આખા મેડેલમાં પાંધરેલી નલીએમાં ગરમ પાંજી ફરી વહેછે, તથા પાંજું તાંહાં આવી પડેછે, અને એમ વારા ફરતી થયાજ કરેછે, અને મેડેલની હવાને શુધારીને ખડીરાનાં ટાપુનાં જેવી બનાવેછે, હેવું જણાવીઆમાં આવીડછે. આ મેડેલનાં જે ભાગમાં ગરમ રેશનાં ઝાડ તથા કુલના રોપાછે, તાંહાં વધારે ગરમી લાવવાને સાડ વધતા બાઈલર મેલી, વધારે નલીએથી ગરમ પાંજી વધવું ફરવી, જરૂરી જોઈએ તેટલી ગરમી તાંહાં લાવીઆમાં આવેછે. એ કારણને સાડ આખા મેડેલમાં મેલેલી નલીએની હારેદોર લંબાઈ ગણીએતો પચાસ બાઈલ થાઈ, અને તેમાં ફરી વલવાને સાડ પાંજીને પોણાએ બાઈલ સફર કરવી પડેછે.

આગલ જણાવીડછે કે સીડેનહાંમ લંડનથી પંદર બાઈલ દુરછે. એ થેકાંજી ચાર થોડા જોડેલી આંખ નીખસ અથવા આગની ગાડીની ખારકતે જવાઈ શકાએછે. લંડન બરીડન સ્ટેશન આગલ ગણા કે ૦૧ રૂપીએ આપીઆથી મેડેલ પોણાચવાની પેહલલા વરગની ગાડીની ટીકેટ મેલે. એ મેડેલમાં શાધારણ દી વસે અંદર જવાનો ભાવ દર આદમી દીડ અરથો રૂપીએછે, અને જે કોઈ જાતનો તેહવાર હોએ અને એ મેડેલમાં દર રોજ મલતી ગતતમાં વધારો કીધામાં આવીએ હોએ તો, તે દીનેનો ભાવ જેમ વધતી ગતતા હોએ તેમ, ૧, ૨, ૩ અથવા ૫, રૂપીઆ કરીઆમાં આવેછે. એથી વધતા ભાવ થાતો નથી. લંડનથી ની કસેલી આગની ગાડી દજા મીનીટમાં આ મેડેલની નજદીક જાઈ પોહાએછે. શાધારણ દીવસે દર ૦૧ દલાકે એ તરફ જવાને ગાડી નીકળેછે, પણ જે દીવસે તે મેડેલમાં વધતી ગતતા હોએછે, તાહરે તાંહાં તરીસ અને ચીઆલીસ હજાર આદમીએ જાએછે, તે દીને દર પાંચ મીનીટે ગાડીએ જાએછે તથા આવેછે. એ ગોડવણથી હજારો લોકોને પોતાને ગમે તે વખતે જવાને બની આવેછે. આગની ગાડીએ આગલ ભારી રોલાં થાએછે, અને આખી ટરેન ભરાઈ જતાં જાએ વોછે, તેએ વલી પાંચ મીનીટ પછી જનારી ટરેનમાં જાએછે. લંડનનું મથક છોડીને જરાક આગલ ચાલીઆ કે, આપણને દુરથી બીજારી મેડેલ દેખાએછે અને જે હવા ખુલલી અને શુરજ પરકારતો હોએતો, તે ઈખારતનો ભારો ચલકાટ આપણી આંખને દીપાવેછે. જેમ હી રો રેશનીની આગલ ચલકે, તેમ આ બીજારી મેડેલ સુરજનાં તડકાંથી ચલકી રહેછે. એ મેડેલની બંને બા

જીએ જે મોટા બીચેરી ખીનાંરા ડુંગ્રાસાઓમાં પાંણી પોંડાવતું કરવાને સાડા ઉભા કીધાછે, તથા તે મેહુલનાં છાપરાં ગેલ વ્યાધારમાંછે, તેથી દુરથી એ મેહુલનાં ખુબસરત દેખાવમાં ઘણુંએક વધારો થાયછે, અને જો પેહલવેહલા તાંહાં જવાનાં હોય તોએને તાંહાં પોંડાવવાની ઇનતેજરીનું બધાંન ધાઈ શકતું નથી. જે બીચેરી મેહુલ વીશે વ્યાટલું બધું સાંભલીડું હતું, અને જો આ જગાંનાંમા નહીં માંની શક્યએ તેવો બનાવડો વીઠીઆ અને હુનરથી થાયછે હવે આપણી ખાતરી નહીં હોતે, તો હાવા મેહુલ વીશે આપણે કાંહાંણી સમજતે, તેવો મેહુલ જોવાને દીવસતો મું પછુ જે પલ જાયછે તેમાં તે જોવાશે, હવે ઉમેદથીતાંહાં જનાંર ધણીનાં દીકરાં કેટલી ખુશી ઉપજેછે, તે ખુશીનું બધાંન આ જગાએ ધાઈ શકતું નથી. અતે આપણે બીચેરી મેહુલમાં પસાર થાયાં. આપણી આસપાસની દેવાડો બીચેરનીછે, આપણા માંયાં ઉપરનું છાપડું બીચેરનુંછે. સવળી તરફથી દેખાવ બીચેરનો છે. આપણી અચરતીનો પાર નથી. પણ એ મેહુલની અંદર આપણે દાખલ થવુંઅને તેના પેહલવા ખાર ઉપર જઈને ઉભા રહેઆ, તો તાંહાં શું જોઈએછે? તાંહાંનાં દેખાવથી થોડીએક ખીનીટ શુધીતો આપણી અંકજ અને ન જર હેરાંન રહેછે. આદમી પણ કેટલું કરી શકેછે, તે આપણને હીઆં સમજ પડેછે. બીચેરી ઇમારતની અંદર એ ક ખુશનુમાં બાગની અંદર આપણે ઉભેલા છઈએ, કે જાંહાં ઇંગલંડનાંજ નહીં, પણ જુદા જુદા દેશ અને જુદી જુદી હવામાં ઉગતાં ઝાડ તથા રોપા ઉગેલાછે. સરવેમાં સરદાર દાખલ બીચેરી ડુંગ્રારો દેખાએછે તેમાંથી તરેહવાર રીને પાંણીની ધારો ઉડેછે અને તેની આસપાસ જાંહે એક નાંધણુ તલાવછે તેમાં સળગુ પાંણી પડેછે. એ તલાવમાં વીકટોરીઆ રીજાઆ નાંખનાં ઝાડનાં મોટાં પાતરાં અને પાંણીમાં ઉગતાં બીજાં ઝાડો જાંહે મોતાનુ ખરેખર વર્તન હોયે તેમ તાંહાં ઉગેલાછે. જરા આસપાસ નજર કરીએછ તો અસલ અને હાલના જમાનાનાં નાખીઆ શખસેનાં પુતળાંએની નકસો સોભઈતી રીતે બાગમા ગોડવેલી હોયે તેમ દીગેછે, કાં એજ તેમની વચમાના ગાલા સોભઈતા ઝાડો અને રોપાથી સણગારેલાછે. તેથીજી વધારે આપણી નજર પોંડોમાડીએતો આપણી બંને બાજુએ તરેહવાર સણગાર અને બાંધણીનાં ઓરડાએ દેખાએછે અને તેમાં હુંનર અને કારીગરીની તરેહવાર કીમતી વસતુએનો સંગરહ કીવેગેછે. જરાક આગલ માલીઆ તો આ મેહુલમા ગાએણુનો અધુર રાગ ફેલાવાને વાસતે ઉભી કીવેલી વજનતરની એક રાખથી પેટી દેખાએછે અને તેની નીચે થોડી જગામાં હજારો આદમીઆ બેસી શકે તેવી ચહટતી ઉતરતી બેકક કીધામાં આવીછે. ખાહ ઉંચકી જરાક ઉચી નજર કરીએતો બીચેરી છાપડું આપણી નજરે પડેછે, અને તેની આસપાસ સોભઈ તા રંગોથી રંગેલી પુરેહોર ગીઆલરીઓ તેમાં ગોડવેલી ખુબસુરત રુકાનો સાથે આપણી નજરે પડેછે. હાં જા બોલીએતો, ફલવંત અને લીલા બાગની અંદર લેકાને વાગતે, આ એક કીમતી મેહુળછે, તાંહાં તેએને ગમત અને ગતીઆંન બધે મટેછે, આજે જોઈને તેઓ કેટલાએક ફેલવણી લીએછે, ખુબસુરત ચીંતે જોવા થી અને પારખીઆથી તેઓના સવારથમાં શુધારો થાયછે. હીઆ તેએને સધથી હવા અને સધમા દેશનાં ઝાડ પાંન અને ફુલોનાં બાગની અંદર મેનીઆછે, તાંહાં તેએને ખુદરતો વીઠીઆ સીંખવાને આરી જોગવાઈ મટેછે, તથા હાલ જમાનામાં વીઠીઆ, હુંનર અને એલખનાં બગથી અને કારીગરીથી સુંસુ અનેડે તે જોવાને તથા તપાસવાને તથા તે વીચેની ઘટતી મહિતગારી મેવવવાને બની આવેડે. ખરેખર હવે દેખાવ આપણે ડુનીઆનાં બીજા કોઈ બાગ ઉપર જોઈ શકતા નથી.

ખુદરતી તવારીખનો ભાગ — આ બીચેરી મેહુલમાં પગ મેલતાંને વાર આપણું પેહલુ વેહલું થીઆંન “નીડ વરહડ” એટલે આમેરીકાની ખુદરતી તવારીખનાં ભાગ ઉપર પોંડાએછે. એ જગાએ મેકમીકાનાં ગામ હીએ શેકાર કરતા પારેલાછે. એ જગાએ જાજના આસપડીય તથા કીડી ખાનાંર વ્હનવરો તથા આપ પાંકા નાંખનાં જાંનવરો, જાનાં બાલનાં કપડાં થાયછે, તેઓનાં આબેહુબ આકારોછે. એ જોવા પછી આમેરીકાનાં દખ્ખુ ભાગમાં જે સડીય જગથી જાત રહેછે, તેનાં કેટલાએક આકારોછે. તે એકોની માંખરી પી

રીછે, બાલ લાંબળા અને કરચલી વચ્ચેલાછે, આંખ નાંધલી અને ગાલની હાડકીઓ મોટીછે. કાંતમાં તથા હાટમાં તેઓ લાકડાંનાં મોટા કટકા ખોચે અને તેથી તેઓને મોટા ઘણાં ફાંમણાં લાગેછે. તાહરપછી આપણે આમેરીકાનાં ઓતર ભાગનાં ગાંઝડીઓનું એક નાંચતું રોડું જોઈએ, તે ઉપરથી તે નંગલીઓ લ ડાઈમાંથી પાછા ફરીઆ બાદ કેવી રીતે ખુશાદી કરેછે તે આપણાં જોયામાં આવેછે. તાહરપછી આમેરીકાનાં વચલા ભાગનાં રેલુવાસીઓનાં કેટલાંએક આકાર આપણે જોઈએ. ઉપર જણાવેલા સઘળા આકારો આમેલુખ તાંડાંનાં દેશીઓને મળતાછે અને તેમની ઉપર જે રંગ આપીઆમાં આવીએછે, તે તેઓનાં ખુદરતી રંગનાં જેવોજ છે. આ આકારો ગોડવતાં વચમાં જે જે ખાલી જગા રહીછે, તેમાં આમેરીકાનાં યાતાં જન વરો તથા પંખેરાંઓ તથા રોપાઓ અને ઝાડો ગોડવીઆમાં આવીએછે તેથી કરીને આમેરીકાની ખુદરતી તવારીખને સારો અભીઆસ એ જગાએ યાઈ શકેછે. આરકટીક સમુદ્ર આગળ યાતાં પંખેરાંઓનાં આકાર જે હીઆં મેલીઆમાં આવીએછે, તે ઘણાં જુદાં છે. આ ભાગની બીજા બાજુએ “એલડ વરલડ” એટલે યુરોપ, એશીઆ અને આફ્રીકાની ખુદરતી તવારીખ જણાવનારી વસતુએછે. હીઆં આફ્રીકાનાં જુલુ કાફીરો તથા એ ખંડનાં ઉગમણ ભાગ ઉપર વસનારાં ડાંનાંકીલ નાંખની બટકતી જાતનાં લોકોનાં, તથા એ ખંડનાં પશ્ચિમ ભાગ ઉપર રહેનારાં ગોલાંઓનાં આકારો આપણાં જોયામાં આવેછે. એ આકારો ગો ઠવેલાછે તેમની વચમાંની જગામાં ઉપલા ભાગે ઉપર વસતાં જનવરો તથા ઉગતાં ઝાડોનાં નખુનાં ગોડવેલાછે. મહાગાસકાર મધે યાતાં કેટલાંએક જનવરો, તથા એક હીપોપાટેમસ જોયામાં આવેછે. તાહરપછી એશીઆ ખંડનાં વાઘનાં ચોકારનો એક આકાર આપીએછે તથા હીંદુસ્થાનમાં વસનારી જાતનાં કેટલાંએક આકારોછે. હીમાલીઆ પરવતમાં વસનારાં લોકોનાં એ પુતલાંછે, તથા તે તરફ યાતાં પંખેરાંઓને એક સારો જમાવ આ જગાએછે. આસતરેલીઆનાં ગાંઝડીઓ તથા તાંડાં યાતાં જનવરોનાં આકારો પણ હીંઆંછે. ચીન, જે ખાંત, નીપાલ, સાઈબીરીઆ અને બીજાં સુલકોમાં યાતાં જીવજંતોનાં કેટલાંએક નખુનાંછે. એ સઘળા આકાર બીએ તથા જનવરોનાં આકારો, તથા ઝાડો કેવી રીતે ગોડવીઆમાં આવીએછે કે, દરએક ભાગની વસતી જુદી જુદી માલંખ પડેછે તથા જોનારને દરએક ભાગની ખુદરતી તવારીખ સેહેલથી સમજ પડી શકેછે.

ઇંગલંડનાં પાદશાહોની સખી.—ઉપલી જગાએથી દખાણ તરફ નજર કરતાં એક દેવાલની ઉપર એક એકની નીચે એ હારમાં તેમનાં જનનમાં વખત પરમાંછે ઇંગલંડનાં મેહલલેથી તે હુમણાં શુધીનાં પાદશાહ તથા રાંણીની સખીઓ પાડીછે. એ સખીઓમાં જન્મ અને તેમ ખરો આકાર આપવામાં અતીરણી કોયેસ કરવામાં આવીછે. આ સખીઓ જોયા પછી આ મેહલનાં વચમાંનો ભાગ જેને નેવ તથા તરાંનસેપટ કરી કેહવામાં આવેછે, તેમાંની વસતુઓ ઘણી જોવા લાગેછે.

બીહારી કુંઆરો.—ઉપલી તસવીરો જોયા પછી આપણે એક બીહારી કુંઆરો પાસે જઈએ. એ કુંઆરો તેનાં નાંખ સુખ્ય આપો બીહારનાં કાચનો બનાવેલોછે. તે અસલ ૧૮૫૧ નાં સંગ્રહસ્થાનને સાંત્ર બનાવી તાંડાં મેલેલા હોતા, તે જગાએ તેની ઘણી વખાણ થયાથી, હજારો તેને આ જગાએ જાણુક મે લીએછે. એ કુંઆરો બનાવવામાં ૩૨૦ મણ કાચ કાંચે લાગેછે. ઉંચાઈમાં તે ૨૦ ફુટ છે, અને એ ઉંચાઈ થી પાંણીની જે ખુશનુમાં ધાર સઘળી તરફથી પડેછે, તે વચમાં બનાવેલી કાચની ખુબખુરત અને સોભાઈની થારીઓ ઉપર પશાર અઈ નીચે બનાવેલાં એક નાંધેલા તલાવમાં પડેછે, કાંચેજ તે કુંઆરાની આસપાસ પાંણીનું ડુંગાડું ટાંકું કીધેલુંછે. એ ટાંકાંમાં પાણીમાં ઉગતા રોપાઓ પણ રોપેલાછે, તેથી આ કુંઆરો ઘણાં ખુશનુમાં દેખાવની અંદર ઉભેલા દીશેછે. હાઈડ પારકનો મેહલ હુંગાડની વેલાએ થાએલા દેખાવનો જે નકસો આગળ આપીએછે, તેને એક છેડે જે મોટો કુંઆરો દેખાએછે, તેજ આ કુંઆરોછે.

નેવ તથા તરાંનસેપટ.—આ મેહલનો ઘણો ખરો વચલો ભાગ જે ઉપલાં નાંખોથી ઓલખાએછે,

તાંહું તરેહવાર અસલનાં તથા હુમખાનાં વખતનાં પુતલાંઓ. હુમખાનાં તથા અસલનાં વખતનાં જે શખોએ સાડ નાંમ મેલવીડે તેઓનાં બાહાવલાં, તથા અસલનાં અને હુમખાનાં વખતની ઉંચી ધારીગરી બતાવવાની મતલબથી ઘણાંએક પુતલાંઓ હાંઆં આપીઆંછે. એ પુતલાંઓ ગોઠવવામાં તથા તેમની આસપાસ બાગો બનાવવામાં ઘણી ફોરીઆરી બતાવીઆમાં આવીછે. દરએક પુતલાં છુટાં છુટાં જેવા લાએકછે. હાંઆં ફરીઆથી અસલનાં તથા હુમખાનાં ઘણાંએક નાંમીયા રાખસોની આપણને ઈઆદ આપેછે, એટલુંમ નહી, પણ તેઓનાં ચેહરોની ખીઆલ કરવાને બની આવેછે. એ સઘળાં પુતલાંઓનાં ક્રૂત નાંમ આપીએ, તેમ એક મોટી દીપ થાએ, મોટે એ બાબદમાં ઉપલી વીગનઅમતરે બસછે. ગરેટ તરાંનસે પટનાં મુશમલ તરફનાં ભાગમાં મેશરસ ગરે અને રેવીસનની બનાવેલી એક મોટી વાળંની પેટીછે, તે વાગેછે તાહરે તેના અવાજ આ મેહલનાં એક છેડેથી બીજા છેડે થુધી સંભલાએ. આ પેટીની નીચે “આરએસટસ” નાંમની ચહુડતી ઉતરતી નગાની ખેડક કીધીછે, તેમાં તરણ હજાર ગાણાસ મેથી શકે તેવી ગોઠવણ છે. તરાંનસેપટનાં એતર તરફનાં ભાગમાં ગરમ દેશનાં ખુલકોનાં ગાડો ઉગાડીઆમાં આવીઆંછે. હાંઆં આપણે ખુશી અને તાડ નોંધએ. આ નગાએ તે ગાડોને જીવતાં રાખવાને સાડ તેમનાં અસલ દેશ પરખાણેની ગરમી દાખલ કરીઆમાં આવીછે. એ પરખાણે દાખલ કીધેલી હવા તે ગાડોને ઘણી તાકત આપેછે, કાંએક કેટલાંએક ગાડો જરે રોપીઆં હતાં તાહરે ડુબલાં હતાં, તે પાછલથી ઘણાન મનજુ ત થયાંછે અને તેઓની ઉપર જ લીલો બાહાર આવીએછે તે અમરત થવા નોગછે. આ મેહલનાં જુદા જુદા ભાગમાં મોઠાં ગાડો ઉગાડીઆમાં આવીઆંછે. ઘરોની અંદર મોઠાં ગાડો ઉગે એ બીનાં અમરત સરીખીછે, પણ એમ આ મેહલમાંછે. નીઉત્રીલંડ અથે ઉગતાં મોઠાં તીમબરનું એક ગાડ અમતરે ઉગાડેલુંછે તથા ચીન, જપાન, આસ્ટરેલીઆ અને બીજા ખુલકોમાં ઉગતાં મોઠાં ગાડો હાંઆં ઉગાડીઆમાં આવી આંછે. ગાડપાંજુ નેયા પછી તાંહું લોહાડાંનાં તારથી ઘેરી લીધેલી નગામાં જીવતાં પંખેરાંઓનાં નખાંવ કીધેલાંછે, તાંહું જ દેખાવ આપણી નજરે પડેછે તેથી ખરેખર ખુશી ઉપજે, હાંઆં ઘણા ખરાં ગરમ ખુલકમાં રેહનાંસ પંખેરાંઓછે. એજ નગાએ આપણે ગુપ્ત રાગ વાલું નાંધીએલ અથવા ખુલજુલ પણ આપણે નોંધએ, અને એક સેંહકડો આદમીએ તેને જોવાને તાંહું એકડાં અથે, તોપણ ગભરાયા વગર એ ખુબસુરત પંખે પોતાનો રાગ કાહાડેછે અને આસપાસ ઉભેલાઓને ખુશી કરેછે. એ નગાએ પંખેરાંઓ પોતાનાં માલા બાંધેછે તે જોવાથી આપણને ઘણી અમરતી ઉપજે. દર રોજ હજારો આદમી તેઓની આગળ આવી જાએછે તેથી એ જાનવરોને તે દેખાવ હંમેસને થાયેછે અને કાંઈખી ધાસતી ખાતાં નથી, તેથી જોનાંસઓની હજારમાં એ પંખેરાંઓ પોતાનાં માલા બાંધેછે, તે કાંમ જોવાથી આપણને ઘણીજ ગમત ઉપજે, અને આ પંખેરાંઓની માલાંકી, કડપ અને હીકમત જ તે વખતે આપણે નજરે નોંધએ, તેથી બહુ આનંદ થાયેછે. એ પંખેરાંઓનાં ઘરની એક બાજુએ કામનો એક મોટો તલાવ બનાવી તેમાં નવા છ નવી માંછલીઓને જીવતી રાખીઆમાં આવીછે.

આ પરખાણે એ મેહલનો વચ્ચો ભાગ તપાસીઆ પછી તેની સઘળી બાજુએ જ જ એરડાઓ કીધામાં આવીઆછે, તેઓની બાંધણી અને તેમાં મેચેલી વસતુઓ જોવાંથી ઘણીએક ગમત તથા ખુશી ઉપજેછે. એ ભાગો તથા એરડાઓને “કોરટ” કરી નાંમ આપીઆમાં આવીઆંછે અને દરએક ભાગ કેવી બાંધણીનાંછે તથા તેમાં થુંછે તે તેને જોડેલાં નાંમો ઉપરથી બાહુમ પડે.

ઈજીપ્શીઅન કોરટ. — એ ભાગની બાંધણી મીસર દેશનાં અસલનાં વખતની કેટલીએક નાંમીથી ઈમારતો ઉપરથી કીધીછે, અને તાંહું જ કાંઈ વસતુઓ જોવાની, તથા જ કાંઈ થાંબા ઉભા કીધાંછે, તથા દેવાલ અને થાંબાઓ ઉપર રંગ અને નહી વંચાએ હેવા દસકતો પાડેલાંછે, તે અથળું મીસરનાં અસલનાં વખતની

નાંત્રીથી ઈમારતો ઉપરથી લીધું. એ જગાએ ને ને વસતુઓ તથા બાંધણી, તે કાંઈ ખીસરથી લાવીને હાંઆં મેલેલી નથી, પણ તે જોઈને આખેહુળ હાંઆં નકલ છીંથી, તેથી ગેયા અસલનાં વખતની ઈમાર તેના કુદરેએક ભાગ જાંલું આજે કરીથી બાંધીઆ હોએ, અથવા તે જગાએ પાછી તાજ થાઈ હોએ તેવું લાગે. એ-૪ પરમાણુ બીજ સઘળી કોરટોમાં પણ જુદે જુદે દેશની અસલી ઈમારતો તથા વખાંજવા લા એક વસતુઓની નકલ કરી અસલ દેખાવ તાંહાં પાછો તાજે કરીઓ. ખીસર દેશની બાંધણીમાં ને મોટા સોહતાં આકાર આવતા હતા તે ઈજ્જતશીઅન કોરટમાં આખેહુળ ઉતારેલા. એ ભાગની દેવાલની ઉપરની કોર ઉપર નેમ અસલનાં વખતમાં નહી વાંચી ચક્રએ તેવા “ હીરોગલીફીકસ ” નાં લખાંજ આ વનાં હતાં તેમ ચીનરેહું. એ જાતનાં દસકતોમાં તાંહાં નાંમદાર રાંજી તથા તેનાં ભરધાર પરીનસ, આલખ રટનાં નાંમે પાડેલાં. લએ વચનાંનાં બારણાની ઉપર ખીસરના પાદશાહોનાં નાંમે લખેલાં, અને તેનાંથી અંદર દાખલ થયા ૬ ખીસરનાં એક અસલી રેહુંનાં ખુબમુરત દેખાવ આપણી નજરે પડે. દાહુલા હાથ ઉપરની દેવાલ ઉપર એક મોટું ચીતર પાડેલું, તે “ રાંખીસીસ થી યરડ ” નાં મોટા રેહુંમાંથી નકલ લી ધેલી. એ ચીતરમાં પાદશાહ પોતાની ગાડીમાં સવાર થાએજોએ અને તેની પાસે લડાઈમાં મારીઆ ગએ લાં આદમીઓની હાથથી ગણતરી કરીઆમાં આવે. જમની બાજુની દેવાલ ઉપર એક લડાઈના ચીતર છે તેમાં ખીસરનાં રોકો એક દીઠો હાથ કરતા પાડેલા. આ કોરટનાં એક બીજા ભાગમાં મેની હાસંનની એક કબર બનાવીઆમાં આવી છે તે જોવા લાએક. આજુ સીનબલનું રેહું ને નીડબીઆમાં એક પાહા અને રની અંદર કોતરી કાઢાંરેહું હતું તેના નયુનો હાંઆં મેલીઆમાં આવીઓ. એ ઉપરાંત ખીસરની ઘણી એક વસતુઓ તથા બીનાં આ જગા ઉપર જોયામાં આવે, પણ તે સઘળાંનું બધાં વીસતારીને આ જગા એ થાવું મહાલા, ખોંટે રૂકમાં બીજ કોરટો વીધે નણાવીએ છઈએ.

ગરીક કોરટ.—હાંઆં આસલનાં યુનાંન દેશની ઈમારતોની કારીગરી તથા બાંધણી બતાવીઆમાં આ વીડે. યુનાનમાં બજારને સાડ તથા રાજ દરબારી કામ સર ને જગાએ લોકોની મોટી સભા ભરાતી હતી, તે જગા આ કોરટમાં દેખાડીઆમાં આવીછે. આ બોરડાની બાજુએ ઉપર યુનાંનનાં કવી તથા ફીલસુફે તથા હુંતરમંદ શખસોનાં નામે લખેલાંછે. આંધણે હોમર ને કવીએના બાપ ગણાયેછે, તેનું નામ બારે પ્લામાં દાખલ થતાંજ આપણા નેપામાં આવેછે. એ સઘળા નાંમે યુનાની ભાષામાંજ લખીઆછે. એ ભાગમાં ભત્રમનાં વખત પરમાણે યુનાંનનાં નામીયા શખસોનાં પુત્રનાં ગોડવેલાંછે તે નેપાથી તે દેશની આ સહી તવારીખ જાંણનાંરની ઘણીએક ઈઆદ તાજ થાયેછે. આથેનસ મધે પારથેનાંનસનું ને ઘણું નાંમીયું દેહડું હતું, તે આખા દેહડાંની બરાબર સમજ પડે એ પરમાણે તેનાં એક ભાગને હાંઆં નસુને મેલેલેછે.

રોમન કોસ્ટ.—જેમ ગરીબ કોસ્ટમાં યુનાન રેશનાં નાનીયા શખસોનાં પુતલાં છે, તેનાં જે નાં
ગાયે રોમનાં નાંનીયા શખસોનાં પુતલાં છે. રોમ મને વ્યસલનાં વખતમાં “કોલીરીઅમ” નાંમની જે નાં
નીચી ઇમારત હતી, તેની બાહરની આરાધ્યા અને થાંબળી બાંધેલી દેવાલની માફક, આ જગાની એક દેવાલ
બાંધીઆમાં આવડી છે તે ઘણી જ ખુબસુરત લાગે છે અને રોમની સઠથી ખુબસુરત ઇમારતનો નયુનો તે ઉપ
રથી આપણને હાવ્યાં મળે છે. કદમાં ત્રીસરનાં પીરાનીડ વગરે બીજ કોઈ ઇમારતો આ કોલીરીઅમની બ
રોમની કરી શકતી નથી, એ ઇમારત જોલ આકારમાં હતી, અને તેનાં બાહરથી ચાર માર હતું અને વ
વેવચમાં એક મોટી ખુલ્લી જગા હતી કે જ્યાં ગાડી અને ષોડાઓની સારતો તથા કુસતી તથા જંગલી જ
નવરો વચેની લટાઈ તથા બીજ રમતો કરીઆમાં આવતી હતી. આ ખુલ્લા જોડાની આસપાસ નળ
દીક એક લાખ આદમી બેસી શકે તેવી ચકડતી ઉતરતી જગા કીધામાં આવેલી હતી એ નાંનીચી ઇમાર
તનો એક નયુનો જે રોમ મધે બનાવીઆમાં આવેલીઓ હતો, તે હાવ્યાં એક મોટી તેજલ ઉપર મેલેલો છે.

એક વાચણ ગમે તેવું મોઢું હોય, પણ તેનો બરાબર નમુનો લાકડાંમાં ગમે તેટલો નાંખેલો બતાંવીએ હોય, તે જોવાથી આપણને તે મોટાં વાચણનો બરાબર વીચાર આવે, તેજ બીચાણે ઉપનો નમુનો જોવાથી ઉપર જણાવેલી નાંખીથી ઇમારત કેવી હશે, તેનો ખીચાલ બરાબર આપણા મનમાં ઉતરી શકે છે. રોમ મથેનાં પારથેનાંનસનાં ફેલુડાંનો પણ આ જગ્યાએ એક નમુનો છે. આ જગ્યા મથેની કેટલીએક ફેવાંલ રોમની નાંખીથી ફેવાલો પારફરી, આલાચાઈટ, અને ઉંચી જાતનાં સંજેમરમરની બાંધીઆમાં આવતી હતી, તેવી બાંધીઆમાં આવી છે. રુકમાં કહીજાયે છે કે, આ જગ્યાએ અમલના નાંખીયાં અને વખણાયેલાં રોમ ફેલેરની ઇઆહ તાજ કરવાની સમયી તરેહની કોથેસ કરીઆમાં આવી છે.

લંડનમાં હાઈડ પારકનાં આગથી જે માઈલ દુર બાંધીઆમાં આવીઈ હતું, તે ઉપરથી આ કોરટની બાંધણીમાં ઘણીએક નકલ કરીઆમાં આવીછે. આ પુરાંણુ ઘર હજુર શુધી આપણુ જોવામાં આવેછે. હીંઆં ઉપલા ત્ર ખતનાં કેટલાએક નાંખીઆ શખસોની કબરો તથા પુતલાંઓનાં નમુનાં પણ છે.

ઈટાલીઅન કોરટ.—ઈટાલીનાં લોકો હુંદર અને કારીગરીને ખરે સારી પદે વખણાવેલાછે, તે વાત જાણે નાંજીએ, તેઓ આ કોરટ જે તે દેશની ઇમારતોની બાંધણી ઉપરથી બાંધીછે, તે જાંઈને નાંઉમેદ નહી થાયે. “ફારનેસ પાલેસ” નાંખેના રોમ ગથે જે સઉથી સરસ મેહેલ ગણાતો હતો, તેનાં ઉપરથી આ કોરટ બાંધીઆમાં આવીછે. આ કોરટનાં વચે વચમાંનાં ભાગમાં તે મેહેલ ગથેનાં એક કુંઆરાની આપેલુજ ન કલછે. એ કુંઆરો કાચબાનાં આકારમાંછે. ફારનેસ ગથેનાં એક દેવળમાં કરાઈસટ અને તેની માંતુ જે પુતલુંછે તેવું પુતલું હીંઆં ઉભું કરીડછે. રોમ ગથેનાં “વાટીકન પાલેસ” નાંખનાં મેહેલમાં દેવાલ ઉપર કે ટલાંએક ચીતારોછે, તેવાં હીંઆં પણ એક ચીતારામાં પાડેલાંછે. આ કોરટમાં ઘણાએક નાંખીયાં પુતલાં પ લા છે. આ ભાગની ગીઆલરીમાં બતાં સીલ્ડિંગ ઉપર જે ખુબસુરત ચીતાર પાડીઆમાં આવીઆંછે, તે જે નીસ ગથેની “આલડ લાઈબ્રેરી” ગથેનાં ચીતાર ઉપરથી પાડીઆંછે. એ જગાએ ખુસા પેગંમબરનુ એક ઘણુજ ખુબસુરત પુતલુંછે. આ જગાએથી નીકલતાં દેવાલ ઉપર ઘણીએક સારી તસવીરો આપણે જોઈએછે.

સ્વેડેનની કોરટ.—આ ભાગમાં આપણે સઘળી કાગલની છનસો જોઈએછે. દેવાલની ઉપર કાગલ બનાંવવાનાં હુંદરનાં તથા બીજાં તરેહવાર ચીતારો જોવામાં આવેછે, એ જગાએ તરેહ તરેહ અને બાંત બાંતનાં કાગલો કે જે એક દેખાવે આપણે બીજગમ જોઈ શકતા નથી, તે દેખાએછે. હીંઆં બેંક નાંટ બનાં વવાનાં તથા ચાંન કોતરવાનાં હુંદરનાં ઘણાએક કીમતી નમુનાંછે. “કરીસ્ટલ પાલેસ મેડલ પરેસ” નો સાં ચો, જે એ મેહેલની તરફથી આપવામાં આવતા ચાંન બનાંવવાનાં કાંમમાં આવેછે તે આપણે હીંઆં જોઈ એ હઈએ. કીતાબ બાંધવાનાં તથા સણગારથી છાપેલા કાગલોનાં નમુનાં તથા સ્વીટીએસકોપમાં જોવાનાં ચીતરોનાં કાગલો હીંઆં ઘણાંછે.

હારડવેર કોરટ.—એ જગાએ ઘરનાં વાપરવાસમાં આવતાં ધાતુઓનાં તરેહવાર વાશણો તથા બીજો ઘર સણગારનાં ધાતુઓનો આગાંન જોવામાં આવેછે.

કોરટ આવ નીઉ ઈનવેનશનસ.—હુંદર તથા બનાંવટમાં જે જે નવી શોધો થાઈછે, તેનાં કીમતી નમુનાં હીંઆં જોવામાં આવેછે. હીંઆંથી નીકલીઆ પછી જે ચીતારાઓ આવેછે, તાંહાં ઘર સણગારનાં લાકડાંની તથા કોતરકાંમતી તથા બીજા સામાનની ઘણીએક વસતુઓછે, તે સરવે જોવા લાએકછે.

બરમીંગામ કોરટ.—ઈંગલંડ ગથે બરમીંગામનું શેહેર તેનાં તરેહ તરેહનાં કારખાંનાંઓને સારૂ ઘણુ વખણાવેલુંછે, અને તે કારખાંનાંઓમાં બંનતા સઉથી સરસ ગાલોનાં નમુનાં આ જગાએ મેલીઆમાં આવી આછે, તેથી બરમીંગામમાં સું સું બનેછે, તેટલું જાંણવાતેજ નહી, પણ તેનાં સઉથી સરસ નમુનાં જોવાને પણ આ જગાએ આપણને જોગવાઈ ગલેછે.

શેડીલડ કોરટ.—તલવાર, છરી, કાંટા, ચંચા તથા ધાતુની બીજાં તરેહવાર વસતુઓ તથા હાથીઆરો શેડીલડ શેહેર ગથે બનેછે, તેનાં સઉથી સરસ નમુનાં આ કોરટ ગથે આપણે જોઈએછે.

પાંખપીઅન કોરટ.—નેપલસની ખાડીના કીનારા ઉપર હેરકીડેનીઅમ અને પાંખપીઆઈ નાંખનાં જે શેહેરો હતાં, તે આસરે ૧૮૦૦ વરસની વાત ઉપર ધરથીકોપથી તખાંજ ગરક ગયાં હતાં. એ નાસ એટ લોતો જલદીથી થાપે હતો કે, કોઈને નાંહાસવાને લીધાર કરવાને પણ વખત ગઈએ નહી હતો. યોડાવાર માં જમીન ઉપર પાંખી અને રાખ સોવાએ બીજું કાંઈ દેખાવા નહી લાગું. આ હાલત ૧૬૦૦ વરસ શુધી રહેઆ પછે, તે શેહેરની જમીન ખોદીને અંદરથી આગલા વખતનાં શેહેરની કાંઈબી નીચાણ મેલવવાની ગે

સેસ કરવાનો વીચાર આવીશો. એ વીચાર અમલમાં લાવતાં ક્રમે મલી અને આગલા શેહેરનાં ઘરો અને આદમીઓનાં સુરક્ષાં વટીક અંદરથી મલીઆં. હવે આ શોધ કીધાથી ઉપલાં નાંમીયા શેહેરોની ઇમારતની આંધણી જે મારું પડી, તે ઉપરથી આ ભાગ બનાવીઆમાં આવીએછે, અને તે આંદે તેને પાંચપીચન કોરટનું નાંમ આપીઆમાં આવીએછે. હીઆં તે શેહેર મધેથી મલેલી ઘણીએક વસતુઓની આબેહુબ નકલ જોયામાં આવેછે. જે વાત આપણે તવારીખમાં વાંચીએય, તે હીઆં જોઈએ છઈએ.

કાચ તથા ચીની કાંચ, ઇતીઆદી.—ઉપલી જગાએથી નીકલીઆ પછી કુટલાએક સોભઈતા ચોરડાએ આપણા જોયામાં આવેછે, તાંહાં ઇંગલંડ, બોહીમીઆ અને બેરોચીઆનાં સુલકમાં બનાવેલી તરેહવાર બીસો રી વસતુઓ ગોઠવીઆમાં આવીએ. એ જ જગાએ કોરી તથા ચીની અને મેડોડી કાંચના જાત જાતનાં અને તરેહ તરેહનાં વારાણેછે, તે સાથે બીજી ઘણીએક “ફેન્સી” સોભઈતી વસતુઓ સારી રોનકથી ગોઠવેલી છે તે સમજી વેચવાને વાસ્તે હીઆં મેલેલી છે.

ફેન્સીઆન કોરટ.—ફેન્સીઆનું સવસ્થાન ઇંગલંડનાં રાજને તાએએછે, તે દેશ મધે ઉત્તર ધાતી વસંતુ યોનું એક સંગરહસ્થાન હીઆં બનાવીઆમાં આવીએછે. આ સંગરહસ્થાન સથાપવાનો તથા તેને આજુ રાખવાનો ખર્ચ ફેન્સીઆની સરકારે પોતાને માંથે રાખીએછે અને તેમ કરવાની મતલબ હોવીએ કે, ફેન્સીઆની ઉપનીની વસતુઓ ઇંગલંડમાં જાહેર ધાપાથી ફેન્સીઆનાં વેપારમાં વધારો થાએ. જો આ એ દેશ જવાનાં હો એછે તેઓને આ સંગરહસ્થાનથી ઘણીએક વાતની ખબર આગમનથી મલેછે.

પુસ્તકખાનું.—હાવા મોઠા મેરેલમાં એક પુસ્તકખાનું નહી હોએ, હેવું વાંચનાર કધી વીચારો નહી. છાપનારાઓએ તથા પુસ્તક બનાવનારાઓએ પોતાનાં પુસ્તકોની નકલો બેટ આપવાને શરૂ કીધુંછે તેથી એ જગાએ આસતે આસતે એક મોટું પુસ્તકખાનું થયો. નવાં પુસ્તકોની જાહેર ખબરો તથા ટીપો હીઆં વેચનારાઓ મલેછે તેથી તેઓની ખબરો ફેલાવો પણ વધતો થાએછે. એ જગાએ ઘણાખરાં વસ્તુમાં પત રો પણ મેલીઆમાં આવેછે.

રાંછીનું દીવાનખાનું.—રાંછી જરે આ મેરેલમાં જાએ, તારે તે નાંમદારને આશાએસ તથા ખાંન બી મેકકને સાડ એક ઘણું સોભઈનું દીવાનખાનું બનાવીઆમાં આવીએછે તે જોવા લાએકછે.

તસવીર-ખાનું.—આસરે ૩૬૦ કુટ લાંબી એક ગીઆલરીમાં હાલનાં તથા અસલનાં વખતનાં કીમ તી ચીતરો તથા તસવીરો જોયામાં આવેછે.

વેચવાની તથા જોવાની વસતુઓ.—મેરેલા મારની કોરટો જોવા પછે, આપણે ગીઆલરીએ ઉપર જઈએ, તરાંનસેપટનાં વઘે વચમાંનાં ભાગનાં માંથા ઉપર જે ગીઆલરી આવીએ તેનાં બે ભાગ કીવેલાએ, એક ભાગમાં વેચવાની વસતુઓની કુકાનેછે, અને બીજા ભાગમાં વેચવાની નહી, પણ ફક્ત જોવાને સાડ વસતુઓ મેલેલીએ. મેરેલા ભાગમાં તરેહ તરેહની ખુશબો, રમકડાં, “ફેન્સી” તથા તરેહવાર રંગની અને સોભઈતી જનસો વેચવાને સાડ મેલેલી હોએછે, તે જગાએ એક ખુશ જાતરા હોએ, તેવું લાગેછે. એ જગા એ પીસટોલ, બંદુક તથા હુંનર તથા વાહાડ કાપને લગતાં જાત જાતના હથોથો પડેછે. બીજા ભાગમાં ઘેર સજુગારના તથા મેરેલાનાં કપડાંનાં નયુનાંછે, તથા રથાએણી તથા બોરાકની વસતુઓનો સંગરહ, તે જો થાથી આપણને ઘણીએક ખબર મલેછે.

ખુરતી વસતુઓ અને તેમાંથી આદમીનાં ઉદ્યોગથી પેઠ ધાતી જનસો.—તરાંનસેપટને માંથે આ વેલી બીજી ગીઆલરી ઉપર ગરેટ બરીટનનાં પરગણાએ ઉદ્યોગથી ઉત્પન્ન થાતી વસતુઓનો જમાવ ક રીઆમાં આવીએછે. એ સંગરહસ્થાનની મતલબ એછે કે, જરે દેખાડીને આદમીને સમજી વાત સીખા હવી; તેને દેખાડું કે ક્યાણી મીન ક્રેવીએ, ને કાંહાં મલેછે, તે કેમ બનાવીઆમાં આવેછે અને આપણને

સું કાંમ લાગેછે. એ ખતલબથી સઘળી જાતની લુખીનાં નચુના તથા તે લુખી ઉપર પેદા થાતી કાચી વસતુ એા હીંઆં મેલેલીછે અને તે વસતુઓમાંથી કેવી કેવી જાનસો બનેછે, તે પણ તાંહાંન જોવામાં આવેછે.

ફોટોગ્રાફ — “મેડીવલ કોરરો” ની ઓતર ઉગમણ તરફ જે સુખીઆ ગીઆલરી આવીછે, તાંહાં આસરે ૪૦૦ ફરેનહ તથા ઈટાલીઆન ફોટોગ્રાફછે. હીંઆ તસવીરખાનાંને લગતાં ઘણાંએક પુતલાં પણ ગોઠવેલાછે.

દરીઆઈ બારકસો તથા પુતોનાં નચુનાં.—ઉપલી જગાની પાસેની ગીઆલરીઓમાં અસલનાં વખ તથી તે હુમણાનાં વખત શુધી જેવાં જેવાં દરીઆઈ બારકસો બાંધીઆમાં આવીઆછે, તેમનાં લાકડાંનાં બ નાવેલા નચુનાંછે. ગરેટ ઈસટરન નાંમની રાખથી આગમોટ જેને વીરો આખી ફુનીઆમાં ખબર ફેલાઈછે, તેનો પણ એક નચુનો હીંઆંછે. એ જગાની પાસે ફેટલાએક મોટા જુલતા પુતોનાં નચુનાં પણ છે. ડનાં ઉપર નદી ઉપર આરથો માઈલ લાંબો જુલતો પુલછે, તેનો નચુનો ઘણેજ ખુબસુરતછે. ખીમતર ફરગીફસન નાંમનાં નાખીઆ શખસે દીલ્લા બનાવવાની જે ગોઠવણ જતાવીછે, તેનાં નચુનાં પણ આ જગાએ ઘણીએક અમરતી સાથે જોઈએછે. હાઈટ પારક ખવે જે બીજારી મેડેલ બાધીઆમાં આવીઆ હુતો, તેના કાચમાં બનાવેલા બે નચુનાં હીંઆં આપણે જોઈએછે, તેમાં એક, એક ફુટની અમરથી ઈંબને આપે બનાવીઆછે તે બે છે. ખુબસુરત અને મોટો લાગેછે.

ઈનડીઆન કોરટ.—એક ગીઆલરીમાં આ કોરટ બનાવીઆમાં આવીછે, તે જોવાથી હીંડુસથાન નાં રેહવાસીને ઘણીએક ખુશી ઉપજેછે. હીંડુસથાનનાં હુધીઆરો તથા બખતરો તથા બીજી વખતુઓ ધ ધીજ સોભાઈતી રીતે ગોઠવેલીછે તે ઉપર આ ભાગમાં જતાંનેવાર આપણી નજર પડેછે. ઈસ્ટ ઈનડીઆ કં પનીની તરફથી ખવેલાં હીંડુસથાનને લગતાં ઘણાંએક ચીતરો હીંઆં દેવાલ ઉપર જોવામાં આવેછે. હીંડુસ થાનના લોકોની ડુંગવાની ધુરતીઓ પણ હીંઆંછે. ગાએણ તથા વજડવાનાં ઈંબતરો તેમાં ફેલ તાસા, ઈ તીઆલીછે. કોતરેલાં લાકડ કાંમનાં ઘણાંએક નચુનાં તથા પોડાનો કીમતી સાજ તથા બીજી ઘણીએક કીમ તી વસતુછે, તેમાં એક રૂપાનો હુકો, રૂપાંતુ ખંબર, રૂપાની ધાલ અને મોતરીની સપાટ જે ઈંદનથી મેલવી આમાં આવીછે તે છે. ચીનાઓનાં હુંનર તથા કારીગરીની પણ ઘણીએક વસતુઓ હીંઆંછે અને દેવાલની ઉપર તે ખતલબને લગતાં ચીતરોછે. આરડાની વચેવચમાં દબાયા ભરેલા પેશાક સાથે એક માંદરીતુ પુતડું છે. આ આરડામાંથી નીકલતાં આપણી બધે બાણુએ હીંડુસથાનનાં રેહડાં તથા ખસજીરાના નચુનાં જો યામાં આવેછે એ નચુનાંઓ ઉપરથી તેમની અસલ કારીગરીની ખુબી આપણને ખાહુમ પડેછે. ગામડી શ જાની છાવણીનો એક નચુનો પણ આ જગાએછે, અને તેની પાસે જવા દેશમાં વપરાતાં ફેટલાંએક હુધી આરોછે તેમાંનાં ફેટલાએક સુનાં તથા રૂપાંનાંછે. સોખનાંધનાં નાંખીઆ રેહડાના દરવાજાનો નચુનો પણ આ જગાએછે.

સાંચા.—આ ખરાખો ગીઆલરીઓ તપાસીઆ પછે, આપણે આ મેડેલને તોએતતીએ જાઈએ છ ઈએ, તાંહાં તરેહ તરેહનાં સાંચા આપણા જોવામાં આવેછે. એ સઘળા હીંઆં વેચવાને સાડ મેરેલાછે અને ખરીદ કરનારને એટલો સતોચ રાએછે, કે તે જાનસો ખરાખ નથી. હીંઆં ખેડવાનાં હુંનરનાં તથા કાપડ વણવાનાં અને બીજા ઉઠીઓનાં રચાઓ આપણે જોઈ શકીએછે.

આ મેડેલમાં દરરોજ જગામાં હજારો તમાસગીરોને આડે. કાફી, દાડ આઈસક્રીમ તથા ખાવાનો ખોરાક ખતવાને સાડ તાંહાં અધની તરેહની ગોઠવણછે. કેટલીએક જગાએ એ કારણને સાડ ધીરેલીછે. આ અગત પુરી પાડવાનું કાંમ “ફરીફેલ પારેસ ઈંખની” એ ઉવાએદ શખસોને સોંપીડેછે. તેઓ પોતાનાં કાંમ મા સારી કમાઈ કરેછે કાએને જે ખોરાક તેઓ હીંઆં તમાસગીરોને આપેડે તેનો બાવ ભારો લીએડે.

કેટલાંક લોકો સહવારથી આખો દીવસ બીલોરી મેડેલમાં રોકવાને મેડવેછે, તાહારે તેઓ પોતાનાં કુટુંબો સાથે તાંહાં જાયેછે, અને આખા દીવસનાં બે તરણ ખાનાં તાંહાંજ ખાયેછે. જ્યો હવોરીતે તાં હાં જાયેછે, તેઓને કોઈની તરેહની હરકત થાતી નથી તથા કોઈની રીતે દલગીર થાવું પડતું નથી. જ્યો સુતરો ખોરાક ઘરમાં જાયેછે, તેવોજ તાંહાં જાયેછે, અને હવો ગોઠવણથી આ મેડેલ જોવા જનારાઓનાં હ ક્રમાં થણો કામેદો થાયેછે.

આ મેડેલ એક સંગરહસ્થાન દાખલન કામ આવેછે, હવું નથી. બીજી ઘણીએક રીતે તેને ઉપીઓગી કરીઆમાં આવેછે. દર વરશે જુદી જુદી મોહાસનનાં કુલ તથા કુળો હીંઆં દેખાડીઆમાં આવેછે. રીજ નટસ પારકમાં “કુશવર શો” થાયેછે, તેજ પરખણે હીંઆં પણ થાયેછે. આદમીનાં હુંનર અને ઉદીઓગથી બનેલી આ અમરત સરીખી ઇમારતમાં ખુદરતથી ઉત્પન્ન થાયેલી સોભઈતી અને ભાંત ભાંત તથા તરેહ વાર રંગ અને આકારો અને લેહનતી ખુશઓ સાથની વસતુઓ ગોઠવીઆમાં આવેછે, તાહારે આપણે ખચીત હવું ધારીએક કે બેહસતનાં ખાગમાં આપણે છઈએ. એ કરતાં કોઈની રીતે ઉનરતો વીચાર આપણાથી થાઈ શકતો નથી. ગરેટ બરીટનનાં મુલકમાં કેટલી જાતનાં અને કેહવાં કુલો થાયેછે, તે હીંઆં જોવાને આપણ ને બની આવેછે. તે સાથે એ કુલોનાં કુંડાંને હવાંતો સોભઈતી રીતે ગોઠવીઆમાં આવેછે કે, તેથી આખા દેખાવની ખુબસુરતીમાં અતીથણો વધારો થાયેછે. આપણી જરે બાજુએ કુલોની હાર લાગેલીછે. કુલોનાં બા ગની અંદરજ આપણે ચાલીએ છઈએ અને આપણો આસપાસ ખુબસુરત અસતરીઓ અને બાલકો સો ભઈતા પોશાકો સાથે ફરેછે, તે સઘળાંથી એ દેખાવની વખતે એ મેડેલનો એક તલેસનાતી દેખાવ બની રે હેછે. એજ વેલાએ તરેહવાર કુળોનો પણ દેખાવ હીંઆં થાયેછે, તેથી ગરેટ બરીટનમાં થાતાં કુળોનાં સઘી સરસ નમુનાં આપણે આ જગાએ જોઈએછે. જેમ રીજનટસ પારક અધેનાં દેખાવમાં સઘી સરસ ન મુનાં બતાવનાંરોઓને ઇનાંજ આપીઆમાં આવેછે, તેજ આ જગાએ પણ જ્યોએ સારી મેહનત લઈ સારાં કુલ તથા કુળ ઉગાડીઆં હોએ તેઓને ઇનાંજ જાયેછે. એ જગાએ વળીગાએ, દોર, મેહનડાં, બકરાં તથા બીજાં મોપગાં જાં નવરોનો પણ દેખાવ થાયેછે અને તે વેળાએ જે જાંનવરો ઘણાજ આમુકાં નીકળેછે, તેમનાં ઘણીઓને ઇનાંજ જાયેછે. એજ પરખણે પંખેરાંઓનો દેખાવ થાયેછે, તાહારેતો ખરેખર આ મેડેલમાં ઘણીજ ભીડ થાયેછે, કાં એજ હીંઆં તરેહ તરેહનાં પંખેરાંઓ આપણા જોખામાં આવેછે. શેકારનાં પખરીઓનો દેખાવ પણ હીંઆં થાયેછે. આ સઘળા દેખાવો જે મેડવેલે વખતે થાયેછે, તારે જે જે વસતુઓ તાંહાં મેલેલી હોએછે, તે વેષવાને તેમનાં ઘણીઓને ફરજ પાડીઆમાં આવેછે. જ્યોને જે ચીજ નહી વેચવી હોએ તેની ઉપર તેઓ હુતી કીમત મેરેછે, કે તેને કોઈ ખરીદી શકે નહી. આ લખનારે ૧૮૫૮ નાં વરસમાં જાહરે પંખેરાંઓનો દેખાવ જોયા હતા, તારે તરણ મરઘીની કીમત દશ હજાર રૂપીઆની માંડેલી જોઈહતી. એ ઉપરથી એજ સમજવું કે તે મરઘીઓને તેના ઘણી વેચવા માંગતો નથી, પણ જે વસતુ તાંહાં મેલીઆમાં આવે તેની ઉપર કીમત માંડવાને બીલોરી મેડેલની કમીટી ફરજ પાડેછે. એ ચાલથી આ મેડેલ ગમત તથા અનેઆન અખશનાંજ એક કારખાંનું બનેછે, એટલુંજ નહી, પણ સઘી શાસ માલતુ બજાર પણ થાયેછે.

વળી આ મેડેલની દેસેસની ગમતમાં તેહવારને દીને અતી ઘણો વધારો કરીઆમાં આવેછે. ઘણી વખત તાંહાં મોટાં જાયેછો થાયેછે. મોટા બનાંવોનાં વારશીક દીવસને દીને હીંઆંની ગમતમાં તરેહવાર વધારો થાયેછે. હાલનાં સમેમાં ઈંગલંડમાં ઘણીએક રીતે જેમ અને તેમ વધનાં આદમીઓનું જાંબ કરી, હ રેક રીતતી ગમત તથા તમારો કરવાની ચાલ ઘણી નીકળીછે, તેમાં વધતી સંખીઆનાં આજારાઓથી ગાએ છુ કરવાની ચાલમાં ઘણી ફેબેરી મેલવીઆમાં આવીછે. હજારો આદમીઓએ એક અવાજથી ગાવું તથા વજાડવું એ કાંઈ સેહલું કામ નથી, અને જાંહાંમુખી ગાજારાઓ ચાલક નહી હોએ, તાંહાંમુખી તે કાંમ બંન

તું મુશકેલ છે. હાંનદેલ નામનો નાંખીચો ગાનાંરો મરણ પાંખીચો હતો, તેની ચો વરશની વારશીક યાદ આ મેહેલમાં ફરીઆમાં આવી હતી, તે દાહડે ૫૦૦૦, ગાનાંરાઓએ એક અવાજ સાથે ગાયું હતું. ઉપલા દેખાવો તથા હાવાં ગાએલુને વખતે ૨૦ થી ૫૦ હજાર આદમીઓ એ મેહેલમાં જાએ છે, અને તેવી વેલાએ આપણી નાંમદાર રાંણી પણ તાંહાં બીરાજે છે.

આ મેહેલને ભોએ તલીએ આવીઆ પછી મોબદતી સીહડીએને રસતે બાગમાં ઉતરી શકાએ છે. એ બાગ લંડનનાં બીજા બાગો કરતાં કોઈબી રીતે ઉતરતો નથી, બલકે હાંઆં કેટલીએક મતોની તથા બીજા એક ડવણ ફરીઆમાં આવી છે, તેથી તે બાગો કરતાં આ બાગને લોકો વધારે પસંદ કરે છે. એક દીવસ બીચારી મેહેલ ખાતે કાહાડવો હોએ, તો મેહેલની અંદરની અને બાગની મજાહ, એ બંને સાથે ભોગવો શકાતો નથી, તેથી ને એાએ એક બે વાર મેહેલ જોયો હોએ, તેઓ બીજા વખતે પોતાનો ઘણો ખર્ચો વખત બાગમાં જ કાહાડે છે. એ બાગ ખા ઉતરવાની સીહડીએની બંધે બાજુએ સોભાઈતાં પુતલાંઓ મોડવેલાં છે તથા ઝાઝો મેપેવા છે. સીહડી ઉપરથી નનર કરતાં આપણી સાહાંમણે હવેતો રસીઆમનો અને ખુશનુમાં દેખાવ નનર પડે છે, કે જાંજે તે દેખાવ જોયા કરવાને વાસતે તાંહાંન આપણે ઉભા રહીએ. આ એક બાગ નથી, પણ ગોધા ઘણા બાગો છે. જુદી જુદી જાતનાં ફુલો અને ઝાડોનાં જુદા જુદા બાગો છે અને તેમની વચમાં ચાલવાને સાડ પોહારા રસતાએ કીધે લા છે. એક ટેકાંલું “રોનરી” એટલે જોલાબની વાર કીધી છે, તાંહાં ભાંત ભાંતનાં જોલાઓ ઉગે છે, તે નગા છોડીને આપણને નવા મગતુ નથી. આ બાગની અંદર ને લીલું ધાંસ ઉગે છે, તેને ઇઅંનરથી હેલુતો સરકું અને સાફ કાપીઆમાં આવે છે કે, જાંજે તાંહાં લીલો સાદરી બીજાવી હોએ. એ ઇઅંનર ગાડીનાં આકારનું આવે છે, અને નખીનથી બે અથવા તરણ હંચની ડંચાઈએ તેની સાથે એક ઘણીન ધારદાર લાં બી છરી નડેલી હોએ છે, તેથી તે ગાડી ધાસ ઉપર ફેરવતાં પેવી છરોથી સઘળું ધાંસ એક સરકો રીતે કપાએ છે. એ બાગની અંદર ઘણાન ખુમસુરત ફુંઆરા છે અને તે મધેથી ઉડતી ધારો હેલુતો તરેહવાર આકારોમાં પડે છે, કે આ પછી આંખ અચરતોમાં પડે છે. આ ફુંઆરાઓ મપેની ને સક્રી ઢંચી ધાર ઉડે છે, તે ૮૦ ફુટ ધુધી ઢંચી જાએ છે. જેટલા ફુંઆરા હાંઆ છે તે સઘળા ફર રોન ઉડાડીઆમાં આવતા નથી, પણ અઠવાડીઆમાં એક અથવા બે વાર થેડવેલે દીવસે ઉડાડીઆમાં આવે છે, અને તેટલા ધારણ ઉપરથી શાધારણ દીવસો કરતાં તે દીને તે મેહેલ ખાતે વધારે લોકો જાએ છે. જેઓને બોટમાં બેથી પોતાને હાથે હાથેસાં ખારી નાંલાંમાં ફરવા નો શોક હોએ, તેઓની ખુશી પુરી પાડવાને સાડ એ બાગમાં એક નાંધણું નાલુ બનાવેલું છે, તેમાં ઉપલી મગત મેલવવાને પણ બની આવે છે. ફરીકેટ રમવાની તથા “આચરરી” એટલે તીર મારવાની તથા બીજા કસરત કરવાની જુદી જુદી નગાઓ છે. પાછલા પોહારનાં એ મેહેલને લગતુ વાજું બાગમાં વાગે છે, તારે ગાએલુને મધુર રાગ ખુદરતી ખુમસુરતીની અંદર ફેલાયાથી એ નગા મેહસતખાંનાં જવો બને છે. બાગની અંદર ટેકાંલું ટેકાંલું ખુમસુરત પુતલાઓ છે. નોહાનાં વખતમાં આખી ફુનીઆમાં રેલ આવી હતી, તેની આ મગત ખુશથી ઉપર મોટાં જાંનવરો ઘાતાં હતા, તેમનાં ને ફાગીય નડેઆં છે, તે ઉપરથી તે જાંનવરોનાં ધાતુનાં આકારનાં એટલાં પુતલાં આ બાગને છેડે મેલેલાં છે. આ જાંનાંનાં ને જાંનવરો આપણે જોએ છે તેનાં કરતાં આ જુદીન જાતનાં દીધે છે. એ આકારો સરવે કોઈ ઘણી અચરતી સાથે જુએ છે, કાંએ ને તે જાંનવરોનાં કદ ઘણાન મોટાં અને રાખી છે. લંડનથી બીચારી મેહેલ આગળ આગની ગાડીમાં આવતાં પેહલી નનર આપણી એ જાંનવરો ઉપર પડે છે. ઉપર કહું કે બાગમાં ઘણાએક ખુમસુરત ફુંઆરા છે. એ ફુંઆરાઓને પાંજી પોહાયતું કરવાને વાસતે બીચારી મેહેલની બંધે બાજુએ મેહેલની બાંધણીની ગ્રાફ કાચની બાંધણીનાં ત્રીનાંરાઓ બાધેવા છે, તે ત્રીનાંરાઓ મેહેલની બંધે બાજુએ આવીઆથી મેહેલનાં બાહરનાં દેખાવની ખુજ સુરતીમા વધારો થાએ છે. એ ત્રીનાંરાને મધાલે એક જોલ દાદરથી નવાઈ શકાએ છે અને પછી તાંહાંથી

ધણ્યેક માઈલ શુધી લીલાં, ફલવંત અને ખુબસુરત ખેતરોનો જે દેખાવ આપણી નજરે પડે છે, તે ખરેખર રલીઆંમનો લાગે છે.

ઉપલાં બધાં ઉપરથી વાંચનાંસચ્ચેનાં જોવામાં આવશે કે, આ બીલોરી મેડેલ ખરેખર આ જમીનાંની એક અચરતી છે. એ ઈમારત એકે ઈંગલંડમાં છે, તોપણ તેની અંદર સું હાલની કે સું અસલનાં જમીનાંની અને સઘળા દેશોની ઈમારતનાં નમુનાં છે, અને તરેહ તરેહની અને જુદે જુદે દેશની કારીગરીની વસતુઓ છે. આ મેડેલ જ છે, તે એક નાંધલી કુનીઆ છે. એ નાંધલી કુનીઆમાં આપણે તરેહવાર ચીજો જોઈએ, એક એરડામાંથી બીજા એરડામાં ગયા કે એક સુલકથી બીજી સુલક ગયા બરાબર છે. હેલું કેહવામાં આવી છે કે, જો કોઈ શખસ મેડેલમાંની દર એક ચીજ તપાસીને તે વીશે ઘટતું ગનેઆંત મેલવે, તો તેવી કેલવણી ગમે તેટલા પધ્ધસા ખરચે તોબી બીજી કેહાંલે તેને મલે નહી. પણ જો કોઈ શખસ એટલું કાંમ કરવાને આલશ્ય હોય, તથા દરએક ચીજ તપાસી ઘટતી માહેતગારી મેલવવાને તેનાંમાં શકતી નહી હોય, તોપણ જો એ મેડેલ ખાતે તે જાય, તો તેની અક્કલમાં કાંઈબી વધારો થયા વના રેહ નહી. કોઈ સુરખને પણ એ મેડેલમાં થોડી વાર ફેરવીએ હોય તો તેનાં મગજમાં કાંઈ શારીજ અસર થાય. હરેક ખુબસુરતી પસંદ કરવી અને તેનો શુણ સમજવો, એ આદમીનાં હકમાં થોડું શક્ષેદા બરેલું કાંમ નથી. એથી આદમી પોતે શુધરે છે અને કુનીઆમાં ધણ્યેક શુધારો કરી શકે છે અને તેથી પરજને મોટો ફાયદો થાય છે, અને એ ખતલબ બીલોરી મેડેલથી ધણ્યેક દરજ્જે પાર પડે છે.

એ મેડેલ લંડનમાં બંધાયાથી લોકોને મગત મલે છે, એટલુંજ નહી, પણ આખી ક્રામને મોટો ફાયદો થાય છે. યુરોપ ખંડમાંતો શું પણ આખી કુનીઆમાં હવે કોઈ ઈમારત નથી, અને તેથી ઈંગ્લેન્ડ લોકોનાં નાંમને ઘણી મોટાઈ મલે છે. યુરોપનાં બીજા રાજની કાંઈબી પરજ લંડનમાં જાયેતો પેહલે બીજો મેડેલ જોવાની તે ઈછા બતલાવશે, એ કાંઈ ઈંગ્લેન્ડનાં નાંમને થોડું ખાંત આપનાંરી વાત નથી. તેઓ જ રે પાછા પોતાનાં દેશમાં જાયે છે, તારે લંડનની સઘી સરસ થાક એ મેડેલથી રાખે છે, અને જો આખા લંડનમાં એ મેડેલ સીવાયે બીજું કાંઈબી જોવાનું નહી હોય, અને આ મેડેલ જોવાને મલીએ કે, પછી તે લંડન જાયી દલગીર પનાંર નથી. આજ દીન શુધી જટલા ગરહસયો હીંડુસયાંનથી ઈંગલંડ જાઈ આવીઆ છે, તે સઘળાઓ એ મેડેલની બેહક તારીફ કરે છે, એટલુંજ નહી, પણ તે મેડેલ વીશે બારે પીઆરથી વાત કરે છે, એટલી બધી તે ઈમારતે તેઓનાં દીલ ઉપર અસર ફીધી છે. તેઓ જારે પોતાને વતન આવવા ઈંગલંડ છોડે છે, તારે સઘી વધતા દલગીર એમ થાયે છે કે, હવે બીલોરી મેડેલ ફરીથી કાહારે અને કાહાં જોવાને તેઓને મલશે. હવે વીમારથી તેઓની આખમાં આંસુ પણ આવે છે. એ મેડેલથી આ લખનાંરી ન. ઉપર ક્રેટલી અસર થાઈ હતી, તેહનાં દાખલામાં આ એકજ વાત હીંઆં જણાવીઆમાં આવે છે કે, જો કે એ મેડેલ ઘણી વાર જોયા હતા તોબી ઈંગ્લંડનો કીનારો છોડીઆની એક દીવસ આગમજ આપો દીવસ એ મેડેલમાં તેણે કાહાડીએ હતા, જાંલે તે મેડેલ છોડવા ગમે નહી, અને આંતે સાંહાંજને વખત થાયે અને થડીઆલે ઠહેરું કે હવે તારે નીકલવું જાયે, તાહરે આંખમાંથી આંસુ આવીઆં અને મેડેલ છોડીઆ પછી આગની ગાડીમાંથી જાંહાં શુધી તેહનો જાહેરનો દેખાવ દેખાયે તાંહાં શુધી તેતરફ નજર રાખી.

એ મેડેલમાં આવનાંસા તમાસગીરોને સાર તેજ મેડેલમાં એક વરતમાં પતર દરોજ છપાયે છે. તાંહાં વીજલીના તારની આફીસ પછડે, કે જ્યો કોઈને અગતના કાંમ સર લંડન સંધેસે મોકલવો હોયેતો તેમ કરવાને પછુજની આવે.

ઉપર લખેલી હકીકત ઉપરથી વાંચનાંર પોતાની મેલે સમજશે કે, આ મેડેલ આપો એક દીવસમા જોવાઈ શકાયે નહી. લાગત દરોજ એક અડવાડીઈ શુધી જાયે, અને તાંહાંની દરએક વસતુ જોવામાં અ

ગત જોગ ધીઆંન આપીએતો, તે મુદત પણ બસ નથી. આ સફાઓમાં જે બધાંન કીધું, તે કાંઈજ નહી, પણ અધુરું. આ કીતાબનાં કદ તરફ નેગાહ રાખતાં એ કરતાં વધારે લખાઈ શકાયું નથી. આ મેહેલમાંની દરએક વસતુનું બધાંન કરવા બેસીએ તો આ જેવા તરણ પુસતકો બસએ તેમાં કયો શક નથી, પણ ઉપર જે કાંઈ લખીઆમાં આવીહો, તેથી આ પ્રકરણનાં દર એક વાંચનાંરનાં હીલમાં બીચારી મેહેલ જોવાની ઈછાને આતશ સલગીઆ વના રેહ્યે નહી, હેવી ઉમેદછે.

તારીખ ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૮૫૮ ની આબેરીનાં વરસને આ મેહેલનાં કારબારને જે હીસાબ છ થાયોછે, તે ઉપરથી હેતું જણામાં આવેછે કે, એ આતાંને હસાબે તે વરસમા (૧૨૨૬૬૨૦) બાર લાખ, છવીશ હજાર, છયો વીશ રૂપીઆની આવક થાઈ હતી. એજ વરસમાં કુલ ખર્ચ (૮૭૫૮૮૦) આઠ લાખ, પંચોતેર હજાર, આઠશો હેંશીને થાયો હતો, તેથી નફાની બાકી (૩૫૦૭૪૦) તરણ લાખ, પચાસ હજાર, સાતયો ચીઆલીસ રૂપીઆની રહી હતી.

અકરણ ૨૨ મું.

ગરેટ બરીટનનાં માહેલાં શેહેરો ખાતે સપ્તર.

ચેનચેસ્ટર—રૂઢી અને કાપડનો વેપાર—કાપડ બનાવવાનાં કારખાનાં—પરચરન મધ્યકારક ખીલરત્તુ નાંખીત્તુ' કારખાંતુ—અખખલ તુ કાપડ બનાવવાનાં કારખાનાં છતીઆદી—કાપડની વખારો—આલ પેક કરવાની રીત—સેડિંગનાં કારખાનાં—જહેર ધખારતો. લીલરપુલ—એ શેહેરનાં બ દરનો વેપાર—રૂઢીની અધવ્યાત—સેનઠ બરેલસ હાથ, ટાંઢન હાલ અને ખીલ જહેર ધખારતો. લીડસ—'ખનાંતતુ' કાપડ બનાવવાનાં કારખાનાં—ટાંઢન હાલ—એ શેહેરના ઊદીઆગથી ઊતપન થાતી છનસોતુ સંગરક સ્થાન. બરાકસ્ટર—રૂઢી કાપડ બનાવવાનાં કારખાનાં—સાલેર મધિતુ પેટુ' કારખાંતુ—તાંહાંતુ દવલ અને સર પીઠ ર સાલકની સ્થાપત—હાલીશકત—ગ્રાનીઆ બનાવવાનાં કારખાનાં. નાંડીગાંમ અને તાંહાંતુ " હોશીઆરી " તુ' કા પડ બનાવવાનાં કારખાનાં. શેરીપડ—છરી, કાંટા, તથવાર અને તેરા ખીલ કલરીનો સાંખાં બનાવવાનાં કારખાનાં. કાપેનટરી—રીબ અને ઘડીઆલ બનાવવાનાં કારખાનાં. સ્ટારસ્ટ—પીઆલ, રકાખી અને ચીની કાંમનો આખાં બનાવવાનાં કારખાનાં. બર્મીંગામ—સેડિંગ કામનાં કારખાનાં—દહ ગોળાનાં હથોઆર બનાવવાના કારખાનાં—પચેડેક તથા નકસી કાંમનાં કારખાનાં—બટન—સોએ—ટાંચની—ટીલ પેન બનાવવાનાં કારખાનાં—પેપર મીશ અથવા કાગળ થી બનતા સામાનનાં કારખાનાં—છતીઆદી. કોલસાની આં. વારીક—કીલ્લો—આકસપરક, વેલસતુ પરગાલુ. ત્રી નાંધ સસપેનશન બરીટનનેા જલતા પુલ—રેલનો ગાડી પથાર થવાને સાડ આખડ બંદ કીધેનો " ટીઝીખીઝર બરી ડન ". ઇંગલીશ લેકસ અને તાંહાંનો ખુમસુરત દેખાવ.

આગલ પરગટ થાએલા સફાઓ ઉપરથી આ પુસતક વાંચનાંરાએને કેટલેએક દરબજે સમજ પ ડી હશે કે લંડન કેહતું શેહેરછે, અને તેમાં સું સું જોવાનુંછે. નજરે જોવાથી એ શેહેરની મોટાઈ એકદમ માલુમ પડેછે, તેમ ઉપલુ બ્યાંન ગમે તેટલું હુધુજે, તોપણ તેની મોટાઈનો કાંઈખી ખીઆલ એ સફાઓ વાં ચીઆથી વાંચનાંરનાં મનમાં આવશે, હેતું નમનતાઈથી કેહવાને હમોને આમકો લાગતા નથી. લંડન શે હેર ઇંગલંડનાં રાજની મોટાઈ બતાવેછે ખમ્, પણ એ રાજની ખરી મોટાઈ, એ દેશની અતીશે હોલત, અ ને એ દેશનાં લોકોની ભારી હીમત અને તરેહવાર હીકમત કે જ્યો તેને આખી પુરથવીની તરફથી માંન મહેછે, તે સપથું પીઠાંનવાને વાસતે, ઇંગલંડનાં બીજા મોટાં શેહેરો ને તેમનાં તરેહવાર કારખાનાંએને વા સતે વખાજાએલાછે, તે શેહેરો ખાતે જવું જોઈએછે, અને ઇંગરેજ લોકોની હીકમત અને હીમત અને તે એનાં દરવે એ દેશની પેદાએસામાં કેટલો વધારો કીધોછે, તે તપાસવું જોઈએછે. ચેનચેસ્ટર, લીલરપુલ, બર્મીંગામ, ચેફીલડ, લીડસ, હાલીકાકસ, બરાકસ્ટર, સ્ટારસ્ટ, નાંડીગાંમ અને હેવાં બીનાં શેહેરો ખાતે જઈ તાંહાંનાં મોટાં કારખાનાં જોવાથી આપણે ઇંગલંડ વીશે ખરાખર વીચાર કરી શકશું, એટલુંજ નહી, પણ આદમી જાતનાં કાંમ અને ક્ષએવાને સાડ એલમ અને હુનરથી કેટલું બની શકીકે, અને આપણે વાસતે તરેહવાર છનસો બનાવવામાં કેવી કેવી કળા અને ચુકતીઓ કાંમ લગાડીઆમાં આવીછે તે આપણા જોવામાં આવશે, અને તેથી આપણને ઘણીએક વાતની અગત જોગ ખબર પડશે. એલમ અને હુનરથી આદમી જાતની પોતાની મેહનત કેટલો એાછી થાઈછે, અને સંચાએની ખારકતે આપણે લાખો આદમીએનાં જરૂં કાંમ કરીએછ, તેની પુર સમજણ ઉપલાં શેહેરોનાં કારખાનાંમાં આપણને મલી શકેછે.

હીંદુસથાનનાં વેપારીઓ ઇંગલંડ ખાતે રૂઢ, રેશમ, ઉન કાતીઆદી મોકલેછે, તેનાં તરેહવાર કાપડ બનીને અતરે પાછાં આવેછે. આપણા દેશની વસતુને ફેરવીને પેહરવાનાં કપડાં કેમ બનાવીઆમાં આવેછે, તથા આપણા ખપની બીજા તરેહવાર ચીજો કેમ બનેછે, તે જોવાને ઘણું અચરત શરીખુંછે. વાસતે હવાં કે રલાંએક શેહેરો ખાતે ફરવાની ઘણી અગતછે.

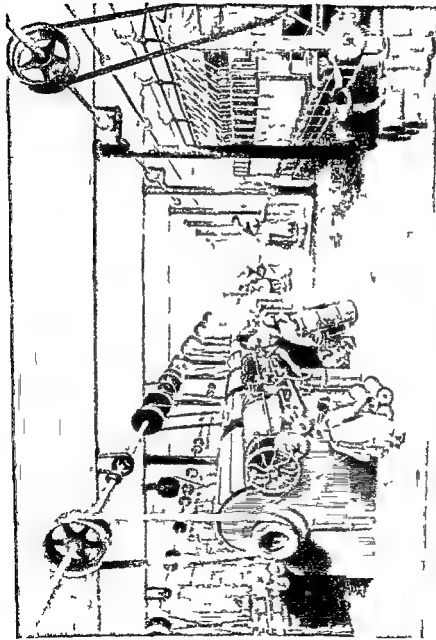
મનચેસ્ટર.

ગરેટ બરીટન એ લંડન કસતાં વસતીમાં બીજું અને કારખાંનાંઓમાં પેહલું આ શેહેર ગણીઆમાં આવેછે, અને તે લંડનથી ૧૮૬ માઈલ દુરછે. એ શેહેર તાંદ્રાનાં લોકોનાં ઉદીઓગને સાડ અસલધી વખણાવેલુંછે. ૧૬૫૦ નાં વરસમાં એક લખનાંર હેલું કહી ગયો હતો કે “ગરેટ બરીટનનાં ઓતર ભાગમાં મેનચેસ્ટરનાં લોકો સઉથી ઉદીઓગીછે.” ૧૮ મી સદીની શરૂઆતમાં એ શેહેર એ દર વરશે (૬૦૦૦૦૦૦) શાહક લાખ રૂપીઆનો ખાલ બનાવીઆમાં આવતા હતા. પણ તારપછી તેમાં જથ્થક વધારો થાતો જ ચોછે અને આજે મેનચેસ્ટરનાં કારખાંનાં જોઈએતો આપણે હેરત થયા વનાં રેહતા નથી. લાંનકાશાએ રતુ પરગણુ કે જોમાં મેનચેસ્ટર શેહેર સઉથી અગતનુછે, તે રૂઢનું કાપડ બનાવવાનાં કારખાંનાંને સા રૂ નાંમીયું થયુંછે, અને એ જનસનું કાપડ બનાવવાનું કાંમ તાંદ્રાં આસતે આસતે ફેટલું વધીઈછે, તે વખતે વખતે થાએલી રૂઢની આઈઆતની નીચે જણાવેલી વીગત ઉપરથી આજુમ પડશે, ૧૭૫૧ નાં વરસ માં ઉપલાં પરગણુઓનાં કારખાંનાંનાં ખપને સાડ જુદે જુદે દેશથી મલી રહૅ૬૬૧૦, રતલ રૂઢ ગયો હતો; ૧૭૮૦ માં ૬૭૦૦૦૦૦, રતલ; ૧૭૯૦ માં ૩૧૫૦૦૦૦૦, રતલ; ૧૮૦૦ માં ૫૬૦૦૦૦૦૦ રતલ; અને ૧૮૫૬ માં (૧૦૦૦૦૨૧૦૨૧૦૦૦) એક માહાપદમ, બે કરોડ અને એકવીશ હજાર રતલ. વળી આ તરણ વરસની અંદર ઉપલી મોટી સંખીઆમાં પણ કેટલાએક વધારો થાયોછે. ૧૮૫૬ નાં વરસમાં મેનચેસ્ટર ખાતે ગએલા રૂઢની કીમત (રહૅ૫૮૦૦૦૦) તેવીસ કરોડ, પંચાનુ લાખ, હેંશી હજાર રૂપીઆ થાઈ હતી તેમાંથી (૮૬૫૨૦૦૦૦) આઠ કરોડ, પાંસઠ લાખ, વીશ હજાર રૂપીઆનો દેરો તથા સુતર બનાવીઈ હતું; (રહૅ૬૩૨૦૦૦૦) ઓગંનતીસ કરોડ, તેંસઠ લાખ, વીશ હજાર રૂપીઆનું કાપડ બનાવી દેશાવરો ખા તે મોકલીઈ હતું અને (રહૅ૨૦૦૦૦૦૦) તેવીસ કરોડ, વીસ લાખ રૂપીઆનું કાપડ ગાંમમાં ખપીઈ હતું એ પરમાણે રહૅ૫૮૦૦૦૦, રૂપીઆની કીમતનાં રૂઢમાંથી મેનચેસ્ટરનાં લોકોએ (૬૧૪૮૮૦૦૦૦) એકસઠ કરોડ, ઉરતાલીસ લાખ, મીઆલીસ હજાર રૂપીઆનો ખાલ બનાવીઓ હતા. આ પરમાણેનાં ખાલનો મોટો જોડો પેલા ફરવાને વાસતે મેનચેસ્ટરમાં કેવાં મોટાં કારખાંનાંઓ ચાલતાં હુમે તેનો અમટકેસા ફારવા ને વાંચનાંરને બની આવશે. મેનચેસ્ટર અને નેની આસપાસનાં ગાંમડાં મલી કાપડ બનાવવાને સાડ ૧૫૦ કારખાંનાંછે, તે ચલાવવાને સાડ જુમલે ૭૦૦૦ યોડાનાં બળનાં ૨૦૦ “રટીમ એનજન” બાફનાં સાંચાછે, અને સઘળાં મલીને પચાસ હજાર આદમીઓ તે કારખાંનાંમાં કાંમે લાગેછે. આમાં લાંનકાશા એરનાં પરગણુમાં સુતર તથા કાપડ બનાવવાનાં કારખાંનાંઓની સંખીઆ ૫૭૫, થી વધારે થાયેછે અને જુમલે ૨૦૫૦૦ યોડાનાં બળનાં મલી તે કારખાંનાંઓ ચલાવવાને સાડ ૭૨૫ બાફનાં સાંચાછે અને તેમાં (૩૦૦૦૦૦૦૦) તરણુ કરોડ “સ્પીનડલસ” કાંમ કરેછે તથા હોહડ લાખથી વધારે આદમીઓ કાંમે લાગેછે. ઉપલી મોટી સંખીઆ પરમાણે એ કારખાંનાંમાં “સ્કરટચરસ” — “કારડીંગ એનજનસ” — “બાબીન” અને “ફાઈ ફરેમસ” તથા બીજા તરેહવાર ભાગોની સંખીઆની ગણતરી કરવી મુશકેલછે, હાથથી તથા સાંચાનાં બળથી ચાલતા સાર જેહુછે, અને વલી એ ઉપરાંત કાપડ બનાવીઆ પછી તેમને યોવાને તથા રંગવાને તથા છાપવાને વાસતે બીજાં જેહુદ કારખાંનાંઓછે તેઓ વલી યોત યોતાનાં કારખાંનાં

ફેબ્રુઆરી ૨૧ | શાંતી મેળો તથા મેળનું આયોજન હેતુ અધિકારીઓ મેળે.

(૨૫૧)

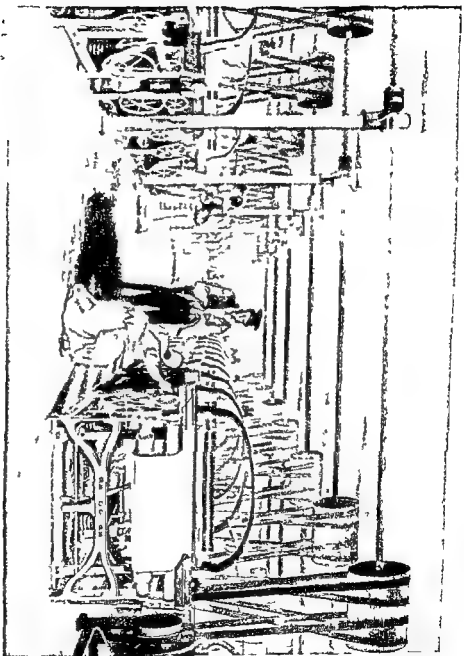
૧૨

માં તરેહવાર સાંચાઓ કાંમે લગાડે છે. આ કારખાંનાંઓનાં ખપને સાડ છનસો લાવવાને સાડ તથા ખાલ બનીઆ પછી બાહર લઈ જવા સાડ નોલનો તથા એ કારખાંનાંઓનાં બાકનાં સાંચાને સાડ કોલસાની ખાં નો ખોલવાનો ખપને તે બાળદમાં થાતો બીજો સથળો ખરચ ગણીએતો કાપડનાં આ કારખાંનાંઓને માલતાં રાખવાની (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦) એક અખન રૂપીઆની યાપણુ ફારીએતો તે વધતી નહી કહેવાશે.

પણ હાલનાં વખતમાં વેનચેસ્ટરમાં રેશમ અને ઉંનનાં કાપડ બનાવવાનાં પણ ઘણાએક કારખાં નાં નીકલીઆં છે. હાલનાં સમેમાં વેનચેસ્ટર કાપડ બનાવવાનાં કારખાંનાંઓને વાસતે આખી પુરથલીમાં સહથી પેહલજું શેહેર ગણાએ છે, અને આ પદવી કાંઈ ખોટી નથી, તે ઉપર નણાવેલી વીગત ઉપરથી ખોલજું દીશે છે. સુતરાઉ કાપડ બનાવવાનાં બેહુદ કારખાંનાંઓમાંનાં યોગ્યએક અગત કરી એ શેહેર ખાતે ગમેલા શખસે જોવાં જોઈએ છે.

આપણા લોકો હારકનાં લાંગકલાયની ઘણી તારીફ કરે છે, તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. વેનચેસ્ટરથી આ ગની ગાડીએ એક કલાકમાં પરેસદન નાંખનાં ગાંધામાં જઈ શકાએ છે તાહાં હારક ખીલનું કાપડ બનાવવાનું ખોટું અને નાંખીજું કારખાંનું છે. એ કારખાંનાંનાં પાંચથી વધારે ખાર છે અને દર એક ખાર ઉપર એક એક જાતનું કાંમ થાએ છે. સફાઈમાં આ કારખાંનાં જોઈ જીજું કોઈ નથી. હાલમાં રૂઢનું કાપડ કેમ બને છે તે હોમો ટુકમાં સં જનવીએચ. સાંચાઓ આપણી નજર આગલ આવીઆ વચર તેમાંની દરએક વીગતની સમજ પડે નહી, માં રે વીગતવાર હેવાલ આખી શકતો નથી, પણ જે કાંઈ નીચે લખીએચ અને યુખીએચ નકસા હાલમાં જોડીઆ ચ તેથી શાધારણ રીતે સમજ પડશે કે, રૂઢનું કાપડ કેમ બને છે. કારખાંનાંમાં જે રૂઢ આવે છે તે અલબતાં કપરાથી ભરેલા હાએ છે, તેમાંથી સુતર બનાવીઆની આગમજ તેને સાફ કરવો જોઈએ, અને એ કારણને સાડ સારી ક્ષાંખત કીધેલી છે. એક પેટી હાએ છે તેની અંદર દાંતાં સાથનું લોહોડાંનું ચકર વીનલીની ખા ફક ફરે છે અને તે પેટીમાં જે રૂઢ નાંખીએ હાએ છે, તે પેલાં ચકરની ત્રારફતે પીંજાએ છે. એ પરખાણે ઉપલી પેટીમાં સાફ થાએલો રૂઢ એક બાજુએ પોતાની મેલે પડે છે અને બીજા બાજુએ કચરો જુરો પડે છે. એવી ગોઠવણની પેટીઓમાં તે રૂઢને વારા ફરતી પથાર કરીઆમાં આવે છે, અંહાં શુધી તે બરાબર સાફ થાએ છે તાં હાં શુધી. જેવી ટેલલી પેટીમાં સાફ થાતી વેલાએ તેની સાથે એક બીજો સાંચો ગોઠવેલો હાએ છે, તેમાં તે રૂ ઉ પોતાની મેલે પોહોરો યાદને જાણે એક ગોદરી લોહોડાંનાં સલીઆની આસપાસ વીતરાતી હાએ તેમ વી તરાએ છે. એ પરખાણે થાએલો રોલ વલી એક બીજા સાંચામાં પથાર થાએ છે અને તાહાં તે રૂઢમાં જે કાંઈ છેલ્લો કચરો હાએ છે, તે નીકલીને આગલની ખાફક કરીથી રોલ બને છે. એ પરખાણે બનેલા રોલ ને દાંતાં સાથનાં એક સાંચાને છેડે જોડીઆમાં આવે છે, તે સાંચાનો નકસો હાલમાં આપેલો છે, જેને કારડીંગ એનજન કરીને કહે છે, અને જે લાળા હાત ઉપર પાડેલો છે. એ સાંચો એક મોટા પીપ જેવો દેખાએ છે તે છે. એને છેડે પેલા રોલ મુકીઆમાં આવે છે અને જે મોટો ગોલ આકાર દેખાએ છે તેની નીચે રૂઢ દેખાઈ ને તેની આગલનાં દાંતાંના નાંખલા ગોલ આકાર ઉપર આવે છે, અને તે દાંતાંની જદથી રૂઢનાં તાર છુટા પડે છે, તે તાર તેની આગલનાં એક નાંકામાં એકકા યાદને પતરાંનાં વાશંજામાં જાડી રીવેત યાદને પડે છે, અ ને એ પરખાણે હારિદોર ઘણાએક સાચા ગોઠવેલા હાએ છે આ પરખાણે બનેલી રૂઢની દીવેતનાં તારને હ જુર બરાબર કપવાને વાસતે જે અથવા વધતા ગોલ સીલેનડરોની વચમાંથી પથાર કરીઆમાં આવે છે તે વ ખતે તેનાં તાર બરાબર બને છે અને જેવી જાતનું સુતર બનાવવું હાએ તે પરખાણે તેટલી વખત તેને તેવા સાંચામાં પથાર કરીઆમાં આવે છે. એ દીવેતોને પછી (બાબીન) ચાતરડાં ઉપર ચઢાવીને વલ આપીઆમાં આવે છે જેને ઈંગરેજમાં "શેવીંગ" કહે છે અને એ પરખાણે ચઢાડતાં ઉતરતા ચાતરડાંઓમાં કરીઆ પછી સુતર બને છે. એ પરખાણે સુતર વણાએ છે તેના ચૂતાર કારડીંગ એનજનની સાંચને પાડેલો છે.

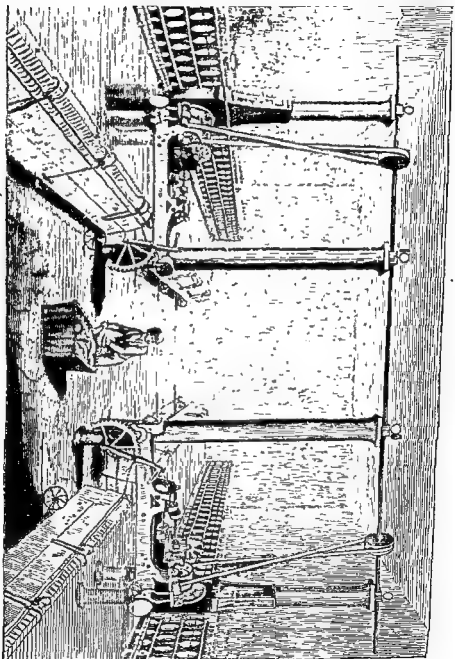
કાપડ વણવાનો એલિયા—(૨૫૨)

પછી જે આતરડાં ઉપર સુતર વીતરાયેછે, તે સુતરને વધારે વલ દેવા સાડ તથા જુદા જુદા નંબરનું સુતર બનાવવા સાડ પાસે દેખાડેલા નકસામાં “મીઠલ” નાંમનાં સાંચા ગોડવેલાછે, તાંહાં લઈ જવામાં આવે છે. એ સાંચામાં બંનગમતી રીતનાં નંબરનું સુતર કાઢાડી શકાયેછે. એ સાંચા ગાડી રોકાછે અને તે પોતાની મેંને વ્યાગલ અને પાછલ ફરતા રહેછે. “રોવીંગ ફ્રેમ” માંથી નીકળેલાં આતરડાં આ સાંચાની સાં હાંમણે લાવીને મેલેછે, જેમાંથી નીકળેલા દોરા ગાડી સાથનાં પાચથોથી વધારે (સ્પીનડો) નાંધલાં આતરડાં સાથે જેડીઆમાં આવેછે, અને જેમ ગાડી દુર જતી જાયેછે, તેમ તે સુતરને વધારે વલ આવેછે અને ગાડીનાં પાછા હટવાથી વણાયેલું સુતર પેલા નાંહાંનાં આતરડાં ઉપર વીતરાઈ તઈઆર થાયેછે. પછી એ સુતરને ચરખાએ ઉપર ચઢાડવી બજારમાં જેવી ગોડીઆની આંટીએ વેચાયેછે તેવી આંટીએ બનાવીઆમાં આવેછે.

હવે જે કાપડ વણવું હાયે તે, ગોડીઆના જેવી આંટીએ બનાવવાને કેકાંણે ઉપર જણાવેલા નાહાનાં આતરડાંને એક ચોકસ રીતે ગોડવીઆમાં આવેછે, તે હુવી રીતે કેદાયે, નો તાર બરાબર એક ગોલ સીનેનડર ઉપર આવેછે અને સાચાની આરફેતે પેલા આતરડાં ફરતા જાયેછે, અને તેની ઉપરનાં સુતરનાં દોરા પોટોરાં કપડાની આફક હારેદોર વીતરાયેછે. એ પરખાણે લપેટાયેલા દોરાનાં રોલરને વહી એક બીજા સાંચામાં જેડીઆમાં આવેછે, તાંહાંથી વચમાંથી તે દોરા પચાર થાતી વેળાએ કાંતનુ પાંણી પીચેછે અને બીજા બાજુએ ફરીથી વ્યાગમળની આફક ગોલ રોલર ઉપર લપેટાયેછે. એ રોલરોને પછી વણવાના સારની સાથે જેડીઆમાં આવેછે. એ સારનો એક નકસો આ જગ્યાએ આપીએછે તેની અંદર જેવાથી ખાલંમ પડશે કે તે સારમાં અબજુત સુતરનાં ઉભા દોરા સાથનાં ગાલાએ તેમણી કાપડનાં તાંણા પચાર થાઈ તેવાજ પીતલનાં દાંતાનાં ગાલામાં પચાર થાયેછે અને જેમ વાણો અને તાણો લેવો હાયે તેમ તે દાંતામાં સુતર ઉઘું અને નીચું થાયેછે અને પછી શટલ અથવા ચાતરીની આરફેતે વાણો ભરીઆમાં આવેછે અને એ પરખાણે કાપડ વણાયેછે. જહુરે એ સાંચો ચારેછે તારે તેની ઝડપ ઉપર આપણી નજર બીલકુલ થરતી નથી. આ સથળા સાંચાએ આફના એક મોટા સાંચાના બજાથી ચારેછે, આદમીએ જે ઉભા રહેછે તે આતર કાંઈ લાલ થાયે અથવા દોરો ટુટી જાયે તે જોવાને તથા અટકાવવાને વાસતે રહેછે. આફી આદમીને બીજા મેહનત હીઆં કાંઈ પડતી નથી. આ પરખાણે કાપડ વણાયા પછી તેની ઘરી વાલવાની રીત પણ ઘણી ચોક્કસી. એ કાંઈ પણ સાંચાથી બની શકે.

જેએ એ પરખાણે કાપડ બનાવેછે તેએ તે કાપડ પોતાનાં જ કારખાનાંમાં ધોતાર નથી, પણ એ કારણને સાડ વહી બીજા કારખાનાં વાલાએ હોયેછે, મેનચેસ્ટરની પાસે ચોલટન અથે હેવાં કેટલાંએક કારખાનાંછે તેમાનુ એક જેવાથી કાપડ કેમ ધોવાયેછે તેની આપણને સમજ પડશે. હીઆ એક ઘણીજ અથ રત શરીખી હજા આપણા જેવામાં આવેછે. કોરા કાપડની ઉપર જે રૂઆં હોયેછે તે આલી નાંખવાને વાસ તે તે કાપડને આતસ જેવા લાલ રંગનાં અને ગરમ લોટાડાંનાં રોલર ઉપરથી પચાર કરેઆમાં આવેછે. પેલા આતસ જેવા લોટાડાંના રોલર ઘણાજ ઉતાવળમાં ફરેછે અને તેની ઉપરથી પેનાં કાપડનો તાકો એટલો તો ઉતાવળમાં ફરી જાયેછે કે તે કપડાને કસી નુકસાની થતી નથી, કદત તેની ઉપરનાં રૂઆંજ બહી જાયેછે, આ સાચો જેવાથી આપણને ઘણીજ અચરતી લાગેછે કે હાવા ગરમ લોટાડા ઉપરથી કપડાં જેવી ચીજ ફરી જાયેછે, તેખી તે બતી નથી, પણ એનો ખોલાસો એટલોજ, કે કપડું અને પેલા રોલર એ બંધ એક એક ઉપરથી એટલાતો ઝડપમાં ફરી જાયેછે કે, કપડાને બલવાને જેગવાઈ બતી નથી. એ પરખાં જે રૂઆં બારેઆ પછી તે કાપડને સુનાં અને પાંણીની ટાંકીમાં નાંખી સારી પડે ધોવામાં આવેછે અને પછી તેને મુકવીને સાંચાની આરફેતે ઘડી કરેછે. એ પરખાણે કાપડ તઈઆર થાયેછે.

હાલક બીજરનાં કારખાનાંમાં સથળા મહીને ૨૦૦૦ આરછે અને તેમાં દર અઠવાડીએ ૧૧૦૦૦ તા

Cotton Spinning

श्री १११ पृष्ठानां श्री १११—(२५२)

કા વણાએ છે. એ સમજા સારોને તથા સુતર વણવાનાં સાંચાએને ૫૦૦ થોડાનાં બળનાં બાકનાં સાંચાની મારફતે મલાવીઆમાં આવે છે. દરએક સારમાં બે દાહાડે એક તાકા વણાઈ રહે છે હેતું બળાવીઆમાં આવે છે. ને એરડામાં વણવાનાં સાર છે તે દરએક સારની આગલ એક અસતરી ફળી રહે છે તેથી તે એરડા માં વંતે અસતરીઓની એક મોટી ફેલ હાથે હેતું દીસે છે. આ કારખાનાંના અલેક આગલ ત્રીં હારક ક રીને હતા, તે હમણા હવતા નથી. હાલમાં તેના એખએ ત્રાલેક ખોસતર ખીલર ફરીને છે અને એ શખસ ધણેન આમરદાર અને દોલત વાગે છે. પોતાનું કારખાનું પાકા સુસાફરોને મોટી ઉલ્લેખી દેખાડે છે અને ને કાંઈ આપણે પુછપરછ કરીએ તેના ધણા ખોલામા બરેલી રીતે જવાબ આપે છે. પરેસટનમાં એ શખસ નું રહેવાનું ઘર છે તે ધણુ સોભાઈનું છે, અને તે જોને સણગાર ધણે કીમતી છે અને તે જોવા જવાને વાસ તે તેણે પોને હોને ભલામણ કીધી હતી. એ ગરહસધનાં રીવાંનખાંનાં ને તસવીરખાંનું છે તેની કીમત (૨૦૦૦૦૦) બે લાખ રૂપીઆની ભણાવીઆમાં આવે છે. તેની આમેટી ખોસતરીસ ખીલર પણ ઘણી ના પાણુ અસતરી છે અને તેણે ઈંગરેન લોકાનાં ઘેરખારની રીતથી હોને વાકે કરવાને સાફ પોતાનાં ઘરની સંપત્તી તથા દરએક એરડા દેખાડીઆ હતા. બખરચીખાંનાંમાં કેટલુંએક ખાંનું બાકની ગરમીથી પકાવી આમાં આવવું હતું.

ખખભલતુ કાપડ પણ ઘણુ ખર્ચ આ રોડરમાં બને છે. એ કાપડની ઉપર પેટુજે રૂબાં આવતાં નથી, પણ હેવી રીતે વણીઆમાં આવે છે કે તેની ઉપરના ભાગનાં વાંણ તથા તાંણા છરીઓથી કાપી શકાય. એ કારણને સાફ ને છરીઓ આવે છે, તે આપણી સાધારણ છરીઓનાં જેવી નથી. એ છરી કલમ ઘડવાની છરીનાં જે વી પાતશી પણ આસરે એક ગજ લાંબી, અને અતીશે કારદાર આવે છે, તે એક નાકેથી ખોસીને સીધી અ લાવી દીધામાં આવે છે તેથી એક નાકેથી તે બીજે નાકે મુખી તે કાપડની ઉપરને વાંણ તથા તાંણા કપાયે છે. એ છરીની બુદ્ધી બાજુ નીચે રાખીને એ પરખાં છે તે કાપડને દરએક વાંણ તથા તાંણા કાપીઆમાં આવે છે અને તેથી કાપડની સપાટી ઉપર દોરા દેખાય છે. આ પરખાં છે કપડું કાપવાનું કામ કાંઈ સેહલું નથી, નેઓને અનખાંએસ હાથે છે, તેઓની એ કાંમ બની શકે છે, અને તેવાં ખાણસીને ઘેર તે કારણસર કાપડનાં તાકા મોટલીઆમાં આવે છે. એ શખસોના હાથ હેવાતો હલકા થયા હોય છે, તથા તેઓએ પોતા નાં કાંમમાં એટલીતા માલાકી મેલવેલી હોય છે, કે વગર અડચણ અને કાપડ બગાડવે સેહકડો તાકા તેઓ બરાબર કાપી શકે છે. એ રીતે કાપડની ઉપર ઉભા દોરા કાઢાડીઆ પછી તે તાકાઓને એક ફરતા સાંચા માં પસાર કરીઆમાં આવે છે અને તે વેળાએ તે કાપડ કડણ દાંતાનાં બરસોની સાથે સારી પડે ઘસાય છે તેથી પેલી છરીઓની મદદથી કપાયેલા ઉભા દોરા કપડાંની સપાટી ઉપર રૂબાં જેવા બની જાય છે. તાહર પછી તે કાપડને વળી એક બીજા સાંચામાં પસાર કરીઆમાં આવે છે, તાહાં ને સીલેનડરની ઉપરથી કાપડ ફરે છે, તે સીલેનડરની ઉપર લાખી અને ધણીન કારદાર છરી રાખીઆમાં આવે છે. એ સીલેનડર અને છરી ની વચેથી કાપડ જવાનો મારગ છે, તે એટલોતો બારીક હોય છે કે તે કાપડની ઉપરનાં રૂબાં તાંણાથી પસાર થાતી વેળાએ બરાબર અને સફાઈથી કપાયે છે અને ખખભલતી ઉપર આપણે જે સાફ અને સુંખારા રૂ આંની સપાટી જોઈએ તે આ સાંચામાં નીકળે છે. તાહર પછી તે કાપડને ધોઈને અને રંગીને બાકની ગરમીથી સુકવીઆમાં આવે છે અને પછી પતરાના પડમા પરેસોની અંદર દાખોઆમાં આવે છે તાંહાં તે ખખભલતી ઉપર વધારે સફાઈ તથા મલક નીકળે છે.

બેનબેસરમાં ભરતનું કાપડની વણીઆમાં આવે છે. એ કાપડ વણવાનો સાચો અચરત સરીખો છે તેના નકસો હાંઆં આપેલો છે. એ કાપડના સમજા તાણા સાચામાં ઉભા રહે છે તે તાંણાં એક ચોકસ જોડ, વણથી જેમ ભરત લાવવું હોય છે તેમ ઉપર તથા નીચે ઉમકાય છે. જેમ ભરત લેવું હોય છે, તેમ તાણા અને

વાંણા ઉંચકાએ, તે એક અચરત સરીખી રીતે બને છે. એ સાંચામાં ઉભા દોરાની પાશે દાબી બાણુએ વલાંણુમાં બે પડા દેખાએ છે તે કાગલનાં બનાવેલા છે અને જેમ ભરત લેખુ હોએ તેમ તે કાગલમાં આંધરાં પાડેલાં છે, તેથી કાગલ જેમ જેમ ફરે છે, અને તેમાંનાં આંધરાં સાંચાનાં ઉપરનાં ભાગમાં જેમ જેમ દંતામાં પથાર થાએ છે, તેમ તેમ પેલા દોરા ઉભા અને નીચા થાએ છે અને કાપડ ઉપર જોઈતું ભરત આવે છે.

ઉપલા સફાએ ઉપરથી ન વાંચનાર સમજશે કે મેનવેસ્ટર કાપડનું એક મોટું બજાર છે. હાલમાં કાપડની વખારો જોઈને આપણે ઠઠ થઈ જઈએ. મેશરસ એસ એનડ જે વાટસની જે વખાર છે, તેની ઉપર જે માટીઈ નહીં મારેલું હોએતો, બાહરથી જોતાં આપણે એમ સમજીએ કે આ દોઈનો માહુભારત મે હેલ છે. જેમ બીજા ખાતાં તથા બહાર ધમારતો ઝુસારો જેવા જાએ છે, તેમ આ મોટી વખાર પણ લોકો જેવા જાએ છે. કેહે છે કે જે આ વખાર લંડનમાં હોતે તો, તાંહું પણ તેની અર્થથી તારીફ થાતે અને પેહલે વાંચેની ગણીતે. આ ધમારતનાં તરણ માર છે, અને એક એક માર ઉપર જુદી જુદી જાતનો સાંમાંન ગોઠવેલો છે. હાલમાં જે માલ વેચાએ છે, તે પરચુટન વેચીઆમાં આવતો નથી, પણ કુકાંનદારોને નકાબંદ વેચીઆમાં આવે છે. અંદર દાખલ થયા કે દરએક માલ ઉપર મોટાં દીવાંનખાંનાં દેખાએ છે, અને મેહેલોનાં દીવાંનખાંનાંએને આરસીએ અને નવાઈની અને કીમતી વસતુએ સણગાર આપે છે, તેમ આ દીવાંનખાંનાંએને તેમાં વેચવાને સાડ સોભાઈતી રીતે ગોઠવેલા માલથી સણગાર અલો હોતો. એક માર ઉપરથી બીજા માર ઉપર ભવાના દાદરો મેહેલનાં દાદર જેવાં સોભાઈતા છે. એક માર ઉપરથી બીજા માર માલ પોં હોઆડવાની ગોઠવણ ધમારીની મારફતે કીમેલી છે અને દીવાંનખાંનાંએ એક નાંકેથી બીજા નાંકે સાંમાંન મે હલવાને સાડ ગોષા નાંધવી લોહોડાંની સડકો છે, જેની ઉપરથી પછડાં સાચનાં બાકસો સેરવી દીધામાં આવે છે. આ વખારમાં કેટલો માલ છે તેનો અટકલો આપવાને વાસતે આટલું કેહવામાં આવે છે કે મરદ એ રત અને બાળકો અહીં આખી મેનવેસ્ટરની વસતીનાં પેહરવાનાં એકદમ કપડાં કરવાં હોએ, તો તેટલું અને સઘળી જરૂરનું કાપડ હાલમાં એકદમ અહીં આવશે. કોઈની વસતુ બાહર લેવા ભવી પડે નહીં. વધી કાપડ જાતની એકબી વસતુ હાલમાં નહીં હોએ તેવું નથી. આ વખાર હુંગારીઆને આસરે પાંચ વરસ થયાં છે, અને જે દીને તે પેહલે હુંગારીઆમાં આવી તે દીવસથી જ અઠવાડીઆની ઝુલતમાં તાંહું (૧૫૦૦૦૦૦) પંદર લાખ રૂપીઆનો સાંમાંન વેચાયો હોતો. આ મોટી ધમારત બાંધવામાં (૧૦૦૦૦૦૦) દશ લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થાયો હોતો અને તેમાં ગરમી તથા હવા દાખલ કરવાની ગોઠવણ થલી જ સારી છે.

જાંહું આટલો બધો માલ ઉતપન થાએ છે તાંહું માલની ગાંસડીએ બાંધવાની તથા પેટીએ બનાવવાની ગોઠવણ આદરોનાં હાથ ઉપર શખીઆમાં આવી હોએતો ભારે અડમણ પડીઆ વગર રહે નહીં, તેથી માલની ગાંસડીએ હુંમેસાં સાંચાની મારફતે બાંધીઆમાં આવે છે અને જાંહું એ પરમાંણે માલ બંધાતો હોએ તાંહું એકવાર જાઈ તે જોવું જોઈએ. જાણે આટલે શાકરનાં પડીકાં બંધાતાં હોએ તે મીચાલે કાપડનાં ખાંડીબંદ તાકડાંની જહડપમાં ગાંસડીએ બંધાએ છે તે જોયાથી આપણને કેટલીએક રચુન આને અચરતી ઉપજે છે.

મેનવેસ્ટર મે શારપ સ્ટુઅરટ તથા મીઠ ફેબરનનાં “આપરન કાઉન્ટનરી” એટલે લોહોડાંનાં સાંમાંને બનાવવાનાં ધરખાંનો છે, તે ખચીત જેવા લાએ છે. આ ધરખાંનાંએ ઘણા મોટાં છે અને લોહોડાંનાં કાંમતી મોટી જાતની જે રીતથી તાંહું બને છે તે જોયાથી આપણને ઘણીએક અચરતી ઉપજે છે. મોટી જહડાંની અંદર લોહોડાં તવાઈને લાલ અથવા સફેદ રંગનું બને છે, તેવાં તાવેલાં લોહોડાંથી ભરેલી રેખા સાંચાની મારફતે ઉંચકાએ, તેમાંથી પછી જે જાતની બનાવવાની હોએ છે તે મોટી કાદાં છે, તથા બીજા તરેહવાર મોટી જાતની બનાવવામાં જે તરેહ તરેહનાં સાંચા બનાવેલા છે, તે સઘળાને પોત પોતાનું કાંમ કર

માં વ્યનાંજ તથા વ્યારો, તથા ઉન પણ મોટી જનસો ગણાયેછે. લીવરપુલ ખાતે જનારો રાખસ તાંહાં ની મોટી તરતી ગોદીઓ જોઈનેજ તાંહાંના વેપાર વીગે થોતાંના વીચાર બાંધશે. એ ગોદીઓ ગોપા વાંહાંણી ની વખારોછે. જેમ લાકડાંની વખારમા સીચેલા લાંકડાં જોઈએજ તેમ આ શેઠેરની મોટી ગોદીઓમાં વાં હાંણી મીચેલાં વ્યાપણને દેખાયેછે. જે રાખસ લીવરપુલ જાયેછે તેને તાંહાંની ગોદીઓ જોવાની પેહલસે જ લાણુ ફરીઆમાં આવેછે. એ ગોદીઓની પાસે જે મોટી વખારોછે તે જોયાથીજ વ્યાપણને અચરતી ઉપજે છે, અને કોઈમી રીતની સંખીઆ જાંણીઆ વગર લીવરપુલનું બંદર, તાંહાંની ગોદીઓ અને તેની વ્યાસપા સતી મોટી વખારો અને તાંહાં મેલેલા માલનાં નજા જોયાથીજ એ શેઠેરમાં જારી વેપારનો ખીઆલ તરત વ્યાપણને આવેછે. લીવરપુલની આડવીની ઈમારત બાંધવામાં (૨૮૩૮૦૪૦) અઠાવીસ લાખ, આરતીસ હજાર અને ચીઆલીસ રૂપીઆ લાગા હતા. આ શેઠેરમાં થોડાંએક કારખાંનાંછે, પણ તે ખાંનચેસટરનાં જેવાં વખણાયેલાં નથી.

લીવરપુલમાં ઘણીએક સારી ઈમારતોછે. લંડનમાં “રાયેલ એક્સચેનજ” છે તેમ એ શેઠેરમાં “લીવરપુલ એક્સચેનજ” છે તાંહાં દરરોજ વેપારીઓનો મોટો જમાવ થાયેછે. એ ઈમારતની વ્યાસપાસ વે પારીઓની મોટી આફ્રીસોછે. લારડ સ્ટ્રીટ, ચરમ સ્ટ્રીટ અને જોલડ સ્ટ્રીટ ખણે ઘણી સોલહતી દુકાનોછે. જારજસહાલની ઈમારત ખરેખર જોવા લાયકેછે અને પુરથવી ઉપરની સુઠથી સારી ઈમારતોમાંની એ પણ એક ગણાયેછે. આ ઈમારત અને તેને લગતી જગા ડાઁ એક જ જમીન રોકેછે, અને તેને બાધવામાં માર લાખ કીલ્બીક કુટ પથર ખપીઓછે. તેની ચારે બાજુએ સોલહતા દરવાજાછે, દખણ તરફનાં દરવાજા નો “પોરટીકો” ઘણોજ સોલહતાછે અને તેનાં ખાથા ઉપર કેટલાએક ચીતારો પાડેલાંછે તેની તત લખ ઈંગલંડની મોટાઈ અને લીવરપુલનો વેપાર બતાવાતીછે. એ ચીતારો પથવાડે ૩૫૦૦૦ રૂપીઆ ખર મ થયો હોતો. સેનટ જારજસહાલની સઠથી વધતો લંબાઈ ૫૦૦, કુટછે, પોહોલાઈ ૧૭૫ કુટછે અને ઉંચાઈ ૧૧૨ કુટછે. એ ઈમારતનો બાહરનો દેખાવ ઘણોજ ફજળા ભરેલો લાગેછે, પણ ચાંદર ગપાથી વ્યાપણે જે જોઈએજ તેથી વ્યાપણી અચરતી ઘણી વગેછે. બીડનાં લોહાડાંનાં બનાવેલા ઘણા જ નકસીદાર દરવાજાની અંદરથી વ્યાપણે તાંહાં દાખલ થાઈ શકીએજ. ઘણીજ સોલહતી સીહડીઓ પશાર ફરીઆ પછે, લોહાડાંનાં સોલહતા ખારણામાં થાઈ દખણ તરફનાં દીવાંનખાંનાંમાં જવાયેછે. એ દીવાંનખાંનાંમાં ઘણોજ સોલહતા થાયેછે અને તેની દેવાલ રાતા અને સફેદ ગરંતીનનાં પથરની નકલ કરી રંગેલીછે. એ ખોરડાની સીલ્કાંગ સારી રંગેલીછે અને તેની ઉપરથી એક ઘણુજ સાઝ જુમરછે. હીઆંથી વ્યાગલ ચાલીઆ પછી આ શેઠેર ની ઈનસાફની અદાલતનાં કેટલાએક ખોરડા આવેછે. આ ઈમારતનો સુખીઅ હાલ ઘણોજ ખુબસુરતછે અને લંબાઈમાં ૧૬૯ કુટ અને પોહોલાઈમાં ૭૪ કુટછે. હીઆંની ભેંએ જુદા જુદા રંગીન પથરોથી તથા “રાયેલ અરમસ” તથા તરેહવાર બીજા નકસીઓથી ઘણીજ સોલહતી કીચેલીછે. હીઆં ૮૪ કુટ ઉંચાઈનું એ મોટું આરકું જોઈએછે, તેની બાધણીજ કેટલીએક અચરતી વ્યાપણામાં ઉતપન કરેછે. એજ પરનાંછે સી લોંગ પણ ઘણી સોલહતી કીચેલીછે અને તેની ઉપરથી ગીઆસની રોચનીનાં દશ જુમરો લકઠાવીઆમાં આ વીચાંછે. આ દીવાંનખાંનાંમાં એતર તરફનાં ભાગમાં જે વાજંતી પેટી જડીઆમાં આવીછે, તેવી મોટી પેટી કોઈબીજ કેંદાંણે નથી હેડું જણાવીઆમા આવીઉછે તેમાં ૧૦૮ “રૂપસ” તથા ૮૦૦૦, “પાઇપ” એટલે નહીચોછે, તે એક ઈમથી જતરીસ કુટ સુધી લાંબીચોછે. તેમાં પવંન દાખલ કરવાને વાસતે જે મોટી અને છ નાંધલી ધર્મનોછે કે જેને કુકવાને સાઝ છ થોડાના જલનો એક રટીઅ એનજીન કાંમે લગાડ વો પડેછે. દર અઠવાડીઆમાં તરણ વાર એ વાંજંતી પેટી જાહેરમાં વજાડીઆમાં આવેછે, તારે જીન કીમ ત લઈ કોકોને અંદર દાખલ કરીઆમાં આવેછે. આસરે ૩૦૦૦ આદમીઓ તાંહાં શેહેલથી સમાઈ શકેછે.

આ ઈમારતમાં ૮૬ ફુટ લાંબો, ૭૦ ફુટ પોહાણો અને ૪૨ ફુટ ઉંચો બીજો હાલ છે તેને “ ક્રાંતસરસ હાલ ” કહી કહે છે. હીંઆં વારેવાર ગાએલુનો તમાશો થાએ છે તાહરે હજારો લોકો તાંહાં જાએ છે. આ ઈમારતમાં ગરમી દાખલ કરવાને સાડ તેનાં બેએસાંમાં ઘણી સારી ગોઠવણ છે અને તે દારણસર ગરમ પાંણીની જે નલીઓ છે તેની કુલ લંબાઈ સાત માઈલ થાએ. આખી ઈમારત બાંધવામાં (૨૩૦૦૦૦૦) તેવી સંલાખ રૂપિયા ખર્ચ થાશે હોતો.

આ શેડરનો ટાંકન હાલ પણ ઘણાજ સોભાઈતો છે. તાંહાંની બીજી જાહેર ઈમારતો પણ ઘણી-જ સારી આંધણીની છે. હીંઆં કેટલાંએક સંગ્રહસ્થાન તથા પુસ્તકખાંડો તથા ઉદ્યોગશાળા છે. આંધણીએને વાંચવા લખવા સીખવવાને સાડ નીચાણ છે તથા તેએને બંધગી કરવાને સાડ દેવગણ છે. એક પુસ્તકખાંડું છે તાંહાં લોકોને પ્રેરત વાંચવા રીધામાં આવે છે. એ શેડર ખાતે કેટલાંએક સારા બાગો પણ છે અને “ ઝૂઓ લાઇફલ ગારડનસ ” એટલે જીવતાં બંનવરોનો સંગ્રહ તથા એક જાસાએત બાગ પણ છે. સુરદાં ડાતવાની જ ગાં છે તે પણ બાગમાં જોવી કરવા લાએક છે. જે ઈમારતને ફીલહારમાંનીકહાલ કરી કહે છે તે આસરે (૪૦૦૦૦૦) ચાર લાખ રૂપિયાને ખર્ચે બાંધી છે અને તે ખચીત જોવા લાએક છે. હીંઆં વરસમાં પંદર અથવા વીસ વખત ગાએલુનો મોટો તમાશો થાએ છે, તે વેશાએ આખાં ઇંગલંડ અધેથી નાંખીયા ગાણાસાએ તાંહાંની રમતમાં સાંમેજ થાએ છે અને તે વેશાએ તાંહાંનું ગાએલું સંભવવાને સાડ તરણથી ચાર હજાર આદમીઓ ભેગાં થાએ છે. આ મોટાં રીવાંનખાંમાંમાં રાતની વેલાએ આપણે એકબી રોશની જોતા નથી, પણ સીર્જાગની અને છાપરાંની વચેનાં ભાગમાં રોશની કરીઆમાં આવે છે, તે રોશની સીર્જાગની અંદરથી ચોરડામાં અનવાહું આવે છે.

આ શેડર ખાતે ડુનીઆમાં સવગા ભાગે ઉપરનાં વાંહાંણો જાએ છે, તે વીથે આગમન નણાવીડં છે. એ બારકસો મથે નતા આવતા હજારો ખલાસીએને રેહવાને આસરો આપવાને વાસતે લીવરપુલ મથે જે “ સેવર ટ્રાન ” બાંધેલું છે તેવી ઈમારતો ડુનીઆમાં ઘેટી હશે. જ્યો અંદર રહે છે તેઓનાં હંમેસનાં ધંધા તરફ નેગાહ કરીને આ ઈમારત વાંહાંણનાં આકારમાં બાંધી છે. તેનાં ચાર અથવા પાંચ ખાર છે, તેમાં દરએકની બંને બાજુએ વાંહાંણની કેમીનોતી ખાફક નાંધલા ચોરડાએની હાર ફીરેલી છે, અને વચેવચમાં ખોલણે ચોક રાખેલો છે કે જે વાંહાંણનાં તુતકની ખાફક દીશે છે અને વગી તેથી આખી ઈમારતમાં તાજા હવા સેહલાઈથી દાખલ થઈ શકે છે. જુન ખરચે ખલાસીઓ હીંઆં રહી શકે છે અને એક હજાર આદમી તાંહાં સેહેલથી સમાઈ શકે છે.

ઇંગલંડનાં ધરગખાતાંઓમાં “ વરક હાઉસ ” એક અગતનું ખાતું ગણીઆમાં આવે છે. જ્યો હીંઓગથી પોતાનું ગુજરાંણ કરવાને શક્તીવાન હોએ, પણ તેએને કંથે આકરી નહી મલતી હોએ, તેવા શખ એ તથા છોકરા અને છોકરીએને સાડ ગરેટ ખરીદનમાં દરએક શેડર ખાતે “ વરક હાઉસ ” છે કે જાંહું તેએને ઉદ્યોગ સીખાડીને કાંમ કરાવીઆમાં આવે છે અને તેનાં બદલામાં તેએને ખાવાનું તથા પેદુરવાનાં લુગડાં આપીઆમાં આવે છે, તથા જ્યોને વાંચતાં લખતાં નહી આવડતું હોએ તેએને તે પણ સીખાડીઆમાં આવે છે. લીવરપુલ મથે જે વરક હાઉસ છે, તે આખાં ઇંગલંડમાં સદી મેરું છે, હેંબું નણાવીઆમાં આવેલું છે. તાંહાં ૨૦૦૦, આદમીઓનું ગુજરાણ થાઈ શકે છે, અને તાંહાંનાં શખસોને સીખવવામાં તથા ઉદ્યોગ કરાવવામાં જે રીત તથા ગોઠવણ ચાલુ છે તે કાંઈન નહી પણ તારીફ લાએક છે. હેવા ખાતાં એથી ગરીબનાં હકમાં અતી ઘણા ફાએદા થાએ છે.

લીવરપુલથી છ માઈલની વેગલાઈએ આસરે એ હજાર ગુનેહગારો રહી શકે તેવી એક “ જલ ” અથવા કેદખાંડું છે તે લીવરપુલ ખાતે ગએલા સુસાફરે ખચીત જોવું જોઈએ. હીંઆં બંધીવાંનેને હેવી રીતે રાખી

આમાં આવેલે તથા કાંમ કરાવીઆમાં આવેલે કે, તેઓ પાછલથી શુધરીઆ વનાં રહે નહી, આખું કેદમાં નુ હેયું. સાફ અને સોલછડુલે કે ગરહસેનાનાં રેહવાનાં મકાનો તેથી વધારે સાફ નહી હો. બંધોવાને પાથે સઘળી રીતનાં ઉદીએએ કરાવીઆમાં આવેલે અને કેટલાએકો જ્યે આગમન ચોરીથી પોતાનુ શુન્નરું છુ કરતા હતા, તેઓ જરે આ બંદીખાનુ છોડેલે, તારે આગર અને ઉદીએગથી પોતાનુ શુન્નરું છુ કરી શકેલે.

લીવરપુલની પડોશમાં દરીઆનાં કીનારા ઉપર નીઉ બરાઈટન કરીને એક નાંધનું ગામડુલે તાંહાંની હવા ઘણી સારીછે. લંડનનાં લોકો બરાઈટન ખાતે હવા ફેરબદલ કરવા જાયેલે, તેમ લીવરપુલનાં ટોકો ની ઉ બરાઈટન ખાતે જાયેલે. હીઆ ઘોડા તથા ઘણાં ઉપર સવાર થાઈને દરીએ કીનારે ફરવાની એક ઘણી સારી ગમત બાંહીઆમાં આવેલે.

લીડસ.

સકલાત અને ઉનનાં કાપડનાં કારખાંનાં આ શેરેર ખે ઘણાછે. જેમ રૂઢમાંથી સુતર વણીઆમાં આવેલે તેમ હીઆં ઉનમાંથી સુતર બનાવીઆ પછે તેનુ કાપડ વણીઆમાં આવેલે. પછી તે કાપડને સારી પડે બીનવીઆમાં આવેલે અને તેવીજ હાલતમાં તે કાપડની સારી પડે સાંચાંથી પડતી મોટી હોયે ડીથી કુનદી કરીઆમાં આવેલે, તે એટલા સુધી કે, પેનું વણું કાપડ દબાએ નહી અને તેના દોરા એક એક સાથે મલી જાયે. તાહારપછી તે કાપડને બેઠોમ નેટલા કાંટાની એક વસતુ જેને ઇંગ્લેન્ડમાં કીનશ ક રી કહેલે, તેનાં શેલરની ઉપર સારી પડે ફેરવીને ઘમીઆમાં આવેલે, તેથી તે કપડાની ઉપર આપણને જે ઇમે તેવાં રૂઆં નીકલી આવેલે. તાહાર પછે તે સકલાત અથવાં બનાત ઉપર જે રૂઆં ઉદીઆ હાએ તેને બરાબર કાપવાને સાફ જેમ અખમલને એક પારદાર હુધીઆરની નીમિથી પસાર કરાવેલે, તેમ આ કાપડને પૂણુ કરેલે, તેથી કરીને સકલાતની ઉપરનાં રૂઆં કપાઈને ઘણાજ બારીક થાયેલે. એમ કરીઆ પછી તે કાપડના તાંહાંને દરએક ગમનાં એક એક પડે ગરમ લોહાડાંના પતરાં રાખે પરેસોનાં દાબીઆમાં આવેલે, અને એ બીયાને ગરમ લોહાડાં સાથે દબાયાથી, સકલાત ઉપર આપણે જે અલકાટ નેહાયેલે, તે નીકલી આવેલે.

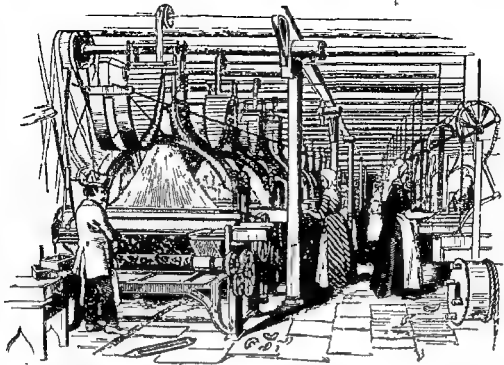
બરનુસો બનાવવાનાં કારખાંનાં પણ ઘણાખરાં એજ શેરેરમાંછે. એ કાપડ બનાવવાનું કામ ઘણુ જ શેરેલુંછે. એ કાપડ કાઈ વણવામાં આવવું નથી, પણ ઉનને સારી પડે હુંડીને આપે, જેનું બનાવીઆમાં આવેલે અને પછી જેને એક સરકી રીતે પાથરીને એક મોહોરા સાચાંની અદરથી પસાર કરીઆમાં આવેલે અને તેમાં તે એક સરકુ દબાઈને બરનુસ થાયેલે. એ વગરે બરનુમ બનાવવામાં કરી નેહાત પડતી નથી.

જહર ઇમારતોમાં લીડસમાં આજ ત્રણ વરસ ઘણાં જ ડાઉનહાલ બપાથોછે તે ઘણાજ ખુબસુરતછે. વચમાંનાં હાલમાં નાંમદાર રાંછીનું સંજેમરખરનું બાહાવણુંછે, તે તાંહાંનાં લારડ એઅર સર પીર ફેરબરન નાં ખરમથી મેળેડુલે. આ શેરેરમાં દર વરશે તાંહા ઉતપન થાતાં કાપડનું એક સંગરહસ્થાન બનાવી ને ફેરમા હુંગારું મેલીઆમાં આવેલે તે વેલાએ આ શેરેરમાં અને તેની પડોસનાં ગાંઝાએબી ઉનના કાપડ બનાવવાના ઉદીએગની બરાબર પીછાંન ફરવાને બની આવેલે.

લીડસ ખે કાચનાં અને કોરીનાં વાશણુ બનાવવાનાં તથા ઝીનાં સાંચા બનાવવાનાં કેટલાંએક દા - રખાંનાંછે તેઓ વીરે આ જગાએ લખવાની અગત નથી.

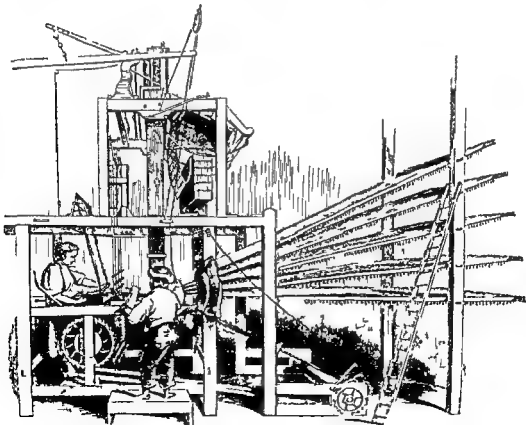
બારડપ્રકર.

આ શેરેરમાં ઘણુ કરીને કુલેલા કાપડ વણવાનાં કારખાંનાંછે તે ખેનાં સાંચા જરૂનાં તરખ વગરે ને કામન ઉપર સમન પડે નહી. બીજાં કાપડ વણવાનાં જવાબછે, અરે હીઆં વધારે મોડવાની અગત નથી.

Ja quarllow r o 4 5 uff manufac re

બરતન કાપક વાજવાનો ઝાંઝિ—શુઆ ઝઈ (૨૫૪)

Bra m a Corpse men ag

ગાંધિયા બનાવવાનો ઝાંઝિ—શુઆ ઝઈ (૨૫૬)

ખાતાંમાં બનાવનારનો છાપ ત્રારીઆમાં આવેછે—પાંચમાં ખાતાંમાં તેની વધારે ધાર કાઢાડીઆમાં આવે છે—છઠ્ઠાં ખાતાંમાં પાલીસ થાયેછે—સાતમાં ખાતાંમાં તેમાં દસતા બેસાડીઆમાં આવેછે. એ પર માંજી એ દરએક વસતુ ઘણાએક હાથમાં જાળને તઈઆર થાયેછે. રાજસનાં કારખાંનાંમાં દર વર સે વરસ પરમાંજી તેટલા પાંનાંની એક છરી બનાવીઆમાં આવેછે. ૧૮૫૮ નાં વરસમાં ૧૮૫૮ પાંનાં ની એક છરી બનાવેલી હતી તે એ બંધ કરીઆમાં આવેતો અરથો કુટ લાંબી અને બેથી તરફ ઈંચ બેસવાથી વધારે જાડી થાયે નહી. એ છરીને તેનું દરએક પાંતુ ટુંગાકું દેખાતું મેલીને એક કાચનાં કેસમાં મેલીઆમાં આવેછે, તે જોયાથી આ કારખાંનાંમાં સરવે જતા આવતાને અચરતી ઉપજેછે. શેફીલડ ખંધે કાંતસ તથા કરવતી બનાવવાનું સાંમીકલ નીકોલડનું એક મોટું કારખાંનુંછે. કરવતીનાં અને કાંતસનાં ને ફાંતા આપણે જોઈએય તે પણ હાથથી પાડીઆમાં આવેછે અને એ કેવા સરકા અને બરાબર બનેછે, અને તે આદમીનાં હાથથી બનાવીઆમાં આવેછે હેતું જારે હમે જણાવીએ છઈએ, તારે તે કારીગરોની આલાકી વીશે અલબતાં સમજ પડીઆ વનાં રહેશે નહી. એ શેફર ખાતે પીતલની ધણીખરી નાંધલી વસતુએ બનાવવાનાં તથા સીલવર પલેટ તથા પલેટનાં કાંમનાં પણ કેટલાંએક કારખાંનાંછે. જાહેર ઈમાર તોમાં એ શેફરમાં, આસેખબલી રૂબસ—ધોએટર—મીઉલક હાલ—નીડસ રૂબસ—તથા શરૂખરી હાસપીટાલછે.

કોવેનટરી.

રેસનની ફીટ અને ઘડીઆળ બનાવવાનાં કારખાંનાં કોવેનટરી ખંધે જોયામાં આવેછે. ઘડીઆળો નાં સઘળા ભાગ કાંઈ સાંચાથી બનતા નથી, પણ જુદા જુદા ભાગે જુદા જુદા કારીગરો પોતાને ઘેર બનાવે છે અને પછી ઘડીઆળીએ તે સઘળા એકઠા કરીને ઘડીઆળ બનાવેછે. ઘડીઆળનાં કોટલાં ઉપર ને ગોલ ચકરીની નકસી આપણે જોઈએય તે એક ઘણાજ સુતદર અને બારીક ઈર્ષ્યતરની મદદથી પાડીઆ માં આવેછે. રેશનની રીઅંત ને વણાએછે તે શાધારણ રેશમી કાપડની માફક વણાયેછે.

રટાકેરક.

આ શેફરમાં પીઆલાં રકાબી, તથા કોરી અને ચીની કાંમને સઘળા સાંમાં બનાવીઆમાં આવે છે. ને વસતુએ આપણે દર રોજ હાથમાં ધરીએછે, જેમાં આપણે આહ પીછએછે અને જેમાં આપણે ખાઈએછે, તે વસતુ કેમ બનેછે તે જોયાથી અલબતાં આપણને ખુશી ઉપજેછે. એ સાંમાં બનાવવાની મટોડી કરીઆ પછે પીઆલાં રકાબી મોલની અંદર એટીને અથવા ચક્રી ઉપર ફેરવીને હાથથી પણ બનાં વીઆમાં આવેછે અને તે બંધે રીતે એટલુંતો અડપથી કાંમ થાયેછે કે એક આદમી દર રોજ સે'હુકેડો પીઆ લાં રકાબી બનાવી શકેછે. એ પરમાંજી તે વસતુએ બનાવીઆ પછી તેમને બડીઆમાં શુકવીઆમાં આ વેછે. શુકાયા પછી તેમની ઉપર ચીતાર પાડવાનું કાંમ ચાલેછે. કોરી કાંમનાં વાસણો ઉપર એક જતનાંજ રંગનાં ને ચીતાર જોઈએછે, તે ઘણાજ સેફેલથી બનેછે. એક જાતનું ઘણ પાતડું કાગલ આવેછે, તેની ઉપર ને તરેહ પાડવાની હોએ તે છાપેલી હોએછે, અને પછી તે કાગલ તે વસતુએની ઉપર લગાડીઆમાં આવેછે, અને જરાકવાર રહીને તે કાગલને નુછી નાખીઆમાં આવેછે અને પેલી તરેહ પેલી વસતુ ઉપર મોટી ગયેલી આપણા દીઠામાં આવેછે. કોરીના વાથણો ઉપર તરેહવાર રંગનાં ફુલો અને બીજાં ખુબસુરત ચીતારો ને આપણે જોઈએય, તેતા તઈઆર થાયેલાં વાથણો ઉપર હાથથી અસતરીએ રંગેછે. આ પરમાં જી હાથથી રંગવાની અડખ જોઈને આપણને ભારી અચરતી ઉપજેછે. એ અસતરીએની પાશે ઝીનાં બર સો અને રંગો હોએછે અને જાણે તેઓ રખત કરતાં હોએ તે બીચાલે અડખ અને ઉતાવલમાં તે ચીતારો

પાડેછે, તે વહી હેવાં એક સરકાં, કે સેંહકડો પીઆલાં ઉપર ન તરેહ પાડી હાએ તેમાં કશે ફરક દીશે નહીં, જાણે સઘળી તરેહ સાંચાથી એક શરકી પાડી હાએ. પછી તે જનસો ઉપર ચલકાટ આપવાને વા સતે તેમને ફરીથી બહીમાં બેલીઆમાં આવેછે.

બરમીગાંમ.

ઇંગલંડમાં કારખાનાંને લગતાં જટલાં શેહેરો જોઈએ, તે સઘળામાં બરમીગાંમમાં આપણને સઘળી વધતી ખુશી ઉપજેછે. એ શેહેર ફક્ત પોતાનાં તરેહવાર કારખાનાંઓને સાચી વખણાવેલુંછે, એખલાં એક શેહેરમાં સઘળી વધતી જતનાં કારખાનાંની સુખાર કાહાડશુતા બરમીગાંમનાં કારખાનાંઓની ગણતરી વધારે નીકલશે, કાંએજ આપ્યા રેશની પરચુટન અને નાંધલી વસતુઓ તથા જનસો જોએના ભારે મોટો ખપછે તે સઘળી હાંઆં બનેછે. અગત કરીને મોટાં કારખાનાં ત્રીખાં અને બીજાં લોહાડામાંથી બનતી જનસો નાંછે અને એ બાબદનાં કારખાનાં જેવાં બરમીગાંમમાંછે તેવાં અને તેટલાં બીજાં કોઈ કોઈએ નથી. એ શે હેરથી આસરે અઠકાદ માઈલ દુર વેડનેસબરી નાંખની જગાએ “વેડેનટ શાફ્ટ એનડ આક્સલ ટરી કંપની” નાં લોહાડા કાંમતુ ધણુજ મોટું કારખાનુંછે તે બરમીગાંમ ખાતે જનાર કોઈબી સુસાકર નેપા વગર જતા ન થી. હાંઆં બાકનાં સાંચાને સઘળો સાખાંન, લોહાડાની સડકનાં પાટા તથા ગાડીનાં પઈડાં બનાવીઆમાં આવેછે અને દરએક જનસ બનાવવામાં સાંચાએને જ ચંચલાઈથી કામે લગાડીઆછે, તે આપણા કીલમાં ખખીત અચરતી ઉતપણુ કરેછે. હેવાં કારખાનાંઓમાં યાતા સઘળા કામતુ કોઈબી રીતે ચોક્કસ બધાંન કરું માહાજછે. લડાઈનાં ધણુખરાં હુધીઆરો આ શેહેરમાં બનેછે. અંકુક, રાઈફલ, પીસટોલ અને ફાટ ગો લાનાં બીજા સઘળાં હુધીઆરોનાં કારખાનાં આ શેહેરમાંછે, તે દરએક જોવા લાએકછે. નાંધલા હુધીઆરોછે, તેતો ધણુખરાં હુધીથી બનાવીઆમાં આવેછે અને તે કાંમમાં હુજરો માંજુશે રોકાએલાંછે. અંકુક તથા પી સટોલ અને તેવાં બીજાં હુધીઆરો બનાવીઆ પછે એક જગાએ તેમની તપાસ કરેઆમાં આવેછે અને તે વેલાએ જ હુધીઆર બરાબર કુટે નહીં તે રક કરીઆમાં આવેછે. ઇંગલંડમાં “પવેટેડર” એટલે ધોર મહુડાવેલી ધાતુની વસતુઓ તથા ત્રીખાં લોહાડાની સણુગારની જનસો બનેછે તે ઘણીખરી આ શેહેરમાં બ નેછે. ધરેણા, પેપરમાંશ, કાચના વાશંણો તથા સણુગારો, રટીલ પેન, બકલ, બટન, સોએ, ટાંચની, હેરપીનસ, અંગોહી અને તેવી તરેહવાર બીજા નાંધલી જનસોના અતીધણુ કારખાનાંછે. જોકે આ સઘળી ચીજો આપણા વાપરવાસમાં આવેછે અને તેમાંની ધણીએકને આપણે નજવી ગણીએ છઈએ, તોપણુ તેવી જનસો ઉતપન કરવામાં કેવી કેવી કળાએ લગાડેલીછે, અને તેથી થોડા વખતમાં અને થોડી મેહનતે અ ને થોડે ખરચે તે વસતુઓ કેટલી જડાબંધ બનાવીઆમાં આવેછે તે સઘળું આપણે જનરે જોઈએ, તારે આ પછે હેરત થયા વનાં રેહતા નથી. એ પરમાંજુ થોડી મેહનતે વધતી સંખીઆ બનેછે, તેથી આપણને તે જ નસો સસતી પડેછે, અને કીમતમાં નજવી લાએછે અને હજુરખી તેમાં શુધારો કરવામાં તાંહાનાં લોડાનું ખ ન હંમેસાં શુતેણુ રેહછે. ઇંગરેજ લોકો દરેક કામ કરેછે તે જમ અને તેમ જુદા જુદા ભાગમાં વેહેએ અને દરએક જગ્યાને તે જુદા જુદા કામ સોપેછે તેથી તે કાંમ ઉતાવળે થાએછે. જનરે સાંચાએને બદલે આદમી કાંમ કરતાં હતાં, તારે ઉપલી રીતે વધતું કાંમ થવું હતું અને વળી તેજ પરમાંજુ હમણાનાં વખ તમાંની દરએક સાંચો પોતાનું કાંમ કરેછે. એક વસતુનાં જુદા જુદા ભાગ જુદા જુદા સાંચામાં બને છે અને પછી તે સઘળા એકડા થાઈને એક જનસ બનેછે. એક નાંધણુ બટન, ટાંચની તથા સોએ જે આ પણા શાપારણ વાપરવાસમાં આપણે કશી અચરતી સાથે જોતા નથી, તેને બનાવવાને સાચ તરેહવાર સાં ચાછે. જુવો એક બટનને સાચ કેટલું કાંમ કરવું પડેછે. પીતલનાં ચોહારા કટકા વધને જોલ સાંચાની અંદર

બે ફરતાં “ સીલિનડર ” ની વચમાં મેલી તેનાં પાતરાં પતરાં બનાવીઆમાં આવેછે. પતરાં થાપાં કે પછી તે માંથી બેખાંની તથા પાવલી અથવા જટલાં મોટાં બટન બેઠ્ઠિએ તેટલા કટકા કાપી કાઢાડીઆમાં આવેછે. પેલાં પતરાંને એક ગોલ કારદાર હુમેરી જે સાંચાનાં જરથી પડેછે તેની નીચે ઝુકીઆથી વારાફરતી પેલા કટકા પડેછે અને એ પરમાંછે એક મીનીટમાં સેંદુકરો કટકા થાયછે. પછી બીજા ગંચ વલી બીજા સાંચાએ ની મારફતે તેની ઉપર છાપ પડેછે, તીજ ગંચ તેને વાલીને તેમાં કડી બેસાડેછે અને પછી ધોવાઇને સાફ થાયછે. એ પરમાંછે દર રોજ હેવાં લાખો બટન તાઈઆર થાયછે. આગલ જરે હેવું જણાવીઆમાં આવવું હેવું કે એક ટાંચની બનાવવામાં જુદા જુદા અદાર ભાગ કરવા પડતા હતા અને દરએક ભાગ જુદું જુદું માંજુશ બનાવતો હતો, તારે તે વાત અચરત શરીખી લાગતી હતી. પણ હંમણુ વલી વધારે અચરતી આ વાત સાંલલીઆથી લાગસે કે એક ટાંચની પેહલ્લેથી તે છેલ્લે શુધીએક સાંચામાં બનેછે. અલબત્તાં તાર આ ગમજથી બનાવીઆમાં આવેછે અને પછીનું સઘળું કાંમ એકજ સાંચામાં બનેછે. પેસો તાર સાંચામાં ગયો કે તેમાં ટાંચની જટલો કટકો કપાયેછે. એ કટકો કપાયો કે તેજ સાંચામાં એક બાજુથી તેનું માંડુ બનેછે અને બીજા બાજુથી અણી ધસાયેછે અને એ પરમાંછે એક ગોલ ગોલતામાં એક આખી ટીંચની બનેછે. જે કારખાનાંના હોમએ આ બીના બેઠ્ઠિ હતી તાંહાં એક દીવસમાં તરજુ દંન અથવા ૨૪૦, મણુ ટાંચની તાઈઆર થાતી હતી. વલી આપણે ટાંચનીઓને હારેદાર સોલઈતી રીતે કાગલમાં ખોરોલી બેઠ્ઠિએ, તે કાંમ પણ સાંચાથીજ બનેછે. જે મીશાલે એકજ સાંચામાં ટાંચની બનેછે, તેમજ સોએ પણ થાયછે. સોએનાં જટલો તાર કપાયો કે એક બાજુથી નાંકુ અને બીજા બાજુથી અણી થાયછે. હેર પીનસ જે ઇંગરેજની અસતરી આ માંધાનાં બાલ ગોઠવવાનાં કાંમમાં વાપરેછે તેતો ઘણીજ સેહલથી બનેછે. એક સાંચામાં તાર કપાયો કે તેજ ઘડી વલીને પછી એકે પડેછે અને એ પરમાંછે દર રોજ ૧૫ થી ૨૦ હજાર હેર પીનસ ઉપલા કારખાં નાંમાં બનતી હતી.

હાંમાં સ્કીલપેન બનાવવાનાં કેટલાંએક કારખાંનાંછે તેમાંનું એક જેવા જવાની હોમો મજબુત ભલા મણુ કરીએમ. સ્કીલનાં પતરાના પેહલે કટકા ફરી, પછી તેને પેનનાં આકારમાં કાપી, વચમાં ચીરો પાડી, ટાંચ મારીને વાલીઆમાં આવેછે, તે સઘળું હેવુંતો ઝડપમાં બનેછે કે તે જોયાથી આપણને કેટલીએક રસુન પેલા થાયછે. એક અડવાડીઆમાં એ પરમાંછે ૩૦૦૦૦ ગરોસ પેન બનાવીઆમાં આવેછે.

બરમીગાંઠ ખાતે મેશરશ એલફોર્ગટન અને મેસંતનું ઇલેક્ટ્રોપેલેટીંગ એનડ ગીલડીંગ, એટલે પલેટ અને ધેર અહુડાવવાનું જે કારખાનુછે, તે પાદશાહી વટીક જેવા જાયેછે, એટલું જ મોટું અને વખણાયેલું છે, અને તેખાને સાંમાંન સરસછે. એ કારખાંનામાં બનેલો સાંમાંન વેચવાને સાડું જે “શોએા રૂખ” એટલે દેખાડવાના એરડોછે તાંહાં તરેહવાર નકસીની અને પચેટની વસતુઓ હેવેતો કીમતીછે અને સોબઈતી રીતે ગોઠવેલીછે કે તે એરડામાંની દરએક વસતુ વેચાતી લેવાને અથવા તાંહાંન ઉભા રહીને તેઓને જોયા કરવાને ઇલા થાયેછે. એ કારખાંનામાં એતવાની તથા છાપવાની નકસીઓનો એક મોટો સંગરહછે. ધોરનું, પલેટનું તથા એતવાનું કાંમ આપણને બરાબર સમજ પાડવાને સાડું એ કારખાંનાંનો એક માહેતગાર શખ સ હમેસાં યુસાફરની સાથે ફરેછે અને તે કારખાંનાંના કાંમનો દરએક વરગ આપણને ધીરજથી સમજવેછે.

હુમારા કેટલાંએક વાંચનારાઓ કદાચ અણજાણુ હશે કે, આપણે સાડું સુવાના ધોલીઓ, બેસવાને સાડું ખુરસી, લખવાને સાડું ટેબલ, કપડાં ઝુકવાને કબટ, ખડીઆને સાડું રકાબી, આરસીને સાડું ફરેસો અને બીજા તરેહવાર વસતુઓ જેમ લાકડાંની બનેછે તેમ કાગલની પણ બનેછે, અને આપણે તે બેઠ્ઠિએ તા જે તેનાં કદ અને મજબુતી ઉપરથી એમજ ધારીએ કે તે લાકડાંની હશે. ચીનાઈ કબરો તથા ખુરસીઓ, તથા ધોલીઓ અને ટેબલ અને ઇસટાંન આપણે બેઠ્ઠિએ, તેવોજ સઘળો સાંમાંન હાલમાં ઇંગલંડમાં કાગલ

નો બનાવીઆમાં આવેછે અને ટકવામાં તથા વાપરવાસમાં તે કોઈબી રીતે નબલો ઉતરતો નથી. હેવાં કાંતને “પેપર માંશ” કરીને કુહેછે, અને તેવાં કાંતનાં બરખીમાંંતમાં કેટલાંએક કારખાંતાછે, તેમાં સઠથી સરસ મેશ રસ મેકાલંત અને હાડસંગતુંછે અને તેઓ સુસાફરને પોતાનું સર્વથું કારખાંતું ઘણીજ ભલભણશાધથી દેખા રહે. હીંઆં બનતી વસતુઓ જીંટલી જાડી કરવી હોયછે તે સુખળ કાગળોની ઉપર કાગલો ચોંહાટાડીને લા કાંડાંની માફક તે કાગલોને જાડાં કરીને સુકવીઆમાં આવેછે અને પછી તેના સાંમાંં બનાવવાને સાફ તેને લાકાંડાંની માફક જોત જોઈએ તેમ વેહુરીઆમાં આવેછે. વસતુઓ બનાવીઆ પછી તેમની ઉપર રંગ લગાડી આમાં આવેછે, અને તરેહવાર કુલો તથા ચીતરો પાડેઆમાં આવેછે. એ ચીતરો હાથથી પાડેઆમાં આ વેછે અને તે કાંતને સાફ રખેલા શખસોની આગાડી અને કારીગરી નોંધ આપણને ઘણી ખુશી ઉપજે.

એન શેઠેરમાં તાર બનાવવાનું મેશરસ પાલ મુરની કંપનીનું કારખાનું છે તાંહાં લોહાડાંના તથા પીતલના તરેહવાર જાતનાં તાર બનાવીઆમાં આવેછે. હીઆં ઝીનાંમાં ઝીના તાર રેશમના દોરા કરતાં પાતરે બનાવતાં નેપાથી હુમોને ઘણીએક અચરતી ઉપજ હુતી, અને એ તાર જે નાકાંમાંથી પશાર થતો હુતો તે એટલુંતો નાંધલું હું કે તે કાંહાંછે તેથી દેખાએ નહી. આંમેરીકા અને ઇંગલંડ વચે ઇલેક્ટરીક ટેલીગ્રાફ નો તાર પણ એન કારખાનામાં બનાવીએ હુતો.

આ શેઠેરમાં પહેરેના કાચ તથા કાચનાં વાશણ બનાવવાનાં ઘણાંએક કારખાંનાં છે. પહેરેના કાચ ૧૧ જોઈને સેહલાઈથી બનાવીઆમાં આવે છે. કાચને તાવીને પછી તેને સંગેરમરમની સપાટ ટેબલ ને તે કારણ ને વાસતે બનાવીઆમાં આવે છે તેની ઉપર રેડીને તેને એક ગોલ શેલરથી બધી બાજુએ એક સરકો પાંચરી નાખીઆમાં આવે છે. પછી તેની ઉપર પારાનું પર આપીઆમાં આવે છે અને તે પર સાથે તેને ફેટલાએ ક ઠાંઠાડા થુધી દાબી રાખીઆમાં આવે છે. ગલાસ, ઈંબલર, ડીકાંન્ટર અને ડેવી બીજી વસ્તુઓ બનાવીઆમાં આવે છે તે ફેટલાએક એટીને અને ફેટલાએક નહીંઓની મારફતે કુકીને જવો આકાર બેઠાએ તેવી બનાવી આમાં આવે છે. કાચનો ગરમ થાએલા પોચો ભાવો, એક નવી ક જે અંદરથી પોકલ હોએ છે તેને છેડે લીધા માં આવે છે, અને પછી પેલા કારીગર જેમ કુક મારે છે, તેમ પેલા કાચ પોકલ થાઈ આકાર પકડે છે અને જેમ જેમ તે વસ્તુને વજાણુ આપવી હોએ તેમ તેમ ચીમટાઓથી મરડીને કુકથીન સધલું કાંચ કરીઆમાં આવે છે. કાચનાં વાસણો ઉપર જે કુલો તથા તરેહ આપણે બેઠાએ છે, તે ફરતી લેથની મારફતે ધરમીને પા રીઆમાં આવે છે.

આ શેઠરથી આઠ માઈલની વેગલાઈએ વેડનેસબરીછે, તાંહાં એક મોઢી કોલસાની ખાંડછે તે જીવા
ને ઉપલા શેઠર ખાતે જનારાંએને જોગવાઈ મહેલે, આ કોલસાની ખાન તરંજુસા હુટ ઉડી હતી અને તેની અં
દર જાઈને તે જીવાને હોમોને ઘણી ખાહેશ થાઈ. એવી ખાંડોમાં વખતે અંનચીતા બતાંવથી નુકસાન થા
એછે, તોપણ મુસાફરોને ખોદા ઘણ શક્ત દીલ બખશેછે. જે ખાંડમાં હોમો ઉતરીઆ હતા તાંહાં તેજ દીને સ
હવારાનાં એક આદમીને ગંધક સલગીઆથી ભારે ઈજા થાઈ હતી, તોપણ હેવી જોગવાઈ ફરીથી નહીં મહે
થી હોમોએ નીચે ઉતરવાનો યેઠાવ કીધો, જ્યો એ ખાંડમાં કાંગ કરેછે તેએને કાલીઅરસ કરી કંદેછે અ
ને તેએ કાંગ કરતી વેલાએ બરનુસતુ એક વાસકુંટ અને પાટલુંન પેહેરેછે, કાંએ જે એ ખાંડમાં ઉપરથી પાંજી
ઘણ મારેછે, એવા કપડાંની એક જોર હોમોને તાંહાં પેહરાવી. ખાંડ મહેનો કોલસો બાહેર કાહાડવાને
સાડ જે ઓલણ તેમાં નીચે ઉતરીઆમાં તથા તાંહાંથી ઉપર લીધામાં આવેલે અને જે બાકનાં સાંચાએ ઉ
પર જે અંચીઆમાં આવેલે, તેમાં બેશી હોમો તે ખાંડમાં ઉતરીઆ હતા. આ જગા હોમોને ધાસતોની હતી,
પણ તે નવાઈ સરીખી હતી તેથી નીચે ગયાથી હોમોને અચરત સરીખો આનંદ ઉપજ્યો હતો. નીચે ઉત
રીઆ પછી ખાંડમાં જીંછીગમ કોલસો લાગેલા હોએ તેણીગમ ખોદતાં ખોદતાં દનેલનાં જોવા મારમ થાએ.

હતો, તાહા હમો ફરીઆ અને એ પરખાણુ જમીનની ૩૦૦ થી વધારે કુટ નીચે એક ખારગ બનીઓ હતો સર હમફરી હેવીનો " સેફ્ટીલાય " કે જ્યો કોલસો અને આગ સંલગી શકે નહીં તે હમારી સાથે હતો, તે પછુ એક હાથ ઉપર ઘાસતી અને બીજા હાથ ઉપર હાવી જગાએ આવીઆથી જ વીચાર હમારા દીલવા ઉત પન થાતા હતા, તેનુ બચાન કરી શકાતુ નથી ખોદતા ખોદતા ખાનની અદર રચતો ઘણો લાખો થાયેછે તેથી તાહા લોહોડાના પાટા નાખી સડક બનાવીઆમા આવેછે, અને તેની ઉપરના ગાડા જાહા માલ ઉપર એ મ વાનો ખારગ હોએ તાહા ઘસડી લાવવા સાડુ થોડાએને પછુ પેલા એલવાની ખારફતે નીચે ઉતારીઆમા આવેછે એ પરખાણુ આ અચરત શરીખી જગાએ ફરીઆ પછી પેલા જોલાની ખારફતે પાછા હમો ઉપર આવીઆ કોલસાની ખાન અગત કરીને નીઉડીઆસટલ શેહેર તરફ વધારેછે અને તાહા અદર ઉપર કોલ સો લાવવાની તથા વાહાણુમા તેને ઉતારવાની જ જ ગાઠવણુ કરેલીછે તે ખચીત વખાણવા જોગછે

ઈમારતોમા અરખીગામ અથે ટાઉનહાલ ઘણો ખુબસુરતછે તેની લખાઈ ૧૬૬ કુટ, પોહોલાઈ ૧૦૪ કુ ટ અને ઉચાઈ ૮૩ કુટછે મોટા દીવાનખાનામા જ આરગન અથવા વાજની પેટીછે તે હેવા સફથી મોટા ઈઅતરોખાની એકછે આસટન પારફનો બાગ સારોછે અને તે અથેની ઈમારત ઘણી સોભાઈતીછે એ શેહે ર અથે એક પીકચર ગીઆલરી તથા સગરહસથાન પછુછે

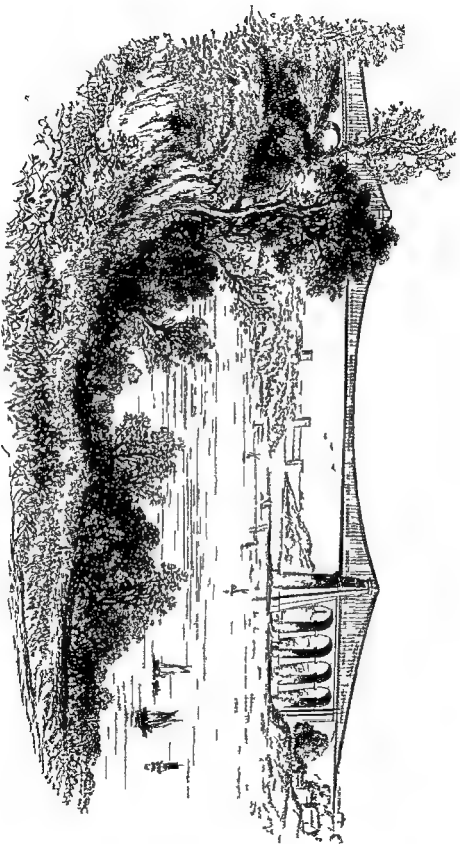
અરખીગામથી પાછા લડન તરફ આવાતા વારીકનુ ગામકુ જેવા લાએકછે તાહા અસલનો એક ઘણો જ સોભાઈતો મેહેલછે, તે ખુસાફરોને દેખાડીઆમા આવેછે એ મેહેલમા એક લાકડાનુ નકશી કામ ધણુ તારીફ લાએકછે તાહા અસલનો એક ભાગી દુટી ગએઓ કીલ્નોછે હીઆથી એ માઇલની વેગ નાઇએ લી મીંગટનનુ નાઇલુ ગામકુછે, પછુ તાહાની ઈમારતો ઘણી સારીછે, અને તાહાની હવા ઘણી તદરોસતી વધાર નારીછે લીમીંગટનથી પાછા લડન આવાતા

આકાશવર્ણ

ખાતે ફેરી ખારવો ઘટેછે, એ શેહેર ઈગલડની અદરેસાએને સાડુ ઘણુ વખણુએલુછે હીઆના રસતાએ અને ઘરના મોહોલાએ ઘણાજ સોભાઈતી રીતે બાધેલાછે એ ખુરાણા શેહેરમા ઘણીખરી અદરેસાએ એકએકની નનદીકછે તેથી જાહા તેએાછે તે લતા તરફનો દેખાવ ઘણાજ દબદબા ભરેલો લાએછે. એ શેરેમા હમો જ દીને ગયા હતા, તે દીને અરફ ઘણો પડીઆ હતો તેથી ઝાડ પાછુ અને ઘરોની ઉપર ગોયા રૂપાનો ધોર ચહુડા વીએા હોએ હેવુ દેખાતુ હતુ એ શેહેરમા અગત કરીને અરફ પડેછે તારે ઘણો સારો દેખાવ થાયેછે, અ ને કેટલાએક લોકોતો એખજ કેહેછે કે, અરફ પડીઆથી ખુશનુમા જગા જેવી હોએતો આકસફરડમા દેખા શે એ શેહેરમા જાહેર ઈમારતોમા અદરેસા વગરે બીજુ થોડુ જેવાનુછે તે અદરેસાએના ખુસતકખાના જાણ કીમતીછે હીઆ એક ઘણુજ કીમતી સગરહસથાનછે તાહા કેટલાએક નાખીમા શખસોના હાથના પેહ ૮ ના કાગલ ઉપર પાડેલા ચીતારોછે, તે મોટી કીમતે ખરીદ કરી રાખીઆછે હીઆ ઘણાએક નાખીમા શખસોના ખુનલાછે અને તેમા આપણા ટાઉન હાલમા સગેમરખરમા સર ચારલસ ફારબસ, જેનુ નામ આજ દીન શુધી ગામીએા પીઆરથી લેતા આવીઆછે, તે ગરહસથનુ ખુતલુ બનાવવાને સાડુ પલાસટર આવ પા રીસમા જ નખુને બનાવીએા હતા તે હીઆ મેલીએાછે

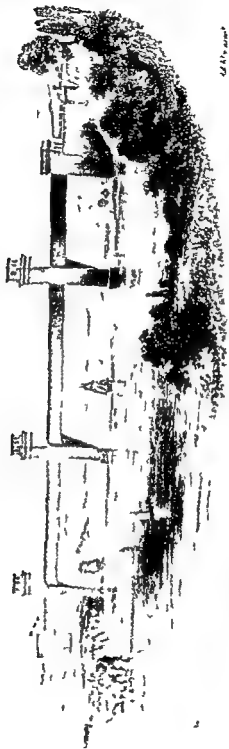
વેલરા

હરેક ખુસાફર જ લડન છોડી ઈગલડના માહેલા દેશવરો ખાતે ફરવા જાયે તેતે વેલસના પરગણા નો ભાગ જેમા વગર પાછુ લડન જતુ નહીં—કાએજ ગરેટ બરીટનનુ સુલક જ ખુદરતી દેખાવોને વાસતે વખણુએછે, તે દેખાવો હીઆ આપણા જેમામા આવેછે એ પરગણામા ઘણીખરી તરાખાની ખાનછે અ

THE WIMALA SUSPENSION BRIDGE. I. E. P. L. A. 3. B. D. 14 T. D.

WIMALA SUSPENSION BRIDGE. I. E. P. L. A. 3. B. D. 14 T. D. (238)

CHESLER & HOLYHEAD RAILWAY
 (214)

સર્વેશ્વર અને આશ્વિન્યજ્ઞાન પ્રતિષ્ઠાના મંદિર (૨૧૪)

મકરણ ૨૩ મું.

રકાટલંડ.

એડીનબરો—જુનો ભાગ—નવો ભાગ—ચોલધંભા ગોઠાલ્યા—કીલ્સો—ખાંનીઠાવેનરૂપ અથવા પુતલાં—કાલકન હીલ—અહેર
 ઇમારતો—હેરીઅટ હાસપીટાલ—મારલાવેનટ હાઠીસ—હોર્નીફ્ડ પાસેએ ગેટ્સ—એમબરસત્ ઇમારતો—કાગલ બના
 વવાતુ કારખાતું—હાથારનટન—રોબીન કેઆસલ—કાકર ગથરી નાંખનો નાંખીએ પાદરી. ગયાસગો—એ થેર
 નો વેપાર—સોહોઈ કાંખનાં કારખાનાં—કાપ રંગવાનાં કારખાના—છાંટ છાપવાનાં કારખાનાં—રથાએણી છનસો બના
 વવાતુ કારખાતું—સીવવાનાં ઘેરા વણવાતુ કારખાતું—અહેર ઇમારતો, ઇતીઆરી. સેન્ટ આનડ્રસ. આમરડીન—
 ગરાનીટનાં પથરતું કારખાતું—અહેર ઇમારતો. બાલગોરજ—ચંચીનો ગેટ્સ—બાલગોરજની પડોસનાં ગાંમડાં અને
 તાંહાનાં દેખાવો—કનકેલડ—કીઠિક આલ આપલનો ગેટ્સ અને બાગ—બહેરગાવરી અને એ ગાંમ વચેના મારગનાં દે
 ખાવ—સ્કાટલંડ મધિના સરોવરો.

એડીનબરો.

રકાટલંડનું આ અસલ પાએતખત અને હાલમાં સુખીઅ થેરેર ઘણુજ સોલધનું છે. એ થેરેર હંમણુ
 બે ભાગથી ચોલખાયે છે—નીઉ ટાઉન અને એલડ ટાઉન. એલડ ટાઉન અથવા જુનાં ભાગમાં અસલ
 નાં વખતની જુની ઇમારતો છે, અને તાંહાં હાલમાં ઘણાખરા ગરીબ લોકો વસે છે. નીઉ ટાઉન અથવા નવો
 ભાગ ઘણેજ રોજીકથી બાંધેલો છે અને તાંહાંનાં મોટાલા અને શીયા રસતા અને તેમની બંધે બાજુએ બાંધેલાં
 ખુબસુરત ઘરો સથળા જોનાંરાએને અમરતી ઉપજાવે છે. એડીનબરો થેરેર નેમાં થોડાંજ થેરેરો કુનીઆમાં
 ખુબસુરત છે. અસલનાં વખતમાં ઇઉનાં દેશમાં આયેનસાં થેરેર તેની મોટી ઇમારતો અને વીરીઆનાં
 અથકને વાસતે ઘણુ વખણાયેલું હતું, તે ત્રીશાંસે હંમણુ એડીનબરો છે, અને એ થેરેરનો દેખાવ ઉપલાં થેરે
 રને એથેલોતો મલતો આવે છે કે, તેને માડરન આયેનસાં એથેલે આ જમાંનાં આયેનસાં કરીને નાંખ આપી
 આમાં આવીઉં છે. આ થેરેરને એ નાંખ મેલલ વેલલું આયેનસાં અસલ ઇમારતો તથા અસલી ચીન્ને
 ની સોધ કરી પુસતક બનાવનાંર ત્રીસતર રૂઢઅરે આપીઉં હતું, અને પાછલાં પુસાકરો તેનાં મતને મલતા
 ઘણા છે. સર વાલટર રકાટે આ થેરેરને અમર દીધું છે, અને તેની અસલી તવારીખ તથા સથળી નાંખી
 બીનાં જહેર કરી એ થેરેરને ઘણી બુનરગી આપી છે.

એડીનબરોમાં આવીઆ પછી આપણે કોઈને પુછીએ કે એ થેરેરમાં મેલલે શું નેવું, તો તાંહાં
 નો એક સુખીઅ મોટોલો નને પરીનસસ ગ્રીટ કરી નાંખ આપેવું છે, તાંહાં કુવાને ને આપણને ભલા
 મણુ કારો, કાંએને એ મોટોલો આખાં થેરેરમાં સઉથી સરસા છે, એટલુંજ નહીં, પણ તે એકજ મોટોલો
 માં ઘણીએક ચીન્ને નેવા નેગ છે અને તાંહાંથી થેરેરનો કેટલોએક દેખાવ પણ ઘણેજ ખુબસુરત લાગે છે.
 નેએ પગે કુવા નીકલે છે એને પણ ઘણુખર્ એજ મોટોલોમાં કુરવું પસંદ કરે છે. તાંહાંથી થેરેરનાં કી
 લલાનો તથા જુનાં ભાગનો ઘણો સારો દેખાવ નજરે પડે છે. નવો ભાગ જુનાં ભાગની સપાટીથી ઘણો ની
 નો છે, તેથી કીલ્સો ને જુનાં ભાગમાં છે, તેની ઉંમર આ મોટોલોમાંથી નેપાથી ઘણુંજ દખાબા બરેલી લા

ગ્રે, અને જુનાં ભાગમાં બાર બાર મારની ઇમારતોછે તેઓ આસખાંનને લાગતી હાથે હવું દીશે. રાત ને સમે તે ઘરો મધેની રોશનીઓથી વલી અનળ તરાંહુને દેખાવ થાયછે. એ ઉંચી ઇમારતોમાં જે રોશનીઓ બહેછે તે આકાશ ઉપરનાં તારાઓ સાથે મલી ગયેલી દેખાયછે, અને તેથી નેનાંરની નજરે એક ધણેન ખુશી ભરેલો દેખાવ પડેછે. ઉપલો કીલ્લો ધણેન પુરાંણોછે અને તેની તવારીખ પણ બાંધવા નેગ છે. તે મધે જે હજાર સીપાઈઓ અને તરીસ હજાર હથોંઆર રહી શકે તેટલી નગાછે. આશરે એક હજાર વરશની વાત ઉપર સ્કાટલંડના પાદશાહા માલક્રંમ ક્રાંનમોરનાં વખતમાં તેની નાંમીચી રાંણી મારગા રેટે જે દેવળ એ કીલ્લામાં બંધાવીઉં હતું, તે હજાર નેયામાં આવેછે. ઇંગલંડના પાદશાહા છડો નેમસ નેનાંધી ઇંગલંડ અને સ્કાટલંડનું રાજ વારસાથી એક તાજ તલે આવીઉં, તેને રાંણી મેરીએ આ કીલ્લા નાં જે ઓરડામાં જાણેઓ હુતો, તે ઓરડો સરવે કોઈ ધીઆંનથી જુએછે. સ્કાટલંડનું પાદશાહી અવેરાત પણ આ કીલ્લાનાં એક ઓરડામાં નેયામાં આવેછે. એ મધે એક તાજ, એક લાકડી અને તલવાર અને લારડ તરેનરનાં ઓપાની એક લાકડીછે. ૧૭૦૭ નાં વરસમાં એ અવેરાત કીલ્લામાં મેલેલું હતું તે છેક ૧૮૦૮ માં એકાએક નડેઉં હતું.

[illegible]

હોમોએ આગલ જણાવીદિંછે કે એડીનબરો ઘણું ખુબસુરત સરદાર, નેત્ર એ, તાલુકાના નેત્ર એ, રસતા, ખુબસુરત એકો અને તેની આસપાસ સોલધતાં ઘરોછે. જોવાલાએક ધમારતો તાંહાં ઘણીછે, પણ તે સધળાનું બપાંન યાઈ શકું નથી, ખાટે તેમને જોવાની લલામણ કરતી વેળાએ તેમનાં નામ આ જ ગામે પરગટ કરવાની વ્યગતછે. એ તથે નાશનલ એઆલરી તથા રાએલ ઇનસ્ટીટીયુશનની ધમારતો જાંહાં સોલધતી તસવીરો તથા ચીતારોછે—ફરી મરચ કાલેજ નાંમની મદરેસા—રેલસટર હાઉસ જાંહાં જાહેર દફતરો રાએલાંછે—ચીએટર રાએલ જાંહાં નાંટક થાએછે—આન્ટીકુએરીઆન ડીલ્લેઅંબ નાંમનું સંધર સધાંન—હાઈ સ્કુલ નાંમની મોટી નીશાલ—રાએલ એક્સએન—સેન્ટ જાઇલસ કમીડરલ—કોઆનનગેટ નેલ તથા બેંકો, એ સધળી ધમારતો યુસાફરે જોવી જોઈએ. પણ હેરીઅટ હાસપીટલ નાંમની ને ધમારત છે તે જોવાથી આપણને ઘણી ખુશી ઉપજે. એ ધમારતમાં નાંમાર અને જાં બાપ વગરનાં છોકરાંએને

ઇંગ્લેન્ડ, લાટીન, ગ્રીક, ફ્રેન્ચ, હસાબ, લુગલ વીદ્યા, ચીતાર પાડવાનું, ગાયેલ, ઇનજનીઅરનું કાંમ સીખવીઆમાં આવેછે. જે છોકરો ૧૪ વરસની ઉંમર પછે નીચાલ છોડે તેને એક બાઈબલ તથા બીજી થોડીએક કેતાબો તથા તેને પસંદ પડતા પોશાકની બે જોડી આપીઆમાં આવેછે. જેઓ કોઈ ધંધામાં "આ પરેનટીસ" એટલે એલા દાખલ જાએછે તેનો પાંચ વરસ શુધી દર વરશે ૧૦૦, રૂપીઆ આપીઆમાં આવેછે. જેઓ વર્ષદક અથવા ધારાની ખાહેતગારી અથવા બીજી ઉચી કેળવણી લેવાને સાડી મોટી મદદેસામાં જાએછે તેઓને દર વરસે ૩૦૦, રૂપીઆ આપીઆમાં આવેછે. એ પરમાંજે ગરીબનાં છોકરાંઓને કેળવણી આપવાની જોડવણુએ એટલુંજ નહી, પણ તેઓને પછવાડેથી નાંજાની મદદ કરીને ઉંચે દરજ્જાની કેળવણી પણ આપીઆમાં આવેછે. આ સથળું હેરીઅટ નાંખનાં એક શખસની સખાવતથી બનીડંછે. એ શખસ ■ ■ ■ જા જેમસ પાદશાહનો ઝવેરી હુતો અને તેણે બખશેલી પુંજમાંથી આ મોટી નીચાલ માણેછે, એટલુંજ ન હું, પણ બીજી નીચાલો મલી ૨૦૦૦, છોકરાંઓને કેળવણી આપીઆમાં આવેછે. ફક્ત આ ઈમારત બાંધવા પછવાડેજ લગભગ તરંજુ લાખ રૂપીઆને ખરચ યાચો હુતો. વળી ગરીબનાં છોકરાંઓની પરવરશી કરવા સાડી એક બીજું પણ ધરમખાતુંછે તેને ડાંનલડસન હાસપીટલ કરીને કેહવામાં આવેછે. એ નાંખનાં એક છાપાખાનાં વાલો જે ૧૮૩૦ નાં શાલમાં મરણ પાંખીઓ, તેણે એ કારણસર પોતાની પુંજનો મોટો ભાગ એટલે (૨૦૦૦૦૦) વીસ લાખ રૂપીઆ આપી ગયો હુતો.

આ શેહેરમાં અસલનાં વખતમાં બાંધેલા તરણ દેવળો જે એક છાપરાં હેડલછે તેઓ જોવા લાએકછે. તેમની પડોશમાં અસલનાં વખતમાં રકાટખ લોકોનાં પારલામેન્ટની સભા મેસતી હતી તેની ઈમારતછે. એ ઈમારતનું દીવાંનખાંનું જે આઉટર હાલને નાંખે એલખાએછે તે ૧૨૨ ફૂટ લાંબુ અને ૪૯ ફૂટ પેહાલુંછે—તેનું છાપડું એકનાં લાકડાંનું નકસી સાથનુંછે. એ દીવાંનખાંનાંમાં પેહલલા લારડ મેલવીલ તથા લારડ પરે સીડેનટ બક્ષેરનાં બાહાવલાંછે. એ ઈમારતનાં બીજા ભાગોમાં હાલની ઇનસાફની અદાલતોએ અને એક મોટાં દીવાંનખાંનાંમાં ઘણું મોટું અને કીમતી પુસતકખાંનુંછે તેમાં દોહોડ લાખ છાપેલી અને બે હજાર હાથ દસકતથી લખેલી કેતાબોએ તેમાં ઘણીએક પુરાંણીએ, અને તાંહાં જાઈને તે પુસતકો વાંચવાને સરવે કોઈને છુટછે. હુંઆં રકાટલંડની રાંણી મેરીનાં હાથની અસલ સહી આપણા જોયામાં આવેછે. સર વાલટર રકાટ વેવરલી નાવેલનું રશીલું પુસતક બનાંવીકું હતું, તે પુસતકની તેનાં હાથ દસકતની અસલ નકલ આ પુસતકખાંનાંમાંછે.

રકાટલંડનું પાંચે તખત એડીનબરો હતું, તેથી તે શેહેરમાં તાંહાંનાં પાદશાહોને વાસતે જે મેહેલ હતા તેને હેલીફ્ડ પાલેસનું નાંખ આપેલું હતું. એ મેહેલ હજુર શુધીએ, અને સરવે કોઈ તે જોવા જાએછે. એ મેહેલ ચોખ્ખી બાંધેલોએ અને વચે વચમાં ૯૪ ચોરસ ફુટનો મોટો ચોક્કસ. આગલથી તેનો આકાર કીલ્લાનાં જેવો લાગેછે. રકાટલંડનું યુલક ઇંગલંડનાં તાજ હેડલ આવીઆ પછે, આ મેહેલમાં કોઈ રેહતું હતું નહી, તેથી તે કાંઈએક ખરાબ હાલતમાં આવી ગયો હુતો, પણ હમણા આપણી નાંખદાર રાંણી જરે બાલ્મોરલ ખાતે જાએછે, તાહરે તાંહાં વીસાંચો લેવા એક બે દીવસ રેહેછે, તેથી તેને પાછે સારી હાલતમાં લાવીઆમાં આવીઓએ. અસલની વસતુઓમાં એ મેહેલનાં એક ચોરડામાં રાંણી મેરીનો સુવાનો ચોરડો દેખાડીઆમાં આવેછે, તાંહાં તે રાંણીની અસલ પલંગ જેમ હુતો તેમજ આન શુધી રાખીઆમાં આવીઓએ. એ પલંગ તેણીનાં મરતબા ગ્રાફક ઘણો કીમતીએ અને જે મીચાલે તે હુતો તે મીચાલેન તેને રાખવાને સાડી ઘણી ખચરદારી રાખીઆમાં આવેછે. જેઓએ ગરેટ બરીટનની તવારીખ વાંચીએ તેઓને સારી પઠે રોશન છે કે રીજીઓ નાંખનાં એક ઇટાલીઅન ગવર્નમા ઉપર ઉપર જાણવેલી રાંણી મેરીનો ઘણો પીઆર હુતો, તે રીજીઓને મેરીનાં બરપાર ડારનલી તથા બીજાઓએ ખારી નાંખીઓ હુતો, તે બનાંવ આ મેહેલમાં બ

નીચી હતા અને જ્યારે આમાં એ પુન થાયું હતું, તે જ્યારે આને આપણને દેખાડીઆમાં આવે છે અને તેનાં બારણાં આગળ ને ડાગે, તે રીજીઆનાં લોહીનાં હેતુ ક્રિયામાં આવે છે. આ મેહલમાં જોવા લાગે અને બીજામાં ૧૫૦ ફુટ લાંબુ અને ૨૦ ફુટ પોણાં દીવાનાં પાંખો, જેમાં પીકર ગીઆલરી કીધામાં આવી છે, તે છે. હીઆં દીવાલની ઉપર હારેદાર સ્કાલ્ડનાં ૧૦૬ પાથશાહની તસવીરો રાંધેલી છે.

એડીનબરો ખાતે ફરવા નર્નારને ભલાંમણ કરીઆમાં આવેછે કે, તેણે તાંહાંનાં ખોલલા વ્યને સોભ ધતા એકોમાં ફરવું વ્યને તાંહાં કેટલાંએક “માંનીઉમેનટસ” તેનાં જોયામાં આવશે, જીવતાં જાનવરોનાં સં ગરહસધાંને વ્યને બાગાએત તથા જરાએત બાગ વ્યને બીજા બાગે ખચીત જોવા લાએકછે. મુરદાં દાટ વાની નજાએા પણ સોભધતા બાગોનાં વ્યાકારમાં મેલેલીછે. “આરથર સીટ” નાંમની ટેકડી ને દરીઆની સંપાટીથી ટરર, કુટ હંચીછે તેની ઉપર ગપાથી એક ઘણેાજ ખુબમુરત વ્યને રખીઆમણાં દેખાવ આપણી નજરે પડેછે.

નગર પડે છે. હાલ સ્થાનનાં સરવે કેળવણી પાંચેલા શખશોએ ચેતનવરસ નાંમનાં બે બાઈઓનાં નાંમ સાંભલીઆં હશે. આ નાંમ સાથે જોડાએલી ઘણીએક કેતાબો તેઓનાં વાંચીઆમાં આવી હશે. એ કાબેલ શખસોનું પોતા નું છાપાખાનું છે, તાંહાં તેઓ સસતાં પુસ્તકો પરગટ કરે છે અને કોઈબી વીરેઆ તથા એલમની બાબત ઉ પર એઓનાં છાપાખાનાંમાંથી તથા એઓની કલમથી પુસ્તક બાહેર નહી પડી ઉં હાએ હેવું નથી. આંટે એ શખસોનું છાપાખાનું ને હાંઆં છે, તે જોવાની અગત છે. ચેતનવરસનાં પુસ્તકો સાંઆની મારફતે છપાતાં ન થી, તેપણ તેઓનાં છાપાખાનાંની ઝડપ તથા તેમાં કીમેલો કેટલોએક ઘુષારો તે જોઈને આપણને અમરતી ઉપજે છે. હાંઆંનાં છાપવાનાં પરેસોમાં એક ગોડવણ ઘણી સારી છે તે એકે એક કાગલ છપાયું કે ટાઈપની ઉપર શહીનો રોલર પોતાની મેરે ફરી જાએ છે.

ઘેડીનબરોથી આગતી ગાડીએ અરધા કલાકને રસતે કાગલ બનાવવાનું કારખાનું છે. હીંચ્યા ઘણી ઉંચી જાતનાં કાગલ બનાવીઆમાં આવે છે. પેહલ વેહલાં જુનાં કાગલ તથા મીઠાંચેએને સાફ કરી અને તેમાં જે કાંઈ વસતુઓ નાંખવાની હોય છે તે નાંખીને પછી કાગલને વાસતે જે પલપ અથવા માંવે થાય છે તે એક પોહારા સાંચાની અંદર રેડીઆમાં આવે છે, અને તેમાંથી તે માંવે એક પોહારી ચાદરના આકારમાં પાતલો પંથરાઈને તે સાંચાંનાં એક બીજાં પર ઉપર જાય છે અને તાંડાં તે માંવે પશાર થાતી વેલાએ દબાઈને કાગલ નાં આકારમાં બને છે. એ પરમાંથી પેહલે કાગલ બને છે તે કાપડનાં જેવા મોટા તાકાનાં નેટલાં બને છે અને પછી જેવા આકારનાં કાગલ બનાવવાં હોય તે મીથાલે તેને સાંચામાં એક સરકાં કાપીઆમાં આવે છે. એ મોટરથી આસરે સાહાડા તરફ

એડીનબરો છોડીચ્છા પછી તેની પડોસમાં કેટલુંએક ભેવાનુંછે. એ શેહરમાં ચ્ચાસર સાહીડાં તરણે માઇલની વેગલાઇએ ફરેગમીલર કીચ્ચાસલ નાંખનો ઘણાપુરાંણે અને ખનખુત કીલ્લાનાં ચ્ચાકારમાં માંધેશે મે રેલછે. જે નગાએ તે છે તાંહાંની જમીન ઉપલ શેહરની સપાદીથી ઘણી ઉંચીછે તેથી તાંહાંથી તે શેહરનેા ચ્ચાખો દેખાવ ચ્ચાપણી નજરે પડેછે.

આપણે જેખાવ આપણી નજરે પડે છે.
એડીનબરોથી આઠ માઈલ દુર રેસલીન્નો કીલ્તો તથા ફેવળ અને હાયરનેડેન નાંમની જગા જોવા
જવાને વાસતે સરવે કોઈને મળ્યુંત લલામણ કરીઆમાં આવેછે. એ કારણને વાસતે એડીનબરોથી ૬ મા
ઈલ દુર લાસવેડનું ગાંમકુંછે તાંહંશુધી ગાડીમાં બંધને ધણી આપણી ગાડી થીયે રક્તે મોકલી દઇને હાથા
રનેડેનને ખારગે રેસલીન્ન ખાતે જવાને ઘણુ સવલ પડેછે. હાથારનેડેનનો રસતો લગભગ તરણ માઈલછે
તોપણ તે ૧૦૦ માઈલનો હેઅમે અને આપણા ધગમાં ચાલવાનું કડચત હેઅમે, તો તાંહંથી પસાર થવાને
ક્રમી કંટાલીએ નહી. ખુદતે પોતાની સઘળી બખશેરા જાંણે હિંઆં રેડી-રીથીછે. હિંઆં સઘળી સારી
“સીઈનરી” એટલે જેખાવ આપણી આંખ આગલ નજરે પડેછે. આઠ માંણથી પુર ડુંગરાની સાંકલ સોભઈ

તી રીતે એક બીજામાં જોડાએલી છે—તરેહવાર જાતનાં ગ્રાહો અને ભાંત ભાંતનાં પાંખો એક બીજામાં ભેળાઈ ને તાંહાં હેવોતો રળીઆમને દેખાવ અને લીલા છાંચો બનાવેછે કે જાંજો આપણે તાંહાંથી વરથોનાં વરથ શુધી ખીંશીએ નહી—આપણી સોરેથી નદીનો રેલો ચાલેએ જાએછે, તેનો એણીગંઠ પેલીગંઠ ખરકો આવી આથી હેવોતો ખજેહનો વાંક બનીએછે કે, જાંજો સરપ રમતો રમતો ચાલીએ જાએછે—એ પાંખીનો જો સ, પવંતથી ગ્રાહોનાં હીલવાથી અને કુલોની ખુસમો અને પંખેરાનાં રાગથી આંખ, દાંત, અને નાંખને હે વીતો ખુશી ઉપજેછે કે તેનુ બધાંન આપણી ઇંદરીએજ સમજ શકેછે, મોહોડે બોલી તથા હાથે લખી શકાતું નથી. હીંઆં જે મેહલછે તેની નીચે કેટલાએક ગોફાંછે અને એક ગોફામાંથી બીજા ગોફામાં પોંડામવાને સાડ ખરકોની અંદરથી કોતરી કાહાડેલા ખારજોછે અને તેમાંથી રાહાદારીની ખારફતે આપણે પશાર યાઈ એછે, તારે આપણને એક અનજ તરેહની ખુશો ઉપજેછે. આ ઇમાસ્ત તથા તેની આસપાસની ઉપર બધાંન કીધેલી સઘળી જગા અસલ કવી ડરમનડની હતી અને હંમણા પછુ તેનાં વારસોનાં હસતકમાં છે. જે જગાએ આ નાંખીએ કવી ઘણો ખરો બેસતો હતો તથા પોતાનો અભીઆશ કરતો હતો તે આ જે પછુ આપણને દેખાડીઆમાં આવેછે. કવી બેન જાંનશંન આ કવીનાં રોસત હતો અને તેને ખલયા ને સાડ તે લાંડનથી પગે ચાલીને તાંહાં ગયો હતો અને પેહલલી ઝુલાકાત તેહને હાથરનડેનમાં જે જગાએ થાંઈ હતી તે જગા આજે આપણને હીંઆં દેખાડીઆમાં આવેછે. નાંખીએ શુધારો કરનાં જાંન નાંકસ આ જગાએ એક રેકડી ઉપર ઉભો રહીને ભાશાંજોં કરતો હતો તે રેકડી આપણે હીંઆં આજે જોઈએછે.

ઉપલી જગા પશાર કરીઆ પછે આપણે રોસલીન ખાતે આવીએ છાંચો, તાંહાં રોસલીન આપેલ નાં ખનુ દેવળ અને કીલ્લો જે ઘણો ભાગી દુટી હાલતમાંછે તે જોવા લાએકછે. એ બંધે ઇમારત ઘણી અસલી છે અને તેઓનુ ઠાંમ ઘણુ ખુબખુરત જગા ઉપર આવીઈછે. ઉપલાં મોહરની થોડીએક વેગલાઈએ ડાલકીય પાલેસ નાંખનો મેહલ, તથા લારડ ડાલહાઉલનો મેહલ તથા વાઈકાંઉનટ મેલવીલનો મેહલછે, તે સઘળા જે વા જવાને ખુસાફરને ભલામણ કરીઆમાં આવેછે.

જાહેર હુમો એડીનબરોમાં હતા, તાહેરે તાંહાંનાં સઘળા લોકો ડાકટર ગયરી નાંખનાં પાદરીની ઘણી તારીફ કરતા હતા. દેવળમાં પોતાની જગાએથી ભાશાંજુ કરવામાં તે ઘણાંન સરસ હતો, એટલુંજ નહી, પણ જાતે ઘણાંન સારા સવભાવનો અને મેહલ માધાજુ હતો અને એક ખરો એકીનદાર ગરહસથ ગણા તો હતો. આ સઘળા સારા શુણેને લીધે એડીનબરોનાં લોકોનાં પેઆરામાં તે ઘણા લપેટાથે હતો, અને હેવો એક શખસ કે જનાં જાતી શુણો અને હોશીઆરી વીધે સઘળાએ એકજ રીતે મોલવા લાગા, તેને જો વાની અને તેને દેવળમાં જાગતી અને ભાશાંજુ કરતી વેલાએ સાંભલવાની હમોને ખાહેશ ઉતપંન થાઈ, જા રે ડાકટર ગયરી દેવળમાં ભાશાંજુ કરનાંર હોએછે, તારે તાંહાં હંમેસાં ભીડ ઘણી થાએછે અને આગમનથી જગાની ગોઠવણ કેટલા જણાએ કરી રાખેછે અને એક ખીતરની ખારફતે હમારે વાસતે ઘણી સારી અને નજરીકની જગા રાખીઆમાં આવી હતી. પાછલા પોહારનાં તરણ વાગતે જાંજી તથા ભાશાંજુ કરવાનો વખત હતા તેની કેટલાએક વાર આગમનથી દેવલ ભરઈ ગયું હતું, એટલી બધી લોકોની ઇનતેજરી હતી. જાગતી કીધા પછે ડાકટર ગયરીએ પોતાનું ભાશાંજુ “આ ડુનીઆમાં આપણે એક દુક ખુદનાં ખુસાફર ધ્યે, અથવા આપણી ઇંદરીનો એક પલ પછી આપણને ભરોશો નથી” હેવી ખતલખનું કરીઈ હતું, અને તે ભાશાંજુ હેવુંતો સેહલી અને સર્લેસ એખારત, સફાઈ અને જસથી કરેઈ હતું, કે તેનાં દરએક મોલ જાંજો તેનાં સાંભલનાંરએની છાતી ઉપર લખાતા હુએ, અને તે હેવી રીતે લખાતા હુએ કે જાંજો તાંહાંથી કધી ખીંચી નહી, હેવી રીતે તેનાં મોલવાની અસર થાતી હતી. એ ડાકટરનાં ભાશાંજુથી દેવલમાં એકડા ધાએલાઓનાં ખંન ઉપર એટલીતો અસર થાતી હતી કે તેનાં મોહાડાંમાંથી સખરો નીકડે, તેમ

સાંભલનાંરાઓની ઝાંખાંખાંથી ઝાંખાંનાં રેલા પડતા હતા, અને હેવા ધરમ ગુરનાં મોહોડાંમાંથી સીખામણ લઈને તેનાં સાંભલનાંરાઓ બેહતર રાહા પકડે અને તેઓ હંમેસાં નીતીનો અને સચાઈનો મારગ અખતીઆર કરે તેમાં નવાઈ જોવું નથી. આ ડાકટરનાં બીજા સારા ગુણોથી તેની સીખામણ વધારે મજબુત અસર કરેછે, અને હમો હમારી તરફથી કહીજીએએ કે હેવો બીજા ભાષાંણ કરતા હમોએ સાંભલીઓ નથી. બીજા દીને એ ધરમ ગુરને ઘેર જાઈને હમોએ તેની મુલાકાત લીધી, અને બીજા મણીએક વાતચીત કરી તેમાં તેનાં ખુબી ભરેલા વીચારો અને સાંરાં દીલની નીશાન સાફ દેખાતી હતી.

गङ्गासुगौ-

આ શેડર સ્કાટલંડમાં વેપારમાં મુખીઅય છે, અને દોલત, વેપાર, અને કારખાનાઓમાં ગરેઠ બરી ઈત્યાદિ તરીકું ગણાયેછે. ૧૭૭૫ નાં વરસની આગમન એ શેડર તંબાકુનાં વેપારને સાફ થણી જતાં હવું અને જેએ એ વેપારમાં શ્રેષ્ઠ હતા તેઓને, જેમ મેનચેસ્ટરના રૂઈનાં વેપારીઓને “કાટન લારડસ” કે હવામાં આવેછે, તેમ તે વખતે “ટોબાકો લારડસ” કરી કહેતા હતા. આમેરીકામાં જ બજાવે હતીઓ હતાં તે અને લડાઈ થાઈ હતી, તે ઉપરાથી તંબાકુનાં વેપારમાં હરકત થયાથી તાંહનાં લોકોએ રૂઈનું કાપડ બનાવવા ઉપર ધીઆંન આપવા માંડીઈ, અને આજ પછી એ શેડર રૂઈનાં કાપડ બનાવવાનાં કારખાનાં વીશે તાં મીથું ગણાયેછે. એ શેડર પ્રધે હાથથી વણતાં અને સાંચાનાં બજાથી ચાલતા રૂઈનાં કારખાનાંની વીગત ની જે જણવીઆ પરમાણેછે. એ શેડરનાં કારખાનાંઓમાં હાલમાં હાથથી વણનાં (૪૦૦૦૦) મીઆલીસ હ નર કારીગરોછે, જેઓની મેદુનતથી (૩૦૦૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ રૂપીઆની કીમતનું કાપડ બનેછે. વલીઆ ખા શેડરમાં સઘળી મલીને સાંચાથી ચાલતી આજ ઢીને ૨૫૦૦૦ લુખસ અથવા સારછે, તેઓની મારફતે દર રો ન (૬૨૫૦૦૦) છ લાખ પચીસ હજાર વાર કાપડ વણાયેછે અને વરસના ૩૦૦ દાહાડા કાંમનાં ગણીએતો એ વરસમાં ઉપર જણાવેલી સંખ્યાઆની લુખસથી (૧૮૦૫૦૦૦૦૦) અદાર કરોડ અને પંચોતર લાખ વાર કાપડ વણાયેછે, આ કાપડની કીમત દર વારે સરાસરી જે આંનાં દાખલ ગણીએતો (૪૬૮૦૫૦૦૦) નાં સાલમાં રાફ થાયું હવું, પણ તાહરપછી ફક્ મુદતની અંદર તેમાં થણેલ વધારો થયોછે. હાલમાં સઘ નાં કારખાનાંઓમાં જુમલે (૧૮૦૦૦૦૦) અદાર લાખ રૂપીનાડલસછે અને તેમાં (૫૦૦૦૦૦૦૦) પાંચ કરોડ આ રૂપીઆનું શ્રુતર વણાયેછે. હાલમાં એ શેડરમાં રૂઈની (૧૨૦૦૦૦) એક લાખ, વીશ હજાર ગાંસડી અથવા (૨૫૦૦૦૦૦૦) આર કરોડ પચાસ લાખ રતલ રૂઈનો અપછે. એ માલ ઉપરાત હાલમાં આ શેડરમાં રેશમ તા વેપારમાં તથા રેશમનાં કાપડ બનાવવાનાં કારખાનાંમાં પણ વધારો થયોછે. રેશમ અને ઉંચા ઉંચાને ભે

લીને આ શેડરમાં ઘણું સરસ કાપડ બનાવીઆમાં આવેલું.
 યોડાંએક વરસ થયાં વધી એ શેડર લોહાડાં કાંઠાનાં કારખાનાંને સાડ વખણાવા લાગુંછે. જેમ
 “ ટોખાકો વારડસ ” ને, “ કાટન વારડસ ” એએ ધાંકી નાખીઆ, તેમ કાટન વારડસોને આપરં લા
 રડસ ધાંકી નાંખશે હેડું ધારીઆમાં આવેલું. તરીસ વરસની વાત ઉપર એ શેડર અને તેની આસપા
 સનાં ગાંઠડાં ત્રીજી ત્રાતર ૧૬ લડીઆ હતી તેને બદલે હાલમાં લગભગ ૧૦૦ છે અને તેમાં દર વરશે
 (૫૦૦૦૦૦) પાંચ લાખ દન પીગ આપરં અને (૧૦૦૦૦૦) એક લાખ દન માલીએબલ આપરં બનેછે.
 હેવાં લોહાડાં કાંઠાનાં કારખાનાંએમાંથી યોડાંએક ગલાસગોમાં નરૂર જેવા નિદ્રએછે. નેપીઅરનુ કારખાનું
 ઘણું શેડર અને સહી સરસમાંનું એકછે, હેડું નણાંવીઆમાં આવેલું. કોલસાનાં વેપાર પણ એ શેડર ખા
 તે હાલમાં ઘણો વધીઆછે. એ શેડર ખાતે વાંદાણો નાંધવાનું કાંઠ પણ થયુંછે અને હેવાં બાંધકાંઠ નેવા

નવાને સાડ મુસાફરને મળ્યુત ભલામણ કરીઆમાં આવેછે. મુંઝાઈમાં આપણે વાંહાંણુ બાંધવાનું કાંમ જોઈએછે તેમાં અને આ જગાએ વાંહાંણુ બાંધવાનાં કાંમમાં ઝાઝો તકાવત નથી (અને એથી અતરેનાં આ પણા વાહાડીઆએને થોડું માંન નથી) તોપણ તાંહાં તે કાંમ જોવા ગયાથી વખત નકાંમે ગએલો કેહવાશે નહી. હીઆની જોદીમાં ઘણાએક નાંમોયા વાંહાંણુ તથા આગખોટો બંધાઈછે.

આ શેહેર મધે કાપડ રંગવાનાં પલ્લુ ઘણાએક નાંમીયા કારખાંનાંછે તેમાંનાં કેટલાંએક જોવાથી આ પણને ઘણીએક અમગતની ખબર મેલેછે અને તેથી આપણને જે અમરતી ઉપજેછે તેનો પાર નથી. રશાએણુ સાસતરથી રંગવાનાં હુનરે હેવીતો ઝડપ અને અમરતી પકડીછે કે તેનું બપાન થાઈ શકતું નથી, ગલાસજો થી જીન વેગલાઈએ મીશીઅરસ સ્ટરલીંગ એનડ મેથીસનનું કાપડ રંગવાનું અને છીંટ છાપવાનું કારખાંનું સ ઉધી મોઠાં કારખાંનાં મધેનું એકછે. એએ ઘણીન ભલમણસાધથી પોતાનું કારખાંનું મુસાફરોને દેખાડેછે. આપણા દેશમાં વાંણીઆએની સારી અને પાગડી જે વેલાતથી રંગાઈને આવેછે, તે હાંવાં કારખાંનાંએ મધેથી આવેછે. વણુકરને તાંહાંથી કાપડ આવીઆ પછે, તે કાપડનાં દેશમાં જે કાંઈ મેલ હોએ તે કાહાડી નાંખવાને વાસતે ૨૪ કલાક શુધી તેને ગરંમ પાંણી અને આલકલી એટલે ખારમાં રાખી મેલેછે. પછી તે કાપડમાં જે કાંઈ ખાર હોએ તે કાહાડી નાંખવાને વાસતે તેને ઘોપામાં આવેછે. એ ઘોવાનું કાંમ કાંઈ ભડીમાં અથ વા પથર ઉપર ચાલતું નથી. એક મોટી પેટી કે જે જ્વેરથી ચકરનાં આકારમાં ફરેછે તેની અંદર તે કાપડ નાંખીઆમાં આવેછે અને ફરવાનાં જ્વેરથી તે મધેનાં પાંણીની પેલાં કાપડ ઉપર હેવીતો અસર થાએછે કે તે તરત સાફ થાએછે અને કપડાનાં કુમાસને અથવા તેને બીજી રીતે કશી તરાંહની નુકસાંની પોંહાંચતી ન થી. એ પરખાંણુ ઘોપા પછી તે કાપડની અંદર જે કાંઈ પાંણી હોએ તે એકદંમ નીચવી કાહાડવાને વાસતે કાફી દલવાની ધડીનાં જેવા એક સાંચામાં તે કાપડને નાંખેછે. અને તે સાંચો ફરેછે તેમ પેલું કાપડ તે માં દબાએછે. દબાયાથી તેમાં જે પાણી હોએછે તે તરત નાંકાએની ગારફતે બાહેર નીકલી જાએછે. એ પરખાંણુ પાંણી નીચવી કાહાડીઆ પછે, તે કાપડને રંગ લેવાને લાએકનું કરવાને સાડ ફરીથી તેને મોટી ડે ગોમાં નાંખીને બાર કલાક શુધી ખારની સાથે ઉકારીઆમાં આવેછે. પછી તેને મુકવીઆમાં આવે છે. એ કાંમ કાંઈ આપણા દેશની આફક તડકાંમાં બનતું નથી, પણ મોટા એરડાએની અંદર બાફથી ગર મી દાખલ કરીઆમાં આવેછે અને તાંહાં તે કાપડને ગરમ હવાથી મુકવીઆમાં આવેછે. એ એરડાએ માં ૧૨૦ થી ૧૮૦ ડીગરી શુધીની ગરમી હોએછે અને શીઆલાની રૂંત હોએ તેપણુ તે એરડામાંથી પાંચ મીનીટમાં આપણુ પશાર થાઈએ તોબી તાંહાંની ગરમીથી આપણને તરત પર્સિસ છુટી આવેછે. મુકાયા પછી તે કપડાંને નરમ કરવાને વાસતે સાત દાહાડા શુધી આલીવ આઈલનાં તેલ, ગરંમ પાંણી અને ખારની સાથે રાખીઆમાં આવેછે. તાહારપછી તે કાપડમાં શુમાંક નાંમની સીસીલી દેશ મધેથી એક જતની પીરી વસતું આવેછે તે, તથા મંજુક અને બલદનું લોહી બેલીને પેલાં કપડાંને તેની અંદર લગલગ ચાર કલાક શુ ધી ઉકારેછે. પછી તે કાપડને પાંણીમાં ભેરી કાહાડીઆથી સતો રંગ નીકરેછે. તાહાર પછી તે કાપડને બ લી તરાંબાની ભડીએમાં સોડા, આસીડ, અને બીજી એક બે જનસોની સાથે ફરીથી ઉકારીઆમાં આવેછે. પછી એક કાચનું બંધેણુ થર કે જેહની અંદર ઘટ્ટી ગરમી લાવીઆમાં આવેછે તેમાં તેને મુકવીઆમાં આવેછે. જે જોલલી હવામાં અથવા બીજી રીતે મુકવીઆમાં આવેતો તે કાપડનાં રંગ ઉપર ખરાબ અસર થાએ. પછી આ રંગેલા કાપડનાં તાક્ષ એક મોટા એરડામાં લઈજામાં આવેછે, તાંહાં કેટલીએક અસતરીઆ તેજને તપાસેછે અને જે કોઈ ફેકાંણુ તે કાપડ કાઠુ હોએ અથવા તેને કાંઈ નુકસાંની થાઈ હોએ તે તે રદ કરેછે. એન જગાએ ટરકી રેડ રંગનાં રૂઆલો ઉપર જે તરેહ પાડીઆમાં આવેછે તે ઘણી સેહલીછે. આ સરે એક ડબન રૂઆલો એક ઉપર એક ચોઠવીઆમાં આવેછે અને પછી તેએની ઉપર સંચાની રાડે એક મ

નવાને સાડાં સુસાફરને મળજીત ભલામણ કરીઆમાં આવેછે. સુંબઈમાં આપણે વાંહાંણુ બાંધવાનું કાંમ નેઈએછે તેમાં અને આ જગાએ વાંહાંણુ બાંધવાનાં કાંમમાં ઝાઝો તફાવત નથી (અને એથી અતરેનાં આ પણા વાહાડીઆએને થોડું જાન નથી) તોપણ વાંહાં તે કાંમ જેવા ગયાથી વખત નકાંમો ગએલો કેહવાશે નહીં. હીંઆની ગોદીમાં ઘણાએક નાંગોઆ વાંહાંણો તથા આગખોટો બંધાઈછે.

આ રોડેર મધે કાપડ રંગવાનાં પણ ઘણાએક નાંખીઆ કારખાંનાંછે તેમાંનાં કેટલાંએક જેવાથી આ પણને ઘણીએક અગતની ખબર મહેલે અને તેથી આપણને જે અચરતી ઉપજેછે તેનો પાર નથી. રથાએણુ સાસતરથી રંગવાનાં હુનરે હેવીતો ઝડપ અને અચરતી પકડીછે કે તેનું બપાન યાઈ શકતું નથી. ગલાસગો થી જીન વેગલાઈએ ત્રીશીઅરસ દરદર્દીંગ એનડ મેથીસંનતું કાપડ રંગવાનું અને છીંટ છાપવાનું કારખાંનું સ ઉધી મોટાં કારખાંનાં મથેતું એકછે. એએ ઘણીજ ભલામણસાધથી પોતાનું કારખાંનું સુસાફરોને દેખાડેછે. આપણા દેશમાં વાંણીઆએની સારી અને પાગડી જે વેલાતથી રંગાઈને આવેછે, તે હાંવાં કારખાંનાંએ મધેથી આવેછે. વણુકરને તાંહાંથી કાપડ આવીઆ પછે, તે કાપડનાં દોરામાં જે કાંઈ મેલ હોએ તે કાહાડી નાંખવાને વાસતે ૨૪ કલાક શુધી તેને ગરંમ પાંણી અને આલકલી એટલે ખારમાં રાખી મેલેછે. પછી તે કાપડમાં જે કાંઈ ખાર હોએ તે કાહાડી નાંખવાને વાસતે તેને ધોયામાં આવેછે. એ ધોવાનું કાંમ કાંઈ ભડીમાં અથવા વા પથર ઉપર ચાલતું નથી. એક મોટી પેટી કે જે જોરથી ચકરનાં આકારમાં ફરેછે તેની અંદર તે કાપડ નાંખીઆમાં આવેછે અને ફરવાનાં જોરથી તે મથેનાં પાંણીની પેલાં કાપડ ઉપર હેવીતો અસર થાએછે કે તે તરત સાફ થાએછે અને કપડાનાં કુમાસને અથવા તેને બીજી રીતે કશી-તરાંહુની નુકસાંની પોહાંમતી ન થી. એ પરખાંણુ ધોવા પછી તે કાપડની અંદર જે કાંઈ પાંણી હોએ તે એકદંબ નીચવી કાહાડવાને વાસતે કાકી ફલવાની ઘટીનાં જેવા એક સાંચામાં તે કાપડને નાંખેછે, અને તે સાંચો ફરેછે તેમ પેહું કાપડ તે માં દબાએછે. દબાયાથી તેમાં જે પાણી હોએછે તે તરત નાંકાએની આરકતે બાહર નીકળી જાએછે. એ પરખાંણુ પાંણી નીચવી કાહાડીઆ પછે, તે કાપડને રંગ લેવાને લાએકતુ કરવાને સાડાં ફરીથી તેને મોટી ડો ગોમાં નાંખીને બાર કલાક શુધી ખારની સાથે ઉકારીઆમાં આવેછે. પછી તેને સુકવીઆમાં આવે છે. એ કાંમ કાંઈ આપણા દેશની આફક તડકાંમાં બનતું નથી, પણ મોટા એરડાએની અંદર બાકથી ગર ખી દાખલ કરીઆમાં આવેછે અને તાંહાં તે કાપડને ગરમ હવાથી સુકવીઆમાં આવેછે. એ એરડાએ માં ૧૨૦ થી ૧૮૦ ડીગરી શુધીની ગરમી હોએછે અને શીઆલાની રૂંત હોએ તોપણ તે એરડામાંથી પાંચ મીનીટમાં આપણે પશાર થાઈએ તોખી તાંહાંની ગરમીથી આપણને તરત પરસીરા છુટી આવેછે. સુકામા પછી તે કપડાંને ગરમ કરવાને વાસતે સાત દાહાડા શુધી આલીવ આઈલનાં તેલ, ગરંમ પાંણી અને ખારની સાથે રાખીઆમાં આવેછે. તાહારપછી તે કાપડમાં શુમાંક નાંગની સીસીલી દેશ મધેથી એક જાતની પીરી વસતુ આવેછે તે, તથા મંજીક અને બલદનું તોહી બેલીને પેલાં કપડાંને તેની અંદર લગભગ ચાર કલાક શુધી ઉકારેછે. પછી તે કાપડને પાંણીમાં મોરી કાહાડીઆથી રાતો રંગ નીકલેછે. તાહાર પછી તે કાપડને વ લી તરાંબાની ભડીઓમાં સોડા, આસીડ, અને બીજી એક બે જાતસોની સાથે ફરીથી ઉકારીઆમાં આવેછે. પછી એક કાચનું બાંધેલું ઘર કે જેહની અંદર ઘટ્ટી ગરમી લાવીઆમાં આવેછે તેમાં તેને સુકવીઆમાં આવેછે. જે બોલલી હવામાં અથવા બીજી રીતે સુકવીઆમાં આવેતો તે કાપડનાં રંગ ઉપર ખરાબ અસર થાએ. પછી આ રંગેલા કાપડનાં તાકા એક મોટા એરડામાં લઈજયામાં આવેછે, તાંહાં કેટલીએક અસતરીએ તેમને તપાસેછે અને જે કાંઈ દેકાંણુ તે કાપડ શુદ્ધ હોએ અથવા તેને કાંઈ નુકસાંની યાઈ હોએ તે તે રદ કરેછે.

એજ જગાએ ટરકી રેડ રંગનાં રૂઆલો ઉપર જે તરેહ પાડીઆમાં આવેછે તે ઘણી સેહલીછે. આ સરે એક ડબન રૂઆલો એક ઉપર એક એઠવીઆમાં આવેછે અને પછી તેએની ઉપર સંચાની રાફે એક મ

ન્યુત દાબન કરીઆમાં આવેછે. તે દાબનનાં ધાંકણાની અંદર જે તરેહ પાડવાની હોય તેનાં આંધરાં હોયછે તેમની અંદરથી તે રૂમાલ ઉપર ફલોરાઈડ આવ લાઈમ, અને ધંધકનુ પાંણી પશાર કરીઆમાં આવેછે, તેથી તે આંધરાં સુખ્ય તરેહ પડેછે. વલી કેટલુંએક કાપડ લાકડાં ઉપર કોતરેલી તરેહથી પણ છાપીઆમાં આવેછે. જે તરેહ છાપવાની હોય તે પેહલલે એક કાગળ ઉપર પાડીઆમાં આવેછે, તાહાર પછે તે સુખ્ય લાકડાંનાં કટકા રંગીને તે કટકાને કોતરીઆમાં આવેછે અને પછી તેથી કાપડ છાયેછે. એકજ નગાએ જુદા જુદા રંગની તરેહ પાડવી હોયતો, તે કારણસર રંગ પરમાંણે લાકડાંનાં જુદા જુદા કટકા ઉપર તરેહ કોતરીઆમાં આવેછે અને પછી તે જુદી તરેહ પાડવાને વાસતે પેલા કોતરેલા લાકડાંનાં કટકા થી વારા કરતી છાપીઆમાં આવેછે અને એ સુખ્ય સઘળી તરેહ છાપીઆ પછી તે કાપડને ફલોરાઈડ આવ લાઈમ અને ગંધકનાં પાંણીમાં બેરી કાહડેછે, તેથી જેવી જોઈએ તેવા રંગો સાથે તરાંહ નીકલી આવેછે.

આ શેહરમાં છોટ છાપવાનું કાંમ પણ ઘણું ચાલેછે. આપણા દેશમાં છોટના અપ થોડાછે, પણ ઇંગલંડમાં ઘણાછે અને એ કાપડને વાસતે મેનચેસ્ટરમાં તથા આ શેહર ખાતે ઘણાએક કારખાંનાંછે. એ કાંમ ઘણું સેહેલુંછે. તરાંખાંનાં ગોલ રોલરો ઉપર તરેહ કોતરેલી હોયછે, અને જેમ છાપવાનાં સાંચામાં શાહી ના રોલરને પોતાની મેલે સાહી લાગેછે, તે મીશાલે ઉપલા રોલરોને છાપવાના જે રંગ હોયછે, તે પોતાની મેલે લાગે હેવી ગોડવણ કરેલીછે. એ તાકાઓ પેલી તરેહ સાથનાં રોલર ઉપર કરી વલીઆથી તેઓની ઉપર તરેહ છપાતી જાયછે. હીઆં જે નક્સો આપીઓછે, તેની નીચે જે ગોલ રોલરછે તેની ઉપર છોટની તરેહ પાડીછે અને રોલરની નીચેથી કપડાંનો તાકો પશાર ઘાઈને ઉપર જાયછે તેની ઉપર જે તરેહ પડેછે તે દેખાડીઆમાં આવીછે. એ પરમાંણે નીચેથી છપાઈને તાકો ઉપર જાયછે, તે તરત તાંહાં સીલીંગમાં ફીલેલા મારગની મારફતે બીજા ખાલ ઉપર જાયછે અને તાંહાં બાફની ગરમીથી શુકાયછે. એ પરમાંણે તાકા શુકાયા પછી તેઓને જે રોલરનાં એક સાંચામાં પશાર કરીઆમાં આવેછે તાંહાં તેમની સપાટી ઉપર સફાઈ તથા કેટલોએક ચલકાટ આવેછે, અને જે આકારમાં આપણે છોટ જોઈએ તે આકારમાં બનેછે. ઉપર જણાવેલી રીતે છોટ છાપીઆમાં આવેછે, તેમાં જે એકથી વધારે રંગની તરેહ પાડવી હોયછે તો એકથી વધારે રોલર તે સાંચામાં ગોડવીઆમાં આવેછે અને પેહલું કાપડ એક રોલર ઉપર પોતાના રંગ લઈને તૃપ્ત બીજા રોલર ઉપર જાયછે અને તાંહાં વલી બીજો રંગ લીંચેછે, એ પરમાંણે બે તરણ રંગ પણ એકદમ છપાએ હેવી ધિકતી કરીઆમાં આવીછે.

ગલાસંગો મધે “ટનેટસ ફેબ્રિકલ વરક્સ” નાંમનું કારખાનુંછે તે ખબીત જેવા લાયેછે. તે જેવા જવાને વાસતે ઘણી સીફરસથી રજા મહેલે, અને સુંબઈની એક નાંમીથી પેહડીનાં શુભાસતાની મારફતે તે હોમને તે કારખાંનું જેવા જવાને બની આવીઈ હતું. આ કારખાંનાંમાં ગંધકનુ તેજબ, ફલોરાઈડ આવ લાઈમ, ચોડા, અને બીજીચાએણી વસતુઓ તથા સાણુ બતાવીઆમાં આવેછે. આ કારખાંનું એરલુતો મોટું છે કે તેની અંદર ઓછામાં ઓછી ૧૦૦ ભડીછે. સઘળી મોટી “ચીમતી” અથવા પુનારીઆંની ઉંચાઈ ૪૩૬ ફુટછે અને તેનાં ઘેરાવાનાં વીઆસની યોડાલાઈ ૪૦ ફુટછે. ઉપર જણાવેલી વસતુઓ બતાવવાની રીત તે કારખાંનાવાલાઓ જેમ અને તેમ છુપી રાખેછે.

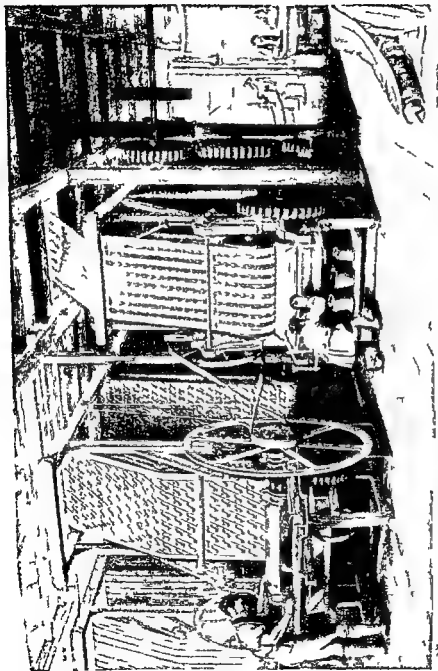
આ શેહરથી સાત માઈલની વેગલાઈએ પેસલી ગાંમડાંમાં સીવવાના દોરા બતાવવાનું મીશીઅરસ જે એનડ પી કોટસનું એક મોટું કારખાંનુંછે. એ કારખાંનાંમાં વણકરને તાંદાથી કાચું સુતર આવેછે તેને મન્યુત પોતે દોરા બતાવીઆમાં આવેછે. પેલાં કાચાં સુતરનાં છ તાર લઈને એક તારમાં તે દોરાને મન્યુત વણેઆમાં વણે આવેછે અને પછી તેને કાટલામાં વીટાડીઆમાં આવેછે. એ કાટલાં સઘળા ઝડપના સાંચાનાં જેરથી કરેછે અને તેની ઉપર દોરા વીટરાતો જાયછે. એક કાટલું પુરું થાયું કે તે કાહાડીને તેની નગાએ બીજું મેલી

ન્યુત દાબન કરીઆમાં આવેછે. તે દાબનનાં ધાંકણાની અંદર જે તરેહ પાડવાની હોય તેનાં આંધરાં હોયછે તેમની અંદરથી તે રૂબાલ ઉપર કોરાઈડ આવ લાઈમ, અને થંધકનું પાંચી પશાર કરીઆમાં આવેછે, તેથી તે આંધરાં મુનબ તરેહ પડેછે. વલી કેટલુંએક કાપડ લાકડાં ઉપર કોતરેલી તરેહથી પણ છાપીઆમાં આવેછે. જે તરેહ છાપવાની હોય તે પેહલે એક કાગળ ઉપર પાડીઆમાં આવેછે, તાહાર પછે તે મુનબ લાકડાંનાં કટકા રંગીને તે કટકાને કોતરીઆમાં આવેછે અને પછી તેથી કાપડ છાપેછે. એકજ જગ્યાએ જુદા જુદા રંગની તરેહ પાડવી હોયતો, તે કારણસર રંગ પરમાંલે લાકડાંનાં જુદા જુદા કટકા ઉપર તરેહ કોતરીઆમાં આવેછે અને પછી તે જુદી તરેહ પાડવાને વાસતે પેલા કોતરેલા લાકડાંનાં કટકા થી વારા ફરતી છાપીઆમાં આવેછે અને એ મુનબ સઘળી તરેહ છાપીઆ પછી તે કાપડને કોરાઈડ આવ લાઈમ અને ગંધકનાં પાંચીમાં ભેરી કાહડેછે, તેથી જોવી જોઈએ તેવા રંગો સાથે તરાંહ નીકલી આવેછે.

આ શેહેરમાં છોટ છાપવાનું કાંમ પણ ઘણું ચાલેછે. આપણું દેશમાં છોટને ખપ થોડોછે, પણ ઇંગલંડમાં ઘણોછે અને એ કાપડને વાસતે મેનચેસ્ટરમાં તથા આ શેહેર ખાતે ઘણુંએક કારખાંનાંછે. એ કાંમ ઘણું સેટલુંછે. તરાંખાંનાં ગોલ રોલરો ઉપર તરેહ કોતરેલી હોયછે, અને જેમ છાપવાનાં સાંચામાં શાહી ન રોલરને પોતાની મેલે સાહી લાગેછે, તે ખીશાયે ઉપલા રોલરોને છાપવાનો જે રંગ હોયછે, તે પોતાની મેલે લાગે હેવી ગોઠવણ કરેલીછે. એ તાકાએ પેલી તરેહ સાધનાં રોલર ઉપર ફરી વલીઆથી તેઓની ઉપર તરેહ છાપાતી જાયછે. હાંઆં જે નકસો આપીઓછે, તેની નીચે જે ગોલ રોલરછે તેની ઉપર છોટની તરેહ પાડીછે અને રોલરની નીચેથી કપડાંનાં તાકો પશાર ઘાળને ઉપર જાયછે તેની ઉપર જે તરેહ પડેછે તે દેખાડીઆમાં આવીછે. એ પરમાંલે નીચેથી છાપાળને તાકો ઉપર જાયછે, તે તરત તાંહાં સીલોંગમાં કીવેલા ચાર ગની ખારકતે બીજા ખાલ ઉપર જાયછે અને તાંહાં બાકની ગરમીથી શુકાયછે. એ પરમાંલે તાકા શુકાયા પછી તેઓને બે રોલરનાં એક સાંચામાં પશાર કરીઆમાં આવેછે તાંહાં તેમની સપાટી ઉપર સફાઈ તથા કેટલોએક ચલકાટ આવેછે, અને જે આકારમાં આપણે છોટ જોઈએ ત તે આકારમાં બનેછે. ઉપર જણાવેલી રીતે છોટ છાપીઆમાં આવેછે, તેમાં જો એકથી વધારે રંગની તરેહ પાડવી હોયછે તો એકથી વધારે રંગ તે સાંચામાં ગોઠવીઆમાં આવેછે અને પેલું કાપડ એક રોલર ઉપર પોતાનો રંગ લાળને તરત બીજા રોલર ઉપર જાયછે અને તાંહાં વલી બીજા રંગ લીયેછે, એ પરમાંલે જે તરણ રંગ પણ એકજ છપાયે હેવી ઈકતી કરીઆમાં આવીછે.

ગલાસગો ખધે “ટેનેટસ કેમીકલ વરકસ” નાંમનું કારખાંનુંછે તે ખચીત જોવા લાયકછે. તે જોવા જવાને વાસતે ઘણી સીફરસથી રજા મળેછે, અને મુનબની એક નાંખીચી પેહડીનાં મુખાસતાની ખારક તે હમેને તે કારખાંનું જોવા જવાને બની આવીઈ હતું. આ કારખાંનાંમાં ગંધકનું તેજબ, કોરાઈડ આવ લાઈમ, સોડા, અને બીજાંરશાએણી વસતુઓ તથા સાણ બનાવીઆમાં આવેછે. આ કારખાંનું એટલુંતો મોટું છે કે તેની અંદર ઓછામાં ઓછી ૧૦૦ બડીછે. સઘળી મોટી “ચીમની” અથવા ધુમારીઆંની ડંખાઈ ૪૩૬ ફુટછે અને તેનાં ઘેરાવાનાં વીઆસની પોહોલાઈ ૪૦ ફુટછે. ઉપર જણાવેલી વસતુઓ બનાવવાની રીત તે કારખાંનાવાલાઓ જેમ બને તેમ ખુબી રાખેછે.

આ શેહેરથી સાત માઈલની વેગલાઈએ પેસલી ગાંમડાંમાં સીવવાના ઘેરા બનાવવાનું ખીશીઅરસ જે એનડ પી કોટસનું એક મોટું કારખાંનુંછે. એ કારખાંનાંમાં વણકરને તાંહાથી કાચું સુતર આવેછે તેનાં મનુષ્ય દોરો બનાવીઆમાં આવેછે. પેલાં કાચાં સુતરનાં છ તાર લાળને એક તારમાં તે ઘેરાને મનુષ્ય વણેઆમાં આવેછે અને પછી તેને કાટવામાં વીટાડીઆમાં આવેછે. એ કાટવાં સઘળાં ઝડપમાં સાંચાનાં જોરથી કરેછે અને તેની ઉપર દોરો વીટરાતો જાયછે. એક કાટલું પૂરું થાયું કે તે કાહડીને તેની જગ્યાએ બીજું મેલી

૭૮. ૨૫ (૧૮૮૦) ૨૭
 (૨૦૩) — જાણીતી યાંત્રિક

આમાં આવે છે અને તેની ઉપર નસાક દોરો લગાડીએ કે તરત તે વીટડાવા લાગે છે. એ કારણને વાસતે દરએક કાટલાંની સામને એક અસતરી અથવા છાકરી બેસે છે અને આ કારખાનાંનાં બે મોટા ચોરડામાં એ પરખાણે પાંચસો પાંચસો અસતરીઓ એક એકની સાંબે બેસીને કાંચ કરે છે. જાણે પાંચસો અસતરીઓ સાંખા સાંખી ટેબલ ઉપર ખાવા બેઠી હોયે હેવી રીતનો દેખાવ તાંહાં થાયે છે, તે દેખાવન જોવા લાયક છે. આ કારખાનાંમાં સધળા મહી ૧૩૦૦ આદમી કાંચે લાગે છે અને દરએક અસતરી ઉપર જાણીવીઆ પરખાણે દરરોજ આસરે ૫૦૦ કાટલાં વીટાડે છે. દોરો વીટાડવાને વાસતે જ કાટલાં જોઈએ છે તે પછી હીઆંન બને છે. આ ગામડાંમાં ૭૦૦ વરસનું એક પુરાણું દેવળ છે, તાંહાં આપણે ગમે તેટલું હજી શોધીએ તો ખી મોટા “ એકે ” અથવા અવાજ થાયે છે, તેનું કારણ શું હશે તેની સમજ પડતી નથી.

પાંણી પોંડાયતાં કરવાને વાસતે લોહાડાંના નલ બનાવવાનું ગલાસગોમાં એક મોટું કારખાનું છે અને તાંહાં જ મોટા નલો ચોટીઆમાં આવે છે તે જોયાથી આપણને ઘણીએક અચરતી ઉપજે છે. હાવા મોટા નલ ચોટવાને વાસતે ભડીઓની ઉપર લોહાડું તાવવાને સાડ મોટી ડોંગ ચહુડાવીઆમાં આવે છે અને પછી તવાએલું લોહાડું ચોટવાની જગાએ રેડીઆથી નલો બને છે. આએ જ કારખાનાંમાં મુખ્યમાં આવેલા નલો બનાવીઆમાં આવીઆ હતા, હેવું તે કારખાંનાવાલાઓએ હુમેને જાણવીઈ હતું.

એ શેહેર મધે જહેર ઇમારતોમાં સઘી જોવા લાયક એક મોટું અને પુરાણું દેવળ છે, તે પેહલ વેહ લલું ૧૧૭૫ ના સાલમાં બાંધીઆમાં આવીઈ હતું. એ દેવળનાં આગલા ભાગમાં તસવીર સાથની જ રંગીન કાચની બારીઓ છે તે દરએક બારી ઉપર ૧૭૦૦૦ હજાર રૂપીઆનો ખર્ચ થાયે છે. એ દેવળની પડોસમાં એક ઉંચી જગા ઉપર સુરદાં દાટવાની જગા છે તે હેવીસો સોભઈતી કરીઆમાં આવી છે કે સઘી સરસ બાગ હોયે તેખી તેની આગલ હડી જાયે. આ જગા ઘણી ઉંચાંનમાં આવીઆથી તાંહાંથી ગલાસગો શેહેરને આખા દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. એ શેહેર મધે કેટલીએક બેકાં છે તેમનાં દીવાંનખાંનાં ઘણા ખુબ સુરત છે. ફરી અરચ કાલેજની મદરેસા ઘણી જ રોણકદાર બાયેલો છે. એ શેહેરમાં જહેર સભા, કાંનસરદર અને તેવા બીજા મેલવરાને સાડ આસરે ૩૦૦૦ થી ૪૦૦૦ આદમી સમાઈ શકે તેવી મોટી ઇમારત છે, તેને “ ધી સીટી હાલ ” ફરી કહેવામાં આવે છે.

એ શેહેર મધે હુંનદેરીઅન ઝીડિઅન નામનું એક કીમતી સંગરહસથાન છે. ડાકટર વીલીઅમ હુંનદરની મદદથી તે ઉઠું થાયું છે. તેને બાંધતાં (૮૦૦૦૦) રૂશી હજાર રૂપીઆનો ખર્ચ થાયે હતો, અને ડાકટર હુંનદરનું પોતાનું સંગરહસથાન જોની કીમત (૧૨૦૦૦૦૦) બાર લાખ રૂપીઆની કરીઆમાં આવી છે, તે તેણે પોતાના મરણની વેલાએ જહેરમાં આપીઈ હતું. આદમીનાં સરીરનાં જુદા જુદા ભાગ બતાવનારા નમુનાં જ તે કાબેલ ડાકટરે પોતાને હાથે બનાવીઆ હતા, તે હીઆં આપણા જોવામાં આવે છે. આ શેહેર મધેની જલ પછી ઘણી સારી છે અને તાંહાં બંધવાએને સુધારવામાં તથા તેઓને ઉદ્ધારવાને સીખવીઆમાં ઘણી મેહનત લીધામાં આવે છે.

જેમ મેનચેસટરમાં ગ્રીશીઅરસ વાટસની વખાર છે, તેમ ગલાસગોમાં પણ ગ્રીસતર કાંચપેલ નાંખના એક શખસની કાપડના ખાલની એક મોટી વખાર છે, તાંહાં દર વરસે (૫૦૦૦૦૦૦) પચાસ લાખ રૂપીઆનો ખાલ વેચાયે છે. આ વખારના જુદા જુદા ભાગમાં મહી સેંહકડો ખાંણસો કાંચે લાગેલાં આપણા દીકરામાં આવે છે. ખાલ વેચવાની ખુબસુરત દુકાંનોમાં આરગાઈલ આરકેડ નાંખની પોર ઘણી જ સોભઈતી છે, અને તાંહાંની હારેસાર સોભઈતી દુકાંનોના અને તેઓ અવેનો સાંખાં એ જગાને ઘણીએક રોણક આપે છે. ગલાસગો શેહેરમાં કલાઈડ નદી વહે છે તેને એક કીનારેથી બીજી કીનારે ગાડીમાં મેશીને દરવાને મજબુત ભલાંખ કરીઆમાં આવે છે. એથી આપણને આખું શેહેર એકદમ જોવાને બની આવે છે તથા એ

આસપાસનાં લીલાં ખેતરો અને પાહાડોની સાંકડો અને નદીનાં રેલાઓનો ઘણો જ ખુશ દેખાવ આપણી નજરે પડે છે. બાંનકરીથી નીકલેલા થોડા કલાકમાં બાલાટાર ખાતે આવી પોહ્યાંએ છઈએ અને હીંઆંથી આસરે દશ માઈલની વેગલાઈએ

બાલમોરલ

નું ગાંમડું છે તાંહાં નાંમદાર રાંણીનો મેહેલ છે. બાંનકરીથી બાલાટાર આવતાં બંધે બાળુએ પાહાડોની સાંકડ લાગેલી દેખાએ છે અને એક ડેકાંણે બંધે બાળુનાં પાહાડ એટલાતો નબદીક આવેલા છે કે જાં છે એ પાહાડની અંદરથી રસતો કાપી કાઢાડીએ હોએ અને તે જગાને “પાસ આવ બાલાટાર” કરી કેહે છે.

બાલમોરલમાં હોમેને એક ઘણો જ ખુશી ઉપજવનાર બનાવ બનીએ હોતો. કરાથીનું નાંધણું દેવળ જે રાંણીનાં મેહેલથી આસરે ૦૧ માઈલ દુર છે, તાંહાં રાંણી જાહેરે બાલમોરલમાં હોએ છે તાહેરે ભગતી કરવા ને સ્નાં જાએ છે. હોમે ૧૫ પણ બાલમોરલમાં રવીવારને દીને ગયા હતા તેથી રાંણીને તે દેવલમાં જતી જોવાને હોમેને ઘણી જ આદેશ થાઈ અને તે વખતે એ નાંમદારને મેહેરો જોવાને સરવે કોઈ એક કા થાયા હતા તેમાં હોમે પણ સાંમેલ થયા. રાંણી એ વખતે ઘણી સાદી ફરે છે તેથી બે થોડાની નાંધલી કાઈટનમાં તે આવી પોહ્યાં, તેને જોધને સરવેએ ટોપી કાઢાડી આદરમાં આપીઈ અને હોમે પણ આપણા લોકોની આલ પરમાંને સર નમાવી સલાંમ કીધી. રાંણી દેવળમાં દાખલ થયા પછે પોતાની જગાએ બેઠી અને પાદરી એ બંદગી કરવાનું તથા સખક આપવાનું શરૂ કીધું. દેવળનું કાંમ પુરું થયા પછે સરવે કોઈ રાંણીને જોવાને વાસતે ઉતાવલેથી બારણા આગલ ગયા, અને હોમેએ પણ તેમજ કીધું અને ફરીથી તે નાંમદારને પુરતાં આદરમાં સાથે સલાંમ કીધી. એ વેલાએ હોમેને તે નાંમદારે સારી પઠે જોયા અને પોતાની ગાડીમાં બેશીને ગઈ, પણ તેનાં ફરમાંવીઆ ઉપરથી, એક અમલદારે હોમેને આવીને કહેઈ કે રાંણીએ હોમેને જોયા છે અને હોમે કોણ છઈએ તે જાણવાની આદેસ બતાવી છે. હોમેએ જવાબ આપીએ જે “હીનકુસથાં ખાતે સુંબઈનાં ટાપુમાં નાંમદાર રાંણીની હીનકુસથાં અધેની પરજમાં પારસી લોકો જાએ તે નાંમદાર તરફ વફાદારીમાં સરવે થી સરસ છે, તે કોમનાં શખસો હોમે છઈએ અને અતરે સુસાફરી કરીએ છઈએ.” આ જવાબ અલખતાં તે નાંમદારને જાણીએ હોમે, કાંએને આ જવાબ મોકલીઆ પછે, હોમેતો બાલમોરલથી આસરે ૧૦ માઈલ દુર બરમારનું ગાંમડું છે તાંહાંનાં પોંહોંઆનાં તરફ ગયા. હોમે કોણ છઈએ હેવું જે અમલદારે હોમેને પુછે ઉં હવું તે આસરે એક કલાક પછી તે પોંહોંઆનાંમાં આવી પોંહોંઆએ અને તે પોંહોંઆનાંનાં માલિકને પુછીઈ કે મેલા પારસી સુસાફરો કાંંછે. હોમે તેને જાણીઆ અને તેણે હોમેને કહેઈ જે “જે તમે આવ તી કાલ શુધી હીંઆં રેહવાનાં હોએતો નાંમદાર રાંણીથી તેને હાકમ જાણીએ કે, હોમેને મેહેલ દેખાડવો અને બાગમાં ફેરવવું. રાંણીની આ મેહેરબાંનીથી હોમે ઘણા ઉપકારી થયા અને જે કે હોમે રાતનાં કુચ કરવાનાં હતા તેપણ તાંહાં બીજી દીવસ શુધી રહેઆ, અને એક દીવસતો શું, પણ એ કારણને સાર એક અડવાડીઈ શુધી ખોટી રહેતે, કાંએને એ મેહેલ રાંણીના બાંનગી છે અને બીજા સરકારી મેહેલોની આક્ર સરવે કોઈને દેખાડીઆ ખાં આવતો નથી. થોડા પરમાણે મેહેલલા પોહારનાં દય વાગતે હોમે મેહેલનાં દરવાજા આગલ જાઈ પોંહોંઆ આ, તાંહાં પેચો ગરહસથ હોમેને ફરીથી જાણીએ, અને આખા બાગમાં હોમેને ફેરવીઆ તેથી હોમેરો જીવ હદ વગરને ખુશી થાયો. એ બાગ ઘણો જ રોણકથી બનાવેલો હોતો અને તેમાંની સઘળી ગોડવણું બાંન નાંમદાર રાંણીનાં બરથાર પરીનસ આવલબરટને ઘટે છે. એ નાંમદાર પોતે ઘણો જ વીદીઆવાન શખસ છે અને પોતાની ફરમુદને તેણે હાવી રીતે કાંમે લગાડી છે. જે કાંઈ સાડું દીસતું હવું તેને વીરો હોમેને જાણવી

[illegible]

શાહા અથવા શાહાંનશાહ, તે બાળદમાં રાંછી વીકટોરીઆનાં જવો ભાગ્યેગસારી નથી. જે કોઈની શખસ બેવકુફ ઇથી અથવા થેલાપણામાં આવીને નાંમદાર રાંછીને બરાકબી અપમાન જેવું કરે અથવા બોલેતો, આખી રહ્યેતે તેનાં સરીરનાં હાડકે હાડકાં અને બાલે બાલ થોડી ચીનીટમાં તોડી નાંખે; પણ આખાં સુલકમાં એટલે અનેઆ ક્રવાને પણ કોઈ નથી; અને રાંછી ઉપર લોકોના જે બેહુદ પીઆરછે તેની સામેતો ઇંગલંડમાં આપણને દર ઘડીએ મલેછે. સરવે કોઈ તેને વાસતે પીઆર અને આદરમાંથી બોલેછે. સરવે કોઈ પોતાં ની બંદગીમાં અને ખાંતગી અથવા જાહેરખાંતમાં ઉપર અથવા ભગતી ક્રવાની ભગાએ દીક્ષાનંતથી તેની ઉમરદરાત્ર ચાહેછે. એ નાંમદાર રાંછી જરે બાહેર ક્રવા નીકલેછે, તારે તેનાં યુવારક દીદાર જોવાને સરવે કોઈ દોડેછે તેમ ઉપરથી તેની પરજનાં બેહુદ પીઆરની નીશાણી આપણને મલેછે. એ નાંમદાર પોતાની રહ્યેતનાં સંસારી તથા બીજાં શુખ ઉપર ઘણુ ધીઆંન આપેછે. જેમ માતા પોતાનાં કુટુંબની શુખાકારી જોવા ને જોઈએનાં ઇનતેજાર રેહેછે, તે ચીશાલે નાંમદાર રાંછી વીકટોરીઆ પોતાની આખી પરજને એક મોટાં કુટુંબ દાખલ શમજેછે અને તેવોનાં દુખ ઉપર હુંમેસાં ધીઆંન આપેછે અને તેઓને શુખ કેમ થાયે, તે ઉપર હુંમેસાં વીચાર કરેછે. પોતાની પરજનાં ગરિબ લોકોની હાલત શુધરેલી જોવાને જોવી તેની ખાહુશછે તેવી બીજા કોઈ પાદશાહા અથવા રાંછીની હશે નહીં. તેના બરધાર પરીનસ આલબરત જે કે પારકા રા જના શાહાજાહે, તોપણ તેણે ઇંગલંડને હવે પોતાનું વતન અને રથ દીધુંછે, અને જેમ ઇંગરેલ રાંછીને પોતાની બાએડી દીધીછે, તેમ ઇંગરેલ પરજને, પોતાનાં રેશીઆ હોએ, તે ચીશાલે ગણીને અને પોતાની રાંછીનાં ખરતબાને તથા નાંખને ખાંન મલે જેવી રીતે એ રેશનાં દલીઆંણુ તરફ તથા લોકોની આબાદની તરફ હુંમેસાં નેગાહ રાખેછે. જેવા સમજા બનાવેલો રાંછી વીકટોરીઆ પોતાની રહ્યેતમાં અતીચે પી આરીછે.

લાકનગારનાં પાહાડ ઉપર બાલાટર અથવા બાલમોરલથી જાઈ શકાએછે, તાંહાં જવાની મનશ્રુત ભ લામણ કરીઆમાં આવેછે. બાલાટરથી એ પાહાડનાં મથાલા શુધી પોહોઅવાના રસતાની લંબાઈ આશરે તેર માઈલછે અને જોએ પહે આ સફર કરી નહીં શકે, તેઓ ટકુ ઉપર બેશીને જાએછે. દરીઆની સપા ડીધી આ ડુંગરની ઉંચાઈ ૩૮૦૦ ફુટછે અને તેની ઉપર લગભગ બારો ખાસ બરફ રેહેછે. એ પાહાડની ઉપર પોહોઅીઆથી સ્કાટલંડનાં અરથા અરથ સુલકના રેખાવ આપણી નજરે પડેછે, અને તેની નીચે જે સ રોવર આવેલોછે તેથી ઉપરથી રેખાતા નીચેનાં રેખાવની ખુબસુરતીમાં અતીચણુ વધારો થાયેછે.

બાલમોરલથી હોમો પાછા બરમાર ખાતે ગયા. હીઆંથી આઠ માઈલ દુર પાહાડમાંથી પાંછીને એ ક મોટો થાત પડેછે જેને " કાલસ આવ કાસમલ" કહીને કહેછે, તે સરવે કોઈ જોવા જાએછે. એ થાત કેટલેએક ઉંચાઈથી આડો અટાડો થાઈને ભારી જોરમાં પડેછે તે જોવાથી અલબતાં ઘણી ખુશી ઉપજેછે. એથી થોડીએક વેગલાઈએ સ્કાટલંડની ડીઈ નહીની વચમાં એક ભાગો ટુટો અને આડો અવરો ખરક આ વી ગમેછે, તાંહાંથી તે નદીનાં પાંછી જોરમાં પશાર થાયેછે, તેથી જે રેખાવ થાયેછે તે જોવાને અતીત મ જાહ પડેછે. નદીનુ પાંછી એ કેકાંણે ઘણુ જોરમાં આવેછે તે આવીને પેલા ખડક સાથે અથડેછે અને એ છોગમથી પેલીગમથી ઘણુ જોરમાં પશાર થવાની કોચેસ કરેછે તેથી પાંછી આસપાસ ઉરેછે અને પાંછીને અવાન બહુ થાયેછે, જોએ એ લટા તરફ જાયે અને આ જગા જોવા નહીં જાયે તેઓને ભારી કપકો આપીઆમાં આવેછે. હીઆંથી પાછા બરમાર ખાતે આવીઆ પછી સ્પીટલ આવ ગલેનરી નાંખનાં ગાંમ ઠાં તરફ જવાએછે. એ જગાએ જવાને વાસતે હોમો બરમારથી રાતનાં નવ વાગતે નીકલેઆ હતા, તે રાત નાં એક વાગતે મોહાંનીઆ હતા. આ બે જગાની વચેનાં ખારગની બધે બાજુએ પાહાડ વગર બીજુ કાંઈ નથી અને તાહાં રાતની વેલાએ અંધારામાં ભારી દરાંમણુ રેખાવ થાયેછે. યુસાફરે જેવીબી યુસાફરી કરવી

લ શુધી આપણી ગારી તેને કીનારેથી ચાલી શકે છે તેથી એ લેકનો ઘણાખરો દેખાવ આપણે જોઈ શકીએ છે. એ સરોવર ૨૩ માઈલ લાંબો છે અને તેની વધુમાં વધુ પોહોલાઈ પાંચ માઈલ છે. ઉંડાઈમાં નગા નગા એ ફેરે છે. સહથી વધતી ઉંડાઈ ૧૦૦ વાંમ છે અને સહથી ઓછી ઉંડાઈ ૨૦ વાંમ છે. એ સરોવરમાં એણી ગમ પેલીગંમ ટાપુઓ આવેલાં છે અને તેની આસપાસ તથા વચ્ચે દુંગરો છે તેથી તેનો દેખાવ ઘણાજ ખુબસુરત દીશે છે. ટાપુઓ સળળા મલીને છતરીસ છે અને આગળોટ અથવા જોટમાં બેસીને આ સરોવરમાં ફરવાને તથા પેલાં જાંબુકનાં લીલાં ટાપુઓ ખાતે જવાની એક ઘણીજ સારી ગમત ગણીઆમાં આવે છે. રક્ષા ટર્લડનાં લોકો મોતાના આ સરોવરને સાડ ઘણા મગરૂર છે. લાક કેટરીન નાંમનો સરોવર છે તે લાક લાંબનડનાં જટલો મોરો નથી, પણ તેણી વલણ અને તેની આસપાસની પાહાડ અને ગ્રાડ પાણની ખુબસુરતીની વધારે તારીફ થાય છે. એ ઉપરાંત બીજા ઘણાએક સરોવરો છે કે જ્યાંની આસપાસનાં દેખાવની ખુબસુરતી વી● કવેતોએ અને તવારીખ લખનાંરાઓએ ભારે વખાંલુ દીધી છે.

એ પરમાંલું રક્ષાટર્લડમાં સફર દીધા પછે યાછા ઇંગલંડ જઈ લંડન પોહ્યાંથીએ છઈએ. રક્ષાટર્લડ મધ્ય કેટલાએક મોટા પાહાડો છે અને તેઓ ઉપર ચહુડીઆથી દેશનાં કેટલાએક ભાગનો સારો દેખાવ નજરે આવે છે. હેવા કેટલાએક પાહાડોની પડોશમાં ઘણાએક ધોતો પડે છે ■ જેવા જોગ છે, પણ એક ભોત હીઆંતો બીજો ઘણાએક માઈલની વેગલાઈએ, એ પરમાંલું હાયાથી, તેઓ વીશે હીઆં લખી શકાતું નથી. કેટલાએક ■ પાહાડોની ઉપર વરસનો ઘણો ખરો ભાગ બરફ રેહે છે અને તેવા પાહાડ ઉપર ગયાથી આપણને એક અજબ તરેહની ખુશી ઉપજે છે. હમો હેવું કેહવા આંગતા નથી કે આ પરકરણમાં જટલું લખીઈઅ તેટલુંજ રક્ષા ટર્લડમાં જેવા જોગ છે. આખાં મુલકમાં ખુદરતી દેખાવો એણીગમ પેલીગમ ધંધરોમા છે, પણ ને કાંઈ આ લખનાંરનાં રસતામાં આવીઈ હવું, તેનું બધાંન કરે છે.

બીજાં નાંખે એ સભાને આપીઆમાં આવીઆં હતાં. આ સભા દેશનાં ધારા બનાવતી હતી તથા તેમાં ફેરફાર કરતી હતી, એટલુંજ નહી, પણ તે ધારાને અમલમાં પણ લાવતી હતી, કાંચેજ નમીન તથા મીલકતને લગતા સુકદમાંઓને ફેસલો તથા મોટા ગુનેહગારોને ઇનસાફ પણ તેજ સભા કરતી હતી. દેશમાં જે ફર ફરીઆમાં આવતા હતા, તે પણ એજ સભા કરતી હતી, અને કોઈ કોઈ વેલા પાદશાહનાં પરધાનેા પણ તેજ સભાની તરફથી નેમીઆમાં આવતા હતા. ઇંગલંડનાં અસલી પાદશાહોમાં આલફ્રેડ ધી ગ્રેટ નાંખેા પાદશાહ ધણેાજ દાંનેશમંદ અને વખણાએલો હતો, તેણે આ સભાને વરસમાં ઓછાંને ઓછી જે વાર અને અગત પરેતો વધતી વખત ભેગી કરવાનેા હોકમ કીલો હતો, અને જે કાંચેદા તથા ધારા એ સભા, પસાર કરતી હતી તેને મથામે હેતું લખીઆમાં આવતું હતું કે “ એ ધારા પાદશાહે પોતાનાં દેશનાં પાદરીઓ તથા દાંનેશ મંદ લોકોની મસલત અને સલાહથી કીધાછે. ”

“ વીલીઅમ ધી નારમને ” ઇંગલંડ ફતેહ કીધું તે વેલાએ યુરોપ ખંડમાં જે “ ફીફ્ઠલ સીસટમ ” ચાલતી હતી, તેને તે પાદશાહે આ ચુલકમાં દાખલ કીધી. એ કાંચેદાની સમજ એછે કે, એ ધારા સુખ્ય દેશની સધળી નમીનનેા ધણી પાદશાહ ગણાતો હતો. તે નમીનનાં કેટલાએક ભાગ કરીઆમાં આવતા હતા. તે ભાગને “ ફીફ્ઠ ” કેહતા હતા, અને કેટલાએક સુખીઅ લોકો ન્ચેા બારંનસને નાંખે ઓલખાતા હતા, તેઓમાં તે ભાગને પાદશાહ વેંહુમી આપતો હતો, તે એ સરતે જે, તે નમીન ધરાવનાંરા બારનેઓ લડાઈનાં વખતમાં પાદશાહનાં લશકરમાં સામેલ થતું તથા તેમાં કેટલાંએક માણસો પુરાં પાડવાં. બારનેને મલેલી નમીન તેઓ વલી બીજાઓને આપતા હતા, અને તેઓ પામેથી લડાઈનાં વખતમાં થેડ વેલાં આદમીઓની આકરી લેવાની તથા તેઓની જેર હાજરીએ તેઓની નમીન ખેડીને તેઓને અનાં ન તથા બીજી ખોરાક આપવાની કબુલાત લેતા હતા. એ પરમાણે નમીન આપનાંર અને ખેડનાંર “ લા ૨૬ ” અને “ વાસાલ ” એ જે નાંખેથી ઓલખાતા હતા. દરએક વાસાલની ફરજ એ હતી, કે પોતાનાં લારડને તાએબે રેહે, અને અગત પડે તારે તેના અંચાવ કરે. લારડની ફરજ એ હતી કે, પોતાના વાસાલોને સંભાલ રાખે અને તેઓમાં કાંઈ માંહો માંહે વાથો પડે તેના ફેસલો કરે. પેહલ વેહેલે લા ૨૬ પાસેથી વાસાલો જે નમીન ધરાવતા હતા, તે તેમનાં ખરણ પછી તેઓનાં વારેસને નહી ઉતરતી હતી, પણ લારડને ગમે તેને ઉપર જણાવીઆ પરમાણેની આકરીનાં બદલામાં આપતા હતા. અંતે વાસાલો ની હીમતથી અને સરકારે વારેવાર તેઓનાં લાભમાં કાંચેદાઓ પશાર કરીઆથી, જે નમીન તેઓ ધરાવતા હતા તે તેમનાં વારેસને મલવા લાગી અને પાછલથી તેઓ નમીનનાં મલેલો થાતા ગયા હતા. આ પરમાણેના ફેરફાર થતાં સેંહુક્ટો વરસ થાયાં હતાં અને લોકોને પોતાનાં હકો મેલવવામાં ધણી મેહનત પડી હતી. “ ફીફ્ઠલ સીસટમ ” થી પાદશાહોને જેટલી મદદ મલી શકે તેનાં કરતાં વધારે મદદ તથા નાંણા વા રેવાર તેઓને મેઈતાં હતાં, પણ આ દેશનાં અસલ કાંચેદા પરમાણે કોઈબી શખસ ઉપર તેનાં પોતાનાં અધવા તેનાં વડીલનાં મત વગર ફર લાણુ પાટી શકાએ નહી, તેથી ઉપર જણાવેલી જેવી મોટી સભા તે પાદશાહો બોલાવતા હતા, અને ન્ચેવારે એવી સભા ભેગી થાતી હતી, તારે પાદશાહની માંગણી કબુલ શખીઆની આગમજ, કોઈબી જુલમ હાએ તે તાલવાની તથા કોઈ કાંચેદેમંદ ધારા પશાર કરવાની તે સભા કબુલાત લેતી હતી, અને પછી પાદશાહને નાંણાની તથા બીજી મદદ કરતી હતી, ધણુએક જ ધી આ સભામાં પાદશાહનાં “ બારનસ ” એટલે ન્ચેઓએ તાજની તરફથી તરત નમીન મેલવી હાએ તેઓજ મેસતા હતા, પણ એ સભાની જોડવણ “ મેગનાં ચારા ” નાં સનદથી દરેખસત કરીઆમાં આવી હતી, અને તે સનદની સરત સુખ્ય આરય બીશપસ, બીચપસ, આબરસ, અરલસ અને વડા બારનેને પાદશાહે કાગલ લખી તે સભામાં તેડું કરવાનેા ફરાવ થામે હતા. જે સભાને હવડાં આપણે “ હાંફિસ

આવ લારડસ" અથવા ઉમરાઓની સભા કરીને કહી જાય છે, તે સભાનો પાયો આ રીતે નખાયો હતો. જે ઉમરાઓએ પોતાની હીમતથી, આ પરમાણુ પોતાનો હક તથા પરજનને સાચું કાપે છે તેલવીઓ હતો, તેઓનાં કાંસાંમાં યોદ્ધા કાહાલેલા બાહાવલાં " હાઉસ આવ લારડસ " ની સભાનાં દીવાંનખાંનાંમાં આપણા જોયામાં આવે છે. મુનેહનાં વખતમાં આ ઉમરાઓ ઇંગલંડનાં જુદા જુદા ભાગે અને પોતાનાં કીલ્લામાં પાદ શાહી દબદબાથી રહેતા હતા અને ગોપા પાદશાહી અમલ ચલાવતા હતા. મોરોની અને બીજા ઉમરાઓનાં તામેરોરોની છુટથી અંખવાને સાચું ગરીબ લોકો પોત પોતાનાં ઉમરાઓનાં આસપાસ તમે એક કાતા હતા, કાંએ જે તે ઉમરાઓ પોતેની વારેવાર આરોમાંડે લડાઈ કરતા હતા. હાલનાં વખતમાં પણ ઇંગલંડનાં ખુસાકરને કેટલાંએક પુરાંનાં શેરોરોમાં ઉપલા બારનેનાં કીલ્લાઓની ભાગી પડેલી નીશાંણો દેખાએ છે. જેમ જગેએ જગેએ વસતી વધતી ગઈ તેમ તાંહાં શેરોરો બનતાં ગયાં, અને જેમ હુંનર, ધંધાં અને વેપારની જડ નખા તી ગઈ, તેમ કેટલાંએક શેરોરોનાં લોકો એટલાંતો રોલતમંદ થયા લાગ્યા, કે તેઓએ પોતાનાં બારને અથવા ઉમરાઓને અને પાદશાહીને નાંણાની રકમો આપીને કેટલાંએક હક મેલવીઆ અને પોતાનાં બારનેથી છુટા હક ભોગવવા લાગ્યા. એ પરમાણુ થયા પછી પાદશાહીનાં કારણસર જે મોટી સભા બોલાવીઆમાં આ વતી હતી તેમાં જે શખસોએ ઉપર જણાવીઆ સુખ ખુરાપણુ મેલવીઈ હુંતું તેઓને પણ "સીટીજનસ તથા બરજેસીસ" એટલે શેરોરો દાખલ તેડીઆમાં આવતા હતા. "ફરી હોલરડસ" એટલે જોએ કોઈની તા બેદારી વગર જમીન ફાલતા હતા, તેઓ પોત પોતાની અંદરથી ખુખીઅ શખસોને ચુંડી કાહારતા હતા અને તેઓને "નાંઈટસ આવ ધી શાએર" કરીને કહેતા હતા. એઓ પણ તે સભામાં જતા હતા અને પાદ શાહીની તરફથી આપેલ વસુલ કરતા હતા. આ કાએરો ઇંગલંડની રાજધાંણીમાં કહા બોલસ વખતથી લાગુ પડીએ છે તે કહી શકાતું નથી, તોપણ પાદશાહી તરીજત હેનરીનાં વખતમાં રાજની મોટી સભામાં બીરા જવાને સાચું દરએક પરગણામાંથી બે નાંઈટસ, તથા દરએક શેરોરોમાંથી બે "સીટીજનસ" તથા દરએક બરો આંધો બે "બરજેસીસ" ચુંડી કાહારવાનો પાદશાહનાં પરધાંનોની સહી સાધનો હોકમ થાયો હતો, હુંતું આ પણ જોયામાં આવે છે. પાદશાહી તરીજત એડવરડનાં વખતમાં જે કોઈ ધારા બનીઆ હતા તે ઉપલી સભાની મસલતથી થાયા હતા એમ લખીઆમાં આવીઈ હુંતું, અને પાદશાહી સનદથી તે સભાને "ઇસટેટ આવ ધી રેલમ" એટલે રાજને ભાગ ગણીઆમાં આવીએ હતો. એજ પાદશાહનાં રાજનાં પચીસમાં વરશમાં હોવો થે દાવ કરીઆમાં આવીએ હતો કે, કોઈની રીતનો કર અથવા દાંમ અથવા મદદ, આરમ બીરાપસ, અરલમ, બા રનસ, નાંઈટસ, બરજેસીસ તથા દેશનાં બીજા "ફરીજેન" ઓની રાજ ખુશી વગર હોવો નહી. એ પરમાણુ આમનાં લોકોનો પણ અખતીઆર દેશનાં રાજ કારબારમાં દાખલ થયો હતો, અને આ સફા વાંખનાંરો એને હવે સમજ પડશે કે, હમણા હાઉસ આવ લારડસ તથા હાઉસ આવ કાંમનસની સભાઓએ તેમની ઉત્પત્તી કેમ થાઈ હતી. ઉપર જણાવેલી મોટી સભામાં જેમ હમણા ઉમરાઓ તથા કામનસો જુદા બેરો છે, તેમ હુંતું નહી, પણ પાદશાહને બારનેએ જ આવપણું, અને કાંમનસોએ સું કર આપવા, તે તેઓ પોત પોતા માં જુદી રીતે ચેડવતા હતા, બાકી જે બીજા ધારા વેઓ બનાવતા હતા, તે આખાં દેશને એક સરકારી રીતે લાગતા હતા. હાલનાં વખતમાં દેશમાં સું સું કર નાંખવા તે વીંછોની સપળી જોડવણ હાઉસ આવ કાંમ નસની સભામાં થએ છે. વલી ઉપર જણાવેલી મોટી સભા હમણાની આફક જરુક બેસતી નહી હતી. પાદશાહને જર નાંણા નિધનાં હએ વારેજ બોલાવીઆમાં આવતી હતી, અને તે મતલબ પાર પડી કે તે સભા બરખાસત કીધામાં આવતી હતી, પણ આગલી સભાઓની આફક જર પાદશાહને નાંણા નિધએ, તારે લોકો ઉપર કોઈની રીતનો કર નાંખવાની આગમજ પાદશાહની પાસેથી કેટલાંએક કાએદા બરેલા ધારા બંધાવીઆમાં આવતા હતા. આસતે આસતે આ પારલામેન્ટને અખતીઆર કેમ વધતો ગયો તેની તવારીખ

લખવામાં તો પુસતકો ભરાયે, પણ એ સભાની તરફથી પરજને કાચેદા કારક કેવા ભારી હુકો મેલવીઆ માં આવીઆછે, તે નીચે જણાવેલી હકીકત ઉપરથી ખાલું મ પડશે.

ગરેટ બીરીટન તથા આયેરલંડનાં રાજની' દરમિયેક પરજને છુટાપછુટે. જે છુટાપછુ પાદશાહનેછે, તે સહથી ગરીબ ખેડુત તથા ક્ષીરને પછેછે. કોઈબી શખસને જોલાંમ દાખલ વેચી શકાયે નહી, અથવા કોઈ નેબી અદાલતનાં ઇનસાફ વગર ખારી નખાયે નહી, તથા દેશનીકાલ કસાયે નહી તથા તેને બંદીવાંન તથા હરે ક રીતની શજ કરી શકાયે નહી. દેશનાં જે ભાગમાં અથવા જે ઠેકાંણે રેહવાની તેની મરજ હો એ તેમ કરવાને તેને છુટછે તથા તેનાં ખાલ મતાને કોઈથી હાથ લગાડી શકાયે નહી. પાદશાહને તથા પારલામેન્ટની સભાને અરજ કરવાને તેને હકછે અને જે ઇનસાફ તે માંગે તે તેને નાં પાડી શકાયે નહી. જે કોઈ શખસને વગર કારણે કેદ કરીઆમાં આવીઓ હોયે તો "હેબીઅસ કારપસ આક્ટ" નાં નાંખીઆ ધારાથી તે અદાલતમાં આવીને હુગાડી રીતે તેને કેદ કરવાનું કારણ જાંણવાંને હકછે અને જે તેને અનધરની રીતે કેદ કરીઆમાં આવીઓ હોયે તો ઇનસાફની અદાલતનાં હોકમથી તેને છુટા કરીઆમાં આવેછે. "બીલ આવ રાઇટસ" નો નાંખીઓ ધારો પાદશાહ બીજા જેમને તખ્ત છોડીઆ પછી વીલીઅમ અને જેરીનાં રાજમાં પશાર થાશે હોતો, તે ધારાની ખુબીથી પારલામેન્ટની આપઅખતીઆરી અને સત્તાને અન રહ્યેતનાં છુટાપછુનો નીચે જણાવીઆ પરમાણે બંદોબસત થાશે હોતો.

૧ હું—પારલામેન્ટની સભાની મસલત લીધા'વગર પાદશાહ જે કાંઈ ધારા અટકાવવા માંગે અથ વા અમલમાં લાવવા માંગે તે રદછે.

૨ જું—કેટલુંએક થાધું પાદશાહ પોતાની મરજમાં આવે તાહરે ધારાએ અટકાવેછે તથા અમલમાં લાવેછે, તે ઇનસાફથી ઉલટું અને રદછે.

૩ જું—પાદશાહ બીજા જેમને "કોરટ આવ હાઈ કમીશન" ની અદાલત ઉભી કીધીછે તે ધણી નુકશાંનકારક અને ઇનસાફથી ઉલટીછે.

૪ થું—પાદશાહનાં અથવા તાજનાં કારણસર પારલામેન્ટની સભાની મસલત વગર રહ્યેત પાશેથી નાંણુ કહુડાવવું ઇનસાફથી ઉલટુંછે.

૫ મું—પાદશાહને અરજ કરવાને રહ્યેતને હકછે, અને એ પરમાણે અરજ કરવા ઉપરથી જે કાંઈ શજ થાયે તે ઇનસાફથી ઉલટીછે.

૬ હું—મુનેહના વખતમાં પારલામેન્ટની સભાની મસલત વગર દેશમાં નોર્ફ લશકર ઉતું કરવું અથ વા રાખવું ધારાથી ઉલટુંછે.

૭ મું—રહ્યેતનાં સમજા લોકો જેઓ પરાસેસન્ટન્ટ હોયે તેઓને પોતાનાં બંધાવને સાફ પોતાની હા લત તથા ધારા મુજબ હુથીઆર રાખવાની છુટછે. (પાછલથી આ ધારો રોગન કેચેલીક લોકોને પણ લાડ પાડીઆમાં આવીઓછે)

૮ મું—પારલામેન્ટની સભાનાં અધીકારીઓ મુંટી કાહાડવાનું કાંમ કોઈબી બંધાંણ અથવા અટકાવ વગર રાખવું

૯ મું—પારલામેન્ટની સભામાં જોલવાનાં અને તકરાર કરવાનાં છુટાપછુ વીશે કોઈબી બીજા અદાલતમાં કશું પુજાઈ શકાયે નહી.

૧૦ મું—કોઈની પાસેથી અગત કરતા વધતો દંડ લેવો નહી, તથા અગત કરતાં કેદની વધતી શીખ સા કરવી નહી, તથા કોઈને ઘાતકી તથા જરૂર કરતાં વધતી શીખસા કરવી નહી.

૧૧ મું—જુરોર અથવા પંચને કાચેદા પરમાણે થેડવવા અને જેઓની ઉપર તાજની સાહાંમણે

જલવો ઉઠાવવાનો અનીઆમ્યે એલીઆમાં આવીઓ હાએ, તમેાની તપાસને સારૂ " ફરી હોલડરસ " માં થી પંચ થેડવવી.

૧૨ અું—કોઈની ઉપરથી શુનાંહ સામેત થયાની આગમન તેની આવ ખતા નપત કરવી તથા તેની થી દંડ લેવો ઇતસાકથી ઉલટુંછે.

૧૩ ખું—લોકોની ફરીઆદ સાંભળવાને, તથા દેશનાં કામ્યે શુધારવા તથા પકકા કરવા સાદે પાસે પારલામેન્ટની સભા વારેવાર ભરવી.

પારલામેન્ટની સભા વારંવાર ભેળવ્યા.
પાદશાહી નેમસનાં વખતમાં રાજકારભાર એટલોતા બે કાએદે થાઈ ગયો હતો, કે તેની પછેનાં રા
જમાં સખત મેહેનતથી ઉપલા કાએદા બાંધવાની પારલામેન્ટની સભાને ફરજ પડી હતી. જ્યારે કો
ઈ પાદશાહી આરો ચાલીઓ, કે તે પછી પેઠુલ્લી નેગવાઇચિ હવા કોઈબી સારા બંદોબસ્ત કરવાને તે સભા
મેહેનત કરતી હતી, અને તેમાં ફાવતી પણ હતી. ઉપલા બંદોબસ્તમાં વરતમાંનું પતરોનાં છુટાપણા વીશે
એક સમજ નથી, પણ હાલનાં વખતમાં સરવે કોઈ જાણે છે કે, ઇંગલંડને રાજકારભાર ચલાવવામાં વરતમાંનું
પતરો પોતાનાં છુટાપણાથી કેટલી મદદ કરે છે, નાંબીચો લારડ દીઆનીંગ હેડું બોલી ગયો છે કે " જે કોઈ ઈ
ગલંડની રાજપણી વીશે વીચાર કરવા બેશે, અને તેમાં છુટાપણુ ભોગવનારા વરતમાંનું પતરોનો અનુભૂત અ
વાજ, જે રફઅપનાં મત બાધેય તથા ચલાવેય તેને જુલો જાય, તે ઇંગલંડની રાજધાંણીને તેણે ઘણો અ
ધુરો વીચાર કીરેશે કેહવાયે " એટલેજ વરતમાંનું પતરનું છુટાપણુ ઇંગલંડની રાજધાંણીનો એક અગતનો
અને સઉથી સરસ ભાગ છે. ઇંગલંડનાં લોકોએ એ પરમાણે વારંવાર પોતાને વાસતે હીમતથી છુટાપણુ અ
ને આપઅખતીઆરી મેલવી છે.

ને આપવ્યખતીઆરી મેલવીએ.
 ઇંગલંડનાં રાજકારભારમાં લોકોને વીચાર લેવાનું સી રીતે થાઇ, તે આખદમાં ઉપલી વીગતથી
 ખાલુંમ પડશે. હવે ઇંગલંડનું રાજ આજે કેવી રીતે ચાલે, તે વીશેનીચે જણાવેલી બીનાંથી સમજ પડશે. ગરે
 ટ ખરીદન તથા વ્યાખેરલંડનાં એકઠાં જાણેલાં રાજનો કારભાર પાદશાહી અથવા રાંણી અને પારલામેન્ટની
 બે સભા, હાઉસ ઓફ લાર્ડસ, અને હાઉસ ઓફ કોમન્સથી ચાલે. એ તરફડાને, "ધી થીરી ઇસ્ટેટસ
 ઓફ ધી રેલમ" એટલે રાજનાં તરફ ભાગ કરી કેહવામાં આવેલે. † એ દરમિયે વીશે થેાડું એક બધાંન ની
 બે આપીએ છુએ. આ દેશનાં પાદશાહી અથવા રાંણી વચે ફરે ફરક ગણીઆમાં આવતો નથી. જો
 રાંણી ગાદી ઉપર હોએ, તો તેનો વ્યખતીઆર પાદશાહનાં જેટલો જ હોએ. તાજ, ખરદ વારેસો ઉપર વંસ
 પરંપરા ઉતરે. એટલે પાદશાહી અથવા રાંણી પછી તેનો વડો છોકરો ગાદી ઉપર બેશે, અને વડો છોકરો
 ખરજ પામીએ હોએ તો બીજો છોકરો બેશે. છોકરીએને ગાદી ઉપરથી ખાતેલ કીધી નથી, પણ છોકરાની પછી તેએ
 નો હક છે. પાદશાહની મે તેટલી વડી છોકરી હોએ, પણ સઘી છેલ્લી છોકરો હોએ, તો તખતનો વારેસ તે
 ગણાએ, પણ છોકરા નહી હોએ તો, વડી છોકરીનો હક ગણાએ. પાદશાહનાં કાકા તથા ભત્રીજ તથા ભાણે
 જોના કરતા છોકરીનો હક વધતા છે અને તે ગાદી ઉપર બેશે. ઇંગલંડનાં રાજથી થરેલા પરાડેસતંત્ર ફરંજ ને પાલ
 તો નહી હોએ, તેનાંથી તખત ઉપર બેશાએ નહી. પાદશાહ અથવા ને તખત ઉપર હોએ, તેને યુજ
 રોગ વાર સમજ તેનાં સરીરને કોઈથી ઇજા પોહ્યામાડી શકાએ નહી; સઘળા ધારથી તે અલગીજ; પારલા
 મેન્ટનો કોઈથી ધારો, તેજૂ તે વીશે ચોક્કસ બધાંન નહી કીધું હોએ, તાંહાં શુધી તેને લાચુ પડી શકતો
 નથી. હવે પછી ધારોજે, તે કોઈની ખરાબી કરી શકે નહી; કોઈની કાંમતો નેખખ તેને સર છે નહી,
 નથી. રાજની રીતની ગલત થાએ તેને કોઈની લાલ લાં શકાએ નહી. ગનેડગારો ઉપર દયા

† ઇગ્નડના રાજકારણમાં વરનાથન પત્રો એટલેતા અખતીઆ ધરાવે છે, તેઓને "શરય ઇગ્નટ" એટલે રાજનો ગાયો માગ નાંચ આપીઆખા આવીજ છે.

રી તેઓને માંક કરવાનો તથા શજા કરી કરવાનો અખતીઆર તેનો છે; ઇનસાફ અને ખાંનનો ખુલ પાયો તે છે; ઉમરાઓનાં હોધા તથા બીજાં માંન ભરેલા એલકાઓ તે આપી શકે છે; લશકરી તથા ગાંઠખાતાંની મા કરીવાલાઓને ઇખાંનદારીનાં બદલામાં ખાંનની નીશાણો, જેમકે નાંઈટહુડનો ખેતાખ તથા કરાસીસ, સ્ટારસ, અને માંન આપીઆમાં આવે છે, તે સધળું તે આપે છે, અને કોઈબી બીજા, દેશનાં પાદશાહો આ દેગની પર બને કોઈબી ખેતાખ અથવા માંન આપીએ હોય, તે તેની રજા વગર લેવાએ અથવા પેહરાએ નહી. લશ કરમાં તથા વાંહુંણ ખાતાંમાં સઘળા હોધા આપવાનું તેનાં હાથમાં છે. પારલામેન્ટની સભા બરખાસત કરવાનું અને નવી સભા તેડવાનું તેનાં અખતીઆરમાં છે. સઘળી રીતે રાજને માંમે તે છે; ધરમની બાબદમાં પણ સરવેધી વડાપણુ તેનું છે. વાંહુંણની ફોન અને લમકર ખાતાં ઉપર પણ વડાપણુ તેનું ગણાયે છે. પોતાનાં રાજની તરફથી બીજાં રાજો ખાતે એલચીએ મોકલવાનો તથા બીજા રાજનાં એલચીએ પોતાનાં રાજમાં દાખલ કરવાનો હક તેનો છે. લડાઈ અને સુલેહ કરવાનું, તથા બીજાં રાજો સાથે ફોલ કરાર કરવાનો તથા પોતાની રહઅતનાં ઉપીઓગને સાફ સીફા પાડવાનો હોઈમ કરવાનો અખતીઆર તેનો છે. પારલામેન્ટની બંધે સભાએ કોઈ પારો પશાર કરીએ હોય, તે રદ કરવાને તેને અખતીઆર છે, પણ તે ધારા વીધે તકરાર કરવાનો તેને હક નથી, તે હંમેસા જો એણે તે પોતાનાં પરધાંનોની મારફતે બોલે છે. આ ખુખીઅ અને બીજા જે કોઈ હકો છે તેને “પ્રીરાગ્રેટીવસ આવ ધી કરાંઉન” એટલે “પાદશાહનાં હકો” કહે છે.

ઈંગ્લંડની રાજધાણીનાં કામેદા ખુબજ, પાદશાહા અથવા રાંણીએ પોતાનાં પરધાંનોની મારફતે રાજ ચલાવવું જોઈએ, અને પારલામેન્ટની સભાને તથા દેશનાં લોકોને, તે પાદશાહા અથવા રાંણીનાં કાંઠ વીધે તેઓએ જવાબ આપવો પડે છે કાંએ જ કોઈ કાંઠ પાદશાહા કરે છે, તે તેઓની સલાહથી કરે છે. પરધાંનો જે પોતાનાં કાંઠની પસંદગી પારલામેન્ટની સભાની તરફથી નહી મેલવી શકે, તે તેઓથી વધારે વાર ટકી શકાય નહી. આજ કંટલીએક ખુદત યાઈ પરધાંનોનો સઘળો આધાર હાઉસ આવ કાંઠનસની સભા ઉપરજ એટલી રહેઓ છે. પાદશાહ અથવા રાંણી પોતાનાં પરધાંનો ચેડવે છે, પણ જરૂર તે પરધાંનોનો સઘળો આધાર પરજની તરફથી ચુંટી કાહાડેલા વડીસો ઉપર રહે છે, તાહરે જરાબર જોઈસુંતે પરધાંનો પણ લોકોની તરફથીજ થયે છે. મોટા પાદરીઓ, નેઆએધીસો તથા દરબારનાં મોટા અબલદારોને પાદશાહા અથવા રાંણી પેત ચેડવે છે. લશકર તથા વાંહુંણ ખાતાંનાં દરએક અબલદારનાં “કમીશન” ઉપર તે નાંમદારની શહી હોય છે. પણ તેઓ પોતાનાં હોધાને લાએક છે કે નહી તથા પોતાનું કાંઠ કેવી રીતે ચલાવે છે, તે વીધેનો જોખમ પરધાંનોને માંમે રહે છે, તેથી સઘળા હોધાએ અખસવાનું કાંઠ ખરેખર તે પરધાંનોનાં હાથમાં રહે છે, અને જોએ ને પરધાંનો નેમે છે તેમને હંમેસાં રાંણી અથવા પાદશાહ બાહાલ રાખે છે.

પરધાંનો અથવા પારલામેન્ટની સભા પાદશાહી હકની વચમાં પડે અથવા તેમાં હરકત કરે, તે તે પરધાંનોને બરતરફ કરવાને અને પારલામેન્ટની સભાને બરખાસત કરવાને પાદશાહને હક છે. જે પારલામેન્ટમાં એકુ દોલધી, પાદશાહા અથવા પરધાંનો જે કોઈ પરજનાં ફાએદાને સાફ કરવા ધારતા હોય, તેમની વીરૂધ થાયે તો, તે પારલામેન્ટની સભા બંધ કરી, બીજા વડીસો ચુંટી કાહાડવાને દેશનાં લોકોને જોગ વાઈ આપીઆમાં આવે છે, કે જોયી કે બાબદ ઉપર પરજનો વીચાર ખાંબું પડે. જે પાદશાહા અથવા પરધાંનો પારલામેન્ટની સભાની અને પરજની વીરૂધ થાયે તો, દેશનાં રાજકારબારનો ખરમ તેઓ આપે નહી, અને તાહરે તે અંતગમતા પરધાંનોને બદલવાની પાદશાહને ફરજ પડે છે. એ પરખાણેનાં સારા બંદો ખસતથી તથા અખતીઆર વેરુઆપથી, એક ભાગ બીજા ભાગનાં હક ઉપર હોમતો કરી શકે નહી, અને સઘળી તરફથી એક એકની ઉપર લાબકારક અટકાવ તથા અમર થાયે છે, અને તેથી કરીને આ રજા ખુદા પજામાં, સુખમાં, અને પોતાનાં પાદશાહા તરફ વફાદારીમાં સડથી સરસ વખલાએ હું છે.

આગળ વખતોમાં પારલામેન્ટની સભાની તરફથી જે કર થેડવીઆમાં આવતા હતા, તેથી ઉપનતી આવેપત મધળી પાદશાહાને હવાયે કરીઆમાં આવતી હતી, અને તેમાંથી તે પોતાની ઘરબારનો તથા વાંહાંણુ ખાતાનો અને ગાંમ ખાતાનાં લશકરનો ખરચ કરતો હતો. દેશનાં જુદા જુદા ભાગમાં પાદશાહી જમીનો જેને " કરાંઉત લાંડસ " કરી કેહતા હતા, તેની ઉપજ પણ તેનાં ખર્ચનાંમાં જતી હતી. પણ હાલનાં વખતમાં એ સમળી આવેપત એક એકડી કીધેલી પુંચ જેને " કંનસાલીટીડ ફંડ " કરી કેહેછે; તે માં-દાખલ કરીઆમાં આવેછે, અને પછી તેની અંદરથી નીચે નજાવીઆ પરમાણુ ખરચ કરીઆમાં આવે છે. એ પુંચ મધેથી સરકારનાં કરનનું વીચાળ આવપીઆમાં આવેછે તથા હાલમાં રાંણીને તેનાં તાનનાં ખર તથા સુખ્ય ખરચ રાખવાને તથા ઘરના ખરચને સાફ નીચે નજાવીઆ પરમાણુ એક મોટી રકમ મહેડે.

એ નાંમદારને સહળા મળીને દર વરસે (૩૮૫૦૦૦) પાંઉનડ અથવા (૩૮૫૦૦૦૦) આરતીશ લાખ પચાસ હજાર રૂપીઆ મળેછે, તે અધે નાંમદાર રાંણીની “ પરીવી પરસ ” એટલે ખાંનગી ખરમનાં (૬૦૦૦૦૦) લાખ રૂપીઆ; ઘેર ખાતાનાં અમલદારોનાં પગારનાં તથા બેઠા ખુસારાનાં (૧૩૧૦૦૦૦) તેર લાખ, દશ હજાર રૂપી આ; ઘેર ખરમનાં (૧૭૨૫૦૦૦) સત્તર લાખ, પચીસ હજાર; રાખેલ જાંઉનટી તથા બીજા અમગતનાં ખરમ નાં (૧૩૨૦૦૦) એક લાખ, બતરીસ હજાર; બેઠા ખુસારાનાં (૧૨૦૦૦) બાર હજાર; પરચુટન (૮૦૬૦૦) હે’શી હજાર અને આરશેા રૂપીઆ. રાંણીનાં બરથાર પરીનસ કાંનસરટને પછુ દર વરસે મોટો લવાનમો મળેછે. પરધાંનોનાં તથા નેઆધીસોનાં તથા બીજા અમલદારોનાં પગાર પછુ એજ ફંકાંથી આપીઆમાં આવેછે, અને પછી તે અધેધી જ બાકી રહેછે, તે સરકારી ખજાનાંમાં આપીઆમાં આવેછે, તેમથી વાંહાંણુ ખાતાંનો તથા લશકર ખાતાંનો તથા ગાંમ ખાતાંનો ખરમ કરીઆમાં આવેછે.

પરજાકર ખાતાનાં તથા ગામખાતાનાં ખર્ચને દરિયાની કાંઠા પર
 'પાદશાહી અથવા રાંછીના હુકમી બાબદ પુરી કરીઆ આગમન', તેઓનાં કુટુંબને લગતી નીચે લખે
 લી બીનાં જણાવવી અગત્યની છે. તખત ઉપર પાદશાહી હોય તો તેની રાંછીને, અથવા તખત ઉપર રાંછી
 હોય તો તેનાં બરથારને "શાએલ કાંનસરદ" કરી કેરે છે. એ શાએલ કાંનસરદને રાજ કારભારમાં કસો ધલા
 કે નથી, તેઓ તાંજની પરજા દાખવ ગણીઆમાં આવે છે, અને રહ્યેતનાં બીજા કોઈથી શખ્સની આફક
 તાજનાં તાએઆ તલે હોધો કરાવી શકે છે. ઇંગલંડ દેશમાં ચોરતોની બાબદમાં જ ધારા છે, તે ઉપરાંત કેટ
 લાએક હુકો પાદશાની રાંછીને આપીઆમાં આવીઆ છે. વગર પરજોલી અસતરી કોરટમા પોતા
 ને નામે ફરીઆદી કરી શકે તથા તેની ઉપર ફરીઆદી ચાલી શકે, તેમ રાંછીને પોતાને નામે ફરીઆદી
 કરવાનો હુક છે, તથા તેના એકલાં ઉપર ફરીઆદી થાઈ શકે, અને તેટલા વાસતે તેનાં પોતાનાં જુદા વધીલ
 હોય છે. જમીન વેચાતી લેવાનો તથા વેચવાનો તેને હક છે. તે પોતાનાં બરથાર પાસેથી અખગેસ લઈને પછી
 પોતાનું વસીઅત કરી ગમે તેને આપી જાય. એ સમજા હુકો ઇંગલંડનાં ધારા પરમાણે બીજા પરજોલી અ
 સતરીએને મલતા નથી. પાદશાહની આફક તેના સરીરને પણ જીવરોગવાર સમજા કોઈ તરેહની નુકશાની
 કરીઆમા આવી શકે નહીં. પાદશાહ અથવા રાંછીનો વડો છોકરો હંમેસાં ગાદીના વારસે હોય છે તેને
 પરીનસ આવ વેલસ તથા અરલ આવ ચેસટરનો ખેતાબ મેલે અને ડીકે આવ કારનવાલનાં ખેતાબ સા
 મે જનમે છે. તેને ડીકે આવ રાધસે તથા ચેનેચાલ આવ સ્કાટલંડનાં ખેતાબો પણ છે. તેને અને તેની
 બઈરીને અદાલતથી પનાહ મેલેલી હોય છે. જો વડો છોકરો મરણ પાંખે, તો તેનીથી ઉતરતો છોકરો પરીન
 સ આવ વેલસ તથા અરલ આવ ચેસટર થાય છે, પણ ડીકે આવ કારનવાલ નહીં. પાદશાહ અથવા રા
 ણીની વડી છોકરીને પરીનસેસ શાએલ કરીને કેરે છે. એને પણ અસુખ અદાલતથી પનાહ મેલેલી હોય
 છે, કારણકે જો કોઈ છોકરો નહીં હોય તો, તે ગાદીની વારસે થાય છે. પાદશાહી કુટુંબનાં બીજાં છોકરાઓ
 ને પારાથી કોઈ બીજા ચેકસ હક છે નહીં. તેઓનાં ખર્ચનો ડીકે કરતા વધતો ગણાય છે અને પાદશાહ

તરીખ જ્ઞાનનાં રાજ્યમાં બંધાયેલા “ રાજ્યેલ ખોરીએન, આકટ ” નામનાં ધારાથી પાદશાહાની ખરજ એલ વીઆ વગર તેઓથી કોઈની સાથે પરણાએ નહી. પણ તેમાં હેવું થેડવેલું છે કે, પચીસ વરસની ઉંમર થયા પછી “ પાદશાહા બીજા જાનની તોખંબનાં કોઈની શાહાજાદા અથવા શાહાજાદીઓ પચીસ વરસની વચ્ચેમાં આવીઆ પછી કોઈની સાથે પરણવાની ઈલા કરે, તો તે વીશેની પાદશાહાની પરીવી કાંઉનસલની સલાને બાર માસ આગમનથી ખબર આપવી, અને તેટલી મુદતની અંદર તે લગન વીશે પારલામેન્ટની સલા વાંધે નહી લીએતો, તે શાહાજાદા અથવા શાહાજાદીઓ પાદશાહાની ખરજ લીધા વગર પોતાને પસંદ પડતાં લગન કરી શકે. ” જે શાહાજાદીઓ પારકા રાજ્યનાં શાહાજાદાઓ સાથે પરણી હોએ, તેઓનાં ફરજાને આ ધારા લાગુ પાડીએ નથી.

આગલ જણાવીડે છે કે કોઈની કાંબને સાડ પાદશાહા અથવા રાંણીને માંથે નોખંબ નથી, માટે આ જે સલાહ આપનાં કોણે તે વીશે આ જગ્યાએ જણાવવું જોઈએ છે. રાંણીને સલાહ આપનાં સઉથી મુખીઆ સલાને “ પરીવી કાંઉનસલ ” કરી કહે છે. એ સલાનાં અધીકારીઓની સંખીઆ વીશે હુદ રા ખીઆમાં આવી નથી અને હુદે “ પરીવી કાંઉનસલ ” ને રાંણી પોતાની નજરમાં આવે તાહુરે તેમાંથી ખરતરફ કરી શકે. પરીવી કાંઉનસલ તે હોવો સવાધાન લેતી વેલાએ નીચે જણાવેલી બાબતો સમ્બંધી સોગંદ લીએ છે. ૧ હું—રાંણીને પોતાની સઘળી શક્તી અને ડાહ્યાપણથી સલાહ આપવી; ૨ જું—કોઈની રીત નો પીઆર, આહા, ગરબ, શક, અથવા ધાસતી વગર રાંણીનાં માંત અને પરજનાં કલ્યાણ તરફ નેગાહ રાખી, રાંણીને સલાહ આપવી; ૩ જું—રાંણીની સઘળી મસલત છુપી રાખવી; ૪ હું—લાંચ લેવી નહી; ૫ હું—તે સલામાં જે કાંઈ થેડાવ થાએ તેને મદદ કરવી અને ટેકો આપવો; ૬ હું—તે ઠરાવથી જે કોઈ ઉલટા માલે તેનો અટકાવ કરવો અને છેલ્લું પોતાની રાંણી તરફ જે કાંઈ સાઈ કરી શકાએ તે કરવું તથા જે કાંઈ સારી સલાહ આપવી રીશે તે આપવી. પણ આ પરીવી કાંઉનસલનો અખતીઆર કેટલીએક મુદત થાઈ એછો થાયો છે. ખરીદીસ સરકારનાં બાહુરનાં સ્વસથાનોમાંથી તથા “ આડમીસલટી ” તથા “ ઈ કલિઅસદીકલ કોરટો ” માંથી જે મુકદમાં છેલલી વાર ઈનસાફને વાસતે આવે છે, તે એ સલામાં જે શખસો નેઆએ શાસતરથી વાકેફ છે તેઓની કમીટી મુકવે છે, અને એ સલાનું અસલ કાંમ જે રાજકારનાર મલાવવાની બાબદમાં સલાહ આપવાનું હતું, તે એ સલાનો એક જુલોન ભાગ જેને “ કેઆબીનેટ કાંઉનસલ ” કરી કહે છે અને જેમાં રાંણીનાં પરધાનો હોએ છે, તે સલા મલાવે છે. આગલા વખતમાં પરીવી કાંઉનસલ નાં જે અધીકારીઓની ઉપર પાદશાહા વધારે ભરોશો રાખતા હતા તેઓને મસલતને વાસતે તે પોતાની “ કે આબીનેટ ” એટલે એરડામાં બીજાઓથી હલાએદા મોલાવતો હતો, તે ઉપરથી એ આગેવાન અધીકારીઓ પરધાનો ગણાતા હતા, અને તેઓની સલાને “ કેઆબીનેટ કાંઉનસલ ” નું નાંમ મલીડે છે, પણ રાજનાં મુલ કામેદા પરમાણે પરીવી કાંઉનસલ અને કેઆબીનેટ કાંઉનસલનાં અધીકારીમાં ફેરો ફરક નથી. ૫ રીવી કાંઉનસલ પોતાનાં નાંમની સાથે “ રાઈટ હાંનરેબલ ” નો ખેતાબ રાખી શકે છે. કોઈ કોઈ વખતે મોક્તસ બાબદસર પરીવી કાંઉનસલની સલાહથી કેટલાએક હાકમ કરવાને સાડ રાંણીને પારલામેન્ટની સલા ની તરફથી અખતીઆર મળે છે.

પાદશાહા અથવા રાંણી જે ગાદી ઉપર હોએ, તે પોતાનાં પરધાનો થેડવે છે અથવા કોઈ મુખીઆ ગર હસથને પરધાનો થેડવવાનો અખતીઆર આપે છે, પણ આગલ ફલીડે છે તેમ પરધાનોની હુદે રોલકીથી પાર લામેન્ટની સલામાં પોતાની તરફમાં વધતાં ખત રાખીઆ વગર ટકી શકાએ નહી, તેથી હમિસાં તે સલા માં જે ધણીની તરફ વધતા અધીકારીઓ હોએ તે ધણી મુખીઆ પરધાન થાઈ પોતાનાં ફેસતો તથા મદદ ગારોમાંથી બીજા પરધાનો થેડવે છે, અને પાદશાહ અથવા રાંણી હમિસાં જે ધણીની તરફ એ પરમાણે વધતા

અધીકારીઓ હોએછે, તેનેજ પરધાનો ઘેડવવાનું કામ સોંપેછે. પરધાનો નીચે નજીવીઆ પરમાણુ હોએછે.

ફરસદ લારડ આવ ધી તરેનરી.—આ હોધો હમણા ઘણુ કરીને સુખીઅ પરધાન લીએછે.

લારડ હાઈ આંતસેલર.—એ અમલદાર રાજની મોટી મોહોર રાખેછે તથા પરધાનોને ધારાની બાબદમાં સલાહ આપેછે.

લારડ પેરેસીડેનટ આવ ધી કાઉનસલ.

પોસ્ટ માસતર જનરલ,

લારડ પરીવી સીલ.—એ હોધેદાર સઘળા દસતાવેને ઉપર મોહોર કરેછે.

સકરેટારી આવ રેટે ફાર ફારેન આફેરસ.—એ હોધેદાર પારકા રાજવાલાઓ સાથે સંવેશા ચલાવેછે.

સકરેટારી આવ રેટે ફાર ધી કાસોનીસ.—સવસથાનોનાં રાજકારભારની બાબદમાં એ હોધેદાર સઘળી તકેદારી રાખેછે.

સકરેટારી આવ રેટે ફાર ધી હામ ડીપાર્ટમેન્ટ.—ગરેટ બરીટન તથા આમ્પેરલંડનાં રાજકારભારની બાબદો આ હોધેદારને હસ્તક છે.

સકરેટારી આવ રેટે ફાર ધી વાર ડીપાર્ટમેન્ટ.—આ હોધેદાર લડાઈ ખાતાંને સઘળો કારભાર ચલાવેછે.

સકરેટારી આવ રેટે ફાર ઈનડીઆ.—આ હોધેદાર હિંદુસથાનને લગતો કારભાર ચલાવેછે.

આંતસેલર આવ ધી એક્સચેકર.—આ હોધેદાર દેશની આએપત તથા ખરચની બાબદમાં પારલામેન્ટની સભાની આગલ હુસાબ રજુ કરી તે બાબદમાં સઘળી ગોઠવણ બતાવેછે.

આંતસેલર આવ ધી હુચી આવ લાંનકાસ્ટર.

ફરસદ લારડ આવ ધી આડમીરાલટી.—વાહાંજુ ખાતાંનાં લશ્કરનો સઘળો કારભાર આ અમલદારના હસ્તકમાં થાએછે.

પેરેસીડેનટ આવ ધી બોરડ આવ તરેડ.—આ હોધેદાર દેશનાં ધંધા તથા વેપાર અને તેવી બીજી

સઘળી બાબદો ઉપર ધીઆંન આપેછે.

એ ઉપરાંત બીજા નાંખીયા શખસો જ્યો રાજદવારી કામમાં માહેતગારી અથવા વગને વાસતે નામી આ હોએ, તેઓ જો પરધાનોનાં મદદગાર હોએતો, તેમને પણ કેઆબીનિટ કાઉનસલનાં અધીકારી ઘેડવીઆમાં આપેછે. પરધાનો હાઉસ આવ લારડસ અથવા હાઉસ આવ કામનસલા અધીકારીઓ નિર્ણયે, તેઓ વગર બીજા કોઈથી એ રોધા લેવાએ નહી. બીજા કેટલાએક ઉતરતા હોધાછે, તે પણ પરધાનોની સાથે બદલાયા કરેછે. પરધાનો જરે પોતાનો અખતીઆર લીએછે તારે તેઓ કોઈ ચોક્કસ રીતે રાજ ચલાવવાને બંધાએછે. વહી પારલામેન્ટની સભામાં તેઓથી જુદી રીતનો વીઆર ધરાવનારાઓની પોતાની ટોલકી હોએછે, તેઓ હંમેસાં પરધાનોનાં સઘળા કામો બારીકીથી તપાસેછે અને તે ઉપર તે સભામાં ભારી અકબારો કરેછે. પરધાનોની સાહાંમણીની ટોલકી “આપોલજશન” કરી કેહેછે અને તેઓ હંમેસાં જ્યો અખતીઆર ધરાવતા હોએ, તેઓને શીયા ચાલવાની ફરજ પાડેછે, અને એ પરમાણુ હંમેસાં પારલામેન્ટની સભામાં જ બે ટોલી હોએછે, તેથી દેશને ઘણું કાએદો થાએછે અને કોઈથી કોઈ રીતે આડું ચલાવું નથી. એ ગોઠવણની ઇંગલંડનાં રાજની એક ખુબી છે. જ્યો હાઉસ આવ કામનસલાં પરધાનની ટોલકી વાલાએ હોએછે, તેઓ સ્વીકરની નજની બાજુની બેઠક ઉપર બેશેછે અને આપોલજશન અથવા સાહાંમની બાજુવાલાએ તેની ડાબી બાજુની બેઠક ઉપર બેશેછે. એ સભામાં જુદા જુદા વીઆર ધરાવનારી ટોલીમાં, જ્યો દેશનાં ધારા તથા રીત ભાંતમાં સુધારો કરવાને હંમેસાં ખંની હોએછે, તેઓને “લીબસ” અથવા “લીબ રલસ” કરી

કેહેછે; જ્યો આગલા ધારા અને રીત ભાંતને જમ અને તેમ જાલવવાને ખંતી હોયછે, તેઓને “ટોરીસ” અથવા “કંનસરવેટીવસ” કેહેછે, અને વલી કેટલાએકો જ્યો એકદમ ઉલટ પાલટ કરી નાંખવાને વાસતે હં મેસાં ઉતાવલા થાયછે, તેઓને “રાડીક્લસ” કેહેછે. પણ આ ટોલીઓમાં હવે કોઈ એકસ કાચો નહોતો. જે ટોલી અખતીઆરમાં હોય, તેણે દેશની વપતી હાલત પરમાણે વધારે શુધરાઈનાં ઉપાય કરવા પડેછે, અને ગમે તે ટોલીઓ અખતીઆરમાં હોય, તોપણ લોકોનું માંગુું તે લોકોથી નાં પાડી શકાય નહીં, નહીંતો લોકોનાં અવાજ તરફ નેગાહ રાખી પારલામેન્ટની સભાનાં અધીક્ષારીઓ તેઓની વીરૂધ્ધ જાય તે તેઓનો અખતીઆર જ્યાં વગર રહે નહીં.

ઇંગલંડનાં રાજની “યરી ઇસ્ટેટ” માંથી “ફ્રસ્ટ ઇસ્ટેટ” ઇમાને પાદશાહ અથવા રાણીનાં હ ક અને અખતીઆર વીરો બ્યાંન કરીઆ પછી, હવે “સેકંડ ઇસ્ટેટ” ઇમાને “હાઉસ ઓવ લારડસ” નું બ્યાંન કરીએ છઈએ. ઉમરાઓની સભા પેહલે બેહેલી કેમ ઉભી થાઈ, તે વીરો આગલ સંમજવીઆમાં આવીકેછે. ઇંગલંડ, આયેરલંડ તથા સ્કોટલંડનાં રાજ એકઠાં મલીઆં, તેની આગમજ તે દરએક ખુલકની પોતાની પારલામેન્ટની સભા હતી, અને તાહરે તેઓની “હાઉસ ઓવ લારડસ” ની સભા જુદી જુદી હતી, પણ હમણાં એકઠાં મલેલાં રાજની એકજ પારલામેન્ટની સભાછે, તેથી સ્કોટલંડ અને આયેરલંડનાં ઉમરાઓમાંથી કેટલાએકને ચુંટી કાઢાડીને હમણાંનાં હાઉસ ઓવ લારડસમાં બેસવાનો હક આપીઆમાં આવીઓછે. સ્કોટલંડ તથા આયેરલંડનાં જે ઉમરાઓને હાઉસ ઓવ લારડસની સભામાં બેસવાનો હક નથી, તેઓને ઉમરાઓ દાખલ બીજા સઘળા હકોછે. સ્કોટલંડનાં નવા ઉમરાઓ હવે કરીઆમાં આવતા નથી, પણ આયેરલંડનાં તરણ ઉમરાઓની જગા ખાલી થાય, ઇમાને તરણ ખેતાઓ ધરાવનારાઓની ઓલાદનું કોઈ નહીં રહેલું હોય, તો પાદશાહ અથવા રાણીને એક નવો ઉમરાવ કરવાનો હકછે. એકઠાં મલેલાં રાજનાં ઉમરાઓની સંખ્યાઆની હક નથી. પાદશાહ અથવા રાણીની ખરજમાં આવે તેટલા શખસોને તે ખેતાઓ આપી શકેછે, અને જેમ જેમ તે ખાંનને લાએક શખસો નીકળેછે, તેમ તે ખાંન આપીઆમાં આવેછે, તેથી ગરેટ બરીટનનાં ઉમરાઓની સંખ્યા હમેસાં એક સરકી રહેતી નથી. સને ૧૮૫૮ નાં વરસમાં છપાએલા હસાબ ઉપરથી હેવું જાણમાં આવેછે કે, તે વરસમાં હાઉસ ઓવ લારડસમાં નીચે જણાવીઆ પરમાણે ઉમરાઓ હતા. ૨, ડીક પાદશાહી ખાનદાનનાં; ૧૯, ડીક બરીટીસ ખેતાખનાં; ૧૯, મારકુઈસ; ૧૦૦, અરલ, ૨૧, વાઈકાઉન્ટ; ૧૫૫, બારન, ૨૮, ઉમરાવ આયેરલંડનાં; અને ૧૬, ઉમરાવ સ્કોટલંડનાં. એ સભામાં ઇંગલંડનાં કેટલાએક ખોટા પાદરીઓને પોતાના હોધાની ખુખીથી બેસવાનો હકછે, તેના ઇંગલંડ અને વેલસ નાં ૨, અરલ બીશપ તથા ૨૪, બીશપ અને ૧, અરલ બીશપ અને ૩, બીશપ આયેરલંડનાં મલી, ઉપલાં વરસમાં હાઉસ ઓવ લારડસમાં ૪૩૦ અધીક્ષારીઓ અથવા ઉમરાઓ હતા.

“હાઉસ ઓવ લારડસ” માં ઉમરાઓ ગેરહાજર રહી, બીજા ઉમરાવની ખારકતે ખત આપી શકેછે. ઉમરાઓને સઘળી વખતે પાદશાહ અથવા રાણીની ખુલાકાત લેવાનો હકછે. ઉમરાઓના હકને જા ગતો કોઈબી ધારો પસાર કરવા હોયતો, તે પેહલલાં હાઉસ ઓવ લારડસની સભામાંથી નીકળવો જાઈએ, અને કોઈ ખેતાખનાં વારસેમાં તે ખેતાખની બાબદમાં કોઈ વાધો નીકળીઓ હોય, તો તેના ખુકારો તે સુભાને સોડીઆમાં આવેછે. ઉમરાઓને કરજને સાઝ પકડી શકાયે હાહી. જે હાઉસ ઓવ કાંમનસની સભાએ કોઈ શખસની ઉપર કોઈ અનેઆ મેલીઓ હોય, તો તેની તપાસ હાઉસ ઓવ લારડસ કરેછે, અને કોઈબી ઉમરાવ ચોરીના અથવા જલવો કરવાના અનેઆમાં આવીઓ હોયતો, તેની તપાસ પણ હાઉસ ઓવ લારડસ વતરોએ બીજા દેખણે થાઈ શકતી નથી. ઇનસાફની સઘી છેલની અદાલત એ સભા ગણાયેછે.

હાઉસ ઓવ કાંમનસની સભા કેમ થાઈ અને આંખ લોકોમાંથી એ સભાને વાસતે અધીક્ષારીઓ

રાંણી નવી પારલેમેન્ટની સભા હુંગારી, તારે ભાહારે દબદબા સાથે ઉમરાઓની સભાનાં દીવાંતખાનામાં જ એછે, અને તાહાં એક ટુક ભાશાણુ કરેછે, તે વેલાએ હાઉસ આંવ કાંમનસનાં અધીકારીઓ તે દીવાંતખાનામાં હાજર થાએછે. નાંમદાર રાંણીએ ભાશાણુ કીધા પછી, તેઓ પાછા પોતાનાં દીવાંતખાનામાં જએછે, અને તાહાં પોતાનું કાર્ય જીજ કાંમ કરીઆ પછે, રાંણીનાં ભાશાણુ ઉપર અધીકારીઓની તરફથી ભાશાણુ થાએછે, અને નાંમદાર રાંણીએ કીધેલાં ભાશાણુનાં ઉપકારમાં તે નાંમદારને માંન પતર આપવાનું થેડવેછે.

ધારા બાંધવાનું તથા ધારામાં ફેરફાર કરવાનું કાંમ પારલામેન્ટની ઉપલી બંધે સભા એક એકથી હલાએ પૂર્વ મલાવેછે. એક સભામાં જે તકરાર થાઈ હાએ, તે વીશે બીજી સભામાં કાંઈબીએસારે કરવાની માલ નથી એ બંધે સભામાં જે તકરાર થાએછે તે જાણે છુપી થાએછે એમ સમજવું. ને કે તાહાં વરતમાંન પ તરનાં રપોરટરો હાજર થાઈ સમગ્રો હેવાલ છાપેછે, તોપણ તેઓ કોઈબી હુક અર્થવા કાએદાથી તાહાં દાખલ થતા નથી. એ સભાઓમાંનો કોઈબી અધીકારી હીને એમ કહે કે “આપણી સભામાં પારકા શખસો છે” તો રપોરટરોને તાહાંથી કાહાડવા વગર છુટકો નહી. પણ વરતમાંન પતરોનાં હુક ઉપર આનનાં સ મેમાં કોઈ એટલે હોમગ્રો કરવાને હીમત મલાવવું નથી.

આગલ કહુંછે તેમ લારડો પોતાનાં હુકોને લગતા ધારા પોતાની સભામાં પેહલવે લાવેછે. તાજની તરફથી કોઈ ધારો પેહલલાં લાવી શકાએ નહી, ફક્ત માંફી બખસવાનો ધારો તાજની તરફથી લાવી શકાએ, અને એકજ વખત તે ધારો બંધે સભામાં વંચાએછે. સરકારની તરફથી જે ધારા લાવવા હાએ, તે પરધાંને પોતાને લગતાં ખાતાં પરખાણે લાવેછે, જેમ કે ગરેટ બરીટનને તાખાનાં સવસધાંનને લગતા ધારા કોચોની અલ સફરેટારી લાવેછે; પોલીસ, બંદીખાંનાં, ઇનસાફને લગતાં હોમ સફરેટારી લાવેછે, આએપત, મેહમુલ અને કરને લગતા આંનસેલર આવ ધી એકસલેકર લાવેછે, હીંદુમથાંનને લગતા, સફરેટારી આવ રેટ ફા ર ઇનડીઆ લાવેછે. હરેક ધારો પસાર થાએ તેની આગમન તેને “બીલ” કરી કહેછે, અને સરકારને લગતાં બીલોને “પબલીક બીલ” કરી કહેછે, અને રેલવે કંપની, ડાક કંપની અથવા કોઈબી માલ મતાને લગતાં બીલ હાએ તેને = પ્રાઇવેટ બીલ કહેછે.”

બંધે સભા પાછલા પોહરનાં ચાર વાગતે મેએ, અને વખતે મોટી શત શુધી થાએ, અને જે વખતું કાંમ હાએતો વખતે સવારનાં પણ મેએ. ઉમરાઓની સભામાં તરણ ઉમરાઓ હાએ અને આંમની સભામાં ચીઆલીમ ગરહસેધા હાએ, તો તે સભાનું કાંમ ચાલી શકે. ઉમરાઓની સભામાં કોઈ ઉમરાવે કોઈ બીલ લાવવું હાએ તો, તે વીશે સભાને ફક્ત પોતાની મરજી મણાવેછે, પણ આંમની સભામાં કોઈ અધીકારીએ કાંઈ બીલ લાવવું હાએતો, તે વીશે આગમનથી દરખાસત કરીને સભાની રજા માંગવી નેઈએ ને રજા મેતો પેગે અધીકારી તે બીવ કાગલ ઉપર લખીને લાવેછે અને જે કાંઈ બાબતો ફેરફાર થાઈ શકે તેવી હોએ તેની મજા ખાલી રાખે, અને તે વાંચીઆ પછી દરખાસત કરેછે કે, તે “બીલ” પેહલવી વાર વાચવું” આમની સભામાં હુવી દર એક દરખાસતને ટેકો આપનાર નેઈએ. ઉમરાઓની સભામાં તેવો ટેકો નેઈ તો નથી. ને કાંઈ વાંધો નહી હાએ તો બીલ પેહલવી વાર વંચાએછે અને પછી તેને છાપવાનો હોદક થાએ છે, અને તે છાપેલી નકયા અધીકારીઓમાં વેંહુચીઆમા આવેછે પછી તે બીલ થેડવેને રીવસે બીજી વાર વાંચીઆમાં આવે, અને તે વેલાએ તેની ઉપર થણી તકરાર થાએ, પછી તેમ સભાનાં અધીકારીઓની ક મીટી તેની તપાસ કરી દરએક ફકરા ઉપર ધીઆન આપે, અને પછી પાછુ આખી સભામાં મેએ, તાહા વલી કાંઈ ફેરફાર કરવો દીગેછે તે થાએછે તાહારે પછી બીલને પારલેમેન્ટ ઉપર લખીઆમા આવેછે અને તરીજ વાર વંચાએ, અને ને પછી તેમાં કાંઈ ફેરફાર કરવાનું નહી હાએ તો તે પસાર થાએ. આ પ્રમાણે એક બીલને તરણ વાર વાંચવાની અંદર કેટલીએક મુદત જએછે અને એક બીલ પેહલવે લાવીઆ

પછી વખતે ફેરવે મહીને તરણ વાર વંચાઈ રહેછે. એ પરમાણે હાલિસ આવ કાંમનસમાં બીલ પસાર થયા પછી, તેને હાલિસ આવ લારડસમાં મોકલીઆમાં આવેછે, તાંહાં તે ફરીથી તરણ વાર વંચાએછે. તે બીલ મરે આ સભામાં ઉમરાઓ જે કાઈ ફેરફાર કરવા માંગેતો, તે ફેરફાર સાથે તે બીલ પાણુ કાંમનસની સભામાં નો કલીઆમાં આવેછે, અને જે તેઓ તે ફેરફાર બાહાલ નહી રાખે, તે ઘણુ કરીને દરએક સભાનાં યોડા અધી કારીઓ મહીને જે તફાવત હોએછે તેની સમજુતી કરેછે, અને જે તેમ સમજુતી નહી થાએતો, તે બીલ રદ થાએછે, જે બીલ હાલિસ આવ લારડસની સભામાં પસાર થાએ તો, પછી તે નાંમદાર રાંણીની તરફથી બાહાલ રાખવાને સાડ તેની પાસે જાએછે, અને જે તે નાંમદાર કચુલ રાખે, તે પછી તે બીલ દેશનો કા રો બનેછે.

હરેક બાબદ ઉપર કાંમનસની સભાનાં અધીકારીઓમાં વાંધો પડીઓ હોએ તો, બંને બાજુ યાલાઓ છુટ પડીને થેડવેલા ઓરડામાં જાએછે, અને તાંહાં તેઓની ગણતરી કરીઆમાં આવેછે, અને પછી જે બા જુએ વધતાં મત પડીઆં હોએ, તે બાજુએ ચુકારો થાએલો કેહવાએછે. જે બંને બાજુએ એક સરકાં મત પડીઆં હોએ તો, જે બાજુએ “સ્પીકર” પોતાનું મત આપે, તે બાજુએ ચુકારો થાએછે. ઉમરાઓની સભામાં “પરાકસી” થી, એટલે ગેરહાજર ઉમરાવ પોતાનું મત લખે તે પરમાણે તેનું મત નોધાએછે. કાંમનસની સભામાં જ્યો હાજર હોએ તેઓનાં મત આપી શકેછે. ઉમરાઓ હરેક બાબદ ઉપર પોતાનું મત આપતાં “કન્ટેન્ટ” એટલે ખુશી, અથવા “નાંત કન્ટેન્ટ” એટલે નાંખુશી, એ ત્રીશાલે બેસેછે. કામનસની મ ભાના અધીકારીઓ “એ” હા, અથવા “નો” નાં કરી બેસેછે.

ગરેક બરીદનની સરકારે પોતાનાં દેશનાં ખરમ તથા આએપતનો દર વરસે હીસાબ દાહાડવાની ધ હી તારીફ લાએક ચાલ રાખીછે. સઘળા ખાતાંઓનાં અડસદા ઉપરથી વરસનો ખરમ શું થાયે, અને તે ખ રમ કેવી રીતે પુરો પાડવો, તે વીચે પરધાનો પોત પોતા વચે વીચાર કરીને એ ખાતાનાં પરધાન “આંનસેલર આવ ધી એક્સચેન્જર” ની ખારકતે સઘળી વીગત હાલિસ આવ કાંમનસની સભાની આગલ બેસેછે. પછી તાંહાં તે બાબદ ઉપર ઘણી તકરારો થાએછે અને તે સભાની તરફથી સઘળી રીતે ચોકસી કરીઆ માં આવેછે, કે નેટલો ખરમ બતાવીઆમાં આવીઓછે તે ખરોછે કે નહી, અને જે રીતે તે ખરમ પુરો પા ડવાની દરખામત કરીઆમાં આવીછે તે વાજબીછે કે નહી, અથવા જે કરો કરીઆમાં આવીઆછે, તે લો કો ખમી શકે તેવાછે કે નહી, અને એ મુજબ સઘળી ચોકસી કીધા પછી આંનસેલર આવ ધી એક્સચેન્જરની “બડજેટ” નું પશાર કરેછે. જે એ બડજેટ સભાને મંનમાગતી નહી ઉતરે અને તેથી નહી કચુલ રાખી આમાં આવે, તે પરધાનો તરત પોતાનો હોધો છોડેછે, કાંએજ સભાએ તેઓની ઉપર વીસવાસ નહી રાખી ઓ એમ થડેછે. તે પરધાનોએ હોધા છોડીઆ પછી, જ્યો તેઓની જગાએ આવેછે, તેઓ બીજી રીતે તે વરસનો ખરમ પુરો પાડવાના એલાને બતાવેછે. જે આગલા પરધાનો એમજ જાંલે કે, તેઓના ઉપાએ સ રસછે તો, તેઓ તે સભા એક્સચેન્જર ખરખાસત કરી બીજી સભા બોલાવવાને નાંમદાર રાંણીને લલાંમણુ કરેછે, અને પછી નવા અધીકારીઓની આગલ પોતાના હીસાબ તથા ઉપાએ ફરીથી બેસેછે. શીઆલાની મોહાંસ માં પારલામેન્ટની સભા બરાતી નથી.

આખા દેશનાં રાજકારનારને સાડ કેવી જોડવણછે, તે ઉપર જણાવેલા સફાએ ઉપરથી માંડુંમ પડે, પણ પરગણાઓ, રોડેરો, બરો અને જીલ્લાઓનાં કારભારને વાસતે સરકારની તરફથી જે જોડવણુ કીરેલીછે, તે જણવા નેગરે. બરીદીય સરકારની રાજધાણીનો ચુલ કાએલ એછે કે, જાંહાં શુધી પરજનાં લોકો ધારા મુજબ પોતા

નું એ સમારે રમ નાચાના “બુજેટ” અથવા બડજ અથવા જહા બીરથી લીધાં, અને તે ખરેખર દેશનનો એક નીતિ.

નો કારભાર પોતે ચલાવે, તાંહાં શુધી સરકારે જેમ બને તેમ વચમાં ઓછું પડવું. કાંચેજે આ ખુદતી વી
ચારછે કે, જે વાત જ્યોનાં લાભની હોય તેને તેઓ પોતે વધારે તપાસી શકશે. એ કારણને સાડ આખાં સુ
લકને કાંઉનટીસ, હંનડરેડસ, બરો તથા પારીગમાં બેંહુચીઆંછે. પેહલલા બે ભાગોમાં સુડેહનાં અમલદારો
ની સલા પોતાનાં ભાગમાં પોલીસનું ખાતું તથા ગરીબોનું પરવરસીનું ખાતું ચલાવેછે તથા રસતા બાંધવા તથા
શુધારવા તથા રોશની કરવી તથા પુત્રો બાંધવા તથા બજારો અને ભાડુતી ગાડીઓ વીચેનાં કાંચેદા કરવાનું
કાંમત કરેછે, અને બીજા ભાગોમાં થડેલી કમીટીઓ તે કાંમત કરેછે. એ કારણને સાડ જે નાંણા નેહ્યે તે લે
કો પાસેથી “ રેટ ” ને નાંમે કર લઈને ઉંઘરાવેછે, તેમાં જ્યો ઘણા સુફનેસ હોય તેઓને કાંઈ આપવું પડ
તું નથી. એ કારણસર લોકોએ સું આપવું તે તેમનાં રેહવાનાં ઘરનાં ભાડાં ઉપરથી થેડવીઆમાં આવેછે.
એ પરમાણે આ સઘળો કારભાર જુદી જુદી રીતે વેહ્યાપાયી દેશમાં બહાર શુધારો વધારે થાયેછે તથા પોલી
સ ખાતું વધારે સારા પાયા ઉપર રેહેછે. એ સઘળું કાંમત સરકારનાંજ હુસતકમાં હોયેતો, તે આટલું સાદું
ચાલી શકે નહીં. લંડનમાં પોલીસ તથા ગાંમની શુધારાનું ખાતું એ શેહેરનાં “ કારપોરેશન ” એટલે લારડ
એઅર તથા આલડરમેનો અને કાંઉન કાઉનસલના અધીકારીઓનાં હુસતકમાંછે અને ઉપર નજાવીડમ તે
મ દરએક આદમી પાસેથી “ રેટ ” લીધાથી તેઓની દર વરસની આવેપત રૂપીઆ (૪૦૦૦૦૦૦) થીઆ
લીસ લાખની થાયેછે.

લગતી જુદા જુદા ભાગમાં બીજી અગીઆર “ પોલીસ કોર્ટસ ” છે તાહા બારીસટરોને મેજિસ્ટ્રેટ થેડવે લાહે એ કોર્ટોમાં ૬૬ તથા ફીર્મના મર્લીને વરસ દાહાડે (૧૦૦૦૦૦) એક લાખ રૂપીઆ ઉપર છે. લડનની આખી પોલીસ ફોજમાં આસરે ૬૦૦૦ આદમીઓ છે કેહુંછે કે લડનમાં જે ચોરી થાય છે તેમાંથી ચોથો ભાગ ખાલ પાછો મળે છે હાવી મોઢી વસતીના ચોહરમાં અને જાહા જેમ વલતી શુધરાઈ છે તેમ વધારે અપવત ચોરો છે, તાહા ચોરીના આટલો ખાલ પાછો મળે છે તે ઓછો નથી લડનની પોલીસના કાનસટેબલોની ચાલામી ધણી છે, અને જેમ નહીં માલુમ પડે તથા અચરત શરીખી રીતે ચોરી થાય છે, તેમ તેવા પખ્ય મોગેને પકડવામાં તે કાનસટેબલો જે ચાલાકી બતાવે છે, તે પણ અચરત થવા જોગ છે લડનની પોલીસને કાનસટેબલ કધી પોતાની જગા ઉપર ઉભો રહી જુસ્તો નથી, પણ તેહની હાલ ચાલની ગણતરી કાહાડીઆમાં આવી છે, તે ઉપરથી દેણુ માલુમ પડે છે કે દરએક કાનસટેબલ દર રોજ પચીસ માઈલ ચાલે છે.

ઈંગડના ઈનઆફ આતા વીથે બોલતા જે જગાએ ધારાની માહેતગારી મેલવીઆમાં આવે છે તે વીથે પણ કુકમાં જણાવણુ જોઈએ છે ધારાની માહેતગારી લડન મળે, ઈનર ટેમપલ—મીડલ ટેમપલ—લીનમ્મ ઈન અને ગરેસ ઈન નામના જે અસલના વખતથી આતા છે તાહા મળે છે એ આતાઓને સધગો કાર ભાર સઉથી ચચલ અને નામ મેલવેલા બારીસટરો ચલાવે છે અને તેઓની સખીઆ કાઈ નાધલા નથી, સધગા મર્લીને લગભગ ૪૦૦૦ મખસો છે એ આતુઓમાં જે ગરેસથો તરણુ અથવા પાચ વરસની મુદત શુધી ધારાને અભીઆસ દરે છે તેઓનેજ બારીસટરનુ દામ ચલાવવાની સનદ મળે છે જેઓએ “ શુનીવરસી દી ” મા કેલવણી લીધી હોએ તેઓની પાસે તરણુ વરસ અને બીજાઓ પાસે પાચ વરસ અભીઆસ કરાવીઆમાં આવે છે.

દેશ હીતકારી શખસોએ પોતાનાં જાલમી રાજની કુશમેની પોતા ઉપર ખેંચીને પછી ઇંગલંડ જઈ તે સુલકનો આસરો લીધો, તેઓ હુમેસા સલામતી સાથે તાંહાં અંચાવથી રહી શકીઆછે. ફુનીઆનાં સઘળા ભાગો ઉપરની અડચણમાં આવેલા હેવા નાંખીયા શખસોને ઇંગલંડની જુમીએ આસરો આપીએ, તેઓનાં નાં મ ને હીઆં જણાવીઆં હાએ તો, તેની લાંબી ટીપથી કેટલાએક સફા ભંરાઈ જાએ. જીલમી રાજની સાં હાંમણે એ પરમાણે ઇંગલંડ કુખીઆને ને આસરો આપે, તેથી ને રાજવાલાઓને પોતાનાં સતરૂએ ઉપર ફાવવાને બંનતું નથી, તેઓ ઇંગલંડ વીધે જુરૂં બોલે, અને એ દેશ " ખુનીઓ અને મોરોની મોડા " છે " હેવું કેહવાને આચકો ખાતા નથી. પણ ફરતા બનાવથી ઘણી વખત યુરોપખંડનાં દરએક સુલકનાં લોકોને ત થા પાડશાહો અને ઉમરાઓ શુધાંને, ઇંગલંડનો આ આસરો લેવાને ફરન પડીછે. વધારે લંબાણ જવાની અગત નથી, ફરાંનસનો હાલનો શાહાંનશાહા લુઈ નેપોલીઅન નેવારે માદી ઉપર નહી હોતો, અને પોતા નાં જાંનની સલામતી સાથે તે સુલકમાં નહી રહી શકીઆ હોતો, તાહરે ઇંગલંડમાં આવીને રહો હોતો. ને યુરોપનાં બીજાં રાજની આક્રમક ઇંગલંડખી હોતે તો, નેપોલીઅનને તરત ફરાંનસને હવાને કરીઆમાં આ વતે, અને આને શાહાંનશાહી ભોગવીઆને બદલે તે ઘેરમાં હોતે. હેવો આસરો ઇંગલંડનોછે. - તાજ પે હરેલા શાહાંનશાહોએ એ દેશનો આસરો લીધો, એ કાંઈ ઇંગલંડને થોડું ખાંન નથી. કુખીઆરાઓની તરફે ધમાં ઇંગલંડની સરકારે હુમેસાં પોતાનુ ખલ કાંમે લગાડીછે, તથા ફરોડો રૂપીઆ ખરચીઆછે. આદમી જાતને સઘથી હીંનપસતી લગાડનારો ગ્રાહાંનજો વેપાર કાહાડી નાંખવામાં અને પુરયવી ઉપરનાં દરએક રા જની પરજાને જમ અને તેન તેનાં જીવનુ છુટાપછુટા જખશવાને સાડ ઇંગલંડને કેટલી ભારી જીહમત ખમવી પડીછે, અને તેમાં કેટલા ફરોડો રૂપીઆ ખરચાયાછે, તે વાત ઇંગલંડની તવારીખનાં અબીઆસીને સારી પ ઠે રોશાનછે. ગરેટ બરીદનનાં લોકો પોતે છુટાપછુ ભોગવવામાં સઘથી પેહલવાછે, એટલુંજ નહી, પણ બીજા ઓને સાડ છુટાપછુ મેલવવામાં સઘથી વધતી મેહનત તથા આગેવાંની કરેછે.

યુરોપખંડમાં ગરેટ બરીદન તથા આમેરલંડનુ સુલક બીજા સુલકો કરતાં નાંધલુંછે, પણ તેનુ કહ્યત અને નાંખ મોહું નથી—ખલકે સઠ કરતાં વધુછે. પણ તેને તાએને ને મોડાં સ્વસથાંને, તેથી બીજા રાજ વાલાઓને મોટી અદેખાઈ ઉપજે. " ફુનીઆનાં સઘળા ભાગોમાં એ કહ્યતતમં રાજનાં સ્વસથાંને હોવા થી એ સરકારને વાસતે વાળબીની રાહ હેવું કેહવામાં આવીછે કે " ધી સન નેવર સેટમ આંન બરી દીશ ડોમીનીઅનસ " એટલે બરીદનની હુકમતનાં દેશો ઉપર સુજન કધી આથમતો નથી, એટલે ને ફુનીઆ નાં એક ભાગમાં બરીદીશ સરકારની હુકમતનાં દેશમાં શત હાએતો, કોઈબી બીજા ભાગમાં દીવસનો વખત હાએ, તેથી એક વખતે સંરે અંધારૂં પડતું નથી અને તેથી એ રાજનાં સ્વસથાંનેની મોડોલાઈ ખાલુંખ પડે છે. યુરોપખંડમાં ગરેટ બરીદનનુ રાજો; એસીઆખંડમાં ગરેટ બરીદનનુ રાજો, આફ્રીકાખંડમાં ગરેટ બરી દનનુ રાજો, અને આમેરીકાખંડમાં પણ એ સુલકનું રાજો. હેવી હાલત બીજા કોઈ રાજવાલાની નથી.

ગરેટ બરીદનનાં રાજનાં અંચાવને વાસતે તથા અગત પડે તાહારે પોતાનાં ખાંનની જાલવણીને સાડ તથા તેની હુકમતને તાએબેનાં સંવસથાંનેની જાલવણીને સાડ નેઈએ તેવું આદમીઓનું તથા વાંહાંણ ખાતાં નું લશકરો. આ મે બાબદમાં ઇંગલંડનુ કહ્યત કેટલુંછે તે નીચે જણાવેલો વીગત ઉપરથી ખાલુંખ પડશે. અસલનાં વખતમાં પાડશાહોને લશકરની મદદ કેમ મળતી હતી તે આગલ જણાવીછે, પણ જમ જમ એ સુલકનુ અગતપણુ વધતું ગયું, તેમ તે મદદ પુરતી ખાલુંખ પડવા લાગી નહી. " ફીડલ સીસટમ " નાં કાએદાથી પાડશાહો હરેક વખતે ૬૦૦૦૦ આદમી ભેગાં કરી શકતા હતા, અને તે લશકરને તેઓને કાંઈ ખરચ પડતો નહી હોતો. તે વખતમાં કીલ્લાઓ યોડા હતા અને લડાઈઓ હુંનરનાં કાએદા ઉપર થાતી નહી હતી. સાંચે સાંખનાં લશકરો વગર ધીલ કરવે એક એકની ઉપર હેમજો કરતાં હતાં, અને લડાઈનુ મે

[illegible]

* ગરેલે બુદ્ધિભરતા જુદા જુદા વાગમના બીવીશીઆની રીજનીડિયો, તે ક્ષત્ર ગામનાજ આકરી કરેછે, અમને બહારે જ ક્ષત્રના લગ્નકરતા સીપાઇએ કોઇ બાહરની લગ્નધા સુતેછે, તારે આ રીજનીડિયોદયના પછી સારી આકરી કરેછે થોડુંએકની પાત જોર પાતગમેનની આગળે કરેતા ધારા મુજબ આ બીવીશીઆ રીજનીડિયોને પણ દેશની બાહુરે આકરી કરવા આજવાનો આજનીઆર લગ્નકરી સવાવાનાગ્મિને આરીઆથા આવીએછે.

અન્યતીઆર લશકરી સત્તાવાદાઓને આરાધના - હાલના સમયમાં
 ૧ હાલના ગરેબરીકન મે વરખના લોકોના પચાસી ખતમનો અતીથી વધારો થાયો. ગામે ગામના લોકોએ
 અગત પડે તારે દેશના બે આપના ઉપીઆર બે ચક્રવાને જોતાની ઇછા બતાવી. અને તેને વાચતે "વાનગીઆર કાર"
 ની ચોટી સંખ્યાના થાઉં એ જાતના લશકરના સમગ્રે રાજના લોકો સામેન થયું, તેઓને કાઈ કાઈ વાર કનકે
 આપીઆના આવેઈ અને બાદ ન કરે, પણ કાઈ રીતે ઇગત કાઈ હોખનો કરે તો, આ વરખાણે બીજા થાએ તો વા
 લનગીઆર કારથી દેશનો ચોટી બે આપ થાએ અને સરકારને કયો ખરચ થય થાએ નહીં આ વખાણેની લોકોની કીમ
 તથી તેઓને પોતાના દેશ ઉપર ચોટી પીઆર રીશેઈ હાલના એ કારકના (૧૩૦૦૦) એક લાખ તરીકે હમર આ
 દની સામેન થયાઈ અને અગત પડે તો પાંચ લાખ આદમી સામેન થાએ હની મજૂરી થાગીઆમ આવીઈ

એટલે ઘોડસવાર લશકર; ઇનકુટરી એટલે પેદલ લશકર; આરટીલરી એટલે ટોપખાતાંનું લશકર; એનજીનીઅર સનું ખાતું. યુરોપખંડનાં બીજાં યુલકોનાં લશકરો સાથે સરકાવતાં બરીદીશ સરકારની ફોજની સંખ્યાનાં ધણી જોડે, પણ તે વીશેનાં કેટલાંએક કારણોના વીચાર કર્યુંતો આપણને સમજ પડશે કે, એ બાબદમાં પણ એ સરકારનું કલ્પિત વધતુંછે. આસટરીઆનું લશકર ૬૬૮૦૦૦ આદમીનુંછે; ફ્રાંસનું લશકર ૪૦૯૦૬૨ આદમીનુંછે; રૂશીઆનું લશકર ૬૦૦૦૦૦ આદમીનુંછે. એ યુલકો ગરેટબરીદન કરતાં ભરતમાં મોટાંછે તથા તેમની વસતી વધતીછે, માટે જમીન અને વસતી યુગ્ય કેટલુંએક વધતું લશકરેતો તે સરકારેને, રાખવું જોઈએ. બીજું એકે એ સરકારોની પરજા ગરેટ બરીદનની સરકારની પરજાની માફક તખત સાથે હુમેસાં વફાદારી રાખતી નથી. તેઓને પોતાનાં જ યુલકમાં પરજાની ઉપર હુકુમત ચલાવવાને તથા તાબેદારી બેસાડવાને વાસતે ધણી વખત લશકરની મદદ જોઈએછે, કે જેવી મદદ બરીદીશ સરકારને ધણી કરી ને જોઈતી નથી, માટે આ અખતનો વીચાર, તથા યુલકની મોડોલાઈ અને વસતીની સંખ્યાના ઉપર નેગા હુ કરતાં ગરેટ બરીદનની સરકારનું લશકર યુરોપની બીજી સરકારોનાં કરતાં ઓછું ધોરીઆમાં આવતું નથી. વહી તવારીખ ઉપરથી આપણા જોયામાં આવેછે કે, જે જે લડાઈઓમાં બરીદીશ લશકર ગયુંછે તાંહાં તેઓએ કેવી કૃતેહ મેલવીછે. બરીદીશ સીપાઈઓ તેમની બાહુફરીને વાસતે ધણી વખાણાએલાછે, અને તેઓની સંખ્યાઓ મોટીછે, તેપણ તેઓની કવાએફ અને હીમત તેમાં અતી ઘણી વધારો કરી આપેછે. સુતેહનાં વખતમાં એ લશકરેને સારી કવાએફ તથા લડાઈની માહેતગારી આપવાને વાસતે કોબહાંમ, આલકરથાટ, શારનકલીક, ચાટાંમ અને આખેરલંડમાં કરા આગલ મોટી છાવણીઓ બનાવીઆમાં આવેછે, અને તાંહાં લડાઈ હોએ તેમ સમગ્રી કવાએફ આપીઆમાં આવેછે, તેથી એ ફોજ જાહેરે જોઈએ તારે લડાઈને વાસતે હાશીઆર રહેછે. બરીદીશની લશકરી ફોજની હીમત અને કલ્પિત અને કૃતેહના વીચાર આપવાને વાગતે હીઆં જોઈવું લખીએ તેટલું થોડું ગણાએ, જે જે લડાઈમાં ઇંગરેએ શુંતીઆછે તેઓને હેવાલ વાંચીઆધીન તે વીશે સમજ પડશે.

યુરોપખંડમાં રૂશીઆની અને બીજી મોટી સરકારો પોતાનાં લશકરમાં આદમીઓને રાખવાને સા રૂ પરજાનાં કેટલાંએક સોકોને ફરજ પાડેછે, તેમ બરીદીશ સરકાર કરતી નથી. જેમ પરજાનાં સમગ્રા કોકો પોત પોતાને ગમે તે ધંધો કરે, તેમ જોઓની ખરજમાં આવે તેઓએ સીપાઈની આફરી કરે, હોવો આ સરકારને કાએરોછે, તેથી જોઓ પોતાની ખુશીથી સીપાઈ બનીઆ હોએ તેઓ તે ધંધો પસંદ કરે, અને તેમાં નાં મ મેલવવાની ઉમેદ રાખે તેમાં કશો શક નથી. જે ધણીને લશકરમાં સીપાઈ દાખલ રહેવું હોએ, તે ધણી તે કાંમસર થયેલા અખલદાર પાચે જાઈ પોતાની ઈલા જાહેર કરેછે, તારે તેને એક "નસટીસ આવ ધી પી સ" અથવા સુતેહનાં અખલદાર પાચે લઈ જવામાં આવેછે, તે ગરહુસપ પેલા સમજાનું ધારા પરમાણુ સ વાલ કરેછે અને તેની ખરજથી વોકેક ધાએછે, પછી તેને વહી વીચાર કરવાને વાસતે એક મે રીવસનો ખખત આપીઆમાં આવેછે, કે તે હુલસાઈથી કાંઈ કાંમ કરે નહી. એ વખતમાં ગમે તો તે પોતાનો વીચાર ફેરવે, પણ તારે તેને રૂખીઆ દયનો દંડ આપવો પડેછે, અને જે વીચાર નહી ફેરવેતો લશકરમાં દાખલ રીઆમાં આવેછે, અને તેને થેડવેલી બખચેસ તથા કપડાં તથા કેટલીએક અખતજેગ વસતુઓ આપીઆમાં આવેછે. જે સીપાઈઓ સારી ચાલ ચલાવેછે, તથા હીમત રેખાડેછે, તેઓ "નાંન કમીશંનડ" તથા "કમીશંનડ આફીમર" નાં હોખા ઉપર પણ જાઈ ચકેછે. જેવારે તેઓ અશક્ત ધાએછે અથવા ધટતી સુદત મુખી માફરી કરેછે, તારે તેમને મેકો યુસારો અચેછે તથા બીજી રીને તેઓની બાહુવજત કરીઆમાં આવેછે.

લશકર ખરે અખતવદારો જે થયેછે, તે પરજાનેની. ખારકતે રાંછીનાં હાકંમથી થયેછે. પણ જોઓએ લશકરમાં દાખલ થવું હોએ, તેઓને પેદલચાં એક થેડવેલી પરીખયા આપવી પડેછે અને પછી તેઓને કોઈ

૨ કંમ કરવામાં ઇંગલંડની ફોજ કેટલી મેટુનત કીધી હતી, તે વાતથી કોઈ અનગણુ નથી. એ શાંનશાહી સાથેની વાંહાંણુ ખાતાંની લડાઈમાં બીરીટીયાની ફોજ સઘળા મહીને પદ્દલ બારકસો હાથ કીધા હતા તથા નાંસ કીધો હતો અને તે વખતે બીરીટીયાની વાહાંણુની ફોજનું કલ્પ્યત સારી પડે માલુંમ પડીડં હતું હર લખા બીરીટીયા સરકારની વાહાંણુની ફોજમાં સઘળી જાનનાં અગતીના સાંચા સાધનાં લડાઈના બારકસો ૨૪૪ છે અને તે ઉપરાંત મનવરો તથા સડનાં ઘણુએક બારકસોછે. હાલનાં સમેમાં બીરીટીયા સરકારે પોતાની વાંહાંણુની ફોજની બાબદમાં આગલનાં કરતાં પછુ વધતું કીધ્યાંન આપવા માંડીડછે, કાએને ફરાનસ તથા રૂશીઆના રાજ વાલાઓએ પોતાની વાંહાંણુની ફોજ વધારવા માંડીછે. બીરીટીયા સરકાર સારીએ જાં છેલ્લે કે, એ ફોજમાં જે તે ઉતરતો યાઈ, તે પછી તેનું મોટુંનાંમ કાએમ રેહેશે નહી, અને ફરીઆઓની સર ફારી જતી રેહેશે તેથી હાલમાં ઇંગલંડની મોદીઓમાં લડાઈનાં મોદાં બારકસો બાધોઆમાં આવેછે. આગલા વરસોમાં વાહાંણુ ખાતાંની ફોજ તથા ખલાસીઓ મહી ૬૦૦૦૦ થી વધારે આદમીઓ રાખીઆમાં આવતા નહી હતાં, પણ સને ૧૮૬૦—૬૧ નાં વરસને સાડ સઘળા મહીને (૮૦૦૦૦) હેંસી હજાર આદમીઓ રાખવાની પરવાનગી પારલામેન્ટની સભાએ આપીછે અને તે ફોજના ખરમને સાડ તથા વાહાંણુ ખાતાંનાં બીજા ખરમને સાડ મોટી રકમ આપીછે. એ વરસના સરકારી ખરમના અડસઠમાં નણુવીડછે કે વાંહાંણુ ખાતાંની ફોજ તથા મેલ લઈ જવા લાવવાની બાબદનો ખરમ મહી (૧૩૯૦૦૦૦૦૦) તેર કરોડ, નેવું લાખ રૂપીઆ જેધશે.

ગરેટ બીરટન ઉપર કોઈ પારકા રાજ વાગે હોમરો કરવા ધારે તો, તે કાઈ સેહલું કામ નથી. વાંહાંણુ ખાતાંની ફોજ એ સુલકનેા મોટી કીલ્લોછે, અને જે થપસ હોમરો કરવા આવે, તેની ફોજ સહી સલામત પોતાને સુલક પાછી જાએ, હેવી આશા રાખવી નહી. વહી આ સુલક યાપુછે, તેથી કરીને જે જે બંદરોમાં વાંહાંણુ આવી શકે તેવાછે તાંહુ ભારી અને મજબુત કીલ્લાછે. વહી હાલમાં સઘળી રીતે આ સુલકને બંધાવતી હાલતમાં સુકવાની કોથોસ કરીઆમાં આવેછે, તેમાં હેવું નણુવીઆમાં આવીડછે કે સઘળા કીલ્લાઓ ને વધારે મજબુત કરવામાં (૧૦૦૦૦૦૦૦૦) દશ કરોડ રૂપીઆનો ખરમ લાગશે, વહી જે હેવો કોઈ બનાવ અને કે ઇંગલંડની ઉપર કોઈ હોમરો કરવાને ધારે તો, એ સુલક તેના દેશીઓને એટલેપોતા પીઆરોછે, કે દરએક નણુ પોતાના દેશનાં બંધાવને સાડ હંધીઆર પેહુરીઆ વગર રેહે નહી. એ પરમાણે ગરેટ બીરટન ને પોતાના લશકરનું, વાંહાંણુ ખાતાંનું, કીલ્લાઓનું અને રદ્દએતના દરએક આદમીનું કલ્પ્યતછે. હેવા સુલકને ઓતવાની કાણુ હીમત કરી શકે ? †

† લશકરનો સઘળો આગામ જે લડનથી ૧૨ માઈનની વેગ તાઈએ વુનીચ નામના મામતો એક મોટી આરત્રી નખા બનછે તે મોટું કારખાતું છે અને તે ખરેખર જોવા લાગ્યેકછે એ કારખાતને "વુનીચ આરત્રીન" કરી દેડેછે, તે જોવા જવાને સાડ "મેકેરેટરી આપ રટેવ રાર થી વાર" પરધાનની રન આમમમથી વેગવધી નેાઈએછે બીરીટીયા રદ્દ એત વગરે પારકા રાજવાંઓને તે આરત્રીન જોવા જવાનો પરવાનગી નખી નહી આ પુસ્તક લખનારને બીરીટીયા રદ્દ એત દાખત તે જોવા જવાને તરત પરવાનગી પત્તી હતી, અને ઇંગ્લંડ પાંહે ગમે તા મુસારે આ આરત્રીન અગત કરીને જોવી નેાઈએછે, કાએને તેથી કરીને બીરીટીયા સરકાર પોતાના લશકરને સાડ લડાઈના હથીઆરો તઈઆર કરવામાં દેવા જોવાયો કરેછે, અને તેમાં તેઓનું કંઈક કલ્પ્યતછે, તે જોવાને તેને બની આપશે, એટલું જ નહી, પણ એક અચરત સુનીચ કારખાત જોવામાં આવશે, કે જાલ તરફવાર સાચાઓથી કંઈલા ધોડા વખતમાં કેટલી આ વસ્તુઓ બનેછે કારીઆરો ના મોડા મોડા કોરખાનાઓને વાટતે ગરેટ બીરટન વખણુએછે, તેમાંનું મહીથી સરકારખાતુ એક માછે, તેના કરોડ થ થ નથી આસરે એક હજાર સાચાઓ તથા દર રોજ તરલુ હજારથી વધારે આદમીઓ ફીઆ કામ કરેછે મોટી મોટી ટો પો માલવાને વાટતે મોટી મહીઓ અપાવીઆમાં આવેછે અને તે ટોપાને ઓટીઆ પછી તરફવાર સાચાઓની મારતે તેના મે જવાના ટોપાનો રક્ષક તથા તેને જોવથી કાંતરી આર કરવાનું કામ અપાવીઆમાં આવેછે દરએક ટોપ તઈઆર થયા પછી તે શરી નહી બએ તેવીછે કે નહી, તેની તપાસને સાડ એક હોસ કીખતી સાચા બનાવીઓ ‖ જાંએ આવેછે એક રમકડું તપાસતા હેાઈએ, તે પરમાણે તે જારી ટોપને સઘળી તરખી રીશીને તે સાચામાં તપાસીઆમાં આવેછે, જે ઇંગ્લેંડ ટોપ

એ પરખાણે ૧૮૬૦—૬૧ નાં વરસમાં જુમલે (૭૦૧૦૦૦૦૦૦) સીતેર કરોડ, ૬૫ લાખ રૂપીઆ નાં ખરચનો અડસરો નીકલીઓ હતા. હવે ધારા મુજબ જો ઇંગલંડની આએપત વધારો કરીઆ વગર વસુલ કરીઆમાં આવેતો, માતર (૬૦૭૦૦૦૦૦૦) શાહાડ કરોડ અને સીતેર લાખ રૂપીઆની થાચ, તો હારે લગભગ ૬૫ કરોડ રૂપીઆની ખુટ પડે. એ ખુટ પૂરી પાડવાને સાડ ચાહે તથા ખાંડ ઉપર લડાઈનાં વખતમાં જગત લીધામાં આવે, તેટલી જગત થેડવીઆથી તથા " ઇનકમ ટાક્સ " એટલે કમાઈ ઉપર કરમાં ૧૦ રૂપીએ ૨૦, ફરીઆં લેતાં કરીને, તથા ખીલગમ જુજ વધ થત કરીને, એ વરસની આએપતનો અડસરો નીચે જણાવીઆ મુજબ આપીઆમાં આવીઓછે.

આએપત.

રૂપીઆ.

મેહસુલનાં	૨૪૭૫૦૦૦૦૦
દેશના ઉત્પન્ન થાતી અને ખપતી જીનસોં ઉપરની જગત.	૧૯૭૨૪૦૦૦૦
રૂઠાપનાં છાપાનાં	૮૦૦૦૦૦૦૦
જમીન, તથા ખીલકત ઉપર તથા ખીજ કરોં	૩૨૦૦૦૦૦૦
ઇનકમ ટાક્સ — કમાઈ ઉપર કર	૯૮૯૮૦૦૦૦
પોસ્ટ આફીસ	૩૨૫૦૦૦૦૦
સરકારી જમીન (કરંડિન લાંનડસ)	૨૮૦૦૦૦૦૦
પરચુટણ આએપત	૧૪૮૦૦૦૦૦

જુમલે ૭૦,૫૭,૮૦૦૦૦

એ મુજબ ૧૮૬૦—૬૧ નાં વરસનો ખરચ પુરો પાડવાને સાડ સઘળી જહીને (૭૦૫૭૮૦૦૦૦) સીતેર કરોડ, સંતાવન લાખ અને હેંસી હજાર રૂપીઆની આએપત મલે હેંડુ કરીઆમાં આવીડોંછે.

આ મુલકની આએપતમાં જેમ જેમ વખત ગયોછે, તેમ કેટલો વધારો થાયોછે તે નીચે જણાવેલી વીગત ઉપરથી માલુમ પડશે. ૧૭૦૨ નાં શાલમાં એ દેશની આએપત (૪૦૦૦૦૦૦૦) ચાર કરોડ રૂપીઆની હતી, ૧૭૨૭ નાં શાલમાં (૬૦૦૦૦૦૦૦) છ કરોડ રૂપીઆ; ૧૭૬૦ માં (૮૦૦૦૦૦૦૦) આઠ કરોડ રૂપીઆ; ૧૭૮૮ માં (૧૬૦૦૦૦૦૦) શોલ કરોડ રૂપીઆ; ૧૮૨૦ માં વધતી જગતો તથા કરો કરીઆથી લગભગ (૬૬૦૦૦૦૦૦) છાસક કરોડ રૂપીઆની ઉપજ થાઈ હતી, ૧૮૨૫ માં તેમાં થટાડે થાઈને લગભગ (૬૩૦૦૦૦૦૦) તેસક કરોડ રૂપીઆ ઉપજઆ હતા; ૧૮૩૦ માં લગભગ (૫૬૦૦૦૦૦૦) છપન કરોડ રૂપીઆ, ૧૮૩૫ માં (૫૦૦૦૦૦૦૦) પચાસ કરોડ રૂપીઆ, ૧૮૪૫ માં વધી વધીને (૫૧૦૦૦૦૦૦) એ કાવન કરોડ રૂપીઆ ઉપજઆ હતા, ૧૮૫૦ માં લગભગ (૫૩૦૦૦૦૦૦) તેપન કરોડ રૂપીઆ, અને ૧૮૫૫ માં લડાઈનાં સખબથી કરો તથા જગતો વધારીઆમાં આવી હતી તારે લગભગ (૮૫૦૦૦૦૦૦) પંખીઆ શી કરોડ રૂપીઆ ઉપજઆ હતા. સને ૧૮૬૦—૬૧ નાં ખરચ તથા આએપતની વીગત તથા આએપત કરતાં ખરચ વધતો થયાથી કેવા ઉપાયો કરીઆમાં આવીઆછે તે ઉપર જણાવીડોંછે અને એ પરખાણે સરકાર આ હે તેટલી ઉપજ આ દેશમાંથી કરી શકેછે. એ દેશનો દરવ એટલોતાછે કે અમતની વખતે સરકારને જોઈએ તેટલી મધતી આએપત મેલવવાને મેહેનત પડતી નથી. ગરકારને સડથી મોડું શુખ એછે કે, તેઓ આએપત વધારવાનાં ને એવાને લીએછે, તેથી પરજા તે ઉપર નાં દીલ થાતી નથી, કાએને ને કાઈ ઠર નવા થાએછે, તથા આએપત વધારવાનાં એવાને કરીઆમાં આવેછે, તે આખી પરજનાં વકીસાનાં મત સાથે છીધામાં આવેછે. સધળો ખરચ પારલામેન્ટમાં, એટલે જસબર જેઈમ્સનો પરજની હજુરમાં, મેલીઆમાં આવે છે, અને પછી તે પારજનાં વકીસાના મતથી સધળું કરીઆમાં આવેછે.

આગલ હુમેએ જાણાવીહોછે કે યુરોપખંડનાં બીજાં તુલકો ગરેટ બરીટન તથા આએરલંડનાં કરતાં બરતમાં વધતાંછે, પણ તેઓની આએપત આ દેશનાં જરૂરી નથી. નીચે જણાવેલા કોઠા ઉપરથી ખાલુંખ પડશે કે, યુરોપનાં પાંચ ગુખીઆ અને મોટાં રાજ્યે ગણાએછે તે રાજ્યેનાં તુલકોની વસતી તથા જગા વધતીછે તોખી ગરેટ બરીટનની આએપત તેમના કરતાં વધારેછે.

	ખાઈલ.	વસતી.	આએપત; રૂપીઆ.
રૂશીઆ...	૨૦૪૧૮૦૯	૬૩૦૧૨૧૪૬	૪૩૦૪૨૦૦૦૦
આંસ્ટરીઆ	૨૧૭૭૬૦	૪૦૦૭૯૦૦૦	૩૦૪૨૫૦૦૦૦
પ્રુશીઆ ..	૧૦૭૫૨૬	૧૭૨૦૨૮૩૧	૧૮૩૦૮૦૦૦૦
ફ્રાંસ ..	૨૦૪૦૦૦†	૩૬૦૩૯૩૬૪	૭૦૬૬૦૦૦૦૦
ગરેટ બરીટન	૧૨૨૦૯૧	૨૭૬૭૪૩૫૨	૭૦૫૭૮૦૦૦૦

આપણા પોતાનાં તુલક સાથે ગરેટ બરીટન અને આએરલંડને સરકાવીએમ તો, હાંકુસથાંન ભર તમાં ૧૩૦૦૦૦૦ ખાલછે તથા વસતી પંદર કરોડ આદમીનીછે, અને સરકારની આએપત આસરે (૩૦૦૦૦૦૦૦૦) સારતીસ કરોડ રૂપીઆનીછે, એટલેજ ગરેટબરીટનનાં કરતાં અરધી અરધછે.

આ તુલકનો વેપાર કેવો બોહોસોછે, તે આ પછેનાં પ્રકરણ ઉપરથી જાણીઆમાં આવશે અને તે ઉપર થી તે દેશની હાલત વીશે અડસટો બાંધવાને પણ બની આવશે.

† ફ્રાંસની આએપત ઇંગ્લેન્ડને લગભગ મળીછે, તોપણ આ વાત ધીઆનમાં રાખી જાવએડ કે, ફ્રાંસની જગત તથા વસતી ગરેટ બરીટન અને આએરલંડ કરતાં ખંડી વધતીછે.

મકરણ ૨૬ મું.

ગરેટ બરીટનનો વેપાર. †

સપ્તમી જનસો અને સપ્તમી દેશો સાથેના મોટાસો વેપાર—માખની આવક—નીકાશ—જાપત ઇતીઆદી.

ગરેટ બરીટનનો વેપાર આખી પુરથવીના સરવે ખુલકોથી મોટોછે, તથા એ દેશનો વેપાર આખી પુરથવીનાં સરવે ખુલકો સાથેછે તથા તે વેપાર આખી પુરથવીની તમાંજ જનસોનોછે. આ તરણ ખેતની દરએક બીના જે વીગતવાર લખી હોએ તથા બરીટનનો વેપાર સરવે ખુલકથી મોટોછે, તે પુરવાર કરવા એ દેશનાં તથા બીજાં ખુલકોનાં વેપારનાં આકડા અથવા વીગત નજાવીએ, તથા બરીટનનો વેપાર આખી પુરથવીનાં સરવે ખુલકો સાથેછે, તે સાબેત કરવા સાડ, તે સરવે ખુલકોની સાથે એ દેશનો વેપાર કેટલો અને કેવી રીતનોછે તેની વીગત આપીએ, તથા બરીટનનો હુખા ચીનિનો વેપારછે, તે ખુદરર કરવા સાડ તમાંજ હુનીઆની બરીટનના વેપારની જનસોનો કેવો, કેટલો અને કેવી રીતનો વેપારછે, તે સરવેનું બપાન કરવા બેશીએતો, એ દરએક વીગતને સાડ આ આખુ પુસતક ભરાએ, પણ આ સફાએની ખુલ મતલબ એટલીજછે, કે ગરેટ બરીટનનો વેપાર કેવો મોટોછે તે વીશે ટુકડાં નજાવવું અને તેથી વેપારી તરીકે ઇંગ્લેન્ડ લોકોની હીમત, ઉદ્યોગ, અને તેઓનાં દરવની સમજ પડસે. એ કારણને સાડ ગયા ૧૮૫૬ નાં સાલનાં એ ખુલકનાં વેપારની ઘણીખરી વીગત હીઆં આપીએ છઈએ. એ વરસમા આગલાં વરસો સાથે સરકાવતાં વેપારની ગણતરીમાં દશ અથવા વીસ કરોડ રૂપીઆ ઓછા અથવા વધતા ખાલુંમ પડીઆ તો તેમા કાઈ માત્રલત જુવું નથી. ઉપલાં વરસમા હુનીઆનાં બીજાં ખુલકોથી ગરેટ બરીટન ખા તે કેટલી રકમની જનસોની આવક થાઈછે, તે નીચે નજાવેલી વીગત ઉપરથી ખાલુંમ પડશે. એ વીગત ઘણી લંબાંજ નહી થવા દેવાને, ખાતર કરોડો રૂપીઆનીજ રકમો અતરે આપીછે અને લાખોની રકમો તે પડતી મેલછે.

કાફી નજદીક (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ રૂપીઆની.

ઘડું નજદીક (૮૭૫૦૦૦૦૦) પોના નવ કરોડ રૂપીઆનો.

બીજા જાતનો દાંનો નજદીક (૭૭૫૦૦૦૦૦) પોના આઠ કરોડ રૂપીઆનો.

ઘડું તથા બીજા જાતનાં દાંનાનો આટો (૨૨૫૦૦૦૦૦) સવા બે કરોડ ઉપર રૂપીઆનો.

રૂઢ, હીંદુમથાંનથી નજદીક (૪૦૦૦૦૦૦૦) ચાર કરોડ રૂપીઆનો.

રૂઢ, સપ્તમી દેશોના મલી જુમને (૩૪૫૦૦૦૦૦૦) ચોતરીસ કરોડ પચાસ લાખ રૂપીઆનો.

મન, સપ્તમી તરેહનો (૬૦૦૦૦૦૦૦) છ કરોડ ઉપર રૂપીઆનો.

દરન અને સુકી દરાખ (૧૫૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ પચાસ લાખ ઉપર રૂપીઆની.

માંમડાં (૬૨૫૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ પચીસ લાખ રૂપીઆનાં

† આ બાબત, હમણી અરજ ભારથી, આપડી યાપુખા અરને સારીપકે જાણતા થાએજા એવરીનમન ઇનરરીરી ડાયનન આગળ પરીરેસર રાજાખાઈ નવરોનલએ આ પુસતકને યાડ લખી મોકલોઈ

કાલી ગલી નનદીક (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ રૂપિયાનાં.

ધાતુ તરેહવાર તથા ધાતુનાં પથરો નનદીક (૪૦૦૦૦૦૦૦) ચાર કરોડ રૂપિયાનાં.

તેલ, જુદી જુદી જાત મલી નનદીક (૩૭૫૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ પંચોતેર લાખ રૂપિયાનું.

ખોરાક (બેફન, માખન, પનીર) (૩૨૫૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ પચીસ લાખ ઉપર રૂપિયાનો.

શુરો નનદીક (૧૨૫૦૦૦૦૦) એક કરોડ, પચીસ લાખ ઉપર રૂપિયાનો.

અલસો (૩૦૦૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ ઉપર રૂપિયાની.

રેશમ (૧૦૫૦૦૦૦૦૦) દશ કરોડ પચાસ લાખ ઉપર રૂપિયાનું.

દાડ (રંત, અરાંનડી તથા છનીવા) (૨૨૫૦૦૦૦૦) બે કરોડ, પચીસ લાખ ઉપર રૂપિયાનો.

ખાંડ તથા સાકર (૧૨૫૦૦૦૦૦૦) બાર કરોડ પચાસ લાખ ઉપર રૂપિયાની.

મરબી નનદીક (૩૦૦૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ રૂપિયાની.

ચાહે (૬૦૦૦૦૦૦૦) છ કરોડ રૂપિયાની.

લાકડાં તરેહવાર (૮૦૦૦૦૦૦૦) આઠ કરોડ ઉપર રૂપિયાનાં.

તંબાકુ નનદીક (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ રૂપિયાનાં.

વાઈન દાડ (૩૦૦૦૦૦૦૦) તરણ કરોડ રૂપિયાનો. કરાંતસ સાથે આ વરસમાં વેપારની જનસે

સંબંધી જે કોલ કરાર થયાછે, તેથી ગરેટ બરીટન મધે દાડની આવક ઘણી વધશે.

જન (૧૦૫૦૦૦૦૦૦) દશ કરોડ પચાસ લાખ ઉપર રૂપિયાનું.

એ પરમાણુ ૧૮૫૯ નાં એક વરસમાં ફુનીઆનાં સરવે સુલકોથી મુખીઅ ચીમેની નનદીક

(૧૪૩૦૦૦૦૦૦૦) એકશો તેતાલીસ કરોડ રૂપિયાની કીમતનાં માલની ગરેટ બરીટન ખાતે આવક થાઈહ

તી, પણ તે સાથે બીજી સમગ્રી નાંહની મોટી જનસોની આવક ગણતાં એ વરસમાં સઘળા માલની કુલ આ

વક નનદીક (૧૭૯૨૫૦૦૦૦૦) એકશો આગણોતેર કરોડ, પચીસલાખ રૂપિયા ઉપરની થાઈછે. એન માફક

હીસાબ ગણતાં ૧૮૫૮ નાં સાલમા સઘળો માલ મલી (૧૬૪૨૫૦૦૦૦૦) એકશો ચોસટ કરોડ અને પચીસ

લાખ રૂપિયાનાં માલની આવક થાઈહતી અને તેની આગમનનાં એટલે ૧૮૫૭નાં વરસમાં (૧૮૭૭૫૦૦૦૦૦)

એકશો સીતીઆસી કરોડ, પંચોતેર લાખ રૂપિયાનાં માલની આવક થાઈહતી, તેથી આગલ કહા મુજબ હર

એક એક વરસનો હીસાબ આપતાં બીજાં વરસો સાથે દશ વીસ કરોડનો ફેર હોએતો તેમાં કાંઈ નવાઈજેવું નથી.

ઉપર નજાવેલા માલની આવક ઉપરાંત ૧૮૫૯ નાં સાલમા નનદીક વીસ ફોથી સુનાંની આવક

(૨૨૨૫૦૦૦૦૦) બાવીસ કરોડ, પચીસ લાખ રૂપિયાની તથા રૂપાંની આવક (૧૪૭૫૦૦૦૦૦) અઢિ કરોડ,

પંચોતેર લાખ રૂપિયાની મલી ગરેટ બરીટનમાં નગદીની જીમલે આવક (૩૭૦૦૦૦૦૦૦) સારતી સફરોડ રૂ

પીઆની થાઈહતી. એ મુજબ માલ લાવવામાં ૩૬૩૦૦ વાંહણો, (જેનું “ ટનેજ ” ૯૦૦૦૦૦૦) નેનું લા

ખ ઉપરનું હવું) કામ લાગા હતાં, અને આ પરમાણુ બરીટનનાં વેપારનાં વાંહણોની સંખીઆ જોયાથીજ

એ સુલકનાં વેપારનો અડસટો કાહડી શકાએછે. એ વાંહણોની ખાસ્કતે ઉપર નજાવીહછે તેમ ફુનીઆ

નાં સઘળા ભાગોમાંથી વેપારની જનસો તથા નગદી મલી લગભગ (૨૧૭૦૦૦૦૦૦૦) બરો સતર કરોડ રૂપી

આનો માલ ગરેટ બરીટન ખાતે ગયો હતો.

હવે ઉપર નજાવેલા માલની સમગ્રી આવક તથા વાંહણો કહાં કહાં સુલકથી બરીટન ખાતે ગયાં

હતાં અને તે દરએક સુલકથી કેટલો માલ ગયો હતો તેની વીગત નીચે આપીએ છઈએ, પણ તેમ કરવામાં લંબા

છ નહી થવાને સાડ, જે સુલકોથી એક કરોડ રૂપિયાની અંદરનો માલ એ દેશ ખાતે ગયોછે તે સુલકોના નાં

ન પરતા મેલીઆછે પણ સઘળા સુલકો તે કેટલાં અને કહાં, એવો એ કાઈ સવાલ કરે, તો દુક નવાબ એનજે

એ પરમાણુ હીંદુસ્થાનનાં એક ખુનાં જટલાં ગરેટ બરીટનનાં મુલકમાં ૧૮૦ કરોડ રૂપીઆનાં ખાલની આવક થાએ છે અને વલી પોતાનાં દેશમાં ઉત્પન્ન થાએ છે તે ખાલતો જીરો. ફનીઆનાં વેપારનાં મોટાં આ પડામાં ગરેટ બરીટનનાં ખાતાંનું ઉધાર પાણું જરે ઉપર મુજબનું છે, તારે જેવું બેઠાએ છે કે તેનું જમ પાણુ ફેટલું છે, ઈઆને જટલી તેમાં આવક થાએ છે, તેનાં અવેળમાં તેની તરફથી ફનીઆને તે પાણું શું, ફેટલું, અ ને કેવી રીતે આપે છે, એટલે બોલવી રીતે સમજ પડશે કે ગરેટ બરીટનનો વેપાર તે ફેટલો અને ફેટલો છે. જેમ ફનીઆનાં સમજા મુલકોથી બરીટન ખાતે ખાલ પેંડાએ છે, તેમજ તે દેશથી ફનીઆનાં સમજા ભાગે ખા તે ખાલ જાએ છે. એ દેશથી જ ખાલ બાહર જાએ છે, તે બે તરફનો હોએ છે, એકતો એક દેશથી આપેલો ખાલ પાછો બીજે દેશ જાએ છે. ઉપર જ રૂપીઆ ૧૮૦ કરોડનાં ખાલની આવક જાણાવી છે, તે અધેથી (૨૫૨૫૦૦૦૦૦) પચીસ કરોડ પચીસ લાખનો ખાલ પાછો બાહર દેશાવરો ખાતે ગયો છે. બીજો ખાલ એ દેશથી પોતાની બનાવટ તથા પેદાશનો ૧૮૫૯ નાં વરસમાં જ બીજાં દેશાવરો ખાતે ગયો છે, તે ફેટલી રકમનો અને કેવો, તેની પછુ જેમ બને તેમ નીચે ટુકમાં વીગત આપી છે, અને એ જગાએ પણ એક કરોડ રૂપીઆની અંદરનાં ખાલની વીગત પડતી મેલી છે.

તઈઆર પોરાક (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ ઉપર રૂપીઆનો.

બીર તથા એલ (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ ઉપર રૂપીઆનો.

કોલસા (૩૨૫૦૦૦૦૦) તરણુ કરોડ પચીસ લાખ ઉપર રૂપીઆનો.

રૂઠનુ કાપડ (૩૭૦૦૦૦૦૦૦) સારતીસ કરોડ ઉપર રૂપીઆનું.

નેટ, સ્ટાફોંગ, ફોરો ઈતીઆદી (૧૭૫૦૦૦૦૦) એક કરોડ પંચોતેર લાખ ઉપર રૂપીઆનો.

સુતર નજદીક (૯૫૦૦૦૦૦૦) નવ કરોડ પચાસ લાખ રૂપીઆનું.

ચીની કાંમ (૧૨૫૦૦૦૦૦) એક કરોડ પચીસ લાખ રૂપીઆનું.

મીલીનરી તથા હેબરડાશરી (૪૨૫૦૦૦૦૦) ચાર કરોડ, પચીસ લાખ ઉપર રૂપીઆની.

હાડવેર (સોહડાકાંમ) (૩૭૫૦૦૦૦૦) તરણુ કરોડ, પંચોતેર લાખ ઉપર રૂપીઆનું.

ચાંમડાં તથા ચાંમડાં કાંમ નજદીક (૨૦૦૦૦૦૦૦) બે કરોડ ઉપર રૂપીઆનું.

લીનન કાપડ (૨૫૦૦૦૦૦૦) ચાર કરોડ, પચાસ લાખ ઉપર રૂપીઆનું.

લીનન જોડીક (૧૫૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ, પચાસ લાખ ઉપર રૂપીઆનું.

સાંચા નજદીક (૩૭૫૦૦૦૦૦) તરણુ કરોડ, પંચોતેર લાખ રૂપીઆનો.

સોહડાકું સંધી તરાંહતું (૧૨૨૫૦૦૦૦૦) બાર કરોડ, પચીસ લાખ ઉપર રૂપીઆનું.

તરાંશુ તથા પીતલ (૨૭૫૦૦૦૦૦) બે કરોડ, પંચોતેર લાખ ઉપર રૂપીઆનું.

ટીન તથા ટીન પલેટસ (૧૭૫૦૦૦૦૦) એક કરોડ, પંચોતેર લાખ ઉપર રૂપીઆની.

રેશમનુ કાપડ, ફોરો ઈતીઆદી (૧૨૫૦૦૦૦૦) એક કરોડ, પચીસ લાખ ઉપર રૂપીઆનું.

સોડા (૧૦૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ ઉપર રૂપીઆનો.

ઉનનુ કાપડ (૧૨૦૦૦૦૦૦૦) બાર કરોડ ઉપર રૂપીઆનું.

ઉનનું સુતર (૩૦૦૦૦૦૦૦) તરણુ કરોડ ઉપર રૂપીઆનું.

બાકીનો બીજા જાતનો દરએક ખાલ જ બાહરનાં દેશાવરો ખાતે એક કરોડ રૂપીઆની અંદરની કી મતનો ગયો તે સમજો જીએ જણતાં રૂપીઆ (૧૩૦૫૦૦૦૦૦૦) એકરો તીસ કરોડ અને ૫૫૦ લાખનો આ જ ગરેટ બરીટનથી બીજા દેશાવરો ખાતે ૧૮૫૯ નાં વરસમાં ગયો છે. એ અબે બીજા દેશનાં અંદરનાં ખાલથી ૨૫ કરોડ રૂપીઆ ઉપરનો ખાલ પાછો બાહર ગયો તે મેલવતા ઉપરનાં વરસમાં જીરો (૧૫૨૫૦૦૦૦૦)

એકસો પંચાવન કરોડ અને પચાસ લાખ રૂપીઆનો ખાલ ગરેટ બરીટનથી બાહરના દેશાવરો ખાતે ગમેછે.

એન વરસમાં સુનાં રૂપાંની નગદી બીજાં દેશાવરો ખાતે રૂપીઆ (૩૫૫૦૦૦૦૦૦) પાંતરીસ કરોડ પચાસ લાખ ઉપરની ગઈ.

એ માફક દુનીઆનાં વેપારનાં મોટા એપડામાં બરીટનને ખાતે જમે પારો ૧૮૫૯ નાં એક શાલ માં આ રકમેછે. રૂપીઆ (૧૫૫૫૦૦૦૦૦૦) એકસો પંચાવન કરોડ પચાસ લાખ ઉપર રૂપીઆનો ખાલ અને રૂપીઆ (૩૫૫૦૦૦૦૦૦) પાંતરીસ કરોડ અને પચાસ લાખ રૂપીઆની નગદી ગરેટ બરીટનથી બીજાં દેશાવર ગઈ અને એ સમજો ખાલ લઈ જવામાં ૪૩૧૦૦ વાંહાંજી જેનુ ટનેજ એક કરોડ ઉપર ટનનું થયું, તે કાંમે લાગાં હતાં. જીમ્સે વીગત નીચે જણાવીઆ પરમાંજીછે.

આવક, ગરેટ બરીટન ખાતે ખાલની.....	૧૮૦૦૦૦૦૦૦૦) રૂપીઆની.
નીકાશ ગરેટ બરીટનથી ખાલની.....	૧૫૫૫૦૦૦૦૦૦) રૂપીઆની.
આવક નગદીની.....	૩૭૦૦૦૦૦૦૦) રૂપીઆની.
નીકાશ નગદીની.....	૩૫૫૦૦૦૦૦૦) રૂપીઆની.

જીમ્સે એક વરસમાં ખાલ તથા નગદીનો વેપાર..... ૪૦૭૫૦૦૦૦૦૦) રૂપીઆ.

આ પરમાંજી આરશો સાત કરોડ પચાસ લાખ ઉપર રૂપીઆની અમરત સરીખી રકમનો વેપાર એ વરસમાં ગરેટ બરીટને કીધો હતો, અને તે વેપાર ચલાવામાં (૮૦૦૦૦૦) હેથી હજાર આરકસો કાંમે લા ગાં હતાં. ઉપલી ગણવરીમાં જે વેપાર ગરેટ બરીટનનાં સુલકની અંદરજ આહેલાં ચોહેરો વચે ચાલીઆછે તેનો સુખાર લીધો નથી, બાકી એ ગણવરી કીધી હોઆતો હજાર ઉપલી રકમમાં વધારો થાએ. આગલ જ ખીલ્લ કે એ સુલકમાં ૧૮૦ કરોડનાં ખાલની આવક થાઈ અને ૧૫૫૫ કરોડના ખાલની નીકાશ થાઈ, તેથી અંધે પાશા બરોબર કરવા સાડ વખતે એવો વીચાર કરીઆમાં આવે કે ૨૫ કરોડ રૂપીઆની બાકી, કે નીઆનાં બીજાં દેશાવરોની ગરેટ બરીટન ઉપર લેહની રહી, પણ તેમ નથી. ગરેટ બરીટનમાં જે ખાલ આ લીઆ, જે ખાલની કીમત, બરીટન પોંચતાં સાધનાં સંધા ખરચ શુધાંની ગણાઈ, અને જે ખાલ ગરેટ બરીટન થી ગમે, તેની ખાતરે ગરેટ બરીટનમાંની જ કીમત ગણાઈ, તાહરઆક બીજાં દેશાવરો પોહોચતાં તેની ઉપર બીજો તરેહવાર ખરચ વધવો જોઈએ. માટે રૂપીઆ પચીસ કરોડની જે બાકીછે તેમાં આવકનાં ખાલનાં રસ તા ખરચનો કેટલોએક જાગ આવીઆ, તથા વરમની આખરીએ ખાલનું કેટલુંએક તરથાજું રેહેજી જાણું જોઈએ.

હવે ગરેટ બરીટનનાં સુલકનાં લોકોની જીમ્સે કમાઈ કેટલીછે, તેની તપાસ કરીએ. વેપાર, મેહેનત, માફરી, તથા કારીગરી ખડી સમજી જાતનાં વેહવારથી એ લોકોએ કેટલું પેદા કીધું. " ઇનકમ ટાકસ " અથવા કમાઈ ઉપર કર, એ લોકોએ કેટલો આપીઆ, તે ઉપરથી એ લોકોની પેદાશનો કાંઈએક અટકનો કર વાને બની આવેછે, પણ તે અડસડામાં આટલું ધીઆંનમાં રાખવું જોઈએ કે, દર વરસ રૂ૧૦૦૦) ની અંદર કમાનાંર શખસ એ કર આપતો નથી તથા સમગ્ર લોકો સાચા એકીનથી પેતાની પુરે પુરી કમાઈ ઉપર કર આપતા હોએ, હવે ઉમેદ એકાએક કોઈની કોમ વીચે રાખી થકાએ નહી, માટે, એ માફક ને તારાંડ ની પર છતાં, ગરેટ બરીટનનાં સુલકનો ઇનકમ ટાકસનો એવો અડમટો ગણાએકે કે, જે દરએક પાંડોનડ અથવા દશ રૂપીઆ પેદાશપર એક પેની અથવા બે ફરીઆં કર લીધો હોએ તો સરકારને ફકત ૧ કરોડ રૂ

પીઆની આવક થાએછે, ઇઆને સઘળી પેદાશમાંથી ૨૪૦ મે હીસસો કર દાખલ લીધો હોએતો (૧૦૦૦૦૦૦૦) એક કરોડ રૂપીઆનો કર થાએ, તે ગાંફક જેતાં બરીટનનાં લોકો પોતાની મેહનત, આકરી, ધંધો, રોજગાર, વીઆજ, મીલકત અને બીજી સરવે તરાંહની કમાંઈથી (૨૪૦૦૦૦૦૦૦૦) બશે ચીઆલીસ કરોડ ઉપર રૂપીઆ પેદા કરેછે અને ઉપર નાણાવેલી બે તરાંહની ઘટ જેતાં કદી (૨૦૦૦૦૦૦૦૦૦) તરણશે કરોડ રૂપીઆની પેદાશ ગણીએતો હરકત જરૂં નથી. આવો મોટો વેપાર તથા પેદાશ જે ગરેટ બરીટન અને આયેરલંડનાં બે ટાપુએ કરેછે, તેને હીફુસથાંન સાથે સરકાવતાં એ યુલકની જમીન હીફુસથાંનનો દ શમે લાગછે તથા વસતી હીફુસથાંનની વસતીનો આઠમે લાગછે અને હેવું છતાં ગરેટ બરીટન અને આયેરલંડનો મોટો વેપારછે, તેનાં કારણ તાંહાંના લોકોની વધતી હાશીઆરી, દોલત અને હીમતમાંછે. આ ખી ફનીઆનાં ઘણાખરા રેલવેમાં તથા-સઘળી સરકારોની “ લેન ” માં બરીટીશ લોકોની મોટી પુંજીએછે. ફનીઆનાં કોઈબી લાગ ઉપર કોઈ નફાનું કાંમ ચોકસ કાએદા અને ઘટતી તપાસ અને બંચાવથી ઉઠાવીઆ માં આવીકું હોએતો, તેમાં પોતાનાં નાંણાં રોકવાને તેઓ તઈઆર થાએછે, એટલો ગરેટ બરીટનમાં દરવછે.

મકરણ ૨૭ મું.

સંસારી હાલત.

વરત—કેવળી તથા યજ્ઞશાસ્ત્રે બરીટીય લોકાની સસારી હાલતના કહેવા ફરકાર—શ્રી અને અગ્રદાના એક સરકા હક—ધર
નાં સુખનો ત્વી ઊતર નોટો આપાર—સ્રી કેવળી—સ્રીઓના હજારપણાથી ખરદો ઊતર અપસર—લોકાની આપસ તથા
દીઆનતદારી—બીજાનારી—દોસની—પારકા દેશના લોકો ઊતર ઊતાર કરવાની ખાહેજ

આગલા સક્રમ્મે ઉપરથી હામારા વાંચનાંરાઓનાં જોવામાં આવીકે હશે કે, ગરેટ બરીટનનાં મુલક
ની રાજ્ય રીતી કેવીછે, તથા તે રાજ્ય બલ કેટલુંછે અને તાંહાનાં લોકોનો દર વરશે કેટલો નોટો વેપારછે,
તથા તે રાજ્યનાં પાએ તખત અને સુખીઅ થેહરોમાં સું સું જોવાનુછે, તથા વીદીઆ હુનર અને એલમને
વાસતે તે થેહરો કેવાં વખણાએલાંછે, પણ આ દેશનાં લોકો કેવાછે, તેઓનો ખવાસ, તેઓની ચાલ ચલણ અ
ને રીત ભાત કેવીછે તે જાણવું અગત્યનુછે. બરીટીયા લોકો ખરીમટી ધરમ પાલેછે, તે સરવે કોઈ સારી પકે
જાણેછે અને જમ બીજા ઘણાએક ધરમોમા એકજ ધરમ પાલનાંરાઓમાં કેટલાએક ફેરફાર વીચારને લીધે જુ
દો જુદો ટોલી અથવા ગનેઆત હાએછે તેમ ખરીસટી ધરમ પાલનાંરાઓમાં પણ પરાટેસતનંટ, રોમન કેયે
લીક, ઇતીઆદી, એ પરમાજુ જુદા જુદા વીચાર ધરાવનારાઓછે, પણ સરકાર પોતે પરાટેસતનંટ ધરમ પાએછે
અને તેને અદદ કરેછે, પણ બીજા વીચારવાલાઓને કોઈબી રીતે હરકત કરતી નથી તથા કાઈબી રીતે તેઓ
નાં હકને નુકસાન કરતી નથી

આ મુલકનાં લોકો સઘળી વાતે મોટા ગણાએછે તેમ તેઓની સંસારી ચાલમા પણ ઘણાજ સરસ ગ
ણાએછે. એ દેશમાં કેલવણી અને સુધરાઈએ લોકોની સસારી હાલતમા ઘણા ફેરફાર કરી નાખીએછે. અ
રદ અને સ્રીનો ફરજજે એકજ ગણીઆમાં આવેછે. જાહેરમાં પોતાની સ્રી તથા માં અથવા મેહેન અથવા
હરેક સહી માથે ફરવાને ખરદોને કોઈ રીતનો એ દેશનાં સંસારી કાએદાથી અટકાવ નથી. આપણા લોકો આ
દેશમા ઇંગરેજોના ધરખારની રીતથી વાકેફ નથી, પણ ઇંગલંડમા એવોના ધરખારની રીત જોના જોવામા આવેછે,
તે ખરેખર તેઓનાં સુખ વીધે સારો વીચાર બાધીઆ વના રેહશે નહી. આપણા લોકોમા ખરદો વારી જાએ
અને સ્રીઓ ધરમા ભરાઈ રેહે, તેવી વાતનો ઇંગલંડના લોકો જાણુના નથી. એ કાઈબી મોજ ભોગવવાને
ખરદને સુખ પડીકે હાએ, તો તેમા તેની શ્રી અને છોકરાઓ ખચીત સાનેલ થવાના, તેઓ વગર તે મોજ
કેમ ભોગવવી તે વીધે તેને પોતાને સમજ પડે નહી. બાગમાં ફરવા જણુ હાએતો બાએડી છોકરા સાથે જો
ઇએ, નાટકમા જણુ હાએતો બાએડી છોકરા સાથે જોઇએ, હરેક તમાશે અથવા મોજ ભોગવવા જણુ હો
એતો બાએડી છોકરાં સાથે જોઇએ. એ પરમાજુ હરેક મોજમા આખાં કુટુંબની સોબતી સાથે રંટાડી મા,
બાપ, અને ભાઈ બેહેનોને અરમ પરસ એક મોટો સતોશ ઉપજેછે, અને તે મોજ એખરી ભોગવીએ તેથી
જેટલી ખુશી ઉપજે, તેના કરતા દયા ઘણી વધુની ખુશી ઉપજી રીતથી ઉપજેછે. ધરમા પણ ફરસદને વખતે
મા, બાપ, અને બચાં છોકરાઓ સાથે બેસેછે. માં અને બાપ પોતાના બચાઓની હજુરમા હેવી ચાલ ત
થા વાતચીત રાખેછે કે જ્યો તે બાળકો ગમત અને નશીઆત મેલવે. બાપ વાનેછેતો અએ સીવેછે, બચાં

એ પોતાનાં ઘડા પાડ કરે છે અને જ્યો સીખવાને લાગે નહીં હોય, તેઓ હુલી રીતે ગમતમાં શુભે કે, જ્યો આસપાસ હોય, તેઓને દરેકી દરકત થાતી નથી. કુટુંબનાં દરેકે જાણે એક એક ઉપર પીઆર બ તાવે છે અને એક એકનાં હેતુની ભારે ઈછા રાખે છે. ઈંગરેજ લોકો "હાપીનેસ આવ હોમ" ઘરનાં સુખની ને ભારી વખાણ કરે છે, તે યોદી નથી, કાંચેને ઉપર જાણીઆ પરખાણે ને કુટુંબની હાલત હશે, તાંહાં ખરેખર ઘરનું સુખન હશે, અને તેણું સુખ સરવે કોઈ પોતાનાં ઘરમાં જોવાને માટે તેમાં નવાઈ જીવું નથી. બાળકોની કેલવણી અને ઘરનું સુખ, સી ઉપર મોટો આધાર રાખે છે, માટે સીઓની કેલવણી ઉપર એ દેશમાં ઘણું ધીઆં ન આપીઆમાં આવે છે. સપળી મુખરાઈના પાપો સી કેલવણી ઉપર આધાર રાખે છે. માં જીવી બાળકને ઘરમાં કેલવણી આપે છે, અને તેમનાં કુતલાં મગન ઉપર અસર કરે છે, તે પરખાણે બીજા કોઈથી થાઈ શકતું નથી, માટે સી કેલવણીના પાપો એ દેશમાં મનસુત છે. સપળા રોયની તવારીખ આપણે ધીઆંનથી જોઈ શકી આપણને માણું પડશે કે, ને ને મોટાં આદર્શો થાઈ ગયા છે, તેઓ તે વીશે પોતાની માંને ઉપદાર માંની ગયા છે. તેઓએ પાછલથી ને મોટાઈ જેલવી છે, તે તેઓની માંની તરફથી પેહલી તરબીએતને લાગુ પાડી છે. માટે હરેક દેશ જાંહાં મુખી સી કેલવણી પછવાડે યોડું ધીઆંન આપે, તાંહાંમુખી તે મુખરાઈમાં પુરે છ ધનાર નથી. ખરોટાની મીનલસમાં મીઓને આંજેન કરવાનાં કામેદા અથવા જોડામેદા વીશે ઘણુંએક લખાયું છે. એ બાળકમાં તકશર કરવાની આ નગા નથી, પણ આ વાતને ખરી ન છે કે, સીઓની હાજરીથી ખરોટાની આલ ચલણ ઉપર ઘણી ન સારી અસર થાય છે, તેઓને સહકાર પકડવી પડે છે, અને જ્યાંનને ધ ણી ન સારી લટણ આપવાની કરન પડે છે. એથી કરીને ને ને મીનલસમાં ઈંગરેજમાં ખરોટા અને સીઓને સાતે જોઈએ, તાંહાં સપળી રીતે દરેકેની આલ આપણે હુલીતે આદરમાન ભરેલી જોઈએ, કે તેથી આપણે છવ ખુશી થાયા વગર રહેતા નથી, અને હુલી ટેવ પડીઆથી રીતલાંત અને આલ ચલણમાં આ દમીએ આદરમાં વાપરવા સીએઆ વનાં રહે નહીં.

હીંકુસથાંનની બોહાલી વસતી પરખાણે અતરે ઈંગરેજે થોડા છે, અને વલી તે થોડાઓનાં સંબંધમાં પણ આ દેશનાં લોકો જાહજ આવતા નથી, તેથી એ લોકોની સારી અને નરસી બાળુ જોવાને આપણને હીંઆં બનતું નથી. જેમ એક આદર્શમાં, તેમ એક આખી પરખા સારી અને નરસી બાળુ હોય, અને સારી બાળુ સંતાડીને, નરસી બાળુને ચલકાટ આપવો, એ અપખસપાત લખનારાઓનું કામ નથી, તેમ ન રસી બાળુ સંતાડી સાથું સરેલ દેખાડીઆ કરવુંથી દરસત નથી. હીંકુસથાંનથી હરેક ગામડી ઈંગલંડ ન વા નીકળે છે, તારે તેને ઘણી તરફથી હુલી રીતે ગભરાવીઆમાં આવે છે, કે સમાલને તાંહાં ઠગો ઘણા છે, મોરો ઘણા છે, ઘોરે દીવશે ગનવા ફારી લઈ જશે, કોઈ સાથે કાંમ પાડેતા સંભાલીને પાડને, ઈતીઆદી. પણ એવાં ગોલવાથી ઈંગરેજને વાસતે ખરાબ વીઆર રાખેલા નહીં. ને દેશમાં વધારે મુખરાઈ તાંહાં વધારે ઠગાઈની હો વી જોઈએ. ઠગોળી અકલનાં બલથી બને છે, પણ સપળાન આદર્શો ઠગ છે એમ કેહવાશે નહીં, ધાસ તી રાખવી અથવા નહીં રાખવી, એ સથળું આપણી પોતાની આલ ઉપર આધાર રાખે છે. ઈંગલંડમાં સઘથી સરસ ઈમાંનદારી ધરાવનારાં લોકો છે, તેમ સઘથી સરસ ઠગો પણ છે. જે આપણે સારી આલ આલીને સા રાં માંજી સાથે કાંમ પાડીએ, તે આપણે એમ સમજીએ કે ઈંગલંડનાં જવા સારા અને ઈમાંનદાર લો કો ફનીઆનાં બીજા કોઈ ભાગ ઉપર હશે નહીં, પણ આપણે પોતે વગર શાહુમેતીથી અથવા કાંઈ ઉલ કો ફનીઆનાં બીજા કોઈ ભાગ ઉપર હશે નહીં, પણ આપણે પોતે વગર શાહુમેતીથી અથવા કાંઈ ઉલ દી મતલબથી શક ભરેલી આબરૂના આદર્શો સાથે કાંમ પાડીએ તો, પછી હુલાતો ઠગાઈએ, કે તે વીશે પસતાવો કીએલા ઘણો મોટો કેહવાયે. પણ એ દેશના લોકોને મોટો ભાગ આબરૂદાર અને સારા લોકો નો છે. સારાં માંજી પોતે આપણને કેહેશે કે તેઓ લુછાઓ અને ઠગારાથી દુર રહેજે. આખી ફનીઆ સાથે એ ચલકનાં લોકોને વેપાર છે, તે કાંઈ સારી દીઆનાંત અને ઈમાંનદારી વગર આલી શકે નહીં.

ઈગરેજ લોકોને વાસતે રેવુ કેલવામાં આવીકે છે, કે તેઓ મીનનસાર નથી, તથા એકાએક તેઓ કે
 ઇસાથે દોસતી કરતા નથી આ વાત તેઓની તરફેળાએ, કે તેઓની વીરૂધ્ધે, તે કહી ગયા નથી એ
 કે શખસ ઉતાવળથી બાહેરથી દોસત બની જાયે, અને અદરબાનેથી આપણે વામતે તેના દીલમાં પીઆર
 કાઈ બડ થાને નહી, તેવો દોસત હોયો અને નહી હોયો સારકો ખરેખર છે કે ઇગરેજ એકાએક તમારો દો
 સત થાતો નથી, પણ જરે તે દોસત બનેછે, તારેજ તેની દોસતીની પીછાન યાઈ શકેછે તે દોસતીની કીમ
 ત પછી હલકી નહી જાણવી, તેને લાએક તમારૂં જે કાઈ કામ હોયે, તે બન લાવવાને તે પોતાની ફરજ
 સમજશે, અને તે સમજ સુન્ય તે કામ પાર પાડશે ઇગરેજ ઘણુ કરીને તમારી આગલ પોતાનુ દીન જગી
 આ પછી ફરસુદે બેઠો હશે તાહરે ખોલશે તથા ખોલામાંથી અને ઘુટાપણાથી વાત કરશે તેની આફ્રીસના
 અથવા બીજા કામની વખતે શો વાર તમો મનવા જાયો, તો તે તમારો દોસત બનનાર નથી ખાતા ખાતા
 રેબલ ઉપર ઘણીએક વાતો કરવાની જોગવાઈ મલેછે તથા ખાઈ રહી પછી ફરસુદે ઘણીએક વાતો થાયેછે,
 કે જે કામને વખતે થાયે નહી, અને એ પરમાણુ એક બે વાર આપણી આગત તેહનુ દીલ ખુલ્લો કે પછી
 ઇગરેજ મીલનસાર નથી, હેવુ આપણીથી કેલવાયે નહી તે પોતે ઘણે મીનનસાર બનેછે એટલુજ નહી,
 પણ તેના ભાઈ બેહેન, બાએડી છોકરા સરવે આંપરી સાથે ખોલામાંથી અને પીઆરથી વાત કહેછે, તેથી
 આપણા જીવને ઘણી ખુશી ઉપજેછે, અને તોહરે આપણે એમ શમજાયેક કે, ઇગરેજના કુટુંબની સ્ત્રીઓ ખ
 રેખર અને પોતાના ઘરના પરાણા ઉપર રેત બતાવનારીએછે તેઓ આપણી અગત ઉપર હેવુતો પીઆર
 આપેછે, કે આપણે ખરેખર તેઓના હેસાનમાં એક તોતો આવી જાઈએક, કે તેનો બદલો લાવવાને આપણી
 પાશે પુરતા સબરો મક્કતા નથી

ઈગલડના લોકો તેઓના દેશમાં જે પારકા શખસો જાયેછે, તેઓને સાડ આદરમાં આપેછે, ત
 થા તેઓને ઉપકારી કરવાને હમેસા આગ્રહતા રહેછે આ વાત જોયો આજ દીન શુધી એ દેશ ખાતે જ
 ઇ આવીઆછે, તેઓ મજલ કરીઆ વના રહેછે નહી કોઈબી રોકાણે કાઈ ટગરી આવી પડી તો પારકો
 શખસ જાણી આપણી મદદે ઘણા જણા આવશે જે મોઈ તમારો, અથવા મેરો જેવા આપણે ગયા હો
 ઇએ અને તાહા ભીડ ઘણી હોયે, તોપણ આપણને પારકા શખસ જાણી તરત લોકો રસતો આપેછે અને સા
 રી જગા પણ આપેછે કારખાના તથા બીજા કોમણા આપણને દેખાડવામાં તેઓ પોતાને માન સમજેછે
 અને એ મીથાલે સઘળી તરફથી આપણને આદરમાં સાથે ઉપકારી કરીઆમાં આવેછે હમે હમારી
 અનમાએસ ઉપરથી કેલવાને આમકો ખાતા નથી, કે ઇગરેજ લોકો પારકા લોકોને સાડ માન આપેછે,
 તથા તેઓની બરદાસત લીએછે અને પોતાનીથી બને તેટલુ તેઓને વાસતે કરેછે વાસતે જે ઇગરેજ લો
 કોની ખરી ખુબી જોવી હોયેતા ઇગલડ ગપાથી દેખાયેછે

